PHILIP HUBBARD
ROB KITCHIN

MEKÂN VE YER ÜZERİNE
BÜYÜK DÜŞÜNÜRLER

LİTERA
YAYINCILIK

MEKÂN VE YER ÜZERİNE BÜYÜK DÜŞÜNÜRLER

PHILIP HUBBARD
ROB KITCHIN

LİTERA
YAYINCILIK

2. BASKI

ROB KITCHIN

Rob Kitchin (d. 1970), İrlanda Maynooth Üniversitesi'nde yer alan Bölgesel ve Mekânsal Analiz Enstitüsü'nde profesör ve araştırmacı olarak çalışmaktadır. Kitchin 2002 ve 2013 yılları arasında bu kurumun başkanlığını yapmıştır. Yazar sosyal bilimler alanında 23 kitap, 140'tan fazla makale ve kitap bölümü yazmış, uluslararası akademik dergilerin (Progress in Human Geography, Dialogues in Human Geography, Social and Cultural Geography) editörlüğünü yapmıştır. 12 ciltlik *International Encyclopedia of Human Geography* çalışmasının ve *Irish Society* ve *Key Concepts in Geography* isimli kitap serilerinin editörlüğünü yapmıştır. Yazar All-Island Research Observatory, İrlanda Dijital Belleği ve Programlanabilir Kent Projesi'nde baş araştırmacı olarak çalışmaktadır. Kitchin'in araştırmalarına yerel, ulusal ve uluslararası medyada 600'den fazla defa referans verilmiştir. Martin Dodge ile birlikte yazdığı "*Code/Space*" isimli kitabı, 2011 yılında Amerikan Coğrafyacıları Derneği "Meridian Kitap Ödülünü" ve Amerikan Kütüphane Derneği "CHOICE Seçkin Akademik Eser" ödülünü kazanmıştır. Yazar 2013 yılında sosyal bilimler alanında İrlanda Kraliyet Akademisi'nden altın madalya kazanmıştır.

MEKÂN VE YER ÜZERİNE BÜYÜK DÜŞÜNÜRLER

Editörler:
Phil Hubbard & Rob Kitchin

Litera – 207
Siyaset, Toplum ve Kentleşme – 9
Mekân ve Yer Üzerine Büyük Düşünürler
Eserin Orjinal İsmi: Key Thinkers on Space and Place
Editörler: Phil HUBBARD ve Rob KITCHIN
Çeviri Editörü: Betül DUMAN
Çevirmen: Emek Şevket ATAMAN

Copyright©: Sage Publications Ltd. London UK.
Bu eserin yayın hakkı ABD, Birleşik Krallık ve Yeni Delhi'de Sage Publications Ltd.'e ait olup tarafımızdan satın alınmıştır.

Copyright© 2017 Kadem Yapım Medya İletişim ve Piyasa Araş. Org. San. ve Tic. Ltd. Şti.

Bu eserin Türkçe telif hakları Kadem Yapım Medya İletişim ve Piyasa Araş. Org. San. ve Tic. Ltd. Şti.'ne aittir. Yayıncının izni olmaksızın tümüyle veya kısmen yayınlanamaz, kısmen de olsa fotokopi, film vb. tekniklerle çoğaltılamaz ve elektronik ortamlarda yayınlanamaz.

İç Düzen & Kapak Tasarım: Litera

Baskı: Ofis Matbaa Yayın Kâğıt San. Tic. Ltd. Şti.
Maltepe Mah. Gümüşsuyu Cad. Işık Sanayi Sitesi No:19 B blok Z-1
Topkapı-Zeytinburnu/ İstanbul

ISBN: 978-6052023-21-1

1. Basım, 2018
2. Basım, 2021

KADEM YAPIM MEDYA İLETİŞİM VE PİYASA ARAŞ. ORG. SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.
Kalenderhane Mah. Cemal Yener Tosyalı Cad. Şehzade Cami Sokak No: 3 Fatih İstanbul Tel/Fax: 0(212) 522 86 90 email: litera@literakitap.com

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
Library of Congress A CIP Catalog Record
Mekân ve Yer Üzerine Büyük Düşünürler
1. Mekân Bilim 2. Zaman Coğrafyası 3.Bölgeselcilik 4.Dünya Kentleri 5. İlişkisel Coğrafya

MEKÂN VE YER ÜZERİNE BÜYÜK DÜŞÜNÜRLER

Editörler:
Phil HUBBARD ve Rob KITCHIN

Çeviri Editörü: Betül DUMAN

Çevirmen: Emek Şevket ATAMAN

LİTERA YAYINCILIK
İSTANBUL
www.literakitap.com

Editörler Phil Hubbard ve Rob Kitchin

Editoryal düzenleme ve Giriş © Phil Hubbard ve Rob Kitchin 2011

1. ve 56. Bölümler © Euan Hague 2011

2. Bölüm © Peter Merriman 2011

3. Bölüm © Suzanne Reimer 2011

4. 5. ve 60. Bölümler © David B. Clarke ve Marcus A. Doel 2011

6. Bölüm © Lewis Holloway 2011

7. Bölüm © Gordon L. Clark 2011

8. Bölüm © Constantina Papoulias 2011

9. Bölüm © Gary Bridge 2011

10. 44. ve 49. Bölümler © Minelle Mahtani 2011

11. Bölüm © Tom Mels 2011

12. Bölüm © Phil Hubbard 2011

13. Bölüm © Mike Crang 2011

14. Bölüm © Simon Batterbury 2011

15. ve 30. Bölümler © Keith Lilley 2011

16. Bölüm © Donald McNeill 2011

17. Bölüm © Donald McNeill ve Mark Tewdwr-Jones 2011

18. Bölüm © Marcus A. Doel ve David B. Clarke 2011

19. Bölüm © Jonathan A. Beaverstock 2011

20. ve 48. Bölümler © Simon Batterbury ve Jude Fernando 2011

21. Bölüm © Chris Philo 2011

22. Bölüm © Wendy Larner 2011
23. 25. ve 55. Bölümler © Barney Warf 2011
24. Bölüm © Rob Kitchin 2011
26. 27. ve 57. Bölümler © Robin Flowerdew 2011
28. ve 34. Bölümler © Don Mitchell 2011
29. Bölüm © Lewis Holloway 2011
31. ve 50. Bölümler © Noel Castree 2011
32. Bölüm © Katherine McKittrick 2011
33. Bölüm © Hayden Lorimer 2011
35. Bölüm © Tracey Skelton 2011
36. Bölüm © Eric Laurier 2011
37. Bölüm © Rob Shields 2011
38. ve 58. Bölümler © Paul Rodaway 2011
39. Bölüm © John R. Gold 2011
40. ve 66. Bölümler © Felicity Callard 2011
41. Bölüm © Sarah Hall 2011
42. Bölüm © Rhys Jones 2011
43. ve 51. Bölümler © Alan Latham 2011
45. Bölüm © Karen Morin 2011
46. Bölüm © James Faulconbridge 2011
47. Bölüm © Andy C. Pratt 2011
52. Bölüm © Robina Mohammad ve James D. Sidaway 2011
53. Bölüm © Suzanne Reimer 2011
54. ve 61. Bölümler © Jim Glassman 2011
59. Bölüm © Peter Adey 2011
62. Bölüm © Thomas Perreault 2011
63. Bölüm © Roland Lippuner 2011
64. Bölüm © Don Mitchell ve Carrie Breitbach 2011
65. Bölüm © Graham Clarke 2011

İçindekiler

Katkıda Bulunanlara İlişkin Bilgiler 11

İkinci Baskıya Önsöz 15

Giriş: Neden büyük düşünürler? 21

1 **Benedict Anderson** / Euan Hague 49

2 **Marc Augé** / Peter Merriman 63

3 **Trevor Barnes** / Suzanne Reimer 75

4 **Jean Baudrillard** / David B. Clarke and Marcus A. Doel ... 85

5 **Zygmunt Bauman** / David B. Clarke and Marcus A. Doel...97

6 **Ulrich Beck** / Lewis Holloway 111

7 **Brian Berry** / Gordon L. Clark.....123

8 **Homi K. Bhabha** / Constantina Papoulias .133

9 **Pierre Bourdieu** / Gary Bridge . .145

10 **Judith Butler** / Minelle Mahtani... .157

11 **Anne Buttimer** / Tom Mels .171

12 **Manuel Castells** / Phil Hubbard. .183

13 **Michel de Certeau** / Mike Crang . .197

14 **Stuart E. Corbridge** / Simon Batterbury .209

15 **Denis Cosgrove** / Keith Lilley .219

16 **Mike Davis** / Donald McNeill .229

17 **Michael Dear** / Donald McNeill ve Mark Tewdwr-Jones .241

18 **Gilles Deleuze** / Marcus A. Doel ve David B. Clarke 253
19 **Peter Dicken** / Jonathan A. Beaverstock 265
20 **Arturo Escobar** / Simon Batterbury ve Jude L. Fernando . . . 275
21 **Michel Foucault** / Chris Philo 289
22 **J.K. Gibson-Graham** / Wendy Larner 303
23 **Anthony Giddens** / Barney Warf 313
24 **Reginald Golledge** / Rob Kitchin. 325
25 **Derek Gregory** / Barney Warf 337
26 **Torsten Hägerstrand** / Robin Flowerdew. 349
27 **Peter Haggett** / Robin Flowerdew 359
28 **Stuart Hall** / Don Mitchell. 367
29 **Donna Haraway** / Lewis Holloway. 381
30 **J. Brian Harley** / Keith Lilley 393
31 **David Harvey** / Noel Castree 405
32 **bell hooks** / Katherine McKittrick 419
33 **Tim Ingold** / Hayden Lorimer 431
34 **Peter Jackson** / Don Mitchell . 443
35 **Cindi Katz** / Tracey Skelton 455
36 **Bruno Latour** / Eric Laurier . 467
37 **Henri Lefebvre** / Rob Shields . . 477
38 **David Ley** / Paul Rodaway 489
39 **Kevin Lynch** / John R. Gold . 499
40 **Doreen Massey** / Felicity Callard 511
41 **Linda McDowell** / Sarah Hall 525
42 **Anssi Paasi** / Rhys Jones 539
43 **Allan Pred** / Alan Latham 549
44 **Gillian Rose** / Minelle Mahtani 561

45 Edward W. Said/ Karen M. Morin ... .573

46 Saskia Sassen / James Faulconbridge 583

47 Andrew Sayer / Andy C. Pratt 597

48 Amartya Sen / Simon Batterbury ve Jude L. Fernando 609

49 David Sibley / Minelle Mahtani.....623

50 Neil Smith / Noel Castree.. 635

51 Edward W. Soja / Alan Latham ..645

52 Gayatri Chakravorty Spivak / Robina Mohammad ...
ve James D. Sidaway .657

53 Michael Storper / Suzanne Reimer ..669

54 Peter Taylor / Jim Glassman.. ...679

55 Nigel Thrift / Barney Warf ...691

56 Gearóid Ó Tuathail (Gerard Toal) / Euan Hague 703

57 Waldo Tobler / Robin Flowerdew.....713

58 Yi-Fu Tuan / Paul Rodaway .723

59 John Urry / Peter Adey .733

60 Paul Virilio / David B. Clarke ve Marcus A. Doel.....745

61 Immanuel Wallerstein / Jim Glassman. 757

62 Michael J. Watts / Thomas Perreault. .769

63 Benno Werlen / Roland Lippuner ..781

64 Raymond Williams / Don Mitchell ve Carrie Breitbach ..793

65 Alan Wilson / Graham Clarke .805

66 Iris Marion Young / Felicity Callard. .815

Sözlük 827

Katkıda Bulunanlara İlişkin Bilgiler

Peter Adey, Hukuk, Siyaset ve Adalet Araştırmaları Enstitüsü, Keele Üniversitesi, İngiltere

Simon Batterbury, Arazi ve Çevre Bilimleri Fakültesi, Melbourne Üniversitesi, Avustralya

Jonathan A. Beaverstock, Coğrafya Bölümü, Nottingham Üniversitesi, İngiltere

Carrie Breitbach, Coğrafya Bölümü, Şikago Devlet Üniversitesi, ABD

Gary Bridge, Politika Araştırmaları Fakültesi, Bristol Üniversitesi, İngiltere

Felicity Callard, Coğrafya Bölümü, Queen Mary, Londra Üniversitesi, İngiltere

Noel Castree, Çevre ve Kalkınma Fakültesi, Manchester Üniversitesi, İngiltere

David B. Clarke, Çevre ve Toplum Fakültesi, Swansea Üniversitesi, İngiltere

Gordon L. Clarke, Coğrafya ve Çevre Fakültesi, Oxford Üniversitesi, İngiltere

Mike Crang, Coğrafya Bölümü, Durham Üniversitesi, İngiltere

Marcus A. Doel, Çevre ve Toplum Fakültesi, Swansea Üniversitesi, İngiltere

James Faulconbridge, Lancaster Çevre Merkezi, Lancaster Üniversitesi, İngiltere

Jude Fernando, Uluslararası Kalkınma, Toplum ve Çevre Bölümü, Clark Üniversitesi, ABD

Robin Flowerdew, Coğrafya Bölümü,
St. Andrews Üniversitesi, İngiltere

Jim Glassman, Coğrafya Bölümü,
British Columbia Üniversitesi, Kanada

John Gold, Sosyal Bilimler ve Hukuk Bölümü,
Oxford Brookes Üniversitesi, İngiltere

Euan Hague, Coğrafya Bölümü,
DePaul Üniversitesi, ABD

Sarah Hall, Coğrafya Bölümü,
Nottingham Üniversitesi, İngiltere

Lewis Holloway, Coğrafya Bölümü,
Hull Üniversitesi, İngiltere

Phil Hubbard, Coğrafya Bölümü,
Kent Üniversitesi, İngiltere

Rhys Jones, Coğrafya ve Yer Bilimleri Enstitüsü,
Aberystwyth Üniversitesi, İngiltere

Rob Kitchin, Coğrafya Bölümü,
İrlanda Ulusal Üniversitesi, Maynooth, İngiltere

Wendy Larner, Yer Bilimleri Fakültesi,
Bristol Üniversitesi, İngiltere

Peter Merriman, Coğrafya Bölümü,
Aberystwyth Üniversitesi, İngiltere

Alan Latham, Coğrafya Bölümü,
Londra Üniversitesi Akademisi, İngiltere

Eric Laurier, Yer Bilimleri Fakültesi,
Edinburgh Üniversitesi, İngiltere

Keith Lilley, Coğrafya Bölümü,
Queen's Üniversitesi, Belfast, Kuzey İrlanda

Roland Lippuner, Coğrafya Bölümü,
Friedrich Schiller Üniversitesi Jena, Almanya

Hayden Lorimer, Coğrafya ve Yer Bilimleri Fakültesi,
Glasgow Üniversitesi, İngiltere

Minelle Mahtani, Coğrafya ve Planlama Fakültesi,
Toronto Üniversitesi, Kanada

Katherine McKittrick, Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları, Queen's Üniversitesi, Kanada

Don McNeill, Kent Araştırmaları Merkezi, Batı Sydney Üniversitesi, Avustralya

Tom Mels, Beşerî Coğrafya Fakültesi, Gotland Üniversitesi, İsveç

Peter Merriman, Coğrafya ve Yer Bilimleri Enstitüsü, Aberystwyth Üniversitesi, İngiltere

Don Mitchell, Maxwell Fakültesi, Syracuse Üniversitesi, ABD

Robina Mohammad, Coğrafya ve Çevre Bilimleri Bölümü, Reading Üniversitesi, İngiltere

Karen M. Morin, Bucknell Üniversitesi, ABD

Constantina Papoulias, Sanat ve Eğitim Fakültesi, Middlesex Üniversitesi, İngiltere

Thomas Perreault, Çevre Politikaları ve Yönetimi Merkezi, Maxwell Fakültesi, Syracuse Üniversitesi, ABD

Chris Philo, Coğrafya ve Yer Bilimleri Fakültesi, Glasgow Üniversitesi, İngiltere

Andy C. Pratt, King's College Üniversitesi, İngiltere

Suzanne Reimer, Coğrafya Bölümü, Southampton Üniversitesi, İngiltere

Paul Rodaway, Lancaster Üniversitesi, İngiltere

Rob Shields, Alberta Üniversitesi, Kanada

James D. Sidaway, Amsterdam Üniversitesi

Tracey Skelton, Coğrafya Bölümü, Singapur Ulusal Üniversitesi

Mark Tewdwr-Jones, Bartlett Planlama Okulu, Londra Üniversitesi Akademisi, İngiltere

Barney Warf, Coğrafya Bölümü, Kansas Üniversitesi, ABD

İkinci Baskıya Önsöz

Sage, *Mekân ve Yer Üzerine Büyük Düşünürler'in* orijinal baskısını güncellememizi ve genişletmemizi istediğinde çok sevindik. Orijinal kitabın disiplinler arası çalışmalar yapan bir kesime hitap etmesi ve ikinci baskısı için talep olması hem memnuniyet vericiydi hem de mekânın ve yerin doğasına ilişkin felsefî ve teorik tartışmaların değerlendirilmesinde biyografilere dayanan yaklaşımımızın geçerli ve değerli olduğuna dair inancımızı kanıtlıyordu. Gerçekten de ilk hedefimiz; arkadaşlarının, meslektaşlarının, danışmanlarının veya hocalarının listeye girip girmediğini merak eden coğrafyacıların ilgisini çekecek, coğrafya disiplinindeki önemli kişilere ait (Kim Kimdir, tarzı) bir rehber hazırlamak değildi. Daha ziyade, mekân ve yere ilişkin farklı düşünce tarzlarının her zaman bilim insanlarının kişisel siyâsî tercihleri ve hayat hikâyeleri ile iç içe geçen karmaşık bağlamsal ilişkiler ağından ortaya çıktığını göstermek için biyografik bir yaklaşım kullanmaya karar verdik. Birçok bölümde görüleceği üzere temel fikirler; "düşünce okulları", hareketler veya paradigmalarla ilişkilendirilmelerine rağmen büyük düşünürlerle anılmaya devam ederler. Bize göre, fikri ortaya atan bilim insanını ön plana çıkarmak, bilginin (örneğimizde mekân ve yerin doğası üzerine düşünme biçimlerinin) toplumsal üretimini anlamak için önemli bir yöntemdir.

Yapılan bu çağrı, başta endişe olmak üzere birçok duyguyu yaşamamıza sebep oldu. İlk baskıyı hazırlamak zevkli ve ilham verici olsa da bizler kitabın pedagojik değeri, bölümlerin sayısı ve kitabın nasıl karşılık göreceğine ilişkin sorularla cebelleştikçe daha endişe verici bir hâle geldi. Özellikle mekân ve yere dair farklı felsefî yaklaşımların kapsamını dengeleme ve belirli düşünürleri dâhil etme konusunda çok

uzun süre uğraştık; kitap hacmi sınırlı olduğu için kimin dâhil edileceği ve kimin dışarıda bırakılacağına ilişkin oldukça zor tercihler yapmak zorunda kaldık. İlk baskının yayınlanması başkalarının da bizimle aynı kaygıları taşıdığını kanıtladı ve kitabın çeşitli tartışmalar yarattığına dair hızlı bir geri bildirim aldık (*Environment and Planning A* 2005, inceleme bölümüne ve Johnston, 2006 bakınız). Bu tartışmaların büyük bir kısmı niyetimizin yanlış anlaşılması etrafında yoğunlaşıyordu – biyografik yaklaşımın değerini vurgulamak ve mekân ve yer üzerine farklı disiplinlerde ortaya çıkan düşünce tarzlarını tanıtmak yerine, en etkili ve en çok referans verilen mekânsal düşünürleri derlemeye çalıştığımız düşünülmüştü. Dahası, düşünürlere ilişkin seçimlerimizde âdil olmamakla, beyaz ırktan, ana dili İngilizce olan erkeklere öncelik vererek dünyayı anlamaya ve kuramsallaştırmaya çalışan diğer yöntemleri marjinalleştirmekle suçlanıyorduk (bunlar, Gill Valentine gibi öncü bir feministe yer vermemize rağmen olmuştu). Bununla ilişkili bir konu da mekân ve yer anlayışları yeterince "coğrâfî" olmayanları ve akademinin dışında geliştirilen fikirleri dışlayarak, disipline ilişkin sınırlar oluşturmaya çalıştığımız yönündeki eleştiriydi. Bu eleştirilerin özünde kendi pozisyonumuzu yeterince açıklamamış olmamız, mekân ve yeri kuramsallaştırmaya ilişkin çağdaş, disiplinler arası ve uluslararası çabalardan ziyade kendi önyargılarımız ve tercihlerimizi anlatan bir kitap ortaya çıkarmış olduğumuz fikri yatıyordu. Hatırlanmaya değer bir inceleme, düşünürlerin listesine konferans sonrası bir barda otururken karar verdiğimizi belirtip, kimin "temel düşünür" olduğuna dair karar verip vermeme hakkına sahip olup olmadığımızı düşünmek için zahmet etmediğimizi ve seçimde "dikkatsiz" davrandığımızı iddia etmiştir.

Bu eleştirilerin bazıları her ne kadar yanlış olsa da yapılması gerektiğine inanıyoruz (eleştiriler farklı şeyler söylese de hangi düşünürleri dâhil etmemiz gerektiği konusunda haftalar süren bir çalışma yaptık ve meslektaşlarımızdan ciddi seviyede danışmanlık aldık). *Mekân ve Yer Üzerine Büyük Düşünürler*, çağdaş akademik çevreleri karıştıran diğer rehberler, ansiklopediler ve sözlükler gibi çeşitli eksiklikleri, kör noktaları ve dışarıda bırakmaları içermektedir. Eser gerçekten de belirli kişileri ön plana çıkarmakta, diğerlerini ise kenarlara itmektedir. Bu durum projenin doğası gereğidir; dâhil edebileceğimiz veya dâhil etmek istediğimiz kişileri listelesek bile, o liste de benzer biçimde kısmî ve seçici

olacaktır. Gerçek anlamda belirli kişilere, düşünce tarzlarına ayrıcalık tanıyoruz ve belirli hikâyeleri vurguluyoruz. Bu durumun, kendini beğenmişlikten ve bilgisiz güçten kaynaklanıp kaynaklanmadığı tartışmaya açık bir konudur. Editörlük görevimizin; beyaz ve orta yaşlı kişilerin dünya görüşü, eleştirel coğrafya araştırmalarına olan bağlılığımız, dile ilişkin sınırlı yeteneklerimiz ve İngilizcenin ana dilimiz olması, coğrafyacı olarak kendi profesyonel konumumuz ve yüksek öğrenim kurumlarının hiyerarşisi içerisindeki mevziimiz bağlamında konumlanacağını kabul ediyoruz. Bu durum aynı zamanda ortaya koyduğumuz pedagojik değerin sınırları içerisinde anlaşılmalıdır: Örneğin bu kitap büyük ölçüde İngilizce konuşan öğrenciler için yazılmıştır ve bu yüzden eserleri İngilizce dilinde bulunabilen düşünürleri tercih ettik; farklı disiplinlerden düşünürleri dâhil etmeye, mümkün olduğu kadar farklı felsefî yaklaşımları içermeye, özellikle son 50 yıllık döneme odaklanmaya çalıştık.

Bu açılardan suçumuz sabittir. Editörlük görevimiz mekân ve yere ilişkin belirli bir düşünce tarzının hegemonyasını yeniden üreten bir kitap yarattı; bu ise muhtemelen lisans çalışmalarımızda farklı şekillerde karşı karşıya kaldığımız, ana dili İngilizce olan erkeklerin egemenliğindeki coğrafya disiplinidir. İlk baskıda yer verilen kişilerin çeşitliliğine rağmen, eser telifinde İngilizce dilinde eserler veren (veya eserleri İngilizceye tercüme edilen) beyaz heteroseksüel erkeklerin tercih edildiği gerçeğinden kaçmak mümkün değildi. Bu kişilerin çoğunluğu coğrafya eğitimi almış ve kendilerini coğrafyacı olarak tanıtan kişilerdi (yaklaşık olarak yarısı farklı disiplinlerden gelse de); yine büyük bir kısmı da az sayıdaki "elit" kurumlarda eğitim almıştı. *Büyük düşünürler* sosyal bilimler alanında olması gereken veya olabilecek olanı değil, mevcut durumda hâkim olan mekânsal düşünme tarzlarını yansıttığı için suçludur.

Hal böyle olunca, ikinci baskının hazırlanmasına endişe ile yaklaştık. Kimlerin fikirlerinin incelenmeye değer, kimlerinkinin ise değmez olduğunu kararlaştırarak, birçok kişinin mekân ve yerle ilgili büyük düşünürlerin "eksiksiz" bir listesi olarak tanımlayacağı bir eser ortaya koyup belaya davetiye çıkarıyoruz. Bu tür bir görüşü kesinlikle tasvip etmeyiz; bu kitabı okuyanların ve bu kitaptan yararlananların da eleştirel gözle bakacağını umuyoruz. Gerçekten de mekâna ve yere ilişkin belirli fikirlerin disiplin içerisinde neden egemen hâle geldiğine ilişkin soruların belirli kişiler tarafından ele geçirilen imtiyazın ve gücün dikkate alınarak

cevaplanabileceğini düşünüyoruz; ayrıca bu durumun yaşantıları ile ilişkilendirilmesi akademik çevrelerdeki dışlamanın köklerini anlamak için faydalı bir yoldur. Bu kitap içerisine kimleri dâhil etmediğimizi, coğrafya alanı içerisindeki ve ötesindeki hangi gelenekleri dışarıda bıraktığımızı basitçe belirtmek yerine, okuyucularımızın "merkezden" gelen bir görüş olarak değerlendirebileceğimiz yöntemimiz ile neden bazı düşünürlerin dâhil edilmediğine ilişkin eleştirel bir değerlendirme yapacağını umuyoruz.

Dikkatli okuyucularımız bu baskıda mevcut maddeleri ve giriş bölümünü güncellediğimizi ve yeni maddeler eklediğimizi fark edecektir. Kitabın sınırlı hacmi yüzünden gerçekte arzu ettiğimiz kadar kişiyi ekleyemedik (sadece 14 kişi eklendi). Bu düşünürleri seçerken çeşitli kaygıları göz önünde bulundurduk; disiplindeki önemli konular, düşünürlere ait uluslararası gelenekler, felsefî yaklaşımlar, cinsiyet vb. Bu durum hem ilk baskıya gelen eleştiriler karşısında kaçınılmaz bir tepki hem de mekân ve yere ilişkin yapılan önemli çalışmaların değişen disiplinler arası doğasını yansıtma girişimidir. Bu seçimler orijinal seçimimizdeki belirli dengeleri düzeltmek açısından önemlidir fakat seçimlerin tamamının hâlâ yukarıda belirtilen sebepler yüzünden taraflı olduğunu itiraf etmek zorundayız.

Tüm bu eksikliklere rağmen eğitimcilerin ve öğrencilerin kitabın bu ikinci baskısını faydalı, kolay erişilebilir ve güncel bulmalarını ve kitabın, kişisel hayat hikâyelerinin dünyaya ilişkin fikirlerin gelişimini nasıl etkilediği üzerine düşünmelerine yardımcı olacağını umuyoruz. Buna ek olarak, önemli fikirlerin değerini, onları yaratan bireylerin yerleşikliğinden ayırmak istiyorsak kitabın, bu konu açısından oldukça önemli olduğuna inandığımız, bilginin üretimi üzerine yapılan tartışmalara ilişkin sağlıklı müzakereler ve eleştirel tepkiler yaratacağını umuyoruz.

Phil Hubbard ve Rob Kitchin, Kasım 2009

Kaynakça

Boyle, M., Peet, R., Minca, C., Samers, M., Simonsen, K., Purcell, M., Graham, E., Hubbard, P., Kitchin, R. ve Valentine, G. (2005) 'Review Essay on "Key Thinkers on Space and Place"', Environment and Planning A, 37 (1): 161–87.

Johnston, R. J. (2006) 'The Politics of Changing Human Geography's Agenda: Textbooks and the Representation of Increasing Diversity', Transactions, Institute of British Geographers, 31 (3): 286–303.

Giriş

Neden Büyük Düşünürler?

1999 yılı yavaş ama emin adımlarla 2000 yılına yol verirken ve bizler yeni bir milenyuma adım atarken çok da sürpriz olmayan bir olgu ortaya çıktı: Medyanın sadece son yüzyıla ait değil geride bıraktığımız bin yıldaki kültürel, ekonomik ve toplumsal başarıları kataloglama meşgalesi. Bu ansiklopedileştirme girişiminin örnekleri oldukça fazladır; tüm zamanların en iyi albümü listesi, en önemli İngiliz kişi anketi, tüm zamanların en iyi filmi anketi ve en önemli kurgu romana ilişkin okuyucu anketi (ilgili olanlar için: Beatles'ın *Sgt Pepper's Lonely Hearts Club Band*; Winston Churchill; Orson Welles'in *Citizen Kane'i (Yurttaş Kane)* ve Cervantes'in *Don Quixote'u (Don Kişot)* en azından bazı anketlere göre). Mekâna dair çağdaş teorilerin gelişiminde etkili olan sınırlı sayıdaki önemli düşünür ve entelektüelin dâhil edildiği kapsamlı ve eleştirel bir rehber olması planlanan bu kitabın ilk baskısını hazırlamaya başladığımız dönem, tam da bu postmilenyum "liste çılgınlığının" olduğu zamana denk geldi. Fakat başlangıç için bu kitabın nostaljik bir egzersizden fazlası olmasına karar verdik. Bu kitap, geriye dönük olarak mekân ve yere ilişkin temel fikirlerin oluşumuna katkıda bulunan kişilerin profillerine yer vermekten ziyade, ileriye dönük bir biçimde etrafımızdaki dünyaya ilişkin nasıl düşündüğümüze yön vermeye devam eden (ve şüphesiz yakın gelecekte mekân ve yer kavramlarına ilişkin tartışmaları şekillendirecek olan) düşünürleri içermeliydi.

Bu kitap, son elli yıl içerisinde mekân ve yer kavramlarına ilişkin tartışmalarda etkili olan kişilerden oluşan listenin eleştirel biçimde tartışılmasına imkân verecek şekilde tasarlanmıştır. Temel kriterimiz; bize göre kültürel, toplumsal, ekonomik ve siyâsî yaşamı biçimlendirmede

mekân ve yerin önemine ilişkin *teorik* tartışmalara önemli katkılar yapmış olanları seçmekti. Bu liste; pozitivizm, fenomenoloji, Marksizm, feminizm, queer, postkolonyal, postmodern ve madun teorileri gibi önemli entelektüel gelenekleri takip edenleri (bu teorilere yabancı olanlar için anlamları **sözlük** içerisinde sunulmuştur) ve teorik ve felsefî gelenekler arasında geçişler yapmış olanları içermektedir. Gerçekten de seçim yaparken kullandığımız stratejilerden bir tanesi mekân ve yerin kuramsallaştırıldığı ve tartışıldığı çok çeşitli yönleri vurgulayabilmek için farklı kavramlar ve yaklaşımlar kullanan düşünürlere yer vermekti. Yani en önemli düşünürlerden oluşan bir liste değil (bütün seçimlerimiz oldukça etkili isimlerden oluşmasına rağmen), daha ziyade bir yönden bilginin üretiminde biyografi yaklaşımının kullanımını, diğer yönden de mekâna dair düşünce tarzlarının bolluğunu göstermek için tasarlanan bir liste.

Eğitim aldığımız alanlar ve kitabın özünü oluşturan kavramlar olan mekân ve yer göz önüne alındığında, listemizde coğrafyacıların ezici bir üstünlüğünün olması sanıyoruz şaşırtıcı değildir; akademik coğrafya alanını tanımlayan eşitsizlikler (aynı zamanda entelektüel çaba harcanan diğer alanlar – bk. Sidaway, 2000) düşünüldüğünde, beyaz, Anglo-Amerikan bilim insanlarının sayısının en fazla olması şaşırtıcı değildir. Fakat mekân ve yeri anlama ve onlar hakkında yazma biçimimizi şekillendiren farklı entelektüel gelenekleri ve fikirleri anlama çabamız sebebi ile listemiz Anglo-Amerikan akademisi dışında çalışmakta olan birçok ismi ve bilimsel düşünce, akademik yazım ve eleştirel praksis arasındaki sınırları bulanıklaştıran çeşitli kişileri de içermektedir. Dahası, seçimlerimiz antropolog, sosyolog, ekonomist, tarihçi, siyaset kuramcısı, felsefeci ve plancıları da (disiplin açısından belirli bir kategoriye sokulması zor olanlar da dâhil olmak üzere) kapsamaktadır. Bu kitapta listelenen düşünürlerin neredeyse yarısının "coğrafyacı" olarak tanımlanmaması mekânın sosyal teori içerisindeki merkezî yerinin ve son otuz yıllık dönemde sosyoloji, kültür çalışmaları ve edebî çalışmalar gibi disiplinlerdeki "mekânsal dönüş" ile coğrafya alanında coğrafyacıların sosyal teori ile ilgilenmeye başlamasına sebep olan "kültürel dönemecin" öneminin kabul edilmesidir (bk. Hubbard ve diğerleri, 2002).

Bu mekânsal dönüşün sosyal bilimleri ve beşerî bilimleri dönüştürme seviyesini abartmak coğrafyacılar için kolay olsa da takip eden

listedeki isimlerin ortaya koyduğu gibi mekân ve yer toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyâsî ilişkileri araştırmakta çok önemli kavramlar hâline gelmiştir. Örneğin günlük hayattaki taktiklere ilişkin yapılan birçok antropoloji çalışması toplumsal ilişkilerin ritmini ayarlama konusunda yeri ön plana çıkarırken (bk. Marc Augé, Tim Ingold ve Michel de Certeau), temsile ilişkin çağdaş kültür çalışmalarındaki (Edward Said, Stuart Hall, Benedict Anderson ve Raymond Williams gibi isimlerin çalışmaları örnek gösterilebilir) temel fikirler kültürel mevhumların yaratılmasında mekânın çerçeve oluşturan bir kavram olarak önemini vurgulamıştır. Küreselleşme ve bilgi toplumu üzerine yapılan çalışmalar da mekân ve yer kavramlarını ekonomik düşüncenin merkezine yerleştirmiştir (birçok diğer isimle birlikte Anthony Giddens, Manuel Castells, Saskia Sassen ve Amartya Sen krize meyilli kapitalist sistemin yeni biçimlerinin yaratılmasında (sanal ve gerçek) mekânın önemine ilişkin kendi fikirlerini sunmuşlardır). 11 Eylül olayları sonrasında, "terörle mücadelenin" sınırlarındaki önemli çalışmalar da jeopolitik hayalleri kullanmış, Jean Baudrillard, Gerard Ó Tuathail, Paul Virilio ve Judith Butler gibi düşünürler terörle mücadelenin ortaya çıkardığı imgelerin çağdaş uluslararası ilişkiler bağlamındaki önemini ortaya koyarken mekânsal düşüncenin zengin havuzundan yararlanmıştır.

Crang ve Thrift (2000: 1) "[m]ekânın modern düşüncenin her noktasında olduğunu" iddia etmektedir. Bunun bir sonucu, disiplinin dışındaki akademisyenlerin mekânı, coğrafyacılar için çekici bir biçimde kuramsallaştırmaya başlamasıdır. Bu gelişme, onların çalışmalarının çeşitli biçimlerde coğrâfî düşüncenin içine ithal edilmesi anlamına gelmektedir. Diğer taraftan, coğrafyacıların çalışmaları sosyal bilimler ve beşerî bilimler alanındakiler tarafından daha fazla okunmaya ve kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum, kitapta yer alan çok sayıda kuramcının çalışmaları coğrafya alanında olsa bile veya coğrafyacılar tarafından yeniden ele alınmış ve kullanılmış olsa dahi kendilerini "coğrafyacı" olarak tanımlamamasını açıklamaktadır. Diğer taraftan kitap, kesinlikle coğrafyacı olarak tanımlanabilecek isimleri de içermektedir. Fakat bu noktada bariz bir şekilde ortada olan şey, coğrafya alanındaki büyük düşünürlere ilişkin tercihlerimizde, etrafımızdaki dünyanın şekillenmesinde mekân-zamanın önemini araştırmada fizikî ve beşerî coğrafya alanında çalışanların ortak bir payda etrafında buluşmalarına

rağmen beşerî coğrafya alanında çalışanlara öncelik verdiğimizdir (bk. Massey, 1999). Fakat fizikî ve beşerî coğrafya alanında çalışanlar arasında nadiren olan diyaloglara (bk. Raper ve Livingston, 1997; Harrison ve Dunham, 1998) ve ortak bir felsefe ve yöntem oluşturarak disiplinleri birleştirme amacı taşıyan düzensiz girişimlere rağmen (örneğin Haggett ve Chorley, 1969), fizikî coğrafya mekânın ve yerin doğasına ilişkin kuramsal tartışmaları kendisine konu edinmekten uzakta durmaktadır. Doreen Massey'in (1999) belirttiği gibi fizikî coğrafya alanında çalışanlar için olguların mekân içerisindeki konumlarından önce var olduklarını belirten *mutlak mekân* kavramı hâlen ağır basmaktadır. Bu mekânsallık anlayışı belirli beşerî coğrafya çalışmalarına yön verse de (Brian Berry, Reg Golledge, Peter Haggett, Waldo Tobler ve Alan Wilson'a ayrılan bölümlere bakınız) beşerî coğrafyacılar arasında mekânın algılanışı daha geniş; toplumsal, ekonomik ve siyâsî olguların mekânsal-zamansal yerelliklerin ürünü olduğu ve aralarındaki ilişkilerin birikiminin mekânı yarattığı yönündedir. Örneğin Nigel Thrift aşağıdaki tanımı ortaya koymaktadır:

> "Toplum" ve "doğa" gibi terimlerin açıklanmasında *mekân* insan ve toplum eylemleri için herkes tarafından kabul edilen bir arka plan değildir. Daha ziyade, onları dayanıklı ve sürdürülebilir hâle getiren araçlar ile yavaş yavaş bir araya getirilen farklı türdeki müşterekleri bölen ve birleştiren oldukça sorunlu geçici yerleşimlerin bir sonucudur (Thrift, 2003: 95).

Dolayısıyla, mekân ve yerin doğasına ilişkin kuramsal tartışmalara katkıda bulunmaya çalışan fizikî coğrafyacılar olsa da (Kent, 2003), çoğu fizikî coğrafyacı mekân ve yere ait dilleri yapısökümüne uğratma, eleştirme veya yeniden kurmaya dair postmodern, postkolonyal veya postyapısal girişimleri görmezden gelmiş ve küreselleşme gibi kavramları sorunsallaştıran literatüre sadece marjinal katkılar yapmışlardır. Mevcut durumda, düşünürlere ilişkin seçimlerimiz kendisini fizikî coğrafyacı olarak tanımlayan herhangi bir kişiyi içermemektedir fakat yer verdiğimiz birçok düşünür hem doğa bilimleri hem sosyal bilimler alanlarında çalışanlar için düşündürücü şeyler ortaya koyduğundan, fizikî coğrafya görmezden gelinmemektedir (Bruno Latour ve Donna Haraway başta olmak üzere; "objektif" doğa bilimleri ile "sübjektif" sosyal bilimler arasında yapılan ayrım genellikle sorunludur).

Mekân ve yer konusundaki mevcut kuramsal tartışmalarda en etkili isimlerden bazılarına odaklanma tercihimize rağmen toplumsal, ekonomik ve siyâsî yaşamda önemli dönüm noktaları olarak görülen birçok düşünür (vefat etmiş olan veya hâlâ hayatta olan) bulunmaktadır. Elliott ve Turner'ın (2001) *Profiles in Contemporary Social Theory* eserinde olduğu gibi verdiğimiz en zor karar kimleri dışarıda bırakacağımıza dair karardı (66 isme indirilmesi gereken ve yüzlerce kişiden oluşan bir liste ile işe başladık). En son analizimizde çok kapsamlı bir şekilde birçok isme yer vermek yerine bir *temsilci* seçmeye karar verdik ve kitapta yer verdiğimiz isimlerin mekâna ve yere ilişkin çağdaş kuramsal anlayışlara uygun olduğunu vurgulama konusunda hevesli olsak da ampirik, pratik ve sinoptik katkıları ile coğrâfî tartışmalara önemli katkılar yapan birçok düşünür bulunmaktadır. Dolayısıyla seçtiğimiz büyük düşünürler, analizlerinin odağı mekân ve yer olanlar için etki ölçer şeklinde düşünülmemelidir, çünkü coğrafya, coğrâfî bilgi sistemleri, siyasa odaklı çalışmalar, kartografi alanlarında ciddi katkılar yapan, coğrafyaya temel katkısı ampirik çalışmaları (çevre, ekonomi, toplumsal süreçler, siyaset, ülke veya kent üzerine) olan ve çeşitli malzemeleri pedagoji odaklı metinlerde bir araya getiren başlıca sentezci girişimler dışarıda bırakılmıştır. Bu açıdan bakıldığında düşünürlere ilişkin yaptığımız seçimler günümüzde beşerî coğrafya alanında hangi isimlerin moda olduğuna (ve hangilerinin demode olduğuna) dair bir liste değildir (sonuç olarak hangi yazarların disiplin içerisinde ve ötesinde en fazla etkiye sahip olduğunu öğrenmek isteyenler için yararlanılabilecek çok sayıda referans analizi bulunmaktadır, bk. Yeung, 2002). Seçimlerimiz daha ziyade *mekân ve yer* ile ilgili mevcut tartışmalara katkıda bulunan önemli düşünürlerin *bazılarına* ilişkin kullanıcı dostu bir rehber olarak algılanmalıdır. Bu sebeple, bir sonraki bölümde, bu kavramların coğrafya alanındaki ve sosyal bilimler disiplinindeki kuramsal tartışmalarda neden temel teşkil ettiğini açıklamaya çalışacağız. Bu kavramların tanımlarının toplumsal, ekonomik ve siyâsî düşünce içerisindeki pozitivizmden eleştirel teoriye, feminizmden psikanalize, postmodernizmden postyapısalcılığa kadar farklı gelenekler tarafından neden sorunsallaştırıldığını ve netleştirildiğini göstermeye başlayacağız.

Mekân ve Yer Hakkında Düşünmek

Coğrafya ... farklı zamanlarda ve farklı yerlerde, farklı insanlar için farklı şeyler ifade etmiştir. (Livingstone, 1992: 7)

Popüler söylem içerisinde mekân ve yer genellikle bölge, arazi ve peyzaj gibi terimlerle eş anlamlı kabul edilmektedir. Fakat coğrafyacılar için bu ikiz terimler, yüzyıllar öncesine uzanan entelektüel (ve disipliner) bir girişimin yapı taşlarını oluşturmuştur. Livingstone'un belirttiği üzere, mekân ve yerin teorik özellikleri tartışmaya açık şekilde kalmış, yeni "coğrâfî düşünce" biçimleri ortaya çıktıkça dönüşmüştür. Livingstone'un erken dönem modern yön bulma yöntemlerinden Aydınlanma Dönemi'ndeki keşiflere ve on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllardaki kurumsal coğrafyaya kadar "coğrâfî geleneğin" nasıl geliştiğine dair analizini tekrarlamaktan ziyade (bk. Heffernan, 2003), dünyayı anlayabilmek için mekân ve yerin mevcut durumdaki kavramsallaştırılma ve analitik olarak kullanılma yöntemlerini tanımlamak için beşerî coğrafya alanı dâhilinde mekânsal düşüncenin yakın tarihine odaklanmak istiyoruz. Yukarıda da belirtildiği üzere birçok fizikî coğrafyacı, mekânın açık bir biçimde ampirik, objektif ve planlanabilir olduğu fikrini sorunsallaştırma konusunda oldukça isteksizdir. Benzer biçimde 1970'li yıllara kadar birçok beşerî coğrafyacı mekânı, insan eylemleri ile dolu olan tarafsız bir konteyner ve boş bir tuval olarak görmüştür. Bu noktada mekân, Öklid geometrisi (x, y ve z boyutları olan) yolu ile tanımlanmış ve algılanmıştır ve analitik amaçlar için "statik fakat hareket edebilen nesnelerin ve davranışlara ait dinamik akışların mutlak bir konteyneri olarak" görülmüştür (Gleeson, 1996: 390). Bu mutlak veya "ampirik-fiziksel" kavramsallaştırma, mekânın insan varlığı dışında algılanabileceğini ortaya koymaktadır; mekân, toplumsal hayatın şekillendirilmesinde aktif bir rol oynamak yerine, insan davranışlarının ortaya konulduğu bir sahne olarak algılanmıştır (bu, Torsten Hägerstrand'ın zaman-mekân modellemesinde açıkça ortaya konan bir fikirdir; 1950'li ve 1960'lı yıllarda, mekâna dair bu kavramsallaştırma, istatistiksel analiz yolu ile teori veya "mekânsal kurallar" üretme arayışında olan ve coğrafyayı pozitivist mekân bilimi hâline getirmek isteyen bazı yazarlar tarafından geliştirilmiştir (Robinson, 1998). Bu gelişme, coğrafyacılar için istatistiksel analizlerin prensiplerini (örneğin Gregory, 1963) ve daha sonra regresyona, kümelenmeye ve korelasyona dayalı mekânsal

istatistiklerin prensiplerini içeren metinlerin yayınlanmasına etki etmiştir (Abler ve diğerleri, 1971). Birçok kişi için bu istatistiksel test etme ve teori oluşturma sürecinin vadettiği şey tahmin edilebilir mekânsal modellerin oluşturulmasıydı (Waldo Tobler, Peter Haggett, Brian Berry ve Alan Wilson bu konuda önde gelen isimlerdir).

Geriye dönük bir biçimde bakıldığında bu dönem, disiplinin tarihinde önemli bir dönüm noktası olarak anılmaktadır –coğrafyanın Niceliksel Devrimi– ve birçok coğrafyacı nicelleştirme, hipotez test etme ve istatistiksel analiz peşinde koşmasa da, bu yeni "bilimsel" paradigma nicelleştirme düşüncesine direnen coğrafyacılar arasında bile yaygın hâle gelen mekâna ait yeni bir kavramsallaştırmadan sorumlu olmuştur. Bunun bir sonucu olarak, mekân, (ölçülebilir) şeyler arasındaki ilişkilerin gözlemlendiği bir yüzey olarak algılanmaya başlanmıştır. Diğer disiplinlere bakıldığında, özellikle de neoklasik ekonomi ve fizik, bu durum birbiri ile ilişkili üç kavramın önemini vurgulamıştır; yön, mesafe ve bağlantı. Kısacası dünyanın yüzeyindeki şeyler arasındaki ilişkilerin bu temel kavramlar yolu ile açıklanabileceği ve haritalanabilecek ve modellenebilecek düzenli örüntülerin algılanmasının mümkün olduğu kabul edilen bir gerçek hâline gelmiştir (Wilson,1999). Bu durum, insan aktivitelerinin ve olguların dünya yüzeyinde gerçekleşen hareketlere, ağlara, noktalara veya hiyerarşilere indirgenebileceği yeni bir mekânsal fizik dilinin habercisidir.

Aşırı derecede objektif olan bu analiz biçimine tepki gösteren bilim insanları, psikolojiden esinlenerek insanların mekânsal davranışlarını şekillendirmekte bilinçli bir zihnin rolünü araştıran davranışsal perspektifi geliştirmiştir (bk. Kevin Lynch ve Reg Golledge). Bu perspektif, pozitivist araştırmaların doktrinlerine dayanmasına ve mutlak mesafe kavramını sübjektif mesafe kavramı ile değiştirmesine rağmen; 1970'li yıllarda ortaya çıkan tarihsel ve coğrâfî materyalizm, mekânın doğası gereği toplumsal ilişkilerle ilgili olduğu, toplumsal olarak üretildiği ve tüketildiği savlarını ortaya atmıştır. Bu noktada "yeni" kent sosyologları, kapitalist toplumda kentleşmenin rolünü ortaya koyabilmek için coğrafyacılar ile güç birliği yaparken, Manuel Castells, David Harvey ve Neil Smith gibi isimler kentin belirli sınıfsal eşitsizlikleri somutlaştırdığını ortaya koymuştur. Farklı bir ölçekte, ekonomik coğrafyacılar (örneğin Peter Dicken, Michael Storper ve Linda McDowell) ve "yerelci

gelenek" kapsamında çalışanlar (örneğin Doreen Massey ve Andrew Sayer) mekânsal iş bölümünün kapitalist yapıların devamını nasıl sağladığını ortaya çıkarmayı amaçlarken siyaset kuramcıları (Immanuel Wallerstein, Stuart Corbridge ve Peter Taylor gibi isimler) jeopolitik ve bölgesel stratejiler yolu ile garanti altına alınan uluslararası iş bölümü ile ilgili çalışmalar yaptılar. Yine de Marksist kuramcı Henri Lefebvre'in (1991) çalışmalarına kadar mekânın toplumsal biçimde üretildiğine ilişkin bu algı ikna edici bir biçimde ortaya konamamıştır.

Lefebvre mutlak mekânın var olamayacağını, çünkü mevcut durumda toplumsal eylemler tarafından kolonileştirildiğini, bu sebeple de görece mekân ve tarihselleştirilen mekân hâline geldiğini belirtmiştir. Her toplumun ve her üretim biçiminin kendi mekânını ürettiğinde ısrar ederken, kapitalizmin mutlak mekânları, bunlardan önce gelen dînî toplumların kutsal mekânları, gelecekte görülecek olan aykırı mekân ve diferansiyel mekân arasında ayrım yapmıştır. Lefebvre, mekânın tarihini ana hatlarıyla aktarırken, mekânı mutlak olarak algılamanın ve temsil etmenin (coğrafyada ve sosyal bilimler yaygın olduğu şekilde) görece soyut mekânın üretiminde kapsandığını (örneğin kapitalizmin mekânları) belirtmiştir. Bunu reddeden Lefebvre, kültürel pratiklerin, temsillerin ve tasavvurların farklı biçimlerde iç içe geçmesini araştıran mekâna dair bir üçleme önermiştir. Mekândaki nesnelerin analizinden uzaklaşan bu düşünce tarzı mekânı algılanan, tasarlanan ve yaşanan arasındaki üç yönlü diyalektik yolu ile "oluşturulan" bir şey olarak görür (bk. Ed Soja). Bu noktada yer, mekânın belirli bir biçimi olarak ortaya çıkmaktadır; belirli mekânlarla ilişkilendirilen özgün eylemler ve tasavvurlar ile birlikte isimlendirme yolu ile oluşmaktadır.

Dolayısıyla yer, birçok coğrafyacı için insanların yaşam tecrübeleri ile tanımlanan (ve bunlarla inşa edilen), özgün (ve az çok sınırlı) bir mekân türünü temsil etmektedir. Bu şekilde yerler, orada yaşayan insanların aidiyet hissini dışa vurmalarında temel unsur ve kimlik için bir mevki olarak anlaşılmaktadır. Bölgesel ve niceliksel yaklaşımlar içerisinde yer, mutlak terimlerle basit bir biçimde sınırlı bir yerellik (alan) içerisinde insanların bağımsız bir şekilde bir araya gelişi olarak algılanmıştır. Yerin bu şekilde anlaşılmasına, alternatif felsefî yaklaşımlardan beslenen bir beşerî coğrafya yaklaşımı ile 1970'li yıllarda pozitivist mekân bilimlerinin "insansız" coğrafyasını alt etmek isteyen

beşerî coğrafyacılar tarafından meydan okunmuştur; başta varoluşçuluk ve fenomenoloji olmak üzere (Holloway ve Hubbard, 2001). Mekânın deneyimsel özelliklerine odaklanan David Lowenthal, Anne Buttimer, David Ley, Edward Relph ve Yi-Fu Tuan, coğrafyacıları, insanların geometrik ilişkiler içerisinde değil anlamlar dünyasında yaşadığı yönünde uyarma konusunda önemli rol oynamışlardır. Örneğin Tuan'ın (1977) şiirsel metinleri yerin, kendisi ile ilişkilendirilen belirli bir ölçeğinin olmadığını, bunun yerine insanların bağlılıklarından kaynaklanan "özen sahaları" yolu ile yaratıldığını ve sürdürüldüğünü vurgulamıştır. Tuan, insanların belirli mekânlarla ilişkilendirdiği arzulara ve korkulara işaret etmek için *topofili* ve *topofobi* kavramlarını kullanarak, coğrafyacıların mekânın duyumsal, estetik ve duygusal boyutlarının farkına varmasını sağlamıştır. Bu düşünürlerin geliştirdiği hümanist gelenek, yeri sübjektif olarak tanımlamıştır. Neyin bir alanı yer yaptığı, bağlılıklar ve anlamlar genellikle ortak olsa da büyük ölçüde bireyseldir (basitçe belirtmek gerekirse yer, farklı insanlar için farklı anlamlara gelebilir).

Thrift'in (2003) iddia ettiği gibi, geniş ölçüde kabul gören, yerin *somutlaşma* ile ilgili olduğudur. Yere ait çok duyulu deneyimleri (örneğin görsel, işitsel ve dokunmaya ilişkin unsurlar ile birlikte kokular ve tatlar) ortaya çıkaran yöntemlerin hümanist kullanımı, insan bedeni ve anlamlı yerler arasındaki ilişki bu yöntemlerin ortaya çıkarabileceğinden daha karmaşık olsa da yerin fizikî coğrafyasını oluşturan bir araç görevi görmektedir (Holloway ve Hubbard, 2001). Gerçekten de "yerinde olmak", insanlar yer ile karşı karşıya geldikçe evrilen bilişsel (zihinsel) ve fiziksel (bedensel) performans yelpazesini içermektedir. Nigel Thrift'in pratik ve duygulanım üzerine yaptığı çalışmalarda, bu karşı karşıya gelmelerin dil ve söylem yolu ile layığıyla sezilemediği öne sürülmektedir (dolayısıyla temsil ötesi teoriden bahsetmektedir). Thrift, dünyada var olmanın önsezili doğasının önemini vurgularken (örneğin kendimize yakın ve tanıdık gelen yerleri, üzerine düşünmeden içgüdüsel olarak iskân etme yöntemimiz) günlük yaşamda kullanılan pratik bilgiler ve farkındalık konusunda bizleri uyarmaktadır. Bazı düşünürler; sınıfın (bk. Pierre Bourdieu), cinsiyetin (bk. Judith Butler, Linda McDowell, Cindi Katz) ve ırka dayalı ayrımların (bell hooks, Allan Pred) üretiminde ima edilen somutlaşma coğrafyaları ile bu becerilerin, bazıları için daha kolay kazanıldığını öne sürmektedir. Ne şekilde olursa

olsun, yerin, belirli mekânların varlığını tasdik eden ve benimseten var olma ritimleri yoluyla oluşturulduğu anlaşılmaktadır (modern yaşamın *ritimanalizinde* Henri Lefebvre, geçiş mekânlarına ilişkin incelemesinde Marc Augé ve rota oluşturulması ile ilgili çalışmasında Tim Ingold tarafından belirtilmiştir).

Yer, genellikle özgün, yakın ve *yaşanan* mekân olarak kuramsallaştırılsa da, yapısalcı ve eleştirel yaklaşımları kullanan düşünürler, yerlerin kendi kavramsal sınırlarının ötesindeki güçler tarafından şekillendirilen ve bu sınırların ötesinde konumlandırılan karmaşık varlıklar olduğunu iddia etmiştir. Bu noktada yerlerin siyâsî olmayan varlıklar olarak romantik bir biçimde algılanmaması gerektiğine, daha çok baskıcı kurumsal güçler ve toplumsal ilişkiler tarafından şekillendirildiklerine dair bir teşhis yer almaktadır. Bu fikir Doreen Massey gibi düşünürler tarafından yere ilerici bir anlam yüklenerek kapsamlı bir biçimde araştırılmıştır. Ona göre yer, bedensel ölçekten küresel ölçeğe kadar birçok fizikî ölçekte görülen güç geometrisinin karmaşık kesişim noktalarının ve çıktılarının mevkiidir. Dolayısıyla yerler kesişen çeşitli toplumsal, siyâsî ve ekonomik ilişkilerden oluşmakta ve sayısız mekânsallığın doğuşuna sebep olmaktadır. Yerler ve onların içerisinde, onlar arasında gerçekleşen toplumsal ilişkiler, bireysel veya kurumsal, temsîlî veya somut iktidarın çeşitli düzenlemelerinin sonuçlarıdır. Böyle bir ifade biçimi, yerin açık ve geçirgen sınırlarını kabul ettiği gibi yerler arasındaki bağlantıları ve dayanışmaları da kabul etmektedir. Dolayısıyla yerler bağıntısal ve olumsaldırlar, farklı insanlar tarafından farklı şekillerde algılanırlar; çok çeşitli, tartışmaya açık, akışkan ve belirsizdirler (sabit bölgesel birimler değildirler). John Urry, Tim Cresswell ve diğerlerinin çalışmaları bu fikirleri daha da ileri götürmüş, yerin toplumsal ve mekânsal dışa vurumunun mekânlar arasında insanların ve malların sonu gelmeyen akışı tarafından nasıl oluşturulduğuna odaklanarak toplumsal ilişkilerin akışkanlıkların yoğun bir biçimde bir araya gelişleri ile oluştuğunu ortaya koymuşlardır. Bu çalışmaların bir sonucu olarak yirmi birinci yüzyılda coğrafya alanının en temel kavramlarından biri hâline gelen *ilişkisel coğrafya* kavramı ortaya çıkmıştır (Jones, 20009).

Buraya kadar detaylandırıldığı üzere, mekân ve yerin farklı biçimlerde kullanımı göz önüne alındığında görece dağınık, eksik tanımlanmış ve geliştirilmemiş kavramlar oldukları anlaşılmaktadırlar. Fakat

aynı zamanda uygun coğrâfî bağlamlarında, toplumsal, ekonomik ve siyâsî olguların analizlerindeki ısrarı ile bir arada kalan bir disiplinin temelini oluşturarak, coğrâfî tasavvur için temel kavramlar olarak kalmaya devam etmektedirler. Mekân ve yer üzerine sosyal ve kültürel coğrafya alanında görülen bu odaklanma farklı kuramsal ve metodolojik geleneklerin kullanılmaya başlanmasıyla birlikte daha da karmaşık hâle gelmiştir. Bu noktada önemli olan iki farklı coğrâfî araştırma kolunun devamlı etkisidir; bir tarafta hegemonyanın ve direnişin mekânlarının yaratılmasında kültürün rolünü araştıran Marksist çalışmalar, diğer tarafta "yer inşası" üzerine olan vurguları (peyzaj üzerine kaydedilmiş olan yaşam tarzlarında açıkça görüldüğü üzere) ile Carl Sauer ve Berkeley Okulu'nun peyzaj çalışmaları (aynı zamanda daha az bilinen Alman *Landschaft* geleneği). "Yeni" kültürel coğrafyacılar bu literatürü dışarıda bırakmadan onlarla birlikte çalışarak aralarında üretken bir diyalog yaratmışlar, dünyanın kültürel anlamlara nasıl bağlı olduğunu araştırmışlardır: Denis Cosgrove'un peyzajın toplumsal ve kültürel düzen yaratılmasındaki rolü üzerine yaptığı çalışma oldukça önemlidir; Gillian Rose'un peyzaj motiflerine getirdiği feminist eleştiri mekân ve yerin cinsiyetleştirilmesi üzerine önemli bir perspektif sunmuştur. Baldwin ve arkadaşlarının (1999) iddia ettiği üzere, kültürel coğrafyacılar hem mekânın hem de yerin kültürel olarak üretildiğine inanmakta, her ikisinin de kültürün üretimindeki önemini kabul etmektedirler. Kültürün sadece mekân içerisinde oluşmadığı, ayrıca mekânın kendisini de ürettiği fikri birçok farklı çalışmada açık bir biçimde belirtilmektedir (sermaye, iş, siyaset ve üretim dünyalarının nasıl kültürel hâle getirildiğine ilişkin çalışmalar da buna dâhildir). Bunu inceleyen Baldwin ve arkadaşları (1999), iki önemli konunun altını çizmişlerdir; ilki, günlük yaşamda görülen iktidar ve direniş, ikincisi temsil politikaları. Bu kaygılar "yeni" kültürel coğrafyanın sınırlarının çizilmesi esnasında açık bir biçimde görülebilmektedir. Örneğin Peter Jackson'ın (1989) *Maps of Meaning* çalışması dilin kullanımı ile insanların ve yerlerin söylemsel inşasını vurgulayarak yerin kültürel siyaseti üzerine farklı bir bakış açısı getirmiştir. Bu noktada Antonio Gramsci'nin hegemonya kavramı bu tür temsillerin toplumsal ve kültürel düzen oluşturmak için önemli olduğunu vurgulamak için kullanılmıştır; Raymond Williams'ın mekânsallaştırılmış dile olan ilgisi de önemli bir ilham kaynağıdır. Ben-

zer teorik ilham kaynaklarından ve daha geleneksel kent sosyolojisinden beslenen Los Angeles Okulu akademisyenleri (Michael Dear, Ed Soja, Michael Storper ve Mike Davis vb.) **gücün somut ve söylemsel** kullanımının yakından incelenmesi ile kente dair mücadelelerin aydınlatılabileceğini göstermişlerdir. Belirtilmesi gereken temel bir varsayım yerin anlamına ilişkin mücadelenin kültürel siyaset içerisinde verildiği ve bu mücadelenin kimlik ve farklılığın üretiminde (ve yeniden üretiminde) temel olduğudur. Postmodern kent için örnek (ve yirminci yüzyılın başkenti) olarak gösterilen Los Angeles bağlamında yazan bu yazarlar, sermaye ve kültürün tamamen yeni bir kent üretmek için iç içe geçtiği geç kapitalist dönemde, modern sanayi kentlerini simgeleyen sınıf farklılıklarının yeniden biçimlendirildiği ve yeniden düzenlendiği fikrini geliştirmişlerdir. Merkezsizleşen, parçalı ve kuşatılmış olarak tarif edilen bu postmodern kent, aidiyet kategorilerinin sorunsallaştırıldığı ve farklılığa ilişkin siyâsî fikirlerin daha önemli hâle geldiği bir yerdir (Iris Marion Young'un gösterdiği üzere).

Sınırların korunmasıyla ilgili kültürel pratikler yoluyla kültürel kimliklerin üretimine gösterilen bu özen, aynı zamanda yer (ve mekân) kavramlarının dilin kayganlığını ve dengesizliğini vurgulayan postmodern ve postyapısalcı teoriler tarafından nasıl ele alındığının ve sorgulandığının altını çizmektedir. Bu yaklaşımlar "yerin" evrensel tanımlarını reddederek, yerlerin dil ile oluşturulan "gerçek ve hayâlî" kümelenmeler olduğunu vurgulamaktadır. Yerin sınırları rastlantısaldır, görece sağlamlıkları, özgünlükleri veya kalıcılıkları farklı yorumlara ve okumalara açık kültürel anlamlandırma sistemlerinin (geçici) bir başarısıdır. Dolayısıyla, coğrafya alanında, dünyayı temsil etmek için kullanılan bazı kanıksanmış yöntemlerin (örneğin haritalar, atlaslar, hava fotoğrafları) aslında parçacı, oransız ve seçmeli olmasına çok büyük ilgi gösterilmiştir; örneğin Brian Harley'in haritaları yapı sökümüne uğrattığı önemli çalışması kartografinin sadece dünyanın temsilinde değil, onun oluşturulmasında da nasıl uygulandığını göstermiştir. Benzer biçimde Trevor Barnes'in ekonomik coğrafyaların oluşturulmasında devam eden keşifleri mekânsal pratiklerin farklı mekânlar ve yerler ürettiğini göstermede büyük rol oynamıştır. Mekânın ve yerin olumsal doğasına olan bu ilgi, genellikle dünyanın kültürel anlamlarını oluşturan kanıksanmış ikili ayrımları da sorunsallaştırmıştır; örneğin benlik ve öteki, yakın ve

uzak, siyah ve beyaz, doğa ve kültür, vb. Belki de en güçlü olarak, Doğu'ya ve Batı'ya özgü değerlerin aykırılığı üzerinden tanımlanan küresel Kuzey ve Güney'in inşasına dair çalışmalar (özellikle Edward Said ve Homi Bhabha'nın çalışmaları yoluyla) güç ve direnişe ilişkin jeopolitik süreçlerin (küresel terörizm de buna dâhildir) mekânsal metaforlara dayandığını göstermiştir. Coğrafyacılar Güney'in damgalanmasında pay sahibi olan şirketleri ve bireyleri eleştirmeye meraklı olsalar da (kalkınma sanayii ile ilgili olanlar da buna dâhildir; bk. Amartya Sen ve Michael Watts), Derek Gregory'ın "Ötekiliğin" mekânsal tasavvuru ile ilgili çalışmaları dürüst bir biçimde bu süreçte coğrafyacıları töhmet altında bırakmaktadır. Buna yanıt olarak düşünümsellik ve çok seslilik gibi postmodern fikirler, yerin akışkan kimliklerini kabul etme ihtiyacı ve madun çalışmaları konularında geniş çaplı coğrâfî ilgi doğmuştur (Gayatri Spivak tarafından savunulduğu üzere).

Zaman zaman, dil ve temsil üzerine olan bu odaklanma coğrafyacıların dikkatini toplumsal, siyâsî ve ekonomik dünyaların yaratılmasından bireysel öznelerin yaratılmasına kaydırmıştır; fakat mekânsal dilin benliğin inşasındaki rolüne odaklanan (Michel Foucault'nun güç ve bilginin üst üste binmesine ilişkin fikirleri üzerinden geliştirilen) yaklaşımlar ile psikanalitik teorilerden (örneğin Melanie Klein, Julia Kristeva, Derek Winnicott ve Judith Butler'ın çalışmaları) faydalanarak benliğin yarı gerçek yarı hayâlî yerlere (bk. David Sibley) yansımasını araştıran yaklaşımlar arasındaki gerilim sürmektedir. Bu psikanalitik perspektif mekân ve yere ilişkin yeni bir bakış açısı getirmektedir; bilinç dışı düşünce kendisini cinsiyetin ve cinsel kimliklerin oluşumunda önemli sonuçları olan biçimlerde mekânın üzerine "haritalandırmaktadır" Gillian Rose'un (1993) iddia ettiği üzere, benlik ile arzu, endişe, saldırganlık, suçluluk ve aşkın karmaşık bir bileşiminin arasındaki müzakere gündelik somut ve sembolik coğrafyanın içerisinde ve onun sayesinde, aklın kendi yapısını ve dünya ile olan ilişkisini sürdürmek için uyguladığı stratejiler ile birlikte gerçekleşmektedir.

Mekân ve yer *arasındaki* ilişkiyi açıklayan ve bu kavramların tartışmalı doğası üzerine olan bu odağın ötesinde, özellikle ölçek üzerine olan literatür içerisinde coğrafyacıların oldukça ilgili olduğu bir alan daha vardır (bk. Neil Smith, 2000). Bu noktadaki önemli bir yöntem, yerlerin küreselleşme süreçleri ile dönüştürülme yöntemlerinin

incelenmesidir. Yerel ve küreselin iç içe geçmiş durumunun ve kültürel melezliğin yaratılmasının farkında olan bu çalışmalardaki temel bir motif *küresel homojenlik* olmuştur. Manuel Castells'in kavramsallaştırmasını kullanmak gerekirse "küresel akışkanlar mekânının" dünya çapında standartlaştırılmış tüketici malları, hayalleri ve yaşam tarzlarından oluşan repertuarın yayılmasından giderek daha fazla sorumlu hâle geldiği iddia edilmekte, yani "yerel" yaşam tarzlarının ve yere ait kimliklerin küresel sermaye birikimi mantığı tarafından zayıflatıldığı, mekânın da zaman tarafından yok edildiği belirtilmektedir. Yakın zamanda, çeşitli coğrafyacılar antropolog Marc Augé'nin (1996) çalışmalarına referans verdiler. Auge'nin çalışmaları, süpermarket, alışveriş merkezi, havalimanı, otoyol ve büyük sinema kompleksleri gibi süper-modern ve hızlandırılmış küresel toplumların semptomu olan tanıdık mekânların "yok yer" olduğu fikri etrafında şekillenmektedir. Auge'nin, beşerî coğrafyacıların yersizlik kavramı üzerine yaptıkları çalışmalarla paralellik taşıyan çalışmaları, sadece dünyanın etrafında hızlandırılmış insan ve mal akışı ile ilişkilendirilmiş ve "gerçek" kültürlerin kutsanması için oluşturulan yerel mekânlar olarak görev yapmayan birçok "yok yer" olduğunu iddia etmektedir.

Kültürel kuramcı Zygmunt Bauman (2000) benzer biçimde "yer olmayan yerler" üzerine yazmış ve tüketim toplumunun kalbinde yer alan tasfiye ve dışlamaya ilişkin mekânsal stratejiler ile açık bir bağlantı kurmuştur (aynı zamanda tüketimin birçok alanında açık bir şekilde görülen sığ ve banal sosyalleşmeyi de suçlamıştır). Peter Taylor'ın (1999) belirttiği üzere ima edilen şey yerel yerin küresel yer tarafından yok edildiğidir, fakat aynı anda birçok önemli yazar farklı bir ölçekte küresel şirketlerin küresel ekonominin temel imalatçısı olduğu bir devirde ulus devletlerin gereksizliğinden bahsetmiştir (Peter Dicken'ın ulusaşırıcılık üzerine yaptığı çalışmada görüldüğü gibi). Aşırı "küreselci" yaklaşımlarda ve bazen de Paul Virilio ve Jean Baudrillard'in geleceğe ilişkin yazılarında, bu değişimler sadece "tarihin sonu" değil aynı zamanda coğrafyanın ölümü anlamına da gelmektedir.

David Harvey'in (1989) gerçek ve hayâlî yer kimliklerinin zaman ve mekânı deneyimlediğimiz ve tarif ettiğimiz yöntemlerle nasıl ilişkili olduğunu araştıran, (süper modernite yerine) postmodernliğin durumunu tartıştığı eseri, küreselleşme şartları altında yer yapımının daha

incelikli bir tartışmasını sunmaktadır. Özellikle Lefebvre'in fikirlerinden yola çıkan Harvey, yerlerin somut insan yapımı eserler olarak nasıl inşa edildiğini ve deneyimlendiğini, nasıl tarif edildiğini, kendi içlerinde nasıl sembol olarak kullanıldığını araştırmakta, bu değişen kültürel kimlikleri homojenleşme ve ayrışmayı destekleyen zaman-mekân sıkışmasına dair süreçlerle ilişkilendirmektedir. Bunu yaparken yerin küreselleşme döneminde daha önemsiz değil daha önemli bir hâle gelmesinin çelişkilerine işaret ederken, yerin özgüllüğünün (tarihi, kültürü, çevresi, vb.) sermaye birikim süreçlerini devam ettirmek için ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Bu tür tartışmalar yerellik çalışmaları ve bölgesel coğrafya alanlarında çalışan coğrafyacılar tarafından da (her ne kadar farklı tutumlar sergilenerek de olsa) ortaya konmuştur. Örneğin Benno Werlen ve Anssi Paasi bölgeselleşme süreçlerini ve bölgelerin yerel ve küresel süreçlerin karşılıklı etkileşimleri ile söylemsel ve somut düzeyde üretildiğini araştırmışlardır. Dahası, Doreen Massey'in (1991) yukarıda da belirtilen "yerin ilerici anlamını" sorgulamayı hedefleyen çalışması, küreselleşme ve yerin kimliği arasındaki denklemi inceleyenler üzerinde etkili olmuştur. Örneğin, J. K. Gibson-Graham, Linda McDowell, David Harvey ve Saskia Sassen'in de aralarında bulunduğu küreselleşme döneminde üretilen ekonomik coğrafyaları araştıran birçok yazar, sabitlik ve hareketlilik arasındaki gerilimleri araştırmaya çabalamış, yerin, "imajın her şey" olduğu bir ekonomide önemsiz hâle gelmek yerine giderek daha önemli hâle geldiği sonucuna varmıştır. Ekonomik kümelenme, yer seçimi ve çeşitli sektörler (ileri teknolojiye dayalı sanayi, gelişmiş üretici hizmetleri, finans ve bankacılık) üzerinde uzmanlaşmaya ilişkin literatürün tamamı yüz yüze görüşmelerin, yaşam kalitesinin ve yeni "küresel" sanayilerin yaratılmasında yakınlığın önemine işaret etmektedir. Örneğin küresel kentlere ilişkin literatürde, Peter Taylor, Michael Storper ve Saskia Sassen gibi yazarlar Castells'in *küresel akışkanlar mekânı* kavramını kullanarak en önemli dünya kentlerinin, küresel ekonomiyi kontrol altında tutmak isteyenlerin "olmak isteyecekleri yerler" oldukları için küresel dönemde daha önemli hâle geldiğini iddia etmişlerdir. Nigel Thrift'in mekânın performans ve "temsil ötesi" doğası üzerine yaptığı çalışmalarda bu alanlar bilginin somutlaştığı ve küresel toplumun "hızlı öznelerine" göre hareket ettiği yerler olarak belirtilmektedir (ayrıca "sermaye kültürleri" ile ilgili olarak bk. Linda McDowell).

Peter Jackson'ın (1999) özet niteliğindeki çalışmasında, melezleştirme yolu ile yeni yer kimliklerinin ortaya çıkışı küreselleşme ve mekânın homojenleştirilmesi arasında herhangi basit bir denkleme izin vermemektedir. Jackson daha ziyade farklı malların ve kültürlerin anlamının (ve dolayısıyla değerinin) farklı mekânlardaki tüketiciler tarafından yaratıldığını ve müzakere edildiğini, mekânlar arasında "şeylerin trafiği" ile toplumsal ilişkilerin yapımına dâhil edildiğini iddia etmektedir. Birçok açıdan somut insan yapımı eserlerin anlamı ile ilgilenen antropoloji alanındaki çalışmaları çağrıştırmaktadır, fakat bunun yanında yer değişimi, hareket ve hız kavramları yolu ile özgün bir coğrâfî odak eklemektedir. Yerin ölümünü belirtmekten oldukça uzak bir biçimde (veya tam tersini yani yerine yeniden dirilişini belirterek), farklılıklara ve (Gilles Deleuze tarafından güçlü biçimde ortaya konulan) dünyanın sürekli olarak birçok şekilde bölgeleştirildiği, bölgesizleştirildiği ve yeniden bölgeleştirildiğini iddia eden postyapısalcı ısrarlara açık bir coğrafyaya işaret etmektedir. Bazı yazarlar için bunun sonucu mekânın ve yerin, Bruno Latour'un insanları, şeyleri, dilleri ve temsilleri içerdiği konusunda ısrarcı olduğu *aktör ağları* yolu ile sürekli olarak yapılan ve yeniden yapılan kırılgan varlıklar olarak algılanması gerektiğidir. Ağların, yere ait ortak düşüncelerin –ve mekâna ait ortak anlayışların– yaratılışı yolu ile güç kazandığı yorumunu yapabiliriz. Dolayısıyla ekonomik, siyâsî ve toplumsal düzenler bu ağların özünde yer almakta, "somut" olan şey ağ içerisinde hareket ettikçe ve farklı bağlamlarda farklı biçimler (mal) aldıkça pekişmekte ve yeniden yapılmaktadır. Bu sebeple "içeriyi" açıklayan "yapıcı bir dışarısı" yoktur; yer, karakteri daha geniş mekânsal süreçlere referans verilerek açıklanabilecek bir nokta değildir. Bu tür perspektifler daha ziyade, hem mekânı hem de yeri, sürekli olarak oluşmakta olan, güç ilişkileri içerisinde kaybolmuş varlıklar olarak yorumlamaktadırlar.

Entelektüel ve Disipliner Soy Kütüğü

Yukarıdaki tartışmadan da anlaşılacağı üzere, dünyanın nasıl kuramsallaştırılacağı ve çalışılacağı üzerine birçok farklı görüş bulunmaktadır. Özellikle farklı teorik geleneklerin taraftarları (pozitivizm, Marksizm, feminizm, postyapısalcılık, vb.) mekânsal düşünmek için kavramlar geliştirip kullanmayı amaçladığı için aralarında büyük

tartışmalar yaşanmaktadır. Şüphesiz, bu tür bilginin nasıl üretildiği çeşitli yazarların, mekânsal fikirler ve yaklaşımların gelişimini ve kullanımını araştıran disipliner ve kavramsal tarihçelerini oluşturması ile kuramsallaştırılmıştır (örneğin bk. Bird, 1989; Cloke ve arkadaşları, 1991; Hubbard ve arkadaşları, 2002; Johnston, 1986; 1991; 2000; Livingstone, 1992; Peet, 1998; Unwin, 1992). Bu çalışmalar genellikle mekân kuramcılarının izlediği kavramsal yolları göstererek yazıldıkları dönemdeki mekânsal düşünceyi açıklamayı hedefleyen soy kütüğü projeleridir. Kuhn'un (1962; 1970) yolundan giderek bugüne kadar oluşturulan en popüler yaklaşımlar, belirli bir dönemde mekânsal düşünceyi egemenliği altına alan (ve egemen paradigma hâline gelen) farklı coğrâfî gelenekleri tanımlamaya odaklanmak ve daha önce gelen düşünce tarzlarına meydan okuyan yeni felsefî yaklaşımlar ortaya çıktıkça gelenekler arasındaki geçişleri (ve paradigma kaymalarını) belgelemek olmuştur. Gerçekten de akademik yayınların ve kitapların sayfaları, yazarların dünyaya olan "yeni" bakışlarının en anlamlı, ilerici ve doğru coğrafya yapma yöntemi olduğu iddiaları ile doludur; bununla birlikte mevcut araştırma ve açıklama yöntemlerinin yanlış olduğu belirtilmekte ve kendilerinin bu "yeni" yaklaşımını benimsemeleri ve geliştirmeleri çağrıları yapılmaktadır. Johnston'a göre (1996) bu paradigma kaymaları, nesiller arası geçişlerin yan ürünüdür. Johnston, yeni düşünce okulları ortaya çıktıkça, daha genç yaştaki akademisyenlerin bu okulları sahiplendiğini iddia etmektedir. Coğrafyaya farklı yaklaşımlar kazandıran önceki nesillerin performansı düştükçe, yeni yetişen nesil coğrafya dünyasının bir parçası olmakta, akademik dergilerin editörlük görevlerini eline geçirip kendi düşüncelerinin eğitim dünyasında ve ders kitaplarında yer almasını sağlamaktadır. Johnston (1996), farklı yaşlardaki akademisyenlerin bu şekilde hareket ederek farklı paradigmaları kullandığını, eğitim ve öğretimin mekân ve yer ile düşünmede nesle dayalı kaymalar ürettiğini iddia etmektedir.

Coğrafyanın entelektüel gelişimini belirlemek için bu tür bir pragmatik yaklaşımı benimseyenler için (örneğin Johnston, 1996) 1950'li yılların sonlarında ortaya çıkan pozitivist mekân biliminin, tanımlama ve haritalandırma ile ilgilenen bölgesel geleneğe meydan okumak için ortaya çıktığını iddia etmek oldukça yaygındır (özellikle bk. Brian Berry, Torsten Hägerstrand, Peter Haggett, Waldo Tobler ve Alan

Wilson). Bu pozitivist paradigmanın kendisine 1970'li yılların başlarında davranışçı coğrafya (bk. Reg Golledge'a ayrılan bölüm), hümanist gelenek (bk. Anne Buttimer, David Ley ve Yi-Fu Tuan'a ayrılan bölümler), Marksizm gibi yapısalcı yaklaşımlar (David Harvey, Neil Smith ve Michael Watts'a ayrılan bölümler) ve feminizm (bk. Gillian Rose, Doreen Massey, Linda McDowell ve J. K. Gibson- Graham'a ayrılan bölümler) gibi diğer yaklaşımlar tarafından meydan okunmuştur. Paradigma perspektifinde bakıldığında, mekân ve yerle ilgili bu egemen düşünce tarzlarına 1990'lı yıllarda postmodern (bk. Michael Dear ve Ed Soja'ya ayrılan bölümler) ve postyapısalcı (bk. Jean Baudrillard, Judith Butler, Gilles Deleuze, ve Michel Foucault'ya ayrılan bölümler) perspektifler tarafından meydan okunduğunu söyleyebiliriz. 2000'li yıllarda coğrafyacılar, Nigel Thrift'in dünyanın çeşitliliğine ve içkinliğine sadık olan yeni coğrâfî araştırma biçimleri hakkındaki davetkâr çalışmaları ile temsil ötesi teori ve duygulanıma ilişkin sorulara takılmış gibi görünmektedirler; bu fikir Doreen Massey'in çalışmalarının merkezinde bulunan "ilişkisel mekân" kavramı içerisinde yer almaktadır.

Fakat paradigma kaymaları fikri, bazı farklı coğrâfî yaklaşımların hiçbir zaman bir kenara itilmemesi gerektiğinin açıkça görülmesi üzerine eleştiriye maruz kalmıştır (Mayhew, 2001; Hubbard ve arkadaşları, 2002). Yayınevlerinin, fakültelerin, profesyonel örgütlerin, enformel sosyoakademik ağların kurumsal arenalarının belirli akademik çevrelerin çıkarlarını ve gündemlerini destekleyebileceği doğru olsa da, her zaman muhalif sesler duyulacaktır. Mekân ve yer ile ilgili farklı düşünce tarzları, belirli dönemlerde bazıları diğerlerinin önüne geçse bile, birbirlerini takip etmek yerine eş zamanlı olarak ortaya çıkarlar. Coğrâfî gelenekleri anlamak için kullanılan pragmatik bir yaklaşımın tehlikesi mekânsal düşüncenin birleşik (ve nesle ait) paradigmalar yolu ile geliştiğini iddia eden lineer bir anlatı yaratmasıdır, fakat gerçekte olan fikir birliğinin hiçbir zaman elde edilememiş olmasıdır (Johnston, paradigma kavramını kullanırken bu noktayı kabul etmektedir). Dolayısıyla ardışık olarak ilerleme fikri egemen anlatının dışında kalan katkıların ihmal edildiği hatalı bir tutarlılık yaratmaktadır. Sibley (1995) bu eğilimi tanımlamış ve kadınların, beyaz olmayan halkların, gelişmekte olan ülkelerin ve diğer baskı altındaki grupların coğrafyaları ve tarihlerinin belirli egemen pozisyonlardan yazıldığını, sonuç

olarak bu grupların seslerinin kısıldığını ve seçilen parçalı coğrâfî açıklamaların yapıldığını belgelemiştir.

Dahası, paradigma yaklaşımı genellikle fikirlerin inşa edildiği ve bilginin üretildiği mekanizmaları tam olarak araştırma konusunda başarısız olmaktadır. Bu sebeple düşünce tarzlarının gidişatının izini sürerken, entelektüel fikirlerin hangi karmaşık toplumsal ve kurumsal yapılar ve pratikler içerisinde geliştiğine ilişkin ayrıntıları göz ardı etmektedirler. Gerçekten de Donna Haraway (1991) ve Pierre Bourdieu'nun (1988) kendi özgün yöntemleri ile açıkladığı üzere mekânsal düşünce bir boşlukta geliştirilmemektedir; daha ziyade bireyler (ve bireylerin iş birlikleri) tarafından inşa edilirler ve kendi kişisel ve siyâsî inançları, akademik kültürleri, kurumsal ve toplumsal yapıları içerisine yerleştirilirler. Bu perspektiften bakıldığında fikirler hiçbir zaman "saf" değildir, daha ziyade belirli somut ve sosyal bağlamlara göre oluşur, meşrulaşır ve tartışılırlar.

Bu yüzden fikirlerin nasıl oluştuğunu, nasıl benimsendiklerini, nasıl evrildiklerini anlamak, inşa edildikleri durumu ve şartları kabul eden bir yaklaşımı gerektirir. Bu kitap içerisinde benimsenen yaklaşım –önemli düşünürlerin biyografik metinleri– bu tür bir analizi sunmayı amaçlamaktadır. Bu tür biyografik bir yaklaşım mekânsal düşüncenin geniş tarihini tam olarak ortaya koyamasa bile, entelektüel fikirlerin soy kütüklerini ortaya koyma konusunda oldukça faydalıdır; örneğin Edward Said, bell hooks ve Anssi Paasi'ye ait olan bölümlerin gösterdiği üzere kişisel geçmişlerin entelektüel gelişimi etkilediği yönleri açığa çıkarmaktadır. Edward Said'in İngiliz yönetimi altındaki Filistin'de Hristiyan-Arap bir ailede doğması ve hayatı boyunca Filistin'in tanınması için mücadele vermesi ile edindiği tecrübe, şüphesiz ki kültür ve emperyalizm arasındaki ilişkiye dair düşüncelerini biçimlendirmiştir. Benzer biçimde bell hooks, siyahlarda ataerkillik ve cinsiyet ayrımcılığı gibi konularda yaptığı çalışmaları, 1950'li ve 1960'lı yıllarda Kentucky'de (Amerika Birleşik Devletleri) büyüyen genç siyahi bir kadın olarak edindiği deneyimlere bağlamıştır. Anssi Paasi'nin bölgeler ve bölgesel coğrafya üzerine fikirler geliştirmesi Finlandiya akademik hayatının doğası ve odağına Finlandiya'yı koyduğu güçlü ampirik çalışmaları ile şekillenmiştir (coğrafyacıların entelektüel gelişimine ilişkin otobiyografik açıklamalar için ayrıca bk. Moss, 2001).

Sonuç olarak biyografik yaklaşım geçmiş nesillerden elde ettikleri fikirlerden oluşan zengin mirası nasıl kullandıklarını ortaya çıkarır (aynı zamanda çağdaş düşünürlerin etkisini de). Kitap içerisindeki bölümler içerisinde düşünürlerin birbirlerine verdiği referanslar göz önüne alındığında, hiçbir kuramcının dünyaya ilişkin görüşlerini entelektüel bir boşlukta geliştirmediğini görmek mümkündür. Öğrenciyken aldıkları dersler, hocaları ile yaptıkları tartışmalar, okudukları metinler ve makaleler, kendi entelektüel gelişimlerini şekillendiren çeşitli fikirlere maruz kalmalarını sağlamaktadır. Fikirlerin soy kütüğünün ortaya çıkarılması amacı ile düşünürler arasında bu tür bir gelişmenin izi sürülebilir. Örneğin Gillian Rose'un mekân ve yerin algılanması konusunda erkeklerin yöntemlerine öncelik verilmesine ilişkin fikirleri özellikle psikanalitik ve postyapısalcı çalışmalardan etkilenmiştir. Bu noktada önemli bir ilham kaynağı feminist felsefeci Judith Butler'ın çalışmalarıdır. Judith Butler, birçok farklı felsefî metinden etkilenirken, en çok Michel Foucault'nun çalışmalarını kullanmıştır. Foucault, benzer biçimde eleştirel felsefesini geliştirirken Alman felsefeciler Friedrich Nietzsche ve Martin Heidegger'den etkilenmiştir. Şüphesiz Gillian Rose bu çizgideki son nokta değildir, daha ziyade, karşılıklı etkileşimlerden oluşan karmaşık bir ağ içerisindeki bir düğümdür ve fikirleri şüphesiz yeni nesil feminist ve kültürel coğrafyacıları etkilemektedir. Dahası Foucault, birçok mekân kuramcısını, Butler ve Rose'un edimsel analizlerinden oldukça farklı biçimlerde etkilemiştir; örneğin Arturo Escobar güç üzerine yazdıklarını uluslararası kalkınma konusunda kullanmış, Brian Harley mekânsal dil olarak haritayı yapısöküme uğrattığı çalışmalarında Foucault'ya çok fazla referans vermiştir.

Gerçekten de kitap içerisinde bulunan bölümler, aynı ilham kaynağının birçok farklı biçimde yorumlanması ve kullanılması konusunda örneklerle doludur. Örneğin hem Ed Soja hem de David Harvey, Henri Lefebvre'in *The Production of Space* (*Mekânın Üretimi*) isimli önemli çalışmasından sermayenin işleyişine ilişkin kendi fikirlerini oluşturmak için faydalanmıştır, fakat Lefebvre'in fikirlerini yorumlama ve onlara verdikleri ağırlık konusunda birbirlerinden farklıdırlar. Şüphesiz, bir düşünür farklı düşünce tarzlarına sahip yazarları da etkileyebilir, çünkü kendi düşünceleri zaman içerisinde farklı yazarların düşünceleri ile karşı karşıya geldikçe değişebilir ve yeni tartışmalar geliştirebilir.

Örneğin David Harveypozitivist coğrafya için teorik bir şablon sağlayan *Explanation in Geography* (1969) kitabı ile mekân bilimi üzerinde önemli bir etki sahibidir. Aynı zamanda 1973 yılında yayınlanan ve sosyomekânsal eşitsizlikler için yapısal açıklamalar oluştururken Karl Marx'ın çalışmalarından faydalanan *Social Justice and the City* (*Sosyal Adalet ve Şehir*) kitabı, ondan yararlanan Marksist coğrafyacılar için de ilham ve fikir alma bakımından önemli bir ilham kaynağıdır. Gerçekten de Harvey'in 1982 yılında yayınlanan *The Limits to Capital* (*Sermayenin Sınırları*) eseri belki de bir coğrafyacı tarafından kapitalizm altında mekânın eşitsiz üretimine ilişkin yazılan en önemli metindir.

Mekânsal düşüncenin üretimini anlamaya yönelik yerleşik bir yaklaşım, şüphesiz yerin bilgi üretiminde nasıl bir fark yarattığını ortaya çıkaracaktır. Örneğin belirli dönemlerde belirli üniversitelerde bir arada çalışan bilim insanları nesiller ötesi düşünce okulları yaratabilirler. Paris, genellikle sosyal teorinin merkezi gibi görünse de (bk. Jean Baudrillard, Manuel Castells, Gilles Deleuze, Michel Foucault, Marc Augé, Henri Lefebvre, ayrıca Gane, 2003), mekân ve yerin kuramsallaştırılmasında önemli noktaları araştırırsak diğer merkezlerin önde olduğunu fark ederiz. Örneğin Carl Sauer, Berkeley kültürel coğrafya okulunu etkilemiştir ve bu okul çeşitli nesiller boyunca Amerikan coğrafyacılarını etkilemiştir; Stuart Hall, yapılan çalışmalar ile "yeni" kültürel coğrafyanın şekillenmesinde önemli rol oynayan Birmingham Centre for Contemporary Cultural Studies'in (Birmingham Çağdaş Kültürel Araştırmalar Merkezi) önemli bir üyesidir; 1950'li yıllarda Washington'dan mezun olanlar (Brian Berry ve Waldo Tobler'in de aralarında olduğu grup) "niceliksel devrim" olarak adlandırılan akımı başlatan kişiler olarak bilinirler; Michael Dear, Ed Soja, Michael Storper, Mike Davis ve arkadaşlarının eserleri Güney Kaliforniya'nın postmodern kentleşmenin merkezi olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Diğer taraftan, bir bireyin fikirlerinin gelişimi konumlandıkları yere *karşı* verdikleri bir tepkiyi temsil edebilir. Örneğin Gillian Rose'un kitabı *Feminism and Geography*'nin (1993), eğitim gördüğü Cambridge Coğrafya Bölümü'ne getirdiği eleştirilerden doğduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla bir biyografik yaklaşım disiplinlere ait eğitim verilen mekânların ve aynı zamanda çoğu zaman görmezden gelinen bilginin üretildiği ve dolaşımının sağlandığı *alan*, *beden* ve *bilgiyi yayma eylemi-*

nin önemli rolünü ortaya çıkarır (Dewsbury ve Naylor, 2002; ayrıca bk. Driver, 1995). Bu kitap içerisinde kullanılan biyografik yaklaşım mekân ve yer ile ilgili düşüncenin hem *köklerine* (başlangıç noktası) hem de *güzergâhına* (evirildikleri yönler) odaklanmaktadır. Düşünürlere ayrılan bölümler teferruatlı bilgiler içermemekte fakat mekân ve yerin neden farklı insanlar için, farklı yerlerde, farklı anlamlara sahip olduğunu açıklayan kökleri ve güzergâhları –entelektüel soy kütükleri– anlamamıza imkân vermektedir.

Sonuç

Akademik gücün ve etkinin yüksek eğitimde toplanmasına haklı biçimde şüpheyle yaklaşanların olduğu (bk. Short, 2002), bazı bilim insanlarının bireysel araştırma çıktılarının ölçümüne dayanan denetim süreçlerinin mantığına karşı çıktığı (bk. Sidaway, 2000) bir dönemde önemli düşünürlerin bir listesini hazırlamanın çeşitli tehlikeleri bulunmaktadır. Fakat giriş kısmında belirttiğimiz üzere amacımız en önemli veya etkin teorisyeni tanımlamak değildir, bunun yerine mekân ve yere ilişkin *teorik* algımızı –önemli bir şekilde– geliştiren kişilerden bazılarına (kaçınılmaz olarak tamamına değil) ait bir rehber hazırlamayı ve aynı zamanda coğrâfî düşüncenin farklı geleneklerini ortaya koymayı amaçlıyoruz. Az sayıda düşünürü seçmek, coğrâfî analizleri kuramsallaştırma ve pratikleştirme konularında onlara ayrıcalık tanıma anlamına gelse de (ve aynı anda diğer teorisyenleri ve teorilerini marjinalleştirse de) bilginin, entelektüel karşı karşıya gelmeler ve diyalog yolu ile üretilme biçimlerini takdir edebilmek açısından önemlidir (bir önceki bölümde gösterildiği gibi).

Bu kişilerin yaptıkları katkıları vurgulama amacımız göz önüne alındığında, kitap içerisindeki bölümler her düşünürün kariyerine ilişkin ayrıntılı ve dengeli bir özet sunmamaktadır. Daha ziyade, her bölüm ortak bir formatı takip etmekte, her kişiye ait biyografik bilgiler ve akademik geçmiş ile başlamaktadır. Bu özet mecburen yüzeysel olmakla birlikte, her düşünürün fikirlerini nasıl belirli toplumsal, mekânsal ve zamansal bağlamlarda geliştirdiğine ilişkin bir fikir vermektedir. Bu bağlamsal kısımları, her düşünürün mekân ve yeri nasıl algılandığının açıklandığı kısımlar takip etmektedir; bu kısımların amacı her bir düşünürün neden mekân yere ilişkin tartışmalarda önemli kabul edildiğinin

tanımlanmasıdır. Son kısımda, kitaba katkıda bulunan yazarların her biri, hakkında yazdığı düşünürün çalışmalarına ilişkin eleştirel düşüncesini belirtmektedir (bu kısımda düşünürün çalışmalarının farklı coğrâfî ve kuramsal geleneklerde çalışanlar tarafından nasıl kullanıldığı gösterilmektedir). Her bölümün sonunda iki adet kaynakça bulunmaktadır: İlk kaynakça, her düşünürün "önemli" çalışmalarına ait bir rehberdir. Bu kısımlarda düşünürün en önemli ve temel çalışmaları listelenirken yaygın biçimde erişilebilir olanlara ağırlık verilmiştir (dolayısıyla bir kitabın çeşitli baskıları mevcut ise ilk baskısı yerine en son İngilizce baskısına yer verilmesini tercih ettik). İkinci okuma listesi daha az önemli kitapları, makaleleri ve kitap içerisindeki bölümleri ve birtakım ikincil kaynakları içermektedir. Her bölümün, okuyucularımıza bu kaynakçaları araştırmak ve bu düşünürlerin mekân ve yer ile ilgili olarak ortaya koyduğu farklı coğrâfî tasavvurlar hakkında kendi fikirlerini geliştirmek için ilham vermesini umuyoruz.

Phil Hubbard ve Rob Kitchin

Kaynakça

Abler, R., Adam, J. & Gould, P. (1971) Spatial Organisation: The Geographer's View of The World. New Jersey: Prentice Hall.

Augé, M. (1996) Non-places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity. London: Verso.

Baldwin, E., Longhurst, B., McCracken, S., Ogborn, M. & Smith, G. (1999) Introducing Cultural Studies. Harlow: Prentice Hall.

Barnes, T. (2001a) 'Retheorizing economic geography: from the quantitative revolution to the cultural turn', Annals, The Association of American Geographers, 91: 546–65.

Barnes, T. (2001b) 'Lives lived and tales told: biographies of geography's quantitative revolution', Environment and Planning D – Society and Space, 19: 409–29.

Barnett, C. (1998) 'The cultural turn: fashion or progress in human geography', Antipode, 30: 379–94.

Bauman, Z. (2000) Liquid Modernities. Cambridge: Polity. (Türkçesi Bauman, Z. (2017). Akışkan Modernite. Çev: Sinan Okan Çavuş. İstanbul: Can Yayınları)

Benko, G. & Strohmeyer, U. (1997) Space and Social Theory. Oxford: Blackwell.

Bingham, N. (1996) 'Objections: from technological determinism to towards geographies of relations', Environment and Planning D – Society and Space, 14: 635–57.

Bird, J. (1989) The Changing World of Geography. Oxford: Clarendon Press.

Blunt, A. & Wills, J. (2000) Dissident Geographies: An Introduction to Radical Ideas and Practice. London: Prentice Hall.

Bourdieu, P. (1988) Homo Academicus. Oxford: Blackwells.

Cloke, P., Philo, C. & Sadler, D. (1991) Approaching Human Geography. Liverpool: PCP Press.

Crang, M. & Thrift, N. (2000) 'Introduction; M. Crang & N. Thrift (eds), Thinking Space. London: Routledge. s. 1–30.

Cresswell, T. (1996) In Place/Out of Place: Geography, Ideology and Transgression. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Dear, M. (1988) 'The postmodern challenge: reconstructing human geography', Transactions of the Institute of British Geographers, 13: 262–74.

Dear, M. (2000) The Postmodern Urban Condition. Oxford: Blackwell.

Dewsbury, J.D. & Naylor, S. (2002) 'Praticising geographical knowledge: fields, bodies and dissemination', Area, 34: 253–60.

Doel, M. (1999) Postructuralist Geographies: The Diabolical Art of Spatial Science. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Driver, F. (1995) 'Geographical traditions: thinking the history of geography'

Transactions of the Institute of British Geographers, 20: 403–04.

Elliott, A. & Turner, B.(eds) (2001) Profiles in Contemporary Social Theory. London : Sage.

Gane, M. (2003) French Social Theory. London: Sage.

Gibson-Graham, J. K. (2000) 'Poststructural interventions', T. Barnes & R. Sheppard (eds), A Companion to Economic Geography. Oxford: Blackwells. s. 95–111.

Gleeson, B.(1996) 'A geography for disabled people', Transactions of the Institute of British Geographers, 23 : 387–96.

Gregory, D. (1994) 'Social theory and human geography', in D. Gregory, R. Martin, & G. Smith (eds), Human Geography: Society, Space and Social Science. London: Macmillan. s. 78–109.

Gregory, S. (1963) Statistical Methods and the Geographer. London: Longman.

Haggett, P. & Chorley, R. J. (1969) Network Analysis in Geography. London: Arnold.

Haraway, D. (1991) Simians, Cyborgs, and Women : The Reinvention of Nature. London: Free Association Books.

Harrison, S. & Dunham, P. (1998) 'Decoherence, quantum theory and their implications for the philosophy of geomorphology', Transactions of the Institute of British Geographers, 23: 501–14.

Harvey, D. (1969) Explanation in Geography. London : Edward Arnold.

Harvey, D. (1973) Social Justice and the City. Oxford : Arnold (Türkçesi Harvey, D. (2016) Sosyal Adalet ve Şehir. Çev: Mehmet Moralı. İstanbul: Metis)

Harvey, D. (1982) The Limits to Capital. Oxford: Blackwell (Türkçesi Harvey, D. (2015) Sermayenin Sınırları. Çev: Utku Balaban. İstanbul: Yazılama Yayınevi)

Harvey, D. (1989) The Condition of Post-modernity. Oxford: Blackwell (Türkçesi Harvey, D. (1997). Postmodernliğin Durumu. Çev: Sungur Savran. İstanbul: Metis)

Heffernan, M. (2003) 'Histories of geography', S. L. Holloway, S. Rice & G. Valentine (eds), Key Concepts in Geography. Sage: London. s. 3–23.

Holloway, L. & Hubbard, P. (2001) People and Place: The Extraordinary Geographies of Everyday Life. Harlow: Prentice Hall.

Hubbard , P., Kitchin R., Bartley, B. & Fuller, D. (2002) Thinking Geographically: Space, Theory and Contemporary Human Geography. London: Continuum.

Jackson, P. (1989) Maps of Meaning. London: Routledge.

Jackson, P. (1999) 'Commodity cultures: the traffic in things', Transactions of the Institute of British Geographers, 24: 108.

Johnston, R. J. (1986) On Human Geography. Oxford: Basil Blackwell.

Johnston, R. J. (1991) Geography and Geographers: Anglo-American Geography si

1945. London: Edward Arnold.

Johnston, R. J. (1996) 'Paradigms and revolution or evolution?', J. Agnew, D. Livingstone & A. Rogers (eds), Human Geography. Oxford: Blackwell. s. 37–53.

Johnston, R. J. (2000) 'Authors, editors and authority in the postmodern academy', Antipode, 32: 271–91.

Johnston, R. J. (2006) 'The politics of changing human geography's agenda: textbooks and the representation of increasing diversity, Transactions of the Institute of British Geographers, 31(3): 286–303.

Jones, M. (2009) 'Phase space: geography, relational thinking and beyond', Progress in Human Geography, 33 (4): 487–502.

Kent, M. (2003) 'Space: making room for space in physical geography', S. L, Holloway, S. Rice & G. Valentine (eds), Key Concepts in Geography. Sage: London. S. 109–130.

Kuhn, T. S. (1962) The Structure of Scientific Revolutions (1st edition). Chicago: University of Chicago Press (2nd edition 1970). (Türkçesi Kuhn, T. S. (2014) Bilimsel Devrimlerin Yapısı, Çev: Nilüfer Kuyaş. İstanbul: Kırmızı Yayınları)

Lefebvre, H. (1991) The Production of Space. Oxford: Blackwell (Türkçesi Lefebvre, H. (2016) Mekânın Üretimi. Çev: I. Ergüden. İstanbul: Sel Yayıncılık)

Livingstone, D. (1992) The Geographical Tradition. Oxford: Blackwell.

Massey, D. (1991) 'The political place of locality studies', Environment and Planning A, 23: 267–81.

Massey, D. (1999) 'Space-time, science and the relationship between physical and human geography', Transactions of the Institute of British Geographers, 24: 261–76.

Mayhew, R. (2000) The effacement of early modern geography : a historiographical essay', Progress in Human Geography, 25(3): 383–401.

Moss, P. (2001) Placing Autobiography. Syracuse: Syracuse University Press.

Olwig, K. R. (2002) 'The duplicity of space: German raum and Swedish rum in English language geography', Geografiska Annaler; B 84B 1, 1–17.

Peet, R. (1998) Modern Geographic Thought. Oxford: Blackwell.

Raper, J. & Livingstone, D. (2001) 'Let's get real: spatio-temporal identity and geographic entities', Transactions of the Institute of British Geographers, 26: 237–42.

Relph, E. (1976) Place and Placelessness. London: Pion.

Robinson, G. (1998) Methods and Techniques in Human Geography. Chichester: John Wiley.

Rose, G.(1993) Feminism and Geography. Cambridge: Polity Press.

Shields, R. (1991) Places on the Margin. London: Routledge.

Short, J. R. (2002) 'The disturbing case of the concentration of power in human geography', Area, 34: 323–4.

Sibley, D. (1995) Geographies of Exclusion: Society and Difference in the West. London: Routledge.

Sidaway, J. (1997) 'The production of British geography', Transactions of the Institute of British Geographers, 22: 488–504.

Sidaway, J. (2000) 'Recontextualising positionality: geographical research and academic fields of power', Antipode, 32(3): 260–70.

Smith, N. (2000) 'Scale', R. Johnston, D. Gregory, G. Pratt, & M. Watts (eds), The Dictionary of Human Geography (4th edition). Blackwell: Oxford. s. 724–27.

Taylor, P. (1999) 'World cities and territorial states under conditions of contemporary globalization', Third World Planning Review, 21(3): 3–10.

Thrift, N. (2003) 'Space: the fundamental stuff of geography', S. L. Holloway, S. Rice & G. Valentine (eds), Key Concepts in Geography. Sage: London. s. 95–108.

Tuan, Yi-Fu (1977) Space and Place: The Perspective of Experience. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Unwin, T. (1992) The Place of Geography. Harlow: Longman.

Urry, J. (1995) Consuming Place. London: Routledge. (Türkçesi, Urry, J. (2015). Mekânları Tüketmek. Çev: Rahmi G. Öğdül. İstanbul: Ayrıntı Yayınları)

Wilson, A.G. (2000) Complex Spatial Systems: The Modelling Foundations of Urban and Regional Analysis. Harlow: Pearson.

Yeung, H. (2002) 'Deciphering citations', Environment and Planning A, 34: 2093–106.

1. Benedict Anderson

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Siyasal coğrafya alanındaki en önemli kavramlardan birisi olan "hayâlî cemaatlerin" yazarı Benedict Richard O'Gorman Anderson, 1936 yılında Çin'in Kunming kentinde dünyaya gelmiştir. Siyaset kuramcısı Perry Anderson'ın kardeşi olup babası İmparatorluk Deniz Gümrüğü'nde memur olarak görev yapan bir İrlanda vatandaşı olan Anderson, Cambridge Üniversitesi'ne gitmeden önce Kaliforniya ve İrlanda'da yetişmiştir. Kısa bir süre Eric Hobsbawm'dan eğitim alan Anderson, 1957 yılında Klasikler Fakültesi'nden birincilikle mezun oldu. 1958 yılında, Endonezya üzerine doktora çalışmaları yapmak üzere Cornell Üniversitesi'ne girdi ve burada George Kahin, John Echols ve Claire Holt'tan etkilendi (Anderson, 1998; 1999). 1965 yılında Endonezya'nın askeri liderî Suharto, komünist askerler tarafından tertiplendiği iddia edilen bir darbe girişimini engelledi, orduyu temizledi ve sivilleri katletti. Anderson, iki yüksek lisans öğrencisi ile birlikte olayların Suharto tarafından anlatılan versiyonunu analiz ederek doğruluğunu sorguladı. Değerlendirmeleri Endonezya ordusuna ulaştı ve Anderson doktora tezinde (o dönemde "Cornell bildirisi" olarak biliniyordu) hatalar olduğuna ikna edilmek üzere 1967 ve 1968 yıllarında Endonezya'ya davet edildi. İkna edilemeyen Anderson, Endonezya Hükümeti tarafından suçlandı. Suçlamaların resmî olarak yayınlanmasının ardından (Anderson ve arkadaşları, 1971), Endonezyalı yetkililer Anderson'un ülkeye girişini yasakladı ve bu yasak Suharto'nun yönetimi boyunca sürdü (Anderson Suharto'nun ölümünden sonra 1999 yılında Endonezya'yı ziyaret etmiştir).

Anderson doktora çalışmalarını 1967 yılında tamamladı (*The Pemuda Revolution: Indonesian Politics, 1945–46*) ve 2002 yılında

emekli olana kadar Cornell Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde çalıştı. Disiplinler arası bir dergi olan *Indonesia*'nın 1966 ve 1984 yılları arasında editörlüğünü yapan Anderson, Endonezya'da yönetim, siyaset, uluslararası ilişkiler (örneğin 1964), insan hakları (örneğin 1976) ve Doğu Timor (örneğin 1980) gibi birçok farklı konuyu çalıştı. Anderson Güneydoğu Asya üzerine uzman olduğu için Kamboçya, Vietnam ve Çin arasında 1970'li yılların sonlarında yaşanan gerginlikler onu milliyetçi siyasetin önemini ve siyâsî açıdan çekiciliğini analiz etmeye itti. Sonuç *Imagined Communities – Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (1983; 1991; 2006) (*Hayâli Cemaatler*) oldu.

Bu çalışmasında Anderson temel teorik yaklaşımların milliyetçiliği büyük ölçüde göz ardı ettiğini savundu:

> Ulus, uyruk, milliyetçilik; hepsi analiz edilmesi kadar tanımlanması da oldukça zor olan kavramlardır. Milliyetçiliğin modern dünya üzerindeki büyük etkisine rağmen, ona ait akla yatkın çalışmalar dikkat çekici bir biçimde yetersizdir (Anderson, 2006: 3).

Bu açıdan özellikle suçlu olan Marksizm'dir, milliyetçilik ile arasındaki ilişki 1970'li yıllarda *New Left Review* kapsamında tartışılmıştır (örneğin Nairn, 1975; Löwy, 1976; Debray, 1977; bk. Anderson, 2006: 208–9). Bu ortamda Anderson (2006: 3; orijinal vurgu) Marksist düşüncenin milliyetçiliği göz ardı ettiğini fakat "milliyetçiliğin Marksist teori için rahatsız edici bir *anomali* olduğunu, tam da bu sebeple incelenmek yerine teorinin dışında bırakıldığını" iddia etmiştir. *Hayâli Cemaatler* Marksizm ve milliyetçilik teorilerini bir araya getirme ve Anderson'un milliyetçiliğin değerlendirilmesi için sorunlu bir bağlam olarak tasavvur ettiği şeye (neredeyse tamamen Avrupalı bir odaklanma) karşı gelme denemesiydi. Latin Amerika ve Endonezya'daki sömürgecilik örnekleri üzerinden giden Anderson (2006: 5–6) ulus için şu tanımı önermiştir: "Hayâlî bir siyâsî cemaattir ve doğası gereği hem sınırlı hem de bağımsız olduğu için hayâlîdir"

Mekânsal Katkıları

Anderson'un ulusların "hayâli cemaatler" olduğuna dair kavramı coğrâfî düşünceyi inceleyen kitaplar için standart bir kavram hâline

gelmiştir (örneğin Crang, 1998; Cloke ve arkadaşları, 2001; Anderson ve arkadaşları, 2003; Oakes ve Price, 2008). Herhangi bir ulusun "hayâlî" olduğu iddiası, o ulusun hatalı veya gerçek dışı olduğu, hakiki (hayal edilmeyen) cemaatlerden ayrılması gerektiği anlamına gelmez. Anderson'un ileri sürdüğü şey daha ziyade; bir ulusun, vatandaşlarının ortak noktasının uyruk olduğu, o halka özgü süreçlerle inşa edildiğidir:

> Hayâlîdir, çünkü en küçük ulusun üyeleri bile diğer üyelerin kimler olduğunu hiçbir zaman bilemez, onlarla tanışmaz veya onları duymaz, fakat her birinin zihninde cemaatlerinin imgesi yaşar (Anderson, 2006: 6; orijinal vurgu).

Bu anlayış, insanlar genel inanışları ve tavırları paylaştıklarını "hayal ettiği" için ve kolektif ulusal bir nüfusun kendilerininki gibi fikirlere ve duygulara sahip olduğunu düşündüğü için siyâsî ve kültürel kurumları şekillendirir ve yine bu kurumlar tarafından şekillenir. İkinci olarak:

> Ulus *sınırlı* olarak hayal edilir, çünkü en büyük olanının bile -belki de bir milyar insanı barındıran bir ulus- bir noktada biten, ötesinde diğer ulusların yaşadığı sınırları vardır (Anderson, 2006: 7; orijinal vurgu).

Bir ulusun olması demek bireysel tanımın üzerinden inşa edileceği diğer bir ulusun olmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla Anderson ulusların organik ve ebedî varlıklar yerine sınırlı, mekânsal ve demografik kapsamı olan siyâsî varlıklar şeklinde toplumsal olarak inşa edildiklerini iddia etmektedir. İlaveten:

> *Bağımsız* olduğu hayal edilir, çünkü kavram Aydınlanma ve devrimlerin, ilâhî emirlerle var olduğu iddia edilen hiyerarşik hanedanlık âleminin meşruiyetini yok ettiği bir dönemde ortaya çıkmıştır ... uluslar özgür olmayı hayal ederler ... Bu özgürlüğün ölçütü ve simgesi bağımsız devlettir (Anderson, 2006: 7; orijinal vurgu).

Anderson, ulus kavramının on sekizinci yüzyılın sonlarında, daha önce gelen monarşik ve dinî düzenlerin yerini almak üzere toplumsal bir yapı olarak ortaya çıktığını iddia etmektedir. Bu açıdan bakıldığında bir ulus, devletin bağımsızlığını ve egemenliğini kavramsallaştırmanın

yeni bir yöntemidir. Bu egemenlik, devletin milliyetçilik adı altında üzerinde yetki kullanacağı belirli bir nüfus ve toprakla sınırlıdır:

> Son olarak, ulus, bir *cemaat* olarak hayal edilir, çünkü her birinde görülen gerçek eşitsizlik ve sömürüden bağımsız olmak üzere her zaman derin, yatay bir dostluk olarak tasavvur edilmektedir. En nihayetinde, onu son iki yüzyıl içerisinde mümkün kılan, bu sınırlı tasavvurlar için canını vermeye hazır olan milyonlarca insanın oluşturduğu bu birliktir (Anderson, 2006: 7; orijinal vurgu).

Anderson, ulusların hayaller üzerine çok büyük gücü olduğunu iddia ederken, vatanperver biçimde yapılan silah altına alma çağrıları tüm vatandaşlar için görev olarak algılanmaktadır. Dahası, savaş dönemlerinde, vatandaşlar eşittir ve ulusal hayatta kalma mücadelesi için topluca verilen mücadelede sınıf farkları eriyip gider.

Anderson'un milliyetçiliğin gelişiminde ayırt ettiği ikinci temel yön "kreol öncülerin" rolü olarak tanımladığı şeydir. Hem Kuzey hem Güney Amerika'da on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda ulusal bağımsızlık için savaşanlar karşı çıktıkları sömürgeci Güçler ile aynı atalara, dile ve geleneklere sahipti. Anderson (2006: 47) bu "kreol öncülerin" Avrupa'dan *daha önce* milliyetçi siyaseti geliştirdiğini iddia etmekte, buna sebep olarak sömürgelerin geniş ölçüde kendilerini yöneten bölgesel birimler olmasını göstermektedir. Dolayısıyla halk, yerel gazetelerin kıtalar arası siyâsî ve yönetimsel ilişkilerle ilgili tartışmaları alevlendirmesiyle pekiştirilen bir his ile ortak ve potansiyel açıdan bağımsız bir cemaati düşünmeye başladı. Anderson tezinin büyük kısmını "basılı kapitalizme" dayandırmaktadır; ona göre romanlar ve gazeteler "nüfusun hızla arttığı bir dönemde insanların kendileri hakkında düşünmelerini ve kendilerini tamamen yeni biçimlerde başkaları ile ilişkilendirmelerini sağlamıştır" (Anderson, 2006: 36). Buna ilave olarak, standartlaştırılan ulusal takvimler, dil ve saat ayarlamaları başka yerlerde olanlardan farklı ulusal deneyimler ve ulusal farklılıklar yaratmıştır. Dolayısıyla birbirinden farklı olaylar ve oluşumlar, insanların tüm vatandaşların aynı yayınları okuduğunu düşünmesi sebebi ile *ulusal* deneyimler olarak bir araya getirilmiştir. Bu sebeple, "kapitalizm ile matbaa teknolojisinin birleşimi en temel morfolojisi ile modern ulus için

sahneyi hazırlayan yeni bir hayâlî cemaat biçimi olasılığını yaratmıştır" (Anderson, 2006: 46).

*Hayâli Cemaatler*in dünya çapında farklı disiplinler dâhilinde yarattığı etki 1991 ve 2006 yıllarında gözden geçirilmiş baskılarının yayınlanmasına sebep oldu. Anderson, kitabın genişletilmiş 1991 baskısında "Milliyetçilikle ilgili düşünmeye önemli bir katkısı olduğuna inandığım bir şeyin –zamana ilişkin değişen anlayışlar– gerekli bir unsurun eksikliğini çektiğini sıkıntılı bir biçimde öğrendim: Mekâna ilişkin değişen anlayışlar." demektedir (2006: xiii–xiv). Güney Doğu Asya örneklerini kullanan Anderson, bu hatayı, ulusal hafızanın inşa edilmesini ve ulusal nüfus sayımı, müzeler, biyografiler ve haritaların rolünü anlattığı bölümleri ekleyerek gidermiştir. 1988 yılında Thongchai Winichakul tarafından on dokuzuncu yüzyıl Siam/*Tayland* üzerine yazılan bir doktora tezinden (Winichakul, 1994 biçiminde yayınlanmıştır) hareket eden Anderson (2006: xiv), haritaların "siyâsî mekânların logolaştırılmasına" katkıda bulunduğunu ve sayısız yeniden üretimlerinin insanları ulusal egemenliğin ve cemaatin sınırlamaları ile aşina hâle getirdiğini iddia etmektedir.

Kitle iletişim araçlarını basılı kapitalizm tezi ile inceleyen Anderson, dikkatini daha sonra göçler üzerine yoğunlaştırmıştır: "Milliyetçiliği yaratan en önemli iki faktörün ikisi de kapitalizmin yükselişi ile yakından ilgilidir. Bunlar özet olarak kitle iletişim araçları ve büyük göçler olarak tanımlanabilir (Anderson, 1992: 7)."

Anderson, milliyetçi hareketlerin başka ülkelerde yaşayanlar tarafından başlatıldığını, Latin Amerika'nın "kreol öncülerini" ve İrlanda Cumhuriyet Ordusu'na yaptıkları finansal katkıları, 1990'lı yılların başlarında Balkan Savaşları'ndaki etnik-milliyetçi ayrılıkları belirterek şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

> Bu noktada yeni bir milliyetçi tipi ile karşı karşıya olabiliriz; bu belki de "uzak mesafe milliyetçisi" olarak tanımlanabilir. O, teknik olarak içerisinde rahat biçimde yaşadığı devletin bir vatandaşıdır fakat bu devlete karşı herhangi bir bağlılık hissetmeyebilir ve (şimdi bir faks kadar uzağında olan) hayâlî *Anavatanı* ile ilgili çatışmalara katılarak kimlik siyaseti içerisinde bir rol oynamayı (propaganda, para, silah, oy vermek dışında her türlü yöntem) çekici bulur (Anderson,1992: 13).

Dolayısıyla milliyetçilik "boşanılması mümkün olmayan bir evlilik kapsamında uluslararasıcılık" ile birlikte var olmaktadır (Anderson, 2006: 207). Güney Doğu Asya'daki antikolonyal milliyetçilik akımlarından yola çıkan Anderson'ın çalışmaları (1998; 2005) on dokuzuncu yüzyıldan bu yana siyâsî aktivistlerin ulusal devrimlerin olabilirliğine ilişkin çok dilli küresel tartışmalara girdiğini belirtmektedir. Genellikle ülke dışında yaşayan bu bireyler ulusal cemaatlerini, (sömürgeci güçlerin kabileler ve etnik farklar gibi sebeplerle bölündüğünü düşündüğü) yerli halkların ortak kökler, gelenekler ve arzular ile birlikte bir ulus teşkil ettiğine dair inançları bir araya getiren romanlar ve antropolojik metinler yazmışlardır. Çalışmaları onlarca farklı dile tercüme edilen ve milliyetçilik konusunda en fazla referans verilen yazarların başında gelen Anderson televizyona çıkmış, Endonezya ve Doğu Timor konularında Birleşmiş Milletler ve ABD Kongresi'nin komitelerine bilgi vermiş ve Güney Doğu Asya'da insan hakları ihlallerine ilişkin sorular ortaya atmıştır (örneğin Anderson, 1976; 1980; ayrıca bk. 1998: 20–2). Coğrafya eğitimi almamasına rağmen, ulusal siyaset için önemli olan mekân, bölge ve yer konuları, yaşadığı dönem içerisinde en etkili bilim insanlarından olan Anderson'un çalışmalarının coğrâfî araştırmalar kapsamında oldukça fazla kullanılmasına sebep olmuştur.

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Hayâlî Cemaatler ilk yayınlandığı dönemde coğrafyacıların ilgisini çekmemiştir. Anderson'un kavramları önemli coğrafya dergilerinde incelenmeden, milliyetçilik ile ilgili disiplinler arası çalışmalarda yarattığı etki üzerinden coğrâfî tartışmalara girmiştir. Gerçekten de Spencer ve Wollman (2002: 37), milliyetçilik ile ilgili makalelerin sürekli olarak *Hayâlî Cemaatler*e referans verdiğini, Anderson'un kavramsallaştırmasının "literatürün en yaygın klişelerinden biri hâline geldiğini", sonuç olarak "kavramlarının bazı durumlarda analizin yerine geçtiğini" iddia etmektedir. Coğrafyacılar bu durumdan muaf değildir (bk. *diğer örneklerin yanı sıra*, Jackson ve Penrose, 1993; Smith ve Jackson, 1999) ve Anderson'un görüşlerinin ayrıntılı olarak ele alındığı coğrâfî değerlendirmelerin sayısı oldukça azdır; örneğin Blaut (1987) milliyetçilikle ilgili Marksist teorileri incelediği çalışmasında Anderson'un çalışmalarını değerlendirmez ve Short'un (1991: 226) *Imagined Country*

çalışması basit bir şekilde Anderson'un *Hayâlî Cemaatler* eserini ilave okuma olarak referans verir. Fakat bazı coğrafyacılar Anderson'un görüşleri üzerine düşünerek onları geliştirmiştir; örneğin Sidaway (2002) "hayâlî bölgesel cemaatlere" ilişkin bir araştırma yapmıştır. Muhtemelen Anderson'un kavramlarının coğrâfî açıdan en fazla kullanıldığı çalışma Radcliffe ve Westwood'un (1996: 2) Ekvator'da ulusal hayâlî bir cemaatin nasıl "yaratıldığı, sürdürüldüğü ve parçalandığına" ilişkin çalışmadır. Anderson'un "coğrâfî hayalinin ... mekân, hareketlilik ve ulus temalarını birbirine bağlamasına izin verdiğini" iddia ederken çalışması içerisinde bunun sonuçlarını kabul etme veya geliştirme konusunda başarısız olduğunu belirtmişlerdir (Radcliffe ve Westwood, 1996: 118). Farklı coğrafyacılar, Anderson'un ilk tezini, ulusların ve milliyetçiliğin hayâlî ve *somut* cemaatlerini anlamak için kullanmışlardır. Angela Martin (1997: 90) "Entelektüeller, ulusları veya ulusal cemaatleri "hayal etme" gücüne sahip olmasına rağmen ... milliyetçiliğin somut boyutları veya siyasal iktisat boyutu görmezden gelinmiştir." demektedir. On dokuzuncu yüzyıl İrlanda milliyetçiliğine dair değerlendirmesi, cinsiyet rollerinin İrlanda ulusal kimliği içerisinde nasıl inşa edildiğini ve günlük yaşam içerisinde davranışları nasıl kısıtladığını araştırmak için "ulusa fiziksel bir yaklaşım" çağrısı yapmaktadır (Martin, 1997: 91). Steven Hoeschler (1999: 538), New Glarus, Wisconsin'de İsviçreli bir cemaatin inşasını incelemiş, "hayal kurma biçimlerinin" yer ve cemaat kimliklerinin üretimi için elitler tarafından kullanıldığını açıklarken Anderson'un kavramlarından yararlanmıştır. Hoeschler'ın iddiasına göre bu yerel "hayâlî cemaatlere" sık sık elit olmayan gruplar tarafından meydan okunmaktadır.

Anderson'un iddialarına en güçlü itiraz postkolonyal araştırmalar yapan yazarlar tarafından yapılmıştır. Stuart Hall (2008: 273), Anderson'un ulusları mekânsal olarak sınırlı biçimde araştırmasına zıt bir biçimde, birçok bireyin sadece tek bir ulusa değil küresel ölçekte farklı yerlere dağılmış durumda olan farklı kişilere bağlı olduğunu ve çok çeşitli konuma karşı bağlılık hissettiğini belirterek "hayâlî cemaatlerle ilgili düşünmek için alternatif bir çerçeve" olarak akışkan bir "diaspora" anlayışını ortaya koymuştur. Edward Said (1993) de Anderson'un siyâsî yapıların ve kurumların basılı kapitalizmin etkisi ile hanedanlıklardan bağımsız ülkelere dönüşümünü iddia ederken çok doğrusal düşündüğünü iddia etmektedir. Latin Amerika üzerine çalışan yazarlar, "hayâlî

cemaatler" kavramını takdir ederken, Anderson'un proto-milliyetçi kreol öncüler ve sömürgeci gazetelere ilişkin analizlerinin bölge içerisine çok fazla homojenlik atfettiğini belirtmişlerdir. Örneğin Castro-Klarén (2003: 163), Latin Amerika'da milliyetçiliğin çeşitliliğinin Anderson'un sunduğundan "çok daha karmaşık" açıklamalara ihtiyaç duyduğunu iddia etmektedir. Guerra (2003: 4, 5), tarihçilerin Anderson'un önerdiği ulus oluşturma kronolojisini yeniden değerlendirdiğinde, onun *Hayâli Cemaatler* eserinde ortaya koyduğu bazı varsayımların en iyi ihtimalle "sorunlu", bazı durumlarda da "yanlış" olduğunu aktarmaktadır. Chasteen'e göre (2003:xviii), Latin Amerika örneğindeki bu tür hatalar "hayâlî cemaatler" teorisinin sağladığı faydaları zayıflatmamaktadır ve bu hatalar Anderson'un Latin Amerika'ya ilişkin "açık bir biçimde miadını doldurmuş" az sayıda kaynağa güvenmesinden kaynaklanmaktadır.

Anderson'a karşı en güçlü eleştirileri muhtemelen siyâsî cemaatler hayalinin Avrupa sömürgeciliği ile sınırlı olduğunu iddia eden Partha Chatterjee (1993) yapmıştır. Batılı güçler sömürgelerine belirli milliyetçi kurumsal biçimleri zorla kabul ettirmiş, bu ülkeler bağımsızlıklarını kazandıklarında Avrupa'nın izlediği yol dışında izleyebilecekleri farklı bir seçenek görememiş, Batı ülkeleri de tehlikeli sapmaları engellemek için hazır bir biçimde beklemiştir. Chatterjee (1993: 5) "Hayallerimiz bile sonsuza kadar sömürge biçiminde kalmak zorundadır." demektedir. Chatterjee'ye göre milliyetçilik ve ortaya çıkan ulus anlayışı, sadece Avrupa'da oluşturulan sınırlar içerisinde hareket edebilir, dolayısıyla sadece bu Avrupalı kısıtlamalar dâhilinde kavramsallaştırılabilir. Dolayısıyla sömürgeciliğe karşı çıkan milliyetçilik hareketleri, sömürgeci devletler ile aynı milliyetçi argümanları kullanmıştır. Bu alanların Avrupalı devletler tarafından egemenlik altına alınması sebebiyle siyâsî veya ekonomik kavramsallaştırma yolu ile ayrım yapmak mümkün değildir, bu sebeple sömürgenin sınırlı bağımsızlığı ve toprakları, sömürülen için sömürgeci tarafından hayal edilmiştir. Sonuç olarak, sömürgecilik karşıtı milliyetçilik sadece kültürel süreçler ve pratikler yolu ile hayal edilebilir. Diğer eleştirmenlerden de yararlanan Chatterjee, basılı kapitalizm süreçleri önemli olmasına rağmen, Anderson'un bu süreçlerin dili, zamanı ve toprakları standartlaştırdığına ilişkin formülasyonunun sömürgeciliğin çok çeşitli, çok dilli ve asimetrik güç ilişkilerini açıklamak için çok basit kaldığını iddia etmektedir.

Hayâlî Cemaatler hakkında yapılan ikinci temel eleştiri feminist perspektiften gelmiştir. Bir ulusun üyeleri tarafından tecrübe edilen "fraternity"* (Anderson, 2006: 7) üzerine yapılan vurgu ile Anderson'un milliyetçilik kavramsallaştırmasındaki aktörlerin genellikle erkek olduğu varsayılmaktadır. Mayer (2000: 6), Anderson'un ulusal cemaatler içerisindeki ve arasındaki cinsel, sınıfsal ve ırksal yapıları atlayan ve "kardeşlik olarak hayal edilen ... bir heteroseksüel erkek projesi" tasavvur ettiğini iddia etmiş, McDowell (1999: 195), oldukça tarafsız görünmesine rağmen "yatay dostluk teriminin beraberinde eril dayanışmasına ait çağrışımlar getirdiğini" göstermiştir. Bunları takip eden McClintock (1995: 353), "ulusal tasavvurların toplumsal cinsiyet bağlamında araştırılmaya devam etmesinin" değersiz olduğundan yakınmıştır. Üçüncü bir eleştiri, hayâlî cemaatlerle birlikte farklı noktalara da dikkat edilmesi gerektiğini iddia eden Don Mitchell'den gelmiştir:

> Bu bağların üretildiği ve yeniden üretildiği güce ilişkin *pratikler* ve uygulamalar. Bunun ortaya çıkardığı sorular ulusu kimin tanımladığı, nasıl tanımlandığı, bu tanımın nasıl yeniden üretildiği ve tartışıldığı ve en önemlisi ulusların zaman içerisinde nasıl geliştiği ve değiştiğidir ... Soru hangi ortak hayallerin *var olduğu* değil, hangi ortak hayallerin üretildiğidir (Mitchell, 2000: 269; orijinal vurgu).

Dolayısıyla Anderson'un önerisi kendi içerisindeki darlığı ile sınırlıdır. Bir ulusun hayâlî bir cemaat olması neyi değiştirir? Esas konu, o hayali üretmek ve devam ettirmek için gerekli olan eylemleri göstermek, bunun insanların hayatlarını nasıl etkilediğini ortaya çıkarmak ve hayal edilen ulusal cemaati destekleyen gücün zaman ve mekân içerisinde davranışları nasıl şekillendirdiğini araştırmaktır. Anderson'un daha sonra yaptığı çalışmalar bu yöne doğru ilerlemektedir. Milliyetçi tasavvurlar içerisinde cinsiyet ve cinselliğin inşası ile ilgilenmekte ve Filipinli milliyetçi tasavvurların on dokuzuncu yüzyılda Filipinli diasporası içerisindeki bireyler tarafından –genellikle ölümcül sonuçlar doğurarak– uluslararası bir biçimde nasıl üretildiğini, desteklendiğini, bunlara nasıl karşı çıkıldığını ve meydan okunduğunu tanımlamaktadır

* Ç. N: Fraternity, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki üniversitelerde bulunan ve sadece erkek öğrencilerin dahil olabildiği birliklere verilen isimdir. Latincede erkek kardeş anlamına gelen *frater* kelimesinden türetilmiştir.

(Anderson, 1998; 2005). Dolayısıyla hayâlî cemaatler kavramı içerisinde takdir edilmesi gereken çok nokta bulunmaktadır, fakat cinsiyet, ırk, etnik köken, sınıf ve bireysel kimliğe ilişkin diğer yönler içerisinde görülebilecek maddi sonuçlarını açığa çıkarmak için Anderson'un tanımladığı bu süreçlerin doğasında bulunan güç ilişkilerini araştırma ihtiyacı devam etmektedir.

Euan Hague, DePaul Üniversitesi

Anderson'un Önemli Çalışmaları

Anderson, B., McVey, R. T. & Bunnell, F. P. (1971) A Preliminary Analysis of the October 1, 1965 Coup in Indonesia. Ithaca: Cornell Modern Indonesia Project, Publication No. 52.

Anderson, B. (1972) Java in a Time of Revolution: Occupation and Resistance, 1944–1946. Ithaca: Cornell University Press.

Anderson, B. (1983) Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. London: Verso. (Türkçesi Anderson, B. (2015). Hayali Cemaatler. Çev: İskender Savaşır. İstanbul: Metis Yayıncılık)

Anderson, B. (1990) Language and Power: Exploring Political Cultures in Indonesia. Ithaca: Cornell University Press.

Anderson, B. (1991) Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism (revised and enlarged edition). London: Verso.

Anderson, B. (1998) The Spectre of Comparisons: Nationalism, Southeast Asia and The World. London: Verso.

Anderson, B. (2005) Under Three Flags: Anarchism and the Anti-Colonial Imagination. London: Verso. (Türkçesi Anderson, B. (2007). Üç Bayrak Altında: Anarşizm ve Sömürgecilik Karşıtı Tahayyül. Çev: Emine Bademci. İstanbul: Metis Yayıncılık)

Anderson, B. (2006) Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism (revised edition). London: Verso.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Anderson, B. (1964) 'Indonesia and Malaysia', New Left Review, 28: 4–32.

Anderson, B. (1967) 'The Pemuda Revolution: Indonesian Politics, 1945–1946'. Yayınlanmamış doktora tezi, Ithaca, Cornell University.

Anderson, B. (1976) 'Prepared testimony on human rights in Indonesia,' in Human Rights in Indonesia and the Philippines. Washington, DC: US Government Printing Office. s. 72–80.

Anderson, B. (1980) 'Prepared testimony on human rights in Indonesia and East Timor,' Human Rights in Asia: Noncommunist Countries. Washington, DC: US Government Printing Office. s. 231–62 and 275–7.

Anderson, B. (1992) 'The new world disorder,' New Left Review, 193: 3–13.

Anderson, B. (1999) 'The spectre of comparisons', Cornell University College of Arts and Sciences Newsletter, 20 (2) online: www.arts.cornell.edu/newsletr/spring99/spectre.htm (2 Ekim 2002 tarihinde erişim sağlanmıştır).

Anderson, K., Domosh, M., Thrift, N. & Pile, S. (eds) (2003) The Handbook of Cultural Geography. London and Thousand Oaks: Sage.

Blaut, J. M. (1987) The National Question: Decolonising the Theory of Nationalism. London: Zed Books.

Castro-Klarén, S. (2003) 'The nation in ruins: archaeology and the rise of the nation', S. Castro-Klarén & J. C. Chasteen (eds) Beyond Imagined Communities: Reading and Writing the Nation in Nineteenth-century Latin America. Baltimore: Johns Hopkins University Press. s. 161–95.

Chasteen, J. C. (2003) 'Introduction', S. Castro-Klarén & J. C. Chasteen (eds), Beyond Imagined Communities: Reading and Writing the Nation in Nineteenth-century Latin America. Baltimore: Johns Hopkins University Press. s. ix–xxv.

Chatterjee, P. (1993) The Nation and its Fragments: Colonial and Postcolonial Histories. Princeton: Princeton University Press.

Cloke, P., Crang, P. & Goodwin, M. (eds) (2001) Introducing Human Geographies. London: Arnold.

Crang, M. (1998) Cultural Geography. London: Routledge.

Debray, R. (1977) 'Marxism and the national question', New Left Review, 105: 25–41.

Guerra, F–X. (2003) 'Forms of communication, political spaces, and cultural identities in the creation of Spanish American nations', S. Castro-Klarén & J. C. Chasteen (eds) Beyond Imagined Communities: Reading and Writing the Nation in Nineteenth-century Latin America. Baltimore: Johns Hopkins University Press. s. 3–32.

Hall, S. (2008 [1995]) 'New cultures for old', T. S. Oakes & P. L. Price (eds), The Cultural Geography Reader. London and New York: Routledge. s. 264–74.

Hoelscher, S. (1999) 'From sedition to patriotism: performance, place, and the reinterpretation of American ethnic identity', Journal of Historical Geography, 25 (4): 534–58.

Jackson, P. & Penrose, J. (1993) 'Introduction: placing "race" and nation', P. Jackson &

J. Penrose (eds), Constructions of Race, Place and Nation. Minneapolis: University of Minnesota Press. s. 1–23.

Löwy, M. (1976) 'Marxists and the national question', New Left Review, 96: 81–100.

Martin, A. K. (1997) 'The practice of identity and an Irish sense of place', Gender, Place and Culture, 4: 89–113.

Mayer, T. (2000) 'Gender ironies of nationalism: setting the stage', T. Mayer (ed.), Gender Ironies of Nationalism: Sexing The Nation. London: Routledge. s. 1–22.

McClintock, A. (1995) Imperial Leather: Race, Gender and Sexuality in the Colonial Contest. London: Routledge.

McDowell, L. (1999) Gender, Identity and Place: Introducing Feminist Geographies. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Mitchell, D. (2000) Cultural Geography: A Critical Introduction. Oxford: Blackwell.

Nairn, T. (1975) 'The modern Janus', New Left Review, 94: 3–29.

Oakes, T. S. & Price, P. L. (eds) (2008) The Cultural Geography Reader. London and New York: Routledge.

Radcliffe, S. & Westwood, S. (1996) Remaking the Nation: Place, Identity and Politics in Latin America. London: Routledge.

Said, E. W. (1993) Culture and Imperialism. New York: Vintage.

Short, J. R. (1991) Imagined Country: Society, Culture and Environment. London: Routledge.

Sidaway, J. D. (2002) Imagined Regional Communities: Integration and Sovereignty in the Global South. London and New York: Routledge.

Smith, G. & Jackson, P. (1999) 'Narrating the nation – the "imagined community" of Ukranians in Bradford', Journal of Historical Geography, 25 (3): 367–87.

Spencer, P. & Wollman, H. (2002) Nationalism: A Critical Introduction. Sage: London.

Winichakul, T. (1994) Siam Mapped: A History of the Geo-Body of a Nation. Honolulu: University of Hawaii Press.

2 Marc Augé

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Marc Augé 1935 yılında merkezi batı Fransa'daki Poitiers kentinde dünyaya gelmiştir. Paris'te saygın bir okul olan Lycée Louis-Le-Grand'e gitmiş, daha sonra edebiyat eğitimi almak için École Normale Supérieure'e (1957–1961) devam etmiştir. Augé, Agrégation des Lettres Classiques derecesini aldıktan ve Cezayir'de 1961-1962 yıllarında askerlik görevini yaptıktan sonra 1970 yılına kadar Paris'te bulunan Office de la Recherche Scientifique et Technique Outre-Mer (ORSTOM, günümüzde ismi L'Institut de Recherche pour le Développement olmuştur) için çalışarak antropoloji ve etnoloji alanlarına olan tutkusunun peşinden gitmiş ve doctorat de troisième cycle derecesini yine Paris'te bulunan École Pratique des Hautes Études'den 1967 yılında almıştır. Daha sonra 1973 yılında thése d'état derecesini Sorbonne'dan (Paris Descartes Üniversitesi) alan Augé'nin danışmanı, önemli bir Afrika sosyoloğu ve Centre d'Études Africaines (Afrika Çalışmaları Merkezi) kurucusu olan Georges Balandier olmuştur. Augé, 1960'lı ve 1970'li yıllarda Afrika çalışmaları konusunda Fransa'nın önde gelen araştırmacılarından biri olmuş, 1980'li yılların ortalarından bu yana çağdaş Batı'ya ilişkin antropoloji çalışmaları ve günlük pratikler, mekân ve "yok-yer" kavramları ile uluslararası üne kavuşmuştur. Augé 1970 yılında École des Hautes Études en Sciences Sociales'de (EHESS) (Sosyal Bilimler Yüksek Tahsil Okulu) profesör unvanı almış, aynı kurumda rektörlük görevini üstlenmiş (1985–1995) ve Centre d'Anthropologie des Mondes Contemporains'in yöneticiliğini yapmıştır.

1960'lı yılların ortasından 1980'li yılların ortalarına kadar eski Batı Afrika'da yer alan ve eski Fransız sömürgeleri olan Fildişi Sahilleri ve Togo içerisinde kapsamlı antropoloji çalışmaları yapmıştır. Claude

Lévi-Strauss, Marcel Mauss, Emile Durkheim, Cornelius Castoriadis ve Louis Althusser gibi yapısalcı ve Marksist yazarların biçimlendirdiği antropoloji teorileri ve yöntemlerinden faydalanan Augé, dikkatini Fildişi Sahilleri'nde Abidjan'ın batısında yer alan lagün bölgesinde yaşayan Alladian halkına yönlendirmiştir. On sekiz ay süren ilk ziyareti sonucunda *doctorat de troisième cycle* (1967) ve ilk kitabı *Le Rivage Alladian*'ı (1969) yazmıştır. Bu eserinde Alladian bölgesinin tarihini, Alladian halkında ailenin mekânsal örgütlenmesini, köy yaşantısını ve ekonomik yaşamı, yerel manevi değerleri, Batılı kültürel pratiklerin Alladian halkları tarafından dolayımlanmasını incelemiştir. *Thèse d'état* (1973) üzerinden yazdığı ikinci kitabı *Théorie des Pouvoirs et Idéologie* (1975), Alladian, Avikam ve Ebrié toplumlarında ideolojik güç ilişkilerine dair yapısalcı–Marksist bir analiz ortaya koymuştur; bu ilişkileri aile, köy, din, büyücülük ve hastalığın geleneksel anlamlarını araştırmış ve sömürgeci ve sömürgecilik sonrası kültürel ve dînî güçlerin etkisi altında bu anlamlarda yaşanan değişimleri analiz etmiştir. Üçüncü çalışması *Pouvoirs de Vie, Pouvoirs de Mort* (1977) kapsamında, Ebrié'de yaşayan ünlü Hristiyan şifacı Albert Atcho'nun (doğum 1903) köyü olan Bregbo'da yaşam, ölüm ve maneviyata karşı halkın tutumlarını araştırmıştır. Bu çalışmalar Augé'nin sağlık ve maneviyat konularında önemli bir antropolog olmasını sağlamıştır. Augé 1980'li yılların başlarında yaptığı diğer çalışmalarla bu konuları incelemeye devam etmiştir (Augé, 1985b; Augé ve Herzlich, 1995).

1970'li yılların ortalarında Augé disiplinler arası bir yayın olan ve günlük mekânsal pratiklere ilişkin çalışmaları yayınlanan *Traverses* dergisine katkıda bulunmuştur. Bu derginin editöryal kurulunda Jean Baudrillard, Michel de Certeau ve Paul Virilio gibi isimler yer almıştır (Andermatt Conley, 2001). Daha sonra, çağdaş Batı dünyasındaki toplumsal ve kültürel yaşamla ilgilenmeye başlayan Augé, "yakında olanın etnografyası" veya "yakında olanın antropolojisine" doğru daha geniş bir hareket içerisinde bir dizi "bireysel etnolojik" çalışma yapmıştır (Augé, 1995; Sheringham, 2006). *Génie du Paganisme* (1982b) eserinde Augé, Fildişi Sahilleri ve Avrupa kültürlerinde mevcut olan pagan inanışları analiz etmiştir, fakat yarı otobiyografik yarı kurgu tipindeki antropolojik yaklaşım

denemesi ilk defa *La Traversée du Luxembourg* (1985a) eserinde görülmektedir. Bu yaklaşımı, daha sonra yaptığı çağdaş Batı dünyasında özellikle Fransa'da ve Paris'te günlük yaşam ve kültürel pratiklere ilişkin çalışmalarında kullanmıştır.

"Bir Fransız gününün etno-romanı" alt başlıklı *La Traversée du Luxembourg* çalışmasında Augé 20 Haziran 1984 günü Paris'te yaptığı yolculuklara ait "eleştirel bir otobiyografi" sunmaktadır (Conley, 2002b: 74); uyanması, radyoda haberleri dinlemesi, Jardins du Luxembourg'da yürüyüşü, doktorunun ameliyatı, gelecekte vereceği derslerle ve mevcut araştırması ile ilgili düşünmesi, Paris metrosundaki yaşamın antropolojisi üzerine yorumları (Augé, 1985a). Augé bundan bir yıl sonra yayınlanan bir kitap uzunluğundaki önemli makalesi *Un Ethnologue dans le Métro* (1986; İngilizceye *In the Metro* olarak tercüme edilmiştir, 2002a) içerisinde, bu "garip kamusal mekândaki" bir metro yolcusunun somut tekniklerini, pratiklerini, yalnızlığını, adetlerini ve güzergâhlarını inceledi (2002a: 29). Ayrıca metro haritasının işlevi ve durak isimlerinin tarihi üzerine yorumlar yaptı. Modern Fransa ile ilgili üçüncü kitabı *Domaines et Châteaux* (1989), pahalı dükkanlarda satılan gösterişli dergilerin kırsal bölgelerin özelliklerini yansıtan imgeleri varlıklı kentli insanlara nasıl sunduğunu inceledi.

Augé'nin, çağdaş Batı dünyasındaki mekânların, pratiklerin ve kültürlerin antropolojik anlamda ele alınması için kavramsal zemini, büyük ihtimalle en fazla bilinen ve okunan kitabı olan *Non-Lieux*'dür (1992; İngilizcesi *Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity*, 1995). Augé bu kitabında "aynı anda gerçekleşen çok fazla sayıda olayın olduğu tarihin hızlandığı gezegenin küçüldüğü bireyselliğin aşırılaştığı" ve yok-yerlerin yaygınlaştığı, aşırı modern veya "süper-modern" bir dünyada mekânın, zamanın, bireyselliğin ve yerin değişen özelliklerine ilişkin genel anlamda teorik bir tartışma sunmaktadır (1998a: 104). Genel olarak kavramsal bir kitap olan *Non-Lieux* Paris banliyölerinin içerisinden Charles de Gaulle havaalanına doğru yapılan bir yolculuğun kurgusal (belki de otobiyografik) hikâyesi ile başlar. Augé, bu kurgusal etnografya yaklaşımı daha sonra yazdığı antropolojik metinlerde (Augé, 1999a, 2000a) ve ilk romanı *La Mère*

d'Arthur içerisinde geliştirmeye devam etmiştir (Augé, 2005; bk. O'Beirne, 2006a, 2006b).

Augé, son dönemlerde yazdığı kitaplarda zamansallık ve hafıza konularına değinmiştir. "Unutmanın", modern kültürde "hafıza"kadar gerekli olduğunu iddia ederken (Augé, 2004a), filmlerin kolektif ve kişisel hatıralar üzerindeki etkisini araştırmış, Amerika yapımı romantik drama *Casablanca* (1942) filminin savaş dönemi ve savaş sonrası dönemin Fransa'sına ilişkin hatıraları üzerine olan etkisini tartışmıştır (Augé, 2009b). Son on yıl içerisinde Augé turizm, turizm imgeleri (1997), hareketlilik, sınırlar ve küreselleşme (1999a, 2009a), küreselleşme ve 11 Eylül olayları (2002b), bisiklet kullanma (2008b), geleceğin ölümü (2008a) gibi birbirinden çok farklı konuları içeren kitaplar yazmış, hayatın anlamını sorgulayan sorulara değinmiş (2003b), Prenses Diana'nın ölümü (Augé ve arkadaşları, 1998) ve insan klonlanması (Atlan ve arkadaşları, 1999) gibi konulardaki derlemelere ve önemli makalelere katkıda bulunmuştur. Buna rağmen eserleri geleneksel akademik yayınlarla sınırlı değildir. Augé yazdığı romana ek olarak film yapımcıları, fotoğrafçılar ve sanatçılar ile birlikte çalışmıştır. Bu çalışmaları arasında antropolog Paul Colleyn ile birlikte çalıştığı sekiz adet film ve iki kitap (Augé ve Colleyn, 1990, 2006; *L'Homme*, 2008: 446-7), Paris'in mekânları ve peyzajına ilişkin dört ortak kitap yer almaktadır: İlki Paris'in bahçeleri üzerine fotoğraf sanatçısı Claire de Virieu ile birlikte (Augé ve de Virieu, 2008); ikincisi Roger-Viollet fotoğraf arşivinden 1930'lu yılların Paris'ine ait fotoğraflardan oluşan fotoğraf kitabı (Augé, 1996a); diğer iki kitap ünlü fotoğraf sanatçısı Jean Mounicq ile Paris'in gizli bahçeleri ve mekânları üzerinedir (Augé ve Mounicq, 1995; Mounicq ve Augé, 1992). Diğer "sanat" kitapları arasında şunlar yer almaktadır: Jean Mounicq ile birlikte Venedik üzerine bir kitap (Mounicq ve Augé, 1998); Paris'te yaşayan İzlandalı ünlü sanatçı Erró hakkında bir kitap (Augé, 1994b); Fransız mimarlar Denis Valode ve Jean Pistre üzerine bir kitap (Augé 1998b); havaalanları ve sık uçan yolcuların deneyimleri üzerine İtalyan fotoğraf sanatçısı ve iş adamı Francesco Cianciotta ile birlikte bir kitap (Augé ve Cianciotta, 2009). Augé'nin kitapları en az 15 farklı dile tercüme edilmiştir.

Mekânsal Katkıları

Afrika, mekânı düşünmemize yardım etmektedir (Augé, 1994a: 86).

Augé, Afrika'ya ilişkin antropolojik çalışmalarında Alladian toplumlarının mekânsal örgütlenmelerini ortaya koymuş, "tedaviye ait güzergâhlarını" veya şifa buldukları alanlara olan yolculuklarını izlemiş, toplumsal düzenin "yerleşim kurallarına" ve köy yaşantısının mekânlarına nasıl yansıdığını incelemiş, büyücü doktorun nasıl sadece kendisine ait olan "ayrı bir mekân" ürettiğini ortaya koymuştur (2004b: 539–40). Augé bu çalışmasında şöyle demektedir: "Afrika, özgün teorilere dönüşen çok fazla ders vermiştir; mekân teorisi, birey teorisi, olay teorisi ve dolayımlama teorisi (Augé, 2004b: 537)."

Fakat mekânsal tasavvuru ve mekânsal pratiklere olan vurgusu daha sonra yaptığı modern Fransa ile ilgili olan çalışmalarında –"Yakında Olanın Antropolojisi"– görülmektedir. *La Traversée du Luxembourg* (1985a) ve *Un Ethnologue dans le Métro* (1986; İngilizcesi 2002a) bir antropoloğun modern Paris'teki yolculuklarının yarı otobiyografik yarı kurgusal etnolojisini ortaya koymaktadır; Michel de Certeau, Henri Lefebvre, Roland Barthes ve Georges Perec'in okuyucularına tanıdık gelecek bir biçimde günlük mekânlara, olaylara, pratiklere ve dalaverelere odaklanmıştır (Sheringham, 2006). Augé çok fazla antropolojik ve sosyolojik soruyu mekânsal terimlerle ele almış (1996b: 175) ve *Non-Lieux* (1992; *Non-Places*, 1995) eserinde mekân, yer ve yok-yere olan yaklaşımının kavramsal boyutlarını en sistematik biçimde açıklamıştır.

Augé *Non-Places* eserinde (1995) yeri veya "antropolojik yeri"; yerelleşmiş, işgal edilmiş, tanıdık, organik, târihî ve işgal edenlere ve ziyaret edenlere anlamlı gelen "kimliklerin, ilişkilerin ve hikâyenin üretilebileceği" mekân olarak tanımlamaktadır (2000b: 8). Bir prototip olan "antropolojik yer" özgün ve kolayca "okunabilen" târihî bir köy veya kasaba olabilir; net bir tarihi olan ve sürekli sakinlerinin olduğu bir yer. Burada yer, yaşanan alanın uzun dönemli durağanlığı ve pratikleri ile ilişkilidir; hümanist fikirler ve Martin Heidegger'in fikirleri ile yerel yerlerin her zaman dışarıdan gelen küresel güçlerin tehdidi altında olduğuna dair yaygın düşünceleri yansıtmaktadır. Augé, yerin, giderek daha "süper modern" bir hâle gelen ve iletişimin hızlanması, aşırı fazla

miktarda imgeler ve eş zamanlı olaylar, "aşırı bir bireycilik" ve "gezegenin küçülmesi" ile betimlenen Batı dünyası içerisinde bir dönüşüm geçirdiğini iddia etmektedir (1998a: 104); bu aşırılıklar onun *yok-yer* olarak tanımladığı yerlerde somutlaşmakta veya deneyimlenmektedir: "Yalnızlığın, herhangi bir toplumsal bağ veya toplumsal duygu yaratmadan bir arada var olduğu, dolaşımın, iletişimin ve tüketimin mekânları (Augé, 1996b: 178)."

Bireysel kullanıcılar teskin edilmiş durumdadır; işaretler, metin ve ara yüzler tarafından imal edilerek "sadece bir bakışa" dönüşmektedirler (Augé, 1998a: 103). Bu kullanıcılar yalnız bireylerdir, otoyollar, havaalanları, alışveriş merkezleri, oteller, eğlence parkları veya sanal gerçeklik gibi prototip yok-yerlerde geçici olarak yaşarlar. Augé yok-yer kavramından faydalanırken, Fransızca bir hukuk terimi olan *non-lieu* kelimesini kullanarak bir kelime oyunu yapmaktadır: Herhangi bir kanıtın olmadığı ve bu yüzden karar vermenin imkânsız olduğu durumda adlî kovuşturmayı reddeden mahkeme kararı (Bosteels, 2003; O'Beirne, 2006a). *Nonlieu* kelimesinde olayın ve mekânın reddedilmesi vardır. Yok-yer "önemi tamamen boşaltılmış olan mekân"dır (Bosteels, 2003: 136).

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Augé'nin yok-yerlerin çağdaş Batı dünyasındaki yayılımına ilişkin iddiaları sosyal bilimler ve beşerî bilimler alanında önemli etki yapmış, antropoloji, coğrafya, kent çalışmaları, sosyoloji, kültür çalışmaları, mimari teori, çağdaş felsefe, edebî çalışmalar alanlarında sık sık gündeme gelmiştir. Onun eserleri bir bakıma Edward Relph'in (1976) Batı dünyasında "yersizlik" ile ilgili erken dönem yazılarını, daha öncesinde Melvin Webber'in (1964) "yok-yer kentsel alanda" esnek cemaatlerin ortaya çıkışında sabit ve yerelleşmiş yerler yerine etkileşim ve süreçlerin önemine odaklanmasını yansıtmaktadır. Fakat Augé, ne Relph gibi yersizliği eleştirmekte ve yargılamakta ne de Webber gibi uzak ve tarafsız bir gözlem yapmaktadır. Augé, yok-yerlerin her yerde olan aşinalığının birçok kullanıcı ve tüketici için rahatlatıcı olduğunu kabul etmektedir (O'Beirne, 2006a), ayrıca bazı yolcuların ve tüketicilerin bu tür mekânlarda deneyimlediği oyalanma ve ilgisizlik hislerinin etkili ve güçlü bir tanımını yapmaktadır.

Augé'nin yok-yerlere ilişkin eserleri ile ilgili akademik çalışmalar, yok-yerlerin çağdaş Batı dünyasında yayılmasına ilişkin gözlemlerini doğrulama veya bireylerin otoyollar ve havaalanları gibi alanları *yer olarak* tükettiği ve iskân ettiği sayısız yolu görmezden geldiği için onu eleştirme eğilimindedir. Bunun sebebi büyük ölçüde, bu eserden önceki ve sonraki çalışmalarda kullandığı bağlam bağımlı, yarı otobiyografik yarı kurgusal bir etnolojik yaklaşımdan çok çağdaş Batı'yı ele alan teorik bir antropolojik çalışma olarak okunan *Non-Places* (1995) eserinin stilidir (örneğin Augé, 1985a, 2000a, 2002a). Augé gerçekten de yok-yerin "hiçbir zaman saf hâlde var olmadığını" açık bir biçimde belirtmektedir:

> Yerler kendilerini kendi içlerinde yeniden oluştururlar; ilişkiler onun içerisinde eski durumlarına getirilir ve sürdürülür; ... Yer ve yok-yer karşıt kutuplar gibidir: ilki hiçbir zaman tamamen silinemez, ikincisi hiçbir zaman tamamlanamaz; bunlar daha ziyade, kimlik ve ilişkilerin karışık oyununun durmaksızın yeniden üzerine yazıldığı parşömenler gibidirler (Augé, 1995: 78–9).

Yer ve yok-yer ilişkisel, olumsal ve süreçlidir, fakat daha sonraki çalışmalarında havaalanlarının, otoyolların ve diğer mekânların eş zamanlı olarak hem yer hem de yok-yer olarak deneyimlendiğini daha güçlü bir biçimde dile getirmiştir (Augé, 1996b, 1998a, 1999b); yok-yerlere ilişkin kurgusal (belki de yarı otobiyografik) serimlemesini *La Mère d'Arthur* (Augé, 2005; O'Beirne 2006b) isimli romanında geliştirmiştir. Buna rağmen Augé yerlerin ve yok-yerlerin objektif ve sübjektif, sosyal ve fiziksel, niceliksel ve niteliksel boyutları arasındaki ilişkileri tam olarak açıklamamakla eleştirilmiştir (Merriman, 2004). Augé, yok-yerleri "ampirik olarak ölçülebilen" (1995: 115), "fiziksel mekânlar" *ve* "mekânların bireysel deneyimlenmelerini ve algılanmalarını yansıtan yerler" olarak tanımlamaktadır, fakat bu gerilimi layığıyla çözümleyememektedir (Merriman, 2004; O'Beirne, 2006a).

Diğer eleştiriler yere ilişkin teorik yaklaşımı ve yok-yer terimini kullanımı ile ilgilidir. Augé, "antropolojik yeri" kökleşmiş, organik ve statik olarak inşa etmekle ve bazı yolcuların tüketim ve seyahat mekânlarında deneyimleyebileceği sıkıntı, yalnızlık ve ayrılma hislerini izah etmek için gereksiz bir biçimde yeni bir mekân türü –daha çok negatif bir anlam taşıyan yok-yer– ortaya atmakla eleştirilmektedir

(Merriman, 2007). Augé'nin iddiaları, yere ilişkin daha ilişkisel, açık, dinamik ve kapsayıcı kavramsallaştırmaları kullanarak hareket, küreselleşme ve geçici ilişkileri açıklayan Doreen Massey ve Nigel Thrift gibi coğrafyacılara ters düşmektedir (Massey, 1991; Thrift, 1999). Dahası, yalnızlık ve ayrılma hisleri prototip yok-yerlerle sınırlı değildir; herhangi bir mekânda ortaya çıkmaları mümkündür, örneğin evde veya iş yerinde. Augé sosyalleşmeyi ve yalnızlığı yüz yüze insanî etkileşimlerin fonksiyonu olarak tanımladığı, yolcuların ve tüketicilerin hareketlerini olanaklı hâle getiren süreçleri ve çalışma konusu olan toplumsal ilişkilerin heterojen yapısını ve "sanal toplumsal ilişkilerin tanıdık bir sosyalleşme sağlayabilme yönünü" görmezden geldiği için eleştirilmiştir (Frow, 1997: 77). Bruno Latour *Un Ethnologue dans le Métro* eserinde Augé'nin "kendisini metronun en yüzeysel yönlerini çalışarak sınırlandırdığını", "simetrik bir Marc Augé'nin metronun sosyoteknolojik ağını çalışarak ...başka yerlerde yaptığını kendi evinde yapabileceğini" belirtmiştir (Latour, 1993: 100–1). Augé'nin on dokuzun yüzyılın sonlarındaki süper modernitenin aşırılıklarına ilişkin tanımları David Harvey, Fredric Jameson, Manuel Castells ve Anthony Giddens gibi yazarların fikirlerini yansıtmaktadır; gelişmiş/*geç* dönem kapitalizm, geç dönem modernite veya postmodern dönemde hızlandırma, küçülme, yerinden etme ve küreselleşme süreçleri. Bu yazarlar gibi Augé de zaman zaman tartıştığı süreçlerin orijinalliğini abartmakta, yolculuk etmenin getirdiği sıkıntı ve okunaksızlığa ilişkin gözlemlerin on dokuzuncu yüzyıldaki tren yolculuklarına uygulandığı biçimde modern dünyadaki uçak yolculuklarına uygulayabileceğini düşünmektedir (Thrift, 1995; Frow, 1997; Merriman, 2004). Son olarak Augé'nin yarı otobiyografik yaklaşımı varlıklı, Batılı, beyaz ırk mensubu, erkek, antropolog bir gezgin olarak ayrıcalıklı pozisyonunu ve oldukça özgül deneyimleri tartışmayı göz ardı ettiği için eleştirilebilir. Augé, "herkes gibi sıradan birisi olduğu için" (1996b: 176) mesafe, farklılık ve egzotizme güvenemeyeceğini iddia etmektedir, fakat bu mekânlardaki çeşitli kullanıcıların ve yolcuların farklılıklarını gözünden kaçırdığı gibi, bu ayrıcalıksız pozisyonu, antropoloğun yok-yerleri "insanların kendilerini içlerinde kabul etmedikleri" yerler olarak yorumladığını öğrendiğimizde kaybolmaktadır (1996c: 82).

Peter Merriman, Aberystwyth Üniversitesi

Augé'nin Önemli Çalışmaları

Augé, M. (1969) Le Rivage Alladian: Organisation et Évolution des Villages Alladians. Paris: Office de la Recherche Scientifique et Technique Outre-Mer.

Augé, M. (1975) Théorie des Pouvoirs et Idéologie: Étude de Cas en Côte d'Ivoire. Paris: Hermann.

Augé, M. (1977) Pouvoirs de Vie, Pouvoirs de Mort: Introduction à une Anthropologie de la Répression. Paris: Flammarion.

Augé, M. (1982a) The Anthropological Circle: Symbol, Function, History. Cambridge: Cambridge University Press [Fransızca 1979].

Augé, M. (1982b) Génie du Paganisme. Paris: Gallimard. (Türkçesi Augé, M. (2010) Paganizmin Dehası Çev: Erkan Ataçay. İstanbul: Dost Kitabevi)

Augé, M. (1985a) La Traversée du Luxembourg, Paris, 20 Juillet 1984: Ethno-Roman d'une Journée Française Considérée sous L'Angle des Moeurs, de la Théorie, et du Bonheur. Paris: Hachette.

Augé, M. (1989) Domaines et Châteaux. Paris: Éditions du Seuil.

Augé, M. (1995) Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity. London: Verso [Fransızca 1992].

Augé, M. (1998a) A Sense for the Other. Stanford, CA: Stanford University Press [Fransızca 1994].

Augé, M. (1999a) The War of Dreams: Exercises in Ethno-Fiction. London: Pluto Press [Fransızca 1997].

Augé, M. (1999b) An Anthropology for Contemporaneous Worlds. Stanford, CA: Stanford University Press [Fransızca 1994]. (Türkçesi Augé, M. (2013). Çağdaş Dünyaların Antropolojisi. Çev: Hülya Uğur Tanrıöver. İstanbul: Dipnot Yayınları)

Augé, M. (2002a) In the Metro. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press [Fransızca 1986, Revisited 2008].

Augé, M. (2004a) Oblivion. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press [Fransızca 1998].

Augé, M. (2005) La Mère d'Arthur. Paris: Fayard.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Andermatt Conley, V. (2001) 'Processual practices', The South Atlantic Quarterly, 100 (2): 483–500.

Atlan, H., Augé, M., Delmas-Marty, M., Droit, R-P., Fresco, N. (1999) Le Clonage Humain. Paris: Éditions du Seuil.

Augé, M. (1967) Organisation et Évolution des Villages Alladians. Unpublished doctorat de troisième cycle, École Pratique des Hautes Études, Paris.

Augé, M. (1973) La Vie en Double: Theorie des Pouvoirs et Ideologie du Pouvoir en Basse Côte D'Ivoire. Unpublished thèse d'état, University of Paris V.

Augé, M. (ed.)(1985b) 'Interpreting illness (special issue)', History and Anthropology, 2(1): i–205.

Augé, M. (1988) Le Dieu Objet. Paris: Flammarion.

Augé, M. (1994a) 'Home made strange [interviewed by Jean-Pierre Criqui]', Artforum, 32 (10): 84–8/114/117.

Augé, M. (1994b) Erró, Peintre Mythique. Paris: Le Lit du Vent.

Augé, M. (1996a) Paris Années 30: Roger-Viollet. Paris: Hazan (Fernand) Éditions.

Augé, M. (1996b) 'Paris and the Ethnography of the Contemporary World', in M. Sheringham (ed.) Parisian Fields. London: Reaktion. s. 175–81.

Augé, M. (1996c) 'About Non-Places', Architectural Design, 66 (121): 82–3.

Augé, M. (1997) L'Impossible Voyage: Le Tourisme et ses Images. Paris: Éditions Payot et Rivages.

Augé, M. (1998b) Valode et Pistre. Paris: Éditions du Regard.

Augé, M. (2000a) Fictions Fin de Siècle, Suivi de Que se Passe-t-il ? (29 Février, 31 Mars, 30 Avril 2000). Paris: Fayard.

Augé, M. (2000b) 'Airports', 'Roundabouts', 'Yellow lines', in S. Pile and N. Thrift (eds), City A-Z. London: Routledge. s. 8–9, 206–7, 297–8.

Augé, M. (2002b) Journal de Guerre. Paris: Galilée.

Augé, M. (2003a) Le Temps en Ruines. Paris: Galilée.

Augé, M. (2003b) Pour Quoi Vivons-Nous? Paris: Fayard.

Augé, M. (2004b) 'An itinerary', Ethnos, 69 (4): 534–51.

Augé, M. (2006) Le Métier d'Anthropologue: Sens et Liberté. Paris: Galilée.

Augé, M. (2008a) Où est Passé l'Avenir? Paris: Éditions du Panama.

Augé, M. (2008b) Éloge de la Bicyclette. Paris: Éditions Payot et Rivages.

Augé, M. (2009a) Pour une Anthropologie de la Mobilité. Paris: Éditions Payot et Rivages.

Augé, M. (2009b) Casablanca: Movies and Memory. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press [Fransızca 2007].

Augé, M., Bougnoux, D., Debray, R., Gaillard, F., Morin, E. & Rushdie, S. (1998) Diana Crash. Paris: Descartes et Cie.

Augé, M. & Cianciotta, F. (2009) A Journey Apart: Inside and Outside Airports. Milan: Motta.

Augé, M. & Colleyn, J-P. (1990) N'kpiti: La Rancune et le Prophète. Paris: Éditions de L'EHESS.

Augé, M. & Colleyn, J-P. (2006) The World of the Anthropologist. Oxford: Berg [Fransızca 2004].

Augé, M. & Herzlich, C. (eds) (1995) The Meaning of Illness: Anthropology, History and Sociology. Luxembourg: Harwood Academic Publishers [Fransızca 1983].

Augé, M. & Mounicq, J. (1995) Paris Ouvert. Paris: Imprimerie Nationale.

Augé, M. & de Virieu, C. (2008) Paris Jardins. Paris: Actes Sud.

Bessis, R. (2004) Dialogue avec Marc Augé Autour d'une Anthropologie de la Mondialisation. Paris: L'Harmattan.

Bosteels, B. (2003) 'Nonplaces: an anecdoted topography of contemporary French theory', Diacritics, 33 (3/4): 117–39.

Conley, T. (2002a) 'Introduction: Marc Augé, "A Little History"', in M. Augé, In the Metro. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press. s. vii–xxii.

Conley, T. (2002b) 'Afterword: riding the subway with Marc Augé', in M. Augé, In the Metro. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press. s. 73–113.

Frow, J. (1997) Time and Commodity Culture. Oxford: Oxford University Press.

Latour, B. (1993) We Have Never Been Modern. Harlow: Prentice Hall.

L'Homme: Revue Française D'Anthropologie (2008) 'Special issue on Marc Augé and anthropologies of the present', 185–6: 7–447.

Massey, D. (1991) 'A global sense of place', Marxism Today, June: 24–9.

Merriman, P. (2004) 'Driving places: Marc Augé, non-places and the geographies of England's M1 motorway', Theory, Culture,and Society, 21 (4–5): 145–67.

Merriman, P. (2007) Driving Spaces. Oxford: Blackwell Publishing.

Mounicq, J. & Augé, M. (1992) Paris Retraversé. Paris: Imprimerie Nationale.

Mounicq, J. & Augé, M. (1998) Venise d'Eau et de Pierre. Paris: Imprimerie Nationale.

O'Beirne, E (2006a) 'Mapping the non-lieu in Marc Augé's writings', Forum for Modern Language Studies, 42 (1): 38–50.

O'Beirne, E (2006b) 'Navigating non-lieux in contemporary French fiction: Houellebecq, Darrieussecq, Echenoz, and Augé', Modern Language Review, 101 (2): 391–405.

Relph, E. (1976) Place and Placelessness. London: Pion.

Sheringham, M. (1995) 'Marc Augé and the Ethno-Analysis of Contemporary Life', Paragraph, 18 (2): 210–22.

Sheringham, M. (2006) Everyday Life: Theories and Practices from Surrealism to the Present. Oxford: Oxford University Press.

Thrift, N. (1995) 'A hyperactive world', in R. J. Johnston, P. J. Taylor and M. J. Watts (eds), Geographies of Global Change. Oxford: Blackwell. s. 18–35.

Thrift, N. (1999) 'Steps to an ecology of place', in D. Massey, J. Allen and P. Sarre (eds), Human Geography Today. Cambridge: Polity Press. s. 295–322.

Webber, M. (1964) 'The urban place and the nonplace urban realm', in M.M. Webber, J.W. Dyckman, D.L. Foley, A.Z. Guttenberg,

W.L.C. Wheaton and C.B. Wurster (eds), Explorations into Urban Structure. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, s. 79–153.

3 Trevor Barnes

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Trevor Barnes 1956 yılında İngiltere'nin Londra kentinde dünyaya gelmiştir. Cornwall'da büyüyen Barnes, Londra Üniversitesi Akademisi'nde 1975-1978 yılları arasında ekonomi ve coğrafya eğitimi almıştır. Barnes, Minnesota Üniversitesi'nde Eric Sheppard'ın danışmanlığında coğrafya alanında yüksek lisans ve doktora derecelerini almıştır. 1983 yılından bu yana Kanada'nın Vancouver kentinde yer alan British Columbia Üniversitesi'nde ders vermektedir. Barnes'ın çalışmaları ekonomi teorilerinin ötesine geçmektedir; analitik siyasal iktisat, esneklik ve sanayi yeniden yapılanması, Anglo-Amerikan ekonomik coğrafyasının "teorik tarihi". 90'lı yılların sonlarında çeşitli editöryal çalışmalar ile ekonomik coğrafyanın pozisyonuna ilişkin önemli açıklamalar yapmış (Barnes ve Gertler, 1999; Barnes ve Sheppard, 2000), *Progress in Human Geography* dergisinde siyasal iktisâdî yaklaşımlara ilişkin değerlendirmeler sunmuştur (örneğin Barnes, 1998).

Belki de görece birbirinden farklı konular gibi görünmekle beraber, Barnes'ın araştırmalarında ve yazılarında oldukça güçlü biçimde ele alınan temel konular bulunmaktadır. Örneğin ekonomist Piero Sraffa'nın çalışmalarından çok fazla etkilenmiştir. Barnes'a göre Sraffa'nın *Production of Commodities by Means of Commodities* eserindeki değere ilişkin (eş zamanlı üretim denklemleri üzerinden tanımlanan) kısa ve öz yorumlamalar hem soyut teorisyenler hem de bağlamsal ve somut konularla ilgilenenler için faydalıdır (1996, 7. Bölüm; 1989). Barnes, Sraffa gibi özcülük karşıtı yazarların fikirlerini, hem değere ilişkin (iş gücünün rolünü ve doğasını vurgulayan) klasik Marksist yaklaşımları hem de neoklasik fayda teorisini eleştirme anlamında faydalı bulmaktadır.

Eric Sheppard ile birlikte (Sheppard ve Barnes, 1990), analitik yaklaşımlar geliştirerek siyasal iktisadı mekân ve yer ile ilişkilendirmeye çalışmıştır. Kullandığı analitik yaklaşımlar, analitik Marksizm'in önemli bir eleştirisini ortaya koyarak "mekân ve yerin toplumsal süreçlerin tanımı ve ekonomi ile ilişkileri konularında nasıl farklılık yarattığını mantıksal olarak açıklayabilmek için hem matematiksel akıl yürütme yöntemini hem de formel istatistikî test etme yöntemlerini kullanmaktadır" (Barnes ve Sheppard, 2000: 5). Acele yapılan okumalar, Barnes'ın analitik yaklaşımında somut ve bağlamsal olan yerine soyut olanı tercih ettiğine ilişkin bir izlenim verse de (özellikle formel matematik dili in kullanımı sebebi ile), Barnes bu tür görüşleri reddetmektedir.

Barnes'ın esnek üretimle ilgili tartışmalara katılması Britanya Kolumbiyası içerisinde orman endüstrisi üzerine Roger Hayter ile birlikte yaptığı araştırmalar sayesinde olmuştur (Barnes ve Hayter, 1992; Hayter ve Barnes 1992). 1980'li ve 90'lı yıllar boyunca esneklik tartışmaları "yeni sanayi mekânlarının" geliştirilmesi üzerine olmuştur, fakat Barnes ve Hayter, marjinal kaynak ekonomisi bağlamında "yerinde" yeniden yapılanmanın uygulanması ile esneklik kavramsallaştırmalarını genişletmeyi amaçlamıştır. Teorik ve siyâsî olan, Barnes'ın, Britanya Kolumbiyası'nda ortaya çıkan "bağımlılık ve parçalanmanın" anlaşılması için Kanada ekonomi tarihçisi Harold Innis'in çalışmalarından faydalandığı eserlerinde oldukça yakından ilişkilidir (Barnes, 2001a: 4; bk. Barnes ve arkadaşları, 2001). Barnes'ın en temel kaygısı Britanya Kolumbiyası'nda orman ürünleri sektörünün düşüşe geçmesi ile insanların ve cemaatlerin hayatının ciddi biçimde zarar görmesini araştırmak olmuştur (Barnes, 2001a).

Barnes, kariyeri boyunca (1992; 1996; 2002a), 1950'li ve 60'lı yıllarda coğrafyayı ve özellikle ekonomik coğrafyayı egemenliği altına alan mekânsal bilimsel anlatıları üreten toplumsal ve siyâsî ilişkileri araştırmakla ilgilenmiştir. Bilimsel bilgininin sosyolojisi üzerine yapılan çalışmalardan faydalanan Barnes (Bruno Latour'un çalışmaları da bu gruba dâhildir), Anglo-Amerikan ekonomik coğrafya anlayışının doğası ve teorinin kendisine olan bakıştaki değişiklikleri anlamaya düşkün olmuştur. Barnes için coğrafyanın niceliksel devriminin en önemli unsuru ironik biçimde yeni metodolojiler ile yapılmış olması değildir

–aslında "coğrafya on dokuzuncu yüzyılda bir disiplin olarak resmî biçimde kurumsallaştığı andan itibaren niceliksel olmuştur" (Barnes, 2001c: 552)– daha ziyade, kuramsal duyarlılıklarda bir kayma içermesidir. Bu durum coğrâfî pratiklerin sabit kaldığı anlamına gelmemektedir: Bilgisayarların ve "giderek daha karmaşık hâle gelen istatistikî yöntemlerin" kullanımı (Barnes, 2001c: 553) giderek önem kazanmıştır. Yeni "bilimsel" kelime haznesi yeni teknik becerilerin değerlendirilmesinde önemliydi, fakat niceliksel devrimin en önemli yanı temsilin doğruluğunun garanti edildiği dünyaya ilişkin temel açıklamaların üretilmesini amaçlamasıdır (Barnes, 2001c: 553; ayrıca bk. Barnes, 2009).

Barnes, Kuzey Amerika'daki mekân bilimcileri arasındaki ilişkileri araştırırken (2001b; 2001c) coğrafyanın niceliksel devriminin toplumsal olarak gömülü doğasını yansıtma konusunda kaygılıydı. Coğrâfî düşüncedeki dönüşümler belirli kurumsal alanlar içerisindeki "yerel gelişmeler" olarak ortaya çıkmıştı (Barnes, 2001c: 552). Barnes'ın perspektifi bilim felsefesi ve özellikle de dışsalcılık veya "bilginin geliştiği yerel bağlamla ilişkili olduğuna ilişkin inanışa" yer veriyordu (Barnes, 2003: 70). Bu bakış açısı, "teorik gelişmeye rehberlik eden özerk ve evrensel bir prensibin olduğunu" varsayan içselci bakış açısından oldukça farklıdır (Barnes, 2003: 70).

Barnes'ın bilginin üretimine olan ilgisi bu tür bilgiyi şekillendiren toplumsal güç ve çıkarların farkında olma konusundaki arzusundan kaynaklanmaktadır. Barnes'ın görüşüne göre (1996: 250) "akademiye girdiğimiz andan itibaren, farkında olsak da olmasak da çeşitli çıkar kümeleriyle birlikte önümüze çıkan, daha önceden var olan bilgi ve güç ağlarının içerisinde sosyalleşmekteyiz". Değişen ve farklılaşan çıkarlar, Barnes'ın Soğuk Savaş Dönemi'nde coğrafyacılar ve ordu arasındaki ilişkileri ele aldığı çalışmalarında gösterildiği gibi (Barnes ve Farish 2006; Barnes 2008) bilginin kendi içerisindeki dönüşümler ile ayrılmayacak bir biçimde iç içe geçmiştir. Coğrafya disiplininde kullanılan konumsal analizin kullanımı üzerine yazan Barnes, "insanların prensipleri ne kadar uzun süre kullanacağı ve onları detaylandıracağı, ne kadar uzun süre onları savunarak benimsemeye devam edeceği, yani prensiplerin miadı" üzerine kafa yormuştur (Barnes, 2003: 91). Belirli bilgilerin devamının "toplumsal (ve coğrâfî) bir süreç olduğunu, prensiplerin

doğasında olan özellikler gibi bunun da yerel bağlam ile ilişkili olduğunu" iddia etmektedir (Barnes, 2003: 91).

Mekânsal Katkıları

Barnes'ın ekonomik coğrafyanın tarihini inceleyerek yaptığı temel katkılardan bir tanesi, bilginin aktarımı ve gelişimine ilişkin anlatıların ortaya koyduğundan çok daha ayrıntılı bir hikâye yaratmasıdır. Coğrafya alanında nicelik *devrim* fikrinin kendisi açık bir şekilde mevcut teorik yaklaşımların ötesine geçmektedir ve gerçekten de Marksizm, feminizm, yerellik çalışmaları ve esnek üretim yaklaşımları gibi postmekânsal yaklaşımlar "geçmişten farklı bir şey yaratma girişimleriydi" (Barnes, 1996: 4). Fakat Barnes (1996: 4-5), 1970'li ve 80'li yıllar boyunca ekonomik coğrafyanın kesinlik ve dayanak arayışında olan güçlü bir Aydınlanma fikrinin gölgesinde kaldığını iddia etmektedir. Mekânsal bilimin hem dilinden hem de pratiğinden kendilerini uzaklaştırmaya çalışsalar da, birçok yazar on yedinci yüzyılın mirasından kaçamamıştır.

> Ekonomik coğrafyanın alt disiplinlerini ortaya çıkarmak ilk bakışta atalarımıza ilişkin bir proje gibi görülebilir. Fakat Barnes açık biçimde şunları iddia etmektedir: "Sadece bizden önce gelen konuları anlayarak hem ekonomik coğrafya alanındaki güncel tartışmaların şeklini anlayabiliriz hem de daha önemli olarak, disiplini egemenliği altında tutan Aydınlanma fikrine gerçek bir alternatif sunabiliriz (Barnes, 1996: 6)."

Barnes, ortaya çıkan bu alternatifleri tek bir düzen aramayı reddeden "post" ön ekli ekonomik coğrafyalar olarak nitelemektedir. Buna ilişkin örnek çalışmalar; postyapısalcı feminist ekonomik coğrafyalar (örneğin J. K.Gibson-Graham, 1996), yerel iş gücü piyasaları üzerine yapılan feminist çalışmalar (Hanson ve Pratt, 1995; ayrıca bk. Pratt 1999) postkolonyal duyarlılıktan faydalanan kalkınmacı coğrafyadır. Barnes (2002b: 95) aynı zamanda, araştırmacıların araştırma konularına "alışılmışa meydan okuyan" bir biçimde yaklaşmaları gerektiğini belirtmiştir: "Daha önceden tanımlanan ekonomik coğrafyaya ait kavramsal kategorileri iptal edip, farklı biçimlerde bir araya getirmeleri ve yenilerini eklemeleri gereklidir." Barnes Sraffa'nın (diğerlerinin arasında) eserlerini "açıklığı, bağlamı ve düşünümsellliği kucaklama"

imkanı için kullandığı biçimde, diğer ekonomik coğrafyacıların da "kapanma, evrensel kabuller ve dogmacılıktan" kaçınmalarını ummaktadır (Barnes, 1996: 251).

Böyle bir duruş Barnes'ın mekân ve yere ilişkin düşüncelerini de etkilemektedir. Ekonomik mekânın yüzey ve arazi olarak kavramsallaştırılmasının ötesine geçen Barnes, mekânsal olsun olmasın, bir araştırmanın *veya* bir konunun tek bir başlangıç noktası olamayacağını" iddia etmektedir (Barnes, 1996: 250, vurgu yazara aittir). "Eski" ve "yeni" ekonomi teorilerini karşılaştırdığı diğer çalışmalarında –von Thunen, Christaller ve Weber'in çalışmalarından faydalanan– eski ekonomi teorilerinin "olayları veya olguları doğal olarak algılanan veya toplumsal olanın dışında yer alan temel varlıklara indirgeyerek açıklamamak gerektiğini" ortaya koyduğunu iddia etmiştir (Barnes, 2001c: 559). Barnes'ın (2001b; 2001d; 2002a) aktörlerden oluşan ağların performansına ilişkin düşünceleri (örneğin ekonomik coğrafyacılar ve aynı ölçüde ders kitapları), mekânın ve yerin özcülük karşıtı kavramsallaştırmalar yolu ile çalışılmasına ilişkin girişimleri temsil etmektedir. Dolayısıyla onun çalışmaları, mekân ve yere ilişkin yeni teorik anlayışlar için arayışta olan fakat aynı zamanda "bir noktadan diğerine tek bir güzergâh" olduğunu reddeden ekonomik-coğrâfî yaklaşımların yeniden şekillendirilmesine katkıda bulunmuştur (Barnes, 1998: 101).

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Barnes'ın bilginin üretiminin önemine ilişkin ilk açıklamalarından bir tanesi *Environment and Planning A* dergisi için yazılan kısa bir editöryal yazıda görülmektedir (Barnes, 1993). Barnes, bilimsel bilginin sosyolojisini çevreleyen mevcut tartışmalardan yararlanarak (bk. Bruno Latour'un ele alındığı bölüm), *coğrâfî* bilginin sosyolojik inşasının ayrıntılı olarak incelenmesi gerektiğini, coğrafyacıların kullandıkları açıklamaların ve bu açıklamaları okuyucularına sunarken kullandıkları stratejilerin hem biçimleri hem de doğaları konusunda dönüşlü olmaları gerektiğini iddia etmiştir. Bu tür iddialar oldukça fazla karşılık bulmuştur. Örneğin Bassett (1994), araştırma ve araştırmaların yazıya dökülmesi konularında daha dönüşlü olunmasının sonuçlarına ilişkin kaygılarını belirtmiş ve Barnes'a karşı çıkarak belirli "rasyonel" veya

"temel" bakış açılarının sosyal adaletin sağlanması gibi konularda gerekli olduğunu savunmuştur. İlginç bir biçimde Barnes, bu tartışmaya olan katkısında, fikirleri i desteklemek amacı ile birden fazla farklı pozisyonda konumlanan bir anlatı yapısından faydalanmış, "ikna edici bir tartışma sunmanın birçok farklı yöntemi olduğu, [fakat] bunlar arasında formel bir müştereklik olmadığı" fikrini öne sürmüştür (1994: 1657). Dolayısıyla Barnes'ın stratejisi (beş farklı yöntem ile "karşılık vermiştir") bilimsel bilginin sosyolojisinin temel bir doktrinini ciddiye almak için yapılan bilinçli bir girişimdir: Herhangi bir "gerçekliğin" anlamı, anlamlardan oluşan "daha geniş toplumsal bir ağ içerisinde inşa edilmektedir" (1994: 1655).

Bazı eleştirmenler Barnes'ın ekonomik coğrafyanın tarihine olan yaklaşımı ve metaforların kullanımı ile inşa edilen ekonomik peyzajlara olan ilgisi konusunda şüpheci bir tutum sergilemişlerdir (Barnes, 1992). Örneğin Scott (2000: 495), Barnes'ın alt disiplinlerin çatlakları ve alt üst olmaları üzerine yaptığı vurgu konusunda rahatsızdır; ekonomik coğrafya alanında "aşikâr sürekliliklerin" ön plana çıkarılmasını tercih etmektedir. Scott (2000: 495), metaforların yazımsal etkilerine gösterilen bu dikkatin "geçmişte ve günümüzde mevzubahis olan gerçekten önemli konular hedefli insânî pratikleri" açıklama ihtiyacı ile karşılaştırıldığında "hedeften uzakta kalmasından" kaygılıdır. Fakat siyasal iktisat kapsamındaki coğrâfî çalışmalara dair incelemelerinde Barnes (özellikle bk. Barnes, 1998), üretim dünyası, sınıf ayrımları ve iş piyasasındaki değişimler üzerine odaklanmaktan kaçınmamaktadır. Barnes'in eserlerinin çoğunluğu (özellikle bk. 2002b) "ekonomi", "siyaset" ve "kültür" gibi kolay anlaşılır kavramların etrafına çizgi çizilmesine karşı çıkmaktadır. Örneğin iki klasik ekonomik coğrafya ders kitabının performanslarını (hareket ettikleri ağlar üzerinden) "ekonomik coğrafyanın ve ekonomik coğrafyacıların kültürel coğrafyasını" geliştirmek için kullanmıştır (2002a: 496). Barnes ekonomik coğrafyanın çok seviyeli tarihini anlatırken, farklı "tip" coğrâfî anlayışlara izin verilip verilmemesine karar veren mekanizmaları her zaman eleştirmiştir. Barnes şunun doğruluğunu kabul etmektedir:

> Harvey (2000) ve Storper (2001) gibi, kültür üzerine olan bu odaklanmanın bizleri "şeylerin ve üretimin gerçek dünyasından"

uzaklaştırdığını (Hall, 1988) ve ekonomik coğrafyacıların enerjilerini bu konulara yoğunlaştırması gerektiğini iddia eden eleştirmenler bulunmaktadır (Barnes, 2002b: 95).

Barnes aynı zamanda ekonomik coğrafyacıların mevcut kategorileri alt üst etmeleri ve parçalamaları durumunda kendileri için daha faydalı bir iş yapmış olacaklarını belirtmektedir. Barnes için gerçeğe giden tek bir yolun olmamasına ilişkin kabul, eleştirel teoriler üretmenin olmazsa olmazıdır. Dahası "dünyayı ve onun içerisindeki yerimizi yeniden şekillendirme" konusundaki potansiyel rolleri yüzünden bu tür yaratıcı yaklaşımlara ihtiyacımız vardır (Barnes, 2001a: 12).

Suzanne Reimer, Southampton Üniversitesi

Barnes'ın Önemli Çalışmaları

Sheppard, E. & Barnes, T. J. (1990) The Capitalist Space Economy: Geographical Analysis After Ricardo, Marx and Sraffa. London: Unwin Hyman.

Barnes, T. J. & Duncan, D.S. (eds.) (1992) Writing Worlds: Texts, Discourses and Metaphors in the Interpretation of Landscape. London: Routledge.

Barnes, T. J. (1996) The Logics of Dislocation: Models, Metaphors and Meanings of Economic Space. New York: Guildford.

Barnes, T.J. & Gertler, M. (1999) The New Industrial Geography: Regions, Institutions and Regulation. London: Routledge.

Barnes, T. J. & Sheppard, E. (2000) A Companion to Economic Geography. Oxford: Blackwell.

Barnes, T.J. (2003) 'The place of locational analysis: a selective and interpretive history', Progress in Human Geography, 27: 69–95.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Barnes, T. J. (1989) 'Place, space and theories of economic value: contextualism and essentialism in economic geography', Transactions of the Institute of British Geographers, 14: 299–316.

Barnes, T. J. (1992) 'Reading the texts of theoretical economic geography: the role of physical and biological metaphors', T. J. Barnes & J. S. Duncan (eds), Writing Worlds: Texts, Discourses and Metaphors in the Interpretation of Landscape. London: Routledge. s. 118–35.

Barnes, T. J. (1993) 'Whatever happened to the philosophy of science?', Environment and Planning A, 25: 301–4.

Barnes, T.J. (1994) 'Five ways to leave your critic: a sociological scientific experiment in replying', Environment and Planning A, 26: 1653–8.

Barnes, T.J. (1998) 'Political economy III: confessions of a political economist, Progress in Human Geography, 22: 94–104.

Barnes, T. J. (2001a) 'Critical notes on economic geography from an ageing radical. Or radical notes on economic geography from a critical age', ACME: an International E-Journal for Critical Geographies, 1 (www.acme-journal.org).

Barnes, T. J. (2001b) 'Lives lived and lives told: biographies of geography's quantitative revolution', Environment and Planning D: Society and Space, 19: 409–29.

Barnes, T. J. (2001c) 'Retheorising economic geography from the quantitiative revolution to the cultural turn', Annals of the Association of American Geographers, 91: 546–65.

Barnes, T. J. (2001d) '"In the beginning was economic geography" – a science studies approach to disciplinary history', Progress in Human Geography, 25: 521–44.

Barnes, T. J. (2002a) 'Performing economic geography: two men, two books, and a cast of thousands', Environment and Planning A, 34: 487–44.

Barnes, T. J. (2002b) "'Never mind the economy. Here's culture." Economic geography goes punk', K. Anderson, M. Domosh, S. Pile & N.J. Thrift (eds) Handbook of Cultural Geography. London: Sage. s. 89–97.

Barnes, T. J. (2008) 'Geography's underworld: the military-industrial complex, mathematical modelling, and the quantitative revolution', Geoforum, 39: 3–16.

Barnes, T. J. (2009) "'Not only . . . but also": quantitative and critical geography', The Professional Geographer, 61: 1–9.

Barnes, T. J. & Faris, M. (2006) 'Between regions: science, militarism, and American geography from World War to Cold War', Annals of the Association of American Geographers, 96: 807–26.

Barnes, T. J. & Hayter, R (1992) "'The little town that did": flexible production and community response in Chemainus, BC', Regional Studies, 26: 647–63.

Barnes, T. J., Hayter, R. & Hay, E. (2001) 'Stormy weather: cyclones, Harold Innis and Port Alberni, BC', Environment and Planning A, 33: 2127–47.

Bassett, K. (1994) "'Whatever happened to the philosophy of science?": some comments on Barnes', Environment and Planning A, 26: 343–60.

Gibson-Graham, J. K. (1996) The End of Capitalism (As We Knew It): a Feminist Critique of Political Economy. Oxford: Blackwell.

Hall, S. (1988) 'Brave new world', Marxism Today, 24–29 October.

Hanson, S. & Pratt, G. (1995) Gender, Work and Space. London: Routledge.

Harvey, D. (2000) Spaces of Hope. Berkeley: University of California Press (Türkçesi Harvey, D. (2015) Umut Mekânları. Çev: Zeynep Gambetti. İstanbul: Metis)

Hayter, R. & Barnes, T. J. (1992) 'Labour market segmentation, flexibility and recession: a British Columbia study', Environment and Planning C: Government and Policy, 10: 333–53.

Pratt, G (1999) 'From Registered Nurse to registered nanny: diverse geographies of Filipina domestic workers in Vancouver, BC', Economic Geography, 75: 215–36.

Scott, A. J. (2000) 'Economic geography: the great half-century', Cambridge Journal of Economics, 24: 483–504.

Sraffa, Piero (1960) Production of Commodities by Means of Commodities: Prelude to a Unique of Economic Theory. Cambridge: Cambridge University Press.

Storper, M. (2001) 'The poverty of radical theory today: from the false promises of Marxism to the mirage of the cultural turn', International Journal of Urban and Regional Research, 25: 155–79.

4 Jean Baudrillard

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Jean Baudrillard 1929 yılında Reims kentinde dünyaya gelmiş, 2007 yılında Paris'te vefat etmiştir. Baudrillard 1966 yılında, Université de Paris X – Nanterre'de Henri Lefebvre'nin danışmanlığında doktora derecesini almış ve aynı yıl içerisinde öğretmenlik görevine başlamıştır. Ders verme hakkını 1986 yılında elde etmiş olmasına rağmen, Naterre'de ona bir kürsü verilmemiştir. Bunun yerine akademik kariyerinin kalan yıllarını geçirdiği Université de Paris IX – Dauphine'e dâhil olmak için ayrılmıştır (Centre National de la Recherche Scientifique'e (CNRS) bağlı bir kurum olan Interdisciplinary Research Institute in Socio-economics (IRIS) (Disiplinler Arası SosyoEkonomi Araştırmaları Enstitüsü) kapsamında). Karşısına çıkan ilk fırsatta, 1990 yılında akademiden emekli olmuştur. Baudrillard, 1968 yılı Mayıs ayındaki siyâsî olaylar esnasında temel entelektüel isimlerden birisiydi ve kendisini üniversite yaşamının formalitelerinden uzaklaştırmaktan keyif aldı; özellikle Michel Foucault'nun etkisinin en yüksek olduğu 1970'li yılların sonlarında, 1977 yılında *Oublier Foucault* [Foucault'yu Unutmak] eserini yayınlayarak Fransız akademisini tahrik etmiştir. Baudrillard "Foucault'nun söylemi, tanımladığı iktidarın bir aynasıdır." demiştir (Baudrillard, 1987a: 10). "Gücü ve baştan çıkarıcı etkisi burada yatmaktadır, gerçekliğinde değil." ve bu onun nakaratıdır: Hakikate ait bu süreçler, Foucault'nun söylemi herhangi bir diğer söylemden daha doğru olmadığı için önem taşımamaktadır. Bu görece erken dönem metinde Baudrillard'nın teorik duruşunun üç önemli yönü görülebilmektedir: Hakikat ve iktidar karşısındaki kayıtsızlığı; eleştiriyi bir saptırma (baltalama) yerine suç ortaklığı (yansıtma) olarak reddetmesi; üretim yerine baştan çıkarma stratejisini tercih etmesi. Bir postmodern, postyapısalcı,

sapmış bir Marksist veya Fransız Marshall McLuhan olarak tanımlansa da, Baudrillard kendisini "ölümcül" bir kuramcı olarak tanımlamıştır: "Yirmi yaşında patafizikçi, otuz yaşında sitüasyonist (durumcu), kırk yaşında ütopyacı, elli yaşında transversal ve atmış yaşında viral ve öteleyici; tüm geçmişim" (Baudrillard, 1996b: 83). Mike Gane (1991), Baudrillard'nın radikalliğinin eleştirel teoriden (bu durumda Marksizm'den) "ölümcül teoriye" kayması sırasında oluştuğunu belirtmiştir (Clarke ve arkadaşları, 2009). Baudrillard, teorileri gerçeklikle karşılaştırmayı kullanan eleştirel strateji ve onların sapmalarına ve ihlallerine zemin hazırlamak için kendi aleyhlerine çevirme yöntemleri yerine (örneğin ideolojik eleştiri, diyalektik eleştiri ve yapısökümü), teorileri sınırlarının ötesine ittirerek diğer tarafta ne olduğunu görmeyi hedefleyen ölümcül stratejiyi benimsemiştir: Diğer tarafta hiçbir şey yoktur veya dünyanın "objektif kayıtsızlığı" olarak nitelediği şey vardır:

> Hiçbir şey yerine bir şey olması gerçeği üzerine kumar oynayan ve objektif ve çözümlenebilir bir dünyanın garantisi üzerinde kurulmuş olmayı arzulayan gerçek olanın söyleminden farklı olarak, radikal düşünce, kendi adına, dünyanın illüzyonu üzerine bahse girmektedir. İllüzyon durumunu arzular, gerçeklerin doğruluğunu ve dünyanın anlamsızlığını eski hâline getirir, bir şeyin var olmasından ziyade hiçbir şeyin var olmadığına dair zıt hipotezi sunar (Baudrillard, 1996c: 97–8).

Batı düşüncesinin bin yılı aşkın süredir gerçeğin farklı versiyonlarını aktif biçimde ürettiği göz önüne alındığında, Baudrillard'nın gerçekliği geçersiz bırakan çalışmalarının neden bu kadar yanlış anlaşıldığının takdiri kolaylaşır. Açık bir biçimde ortaya koymak gerekirse, Baudrillard gerçekliğin yeni bir versiyonunu üretmek istememiştir. Bunun yerine kendimiz için çağırdığımız gerçekliğin sürekli olarak kaybolup gitmesini sağlayan şeyle ilgilenmiştir. Sadece düşmek isteyen şeyi ittirdiğini iddia eden Friedrich Nietzsche gibi Baudrillard da görünme *ve kaybolmanın* tam döngüsüne hayran kalmıştır. Sadece (hakikatin, iktidarın, gerçekliğin, arzunun, bilginin, anlamın, değerin, vb.) "üretim biçimlerine" odaklanarak, eleştirel teorinin kendisini oyunun diğer kısmını görmez hâle getirdiğini iddia etmiştir: "Kaybolma biçimleri" Bu durum, Baudrillard'nın algı ve aldatmanın birbirinden ayrılmazlığını ispatlayan

baştan çıkarma stratejisi ile sürdürdüğü görünme ve kaybolmanın *ikili oyununa* duyduğu tutkuyu açıklamaktadır (Baudrillard bizlere, üretmenin görünme ve ileriye doğru hareket etme anlamına geldiğini [*producere*], baştan çıkarmanın da hedef şaşırtmak ve kaybolma [*se-ducere*] anlamına geldiğini hatırlatmaktadır). Tıpkı üretim biçimlerinin mekân ve zamanı dönüştürmesi gibi (kıyaslamak için bk. Karl Marx, Michel Foucault ve Jacques Lacan) kaybolma biçimleri de aynı şeyi yapmıştır. Baudrillard'nın kendi çalışmalarını (1988c) "ikili sarmal" olarak nitelendirme sebebi budur. "Üretim biçimleri yerine kaybolma biçimlerini saplantı hâline getirmek nihilist bir eylemse, o zaman ben nihilistim (Baudrillard, 1994a: 162)."

Baudrillard, Lefebvre'in "bürokratik olarak yönlendirilmiş tüketim toplumu" içerisindeki günlük yaşam üzerine olan odağından etkilense de, "yabancılaşma" göstergeleri ile yazılan hümanist Marksist yaklaşımı reddetmiştir. Baudrillard "sallanan Marksist dişleri yeni, keskin ve ileri teknolojiye sahip dişlerle değiştirerek cesur, yeni tüketim dünyasını eleştirel biçimde ısırmayı" amaçlarken (Bauman, 1992: 153), *The Consumer Society* and *The System of Objects* eserinin yazımı sırasında ilham aldığı, Roland Barthes'ın *Mythologies* and *The Fashion System* için geliştirdiği yapısalcı-göstergebilimsel çerçeveden açık bir şekilde etkilenmiştir. Her şeye rağmen Baudrillard Lefebvre'in yapısalcılık karşıtı duruşunu ciddiye almıştır; yapısalcılığın tarafsız, bilimsel ve objektif bir yaklaşımı temsil edebilme ihtimalini reddetmiştir. Yapısalcılığın Baudrillard'a verdiği şey hakikat söylemi değil, Marksist mabedinin tamamının üzerine kurulu olduğu "gerçeklik prensibini" patlatma araçlarıdır.

Baudrillard'a göre Karl Marx, (insanlar arasındaki ilişkilerin şeyler arasındaki ilişkiler olarak yanlış bir biçimde yorumlandığı ve para ile örneklendirilen) kapitalizm altında kullanım değerini gölgede bırakan değişim değerine, (şeylerin açık bir biçimde ortada olan faydaları olarak doğaya ilişkin olarak tanımlanan) kullanım değeri için suni bir tamamlayıcı gözüyle bakmıştır. Dolayısıyla, Karl Marx için kapitalist yabancılaşmayı ve şeyleştirmeyi aşmak, kullanım değerine bir dönüşü gerektirmektedir; bu görüş ünlü bir slogan hâline getirilmiştir: "Herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacına göre." Fakat Baudrillard için kullanım değeri kavramının kendisi değişim değerinin bir sonucudur.

Kullanım değeri (ve onunla ilişkilendirilen "ihtiyaç" kavramı) şeylerin doğal hâlleri değildir, daha çok kayıtsız bir dünya üzerine yansıtılan göstergebilimsel bir projeksiyondur. Kapitalizm öncesi veya erken dönem komünist toplumların kullanım değeri ve ihtiyaçların giderilmesi temeline dayandığı fikri nostaljik bir mittir: bu tür toplumlar değişim değeri için olduğu kadar kullanım değeri için de çok az yer ayırmıştır. Marcel Mauss'un "hediye değiş tokuşu" analizi, Georges Bataille'nin "genel ekonomi" analizi ve Thorstein Veblen'in "dikkat çekici tüketim" açıklamaları kapitalizm tarafından marjinalleştirilen ve Marx tarafından görmezden gelinen tamamen farklı bir mantığın varlığını ortaya koymaktadır: *Sembolik değiş tokuş* mantığı (Baudrillard, 1993a). Marx'ın fikirlerinin ötesine geçen Baudrillard, "insânî ilişkiler için değil temel sembolik değiş tokuş ilişkileri için yıpratıcı olan, potansiyel olarak daha radikal bir diğer kapitalist tüketim eleştirisini" ortaya koymuştur (Gane, 1991: 5). Gerçekten de ölümcül teorisini bir tür sembolik değiş tokuş biçimi olarak sunar: "Mutlak kural, sana verilenden daha fazlasını geri vermektir. Hiçbir zaman daha azı değil, her zaman daha çoğunu. Düşüncenin mutlak kuralı dünyayı bize verildiği gibi aynı şekilde geri vermektedir; muğlak. Eğer mümkünse, dünyayı biraz daha muğlak hâle getirmek gerekmektedir" (Baudrillard, 1996c: 105).

Dolayısıyla sembolik değiş tokuş malların maddi özellikleri yanında anlamları da taşıdığına dair gerçekten bahsetmemektedir. Şüphesiz tüm mallar gösterge olarak işlev görür ve modern tüketicilerin bu "mal göstergelerini" kendi kimliklerini oluşturmak ve biçimlendirmek için kullanması beklenir; dolayısıyla kapitalizmin milyonlarca insan tarafından rutin biçimde sosyalleştirildiği genişletilmiş yeniden üretimi için güçlü üretken bir kuvvet oluştururlar. Fakat tüketimin ideolojisinde doğal hâle getirilen bir üretim ve baştan çıkarma biçimi olarak bu gösterge sistemi, sembolik prensibi reddetmektedir. Baudrillard güneş örneğini vermektedir. Bir gösterge olarak güneş kendisini diğer hava şartlarından ayırır: onun anlaşılır ve dolaysız anlamı, sayısız tatil broşüründe de görüleceği üzere "yağmur" değildir. Fakat Aztekler için güneş, anlamlı bir gösterge değil değişken duygular içeren bir kuvvettir; hem faydalıdır hem de acımasızdır, hem kurtarıcı hem de yok edicidir, hem yaşam verendir hem de alandır. Tamamen kendi cömertliği yüzünden, kendisine kurbanlık bir sunum yapılmasını talep eder; her hediye

bir karşı hediyeyi talep ettirir. Bu –mücadele, zorunluluk ve risklerin yükseltilmesini içeren– karşılıklılık mantığı, Baudrillard'nın sembolik değiş tokuş kavramı ile kastettiği şeydir. Onun için ölümcül teori gerçeğin peşinde koşmamaktadır. "Bana göre, teori basit bir biçimde gerçek olana meydan okumaktır. Dünyanın var olması için ona meydan okumak" (Baudrillard, 1987a: 124).

Baudrillard Marksizm'i "bolluk çağı" için yeniden şekillendirmek amacıyla, kapitalizmin ve tüketiciliğin gösterge sistemleri olduğunu ve dolayısıyla baştan çıkarma biçimleri olduğunu göstererek, yapısalcılığın fikirlerini ve kelime dağarcığını kullanmıştır (Baudrillard, 1975, 1981, 1996a, 1998a). Fakat Baudrillard kendisini, Marx'a doğru Louis Althusser tarzında yapısalcı bir *dönüşten* ziyade Marx'ın ötesinde bulmuştur. Yapısalcılığın ışığında Marksizm'i yeniden okuyan Baudrillard Marx'ın düşüncelerinde temel sorunlar tespit etmeye başlamıştır. Elde ettiği şok edici sonuç Marksizm'in kapitalizmin bir yansımasından pek fazla bir şey sunmadığıdır: Üretimin bir *aynası*. Kapitalizmin yasaları içerisinde kalarak (anlam ve değer üretimi), terimlerin ters çevrilmesi (örneğin kullanım değeri yerine değişim değeri, dolaşım yerine üretim) hiçbir şeyi değiştirmemiştir. Marksizm, hümanist veya yapısalcı biçimde giydirilse de, sermayenin mazereti (aynası) olarak kalmaya devam etmiştir veya McLuhan'ın ünlü sözleri gibi, "Ortam mesajın kendisidir." Dahası Baudrillard, kapitalizm bir gösterge sistemi olduğu için, bir sanat kurumunun "sanat karşıtı" biçimleri ve siyasetin "siyaset karşıtı" biçimleri bünyesinde toplaması gibi onun da anlam ve öneme yatırım yapmaya devam eden *her türlü* muhalefeti etkisiz hâle getirebileceğini ve bünyesinde toplayabileceğini iddia etmektedir. Baudrillard'nın bundan çıkardığı temel ders, bir gösterge sistemine kendi üretim biçimleri üzerinden kafa tutmanın nafile olduğudur. Bu noktada tek umut ışığı baştan çıkarma biçimlerine kafa tutmaktır (Baudrillard, 1990a, 1990b). Fakat o noktadan sonra Baudrillard'ın ölümcül stratejisi çok büyük ölçüde yanlış anlaşılmıştır.

Baudrillard, Marksizm'e verdiği ölümcül yanıta paralel bir biçimde Aydınlanma'ya ve daha genel biçimde moderniteye karşı da ölümcül bir strateji geliştirmiştir. Max Weber'den faydalanan Baudrillard, modernitenin "gerçeklik prensibinin" kullanılması yoluyla dünyanın "büyüsünün

bozulmasını" içerdiğini kabul etmektedir. Modernlik öncesi dünya, kader anlayışının egemen olduğu büyülü bir alan olarak deneyimlenmiştir. Modernite bu dünyayı ele almış ve ona bir şekil vermiştir. Değişken ve aldatıcı görünümleri yok etmeyi ve onların yerine sağlam, güvenilir bir gerçeklik getirmeyi hedeflemiştir; kararsızlığı eş değerlik ile değiştirmiştir. Modernitenin amacı "dünyanın koşulsuz bir biçimde anlaşılmasıdır" (Baudrillard, 1996c: 25) ve bunu "görünümlerin radikal bir biçimde yok edilmesi, dünyanın büyüsünün bozulması ve yorumun ve tarihin şiddetine terk edilmesi yolu ile gerçekleştirmiştir" (Baudrillard, 1994a: 160). Fakat Baudrillard'ın, oyunun diğer tarafını takdir etmesini düşündüğümüzde, onun aynı zamanda postmodernizme de dikkatle yaklaştığını görürüz; "anlamın yok edildiği muazzam süreçler, tıpkı görünümlerin daha önce yok edilmesi gibi" (Baudrillard, 1994a: 161).

Baudrillard (1994a) bu bağlamda ünlü "imgenin soy kütüğünü" takdim etmektedir: Yansımadan (köle imge); sapıklık üzerinden (şeytânî imge); örtbas etme vasıtası ile (aldatıcı imge); simulakrumlara doğru (özgür bırakılmış imge). Buna ek olarak Baudrillard (1990b), modernitenin gerçeklik prensibine olan bağlılığının tekrar niteliğinin yükseltildiğini gösteren üç "görünüm düzeni (veya simulakra)" sunmaktadır: İlk seviye düzen sahtecilik (değerin doğa kanunlarına dayandırılan sahte bir gerçekliği: Emsalsiz orijinal kopyadan *farklı* bir adi kopya); ikinci seviye düzen üretim vasıtası ile (değerin ticaret kanunlarına dayandırılan sıralı gerçekliği: Prototipe *denk olan* mekanik bir yeniden üretim); üçüncü seviye simulasyon (değerin yapısal kanunlarına dayandırılan şifrelenmiş gerçeklik: Modeller ve kodlar tarafından yaratılan; her zaman yeniden üretilmiş durumda olan – *hiper-gerçek*). Üçüncü düzende, üretim biçimi baştan çıkarma biçimi ile sarılmıştır. Her şey gerçek olduğunda, gerçeklik özgüllüğünü kaybeder (*tam da bir cümledeki tüm kelimelerin italik hâle getirilmesi ve kelimeyi italik yapmanın artık bir vurgu ifade etmemesi gibi).* İronik biçimde, sadece yeniden üretilebilen şeyler gerçeklik statüsüne geçebilmektedir. Bizim gerçekliğimiz, onu imgenin gerçekliği yapan ayna olmadan hiçbir şeydir. Bu yüzden her şey gerçek dışı, yapay ve sahte (gerçekten *daha az*) hâle gelmez. Tam aksine, her şey hiper-gerçek hâle gelir (gerçekten *daha* gerçek); dolayısıyla yeniden esrarengiz (büyülü) hâle gelir. Baudrillard, "Olguların ironisi, tüm zavallı gerçeklikleri içerisinde, sadece oldukları

şeyler olmalarıdır." demektedir (1996c: 98). "[H]içbir şey esrarengiz olmadan tam olarak aşikâr olamaz." Şeytânî "müstehcenliğin" gerçekliğin içine sokulması bu şekilde gerçekleşir: "Şeylerin faydasız nesnelliğinin sersemleme noktasına kadar doğrulanması" (Baudrillard, 1988c: 31–2). Daha sonra, hiper-gerçekliğin müstehcenliği kendisini Marksizm ve Freudculuk gibi ikinci düzen eleştirilere karşı bağışık hâle getirmiştir. Baudrillard bir kez daha hiper-gerçekliğe kafa tutmanın tek yolunun, baştan çıkarma biçimlerinin ve sembolik değiş tokuşun "daha üstün irrasyonelizmine" başvurmak olduğunu belirtmektedir.

Mekânsal Katkıları

Lefebvre'in eski öğrencisi olması ve *Utopie* dergisine (Baudrillard, 2001a) katkıda bulunmuş olması sebebiyle Baudrillard, fikirlerini her zaman mekânsal terimlerle ortaya koymaya çalışmıştır. Tüketiciliğin yerel mekânlar üzerine olan etkilerine dair yaptığı araştırmalarından (Baudrillard, 1996a) hiper-gerçek Amerika turuna kadar (Baudrillard, 1988b), Baudrillard'nın mekân, mimarlık ve yapılı çevreye olan ilgisi sabit bir biçimde devam etmiştir. New York Dünya Ticaret Merkezi'nin hem inşası üzerine ve hem de yok edilişinin önemi üzerine eserler vermiş kuramcı sayısı bir elin parmaklarını geçmez (Baudrillard, 1981, 2002a). Fakat Baudrillard'nın mekânsal tasavvurları az sayıda kullan-at alıntıya indirgenmektedir. Baudrillard'nın Disneyland'e ilişkin alaycı görüşleri en iyi bilinen yorumları arasında yer almaktadır:

> Disneyland, geri kalan her şeyin gerçek olduğuna inanmamız için hayâlîymiş gibi sunulmaktadır fakat onu çevreleyen Los Angeles ve Amerika artık gerçek değildirler, hiper-gerçek bir düzene ve simülasyon düzenine aittirler. ... Disneyland hayali ne doğrudur ne de yanlış, karşı kampta gerçeğin kurgusunu canlandırmak için kurulmuş bir caydırma makinesidir (Baudrillard, 1994a: 12–13).

Hiper-gerçekliği farklı bir biçimde ele alışında Baudrillard (1994a: 1), Jorge Luis Borges'in büyük bir İmparatorluğun 1:1 ölçekteki bir haritasının kaderiyle ilgili kısa bir hikâyesinden yola çıkmıştır: "İmparatorluğun çöküşü, bu haritanın yavaş yavaş yıpranmasına şahitlik etmektedir, harita küçük parçaları çöllerde görülebilir durumda olsa

bile harabeye dönüşmüştür." Baudrillard bu ikinci düzen simulakrı, en önemli hiper-gerçeklik alegorisini oluşturmak için kullanmıştır: "Topraklar artık haritadan önce yer almamaktadır [B]ugün, küçük parçaları harita boyunca çürüyen toprakların kendisidir. Harita değil, gerçek olan, artık imparatorluğa değil bize ait olan çöllerde bir oraya bir buraya savrulmaktadır. "*Gerçeğin çölü.*" Şüphesiz Baudrillard, aslında feshedilen harita ve toprak arasındaki önemli mesafeyi muhafaza eden bu mukayeseden pek tatmin olmamıştır: "Geriye belki de sadece imparatorluğun alegorisi kalmıştır."

Baştan çıkarma ve sembolik değiş tokuş güçlerini üçüncü düzen simulakr karşısında hizalayan Baudrillard mekân ve zamanı hiper-gerçeklik şartları altında kuramsallaştırdı (Clarke, 2003). Modernite *doğrusal* (mekânsallaştırılmış) zamana bağlanmıştı: Bir yönü olan zaman. Doğrusal zaman, modernitenin geçmişi unutmasına, mevcut zaman için yas tutmasına, daha iyi bir gelecek umut etmesine izin verirken "ilerleme" için kurallara uygun bir ahlakı yerleştirdi. Sona ilişkin bir fikir (bir amaç anlamında) doğrusal zamanın bir fonksiyonu ise, doğrusal zaman bu sona yeni bir anlam kazandırmaktadır. Doğrusal zaman *geri dönüşü olmayan zamandır*. Geçip giden her an sona ermektedir; geçtiği an geri dönme ihtimali yoktur. Modernite içerisinde, zaman kıttır. Mekân için de aynısı geçerlidir. Buna zıt bir biçimde *döngüsel* zaman *ebedi dönüşün zamanıdır;* baştan çıkarmanın ve sembolik değiş tokuşun zamanı; örneğin mevsimlerin ritmi, sonu gelen her şeyin belirli bir süre sonra tekrar geri döneceğini ummamız için her türlü sebebi ortaya koyar. Kısacası döngüsel zaman türlü türlüdür. Zaman ve mekânın kıtlığından çok, zamanların ve mekânların *bolluğu* vardır. Eğer doğrusal zaman sürekli olarak gizli bir eğriliğe sahip olsaydı, son, basit bir biçimde kesin olamazdı: "Doğrusal olmayan, Öklitçi olmayan tarihin mekânında, sonun yeri tespit edilemez." (Baudrillard, 1994b: 110) Bir başka ifadeyle, modernitenin bir yön kazandırmaya ilişkin bütün uğraşlarına rağmen, son, aldatıcıdır. Postmodernite olarak tanımladığımız şey, son bir çözüm elde etme girişimimizin ötesinde karşılaştığımız duruma denk düşmektedir. Baudrillard yolculuğun hiçbir zaman sona ermeyeceğini kabul etmiştir; modernite, bizleri son bir durağa (*amaç*) doğru yönlendirirken bizlere rehberlik etmeye ilişkin çaresiz girişimi, bizleri garip hipertelik bir evrene sokmuştur; diğer özellikler ile birlikte

gecikme (sebebin olmadığı bir noktada sonucun devamı) ile tanımlanan bir evren. Mekân ve zaman, gerçeğin çölünde düzenli bir rota izleyebilmek için gerekli olan istikrarlı bir çerçeve sunmamaktadır. Garip, istikrarsız ve müstehcen şekillerde mutasyon geçirirler ve bunun sonucunda ölümcül ve parçalanmış hâle gelirler (simulakrın dördüncü düzeni). Radikalliğin olaylara aktarıldığı şey bu "objektif ironidir." Nihayetlerinden yoksun kalan şeyler, bir kanser hücresi veya virütik bir hastalık gibi sınırsız bir mekânın doyurulmasına doğru kontrolsüz biçimde çoğalır.

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Baudrillard'nın (1987a: 126) "şeylerin coğrafyasına ne olduğunu anlatacak bir referans sisteminin olmadığı" dünya açıklaması genellikle yanlış anlaşılmıştır. Onu eleştirenler, onun modernitenin gizli alın yazısını kutsamadığını, tam aksine gerçeğin modernitenin kendi eliyle öldürüldüğünü ortaya koyduğunu takdir edememektedirler (Baudrillard, 1996c). Baudrillard, gerçeğin egemen pozisyonunun temsiller, imgeler ve göstergelerle basit bir biçimde gasbedildiği bir durumla uğraşmamaktadır (dünyanın görünümünün egemen olduğu bir pozisyona geri dönüş). Aksine, görünüm ve gerçeklik arasındaki fark karşıt yönde dağılıp gider; hiper-gerçekliğin yönünde. Hiper-gerçekliğe has "simülasyon" hissi, gizleme, sahtelik veya aldatmaya işaret etmez; böyle bir durum, dolaylı olarak, güvenilir ve dayanıklı bir gerçekliğin başka bir yerde var olduğu anlamına gelebilir. "Şeylerin gelişigüzel biçimde içe içe geçmesi" ile tanımlanan müstehcen bir dünyanın istilasını belgeler (Baudrillard, 1993c: 60). Eğer buna verilen ortak yanıt nostalji, ağıt veya tümden inkâr ise, Baudrillard (1987a: 127) "Yapabileceğiniz tek şey, sona ulaşana kadar ilerlemesine izin vermektir." iddiasında ısrar etmektedir.

David B. Clarke, Swansea Üniversitesi/Prifysgol Abertawe

Marcus A. Doel, Swansea Üniversitesi/Prifysgol Abertawe

Baudrillard'nın Önemli Çalışmaları

Baudrillard, J. (1981) For a Critique of the Political Economy of the Sign. Trans. C. Levin. St. Louis: Telos [1972].

Baudrillard, J. (1988b) America. Trans. C. Turner. London: Verso [1986]. (Türkçesi Baudrillard, J. (2012). Amerika. Çev: Yaşar Avunç. İstanbul: Ayrıntı)

Baudrillard, J. (1990a) Seduction. Trans. B. Singer. London: Macmillan [1979]. (Türkçesi Baudrillard, J. (2012). Baştan Çıkarma Üzerine. Çev: Ayşegül Sönmezay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları)

Baudrillard, J. (1990b) Fatal Strategies. Trans. P. Bietchman & W. G. J. Niesluchowski. London: Pluto [1983]. (Türkçesi Baudrillard, J. (2011). Çaresiz Stratejiler. Çev: Oğuz Adanır. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi)

Baudrillard, J. (1993a) Symbolic Exchange and Death. Trans. I. H. Grant. London: Sage [1976]. (Türkçesi Baudrillard, J. (2016). Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm. Çev: Oğuz Adanır. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi)

Baudrillard, J. (1994a) Simulacra and Simulation. Trans. S. F. Glaser. Ann Arbor: University of Michigan Press [1981]. (Türkçesi Baudrillard, J. (1998). Simülakrlar ve Simülasyon. Çev: Oğuz Adanır. İstanbul: Dokuz Eylül Yayınları)

Baudrillard, J. (1995) The Gulf War Did Not Take Place. Trans. P. Patton. Sydney: Power Publications [1991].

Baudrillard, J. (1996a) The System of Objects. Trans. J. Benedict. London: Verso [1968]. (Türkçesi Baudrillard, J. (2014). Nesneler sistemi. Çev: Oğuz Adanır. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi)

Baudrillard, J. (1998a) The Consumer Society: Myths and Structures. Trans. C. Turner. London: Sage [1970]. (Türkçesi Baudrillard, J. (2016). Tüketim Toplumu. Çev: Ferda Keskin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları)

Baudrillard, J. (2002a) The Spirit of Terrorism and Requiem for the Twin Towers. Trans. C. Turner. London: Verso [2002]

Baudrillard, J. (2005a) The Intelligence of Evil or The Lucidity Pact. Trans. C. Turner. London: Berg [2004].

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Barthes, R. (1973) Mythologies. Trans. A. Lavers. St Albans: Paladin.

Barthes, R. (1983) The Fashion System. Trans. M. Ward and R. Howard. New York: Hill and Wang.

Baudrillard, J. (1975) The Mirror of Production. Trans. M. Poster. St. Louis: Telos [1973]. (Türkçesi Baudrillard, J. (2013). Üretimin Aynası ya da Tarihi Materyalist Eleş-

tiri Yanılsaması. Çev: Oğuz Adanır. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi)

Baudrillard, J. (1983) In the Shadow of the Silent Majorities. Trans. P. Foss, P. Patton & J. Johnston. New York: Semiotext(e) [1978].

Baudrillard, J. (1987a) Forget Foucault: Forget Baudrillard. Trans. P. Beitchman, N. Dufresne, L. Hildreth & M. Polizzotti. New York: Semiotext(e) [1977]. (Türkçesi Baudrillard, J. (2013). Foucault'yu Unutmak. Çev: Oğuz Adanır. İstanbul: Doğu Batı Yayınları)

Baudrillard, J. (1988c) The Ecstasy of Communication. Trans. B. Schutze & C. Schutze. New York: Semiotext(e) [1987].

Baudrillard, J. (1990c) Cool Memories. Trans. C. Turner. London: Verso [1987]. (Türkçesi Baudrillard, J. (2014). Cool Anılar I-II. Çev: Ayşegül Sönmezay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları)

Baudrillard, J. (1993b) The Transparency of Evil: Essays on Extreme Phenomena. Trans. J. Benedict. London: Verso [1990]. (Türkçesi Baudrillard, J. (2016). Kötülüğün Şeffaflığı. Çev: Işık Ergüden. İstanbul: Ayrıntı Yayınları)

Baudrillard, J. (1993c) Baudrillard Live: Selected Interviews. Ed. M Gane. London: Verso.

Baudrillard, J. (1994b) The Illusion of the End. Trans. C. Turner. Cambridge: Polity [1992].

Baudrillard, J. (1996b) Cool Memories II, 1987–90. Trans. C. Turner. Cambridge: Polity [1990]. (Türkçesi Baudrillard, J. (2014). Cool Anılar I-II. Çev: Ayşegül Sönmezay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları)

Baudrillard, J. (1996c) The Perfect Crime. Trans. C Turner. London: Verso [1995]. (Türkçesi Baudrillard, J. (2012). Kusursuz Cinayet. Çev: Necmettin Kamil Sevil. İstanbul: Ayrıntı Yayınları)

Baudrillard, J. (1997) Fragments, Cool Memories III, 1991–1995. Trans. C. Turner. London: Verso [1995]. (Türkçesi Baudrillard, J. (2002). Cool Anılar III-IV. Çev: Yaşar Avunç. İstanbul: Ayrıntı Yayınları)

Baudrillard, J. (1998b) Paroxysm: Interviews with Philippe Petit. Trans. C. Turner. London: Verso [1997].

Baudrillard, J. (2000) The Vital Illusion. New York: Columbia University Press.

Baudrillard, J. (2001a) Impossible Exchange. Trans. C. Turner. London: Verso [1999]. (Türkçesi Baudrillard, J. (2012). İmkansız Takas. Çev: Ayşegül Sönmezay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları)

Baudrillard, J. (2001b) The Uncollected Baudrillard. Ed. G. Genosko. London: Sage.

Baudrillard, J. (2002b) Screened Out. Trans. C. Turner. London: Verso [2000].

Baudrillard, J. (2003a) Cool Memories IV, 1995–2000. Trans. C. Turner. London: Verso [2000]. (Türkçesi Baudrillard, J. (2002). Cool Anılar III-IV. Çev: Yaşar Avunç. İstanbul: Ayrıntı Yayınları)

Baudrillard, J. (2003b) Passwords. Trans. C. Turner. London: Verso [2000].

Baudrillard, J. (2005b) The Conspiracy of Art: Manifestos, Texts, Interviews. Ed. S. Lotringer. New York: Semiotext(e)/MIT.

Baudrillard, J. (2006a) Cool Memories V (2000–2005). Trans. C. Turner Cambridge: Polity [2005]. (Türkçesi Baudrillard, J. (2006). Cool Anılar V. Çev: Ayşegül Sönmezay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları)

Baudrillard, J. (2006b) Utopia Deferred: Writings from Utopie (1967–1978). Trans. S. Kendall. New York: Semiotext(e).

Baudrillard, J. & Guillaume, M. (2008) Radical Alterity. Trans. A. Hodges. New York: Semiotext(e) [1994].

Bauman, Z. (1992) 'The world according to Jean Baudrillard', in Intimations of Postmodernity. London: Routledge. s. 149–55.

Butler, R. (1999) Jean Baudrillard: The Defence of the Real. London: Sage.

Clarke, D. B. (2003) The Consumer Society and the Postmodern City. London: Routledge.

Clarke, D. B., Doel, M. A., Merrin, W. & Smith, R. G. (eds) (2009) Jean Baudrillard: Fatal Theories. London: Routledge.

Gane, M. (1991) Baudrillard: Critical and Fatal Theory. London: Routledge.

Kellner, D. (ed.) (1994) Baudrillard: A Critical Reader. Oxford: Blackwell.

Rojek, C. ve Turner, B. S. (eds) (1993) Forget Baudrillard? London: Routledge.

Zurbrugg, N. (ed.) (1997) Jean Baudrillard: Art and Artefact. London: Sage.

Baudrillard, J. & Noailles, E. V. (2007) Exiles From Dialogue. Trans. C. Turner. Cambridge: Polity [2005].

5 Zygmunt Bauman

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Zygmunt Bauman bir sosyologdur. Polonya'da Yahudi bir ailenin çocuğu olarak 1925 yılında dünyaya gelmiştir. 1939 yılındaki Nazi istilası ailesinin anavatanını terk etmesine sebep olmuştur. Bauman 1943 yılında sürgün edilen Polonya ordusuna katılmış ve Nazilerle Rusya cephesinde savaşmıştır. Savaştan sonra Polonya'ya dönen Bauman, ordudaki kariyeri Yahudi aleyhtarı unsurlar tarafından sonra erince, 1950'li yılların başlarında Varşova Üniversitesi'nde görev yapmıştır. Fakat 1968 yılında, komünist yönetimin onun aleyhine Yahudi aleyhtarı propaganda ile yazılmış siyâsî suçlamalar yöneltmesi sonucunda sürgüne gönderilmiştir. Önce Tel Aviv'e, daha sonra Canberra'ya giden Bauman son olarak İngiltere'ye yerleşmiş (daha önce Londra Ekonomi Okulu ve Manchester Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi olarak görev yapmıştır), 1972 yılında Leeds Üniversitesi'nde Sosyoloji Kürsüsü'nün başına geçmiştir. 1990 yılında emekli olmuştur. O yıllarda, Doğu blokunun yıkılmasından sonra eski okulu ile tekrar buluşma fırsatını yakalamıştır. O günden bu yana hem Leeds Üniversitesi'nde hem de Varşova Üniversitesi'nde Onursal Sosyoloji Profesörü unvanını taşımaktadır. Bauman hâlen, genellikle kendi yaşantısındaki deneyimlerini yansıttığı çeşitli konularda yazmayı sürdürmektedir. Fakat Tester, (Bauman ve Tester 2001: 3) "Eğer Bauman'ın düşüncelerini biyografisine referans vererek açıklarsak, aslında ne demek istediğini anlamayı imkânsız hâle getirmiş oluruz." uyarısı yapmaktadır. Bauman sadece kişi kültünü sosyal hayatın altını oymakla sorumlu tutmaz, aynı zamanda insanlık hâlinin *ister istemez* sürgün olması gerektiğini iddia eder. Hepimiz dışlanmış bireyleriz, kendimize bile yabancıyız. Dolayısıyla Bauman'ın fikirleri, basit bir biçimde yazarın kendisine referans vermemektedir;

çalışmalarının önemi için teste tabi tutulması gereken son insan.

Bauman'ın külliyatına hızlı bir şekilde göz gezdirmek bile, onun ilgi alanlarının ne kadar fazla olduğunu göstermeye yeterlidir. Çalıştığı diğer konuların yanında toplumsal hareketler, sosyalizm ve sınıf; eleştirel teori, kültür ve yorumbilim; modernite, kararsızlık ve soykırım; postmodernite, tüketicilik, küreselleşme ve cemaat; akışkan modernite, belirsizlik ve yaşam gibi konular üzerine çalışmalar yapmıştır. Bauman sürekli olarak toplumun belirli bir rehber veya kullanma kılavuzu olmadan başa çıkmak zorunda kaldığı ikilemleri aydınlatmakta ve izah etmektedir, dolayısıyla her biri özgürlük, siyaset ve ahlak alanlarında farklı fırsatlar sunan gerçek ve olanaklı çözümler sunmaktadır. Bauman'ın etkilendiği düşünürler de oldukça çeşitlidir: Theodor Adorno, Hannah Arendt, Jean Baudrillard, Pierre Bourdieu, Cornelius Castoriadis, Mary Douglas, Norbert Elias, Michel Foucault, Antonio Gramsci, Jürgen Habermas, Emmanuel Lévinas, Claude Lévi-Strauss, Jean-François Lyotard, Karl Marx, Richard Rorty, Richard Sennett, Georg Simmel ve şüphesiz eşi Janina. *Modernity and the Holocaust (Modernite ve Holokaust)* (Bauman, 1989) ile başlayan ahlâkî dönüşüne zemin hazırlayan *Winter in the Morning* (1986) eseridir. *Modernity and the Holocaust* Bauman'ın çalışmalarını nitelendiren perspektifindeki değişimlerden birinin somutlaştığı bir eserdir ve daha önceki kavramları yeni bir ışık altında inceler:

> *Socialism: the Active Utopia* [1976a] ve *Modernity and the Holocaust* [1989] eserleri arasındaki dönemde düşüncelerimde yaşadığım değişim, güzellik, aşağılama ve çirkinliği incelediğim perspektifimin genişlemesidir. Düşüncelerimde, ekonomik adaletsizliğin kurbanlarının yavaş yavaş, daha geniş, her yerde görülen ve daha inatçı bir "yabancı" probleminin bir parçası oldukları izlenimi gelişmeye başladı (Bauman, Bauman ve Tester, 2001: 52 içerisinde).

Endüstriyel kapitalizm şartları altında işçinin durumu "toplumun dışına itilmiş olanlara ait tuhaf bir sosyal üretim biçimi" dışında her türlü biçimde tanımlanmaktadır. Bauman modernitenin düzen sağlamayı bir takıntı hâline getirmesinin ister istemez toplum dışına itilmiş insanları yarattığını fark etmiştir; sadece kapitalizmin ideolojisi değil

modernitenin tüm mitolojisi de sökülüp atılmalıdır. Bauman, sosyalist ütopyayı açıklarken bu kavrayışın eğişindeydi fakat parçaların yerine oturabilmesi için modernitenin daha kapsamlı bir analizini yapması gerekiyordu. Gaz odalarının ve soykırımda kullanılan krematoryumların modernitenin görüntüsünde inşa edilmiş olduğunu fark etmesi –düzen, verimlilik ve rasyonalite iyilik için olduğu kadar kötülük için de kullanılmaya hazır durumdadır– bu perspektifin genişlemesini tetikledi; Bauman moderniteyi tümaçılardan incelemişolmasınarağmen (Bauman, 1982; 1987; 1988; 1989; 1991; 1992a). "Postmodernite" Bauman için bu analizi geliştirme fırsatı sunan bir kavramdır. Bauman, tıpkı Baudrillard ve Lyotard gibi postmodernizmin savunucusu olmamıştır; birçok kişi bu konuda yanılmaktadır. Postmodernite, modernitenin bir *sürgünü* olarak–modernitenin egemenlik için verdiği imkânsız mücadelenin beklenmedik sonucu gibi– her zaman modernitenin bir parçası olmuştur, bu farkındalık sadece Minerva'nın Baykuşu kanatlarını açtığında ve moderniteye olan güven solup gittiğinde şekillenecek olsa bile. Bauman'ın postmodernitenin kavramlarından oluşturduğu baş döndürücü seriler eş zamanlı olarak modernitenin de kavramlarıdır, çünkü postmodernite modernitenin öldükten sonra aldığı biçimden başka birşey değildir. Bauman sık sık anlamlı tezatlar kullansa da modernite ve postmodernite bu kategoriye sokulmamalıdır. Postmodernitenin her düşüncesi aşkınlığını ifade etmeden modernitenin çelişkisini ifade eder, genellikle modernitenin baskı altına aldığı her şeyin geri getirilmesini içerir. Lyotard'ın (1984) düşüncelerinden faydalanan Bauman'ın (1987; 1992b) başlangıçtaki düşünceleri güç ve bilginin modern bir iş birliğine ve postmodern bir ayrışımına odaklanmıştır; güce ve şiddete güvenen *baskıcı* bir toplumsal kontrol biçiminden, tüketicilerin arzuları ile yönlendirilen *baştan çıkarıcı* bir biçime geçiş üzerine. Daha sonra yaptığı açıklamalarda geçici bir kalıcılığa sahip olan (ölümlülüğün yapısökümüne uğratılması ile nitelenen) modern dünyanın, kalıcı bir geçiciliğe sahip olan (ölümsüzlüğün yapısökümüne uğratılması ile nitelenen) postmodern dünyaya dönüşmesini incelemektedir (Bauman, 1992a). Sigmund Freud'un (1930) düşüncelerini kullanan Bauman, modernitenin artan bir güvenlik hissi için belirli bir seviyede özgürlükten feragat etmeyi içerdiğini postmodernitenin bu değiş tokuşun tersini gösterdiğini

belirtmektedir (Bauman, 1997). Belki de Bauman'ın postmodernite ile ilgili olan açıklamalarından en önemlisi ahlakla ilgili olandır (Bauman, 1993a; 1995). Modernite, Soykırım'ın açık bir biçimde ortaya çıkardığı gibi ahlâkî dürtüye ters düşmüş, ahlâkî sorumluluğu daha yukarıdaki bir otoriteye devrederek bireylerin bu sorumluluktan kurtulmalarını sağlamıştır. Karar alma mekanizmalarının bürokratikleşmesi –Max Weber'e göre modernitenin alameti farikası– ahlâkî sorumluluğun başka yere devredildiği fikrini geliştirmiştir: "Sorumlusu ben değilim." Bu yüzden "masadaki katil" Soykırım'ın başlıca faili olmuştur; "kötülüğün sıradanlığı" "kötülüğün rasyonalitesi" ile büyük ölçüde artırılmıştır. Fakat modernitenin karanlık yüzü açığa çıkarıldıysa da, postmodernite prematüre bir biçimde övülmeye başlanmamalıdır. Postmodernitenin, durumu muhakkak iyileştireceğini bilmiyoruz. Postmodernite ahlâkî dürtüye estetik açıdan ters düşmektedir. Ahlak anlayışını "mesafe koymak için kullanılan nesnelerin sahip olduğu veya bu nesnelere atfedilmiş özellikleri ve nitelikleri referans noktası olarak seçmeyi" reddederek kendisinden uzak tutmaktadır (Bauman, 1995: 101). Bunun yerine "mesafe koymak için kullanılan öznelerin özelliklerini (çıkar, heyecan, tatmin veya zevk gibi)" dünyanın kriterleri olarak seçer: Bizim için önemli olan şeyler bizleriz, onlar değil. Gerçekten de ahlâkî sorumluluğun zirvesi şu ifade hâline gelir: Bırakın olsunlar. Bu noktaya kadar, mecburiyetler alınan haz ile çatıştığı için, postmodern dünya ahlaka karşı modern dünya kadar soğuktur. Lévinas'ın "Ahlak ontolojiden önce gelir." şeklindeki özlü sözünü izleyen Bauman (Bauman ve Tester, 2001: 54), modernite *ve* postmodernitenin ahlâkî kayıtsızlık üretmekle suçlu olduğunu belirtmektedir: "Ahlakın olduğu fakat ontolojinin olmadığı bir dünyada "önce" veya "sonra" yoktur, sadece "daha iyi" ve "daha kötü" vardır ... Ahlakın mahkeme kürsüsünde kendisini meşrulaştırması gereken, neyin ahlâkî olduğuna neyin ahlâkî olmadığına karar verme hakkını gasbeden toplumsal olarak üretilen gerçekliktir." Postmodernite siyasetin uyuşturulması için programlandığı için belki de daha kötüdür (Bauman, 1999). Siyasetin işletmecilik anlayışı ve kamuoyu yoklamalarına indirgenmesi –"Sol'un ve Sağ'ın ötesinde" olduğu varsayılan tekil konulara ayrıştırılması– "birbirlerinin vazgeçilemez şartları olan toplumun özerkliğini (bazı şeyleri değiştirme yeteneğini) ve bireylerin

özerkliğini (değişmesi gereken şeyleri tespit etme yeteneğini)" garanti altına alma yeteneğini kaybetmiş bir toplum anlamına gelmektedir (Bauman, 2002: 57) ve böyle bir toplum var olmadan siyaset siyaset olamaz. Postmodern şartlar altında bireysel olarak hayatta kalmak toplumsal dayanışmayı *reddetmeye* dayanmaktadır. Postmodernite, modernite ile ciddi bir karşıtlık içerisinde muhalefetin sistemin asimile olmuş muhalefet tarafından tamir edilmesine ilişkin kolektif çağrılara dönüşmesini engeller: "Postmodernite hoşnutsuzluklarını en güvenilir askerleri olarak ordusuna alır" (Bauman 1993b: 44). Bauman daha sonra "postmodernite" kavramını reddetmiştir. Ona göre bu kavramın suyu tamamen sıkılarak çıkarılmıştır. Buna uygun biçimde tercih ettiği kavram "akışkan modernitedir; daha önce katı ve sabit bir doğası olan modernitenin erimesi sonucu ortaya çıkan sıvı." Émile Durkheim için toplumun bireyden daha kalıcı olduğu ve "kişinin kendi faniliğine ait korkuya karşı bir korunak sağladığı" çok açıktır (Bauman, 2000: 183). Bauman, günümüzde kurumsal biçimlerin giderek artan seviyedeki geçiciliği göz önüne alındığında insanın bedensel anlamda ölümlülüğünün o kadar da geçici ve kısa süreli olarak anlaşılmadığını öne sürmektedir: "Beden devamlılığın ve kalıcılığın son sığınağı ve tapınağı hâline gelmiştir." Akışkan bir durumda, kişi artık şeylerin yerlerinde sabit duracaklarına veya olduğu gibi kalacaklarına güvenemez. Bunun bir sonucu olarak bağlılık, sadakat, dünyadan kaynaklanıyor gibi görünen bir süreklilik biçimi veya kişinin kendi içerisinde besleyip büyüteceği fazilet gerektiren bir biçimde hareket etmenin hiçbir anlamı kalmaz. "Koşulsuz şartsız" akışkan modern dünyada en çok peşinden koşulan nitelik hâline gelmiştir: "İkinci bir habere kadar" da tek rasyonel beklenti. Böyle bir dünyanın doğurduğu sonuçlar –küreselleşme (Bauman, 1998b), tüketicilik (Bauman, 1998a) ve bireycilik (Bauman, 2001a; 2001b) dünyamız– sürekli olarak tetikte olmayı gerektirmektedir, fakat tetikte olmanın kendisi de sürekli olarak saldırı altındadır. Bir kişinin küresel ölçekte işleyen güçlere karşı herhangi bir şeyi yapabileceği hissinin aşınması, bir numara olanla ilgilenmenin tam zamanlı bir iş hâline gelmesi hissi ile birleşerek toplumun karşı karşıya kaldığı belki de en büyük tehdidi –ve belki de en büyük zorluğu– oluşturmaktadır (Bauman, 2002).

Mekânsal Katkıları

Alfred Schütz'ün (Schütz ve Luckmann, 1974) fikirlerini takip eden Bauman (1993a: 145), nesnel fiziksel mekâna ilişkin hissimizin "günlük deneyimlerimizin, mesafenin insanlardan, tüm olumsal ve geçici özelliklerinden arındırıldığı sırada fenomonolojik olarak sadece niceliğe indirgenmesinden" kaynaklandığını belirtmektedir. "Kusursuz mekân" olarak nesnelleştirdiğimiz şey, "sosyal mekândan" türetilen (başkaları ile olan ilişkilerimizden) "zamana ve şartlara ilişkin içeriğinden" azat edilmiş bir soyutlamadır. Sağduyulu bir biçimde dile getirilirse, "sosyal mesafe" gerçek "nesnel mesafeden" metaforik bir transfere güvenmektedir. Fakat nesnel dünya düşüncesinin kendisi "fiilen diğer insanlarla olan çeşitli niteliksel ilişkileri "haritalandırmak" için icat edilen" fikirler yolu ile başarılmaktadır (Bauman, 1993a: 145). Toplumsal farklılaşma –yakınlık ve anonimlik, tanıdıklık ve yabancılık seviyeleri ile oluşan seviyeler –uzaklığa ve yakınlığa ait tüm boş ve nesnel fikirlerin temelidir. Fakat modernite toplumsal etkileşim ve fiziksel yakınlık arasındaki ilişkiyi parçalamıştır.

Modern sahnede "yabancının" ortaya çıkması, sosyal mekân ve fiziksel mekânın ayrılmasının dolaysız bir sonucudur: Yabancı, tecrübe edilen dünya içerisinde ecnebi bir varlıktır; fiziksel mekânda yakın olan fakat toplumsal olarak uzak olan. Modernite yabancılarla olan ilişkiler üzerinden gelişse de –özellikle anonim para transferlerinin yaygınlaşması yolu ile– onların ötekiliği endişe dışında bir şey doğurmamıştır. Yabancı, ne arkadaş ne de düşman olarak kabul edilen kategorilere baş kaldırmıştır. Dolayısıyla yabancıların yaygınlaşması "entelektüel bir biçimde, bilginin elde edilmesi ve dağıtımı yolu ile yabancının sınırlanabileceği, izlenebileceği ve normalleştirilebileceği düzenli, sınırlı ve haritalandırılabilir "bilişsel mekânın" inşa edilmesi çabalarını ortaya çıkarmıştır (Bauman, 1993a: 146). Fakat bilişsel mekân bu tür kaygılarla oluştuğu için modernite farklı toplumsal mekânların ortaya çıkmasına sebep olmuştur: "Estetik mekân, merak ve deneysel yoğunluk arayışı ile yönlendirilen ilgi ile dokunaklı bir biçimde yaratılmıştır, ahlâki mekân ise hissedilen sorumluluğun eşitsiz biçimde dağıtılması ile 'inşa' edilmiştir" (Bauman, 1993a: 146).

Bilişsel mekân, modernitenin mekânın efendisi olma arzusundan ortaya çıkmaktadır; her şey için bir mekân belirlemek ve her şeyin olması gereken yerde olduğundan emin olmak; bu sayede gözetim, "uygunsuz" olan kimse veya neyse hazır bir biçimde ortaya koyacaktır. Bu, bilginin bir fonksiyonudur; güçlünün elindeki bir araçtır; modernitenin düzen arzusunun ve kararsızlıktan iğrenmesinin bir parçasıdır. Fakat yabancı, doğası gereği kararsız/*değişken* olduğu ve sınırın her iki tarafında da bulunduğu için tüm bilişsel mekân oluşturma çabaları nihayetinde beyhudedir. Bilişsel mekân, insana özgü baskıcı bir strateji kullanır; bu strateji "ötekilerin sürgün edilmesi veya yok edilmesini amaçlar" (Bauman, 2000: 101). Fakat öteki, sürekli olarak içeride kaldığı için, modernite daha baştan çıkarıcı bir stratejiye geçiş yapar; "*onların ötekiliklerinin* askıya alınması veya yok edilmesi" (Bauman, 2000: 101). Bu stratejinin kökeni, yabancılarla birlikte olmaya verilen farklı bir yanıta dayanmaktadır. Prototip kent gezgini olan on dokuzuncu yüzyıl Paris sakini *flâneur* –modern sahnedeki başıboş karakterlerden birisi– bilişsel mekâna gebe olmaktan sorumlu proteofobiye (yabancı korkusu) zıt bir tavır takınmıştır. *Flâneur k*entin kalabalığı içerisinde fiziksel yakınlığı estetik yakınlığa dönüştürerek diğerleri için kapalı olan yeni bir boyut yaratarak– sosyal anlamda mesafesini korumuştur. Tamamen kendi tatmini için, gerçekliğin senaryo ile karışmasına izin vermeden etrafındaki dünyayı öyküleştirmiş, yabancı ve alışılmadık olanın tadını çıkarmıştır. "Proteofobinin bilişsel mekânın itici gücü olduğu söylenebilir; *proteofili* estetik mekân oluşturma çabalarını teşvik etmektedir" (Bauman, 1993a: 168). Fakat estetik mekânın sunduğu zevkler kişinin özel meselesi olarak kalamaz. *Flâneur*'in oynak dünyası giderek *gözetimli* bir oyun alanına dönüştürülmüştür: Modernite *flânerie* zevklerine el koymuş, onları tüketiciliğin hizmetine sunmuştur. Sonuç, baskıcı bir toplumsal kontrolden (bilişsel mekânın düzenini kuvvet yolu ile sürdürmek) yeni bir baştan çıkarma biçimine (estetik mekânın sınırları ile yönlendirilen) geçiştir (Clarke, 2003). Ahlak için de pek fazla yer bırakmamaktadır. Ahlâkî mekân, bilişsel mekân ile zorlukla boy ölçüşebilmektedir. Ötekinin var olması için koşulsuz talepte bulunmak, bilişsel mekânın normalleştiren tasarımları ile teşvik edilen ahlâkî sorumluluğun baskılanmasıyla bağdaşmamaktadır. Estetik mekân, aynı

zamanda ahlâkî duyarlılıklar için de yaşanması zor bir alandır. Ahlâkî sorumluluk, estetik mekânın içerisinde zenginleştiği ilginin esnekliği ile çelişen, ciddi bir ilgiyi talep etmektedir. Fakat ahlak için her zaman umut vardır. Ötekilerle *birlikte* olmak, ötekiler *için* olmaya ilişkin öncelikli bir ahlâkî konumun olasılığını yaratmaktadır. Ahlâkî sorumluluk mekânının inşası hiçbir zaman garanti edilmemektedir. "Fakat her gün, tekrar eden bir biçimde oluşmaktadır; insanlar her seferinde ihtiyacı olanların yardımına koşmakta, onlara özen göstermekte ve onları sevmektedir" (Bauman, 1993a: 185). Yine de, ötekiler ile *birlikte* olmak –ötekiler *için* olmak şöyle dursun– önemli bir dönüşüme uğramıştır. Küreselleşme çağında, "yakın olmak, fiziksel anlamda yakınlığı gerektirmemektedir; fakat fiziksel yakınlık da artık yakın olmayı tanımlamamaktadır" (Bauman, 2003: 62). Gerçekten de küreselleşme "birleştirdiği kadar da bölmektedir; bölünmenin sebepleri dünyanın tekdüzeliğini destekleyen sebeplerle özdeştir" (Bauman, 1998b: 2).

Bauman, küreselleşmenin toplumsal köklerinin, modernitenin önceleri dirençli ve katı olan bir biçimden akışkan hâle gelmesi (örneğin ulus devletler, sanayi toplumu ve kültüre hegemonya) ve vaktiyle oluşturduğu evrenselleştirici hırsları (örneğin kanunlar, gerçekler, gelecek) içerisinde yer aldığını öne sürmektedir. Küreselleşme, evrenselleşmenin tam olarak karşıtını taşımaktadır: Niyetlerden çok etkiler, sonuçlardan çok eylemler, ehlîleştirilebilir güçlerden çok ehlîleştirilemez güçler. Bu durum, "orman kanunlarının" bir kez daha geçerli olduğu anlamına gelmektedir. Bu sefer Anthony Giddens'ın "üretilmiş orman" kavramı geçerlidir; modernitenin düzen dürtüsünden kaynaklanan fakat istemeden oluşturduğu yaban hayat. Bir zamanlar bu yaban hayatı sınırda tutan kurumların ve şüphesiz ulus devletlerin giderek daha kudretsiz bir hâle getirildiği anlamına gelmektedir. Bauman, Michel Crozier'in (1964), kontrolü elinde tutmanın kişinin kendisi için belirsizliği asgariye indirirken diğerleri için azamileştirdiğine ilişkin prensibinden yola çıkarak, ekonomik aktivitenin yersiz yurtsuzlaşmasınınnin (enformasyon teknolojilerindeki gelişmeler sonucu artan ülke sınırları dışında yer alma durumu, bk. Peter Dicken ile ilgili bölüm) yine aynı şekilde paradoks gibi görünen ulus devletin yeniden bölgeselleşmesi (gelenceksel ekonomik canlılık ve askerî yeterlilik testleri eskisi kadar sıkı olmadığı

için, kolektif kimlikleri daha önceden sözde ulusal gelenekler tarafından gasbedilmiş insanların yeni ulus devletler oluşturma feryatlarında açık bir biçimde görülebilmektedir) ile bağdaşmasını tartışmaktadır. Ülke sınırlarını aşan hiper-hareketli sermayenin "dünya sahnesinin *parçalara ayrılması*" ile ilişkili olan zayıf devletlere karşı bir ilgisi vardır (Bauman, Beilharz, 2001: 303 içerisinde alıntılanmıştır). Bu karmaşık mekânsal yeniden yapılanmanın sonuçları "zaman–mekân sıkışmasına" ilişkin tartışmalarla geçiştirilmektedir: "*zamansal/mekânsal mesafeler insanlığın durumunu homojenleştirmek yerine kutuplaştırmaktadır*" (Bauman, 1998b: 18, italik kısımlar orijinal metinden olduğu gibi alıntılanmıştır).

Bauman, küreselleşmenin en iyi şekilde *glokalleşme* üzerinden anlaşılabileceğini savunmaktadır; yerinden edilme ile yeniden bölgeselleşmenin eş zamanlı olarak yaşandığı veya mekân-zaman sıkışmasının ortasında yerin tekrar ağırlık kazanmasından daha öte bir anlamı vardır. Toplumun hareket özgürlüğüne (veya hareketin kısıtlanmasına) dayanarak dünya çapında yeniden tabakalaşması anlamını taşır. Glokalleşme hareketliliği kutuplaştırır veya toplumu hareket kabiliyeti üzerinden kutuplaştırır: "Bazıları dünyanın tamamında yaşar, diğerleri yere zincirlenmiştir" (Bauman, Beilharz, 2001: 307 içerisinde alıntılanmıştır). Glokalleşme *bazıları için küreselleşme* anlamına gelir, *bazıları içinse yerelleşme*. Mekânın sınırlandırmalarını aşmak için zamanı kullanabilme yeteneği küreseller için bir ayrıcalıktır. Yereller yere bağlı kalırlar, birçoğu için zaman giderek bol *ve* gereksiz hâle gelir. Bir yerele bağlı var oluş, normun bu olduğu dönemlerde sorun olmaktan çok uzaktı ve bu var oluşa anlam kazandırma araçları erişimleri dâhilindeydi. Fakat küresel bir dünyada sadece yerelde kalmak otomatik olarak ikincil derecede bir var oluşu sağlamaktadır, çünkü var oluşa anlam verme araçları artık erişimleri dışındadır. Bu, hapishane duvarlarına ihtiyaç duymadan hapsedilmeye eş değer bir durumdur. Dolayısıyla hareket serbestliğinin kutuplaşması tüm diğer özgürlük türlerini yeniden tanımlar ve mahrumiyete yeni boyut ekler.

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Bauman'ın modernitenin evrimi, temel özellikleri ve erimesi üzerine geliştirdiği fikirler, mekân ve yer ile ilgilenenler için çeşitli dersler içermektedir. Bauman (1998b: 1) kavramın statüsünü "çok hızlı bir

biçimde bir slogana, sihirli sözlere, mevcut ve gelecekteki tüm gizemlerin kapılarını açabilecek bir anahtara dönüşen moda bir kelime" olarak kabul etse bile, sonuçlarını şaşırtıcı bir doğrulukla saptamaktadır. İnsanlık tarihinde ilke defa aynı gezegen üzerinde kolektif yaşamlarımızın sonuçlarının kaçınılmaz olduğu bir durumla karşı karşıyayız: '*il n'y a pas hors du monde*' [Dünyanın dışında hiçbir şey yok.] (Bauman, 2002: 12). Fakat küreselleşme zenginin ve yoksulun, küreselin ve yerelin, artık aynı ulus devlet dağıtım masasında oturmadığı anlamına geliyorsa, Bauman'ın pozisyonu küreselleşmiş dünyanın *oldu bitti* olarak gördüğü şeyi reddettiği için değerlidir. Beck (2000: 57), "Bauman'ın kendini dikkate almadığı söylenebilir. En azından gözlemci olarak perspektifinde, ulus ötesi dünya toplumunda geri dönülemez biçimde parçalara ayrıldığını gösterdiği şeyleri *bir araya getirmektedir*: yoksulların *bizim yoksullarımız* ve zenginlerin *bizim zenginlerimiz* olarak görünmesini sağlayan çerçeve, *minima moralia*" demektedir.

David B. Clarke, Swansea Üniversitesi/Prifysgol Abertawe

Marcus A. Doel, Swansea Üniversitesi/Prifysgol Abertawe

Bauman'ın Önemli Çalışmaları

Bauman, Z. (1973) Culture as Praxis. London: Routledge and Kegan Paul (new edition, 1999).

Bauman, Z. (1987) Legislators and Interpreters: On Modernity, Post-modernity and Intellectuals. Cambridge: Polity. Türkçesi Bauman, Z. (2014). Yasa Koyucular ile Yorumcular. Çev: Kemal Atakay. İstanbul: Metis Yayınları)

Bauman, Z. (1989) Modernity and the Holocaust. Cambridge: Polity. (Türkçesi Bauman, Z. (2016). Modernite ve Holokaust. Çev: Süha Sertabiboğlu. İstanbul: Alfa Yayıncılık)

Bauman, Z. (1991) Modernity and Ambivalence. Cambridge: Polity.

Bauman, Z. (1992a) Mortality, Immortality and Other Life Strategies. Cambridge: Polity. (Türkçesi Bauman, Z. (2012). Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri. Çev: Nurgül Demirdöven. İstanbul: Ayrıntı Yayınları)

Bauman, Z. (1993a) Postmodern Ethics. Oxford: Blackwell. (Türkçesi Bauman, Z. (2016). Postmodern Etik. Çev: Alev Türker. İstanbul: Ayrıntı Yayınları)

Bauman, Z. (1998a) Work, Consumerism and the New Poor. Milton Keynes: Open University Press. (Türkçesi Bauman, Z. (1999). Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksullar. Çev: Ümit Öktem. İstanbul: Sarmal Yayınları)

Bauman, Z. (1998b) Globalization: The Human Consequences. Cambridge: Polity. (Türkçesi Bauman, Z. (2014). Küreselleşme ve Toplumsal Sonuçları. Çev: Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları)

Bauman, Z. (2000) Liquid Modernity. Cambridge: Polity. (Türkçesi Bauman, Z. (2017). Akışkan Modernite. Çev: Sinan Okan Çavuş. İstanbul: Can Yayınları)

Bauman, Z. (2002) Society Under Siege. Cambridge: Polity.

Bauman, Z. (2005) Liquid Life. Cambridge: Polity.

Bauman, Z. (2008) The Art of Life. Cambridge: Polity. (Türkçesi Bauman, Z. (2016). Yaşam Sanatı. Çev: Akın Sarı. İstanbul: Versus Kitap)

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Bauman, J. (1986) Winter in the Morning: A Young Girl's Life in the Warsaw Ghetto and Beyond. London: Virago.

Bauman, Z. (1972) Between Class and Élite. The Evolution of the British Labour Movement: A Sociological Study. Manchester: Manchester University Press.

Bauman, Z. (1976a) Socialism: The Active Utopia. London: George Allen and Unwin.

(Türkçesi Bauman, Z. (2016). Sosyalizm: Aktif Ütopya. Çev: Ahmet Araşan. İstanbul: Heretik Yayıncılık)

Bauman, Z. (1976b) Towards a Critical Sociology: An Essay on Common-sense and Emancipation. London: Routledge and Kegan Paul.

Bauman, Z. (1978) Hermeneutics and Social Science: Approaches to Understanding. London: Hutchinson.

Bauman, Z. (1982) Memories of Class: The Pre-history and After-life of Class. London: Routledge and Kegan Paul.

Bauman, Z. (1988) Freedom. Milton Keynes: Open University Press. (Türkçesi Bauman, Z. (2015). Özgürlük. Çev: Kübra Eren. İstanbul: Ayrıntı Yayınları)

Bauman, Z. (1990) Thinking Sociologically. Oxford: Blackwell (2nd edition, May, T., 2001). (Türkçesi Bauman, Z. (2015). Sosyolojik Düşünmek. Çev: Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları)

Bauman, Z. (1992b) Intimations of Postmodernity. London: Routledge.

Bauman, Z. (1993b) 'The sweet scent of decomposition', in C. Rojek & B.S. Turner (eds), Forget Baudrillard? London: Routledge. s. 22–46.

Bauman, Z. (1995) Life in Fragments: Essays in Postmodern Morality. Oxford: Blackwell. (Türkçesi Bauman, Z. (2014). Parçalanmış Hayat: Postmodern Ahlak Denemeleri. Çev: İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları)

Bauman, Z. (1997) Postmodernity and its Discontents. Cambridge: Polity. (Türkçesi Bauman, Z. (2013). Postmodernite ve Hoşnutsuzlukları. Çev: İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları)

Bauman, Z. (1999) In Search of Politics. Cambridge: Polity. (Türkçesi Bauman, Z. (2014). Siyaset Arayışı. Çev: Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları)

Bauman, Z. (2001a) Community: Seeking Safety in an Insecure World. Cambridge: Polity. (Türkçesi Bauman, Z. (2016). Cemaatler: Güvenli Olmayan Bir Dünyada Güvenlik Arayışı. Çev: Nurdan Soysal. İstanbul: Say Yayınları)

Bauman, Z. (2001b) The Individualized Society. Cambridge: Polity. (Türkçesi Bauman, Z. (2015). Bireyselleşmiş Toplum. Çev: Yavuz Alogan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları)

Bauman, Z. (2003) Liquid Love: On the Frailty of Human Bonds. Cambridge: Polity. (Türkçesi Bauman, Z. (2016). Akışkan Aşk İnsan İlişkilerinin Kırılganlığına Dair. Çev: Işık Ergüden. İstanbul: Versus Kitap)

Bauman, Z. (2004) Wasted Lives. Modernity and Its Outcasts. Cambridge: Polity.

Bauman, Z. (2004) Europe: An Unfinished Adventure. Cambridge: Polity.

Bauman, Z. (2006) Liquid Fear. Cambridge: Polity.

Bauman, Z. (2006) Liquid Times: Living in an Age of Uncertainty. Cambridge: Polity.

Bauman, Z. (2007) Consuming Life. Cambridge: Polity.

Bauman, Z. (2009) Living on Borrowed Time: Conversations with Citlali Rovirosa-Madrazo. London: Wiley.

Bauman, Z. & Tester, K. (2001) Conversations with Zygmunt Bauman. Cambridge: Polity.

Beck, U. (2000) What is Globalization? Cambridge: Polity.

Beilharz, P. (2000) Zygmunt Bauman: Dialectic of Modernity. London: Sage.

Beilharz, P. (ed.) (2001) The Bauman Reader. Oxford: Blackwell.

Beilharz, P. (ed.) (2002) Zygmunt Bauman (4 Cilt) London: Sage.

Clarke, D. B. (2003) The Consumer Society and the Postmodern City. London: Routledge.

Crozier, M. (1964) The Bureaucratic Phenomenon. Chicago: University of Chicago Press.

Freud, S. (1930) Civilization and its Discontents. Trans. J. Rivière. London: Hogarth Press.

Kilminster, R. & Varcoe, I. (eds) (1996) Culture, Modernity and Revolution: Essays in Honour of Zygmunt Bauman. London: Routledge.

Lyotard, J.–F. (1984) The Postmodern Condition: A Report on Knowledge. Trans. G. Bennington & B. Massumi. Manchester: Manchester University Press.

Schütz, A. & Luckmann, T. (1974) The Structures of the Lifeworld. Trans. R. M. Zaner & H. T. Engelhardt Jr. London: Heinemann.

Smith, D. (1999) Zygmunt Bauman: Prophet of Postmodernity. Cambridge: Polity.

Tester, K. & Jacobsen, M. H. (2006) Bauman Before Postmodernity: Invitation, Conversations and Annotated Bibliography 1953–1989. Aalborg: Aalborg University Press.

Tester, K., Jacobsen, M. H., & Marshman, S. (2007) Bauman Beyond Postmodernity: Conversations, Critiques and Annotated Bibliography 1989–2005. Aalborg: Aalborg University Press.

6 Ulrich Beck

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Ulrich Beck'in "geç modernite" sosyolojisi çevre felaketleri, küreselleşme ve bireyler ve toplumsal kurumlar arasındaki değişen ilişkiler gibi birbirinden oldukça farklı konular dâhilindeki coğrâfî düşünce üzerinde etkili olmuştur. Anthony Giddens gibi Beck de insanların toplumsal deneyimlerinin, modern endüstri toplumlarının oluşumunun doğasında yer alan sorunlar sebebi ile ortaya çıkan belirsizlik ve yeniden yapılanma dönemleri ile karşı karşıya geldikçe, nasıl değiştiği ile ilgileniyordu. Beck'in eserleri yeni siyâsî eylem biçimleri için bir gündem olarak anlaşılabilir ve etkisi akademik çevrelerin ötesine geçmiştir; yine Giddens gibi Beck de akademi dışındaki bir okuyucu kitlesi için yazılar yazmış ve yayınlamıştır (örneğin Beck, 2001). Beck, Michel Foucault gibi eleştirel teorisyenlerden farklı olarak zaman zaman insanların radikal ve özgürleştirici siyâsî eylemler yaratabileceğine dair iyimser yazılar yazmakta, tanımladığı ekonomik, siyâsî, toplumsal ve ekolojik krizlerin önlenebileceğini öne sürmektedir.

Beck 1944 yılında dünyaya gelmiş ve çocukluğunu Batı Almanya'nın Hannover kentinde geçirmiştir. 1980'li yılların ortalarına kadar küçük bir kent olan Bamberg'de Sosyoloji Profesörü olarak çalışmış, daha sonra Münih Üniversitesi'nde ve Londra Ekonomi Okulu'nda Sosyoloji Kürsüsü sahibi olmuştur. Bu süre boyunca, Beck'in sosyolojisi yirminci yüzyılın sonlarında ve yirmi birinci yüzyılın başlarında görülen ve birbiri ile ilgisiz olduğu düşünülen küresel olguları (çeşitli çevre felaketleri, küresel ekonomik istikrarsızlık ve küresel terörizm terörü) anlamlı bir biçimde ifade etmeyi hedeflemiştir. Beck bu olguları birlikte kuramsallaştırma girişiminde bulunmuş, bunun yaparken geç modernitenin doğası ve geleceği üzerine yapılan tartışmalarda öne çıkan bir

terminolojiyi kullanmıştır. Beck'in "ilk moderniteden" ikinci moderniteye" geçişe ilişkin hipotez oluştururken kullandığı temel konu "risk toplumunun" ortaya çıkmasıdır. Önemli eserlerinin temelini oluşturan da bu düşüncedir: *Risk Society: Towards a New Modernity* (1992); *Ecological Politics in the Age of Risk* (1995); *The Reinvention of Politics: Rethinking Modernity in the Global Social Order* (1997), *World Risk Society* (1999) ve *World at Risk* (2008).

Beck'in "risk toplumu" düşüncesi sanayi toplumundan ("doğal afetlerin" kader olarak algılandığı ve "insan yapımı felaketlerin" belirli hesaplanabilirlik çerçevesinde anlaşıldığı ve bu yüzden sigortalanabilir ve dolayısıyla da kontrol edilebilir olarak görüldüğü), toplumun işletilme yöntemleri tarafından ortaya çıkan bazı tehlikelerin önceden hesaplanamaz hatta bilinemez olduğu geç-modern topluma bir geçişe işaret etmektedir. Dolayısıyla risk toplumu hâlen bir sanayi toplumudur fakat toplum tarafından yaratılan tehlikelerin insan bilincindeki önemi artmıştır. Dolayısıyla:

> Medeniyetlerin yarattığı tehditler antik çağlardaki tanrılar ve şeytanların yaşadığı krallıklarla karşılaştırılabilecek yeni bir tür "gölge krallık" yaratmaktadır ve bunlar görülebilir dünyadan gizli olduğu gibi dünya üzerindeki insan yaşamını da tehdit etmektedir. Günümüzde insanlar artık nesnelerin içerisinde ruhların olduğuna inanmamaktadır fakat "radyasyona" maruz kalmakta, maddeleri "zehirli boyutlarda" bünyelerine almakta ve nükleer savaşla ortaya çıkan bir kıyamet günü hayalleri görmektedir. (Beck, 1992: 72)

Beck, ekolojik tehlikelere ilişkin olarak bilimsel ve ekonomik "ilerlemenin" bu tür süreçlerin yine kendisi içerisinde bulunan süreçlerin oluşturduğu risk biçimleri tarafından gölgelendiğini iddia etmektedir (Lash ve Wynne, 1992); onun sözleri ile "*refahın* üretimine, sistematik bir biçimde *risklerin* toplumsal olarak üretimi eşlik etmektedir (Beck, 1992: 19). Bu yeni riskler (örneğin çevre kirliliği, iklim değişikliği) üç şekilde düşünülebilir. İlk olarak, bilimin basit bir biçimde çözümünü araştıracağı bir şey olmak yerine bilim ve teknolojiden kaynaklanmaktadırlar. İkinci olarak, üretilen riskler erken dönem sanayi toplumunda olduğundan çok daha geniş bir mekân ve çok daha uzun bir zaman

üzerinde etkili olabilir; bu tür riskler özellikle ortaya çıkışlarında herhangi bir sorumluluğu olmayan insanları ve mekânları etkilerler. Üçüncü olarak, genellikle bireylerin derhal anlayacağı türden riskler değildirler; gerçekten de "*görünür veya yorumlanabilir tehlikeler olarak algılanabilmek için bilimsel desteğe –teoriler, deneyler, ölçme araç gereçleri*"– ihtiyaç bulunmaktadır (Beck, 1995: 27). Fakat iklim değişikliği gibi risklerde bilim, etkilerin tahmin edilmesinde ve çözümler sunulmasında sınırlı kalabilir. Beck'e göre geç-modern, tekno-bilimsel, endüstriyel, kapitalist toplum, kendi oluşumuna ait temel şartlar tarafından oluşturulan risklerden sistematik bir biçimde etkilenmektedir. Beck'in risk toplumu kavramı, ekolojik tehditlere ek olarak küresel değişim ile ilişkili olan ekonomik ve siyâsî istikrarsızlıkları da içermektedir. Beck'in sosyolojisinin önemli bir boyutu toplumsal kurumlar ve bireysel hayatlar için bu çoklu risklerin içerimlerini göz önüne almaktır. Dolayısıyla Beck insanların "ilk modernite" şartları altında bekledikleri toplumsal ve ekonomik istikrara, çeşitli değişim süreçleri ile ilişkilendirilen yeni istikrarsızlıklar tarafından meydan okunduğunu iddia etmektedir:

> İlk modernitenin tipik özellikleri olan kolektif yaşam biçimleri, ilerleme ve kontrol edilebilirlik, tam istihdam ve doğanın sömürülmesi birbiri ile ilişkili beş adet süreç tarafından bozulmuştur: Küreselleşme, bireyselleşme, cinsiyet devrimi, eksik istihdam ve küresel riskler (ekolojik krizler ve küresel finans pazarları gibi). (Beck, 1999: 2)

Beck (1992) çağdaş toplumsal deneyimi, toplumun beklenmedik risklere yanıt olarak bir dizi kurumsal değişimden geçerek evrildiği bir "düşünümsel modernleşme" olarak tanımlamaktadır. Toplumdaki bu temel değişim siyasetin rolündeki bir kayma ile ilişkilendirilmektedir. İlk modernitede siyaset temel olarak "malların" (refahın) dağıtımı ile ilgiliydi. Fakat geç-modern risk toplumunda giderek "kötülüklerin" dağıtımı ile ilgili olmaya başlamıştır: Biyolojik tehlikeler, çevrenin bozulması veya ekonomik küreselleşmenin olumsuz etkileri (örneğin işsizlik, geçici ve standart dışı işlerin artması veya yatırım eksikliği). Beck için geç-modern "kötülükler" ile uğraşmaya ilişkin bu gereklilik, yönetimden sorumlu birçok geleneksel kurum içerisinde kriz yaratmıştır (örneğin ulusal hükümetler); kriz çağdaş risklerin iki temel özelliği ile

ilgilidir. İlk olarak daha önce de belirtildiği gibi birçok yeni risk tahmin edilememektedir ve hatta hesaplanamaz durumdadır. Ayrıca uzun dönemli ve geniş bir coğrafyaya yayılan sonuçları olabilir. Bu tür risklerin eşitsiz bir sosyomekânsal dağılımı olmasına rağmen (yoksul insanlar ve yerler en kötü etkilenme eğilimindedir), bu tehlikeler potansiyel olarak herkesi etkilemektedir. İkinci olarak, hem yeni risklerin (örneğin radyasyon sızıntılar, bölgesel finansal çöküş) hem de çok uluslu şirketler veya uluslararası terörizm ağları gibi diğer oluşumların ortaya çıkışının geleneksel olarak millî hudutlar ile sınırlanan kurumların etki alanının ötesine geçen etkileri olmaktadır: Bunlar ulus aşırıdır.

Mekânsal Katkıları

Beck'in çalışmaları çeşitli konulara farklı derecelerde değinerek bireyler ve toplum arasındaki ilişkilere vurgu yapmıştır ve fikirlerinin coğrafyacılar üzerinde etkili olması şaşırtıcı değildir. Gerçekten de Beck'in düşünümsel modernleşme fikri, sosyal aktivitelerin hem kurumsal hem de bireysel ölçeklerde sürekli olarak yeniden ele alınması sürecine ve muğlak ve riskli bir dünyanın var olmasına verilen yanıt içerisinde işleme biçimlerinin nasıl değiştiğine işaret etmektedir. Her ikisi de bilinçli olarak daha muğlak, riskli ve tehlikeli varoluşları yansıtma süreçlerinde takılı kalmışlar ve buna yanıt olarak işleme biçimlerini değiştirmişlerdir. Bir açıdan, bu süreç bilimsel, teknik ve uzman örgütler tarafından sürekli olarak üretilen oldukça uzmanlaşmış bilgi ile yürütülmektedir. Böylece, elde edilen bu bilgi uğraşılmakta olan risk türünü çevreleyen muğlaklıkları ve karmaşıklıkları yansıtmaktadır; yani, çevresel bozulma veya finansal çöküş için hangi nedensel bağlantıların sorumlu olduğu genellikle belirsizdir ve bu durum belirsiz ise, kimin veya neyin sorumlu tutulacağı da doğal olarak belirsizlik içerisinde kalmaktadır. Örneğin, Genetiği Değiştirilmiş Organizmaların (GDO) piyasada olması herhangi bir risk içermekte midir? Eğer bu tür riskler uzun bir zaman içerisinde veya ulusal sınırların dışarısında açığa çıkıyorsa sorumluluğu kim veya ne alabilir/*almalıdır*? Bilim, sanayi ve siyaset bu tür sorulara net cevaplar vermekten uzak görünmektedir, fakat GDO'lar tarımda giderek daha fazla kullanılmakta ve insanoğlunun besin zincirine daha fazla girmektedir. Bu kafa karıştırıcı ve bazı durumlarda kavranamayacak kadar karmaşık olan olaylara ve yaratabilecekleri uluslararası siyâsî

çatışmalara verilen kurumsal ve bireysel yanıtlar sosyomekânsal değişime ait daha geniş süreçlerin parçası hâline gelmektedir:

> "Düşünümsel modernleşme" hakkında konuşurken kastettiğim şey budur: Radikal modernleşme ilk modernitenin altını oymaktadır ve referans sistemini değiştirmektedir; bunu genellikle ne arzu edilen ne de beklenen bir biçimde yapmaktadır... Yeni bir kapitalizm türü, yeni bir ekonomi biçimi, yeni bir küresel düzen türü, yeni bir toplum türü ve yeni bir özel hayat türü ortaya çıkmaktadır (Beck, 1999: 2).

Bu sürecin önemli bir etkisi iş yerinde görülebilir. Beck için (1992), çalışma hayatlarımız riske maruz kaldığımız arenalardır (Allen ve Henry, 1997). Geç-modern çalışma pratikleri esnekliğe vurgu yapar ve bu genellikle geçici personel sayısının arttığı, kısa dönemli sözleşmelerin yapıldığı ve işsizlik dönemlerinin yaşandığı süreçler olarak ortaya çıkar. Benzer biçimde küreselleşme, şirketlerin yatırımlarını belirli mekânlardan çekebilmelerine ve farklı yerlere yatırım yapabilmelerine olanak tanımıştır, böylece belirli mekânlardaki iş imkânları akışkan ve muğlak hâle gelmiştir. Aynı zamanda, ilk modernite ile ilişkili olan ve kolektif pazarlığa izin veren kurumlar (örneğin işçi sendikaları) geçici ve esnek istihdam ilişkilerinin dünyasında giderek daha az önemli hâle gelmiştir. Dolayısıyla iş, kurumların ve bireylerin geç modernitenin riskli şartları altında karşılaştığı önemli bir alan hâline gelmiştir:

> Belirli bir bölgede sabit olan siyâsî aktörler (hükümetler, parlamento, sendikalar) ve bölgesel olmayan ekonomik aktörler (sermayenin, finans ve ticaretin temsilcileri) arasındaki yeni türden güç gösterileri belirsizlik ve riskin siyasal iktisadında ifade edilmektedir... Sermaye küreseldir, iş yerel (Beck, 1999: 11).

Bu tür durumlar, bizleri Beck'in temel fikirlerinden bir başkasına yönlendirir. Bu durum "bireyselleşme" sürecidir, bireylerin işverenler, sendikalar, dînî kurumlar veya geleneksel siyâsî aktörler gibi toplumsal kurumlarla olan ilişkilerini yavaş yavaş kesmesidir. Bireyselleşme yapısal bir süreçtir, bireyler ve kurumlar arasında değişen bir ilişkiyi tanımlar. Bireyselleşme, bir açıdan, insanlar adına sorumluluk almak istemeyen veya kendilerini bu sorumluluktan arındırmak isteyen

ekonomik ve siyâsî kurumlar tarafından, yine insanlara yapılan bir şeydir. Eş zamanlı olarak insanların, düşünümsel modernleşme sürecinin bir parçası olarak, geleneksel toplumsal kurumların kapasitelerinin karşı karşıya kalınan riskler karşısında sınırlı olduğunu anlamaları sonucunda kendileri için istedikleri bir şeydir. Bireyler, yöneticilerin otoriteleri, kurumların çalışması ve insanların toplumsal sınıflara veya cemaatlere toplanması konularında giderek daha şüpheci olmaya başlamışlardır ve bu durum ilk modernite içerisinde görece sorgulanmadan devam etmiştir. Dolayısıyla, geç modernite içerisinde "İnsanlar kendilerini birey olarak oluşturmak için davet edilmişlerdir: Kendilerini birer birey olarak planlamak, anlamak ve tasarlamak ve eğer başarısız olurlarsa kendilerini suçlamak için" (Beck, 1999: 9). Dolayısıyla yaşam, bir bireyin aşk ve arkadaşlık ilişkilerinin, ilk modernitede kimlik hissini oluşturan toplumsal kurumlarla olan ilişkilerinden daha önemli olduğu bireysel bir proje olarak yaşanmaktadır (Beck ve Beck-Gernsheim, 1995). Beck'in vurgusu, bireylerin yaşam projelerinin korku ve riske ilişkin kişisel deneyimler yolu ile nasıl oluşturulduğu ve bu durumun savunmacı tepkiler yaratabileceği gibi (modernleşme karşıtı–geleneksel muğlaklıklara ve güvenlikli alana dönmeye ilişkin tepkisel bir talep) dünya ile yeni ahlâkî ve siyâsî yöntemlerle ilişkiye geçme biçimleri ve coğrâfî olarak ayrı yerlerdeki insanları birbirlerine bağlayabilecek ahlâkî ve siyâsî cemaat biçimleri yaratabileceği ve tüm bunların ekolojik sorunlar etrafında dönebileceği üzerinedir. Beck bu daha radikal olasılıkları "alt-siyaset" olarak adlandırdığı bir bağlamda sunmaktadır. Alt-siyaset "daha önceden siyasetin dışında kabul edilen yerlerde" ortaya çıkmaktadır (Beck, 1999: 93) ve yeni siyaset pratikleri ile bireyler ve çok çeşitli sivil toplum kuruluşunu etkilemektedir.

> "Alt-siyaset" kavramı ulus devletlerin siyâsî sistemlerinin dışında ve ötesindeki siyasete işaret etmektedir... Alt-siyaset, "*doğrudan*" siyaset anlamına gelmektedir, yani **önceden tasarlanmadan** bireylerin temsîlî fikirlerin oluşturulduğu kurumları atlayarak (siyâsî partiler, parlamento) ve genellikle yasaların koruması altında olmadan siyâsî karar alma sürecine katılmasıdır. Bir başka deyişle, alt-siyaset toplumun aşağıdan yukarıya doğru şekillenmesidir. Ekonomi, bilim, kariyer, günlük pratikler, özel hayat vb. tamamı siyâsî tartışmaların içerisinde

> kaybolmaktadır.... Fakat alt-siyaset çok önemli bir biçimde siyâsî olanın kurallarını ve sınırlarını değiştirerek siyaseti serbest bırakır, böylece yeni bağlantılara açık ve duyarlı hâle gelir; aynı zamanda müzakereye ve yeniden biçimlendirmeye açık hâle gelir (Beck, 1999: 39–0).

Beck, Greenpeace gibi örgütlerin alt siyaset tartışmalarındaki rolüne işaret ederek bireyselleşmenin ve alt siyaset aktörlerinin bilimsel, ekonomik ve (geleneksel) siyâsî otoritelere karşı "kalkınma" ve "ilerleme" gibi konularda daha eleştirel bir tavrın parçası olduğunu iddia etmektedir. Bu örgütler de yeniden yükselen bir kamusal alan ile ilişkilidir; toplumu yeniden şekillendirmeye ilişkin daha demokratik diyalog mekânı. Siyasete ilişkin yaptığı çalışmalara ek olarak, Beck'in coğrafyacılar için büyük önem taşıyan çalışmaları ulusaşırıcılık ve "düşünümsel kozmopolitliktir" (örneğin Beck, 1996; 1999; 2000; 2001). Beck, sınırlı ve bağımsız varlıklar olarak var olan ulus devletler arasındaki bağıntıları tasavvur eden "basit küreselleşme" ile potansiyel olarak devletin istikrarını bozan ve yeni bağıntılar yaratan ulusaşırı veya kozmopolit küreselleşme vizyonları arasında ayrım yapmaktadır:

> Kozmopolit bakış kültürler ve kimlikler arasında sınırların postmodern bir karışımı ile dürtülerek, sermaye ve tüketimin dinamikleri ile hızlandırılarak, kapitalizmin ulusların sınırlarının altını oyması ile güçlenerek, ulus-aşırı toplumsal hareketlerin küresel seyircileri ile tahrik olarak ve dünya çapındaki iletişimin kanıtları tarafından yönlendirilerek ve yine onlar tarafından cesaretlendirilerek odaklanmaktadır... Küresel ekolojik tehlikeler veya teknoloji ve ekonomi temelli küresel risklere ilişkin dünya çapındaki kamusal algı ve tartışmalar ("Frankenstein gıdalar") korkunun kozmopolit önemini açıklamıştır (Beck, 2000: 79).

Bu durum, yeni, mekânsal açıdan komşu olmayan çıkar cemaatlerinin ("risk cemaatleri") yaratılmasını içerebilir ve eş zamanlı olarak devletlerin bünyesinde siyâsî ve toplumsal yaşamın doğasını etkileyebilir. Beck, çağdaş dünyada, birçok küreselleşmiş çıkar cemaati tanımlamaktadır: "Örneğin, postulusal risk cemaati modelleri, bölgesel ekolojik anlaşmalarda, ulusaşırı cemaatlerde, sivil toplum kuruluşlarında, ekolojik veya feminist ağlar gibi küresel hareketlerde bulunabilir" (Beck, 1999: 16).

Beck için kozmopolitlik fikri yeni coğrâfî tasavvur biçimleri içermektedir. Ulusaşırı biçimde yaşayan ve düşünen bireyselleşmiş insan özneleri, küresel sorunlardan karşılıklı olarak etkilendikleri konusunda daha büyük bir farkındalığa sahip olabilirler ve alt-siyâsî aktörleri toplumsal değişimi etkilemek veya toplumsal değişim için sorumluluk almak için kullanma potansiyeline sahiptirler. Dolayısıyla, "Bireysel tatmin ve başarının ahlakı ... yeni bir tür kozmopolitlik için temel oluşturabilir. Bunu, küreselliği siyâsî tasavvurun, eylemin ve örgütlenmenin merkezine koyarak yapabilir (Beck, 1999: 9)."

Beck, teorik pozisyonunu aynı zamanda küresel terörizmle ilişkili risklere da uygulamış, bu tehdidi, geç moderniteye karşı tavrını örneklendirecek biçimde diğer ekolojik, toplumsal ve ekonomik konulara bağlamıştır. Ona göre;

> Küresel terörizm karşısında (fakat aynı zamanda iklim değişikliği, göç, yiyeceklerimizdeki zehirler ve örgütlü suç karşısında da) ulusal güvenliğe giden tek yol ulus-aşırı iş birliğidir. Aşağıda yer alan ve paradoks gibi görünen prensip geçerlidir: Devletler, kendi millî çıkarları için kendilerini özelleştirmeli ve ulus-aşırı hâle getirmelidir, yani küreselleşmiş bir dünyada ulusal sorunları ile mücadele edebilmek için egemenliklerinden vazgeçmelidirler (Beck, 2001: sayfa belirtilmemiştir).

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Beck'in en önemli başarısı çok çeşitli olguyu içine alan bir geç modernite teorisi yaratmış olmasıdır. Akademinin dışında geniş bir kamuoyu için yazılar yazan sosyal bir yorumcudur. Beck'in çalışmaları aynı zamanda siyâsî ve toplumsal değişim için gündem olarak da kullanılmıştır. Fakat her şeyi "risk toplumu" temel anlatısı altında açıklamaya çalışması sorunlu bulunan bir yönüdür. Beck'e eleştiri getirenler hem teorilerinin dayandığı temel prensiplere hem de risk toplumuna bir yanıt olarak veya risk toplumunun içerisinde ortaya çıkabilecek olan radikal değişimler ve yeni siyâsî aktivite biçimlerine odaklanmışlardır. İlk olarak, Beck'in risk toplumu analizi çağdaş çevre sorunlarına verilen yanıtlar için önemli olsa da, sosyal inşacı ve postyapısalcı düşüncelerden eleştiriler almıştır (bk. Eden, 1998; Whatmore, 2002). Eleştirmenler,

Beck'in diğer teorisyenler tarafından sorgulanan (örneğin Bruno Latour veya Donna Haraway) ve dünyamızın her noktasında giderek artan biçimde görülen sosyal-doğal melezler (örneğin GDO) düşünüldüğünde gerçek dışı olan bir biçimde, sosyal ve doğal olan arasında bir ayrım yaptığını iddia etmişlerdir. Örneğin Wynne (1996) Beck'in toplumu etkileyen bir dışsallık olarak bir çevre modelini (ve tehlikeleri) kabul ettiğini belirtmektedir. Beck ise riske verilen toplumsal yanıtların kültürel boyutlarını göz ardı etmekle ve çevre sorunlarına ilişkin "uzmanların" yorumlarını kabul etmekle eleştirilmiştir. Wynne, Beck'in çevresel sorunların analizinde uzmanların ortaya koyduğu ikilemlerin yeniden üretilmesine bu konuların sıradan insanların anlayabileceği şekilde ortaya konmamasına katkıda bulunduğunu iddia etmektedir. İkinci olarak, Beck, ulusaşırı ve kozmopolit eğilimlere odaklanmasına rağmen coğrâfî ve kültürel farklara gereken önemi vermemekle itham edilmiştir. Farklı mekânlardaki farklı kültürel grupların riskleri nasıl anlamlandırdıkları ve risklere nasıl yanıt verdiklerine daha fazla önem verilmesi gerektiği önerilmiştir. Riskler basit birer gerçek değildir, daha ziyade kültürel söylemin parçası hâline gelirler ve toplumsal pratiklerin içerisine gömülürler. Bu manada, Beck'in tanımladığı yeni risklerin sanayi toplumu ile ilişkili olmayan riskler (hastalık, kıtlık, vb.) ile farklı olmadığı iddia edilmiştir. Bu tehlikeler de farklı biçimlerde yorumlanmış ve bunlara farklı yanıtlar verilmiştir. Beck çalışmalarında coğrâfî farklılıkları dikkate alsa da, örneğin zenginlerin risklere karşı kendilerini daha kolay biçimde koruyabildiklerini kabul etmesi gibi, Batı Avrupa'nın belirli koşullarına dayanan bir teorik çerçeveyi küresel boyutta kullanmakla eleştirilmiştir (örneğin bk. Bulkeley, 2001). Üçüncü olarak, Beck'in yeni siyâsî aktivizm biçimleri konusundaki aşırı iyimser tavrı da eleştirilmiştir. Bu noktada Beck, düşünümsel modernleşmenin küresel risklere karşı etkili yanıtlar ürettiği bir yerde, rasyonel fikir birliğine doğru bir hareketin ilerlemeci ve Aydınlanmacı görüşünü eleştirmeden kabul etmekle suçlanmaktadır. Örneğin Redclift (1997), ekolojik sürdürülebilirlik sorunlarına odaklanarak Beck'in vizyonunun henüz günümüzde mevcut olmayan siyâsî açıdan farkındalığı yüksek ve aktif bir kitleye ihtiyacı olduğunu iddia etmektedir. Benzer biçimde Hinchliffe (1997), alternatif siyâsi gruplaşmaların Beck'in önerdiği şekillerde oluşması ve bu gruplaşmaların siyâsî açıdan daha önceki

protesto ve aktivizm biçimlerinden daha etkili olabilecekleri konularında eleştiriler getirmiştir. Hinchliffe giderek artan muğlaklığın bireysel ve siyâsî özgürlük yerine yeni otorite ve kontrol biçimleri yarattığı farklı ve olası bir dünya tasavvur etmektedir. Bu alternatif gelecek düşüncesi Beck'in iyimserliği ve ona benzer diğer görüşler ile ciddi bir zıtlık içermektedir. Örneğin Bulkeley'in (2001) olası iklim değişikliğine ilişkin Avustralya hükümetlerinin yanıtlarını incelediği çalışması, devlet-sanayi bağlantılarının önerilen düzenleyici yapılar tarafından desteklendiğini, radikal siyâsî oluşumların etkili olmaktan uzak kaldığını ortaya koymaktadır. Bulkeley bu sebeple, Beck'i risklerin ve sorumlulukların mevcut güç arenasında nasıl müzakere edilmeye devam ettiği konusunu ele almamakla eleştirmektedir. Beck'in, düşünümsel süreçlerin, kendi önerdiği olumlu etkileri *belki* üretebileceğini belirttiği düşünümsel modernleşme anlayışı (örneğin bk. Beck, 1999) göz önüne alındığında, iyimserliğine ilişkin bu tür eleştiriler çok da adil değildir. Bireylerin veya kurumların verdikleri kararlar tepkisel veya bencil, rasyonel veya kozmopolit olmaktan uzak olabilir. Bireyselleşen ve aynı zamanda küreselleşen bir gelecekte, siyasetin ve toplumun doğası kesin değildir; gerçekten de Beck için bu muğlaklık düşünümsel modernleşmenin ve risk toplumunun niteliğidir. Dolayısıyla Beck'in insanlık durumunun günümüzde "kavramsal ve ampirik olarak deşifre edilmesi ve anlaşılması gereken, özünde değişken olumsallıklar, karmaşıklıklar, muğlaklıklar ve riskler" tarafından nitelendirildiğine dair sözleri ile bitirebiliriz (Beck, 2000: 81).

Lewis Holloway, Hull Üniversitesi

Beck'in Önemli Çalışmaları

Beck, U. (1992) Risk Society: Towards a New Modernity. London: Sage. (Türkçesi Beck, U. (2014). Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru. Çev: Bülent Doğan. İstanbul: İthaki Yayınları)

Beck, U. (1995) Ecological Politics in the Age of Risk. Cambridge: Polity Press.

Beck, U. (1997) The Reinvention of Politics: Rethinking Modernity in the Global Social Order. Cambridge: Polity Press.

Beck, U. (1998) Democracy Without Enemies. Cambridge: Polity Press.

Beck, U. (1999) World Risk Society. Cambridge: Polity Press.

Beck, U. & Willms, J. (2003) Conversations with Ulrich Beck. Cambridge: Polity Press.

Beck, U. (2005) Power in the Global Age. Cambridge: Polity Press.

Beck, U. (2006) Cosmopolitan Vision. Cambridge: Polity Press.

Beck, U. & Edgar, G. (2007) Cosmopolitan Europe. Cambridge: Polity Press.

Beck, U. (2008) World at Risk. Cambridge: Polity Press.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Allen, J. & Henry, N. (1997) 'Ulrich Beck's Risk Society at work: labour and employment in the contract service industries', Transactions of the Institute of British Geographers, 22, 180–96.

Beck, U. (1996) 'World risk society as cosmopolitan society?', Theory, Culture and Society, 13, 4: 1–32.

Beck, U. (2000) 'The cosmopolitan perspective: sociology of the second age of modernity', British Journal of Sociology, 51, (1): 79–105.

Beck, U. (2001) 'The cosmopolitan state. Towards a realistic utopia', www.eurozine.com/article/2001-12-05-beck-en.html

Beck, U. & Beck-Gernsheim, E. (1995) The Normal Chaos of Love. Cambridge: Polity Press.

Bulkeley, H. (2001) 'Governing climate change: the politics of risk society?', Transactions of the Institute of British Geographers, 26: 430–47.

Eden, S. (1998) 'Environmental issues: knowledge, uncertainty and the environment', Progress in Human Geography, 22: 425–432.

Hinchliffe, S. (1997) 'Locating risk: energy use in the 'ideal' home and the non-ideal world', Transactions of the Institute of British Geographers, 22: 197–209.

Lash, S. & Wynne, B. (1992) 'Introduction', U. Beck, Risk Society: Towards a New Modernity. London: Sage. s. 1–8.

Redclift, M. (1997) 'Sustainability and theory: an agenda for action', D.Goodman & M.Watts (eds), Globalizing Food: Agrarian Questions and Global Restructuring. London: Routledge. s. 333–43.

Whatmore, S. (2002) Hybrid Geographies: Natures Cultures Spaces. London: Sage.

Wynne, B. (1996) 'May the sheep safely graze? A reflexive view of the expert–lay knowledge divide', S. Lash, B. Szerszynski & B.Wynne (eds), Risk, Environment and Modernity: Towards a New Ecology. London: Sage. s. 44–83.

7 Brian Berry

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Brian Berry, yirminci yüzyılın ikinci yarısında beşerî coğrafya alanını dönüştüren az sayıda düşünür arasında belki de en önemli olandır. Emsalleri ve aynı dönemde çalışmalar yapan düşünürler Peter Haggettve David Harvey'dir. Bu grup, (diğerleri ile birlikte RegGolledge, Peter Gould ve Leslie J. King'in de dâhil olduğu bir liste) 1960'lı yılların başlarından 80'li yıllara kadar olan dönemde beşerî coğrafya alanında "niceliksel devrimi" başlatmış ve yönlendirmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında, Brian Berry'nin disiplin üzerinde çok büyük ve kalıcı bir etkisi bulunmaktadır. Berry yaklaşık 20 yıl boyunca en fazla referans verilen coğrafyacıdır ve Kuzey Amerika, İngiltere ve Avustralya'daki yüksek lisans ve doktora öğrencileri için nesiller boyunca referans noktası olmuştur. Çalışmaları mekânsal analiz ve niceliksel devrim ile yakından ilişkili olsa da, şehircilik, kamu politikası ve gelişme ve kalkınma konularını da içine alacak şekilde gelişmiş ve evirilmiştir. Akademik kariyerinin ve araştırmalarına ilişkin yayınların kapsamı parmak ısırtacak kadar geniştir ve bunlar onu dünyanın en önemli sosyal bilimcilerinden biri hâline getirmiştir.

Brian Berry 16 Şubat 1943 yılında İngiltere'nin Stafford kentinde Joe ve Gwendoline (neé Lobley) Berry'nin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Brian çocukluk yıllarını East Midlands ve Lincolnshire'da Berry ailesinin dört yüzyılı aşkın süredir yaşadığı topraklarda geçirmiştir (kökenlerini bu topraklarda araştırmak Berry'nin entelektüel ve duygusal yolculuklarının bir parçası olmuştur). Berry, 1950'li yıllarda İngiltere'nin seçici ilköğretim sistemini geçerek üniversiteye gidebilen az sayıdaki alt orta sınıf ve işçi sınıfına mensup ailelerin çocuklarından biriydi. Çok az sayıda çocuğun lise yeterlik sınavını geçtiği ve çok daha azının

üniversiteye devam edebildiği bir dönemde Berry'nin, oldukça tabakalaşmış ve seçkinci bir toplum içerisinde Londra Üniversitesi Akademisi ve Washington Üniversitesi'nde (Seattle) büyük akademik başarılar kazanması muazzam yetenek, kararlılık ve belki de paradoksal biçimde fırsatların bir sonucudur. 1958 yılında Washington Üniversitesi'nden doktora derecesini aldıktan sonra Şikago Üniversitesi'ne katıldı. Buradan Harvard'a geçen (1976 – 1981) Berry, Şehir ve Bölge Planlama Profesörü ve Heinz Kamu Politikaları Fakültesi Dekanı oldu. Carnegie Mellon Üniversitesi'nde (1981–86) de profesörlük yapan Berry, ABD Ulusal Bilimler Akademisi'ne seçilen en genç sosyal bilimci unvanını taşımaktadır (1975). Brian Berry 1991 yılında, Lloyd Viel Berkner Regental profesörlük unvanını aldı ve Texas Üniversitesi'nde Siyasal İktisat Profesörü oldu. Daha sonra 2005 yılında Ekonomi, Siyaset ve Siyasa Çalışmaları Fakültesi Dekanı olan Berry aynı zamanda Ulusal Bilimler Akademisi konseyinde de (1999 – 2002) görev yaptı.

Çoğunlukla coğrafyacı ve sosyal bilimci olarak bilinen Berry, aynı zamanda başarılı bir tarihçidir. 1980'li yılların sonlarından 90'lı yılların başlarına kadar kendi ailesi, eşinin ailesi ve akrabalarına ilişkin çok sayıda kitap, kitapçık ve makale yayınlamıştır (Berry 1958 yılında Janet Shapley ile evlenmiş ve dört çocuk sahibi olmuştur, çok sayıda torunu bulunmaktadır). Tipik bir biçimde bu soy kütüğü araştırmaları ampirik detaylara verilen önem ve Atlantik aşırı ekonomik ilişkilerin tarihsel coğrafyası üzerine ciddi bilgi birikimini bir araya getirmektedir. Sezgileri ve yatkınlığı ile tam bir coğrafyacı olan Berry, araştırmalarına ve akademik kariyerine, kendi gündemine sıkı sıkı sarılarak ve ekonomik ve toplumsal süreçleri ve onların tarih ve coğrafyanın geniş kapsamı içerisindeki yerlerini anlamak için uygun olduğuna inandığı prensiplere açık bir biçimde bağlılığı ile yaklaşmıştır. Sırası ile demode, moda ve yeniden demode olan bir sosyal bilimsel ve analitik araştırma stili kullanmıştır. Kendi görüşlerini ve fikirlerini 1970'li ve 80'li yılların büyük toplumsal türbülansı ve muhalefeti karşısında savunmuş, araştırma gündemini, 1990'lı yıllar ve yirmi birinci yüzyılın başlarındaki kimlik siyaseti ve postmodern öfkeye göre yeniden şekillendirmiştir. İçgüdüsel olarak muhafazakâr ve eşitlikçi olsa da, ortodoks kavramlarla dalga geçme konusunda kesinlikle bir radikaldir. Berry'nin hırsı birçok coğrafyacıya, disiplinin

gelişmesine katkıda bulunmaları için gerekli olan hareket alanını sağlamıştır.

Mekânsal Katkıları

Berry'nin, 1960'lı ve 70'li yıllarda beşerî coğrafya alanını kasıp kavuran niçeliksel devrim içerisindeki rolünün hakkını vermek gerçekten oldukça zordur (bu entelektüel devrim içerisinde kendi rolüne ilişkin değerlendirmesi için bk. Berry, 1993). Bu anlamda, Berry'nin neslinin coğrafyanın en merkezî noktasını hedef aldığını, sürekli yeni konular ve temalar üretmek için çalıştığını ve ABD'de beşerî coğrafya pratiklerini egemenliği altına alan kültürel ve bölgesel coğrafyayla çelişkili biçimde analitik bir yaklaşımı benimsediğini tekrarlamak gerekmektedir. Berry'nin *Annals of the Association of American Geographers* dergisi içerisinde yayınlanan ilk makaleleri (Berry, 1958; Berry, 1959; Berry, 1960) gündem belirleme, sosyal bilimler biçimi ve formatı, kentsel ekonomik durumun gelişimine olan etkileri anlamında dikkat çekicidir. Bu makaleler, ABD'de küçük ve marjinal bir disiplin içerisinde geçerli olan kişisel derebeylik, patronaj ve önyargılar göz önüne alındığında, çok daha önemli hâle gelmektedir. Dolayısıyla çağdaş kültürel coğrafyacıların, Berry'nin uyumluluk ve uygunluk çağrılarına direnme konusunda oldukça aktif olan, Kuzey Amerika'da savaş sonrası coğrafya alanında önde gelen isimleri yeniden keşfetmeleri gerçekten bir ironidir.

Berry'nin erken dönem çalışmaları sosyal bilimlerin (özellikle ekonominin) araçlarını ve yöntemlerini kullanarak kentsel ekonomik coğrafya alanındaki önemli teorik konulara odaklanmış, kentsel örüntülere ve süreçlere ait ampirik desteği olan açıklamalar geliştirmeye çalışmış ve disiplini konut, ırk, planlama ve ABD kentsel politikaları gibi çağdaş konulara yönlendirmiştir. Dahası, önemli bir çalışma olan *Geography of Market Centres and Retail Distribution* (1967) eserinin sosyal bilimlerdeki etkisi oldukça büyük olmuş, kökleri "Şikago Okulu'nda" olan kentsel coğrafyanın hırsını ve kapsamını coğrafyanın ve İngilizce konuşulan ülkelerin sınırlarını aşarak sembolize etmiştir: Wrigley ve Matthews (1986), bu çalışmayı yirminci yüzyılın alıntı "klasiği" olarak tanımlamıştır. Bu eser, yazıldığı yıllarda William Alonso'nun (1964) gündeme kentsel ekonomik araştırmaları getirme çabası ile ters düşmüştür. Alonso'nun kitabı, neoklasik ekonominin savları ve yöntemleri

ile uyumlu olan teorik çerçeve arayışındayken, Berry'nin kitabı gözlemlenen kentsel hiyerarşi ve kalkınma örüntülerini açıklayabilecek ampirik prensiplerin arayışındaydı (sempatik bir değerlendirme için bk. Yeates, 2001). Bu açıdan Berry'nin yaklaşımı ve ekonomi ile olan ilişkisi Paul Krugman (1991) ve diğerleri ile (bk. Clark ve diğerleri, 2000) ilişkilendirilen "yeni" ekonomik coğrafyaya getirilen yorumlarda tekrar değinilen konulardır.

Fakat 1970'li yılların başlarında, bazı faktörler Berry'nin çalışmalarını ve daha genel anlamda mekânsal analizleri ve niceliksel kentsel ekonomik coğrafyayı zayıflatmaya başladı. Bu faktörlerden bir tanesi, açık bir şekilde, bebek patlaması neslinin lisans ve yüksek lisans seviyelerine gelmesidir. Yine ironik bir biçimde, Berry, Haggett, Harvey ve meslektaşları coğrafya ve diğer sosyal bilimler arasındaki ara-yüzde entelektüel ufukları genişleterek fırsatlar yaratmıştır; onların çalışmaları, 1950'li ve 60'lı yıllarda verilen akademik mücadeleleri ve kazanılan entelektüel savaşları zorlukla anlayabilen ve akademisyen olmak isteyen yeni nesil için bir ilk adım olmuştur. "Bebek patlaması" nesli, Vietnam Savaşı'ndan ve bebek patlaması neslinin hayatları ile Soğuk Savaşı idare eden siyâsî liderlerden oldukça derinden etkilenmiştir. Bunun bir sonucu olarak bu nesil, siyâsî ve ekonomik gerçekliklerin önüne analitik zorluklar koyan her türlü sosyal bilimler gündemine şüpheyle yaklaşmıştır. Gerçekten de sosyal bilimler, savaş gayretleri, ABD akademik disiplinleri yolu ile ilerleme arasındaki yakın ilişki, Berry'nin nesli ile bebek patlaması nesli arasında hazır bulunan hizipleşmeyi artırmıştır.

Beşerî coğrafyayı mekânsal analizden ve niceliksel devrimden uzaklaştıran ve yukarıdaki konularla ilişkili olan bir diğer faktör de kentsel ve ekonomik coğrafyayı kapitalist dinamiklerle ilişkili olarak daha iyi anlayabilecek ve ABD kentlerindeki (piyasa güçlerine ait ayrıştırma ve orta sınıfın ayrımı ile parçalanmakta olan kentler) toplumsal ve özellikle ırksal eşitsizlikleri kabul edecek bir sosyal teori arayışıydı. Bu noktada, muhalefet ve çatışma için verimli topraklar vardı fakat bu topraklar çok büyük yanlış anlamalar ve kolayca yaratılan düşmanlıklar için de verimliydi. Tamamen şans eseri veya bilinçli bir tasarım sonucu, Berry ve Harvey arasında, coğrafya alanındaki önemli dergilerde devam eden ve "geçerlilik" üzerine olan tartışma, sosyal bilimlerin analitik

bağnazlığının sınırlarının çoğunu bir nesil için gözler önüne sermiştir. Tıpkı Brian Berry'nin muhafazakâr ve sınırlı bir coğrafyayı geride bırakmak isteyen yeni bir nesil için referans noktası olması gibi, David Harvey (1973; 1982) ve (*Social Justice and the City (Sosyal Adalet ve Şehir)* ve *The Limits to Capital (Sermayenin Sınırları)* eserlerinde oluşturduğu) Marksist sosyal ve ekonomik coğrafya anlayışı yeni nesil için açık bir çağrıydı.

Berry, değişime ve muhalefetin güçlerine olan inancını yitirse de, kamu politikalarının ve kentsel adaletin oluşturulmasına katkıda bulunma azmi tükenmedi. Gerçekten de 1975'ten 1990 yılına kadar yazdığı makaleleri, raporları ve kitapları sosyal bilimlerin kentlerin yapısına ve tasarımına ve kentlerde yaşayanların hayatlarına yapıcı ve anlamlı bir fark getirmesi gerektiğine dair taşıdığı derin inancın birer kanıtıdır. Berry, 1976 yılında kent çalışmaları ve kamu politikaları konusunda dünya çapında gündemi belirleyen iki kitap yayınladı: *Urbanisation and Counterurbanisation* ve *Chicago: Transformations of an Urban System.* Bu iki kitap, Berry'nin kentlerin içerisindeki ve arasındaki hiyerarşileri ve Harvard Üniversitesi'nde hocalık ve Carnegie Mellon Üniversitesi'nde dekanlık yaptığı dönemde ulusal ölçeğe yükselen sorunları anlamak için geliştirdiği yaklaşımı ortaya koymuştur. Brian Berry bu şekilde gerçek bir sosyal bilimler savunucusu hâline geldi ve sosyal bilimleri zorlu kamu politikası sorunlarını çözmenin araçlarından biri olarak tanımladı. Örneğin bu görüşü, NAS (1982) *Critical Issues for National Urban Policy* raporuna yaptığı katkılarda görülebilir. Bu dönem boyunca Berry'nin sosyal bilimler anlayışı ABD'de sosyal bilimler ve özellikle de sosyoloji alanında geniş ölçüde kabul edilir hâle geldi.

Dikkat çekici biçimde, 1990'lı yıllardan sonra hırslı ve önemli bir entelektüel projeye girişti: Sözde uzun dalga kalkınma biçimini anlamak ve ampirik olarak ayrıntıları ile birlikte belirtmek. Bu konu, yirminci yüzyılın başlarında yaşamış olan Rus ekonomist Kondratiev'in itibarsızlaştırılmış görüşleri ile ilişkilendirilse de, Brian Berry, ampirik detaylara verdiği büyük önem, tarihsel kayıtlara olan saygısı ve 400 yılı aşkın süredir İngilizce konuşan halkların kişisel ve kolektif tarihleri ile birlikte konuyu yeniden gündeme taşıdı. Bu entelektüel projesi için sahneyi hazırlayan eseri, 1991 yılında yayınladığı *Long-Wave Rhythms in Economic Development and Political Behaviour* adlı kitabıdır. Bu proje

ile ilgili birbiri ardına makaleler ve doktora tezleri yayınlanmış ve "uzun dalga makro-tarih" olarak adlandırdığı şeyi kentleşme, yenilikler, teknolojik değişim, toplumsal ve siyâsî hareketler ile birleştirmiştir. Tarihin kapsamlılığını anlamak için yapılan bu katkılar, coğrafya alanında çok takdir edilmemelerine ve çok bilinmemelerine rağmen, Kuzey Amerika sosyal bilimler alanında hazır bekleyen bir kitleye hitap etmiştir. Bu noktada, demografi, siyaset ve ekonomi oldukça dikkat çekici bir zaman ve mekân sentezinde bir araya getirilmiştir: Kkapitalizme ait özgün bir tarih yazımı.

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Berry, coğrafya ve sosyal bilimler alanındaki son gelişmelerle ve postmodernizmin çeşitli biçimleri ve temaları ile ortaya konan zorluklarla yüzleşmiştir. *Urban Geography* dergisindeki baş editör görevini, dinlemek isteyen herkese ulaşıp onlarla tartışmak için kullanmıştır; özellikle beşerî coğrafya alanında çalışan genç nesillere ulaşmaya çalışmıştır. Yine tipik bir biçimde, mevcut moda akımlarla ve coğrafyanın bir sosyal bilim olarak izlemesi gereken yola ilişkin başkalarının sıkı sıkıya bağlı oldukları düşünceleri ve görüşleri ile çelişen fikirlerini açıklamaktan çekinmemiştir. Örneğin, Michael Dear ve Steven Flusty'nin (1998) *Annals of the Association American Geographers* dergisinde yayınlanan makalelerine yaptığı saldırı (Berry, 1998b) analitik ve teorik netliğe olan açık sözlü bağlılığını ve sosyal bilimcinin dünya üzerindeki rolü ve yerine ilişkin vizyonunu birleştirmektedir. Bu yazarlara, kendi iddialarının sonuçlarını anlamadıklarını iddia ederek saldırmış, kentsel karmaşıklığın ve çeşitliliğin titiz biçimde çalışılması için analitik yöntemlerin bulunduğunu ileri sürmüştür. Berry'nin sıkı sıkıya bağlı olduğu görüşler eğlenceli bir okuma sağlamaktadır. Hedefinde bulunanlar alaycı yorumları sebebi ile gücenebilirler fakat Berry'nin projesi hiçbir zaman yaltaklanma üzerine kurulmamıştır.

Berry, bununla ilgili bir yorumunda (1998a: 95) Edward O. Wilson'ın "bilimsel disiplinler arasında ortak açıklama ağları oluşturmak için olguların ve teorilerin yakınsamasına referans veren" uzlaşmayı destekleyen iddiasını değerlendirmiştir. Wilson'ın sosyal bilimler ve özellikle ekonomide hâkim olan dar ve indirgemeci anlayışlara ilişkin kaygılarını paylaşan Berry, Wilson'ın iddiasının (diğer disiplinler

arasında) coğrafyanın öykünmesi anlamına geldiğini iddia etmiştir. Berry, bu şekilde hareket ederek sosyal bilimler için kendi şablonunu ortaya koymak için harekete geçmiştir (1998a: 96); "bulgularımızın tekrar edilebilir ve ekonomi içerisinde ifade edilebilir olduğu" bir açıklama biçimi. Berry, "Ölçmek belirsizliğe mahal bırakmaz." diyerek hepimizin bilimsel keşiflerin hazlarına bağlı olduğunu vurgulamaktadır (Berry, 1998a: 96). Beşerî coğrafyacıların çok büyük bir kısmının, insan aktörüne ilişkin açıklamalarına egemen olan rasyonel maksimum fayda modeline şüpheyle yaklaştığına dair herhangi bir tereddüt bulunmamaktadır. Fakat günümüzde, beşerî coğrafyanın nihai amaçları ve araştırma pratiklerine ilişkin uygun yöntemler hakkında fikir birliğine varmanın önünde engel yoktur. Berry'nin gündemi ortak disipliner kaygıların tedirgin edici koalisyonu içerisinde birlikte var olan sayısız gündemden bir tanesidir.

Brian Berry, kendisini ekonomi ve toplumun mekânsal örgütlenmesini anlamaya adamıştır. Yirmi birinci yüzyılın ilk on yılında, coğrafyanın içinden ve dışından katkılar ile "jeo-mekânsal bilimin" geliştirilmesi konusunda ısrarcı olmuştur (örneğin Berry ve arkadaşları, 2008). Eğer bu, geçtiğimiz dönemde görüldüğü gibi disiplinin aşılması anlamına geliyorsa, Berry, coğrâfî anlayışa ilişkin bir bilim arayışında hassas olmamamız gerektiğini iddia etmektedir. Bu durum, kariyerlerini disiplinin geleneksel normları içerisinde geçirmiş kişiler için oldukça zorludur. Ayrıca, kültürel fikir birliğinin kabul edilmiş sınırlarını denetlemek ve korumak isteyenler için de bir zorluk anlamına gelmektedir; her yeni neslin kendinden önce gelen nesle ilişkin entelektüel üstünlük iddia etmesi gibi direniş ve dönüşüme ait güçler de fikir birliğini filizlendirmeye ve aşındırmaya başlarlar. Disiplin içerisindeki durum bir bakıma, Berry'nin 50 yıl önce disiplinin daha duyarlı olması için yaptığı çağrıyı akıllara getirmektedir. Bütünlüğü ve kabiliyeti olan insanlardan gelen tüm meydan okumalar gibi bu da basit bir şekilde görmezden gelinebilecek bir meydan okuma değildir. Beşerî coğrafyanın "jeo-bilimi" kucaklayıp kucaklamaması, belki de onun liderliğini takip etmekten ve yeniden diriliş aramaktan daha önemsizdir.

Gordon L. Clark, Oxford Üniversitesi

Berry'nin Önemli Çalışmaları

Berry, B. J. L. (1958) 'A note concerning methods of classification', Annals, Association of American Geographers, 48: 300–3.

Berry, B. J. L. (1959) 'Ribbon developments in the urban business pattern', Annals, Association of American Geographers, 49: 145–55.

Berry, B. J. L. (1960) 'The impact of expanding metropolitan communities upon the central place hierarchy', Annals, Association of American Geographers, 50: 112–16.

Berry, B. J. L. (1967) Geography of Market Centres and Retail Distribution. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Berry, B. J. L. (1976a) Urbanisation and Counter-urbanisation. London: Sage.

Berry, B. J. L. (1976b) Chicago: Transformations of an Urban System. Cambridge, MA: Ballinger.

Berry, B. J. L. (1991) Long-Wave Rhythms in Economic Development and Political Behaviour. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Berry, B. J. L. (1993) 'Geography's quantitative revolution: initial conditions, 1954–1960 – a personal memoir', Urban Geography, 14: 434 41.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Alonso, W. (1964) Location and Land Use. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Berry, B. J. L. (1998a) 'On consilience', Urban Geography, 19: 95–7.

Berry, B. J. L. (1998b) 'Wallerstein's middle ground' ,Urban Geography, 19: 393–4.

Berry, B. J. L., Griffith, D.A. & Tiefelsdorf, M. R. (2008) 'From spatial analysis to geospatial science', Geographical Analysis, 40: 229–38.

Clark, G. L., Feldman, M. & Gertler, M.S. (eds) (2000) The Oxford Handbook of Economic Geography. Oxford: Oxford University Press.

Dear, M. J. & Flusty, S. (1998) 'Post-modern urbanism', Annals, Association of American Geographers, 88: 50–72.

Harvey, D. (1973) Social Justice and the City. Baltimore: Johns Hopkins University Press. (Türkçesi Harvey, D. (2016) Sosyal Adalet ve Şehir. Çev: Mehmet Moralı. İstanbul: Metis)

Harvey, D. (1982) The Limits to Capital. Chicago: University of Chicago Press. (Türkçesi Harvey, D. (2015) Sermayenin Sınırları. Çev: Utku Balaban. İstanbul: Yazılama Yayınevi)

Krugman, P. (1991) Geography of Trade. Cambridge, MA: MIT Press.

National Academy of Sciences (1982) Critical Issues for National Urban Policy. Washington DC: NAS (Royce Hanson & others).

Wrigley, N. & Matthews, S. (1986) 'Citation classics and citation levels in geography', Area, 18: 185–94.

Yeates, M. (2001) 'Yesterday as tomorrow's song: the contributions of the 1960s "Chicago School" to urban geography', Urban Geography, 22: 514–29.

8 Homi K. Bhabha

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Homi K. Bhabha, 1949 yılında, İngilizce ve Guceratça konuşan Parsî bir ailenin çocuğu olarak bağımsızlığını yeni kazanmış Hindistan'da dünyaya gelmiştir. İran menşeli bir azınlık olan Parsîler, on dokuzuncu yüzyılda imparatorluk egemenliği altındaki Hindistan'da kentsel bir orta sınıfın ortaya çıkmasında önemli rol oynamış ve bu sebeple çoğu zaman Hintliler ve İngilizler arasında arabulucu görevi görmüştür. Geniş bir alana yayılmış olmaları sebebi ile –Parsîler çeşitli kültürler içerisinde küçük gruplar hâlinde yaşarlar– kültürel bütünlüklerini bir bakıma zerdüştlük inançlarından ve bir bakıma da ev sahibi kültürün özellikleri ile yaptıkları müzakerelerden sağlarlar. Dolayısıyla Parsîler Bhabha'nın çalışmalarının merkezinde yer alan melezleşmiş, kozmopolit azınlıklar için çarpıcı bir örnek teşkil ederler; gerçekten de Bhabha, çoğu defa entelektüel meşgalelerini kendi kökenleri ile bağlantılı hâle getirmiştir.

Bhabha çocukluk yıllarını ve yetişkinlik yıllarının bir bölümünü, İngilizce alanında lisans derecesi aldığı Bombay Üniversitesi'nin bulunduğu Bombay kentinde geçirmiştir. Bhabha, lisans derecesini tamamladıktan kısa bir süre sonra yüksek lisans (MA), araştırmalı yüksek lisans (MPhil) ve doktora (DPhil) derecelerini aldığı Christ Church College Oxford'da, İngilizce konusunda çalışmak üzere Hindistan'dan ayrılmıştır. Oxford'da olduğu dönemde doktora tezini, daha sonraki çalışmalarında merkezî bir referans noktası olarak aldığı, sömürgeleştirilmiş halkların "taklit" kimliklerine odaklanan Trinidadlı yazar V. S. Naipaul üzerine yazmıştır. Bhabha, 1978 yılında Sussex Üniversitesi'nde okutmanlık görevine başladı ve 1994 yılına kadar bu göreve devam etti. Bu pozisyon genç akademisyen için nihaiydi: 1970'li yılların sonlarında ve

80'li yıllarda Sussex İngilizce Bölümü, Fransa'ya ve Avrupa'ya ait teorilerin İngiltere'deki akademik çalışmalara ithali için ayrıcalıklı bir yer olarak görev yapmıştır. Bhabha'nın çalışmaları teorinin içerisindeki bu trafiğin bir parşömenidir ve onun metinleri Derrida'nın yapısökümü, Lacan'ın psikanalizi ve –belki de aralarında en önemlisi olan– Michel Foucault'nun çalışmalarına göndermelerle biçimlenmiştir.

Bhabha, 1980'li yılların ortalarında ve 90'lı yılların başlarında Princeton Dartmouth College'da ve Pennsylvania Üniversitesi'nde konuk araştırmacı olarak görev yaptı. Bhabha, görevi sırasında *Critical Inquiry*, *Screen* ve *October* gibi dergilerde yayınladığı çeşitli makaleler ile kendisini postkolonyal çalışmalar alanında özgün bir ses olarak kanıtladı. 1986 yılında, Frantz Fanon'un *Black Skin, White Masks* eserinin İngilizce tercümesinin giriş kısmını yazdı ve Martinique'li psikiyatristin kolonilerde yaşayanların psikolojisi üzerine yazdıklarının çağdaş siyâsî pratikler açısından dikkat çekici olduğunu iddia etti. Bhabha, 1980'li yılların sonlarında, Thatcher'ın yönetimindeki İngiltere'yi şekillendiren kültürel güçleri anlamayı hedefleyen bir grup akademisyene katıldı. Bu bağlamda, kültürel azınlıkların ulusal söylem için sembolik merkeziyeti lehinde iddialarda bulundu. 1989 yılında, Salman Rüştü'nün *The Satanic Verses* (Şeytan Ayetleri) kitabının yayınlanması ve öldürülmesi için verilen fetvadan sonra, Bhabha, sol tandanslı haftalık bir yayın olan *The New Statesman* için fikirlerini açıkladığı bir dizi yazı yazmıştır; bu yazılarda Rüştü'nün kitabından sonra çıkan olaylarla birlikte Müslüman halkların Batılı liberal temsillerini yerden yere vurmuştur. Bu yazılarından sonra Bhabha'nın yazıları göçmen ve yerinden edilmiş grupların yeni dünya düzeni içerisindeki yerine ilişkin tartışmalara dönmüştür. İlk editöryal çalışması –*Nation and Narration* (1990a)– ulusların toplumsal kolektif şeklinde uyumlarını sağlayan söylemleri analiz etmeyi amaçlayan bir grup akademisyeni bir araya getirmiştir.

Bhabha'nın ünü 1994 yılında, daha önce yazdığı makalelerin gözden geçirilmiş versiyonlarından oluşan bir toplama olan *The Location of Culture* eserinin yayınlanması ile pekişmiştir. Aynı yıl içerisinde, Şikago Üniversitesi'nde Beşeri Bilimler Profesörü olmuştur. Bhabha, Şikago Üniversitesi'nde Sanat Tarihi ve İngilizce dersleri vermiş ve yazıları *Artforum* dergisinde düzenli biçimde yayınlanmıştır. Bhabha

ABD'ye taşındıktan sonra görsel kültür ile ilgilenmeye başlamış ve New York'ta bulunan önemli kültür kurumlarından olan Whitney ve Rockefeller Foundation'a danışmanlık yapmıştır. Daha sonraki çalışmaları iki yönde ilerlemiştir: Yeni ve ana dilde kozmopolitlik potansiyeli (henüz yayınlanmamış olan yeni kitabı *A Measure of Dwelling*'in konusu) ve çokkültürlülük tartışmalarında azınlık hakları sorunu (devam etmekte olan bir diğer kitap projesi, *The Right to Narrate* içerisinde ele alınmaktadır). Bhabha, 2001 yılında Harvard Üniversitesi İngilizce Bölümü'nde Anne F. Rothenberg Beşerî Bilimler Profesörü unvanını almıştır. Postkolonyal teori ve edebiyat kuramları üzerine ders vermeye devam etmektedir.

Mekânsal Katkıları

Bhabha'nın başlangıç makaleleri Edward Said'in *oryantalizm* terimini ortaya atmasını takiben sömürgecilik söyleminin analizleri ile ilgilidir. Bhabha, Said'in kolonyal bilgi üretiminin analizi için Michel Foucault'nun söyleme ilişkin yazılarını kullanmasını kabul ederken, onun kolonyal söylemin Avrupalı ve yerel kimlikler arasında net bir ayrım yaptığı iddiasına karşı çıkmıştır. Bhabha, bunun yerine, kolonyal metinlerin hem böyle bir ayrımı yaptığı hem de sürekli olarak buna şüpheyle yaklaştığını ileri sürmüştür. Bhabha, sömürgecilerin, sömürgelere ait klişelerinin çelişkilerle nitelendiğini, bir diğer deyişle, klişelerin "her zaman "yerinde" olan, önceden bilinen ve endişeyle tekrar edilmesi gereken arasında bocalayan bir bilgi ve kimlik biçimi" olduğunu öne sürmüştür (Bhabha, 1994: 66). Klişeler hem kolonyal söylemin otoritesini hem de bu otoritenin sınırlarını açığa çıkarmıştır: Onların amacı sömürgeler için bir dizi nitelemeyi sabitlemekti (örneğin "tembel Afrikalı, "şehvet meraklısı Doğulu") fakat sürekli olarak yinelemeleri bu tür bir şeyin imkânsız olduğunu göstermektedir.

Bhabha, 1980'li yılların ortalarında yayınlanan bir dizi makalede, psikanalitik ve yapısökümcü açıklamalarını yerlilerin sömürgeciliğe karşı verdiği direnişin incelenmesini de dâhil edecek biçimde genişletti. Bunu yaparak, V. S. Naipaul'un yazılarına geri döndü ve bunları Frantz Fanon'un sömürge hâline getirilen akıl anlayışının ışığında yeniden şekillendirdi. Naipaul, sömürgelerin sömürgecilerden ödünç aldıkları kültürün içerisinde yaşayan "taklit insandan" başka bir şey olmadığına dair

kötümser bir tanımlanma sunmuş olsa da, bu tanımlama Bhabha'nın ellerinde tahrip edici bir potansiyele sahip olmuştur. Bhabha, kolonyal "taklit insanın", imparatorluğun görevinin kalbindeki paradoksu temsil ettiğini iddia etmiştir: İmparatorluğun projesi, hem sömürgecinin yerlinin Avrupalı olmasına dair dileğine hem de yerlinin Avrupalı olması durumunda sömürgeciye benzemesine dair korkusuna dayanmaktadır. Bhabha'ya göre taklitçilik, bu sayede, sömürgenin "neredeyse aynı *ama tam da değil*" noktasına getirilmesine dayanmaktadır (Bhabha, 1999c: 86). Fakat sömürgenin taklitçiliği aynı zamanda sömürgeciyi kendisinin tekinsiz bir versiyonu ile karşı karşıya bırakmaktadır, Avrupalı özgünlüğünün gülünç bir biçimde yeniden canlandırılması. Bu tür bir yeniden canlandırma Avrupalı tarafından varsayılan özgünlüğü yerinden oynatma ve orijinalliğini zayıflatma potansiyeline sahiptir. Bhabha'nın bu noktadaki iddiaları, Judith Butler'ın çalışmalarında yer alan edimsellik tartışmalarını sezinlemiştir: Bhabha için sömürge, ikinci sınıf bir Avrupalı değil Avrupalının otorite ve özgünlük rüyasına verilen bir rahatsızlıktır.

Dolayısıyla Bhabha'nın ilk makaleleri kolonyal kimlik oluşumunun anlaşılmasına ilişkin ikili bir zorluk içermektedir. Bir taraftan, Batı dünyasının Öteki söyleminin uygulama noktasında parçalandığı ve ayrıştığı iddiasını taşımaktadırlar ve sömürgelerin direnişini sağlayan tam da bu uygulamalardır. Diğer taraftan ise, bu makaleler bu tür direnişlerin siyâsî sonuçlarını anlama konusunda sorunludur. Eğer sömürgeci bölünmüş, kararsız bir figür hâline gelirse, o zaman sömürge de aynı noktaya gider; sömürge, sömürgecinin miras bıraktığı taklit maskesinin altında özgün bir kimliğe sahip değildir. Dolayısıyla, sömürgeci güçlere karşı gösterilecek her türlü siyâsî direniş, baskı altında olan nüfusun sömürgecinin mirasını doğrudan reddetmesi olarak değil daha ziyade mirasın hem reddedildiği hem de arzulandığı çok daha muğlak bir süreçtir.

Bhabha daha sonra kararsızlık kavramını iyileştirmiş ve ona mekânsal bir kalıp sağlamıştır. 1980'li yıllardan itibaren, *The New Statesman* isimli dergide yayınlanan makaleleri ile birlikte, Bhabha, göçlerin ve diasporanın postkolonyal coğrafyası içerisindeki kültürel kimliklerin anlaşılmasına ilişkin daha ayrıntılı çalışmalar yapmıştır. Bhabha, bu

makalelerde –yazdığı en iyi ve en kolay anlaşılır işlerdir– Batı dünyasındaki liberal devletlerin içerisinde yaşayan Müslüman azınlıklardan oluşan toplulukların kültürel mekânlarını oyan ikili düşünceden şikâyet etmiştir. Bu kategorilerin, yerinden edilen halkların rekabet içerisinde olan kültürel değerler ve gelenekler arasında kendi hayatlarına anlam kazandırdıkları karmaşık müzakere dinamiklerine karşı kapalı olduğunu iddia etmiştir. Bhabha'ya göre bu tür deneyimler özgün ve kendi kendine yeten kültürel *mekân* oluşturacak şekilde değil daha ziyade gelenekler arasında "kültürel bir geçiş" *sürecine* işaret edecek şekilde anlaşılmalıdır (Bhabha, 1989).

1990'lı yıllarda, Bhabha sömürgeciliğin mirası yolu ile modernitenin yerleştirilmesine kaçınılmaz olarak eşlik eden bir süreç olarak "kültürel tercümeyi" incelemeye devam etti. Bhabha, modernitenin postkolonyal bir revizyonunun gerekli olduğuna ve gelişmiş ve az gelişmiş, birinci dünya üçüncü dünya gibi kavramlar içeren sosyal-bilimsel kelime haznesinin reddedilmesi için bir çağrı yaptı. Bu tür açıklamaların yapıldığı bir ortamda, kültürel ve siyâsî pratiklerin sınırdalığını ve istikrarsızlığını kabul edebilecek parçalı ve yerel analiz stratejileri çağrısı yaptı.

Bhabha'nın çalışmaları, diğer postkolonyal kuramcıların düşünceleri ile uyumlu bir biçimde modernitenin mekânlarının, imparatorluğa ait projeler yolu ile üretilen mekânların dışarısında düşünülemeyeceğini ortaya koymuştur; mevcut kültürel durum kaçınılmaz bir biçimde kolonyal tarihin çökelmesine tanıklık etmektedir. Fakat bazı postkolonyal kuramcılar cemaatlerin ve kimliklerin bu yüzden "bizler" ve "onlar", "benlik" ve "öteki" arasındaki sınırlar yolu ile şekillendiğini iddia etse de, Bhabha bunun yerine, kimliklerin kaçınılmaz biçimde melezleştiğini çünkü sosyal hayatın yaşandığı mekânların gayrimeşru sınır ihlallerinden oluşan akışlar ve sınırların *parçalanması* yolu ile oluştuğunu öne sürmüştür. Bhabha bu parçalanmayı tanımlamak için "melezlik", "arada", "kültürel tercüme" ve "üçüncü mekân" gibi terimler kullanmıştır. Bu terimler ne eş anlamlı olarak düşünülmüş ne de mekânsallığın farklı türlerine işaret etmeleri için kullanılmıştır. Daha ziyade Bhabha'nın, sosyal bilimciler tarafından sık sık kullanılan uzamsal-zamansal koordinatları sorunsallaştırma girişimini temsil ederler. Bu tarz

terimlerin Bhabha'nın metinlerinde yaygınlaşması, çağrışım yapmak istediği mekânsallıkların kayganlığını geleneksel haritalandırma türlerine indirgenemeyeceklerini ortaya koymaktadır. Coğrafya disiplini ve sosyal bilimler içerisindeki "kültürel dönüş" bağlamında, Homi Bhabha'nın çalışmaları Gayatri Spivak ve Edward Said'in çalışmaları ile birlikte sömürgeciliğin mekânsal mirası ile ilgilenen coğrafyacılar için metodolojik bir pusula görevi görmektedir (fakat bir sonraki bölümde de aktarılacağı gibi her zaman eleştirisiz değil).

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Bhabha'nın çalışmalarının özgünlüğü, makalelerinin aldığı eleştiri miktarı ile ölçülebilir. Çalışmalarına ilişkin eleştirilerin ve tartışmaların odaklandığı bir nokta, Bhabha'nın kültürü, "radikal" mekânsallaşmaya teslim etmesidir. Bunun anlamı, kültürün Bhabha için temelde mekânsal olmasına rağmen, gelenek ve modernite veya Doğu ve Batı arasındaki karşıtlıklar yolu ile kavramsallaştırılamayacağını iddia etmesidir. Bhabha bunun yerine kültürel mekânın, tarihsel ve coğrâfî şartlara yanıt olarak yaratılmasına rağmen, tek bir kültüre ait olmasının iddia edilemeyeceğini, ortak pratiklerin konumu olduğunu öne sürmüştür. Bhabha bu tür pratiklere referans vererek "üçüncü mekân" kavramını kullanmıştır. Bhabha'nın Rüştü'ye ilişkin yazılarında, "üçüncü mekân", farklı geleneklerin uzlaştırılamaz parçalarını bir araya getirmeye çalışan ve geçici yaşam alanlarını bunların sınırlarında yaratan İngiliz Müslümanların veya yerinden edilen diğer grupların melez kültürel pratiklerini tanımlamaktadır. Bu tür pratikler içerisinde yaratılan kimlikler özgün olarak Müslüman veya İngiliz olamazlar fakat aynı anda hem ikisi hem de hiçbiri olurlar. Bhabha daha da ileri giderek, göçmen nüfusların varlığının toplumsal mekâna ve ulusal kültüre ilişkin normatif anlayışları altüst ettiğini öne sürmüştür. Melez mekânlar, "modern ulusların sınırlarını yabancılaştıran değişken sınırların izi olan gezgin insanlar" tarafından üretilmekte, gerçek devletlerin değişen nüfus yapıları içerisinde her zaman her yerde var olmaktadır (Bhabha, 1990a: 315).

Bu "üçüncü mekân" tanımı özellikle çağdaş küresel mekânlardaki karmaşık ve değişken deneyimlerle ilgilenmek isteyen coğrafyacılara çekici gelmiştir. Örneğin Steve Pile Bhabha'nın "üçüncü mekân" tanımını ikili epistemolojilerin üstesinden gelmek için bir çağrı olarak

algılamıştır. Pile'a göre, Bhabha, "kutuplaşma siyasetinden kaçınan ve otorite yapılarına karşı çıkan yeni radikal bağlılıklara izin veren bir mekân" yolu ile yeni tür bir siyasetin doğuşuna işaret etmektedir (Pile, 1994: 271). Benzer biçimde, Gillian Rose, Bhabha'nın çalışmalarını dışlayıcı taktiklere dayanmayan kolektif dayanışma biçimleri üzerine yaptığı tartışmalar içerisinde kullanmıştır. Dolayısıyla, hem Pile hem de Rose, Bhabha'nın mekânı sorunsallaştırmasını, "farklı biçimde yapılması gereken bir şey" olduğunu söyleyerek övmüşlerdir (Rose, 1995: 369).

Bhabha, "üçüncü mekânın" melez cemaatlerin kültürel alanı olarak tanımlanması ile birlikte, aynı terimin farklı bir kullanımını da sürdürmüştür. Bu ikinci kullanım, Bhabha'nın metinlerinde yine merkezî bir konumda olmasına rağmen daha az ilgi görmüştür. Örneğin, *The Location of Culture (Kültürel Konumlanış)* (1994a) çalışmasında yer alan "The commitment to theory" isimli makalesinde, "üçüncü mekân" sadece belirli gruplar tarafından oluşturulan mekânlara işaret etmemektedir, aynı zamanda içerisinde hegemonyacı söylemlerin detaylandırıldığı "dilin genel şartlarına" da işaret etmektedir (Bhabha, 1994: 36). Kısacası Bhabha bu kavramı, belirli kültürel geleneklerin ve söylemlerin uygulandığı her an, elde edilen çıktının niyet edilenden fazla olduğunu, böylece kültürel pratiklerin kanun hâline getirilmesinin onları yerinden ettiğini iddia etmek için kullanmıştır. Bu noktada "üçüncü mekân" hem belirli melez kültürel pratikleri hem de kültürel yaşamın bir boyutunu tanımlamaktadır. Dolayısıyla "üçüncü mekân", hem kültürler arasındaki mekân hem de *tek bir* kültürün kendisi ile kesişmemesidir. "Üçüncü mekâna" ilişkin bu genelleme çeşitli akademik çevrelerden büyük eleştiriler almıştır. Postkolonyal çalışmalar alanından Robert Young, Bhabha'nın formülasyonlarının kararsızlık ve melezlik durumlarının sömürgeci güçlerin zorla kabul ettirmesinden ziyade, kültürel pratiklerin doğasında bulunduklarını iddia ettiğini, bu sebeple de tarihsel ve coğrâfî özgüllükten uzak olduğunu öne sürmüştür (1990). Daha yakın zamanda, Moore-Gilbert, benzer biçimde, Bhabha'nın psikanalizi yorum yapmadan kullanmasının Batılı kategori kümeleri altında yer alan münferit jeopolitik oluşumları homojenleştirdiği sonucuna varmıştır (1997). Bunlara ilave olarak, çeşitli Marksist eleştirmenler mekânsallık açıklamaları içerisinde, sınıf dinamiklerinin önceliğini azaltmasından dolayı Bhabha'yı yerden yere vurmuşlardır (örneğin Ahmad, 1992).

Bhabha'nın çalışmaları, aynı zamanda, postkolonyal teori ile ilgilenen coğrafyacılar arasında da değişken tepkiler verilmesine sebep olmuştur. Veciz sözler içeren açıklamaları tercih etmesi ve tavsiye retoriğine düşkünlüğü onu, kültürel yaşamın mekânsal heterojen yapısı konusunda dikkatli bir teorik dil arayan birçok akademisyen tarafından referans verilen bir yazar hâline getirmiştir. Dolayısıyla, Ed Soja, *Third Space (Üçüncü Mekân)* kitabında Bhabha'dan çok fazla alıntı yaparken, aynı zamanda çalışmalarında Bhabha'dan çok Henri Lefebvre ve Afrika asıllı Amerikalı kültür eleştirmeni bell hooks'a borçlu olduğunu açık bir biçimde belirtmiştir (Soja 1996). Soja, Bhabha'nın çalışmalarını uzun bir biçimde tartışmakta, Lefebvre'in ve hooks'un perspektiflerinin mekânın üretimi ve marjinalleştirilmiş insanların siyaseti ile daha yakın ilişkiler kurduğunu öne sürmektedir.

Gerçekten de çeşitli coğrafyacılar Bhabha'nın iddialarındaki soyutlama ve genelleme seviyesine itiraz etmişlerdir. Gillian Rose Bhabha'nın çalışmalarından yararlanmasının yanı sıra, siyâsî mücadelelerin gerçek etkinliğini göz ardı ettiği için onu eleştirmiştir. Rose'a göre bu durum Bhabha'nın metodolojisindeki ciddi bir sorundur. Rose, bu konu dışında genel olarak olumlu yaklaştığı *The Location of Culture (Kültürel Konumlanış)* eserine ilişkin incelemesinde, Bhabha'nın hegemonyacı söylemlerin kararsızlığını çalışmasının merkezine koyduğu için tarihsel özgüllüğe yeterince değinemediğini öne sürmektedir. Bir diğer deyişle, Bhabha, egemen söylemlerin ("ulus" veya "imparatorluk" söylemleri gibi) kendi içlerinde başarısızlıklarını da içerdiğini iddia ettiği için, *bazı* güçlü söylemlerin güçlü biçimde yoluna *devam ederken* bazılarının neden başarısız olduğu konusunu açıklığa kavuşturamamaktadır (bk. Rose, 1995; Sparke, 1998).

Bazı coğrafyacılar melezliğin her zaman egemen söylemin başarısızlığı ile ilişkili olmadığını öne sürmüştür; en azından ekonomik söylemler göz önüne alındığında. Bir başka ifadeyle, melezlik milliyetçiliğin kültürel ideolojisini bozabilecekken, kapitalizmin ideolojilerini mükemmel bir biçimde beslemektedir. Örneğin Katharyne Mitchell'in Vancouver, Kanada'da Hong Konglu girişimciler üzerine yaptığı araştırma "melez özne pozisyonlarının ... ve eşikte bulunan ve kısmi olan alanların sermaye birikimi amacı ile nasıl kullanılabileceğini" göstermiştir (Mitchell, 1997: 534).

Bhabha'nın yaklaşımına getirilen bu itirazlar yer ve sosyal pratikler üzerine yapılan araştırmaları betimleyen daha geniş eğilimler için birer semptom olabilir. Bhabha'nın çalışması yerele ve coğrâfî olarak özgül olana imtiyaz tanıyan birçok sosyal bilimci tarafından ortaya atılan "teori" eleştirilerine karşı ağır basmaktadır. Coğrafyacılar giderek artan biçimde yüzlerini deneyimlerin siyasetine döndükçe, Bhabha'nın melezlik terimini kapsayıcı bir kategori şeklinde kullanımını, kendi görüşlerine göre, marjinalleşmeye ait farklı deneyimlerin özgünlüğünü ve indirgenemezliğini görmezden geldiği için kıyasıya eleştirirler. Fakat Homi Bhabha'nın yaklaşımı, illa ki siyasete ve maddi pratiklere karşı kayıtsızlık içermemektedir. Bhabha'nın yazıları, daha ziyade, bu tür pratiklerin bölünmüş ve çatışmalı olduğunu öne sürerek ve günlük yaşamın arasındaki mekânlara dikkat etmemizi sağlayarak, teori ve siyaset ile direniş ve suç ortaklığı arasındaki ayrımları sorgulamamızı sağlayabilir. Jane M. Jacobs ve Lisa Law'un yakın dönemde yaptığı çalışmalar Bhabha'nın bu alternatif okumasını gözler önüne sermektedir.

Lisa Law, Filipinli seks işçileri üzerine yaptığı araştırmada "üçüncü mekânı" yere ilişkin siyaseti rûhânî yaşamın karasızlığı ile birlikte düşünme yöntemi olarak kullanmaktadır. Batılı seks turistlerini zalim ve Asyalı fahişeleri de onların kurbanları olarak gören bir ikiliği reddeden Law, bunun yerine "seks turizminin siyasal iktisâdî ve kolonyal gerçekliklerini kavramanın ırk, cinsiyet ve cinsellik konularının etrafında oluşan kişiselleşmiş kimlik tarzlarına ilişkin bir anlayış sağlamadığını" iddia etmektedir (Law, 1997: 109). Burada "üçüncü mekân" rûhânî yaşamın dinamiklerine ve bu dinamiklerin belirli egemen söylemler ile nasıl ilişkiye girdiğine referans vermektedir.

Jane M. Jacobs'ın kitabı *Edge of Empire* İngiliz emperyalizminin mekânsal mirasının basit bir biçimde imparatorluğun zorla kabul ettirdiği şeylerin çıktısı veya yerlilerin direnişlerinin etkisi olarak algılanamayacağını iddia etmektedir (1996). Jacobs, bu tür mekânsallıkların analizinin ikili bir vizyona ihtiyaç duyduğunu öne sürmektedir. Bir taraftan, coğrafyacılar yerel dinamiklerin imparatorluk projelerine nasıl dönüştürüldüğü konusunda dikkatli olmalıdır. Diğer taraftan, imparatorluğa ait projelerin kendilerinin değişken oluşumlar olduğunu anlamalıdırlar (medenileştirme şartı ve öteki olanı ihlal etme

arzusu arasında kalma). Bir diğer deyişle Jacobs, coğrafyacıların hem kültürün "üçüncü mekân" olarak genel bir anlamını kabul etmelerinin (Bhabha tarafından önerildiği gibi) hem de kültürel yaşamın deneyimlerinin özgüllüğüne dikkatle yaklaşmaları gerektiğinin, mümkün ve gerekli olduğunu öne sürmektedir.

Constantina Papoulias, Nottingham Trent Üniversitesi

Bhabha'nın Önemli Çalışmaları

Bhabha, H. K. (1986) 'Remember Fanon: Self, psyche and the colonial conditional', Foreword to Frantz Fanon Black Skin, White Masks. London: Pluto Press. s. vii–xvi.

Bhabha, H. K. (1989) 'Beyond fundamentalism and liberalism', The New Statesman and Society, 2 (39): 34–5.

Bhabha, H. K. (1990a) Nation and Narration. London & New York: Routledge.

Bhabha, H. K. (1990b) 'The third space: interview with Homi K. Bhabha', J. Rutherford (ed) Identity: Community, Culture, Difference. London: Lawrence and Wishart. s. 207–21.

Bhabha, H. K. (1994) The Location of Culture. New York & London: Routledge. (Türkçesi, Bhabha, H. K. (2016). Kültürel Konumlanış, Çev: Tahir Uluç. İstanbul: İnsan Yayınları)

Bhabha, H. K. (1994a) 'The commitment to theory', in The Location of Culture. New York & London: Routledge. s. 19–39 (1988 yılında yayınlanan makalenin gözden geçirilmiş versiyonu).

Bhabha, H. K. (1994b) 'The other question: stereotype, discrimination and the discourse of colonialism', in The Location of Culture. New York & London : Routledge. s. 66–84 (1983 yılında yayınlanan makalenin gözden geçirilmiş versiyonu).

Bhabha, H. K. (1994c) 'Of mimicry and man: the ambivalence of colonial discourse', in The Location of Culture. New York & London: Routledge. s. 85–92 (1984 yılında yayınlanan makalenin gözden geçirilmiş versiyonu).

Bhabha, H. K. (1994d) 'How newness enters the world: postmodern space, post-colonial times and the trials of cultural translation', in The Location of Culture. New York & London: Routledge. s. 212–35.

Bhabha, H. K. (1995) 'Translator translated: conversation with Homi Bhabha', Artforum 33 (7): 80–83, 110, 114, 118–19.

Bhabha, H. & W. J. T. Mitchell (eds) (2004) Edward Said: Continuing the Conversation. Chicago: The University of Chicago Press. (Türkçesi, Bhabha, H. K. & W. J. T. Mitchell (2012) Edward Said ile Konuşmaya Devam. Çev: Hayrullah Doğan. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları)

Bhabha, H. K. (yayınlanmamış) A Measure of Dwelling: Reflections on Vernacular Cosmopolitanism. Cambridge, MA : Harvard UP.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Ahmad, A. (1992) In Theory: Classes, Nations, Literatures. London: Verso.

Jacobs, J. M. (1996) Edge of Empire: Postcolonialism and the City. London: Routledge.

Law, L. (1997) 'Dancing on the bar: sex, money and the uneasy politics of third space,' S .Pile & M. Keith (eds), Geographies of Resistance. London: Routledge. s. 107–123.

Mitchell, K. (1997) 'Different diasporas and the hype of hybridity,' Environment and Planning D: Society and Space, 15: 533–53.

Moore, D.S. (1997) 'Remapping resistance: "Ground for struggle" and the politics of place', S. Pile & M. Keith (eds), Geographies of Resistance. London: Routledge. s. 87–106.

Moore-Gilbert, B. (1997) Postcolonial Theory: Contexts, Practices, Politics. London: Verso.

Pile, S. (1994) 'Masculinism, the use of dualistic epistemologies and third spaces', Antipode, 26: 255–77.

Rose, G. (1994) 'The cultural politics of place: local representation and oppositional discourse in two films', Transactions of the Institute of British Geographers, 19: 46–60.

Rose, G. (1995) 'The interstitial perspective: a review essay of Homi Bhabha's The Location of Culture', Environment and Planning D: Society and Space, 13: 365–73.

Rose, G. (1997) 'Spatialities of community, power and change: the imagined geographies of community arts projects', Cultural Studies, 11: 1–16.

Routledge, P. (1996) 'The third space as critical engagement', Antipode, 28: 399–419.

Said, E. (1978) Orientalism. London: Routledge and Kegan Paul. (Türkçesi, Said, E. (2012) Şarkiyatçılık. Çev: Berna Üler. İstanbul: Metis Yayınları)

Soja, E. (1996) ThirdSpace: Journeys to Los Angeles and Other Real-and-imagined Places. Oxford: Blackwell.

Sparke, M. (1998) 'A map that roared and an original atlas: Canada, cartography, and the narration of nation', Annals of the Association of American Geographers, 88: 463–95.

Young, R. (1990) White Mythologies: Writing History and the West. London: Routledge.

Young, R. (1995) Colonial Desire: Hybridity in Theory, Culture and Race. London: Routledge.

9 Pierre Bourdieu

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Pierre Bourdieu, 1930 yılında güneybatı Fransa'da küçük bir köyde dünyaya gelmiştir. Liseyi bitirdikten sonra (başarılı bir öğrenci ve rugby oyuncusu olarak) École Normale Supérieure'de felsefe eğitimi almak için Paris'e taşınmıştır. Mezun olduktan sonra bir yıl boyunca öğretmenlik görevi yapmış, daha sonra 1956-58 yılları arasında Cezayir Savaş'ına katılmak üzere orduya alınmıştır. Cezayir'deki deneyimleri (daha sora "dehşete düşürücü bir savaş" olarak tanımladığı, Fransa'nın sömürgecilik politikası sebebi ile ortaya çıkan bir anlaşmazlık) onun felsefeden uzaklaşarak sosyoloji ve antropolojiye yaklaşmasına sebep olmuş, savaş sona erdikten sonra Algiers Üniversitesi'nde ders vermek ve kuzeydoğu bölgelerinde yaşayan Kabiliyelilere ilişkin saha araştırması yapmak üzere Cezayir'de kalmıştır. 1960 yılında Fransa'ya dönmüş, Paris-Sorbonne Üniversitesi ve Lille Üniversitesi'nde kürsü sahibi olmuş, 1964 yılında École des Hautes Études en Sciences Sociales içerisinde akademik çalışmalardan sorumlu müdürlük görevine getirilmiştir. 1968 yılında Centre for European Sociology kurumunu faaliyete geçirmiş ve daha sonra kültürel yeniden üretim ve sınıf egemenliğini anlamaya adanmış olan *Actes de la Recherche en Sciences Sociale* dergisini hazırlamıştır. Bourdieu, 1981 yılında prestijli bir okul olan Collège de France'de kürsü sahibi olmuştur. 2002 yılında vefat etmiştir.

Bourdieu, başarılı kariyeri boyunca kırkdan fazla kitap ve 400'den fazla makale yayınlamıştır. Bu eserler, antropolojik metinler –*The Algerians* (1962) gibi– ve ilgili teorik katkılardan –en önemlilerinden birisi *Outline of a Theory of Practice* (1977)– sınıfların yeniden üretimi (*Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*, 1984); eğitim sosyolojisi (*The Inheritors*, 1979; *Reproduction in Education, Society and*

Culture, 1977) ile ilgili, anlayışımıza yaptığı önemli katkılara ve günlük hayatın kuramsallaştırmasına (*Practical Reason*, 1998) kadar çok çeşitli konulara değinmektedir. Bourdieu aynı zamanda, neoliberal küresel rejim tarafından mülksüzleştirilmiş olanların haykırışlarında ifade edilen küreselleşme siyasetinin eleştirisi ile de ilgilenmiştir (*The Weight of the World*, 1999). Bu anlayışı, evrensel bir piyasa söylemine karşı yerel şartların önemini vurguladığı daha sonraki çalışmalarında da görülebilmektedir (*The Social Structures of the Economy*, 2005).

Bourdieu'nun en önemli kuramsal iddiası, çalışmalarının, toplumsal değişim ve toplumsal yeniden üretimi belirli hâkim yapılara atfeden ve bireysel sübjektif niyet veya deneyime imtiyaz tanıyan açıklamalar arasındaki ikilemi aştığı iddiasıdır. İnsan bireylerinde pratik eylemlerin ve varoluşun (praksis) önemini vurgulamak için varoluşçuluğa değinmiş, özgün varoluşu kendi kendini yaratma eylemi olarak gören Satre'ın varoluşçuluk anlayışının sübjektif unsurlarını reddetmiştir. Bourdieu'nün çalışmaları içerisindeki zihin ve aktöre ilişkin sosyal kavramsallaştırmalar ve sosyal olarak öğrenilen bir alışkanlık olduğunu belirterek bedene yaptığı vurgu, aynı zamanda Amerikan pragmatizm anlayışı ile (özellikle Mead ve Dewey ile) yakınlık sahibidir (bk. Aboulafia, 1999; Bridge, 2005). Bu objektivizm ve sübjektivizm ikiliğine verdiği yanıt, Bourdieu'nün "pratiğin teorisi" fikrini oluşturmuştur. Bu fikir, sürekli olan pratik günlük aktivitelerin –bedenler tarafından biriktirilen– süregelen eylemler üzerine yüklenen kültürel temayüller içermesidir. Bu aktivitelerin ve eylem yöntemlerinin karışımı farklı sermaye türlerinin özgün biçimde uygulanmasını içerme eğilimindedir. Dolayısıyla Bourdieu'nün ortaya koyduğu yenilik sermaye biçimlerinin kültürel varlıklar içerdiği iddiasıdır: Belirli sanat eserleri gibi nadir görülen nesneleri "tüketme" yeteneği, aileden kazanılan ve/*veya* kurumsallaşmış eğitim yolu ile elde edilen belirli bir zevk ve takdir yeteneği gerektirebilir (bu yüzden de eğitim sosyolojisi ile ilgilenmeye başlamıştır).

Kültürel sermaye habitusun somutlaştırılmış eğilimlerini ve kaynaklarını içermektedir. Eğitim yolu ile elde edilen kabiliyetleri ve belirli bir sınıfın kendi "doğal" zevklerini meşrulaştırmak ve toplumsal düzene egemen olmak için kullandığı güç olan sembolik gücü

içermektedir. Kültürel ve sembolik sermaye, sosyal sermaye (sosyal ağlara dayalı bir biçimde) ve ekonomik sermaye ile ilişki içerisindedir. Farklı sermaye türleri çeşitli "alanlarda" (örneğin ekonomik, siyâsî veya sanatsal) işlemektedir. Eğer sosyal yaşam bir "oyun" olarak düşünülürse (Bourdieu'nün çok sık kullandığı bir analojidir), sözü geçen alanlar oyun tahtasıdır. Somutlaştırılan eğilimler sadece oyunun kuralları ile açıklanamayacak olan "oyun hissini" sağlarlar. Bourdieu, önemli bir biçimde, bu oyun hissinin sosyal mekânlar arasında farklılaştığını iddia etmiştir (önerdiği bir terim çatışan sosyal güçlerden oluşan "güç alanıdır"). Dahası, stratejilerin, *habitus* adını verdiği görece uzun süreli kombinasyonlar ve somut eğilimler içerisinde bütünleşme eğiliminde olduğunu öne sürmüştür. Habitus, Bourdieu'nün sosyolojisi içerisinde merkezî öneme sahip olan bir kavramdır ve sınıfsal pozisyona göre bedensel hareket, zevk ve kararları şekillendiren miras olarak alınmış eğilimler dizisidir (Bourdieu, 1984).

Mekânsal Katkıları

Joe Painter'ın (2000) belirttiği üzere Bourdieu'nün coğrafya alanındaki fikirleri oldukça düzensizdir. Bu durum, onun coğrafyacılar arasında referans verilmeyen bir yazar olduğu anlamına gelmez fakat coğrafyacıların onun çalışmaları ile uzun süreli ve doğrudan meşgul olmaları nadiren görülen bir olaydır. En dikkat çekici olanı Parkes ve Thrift'in (1980), Bourdieu'nün Cezayir'de yaşayan Kabiliyelilere ilişkin çalışmasında geliştirdiği "sosyal zaman" fikrini kullanmasıdır. Bu çalışmasında Bourdieu, Kabiliyelilerin yaşamlarındaki kültürel ve ekonomik ritimlerinin o toplumdaki zamanı nasıl oluşturduğunu analiz etmektedir. Bourdieu'nün Kabiliyelilerin evlerindeki zamanlara ve mekânlara dair analizi David Harvey'in (1989) kapitalist olmayan mekân ve zaman inşası için bir örnek teşkil etmiştir. Harvey için, Kabiliyeliler örneği zaman ve mekânın beden etrafında derin kültürel etkileri olan bir biçimde toplumsal olarak yönlendirilebileceğini göstermektedir. Harvey, Bourdieu'ye ilişkin değerlendirmesini bu sosyokültürel zaman/*mekânın* kapitalizmin giderek artan küresel erişimi karşısında ne kadar uzun süre daha hayatta kalabileceğini sorgulayarak bitirmektedir; sermaye birikim mantığı ile uyumlu bir biçimde yerin soyutlamasına dayanan bir zaman ve mekân düzeni.

Habitusun, Henri Lefebvre'in kapitalizmin "soyut mekânları" olarak adlandırdığı şeye direnen bir tür özgün, kültürel anlamda zengin bir "yer" olarak yapılan bu muğlak tanımı, Bourdieu'nün fikirleri ile doğrudan ilgilenmeyen birçok alıntıda yer almaktadır. Buna karşın, habitus ve yer arasındaki bağlantıları daha açık bir biçimde araştıran çalışmalar da olmuştur; bu çalışmalar doğrudan coğrafya alanında yer almasa da coğrafyacıları ve şehircileri içermekte ve Bourdieu'nün çalışmaları ile ilgilenen coğrafyacılar için önemli sonuçlar yaratmaktadır. Jean Hillier ve Emma Rooksby'nin editörlüğünü yaptığı *Habitus: A Sense of Place* (2002) isimli derleme eserin temel amacı habitusun giderek küreselleşen bir dünyada hâlâ geçerli olup olmadığının cevabını aramaktır. Kitap, bu soru ile ulusal ve ulus altı siyâsî alanlar ve onların sembolik sermaye ve egemenlik ile olan ilişkileri, postkolonyal ve habitus açısından direniş, yapılı çevrenin habitusun yeniden üretimindeki rolü gibi çok çeşitli seviyelerde ilgilenir. Coğrafya alanındaki önemli katkılar arasında Joe Painter'ın habitus fikri ile Fouçault'nun yerin söylemsel inşasında siyaset için bir mekân olarak yönetimsellik düşüncesini bir araya getirmesi ve habitusun büyük ölçüde bilinçsiz doğası ve kimlik oluşumunun psikanalitik kavrayışları arasındaki bağlantıları işleyen Steve Pile, Neil Leach ve Kim Dovey'e ait olan bölümler verilebilir. Leach ve Dovey, bunu, yer inşası yolu ile egemen toplumsal bölünmelerin yeniden üretimi kapsamındaki yapılı biçim olarak mimarinin tahakküm etkileri ve entelektüel bir alan olarak mimarlık mesleği içerisine yerleştirmektedir. Pile, habitusun bir yer hissi olarak, ruhsallık fikirleri ve kent içerisindeki yerlerin akıldan çıkmaması yoluyla oluşumundaki esrarengizlik hislerinin öngörülemeyen etkilerini araştırmaktadır.

Bir diğer değişikliği fark eden Painter (2000), Nigel Thrift'in (1996) Bourdieu'nün "dünyada devam eden şeylerin" bir aracı olarak yaptığı pratiğe ilişkin tanımından ilham aldığını fakat bunu temsil ötesi bilme yöntemlerini kullanarak sürdürdüğünü iddia etmektedir. Thrift'in temsil ötesi coğrafyasında (Thrift, 2007), pratikler ve "oyun hissi", hiçbir zaman tam olarak yansıtılamaz ve temsil edilemez. Bu durum kabul edilirse, o zaman pratiğin mekânları dünyada farklı şekilde var olma olanaklarına imkân tanıyabilir. Bu pratiğe ait mekânlar, coğrâfî "yaşam gerçeklerinin" (yer, arazi, peyzaj) sosyal yaşamın asli parçaları olduğunu ve bunun sebebinin, bedeni, habitus üzerinden mekân ile

ilişkilendirmeleri olduğunu gösteren Tim Cresswell'in (1996) çalışmalarında farklı bir boyuta geçmektedir. Cresswell bu coğrâfî düzenleme araçlarının gücünü, onların kural ihlallerine verilen tepkileri araştırarak göstermektedir (örneğin New York grafiti sanatçıları, Greenham Common savaş karşıtı protestocular ve yeni çağ gezginleri üzerinden). Hareketlilik coğrafyalarına vurgu yapan Cresswell, bu şekilde Bourdieu'nün fikirlerinin zarif bir coğrâfî değerlendirmesini sunmaktadır (Bourdieu'nün kendi çalışmaları üzerindeki etkisini, onun mirasını takdir ederek tanımlamaktadır – bk. Cresswell, 2002).

Habitus kavramı son yıllarda kentsel mekân analizlerinde daha fazla kullanılmaya başlanmıştır. Çeşitli çalışmalar, Bourdieu'nün habitus üzerine olan çalışmalarını, kent içerisindeki sosyomekânsal değişimleri açıklamak için kullanmıştır. Tim Butler ve Garry Robson, Londra'da orta sınıf mutenalaştırma pratiklerinin özgün bir "metropoliten habitus" oluşturduğunu iddia etmekte (Butler, 1997; Butler ve Robson, 2003) ve özgün mahallelerin, farklı orta sınıf grupları ve kendi sınıflarına ait habitusları savunurken kullandıkları farklı yöntemleri ele almaktadır (örneğin eğitim konusunda). Diğer benzer çalışmalar "çatı katında yaşamın" estetiğinin önemi (Podmore, 1998), sanatsal pratiklerin mutenalaştırma estetiği içerisinde kullanımı (Ley, 2003), kozmopolitlik inşası ile olan bağlantıları (Hage, 2000; May, 1996), orta sınıf mutenalaştırma pratiklerinin değişen estetik anlayışı gibi konuları vurgulamaktadır (Wynne ve O'Connor, 1998). Benim çalışma alanım kültürel sermaye ve kentsel mekân arasındaki ilişkiler ve kültürel sermayenin çeşitli bileşenlerinin (özellikle eğitim ve estetik) kent ve ötesindeki konutlar ve mahalleler üzerinden orta sınıf sakinlerin güzergâhları ile nasıl birlikte çalıştığını veya onlarla nasıl çatıştığını incelemektedir (Bridge, 2001a; 2001b; 2003; 2006a; 2006b). Chris Allen'ın araştırmaları işçi sınıf habitusu ve mahallelerindeki aidiyet arasındaki ilişkiye kentsel yenilemenin sınıf siyasetine ilişkin fikirleri bağlamında bakmaktadır (Allen, 2008).

Mekân, toplumsal güzergâhlar ve kimlik arasında ilişkiye dair fikirler; İngiltere Centre for Research on Socio-Cultural Change (CRESC – SosyoKültürel Değişim Araştırma Merkezi) dâhilinde, büyük ölçekli araştırma programı kapsamında, Bourdieucü bir perspektif kullanılarak ayrıntılı biçimde incelenmiştir. CRESC kapsamında görevli olan

araştırmacılar İngiltere'de çok çeşitli mahallelerde kapsamlı bir habitus haritalama işlemi yürüterek sınıf ilişkileri, kültür ve kimliğin İngiltere özelinde değişen doğasını araştırmışlardır (Bennett ve arkadaşları, 2009). Farklı sermaye ve habitus türlerinin mevcut durumdaki uygunluğunu coğrâfî bağlamda kayıt altına almanın yanı sıra, Bourdieu'nün yeni habitus fikirlerine dair analizlerini de kullanmışlardır; örneğin orta sınıf habitusun sürmekte olan sosyal/*mekânsal* yolculuğunun bir parçası olarak mahalleye karşı "seçmeli aidiyetin" önemi (Savage ve arkadaşları, 2005). Bourdieu'nün fikirleri çağdaş beşerî coğrafya alanında bedene ve sosyal teori kapsamında somutlaşmaya gösterilen dikkatin bir sonucu olarak değer kazanmıştır. Foucault'nun çalışmaları bedeni, disiplin edici gücün işlediği yer olarak kabul etmektedir. Maurice Merleau-Ponty (1962) bedeni temel sosyalliğin, soyut bilişten önce var olan somutlaşmış aktivitelerin mevkii olarak görmüştür. Lefebvre, Marksist bir perspektiften bakarak, bedeni kapitalizmin soyut mekânında bedenin araçsallaştırılmasına direnen, duygusal ve dışa vurumcu "yaşanmış mekânın" olanaklılığı olarak görmüştür. Bourdieu'nün fikirleri bedenin sınıfsal/*kültürel* bir süreç (Dowling, 1998) ve daha net biçimde mekân içerisinde bir yönlenme olduğuna ilişkin söylemlerden oluşan bu kümenin bir parçası olarak özümsenmiştir.

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Bourdieu'nün fikirlerinin objektivizm ve sübjektivizm ikiliğini hangi seviyede aştığına ilişkin uzun süredir devam etmekte olan tartışmalar bulunmaktadır (örneğin, Jenkins, 1992; Honneth, 1986). Benzer biçimde, habitus fikrinin, aşırı şekilde 1960'lı yılları çağrıştırdığı iddia edilmekte, Fransa'nın toplumsal yapısı ile sınırlı kaldığı ve çok statik olduğu eleştirileri getirilmektedir. Coğrafyacılar için diğer bir zaaf Bourdieu'nün çalışmalarında mekâna veya yere çok az referans verilmesidir, fakat gördüğümüz üzere, kent çalışmaları alanındaki son gelişmeler Bourdieu'nün teorilerini daha açık bir biçimde kullanmaya başlamıştır. Bourdieu'nün çalışmalarındaki bu mekânsal yönün keşfedilmesi ve onun çalışmalarının doğrudan mekânsal bağlamda kullanılması gelecekteki araştırmalar için zengin bir kaynak olduğunu göstermektedir. Kabiliyetlere ilişkin erken dönem antropoloji çalışmalarının ve daha sonraki dönemlerde yaptığı pratiklere ilişkin kuramsallaştırmaların

"sosyal" zamana ve mekânla ilişkili açıklamalarında doğrudan etkisi bulunmaktadır. Bunların yanı sıra, daha dağınık fakat aynı ölçüde yayılmış olan, bedenin sermaye birikim stratejisi olma fikrinden ortaya çıkan bir grup tesir daha vardır; bedenin, toplumsal mekânın oluşumu ve sosyo mekânsal düzenin somut bir biçimde inşası içerisindeki rolü. Sınıfa ait olan beden fikri coğrafyacıların daha az ilgisini çekse de bedenin kültürel yeniden üretim için bir saha olması fikrinden oldukça fazla yararlanılmıştır.

Bourdieu'nün coğrafyalarının gelecekteki tomurcukları, pratikler ve günlük mekânsal deneyimlere ait fikirler ve mekân ve yere ilişkin bilinçaltı düzeyindeki duyarlılıklar üzerinden yeşillenecektir. Bourdieu'nün bize bıraktığı bir ders daha vardır; bu ders, teorik gelişmelerin zenginliği ve değerini kapsamlı ve dikkatli ampirik çalışma ile birleştirmek, bilginin öznelerine ait seslerin yanında akademisyenin kendi kendini eleştirebilen sesi için yer yaratmaktır. Bu ders, Jacques Derrida'nın da Fransız *Le Monde* gazetesinde 24 Ocak 2002 tarihinde yayınlanan bir yazıda belirttiği gibi "çağdaş sosyolojinin mükemmel ve orijinal şahsiyeti" olan, Fransız akademi dünyasının övgüler dizdiği ve Fransız toplumunun en önemli entelektüellerinden birinin kaybı ile ardından yas tuttuğu düşünür Bourdieu için uygun bir mirastır.

Gary Bridge, Bristol Üniversitesi

Bourdieu'nun Önemli Çalışmaları

Bourdieu, P. (1962) The Algerians. Trans. A. Ross. Boston, MA: Beacon Press.

Bourdieu, P. (1977) Outline of a Theory of Practice. Cambridge: Cambridge University Press.

Bourdieu, P. (1977) Reproduction in Education, Society and Culture. Trans R. Nice. London: Sage.

Bourdieu, P. (1979) The Inheritors: French Students and Their Relation to Culture. Trans R. Nice. Chicago: Chicago University Press.

Bourdieu, P. (1984) Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste. London: Routledge and Kegan Paul. (Türkçesi Bourdieu, P. (2015). Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi. Çev: Derya Fırat. İstanbul: Heretik Yayıncılık)

Bourdieu, P. (1988) Homo Academicus. Cambridge: Polity.(Türkçesi Bourdieu, P. (2016) Akademik Aklın Eleştirisi Pascalca Düşünme Çabaları. Çev: Burcu Yalım. İstanbul: Metis Yayınları)

Bourdieu, P. (1990) The Logic of Practice. Cambridge: Polity.

Bourdieu, P. (1991) Language and Symbolic Power. Trans. G. Raymond and M. Adamson, Cambridge: Polity.

Bourdieu, P. & Wacquant, L. (1992) An Invitation to Reflexive Sociology. Cambridge: Polity.

Bourdieu, P (1994) The Rules of Art. Cambridge: Polity. (Türkçesi Bourdieu, P. (2006). Sanatın Kuralları/Yazınsal Alanın Oluşumu ve Yapısı. Çev: Necmettin Kamil Sevil. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları)

Bourdieu, P. (1998) Practical Reason. Cambridge: Polity. (Türkçesi Bourdieu, P. (2015). Pratik Nedenler / Eylem Kuramı Üzerine, 2. Baskı. Çev: Hülya Uğur Tanrıöver. İstanbul: Hil Yayınları)

Bourdieu, P. (1999) The Weight of the World: Social Suffering in Contemporary Society. Palo Alto, CA: Stanford University Press.

Bourdieu, P (1999) On Television. New York: New Press. (Türkçesi Bourdieu, P. (1997). Televizyon Üzerine. Çev: Turan Ilgaz. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları)

Bourdieu, P (1999) Acts of Resistance: Against the Tyranny of the Market. New York: New Press.

Bourdieu, P (2000) Pascalian Meditations. Cambridge: Polity.

Bourdieu P (2005) The Social Structures of the Eco omy. Cambridge: Polity.

Bourdieu, P (2008) The Batchelor's Ball. Cambridge: Polity.

Bourdieu, P (2008) Sketches Towards Self Analysis. Cambridge: Polity. (Türkçesi Bourdieu, P. (2012). Bir Otoanaliz İçin Taslak. Çev: Murat Erşen. İstanbul: Bağlam Yayıncılık)

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Aboulafia, M. (1999) 'A (neo) American in Paris: Bourdieu, Mead, and pragmatism', R. Shusterman (ed.), Bourdieu: A Critical Reader. Oxford: Blackwell. s. 153–76.

Allen, C. (2008) Housing Market Renewal and Social Class. London: Routledge.

Bennett, T., Savage, M., Silva, E., Warde, A., Gayo-Cal, M. & Wright, D. (2009) Culture, Class, Distinction. London: Routledge.

Bridge, G. (2001a) 'Estate agents as interpreters of economic and cultural capital: the "gentrification premium" in the Sydney housing market', International Journal of Urban and Regional Research, 25: 81–101.

Bridge, G. (2001b) 'Bourdieu, rational action and the time-space strategy of gentrification', Transactions of the Institute of British Geographers, NS 26: 205–16.

Bridge, G. (2003) 'Time-space trajectories in provincial gentrification', Urban Studies Special Issue: The Gentry in the City, 40 (12): 2545 56.

Bridge, G. (2006a) 'It's not just a question of taste: gentrification, the neighbourhood and cultural capital', Environment and Planning A, 38: 1965–78.

Bridge, G. (2006b) 'Perspectives on the neighbourhood and cultural capital', Urban Studies, 43: 719–30.

Bridge, G (2005) Reason in the City of Difference: Pragmatism, Communicative Action and Contemporary Urbanism. London: Routledge.

Butler, T. (1997) Gentrification and the Middle Classes. Aldershot: Ashgate.

Calhoun, C., LiPuma, E. & Postone, M. (eds) (1993) Bourdieu: Critical Perspectives. Cambridge: Polity.

Butler T. & Robson, G. (2003) London Calling: The Middle Class and the Remaking of Inner London. London: Berg.

Cresswell, T. (1996) In Place/Out of Place: Geography, Ideology and Transgression. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Cresswell, T. (2002) Guest editorial: Bourdieu's geographies: in memoriam', Environment and Planning D: Society and Space,20: 379–382.

Dovey, K. (2002) 'The silent complicity of architecture', in Hillier , J. and Rooksby, E. (eds), Habits: A Sense of Place. Aldershot:Ashgate. s. 283–96.

Dowling, R. (1999) 'Classing the body', Environment and Planning D: Society and Space, 17(5): 511–14.

Fowler, B. (1997) Pierre Bourdieu and Cultural Theory. London: Sage.

Grenfell, M. & Kelly, M. (eds) (2001) Pierre Bourdieu; Language, Culture and Education – Theory into Practice. London: Peter Lang.

Grenfell, M. (2008) Pierre Bourdieu: Key Concepts. London: Acumen Press.

Guillory, J. (1993) Cultural Capital. Chicago: University of Chicago Press.

Hage, G. (2000) White Nation: Fantasies of White Supremacy in a Multicultural Nation. London: Routledge.

Harker, R., Mahar, C. & Wilkes, C. (eds) (1990) An Introduction to the Works of Pierre Bourdieu. London: Macmillan.

Harvey, D. (1989) The Condition of Postmodernity. Oxford: Blackwell. (Türkçesi Harvey, D. (1997). Postmodernliğin Durumu. Çev: Sungur Savran. İstanbul: Metis)

Hillier, J. & Rooksby, E. (2002) Habitus: A Sense of Place. Aldershot: Ashgate.

Honneth, A. (1986) 'The fragmented world of symbolic forms: reflections on Pierre Bourdieu's sociology of culture', Theory, Culture and Society 3: 55–66.

Jenkins, R. (1992) Pierre Bourdieu. London: Routledge.

Lane, J. F. (2000) Pierre Bourdieu: A Critical Introduction. London: Pluto Press.

Leach, N. (2002) 'Belonging: towards a theory of identification with space', J. Hillier & E. Rooksby (eds), Habitus: A Sense of Place. Aldershot: Ashgate. s. 297–315.

Ley, D. (2003) 'Artists, aestheticisation and the field of gentrification', Urban Studies, 40(12): 2527–44.

Merleau-Ponty, M. (1962) Phenomenology of Perception. Trans. C. Smith, London: Routledge.

May, J. (1996) 'Globalisation and the politics of place and identity in an inner London neighbourhood', Transactions of the Institute of British Geographers, NS 21: 194–215.

Painter, J. (2000) 'Pierre Bourdieu', in M. Crang & N. Thrift (eds), Thinking Space. London: Routledge. s. 240–55.

Painter, J. (2002) 'Governmentality and regional economic strategies', J. Hillier & E. Rooksby (eds), Habitus: A Sense of Place Aldershot: Ashgate. s. 131–256.

Parkes, D. & Thrift, N. (1980) Times, Spaces and Places: A Chronogeographic Perspective. Chichester: Wiley.

Pile, S. (2002) 'Spectral cities: where the repressed returns and other short stories', J. Hillier & E. Rooksby (eds), Habitus: A Sense of Place, Aldershot: Ashgate. s. 235–57.

Podmore, J. (1998) '(Re)reading the "loft living" habitus in Montreal's inner city', International Journal of Urban and Regional Research, 22: 283–302.

Savage, M., Bagnall, G. & Longhurst, B. (2005) Globalisation and Belonging. London: Sage.

Shusterman, R. (ed.) (1999) Bourdieu: A Critical Reader. Oxford: Blackwell.

Swartz, D. (1997) Culture and Power. Chicago: University of Chicago Press.

Thrift, N. (1996) Spatial Formations. London: Sage.

Thrift, N. (2007) Non-representational Theory: Space, Politics, Affect. London: Routledge.

Wacquant, L. (2005) Pierre Bourdieu and Democratic Politics. Cambridge: Polity.

Webb, J., Schirato, T., & Danaher, G. (2002) Understanding Bourdieu. London: Sage.

Wynne, D. & O'Connor, J. (1998) 'Consumption and the postmodern city', Urban Studies, 5–6: 841–64.

10 Judith Butler

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Judith Butler 1956 yılında dünyaya gelmiştir. Bennington College ve Yale Üniversitesi'nde okumuş ve bu üniversiteden felsefe alanında lisans ve doktora dereceleri almıştır (1984). Wesleyan ve Johns Hopkins Üniversitelerinde dersler verdikten sonra Kalifornia Berkeley Üniversitesi'nde Retorik ve Karşılaştırmalı Edebiyat alanında Maxine Elliot Profesörlük unvanı almıştır. Butler çoğunlukla kimlik, siyaset, toplumsal cinsiyet ve cinsellik üzerine yazmıştır ve modern queer kuramının yaratıcısı olarak kabul edilmektedir, fakat kendisi bu etiketi reddetmektedir (bk. Gauntlett, 2002). Çalışmaları, geleneksel feminist kuramı, erkek/*kadın* ikilemi arasında kalmakla eleştirmiş ve cinsiyetleştirilmiş sübjektifliğin toplumsal olarak oluşturulan ve bağlam bağımlı akışkan bir performans olduğunu iddia etmiştir. En önemli eserleri arasında *Gender Trouble* (1990), *Bodies that Matter* (1993), *Excitable Speech* (1997), *Undoing Gender* (2004a) ve *Frames of War* (2009) sayılabilir. *Frames of War* eseri, çalışmalarında giderek artan biçimde şiddete ilişkin sorulara odaklanmasını, özellikle siyonizm ve zulüm arasındaki ilişkiyi "terörle mücadele" bağlamında ele almasını örneklendirmektedir.

Judith Butler mekân veya yere ilişkin pek bir şey söylemiş olmasa da, onun edimsellik ve özne oluşumuna ilişkin fikirleri "kanıksanmış toplumsal pratiklerin doğal olmaktan çıkarılması ile ilgilenen" bir eleştirel coğrafya için oldukça etkili olmuştur (Gregson ve Rose, 2000: 434). İlk olarak, Butler'ın cinsiyeti kuramsallaştırması, coğrafyacıların kimlikleri/*bedenleri* ve onların mekânsallıkları ile ilgili anlayışlarını yeniden biçimlendirmiştir. İkinci olarak, edimsellik fikri, mekân kavramını kuramsallaştırmak için yeniden biçimlendirilerek kullanılmıştır.

Üçüncü olarak Butler'ın çalışmaları eleştirel coğrafyacıların temsil ötesi teori ile ilgilenmelerini sağlamıştır. Dördüncü olarak, Butler'ın edimsellik kavramsallaştırması düşünümsellik ve konumsallık ile ilgili feminist metodolojik tartışmaları alt üst etmiştir.

Butler'ın en önemli eserlerinden birisi olan *Gender Trouble*'ı özetlemeye çalışmak oldukça zor bir görevdir. Bunun temel sebebi Butler'ın kendisinin bile stil ve içerik olarak eserin zorluğunu kabul etmiş olmasıdır (Butler 1990: xviii). Fakat oldukça yoğun bir metin olarak kabul edilmesine rağmen Butler'ın toplumsal cinsiyet ontolojileri ile ilgili analizi (1990), açık bir biçimde cinsellik/*cinsiyet* ikiliklerinin doğallığını sorgulamaktadır. Tartışmanın özü, toplumsal cinsiyete ait kimliklerin (erkeklik ve kadınlık) iki "doğal" biyolojik cinsiyete (erkek ve dişiye) dayandığının ve yine bunlara göre tanımlandığının varsayılmasıdır. Bu ikili karşıtlık aynı zamanda heteroseksüel arzunun da temelini oluşturmaktadır (örneğin çekim, karşı cinse/*cinsiyete* doğrudur). Fakat Butler, *Gender Trouble* eserinde, erkeksi ve kadınsı cinsiyet kimliklerinin kaçınılmaz olarak "erkek" ve "kadın" bedenlerine tekabül edeceğine ilişkin varsayımlara meydan okumaktadır (örneğin erkeksilik bir erkek bedeni kadar bir kadın bedenini de belirtebilir). Dahası, bu iki cinsiyetin de toplumsal inşalar olduğunu, bu sebeple insanların herhangi bir cinsiyet üzerinden tanımlanmasında "doğal" olan hiçbir şeyin olmadığını iddia etmektedir. Butler, cinsel kimliklerin biyolojik bir öze tekabül etmesinden veya özgün bir benliği ifade etmesinden çok, onları bir etki veya "performans" olarak kuramsallaştırmaktadır.

Butler bu iddiasını, dilbilimci filozof J. L. Austin'in (1955) özne oluşum süreçleri ile ilgili çalışmalarını kullanarak desteklemektedir. Butler, "kadın" kategorisini feminizmin öznesi olarak ele alarak başlamakta, de Beauvoir'in düsturu olan, kadın olarak doğulmaz, kadın olunur, ifadesini sorgulamaktadır (de Beauvoir, 1949). Butler (1990), herhangi bir kimliğin, ikili karşıtlıkların bir fonksiyonu olarak kimlikler üreten (örneğin ben/öteki) ve bu kimliklerin doğal görünmesini sağlayarak kendi işleyişini gizleyen iktidar ve dil mantığının sistemi olduğunu öne sürmektedir. Dikkat çekici bir biçimde, kimliği edimsel olarak kuramsallaştırmakta ve şu iddiada bulunmaktadır:

> Toplumsal cinsiyet, bedenin tekrarlı biçimde üsluplaştırılmasıdır, zaman içerisinde katılaşarak bir maddenin görünümünü, doğal bir var oluşu üreten oldukça sert bir çerçeve içerisinde tekrar eden eylemler kümesidir... Dolayısıyla toplumsal cinsiyetin etkisi ... bedensel işaretlerin, hareketlerin ve çeşitli stillerin daimi cinsiyet sahibi benlik illüzyonunu oluşturduğu sıradan günlük bir yöntem olarak algılanmalıdır (Butler, 1990: 33 ve140).

Biyolojinin toplumsal cinsiyet gibi toplumsal kategorilerin altında yatan temel olduğu fikrine meydan okuyan Butler, söylemsel ataerkil iktidar ilişkilerinin geleneksel kartografisinin dışında dönüştürülmüş cinsiyet rollerinin olabilme olasılığına izin vermektedir. En dikkat çekici fikirlerinden birisinde drag balolarından yola çıkmış, heteroseksüel kimliklerin buralarda komik bir biçimde tekrar ve taklit edilmesinin, egemen cinsiyet ve cinsel kimlikleri altüst ettiğini çünkü oyuncuların "doğal" olması gereken kimliklerinin (erkek) performans içerisinde üretilen işaretlerle uyum sağlamadığını (örneğin kadınsı beden, dil ve elbiseler) iddia etmiştir. Dolayısıyla "drag baloları, "gerçek" bir iç dünya ve onun yüzeyindeki işaretler (elbiseler, yürüyüş, saç, vb.) arasında varsayılan uyumu altüst ederek, *tüm* toplumsal cinsiyetlerin ve cinsel tercihlerin günlük hayatta ayinsel biçimde ortaya konma biçimlerini açığa çıkarmaktadır" (Nelson 1999: 339).

Dolayısıyla Butler (1990), eğer toplumsal cinsiyetin basit bir biçimde söylemsel zorunlulukların tescili yani ayrıntılı ve toplumsal olarak inşa edilen bir üretim olduğu gerçeğini ciddi bir biçimde ele alırsak, egemen söylemleri altüst etme olasılıklarını yaratmış oluruz, demektedir. Butler bu konuyu şu şekilde açıklamıştır:

> Toplumsal cinsiyet bir olgu olmadığı için, ona ait olan çeşitli eylemler toplumsal cinsiyet fikrini yaratmaktadır ve bu eylemler olmadan toplumsal cinsiyet de var olamaz. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet kendi doğuşunu düzenli biçimde gizleyen bir oluşumdur; ayrık ve birbirine zıt toplumsal cinsiyet biçimlerini kültürel kurgular olarak icra etmek, üretmek ve sürdürmek için yapılan üstü kapalı bir anlaşma, bu üretilen şeylerin güvenilirliği ile örtbas edilmektedir (Butler, 1990: 140).

Butler, *Bodies That Matter* (1993) eserinde, *Gender Trouble* kitabında yer verdiği bazı fikirleri netleştirmekte ve toplumsal cinsiyet ikili karşıtlığına ilişkin yaptığı ilk analizden sonra ortaya çıkan eleştirilere yanıt vermektedir. Özellikle edimsellik ve somut beden arasındaki ilişkiyi daha derin bir biçimde analiz etmektedir. Edimsellik daha ayrıntılı bir biçimde açıklanmakta ve aktarımsallık fikri ile ilişkilendirilmektedir. Butler (1993: 18) *Bodies that Matter çalışmasını "seksin somutlaşmasında görev yapan söylemsel edimselliğin postyapısalcı bir biçimde yeniden yazımı" olarak tanımlamaktadır.* Gerçekten de Butler (1993: ix), okuyucularına, kitabın "Peki bedenin somutluğuna ne demeli, Judy?" sorusuna yanıt verme biçimi olarak düşünüldüğünü açıklamaktadır. Butler istikrarsız cinsel özellikler yüklenmiş bedenin söylemsel anlaşılabilirliğin sınırlarına nasıl meydan okuduğunu göstermektedir. Butler aynı zamanda Nella Larsen'in romanı *Passing*'i kullanarak toplumsal cinsiyet düsturlarının nasıl ırksallaştırıldığını da incelemektedir.

Butler'ın, cinsiyeti bir neden yerine etki olarak ele alma fikirleri *Gender Trouble* eserinde olduğu gibi burada da tekrar edilmektedir, fakat Butler sözde "doğal" bedenin nasıl söylemin "benimsenmiş etkisi" olabileceğini ortaya koymak için iddiasında değişiklik yapmaktadır (Salih, 2002). Butler, edimselliğin sınırlarını araştırırken özellikle toplumsal cinsiyetin istikrarlı özünün etkisini neyin ürettiği sorusu ile ilgilenmektedir. Butler, söz eylemi teorisi kullanılarak üretilen edimsellik kuramına dayanarak, edimselliğin tekil veya bilinçli bir eylem olmadığını, daha ziyade "söylemin adlandırdığı etkiyi ürettiği tekrarlayıcı ve aktarımsal bir pratik" olduğunu iddia etmektedir (Butler, 1993:2).

Sonraki kitabı *Excitable Speech: Politics of the Performance* (1997), alay etme amaçlı isim takma veya nefret söylemini hem toplumsal bir yara hem de bireylerin siyâsî amaçlar uğruna eyleme çağırıldığı ve dil bağlamında özne kategorileri olarak düşünüldükleri yöntem olarak analiz etmiştir. Bu doğrultuda, Butler'ın cinsellik/*cinsiyet* ikilemi, edimsellik, aktarımsallık, söz eylem teorisi ve öznellik düşüncelerine dönüp onları tekrar ele almasının yapı taşları olarak kavramsallaştırmak önemlidir. Buradaki önemli bir nokta, Butler'ın kendi çalışmalarına ait algısının *Gender Trouble* kitabını yazdıktan sonra değişmiş olmasıdır. Butler, kitabın yayınlanmasından sonra teorik pozisyonlarından bazılarını

ciddi biçimde yeniden ele aldığını ve iddialarını yeniden şekillendirdiğini itiraf etmiştir. Buna sebep olarak giderek artan siyâsî çarpışmaları ve bunların kendisini "evrensellik" teriminin anlamını yeniden kavramsallaştırmaya itmesini göstermiştir:

> [*Gender Trouble* kitabında] "evrensellik" iddiasını, özellikle negatif ve ayrımcı bir biçimde tasavvur etme eğilimindeydim. Fakat bu terimin soyut ve açık uçlu bir kategori olarak önemli stratejik kullanımı olduğunu anladım (Butler, 1993: xvii).

Daha sonra gerçekten "radikal" bir eylem derken tam olarak ne kast ettiğini netleştirmiş, "hiçbir zaman, tamamen, bizleri inşa eden kategoriler tarafından belirlenmediğimiz" fikrinde ısrar etmiş, fakat aynı zamanda kişini , "inşa edildiği kategorinin kendisini işgal ederek ve onları farklı bir yöne döndürerek veya onlara daha önce sahip olmadıkları bir gelecek sağlayarak" toplumun düsturlarına karşı koyabileceğini belirtmiştir (Butler, Wallace, 1998:16 içerisinde alıntılanmıştır). Öznenin sınırları ile ilgili bu tür sorular *Giving an Account of Oneself* (2005) eserinde yine ortaya çıkmaktadır. Bu eseri farklı postyapısalcı düşüncelerden faydalanmış (özellikle Foucault, Levinas ve Nietzsche'den) ve şahsiyetin inşasını takdir etmeye dayalı bir ahlak anlayışını araştırmıştır:

> Eğer kendime ait bir hesap vermem gerekirse, eğer kendimi fark edilebilir ve anlaşılabilir yapmaya çalışırsam, o zaman hayatıma dair bir anlatı ile başlarım, fakat bu anlatı benim olmayanla veya sadece bana ait olmayanla yönünü şaşırabilir. Belirli bir dereceye kadar, kendimi fark edilebilir yapmak için ikame edilebilir yapmak zorunda kalırım. "Bana" ait olan anlatı otoritesi, hikâyemin tekilliğiyle çekişen normlar dizisinin perspektifine ve geçiciliğine yol vermek zorundadır (Butler, 2001: 15).

Butler bu pozisyonu takip ederek kimlik oluşumunun zevk ve acıya ilişkin bireysel anlayışlarla dolu olmadığını fakat şiddet konusunda suç ortağı olabileceğini iddia etmektedir: Ona göre gerçekte olan şey, ötekinin "istem dışı ifade edilmesine" olan hassasiyetimizden kaynaklanan savunmasızlığa, alçak gönüllülüğe ve sorumluluğa ilişkin ortak bir farkındalığa ihtiyaç olmasıdır. Bu anlayıştan ortaya çıkan şey nasıl "yaşanabilir hayatlar" geliştirebileceğimize –ve dolayısıyla "yaşanmaz

hayatların" olasılığını nasıl en aza indirebileceğimize– ilişkin düşüncesidir; bu tema, en kolay anlaşılır (ve tartışmalı) eserlerinden birisi olarak nitelenen *Precarious Life: The Power of Mourning and Violence* (2004b) içerisinde güçlü bir biçimde ele alınmıştır. Kimlerin hayatlarının yas tutmaya değer olduğunu sorgulayan bu kitap, Guantanamo Bay'deki mahkûmlara yapılan muamele tarzının, sadece bazı hayatların insanlıktan çıkarıldığı ve daha az yas tutulmaya değer hâle getirildiği bir süreçte yas tutmaya karşı toplu tepki olarak anlaşılabileceğini iddia ederek, 11 Eylül olaylarının hemen sonrasında görülen sansürün gücü ve askerî müdahale tartışmalarına karşı çıkmayı amaçlamaktadır. Yas tutmanın ve çeşitli kayıplar yaşamanın şiddete veya savaşa çağrı dışında başka bir sonuç yaratıp yaratamayacağı sorusu *Frames of War* (2009) kitabından daha ayrıntılı ele alınmıştır. Bu kitap bedensel terör ve şiddete ilişkin konuları ve imgeleri ön plana çıkarmış ve hem jeopolitik hem de psikanalitik teoriden yardım alarak "savaş" üzerine özgün eleştirel bir bakış açısı geliştirmiştir. Butler 2009 yılında 1.5 milyon dolarlık Mellon Ödülü kazanmış ve ödülü bu soruların daha ayrıntılı ele alınmasına adayacağını belirtmiştir.

Mekânsal Katkıları

Toplumsal cinsiyet üzerine olan ilk çalışmalarından savaş ve terör üzerine olan son çalışmalarına kadar Butler'ın edimsellik ve tabiiyet anlayışı, bedeni yaşanan ve mekânsal olarak oluşturulan bir şey olarak anlamak için sonuçlarını dikkate alan birçok coğrafyacı tarafından kullanılmıştır. Butler'ın bu fikirlerinin kullanımı, milenyumun sonunda disiplin içerisinde bedene olan ilginin artışına yansımıştır. Callard (1998: 387), "Coğrafyacılar, bedensellik sorunsalını artık ciddiye alıyorlar "Beden" coğrâfî literatürde bir meşguliyet ve siyâsî taleplerin, toplumsal analizlerin ve kuramsal incelemelerin etrafına dayandırıldığı merkezî bir değer hâline geliyor." şeklinde bir gözlem yapmıştır. Örneğin Butler'ın çalışmaları Cream tarafından (1995) toplumsal cinsiyetin bedenin mekânı üzerinde nasıl kaydedildiği üzerine düşünmek için, Johnson tarafından (1995) kadın vücut geliştiricilerin kadınsılığa ilişkin geleneksel anlayışları nasıl altüst ettiğini göstermek için, Bell ve Valentine (1995) tarafından bedendeki modifikasyonların sınır aşıcı hazlarını kuramsallaştırmak için kullanılmıştır. İş yeri bağlamında hem Crang

(1994) hem de McDowell (1995, 1997), restoranlarda ve banka hizmetlerinde, belirli cinsiyet ve cinsel kimliklerin farklı "etkileşimli" hizmetlerin satışının nasıl ayrılmaz bir parçası olduğunu göstermişlerdir. Bazı feminist coğrafyacılar da bedenlerin kendilerinin mekânlar olarak tasavvur edildiği ve tasavvur edildikleri mekânların yerleşim olarak kabul edildiği yöntemleri incelemek için rûhânî ve duygusal süreçlere odaklanmışlardır (Rose 1993, 1996, 1999).

Bazı coğrafyacılar, kimliklerle ilgili fikirlerini belirtmek için edimselliğin dilini kullanmıştır. Örneğin, hegemonyacı söylemlerin milliyetçi kimlikleri oluşturduğu yöntemleri (Sharp 1996) ve Kartezyen haritalarda gömülü olan özne ve mekânsal siyaseti incelemek için kullanılmıştır (Kirby, 1996). Fakat coğrafyacıların Butler'ın toplumsal cinsiyete ilişkin fikirlerini en uzun süreli kullanımları, cinselleştirilmiş mekân kavramsallaştırması ile ilgili olmuştur. Feminist akademik dergi olan *Gender, Place and Culture*'ın açılış sayısında, Bell ve arkadaşları (1994), Butler'n heteroseksüel inşaların parodisi içerisinde sınır aşıcı siyaset potansiyeli olduğuna dair fikrini alıp, benzer bir iddianın mekânın üretimi için de yapılabileceğini ortaya koymuşlardır. Bell ve arkadaşları (1994), lipstick lezbiyen ve gay dazlak örneklerini kullanarak sadece günlük hetero-normatif mekânın "doğal olmayan hâlini" sorgulamamışlar, aynı zamanda bu mekânlardaki pratikleri ile ilişkilendirilen erkeksi ve kadınsı kimlikleri de sorgulamışlardır (Bell ve arkadaşları, 1994). Benzer biçimde, Lewis ve Pile (1996), Rio Karnavalı ile ilgili yazılarında bedensel performansların mekân ve yer anlayışı üzerinden nasıl etkileri olabileceğini incelemişlerdir. Dolayısıyla, bu çalışmalar, mekân ve yeri daha önceden var olan alanlar olarak düşünmek yerine, bedensel performansların mekânları oluşturduğunu veya (yeniden) ürettiğini iddia etmişlerdir.

Fakat Butler'ın edimsellik teorisini belirli günlük bağlamlara uygulama girişimleri, coğrafyacıların Butler'ın fikirlerini kullanma konusunda çok hevesli oldukları ithamlarına yol açmış, süreç içerisinde edimsellik dilini eleştirmeden ve sınırlarını dikkate almadan kullandıkları iddia edilmiştir veya Butler'ın fikirlerini yanlış anlayıp, bunun bir sonucu olarak yanlış uyguladıkları belirtilmiştir (örneğin Walker 1995,

Nelson, 1999; Gregson ve Rose, 2000). Özellikle Bell ve arkadaşlarının (1994) makalesi, seçim ve yönelmişlik nosyonlarını, lipstick lezbiyen ve gay dazlak kimliklerinin performanslarını okumalarına dâhil ettikleri, dolayısıyla Butler "eylemin arkasında bir *fail*" olduğunu reddetmek için çaba sarf ederken insan aktörünün var olduğunu farz ettikleri gerekçesiyle çok yoğun eleştiri almıştır (Nelson, 1999: 324) (bu eleştiriler diğer coğrafyacıların Butler'ın edimsellik kuramsallaştırmasını kullanma girişimlerine de getirilmiştir). Örneğin Walter bu durumu aşağıdaki biçimde açıklamaktadır:

> Bell ve arkadaşlarının, nasıl bilinçli bir biçimde toplumsal cinsiyetleri bozucu şekilde performans sergilenebileceğine ait tartışmasının içerisine sızan yönelmişlik retoriği ile ilgili sorun, sadece sübjektivite ile ilgili son çare olarak felsefi özcülüğe başvurması değildir. Sorun, aynı zamanda Butler'ın da kabul ettiği gibi, yönelmişliğe aşırı biçimde dayanan bir sübjektivite açıklamasının, insanların, direnişimizin koşulu olan cinsiyet kimliklerine ilişkin düzenleyici düsturlar tarafından nasıl zorlandığını ve sınırlandığını dikkate almamasıdır. Bu durum, birçoğumuzun cinsiyete ait kimliklerimizi akışkan veya seçime açık şekilde deneyimlemediğini göstermektedir (Walker, 1995: 76).

Daha sonra, farklı coğrafyacılar, mekânın coğrâfî anlamı için edimselliğin olası sonuçlarını yeniden gözden geçirmeyi ve incelemeyi amaçlamışlardır. Örneğin Gregson ve Rose (2000), oldukça farklı iki araştırma projesi oluşturmuştur; projelerden ilki sanat işçileri ve projeleri üzerinedir, ikincisi de alternatif tüketim mekânları olarak garaj satışlarını ele almaktadır. Yazarlar çalışmalarında, icra etme ve icra edilmiş mekân anlayışlarının karmaşıklığını ve istikrarsızlığını vurgulamışlardır.

Butler'ın edimsellik anlayışının sınırları sorgulandıkça, bazı coğrafyacılar bunları temsil ötesi teori (Deleuze ve Guattari gibi teorisyenlerin çalışmalarından oldukça fazla yararlanarak) ile ilişkilendirerek edimsellik ve bedensel pratiklere ilişkin daha geniş bir fikir kümesi geliştirmeye çalışmışlardır (Thrift, 2000; Dewsbury, 2000). En dikkat çekici çalışmalardan biri olan Thrift'in (1997: 125) çalışması, "somutlaşmanın dışa vurumcu doğasının yoğunlaşmış örneği" olarak tanımladığı

dansı, icranın kullanımına ilişkin farklı fikirler geliştirmek için kullanmaktadır (ayrıca bk. Thrift, 2000).

Butler'ın savaş ve ahlak üzerine olan çalışmaları, bağımsızlık ile ilgili coğrâfî tartışmalarda ilham verici olmuştur. Biyo-politika konusunda Foucault ve Agamben'den farklı bir duruş sergileyen Butler, bazı hayatların diğerlerinden daha az yaşanabilir (ve gerçekten de daha az değerli) hâle getirilme yöntemlerini araştırmış ve biyo-güvenlik, sınırların gözetim altında tutulması ve devletin jeopolitiği üzerine olan tartışmalara girmiştir. Buna rağmen tartışmalarına, öznenin sübjektivitesini ve onun sergilenmesini vurgulayan bedene ve benliğe odaklanarak başlamaktadır. Örneğin Derek Gregory'nin (2007) terörle ilgili çalışmalarında, Butler'ın yaşanmaz hayatlar fikri, uluslararası hukukun dışarısında ve ötesinde yer alan mekânlar olarak "kamp" ve cezaevi düşüncesi ile canlandırılmakta, hem Agamben'in "yalın hayat" fikri ile hem de yasal coğrafya alanında ortaya çıkan yeni çalışmalarla bağlantılar taşımaktadır.

Butler'ın fikirleri sadece coğrafyacılar tarafından teorik ve aynı zamanda metodolojik tartışmalarda kullanılmamıştır. Rose (1997), konumsallık üzerine yazılmış feminist bir metnin eleştirisinde, feminist coğrafyacıları, kendi konumsallıklarını tanımlama girişimleri ve bilgi kaynakları ile olan ilişkileri konusunda düşünümsel olmaları sebebi ile eleştirmiştir. Rose (1997) Butler'ın fikirlerinden yararlanarak, araştırma kapsamında görüşme yapılan kişilerle ilişkili olarak kendimizi konumlandırmamızın hiçbir zaman öncül olmadığını iddia etmiştir. Daha ziyade, görüşmeyi yapan kişi ve görüşülen kişi, benliklerine ait belirli bir performansı etkileşimleri üzerinden ortaya koyarlar, dolayısıyla araştırma sürecinde şeffaf ve bilinebilen bir benliğin tanımlanması imkânsızdır (ayrıca bk. Valentine, 2002).

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Butler'ın çalışmaları sosyal bilimler alanında oldukça ilham verici olmasına rağmen, aynı zamanda çok fazla eleştiri ve şüphecilik yaratmıştır. En dikkat çekici olanlardan bir tanesinde, anlaşılması güç ve soyut yazı stili sebebi ile eleştirilmiş ve bir "önemlilik havası" yaratmakla suçlanmıştır (Nussbaum, 1999: 6). Gerçekten de *Gender Trouble* eserinden

bir bölüm, *Philosophy and Literature* dergisinin sponsorluğunda her yıl gerçekleştirilen Kötü Yazım Yarışması'nı kazanmıştır. Özellikle coğrafyacılar, Butler'ın yazılarında metafizik bir nitelik olduğu konusunda ısrarcı olmuşlar, bu niteliğin genellikle edebî yönünün ağır bastığını iddia etmişlerdir (Brown, 2000, Rose, 1996). Dahası, Butler aynı zamanda yazıları boyunca birbiri ile oldukça çelişkili teorik geleneklere (Foucault, Lacan, Freud, Althusser, vb. gibi) dokundurmalar yaparken, aralarındaki çelişkileri veya uyuşmazlıkları kabullenmek, açıklamak veya çözmek için hiçbir girişimde bulunmamakla suçlanmıştır (Nussbaum, 1999).

Butler'ın kendi kuramsallaştırması da ırksal anlamda anlayışsız olması gibi çeşitli perspektiflerden saldırıya uğramıştır. Irk konusu, sadece üstünkörü bir biçimde, *Gender Trouble* ve *Bodies That Matter* (Mahtani, 2002) kitaplarındaki edimsellik tartışmaları içerisinde geçmektedir, fakat Butler *Gender Trouble* kitabının yeni baskısında ırkı hiçbir zaman görmezden gelmek istemediğini, dahası "ırk konusuyla ciddi biçimde ilgilendiğinde [benim edimsellik teorime] ne olacak" sorusunu sormakla ilgilendiğini belirtmiştir (Butler, 1990: xvi). Butler, farklı bir açıdan Siyonist zulüm ile ilgili araştırmaları yüzünden eleştirilmiş ve Yahudi kökleri olan bir Amerikalı olarak kendi konumunu tartışmaya ve savunmaya zorlanmıştır (Butler gerçekten de Siyonizm ile Yahudiliği birbirine eşit tutmanın tamamen hata olduğunu iddia etmiştir).

Butler'ın kavramsallaştırmalarına tekrar tekrar getirilen bir eleştiri, aktörü, kavramın hümanist versiyonlarına faydalı bir alternatifi açık biçimde ortaya koymadan yapısökümüne uğratması ile ilgilidir (Nelson, 1999). Butler aynı zamanda direnişe ve zulme ilişkin kolektif anlayışların (direniş, Butler'ın yazılarında sadece bireysel parodi tipinde performanslar olarak tanımlanmıştır) edimsellik teorisi içerisinde nasıl kavramsallaştırılabileceği konusunda eleştirilmiştir. Örneğin Gillian Rose (1996: 73), performansların hiçbir zaman "erkeksi söylemlerden bir kaçış" sunmadığını belirtirken, Mahtani (2002) farklı ırklardan kadınların yer aldığı performanslara ilişkin analizinde benzer kaygılar taşımakta, performansların toplam etkisinin ölçülemez olduğunda ısrar etmektedir (Mahtani, 2002). Mitch Rose (2002), Butler'ın fikirlerinden yola çıkarak hem direniş hem de hegemonya

pratiklerinin iradenin bir sonucu olduğunu belirterek bu eleştirilere karşı önemli bir savunma oluşturmuştur. Benzer biçimde coğrafya disiplininde edimselliğin "yerine" ilişkin alternatif bir okuma geliştiren Houston ve Pulido (2002), edimselliğin gömülü diyalektik bir praksis biçimi olarak düşünmenin ilerlemeci toplumsal değişim için bir mekân yaratacağını öne sürmektedir.

Butler daha genel anlamda, feminizm içerisinde somut siyasetten (yoksulluk, şiddet, okuma yazma bilmeme vb.) "gerçek" kadınların günlük hayatları ile çok az ilişkisi olan sözlü ve sembolik siyasete doğru yaşanan bir dönüşüme ilham vermekle suçlanmaktadır. Örneğin Probyn (1995: 108), Butler'ın çalışmalarının takdir edilmesi konusunda bir uyarı yapmış, "birçoğumuzun hâlen içerisinde yaşamakta olduğu veya kadın ya da erkek olarak tanımlandığı heteroseksüel ve homoseksüel toplumun çirkin gerçekliklerini" hatırlatmıştır. Coğrafya içerisinde Butler'ın çalışmaları "yeni kültürel coğrafya" alanı içerisindeki araştırma yöntemlerinde somut ve siyâsî olandan dil, anlam ve temsile doğru radikal bir kayma yaratan soyut kuramsallaştırma biçimine bir örnek olarak anılmaktadır (bk. Barnett, 1998). Tüm bunlardan ve Butler'ın giderek daha fazla savaş ve terörizm üzerine odaklanmasından anlaşılacağı üzere, onun özgün psiko-sosyal perspektifleri coğrâfî araştırmaları etkilemeye devam edecektir.

Minelle Mahtani, Toronto Üniversitesi

Butler'ın Önemli Çalışmaları

Butler, J. (1990) Gender Trouble. London: Routledge. (Türkçesi Butler, J. (2016). Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi Çev: Başak Ertür. İstanbul: Metis)

Butler, J. (1992a) 'Contingent foundations: feminism and the question of "postmodernism"', J. Butler & J. W. Scott (eds) Feminists Theorize the Political. New York: Routledge. s. 3–22.

Butler, J. & Scott, J. W. (eds) (1992b) Feminists Theorize the Political. New York: Routledge.

Butler, J. (1992c) 'The body you want', Artforum, Kasım 82–9.

Butler, J. (1993) Bodies That Matter. London: Routledge.

Benhabib, S., Butler, J., Cornell, D. & Fraser, N. (1995) Feminist Contentions: A Philosophical Exchange. London: Routledge.

Butler, J. (1997) Excitable Speech. London: Routledge.

Butler, J., Laclau, E. & Zizek, S. (2000) Contingency, Hegemony, Universality: Contemporary Dialogues on the Left. London: Verso.

Butler, J., Guillory, J. & Thomas, K. (2000) What's Left of Theory? New Work on the Politics of Literary Theory. London: Routledge.

Butler, J. (2004a) Undoing Gender. London: Routledge.

Butler, J. (2004b) Precarious Life: The Power of Mourning and Violence. London: Verso. (Türkçesi Butler, J. (2013). Kırılgan Hayat Çev: Başak Ertür. İstanbul: Metis)

Butler, J. (2005) Giving an Account of Oneself . Fordham: Fordham University Press.

Butler, J. (2009) Frames of War. London: Verso. (Türkçesi Butler, J. (2015). Savaş Tertipleri. Çev: Şeyda Öztürk. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları)

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Austin, J. (1955) How to Do Things with Words. Cambridge: Harvard University Press.

Awkward, M. (1995) Negotiating Difference: Race, Gender and the Politics of Positionality. Chicago: University of Chicago Press.

Barnett, C. (1998) 'The cultural turn: fashion or progress in human geography?', Antipode, 30: 379–94.

Bell, D., Binnie, J., Cream, J. & Valentine, G. (1994) 'All hyped up and no place to go', Gender, Place and Culture, 1: 31–48.

Bell, D. and Valentine, G. (1995) 'The sexed self: strategies of performance, sites of resistance', S. Pile & N. Thrift (eds), Mapping the Subject. London: Routledge. s. 143–57.

Brown, M. (2000) Closet Space: Geographies of Metaphor From the Body to the Globe. London: Routledge.

Butler, J. (2001) 'Giving an account of one's Self', Diacritics, 31 (4): 22–40.

Callard, F. (1998) 'The body in theory', Environment and Planning D: Society and Space, 16: 387–400.

Crang, P. (1994) 'It's showtime: on the workplace geographies of display in a restaurant in southeast England', Environment and Planning D: Society and Space, 12: 675–704.

Cream, J. (1995) 'Resolving riddles: the sexed body', D. Bell & G. Valentine (eds), Mapping Desire. London: Routledge. s. 31–40.

de Beauvoir, S. (1949) The Second Sex. London: Everyman.

Dewsbury, J. (2000) 'Performativity and the event: enacting a philosophy of difference', Environment and Planning D: Society and Space, 18: 473–96.

Gauntlett, D. (2002) Media, Gender and Identity. London: Routledge.

Gregory, D. (2007) 'Law, violence and exception in the global war prison', D. Gregory & A. Pred (eds), Violent Geographies:Fear, Terror and Political Violence. New York: Routledge. s. 205–36.

Gregson, N. and Rose, G. (2000) 'Taking Butler elsewhere: performativities, spatialities and subjectivities', Environment and Planning D: Society and Space, 18: 433–52.

Hood-Williams, J. & Harrison, C. W (1998) 'Trouble with gender', Sociological Review, 46: 73–94.

Houston, D. & Pulido, L. (2002) 'The work of performativity: staging social justice at the University of Southern California', Environment and Planning D: Society and Space, 20: 379-504.

Johnston, L. (1995) 'The politics of the pump: hard core gyms and women body builders', New Zealand Geographer, 51: 16–29.

Kirby, K. (1996) 'Cartographic vision and the limits of politics', N. Duncan (ed.), Bodyspace: Destabilizing Geographies of Gender and Sexuality. London: Routledge.

Lewis, C. & Pile S. (1996) 'Women, body, space: Rio Carnival and the politics of performance', Gender, Place and Culture, 3: 453–72.

Larsen, N. (1929) Passing. New York: WW Norton.

Longhurst, R. (2000) 'Corporeographies of pregnancy: bikini babes', Environment and Planning D: Society and Space, 19: 453–72.

Mahtani, M. (2002) 'Tricking the border guards: performing race', Environment and Planning D: Society and Space, 20: 425–40.

McDowell, L. (1995) 'Body work: heterosexual gender performances in cityworkplaces',

D. Bell & G. Valentine (eds), Mapping Desire: Geographies of Sexualities. London: Routledge.

McDowell, L. (1997) Capital Culture: Gender At Work in the City. Oxford: Blackwell.

Nelson, L. (1999) 'Bodies (and spaces) do matter: the limits of performativity', Gender, Place and Culture, 6: 331–53.

Nussbaum, M. (1999) 'The professor of parody', www.tnr.com/archive/0299/022299/nussbaum0222,99.html 29 Aralık 2002 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Probyn, E. (1995) 'Lesbians in space: gender, sex and the structure of missing', Gender, Place and Culture, 2: 107–9.

Rose, G. (1993) Feminism and Geography: The Limits of Geographical Knowledge. Cambridge: Polity.

Rose, G. (1996) 'As if the mirrors had bled: masculine dwelling, masculinist theory and feminist masquerade', N. Duncan (ed.), BodySpace. London: Routledge. s. 56–74.

Rose, G. (1997) 'Situating knowledges: positionality, reflexivities and other tactics', Progress in Human Geography, 21, 305–20.

Rose, G. (1999) 'Performing space', D. Massey, J. Allen & P. Sarre (eds), Human Geography Today. Cambridge: Polity. s. 247–59.

Rose, G. & Gregson, N. (2000) 'Taking Butler elsewhere: performativities, spatialities and subjectivities', Environment and Planning D: Society and Space, 18: 422–52.

Rose, M. (2002) 'The seduction of resistance: power, politics, and a performative style of systems', Environment and Planning D: Society and Space, 20: 383–400.

Salih, S. (2002) Judith Butler. London: Routledge.

Sharp, J. (1996) 'Gendering motherhood: a feminist engagement with national identity', N. Duncan (ed.), BodySpace. London: Routledge. s. 97–108.

Thrift, N. (1997) 'The still point: resistance, expressive embodiment and dance', S. Pile & M. Keith (eds), Geographies of Resistance. London: Routledge. s. 124–51.

Thrift, N. (2000) 'Afterwards', Environment and Planning D: Society and Space, 18: 213–55.

Valentine, G. (2002) 'People like us: negotiating sameness and difference in the research process', Moss, P. (eds), Feminist Geography in Practice. Oxford: Blackwell. s. 116–26.

Wallace, J. (1998) 'What does it mean to be a woman?', The Times Higher Education Supplement, May 8, 1998.

Walker, L. (1995) 'More than just skin-deep: fem(me)inity and the subversion of identity', Gender, Place and Culture, 1: 71–7.

11 Anne Buttimer

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Çevre bilinci ve algısındaki kültürel farklılıklara artan oranda dikkat gösterilmesi ve beşerî bilimlere uyum sağlayan erken dönem coğrâfî metinlerin yeniden keşfi, 1960'lı ve 70'li yıllarda coğrafya disiplini içerisinde hümanist düşüncenin yükselmesini sağlamıştır. 1938 yılında doğan İrlandalı coğrafyacı Anne Buttimer, bu hümanist dönüşün en önemli destekçilerinden birisi olarak tanınmaktadır. Coğrafya alanı içerisinde hümanizmle olan ilişkisinin izleri, fenomenoloji ve varoluşçuluğa olan ilgisine ve insânî deneyimlere, yaşam dünyasına ve meskenlere odaklanmasına kadar takip edilebilir. Onun çalışmaları üç temel alanda büyük etkiler yaratmıştır: Coğrâfî düşünce ve pratik; yer, mekân ve harekete ait deneyimler; bilim ve siyasalar arasındaki ilişkiler.

Buttimer, profesyonel yaşantısının başlarında, coğrâfî pratiklere, coğrafya tarihine ve felsefesine ilgi duymaya başladı. Buttimer College Cork Üniversitesi'nden matematik, latince ve coğrafya alanlarında lisans derecesi ve coğrafya alanında yüksek lisans derecesi alarak mezun olduktan sonra (1957) Seattle'a taşındı ve Dominikan tarikatına katıldı. Dominikan tarikatının prensibi olan "insanın kendi düşüncelerinin meyvelerini başkaları ile paylaşması" fikri, tarikatta geçirdiği 17 yıl boyunca ve daha sonraki hayatında çalışmalarının yönünü ve motivasyonunu belirlemiştir. Buttimer kariyeri boyunca yansıtıcı konulara odaklanma ve ampirik kaygılar arasında gidip gelme prensibini sürdürdü.

Washington Üniversitesi'nde yaptığı doktora çalışmaları (1962–1964) sosyal coğrafya ve özellikle Fransız geleneğinde (o dönemlerde Amerikan akademi dünyasında ilgi çekmeyen bir araştırma alanı) dikkat çekti (Buttimer, 1971). Belçika Amerikan Derneği'nde

doktora sonrası öğrenci olarak Avrupa'ya dönen Buttimer, 1960'lı yılların sonlarını Louvain Üniversitesi'nde fenomenoloji ve varoluşçuluk çalışmalarına adadı (1965–1966). Fransa'yı ziyaret etmesinin nedeni sosyal mekânın ampirik çalışmalarda nasıl kullanılabileceğini daha iyi kavramaktı. Bunun yanı sıra İskoçya'da şehir planlama standartlarının ve konut alanlarına ilişkin tasarımların değerlendirilmesi ile ilgilendi (1968–1970). Buttimer Glasgow'da kent merkezindeki gecekondu bölgelerinden modern konutlara taşınan işçi sınıfı hanelerle görüşmeler yaptı. Arzu ettiği şey günlük yaşam deneyimlerini ve geleneksel çalışmalarda ciddi bir şekilde ele alınmayan sosyal mekân kavramının boyutlarını anlamaktı. Çalışmanın sonuçlarına göre, grupların mekânlara nasıl anlamlar atfettiği konusunda en önemli konular sosyal referans sistemleri ve kolektif hafızadır (Buttimer 1972). Glasgow'un çalışması pozitivist yaklaşımın izlerini taşısa da, genel anlamda Belçika'da kaldığı dönemden kalan varoluşçu ve fenomenolojik fikirlerden etkilenmiştir. Bu görüşleri daha sonra çalışmalarında tam teşekküllü felsefî bir dalgayı yaratmış ve 1970'li yıllarda çalışmaya başladığı Clark Üniversitesi, Worcester, Massachusetts kapsamında çevre algısı üzerine hazırlanan çok sayıda doktora tezine ilham vermiştir (Buttimer ve Seamon 1980).

Buttimer, "Values in geography" (1974) çalışması ile günümüzde herkes tarafından kabul edilen, bilginin belirli değerlerden ve toplumsal sorumluluklardan ortaya çıktığı ve bunlar tarafından meşrulaştırıldığı fikrine öncülük etmiştir. Bu makalesi, coğrafya disiplini içerisindeki geleneksel modellerin, teorilerin ve pratiklerin bağlamsal farklılıklara genellikle duyarsız olduklarını, emperyalizm ve dünyanın fethi ile açık ve net ilişkileri olduğunu iddia etmektedir. Buttimer bu makalesini daha sonra şu şekilde tanımlamıştır: "Özgürleştirici bir dönüm noktası; kendi yaşamımda ve düşüncelerimde ortaya çıkardığı birçok çelişki ve tutarsızlık karşı karşıya gelinmesi zorlu bir hâl aldı. Dürüstlük birçok farklı şey ile birlikte bu konforlu "-izm", "-loji" ve önsel önyargıların ötesine geçmeyi, hangi durumda olunursa olunsun bilgi yerine ruhu, yapı yerine ahlakı aramayı talep etmektedir" (Buttimer, 1987: 313).

Buttimer pozisyonunu anlatırken, İsveçli coğrafyacı Torsten Hägerstrand –onun "Values" makalesini eleştirenlerden biridir– ile birlikte çalışmaya başlamıştır. Buttimer'in insânî deneyimlere ilişkin özne

odaklı pozisyonu net bir biçimde Hägerstrand tarafından geliştirilen ve daha somut ve nesnel olan zaman-coğrafyasından farklıydı, fakat her ikisi de günlük hayatın zamansal ve mekânsal boyutları ile ilgileniyordu. Buttimer, Lund Üniversitesi'nde Hägerstrand'e katıldı ve sosyal mekân anlayışına zamansal bir boyut eklemeyi amaçladı. 1976 yılında ciddi biçimde varoluşçuluk ve fenomenolojiye dayanan bir makale yayınladı. Bu makalesinde coğrafyayı yaşanmış zaman-mekân ritimleri babında yeniden düşündü. Buttimer ve Hägerstrand ayrıca "bilgi entegrasyonunu" hedefleyen uluslararası bir projede ortaya koymuş, Buttimer bu projeyi bireylerin hikâye anlatma sürecine dönüştürmüştür. Adı *Dialogue Project (Diyalog Projesi)* olan bu çalışma, 1977 yılından 1988 yılına kadar devam etmiştir ve çalışan ve emekli olmuş çok fazla sayıda meslek sahibi ile yapılan otobiyografik görüşmelerin video kayıtlarını içermektedir. Ortak kariyer deneyimleri ve kişisel ve ortak anlayış için zemin tanımlama merkezî konular olmuştur, fakat proje aynı zamanda entelektüel geçmişi, coğrâfî olarak oturtulan bilginin toplumsal inşasını, hümanizmi, değerleri ve doğa bilimleri ile sosyal bilimler arasındaki ilişkileri de araştırmıştır.

Diyalog Projesi insanlar, yerler ve olaylara ilişkin çok fazla yeni ampirik bilgiyi bir araya getirmiştir; Buttimer'in disiplinin geçmişi ve pratikleri ile ilgili yaptığı temel kavramsal okumanın üzerinde inşa edildiği benzersiz bir malzeme. *Practice of Geography* (1983b) çalışması, uluslararası coğrafyacıların kariyer rotalarının, yapısal ve somut bazı şartların kişisel değerler, yetenekler ve tercihler ile bir araya geldiğini ortaya koymuştur; *Geographers of Norden* (Hägerstrand ve Buttimer, 1988) ise Kuzeyli coğrafyacıların kariyer deneyimleri üzerine olan makalelerin derlenmesi ile oluşturulmuştur (on yılı aşkın bir süre sonra, bu eseri İsveç coğrafya tarihine ilişkin yeni bir kitap izlemiştir – Buttimer ve Mels, 2006). Buttimer, *Geography and the Human Spirit* (Buttimer, 1993) eserinin yayınlanması ile dikkatini kişisel deneyimlerden daha genel bir biçimde tarih, pratik ve coğrâfî düşüncenin toplumsal bağlamına kaydırmış, coğrâfî araştırmaların yüzyıllar boyunca Batı hümanizminin değişik maskeleri ile şekillendiğini iddia etmiştir.

İrlanda kırsalına olan kişisel bağına rağmen Buttimer'in kariyerinin her zaman dikkat çekici uluslararası bir yönü olmuştur.

1974-1977 yılları arasında the Association of American Geographers (Amerikan Coğrafyacıları Derneği) Kurul Üyeliği ve 1996-1999 yılları arasında the Royal Geographical Society (Kraliyet Coğrafya Topluluğu) Kurul Üyeliği yapmış, 1993 yılında *Academia Europaea (Avrupa Akademisi)* üyesi olarak seçilmiş, 2000-2004 yılları arasında the International Geographical Union (Uluslararası Coğrafya Birliği) Başkanlığı yapmıştır. Buttimer 1991 yılında İrlanda'ya geri dönmüş ve University College Dublin'de Coğrafya Bölümü Başkanlığı görevine seçilmiştir. Burada tarımsal yaşam ve sürdürülebilir kalkınma üzerine çalışmaya devam etmiştir; bu konular Buttimer'in hem uluslararası diyalog hem de fiziksel ve beşerî coğrafyanın sürekli birlikteliğini gerektirdiğine inandığı konulardır.

Mekânsal Katkıları

Genel anlamda Buttimer'in mekân ve yer ile ilgili düşünceleri daha geniş biçimde tanımlanmış hümanist coğrafya ile ilişkilendirilmektedir. Fakat bu tür bir etiketleme kaçınılmaz bir biçimde muğlaktır ve hatta hatalı biçimde tanımlanmış bir akademik hedef ortaya atmaktadır. Buna bağlı olarak Buttimer'in yaratıcı entelektüel katkılarını gizlemektedir. Buttimer hümanizmin ve hümanist coğrafyanın neler gerektirdiğine ilişkin orijinal bir öneri sunmuştur.

Buttimer'in erken dönemde yaptığı çalışmalar, en az üç yönden pozitivist bilim anlayışı içerisinde yer alan insânî özelliklerden arındırma ve soyut mekân anlayışına başkaldırmıştır. İlk olarak, Fransız coğrafya ve sosyoloji anlayışları arasındaki sınırlarda ortaya çıkmaya başlayan sosyal mekân (*l'espace social*) kavramını incelemiş ve bu kavramı İngilizce beşerî coğrafyaya kazandırmıştır. Bu şekilde, yaşam deneyimlerini o dönemin Anglo-Amerikan çalışmalarında tercih edilen biçimde sadece sosyolojik veya psikolojik bir anlamda incelemenin ötesinde, fiziksel mekânsal bir çerçeve sağlama anlamında rehberlik görevi üstlenmiştir. Buttimer'in düşünceleri, mekânın "sübjektif" ve "objektif" bileşenlerini entegre etmeyi hedefleyen Fransız akademisyenler Maximilien Sorre ve Paul-Henri Chombart de Lauwe'den etkilenmiştir. Bu yazarların fikirlerinden yola çıkan Buttimer, sosyal mekânın; tavırlar, algılar, yere ilişkin deneyimler, çeşitli ölçeklerde ob-

jektif mekânsal çevre gibi sübjektif boyutların birbirine karışmasını ortaya koyan ilişkisel bir kavram olduğunu göstermiştir (Buttimer, 1969: 142).

İkinci olarak, 1970'li yıllarda Buttimer, coğrafya disiplini içerisinde mekân ve yer ile ilgili postpozitivist düşünceleri biçimlendirmedeki orijinal seslerden birisi olmuştur. Varoluşçuluk ve fenomenoloji içerisinde yaptığı felsefî manevraları birleştirerek normatiflik, değerler, kanıksama, iktidar ve yaşanmış mekâna ait farkındalık yaratmada önemli rol oynamıştır. Bachelard, Eliade, Husserl, Heidegger, Merleau-Ponty, Schütz gibi birbirinden çok farklı kaynaklardan etkilenen Buttimer, mekânsal-zamansal deneyimlerin yeniden düşünülmesine katkıda bulunmuştur. Doğrusal zaman anlayışı ve aşikâr davranış ve rutinlerin haritalandırma biçimlerine ait geleneksel düşünceye zıt biçimde, çevresel deneyimi bir bütün olarak anlama amacındaydı. Zaman-mekân ritimleri de gömülü deneyimler ve biyolojik ritimlerin çok daha karmaşık boyutlarını içermekteydi (Mels, 2004).

Üçüncü olarak, coğrâfî bilgi üretimi ve disiplinin tarihine bağlamsal bir yaklaşım ile geliştirdiği hümanizm okumasına yaptığı katkı belirtilmelidir. Buttimer için hümanizm ve coğrafya arasında ilişki, birbirlerinden ne kadar ayrı olsalar da oldukça derindi: "İnsan olmanın her yönü için –rasyonalite veya irrasyonalite, inanç, duygu, sanatsal deha veya siyâsî hünerler– bir coğrafya bulunmaktadır. Dünyanın her coğrâfî yorumunun altında, insan olmanın doğası ile ilgili üstü kapalı varsayımlar bulunmaktadır (Buttimer, 1990: 1-2)." Buttimer Batılı hümanizm anlayışını, hümanist coğrafyanın net biçimde belirtilmiş bir gündemini sunmak yerine, "yaşamın veya insânî düşüncenin bütünselliğinin tasdik edilmesi gereken zamanlarda ve yerlerde ortaya çıkan, insanlık için atılan özgürlük çığlığı (*cride-coeur*)" şeklinde tanımlamıştır (a.g.e. 2). Bu tanım, coğrafya alanında insanların ve mekânların bilimsel yazında soyutlanmasından duyduğu tatminsizliğe dönüşmüştür: "Hümanizmi savunmak hangi ideolojik duruştan türerse türesin, genellikle beşerî coğrafyanın materyalist fikirlerle motive olan robotların ölüm dansından (*dance macabre)* daha fazlasını ifade ettiği inancı ile yapılmıştır ve birçoklarının görüşüne göre İkinci Dünya Savaşı sonrası "bilimsel" ıslah buna yol açmıştır (Buttimer, 1993: 47).

Buttimer, Batılı hümanizmin farklı bağlamlarda, özgün fakat birbirlerini karşılıklı dışlamayan mesleksel *anlamlara* sahip olduğunu iddia etmiştir. Analitik olarak (*logos*), konumlu bilgilerin ve söylemlerin çeşitliliğine karşı bir bağlılık bulunmaktadır. Eğitimsel olarak (*paideia*), hümanizmin etkisi beşerî bilimler ile artan oranda ilişki içermektedir. Uygulama bakış açısından (*ergon*), insanlık durumuna ilişkin daha ciddi toplumsal ve siyâsî ilgi oluşturmuştur. Hümanist coğrafya olarak dar biçimde etiketlenen bu farklı türler çeşitli biçimlerde birbirine karışmaktadır. Fakat Buttimer'e göre, hümanizmi savunmanın genellikle eleştirel yansımayı içerdiğini kabul etmek önemlidir (*poesis*). Bu kabul, gerçekliğin ve insan olmanın doğası ve bunları oluşturmanın geleneksel yolları hakkındaki ontolojik sorularla ilgilenmeyi içermektedir. Bu bağlamsal yanıt verebilirlik, çağdaş beşerî coğrafya alanında "düşünce ve bağlam, deneyim ve uzmanlık, çağdaş gerçekliğin açıklaması için tüm pratiklerimizin yeterliliği arasındaki kaçınılmaz bağlantıları" vurgulamıştır (Buttimer, 1996: 841).

Buttimer, Amerikalı filozof Stephen Pepper'in çalışmalarından yola çıkarak önemli *metaforların* (mekanizma, organizma, arena/*bağlamcılık* ve mozaik/*biçimcilik*) ve onların şiirsel, bilişsel ve sezgisel niteliklerinin coğrafya alanındaki farklı kullanımlarını araştırmaya devam etmiştir. Buttimer'in 1980'li yıllarda ortaya koyduğu fikirlerinde metaforlar şu şekilde betimlenmiştir: "Metaforlar, akademisyenlerin düşündüğü ve kendi alanlarında pratik ettiği materyal ve ideolojik bağlamlardaki belirli parçaların esas anlatısı ve senaryosu içerisinde Batılı entelektüellik tarihinin *Dramatis Personae*'si (katılımcıları) olarak kabul edilebilirler (Buttimer 1982: 91)." Araştırmaların altında yatan bilişsel stile veya temel dünya görüşü üzerine olan bu odaklanma, paradigmaların birbirini takibiyle ilgili daha geleneksel açıklamalarla çelişmektedir. Buttimer'e göre kök metaforun cazibesi, gerçekliğin estetik, ahlâkî, duygusal ve deneyimsel algısındadır; sadece epistemolojik iddialar içerisinde değildir. Buttimer'in bu noktadaki orijinal katkısı da bazı durumlarda basit bir biçimde birbirini izleyen fikirler olarak algılanan ve dar biçimde tanımlanan metaforik stili sosyal çevre düşüncesi ile genişletmektir; örneğin bir akademisyenin kişisel geçmişi ve sosyal çevrenin, gücün ve kamu çıkarlarının yapısal etkileri. Bununla ilişkili olarak coğrâfî araştırmanın *ufuklarının*

çeşitliliğinin yerelden küresel kaygılara kadar değiştiğini belirtmiştir.

Son olarak Buttimer, hümanizmin çekiciliğinin Batı tarihi içerisinde dolayımlandığı ve dönüştürüldüğü yöntemleri araştırmak için üç adet mitolojik-şiirsel figür ayırt etmiştir: *Zümrüdü Anka (Phoenix)* (yeni hayat sembolünü ve kanıksanmış olan şeylerden özgürleşmeyi sunar), *Faust* (kurumların ve formel yapıların inşası) ve *Narkissos* (*Narcissus)* (yansıma ve sorgulama). Bunlar Buttimer'in 1990'lı yıllardan sonra derinlemesine incelediği, insan deneyimleri, materyal yaşamı ve düşünceleri içerisindeki çevrimsel olarak ortaya çıkan drama kapsamında yer alan geniş temaları sembolize etmektedir. Katı bir sınıflandırma veya teleolojinin bir dışa vurumu yerine, temalar ve döngülerden oluşan bu sezgisel üçleme, Buttimer'in daha önce üzerinde çalıştığı toplum içerisindeki coğrâfî düşünce ve pratiklerle bağlanmıştır.

Tüm bu yorumsal girdiler (Zümrüdü Anka - Faust - Narkissos'un art zamanlı perspektifleri ve eş zamanlı Anlam-Metafor-Ortam ve Ufuk), coğrâfî bilgi üretiminin kişisel, bağlamsal ve daha makro-perspektif anlamlarını tam olarak anlamaya yardımcı olmuştur. Metodolojik olarak bu çabaların bir bölümü, öz-düşünümsel, anlatı-odaklı yaklaşımlara dayanmış ve alanın arşivlenen metinlerle desteklenen sözlü ve görüntülü kayıtları olan tarihini oluşturmuştur: Diyalog Projesi ve bu projede sonra gelen ürünler toplumsal ve coğrâfî bağlamda (oto)biyografi ve kişisel ilişkilerin araştırılması için çok faydalı olmuştur.

Diyalog Projesi aynı zamanda sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin anlayışın biçimlendirilmesinde de yardımcı olmuştur. 1980'li ve 90'lı yıllarda Buttimer, sürdürülebilir peyzaj üzerine önemli uluslararası araştırma projelerini yönetmiştir. Bunlar AB siyasalarının uygulanması ve iletişim konularında ölçeğin önemini ortaya çıkarmıştır (örneğin Buttimer, 2001). Bu noktada, diyalog soruları farklı Avrupa ülkelerinde planlama ve kalkınma konularında kanıksanmış durumda olan ve oldukça tezat bakış açılarını ortaya koymuştur.

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Buttimer'in erken dönemde yaptığı sosyal mekân ve coğrâfî deneyimlere ilişkin incelemesi, on yıllar boyunca diyalog ve (oto)biyografi yöntemleri üzerine çalışması, disiplinin tarihine ve değişimine ilişkin

orijinal anlayışı ve analitik ifadeleri mekân ve yer hakkındaki düşüncelere yapılan hümanist katkılar olarak algılanmaktadır. Bu katkılar, aynı zamanda çeşitli eleştiriler de doğurmuştur. Buttimer'in çalışmalarına ilişkin eleştirilerin izleri, hümanist coğrafyanın yeniden doğuşu ile ilişkili olan merkezî konulara kadar takip edilebilir. Bazı eleştirmenler, Buttimer'in erken dönemde yaptığı varoluşçu ve fenomenolojik felsefeyi daha geleneksel ve çoğunlukla pozitivist yöntemler ile birleştirme çabalarında çelişkiler olduğunu öne sürmektedir. Bu rahatsız edici düzenleme, sosyal mekânın haritalandırılması ile tanımlanmıştır ve Buttimer'in yaşanmış tecrübelerin, meskenin ve sübjektifliğin kavramsal dünyasını araştıran zaman-mekân ritimlerine yaklaşımı zaman coğrafyası ve mekânsal analiz teknikleri ile ampirik olarak incelenebilir.

Bu eleştirilerle bir açıdan çelişen benzer bir tartışma, Buttimer'in, insan deneyimlerinin bütünlüğü ile ilgilenen ve her türlü nedensel özne-nesne ilişkisini reddeden fenomenolojiyi, bilim karşıtı bir pozisyon olarak yanlış yorumladığını öne sürmektedir. Benzer biçimde, fenomenoloji ile ilgili esnek görüşleri de –disiplin içerisindeki bir yöntem yerine insan deneyimlerinin doğasının aslını ortaya çıkarmak için fiilî süreçlerden oluşan bir bakış açısı olarak algılaması– sorgulanmıştır. Son olarak, Buttimer'in çalışmalarında geçen merkezî fenomenolojik kavram olan amaçlılık, bazı durumlarda hatalı bir biçimde psikolojik seviyeye indirgenmiş, bireysel öznenin ötesine geçememiştir. Bu eleştiri genellikle, sübjektifliğin ve fikirler dünyasının, maddi pratiklerin önemini görmezden gelme eğiliminde olduğu bir tür usçuluğun her yere yayılmasının altını çizmektedir.

Bu eleştiri aynı zamanda belirli değerlerin ve bilgilerin arkasındaki güç ve çıkar sistemlerini de içeren sosyalleşme süreçlerinin doğasına ilişkin daha fazla spesifik soruyu ortaya çıkarmıştır. 1980'li yıllarda yapılaşma kuramının popülerliğinin artması, sadece bilgili ve yetenekli insanlarla ciddi biçimde meşgul olmayı desteklememiş, aynı zamanda hümanistleri insan davranışlarının yeniden üretiminde yer alan toplumun yapısal özelliklerini görmezden gelmekle eleştirmiştir. Birçok eleştirmen Buttimer'in bu konularda çok fazla sessiz kaldığını belirtmiştir. Buttimer'in çalışmalarında birey, izole bir varlık olarak resmedilmemektedir, daha ziyade varoluşçuluk anlamında bilinçli, sosyal mekânla

ve pratiklerle ilgili, kaçınılmaz olarak sosyal yaşamın ve cemaatlerin yaratılmasına katkıda bulunan birey tasviri vardır. Fakat birçok eleştirmenin iddia ettiği gibi Buttimer, baskıların ve kısıtlamaların toplumsal olarak nasıl üretildiğini, belirli projelerin ve planların neden egemen hâle geldiğini, zaman ve mekâna ilişkin soyutlamaların tecrübe edilen zaman-mekânı nasıl egemenliği altına aldığını açıklamaya çalışma konusunda bir girişimde bulunmamıştır. Bu eleştirinin Buttimer'in coğrâfî bilgi üretiminin toplumsal bağlamını ortaya koyduğu eserlerinden ziyade teorik eserlerini hedef aldığını belirtmek yerinde olacaktır.

Tom Mels, Gotland Üniversitesi

Buttimer'in Önemli Çalışmaları

Buttimer, A. (1971) Society and Milieu in the French Geographic Tradition. Chicago: Rand McNally.

Buttimer, A. (1972) 'Social Space and the Planning of Residential Areas', Environment and Behaviour, 4(3): 279–318.

Buttimer, A. (1974) 'Values in geography', Commission of College Geography Resource Paper 24, Washington, DC: Association of American Geographers.

Buttimer, A. & Seamon, D. (1980) The Human Experience of Space and Place. New York: St Martin's Press.

Buttimer, A. (1983a) Creativity and Context. Lund: Lund Studies in Human Geography.

Buttimer, A. (1983b) The Practice of Geography. London: Longman.

Buttimer, A. (1988) The Wake of Erasmus. Lund: Lund University Press.

Buttimer, A. (1991) Land-Life-Lumber-Leisure. Ottawa, Ont.: Royal Society of Canada.

Buttimer, A. (1993) Geography and the Human Spirit. Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press.

Buttimer, A., Brunn, S. D. & Wardenga, U. (eds) (1999a) Text and Image: Social Construction of Regional Knowledges. Leipzig: Institut für Länderkunde.

Buttimer, A. & Wallin, L. (eds.) (1999b) Nature and Identity in Cross-cultural Perspective. Dordrecht: Kluwer.

Buttimer, A. (ed.) (2001) Sustainable Landscapes and Lifeways: Scale and Appropriateness. Cork: Cork University Press.

Buttimer, A. & Mels T. (2006) By Northern Lights: On the Making of Geography in Sweden. Aldershot: Ashgate.

Hägerstrand, T. & Buttimer, T. (1988) Geographers of Norden. Lund: Lund University Press.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Buttimer, A. (1969) 'Social space in interdisciplinary perspective', The Geographical Review, 59: 417–26.

Buttimer, A. (1971) 'Health and welfare: whose responsibility?', Antipode, 3: 31–45.

Buttimer, A. (1976) 'Grasping the dynamism of lifeworld', Annals of the Association of American Geographers, 66: 277–92.

Buttimer, A. & Hägerstrand, T. (1980) 'Invitation to Dialogue', DIA paper 1, Lund.

Buttimer, A. (1982) 'Musing on Helicon: root metaphors in geography', Geografiska Annaler, 64B: 89–96.

Buttimer, A. (1987) 'A social topography of home and horizon', Journal of Environmental Psychology, 7: 307–19.

Buttimer, A. (1990) 'Geography, humanism and global concern', Annals of the Association of American Geographers, 80: 1–33.

Buttimer (1994) 'Response to commentary on "Grasping the dynamism of life-world" (1976)', Progress in Human Geography, 18: 501–6.

Buttimer, A. (1996a) 'Geography and humanism', I. Douglas, R. J. Huggett, & M. Robinson, Companion Encyclopedia of Geography. London: Routledge.

Buttimer, A. (1996b) 'Reply to commentaries on "Values in Geography"', Progress in Human Geography, 20: 513–19.

Buttimer, A. (1999) 'Humanism and relevance in Geography', Scottish Geographical Journal, 115: 103–16.

Buttimer, A. (2005) 'Edgar Kant (1902-1978): a Baltic pioneer', Geografiska Annaler B, 87: 175–92.

Maddrell, A. (2009) 'An interview with Anne Buttimer', Gender, Place and Culture.

Mels, T. (ed.) 2004) Reanimating Places: A Geography of Rhythms. Aldershot: Ashgate.

12 Manuel Castells

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Manuel Castells, 1942 yılında İspanya'da dünyaya gelmiştir. Çocukken Barcelona'da yaşamış, liseyi burada bitirmiş, hukuk ve ekonomi alanında eğitim almak üzere 1958 – 1962 yılları arasında Barcelona Üniversitesi'ne devam etmiştir. General Franco'nun faşist diktatörlüğüne karşı koyan aktivist öğrenciler arasında yer aldığı için Paris'e kaçmış, 1964 yılında Sorbonne Hukuk ve Ekonomi Fakültesi'nden mezun olmuştur. Daha sonra Paris'te kalan Castells, 1967 yılında École des Hautes Études en Sciences Sociale'den doktora derecesini almış, ilk makalesini ('Mobilité des enterprises et structure urbaine') aynı yıl yayınlamıştır. İleri teknoloji firmalarının Parsî bölgesindeki yer seçim stratejilerinin istatistikî analizine dayanan doktora çalışması (danışmanlığı ünlü sosyolog Alain Touraine tarafından yapılmıştır) Castells'in kırk yıl boyunca ilgileneceği iki temel konunun altını çizmiştir; yeni teknolojilerin ortaya çıkışı ve kentlerin değişen biçimleri. Paris'te çalışan Castells, şaşırtıcı olmayan bir biçimde önemli Marksist teorisyenler olan Henri Lefebvre, Nicolas Poulantzas ve Louis Althusser ile tanışma fırsatı buldu; Nanterre'de öğrencileri arasında yer alan Daniel Cohn-Bendit'in de öğrenci ayaklanmasında önemli figürlerden birisi olması dolayısıyla Castells'in Mayıs 1968 ateşine kapılacağı tahmin edilebilirdi. Ayaklanma içerisindeki rolü sebebiyle Fransız hükümeti tarafından ülkeden kovulan Castells, 1972 yılında özel af ile Paris'e dönmeden önce Şili ve Kanada'da yaşadı (bk. Susser, 2002).

Castells'in ilk önemli eseri olan *The Urban Question: A Marxist Approach* 1972 yılında yayınlanmıştır (İngilizcesi ilk defa 1977 yılında basılmıştır). Tartışmasız o dönemin bir ürünü olan bu eser, Marksist kavramları ve perspektifleri "kent sorunu" etrafında bir araya getirme

konusunda dikkat çekici ve öncül bir girişimdir. Castells, özünde, 1970'li yıllarda kentlerin karşı karşıya kaldığı sorunların büyük kısmının (örneğin ırksal ayaklanmalar, yoksulluk, yüksek suç oranları gibi) bu sorunlara cevap bulamayan ideolojik anlamda iflas etmiş bir kent sosyolojisi içerisine kilitlendiğini öne sürmüştür. Bu geleneğin kökleri, 1920'li yıllarda Şikago Üniversitesi'nde yer alan ünlü "kentsel ekoloji" okuluna ait sosyologlara uzanmaktaydı ve 1960'lı yıllarda birçok sosyolog ve sosyal coğrafyacı tarafından üretilen "faktör analizli ekoloji" anlayışı içerisinde açık bir şekilde dışa vuruluyordu. Bu anlayışı reddeden Castells, klasik Marksist kuramdan ve yeni ortaya çıkan çoğulcu siyaset bilimlerinden yararlanarak, kapitalist toplum içerisinde kentsel mekânın çelişkili üretimini vurgulayan bir kentsel sosyoloji anlayışını ana hatlarıyla ortaya koydu. Castells, kitabın başlangıcındaki "Epistemolojik Giriş" bölümünde, çalışmanın, Marksist teorisyenlerin kentleri "yeterince özgül bir yöntemle" analiz etmemeleri karşısındaki hayreti sebebiyle ortaya çıktığını belirtmiştir (Castells, 1977: 2). Kitap o dönemde Marksist gelenek içerisinde çalışanlar arasında pek etkili olmamıştır; bu eserin esas mirası bir nesil coğrafyacıyı siyasal iktisat teorileri ile ilgilenmeye teşvik etmesi ve "yeni kent sosyolojisinde" standart bir metin olarak hizmet etmesidir. Dolayısıyla *The Urban Question,* David Harvey'in (1973) *Social Justice and the City* eseri ile birlikte, kent araştırmacılarının adaletsizliğin kentleşmesini araştırırken Marksist teorinin kavrayışlarını kullanmaları için bir çağrı olarak yan yana durmaktadır.

International Journal of Urban and Regional Research'ün kurulmasında önemli figürlerden birisi olan Castells, kendisini yeni kent sosyolojisinin öncü kuvveti içerisinde buldu. Castells, o dönemde Kalifornia Berkeley Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'ne geçmiş, Paris'te olandan daha ampirik çalışmaların yapıldığı bir sosyoloji geleneğinin içerisine girmiştir. Bu durum Fransa, İspanya, Latin Amerika ve Kalifornia'daki kentsel toplumsal hareketlerin ve hareketlerde yer alan örgütlerin karşılaştırmalı olarak incelendiği *The City and the Grassroots* (1983) eserinde açıkça görülmektedir. Bu kitap, *The Urban Question* eserinde geliştirilen, kapitalizm döneminde kentlerin önemli bir rolünün emek gücünü yeniden üretmek için tasarlanmış kolektif tüketim olanakları sağlama olduğuna ilişkin varsayımları genişletmiştir (örneğin

boş vakitleri değerlendirme, alışveriş yapma ve sağlık tesisleri). *The City and the Grassroots* bu olanaklara ve tesislere erişimin zorluğunu belirtmiş, bu tür tesislere erişimi kolaylaştırmak ve geliştirmek isteyen protesto gruplarının ve siyâsî hareketlerin üzerine odaklanmıştır. Castells, ayrıntılı saha araştırmaları yolu ile bu tür grupların emek-sermaye arasındaki gerilimi kullanabileceğini öne sürmüştür. Castells, bu çalışmasında sınıf bilinci konusu üzerinde durmaktansa gay ve lezbiyen grupların özgürlüğünü amaçlayan toplumsal hareketlerin oluşumunun altını çizerek görüşlerinin kapsamını genişletmiştir (örneğin saha çalışmalarından bir tanesi San Francisco'da gaylerin siyâsî kimliklerinin oluşumunu incelemiştir).

Bazılarına göre aktör üzerine yapılan bu vurgu Althusser tabanlı Marksizm anlayışından Weberci bir düşünce tarzına yönelişin sinyallerini vermiştir (Merrifield, 2002). Fakat Castells'in teknolojiye olan ısrarlı ilgisi, kapitalizmin yeni *bilgisel* yapıları üzerine olan bir seri çalışmasında yapısal metaforlara dönüşüne sebep olmuştur. Castells, 1989 yılında *The Informational City* eserini yayınlamıştır; bu çalışması Amerika Birleşik Devletleri'nde bilişim teknolojileri ve ekonomik yeniden yapılanma ile ortaya çıkan kentsel ve bölgesel değişimleri analiz etmektedir (San Francisco körfez bölgesinde oluşan değişimlere vurgu yaparak). Bu kitap tam zamanında yazılmıştır, çünkü yoksul ve göçmen işçilerin ileri teknoloji ve bilgi yoğun sanayi sektörlerinde çalışan varlıklı elit kesime "hizmet ettiği kutuplaşmış veya "ikili" kente katkıda bulunan kentsel yönetişim anlayışının doğasındaki değişimlerin altını çizmiştir. Bu çalışma, üç ciltten oluşan 1400 sayfalık oldukça iddialı bir eser olan *The Information Age: Economy, Society and Culture'ın* habercisi olmuştur; *The Rise of the Network Society* (1996), *The Power of Identity* (1997) ve *End of Millennium* (1998). Batı dünyası içerisinde ve dışarısında kentsel hayatın doğasına ilişkin gözlemlerini modern sosyal, ekonomik ve siyâsî yaşamın örgütlenmesindeki temel değişikliklerin genel değerlendirmesi ile bir araya getiren çalışma, Bell, Touraine, Polyani ve diğer önemli toplum kuramcılarının geleneği içerisinde yazılmıştır ve toplumun örgütlenmesindeki önemli kaymayı tanımlamayı amaçlamaktadır. Bunlardan farklılaştığı nokta belki de yerin özgüllüklerine gösterilen dikkattir.

The Internet Galaxy: Reflections on the Internet, Business and Society (2001) ile birlikte Castells'in bilgi toplumu üzerine yaptığı üçleme, akademik ve idârî çevreler ve iş çevreleri içerisindeki ününü ciddi biçimde artırdı (bu çevrelerde "küreselleşme gurusu" olarak biliniyordu). Örneğin 2002 yılında, Birleşmiş Milletler ile uluslararası topluluklar arasındaki ilişkiler üzerine danışmanlık vermek üzere Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne danışman olarak atandı. Tüm bunlar olurken, dünyanın en önde gelen "kamu entelektüellerinden" birisi olduğuna dair ithamlara karşı çıktı:

> Hayır, ben bir kamu entelektüeli değilim, hiçbir zaman değildim ve hiçbir zaman olmak istemedim. Ben bir araştırmacıyım. Ben bilgi üretirim. Benim rolüm ve projem budur. Diğer taraftan tabii ki kaygılı bir vatandaşım ve mevcut durumda çok kötü durumda olan dünyayı iyileştirmek için elimden geleni yaparım. Fakat bu benim özel hayatımdır. Kamusal hayatım, olabildiğim kadar iyi bir akademisyen ve araştırmacı olmaktır. Hayatta en çok zevk aldığım şey öğrencilerime yardımcı olmak ve birlikte, dünyayı daha iyi anlamak ve daha sonra onu kendi değerlerimiz ve kararlarımız doğrultusunda değiştirmek için önemli konularda yeni bilgi üretmemizdir. (Castells, Qiu, 2008: 4 içerisinde alıntılanmıştır)

Castells'in 2003 yılında Güney Kalifornia Üniversitesi'nde İletişim Profesörü ve Wallis Annenberg İletişim Teknolojileri ve Toplum Bölümü Başkanı olarak atanması, o dönemde çalışmalarında medya ve iletişime ilişkin sorulara daha fazla odaklanmaya başladığını kanıtlamaktadır. Kablolu iletişimden kablosuz iletişime geçişi vurgulayan Castells, gerçekten de bireysel, hareketli ve "yatay" iletişim yöntemlerinin daha geleneksel "dikey" kitlesel iletişim araçları ile kesiştiği alanlarla ilgilenmeye başlamış, ulus devlet etrafında demirlemiş bir kamusal alandan "medya sistemleri etrafında oluşturulan bir kamusal alana" geçişten bahsetmiştir (Castells, 2008: 620). "Gerçek sanallık" fikrini benimseyen Castells, gücün materyal ve sembolik kaynakları arasında ayrım yapmayı reddetmiş, insan zihni i şekillendiren gücün iletişim ağlarının gücü olduğunda ısrar etmiştir (dolayısıyla 2009 yılında yayınlanan kitabının adı ***Communication Power İletişim Gücü***). Böyle

bir perspektiften bakarak, iktidar oluşumunun yeni bir biçiminin iletişim alanında ortaya çıktığını iddia etmiş, "iktidar sahiplerinin" yatay iletişim ağlarına sızarak bunları kontrol altına alma çabasına ilişkin ayrıntılar sunmuştur; ABD yönetiminin Körfez Savaşı ile ilgili haberleri ve gündemi kontrol etme arayışı, Rupert Murdoch'ın sahibi olduğu NewsCorp'un haberlere müdahale ederek ticârî çıkarlarını koruması, Çin yönetiminin elektronik postaları takip etmesi ve incelemesi, Avrupa Birliği'ndeki güçlerin sosyal medya ve dosya değiş tokuş edilen internet sitelerinin gücünü azaltmaya çalışması gibi (Arsenault ve Castells, 2008; Castells ve arkadaşları, 2006; Castells, 2007).

Mekânsal Katkıları

Aşırı bir sadeleştirme yapacak olursak, Castells'in erken dönem çalışmalarının ve son dönemde yaptığı çalışmaların, coğrâfî düşüncenin gidişatı üzerinde çok büyük etkisi olmuştur; fakat *The Urban Question* ve *The Information Age* eserleri arasında Castells'in kendi mekân ve yer anlayışında önemli bir değişim olduğunu görmek mümkündür. Castells, bahsi geçen ilk eserde, kendi bakış açısına göre kentsel olanı "fetişleştiren" yazarları kapitalist yapılardan bağımsız özgün bir ekoloji miras bırakmakla itham ediyordu. Bu eleştirisi aynı dönemde eserler verdiği ve kente sahip olmadığı bir özerklik ve önem atfettiğini iddia ettiği Henri Lefebvre için de geçerliydi. Bu noktada, Lefebvre'i Şikago Okulu'nun temsilcileri (özellikle Louis Wirth) ile birlikte aynı parantez içerisine yerleştirmiş, mekânsal yakınlığı "mekânın düzenlenmesi dışında kurumsallaşmış bir örgütlenme yokmuşçasına" toplumsal özgürlükle bir tuttuğunu iddia etmiştir (Castells, 1977: 90). Bu noktayı geliştiren Castells, kentin yapısalcı bir açıklamaya ihtiyacı olduğunun altını çizmiştir:

> Bu soru, üretimin yapısal kurallarını ve çalışılan mekânsal formun işleyişini keşfetmek amacı ile sorulan, aktiviteler ve konumların arasındaki etkileşime ait mekanizmaların tanımının ötesine geçmekle ilgili olan bir sorudur ... Mekâna ait net bir teori yoktur fakat belirli toplumsal biçim ve mekânların özelliklerini ve tarihsel olarak belirli biçimler ve süreçlerle eklemlenmesini açıklamak için toplumsal yapıya ait teorinin basit bir biçimde yayılması ve açıklanması vardır. (Castells, 1977: 124)

Dolayısıyla "kent sorununa" getirilen bu yapısalcı çözüm, o dönemde kent çalışmaları alanında açık bir biçimde görülen ve belirli mekânların onların içerisinde yaşayan insanların yaşamlarını şekillendirdiğine olan inançla kendini gösteren mekânsal determinizm için önemli bir çare ortaya koymuştur. Fakat Castells bu çözümü ortaya koyarken diğer bir uç noktaya kaymıştır: Mekân basit bir biçimde toplumsal süreçlerin yansıması hâline gelmiştir (bunun bir sonucu olarak "mekânın, tıpkı zaman gibi toplumsal ilişkilere ilişkin bizlere hiçbir şey söylemeyen fiziksel bir nicelik" olduğu iddiasını ortaya atmıştır, Castells, 1977: 442). Bu görüşü, kentin iş gücünün yaşadığı meskûn alan ve "yaklaşık olarak" iş gücünün belirli bir kesiminin günlük örgütlenmesine karşılık gelen kolektif tüketim birimi" olarak tanımlamasında görülebilmektedir (Castells, 1977: 148). Bu açıdan bakılacak olursa kent, devletin malların tüketiminin kolektif araçlarını yaratmasının bir sonucudur ve Castells bunun sermaye tarafından garanti edilemeyeceğini fakat bununla beraber sermayenin yeniden üretimi için çok önemli olduğunu belirtmiştir.

Sonuç olarak, Castells'in kent sorunu ile ilgili ortaya attığı iddialar, kentin üretimiyle sonuçlanan toplumsal süreçlerin özgün bir biçimde kentsel olmadığı, daha çok kapitalist topluma özgü olduğu konusundaki ısrarı sebebiyle kent çalışmaları alanını sarsmıştır. Fakat bu iddialar, mekânı toplumsal ilişkilerin basit bir kabı olarak gördüğü için Marksist gelenek içerisinde yer alan yazarlardan eleştiri almıştır (özellikle, Saunders, 1981, aynı zamanda "sosyomekânsal diyalektik" konusunda Ed Soja, 1980). Aslında Castells, ilerleyen dönemde bu toplumsal determinizmden geri adım atacak ve bunun yerine "mekânın toplumun bir yansıması olmadığını, toplumun kendisi olduğunu" iddia edecektir (Castells, 1983). Daha sonra, yeni "enformasyon" biçimi ve bunu oluşturan toplumsal yapılar arasındaki ilişki üzerine yaptığı çalışmalarında, bu görüş "toplumsal ve mekânsal ilişkilerin üretim ve yönetime ait yeni esnek sistemler oluşturan enformasyon ve güç akışına dönüşümüne" odaklanması ile açığa vurulmuştur (Castells, 1989). Toplumsal akışların kaçınılmaz biçimde mekânsal akışlar olduğunu vurgulayan Castells, bunu söyleyerek toplum ve mekân arasında ilişkilere farklı bir biçimde yaklaşmaktadır. Burada en önemli nokta, "enformasyon toplumunun" kapsam olarak tamamen küresel olan yeni bir sosyomekânsal mantık –akışlar uzamı– ile desteklendiği hipotezidir:

> Akışlar uzamı, toplumsal pratiklerin eş zamanlılığını coğrâfî yakınlık olmadan örgütlemeye ilişkin teknolojik ve örgütsel olasılığa işaret eder. Toplumlarımızdaki birçok egemen fonksiyon (finans pazarları, ulus aşırı üretim ağları, medya sistemleri, vb.) akışlar uzamı etrafında örgütlenmiştir... Fakat akışlar uzamının bölgesel bir boyutu da bulunmaktadır, çünkü belirli noktalarda işleyebilmesi için ve belirli noktalarda konumlanmış fonksiyonları ve insanları bir araya getirdiği için teknolojik altyapıya ihtiyaç duymaktadır (Castells, 2000: 14).

Bu akışlar uzamının morfolojisini açıklayan Castells, üç önemli seviyeden oluştuğunu vurgulamaktadır: Altyapısal, örgütsel ve yönetimsel. İlki "kablolu dünyadır; dünyanın etrafında elektronik bilgi alışverişini olanaklı kılan yazılımlara bağlı olan donanımlar. İkincisi ağ toplumunun işlemesini sağlayan tercüme ve örgütleme merkezlerinden oluşmaktadır. Castells'in düşüncelerine göre (2000), önemli dünya kentleri (örneğin Londra, Tokyo, New York) örgütsel düğüm noktalarının en net örnekleridir (enformasyon eliti ve Castells'in "dördüncü dünya" olarak adlandırdığı (dünya kentlerinde yaşayan fakat prestij, güç ve refaha ilişkin küresel ağlardan koparılmış durumdaki insanlar) kesim ile giderek büyüyen bir ayrışmanın da yaşandığı yerler. Aslına bakılacak olursa, Castells, altyapıya ait seviye ile merkezî noktalardan ve düğüm noktalarından oluşan bu hiyerarşik seviye arasındaki ilişkiyi incelerken çok fazla vakit harcamakta, akışlar uzamındaki üçüncü seviyeye çok az dikkat göstermektedir: Küresel ekonomi içerisindeki önemli oyuncular olan egemen yönetici elit sınıf. Üçüncü seviyenin bu şekilde görmezden gelinmesi, bazı eleştirmenlerin, Castells'in küresel sürecin soyut bir kavramsallaştırılmasını sunduğunu ve kimlik oluşumuna dair zayıf bir açıklama ortaya koyduğunu iddia etmelerine sebep olmuştur (örneğin van Dijk, 1999; Bendle, 2002). Buna rağmen Castells, üç adet ağın varlığı üzerine hipotez geliştirerek (2000) mekânın, "zaman paylaşımlı toplumsal pratiklerin materyal desteği" olduğunu ortaya koymakta, bu durumun zamansız zamanın kronolojik zaman ile gerilimli bir biçimde var olduğu bir döneme yol açtığını iddia etmektedir; aynı zamanda akışlar uzamı da mekânlar uzamı ile gerilimli bir biçimde var olmaktadır. Böyle bir perspektiften bakıldığında, kişi ya küresel ağın içerisinde yer almak durumundadır ya da bu ağların dışında kalacaktır:

> Akışlar uzamının temel özelliği, fiziksel mekândan ayrılması değil, yerellikleri parçalayabilme ve bazı unsurları yeni fonksiyonel birimlerde akışlar uzamıyla olan bağlantıları temelinde yeniden bir araya getirebilme yeteneğidir. Bu durum, olay yerinde, çağdaş kentsel kalkınmaya ait, tamamen yeni fakat doğrusal olmayan bir arazi kullanım örüntüsü yaratır. Bu önemli noktanın analitik açıdan netleştirilmesi, akışlar uzamı içerisinde dışa vurulan yeni bir mekânsal mantığın ortaya çıkışı ve hiper-bağlantı ve yapısal olarak uyarılmış "kara deliklerin" değişken coğrafyası içerisinde fiziksel mekânın parçalanması Castells'in ağ toplumu teorisinin en önemli ve orijinal yönlerinden biridir (Stalder, 2006: 161).

Günümüzde kablosuz teknolojilerin dünyanın her yerinde mevcut olması sebebi ile bu fikirlerin geçersiz kaldığını tartışmak şüpheli bir noktadır. Fakat *akışlar uzamının, yerler uzamı* ile karşıt olarak sezgisel biçimde konumlandırılması, birçok coğrafyacının ilgisini çekmiş ve özellikle ekonomik ve siyâsî coğrafya alanında esneyen ve uzayan rutin akışlar ve hareketlerin doğasını araştırmak için oldukça yararlı bir araç sağlamıştır (Staeheli, 2006).

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

The Urban Question eserinin 1970'li yıllarda kent sosyolojisinde (kent sosyologlarının Marksizm geleneğinden gelen açıklamaları kullanma konusunda çekinmemeleri gerektiğini öne sürerek) devrim yarattığı biçimde, Castells'in "akışlar uzamı" fikri sosyal bilimler alanında yeni gündemler oluşturmuş ve Castells'i dünyanın en çok alıntı yapılan düşünürleri arasına yerleştirmiştir. *Informational Society* ile yaptığı üçleme, küresel iletişim teknolojilerinin incelenmesinde okunması zorunlu metinler hâline gelmiş ve Castells'in daha sonra "yeni kamusal alan" üzerine yaptığı çalışmalar da siber-uzayın morfolojisi ile ilgili tartışmalarda önem kazanmıştır. Castells'in hem ampirik hem teorik olarak akışlardan oluşan ağlara vurgu yapması, sabit, statik ve sınırlandırılmış kentsel süreç anlayışını önemli ölçüde değiştirmiş, kentlerin onların içinden geçen akışlar yolu ile nitelenmesi ve tanımlanması gerektiğini ortaya koymuştur (bk. Doel ve arkadaşları, 2002). Bu yorumlama, sosyal bilimler alanında, toplumsal yaşamın hareketliliğini ve devinimini

vurgulayan "akışlar sosyolojisine" doğru yaşanan kayma ile paraleldir (özellikle bk. Urry, 2000). Benzer biçimde, küreselleşme literatüründen doğan, özellikle küreselleşmenin dünya çapında standartlaştırılmış tüketici malları, imgeleri ve yaşam stillerinin yayılmasından sorumlu olduğuna ilişkin tartışmalara girmiştir. Gerçekten de Castells'in akışlar uzamı fikrinin bir sonucu "yerel" yaşam stillerinin, yerin mekân tarafından yok edilmesi ve küresel sermaye birikim mantığı yoluyla zayıflatıldığıdır. Ortaya koyduğu özete göre, bu durum yerlerin dünyasının –ev, kent, bölge veya ulus devlet gibi anlamlı ve sınırlı yerlerden oluşan dünya– dolaşım, hız ve akışla nitelenen mekânlar tarafından hükümsüz kılınması anlamına gelmektedir. Castells (1996: 350), "toplum ve mimarlık arasındaki anlamlı ilişkiyi" zayıflatan tarihsel ve kültürel özellikleri olmayan çok sayıda inşaat projesinin her yere yayılmasına işaret etmekte, uluslararası oteller, havaalanları ve süpermarketler, Dünya Kentlerinin siluetini dolduran "postmodern" iş merkezlerini örnek olarak vermektedir.

Yüzeysel bir bakışla, akışlar uzamının yerlerin dünyasının yerine geçtiğine ilişkin çok fazla sayıda kanıt olduğu söylenebilir: Küresel finansal akışların toplandığı herhangi bir kenti ele alın, anonim bir mimarinin görülebileceği sayısız alan göreceksiniz. Fakat yerlerin uzamının ağ toplumunun ortaya çıkışı ile ortadan kaybolmadığı da açıkça ortadadır. Örneğin Dünya Kentleri bir ağ içerisindeki düğüm noktaları olarak düşünülebilir fakat onlar aynı zamanda özgün yerlerdir. Bu bakımdan, küresel sistem içerisinde kendi bölgelerinden ayrılmış ve "akışlar uzamı" içerisinde kendilerine yer bulmuş stratejik düğüm noktaları değildirler; bu kentler aynı zamanda, küresel ekonomi içerisindeki önemli rolleri sosyal ve kültürel çevrelerinin bir fonksiyonu olan özgün "kapsama merkezleridir". Örneğin Londra kenti basit bir geçiş mekânı veya küresel sermayenin ağları içerisindeki bir düğüm noktası olmaktan uzaktır; dünyaya açıklığına rağmen güçlü bir biçimde tanımlanabilecek bir yerdir (Londra'nın özgün sosyal ve kültürel çevresi ile ilgili olarak bk. Nigel Thrift, 1994). Bu tür gözlemler Castells'in "Yer, biçimi, işlevi ve anlamı fiziksel yakınlığın sınırları içerisinde kendi kendine yeten bir mahaldir." (1996: 200) şeklindeki varsayımını zayıflatmaktadır (mekân-yer ayrımı ile ilgili olarak bk. Taylor, 1999). Crang (2002), farklı bir ölçekte, Castells'in yok-yer olarak vurguladığı mekânların (alışveriş

merkezleri, havaalanları, oteller, vb.) çoğunluğunun basit bir şekilde homojen hâle getirilmiş mal değiş tokuşu, modernleşme ve akış tercümesine ait yerler olmadığında ısrar etmektedir; bu mekânlar aynı zamanda duygularla doldurulmuş arzu ve iğrenme, dâhil olma ve dışlanma, sosyalleşme ve aşinalık mekânlarıdır.

Bu bilgiler ışığında ve ilişkisel mekâna ilişkin ortaya çıkan fikirler bağlamında (Doreen Massey'in geliştirdiği fikirler gibi), Castells'in çalışmalarında yer verdiği "mekân" ve "yer" karşıtlığı faydalı olmamaktadır. Bu eleştirilere rağmen, ağları modern (enformasyon) toplumun örgütleyici prensibi olarak tanımlamak coğrafyacılara ve kent araştırmacılarına, yenilenen kent sosyolojisine doğru ilerlerken kullanabilecekleri faydalı bir kılavuz sağlamıştır (bk. Friedman, 2000). Castells'e göre, bu yeni kent sosyolojisi, "yüz yüze ve elektronik" iletişime ilişkin yeni örüntüleri ve "fiziksel planlar, toplumsal örgütlenme ve elektronik ağlar" arasındaki etkileşimi araştırmalıdır (Castells, 2002a: 399–400). Castells bir adım daha atarak, bu odak noktasının "kentsel yoksulluk, ırksal ve toplumsal ayrımcılık, toplumsal dışlanma gibi konularda hâlâ ortada olan soruları" yanıtlamaya yardımcı olacağında ısrarcı davranmaktadır. Bu yöntemi, postmodern kent teorilerinin niteliği olan yapısökümü ve yeniden inşası gibi nafile çabalarla karşılaştırmaktadır (Castells, 2002a: 404).

Fakat Castells'in modern kent teorilerinin büyük kısmını biraz da ukala biçimde reddetmesi, kendi çalışmalarına zemin oluşturan (ve kaçınılmaz biçimde sınırlayan) yapısalcı varsayımları ortaya çıkarmaktadır. İlk olarak (ve en önemlisi), yapıların nasıl oluştuğuna yeterince dikkat etmemektedir: Yapılar devam eden bir süreç yerine verili bir faktör olarak ele alınmaktadır (örneğin Castells, "toplumların tarihsel olarak belirlenmiş üretim, tecrübe ve güç ilişkileri vasıtasıyla yapılaşan insânî süreçler etrafında örgütlendiğini" iddia etmektedir, Castells, 1989: 7–8). Dahası, ağ toplumu kavramı, küresel enformasyona dayalı kapitalizmin gelişiminin sonuçlarının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olurken, bazı eleştirmenler bu kavramın "küreselleşmeye maruz kalmaları sonucunda sosyal ve ekonomik yaşamların ve kapitalist ekonominin kendisinin karşı karşıya kaldığı tehditleri ve riskleri" araştırma konusunda analitik anlamda etkili olmadığını iddia etmişlerdir (Smart, 2000: 64). Bu

konunun altını çizen van Dijk (1999), Castells'in "dikey" küresel ağlar ve "yatay" kolektif hareketler arasındaki çelişkileri araştırdığını fakat ağları ve hareketleri *kendi içlerinden* istikrarsız hâle getiren toplumsal çatışmalara değinmediğini iddia etmektedir.

Nihayetinde, Castells'in ortaya attığı ağ toplumu fikri, kendi hayal ettiğinden daha az yapılandırılmış gibi görünmektedir. Tüm bunlara rağmen Castells, kapitalizmin mekânları ve sosyalliği üzerine en çok alıntı yapılan yazarlardan biridir ve siber-uzayın sosyolojisi konusunda önde gelen otoritelerdendir. Onun çalışmaları sosyal bilimler alanında en çok atıfta bulunulan çalışmalar arasında yer almakta, akademinin ötesindeki okuyuculara erişen coğrafyacıların çalışmalarını bu konuda geride bırakmaktadır. Fakat Staeheli'nin (2006) ortaya koyduğu gibi Castells'in yer ve mekâna ilişkin coğrâfî tartışmalar içerisindeki önemi son dönemlerde azalmıştır. Staeheli'ye göre, bu azalma hem moda olma durumu ile ilgilidir –Castells çeşitli postyapısalcı düşünürlerden daha az çekici gelmeye başlamıştır– hem de Castells'in çalışmalarında, gücün merkezi olarak belirli bir yer türüne –Dünya Kentleri– vurgu yapmasının bir sonucudur. Staeheli ve benzer düşüncedeki yazarlara göre, güç ve siyasetin ayrıcalıklı noktalarını temsil etmek için belirli kent türlerine yapılan bu Avrupa merkezli vurgu, gücün dağınık, ilişkisel ve çok yönlü olduğunu belirten kavramsallaştırmalar ile çelişmektedir; bu da, Castells'in iletişimin gücüne ilişkin son dönemde yayınladığı çalışmaların, coğrafya alanı içerisindeki mevcut teorik tartışmaların uzağında kaldığı anlamına gelmektedir.

Phil Hubbard, Kent Üniversitesi

Castells'in Önemli Çalışmaları

Castells, M. (1977) The Urban Question: A Marxist Approach. London: Edward Arnold.

Castells, M. (1983) The City and the Grassroots: A Cross-Cultural Theory of Urban Social Movements. Berkeley: University of California Press.

Castells, M. (1989) The Informational City – Information Technology, Economic Restructuring and the Urban-regional Process. Oxford: Blackwell.

Castells, M. & Hall, P. (1994) Technopoles of the World: The Making of 21st Century Industrial Complexes. London: Routledge.

Castells, M. (1996) The Information Age: Economy, Society and Culture; Volume 1: The Rise of the Network Society. Oxford: Blackwell. (Türkçesi Castells, M. (2013) Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür Cilt 1. Çev: Ebru Kılıç. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi)

Castells, M. (1997) The Information Age: Economy, Society and Culture; Volume 2: The Power of Identity. Oxford: Blackwell. (Türkçesi Castells, M. (2013) Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür Cilt 2. Çev: Ebru Kılıç. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi)

Castells, M. (1998) The Information Age: Economy, Society and Culture; Volume 3: End of Millennium. Oxford: Blackwell. (Türkçesi Castells, M. (2013) Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür Cilt 3. Çev: Ebru Kılıç. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi)

Castells, M. (2001) The Internet Galaxy: Reflections on the Internet, Business, and Society. Oxford: Oxford University Press.

Castells, M. (2009) Communication Power. Oxford: Oxford University Press. (Türkçesi Castells, M. (2016) İletişim Gücü. Çev: Ebru Kılıç. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi)

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Arsenault, A. & Castells, M. (2008) 'Switching power: Rupert Murdoch and the global business of media politics', International Sociology, 23 (4): 489–514.

Bendle, M. (2002) 'The crisis of identity in high modernity', British Journal of Sociology, 53 (1): 1–18.

Bromley, S. (1999) 'The space of flows and timeless time: Manuel Castells's "The Information Age"', Radical Philosophy, 97: 6–10.

Castells, M. (2000) 'Materials for an exploratory theory of the network society', British Journal of Sociology, 51 (1): 1–24.

Castells, M. (2002a) 'Urban sociology for the twenty-first century', I. Susser (ed.), The

Castells Reader on Cities and Social Theory. Oxford: Blackwell. s. 390–406.

Castells, M. (2002b) 'Local and global: cities in the network society', Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie, 93 (5): 548–58.

Castells, M. (2007) 'Communication, power and counter-power in the network society', International Journal of Communication, 1 (1): 238–66.

Castells, M. (2008) 'The new public sphere: global civil society, communication networks, and global governance', The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 616 (1): 78–93.

Castells, M., Fernandez-Ardevol, M., Qiu, J. L. & Sey, A. (2006) Mobile Communication and Society: A Global Perspective. Cambridge, MA: The MIT Press.

Crang, M. (2002) 'Between places: producing hubs, flows and networks', Environment and Planning A, 34 (4): 569–74.

Doel, M., Beaverstock, J., Taylor, P. & Hubbard, P. (2002) 'Attending to the world: co-efficiency and collaboration in the world city network', Global Networks, 2 (2): 96–116.

Friedman, J. (2000) 'Reading Castells: Zeitdiagnose and social theory', Environment and Planning D: Society and Space, 18 (1): 111–20.

Harvey, D. (1973) Social Justice and the City. London: Arnold. (Türkçesi Harvey, D. (2016) Sosyal Adalet ve Şehir. Çev: Mehmet Moralı. İstanbul: Metis)

Merrifield, A. (2002) Metromarxism: A Marxist Tale of the City. New York: Routledge. (Türkçesi Merrifield, A. (2012) Metromarksizm Şehrin Marksist Bir Hikâyesi. Çev: Nihal Ünver. İstanbul: Phoenix Yayınevi)

Qiu, J. L. (2008) 'Interview with Manuel Castells', Chinese Journal of Communication, 1 (1): 3–6.

Smart, B. (2000) 'A political economy of new times? Critical reflections on the network society and the ethos of informational capitalism', European Journal of Social Theory, 3 (1): 51–65.

Soja, E. (1980) 'The socio-spatial dialectic', Annals, The Association of American Geographers, 70 (2): 207–25.

Saunders, P. (1981) Social Theory and the Urban Question. London: Hutchi

Staeheli, L. A (2006) 'Re-reading Castells: indifference or irrelevance twenty years on', International Journal of Urban and Regional Research, 30(1): 198–201.

Stalder, F. (2006) Manuel Castells and the Theory of the Network Society. Cambridge: Polity.

Susser, I. (2002) 'Manuel Castells: conceptualising the city in the information age',

Susser, I. (ed.), The Castells Reader on Cities and Social Theory. Oxford: Blackwell. s. 1–12.

Taylor, P. (1999) 'Places, spaces and Macy's: place-space tensions in the political geography of modernities', Progress in Human Geography, 23 (1): 7–26.

Thrift, N. (1994b) 'On the social and cultural determinants of international financial centres', S. Corbridge, R. Martin & N. Thrift (eds), Money, Power and Space. Oxford: Blackwell. s. 327–25.

Urry, J. (2000) Sociology beyond Societies: Mobilities for the Twenty-First Century. London: Routledge.

Van Dijk, J. (1999) 'The one-dimensional network society of Manuel Castells', New Media and Society, 1 (1): 127–38.

13 Michel de Certeau

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Michel de Certeau (1925–1986) şüphesiz sıradanlıktan oldukça uzak bir yaşama sahip olmuştur; Cizvit rahibi olarak atanmış ve arşivlerinde çalışmalar yapmış, Ortaçağ mistisizmi ile ilgili bilimsel çalışmalar ortaya koymuştur. Bu alanda en çok bilinen çalışmaları Ortaçağ'da Loudun kentinde yaşanan gizemli olaylar ve popüler dînî mistisizm üzerinedir. Çelişkili biçimde, başlangıcından sona erdiği güne kadar Jacques Lacan'ın *l'école Freudienne* topluluğunun üyesi olmuştur. Bu örneklerin tüketim üzerine yaptığı çalışmaları slogan hâline gelen birisi için başlangıç noktası olarak kabul edilmesi oldukça zordur. de Certeau'nun 1968 yılında Paris'te yaşanan olaylardan sonra bir çeşit kişisel aydınlanma yaşadığını göz önüne alırsak, daha sonraki dönemde çalışmalarını kentsel konular üzerine nasıl yoğunlaştırdığını anlayabiliriz. De Certeau kentsel antropoloji üzerine yaptığı çalışmalarda ortaya koyduğu nesnelerin ve olayların bizim kavramsallaştırmamızı nasıl aştığına vurgu yapan bir pratik teorisi ile sıradan insanların ve sokak seviyesindeki sosyal teorinin savunucusu olarak görülmeye başlanmıştır. Erken dönemde yaptığı bir açıklamada şunları söylemiştir:

> Bu makale sıradan insana adanmıştır [metinde aynen]. Alelade kahramana. Her yere yayılan karaktere. Hikâyesi anlatılmayan gezgine. Anlatılarımın başlangıcında, onlara hem başlangıçlarını hem de gereksinimlerini veren bu namevcut bireyin, imkânsız nesne olarak tasvir ettiği şeyi arzulamak için tanrıya yakarıyorum. Ona, daha önce ilahlara veya ilham perilerine sunulan belgeleri ithaf ettiğimizde, bize konuşma yetkisi verecek olan veya söylediklerimizi inanılır hâle getirecek olan, tarihin

> söylentileri ile birleşmiş bu kahine ne soracağız? Bu bilinmeyen kahraman geçmişten gelmektedir. O, toplumların mırıldandığı şeydir (de Certeau,1980: 5).

Burada de Certeau'nun projesinin çeşitli unsurları görülmektedir. Şüphesiz, günlük yaşama ve onun yürüme ve hareket gibi mekânsal pratiklerle olan ilişkisine net bir biçimde ağırlık vermektedir. Fakat daha üstü kapalı ve dolaylı biçimde meramını anlatmaktadır. De Certeau, sıradan kahramanı "imkânsız" olarak nitelemekte fakat aynı zamanda söylentiler yarattığını ve ilham verdiğini belirtmektedir. Hem toplumsal eylemin tam duyulmamış (tam bilinemeyen) mırıldanmalarının olumlu bir değerlendirmesine –bilgiye ait görsel değil işitsel metaforlar yolu ile tanımlanmaktadır– hem de tam duyulmamış şeylerin bilgiye dair iddialara izin vermesinin tehlikesine yer vermektedir. De Certeau'nun çalışmaları bu tür konuları incelemiş, ilk olarak kentsel ideolojilerin ve özellikle planlama ve rasyonalizmin eleştirisine işaret ettiği için, ikinci olarak mekânları aktif bir biçimde dönüştürme pratiğinin bir modeli olarak planlanmış mekân anlayışını aşan bir yaşam anlatımı sunduğu için, üçüncü olarak tüketim pratikleri, dördüncü olarak da bu pratiklerin bir bölümünü oluşturan yerel "taktikler" gösterdiği için değerlidir.

Onun çalışmaları felsefî açıdan iki önemli geleneğe dayanmaktadır. İlk olarak, şeylerin onlara ilişkin kavramlarımıza indirgenemeyeceğini ve onları aştığını savunan Parmenides karşıtı yaklaşımdan ve ikinci olarak dil üzerine yapılan çalışmalardan etkilenmiştir. Dilbilimsel teorilere ilişkin olarak, Jacques Lacan'ın ve Ludwig Wittgenstein'ın teorileri açık bir biçimde en önemli mihenk taşlarıdır. De Certeau, Wittgentein'ın sıradan dile ilişkin analizini ve "dilin ötesinde" uzmanlık gerektiren özel bir alan olduğuna ilişkin iddialara direnmek için günlük dil içerisine felsefeyi yerleştirme yöntemini kullanmıştır. Dolayısıyla de Certeau "Gündelik dil ile tanımlanmıyoruz fakat ona maruz kalıyoruz. Ahmakların gemisinde, herhangi bir havadan görüntü olanağı olmadan yolculuğa çıkmış gibiyiz." demiştir (de Certeau, 1984: 11). Gündelik pratiklerin içerisinden düşünme yöntemini kabul etmesi bu sebepledir ve en iyi şekilde çok okunan eseri *The Practice of Everyday Life* (1984) içerisinde örneklendirilmiştir. de Certeau bu görüşleri ile büyük teorinin

karşısında durarak bazıları için çekici hâle gelmiş, mikro teoriyi de aşırıya kaçırarak bazıları için düşman hâline gelmiştir.

Mekânsal Katkıları

En çok okunan makalesi muhtemelen *Walking in the City*'dir ve *The Practices of Everyday Life* çalışmasının içerisinde yer almaktadır. Bu makale günümüzde kentsel teorinin çağdışı bir çağrışımı olan ve teorinin "konsept kent" olarak adlandırdığı şeyin mantıksal bir açıklamasına duyduğu heves ile başlamaktadır:

> Manhattan'a Dünya Ticaret Merkezi'nin 110. katından bakmak. Rüzgarların karıştırdığı sisin altında, kentsel bir ada, denizin ortasında bir deniz, gökdelenleri yükseltmektedir Dikeylerden oluşan bir dalga. Yarattığı endişe bir anlığına manzara tarafından durduruluyor. Devasa kütle gözlerimizin önünde sabitleniyor. Bir düstura dönüşüyor ... Böyle bir düzeni okumanın verdiği zevk ve coşku hangi bilgi erotizmine dâhildir? Şehvetli zevkleri tattıktan sonra, "bütünü görmenin", tepeden bakmanın, insanın oluşturduğu metinlerin en ölçüsüz olanını özetlemenin verdiği hazzın kaynağı nedir, diye merak ediyorum (de Certeau, 1984: 91–2).

Bu görüşleri kentsel teorinin bir dizi eleştirisine dönüşmüştür; bu eleştirisi öznenin pozisyonunu ve plancıların bakış açılarını, mekânın kapsamlı biçimde kontrol altına alınmasını ve sosyal teorinin savlarını sorgulamaktadır. De Certeau bu noktada bizden, kentsel süreçlere ait "güçlü" ve imtiyazlı bir bakış açısı sunan teorik ve yönetimsel açıklamaların ortaya çıkardığı zevk ile ilgili düşünmemizi istemektedir; masum bir bakış açısı yoktur ve teorinin bakış açısı bilgi ve düzene ilişkin arzuları tatmin etmeyi önermektedir. Diğer bir deyişle, bu yaklaşımların popülerliği sadece daha iyi kavrayışlara sahip oldukları için değil, aynı zamanda bizleri güçlü, bilgili özneler olarak konumlandırdıkları içindir. Bilgiye ait görsel metaforları ve toplumu görselleştirme pratiklerini eleştirmekte ve şunu iddia etmektedir:

> Toplumumuz, görüntünün kanser gibi büyümesi ile nitelenmektedir, her şeyi gösterme veya gösterilme yeteneği ile ölçmekteyiz ve iletişimi görsel bir yolculuğa dönüştürmekteyiz.

> Bu durum bir nevi gözün ve okuma dürtüsünün destanıdır (De Certeau, 1984: xxi).

Dikkat çektiği nokta, bu durumun dünyayı okuyabileceğimiz bir "düstura" dönüştürdüğü, fakat bunu yaparken kentsel yaşamı dondurduğu ve dolayısıyla sayısız kentsel pratiği önlediğidir. Dolayısıyla temsili, sanat ve bilimin kentin "mat hareketliliğini" durdurduğunu ve pratiklerin ölçülmesi gereken durağan içerikler veya kültürel nitelikler olarak ele alındığı "aşikârın imparatorluğunu" (1984: 204) ortaya koyan şeffaf bir metne dönüştürdüğünü iddia etmektedir. Bu durum teoriyi "namevcutun mezarı başında ağıt yakarken", eylemlerin kendisi ile ilgili değil kanunlar ve yapılar hakkında konuşur vaziyette bırakmaktadır.

Sosyal teorinin, güçlülerin epistemolojik görüşlerini kopyaladığını iddia etmektedir. Dolayısıyla amacı eleştirmek veya muhalefet etmek bile olsa, sosyal teori de planlara, düzenlemelere ve yapılara sanki onlar sosyal hayatın sınırlarıymışçasına inanma eğilimindedir. Yazar bunun yerine, farklı düşünce sistemlerinin "dağınık politeizm" anlayışına bakmaktadır; pratiklerin teorinin bakışından kurtulan dağınık bilgileri. Pratiklerin bir toplamını değil, bunun yerine sayısız tekilliğin oluşturduğu toplamı görmektedir; sayılamayacak kadar çok oldukları için değil ontolojik olarak sayılamaz oldukları için. Bir diğer deyişle, daha fazla anket çalışması veya daha geniş örneklem kümeleri kullanılarak aşılabilecek bir teknik kapasite eksikliği değildir. Daha ziyade, egemen güçler tarafından tasarlanan ve konsept kentin düzenli ve tertipli dünyası olarak tasavvur edilen *yerlerin* taktikler tarafından idaresi zor olan itaatsiz *mekânlara* dönüştürüldüğünü görmektedir; yani pratiklerin, yerleri mekânlaştırdığını görmektedir.

> Mekân, onu yönlendiren, konumlandıran, çelişkili programlar veya anlaşmalı yakınlıkların çok değerli birliği içerisinde işleten manevraların sonucu olarak meydana gelmektedir. Bu görüşe göre mekân, yere istinaden, konuşulduğu andaki bir kelime gibidir, yani gerçekleşmenin muğlaklığında yakalandığı an, birçok geleneğe dayalı bir terime dönüşür, şimdiki zamana ait bir eylem gibi konumlandırılır ve birbiri ardına gelen bağlamlar sonucu yaşanan dönüşümlerle tadil edilir. Kısacası, *mekân pratik edilen bir yerdir*. Dolayısıyla şehir planları tarafından

> geometrik olarak tanımlanan sokak üzerinde yürüyenler tarafından mekâna dönüştürülür (De Certeau, 1984: 117, vurgular orijinal metindendir).

Bu durum, olağan coğrâfî kullanımda görülen mekânın soyut biçim ile ve yerin yaşanan ve deneyimlenen biçim ile ilişkilendirildiği anlayışını ters yüz etmektedir. Bu durum bir bakıma Fransızca *lieu* kelimesinin "yer" ve *espace* kelimesinin "mekân" olarak tercüme edilmesinden kaynaklanmaktadır. Aslına bakılacak olursa, yer kelimesi yerine "konum" kelimesinin kullanılması bir bakıma daha iyi sonuç verebilir. De Certeau'nun lieu kelimesine yüklediği anlam şu şekilde okunduğunda daha iyi anlaşılacaktır: "Unsurların birlikte var oluşları ile ilişkili biçimde dağıtılma düzeni; dolayısıyla iki şeyin aynı konumda (yerde) olması ihtimalini dışarıda bırakmaktadır." (De Certeau 1984: 117). Burada, yapısal dilbilimin senkronik yapıları ile olan bağlantı görülebilir ve dolayısıyla de Certeau'nun "söz eylemlerine" dönmesi ve Wittgenstein gibi günlük dili kullanması postyapısalcı bir harekettir. Fakat yerin bu versiyonu, aynı zamanda Lacancı bir analizin derin ontolojik izlerini taşımaktadır. Yazar daha sonra mekânın kontrolünü güçlü bilgilerin inşası yolu ile yönlendirilen bir strateji meselesi olarak ele almaktadır. Bununla zıt bir biçimde, çoklu permutasyonlarda bulduklarını kullanan taktikler –okumak veya yemek yapmak gibi bir şey yapma sanatı– bulunmaktadır. Kente dair bu pratik bilgi, mekânları dönüştürür ve yeni bağlantılar yaratır; bunlar, insanlar bu yerlerin içerisinde veya yanından yürüdükçe bakışlar ve görünüşler ihtiva eden hareketli coğrafyalardır. Strateji, toprakları ele geçirir ve yerleri tanımlar; taktikler, bu yerleri kullanır altüst eder.

Dolayısıyla iktidarın ve teorinin stratejik vizyonu, küçük ölçekli taktiklerle dönüştürülmüştür. Yazara göre strateji, mekânın kontrol altına alınması ve örgütlenmesi yolu ile güç uygulanmasıdır; imar planları, belirli yerlere belirli aktivitelerin atanması ve diğer aktivitelerin yasaklanması. Taktikler dünyanın eğilimlerini alıp dönüştüren "dolaplardır"; bunları sıradan insanların amaçlarına göre dönüştürürler. Dolayısıyla şehir planlamanın devasa düzeni ve konsept kent hem geniştir, hem de dağınık pratiklerin "sınırsız denizine" karşı uygulandığında garip bir biçimde seyrektir; kent bir "düzen-süzgecidir" (1984: 143). İktidarın bakışı nesneleri dondurur, fakat aynı zamanda kendi kategorilerine

uymayan çok sayıda şey karşısında kör hâle gelir. Dolayısıyla ampirik anlamda kenti bilmenin farklı yöntemlerine bakabiliriz; de Certeau'nun yürümek, giyinme yöntemleri, yemek yapmak veya çocukluk hatıraları gibi şeyler için kullandığı terim "sözsüz tarihlerdir". Bunlar makine içerisinde kenti gerçek anlamda "yaşanabilir" ve içerisinde oturulabilir hâle getiren hayaletler yaratırlar. Dolayısıyla de Certeau kentleri tanrının gözünden "haritalandıran" bilgilere şüpheyle yaklaşmakta ve daha çok kentlerde yaşamanın epistemolojisi olarak "hikâyelerle" ilgilenmektedir ve mekânsal anlamda, yürümeyi pratik bir anlatı olarak görmektedir. Kent statik bir plana yukarıdan bakarak değil yürüyerek anlaşılır. Kişi, bu hareketi yaparak, kendisini bilginin geometrik biçimleri ve mekânların düzeni karşısına yerleştirir, bu matematik dillerinin ve bilgi biçimlerinin kendisini merhametsiz bir şekilde, birbirlerine denk biçimde betimlenen yerlere yönlendirdiğini görür.

de Certeau'nun çalışmaları nesnelerin ve yerlerin sahipliliği ve üretiminden ziyade kullanımına odaklanmaktadır; *The Practice of Everyday Life* eserinin Fransızca başlığı "*L'art de faire*", "yapma yöntemleri" şeklinde de tercüme edilebilir. Dolayısıyla dikkatimizi, taktiklerin, hegemonyacı bilgi sistemleri tarafından yaratılmış olan şeyleri kendine nasıl mal ettiğine çevirmektedir. Çocuklar, çöplüklerde veya "planlama sonucunda arta kalan mekânlarda" yağmur ormanları ve kaleler yaratabilir, sokak levhaları esas formel anlamlarını reddeden sosyal hatıralarla ilişkilendirilebilir (orduda görevli eski generalleri anmak yerine ilk öpücük, bir ayaklanma veya tamamen farklı bir şeyle ilişkilendirilebilir), anıtlar popüler kültüre dâhil edilebilir (Birmingham ve Dublin'de çeşmelerdeki yaslanan kadın heykelleri "Jakuzideki fahişe" şeklinde yerel lakap edinmiştir).

de Certeau için kent, hem nesneler hem de aynı ölçüde hayaller içindir; sadece bilme durumu değil yapma durumu ile ilgilidir. Orada olanı alma ve tekrar kullanma yolu ile konumlar anlamlı ve yaşanabilir hâle gelir. Fakat üretimin geleneksel göstergelerini arayacak veya kullanacak olursak bu kentsel yaşama dair hiçbir şey göremeyiz. Dolayısıyla de Certeau tüketimi son nokta veya kentsel mekânlar ve hizmetlerin üretimine ilişkin sonradan akla gelen bir düşünce olarak görmekle değil aktif bir süreç olarak algılamakla ilişkilendirilmiştir. Bu noktada hegemonyacı güçlerin genel çerçevesine işaret etse de, de Certeau sistem

içerisindeki sayısız pratiğin Brown* hareketlerini görmektedir. Pratiklerin çokluğu "heterojen yerlerin birikmesine yol açar. Bunların her biri bir kitabın yavaş yavaş bozulan sayfası gibi, bölgesel bir birimin, sosyo-ekonomik dağıtımın, siyâsî çatışmaların ve sembolizmin tanımlanmasının farklı bir yöntemine işaret etmektedir" (de Certeau 1984: 201); yani, bazıları güçlü ve bazıları eski sistemlerden kalan çoklu pratikler üst üste çakışır. Örneğin mutenalaştırılan mahalleler, ortadan kaybolmuş durumdaki fabrikalara hizmet vermek için kurulmuş olabilir ve sokaklar, yok olup gitmiş imparatorlukların unutulmuş kahramanlarının isimleri ile anılabilir. "Bütün, güncel olmayan parçalardan oluşmaktadır ve yine de harabeye dönen bütünselliklerle bağlantılıdır." (age.)

de Certeau'nun çalışmalarından oluşan külliyata bakacak olursak, yaptığı katkılardan bir diğerinin bilginin örgütlenmesi ve üretimini analiz etmek olduğunu görürüz. Bu noktada onun çalışmaları, bilgiyi örgütleyen sistemleri üreten yerlerin olduğu fikrinden yararlanır ve bunların daha ziyade bizim düşünme yöntemlerimizin eseri olduğunu iddia eder. de Certeau şöyle demektedir: "Bu araçların tarafsız olduğunu veya bakışlarının hareketsiz olduğunu düşünmek yanlış olacaktır; hiçbir şey kendini ele vermez, her şey zorla zapt edilmelidir, benzer yorumsal şiddet hem yaratıcı olabilir hem de yok edici olabilir (1986: 135)." Yerlerin, birbiri ile çatışan farklı sembolik sistemler tarafından oluşturulması gibi, sosyal bilimcilerin veya tarihçilerin kanıtları sunduklarında, pratiklerin dinamizmini dondurduklarını ve dikkatlice incelediklerini ve böylece metin içerisinde parçalanmış, yaralı bir biçimde ortaya çıktıklarını iddia etmektedir. de Certeau aynı zamanda bu analiz "yerini" de dikkatlice incelemekte, bu yeri aynı şekilde yorumlayarak bilgi biriktirebileceğimizi belirtmektedir. Bunun, ayrıcalıklı bilgiyi analiz yapılan yer içerisinde konumlandırmaya ve dış dünyaya karşı sergilemeye yarayan birikimci ekonominin veya "bilginin Batılı biçimde sermayeleştirilmesinin" bir parçası olduğunu söylemektedir. Bu yüzden, bilgi süreçlerine ilişkin bir eleştiri getirmekte, saflık ve kavramsal düzen için Batı'nın egemenliğinin sembolik ve tarihsel ekonomisi ile ilişkili bir tetkik olduğunu belirtmektedir. de Certeau, çok farklı yerlerde ampirik yolculuklara ve sancılara katkıda bulunan metinsel ve teorik yolculuklar

*Brown Hareketi: Çiçeklerin döllenmesini ve suda asılı duran polenlerin hareketini araştıran botanikçi Robert Brown'a referansla

yaparak dolaştığımız için sürecin daha gezgin olduğunu söylemektedir; ayrıca şans eseri gerçekleşen karşılaşmalar ve bağlantıları izleme yolu ile bilginin üretiminin kavramsallaştırılması gerektiğini savunmaktadır.

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

De Certeau'nun coğrafya disiplini üzerindeki etkisi dört temel alanla ilişkilidir ve bunlar belki de kronolojik olarak sıralanabilir: Şehir planlamayı yeniden düşünmek, tüketime ilişkin kavramlar geliştirmek, tarih yazımı için postkolonyal yaklaşımlar, mekânın kuramsallaştırılması. Bunlardan ilki nicelik bakımından belki de ikinci sıradadır. de Certeau bu konuda, kentsel teoriye karşı olan fikirlerini planlama ve coğrafya alanında da kullanmıştır. Örneğin sermayenin kentsel pratiklerin canlılığını devam ettirmek için yaşam dünyasını sömürge hâline getirdiğini iddia eden Lefebvre'in veya Durumcuların kötümser fikirlerine karşı çıkmıştır. Aynı zamanda özet niteliğinde akademik açıklamalar üretmemeye dair bir simge olarak da nitelendirilmiştir. Dolayısıyla çalışmaları, yer ve pratikler için bir canlılık vermeyi amaçlayan ve kentsel süreçlerin bütününe ait bir vizyon sunan Ed Soja gibi yazarların açıklamalarına hem katkı yapmış hem de bunlara karşı çıktığı noktaları içermiştir.

Tüketim ile ilgili ikinci tema, tüketimi yaratıcı bir praksis (dolayısıyla çalışılmasını ekonomik bir olgu olmaktan özgürleştiren) ve direniş yeteneği olan bir eylem olarak gören iki yönlü hareketi üzerine inşa edilmiştir. Çalışmaları Birmingham Okulu Kültürel Çalışmalar Ekolü ile paraleldir ve tüketim pratikleri yolu ile direnişe ilişkin çalışmalarla kesişmiştir. 1990'lı yıllara kadar çok az sayıda çalışmanın tüketimi satın alma noktasının ötesinde incelediğini belirtmek yararlı olacaktır.

Üçüncü olarak, postkolonyal tarih yazımı açısından, çalışmalarını diğer tarihçilerle paralel hâle getirmiş (örneğin Hayden White) ve bilgi siyasetinin kentsel olanın ötesine uzandığını vurgulamıştır. Burada bilimin mükemmel bir kadavra üretmesine ilişkin açıklamaları güçlü küresel mekânsal hayal gücü ile birleşmektedir. Bu noktada erişim açısından belirtilmesi gereken bir husus, Google scholar içerisinde *Practice of Everyday Life* eserinin İngilizce tercümesinden 5000 alıntı yapıldığı gösterilirken bu sayı *Heterologies* için 500'dür.

Son olarak, aktif biçimde inşa edilen bir yer anlayışı yaratma ısrarı, teorik açıklamalar içerisinde geliştirilmiştir ve özellikle çeşitli şartların ve hafızanın birleşimi yolu ile dönüşümüne ilişkin fikirleri değerlendirilmiştir (Crang ve Travlou, 2001). Çalışmaları, sadece yerleri süslemeyen aynı zamanda onların kullanımını derinden etkileyen görünmez efsaneleri vurgulamıştır.

de Certeau'nun sosyal teori tarafından kabul edilmesinin sınırları hakkında düşünmek yararlı olacaktır. de Certeau belki de çok kolay biçimde sıradan insanın destekçisi olarak tayin edilmiştir (belirtilmesi belki de faydalı olacak bir nokta da, de Certeau ve birlikte çalıştığı Luce Giard'ın *Practices of Everyday Life* eserinin sadece ikinci cildinde yemek yapmak ve mahalleler üzerine, gerçekten mekânların cinsiyetine hitap eden bölümler yazdığıdır). Çalışmalarının ve kentsel düşüncelerinin nasıl kullanıldığına dair üç farklı eleştiri kümesi oluşturulabilir. İlk olarak, iktidar kavramsallaştırması, sıradan vatandaş ile karşı karşıya gelen güçlü bir bilgi biçimi görme eğilimindedir. Bu yaklaşım, tamamı kendi çalışmalarına ilişkin farklı gündemlere sahip farklı kurumlar ve bu kurumlar içerisindeki çeşitli aktörlerin iktidarı dolayımlamasına ilişkin sosyolojik bir açıklamadan yoksundur. De Certeau çok güçlü bir iktidar versiyonuna sahip olmakla itham edilmektedir; o kadar güçlüdür ki işletilemez durumdadır. İkinci olarak taktik ve stratejinin muhalefeti, (tasvir edildikleri biçimleri ile) direniş veya kural ihlali olmaktan çok bir dans içerisindeki boşluklar ve yanlış hizalanmalara benzemektedir. De Certeau'nun taktikleri aslında siyâsî anlamda muhalif değildir, uygun ve aynı seviyede sınırlı bir direniş oluşturmaktansa, egemen bilginin düzeninden ve planlarından kaçmak üzerinedir. Bu kaçışlar sınırlı ve dağınıktır ve alternatif bir düzen yaratabileceğini söylemeyi reddetmesi bu tür bir alternatif toplum modeli arayanları kızdırmıştır. Üçüncü olarak, mahalle yaşantısı ve sokaklarda yürüme pratikleri ile olan ampirik bağlantısı onu Avrupa entelektüel kültürü içerisinde konumlanmış olan hayâlî bir kentsel hayata bağlamakta, tüm kentsel yaşam tarzlarını yansıtmamaktadır. Son olarak, tüm bunlar de Certeau'nun kendi dili ve terminolojisi olan etraflı ve genel bir felsefî görüşü ve projesi olduğu hissi ile bağlantılı hâle getirilmiştir. Onun terimlerinin ve fikirlerinin tüketim çalışmalarında aşırı aceleci kullanımı analizden çok bir yakarma gibi gelebilir ve çalışmanın inceliğini kaybetme riski taşır.

Mevcut tartışmaların de Certeau'nun çalışmalarından faydalanarak yeni yollar açma denemeleri şüphelidir. Fakat temsil ötesi çalışmalarında temsilin şiddeti üzerine yoğunlaşmamış olması dikkat çekicidir ve pratik üzerine olan vurgusu sıradan bir aktörün "her zaman metinden üstün olduğu" şeklindeki ifadesi ile ahenkli biçimde tınlamaktadır (1980: 4). Gerçekten de gücün zaferini vizyonun ve temsilin zaferi ile ilişkilendirmektedir (1980: 5). Fakat daha şaşırtıcı olan, temsil ötesi çalışmalarda söylenmemiş olana ve söylenemeyene, hissedilen ve neredeyse manevi olana karşı gösterilen nezaket, mistisizm ve temsil edilemeyenle ilgili çalışmalarında yer almamaktadır.

Mike Crang, Durham Üniversitesi

De Certeau'nun Önemli Çalışmaları

de Certeau, M. (1980) 'On the oppositional practices of everyday life', *Social Text*, 1: 3–43.

de Certeau, M. (1984) *The Practice of Everyday Life*. Vol. 1. Berkeley, CA: California University Press. Original edition, *L'Arts de faire*, (1980) Editions Minuit. (Türkçesi de Certeau, M. (2009). Gündelik Hayatın Keşfi 1: Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları. Çev: Lale Arslan Özcan. Ankara: Dost Kitabevi)

de Certeau, M. (1986) *Heterologies: Discourses on the Other*. Manchester: Manchester University Press.

de Certeau. M. (1988) *The Writing of History*. Trans. T. Conley New York: Columbia University Press.

de Certeau, M. (1992) *The Mystic Fable: The Sixteenth and Seventeenth Centuries*. Trans. M. Smith, Chicago: University of Chicago Press.

de Certeau, M. (1997) *The Capture of Speech and other Political Writings*. Trans. T. Conley. Minneapolis: University of Minnesota Press.

de Certeau, M. (1997) *Culture in the Plural*. Trans. T. Conley Minneapolis: University of Minnesota Press.

de Certeau, M., Giard L. & Mayol, P. (1998) *The Practice of Everyday Life: Living and Cooking*. Trans. T. Tomasik. Vol. 2. Minneapolis: Minnesota University Press. Original edition, *L'Invention du quotidien II habiter, cuisiner*, 1994, Editions Gallimard. (Türkçesi de Certeau, M. (2010). Gündelik Hayatın Keşfi 2: Konut, Mutfak İşleri. Çev: Erkan Ataçay. Ankara: Dost Kitabevi)

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Ahearne, J. (1995) *Michel de Certeau: Interpretation and Its Other*. Cambridge: Polity Press.

Buchanan, I. (2000) *Michel de Certeau: Cultural Theorist*. London: Sage.

Brammer, M. (1992) 'Thinking practice: Michel de Certeau and the theorization of mysticism', *Diacritics*, 22: 26–37.

Carrard, P. (2001) 'History as a kind of writing: Michel de Certeau and the poetics of historiography', *South Atlantic Quarterly*, 100: 465–82.

Conley, T. (1992) 'Michel de Certeau and the textual icon', *Diacritics* 22: 38–49.

Crang, M. (2000) 'Spaces of practice: the work of Michel de Certeau', M. Crang, & N. Thrift (eds) *Thinking Space*. London: Routledge. s. 126–40.

Crang, M. & Travlou, S. E. (2001) 'The city and topologies of memory', *Society & Space*, 19: 161–77.

Frow, J. (1992) 'Michel de Certeau and the practice of representation', *Cultural Studies*, 6: 52–60.

Giard, L. (1991) Michel de Certeau's heterology and the New World', *Representations*, 33: 212–21.

Lock, C. (1999) 'Michel de Certeau: walking the *via negative*', *Paragraph*, 22: 184–98.

Meagher, S. M. (2007) 'Philosophy in the streets', *City*, 11: 7–20.

Olwig, K. R. (2006) 'Place contra space in a morally just landscape', *Norsk Geografisk Tidsskrift – Norwegian Journal of Geography*, 60: 24–31.

Reynolds, B. & Fitzpatrick, J. (1999) 'The transversality of Michel de Certeau: Foucault's panoptic discourse and the cartographic impulse', *Diacritics*, 29: 63–80.

14 Stuart E. Corbridge

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Stuart Corbridge 1957 yılında dünyaya gelmiş ve çocukluk yıllarını İngiltere'nin West Midlands bölgesinde geçirmiştir. Cambridge Üniversitesi içerisinde yer alan Sidney Sussex College'da coğrafya alanında eğitim almış ve 1978 yılında mezun olmuştur. Corbridge Cambridge Üniversitesi'ndeyken, ilk ilham aldığı şey Derek Gregory'nin teori destekli tarihsel coğrafya anlayışı olmuştur ve Polly Hill, Suzy Paine ve Ajit Singh gibi kalkınma çalışmaları alanında araştırmalar yapan Cambridge akademisyenlerinin önemli fikirleri üzerinde de çalışmıştır. Bertram Hughes Farmer'ın danışmanlığında aldığı doktora derecesi, Hindistan'ın Jharkhand eyaletindeki kabile siyasetinin son yüzyılına ait arşiv çalışması ile saha çalışmasını birleştirmiş, özellikle "kabile insanı" biçiminde etiketlenen kişilere (*Adivasiler*) uygulanan pozitif ayrımcı siyasaların etkisi ile ilgilenmiştir (*Adivasiler*). Corbridge, 1982 yılında Hindistan ile ilgili araştırmalarını yayınlamaya başlamıştır. Doğu Hindistan'daki siyaset ve kalkınma sorunlarına olan ilgisi son otuz yıl boyunca devam etmiş, tarım siyasaları, kalkınma siyasaları ve yönetişim konuları farklı dönemlerde önem kazanmıştır. Daha geniş anlamda araştırma konusu jeopolitik ve kalkınma teorisidir ve çalıştığı birçok kurumdaki çalışma arkadaşları ile ayrıntılı araştırmalar yapmıştır. Huddersfield Polytechnic (İngiltere), Royal Holloway (Londra Üniversitesi), Syracuse Üniversitesi (ABD), Cambridge Üniversitesi (İngiltere), Miami Üniversitesi gibi kurumlarda çalışmıştır; 2001 yılından bu yana, Profesör olduğu disiplinler arası lisans üstü eğitim veren Kalkınma Çalışmaları Enstitüsü'nde çalışmaktadır.

Mekânsal Katkıları

Corbridge, İngilizce konuşulan coğrafyada kalkınma süreçleri, finans ve jeopolitik konularındaki analizleri ile bilinmektedir. İlk kitabı olan *Capitalist World Development* (1986: 10), kalkınma düşüncesindeki radikal perspektiflerin ve o dönemde "metropoliten kapitalizm ve modern dünya sisteminde çevre ülkelerin gelişimi" arasındaki kaçınılmaz çıkar çatışmasını kuramsallaştıran "kapitalizmin belirleyici modellerine" bağlı olan radikal kuramcıların fikirlerinin eleştirel bir incelemesiydi (age.: 3). Corbridge, bu konulara ilişkin düşüncelerinde kariyerinin başında olmasına rağmen az gelişmişliğe ilişkin mevcut teorilere ve aynı ölçüde modernleşme teorilerinin iyimserliğine meydan okumuştur. Onun kalkınmaya ve potansiyellere ilişkin vizyonu en iyi şekilde "ihtiyatlı iyimserlik" olarak tanımlanabilir. Sonraki yıllarda, özgürleştirici kalkınma teorisi ve onun ahlâkî temeli üzerine çeşitli metinler kaleme almış (Corbridge, 1993b), kolonyal deneyimi, Soğuk Savaş'ın jeopolitiğinin ortasında postkolonyal ülkelerin karşı karşıya kaldığı ikilemleri ve finansal sistemde borçların rolünü yeniden düşünmüştür (Corbridge, 1993; Corbridge ve arkadaşları, 1994). Çalışmalarının hepsinde olmasa da bazıları içerisinde post-Marksist ve hatta post-Keynesçi bir dil kullanmıştır (Corbridge, 1988; 1990; 1994); Hindistan üzerine yaptığı çalışmalarda Chatterjee ve Kaviraj'ın yanı sıra Foucault ve Gramsci'den faydalanmıştır.

İkinci kitabı *Debt and Development* (1993) içerisinde olduğu gibi farklı çalışmalarında da sık sık, küresel kapitalizmin aşikâr çelişkilerinin kendi içlerinde, John Toye'un (1993) "kalkınmanın ikilemleri" olarak adlandırdığı şeyleri çözümleme arayışında olan radikal siyaset biçimlerinin iddiaları için kanıt olamayacağını iddia etmiştir. Dolayısıyla kalkınma fikri kapı dışarı edilmiştir ve gerçekten de kalkınmanın anlamları ve pratikleri etrafında önemli siyâsî mücadeleler verilmesine rağmen, "insanları kendi hataları olmadığı hâlde, içine düştükleri mutlak yoksulluk seviyelerinden kurtarmak için hazırlanan yardım bütçelerindeki ciddi büyümeye ilişkin ciddi kanıtlar bulunmaktadır" (Agnew ve Corbridge, 1995: 216). Corbridge'in yardımlara verdiği destek ve belirli biçimlerde ekonomik kalkınmanın desteklenmesi ile ilgilenmesi, onun çalışmalarını Marksist eleştirmenlerden ve özellikle Batılı kalkınma söyleminin hegemonyacı gücünü en açık şekilde eleştiren Arturo

Escobar gibi postkalkınmacı teorisyenlerden ayırmaktadır (Corbridge, 1998b). *Debt and Development* kitabında ortaya konan konuları, uluslararası borç ve para politikası üzerine yaptığı çalışmalar takip etmiştir. Örneğin, Corbridge'in enflasyon üzerine olan çalışmaları para politikalarında ekonomik pragmatik bir anlayışla birlikte "özenli bir eklektik anlayışa" ihtiyaç olduğuna dair Keynesçi iddiayı takip eder (1994: 88) ve paranın birikimini toplumsal ve kültürel güç ağları üzerinden izleyen *Money, Power and Space* eserinde para transferinin jeopolitiği ve düzenlemesi ile ilgilenmiştir (Corbridge ve arkadaşları, 1994). Bu derlemeyi, John Agnew ile birlikte yazdığı ve son iki yüzyılın siyasal iktisat anlayışlarının bir incelemesi olan *Mastering Space* (1995) takip etmiştir. Yazarlar, bu metin içerisinde, daha erken dönemdeki pozisyonuna ilişkin şunları söylemiştir:

> Küreselleşme sadece güçsüz kılmanın eşanlamlısı değildir: demokratikleşme, ademimerkezîleşme ve muktedir kılma için olduğu kadar merkezîleşme ve standartlaşma için de belirli koşulları yaratır. Küreselleşme kapattığı kadar yeni kapılar da açar (Agnew ve Corbridge, 1995: 219).

Gearóid Ó Tuathail'in (1995) iddia ettiği gibi bu kitap, Henri Lefebvre'in iddialarının becerikli bir biçimde kullanılmasıyla yukarıdaki iddiaları ortaya koymuş, malların ve gücün akışı, bu akışları sürdüren söylemsel temsiller ve mekânsal pratiklerin ve mekânın temsillerinin gelecekteki örgütlenmesine ve bir araya gelişine ilham veren "hayâlî coğrafyalar" arasında ayrım yapmıştır.

Jeopolitikle ilgili bu ayrıntılı ve eleştirel yaklaşım, zaman içerisinde her biri kendine özgü hegemonyacı otorite biçimleri ile işleyen üç "jeopolitik düzenin" varlığını ileri sürmektedir. *Avrupa Uyumu (Concert of Europe)* olarak adlandırılan 1815–1975 yılları arasındaki dönemi, 1945 yılına kadar 70 yıl süren İmparatorluklar Arası Rekabet Dönemi (*Inter-Imperial Rivalry)* ve 1945–1990 yılları arasındaki *Soğuk Savaş (Cold War)* dönemi takip etmiştir. Kitap, 1990'lı yılların ortalarında dünya düzeninin egemen bir ulus devletten yoksun kaldığını, dolayısıyla "her zaman hegemonyanın var olacağını fakat her zaman egemen devletlerin olmayacağını" iddia etmektedir (Agnew ve Corbridge, 1995: 17). Buradaki iddia kehanet niteliğindedir: egemen pratikleri meşrulaştıran

ve rızayı üreten yapıları tanımlamak için Gramscici bir biçimde kullanılan hegemonya:

> Piyasa erişimi olan ekonomilerin yeni rejiminin veya bunu bir biçimde tehdit edenlerin bir parçası olmayan bir grup ülkeyi, bölgeyi ve cemaati görmezden gelerek, düzelterek ve/*veya* disipline ederek "düzenlenmiş düzensizlik" için yeni koşullar (Agnew ve Corbridge, 1995: 193)

yaratmaktadır.

Agnew ve Corbridge ulus aşırı liberalizmin Keynesçi ekonominin yıkılmasından ve Bretton Woods anlaşmasından sonra egemen hâle geldiğini fakat bu duruma sebep olan diğer koşulların yeni ortaya çıkan ulus aşırı şirketlerin ve askerî ağların gücü olduğunu iddia etmektedir. *Mastering Space* eseri, Corbridge'in daha geniş anlamda küreselleşme ile ilgili fikirleri ile uyumlu bir biçimde hegemonyacı söylemlere ve pratiklere karşı çıkmanın, onların büyümesini ve mekânsal erişimlerinin artmasını da beraberinde getirdiğini iddia etmektedir. Yeni milenyumun başındaki küreselleşme karşıtı hareketler ve protestolar kitapta takdir edilmektedir fakat bazılarının gittiği yön (örneğin İslamcı militanlar gibi) ve 11 Eylül olaylarının jeopolitik sonuçları benzer biçimde takdir edilmemektedir.

İkinci bir önemli katkı, Corbridge'in Hindistan'ın kalkınması fikri ve pratiği üzerine yaptığı ayrıntılı ve düzenli çalışmalardır. Corbridge, 1990'lı yılların başlarından itibaren Hindistan'ın doğu eyaletlerinden olan Bihar, Jharkhand, Orissa ve Batı Bengal'deki kırsal sorunlarla ilgili çalışmalara dönmüştür. Jharkhand'daki etnik-dînî siyasetin yeni yorumları ile birlikte, ormanların yönetimi ve orman alanlarında yaşayanlar, kereste ve ağaç dışındaki orman ürünlerinin toplanması ve pazarlanması, tazmin edici pozitif ayrımcılık politikaları, muktedir kılma ve yoksulluk sorularının modern Hindistan devletinde nasıl müzakere edildiği gibi konularla da ilgilenmiştir. John Harriss ile birlikte yazdığı *Reinventing India* (2000) kitabında, ekonomik özgürleşme ve Hindu milliyetçiliğini Hindistan'ın savaş sonrası ilk yıllardaki eşitlikçilik söylemine direnen "elitlerin ayaklanmaları" üzerinden analiz etmiştir. Bölücü dînî ve ekonomik pratikler, Hindistan'ı bağımsızlığına ve bölünmeye götüren milliyet olma hissinin yerini almıştır.

Hindistan'ın etkili bir "kalkınma zihniyeti" içerisinde olmaması, ulusal liderlerin siyâsî kontrolü ellerine geçirememelerine (özellikle İndira Gandi döneminde) ve oldukça bürokratik planlamanın yükselişini yavaşlatamamalarına dayandırılmıştır. *Mastering Space* kitabında geliştirilen iddiaları devam ettiren yazar, Hindu milliyetçiliğinin bunaltıcı ve şiddet içerikli "merkezîleşme dürtülerinin alt kastların ve madun grupların toplumsal hareketleri ve arzuları ile çatışmaya devam edeceğini öne sürmüştür. Glyn Williams, Manoj Srivastava ve Réne Véron ile birlikte çalıştığı, Bihar ve Batı Bengal'in beş bölgesinde devlet performansı ve muktedir kılma konuları ile ilgili önemli bir ampirik çalışma, yüzlerce kapsamlı ve ayrıntılı görüşmeye dayandırılmıştır (Corbridge ve arkadaşları, 2005). Bu proje, Hindistan bağlamında, yerel devletin yukarıya hesap verebilirliğinin (özellikle siyâsî partilere), en az aşağıdaki cemaatlere hesap verebilirliği kadar önemli olduğunu iddia etmektedir. Katılımcı siyâsî ademimerkezîleşme her yerde, her derde deva olan bir ilaç değildir, çünkü yerel aktörler sivil toplumu ve yerel devlet görevlilerini aynı seviyede etkileyen yolsuzluk ağları geliştirebilirler (Corbridge ve arkadaşları, 2005; Sengupta ve Corbridge, 2008). Corbridge aynı zamanda, Hindistan'da katılım ve sosyal sermaye (2002a), imparatorluk mirasları (Corbridge ve arkadaşları, 2003), Jharkhand'da cemaat, yolsuzluk ve peyzaj arasındaki bağlantılar (2002b) gibi konularda Sanjay Kumar ile birlikte çalışmıştır.

Üçüncü olarak, Corbridge coğrâfî araştırmaların ve eğitimin sosyal bilimler ve uluslararası çalışmalara dayandırılması ve bunlara katkıda bulunması gerektiğine inanmaktadır, ayrıca bu ara yüze çok fazla katkı yapmış, kendisine coğrafya bölümü yerine disiplinler arası bir programda yer edinmiştir. Jeopolitik değişimlerin ve kalkınmanın açıklanmasında, mekânsallığın, coğrafyanın ve mekânın "gücünü" vurgulamakta fakat bunlara imtiyaz tanımamaktadır. "Kalkınma coğrafyası" ve çok önem verdiği mekân ve yerle ilgili kavramlar, çeşitli disiplinler arasındaki daha geniş analizlerin ve tartışmaların bir parçasını oluşturmalıdır. Corbridge, yukarıda bahsedilen önemli katkılarından başka, Amartya Sen'in hayatı ve çalışmaları ile ilgili önemli bir makale (2002b) yazmış, Kalkınma Çalışmaları alanında iki adet (1995; Chari ve Corbridge 2009) ve küresel ekonomi alanında bir adet ders

kitabının editörlüğünü yapmış ve *Development: Critical Concepts* (2000) adında altı ciltlik, alandaki târihî ve çağdaş tüm temel çalışmaları içeren bir toplama eser yayınlamıştır.

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

1980'li yıllarda, Corbridge'in küresel kapitalizm ve dünya ekonomisi üzerine yaptığı çalışmalar, radikal coğrafyacılar Richard Peet, Neil Smith ve David Harvey'in alana hâkim olduğu döneme denk gelmiştir. Corbridge, dönemin Marksist coğrafya anlayışının temel prensipleri ve siyâsî sonuçları konusunda endişeliydi ve bunlara düzenleme kuramcısı Alain Lipietz ile ilişkilendirilen ve belirlenimciliği eleştiren post-Marksist bakış açısından karşılık verdi. Sonuç olarak *Capitalist World Development* eseri bazı yazarlar tarafından dostça karşılansa da esere oldukça sert yanıtlar verenler de oldu. En dikkat çekicilerinden bir tanesinde Michael Watts (1990), Marksizm'in kalkınma çalışmalarına Corbridge'in izin verdiğinden çok daha fazla katkı yapabileceğini belirtmiştir. Benzer biçimde Michael Johns (1990: 180) Corbridge'i "oldukça kör polemik baltasını" bilemekle suçlamıştır.

Bu tartışmaların üzerinden yirmi yılı aşkın süre geçmesi ve bu tartışmalara katılan çok sayıda akademisyenin artık birlikte çalışıyor olması sebebiyle (örneğin Corbridge, Thrift ve Martin, 1994), Corbridge'in bazı iddiaları kalkınma coğrafyası içerisinde daha çok kabul görmeye başlamıştır; kendisi de post-Marksizm ve bazı ana akım kalkınma siyasalarının stili ve içeriğine karşı eleştirel bakış açısı arasında gidip gelmiştir. "Kalkınma" fikri ve pratikleri üzerine olan çalışmaları muhtemelen (ve bazı destekçilerinden farklı biçimde) uzun yıllar süren saha araştırmaları ve projelere dayanmaktadır ve bu durum, ona, kalkınmanın temel değerleri ve belirli yerlerdeki sonuçları hakkında belirli bir otorite ile konuşma ve farklı bakış açılarından gelenlere meydan okuma hakkı vermektedir (en dikkat çekici olanlardan birisi David Harvey'dir; bk. Corbridge, 1998a).

Corbridge'in çalışmaları çeşitli coğrafyacılar ve onunla birlikte Hindistan'da çalışmış olan Emma Mawdsley ve Sarah Jewitt'in de dâhil olduğu öğrencileri tarafından devam ettirilmiştir. 1980'li yıllardan bu yana, kalkınma/*jeopolitik* ve Hindistan'ın kalkınması olarak iki temel kategoriye ayrılabilecek olan çalışmalarına görece az sayıda

eleştiri getirilmiştir. *Mastering Space* eseri coğrafyacılar ve uluslararası ilişkiler alanında çalışanlar arasında önemli bir etki yaratmıştır (kitapta, özellikle uluslararası ilişkiler disiplinine ağır eleştiriler getirmektedir). Ó Tuathail (1995), kitaba ilişkin inceleme yazısında, eserin eleştirel coğrafyanın yapısökümcü hırslarından uzağa savrulduğunu fakat daha önemli bir eleştirinin "egemenler olmadan hegemonya" kavramının geçerliliği ile ilgili olduğunu, "hegemonya" kavramının yeni neoliberal dünya düzeni içerisinde bir araya gelen ulus devletlerin arzuları ve kalkınma rotalarındaki önemli farklılıkları gizleyerek ortaya koyduğu şeylerden daha fazlasını gizlediğini öne sürmüştür (Sidaway, 1997). Egemen ülkelerin var olmamaları ile ilgili bu şüpheler, ABD'nin Bush yönetimindeki saldırgan dış politikası, terörle mücadele kapsamında çok-yanlı hareket ettiği için sorgulanan iddiaları, hem askerî güç hem de Soğuk Savaş'ın dili ve söylemini kullanarak yeni bir dünya düzeni oluşturma çabaları sebebiyle yirmi birinci yüzyılın başlarında yeniden güç kazandı. Tüm bu gelişmeler yeni hegemonyacı pratiklerin doğuşunu ilan ediyor olabilir mi? Buna ek olarak Agnew ve Corbridge, uluslararası ekonomide büyük ekonomik krizlerin yaşanma ihtimalini (ki 2008 yılında küresel bir kriz yaşanmıştır) ve küresel ölçekte gerçekleşen yıkıcı şiddete dair olasılıkları önemsiz göstermişlerdir. Toal, hegemonyacı düzen açıklamalarında, "diktatörlerin, etnik temizleyicilerin ve köktenciliğin gücünü düzenleyen kurumların gücünün aşikâr olmadığını" belirtmektedir. Yinelemek gerekirse, yirmi birinci yüzyılın başlarından itibaren bu aktörler taraflarını göstermektedir. *Reinventing India* (2000) eseri, *Mastering Space* eseri ile bazı teorileri ve kavramları paylaşmaktadır fakat yaratıcı bir fikir öne sürerek bir adım ileri gitmektedir: Yeni bir Hindistan'ın, özellikle 1991 yılından sonra yaşanan ekonomik özgürleşme ve Hindu milliyetçiliğinin yükselişinden sonra, belirli sınıfların amaçlarına hizmet eden elit çıkarları yolu ile yaratıldığı fikri (Corbridge, bu iddiasını Hindistan'ın nükleer bombası ile ilgili siyasete dair açıklamalarında yinelemiştir (1999)). Singh (2001), yazarları acımasız biçimde sınıf tabanlı siyasete ait kavramlara lüzumsuz biçimde bağlı kalmaları sebebi ile eleştirirken, Chari (2002), *Reinventing India* içerisinde yer alan ve toplumsal değişime getirilen Marksist ve Gramsici bir yaklaşımın toplumsal cinsiyet siyasetine ve feminist hareketlere mevcut ekonomik ve siyâsî mücadeleler içerisinde oldukça

yetersiz yer ayırdığını belirtmektedir. Buna rağmen kitap, mevcut siyâsî manevraları ve söylemleri zengin bir dille ele almaktadır. Elitlerin liderliğinde başarısız olan toplumsal devrimler kavramı ("elit ayaklanmaları") Hindistan'ın milliyetçilik ve şiddete ilişkin krizlerini açıklamakta önemli yol kat etmekte (Hall, 2002) ve iyi niyetlerin nasıl kötüye döndüğünü göstermektedir.

Sonuç olarak, Corbridge'in bugüne kadar yaptığı çalışmalar, birçok önemli katkı sağlamıştır. Post-Marksist teori, borç ve kırsal Hindistan'daki dönüşüm ile ilgili çalışmaları, Anthony Giddens, David Held ve Fred Halliday gibi tanınmış uluslararası ilişkiler kuramcıları ve sosyologlar tarafından küreselleşme üzerine oluşturulan düşünceleri önceden sezinlemiştir; aynı zamanda bu konuların coğrafya alanında yeniden düşünülmesini sağlamıştır. Hindistan devleti ve vatandaşları arasındaki ilişkiler yeniden gözden geçirilmiş ve yirmi beş yıllık detaylı bir çalışma ile ayrıntılı biçimde ortaya konmuştur. "Egemenler olmadan hegemonya" kavramı, çok fazla çatışmanın görüldüğü bir dönemde ABD'nin demokrasinin "doğruluğunu" küresel anlamda agresif biçimde kabul ettirmesine rağmen, eleştirel jeopolitik alanına katkıda bulunmuştur (Dodds, 2001). Corbridge ve Harriss'in (2000) doğru biçimde ortaya koyduğu gibi neoliberal dünya ekonomisi direnişle karşı karşıya kalmıştır; *Reinventing India* eserinde ikna edici biçimde belirttiği gibi madun mekânlar ve "elit ayaklanmalarına" karşı direnişler biçiminde. Bu tür hareketler güçleri olmasa bile, her zaman hegemonyacı güçlere eşlik eder. Corbridge, ana akım kalkınma stratejilerine alternatifler geliştirilmesi konusunda Castells, Watts ve Escobar ile benzer fikirleri paylaşmaktadır fakat bu alternatiflerden bazıları ne yazık ki saldırgan biçimde köktenci veya milliyetçidir (ve dolayısıyla Batılı aktivistlerin ve akademisyenler için çekici değildir) ve tamamı devlete veya piyasaya meydan okuyamamıştır. Bu kitap içerisindeki diğer biyografilerin de gösterdiği gibi, kalkınma coğrafyası küreselleşme ve ona karşı gelişen direnişlere karşı dikkatli bir tavır izlemek zorundadır.

Simon Batterbury, Melbourne Üniversitesi

Corbridge'in Önemli Çalışmaları

Corbridge, S. E. (1986) *Capitalist World Development: A Critique of Radical Development Geography.* London: Macmillan.

Corbridge, S. E. (1993) *Debt and Development*. Oxford: Blackwell.

Corbridge, S. E., Thrift, N. & Martin, R. (eds) (1994) *Money, Power and Space.* Oxford: Blackwell.

Agnew, J. & Corbridge, S. E. (1995) *Mastering Space: Hegemony, Territory and International Political Economy.* London: Routledge.

Corbridge, S. E. (ed.) (2000) *Development: Critical Concepts in the Social Sciences.* London: Routledge. [6 Volumes]

Corbridge S. E., Jewitt, S. & Kumar, S. (2003) *Jharkhand: Environment, Development, Politics.* Delhi: Oxford University Press.

Corbridge S. E., Williams G., Srivastava, M. & Véron, R. (2005). *Seeing the State: Governance and Governmentality in Rural India.* Cambridge: Cambridge University Press.

Chari, S. & Corbridge, S. E. (eds) (2009) *The Development Reader*. London: Routledge.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Chari, S. (2002) 'Review of *Reinventing India*', *Annals of the Association of American Geographers*, 92 (2): 349–51.

Corbridge, S. E. (1988b) 'The ideology of tribal economy and society: politics in Jharkhand, 1950–1980', *Modern Asian Studies*, 22 (1): 1 41.

Corbridge, S. E. (1990) 'Post-Marxism and development studies: beyond the impasse', *World Development*, 18 (5): 623–39.

Corbridge, S. E. (ed.) (1993a) *World Economy*. Oxford: Oxford University Press.

Corbridge, S. E. (1993b) 'Marxisms, modernities and moralities: development praxis and the claims of distant strangers', *Environment and Planning D: Society and Space*, 11: 449–72.

Corbridge, S. E. (1994) 'Plausible worlds: Friedman, Keynes and the geography of inflation' S. E. Corbridge, N. Thrift & R. Martin (eds), *Money, Power and Space*. Oxford: Blackwell. s. 63–90.

Corbridge, S. E. (1994a) 'Bretton Woods revisited: hegemony, stability and territory', *Environment and Planning A*, 26 (12): 1829–59.

Corbridge, S. E. (1998a) 'Reading David Harvey: entries, voices, loyalties', *Antipode*, 30: 43–55.

Corbridge, S. E. (1998b) 'Beneath the pavement only soil: the poverty of post-development', *Journal of Development Studies*, 34: 138–48.

Corbridge, S. E. (1999) "The militarization of all Hindudom?" The Bharatiya Janata

Party, the bomb and the political spaces of Hindu nationalism', *Economy and Society*, 28: 222–55.

Corbridge, S. E. (ed.) (1995) *Development Studies: A Reader.* London: Edward Arnold.

Corbridge, S. E. (2000a) 'Competing inequalities: the Scheduled Tribes and the reservations system in India's Jharkhand', *Journal of Asian Studies*, 59 (1): 62–85.

Corbridge S. E (2002b) 'Development as freedom: the spaces of Amartya Sen', *Progress in Development Studies*, 2: 183–217.

Corbridge, S. E. & Harriss, J. (2000) *Reinventing India: Liberalization, Hindu Nationalism and Popular Democracy.* Cambridge: Polity and Delhi: Oxford University Press.

Corbridge, S. E. and Kumar, S. (2002b) 'Community, corruption, landscape: tales from the tree trade', *Political Geography*, 21: 765–88.

Dodds, K. (2001) 'Political geography III: critical geopolitics after ten years', *Progress in Human Geography*, 25 (3): 469–84.

Hall, J. (2002) 'Review of Reinventing India', *Canadian Journal of Sociology Online.* Temmuz - Ağustos. www.arts.ualberta.ca/cjscopy/reviews/india.html

Johns, M. (1990) 'Review of Capitalist World Development', *Antipode*, 22(2): 168–174.

Kumar, S. & Corbridge, S. E. (2002a) 'Programmed to fail? Development projects and the politics of participation', *Journal of Development Studies*, 39 (2): 73–103.

Muralidharan, S. (2001) 'Review of *Reinventing India*', *Frontline*, 18 (19) www.frontlineonnet.com/f11819/18190730.htm

Raju, S., Kumar, S. and Corbridge, S. (eds) (2006) *Colonial and Postcolonial Geographies of India.* London/New Delhi: Sage.

Sengupta, A. and Corbridge, S. E. (eds) (2008) *Democracy, Development and Decentralisation in India.* Oxford: Oxford University Press.

Sidaway, J.D. (1997) 'Review of *Mastering Space*', *Transactions of the Institute of British Geographers*, NS 22: 130–2.

Singh G. (2001) 'Review of Reinventing India', *Journal of Development Studies*, 38 (1): 71.

Toal, G. (1995) 'Political Geography I: Theorizing history, gender and world order amidst crises of global governance', *Progress in Human Geography*, 19: 260–72.

Toye, J. (1993) *Dilemmas of Development: Reflections on the Counter-Revolution in Development Theory and Policy* (2. edition) Oxford: Blackwell.

Watts, M. J. (1990) 'Deconstructing determinism: Marxism's development theory and a comradely critique of Stuart Corbridge', *Antipode*, 20 (2): 142–70.

15 Denis Cosgrove

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Denis Cosgrove, otuz yılı aşan akademik kariyeri sürecince İngilizce konuşan akademik coğrafyacılar arasında "peyzajın" disiplin "haritasında" merkezî bir yer sahibi olmaya devam etmesi konusunda belki de en çok çalışan kişidir. Özellikle 1980'li yıllarda ön plana çıkan peyzaj fikri üzerine yaptığı çalışmalar, beşerî coğrafya alanında kuramsal alt yapısı olan ve ampirik olarak oturaklı kitaplar ve makaleler yolu ile peyzaj çalışmalarının rotasını önemli ölçüde değiştirmiştir (Cosgrove, 1984/1998a; 1985; 1993; Cosgrove ve Daniels, 1988). 1993 yılında yeni bir akademik dergi (*Ecumene: a geographical journal of environment, culture and meaning* (ismi daha sonra *Cultural Geographies* olmuştur) kurarak coğrafya disiplini içerisindeki beşerî bilimler destekli araştırmalar için yeni bir forum yaratmıştır. 1990'lı yıllarda, Cosgrove'un ilgi alanları "haritalama" ve temsil gibi daha geniş konulara kaymıştır fakat çalışmaları ampirik –ve özellikle târihî– ayrıntılara verdiği önemle nitelenmeye devam etmiştir; kültürel çalışmalar, peyzaj mimarlığı, kartografik tarih ve sanat gibi disiplinlerden gelen teorik fikirlerle ilgilenmeyi sürdürmüştür (Cosgrove, 1996; 1999a; 2001a; 2001b; 2008). Bu ampirik ve teorik malzemelerin birleşimi Cosgrove'un çalışmalarının alamet-i farikasıdır ve tam da bu özelliği sayesinde (kendi çalışmalarının çoğu Rönesans ve Aydınlanma Çağı'nda Avrupa'daki târihî coğrafya olmasına rağmen) çağdaş coğrâfî düşünce ve araştırmalarda çok önemli etki yaratmıştır.

Cosgrove, 1948 yılında dünyaya gelmiş, Liverpool St Francis Xavier College ve daha sonra St Catherine College, Oxford'da eğitim almıştır. "Yeni" kültürel coğrafya alanındaki lider araştırmacı sıfatını, 1976

yılından 1980 yılına kadar kürsü başkanlığı yaptığı Oxford Polytechnic Coğrafya Bölümü'nde (günümüzde Oxford Brookes Üniversitesi'dir) ve Loughborough Üniversitesi Coğrafya Bölümü'nde (1980 yılından 1993 yılına kadar) olduğu dönemde almıştır. Cosgrove, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan ve beşerî coğrafyanın pozitivist ve niceliksel temelinin büyük kısmını eleştiren hümanist coğrafyacılar arasında, coğrâfî araştırmaların sübjektifliğini onaylamayı ve coğrafyayı hem karizma hem de bağlamı kabul eden daha geniş bir beşerî bilimler geleneği içerisine yerleştirmeyi hedeflemiştir (Cosgrove, 1989; Freytag ve Jöns, 2006). Coğrâfî literatürdeki "yazarlık" ve "nüfuz" ile ilgili bu kaygı muhtemelen Cosgrove'un daha sonraki araştırmalarını etkilemiştir (Cosgrove ve Domosh, 1993) ve çok az sayıda çağdaş coğrafyacı kendisini hümanist coğrafyacı olarak tanıtmasına rağmen Cosgrove'un 1980'li yılların başlarındaki mekân üzerine yazmak ve mekânın temsili ile ilgili teorik tartışmalara yaptığı katkı kalıcı olmuştur (bk. Cosgrove, 2001b). Bunun önemli sebeplerinden birisi, Cosgrove'un postmodern ve postyapısalcı düşünce ile ilişkiye girme isteğidir. Bu özelliği onun bilgi ve güç ilişkilerini araştırmayı hedefleyen coğrafyacılar için bir ilham kaynağı olmasını sağlamıştır. 1999 yılından itibaren Amerika Birleşik Devletleri'nde Los Angeles Kalifornia Üniversitesi'nde (UCLA) Alexander von Humboldt Profesörü unvanı ile çalışmalarını sürdüren Cosgrove, coğrafya, beşerî bilimler ve sanat arasında bir aracı gibi çalışmaya devam etmiş ve 2008-2009 için Getty Distinguished Scholar unvanını almış, ne yazık ki 2008 yılı Mart ayında 59 yaşında, uzun süren bir hastalıktan sonra vefat etmiştir (bk. Lilley, 2009). Kültürel ve târihî konulardaki ampirik ve kuramsal fikirleri beşerî coğrafyanın geleceğini etkilemeye devam edecek olan zengin bir entelektüel mirastır.

Mekânsal Katkıları

Cosgrove'un temel katkılarından bir tanesi coğrâfî kavramlarla peyzaj motifi üzerinden ilgilenmesidir. İngiltere'de kültürel coğrafya bağlamında, Cosgrove'un peyzajı "yazma" ve "okuma" fikirleri Carl Sauer, J. B. Jackson ve Yi-Fu Tuan gibi Kuzey Amerikalı coğrafyacıların fikirleri üzerinden gelişmiştir (bk. Cosgrove, 1998b). Cosgrove, Kuzey Amerikalı coğrafyacılar için merkezî konumda yer alan kavramlardan bir tanesini alarak Kuzey Amerikalı "Berkeley" kültürel geleneğinden

ayrılmış, sadece peyzajı şekillendiren kültürel süreçleri değil aynı zamanda peyzajın peyzaj ile ilgilenenlerin hayatlarını şekillendirmede nasıl aslî bir rol oynadığını da incelemiştir. 1980'li yılların başlarında, peyzajı incelemek için olan bu görüş yeni ve radikal kabul ediliyordu, çünkü o döneme kadar İngiltereli tarihsel coğrafyacılar geçmişe ait peyzajları W. G. Hoskins'in (aynı zamanda M. W. Beresford ve M. R. G. Conzen) çalışmalarından yaratılan geleneği takip edip, haritalardan, belgelerden ve saha çalışmalarından faydalanarak "yeniden inşa" ediyorlardı (bk. Wylie, 2007; Whitehand, 2001). Cosgrove peyzajı farklı bir biçimde ele aldı; "peyzajın sadece gördüğümüz dünya olmadığını, onun bir inşa ve dünyanın kompozisyonu olduğunu", yani "ideolojik bir kavram" olduğunu iddia etti (Cosgrove, 1984, 1998a: 13, 15). Cosgrove bu tezi ilk kitabı *Social Formation and Symbolic Landscape* içerisinde ortaya koymuş, "peyzajın bir tür görüş" olduğu fikrini ortaya atmıştır; "Avrupalıların kendileri ve ilişkileri ile ilgili olan dünyayı yine kendilerine ve başkalarına anlatmak" için kullanılan bir araç (Cosgrove, 1984: 1).

Bu çalışmayı anlamak için kitabın ikinci basımındaki "giriş"kısmına baktığımızda Cosgrove'un "başlıca niyetinin ... özellikle coğrafya alanında peyzaj çalışmalarını yeni yönlere doğru ittirmek olduğunu görüyoruz: Peyzaj yorumunu eleştirel tarih yazımı içerisine yerleştirmek, peyzaj fikrini daha geniş Marksist kültür ve toplum anlayışı içerisinde kuramsallaştırmak ve dolayısıyla tasarım ve zevk üzerine dar bir şekilde odaklanıyor gibi görünen peyzaj incelemelerini genişletmek" (Cosgrove, 1998b: xiii). Kitap tam olarak bunu başarmıştır ve merkezinde Cosgrove'un İtalya'daki Rönesans hareketlerine olan ilgisi vardır (Cosgrove, 1993). O hareketler içerisinde Batı kültüründeki "peyzaj fikrinin" köklerini keşfetmiş, bu köklerin peyzajı tasavvur ve temsil etme, araziyi yeni biçimde "görme" yöntemleri ile ilgilenen hümanist bir girişim (kitabın kendisi gibi) olduğunu anlamıştır.

Cosgrove'un peyzajı "bir görme biçimi" olarak görme fikri coğrâfî söylem içerisinde 1985 yılında "Prospect, perspective and the evolution of the landscape idea" (Cosgrove, 1985) isimli makalesi ve editörlüğünü Cosgrove ve Daniels'ın yaptığı *The Iconography of Landscape* (1988) eseri yayınlandıktan sonra daha önemli hâle gelmiştir. Cosgrove her iki eserde de peyzajın burjuva tarzı, bireyci ve güç kullanma ile ilişkili bir "görüş biçimi" olduğuna dair *Toplumsal Biçimlenme* mesajını desteklemiştir

(Cosgrove, 1985: 45). Eş zamanlı olarak, bunun Rönesans Hümanizmi ve haritalandırma, projeksiyon, topografya, kozmoloji alanındaki bilimsel ilerlemeler ile bağlantılı olduğunun altını çizmiştir. Dolayısıyla peyzaj "bir görme biçimi" olarak "düzen ve kontrol illüzyonu, geometrinin mutlaklıklarına göre oluşturulmuş mekânın bir kompozisyonu ile oluşturulmuş bağımsız ve tekil bir gözlemci tarafından kendine mal edilebilir olan bir dünya kompozisyonu ve inşasıdır" (Cosgrove, 1985: 55). "Peyzaj" ona sahip olanların malıdır; araziyi, peyzaj biçimdeki temsillerini haritalar ve resimler içerisine yerleştirip yansıtmak ve kontrol altında tutmak; zeminde, tasarım ve mimarlığı kullanarak peyzajlar oluşturmak. Dolayısıyla peyzaj tarafsız ve durağan bir şey olmaktan uzak biçimde toplumsal ve kültürel anlamlara, yani sembolizme sahiptir; "ikonografi". Cosgrove'un (1984) aydınlığa kavuşturmak istediği, peyzajın bu "ikonografisiydi" ve belki de bu Cosgrove'un çalışmalarının en kalıcı ve takdir edilen yönüdür.

Cosgrove ve Daniels, *Iconography of Landscape* eserinin giriş kısmına, peyzaj için "kültürel bir imge, çevreyi temsil etme, inşa etme veya sembolize etmenin resimli bir yöntemi" tarifini kullanarak başlamaktadırlar (Daniels ve Cosgrove, 1988: 1). Ortaya attıkları fikir, peyzajın anlaşılabilmesi için, sadece açıklama amacıyla "imgeler ve sözlü temsillerin" kullanılmasının yeterli olmayacağı fakat bu tür imgelerin "peyzajı" ve "anlamını veya anlamlarını" oluşturduğunun anlaşılması gerektiğidir (Daniels ve Cosgrove, 1988: 1). Editörler, bu fikri incelemek için "bir sanat eserini tarihsel bağlamına yerleştirip imgeleri içerisinde ortaya konan fikirleri analiz ederek o sanat eserinde anlam aramayı hedefleyen" ikonografi fikirlerinden yararlanmışlardır (Daniels ve Cosgrove, 1988: 2); tam olarak, Cosgrove'un geç Ortaçağ ve Rönesans İtalya'sında bir görme biçimi olarak peyzajın ortaya çıkışı ile ilgili çalışmalarında yaptığı şey. Bu yaklaşım, kavramsal olarak sanat tarihine özellikle de Ernst Cassirer ve Erwin Panofsky'nin Hristiyan ikonografisine çok şey borçludur ve buna ek olarak antropolog Clifford Geertz, "kültürün bir "metin" olarak kavramsallaştırılması" ve "yoğun betimleme" anlayışı ile bir tür yöntem hissiyatı yaratmak için konuya dâhil olmuştur (Daniels ve Cosgrove, 1988: 4). Peyzajın ikonografik olarak nasıl yorumlanacağına ilişkin bundan başka tavsiyeye yer vermemişlerdir. Fakat eserde esas önemli olan konu, "peyzajın" anlaşılabilmesi için yeni yollar açmış

olmasıdır; haritaların, edebiyatın ve sanatın "tasavvur" edilen peyzajları ve "somut" peyzajın kendisi (Cosgrove ve Daniels, 1988). Gerçekten de Cosgrove'un çalışmaları arasında sık sık yer bulan bir konu "temsildir", özellikle görsel kültür; on beşinci ve on altıncı yüzyıl İtalya'sında sanat ve mimarlıktan, Batılı ve Rönesans kozmografyası çalışmalarında dünyanın ve kozmosun kartografik imgelerine kadar (Cosgrove 1988; 1992; 2001a; 2001b; 2006; 2007; Cosgrove ve arkadaşları, 1996; Atkinson ve Cosgrove, 1998).

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Şüphesiz Cosgrove, peyzajın yorumlanması ve anlaşılması ile ilgili özgün fikirleri ile mekânsal düşünceye önemli katkılar yapmıştır. Onun çalışmaları ışığında peyzaj, sorunsuz bir coğrâfî kavram olarak düşünülemez. Benzer biçimde, coğrafyacılar Cosgrove'a atıfta bulunmadan peyzaj ile ilgili çalışmalar yapamazlar; bu ikisi neredeyse eş anlamlı hâle gelmiştir. Fakat Cosgrove'un mekân ve yer ile ilgili düşünceye olan katkılarını basit bir şekilde bu terimlerle ortaya koymak yanlış olacaktır, çünkü onun peyzaja olan yaklaşımı coğrafyacıların daha geniş kavramsal konulara girmesi için –özellikle sübjektiflik, temsil, iktidar ve otorite konuları– bir araç olarak kullanılmıştır (bk. Cosgrove, 1988; Freytag ve Jöns, 2006). Şüphesiz bu konular Cosgrove'un peyzaja ilişkin daha önceki çalışmalarında yer almaktadır, fakat 1980'li ve 1990'lı yıllarda, eleştirel sosyal ve kültürel teori ile desteklenen "yeni" kültürel coğrafya anlayışı altında incelenmekteydiler (özellikle feminist ve postkolonyal eleştiriler). Cosgrove, yazarlık ve nüfuz ile ilgili bu konulara Mona Domosh ile birlikte yazdığı eserinde değinmekte, "coğrâfî temsilin krizini" ortaya koyup, "temsile ait yapıların ahlâkî ve siyâsî söylem içerisine karıştığını" vurgulamaktadır (Cosgrove ve Domosh, 1993: 30). Bu kriz, coğrafyacıların kullandıkları dünya hakkında yazma yöntemleri ile belirli bir dünya görüşünü pekiştirdiklerini anlamaya başlamaları sonucu ortaya çıkmıştır; kurumsallaşmış, burjuvaziye ait, erkek egemen, bazı durumlarda da emperyalist bir görüş. Gerçekten de birçok yazar bu dönemde coğrafyanın tarihinin ve dünyayı temsili biçimlendirmesinde, yöntemlerindeki iki yüzlülüğünün farkına varmıştır (bk. Livingstone, 1992; Driver, 2001). Dolayısıyla Peter Jackson (1989) ve Susan Smith'in (1989) ırk ve ırkçılık, James ve Nancy

Duncan'ın bir metin olarak peyzaj (Duncan ve Duncan, 1988; Duncan, 1990), Derek Gregory'in coğrâfî bilginin üretiminin analizi (Gregory, 1994) ile ilgili çalışmalarıyla birlikte, Cosgrove'un "bir görme biçimi" (ve ideoloji ile doldurulmuş ve temsil yöntemi) olarak peyzaj fikri, "yeni" kültürel coğrafyanın oluşumunda anahtar niteliğindeki noktalardan biri olarak ortaya çıkmıştır.

Cosgrove "yeni" kültürel coğrafyanın önemli yazarlarından biri olarak tanımlanmasına rağmen, "yeni" kültürel coğrafyanın oluşturulmasına katkıda bulunanların tamamı, tanımının ne olacağı üzerinde anlaşmamışlardır (Dear, 1988). 1990'lı yılların başlarındaki tartışmalar onun yeniliği üzerine gidip gelmiş, bu tartışmalarda ayrıca ampirik dünya yerine daha soyut teoriler ile ilgilenme eğilimi üzerine kaygılar dile getirilmiştir. Metinler, imgeler ve metaforlara olan ilgisi sebebi ile "yeni" kültürel coğrafyanın, "peyzajı" daha istikrarsız ve kaygan bir hâle getirdiğini iddia edenler de olmuştur (bk. Muir, 1999). Gerçekten de tarihsel ve kültürel coğrafyanın peyzajı ele alışında bir kutuplaşma görülmüştür; bazıları ampirik temelli, büyük ölçüde teoriden uzak peyzaj tarihi çalışmalarına devam ederken, bazıları peyzajı tasavvur, şiir, sanat ve edebiyat biçiminde görme eğiliminde olmuştur (ve bu temsilleri somut bağlamlarından ayırmakla suçlanmışlardır) (bk. Whyte, 2002). Bu kutuplaşma, bir taraftan pozitivist eğilimi olanlar diğer taraftan eleştirel teoriyi kullananlar arasındaki kavramsal bir ayrılmaydı. Aynı zamanda bu ampirik ve tarihsel bir ayrımdı; tarihsel bakış açısı gerçekten de sadece "modern" dünyaya, özellikle de on sekizinci, on dokuzuncu ve yirminci yüzyıla odaklanıyordu. Tarihsel ve kültürel coğrafyacıların 1990'lı yıllarda, özellikle (1960'lı ve 1970'li yıllarda coğrafya alanında peyzaja ilişkin çalışmalarda odak noktası olan) Ortaçağ gibi dönemleri görmezden gelerek alanı yönlendirmeleri bu şekilde olmuştur (Daniels, 1993; Driver, 1992; Ogborn, 1998; Driver ve Gilbert, 1999; Graham ve Nash, 2000, bk. Hooke, 2000). Gerçekten de yakın dönemde İngiltere'de ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yayınlanan coğrafya ders kitaplarında "peyzajı" görmek, peyzajın "bir görme biçimi" olarak yarışı kazandığını açık biçimde ortaya koymaktadır; çünkü W. G. Hoskins ve J. B. Jackson'ın ayak izlerini takip eden "peyzaj tarihi çok kısaca yer verilmektedir (bk. Nash, 1999; Seymour, 2000). Peyzaja olan bu yeni yaklaşıma karşı ortaya konan tepki, "temsil ötesi teori"

yönünde ilerleyen ve metinsel peyzajın ötesine geçme arzusunda olan beşerî coğrafyacıların "performans" peyzajlarını deşmesiyle oluşmuştur (bk. Wylie, 2007).

Dolayısıyla Cosgrove'un peyzaj yaklaşımının sadece kendi içerisinde orijinal ve özgün olmadığı, aynı zamanda daha genel anlamda coğrafyacıların mekân ve yere ilişkin yaklaşımlarını da etkilediğini, kültürel ve tarihsel coğrafya alanında disipliner değişikliklerin ortaya çıkmasına ön ayak olduğunu belirtmemiz gerekmektedir. Cosgrove'un daha sonraki çalışmalarında peyzaj önemli bir unsur olmaya devam etmiş (örneğin Cosgrove, 1993), giderek artan biçimde görsel temsil, haritalama ve hava fotoğraflarına odaklanmıştır (Cosgrove, 1992; 1999b; 2006; 2008; Cosgrove ve Fox, 2009). Bunlara rağmen onun çalışmalarında sağlam bir tarihsel taban yer almaktadır ve aynı zamanda teorik açıdan güçlü eserler ortaya koymuştur. Dolayısıyla Cosgrove (1999b: 9) *Mappings* eserinin giriş kısmında "haritalandırmayı" çeşitli görünüşleri içerisinde tartışmakta –hem gerçek hem metaforik biçimde– ve "bir haritanın hazırlanma sürecini çevreleyen ve ona zemin hazırlayan, *dünya ile olan kültürel ilişkilerin karmaşık birikimini" incelerken haritaların "etrafında bütüncül anlam sistemlerinin döndüğü bir menteşe olarak nasıl nitelenebileceğini sorgulamıştır.* Haritalandırma ve anlamları ile ilgili bu kaygı, şüphesiz coğrâfî söylem içerisinde, Brian Harvey'in 1980'li yılların sonlarında yaptığı "haritayı yapısöküme uğratma" üzerine olan çalışmaları ve 1990'lı yıllarda kartografinin kapısının önüne bırakılan teorik zorluklardan ilham alarak, "haritanın" artan biçimde sorgulanması ile bağlantılıdır. Aynı zamanda Cosgrove'un Rönesans ve Aydınlanma'ya ait coğrâfî bilgilere olan ilgisi, görsel imgeler ve haritalandırma üzerine olan vurgusu ile birleşmiştir; özellikle dünyanın ve gezegenin kozmoloji ve kozmografya içerisindeki temsili (Cosgrove, 2001a; 2001b; 2007). Cosgrove'un konusu olağan dışı görünse de, yaklaşımı oldukça açık fikirlidir ve bu yaklaşımından, her zaman coğrafya içinde ve coğrafyanın ötesinde yer alan tartışmaları alevlendirecek daha geniş ve güçlü iddialar yaratmıştır; gerçek bir Rönesans projesi.

Keith Lilley, Belfast Kraliyet Üniversitesi

Cosgrove'un Önemli Çalışmaları

Cosgrove, D. E. (1984/1998a) *Social Formation and Symbolic Landscape*. London: Croom Helm (ilave giriş bölümü olan ikinci baskı, Madison: Wisconsin University Press).

Cosgrove, D. E. (1989) 'Geography is everywhere: culture and symbolism in human landscapes', Gregory, D. & Walford, R. (eds) *Horizons in Human Geography*. Totowa, NJ: Barnes and Noble Books. s. 118–35.

Cosgrove, D. E. (1993) *The Palladian Landscape: Geographical Change and its Cultural Representations in Sixteenth-Century Italy*. Leicester: Leicester University Press.

Cosgrove, D. E. (ed.) (1999a) *Mappings*. London: Reaktion Books.

Cosgrove, D. E. (2001a) *Apollo's Eye: A Cartographic Genealogy of the Earth in the Western Imagination*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Cosgrove, D. E. (2008) *Geography and Vision: Seeing, Imagining and Representing the World*. London: I B Taurus.

Cosgrove, D. E. & Daniels, S. (eds) (1988) *The Iconography of Landscape: Essays on the Symbolic Representation, Design and Use of Past Environments*. Cambridge: Cambridge University Press.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Atkinson, D. & Cosgrove, D. E. (1998) 'Urban rhetoric and embodied identities: city, nation and empire at the Vittorio Emanuele II monument in Rome 1870–1945', *Annals, The Association of American Geographers*, 88: 28–49.

Cosgrove, D. E. (1985) 'Prospect perspective and the evolution of the landscape idea', *Transactions of the Institute of British Geographers*, NS 10: 45–62.

Cosgrove, D. E. (1988) 'The geometry of landscape: practical and speculative arts in 16th century Venice', D. Cosgrove & S. Daniels (eds), *The Iconography of Landscape*. Cambridge: Cambridge University Press. s. 254–76.

Cosgrove, D. E. (1992) 'Mapping new worlds: culture and cartography in sixteenth-century Venice', *Imago Mundi*, 44: 1–25.

Cosgrove, D. E. (1996) 'The measures of America', J. Corner & A. MacLean (eds), *Taking Measures Across the American Landscape*. New Haven: Yale University Press. s. 3–13.

Cosgrove, D. E. (1998b) 'Introductory essay', D. E. Cosgrove, *Social Formation and Symbolic Landscape* (2. edition). Madison: Wisconsin University Press. s. xi–xxxv.

Cosgrove, D. E. (1999b) 'Mapping meanings', D. E. Cosgrove (ed.), *Mappings*. London: Reaktion. s. 1–23.

Cosgrove, D. E. (2001b) 'Geography's cosmos: the dream and the whole round earth', K. Till, S. Hoelscher & P. Adams (eds), *Textures of Place*. Minneapolis: University of Minnesota Press. s. 326–39.

Cosgrove, D. E. (2006) *Geographical Imagination and the Authority of Images* (Hettner

Lecture 2005). Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Cosgrove, D. E. (2007) 'Renaissance cosmography 1450–1650', D. Woodward (ed.), *The History of Cartography, Vol.3 'Renaissance cartography'*, Chicago: University of Chicago Press. s. 55–97.

Cosgrove, D. E. & Domosh, M. (1993) 'Author and authority: writing the new cultural geography', J. Duncan. & D. Ley (eds), *Place/culture/representation*. London: Routledge. s. 25–38.

Cosgrove, D. E. & Fox, W. (2009) *Photography and Flight*. London: Reaktion.

Cosgrove, D. E., Roscoe, B. & Rycroft, S. (1996) 'Landscape and identity at Ladybower Reservoir and Rutland Water', *Transactions of the Institute of British Geographers*. NS 21: 534–51.

Daniels, S. (1993) *Fields of Vision: Landscape Imagery and National Identity in England and the United States*. Cambridge: Polity.

Daniels, D. & Cosgrove, D. E. (1988) 'Introduction: iconography and landscape', D. E. Cosgrove and S. Daniels (eds), *Iconography of Landscape*. Cambridge: Cambridge University Press. s. 1–10.

Dear, M. (1988) 'The post-modern challenge: reconstructing human geography', *Transactions of the Institute of British Geographers*, NS 13: 262–74

Driver, F. (1992) 'Geography's empire: histories of geographical knowledge', *Environment and Planning D: Society and Space*, 10: 23–40.

Driver, F. (2001) *Geography Militant: Cultures of Exploration and Empire*. Oxford: Blackwell.

Driver, F. & Gilbert, D. (eds) (1999) *Imperial Cities: Landscape, Display and Identity*. Manchester: Manchester University Press.

Duncan, J. (1990) *City as Text: The Politics of Landscape Interpretation in the Kandyan Kingdom*. Cambridge: Cambridge University Press.

Duncan, J. & Duncan, N. (1988) '(Re)reading the landscape', *Environment and Planning D: Society and Space*, 6: 117–26.

Freytag, T. & Jöns, H. (2006) 'Vision and the cultural in human geography: a biographical interview with Denis Cosgrove', D. E. Cosgrove (ed.) *Geographical Imagination and the Authority of Images* (Hettner Lecture 2005). Stuttgart: Franz Steiner Verlag. s. 79–91.

Graham, B. & Nash, C. (eds) (2000) *Modern Historical Geographies*. Harlow: Pearson.

Gregory, D. (1994) *Geographical Imaginations*. Oxford: Blackwell.

Hooke, D. (ed.) (2000) *Landscape – The Richest Historical Record*. Oxford: Society for Landscape Studies.

Hoskins, W. G. (1955) *The Making of the English Landscape*. London: Hodder and Stoughton.

Jackson, P. (1989) *Maps of Meaning. An Introduction to Cultural Geography.* London: Unwin Hyman.

Lilley, K. D. (2009) 'Obituary: Denis E. Cosgrove, 1948-2008', *Social and Cultural Geography,* 10: 219–24.

Livingstone, D. N. (1992) *The Geographical Tradition.* Oxford: Blackwell.

Muir, D. (1999) *Approaches to Landscape.* Basingstoke: Macmillan.

Nash, C. (1999) 'Landscapes' P. Cloke, P. Crang and M. Goodwin (eds), *Introducing Human Geographies.* London: Arnold. s. 217–25.

Ogborn, M. (1998) *Spaces of Modernity: London's Geographies, 1680-1780.* New York: Guilford Press.

Seymour, S. (2000) 'Historical geographies of landscape', B. Graham & C. Nash (eds), *Modern Historical Geographies.* Harlow: Pearson. s. 193–217.

Smith, S. (1989) *The Politics of 'Race' and Residence: Citizenship, Segregation and White Supremacy in Britain.* Cambridge: Polity.

Whitehand, J. W. R. (2001) 'British urban morphology: the Conzenian tradition', *Urban Morphology,* 5: 103–9.

Whyte, I. D. (2002) *Landscape and History since 1500.* London: Reaktion.

Wylie, J. (2007) *Landscape.* London: Routledge.

16 Mike Davis

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Akademik dünyanın dışında büyük bir etki yaratan az sayıdaki bilim insanından birisi olan Mike Davis, Amerikan kapitalizm anlayışının kentsel ve çevresel etkilerinin tavizsiz bir eleştirmenidir. Bu ününü ABD kentleri üzerine yazdığı çeşitli eserlerine borçludur (*City of Quartz* (1990), *Ecology of Fear* (1998), ve *Magical Urbanism* (2000)). Bu çalışmaları, Los Angeles'ın yirminci yüzyıldaki ihtilaflı evrimine ve çeşitli kentleşmiş siyâsî coğrafya konularına değinmektedir. Yazıları ciddi oranda siyâsî tartışmalar içermektedir –eserleri, yaşamlarına genellikle daha kısa makaleler olarak başlamaktadır– ve Davis radikal toplumsal tarihle yakından ilgilenen bir şehircidir.

Davis 1946 yılında Kalifornia'nın Fontana kentinde dünyaya gelmiştir. Akademik kariyerinden önce et paketleyicisi, tır şoförlüğü ve Komünist Parti'nin Los Angeles'taki kitapçısının yöneticisi olarak çalışmıştır. SDS (Students for a Democratic Society – Demokratik bir Toplum için Öğrenci Hareketi) içerisinde aktif biçimde yer almıştır fakat formel akademik kariyeri, 1970'li yılların başlarında Kuzey İrlanda'ya ilgi duyması, bu yüzden İngiltere'ye giderek Edinburgh Üniversitesi'nde İrlanda tarihi üzerine eğitim alması ve Belfast'ta İrlanda milliyetçiliği ile ilgili araştırmalar yapması ile başlamıştır. Davis, 1980'li yılların ilk yarısında tam zamanlı olarak, önemli makalelerinin yayınlandığı *New Left Review*'de çalışmıştır. İlk kitabı *Prisoners of the American Dream* –Amerikan işçi sınıfının karamsar fakat dikkatli bir biçimde kuramsallaştırılmış bir analizi– 1986 yılında yayınlanmıştır fakat bu eserin etkisi 1990 yılında *City of Quartz*'ın yayınlanması ile gölgede kalmıştır. 2001 yılında *Late Victorian Holocausts* eserini yayınlayan

Davis, en tartışmalı ve aynı ölçüde orijinal şehircilerden birisi olarak anılmaya devam etmektedir.

En iyi bilinen çalışmaları için seçtiği yer olan Los Angeles, hem akademik hem de siyâsî sebeplerle ününün artmasına oldukça yardımcı olmuştur. İlk olarak 1980'li ve 90'lı yıllarda önemli kent kuramcıları Los Angeles'ı ilerleyen yıllarda *tüm* kentlerin benzer şekilde gelişeceğini belirterek bir prototip olarak gösterdiler. Davis bu noktada, Michael Dear, Ed Soja ve Allen Scott gibi her biri Los Angeles'ın değişen coğrafyasından hareketle önemli post-Fordizm ve postmodernizm kuramları ortaya atan kuramcılardan oluşan "Los Angeles Okulu" ile birlikte yer aldı. İkinci olarak *City of Quartz*, 1992 yılında, Rodney King'i döven polis memurlarının beraat etmesinin ardından Los Angeles'ta yaşanan kentsel ayaklanmalardan sadece birkaç yıl önce yayınlanmıştı. Bu büyük ayaklanmayı anlamak isteyen akademisyenler, gazeteciler ve siyasetçiler için, Davis'in çeteler, arazilere elit sınıf tarafından el koyulması, aşırı denetim, oldukça siyâsîleşmiş muhafazakâr konut sahiplerine ilişkin analizleri geliyorum diyen bir ayaklanmanın bağlamlarını ortaya koymuştur.

2000 yılında Davis, araştırmalarının coğrâfî ölçeğini genişletiyor, eşitsiz gelişmenin kentsel sonuçlarını araştırabileceği yeni yerler arıyordu. Onun çalışmaları modern kentleşmenin toplumsal kutuplarına olan ilgisini açıkça göstermekteydi; bunun en iyi örneklerinden biri Dubai'de açık bir biçimde görülebilen toplumsal eşitsizliklere dair yaptığı hararetli incelemesidir ("kötülüğün cennetleri" ile ilgili bir derlemede yayınlanmıştır–bk. Davis, 2006a; Davis ve Monk, 2007). *Planet of Slums* (2006b), bunlardan farklı biçimde dünya çapındaki kentlerde gecekondularda yaşayan insanların yaşam koşullarına ve bu kadar fazla insanı "marjinal" kentsel şartlara zorlayan siyasalara ve hükümetlere ilişkin önemli eleştiriler içermektedir. Davis'in bu kitabı, liberal basından büyük övgü almış fakat aşağıda yer verildiği üzere akademik çevrelerden ciddi eleştiriler de almıştır. Davis, *The Monster at Our Door* (Davis, 2005) kitabında küresel bir grip salgınının yayılma olasılığına ilişkin önemli bir kentsel analiz yapmış, insanlar ve hayvanlar arasında virüslerin geçişini kolaylaştıran kötü yaşam koşullarının altını çizmiştir. *Buda's Wagon: A Brief History of the Car Bomb* (Davis, 2007) eserinde kentsel terörizmin "alternatif bir tarihini" ortaya koymuştur.

Davis'in akademik kariyeri dolambaçlı olmaktan oldukça uzaktır ve üniversitede hocalık yapmaya görece geç başlamıştır. 1998 yılında MacArthur Foundation'dan burs alan Davis, polemikçi anlatılarına karşı verilen muhafazakâr tepkileri susturmak için kendi bildiğini okumuştur. Üniversitedeki pozisyonu kapsamında, kitaplarındaki ve makalelerindeki radikal mesajları ve siyâsî konulardaki saha araştırmalarını kullanmıştır. Fakat en etkili çalışmaları, en büyük kentlerdeki kentleşme politikasını anlama amacında olan çalışmaları tetikleyen ve kışkırtan kitapları ve makaleleri olmuştur.

Mekânsal Katkıları

Davis'i belirli bir kategoriye sokmamız gerekse, *toplumsal tarihçi* sıfatı uygun olacaktır, fakat modern kapitalist süreçlerle bağlantılı olarak kenti, siyâsî mücadelenin gerçek mekânı olarak görme yolları açtığı için kentleşme üzerine olan etkilerinin daha büyük olduğu aşikârdır. Yaptığı eleştirilerin doğası da (disiplin anlamında durduğu yerden ziyade) çalışmalarının en önemli özelliğidir. Davis yaptığı ampirik çalışmalarla ünlüdür ve her zaman kentleri analiz ettiği oturaklı bir teorik çerçeve kullanmıştır. Davis bir röportajında, *City of Quartz* eserinin üç farklı perspektifin birleşimi olduğunu belirmiştir:

> Walter Benjamin'in Los Angeles'a geldiği, Fernand Braudel ve Friedrich Engels'le birlikte bir barda oturduğu bir düş kurdum. Los Angeles'la ilgili bir kitap yazmaya karar verdiler ve bunu üç ayrı projeye böldüler. Benjamin iktidar ve hafıza ile ilgili tüm karmaşık ve kolay, anlaşılır parçaları ele alacak, Braudel kentin doğal tarihini, onu mümkün kılan küresel-tarihsel güçleri inceleyecek, Engels de Los Angeles'ın işçi sınıfı hakkında yazacak (Davis. Schatz, 1997 içerisinde alıntılanmıştır; sayfa numarası verilmemiştir).

Bu üç konu –ateşli bir sınıf bilinci, uzun dönemli tarihsel süreçlerin günlük yaşam üzerine olan etkileri üzerine yapılan vurgu, kapitalizmin Los Angeles halkı üzerine olan etkilerinin hümanist, hatta bireyselleştirilmiş bir açıklaması– Davis'in dünya görüşünü anlamak için temel teşkil etmektedir. Çoğu gazetelere dayalı olan ayrıntılı arşiv araştırmalarını iğneleyici gözlemsel niteliklerle birleştiren bu tür bir yöntem, radikal coğrafyacılar için şimdiye kadar kentsel teorilerin aşırı yapısalcı estetiği tarafından kapatılmış olan yolları açmıştır.

Bu tür bir çok araçlı yöntem, Davis'in siyasal iktisat perspektiflerinin hayal gücünün ötesindeki konuları araştırmasına imkân sağlamış, çalışmalarında bu perspektiflerin günlük mekânları ve yaşamları şekillendirme gücünü dışarıda bırakmamıştır. *City of Quartz*, Katolik Kilisesi'nin erişimi içinde ve kentin banliyölerindeki ev sahiplerinin siyâsî etkisi altında, kent tarihçilerinin ve yazarların destekçi-*kara* temsillerindeki elitlerin gücünün çok aşamalı bir incelemesidir. *Ecology of Fear* kitabında, lüks Malibu bölgesindeki "yangın alanları" ile işçi sınıfının yaşadığı şehir merkezini karşılaştırmıştır; "Los Angeles'ın edebî yıkımını" ucuz romanlar ve felaket filmleri üzerinden izlemektedir; doğal çevrenin egemenlik altına alınması üzerine kurulan bir kentte, doğanın yaklaşan intikamına karşı korkutucu uyarılar yapmaktadır. *Dead Cities* (2002) kitabında, gelecekteki kent mekânlarına ilişkin aydınlatıcı bir hedef koymaktadır:

> Dolayısıyla çok büyük kentler –sadece bölgesel anlamda değil, küresel anlamda çok büyük çevresel ayak izleri olanlar– insanın Holosen dönemdeki kültürel evriminin, birden fazla anlamda, en dramatik son ürünüdür. Muhtemelen en acil ve kapsamlı bilimsel araştırmaların konusu olmaları gerekir. Fakat durum böyle değildir. Yağmur ormanlarının ekolojisi üzerine olan bilgimiz kentsel ekolojiden fazladır... Belki de en acil ihtiyacımız kent-doğa diyalektiğini anlamak için geniş ölçekli kavramsal şablonlardır (Davis, 2002: 363).

Davis, araştırma gündemini Güney Kalifornia'nın kentsel alanlarının geleceğine ilişkin vahim tahminlere bağladığı için Eski Ahit'e bir gönderme ile modern Yeremya (Jeremiah) olarak anılmaya başlanmıştır. Los Angeles'ın kaderi ile ilgili karamsarlığı aynı zamanda sol görüşten de eleştiriler almıştır. Andy Merrifield *Metromarxism* eserinde "Davis'in Marksizm anlayışı, kamusal mekândan yoksun bir kentleşmeden bahsetmekte ve kolektif deneyimi reddetmektedir. Onunki, sadece kendi kenti ile ilgili aşağılama ortaya koyduğu Marksist bir kentleşmedir." demiştir (Merrifield, 2002: 171). Merrifield, New Yorklu olmasının kültürel çekimi ile beslenerek Marshall Berman'ın alışılmadık coşkusuna zıt biçimde, Davis'in çalışmalarında "saplantılı felaket habercisi bir akım" olduğunu tespit etmiştir (Merrifield, 2002: 171). Fakat bu saldırı pek de adil değildir. Çalışmalarının bu kadar

etkili olmasının sebebi, Davis'in Los Angeles'ın yayılma şeklini net bir biçimde anlama yeteneğidir (Merrifield'ın "metro-Marksistlerinin" (Walter Benjamin, Guy Debord, David Harvey, Henri Lefebvre ve Manuel Castells gibi) çoğu tarafından kabul edilen Paris'in bağlı morfolojisinden oldukça farklıdır).

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Davis'in, mekân ve yere ilişkin teorik duruşundan ziyade ampirik çalışmaları ile bilindiği göz önüne alındığında, bu kadar etkili olmasında çalışmalarının hangi yönlerinin önemli rol oynadığını sormamız gerekmektedir. Belki de dört önemli boyut tanımlayabiliriz: İlk boyut kent ve doğa gibi birbirinden izole biçimde ve hatta uzlaşmaz şekilde ele alınan iki kategoriyi birleştiren bir siyâsî analiz yapabilme yeteneğidir; ikinci boyut yapısal Marksizm'den uzaklaşan "kültürel" dönüşe rağmen sınıf politikasının merkeziyetine ilişkin güçlü bir söylem sahibi olmasıdır; üçüncü boyut, "kale" veya "cezaevi" kentler üzerine yaptığı çalışmalardır; dördüncü boyut ise "aktivist yazım" olarak adlandırılabilecek olan akımı başlatmasıdır, çünkü yaklaşımı teorinin siyasallaşmasına yardımcı olmuş, modern kenti biçimlendiren daha büyük güçleri erişilebilir hâle getirmiştir.

City of Quartz kitabında Davis'in doğaya olan ilgisi çok vurgulanmasa da açık biçimde görülmektedir, fakat *Ecology of Fear* ve *Dead Cities* kitaplarında bu ilgi ana sahneye taşınmakta, "şok" doğasına karşı kişisel bir ilgi olarak görülmeye başlanmaktadır. Davis, *Ecology of Fear* kitabında kentte görülen kentleşmenin, şimdiye kadar çeşitli dönemlerde yaşanan deprem, yangın ve kuraklık potansiyelleri sebebiyle bölgenin ekosistemine ayak uyduramadığını iddia etmektedir. Bunların ötesinde, ani doğa olaylarının hem toplumsal hem doğal tarih için çok uzun erimli sonuçlar doğurabileceği fikri olan neo-katastrofizm ile giderek artan biçimde ilgilendiğini belirtmektedir. Çalışmalarının bu fazında, iklim ve teknoloji alanlarındaki yavaş ve uzun erimli değişimlerin tarihsel gelişme üzerindeki önemini vurgulayan ünlü Fransız tarihçi Fernand Braudel'in (1902–85) etkisi görülmeye başlanmaktadır. *The Monster at Our Door* kitabında incelediği kentlerin ürettiği küresel salgınlara ilişkin ürkütücü öngörüleri gerçekleşecektir ve kuş gribi ve domuz gribi salgınları etrafında oluşan toplumsal tartışmalara eşlik eden

(sosyal ve siyasal olmaktan ziyade) büyük ölçüde epidemiyolojik analizleri eleştirilerini doğru çıkarmıştır.

Davis, ikinci boyutla ilişkili olarak Los Angeles'a ilişkin "askerî mekân" şeklindeki keskin yorumları ile ünlenmiştir. *City of Quartz* kitabının dördüncü bölümü olan "Fortress L. A." içerisinde, iğneleyici stilini sonuna kadar kullanarak Los Angeles kentinde kamusal mekânların yok edilişine ilişkin sekiz eğilim tanımlamaktadır. Kısa hikâyelerden oluşan bir anlatımı tercih eden Davis, "Los Angeles gibi kentlerde, postmodernitenin kötü yüzünde, kentsel tasarım, mimarlık ve polis gücünü tek bir kapsamlı güvenlik yöntemi içerisinde birleştirmeyle ilgili eşi benzeri görülmemiş bir eğilim vardır." demektedir (Davis, 1991: 224). Bahsettiği bazı kötü adamlar tahmin edilebilirdir. Los Angeles Polis Merkezi'ni "uzay polisi" olarak tanımlamaktadır; helikopterlerle elde ettikleri hava gücünü Kalifornia askerî uzay sanayiinden aldıkları iletişim sistemleri ile desteklemektedirler. Diğer kötü adamlar bu kadar aşikâr değildir. Alexander Haagen'in kent içi alışveriş merkezleri, burjuvaya ait etrafı çevrili güvenlikli siteleri koruyan özel güvenlik görevlilerinden oluşan ordular, evsizleri kovmak için üzerinde uyunması imkânsız yuvarlak ve "kovan biçimli banklar" tasarlayan tasarımcılar, (kentte yer alan kışkırtıcı "Beyrutlaştırılmış" Goodwin kütüphanesi yüzünden "Dirty Harry" sıfatı alan) ünlülerin mimarı Frank Gehry Los Angeles'ta korku mekânlarının yaratılmasına katkıda bulundukları için zikredilmişlerdir.

Birçok insan için abartılı gelen bu vizyon, *Ecology of Fear* kitabının "Beyond *Blade Runner*" isimli kapanış bölümü içerisinde mantıksal uzamına taşınmıştır. Kuzey Amerika kentlerinin arketip yapısına ait ünlü Şikago Okulu/*Burgess modeli* olan "ortak merkezli halkalar" modelini ele alıp benzersiz bir güncelleme yapmıştır: "Yaptığım yeniden haritalama işlemi Burgess'i geleceğe geri gönderecek. Gelir, arazi fiyatı, sınıf ve ırk gibi "ekolojik" belirleyici faktörleri muhafaza ediyor fakat belirleyici yeni bir faktör ekliyor: Korku" (Davis, 1998: 363). Davis'in şeması Los Angeles'ı parçalanmış bir kent olarak göstermektedir; kentin en uzak noktalarında özelleştirilmiş cezaevlerinden oluşan "çalışma kampı" halkası, etrafı çevrili ve varlıklı kişilerin yaşadığı banliyöler ve bunların bağlı olduğu bazı uç kentler, şüpheci mavi yakalı gruplar tarafından hükmedilen çeşitli iç halkalar, "evsiz sınırlama bölgeleri", belirli

yasal düzenlemelerle korunan uyuşturucu ve çetelerin giremediği parklar, *peyzaj (landscape)* yerine gelişmiş gözetleme teknolojilerinin hüküm sürdüğü *scanscape*'li bir şehir merkezi. Davis, Los Angeles ile ilgili çalışmasının şüphesiz en çok alıntılanan bu iki bölümü içerisinde, 1992 yılında yaşanan ayaklanmalarla parçalanan bir kente dair makul bir açıklama getirmektedir.

Üçüncü olarak, Davis, coğrafyacılar arasında diğer perspektiflerin önem kazandığı bir dönemde, sınıf siyaseti ve emeğin sömürüsünün önemi konusunda savunmacıdır. Etnik yapıya olan ilgisi emek piyasasında Latin Amerika ve Afrika kökenli Amerikalıların madun pozisyonu tarafından tetiklenmektedir; Malibu ve Los Angeles şehir merkezi arasındaki yangın ve eyalet politikaları açısından oluşan dramatik farkı incelemesi konuta erişim ve siyasaları etkileme gücü ile ilgilidir; çete kültürü ile ilgili açıklamaları uyuşturucu ticareti için sınırlar üzerinde yapılan öldürücü kavgalar ile parçalanan Kara Panterler (Black Panthers) ve "devrimci lümpen proletarya" ile aynı eksendedir. Fakat daha sonra yaptığı çalışmalarda kentsel olanın ötesine geçmiş, sınıf sömürüsüne olan ilgisini daha üst ölçeğe taşımıştır. *Late Victorian Holocausts* eserinde, Hindistan, Brezilya ve Çin'de on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde görülen kuraklıkların ve kıtlıkların küresel çiftçi nüfus üzerine zorlanan agresif emperyalist kapitalizm ile kötüleştirildiğini iddia etmektedir (örneğin Hindistan'da yaşanan kıtlık eşi benzeri görülmemiş bir üretim yapıldığı dönemde ortaya çıkmıştır); emperyalizme yapılan ciddi bir suçlama ve günümüzün "üçüncü dünyasının" doğuşu. Bu tür bir anlayış Davis'in günümüzün "küresel kentleri" ile ilgili distopyacı açıklamalarına uymaktadır; "güvenli kent mekânları karşısında uğursuz kent mekânları diyalektiği" (Davis, 2006b: 206). Bu görüş Dubai ile ilgili makalesinde özetlenmiştir (Davis, 2006a, aynı zamanda Davis and Monk, 2007 içerisinde de yer verilmiştir); makalede birçoklarının onun çalışmalarına karşı hissettiği belirsizlik örneklendirilmektedir. Bu durum bir taraftan, Emir'in gökdelenleri, suni adaları ve alışveriş merkezlerinin temelini oluşturan ekonomik, sosyal ve siyâsî eşitsizliğin anlaşılır ve çeşitli sonuçlar ortaya koyan bir eleştirisidir. Diğer taraftan ise, bu kente dair tamamen ikincil kaynaklara dayanan ve mesajını verebilmek için karikatürleştirmeyi kullanan, soluksuz ve çoğu zaman yüzeysel ithamlarını tekrar etmektedir.

Sonuç olarak, kendi yaşam stillerini koruyacak bir şekilde kentsel mekânı şekillendiren aşırı zengin sınıf ve geçim kaynakları ve yaşam alanları açısından kötü durumda olan marjinalleştirilmiş gecekondu hanelerinden oluşan küresel bir sınıf arasında kutuplaşmış durumda olan küresel kapitalizmin bu versiyonu, çok farklı yönlerden eleştirilmiştir. Sol görüşlü bazı eleştirmenler *Planet of Slums* kitabının aşırı biçimde kıyamet senaryoları içerdiğini, kentlerdeki gecekondu alanlarında yaşayanları etkili biçimde siyaset alanının dışına çıkardığını ve homojenleştirdiğini iddia etmiştir. Angotti (2006: 962) bu kitaba ilişkin çok ciddi eleştiriler ortaya koymuş, eserin "ciddi bir analizden çok kınama ve ahlâkî hakaretlerle" dolu olduğunu iddia etmiştir. Ona göre bu çalışma, kentleşme karşıtı bir önyargı ve gecekondu halkına ilişkin basit bir düalizm içermektedir. "Gecekonduyu" terminoloji olarak kullanışının ırk ayrımcılığı olduğu, sonuçlara ulaşmak için tartışmalarını Dünya Bankası'nın ekonomik verilerine çok fazla dayandırdığı, Los Angeles ile ilgili yazılarında fazlasıyla görülen kıyamet habercisi stilini çok fazla kullandığı iddia edilmiştir. (Angotti, 2006; Pithouse, 2008).

Bu eleştiriler bizi, Davis tarafından yapılan dördüncü önemli katkıya götürmektedir: Belki de giderek daha taraflı hâle gelen fakat çok fazla sayıda takipçi kazanan, alameti farikası olan yazma stili. Birçok açıdan, siyâsî yaşamın karanlık gerçeklerinin günlük yaşamdan gizlendiği, sadece kararlı ve korkusuz detektiflerin bu gerçeklere ulaşabildiği (kente dair) *kara* (*noir*) yazım geleneğine girmektedir (Gregory, 1994). Los Angeles üzerine olan yazıları, birçok Los Angeleslı Ortodoks tarihçinin (ör Kevin Starr (1991)) büyüme retoriğine karşı bilinçli bir biçimde konumlandırılmıştır. *City of Quartz* kitabının açılış bölümü "Sunshine or Noir?" kitabı anlamanın yorumbilgisel anahtarıdır. Davis –bereketli topraklar ve daha iyi bir yaşamınemlak geliştiricileri ve siyasetçilerinin pazarlama efsaneleri ile emeğin ve çevrenin sömürüsü üzerine kurulan kent okuması arasındaki– bu diyalektiği, kendi anlatısını yapılandırmak için kullanmaktadır; aşağıdaki alıntı buna ilişkin bir örnektir:

> Lüks yaşam tarzlarını savunmanın mekân ve hareket anlamında yeni baskıların yaygınlaşmasına dönüştüğü ve bunların hazır ve nazır "silahlı yanıtlar" tarafından desteklendiği postliberal Los Angeles'a hoş geldiniz. Fiziksel güvenlik sistemleri ile ilgili bu takıntı, bunu tamamlayıcı biçimde sosyal sınırların

> mimari ile denetlenmesi kentsel yeniden yapılanmanın ruhu hâline gelmiş, 1990'lı yıllarda ortaya çıkan yapılı çevrenin temel anlatısı olmuştur... Hollywood'un popüler kıyamet filmleri ve ucuz romanları bile Reagen döneminin başlarında kentsel yüzeylerin programlı biçimde katılaştırılmasını temsil etmede [çağdaş kentsel teoriden] daha gerçekçi ve siyâsî anlamda daha kavrayışlı olmuştur (Davis, 1990: 223).

James Duncan'ın (1996) "Trajik/*Marksist*" yazım stili olarak adlandırdığı bu stil anlatı bütünlüğü ve siyâsî ikna edicilik konularında aşırı kuvvetli olmakla suçlanabilir. Duncan'ın eleştirisi, Davis'in yaklaşımının doğasında olduğunu iddia ettiği hataların aynısını taşıdığı için suçlanabilir olsa da, City of Quartz'ın anlatısına ilişkin gözlemleri geçerli kabul edilebilir:

> [Davis] net bir biçimde alt sınıfları savunmaktadır. Fakat onlardan doğrudan bahsetmemektedir. Aslında, yazılarında Davis'in kendisi dışında bahsedilen kişiler, sadece düzenlenmiş "itiraflarını" aktararak resmî geçit yaptırdığı ve daha sonra "suçlu" olarak itham ettiği kişilerdir. Yazarın savcı konumu sebebi ile jüri konumuna konan okuyucular bu itiraflar karşısında başlarını sallamaktadır. Fakat bu insanların suçsuz bulunması durumunda, kendilerine verilen satırları okumaları için çağrılmayacakları oldukça nettir. Bu metodoloji, göstermelik duruşmanın metodolojisidir. Bu güçlü anlatı yapısı senaryoya aldatıcı bir bütünlük katsa da karşıdan gelecek olan kanıtlara açık bir anlatımın sağlayabileceği "gerçeklik etkisini" sağlamakta başarısız olmaktadır (Duncan, 1996: 261).

Davis'in eserlerinin güçlü fakat taraflı olduğuna dair suçlamalar hem destekçileri hem de muhalifleri tarafından dile getirilmiştir. Fakat soyut teorik konularla mücadele eden ve Marksizm'in mirasının modern kentle olan uygunluğunu sorgulayan Marksizm'in öğrencileri için yaptığı şey, teorinin dünyanın en vahşi kapitalist kentinin sokaklarında yaşayabileceğini ve çete savaşları, kentsel Katoliklik, kent mobilyaları ve mekân efsaneleri gibi birbirinden çok farklı konuların anlamlı biçimde ifade edilebileceğini göstermektir.

Davis'in coğrafya alanı ve kent üzerine olan etkisi belki de henüz tam olarak anlaşılamamıştır. Teorisinin mevcut yönü –radikal kentsel

ekoloji üzerine olan vurgusu ile birlikte– çeşitli yerleşik kampların arasına düşmektedir. Los Angeles ve farklı yerler üzerine yaptığı ampirik çalışmalar geniş bir kitleye hitap etmeye ve onları bilgilendirmeye, entelektüel yaratıcılığı ve orijinalliği de siyaseti genellikle görmezden gelen kentsel coğrafya alanına olan ilgiyi artırmaya devam edecektir. Belki de nihayetinde, Davis'in en büyük etkisi yazılarının, geleneksel teoriyi modern kentsel yaşamın siyâsî acilliğini nakledebilmek için çok ağır veya çok durgun bulan akademisyenler ve aktivistler için bir yol gösterici olmasıdır.

Donald McNeill, Batı Sydney Üniversitesi

Davis'in Önemli Çalışmaları

Davis, M. (1986) *Prisoners of the American Dream: Politics and Economy in the History of the US Working Class.* London: Verso.

Davis, M. (1990) *City of Quartz: Excavating the Future in Los Angeles.* London: Verso.

Davis, M. (1998) *Ecology of Fear: Los Angeles and the Imagination of Disaster.* New York: Metropolitan Books.

Davis, M. (2000) *Magical Urbanism: Latinos Reinvent the American City.* London: Verso.

Davis, M. (2001) *Late Victorian Holocausts: El Niño Famines and the Making of the Third World.* London: Verso. (Türkçesi Davis, M. (2012). Üzerinde Güneş Batmayan Katliam El Nino Kıtlıkları ve Üçüncü Dünyanın Açlıkla İnşası. Çev: Umut Haskan. İstanbul: Yordam Kitap)

Davis, M. (2002) *Dead Cities and Other Tales.* London: Verso.

Davis, M. (2005) *The Monster at Our Door: The Global Threat of Avian Flu.* New York: New Press. (Türkçesi Davis, M. (2007). Kuş Gribi / Kapımızdaki Canavar. Çev: Osman Akınhay. İstanbul: Agora Kitaplığı)

Davis, M. (2006a) 'Fear and money in Dubai', *New Left Review,* 41: 47–68.

Davis, M. (2006b) *Planet of Slums.* London: Verso. (Türkçesi Davis, M. (2016). Gecekondu Gezegeni. Çev: Gürol Koca. İstanbul: Metis Yayınları)

Davis, M. (2007) *Buda's Wagon: A Brief History of the Car Bomb.* London: Verso.

Davis, M. & Monk, D. B. (eds) (2007) *Evil Paradises: Dreamworlds of Neoliberalism.* The New Press: New York.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Angotti, T. (2006) 'Apocalyptic anti-urbanism: Mike Davis and his planet of slums', *International Journal of Urban and Regional Research,* 30 (4): 961–7.

Duncan, J. (1996) 'Me(trope)olis: Or Hayden White among the urbanists', A. D. King (ed.), *Re-presenting the City: Ethnicity, Capital and Culture in the 21st-century Metropolis.* Basingstoke: MacMillan. s. 253–68.

Gregory, D. (1994) *Geographical Imaginations.* Cambridge, MA: Blackwell.

MacAdams, L. (1998) 'Jeremiah among the palms: the lives and dark prophecies of Mike Davis', *LA Weekly,* 3 Aralık (www.laweekly.com/ink/99/01/news-macadams.php).

Merrifield, A. (2002) *Metromarxism: A Marxist Tale of the City.* New York: Routledge. (Türkçesi Merrifield, A. (2012) Metromarksizm: Şehrin Marksist Bir Hikâyesi. Çev: Nihal Ünver. İstanbul: Phoenix Yayınevi)

Pithouse, R. (2008) 'Review of M. Davis, *Planet of Slums*', *Journal of Asian and African Studies,* 43 (5): 567–74.

Schatz, A. (1997) 'The American earthquake: Mike Davis and the politics of disaster', *Lingua Franca*, September (Radical Urban Theory internet sayfasında yeniden yayınlanmıştır, www.rut.com/mdavis/americanearthquake.html).

Starr, K. (1991) *American Dreams: Southern California through the 1920s*. Oxford: Oxford University Press.

17 Michael Dear

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Michael Dear'ın araştırmalarında ilgilendiği temel konular Los Angeles kenti ve "postmodern kentleşme" projesi ile ilişkilidir. Dear, Güney Kalifornia Üniversitesi'nde Güney Kalifornia Araştırma Merkezi'nin kurucu yöneticisi olarak, kent kuramları açısından "Los Angeles Okulu'nun" bir temsilcisidir. Los Angeles kentindeki evsizlere ilişkin önemli çalışmaları ile bilinen Dear, bunun yanı sıra Los Angeles bölgesinde yaşanan kapitalist kentleşmeyi açıklamak için yeni teorik kategorilere ihtiyaç olduğuna dair ısrarı ile de şöhret kazanmıştır.

Dear İngiltere'nin Güney Galler bölgesindeki Rhondda Valley'de dünyaya gelmiştir. 1966 yılında Birmingham Üniversitesi (İngiltere) Coğrafya Bölümü'nden lisans derecesini, daha sonra 1969 yılında Londra Üniversitesi Akademisi'nden şehir planlama alanında yüksek lisans derecesini almıştır. Bundan sonra Pennsylvania Üniversitesi'nde, önce 1972 yılında Bölge Bilimleri alanında yüksek lisans, daha sonra 1974 yılında doktora dereceleri almaya hak kazanmıştır. Pensylvania'da araştırma yaptığı dönemde, akıl sağlığı ile ilgili bakım birimlerinin inşasına karşı oluşan muhalefetin coğrafyasını incelemeye başlamıştır. Hamilton, Ontario'da bulunan McMaster Üniversitesi'ne geçtikten sonra bu araştırma konusu, akıl sağlığı sunum hizmetlerinin çeşitli yönlerini içerecek şekilde genişlemiş ve akıl sağlığı konusunu çevreleyen siyasal iktisâdî dinamikleri de içerisine dâhil etmiştir. Dear, 1970'li yıllar boyunca evsizliğin özellikle ABD ve Kanada'da yaygınlaşması ve Jennifer Wolch ile birlikte çalışması sonucu evsizlik ve kent üzerine iki kitap yazmış (Dear ve Wolch, 1987; Wolch ve Dear, 1993), sağlık merkezlerinde tedavi görenlere referansla yaftalama ve farklılıklar üzerine

çalışmaya devam etmiştir (Dear ve arkadaşları, 1997). 1980'li yılların başlarında, coğrafya ve kent çalışmaları alanında en fazla referans verilen dergilerden birisi hâline gelen *Environment and Planning D: Society and Space* dergisinin kurucu editörü olmuştur.

Dear, Los Angeles Okulu'ndaki birçok çalışma arkadaşı ile birlikte Güney Kalifornia kapitalizminin doğasından önemli biçimde etkilenmiş, ortaya çıkardığı tipik manzaraları açıklamak için çeşitli yöntemler aramıştır. Dear, Ed Soja ile birlikte Los Angeles kentleşmesi ve şehirciliğinin dağınık doğası ile ilgilenmiş, heterojen coğrafyasını ortaya koyabilmek için özgün temsil stratejileri kullanmıştır. 1980'li yılların ortalarında yaptığı postmodernizm ve kentleşme ile ilgili erken dönem çalışmalarından 2000'li yıllardaki *The Post-modern Urban Condition çalışmasına kadar kentsel düzensizlik ve modern kentsel teorilerin bunu açıklama konusunda yeterlilikleri üzerine kafa yormuştur. Ortaya koyduğu alternatifler ve bunları ortaya koyuş biçimleri coğrafya alanında ciddi tartışmalar yaratmış, düşünceleri pek çok farklı yönden saldırıya maruz kalmıştır* (örneğin Dear, 2000; Lake, 1999 ve *Urban Geography, Political Geography* ve *Annals of the Association of American Geographers* içerisinde tartışmalara bakınız). Fakat ortaya koyduğu eserler oldukça önemli ve zorlu toplumsal konularda takdir edilen ve saygı duyulan çalışmalardır. *Malign Neglect (1977) ve Landscapes of Despair* (1993) eserleri içerisinde (her ikisini de Jennifer Wolch ile birlikte yazmıştır), Güney Kalifornia'daki evsizlik patlamasını analiz etmektedir. Yazarlar bu çalışmada, "hizmete bağımlı" insanların kentlerin iyi tanımlanmış coğrâfî bölgelerinde yoğunlaştığını keşfetmişlerdir (Los Angeles'ın ünlü varoşları da bunlara dâhildir). Bu çalışmaları; "hizmete bağımlı" bu "varoşlara", onların yapılarına ve verimlerine, faydalarına ve maliyetlerine, gelecekte nasıl değişebileceklerine ilişkin ilk kapsamlı analizi ortaya koymaktadır. Kapsamları bakımından gerçek anlamda disiplinler arası çalışmalar olan bu eserler, coğrafya, planlama, psikiyatri, tarih ve sosyal teoriler içerisinde diğer tartışmalardan faydalanmıştır. Dahası, Dear ve Wolch'un çalışmaları, neoliberal kentsel politika bağlamına yerleştirilmeleri ile refaha dair kesintilerin, toplumsal anlamda dezavantajlı grupların hayatlarını biçimlendirmede ne kadar etkili olduğunu göstermektedir. Dear'ın postmodernizm anlayışı, toplumsal sorunların zorlayıcı gerçekliğinden

bir kaçış olmaktan çok uzaktadır ve siyâsî anlamda ilerlemeci bir pozisyonun ürünüdür.

Mekânsal Katkıları

Dear, mekân ve toplumsal kuramlar üzerine eserler veren önemli bir yazar olarak modern kentsel mekânın yeniden yapılandırılma süreçlerini kavrayabilmek için yeni temsîlî yaklaşımlara ihtiyaç olduğuna sürekli olarak dikkat çekmiştir. Çeşitli fikirleri Los Angeles bağlamında ele alan fakat gözünü küresel süreçlerden ayırmayan Dear, Stephen Flusty ile birlikte yazdığı eserinde, bu kentsel düzensizliğin, mekân ve zamanın doğasındaki daha geniş anlamlı değişimlerin bir örneği olduğunu belirtmektedir:

> Kentlerin gelişiminde radikal bir ayrıma mı ulaştık? Bu gelişmenin önemli boyutlarını tanımlayabilecek bir şablon ortaya koyabileceğimizi varsayan *postmodern kentleşme* diye bir şey var mı? Bu araştırma basit bir varsayıma dayanmaktadır: Modernist düşüncenin merkezî ilkeleri zayıfladıkça özü boşalmakta ve birbiri ile rekabet hâlinde olan epistemolojiler tarafından doldurulmaktadır, daha önceki kentleşme biçimlerine ilişkin geleneksel mantık da buharlaşmıştır ve yeni tek bir tahakkümün yokluğunda çoklu kentsel (ir)rasyonaliteler boşluğu doldurmak için yarışmaktadır. Postmodern toplumun coğrafyasını yaratan, kapsam anlamında küresel olan fakat yerelde üretilen ve kendini açığa vuran bu etkilerin somutlaşması ve yerelleşmesidir – yeni bir zaman-mekân dokusu (Dear ve Flusty, 1998: 50, vurgular orijinal metindendir).

Dolayısıyla, Dear'ın postmodern mekâna ilişkin en kapsamlı düşünceleri yaklaşık on yıllık bir dönemde yaptığı çalışmaların bir özeti niteliğindeki *The Post-modern Urban Condition* (2000) içerisinde bulunabilir. Bu derleme, Dear'ın yaptığı üç önemli coğrâfî katkı hakkında bilgi vermektedir. Bunlardan ilki, Los Angeles kentinin, kentsel mekânsal yapının ideal bir tipi olarak Şikago'nun en uygun mirasçısı durumunda olduğunu iddia eden "Los Angeles Okulu'na" (Allen Scott, Michael Storper, Ed Soja ve Mike Davis gibi isimlerle birlikte) yaptığı önemli katkılardır. İkinci katkısı, bir önceki ile ilişkili olarak postmodern metropollerin yeni mekânsal biçimlerini tarif edebilmek için yeni

bir sözlük geliştirme çabalarıdır (en kışkırtıcı biçimde Dear ve Flusty (1998) içerisinde gerçekleştirilmiştir). Üçüncüsü ise sosyal bilimler alanında kentsel teori (ve daha genel anlamda coğrafya) ile ilgili olarak yaşanan "postmodern dönüşün" sonuçlarını açıklama girişimleridir.

Bunlardan ilki ile ilişkili olarak, birbirinden oldukça farklı akademisyenlerden oluşan ve "Los Angeles Okulu" olarak bilinen grubun beşerî coğrafyanın çeşitli alanları üzerine olan etkisi dile getirilmiştir. Mike Davis'in özetlediği gibi:

> 1980'li yıllarda, (UCLA planlama ve coğrafya bölümlerine dayalı olan fakat diğer kampüslerden de katkı yapılan) "Los Angeles Okulu" birbiri ile kesişen yaklaşımlar ve saha araştırmalarından oluşan iddialı bir matris geliştirdi. Monografiler, sanayisizleşme ve yeniden sanayileşmenin diyalektiği, emek gücünün kentin dış kenarlarına atılması ve sermayenin uluslararası bir hâle gelmesi, konut ve evsizlik, engellenmeyen kalkınmanın çevresel sonuçları ve büyüme söylemleri üzerine yoğunlaştılar. Grubun üyeleri kendilerini "Şikago Okulu" (araştırmalarının *nesnesi* üzerinden isimlendirilmiştir) veya "Frankfurt Okulu" (*kaynaklandığı yerden* ismini alan felsefî bir akım) gibi modelleyip modellememe konusunda kararsız olsalar da, "Los Angeles Okulu" her ikisinden de parçalar ihtiva etmektedir. UCLA'ya bağlı araştırmacılar, Los Angeles ile ilgili sistematik biçimde araştırmalar yaparken, metropolleri Adorno ve Horkheimer tarzında "geleceğin laboratuvarları" olarak kullanmakla ilgilenmektedirler. Kendilerini, yeni yeni ortaya çıkan yirmi birinci yüzyıl kentleşmesinin ve paradigmatik post-fordizmin sınırlarında kazılar yapar biçimde gördüklerini net bir biçimde ortaya koymuşlardır (Davis, 1992: 84).

Dear, bu Frankfurt–Şikago birleşimini, Los Angeles bölgesine ilişkin hazırlanan çeşitli derlemelerin editörlüğünü yaparak somutlaştırmıştır (Dear ve arkadaşları, 1996; Dear, 2001; Leclerc ve arkadaşları, 1999). Bu eserlere katkı yapan yazarların büyük çoğunluğu Los Angeles üzerinden üretilen modellerin daha geniş anlamda uygulanabilirliğinden şüpheli olsa da, Dear'ın Los Angeles kentleşme pratiğine ilişkin kendi çalışmaları yerel odağını aşarak postmodern kentlere ilişkin daha

büyük iddialar ortaya atmaktadır. Örneğin Steven Flusty ile birlikte yaptığı çalışmada, bölgeye ilişkin tartışmalar için genel hatlarıyla uygun bir ortam yaratma biçimindeki orijinal amaçları demir attıkları yerden kurtulmuşa benzemektedir:

> Nihayetinde Los Angeles kentleşme okulunun varlığını açığa vurmakta bir sorun görmüyoruz... Günümüzde, kent Los Angeles'ın bir zamanlar alışılmışın dışında kabul edilen biçimleri karşısında eski ve oturaklı biçimleri artıran ve hatta onların yerini alan yeni kentleşme biçimlerinin göstereni olarak temsil edilmektedir... Los Angeles ile ilgili yapılan çalışmalar, kentin "esas" özü ile ilgili Ortodoks görüşlere alternatifler sunmakta ve küreselleşme döneminde kentleşmenin biçimini ve fonksiyonlarını açıklamakta kendilerine muhalefet edenlerden daha başarılı olmaktadır (Dear ve Flusty, 2001: 12).

Dolayısıyla Dear "Los Angeles Okulu'nun yeni bir kentsel modelin üretildiği ve pazarlandığı farklı bir kapsayıcı kale olma tehlikesinin" farkında olmasına rağmen (Dear ve Flusty, 2001: 13), o yerin erken dönem gelişiminin en ateşli destekçilerinden birisi olmuştur.

Dear'ın yaptığı ve yine yukarıda belirtilen konularla ilişkili olan bir diğer nokta, kentleşmenin küreselleşmesi bağlamında Şikago Okulu'nun çalışmalarını güncelleme girişimidir (yine Flusty ile birlikte). Ortaya koyduğu temel iddia aşağıdaki gibidir:

> Şikago Okulu'nun ortaya attığı ortak merkezli halkalardan oluşan yapı, bir kentin, merkezdeki düzenleyici bir çekirdek etrafındaki organik büyüme biçiminde kavramsallaştırılmasıdır. Bizler bunun yerine kentin çeperlerinin, merkezi, küreselleşen kapitalizm bağlamında örgütlediği postmodern bir kentsel süreç tanımladık... Şikago tarzı geleneksel kent biçimi, geleneksel merkezden yoksun, tüketim odaklı bitişik olmayan parsellerin bir kolajı için kurban edilmiştir, fakat bu kolaj elektronik yakınlığa bağlıdır ve dezenformasyon otoyolunun mitolojisi ile bütünleşmiştir (Dear, 2000: 158–160).

Dear, modern kentsel biçimlerin dinamikliğini açıklama konusunda genel bir yaklaşımın kabul edildiği bir dönemde, modellerini ve terimlerini oldukça kısıtlı sayıdaki yerlerden elde ederek kendisi için

sorunlar yaratmaktadır (Los Angeles, Las Vegas ve Tijuana). Dahası, eleştirmenleri, "alternatif kentsel yapı modelinin" kenti zalim ve kutuplaştırıcı kapitalizmin mekânsal dışa vurumu olarak gören, yukarıdan aşağıya ifade edilen bir Marksist teoriden fazlası olduğuna ikna edememiştir:

> Siber-burjuva sınıfı, kendi mikro-devletlerini kurmak için kendisini Fordist yeniden dağıtım üçlemesinden (devlet, büyük şirketler ve büyük işverenler) geriye çektikçe, devletin sosyal destek işlevleri yoksul vatandaşların hayatta kalma şansları ile birlikte parçalara ayrılmaya başlamaktadır (Dear, 2000: 156-7).

Dolayısıyla, Dear'ın modern kentin giderek mekânların parçalarından oluşan bir toplamaya dönüştüğüne dair iddiası, kentlerin geçmişini ve günümüzdeki durumunu tanımlamak için kentsel yabancılaşma ve sınıf çatışması gibi daha geleneksel bir dil kullanan Marksist şehircilerin kaygılarını dile getirmektedir.

Üçüncü olarak, yukarıda da belirtildiği üzere, Dear'ın 1980'li yılların ortalarından itibaren ortaya koyduğu eserler, postmodernizmi kente uygulayarak postmodernizmle ilgili daha genel bir tartışma başlatma girişimidir. Dear bu şekilde hareket ederek beşerî coğrafyanın epistemolojik tartışmalarına ciddi katkılar yapmıştır (disiplin için postmodern bir tehlike olduğunu kabul eden ilk makalelerden birisi de buna dâhildir–Dear, 1988). Bu makalesinde ve farklı eserlerinde, postmodernizmin epistemolojik meydan okumasını alkışlamıştır:

> Benim için postmodernizm sayesinde yaratılan radikal açıklık hem tartışmaları canlandırıcı hem de öfkelendiricidir. Postmodernizm, bir taraftan kuramsal söylemimizi özgürleştirmiş ve çok çeşitli farklı sesleri meşrulaştırmıştır. Bilimsel bilgiye yaptığımız katkılarımızı savunmak için nesnellik doktrinlerine güvenmemize gerek kalmamıştır ve gerçeklik iddialarını, çürütülemez bulgulardan ziyade savlar olarak düşünebiliriz... Diğer taraftan, ortaya çıkan yeni ve farklı seslerin Babil'i ciddi biçimde yolumuzdan saptırabilir (Dear, 2000: 32).

Dear bu konu ile ilgili olarak (2000: 166), postmodern kentsel analizlerin iki şeyi dikkate alması gerektiğini iddia etmektedir: İlk olarak, kentin giderek sinema veya televizyonda yer alabilecek bir "fanteziye

dönüştüğü" bir dönemde kentsel analiz yapma sorunu; ikinci olarak, postmodern zamanda radikal siyaset geliştirme sorunu. Dolayısıyla Dear, coğrafya alanında postmodernizm bayrağını taşıyanlardan birisi olmaya devam etmektedir (Dear ve Flusty, 2002).

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Dear'ın kışkırtıcı çalışmaları (özellikle sık sık yeni kelimeler türetme alışkanlığı sebebi ile) disiplin içerisinde görülen önemli tartışmalardan da anlaşılacağı üzere ciddi ihtilaflar ve inkârlar doğurmuştur: "En çok tanınan Brooks Brothers, Wall Street'in reklamcısı" olarak etiketlendiği *Annals of the Association of American Geographers* (Symanski,1994); Dear ve Flusty'nin "Postmodern Urbanism" makalesine getirilen çok fazla eleştirinin yer aldığı *Urban Geography* (1999) (bk. Beauregard, 1999; Lake, 1999); Dear'ın "coğrafyacılar arasında kötü amaçlı kişisel saldırılar olağan bir durum" (Dear, 2001: 2) şeklindeki çıkışına getirilen kısa yanıtlardan oluşan bir serinin yer aldığı *Political Geography* (örneğin DeFillipis, 2001; Natter, 2001). Dear, sonuncusu ile ilgili olarak çalışmalarına yapılan tekrarlı akademik ve kişisel saldırıları daha geniş bir "nefret kültürünün" ve üniversite kültüründeki yıkıcı eleştirilerin semptomu olarak nitelemiştir (ilginç bir biçimde *Urban Geography* içerisinde yer alan yorumlardan bazıları bu kategori içerisinde yer almaktadır). Bu tür bir "sinsi zehrin" sebebi (Dear, 2001: 3) –meşrulaştırılmış olsun veya olmasın– Dear'ın çalışmalarının öncü doğasının zaman zaman gösterişli ve cafcaflı iddialar ile bir araya gelmesinden kaynaklanmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi bu iddialardan bazıları şunlardır: Los Angeles'ın modern kentleşmenin çalışılabileceği ayrıcalıklı bir yer olması savı, kentsel çalışmaların postmodern dönemde yeniden yapılanması gerektiğine ilişkin iddiası, coğrafyacıların toplum ve mekân arasındaki modern ilişkileri anlayabilmek için yeni yöntemler ve diller geliştirmeleri gerektiğine ilişkin ısrarcı tavrı. Bazı durumlarda bıkılmış durumda olan terminolojiye meydan okuması takdir edilse de bu iddiaların her biri bahsi geçen tartışmalar içerisinde ciddi şüphe uyandırmıştır:

> Ortak merkezli halkalar ve tekdüze yüzey gibi eskimiş terimler Los Angeles'a uygulandığında, hakikati yoruma, postmodern dünyayı da modernist teoriye kurban ederek vahşet

> yaratmaktadır. Bunun bir sonucu olarak, kentsel analizlerin rağbet gören dilinden uzaklaşmalıyız. Sadece kendimizi söylemsel olarak kaydırarak yeni ve daha geçerli yorumlar için olanaklar yaratabiliriz (Beauregard, 1999: 396).

Fakat bu noktada bile kentsel olana ilişkin, tek bir kente dair bilgi üzerinden teoriler üretme sorunu açık biçimde görülmektedir: Beauregard'ın (1999: 398) ortaya koyduğu gibi "birçok teorisyenin, tek bir kentin zengin imgelerini anımsatmaktansa soyut ve genel açıklamalar ve tanımlar üzerinde daha az kararlı olduğu bir noktada, yakın dönemde kentsel teoride yaşanan indirgemecilik karşıtı dönüş", çalışmaların (genellikle) örnek olay (vaka) analizlerine dayanarak genel savlar oraya attığı anlamına gelmektedir. Gerçekten de *The Post-modern Urban Condition* süslemek için Tijuana ve Las Vegas'a ait tasvirlere izin verirken, Los Angeles teorisinin dayalı olduğu tek nokta olarak kalmaktadır. Tek bir kentin böylesine genel bir modele sahip olabilmesi durumu birçok tartışmanın konusudur (bk. Dear ve arkadaşları, 2008, ve *Urban Geography*'nin aynı sayısı içerisindeki ilgili makaleler).

Dear'ın çalışmalarına getirilen ikinci eleştiri daha metodolojiktir ve onun çalışmalarının kentteki aktif ve belirli bir amacı olan bireylerle ikna edici olmayan ve sınırlı bir ilişki içerisinde olduğunu iddia etmektedir. Örneğin Şikago Okulu'nun yaptığı soyutlamalar bilinçli bir şekilde ayrıntılı ve bölge tabanlıyken, Jackson'a göre (1999: 401), Dear'ın çalışmaları "toplumsal kutuplaşma ve parçalanmaya ait havalı soyutlamalarla doludur". Dear ve Flusty kendilerini bu konuda savunurken –Dear'ın daha önce evsizlere ilişkin (Jennifer Wolch ile birlikte) yaptığı çalışmalardan alıntılar yaparak– bu kadar karmaşık, çelişkili nitel çalışmanın modellerine nasıl uyduğuna ilişkin sorular hâlen ortada kalmaktadır. Bazı açılardan bu aşikâr soyutlama veya günlük hayattan uzaklaşma, neolojizm kullanımı ile –mevcut kelimelerin ve terminolojinin kullanımı ile yeni kelimeler yaratmak– Los Angeles'a ait olan özgün koşulları tanımlamak veya nitelemek için abartılmaktadır. Bu durumda, kişinin iyi niyetli biçimde bir araya getirdiği terimler zaman zaman ciddiyet sınırlarını aşmakta veya daha kötü bir noktaya giderek günlük yaşamın yorumundan daha da uzaklaşan jargonlaştırıcı bir kelime haznesi yaratmaktadır. Dolayısıyla, postmodern kentleşmenin önemli terimleri "Holsteinlaştırma" ve "keno kapitalizm" çerçevesinde, "siber-burjuvazi" ve "protosurp"

gibi yeni toplumsal sınıflar, "commudities", "cyburbia", "citidel" ve "cyberia"dan oluşan kent modeli ile yorumlanmaktadır* (Dear ve Flusty, 1998: 60–6). Bu terimlerin bazılarının açıklayıcı özelliği olsa bile, aynı zamanda postmodern kentleşme için daha kötü bir kaderi gizleyebilirler; modası geçmiş modernist büyük teorilerin yeniden keşfi. Örneğin Jackson (1999: 401–2) "Holsteinlaştırma" sürecinin ("insanların tüketici olarak tek tipleştirilerek arzuların hasat edilmesinin kolaylaştırılması süreci") (Dear ve Flusty, 1998: 61) Frankfurt Okulu'nun, beyni yıkanmış durumda olan tüketicilerin şirketler tarafından kendilerine zorlanan ürünleri pasif bir şekilde tükettiği kitle toplumu tezinin basit bir biçimde yinelenmesi olduğunu iddia etmektedir.

Üçüncü ve bununla bağlantılı olarak, Dear ve Flousty'nin "Postmodern Urbanism" makalesinde kullanılan esrarlı terminoloji ve neolojizm ciddi bir biçimde eleştirilmiştir. Robert Lake bu konuya ilişkin şunları söylemiştir:

> Dear ve Flusty'nin neolojizm kullanımı, planladıkları hipotez yaratıcı role erişmekten oldukça uzakta kalmaktadır ve en iyimser yorumla sadeleştirme, en kötümser yorumla klişe, köken ve perspektif açısından kaçınılmaz biçimde modernisttir... Yazarlar stilin içeriğin önünde, parlak zekânın bilgeliğin önünde, kelime oyununun içeriğin önünde bir zafer kazandığını ilan etmektedir, ne yeni bir vizyon ne de yeni bir kent, sadece yeni bir stil. "Post-modern Urbanism" makalesinin kentsel olanı anlamak için radikal bir değişim olasılığını öne sürdüğü yerdeki tehlike, bunun sadece amacı kendi içerisinde olan dilsel yetenek salgınını cesaretlendirmesi olacaktır (Lake, 1999: 395).

Dolayısıyla, ampirik analizin ve teorik gelişmenin daha ileri aşamalara götürülmediği durumlarda, neolojizmin potansiyeli anlaşılmamış olacaktır.

Dolayısıyla, Dear'ın postmodern kentleşme projesinin teorik öneminin kalıcı olabilmesi için yeterli popülerliğe veya derinliğe sahip olup

---

* Yazar, literatürde bulunan çeşitli terimleri birleştirerek yeni terimler oluşturmaktadır (neolojizm); örneğin commudity: community + commodity (cemaat ve mal); cyburbia: cyber + suburbia (siber ve banliyö); citidel: city + citadel (kent ve kale); cyberia: siberia (Sibirya) kelimelerinden türetilmiştir.

olmadığı kesin değildir. Postmodernizmin durumuna ilişkin kışkırtıcı ve oldukça fazla takipçisi olan bir yorumcu olarak Los Angeles'ın yeniden yapılanmasına ilişkin düşünceleri mekân ve yere dair modern tartışmalar için oldukça önemli bir katkıdır. Fakat nihayetinde, Dear'ın, üzerinde çalıştığı kentin şöhretinden kaynaklanan dalga üzerinde ilerleyen dar görüşlü bir eleştirmenden daha fazlası olup olmadığını zaman gösterecektir.

Donald McNeill, Batı Sydney Üniversitesi

Mark Tewdwr-Jones, Londra Üniversitesi Akademisi

Dear'ın Önemli Çalışmaları

Dear, M. J. (1988) 'The post-modern challenge: re-constructing human geography', *Transactions of the Institute of British Geographers*, NS 13: 262–74.

Dear, M. J. (2000) *The Post-modern Urban Condition*. Oxford: Blackwell.

Dear, M. J. & Flusty, S. (1998) 'Post-modern urbanism', *Annals of the Association of American Geographers*, 88: 50–72.

Dear, M. J. & Flusty, S. (2002) *The Spaces of Post-modernity: Readings in Human Geography*. Oxford: Blackwell.

Dear, M. J. & Wolch, J.R. (1987) *Landscapes of Despair: From Deinstitutionalization to Homelessness*. Cambridge: Polity Press.

Dear, M. J., Schockman, H. E. & Hise, G. (eds) (1996) *Rethinking Los Angeles*. Thousand Oaks: Sage.

Leclerc, G., Villa, R. & Dear, M. J. (eds) (1999) *Urban Latino Cultures: La Vida Latina en L.A.* Thousand Oaks: Sage.

Wolch, J. R. & Dear, M. J. (1993) *Malign Neglect: Homelessness in an American City*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Beauregard, R. A. (1999) 'Breakdancing on Santa Monica Boulevard', *Urban Geography*, 20: 396–99.

Davis, M. (1992) *City of Quartz: Excavating the Future in Los Angeles*. London: Vintage.

DeFillipis, J. (2001) 'Hatred and criticism inside and outside of the academy: a response to Michael Dear', *Political Geography*, 20: 13–16.

Dear, M. J. (2001) 'The politics of geography: hate mail, rabid referees, and culture wars', *Political Geography*, 20: 1–15.

Dear, M. J. & Flusty, S. (1999) 'Engaging post-modern urbanism', *Urban Geography*, 20: 412–6.

Dear, M. J. & Flusty, S. (2001) 'The resistible rise of the LA School', M. J. Dear (ed.) *From Chicago to LA: Making Sense of Urban Theory*. Sage: Thousand Oaks. s. 5–16.

Dear, M. J. & Taylor, M. (1982) *Not on Our Street: Community Attitudes Toward Mental Health Care*. Leeds: Pion Ltd.

Dear, M. J., Burridge, A., Marolt, P., Peters, J. & Seymour, M. (2008) 'Critical responses to the Los Angeles school of urbanism', *Urban Geography*, 29 (2): 101–12.

Dear, M. J., Wilton, R., Gaber, S. L. & Takahashi, L. (1997) 'Seeing people differently: the socio-spatial construction of disability', *Environment and Planning D: Society and Space*, 15: 455–80.

Jackson, P. (1999) 'Post-modern urbanism and the ethnographic void', *Urban*

Geography, 20: 400–2.

Lake, R. W. (1999) 'Post-modern urbanism?', *Urban Geography*, 20: 393–5.

Natter, W. (2001) 'From hate to antagonism: towards an ethics of emotion, discussion and the political', *Political Geography*, 20: 25–34.

Symanski, R. (1994) 'Why we should fear post-modernists', *Annals of the Association of American Geographers*, 84: 301–4.

18 Gilles Deleuze

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Gilles Deleuze, 1925 yılında Parisli muhafazakâr burjuva bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. 1968 yılı Mayıs ayında Fransa'da yaşanan öğrenci ve işçi ayaklanmasındaki katalizör rolü ile ünlendi; bireyin, kendisine boyun eğdiren ve yine kendisi üzerinden beslenen toplumsal oluşumlara (örneğin aile, okul, fabrika, iş yeri, cezaevi, akıl hastanesi) karşı "arzunun devrimini" gerçekleştirmesini desteklemiş ve postyapısalcılık olarak bilinen yaklaşımın ortaya çıkmasına ön ayak olmuştur Deleuze 1995 yılında, kariyerinin büyük kısmını Université de Paris VIII, Vincennes içerisinde Felsefe Profesörü olarak geçirdikten sonra vefat etmiştir. Oldukça saygıdeğer bir öğretmen olarak anılmaktadır ve verdiği dersler oldukça meşhur olmuştur. Deleuze hayatı boyunca Fransa topraklarını nadiren terk etmiştir; bunun sebeplerinden birisi entelektüellerin seyahat ettiği şartları beğenmemesidir: Dünyanın etrafında uçup evde yapabilecekleri şeyleri farklı yerlerde yapmak, karşılıklı hoş sözler sarf edip konuşmak, konuşmak ve konuşmak. Bu örnek Deleuze'ün akademik çevrelere karşı olan kayıtsızlığını ve entelektüel modayı hor görmesini net biçimde göstermektedir.

Deleuze sohbete karşı gönülsüz olmamasına rağmen (sonuçta kim, ne, nerede sorularına cevap bulabiliyordu) mübadele (fikirlerin, düşüncelerin, itirazların, soruların ve yanıtların, bakış açılarının) onun için lanetli bir şeydi. Deleuze ve Guattari *What is Philosophy?* (1994: 108) eserlerinde "İletişim yoksunluğu çekmiyoruz. Tam tersine, aşırı fazla iletişim var. Yaratıcılıktan yoksunuz. *Mevcut olana direnme yoksunluğu çekiyoruz.*" diye yazmışlardır. Deleuze farklı yazarlarla birlikte çalıştığında, bunun bit pazarındaki gibi bir fikir mübadelesi ve

düşüncelerin değiş tokuşu olmadığını belirtmiştir. İş birliği ve birlikte çalışmak onun için dönüştürücü bir eylemdi; kişinin kendisine yabancı hâline geldiği bir "uçuş hattı" açan yaratıcı bir benlik yitimi. Deleuze ve Guattari (1987: 3) *A Thousand Plateaus* eserinin başlangıcında "Bizler artık kendimiz değiliz." demişti. Deleuze radikal bir psikanalist ve kurumsal bir "şizo-analist" olan Félix Guattari ile birlikte otuz yılı aşkın bir süre boyunca devam eden bir iş birliği içerisinde olmuştur. Bir diğer Fransız filozof olan Alain Badiou ile çokluğun doğası üzerine "fikir ayrılığından doğan bir iş birliğine" gitmiştir (Badiou, 1999).

Deleuze'ün ilgi alanlarının kapsamı çok geniş olsa da kendisini her zaman bir filozof olarak tanımlamıştır. Fakat Deleuze'e göre diğer aktivitelerin yanında felsefenin hiçbir ayrıcalıklı yönü bulunmamaktadır; her aktivite kendisi için düşünme yeteneğini barındırır. Felsefenin hiçbir "esaslı" veya "temel" yönü yoktur. Felsefe gerçeğin zemini, aklın zirvesi veya bilginin fontu değildir. Deleuzecü bir bakış açısından, bu tür iddialar en iyi anlamda gülüp geçilebilecek, en kötü anlamda ise despotça iddialardır. Bu yüzden hiç kimse kendisi için düşünmesi amacı ile bir filozofa ihtiyaç duymaz fakat birileri bir filozofun onlarla *birlikte* düşünmesinden faydalanabilir: Tahakküm yerine iş birliği (örneğin Deleuze, 1986; 1989). Bununla birlikte, felsefe, diğer tüm akademik disiplinler gibi, hizipçi çıkarlara hizmet etme konusunda isteksiz olmamıştır (ulus devletler, sermaye, cinsiyet ayrımcılığı, ırkçılık, insanmerkezcilik, vb.). Gerçekten de felsefe sık sık totaliter bir polis devletinin hizmetindeymişçesine kullanılmaktadır: Araştırmacılar, avukatlar ve kanun koyucuların başkanlık ettiği ardı arkası kesilmeyen sorgulamalar, incelemeler ve eleştirel mahkemeler. Deleuze her zaman felsefenin toplumsal bağlamına ve özellikle felsefenin baskıcı ve özgürleştirici amaçlar uğruna nasıl kullanılabileceğine dikkat etmiştir. Bu sebeple sorular sormak yerine sorunları ortaya koymayı tercih etmiştir. Deleuze'ün radikal anlayışı, daha yukarı seviyedeki bir otoriteye yanıtlar vermek yerine (ve böylece gerçeğe, akla, mantığa, vb. teslim olmak yerine) dünyayı sorunsallaştırmaktan oluşuyordu (ve böylece farklı bir şeyin olabilme olasılığını yaratmak).

Dolayısıyla Deleuze için felsefe ne iletişim ne de düşünmektir, "çünkü hiç kimsenin bir şey ifade etmek için felsefeye ihtiyacı yoktur (Deleuze ve Guattari, 1994: 6)." Felsefe de diğer aktiviteler gibi yaratıcıdır

ve dolayısıyla hem olumlu hem de eğlencelidir. "Felsefe bir film veya şarkı gibidir; onda doğru düşünceler değil sadece düşünceler yer alır (Deleuze ve Parnet, 1987: 9)." Tabii ki bu inşacı ve "iyi ve kötünün ötesindeki" temsil ötesi yaklaşım Deleuze'ü, olumsuzluk, kızgınlık ve üzüntü ile büyülenen diğer filozofların, entelektüel ve radikallerin çizgisinin dışına taşırmıştır. Deleuze'ün kuşku, ifade etme ve eleştiri için vakti yoktu (modern felsefenin paranoyak eğilimleri), ayrıca yoksunluk, kıtlık ve sınırlamalar da bu kategoriye dâhildi (sosyal bilimlerin baskıcı mitleri). "Her şeyden fazla nefret ettiğim şey Hegelcilik ve Diyalektiktir (Deleuze, 1977: 112)." Deleuze için felsefe eleştirel değil yaratıcıdır. Bu, onu radikal yapan şeydir. Dahası, filozofların yarattığı şeyler hem filozoflara hem de filozof olmayanlara açıktır, tıpkı müziğin hem müzisyenlere hem de müzikseverlere açık olması gibi. Deleuze'ün felsefeyi demokratikleştirme düşüncesi de benzer biçimde sahiplik yerine arkadaşlığa, iyelik yerine tutkuya, eleştiri yerine radikal düşünceye dayanmaktadır.

Düşünceyi var oluş ve pratiğin tanrısı hâline getirerek yücelten entelektüel züppelikten kaçınan Deleuze için felsefe, basit bir biçimde "ötekilerin arasındaki akıştır; hiçbir ayrıcalığı yoktur, akıntı ve ters akıntı ilişkilerine girer; dışkı, sperm, eylem, erotizm, para, siyaset, vb." (Deleuze, 1977: 114). Deleuze'ün her türlü hiyerarşiyi yüzeysel bir boşluğa çeviren eşitlikçilik ve Eflatunculuk karşıtlığı da benzerdir (örneğin zihnin maddeden, hakikatin hatadan, gerçeğin olanaklı olandan, özün görünüşten, biçimin içerikten, öznenin nesneden, var olmanın varlıklardan, kimliğin farklılıktan, orijinalin kopyadan üstün tutulması) (kıyaslamak için Georges Bataille'nin "materyalizm" anlayışı, Jacques Derrida'nın "yapısökümü" ve Jean-François Lyotard'ın "libidinal ekonomi" anlayışı). Deleuze'ün tahminlerine göre yüzey –veya simulakrum– sadece olumsuz ve ikincil olmaktan çıkmaz, aynı zamanda her şeyi almaya gelir. Tabiri caizse yüzeysellik en aşağı noktaya kadar nüfuz eder (Jean Baudrillard'nın 'simulation" kavramı ile kıyaslayın). Buna ek olarak hiyerarşinin dikey ekseni kimlik, istikrar ve iletişimin istisna değil kural olduğuna dair bir illüzyon sağlarken, simulakrumun yatay ekseni her zaman farklılaşmaya, istikrarsızlığa ve dönüşüme açıktır. Deleuze'ün metinlerini okumak zordur çünkü hiçbir şey belirli bir yerde sabitlenmemiştir. Jean-Jacques Lecercle (1985: 97) bu konu ile

ilgili olarak "Okuyucu, stil anlamında, Deleuze'ün ayrımları sistematik biçimde kullanımına çarpılmadan duramaz, fakat metin oldukça rahatsızlık verici bir tarzda ilerler ve yayılır." demiştir.

Mekânsal Katkıları

Deleuze'e göre, felsefenin ayrıcalığı bulunmamasına rağmen özgüllüğü vardır ve bu özgüllük felsefeyi coğrafyanın yörüngesine sokar. Deleuze'ün açıklamalarında filozoflar kavramlar yaratmaktan sorumludur: Genel kavramlar (fikirler, hakikatler, evrensel olgular, vb.), "küreselleştirici" kavramlar, "oyulmuş bir diş kadar büyük kavramlar, yasa, efendi, isyancı" gibi kavramlar değil (Deleuze, Boundas, 1993: 254 içerisinde alıntılanmıştır); fakat konumlandırılmış kavramlar, bağlamsal kavramlar, olumsal kavramlar; sadece belirli bir çevrede veya yerde anlamı, değeri ve yararı olan "yerelleştirici" kavramlar. Kavramlar açık seçik ifade edilmelidir. Deleuze'ün bu görüşleri, kavramlara neden bölge ve olay şeklinde davrandığını göstermektedir (Bonta ve Protevi, 2004). Derrida "Filozof Deleuze her şeyin ötesinde olayın düşünürüdür ve her zaman buradaki bu olayın düşünürü olmuştur (*cet événementci*)" demiştir (1998). "Başından sonuna kadar olayın düşünürü olarak kalmıştır." O hâlde Deleuze'ün ortaya koyduğu şey öncelikli felsefe değildir (imtiyaz verilecek, temel ve kurucu nitelikte, aslî, evrensel, vb.), bunun yerine olayın felsefesini, bir olay olarak felsefeyi ortaya atmaktadır. Onun felsefesi, onu düşünmeye zorlayan sorunlara yanıt vermiştir. Deleuze için düşünce, vaktinden önce planlanamaz. Tam aksine, düşünce ile her zaman karşı karşıya gelinir. Bu, birçok materyalizm türünün ruhu ile uyumlu olan mütevazi bir eğilimdir.

Deleuze, olaylara katılarak mekân ve yere ait önemli bir yeniden kavramsallaştırma yaratmıştır (Deleuze, 1988a; 1994). Deleuzecü "olay", basit bir şekilde elimizde olan veya tamamen verili olan bir şeyin mantıklı bir nosyonundan uzaktır (Derrida'nın "mevcudiyetin metafiziği" olarak adlandırdığı şey). Bir olay, kendi kendine yeten ve ilk ve son kez (*t* zamanında) yaşanan bir şimdiki ***zaman***dan ziyade vakitsiz bir ***bu esna***da veya ***bu arada***dır: Tek olmak yerine çoklu olmak (*ve, fakat*). Dolayısıyla mekân-zaman, noktalardan değil kıvrımlardan oluşur (Deleuze, 1993). Fakat bir olay hiçbir zaman basit bir şekilde var olmamasına rağmen tamamen kayıp değildir. Doludur (örneğin her yerde

mevcuttur) fakat tamamen *dağıtılmıştır* (kıyaslamak için Derrida'nın *différance* ve yayılma yarı kavramlarına ve Badiou'nün çoklu ve olay kavrayışına bakınız). Tüm bunlar insana, Samuel Beckett'ın oyunlarındaki olayların "tutukluğunu" ve Franz Kafka'nın romanlarındaki olayların "karar verilemezliğini" hatırlatmaktadır. Dolayısıyla Deleuze'ün deneycilik anlayışında, bir olay gerçek olduğu kadar sanaldır. Günlük kullanımı ile uyumlu bir biçimde, bir olay bir olgu değildir; olağanüstü ve baskındır. Olaylar patlayıcıdır: Verili gibi görünen şeyleri yerlerinden ederler ve harcanmış gibi görünen şeyleri canlandırırlar. Dada ve Marcel Duchamp'ın sanat, edebiyat ve siyaset için yaptığını Deleuze felsefe için yapmıştır.

Modern felsefenin özellikle olaylarla ilgilenmediğini (ve mekânsallaşma ile daha da az ilgilendiğini) göz önüne alırsak, Deleuze'ün, Henri Bergson, David Hume, Gottfried Leibniz, Immanuel Kant ve Baruch Spinoza gibi düşünürlerin "korkunç" karikatürleri olarak adlandırdığı şeye sebebiyet veren felsefe tarihi içerisindeki uzun çıraklık döneminde bile aykırı bir tip olarak nitelenmesini anlayabiliriz. Bu rasyonalite karşıtı portreler "kusursuz kavrayışlar" biçimindeki yozlaşmalar değildir. Deleuze ayrımsal tekrarın aldatıcı sanatında (kişinin farklılık yaratmak ve yabancılaşmak için tekrar etmesi) ustalaşmış, bunu dünyanın geneline uygulamadan önce felsefe tarihi üzerinde alıştırmalar yapmıştır (örneğin "temiz traşlı bir Marx" ve "Sakallı Hegel"; "çatlak bir ben" ve "hareketsiz bir seyahat").

Mekân ve yerle ilgili tartışmaların bağlamında, her "kusursuz kavrayış" esnasında Deleuze'ün felsefe tarihini destekleyen coğrâfî-felsefeyi açığa çıkarma konusunda istekli olduğunu belirtmek faydalı olacaktır: Bergson'daki çokluklar, Foucault'taki kartografi, Hume'daki ilişkiler, Leibniz'deki kıvrımlar, Kant'taki bölgeler, Spinoza'daki eklemlenmeler, Nietzsche'deki farklılıklar. Deleuze kendi ismini kullanarak yazmaya başladığında (*Difference and Repetition* ve *The Logic of Sense* gibi eserlerinde), bu mekânsal farkındalık zaten olgunlaşmış durumdaydı. Guattari ile birlikte çalışmalar yaptığında (*Anti-Oedipus*, *Kafka*, *A Thousand Plateaus* ve *What is Philosophy?* gibi eserlerde), coğrafyadan başka bir şey olmadığı hissine kapılmak mümkündür: Haritalar, yüzeyler, düzlemler, tabakalar, mekânlar, bölgeler, vb. (Buchanan ve Lambert, 2005). Deleuze'ün çalışmaları genellikle kuru ve zorlu olarak

nitelendiğinden, sıradan kelimeleri sıra dışı biçimlerde kullanmaktan hoşlanıyordu: Sanal gerçeklik, kadın olmak, kara delikler, moleküler devrim, ahlak jeolojisi, organsız beden, pürüzsüz mekân, vb. Yersiz yurtsuzlaştırılmış terimlerden oluşan bu eklektik "popüler felsefe" (örneğin farklı alanlardaki sorunlara değinmek için kendi alanlarının dışarısına çıkarılmış olan terimler), birçok kişi tarafından takdir edilmiştir (özellikle mizah içeriği için), fakat aynı zamanda çok fazla yanlış anlamaya ve telif hakkı iddialarına sebep olmuştur. Gerçekten de Deleuze ve Guattari "Şüphesiz kurt adamlar ve vampirler vardır, bunu tüm kalbimizle söylüyoruz." şeklinde ifadeler kullanarak şüpheciliği kışkırtmak için zahmete girmişlerdir (Deleuze ve Guattari, 1987: 275).

Olaylar düşüncelere sebep olduğu için "Kavramlar için bir cennet yoktur. Onlar icat edilmeli, üretilmeli veya yaratılmalıdırlar ve kendi yaratıcılarının imzası olmadan birer hiç olurlar." (Deleuze ve Guattari, 1994: 5). Deleuzecü terimlerle doğrudan söylemek gerekirse iletişim, yorumlama, açıklama, düşünme ve eleştiri çoğunlukla zaman kaybıdır. Bunlar bizi, yaratıcı karşılaşmalara götürecek olan "gerçek yolculuktan" alıkoyarlar. Dolayısıyla Deleuze şüphe götürmeyecek bir biçimde kimlik yerine farklılığın, hiyerarşi yerine diziselliğin, var oluş ve hiçlik yerine oluş ve çokluğun "radikal yatay düşünürü" olarak anılmalıdır (kıyaslayın Badiou, 2000, 2005). Deleuze ve Guattari *Anti-Oedipus* (1984: 2) eserlerinin başlangıcında, Marksist ve Freudcu kördüğümü heyecanlı bir biçimde atlattıklarını belirtmişlerdir; "Dışarıda yapılacak şizofren bir yürüyüş analizcinin kanepesinde nörotik biçimde yalan söylemekten iyidir." "Şizofreniyi bir süreç" olarak desteklemeleri, hiç şüphesiz ciddi oranda eleştiri ve şaşkınlık yaratmıştır (konuya açıklık getirmesi açısından bk. Guattari, 1996 ve 2000). Deleuze, akademisyenleri engizisyon ve eleştirel mahkemelerin hizmetine vermektense (devlet felsefesi), onları bir gezi yapmak için dış dünyaya çıkarmayı tercih etmiştir (göçebe düşüncesi). Bunun bir sonucu olarak da metinler, resimler, müzik, filmler, romanlar ve durumlar ile yaratıcı karşılaşmalar için her zaman tetikte olmuştur. Kendisini, her zaman düşünmeye zorlayacak ve böylece kendisini kendisine yabancılaştıracak yoğun ve kuvvetli bir şey için –bir olay– tetikte olmuştur. Oluşma, dönüşme ve şekil değiştirmeye olan düşkünlüğü bu kadar açıktır. Yaşam her zaman sınırlarda, ufukta, şeylerin ortasından uzakta bir yerlerde gözler önüne serilir. Gerçekten

de Deleuze'ün yaratıcı karşılaşmaların içkinliği ve müstesnalığına olan teslimiyeti, "yedek bilgi" sahibi olmadığı iddiasından anlaşılabilir. Öğrendiği her şeyi belirli bir karşılaşmadan öğrenmiştir ve bu karşılaşma sona erdiğinde her şeyi unutmuş ve sıfırdan yeniden başlamak zorunda kalmıştır. Paul Auster "Yüzüncü kez bile olsa, her bir şey ile sanki onu daha önce hiç bilmiyormuşçasına karşılaşmanız gereklidir." demektedir (1989: 7). "Kaç defa karşılaşırsanız karşılaşın, her zaman ilk defa olmalıdır. Bunun imkânsıza yakın olduğunun farkındayım fakat mutlak kural budur."

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

1990'lı yıllar boyunca, Deleuze'ün eksantrik deneycilik anlayışı, diyalektik olmayan farklılık kavramsallaştırması, özünde var olan materyalizmi beşerî coğrafya alanında çeşitli dalgalanmalar yaratmaya başladı (örneğin Doel, 1999). Müstehcen bir dedikodu veya grip gibi –özellikle postyapısalcılar, post-Marksistler ve diğer sözde "eleştirel" beşerî coğrafyacılar arasında– Deleuze'ün herkes için olaylar öneren olağan dışı bir coğrâfî-felsefe biçimi yarattığına ilişkin fısıltılar yayıldı (örneğin *Environment and Planning D*, 1996). Bu temsil ötesi coğrâfî-felsefe, mekân ve yerin doğasını yeniden düşünmek için yenilikçi bir temel sağlamakla kalmamış, aynı zamanda kendi içinde tam gelişmiş bir "düşünen mekândır": Düşünce *için* soyut bir mekân değil (dünyada sergilenen oyundan uzaklaştırılması gereken bilinç, temsil, fikir, teori, vb. mekânı) somut bir düşünce mekânıdır (dünyada sergilenen oyunun içerisindeki bir parça, bölge veya çevre). Açıkçası, Deleuze, tıpkı Samuel Beckett ve Georges Perec gibi en çorak ve terk edilmiş mekânları bile canlandırma yeteneğine sahipti (cansız bir metin, çok seyrek biçimde mobilyalarla döşenmiş bir oda, bir kaldırım parçası...). Deleuze her türlü mekânın yaşamla dolup taştığını göstermekle kalmamış, aynı zamanda mekânın *kendisinin* de canlı olduğunu göstermiştir. "O, fırtınalı bir denizde yüzen bir mantar gibi: Artık hareket etmiyor fakat hareket eden bir unsurun içerisinde" (Deleuze, 1997: 26).

Çevremizdekilerin canlandırılması –bazı durumlarda dirimselcilik, göçerlik, materyalizm veya içkinlik olarak adlandırılmaktadır– belki de Deleuze'ün dünyanın gri ve kasvetli bir kavramsallaştırması ile büyülenen bir disiplin olan coğrafyaya verdiği en büyük hediyedir:

Nesneler, şeyler ve bunların aralarındaki ilişkiler. Kendi irademizin hükmü altına girmeye direnmemesi için etrafımızdaki dünyanın ölüyü oynamasına ilişkin kolektif arzumuzun bir dışa vurumu olan on sekizinci yüzyıl Aydınlanma fikrinin ve dünyaya ait yarattığı düş kırıklığının korkunç gölgesinde yaşıyoruz. Bu fikrin uç noktasında, insanlar bile cansız hâle getirilmiştir. Çoğu zaman insanlar verilere, sayılara, çıkarlara, fikirlere ve deneyimlere indirgenmektedir. Gerçekten de esas ahmakların, tutkusuz ve ilgisiz özneler tarafından dikkatlice izlenen duygusuz bir dünya isteyenler olduklarını söylemek çekici gelmektedir. Uyandıklarında geride bıraktıkları şey eleştirel bir mahkeme gibi gösterilen bir morgdur. Sözde postyapısalcı yazarların hepsi gibi (örneğin Baudrillard, Cixous, Derrida, Foucault, Kristeva ve Lyotard) Deleuze de yaşamı hareketsizleştirmekten sakınmamıza, mekânın canlılığına karşı duyarlı bir hâle gelmemize, yaşam ve yeni var oluş biçimleri için yeni mekânlar yaratmamıza yardım edebilir. En önemlisi, mekânın olayının gerçekleşmesini sağlayarak coğrafyanın özgüllüğüne layık bir hâle gelmemize yardımcı olabilir. Dolayısıyla "temsil ötesi teorinin" geliştirilmesinin Deleuze ile ilişkilendirilmesi şaşırtıcı değildir (Thrift, 2007).

Deleuze'ün hiçbir zaman ünlü bir entelektüel olmak gibi bir arzusunun olmadığını ve takipçileri ve müritleri olan "usta bir düşünür" olmak olasılığından ciddi biçimde korktuğunu belirterekbitirmemiz yararlı olacaktır. Karşılaşmalara, yabancılaşmalara, dönüşümlere olan düşkünlüğü göz önüne alındığında, Deleuze'ün her zaman eksantrik (uygunsuz ve zamansız), kişisel olmayan (kolektif ve insan ötesi) ve sezilemez (olayın olması) olanı tercih ettiği aşikârdır. Dolayısıyla Deleuze'ü üzerimizde parlayan parlak, ebedî ve tanrısal bir yıldıza dönüştürmememiz gerekmektedir. Daha ziyade, bir kara deliğin olay ufkuna dönüyormuşçasına ona dönmemiz gereklidir. "Görünmez olmayı değil, sezilemez olmayı hayal ediyorum (Deleuze, 1977: 112)."

Marcus A. Doel, Swansea Üniversitesi/Prifysgol Abertawe

David B. Clarke, Swansea Üniversitesi /Prifysgol Abertawe

Deleuze'ün Önemli Çalışmaları

Deleuze, G. (1983) *Nietzsche and Philosophy*. Trans. H. Tomlinson. New York: Columbia University Press [1962]. (Türkçesi Deleuze, G. (2011) Nietzsche ve Felsefe. Çev: Ferhat Taylan. İstanbul: Norgunk Yayıncılık)

Deleuze, G. (1988a) *Bergsonism*. Trans. H. Tomlinson and B. Habberjam. New York: Zone [1966]. (Türkçesi Deleuze, G. (2014) Bergsonculuk. Çev: Hakan Yücefer. İstanbul: Otonom Yayıncılık)

Deleuze, G. (1988b) *Foucault*. Trans. S. Hand. Minneapolis: Minnesota University Press [1986]. (Türkçesi Deleuze, G. (2013) Foucault. Çev: Burcu Yalım. İstanbul: Norgunk Yayıncılık)

Deleuze, G. (1990a) *Expressionism in Philosophy: Spinoza*. Trans. M. Joughin. New York: Zone [1968].

Deleuze, G. (1990b) *The Logic of Sense*. Trans. M. Lester with C. Stivale. Ed. C. V. Boundas. New York: Columbia University Press [1969]. (Türkçesi Deleuze, G. (2015) Anlamın Mantığı. Çev: Hakan Yücefer. İstanbul: Norgunk Yayıncılık)

Deleuze, G. (1993) *The Fold: Leibniz and the Baroque*. Trans. T. Conley. Minneapolis: University of Minnesota Press [1988]. (Türkçesi Deleuze, G. (2006) Kıvrım / Leibniz ve Barok. Çev: Hakan Yücefer. İstanbul: Bağlam Yayıncılık)

Deleuze, G. (1994) *Difference and Repetition*. Trans. P. Patton. London: Athlone [1968].

Deleuze, G. & Guattari, F. (1984) *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia*. Trans. R. Hurley, M. Seem & H. R. Lane. London: Athlone [1972]. (Türkçesi Deleuze, G. (2014) Anti Ödipus: Kapitalizm ve Şizofreni. Çev: Fahrettin Ege. İstanbul: Bilim ve Sosyalizm Yayınları)

Deleuze, G. & Guattari, F. (1987) *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. Trans. B. Massumi. Minneapolis: University of Minnesota Press [1980].

Deleuze, G. & Guattari, F. (1994) *What is Philosophy?* Trans. G. Burchell & H. Tomlinson. London: Verso [1991]. (Türkçesi Deleuze, G. (2015) Felsefe Nedir? Çev: Turhan Ilgaz. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları)

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Ansell Pearson, K. (ed.) (1997) *Deleuze and Philosophy: The Difference Engineer*. London: Routledge.

Auster, P. (1989) *In the Country of Last Things*. London: Faber and Faber.

Badiou, A. (2000) *Deleuze: The Clamour of Being*. Trans. L. Burchill. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Badiou, A. (2005) *Being and Event*. Trans. O. Feltham. London: Continuum.

Bogue, R. (1989) *Deleuze and Guattari*. London: Routledge.

Bonta, M. & Protevi, J. (2004) *Deleuze and Geophilosophy: A Guide and Glossary*. Edin-

burgh: Edinburgh University Press.

Boundas, C. V. (ed.) (1993) *The Deleuze Reader*. New York: Columbia University Press.

Boundas, C. V. & Olkowski, D. (eds) (1994) *Gilles Deleuze and the Theatre of Philosophy*. London: Routledge.

Buchanan, I. & Lambert, G. (eds) (2005) *Deleuze and Space*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Colebrook, C. (2006) *Deleuze: A Guide for the Perplexed*. London: Continuum.

Deleuze, G. (1977) 'I have nothing to admit', *Semiotext(e)*, 2(3): 111–16 [1973].

Deleuze, G. (1986) *Cinema 1: The Movement-image*. Trans. H. Tomlinson & B. Habberjam. Minneapolis: Minnesota University Press [1983]. (Türkçesi Deleuze, G. (2014) Hareket - İmge / Sinema 1 Çev:Soner Özdemir. İstanbul: Norgunk Yayıncılık)

Deleuze, G. (1988c) *Spinoza: Practical Philosophy*. Trans. R. Hurley. San Francisco: City Lights [1970, expanded edition 1981]. (Türkçesi Deleuze, G. (2011) Spinoza: Pratik Felsefe Çev: Ulus Baker, Alber Nahum. İstanbul: Norgunk Yayıncılık)

Deleuze, G. (1989) *Cinema 2: The Time-image*. Trans. H. Tomlinson & R. Galeta. Minneapolis: Minnesota University Press [1985].

Deleuze, G. (1995) *Negotiations, 1972–1990*. Trans. M. Joughin. New York: Columbia University Press [1990].

Deleuze, G. (1997) *Essays Critical and Clinical*. Trans. D. W. Smith & M. A. Greco. Minneapolis: Minnesota University Press [1993].

Deleuze, G. & Guattari, F. (1986) *Kafka: Toward a Minor Literature*. Trans. D. Polan. Minneapolis: University of Minnesota Press [1975]. (Türkçesi Deleuze, G. (2008) Kafka: Minör Bir Edebiyat İçin Çev: Özgür Uçkan, Işık Ergüden. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları)

Deleuze, G. & Parnet, C. (1987) *Dialogues*. Trans. H. Tomlinson & B. Habberjam. New York: Columbia University Press [1977]. (Türkçesi Deleuze, G. (1990) Diyaloglar Çev: Ali Akay. İstanbul: Bağlam Yayıncılık)

Derrida, J. (1998) 'I'll have to wander all alone' *Tympanum*, 1 www.usc.edu/dept/complit/tympanum/1/derrida1.html 7 Temmuz 2009 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Doel, M. A. (1999) *Poststructuralist Geographies: The Diabolical Art of Spatial Science*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Environment and Planning D: Society and Space (1996) Theme issue on Deleuze and Geography. J. M. Jacobs & M. Morris (eds) v: 14(4).

Goodchild, P. (1996) *Deleuze and Guattari: An Introduction to the Politics of Desire*. London: Sage.

Guattari, F. (1996) *Chaosophy: Soft Subversions*. Trans. D. L. Sweet & C. Weiner. Ed. S. Lotringer. New York: Semiotext(e).

Guattari, F. (2000) *The Three Ecologies.* Trans. I. Pinder & P. Sutton. London: Athlone.

Hardt, M. (1993) *Gilles Deleuze: An Apprenticeship in Philosophy.* Minneapolis: University of Minnesota Press.

Kaufman, E. & Heller, K. J. (eds) (1998) *Deleuze and Guattari: New Mappings in Politics, Philosophy, and Culture.* Minneapolis: University of Minnesota Press.

Lecercle, J.-J. (1985) *Philosophy through the Looking-Glass: Language, Nonsense, Desire.* La Salle: Open Court.

Massumi, B. (1992) *A User's Guide to Capitalism and Schizophrenia: Deviations from Deleuze and Guattari.* London: MIT.

May, T. (2005) *Gilles Deleuze: An Introduction.* Cambridge: Cambridge University Press.

Patton, P. (ed.) (1996) *Deleuze: A Critical Reader.* Oxford: Blackwell.

Thrift, N. J. (2007) *Non-representational Theory: Space, Politics, Affect.* London: Routledge.

19 Peter Dicken

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Peter Dicken, son otuz yılda disiplin içerisindeki en etkili ekonomik coğrafyacılardan bir tanesidir. Dicken, Peter Lloyd ile birlikte yazdığı *Location in Space: A Theoretical Approach to Economic Geography* isimli önemli eserinden itibaren sanayi alanındaki değişimlerin küresel ekonomik coğrafyaları, ulus aşırı şirketlerin dünya ekonomisi içerisindeki rolleri, Doğu Asya'da ekonomik kalkınma (iş çevrelerinin kurduğu ağlara ve üretim zincirlerine odaklanmıştır), küresel üretim ağları üzerine çok kaliteli makaleler, kitap bölümleri ve metinler yazmıştır. Bu çalışmalar, küresel ekonomik değişimin farklı coğrâfî ölçeklerdeki etkisini -küresel yerel kadar her ölçekte- önemli biçimde ortaya koymaktadır. Fakat Dicken'ın akademik anlamda en önemli etkisi (hem araştırma hem eğitim konularında), en ufuk açıcı çalışması olan ve ilk basıldığı yıl olan 1986'dan bu yana küreselleşmenin eşitsiz coğrafyaları konusunda çalışan akademisyenler için sarsılmaz bir temel sağlayan *Global Shift* (beşinci basımı 2007 yılında yapılmıştır) eseri ile ortaya çıkmıştır. *Ekonomik* üretim zincirlerinin karmaşık küresel bir araya gelişini ortaya koymak için yazılan *Global Shift* kitabı, ekonomik coğrafya disiplininin ötesinde etkiler yaratmış, ulus devletin giderek azalan egemenliği ve küresel toplumun oluşumu gibi konuları içeren tartışmalarda önemli bir referans hâline gelmiştir.

Dicken tepeden tırnağa bir "Manchester insanıdır." Manchester Üniversitesi'nde lisans eğitimini tamamladıktan sonra, 1966 yılında yine aynı üniversitede Coğrafya Bölümü'ne girmiş, 1988 yılında kürsü sahibi olmuştur. Arada geçen yıllarda İsveç Uppsala Üniversitesi'nden doktora derecesini almıştır. Akademide geçirdiği kırk yılı aşkın sürede,

Avustralya, Kanada, Hong Kong, Meksika, Singapur ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yer alan birçok seçkin üniversitede araştırma ve hocalık pozisyonunun sahibi olmuştur. 1999 yılında, sosyal bilimler alanında Swedish Collegium for Advanced Study kurumuna üye olarak seçilmiştir. Çalışmalarının kalitesi ve siyasalar açısından önemi, Avrupa Bilim Vakfı Avrupa'da Bölgesel ve Kentsel Yeniden Yapılanma Programı'na (1989–1994) müdür, UNCTAD Commission on Transnational Corporations'a da (1993–1994) danışman olarak atanmasını sağladı. Çeşitli uluslararası dergilerde editörlük görevi yaptı (*Competition and Change, Journal of Economic Geography, Global Networks, Review of International Political Economy*); *Progress in Human Geography* dergisinde sorumlu yazı işleri müdürü olarak çalıştı. Şirketlerin stratejik davranışları ve ticaret ve yatırımın uluslararası örüntüleri üzerine olan çalışmaları hem işletme alanı hem de uluslararası ekonomi ile kesiştiği için, coğrafya alanı *dışında başarılı araştırma bağlantıları kurdu.* Örneğin yakın dönemde, Manchester Business School (Jeffrey Henderson) ve Singapur Ulusal Üniversitesi'nden (Henry Yeung) çalışma arkadaşları ile birlikte, İngiltere, Doğu Asya ve Doğu Avrupa'daki küresel üretim ağlarını inceleyen dikkat çekici bir projeye dâhil olmuştur. Ekonomik coğrafya alanında küresel araştırmalar yapmaktan başka, doktora öğrencilerine danışmanlık (birçok başarılı akademik kariyer sahibi olan öğrencileri bulunmaktadır) ve uluslararası konferanslarda sunumlar yapmaktadır.

David Harvey *Social Justice and the City (Sosyal Adalet ve Şehir)* (1973) eserini yayınlamadan bir yıl önce, Peter Dicken ve Peter Lloyd (Liverpool Üniversitesi), *Location in Space: A Theoretical Approach to Economic Geography* adlı çalışmalarını yayınlamışlardır. Kitap, o dönemde ekonomik coğrafya alanı için bir nirengi noktası olmuştur. Ekonominin örgütlenmesini, konumsal analizi, bölgesel ekonomik kalkınmayı ve Kuzey Amerika ve Avrupa'da deneyimlenen (eşit olmaktan ziyade) farklı ekonomik büyüme oranlarını açıklama arayışında altına bakılmamış taş kalmamıştır. Bu metin, özünde, ekonomik coğrafya içerisindeki "ekonomiye ilişkin ayrıntılı açıklamalar" sunmaya adanmıştır. Dicken ve Lloyd, bu eserlerinde, büyük ölçüde konumsal teorisyenler arasındaki klasik ve neoklasik modelleme gurularından (örneğin Christaller, 1966; Isard, 1956; Losch, 1954) ve şüphesiz çığır açıcı çalışmaları

ile Peter Haggett'ten etkilenmişlerdir (örneğin *Locational Analysis in Human Geography*, 1965; ayrıca Haggett'in Richard Chorley ile yazdığı eserler, 1967; 1969). Fakat, zamanı 18 yıl geriye alabilir ve *Location in Space* (Dicken and Lloyd, 1990) kitabının üçüncü basımını okursak, Dicken'ın (ekonomik) dünyaya ilişkin ilham aldığı diğer isimleri de keşfetmeye başlarız. *Location in Space* çalışmasının neoklasik ruhu yine geçerlidir, fakat Dicken ve Lloyd mekân içerisindeki "ekonomik" olana ait yorumlarını yerin *siyasal iktisadını* ve onun zaman mekândaki eşitsiz dağılımını düşünerek yeniden ele almaktadır. Örneğin, yazarlar, ulus aşırı şirketlerin dünya ekonomisini yeniden yapılandırmasındaki anahtar rolünü tartışmakta (Taylor ve Thrift tarafından desteklendiği gibi, 1983), ticârî işletmelerden ve yerlerden oluşan zincirleri tanımlamakta (Porter tarafından tartışıldığı gibi, 1985), şirketlerin örgütlenmesi ve kontrolüne ilişkin coğrafyaları incelemekte (Pred'in düşüncelerini takip etmekte, 1974), yere ait coğrâfî "bağlantılara" göz atmakta (bk. Scott, 1984) ve Marx'ın sermaye ve emek ile ilgili fikirleri üzerine küçük bir taslak sunmaktadır (orijinal kaynaklardan yararlanarak ve Harvey'den (1973; 1982) ve farklı yazarlardan alıntılarla (örneğin Massey, 1984; Scott and Storper, 1986)).

Dicken, 1986 yılında *Global Shift: Industrial Change in a Turbulent World* isimli kitabını yayınlamıştır. Bu metin birçok açıdan Dicken'ın üretim coğrafyalarına ilişkin nihai ve eksiksiz açıklamalarını içermektedir; bu eser en çok bilinen ve en fazla referans verilen çalışmasıdır. Bu metinde Dicken, dünyadaki konumsal değişimi açıklamakta ve bunun yapabilmesi için coğrafyacılardan oluşan cemaatin ötesinden, özellikle örgütlerin ve ulus aşırı şirketlerin stratejik davranışlarını ve uluslararası ekonomi çalışan kesimden ilham ve fikir almaktadır. Önemli bir nokta, Dicken'ın Hymer'ı (1972) çok uluslu şirketler, Dunning'i (1980) şirketlerin neden uluslararası üretimi seçtikleri ve Michalet'i (1980) uluslararası taşeron kullanımı konusunda idrak etmesi ve küresel-yerel ölçeklerde sanayinin yer seçiminin siyasal iktisadına ilişkin bilgiler edinmek için Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT), Birleşmiş Milletler Ulus Ötesi Şirketler Merkezi (UNCTC), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) gibi kuruluşlardan ve örgütlerden elde edilen derinlemesine saha çalışmalarından faydalanmasıdır.

Mekânsal Katkıları

Peter Dicken her zaman küresel ve yerel ölçeklerdeki ekonomik yeniden yapılanmadan etkilenmiştir (Dicken, 2003) ve özellikle hareketli biçimde bağlanmış üretim zincirlerinin uluslararası ve küresel mekânda yayılması ile ulus aşırı şirketlerin eşitsiz gelişme üretmesi dikkatini çeken bir konudur (örneğin Dicken, 1976; 1986; Dicken ve Malmberg, 2001). Dicken'ın şirketlerin içerisindeki yeniden yapılanma ve şirketlerin dünyanın farklı yerleri üzerine olan etkileri ile ilgili algımıza yaptığı katkılar oldukça fazladır. Bu katkılar dört temel konu etrafında özetlenebilir.

İlk olarak Dicken, dünya ekonomisi içerisinde ulus aşırı şirketlerin en isabetli ve ayrıntılı coğrâfî analizini sunmuştur (örneğin Dicken, 1971; 1980; 1994). Dicken, İngiltere'deki Japon şirketlerin doğrudan yabancı yatırım örüntülerine ilişkin analizden (örneğin Dicken, 1990; Dicken ve Lloyd, 1980; Dicken ve Tickell, 1997) farklı sektörlerin derinlemesine incelenmesine (örneğin otomobil sektörü, Dicken, 1987; 1992b) veya daha sonraki yıllarda şirketlerin üretim zincirleri ve ağları ile ilgili araştırmalara kadar (örneğin Endonezya konfeksiyon sanayi içerisindeki ticaret ağları – Dicken ve Hassler, 2000), ekonomi ve toplum içerisinde eşitsiz gelişmenin üretilmesi ve yeniden üretilmesinde şirketlerin örgütsel rolünü ortaya çıkarma konusunda her zaman ön planda yer almıştır. Burada en ilgi çekici nokta, Dicken'ın, firmaların örgütsel stratejileri ve "başıboş" eğilimleri yolu ile yerel ekonomileri (ve devleti) nasıl etkilediği ve bunları nasıl yeniden yapılandırdığına ilişkin okumasıdır (örneğin sermayeyi çok az sorunla karşılaşarak bir noktadan diğerine aktarabilmek – bk. Allen, 1995).

İkinci olarak Dicken, Batı dünyasında Japonya'ya ait sermayenin (ve şirketlerin) rolü, konum seçimi ve örgütlenmesine ilişkin çok iyi açıklamalar oluşturmuştur. Japonya'nın İngiltere'de yaptığı doğrudan yabancı yatırımlara ait çok ayrıntılı analizler yayınlamış (yukarıya bakınız), Nissan'ın Washington'daki yatırımları üzerine saha çalışması yapmış (Dicken, 1984) ve daha da önemlisi Japon ticaret şirketlerinin örgütlenmesini (*soga shosha*) Anglo-Amerikan akademi dünyasına ayrıntılarıyla beraber sunmuştur (Dicken ve Miyamachi, 1998). Dicken'ın araştırmalarında ilgisini çeken Japon firmalar, onların yönetimleri ve çalışma pratikleri, daha geniş anlamda Doğu ve Pasifik Asya'daki

ekonomik yeniden yapılanmaya duyduğu ilgiyi yansıtmaktadır (Dicken, 1987; Dicken ve arkadaşları, 1999).

Üçüncü ve yukarıda belirtilenlere ek olarak, Dicken'ın Doğu Asya ve Pasifik kıyılarında yaşanan ekonomik yeniden yapılanmaya ilişkin çalışmaları, ulus aşırı şirketler ve daha önemlisi dünya ekonomisi içerisinde zincirlerin ve ağ yapılarının önemini anlamak isteyenler için bulunmaz fırsatlar sunmuştur (Dicken ve arkadaşları, 2001). Dicken'ın örgütler içerisindeki ticari ağlara ilişkin erken dönemde yaptığı çalışmalar (Dicken ve Thrift, 1992) geleneksel Batılı ve Asyalı yönetimsel sistemlerden doğan, işlevsel olarak entegre bağlantılar, ilişkiler ve akışlar anlamında ekonominin (ve yerlerin) örgütlenmesi hakkında düşünmemiz için bir temel sağlamıştır (Dicken, 2000). Dahası, Dicken zincirlerin ve ağların küresel ekonomi içerisindeki önemini bölgeselleşme fikirleri yolu ile kavramsallaştırmış, hem şirketlere hem de sanayi sektörüne ilişkin çalışmalarda ölçek kavramını tekrar gündeme getirmiştir (Dicken ve arkadaşları, 2002).

Dördüncü olarak Dicken, "Manchester Okulu'ndan" arkadaşları ile –Neil Coe, Martin Hess, Jeffery Henderson ve Henry Yeung– dünya ekonomisi içerisinde ekonomik küreselleşmenin çağdaş biçimlerine ait ilişkisellikleri ve ağ coğrafyalarını eleştirel biçimde değerlendirmek için Küresel Üretim Ağları perspektifinin geliştirilmesinde etkili olmuştur (Coe ve arkadaşları, 2004; Dicken ve arkadaşları, 2002). Küresel Üretim Ağları perspektifi, küresel mal ve değer zincirleri ile ilgili fikir zenginliğini doğrusal bir yöntem yerine *ilişkisel* biçimde ele almaktadır, bu sayede küresel üretimin mekânsal dinamizmine ilişkin teorik anlayışları ulus aşırı döngüler, ilişkiler ve etkileşimler bağlamında zenginleştirmektedir (Coe ve arkadaşları, 2008).

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Dicken'ın disiplin içerisinde sağladığı temel ilerleme ayrıntılı biçimde tartışılmıştır fakat buna küresel ekonomik değişimi çalışmak için bir barometre olarak kullanılan ulus aşırı şirketlerin yenilikçi analizi, üretim zincirleri in ve ağları ın çağdaş ekonomi örüntülerini anlamadaki önemini ortaya çıkarması ve küresel ekonomik değişimi küresel-yerel diyalektik üzerinden incelemek de eklenmelidir. Disiplin içerisinden çalışmalarına gelen tepkiler genel anlamda hem olumlu hem

de görece tartışmasızdır. Birçokları Dicken'ın çalışmalarını, titiz ve dikkatlice yapılmış saha araştırmaları ve benzer tarzdaki açıklamalar ortaya koyarak çağdaş toplumlarda ekonomik küreselleşmenin izlerini ortaya çıkardığı için öncü kabul etmektedir. Dicken coğrafya, yer ve mekân ile ilgili iddialarını şu şekilde özetlemiştir:

> İddiamın temeli şirketlerin, tıpkı diğer tüm sosyal örgütlenmeler gibi esasen ve doğası gereği *mekânsal* ve *alansal* olmasıdır. Mekânsaldırlar çünkü coğrâfî anlamda mesafeye ve gerekli kaynakların ve iş imkânlarının bulunabilirliği anlamında mekânsal çeşitliliklere ihtiyaçları vardır. Bu tür bir mekânsallığın, ki çoğu durumda böyledir, alansal bir dışa vurumu vardır. Dolayısıyla, şirketlerin ortaya çıktığı ve üzerinde işlediği "yüzey", siyâsî yönetişimin de dâhil olduğu değişken ve üst üste çakışan ölçeklerden oluşan bir ortam boyunca dizilmiş alansal varlıkların mozaik şeklinde bir araya gelmesi ile ortaya çıkmaktadır... Şirketin bazı fonksiyonları için bu alan tamamen yereldir, farklı fonksiyonlar için ise bu alan küresele yaklaşır (Dicken, 2002: 12, vurgu yazara aittir).

Dicken, bu küresel-yerel perspektifi *Global Shift* içerisinde izah etmektedir (ilk basımdan beşinci basıma kadar; altıncı baskısı 2011 yılında yapılacaktır). *Global Shift,* Dicken'ın coğrafyaya yaptığı en temel katkıdır ve ekonomik aktivitelerin mekânsal okumasının yapılmasına ilişkin taraftarlığını kapsamaktadır. Kitabın 2007 baskısı olan *Global Shift: Mapping the Changing Contours of the World Economy*, bu anlamda en üstün olanıdır. Dicken sadece John Allen, Ash Amin, Gordon Clark, Meric Gertler, Ron Martin, Anders Malmberg, Jamie Peck, Erica Schoenberger, Michael Storper, Nigel Thrift ve Henry Yeung tarafından ortaya atılan önemli fikirleri yorumlamakla kalmamış, coğrâfî bakış açısı kullanılarak başarılması imkânsız olan bir zenginliği sağlamak için ticaret ve işletme dünyasındaki çok çeşitli kaynaklardan (örneğin Gereffi, Krugman, Porter, Sklair ve Whitley) teorik katkıları da metinlerinin içerisine yerleştirmiştir. Örneğin Dicken'ın ulus aşırı şirketlerin örgütsel kabiliyetleri ve yeterliliklerine ilişkin *coğrâfî* açıklaması, Bartlett ve Goshal'ın (1998) şirketlerin ulus aşırı, çok uluslu, küresel ve uluslararası örgütsel biçimleri arasında ayrımlar yaptığı "sınırların ötesinde yönetmek" anlayışından oldukça fazla etkilenmiştir. Bu nokta-

da Dicken'ın disiplinin ötesine geçen katkıları, fikirleri ve yaklaşımının diğer coğrafyacılar için mihenk taşı olmakla kalmaması, aynı zamanda doğrudan yabancı yatırım ve dünya ekonomisi içerisinde şirketlerin stratejik davranışlarına odaklanan uluslararası ekonomik ve örgütsel çalışmalar tarafından da kabul edilmiş olmasıdır.

Jonathan V. Beaverstock, Nottingham Üniversitesi

Dicken'ın Önemli Çalışmaları

Dicken, P. & Lloyd, P. E. (1990) *Location in Space: Theoretical Perspectives in Economic Geography* (3rd edition). New York: Harper and Row (1. ve 2. baskılara da bakınız).

Dicken, P. (1992a) 'International production in a volatile regulatory environment: the influence of national regulatory policies on the spatial strategies of transnational corporations', *Geoforum*, 23: 303–16.

Dicken, P. (1994) 'Global–local tensions: firms and states in the global economy', *Economic Geography*, 70: 101–28.

Dicken, P. (1997) 'Transnational corporations and nation-states', *International Social Science Journal*, 151: 77–89.

Dicken, P. (2003) *Global Shift: Reshaping the Global Economic Map in the 21st Century* (4.h edition). London: Sage (1. ve 3. baskılara da bakınız).

Dicken, P. (2007) *Global Shift: Mapping the Changing Contours of the World Economy* (5th edition). London: Sage.

Dicken, P. and Lloyd. P. E. (1981) *Modern Western Society: A Geographical Perspective on Work and Well-Being*. London: Harper and Row.

Dicken, P. & Miyamachi, Y. (1998) '"From noodles to satellites": the changing geography of Japanese *sogo shosha*', *Transactions of the Institute of British Geographers*, 23: 55–78.

Dicken, P. & Thrift, N. (1992) 'The organizational of production and the production of organization: why business enterprises matter in the study of geographical internationalisation', *Transactions of the Institute of British Geographers*, 17: 101–28.

Dicken, P., Kelly, P. F., Olds, K. & Yeung, H. (2001) 'Chains and networks, territories and scales: towards a relational framework for analysing the global economy', *Global Networks*, 1: 99–123.

Dicken, P., Henderson, J., Hess, M., Coe, N. & Yeung, H. (2002) 'Global production networks and the analysis of economic development', *Review of International Political Economy*, 9: 436–64.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Allen, J. (1995) 'Crossing borders: footloose multinationals', J. Allen & C. Hamnett (eds), *A Shrinking World*. Oxford: Oxford University Press. s. 55–102.

Bartlett, C. & Ghoshal, S. (1998) *Managing Across Borders: The Transnational Solution* (3rd edition). London: Random House.

Christaller, W. (1966) *Central Places in Southern Germany*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Coe, N. H., Dicken, P. & Hess, M. (2008) 'Global production networks: realizing the potential', *Journal of Economic Geography*, 8: 271–95.

Coe, N. H., Hess, M., Yeung, H. W. C., Dicken, P. & Henderson, J. (2004) '"Globaliz-

ing" regional development: a global production network perspective', *Transactions of the Institute of British Geographers*, NS 29: 468–84.

Dicken, P. (1971) 'Some aspects of the decision-making behaviour of business organizations', *Economic Geography*, 47: 426–37.

Dicken, P. (1976) 'The multiplant enterprise and geographical space: some issues in the study of external control and regional development', *Regional Studies*, 10: 401–12.

Dicken, P. (1980) 'Foreign direct investment in European manufacturing industry: the changing position of the United Kingdom as a host country', *Geoforum*, 11: 289–313.

Dicken, P. (1984) 'Washington welcomes Nissan', *Geographical Magazine*, 56: 286–7.

Dicken, P. (1986) *Global Shift: Industrial Change in a Turbulent World*. New York: Harper and Row.

Dicken, P. (1987) 'Japanese penetration of the European automobile industry: the arrival of Nissan in the United Kingdom', *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 78: 94–107.

Dicken, P. (1990) 'Japanese industrial investment in the U.K.', *Geography*, 75: 351–4.

Dicken, P. (1992b) 'Europe 1992 and strategic change in the international automobile industry', *Environment and Planning A*, 24: 11–31.

Dicken, P. (2000) 'Places and flows: situating international investment', G. Clark, M. Gertler & M. A. Feldman (eds), *A Handbook of Economic Geography*. Oxford: Oxford University Press. s. 275–99.

Dicken, P. (2002) 'Placing firms, firming places: grounding the debate on the global corporation', 'Responding to Globalization: Societies, Groups, and Individuals' Konferansında sunulan bildiri, University of Colorado, Boulder.

Dicken, P. & Hassler, M. (2000) 'Organizing the Indonesian clothing industry in the global economy: the role of business networks', *Environment and Planning A*, 32: 263–80.

Dicken, P., Henderson, J., Hess, M., Coe, N. & Yeung, H. (2002) 'Global production networks and the analysis of economic development', *Review of International Political Economy*, 9: 436–64.

Dicken, P. & Lloyd, P. (1980) 'Patterns and processes of change in the spatial distribution of foreign-controlled manufacturing employment in the United Kingdom 1963–1975', *Environment and Planning A*, 12: 1405–26.

Dicken, P. & Malmberg, A. (2001) 'Firms in territories: a relational perspective', *Economic Geography*, 77: 345–63.

Dicken, P., Olds, K., Kelly, P. F., Kong, L. & Yeung, H. (eds) (1999) *Globalization and the Asian Pacific: Contested Territories*. London: Routledge.

Dicken, P. & Tickell, A. (1997) 'Putting Japanese investment in Europe in its place', *Area*, 29: 200–12.

Dunning, J. (1980) 'Towards an eclectic theory of international production: some empirical tests', *Journal of International Business Studies,* 11: 9–31.

Haggett, P. (1965) *Locational Analysis in Human Geography.* London: Edward Arnold.

Haggett, P. & Chorley, R. (eds) (1967) *Models in Geography.* London: Edward Arnold.

Haggett, P. & Chorley, R. (1969) *Network Analysis in Geography.* London: Edward Arnold.

Harvey, D. (1973) *Social Justice and the City.* London: Edward Arnold. (Türkçesi Harvey, D. (2016) Sosyal Adalet ve Şehir. Çev: Mehmet Moralı. İstanbul: Metis)

Harvey, D. (1982) *The Limits to Capital.* Oxford: Blackwell. (Türkçesi Harvey, D. (2015) Sermayenin Sınırları. Çev: Utku Balaban. İstanbul: Yazılama Yayınevi)

Hymer, S. (1972) 'The multinational corporation and the law of uneven development', J. N. Bhagwati (ed.), *Economics and the World Order.* London: Macmillan. s. 113–40.

Isard, W. (1956) *Location and Space Economy.* Cambridge, MA: MIT Press.

Lloyd, P. & Dicken, P. (1972) *Location in Space: A Theoretical Approach to Economic Geography.* London: Harper and Row.

Losch, A. (1954) *The Economics of Location.* New Haven, CT: Yale University Press.

Massey, D. (1984) *Spatial Divisions of Labour. Social Structures and the Geography of Production.* London: Macmillan.

Michalet, C-A. (1980) 'International subcontracting: a state of the art', D. Germidis (ed.), *International Subcontracting, a New Form of Investment.* Paris: OECD. s. 37–70.

Porter, M. (1985) *Competitive Advantage.* New York: Free Press.

Pred, A. (1974) 'Industry, information and City-system interdependencies', F. E. I. Hamilton (ed.), *Spatial Perspectives on Industrial Organization and Decision Making.* London: Wiley. s. 105–39.

Scott, A. (1984) 'Industrial organization and the logic of inter-metropolitan location: I. Theoretical considerations', *Economic Geography,* 59: 111–42.

Scott, A. & Storper, M. (eds) (1986) *Production, Work, Territory. A Geographical Anatomy of Industrial Capitalism.* Winchester, MA: Allen and Unwin.

Taylor, M. & Thrift, N. (1983) 'Business organization, segmentation and location', *Regional Studies,* 17: 455–65.

20 Arturo Escobar

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Arturo Escobar 1952 yılında Kolombiya'nın Manizales kentinde dünyaya gelmiş, 1975 yılında Cali kentindeki Universidad del Valle'den kimya mühendisi olarak mezun olmuştur. Bir yıl boyunca biyokimya konusunda çalıştıktan sonra ABD'ye taşınmış, 1978 yılında Cornell Üniversitesi'nde Gıda Bilimleri ve Uluslararası Beslenme Bölümü'nde yüksek lisans derecesini almıştır. Daha sonra Berkeley'de disiplinler arası doktora programına dâhil olmuştur. İlgi alanı, Michel Foucault'nun aynı kampüste olması sebebiyle sosyal bilimlere ve iktidar, uluslararası kalkınma ve planlamaya doğru kaymıştır. Kolombiya'da bir yıl süren bir saha araştırması içeren doktora çalışmasına ait başarılı bir makalesi, *Alternatives* adında Hindistan menşeli akademik bir dergide yer almış, makalesinde Foucault'nun iktidara ilişkin anlayışlarını uluslararası kalkınma fikrine uygulamıştır (Escobar, 1984). Teorik tartışması, kalkınmanın, iktidar ve kontrolün bir *söylemi* olarak görülmesi gerektiğini belirttiği için yeni meydan okuyucu kabul edilmiştir. Escobar, 1990'lı yılların başlarında Ashis Nandy, Wolfgang Sachs ve James Ferguson gibi (Escobar, 1992; Rahnema ve Bawtree, 1997) güçlü isimlerin yer aldığı "postkalkınmacı" grup içerisinde önemli bir düşünür olarak yerini almıştır. 1986-1989 yılları arasında, Santa Cruz'da Kalifornia Üniversitesi'nde Latin Amerika çalışmaları konusunda eğitim vermiş, bunu takiben antropoloji disiplinine yönelmiş, önce doçentlik yaptığı Smith College, daha sonra beş yıl hocalık yaptığı Massachusetts Üniversitesi'ne geçmiştir. 2000 yılında Kuzey Carolina Üniversitesi'nde Antropoloji alanında ordinaryüs profesör olmuştur. Kolombiya, İngiltere ve İspanya'da kısa süreler boyunca hocalık yapmıştır.

Yirminci yüzyıla ait fikirler arasında çok azı uluslararası ve ekonomik kalkınma kadar tartışma yaratmıştır ve Escobar'ın önemli eseri *Encountering Development* (1995) –1980'li yıllardan beri yaptığı çalışmaların bir değerlendirmesidir– onu, postkalkınmacı bir idol hâline getirmiştir. Birçok eleştirmen için kalkınma, Escobar ve diğer postkalkınmacı kuramcıların "kalkınmanın her tarafa yayılan ve sözde üçüncü dünya ülkelerinde toplumsal gerçekliğin üretiminde ciddi sonuçları olan bir kültürel söylem" olduğunu ortaya koymalarından sonra çıkmaz sokağa girmiştir (Escobar, 2000: 11). Escobar, daha sonra yaptığı çalışmalarda, devletin, piyasanın ve uluslararası yardımların sınırlarının ötesine bakmaya başlamış, yeni toplumsal hareketler, aktivistler, ilerlemeci sivil toplum kuruluşları tarafından yönlendirilen toplumsal değişim biçimlerine odaklanmıştır.

Escobar'ın çalışmalarındaki bu ikinci dalga 1990'lı yılların ortalarında, Kolombiya'nın Pasifik kıyılarında bir yıl süren saha araştırmaları sırasında ortaya çıkmıştır; daha sonra birçok defa, bu bölgede Afro-Kolombiyalılarla (madenlerde altın aramak için getirilen Afrikalı kölelerin torunları) ve onların aktivist örgütleri ile çalışmalar yapmıştır (Escobar ve Pedrosa, 1996b; 2008). Pasifik kıyıları biyolojik çeşitlilik için aktif noktalardan biridir ve aynı zamanda güçlü bir yer ve bölge hissi olan Afro-Kolombiyalı hakları hareketinin yuvasıdır. Escobar'ın araştırmaları, bu tür yer tabanlı toplumsal hareketlerin gücünün, Batı dünyası ve çeşitli hükümetler tarafından desteklenen kalkınma çabalarına alternatif olmasına dair inancını tersine çevirmiştir. Bu analizlerini, söylemsel ve materyal mücadelelerde gömülü olan "yapılı" bir kategori olarak tanımladığı doğaya olan ilgisi ile birleştirmiştir (örneğin biyolojik çeşitlilik ve sürdürülebilirliğin anlamları gibi). Dolayısıyla Kolombiya'da yaptığı bazı çalışmalar, siyâsî ekolojiyi analizleri için önemli olan yer ve bölgeye ait coğrâfî kavramlarla birleştirmiştir (Escobar 1996a; 1998; 2001; 2008).

Mekânsal Katkıları

Escobar (1995: 14), "alternatifler düşünme görevine" inanmaktadır ve çalışmaları tahrik edici ve kışkırtıcıdır. Antropoloji ve kalkınma çalışmaları içerisindeki postkalkınmacı eleştirileri etrafında geliştirdiği geniş tabanlı fikirlerinin yanı sıra, bazı coğrafyacılar onun analizlerini

toplumsal hareketleri ve kalkınma alternatiflerini çalışmak için hareket noktası olarak kullanmışlardır. Örneğin *Encountering Development* eseri içerisinde bahsedilen fikirler, sömürgeci dönemlerden itibaren egemen "kalkınma" söyleminin mekânsal çıktılarına vurgu yapmaktadır. Bu çalışmada yer verilen iddia, Batılı "kalkınmanın" ve özellikle Soğuk Savaş döneminde oluşturulan bu konudaki fikirlerin, üçüncü dünyadaki toplumsal gerçekliğin neredeyse tüm boyutlarının inşasından sorumlu olduğudur. Bu yapılırken her yere nüfuz eden ve sinen bir dil kullanılmış ve sonuç olarak "muhalifler bile eleştirilerini kalkınma terimleri ile dile getirmeye başlamıştır: Farklı bir kalkınma, katılımcı kalkınma, sosyalist kalkınma vb." (Peet ve Hartwick, 1999: 145). Escobar, Edward Said'in Oryantalizm teorisini takip ederek, söylemin gerçekliği etkileme gücü olduğunu iddia etmiştir (Said: 1978: 3). Dolayısıyla, Batılı kurumlar tarafından bilginin üretimi ve kalkınmanın planlanması üçüncü dünya ülkelerinin ve bölgelerinin kaçması imkânsız olan bir şey hâline gelmiştir. Egemenlik altına alma, yeniden yapılanma ve otorite kurma süreçleri üç aşamada gerçekleşmektedir:

1. Üçüncü dünyaya ait sorunların belirli müdahalelerle çözülebilecek şekilde yenilikçi biçimde tanımlanması. Bu tanımlama "iktidarı müdahalesi için bir alan" yaratmaktadır.

2. Kalkınmanın profesyonelleştirilmesi; siyâsî sorunların tarafsız bilimsel terimler kullanılarak yeniden tanımlanması (örneğin yoksulluk göstergeleri gibi), gerçeklik rejimine veya "bilginin kontrol edildiği alana" yol açmaktadır.

3. Bu "sorunların" giderilmesi için kalkınmanın kurumsallaştırılması ve insanları belirli davranışlara ve rasyonalitelere bağlayan güç ve bilgiye ait yeni alanlardan oluşan bir ağın oluşturulması (kırsal kalkınma söyleminde "Üret ya da yok ol." böyle bir düstur hâline gelmiştir – Escobar, 1995: 157).

Escobar'a göre, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde, kalkınmanın profesyonel hâle getirilmesi, yoksulluk, cahillik ve açlık "plancılar, uzmanlar ve çeşitli kamu çalışanları için bir sanayinin temelini oluşturduğundan"; üçüncü dünya "akademik programlarda, konferanslarda, danışmanlık hizmetlerinde ve yerel yayım hizmetlerinde" araştırma verileri hâline gelmiştir (1995: 46). Bu sanayi yeni projeler

ve raporlar biçiminde mal üretme sürecini hiçbir zaman durdurmadığı için (fakat hedeflerine nadiren varmaktadır), kendi varlığını ve çok çeşitli kaynaklardan gelen ciddi miktardaki finansmanı meşrulaştırmaktadır. Dolayısıyla kalkınma söylemi üçüncü dünyada sömürgeci kontrolden çok daha güç algılanan bir biçimde geri kalmışlık yaratmıştır. Escobar'ın kelimeleri bilinçli bir biçimde serttir ve Batılı coğrafyacıların, antropologların ve diğer sosyal bilimcilerin suç ortağı olduğu, evrensel (Batılı) bir paradigmanın arkasında yatan araçsal bir hedef olduğunu iddia etmektedirler. Kalkınma fikrinin kendisi, "Üçüncü dünyayı, "öteki" olarak tabi kılmak, zapt etmek ve asimile etmek amacında olan Batılı jeopolitik tasavvur tarafından ortaya atılmıştır. Bu tür Batılı tasavvurlar diğer toplumların haklarına tecavüz etmektir" (Slater, 1993: 421).

Escobar, alternatif olarak, erken dönem bağımlılık teorisyenlerinin öne sürdüğü batının egemenliğinde olan jeopolitik ilişkilerin devlet tarafından alt üst edilmesi yerine, yerli/özerk toplumsal hareketlerin verdiği yanıtları ve kalkınmaya ilişkin yerel stratejileri tercih etmektedir. Escobar; Stuart Corbridge ve Michael Watts gibi özgürleştirici olasılıkların var olduğunu çünkü "ana akım" düşüncelerin eleştirisinin gerçekleştirilebilir alternatiflere dönüştürülebileceğini ve Manual Castells gibi yazarlar tarafından ön plana çıkartılan yeni toplumsal hareket türlerinin yeni etkileşimli cemaatler yaratabileceğini iddia etmektedir. Yer tabanlı toplumsal hareketlerin canlılığını sürdürmesi veya temel amaçlarına ulaşması için "toprağa" ihtiyaçları vardır, fakat bu hareketler aynı zamanda "topraklarının ve sürdürülebilirliklerinin savunması için siyâsî bir inşa" olan "bölgesel topraklar" içerisinde işlerler (Escobar 2001: 162). Bu durum günümüzde internet tarafından da sağlanan küresel destek ağlarını içerebilir; Escobar'ın verdiği örnekler arasında Kolombiya'da hükümete ve Occidental Petroleum şirketine karşı petrol araştırmalarına muhalefet etmek için harekete geçen yerli U'wa halkı bulunmaktadır (Escobar ve Harcourt, 2002). Escobar, bu tür grupların belirli yerlere olan aidiyeti konusunu vurgulamak için yerli halkların hakları ile ilgili çalışmalar yapan birçok akademisyenden faydalanmaktadır: "Dolayısıyla toprak için mücadele etmek özerklik ve kendi kaderini tayin etme için verilen kültürel bir mücadeledir. Bu durum, neden birçok Pasifik halkının toprak kaybını, köleliğe dönüş veya daha kötüsü "sıradan vatandaşa" dönüşmek olarak algıladığını açıklamaktadır"

(Escobar, 2001: 162). Dolayısıyla toplumsal hareketler yerel coğrafyalarla bağlantılıdır; kültür, küreselleşme ilerlese bile yerler içerisinde yer alır.

Escobar, doğa ve çevre konularına değindiği çalışmalarında, antropologların ve coğrafyacıların da katkıda bulunduğu siyasal ekoloji alanının kaygan zemininde çalışanların ilgisini çekecek olan iddialar ortaya koymaktadır (Escobar 1996a; 1999a; 1998; 2008). Bu noktada, Escobar'ın iddiaları karmaşıktır fakat doğanın büyük kısmının suni olarak üretildiği, "melez ve çok-biçimli" olan teknoloji ve toplumsal ilişkiler ile derinden bağlantılı olduğu görüşleri etrafında şekillenmektedir (Escobar, 1999a: 1). Ekolojiyi, "tarihin ve biyolojinin çoklu eklemlenmelerinin ve eklemlenmelerin oluşması için gerekli olan kültürel aracılıkların olumsal çalışılması" şeklinde tanımlamaktadır (1999a: 3). Bu geniş tabanlı tanım, titiz bir şekilde gerçekçilerin doğal dünyanın insan eylemleri ile somut biçimde dönüştürülmesine olan ilgilerini, doğayı tarihsel ve toplumsal olarak inşa edilmiş bir kategori olarak algılayanların düşünceleri ile birleştirmektedir (Escobar, 2008).

Escobar'a göre siyasal iktisat, doğa–insan ilişkilerini tarih ve iktidarın daha geniş bağlamına oturtabilmek için özcülük karşıtı olmalıdır. Birbirinden farklı fakat ilişkili üç adet doğa rejimi tanımlamakta ve bunların özelliklerini tasvir etmektedir. Organik doğa rejimi, sanayileşmemiş toplumlarda yaygın biçimde görülen bir rejimdir ve en iyi biçimde doğa-kültür ve yerel bilgiye ait ikilik karşıtı kavramlar yolu ile analiz edilebilir. Kapitalist doğa, ticarileştirilmiş (biyolojik kaynaklara dayanan yeni ürünlerin keşfi ve ticarileştirilmesinde olduğu gibi) ve yönetilen doğadır. Üçüncü tür olan tekno-doğa, biyo-teknoloji ve mühendislik yolu ile değiştirilen yapay doğadır. Bu üç rejim modern yaşama doğru giden doğrusal bir seri değildir; "Birlikte var olurlar ve üst üste çakışabilirler" (1999a: 5) ve doğaya ilişkin söylemlerin gücü ile ilgili önemli sorular ortaya çıkarırlar; biyolojik çeşitlilik terimi bile modern bilimsel dünya görüşünden türemiştir ve bu tür eylemler ağlar, aktörler ve stratejiler tarafından korunmaktadır (Escobar, 1998). Escobar, David Cleveland'a göre "doğanın inşa edilmiş bir şey olduğunu –ekolojistlerin doğa olarak nitelediği şeylerin çok büyük bir kısmının kültürün ürünü olduğu gerçeği– ve doğanın gerçek anlamının bedenin de dâhil olduğu bir doğa düzeninin varlığını kabul eden" dengeli bir pozisyonun yaratılmasını teşvik etmektedir (Cleveland, 1999:17).

Bu siyasal ekoloji okuması, doğanın korunmasına ilişkin ortak felsefî temel olan doğacılığın ötesine geçmektedir, çünkü doğa ve kültür aslında "kültürlenmiş doğa" şeklinde melezleştirilmiştir. Özcülük karşıtı ve disiplinler arası bir biçimde yapılan bu melezleştirme analizi, Escobar'ın doğaya ilişkin çalışmalarını özgün kılan noktadır. Bu melezlik analizi katı, doğanın toplumsal biçimde inşasını ve egemen söylemlerin zorla kabul ettirilmesini vurgulayan yeni eleştirel coğrâfî çalışmalarda dolaylı biçimde görülebilir. Escobar *Territories of Difference* (2008) kitabında, siyasal ekoloji ve yer tabanlı toplumsal hareketlere olan ilgisini bir araya getirmiş, bu konuları Kolombiya bağlamında oldukça ayrıntılı biçimde ele almıştır; ayrıca Afrika'da (Neumann, 1998) ve Orta Amerika'da (Sundberg, 1998) kalelerin ve yabanî hayatın korunması, sürdürülebilir kalkınma (Rocheleau et al., 2001) ve ormancılık bürokrasisi (Robbins, 2001) eleştirilerine de yer vermiştir. Antropoloji alanında, siyasal ekolojinin yeni türleri sürekli olarak evrilmektedir; bu konuda Fairhead ve Leach'in *Misreading the African Landscape* çalışması orman alanlarının azalması üzerine egemen Batılı görüşlere karşı iddialar ortaya koymakta, Stone'un çalışması da (2002) "tekno-doğa" üzerine ampirik veriler sağlayarak genetiği ile oynanan organizmaların tehlikelerini açığa vurmaktadır.

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Escobar'ın temel iddiası, başarısız olmuş bir modernite projesi olarak ana akım kalkınma diline, söylemine ve projesine meydan okumak olduğu için, fikirlerine eleştirel yanıtlar verilmesi kaçınılmazdı ve doğal olarak bu yanıtlar çok farklı açılardan verilmiştir. Örneğin bazı eleştirmenler kalkınmaya yaptığı saldırının hedefi şaşırdığını iddia etmiştir, çünkü "sorun kalkınmada ve hatta modernite içerisinde değildir, sorun kapitalizmdir" (Escobar, 2000:12). Richard Peet ve Michael Watts (2004) ve *Liberation Ecologies* eserlerine katkıda bulunan yazarların çoğunluğu, somut dönüşümlerin etkilerinin analizi ile birlikte söyleme verilen önemi dengelemeyi arzulamakta, Peet ve Hartwick (1999) ile Kiely (1999) ise maddi kapitalist ilişkilerin dünyanın her noktasına sızdığını iddia etmektedir. Dolayısıyla, kalkınma söylemi öncelikle kapitalizmin yayılması ile ortaya çıkmıştır (Fernando ve Kamat, 2000). Bu eleştiri, postkalkınma projesinin bu söylemi üreten ve sürdüren toplumsal

ilişkileri dönüştürmesi gerektiğini öne sürmekte, kapitalizme aktif bir müdahale (örneğin yeni ve devrimsel bir kalkınma biçiminin kendisi) ve küresel dayanışma çağrısı yapmaktadır.

Benzer bir kaygı kalkınmanın –devletin eylemleri de dâhil olmak üzere– şüpheye yer bırakmayacak biçimde ilerlemeci eleştirel sesleri ve pratikleri içermesi ve yerel ve marjinal seslere olan muhalefeti anlamında, tek bir yapı gibi davranmaktan uzak oluşudur (Gardner ve Lewis, 1996; Lehmann, 1997). İlerlemeci yardım kurumlarını veya radikal sivil toplum kuruluşlarının eylemlerini, "müşterileri" üzerinde ustalıklarını gösteren en kötü teknokrat ve despot yardım projeleri ile aynı torbaya koymak ve daha sonra hepsini birden Batılı güçlerin bir aracı olarak suçlamak (*Encountering Development* çalışmasında bazı bölümler buna oldukça yaklaşmıştır), bu farklılıkları reddetmekte ve ciddi biçimde radikal praksis içerisinde yer alan bazılarını kötülemektedir. Ayrıca kalkınma antropolojisinin etnografya ve teknik becerilerini kullanarak daha iyi kalkınma veya devlet politikalarını destekleyebilme olasılığını da reddetmektedir (Gardner ve Lewis, 1996; Little ve Painter, 1995). Dolayısıyla söylem analizi kalkınmaya dair birbiri ile ihtilaflı pozisyonları bir araya yerleştirme eğilimindedir, çünkü "bunların tamamı aynı söylemsel mekânı paylaşırlar" Bu sebeple, Escobar bir tür özcülük icra ediyor olabilir (Fernando ve Kamat, 2000; Kiely, 1999).

Üçüncü bir soru belirli bir yere dayanan toplumsal hareketler üzerinedir. Birçok yerel mücadelen, mevcut durumu değiştirmek veya küresel ve ulusal güçlere meydan okumak için oluşmadığına dair çok fazla kanıt bulunmaktadır; bu hareketler daha çok modern ve Batılı kalkınma kaynaklarına erişimle (örneğin sermaye, maaşlı iş gücü, eğitim, sağlık) ilgilenmektedir. Kapitalizm krize gebe, çelişkili ve eşitsiz bir sistem olduğu için, ona ait olan ideoloji uzaktaki toplumsal hareketler ve onların üyeleri de dâhil olmak üzere her yere nüfuz etme eğilimindedir. Genel olarak postkalkınma düşüncesine, özelde ise Escobar'ın çalışmalarına getirilen en ikna edici eleştiri coğrafyacı Tony Bebbington'ın *Reencountering Development* (2000) isimli eserinde dile getirilmiştir. Bebbington, postkalkınmacı ve neoklasik ekonomi (piyasa ve modernleşme yanlısı) temelli neoliberal anlayış arasındaki tartışmayı, alternatif, eleştirel ve uygulanabilir bir kalkınma anlayışı önererek sona erdirmeye çalışmaktadır. Postkalkınmacı anlayışın köylülerin kül-

türleri ve yaşamlarına ilişkin çalışmalar içerisinde test edildiğinde sadece kuramsal eksiklikleri olmadığını, aynı zamanda ampirik olarak da And Dağları'na çakıldığını iddia etmektedir. Bölgede kalkınmacı anlayışın başarısızlıklarına getirilen eleştiriler oldukça açık sözlüdür: And Dağları bölgesinde, başarısız kalkınma sembollerine (aşırı oranda göç, Batılı ürünlerin artan oradan tüketimi, ithal edilen bilgi ve teknoloji) ek olarak "belediye yönetiminden bölgesel tekstil piyasasına ve otobüs şirketlerine kadar her şeyin yerlilerin kontrolüne geçtiği" ve "kendi haklarını savunan, etnik açıdan çok daha bilinçli sosyal örgütlerin" sayısının arttığı birçok örnek bulunmaktadır (Bebbington 2000: 496). Dolayısıyla kapitalist ortama getirilen alternatifler her türden "kalkınma" aktivitesinin içerisinden filizlenebilir. Bu alternatiflerle birlikte devletin (özellikle toprak reformunu desteklemesi), sivil toplum kuruluşlarının ve kiliselerin çalışmaları da önemlidir. Postkalkınmacı düşünce bu tür kurumların etkisini ya reddetmekte ya da görmezden gelmektedir ve köylü çiftçilerin ailelerinin yaşamlarını sürdürebilmeleri için kısa dönemde ne yapmaları gerektiğine ciddi biçimde değinmemektedir. Dolayısıyla, "geçim ve üretim sorunlarını siyaset ve güce ilişkin sorunlar kadar" ön plana çıkarmamız ve "müzakere ve uzlaşmayı, direniş kadar vurgulamamız" gerekmektedir (Bebbington, 2000: 449).

Escobar, bu eleştirilerden bazılarına değinirken, postkalkınmacı düşünceyi eleştiren daha radikal (ve postyapısalcı) görüşlere sempati ile yaklaşmıştır, fakat "materyal olanı söylemin önüne geçiren" iddiaları, gerçekliğin yaratılmasında dilin ve anlamın rolüne yetersiz önem verildiği gerekçesiyle reddetmektedir. (Escobar, 2000:12). Bununla birlikte, hareketler daha geniş güç ağları oluşturabilmektedir ve dolayısıyla Marksist coğrafyanın yer ve kimlik tabanlı toplumsal hareketlerin daha geniş siyâsî koalisyonlar içerisine yerleştirmesini esas itibarıyla doğru bulmaktadır. Dahası, U'wa halkınınki gibi toplumsal mücadelelerin, "kuramsal ve pratik eylemler yolu ile" özellikle cinsiyetlere yüklenen sorumluluklar ve cinsiyetlere tanınan haklar konularında ağlar oluşturabildiğini kabul etmektedir; yakın dönemdeki çalışmaları bu konulara odaklanmaktadır (Escobar ve Harcourt, 2002: 4). Fakat "aktörlere vurgu yapan ve gücü farklı biçimde ele alan (aktörler arasındaki ara yüz içerisinde izini süren) sosyolog ve antropologlardan" oluşan bir grubun ortaya koyduğu değerli fikirleri –örneğin ayrıntılı etnografya çalışmaları

ile köylü çiftçiler ve sivil toplum kuruluşları arasında ortaya çıkarılan ilişkiler, ortak inşaları, kimlik duyguları ve eylemler– kabul etmektedir (Arce and Long, 2000).

Aslında, kırsal siyasete ilişkin Fransız antropoloji anlayışı ve çalışmaları, bu tartışmaları bir adım ileriye götürmüş, köylülerin kalkınma anlayışını yıkmalarını ve kırsal gruplar ve kalkınma sanayii arasında birini diğerinin önünde temsil eden ve iletişimi sağlayanların yaptıklarını ele almıştır (Batterbury, 2002; Bierschenk ve arkadaşları, 2000; Olivier de Sardan, 2005). Escobar da Bebbington'ın alternatif geçim ve kalkınma düşüncelerine sıcak bakmaktadır (Escobar, 2008). Fakat postkalkınmanın değişim için somut bir siyâsî veya ekonomik program ortaya koymadığına yönelik ısrarcı eleştirilere yanıt vermeyi reddetmektedir. Ona göre, bu iddia tam da kalkınma anlayışının normatif amacıdır ve çalışma arkadaşları ile birlikte bundan kaçmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla gelecek, insanların kendi ellerindedir ve toplumsal hareketler kendi yollarını çizmelidir (Escobar, 2000; Escobar 2008).

Escobar'ın siyasal ekoloji üzerine olan düşünceleri ve doğa üzerine yaptığı çalışmaları da çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. David Cleveland (1999:18) özcülükten kaçmanın Escobar'ın ortaya koyduğundan çok daha zor olduğunu iddia etmektedir. Örneğin, "Organik rejim doğasına müdahale edilmemiştir." demektedir (Cleveland, 1999:18) fakat bu bakış açısı doğa sermayesini yüksek düzeyde kullanan bazı modern dönem öncesi halkların eylemlerini görmezden gelmektedir (bk. Escobar, 1998, bu konuya bir miktar değinmiştir). Alanın kurucularından birisi olan Piers Blaikie (2000), postkalkınma düşüncesi içerisinde mazlumlara verilen desteği ve üstü kapalı popülizmi ele almış, yapılan analizlerin kalkınma süreçleri ve politikalarına ilişkin ayrıntılı araştırmalardan yoksun olduğunu belirtmiştir. Fakat söylem analizi yapan eleştirel coğrafya çalışmalarının, bu analizleri belirli kalkınma "sorunlarına" etkili biçimde uyguladıkları da bir gerçektir. Bu tür analizleri diğer araştırma yöntemleri ile birlikte kullanmak oldukça değerlidir (Rocheleau ve arkadaşları, 2001; Neumann, 1998; Peet ve Watts, 2004) ve bunlardan bazıları ekolojik analizi Escobar'ı tercih ettiğinden daha çok kullanmayı ve toplumsal cinsiyet siyasetini fark etmeyi içermektedir (Rocheleau, 1999).

Bu tür eleştiriler Escobar'ın temel siyâsî mesajının gücünü kesinlikle azaltmazlar; yerel kültürler, yerler ve bölgeler önemlidir (2008). Toplumsal değişimin klasik Marksist açıklamasındaki büyük revizyonizm, onun çalışmalarında çok daha mütevazi ve yerel bir şeye yol verir; "Büyük teori peşinden gitmek sorunun bir parçasıdır." (Escobar ve Harcourt, 2002: 4). Yerel toplumsal hareketleri anlamak, hegemonyacı söylemler ve sömürgecilik ile olan ilişkilerinden coğrafya gibi çirkin bir geçmişi olan antropoloji için önemli bir rol biçmektedir. Escobar "daha zengin kozmopolitler" için "dünya antropolojilerini" destekleme, antropoloji çalışmalarının yolu üzerindeki engelleri giderme ve Batı dünyası dışında yapılan araştırmaları tanıma konusunda oldukça etkili olmuştur (Ribiero ve Escobar, 2005). Bununla birlikte, Escobar'ın çalışmalarına getirilen kapitalizmin maddi etkisinin yapılan her türlü eleştirel müdahalenin esas hedefi olması gerektiğini savunan Marksist ve postyapısalcı eleştiriler, kişinin kalkınma ideolojisi veya değişim için istediği şeyler ne olursa olsun, bir yerden başlanması gerektiğini öne sürmektedir. Doğa ve kültür melezleştirilmiş olsa bile, bu melez rejimler arasındaki ve içerisindeki bazı temel unsurları izole etmemiz ve damıtmamız gerekmektedir. Bize göre, bu görev çok zor olacaktır, çünkü kapsayıcı bir sistem olarak sermaye toplumsal ve insânî adaletsizliklerden doğrudan sorumludur. Bu aynı zamanda toplumsal hareketlerin kendilerine de eleştirel bakmamız anlamına gelmektedir; birçok toplumsal hareketin milliyetçi, köktenci, insan haklarına ve cinsiyet farklılıklarına saygısız söylemleri ve amaçları vardır ve bu sebeple romantikleştirilmemeleri gerekir (Keily, 1999). Şüphesiz Escobar bunların farkındadır (Escobar ve Harcourt, 2002).

Sonuç olarak, Escobar'ın hayal gücü ile yaptığı yolculuk, "yerlerini, ekolojilerini ve kültürlerini savunmaya çalışırken farklılığın kültürel siyasetini uygulamaya devam eden madun grupların perspektifinden dünyayı yeniden algılama ve yeniden inşa etme" yolunda oldukça uzun yol almasını sağlamıştır (Escobar, 2000: 15). Düşünceleri övülmeye değerdir ve dolayısıyla çalışmaları da kalkınma hegemonyaları ve pratikleri üzerine olan düşünceler içerisinde yerel kültürün önemini ön plana çıkarmaya yardımcı olmuştur.

Simon Batterbury, Melbourne Üniversitesi

Jude L. Fernando, Clark Üniversitesi

Escobar'ın Önemli Çalışmaları

Escobar, A. (1984) 'Discourse and power in development: Michel Foucault and the relevance of his work to the Third World', *Alternatives*, 10 (3): 377–400.

Alvarez, S. & Escobar, A. (eds) (1992) *The Making of Social Movements in Latin America: Identity, Strategy, and Democracy*. Boulder: Westview Press.

Escobar, A. (1995) *Encountering Development: The Making and Unmaking of the Third World*. Princeton: Princeton University Press (İspanyolca Bogotá: Editorial Norma, 1998).

Alvarez, S., Dagnino, E. & Escobar, A. (eds) (1998) *Cultures of Politics/Politics of Cultures: Revisioning Latin American Social Movements*. Boulder: Westview Press (Portekizce ve İspanyolca olarak da yayınlanmıştır).

Escobar, A. (1999a) 'After nature: steps to an anti-essentialist political ecology', *Current Anthropology*, 40 (1): 1–30.

Ribeiro, G. L. & Escobar, A. (eds) (2005) *World Anthropologies: Disciplinary Transformations within Systems of Power*. Oxford: Berg.

Escobar, A. (2008) *Territories of Difference: Place, Movements, Life*. Redes, NC: Duke University Press.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Arce, A. & Long, N. (eds) (2000) *Anthropology, Development and Modernities*. London: Routledge.

Batterbury, S. P. J. (2002) 'Discursive review of "*Courtiers en développement: les villages africains en quête de projets*", *Environment and Planning D: Society and Space*, 20 (1): 20–5.

Bebbington, A. J. (2000) 'Re-encountering development: livelihood transitions and place transformations in the Andes', *Annals of the Association of American Geographers*, 90 (3): 495–520.

Bierschenk, T., Chauveau, J.-P. & Olivier de Sardan, J.-P. (eds) (2000) *Courtiers en développement: Les villages africains en quête de projets*. Paris: Editions Karthala.

Blaikie, P. (2000) 'Development, post-, anti-, and populist: a critical review', *Environment and Planning A*, 32 (6): 1033–50.

Cleveland, D. (1999) 'Comments on Escobar', *Current Anthropology*, 40 (1): 17–18.

Escobar, A. (1992) 'Planning', W. Sachs (ed.), *The Development Dictionary: A Guide to Knowledge as Power*. London: Zed Books. s. 132–45.

Escobar, A. (1996a) 'Constructing nature: elements for a poststructuralist political ecology', R. Peet & M Watts (eds), *Liberation Ecologies: E Development, Social Movements*. London: Routledge. s. 46–68.

Escobar, A. & Pedrosa, A. (eds) (1996b) *Pacífico, Desarrollo o Diversidad? Estado, Capi-*

tal y Movimientos Sociales en el Pacífico Colombiano. Bogotá: CEREC/Ecofondo.

Escobar, A. (1998) 'Whose knowledge, whose nature? Biodiversity, conservation, and the political ecology of social movements', *Journal of Political Ecology*, 5.

Escobar, A. (1999b*) El Final del Salvaje: Naturaleza, Cultura y Poli ˙ca en las Sociedades Contemporaneas.* Bogotá: Instituto Colombiano de Antropología.

Escobar, A. (2000) 'Beyond the search for a paradigm? Post-development and beyond', *Development*, 43 (4): 11–14.

Escobar, A. (2001) 'Culture sits in places. Reflections on globalism and subaltern strategies of globalization', *Political Geography*, 20: 139–74.

Escobar, A. & Harcourt, W. (2002) 'Women and the politics of place', *Development*, 45 (1): 7–14.

Fairhead, J. & Leach, M. (1996) *Misreading the African Landscape: Society and Ecology in a Forest-Savanna Mosaic.* Cambridge: Cambridge University Press.

Fernando, J. F. & Kamat, S. (2000) 'Response to Ray Kylie and Arturo Escobar', *Development* (www.sidint.org/journal/online).

Gardner, K. & Lewis, D. (1996*) Anthropology, Development and the Post-Modern Challenge.* London: Pluto Press.

Kiely, R. (1999) 'The last refuge of the noble savage? A critical assessment of post-development theory', *The European Journal of Development Research*, 11 (1): 30–55.

Lehmann, D. (1997) 'An opportunity lost: Escobar's deconstruction of development', *Journal of Development Studies*, 33 (4): 568–78.

Little, P. & Painter, M. (1995) 'Discourse, politics, and the development process: reflections on Escobar's *Anthropology and the Development Encounter*', *American Ethnologist*, 22 (3): 602–16.

Neumann, R. (1998) *Imposing Wilderness: Struggles over Livelihood and Nature Preservation in Africa.* Berkeley: University of California Press.

Olivier de Sardan, J-P. (2005) *Anthropology and Development: Understanding Contemporary Social Change.* London: Zed Books (orijinali Fransızcadır, 1995).

Peet, R. & Hartwick, E. (1999) *Theories of Development.* New York: Guilford Press.

Peet, R. & Watts, M. J. (eds) (2004) *Liberation Ecologies: Environment, Development, Social Movements.* London: Routledge.

Pieterse, J. N. (1998) 'My paradigm or yours? Alternative development, post-development and reflexive development', *Development and Change*, 29: 343–73.

Rahnema, M. & Bawtree, V (1997) *The Post-Development Reader.* London: Zed Books.

Robbins, P. (2001) 'Tracking invasive land covers in India or why our landscapes have never been modern', *Annals of the Association of American Geographers*, 91 (4): 637–54.

Rocheleau, D. (1999) 'Comments on Escobar', *Current Anthropology*, 40 (1): 22–3.

Rocheleau, D., Ross, L., Morrobel, J., Malaret, L., Hernandez, L. & Kominiak, T. (2001) 'Complex communities and emergent ecologies in the regional agroforest of Zambrana-Chacuey, Dominican Republic', *Ecumene*, 8 (4): 465–92.

Said, E. (1978) *Orientalism*. New York: Pantheon Books.

Sen J., Anand, A., Escobar, A. & Waterman, P. (eds) (2004) *The World Social Forum: Challenging Empires*. Delhi: Viveka.

Slater, D. (1993) 'The geopolitical imagination and the enframing of development theory', *Transactions of the Institute of British Geographers*, 18: 419–437.

Stone, G. D. (2002) 'Both sides now: fallacies in the genetic-modification wars, implications for developing countries and anthropological perspectives', *Current Anthropology*, 43 (5): 611–30.

Sundberg, J. (1998) 'Strategies for authenticity, space and place in the Maya Biosphere Reserve, Petén, Guatemala', *Conference of Latin Americanist Geographers' Yearbook*, 24: 85–96.

21 Michel Foucault

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Michel Foucault 1926 yılında Fransa'nın Poitiers kentinde dünyaya gelmiştir. Eğitim hayatına yerel devlet okullarında başlamış, buralarda elde ettiği başarılar babasını tatmin etmemiştir. Felsefe öğrenmenin "sırların gizemini" ortaya çıkaracağı sözü ile (Sheridan, 1980: 2) girdiği Katolik okulunda başarılı olmuş, *bakalorya* (*baccalauréat*) derecesini almıştır. Ünlü École Normale Supérieure (ENS) Paris içerisinde kendisine bir yer edinen Foucault, 1948 yılında *felsefe diplomasını* (*licence de philosophie*) almış fakat kısa sürede felsefenin "sırların gizemini" ortaya çıkaramadığını görerek hayal kırıklığına uğramıştır. Daha sonra psikoloji alanına yönelmiş, 1952 yılında *psikoloji diplomasını* (*licence de psychologie*) almış ve psikopatoloji üzerine araştırmalar yapmaya başlamıştır.

1950'li ve 1960'lı yıllar Fransız entelektüel ve siyâsî çevrelerinde, Marksizm ve yapısalcılığa varoluşçuluğun ve fenomenolojinin çeşitli kollarından yapılan meydan okumalar sebebiyle oldukça sert geçmiş, "determinizm" ve "özgürlük" arasındaki mücadeleler ile ilgili olan belirli yaklaşımlar Foucault'nun entelektüel gelişimini etkilemiştir. Felsefe, psikoloji ve şüphesiz bilime olan yaklaşımını yeniden düzenlerken akademi in saçaklarındaki işlerde çalışan Foucault, 1959 yılında doktora tezini tamamlamış ve akademinin koridorlarına geri dönmüştür. İki yıl sonra ilk önemli eseri *Histoire de la Folie* yayınlanmıştır. 1960'lı yılların başlarında ENS'ye kendi seçtiği garip bir terim olan Düşünce Sistemleri Profesörü olarak geri dönmüş, bu pozisyonu uzun yıllar boyunca farklı kurumları ziyaret ettiği sürelerde de kullanmıştır. Bu süreçte fikirleri birçok farklı noktaya ulaştığı için "küreselleşmiş", sosyal araştırmalar alanında miras bıraktığı Foucaultcu yaklaşım ile yirminci yüzyılın en

önemli entelektüellerinden birisi olarak anılmaya başlanmıştır. 1984 yılında vefat etmiş fakat Sheridan'ın sözleri ile yeterli katkıyı sağlamıştır (1980: 225–6): "İçinde bulunduğumuz yüzyılın son çeyreğinde Nietzsche'nin ilk çeyreğinde yaptığı etkiyi yapan başka bir düşünür bulmak imkânsızdır. Fakat Foucault'nun başarısı onu herkesten daha olası bir aday hâline getirmiştir."

Foucault'nun ünü, bilginin üretimini sorunsallaştıran güçlü teorik girişimleri yansıtmaktadır. *Histoire de la Folie* (Foucault, 1972a) çalışmasının orijinal hâlinin ikinci baskısı için bir giriş yazısı istendiğinde, Foucault, orijinal metnin içerisinde "doluşmuş durumdaki" "çiftlerden" bahsetmiştir. Bu sözleri ile birçok eleştiri ve yorum sayesinde metnin kendisine ait bir "hayata" kavuştuğunu, Foucault'nun bu bağlamda artık önemi olmadığını (sadece bir dönem o metnin oluşumu için emek harcadığını) anlatmaya çalışmıştır. Her türlü yazarın ayrıcalıklı bir ilham kanalı olmaktan ziyade önceden belirlenen bir "konuşma pozisyonunu" işgal ettiğini varsayan Foucault'nun entelektüel pozisyonu ile uyumlu bir biçimde, kendi metinlerinin üretiminde kendisine özel bir ayrıcalık tanımamıştır. Bir diğer deyişle, kendi çalışmalarının kilidini açabilmek için kendisini anahtar olarak görmemiş, metinlerinin kendisine ve entelektüel köklerine indirgenemeyeceğine inanmıştır. *The Archaeology of Knowledge* çalışmasının İngilizce versiyonunun giriş kısmında "Bana kim olduğumu sormayın ve benden aynı kalmamı istemeyin." demiştir (Foucault, 1972b: 17). Daha sonra hatırlanmaya değer "Yazdıklarımızı düzene sokma işini bürokratlarımıza ve polisimize bırakın." satırlarını yazmıştır (Foucault, 1972b: 17).

Bu sözlerindeki iması ne tür bir akademisyen olduğunu saptamaya çalışan entelektüel "bürokratlara ve polise" karşı çıkmasıdır. Dolayısıyla o, yazdığı kitap gibi eserler yüzünden entelektüelleri apaçık biçimde belirli kategorilere sokmaya çalışan, onları ayrılmamaları gereken belirli fikirlerin "zaruri ortakları" olarak kemikleştirenler tarafından şüpheli görülebilir. *Histoire,* yazarın rolünü önemsiz gibi gösteriyorsa bile, *Archaeology*'nin giriş bölümündeki bu sözler o rolü abartmaktadır, *çünkü yaratıcı düşüncenin mevkii olarak görülen* Foucault –geleneksel akıl yürütmenin zincirlerinden kurtulmayı dileyen başına buyruk bir düşünür– artık fikirlerini sadece eski metinlerinin ve eleştirel yorumlarının ötesindeki yerlere taşıyan bir aktöre ve öneme sahip olmuştur. Bu açıdan

Foucault, bizlere, "bürokratlar ve polis" söylediği için değil, kendi hesabına ciddiye almamız gerektiğini söylemektedir. Tüm bunları bu biçimde söylemek "önemli düşünür" olduğu bir kitap içerisinde ondan daha olumlu bir yanıt almamızı sağlayabilir.

Bu farklı duruşları vurgulamak Foucault'nun çabalarının kalbinde yer alan disiplin ve özgürlüğe ilişkin daha derin yorumsal gerginliklere işaret etmektedir. Bir taraftan kendi içerisinde önemsiz olan ve kelimeleri dışarıdaki güçler tarafından belirlenen yazar Foucault'nun çalışmalarının çoğunluğunda insan öznelerinin nasıl "üretildiğine", karakterlerinin, inançlarının ve davranışlarının, kendilerini içinde buldukları toplumsal ve kurumsal ortam tarafından nasıl şekillendirildiğine, bağımsız eylem kapasitesi çok az olan tamamen disiplin altına alınmış vatandaşlara nasıl dönüştürüldüklerine dair daha geniş bir odakla eşitlenmektedir. Bu açıdan bakıldığında Foucault, toplumun mevcut düzeninin, bu tür düzenlerin genellikle sebep olduğu eşitsizliklerle birlikte ortak bir biçimde nasıl yeniden üretildiğini açıklayabilen karamsar bir teorisyen olarak görülmektedir. Thrift (2000: 269), "Foucault ülkesinde, her zaman yağmur yağıyor gibi görünüyor." şeklinde yazmıştır. Fakat pozisyon değiştirme fırsatı varmış gibi görünen yazar "kendi kendine üretilmiş insan öznesi"ne giden olasılıklara ait ikinci bir odağa sahiptir: Ara sıra da olsa şeyleri farklı biçimde hayal edip gerçekleştirebilmek için bir parça özgürlük yakalayabilen bireylere, döneme hâkim olanlardan farklı bir "stili" temsil etmek için teknikleri harekete geçirmeye, "yaşam sanatının" peşinde olmaya.

Foucault'nun ilk dört önemli eseri onun *arkeolojileri* olarak tanımlanır ve Avrupa tarihi içerisinde ortaya çıkan ve hem entelektüel Ortodoks anlayış hem de pratik girişimler için temel teşkil eden "söylemleri" (veya örgütlü bilgi tabanını) araştırır. *Histoire de la Folie* (1961; *Madness and Civilization* ismi ile İngilizceye tercüme edilmiştir, 1965) ve *Naissance de la Clinic* (1963; *The Birth of the Clinic* ismi ile İngilizceye tercüme edilmiştir, 1973; Türkçesi: *Kliniğin Doğuşu*, 2016) akıl hastalıkları ("delilik") ve fiziksel hastalıklara ilişkin anlayışlar içerisinde mevcut olan söylemleri incelemiş, bunların nasıl akıl hastanelerinin ("tımarhane") ve modern hastanelerin "icat edilmesine" sebep olduğunu ortaya koymuştur. *Les Mots et les Choses* (1966; *The Order of Things* ismi ile İngilizceye tercüme edilmiştir, 1970) çalışması dil, ekonomi ve

doğaya ilişkin Avrupalı kavramsallaştırmalar içerisindeki daha geniş söylemsel oluşumları (veya *épistèmes*) araştırmış, Avrupalıların dünyanın temel "düzeni" olarak algıladıkları şeyin içerisinde kurnazca yapılan geçişleri ortaya çıkarmıştır ("kelimeler" ve "şeyler" arasında olduğu varsayılan bağlantılar). *L'Archéologie du Savoir* (1969; *The Archaeology of Knowledge* ismi ile İngilizceye tercüme edilmiştir, 1972b) bilginin üretimi üzerine yoğunlaşmış –metin "bilgi nasıl üretilmelidir?" sorusu üzerine metodolojik bir eserden çok "bilgi nedir?" konusunun incelenmesidir– ve açıklamaların, söylemlerin ve bunların "arşiv" içerisinde düzenlenmesinin zamansallığını ve mekânsallığını incelemiştir. Bu metinler yapısalcılığın etkisini reddetmiş, bunu özellikle insan öznelerinin "söylemler" tarafından konuşturulması ile (tam tersi ile değil) başarmıştır, fakat o dönemde Foucault'nun amacı söylemin altında yatan daha derin gerçekleri ortaya çıkarmak ve nasıl değiştiklerine dair mantığı anlamak değildi, daha ziyade ortaya çıkışlarını ve Avrupa tarihinin farklı dönemlerindeki etkilerini "haritalandırmaktı".

Foucault'nun bu eserlerinden sonra gelen dört temel çalışması *soykütük* olarak bilinir. Bu çalışmalarında araştırmalarının gerçek "nesnesinin" söylem veya bilgiden ziyade iktidarın mekanikleri olduğuna karar vermiş, daha önce yayınladığı arkeolojiler (kavramsal ve somut olarak), düzenin, insanlar tarafından nasıl oluşturulduğu ve sürdürüldüğüne dair eleştirel bir anlayış sunduğu için yeniden okunabilir hâle gelmiştir. *Surveiller et Punir* (1975; *Discipline and Punish: The Birth of the Prison* ismi ile İngilizceye tercüme edilmiştir, 1976; Türkçesi *Hapishanenin Doğuşu*, 2015) hapishanelerin on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılda yayılmasını incelemiş fakat aynı zamanda "yıkıcı egemen güçlerden" oluşan eski rejimden, mutlak sahiplikten ziyade devlet ve insan arasında daha göreceli (ve nihayetinde daha etkili) bir güç dengesi olan modern devletlere doğru olan geçişi de araştırmıştır. Foucault, tanımlanabilen mekânları işgal edenlerin (kurumlar veya ulusal sınırlar) sermaye birikiminin ve sivil sorumlulukların talepleri ile uyumlu biçimde "uysal zihinler ve bedenler" olarak sessizce disiplin altına alındığını iddia etmiştir.

Bundan sonra gelen üç kitabı "cinsellik" serisidir; *The History of Sexuality Volume One: An Introduction* (1978), *The History of Sexuality Volume Two: The Uses of Pleasure* (1985) ve *The History of Sexuality Volume Three: The Care of the Self* (1986a) isimleri ile İngilizceye ter-

cüme edilmişlerdir; Türkçeleri Cinselliğin Tarihi 1, 1993; Cinselliğin Tarihi 2, 1998; Cinselliğin Tarihi 3, 1994). Bu seri, Avrupa'nın, eski çağlardan günümüze kabul edilen ve dışlanan cinsellik anlayışlarını ve cinsel davranışları nasıl "ürettiğine" dair geniş kapsamlı bir çalışma içerisindeki bölümleri içermektedir. Foucault, bu anlayışların hiçbir zaman sabit olmadığını, daha çok ilgili kişinin statüsü, sınıfı, cinsiyeti, yaşı ve yaşadığı yere göre farklılık gösterdiğini ve cinsel dışa vurum olasılığının birçok durumda engellendiği yerlerde söylemlerin nesnesi hâline getirildiğini (kişisel gelişim rehberlerinden günah çıkarma hücresindeki fısıltılara kadar her yerde) ortaya koymuştur. *Discipline and Punish* çalışması insan öznelerin, anonim güçlerin bireyleri bu ya da şu şekilde disiplin araçlarına sokması yolu ile dışarıdan şekillendirilmesini vurguluyorsa, *The History of Sexuality* bu odağı bireylerin sadece cinsiyet sahibi bireyler olarak değil tüm davranışları konusunda kendilerini biçimlendirirken nasıl daha bilinçli ve eşit olabileceğine doğru kaydırmıştır. Dolayısıyla disiplin ve özgürlük arasındaki gerilimler *Discipline and Punish* ve *The History of Sexuality* eserinin bazı bölümleri arasındaki ayrımlarda gözlenebilir; bu noktaya daha sonra dönmemiz gerekmekte, *çünkü disiplin ve özgürlük arasındaki uçurumda incelenmesi gereken farklı coğrafyalar bulunmaktadır.*

Mekânsal Katkıları

Foucault'nun sosyal düşünceye olan katkısının ayrıntılı bir coğrâfî dürtü anlamına geldiği iddia edilmektedir, çünkü profesyonel coğrafyacı olmayan birinde nadiren görülen bir biçimde mekân, yer, çevre ve peyzaj sorularına sürekli olarak dikkat edilmesi gerektiğinin altını çizmiştir (Crampton ve Elden, 2007). Gerçekten de Elden (2001) Foucault'yu açık bir şekilde mekânsal tarih pratisyeni olarak tanımlar ve onu Heidegger, Nietzsche ve Hölderlin'in içinde olduğu entelektüel bir mirasın içerisine yerleştirir:

> Foucault'nun tarih çalışmaları tepeden tırnağa mekânsaldır ve bu durum mekâna ilişkin sorulara ilgi duyanlar için çalışmalardan kalan temel mirastır... Mekânın, iktidar kullanımı ve iktidara ilişkin tarihsel araştırmalar için temel şey olduğunu anlamak, Foucault'nun çalışmalarını, günümüzün tarihi değil aynı zamanda günümüzün haritalanması şeklinde yeniden değerlendirmemizi sağlar (Elden, 2001: 152).

Foucault'nun, tarihsel araştırmaları –Dean'in (1994) "eleştirel ve etkili tarih olarak adlandırdığı şeye dönüştürerek– "bizlerin" günümüzde olduğumuz yere nasıl geldiğini anlamak için bir araç olarak kullandığını vurgulamak önemlidir (kısacası, modernitenin iç içe geçtiği tüm eşitsizliklerle birlikte nasıl şekillendirildiği). Foucault, mekânın tarih içerisinde nasıl "işlediğini" açıklığa kavuşturarak, iktidarın ve bilginin "sevilmeyenlere" nasıl sayısız defa kötü muamele ettiğini ortaya koyan mekânsal biçimleri takip ederek, günümüzün çok daha sorgulanabilir sınırlarını ortaya çıkarabilmiş ve "haritalayabilmiş" görünmektedir.

Daha soyut manada, Foucault, *total tarihin* projesi olarak nitelediği şeyin ciddi bir eleştirisini geliştirmiştir: "Bir medeniyetin genel biçimini, bir toplumun maddi veya manevi ilkelerini yeniden düzenleme amacını güden, belirli bir dönemin tüm olguları için geçerli olan değer, onların uyumunu sağlayan yasalar, metaforik olarak "bir dönemin yüzü" olarak adlandırılan şey" (Foucault, 1972b: 9). Böyle bir proje Foucault için lanetlenmiş bir şeydi, çünkü hırsları Foucault'nun "hiçbir şey temel değildir: Toplumun analizinde ilginç olan şey budur." anlayışına tamamen zıttı (Foucault, 1972b: 16). Alternatif olarak *genel tarihi*, düzenli örüntüler vermek için geçmişin temizlenmesine karşı çıkan, deneyimlenmiş mücadelelerin sayısız ayrıntısı yerine tarihçilerin (özellikle tarih içerisinde amatörce uğraşan sosyal bilimcilerin) görkemli açıklamalarına geçişi reddeden "mücadeleci tarihi" (Lemert ve Gillan, 1982: 39) savundu. Dolayısıyla Foucault şu ayrımı yapmıştır: "Total açıklamalar tüm olguları tek bir merkez etrafında toplar; bir prensip, bir anlam, bir dünya görüşü, bir genel biçim; fakat diğer taraftan genel tarih yayılma mekânını kullanır." (Foucault, 1972b: 10). Yayılma mekânlarına ilişkin bu yorumlar sosyal dünyanın mekânsallaştırılmış bir ontolojisini; anlamlı ve tözsel araştırmalarla ilgili tüm olayların ve olguların "yayıldığı" bir mekân veya yüzey vizyonu (bk. Philo, 1992) tasavvur etmektedir.

Foucault'nun ortaya koyduğu tarih anlayışı sadece felsefî anlamda dünyaya ait olguların mekânsal kavramsallaştırılmasını sunduğu için ve mekâna ilişkin değişen algıların değerlendirmesini içerdiği için mekânsal değildir (buna rağmen 1967 yılında verdiği ünlü "Diğer mekânlar üzerine" isimli derste, bu anlamda mekânın tarihi görülebilmektedir, bk. Foucault, 1986b); Elden'e göre (2001: 118). Foucault'nun "tarihlerinde mekân, analiz edilen alanlardan biri değildir, daha ziyade

yaklaşımın en merkezî parçalarından birisidir", yani Foucault basit bir şekilde mekânların tarihlerini yazmak yerine mekânsal tarihleri yazmaktadır" Bir açıdan bakıldığında, bu durum Foucault'nun da kabul ettiği gibi geçmişteki olguların ayrıntılarını ön plana çıkarma ısrarı ile oluşmaktadır; Nietzsche'nin "soykütük" anlayışını "gri, titiz ve sabırlı bir belgesel" olarak niteleyerek ödünç almıştır:

> [Bu], sabır ve *ayrıntılara* [vurgu bana aittir] ait bilgi gerektirir ve çok fazla kaynak malzemenin birikimine dayanır. "Devasa anıtları, ihtiyatlı ve önemsiz gerçeklerden özenli bir yöntem ile inşa edilmiştir"; "büyük ve iyi niyetli hataların" ürünü olamazlar (Foucault, 1986c: 76–7).

Hutcheon, Foucault'nun "birlik ve devamlılığın merkezî kuvvetlerine yaptığı saldırıdan" söz etmekte ve coğrafyacının anında tutuklanmasına sebep olacak terimler kullanarak "belirli, yerel ve özgül olanın" "genel, evrensel ve ebedî olan" yerine incelenmesi gerektiğini ifade etmektedir (Hutcheon, 1988: 120). Açık biçimde ampirist olmasa da belirli, özgül ve yerel olanı ciddiye almak Foucault'nun "yayılma mekânları" anlayışı için temeldir ve onun mekânsal tarihleri tarihsel kayıtlar içerisinde mekânsal ilişkilerin etkileşimlerine sistematik biçimde içgörü taşımaktadır.

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Foucault, *The Order of Things* eserinde birçok önemli tarihsel çalışmasının çerçevesini oluşturan "aynı" ve "öteki" arasında bir zıtlık önermiştir (Philo, 1986). İlk olarak araştırmalarını, "uzmanların" (akademisyenler, siyasetçiler, ahlakçılar) önemli açıklamalarını ve nüfusun günlük yaşamlarını biçimlendiren kanıksanmış varsayımları birleştirerek belirli bir toplumun aynı olması için gerekli şartları yeniden oluşturmak için, söylem ve bilgi olarak ayırmıştır. İkinci olarak, "deli, üzgün ve kötü" olanların sosyal tarihlerini, bir toplumun öteki olması için gerekli şartları yeniden oluşturarak tanımlamıştır; "normal" kabul edilenin sınırlarının ötesindeki kabul edilmeyen ve bu yüzden kontrol altında tutulması, uzaklaştırılması ve hatta yok edilmesi gereken eylemler, insanlar ve yerlerin bütünü:

> Görünüşte [Foucault'nun] projesi, on altıncı yüzyıldan ve özellikle on sekizinci yüzyıldan bu yana Avrupa toplumlarında

işleyen düzen ve dışlama mekanizmalarını tanımlamaktır. Foucault, Bataille'nin Hegel'den aldığı anlayışları vurgulayarak her "sahibin" bir "köleye" ihtiyaç duyması gibi tarihin içerisinde, tarihin kendisini tanımlayabileceği bir çelişki görmektedir. Böyle bir "*öteki*" var olmadığı durumlarda yaratılması gerekir (Megill, 1985: 192).

Foucault'ya göre delilik, hastalık ve suç ile birlikte cinsellikteki fikir ayrılıkları Avrupa'daki normlara göre öteki olma durumları üzerinden tarihsel olarak izlenmiştir. Bu açıdan *Madness and Civilisation* eseri "aklın" (veya aynı olanın) nasıl ilerlemeci olarak tanımlandığını, isimlendirildiğini, etiketlendiğini ve "akılsızlığı" (veya *öteki*ni) dışarıda bıraktığını incelemiştir. Serres, bu metinde sunduğu varsayımın tekrarlanması gerektiğini belirtmektedir, *çünkü o*, "Foucault'nun mekânsal ilişkiler bağlamındaki kapsama ve dışlama kategorilerini yorumlamakta ve Foucault'nun *akılsızlık kavramını* "olumsuzluklar geometrisi" olarak görmektedir" (Major-Poetzl, 1983: 120). Bu tür bir geometri, toplumun kendisini yaratıcı bir biçimde, tasdik edilmiş olan sınırları aşan bu olguların üzerinde ve bu olgulara karşı pozisyonlarda, özellikle deliliği, hastalığı, suç oranları vb. ile insandan daha aşağı görülen halkların üzerinde görmesini kabul eder. Fakat bu projeksiyonların ötesinde ve "tasavvur edilen seviyesinde" ortaya çıkanları belirtirken kullanılan mekânsallaşmış kelime dağarcığına paralel biçimde, Foucault'nun mekânsal duyarlılığı "gerçeklik seviyesine" transfer edilmiştir (Elden, 2001: 93). Dolayısıyla Foucault, öteki olanı *aynı* olandan uzaklaştıran ayrımcılık ve dışlamanın getirdiği fiziksel bölünmelere" ilgi duymaktaydı ve bu sebeple "deliliği ve aklı, hastalığı ve sağlığı mekânsal terimlerle algılamaya başladı ve daha sonra bu alanlarda yaşayan grupları inceledi" (Elden, 2001: 94–5). Dolayısıyla özellikle belirli "sınırdaki alanlara"; bu tür farkları belirli sınırlar dâhilinde tutmak, yeniden düzenlemek, uygun olan durumlarda "tedavi etmek" için tasarlanan kurumların çözümleri olan akıl hastaneleri, hastaneler ve hapishanelere dikkat etti; (ayrıca bk. Philo, 2000; 2002; 2003).

Bu mekânsal tarihleri kesen farklı iktidar kavramsallaştırmaları bulunmaktadır ve bunlar mekân ve iktidarın kuramsallaştırılması için temel oluşturmaktadırlar (veya iktidar/*bilgi*: Gordon, 1980). Foucault (1976: 215) soyut bir biçimde, iktidarın "mikro-fiziği" üzerinden anlaşılması

gerektiğinde ısrar etmiştir –"teknikleri, prosedürleri, uygulamaların seviyeleri, hedefleri"– ve böylece ilişkisel bir biçimde sonradan gelen teorisyenler, iktidarın "kılcal damarlarını", "iletişimini" ve "yayınlarını" belirli mekânsal alanlar üzerinden incelediler (Driver, 1985, 1993; Hannah, 1997). Foucault (1976: 141–9) daha somut olarak, on dokuzuncu yüzyıl disiplin mekanizmalarının altında yatan "dağıtım sanatını" analiz etmiş, Bentham'ın ideal hapishane tasarımı olan yüksek duvarlı "panoptikon"dan, Mettray'de bulunan duvarları olmayan ıslah evi örneğine kadar mekânsal yeniliklerin uygulanmasını takip etmiştir. *Discipline and Punish*'in birçok yorumu Foucault'nun iddialarını "panoptikon"a indirgemekte, Mettray ile ilgili iddialarının önemini göz ardı etmektedir (Driver, 1990) fakat panoptikon iktidara ilişkin çalışmalar yapan sosyal kuramcılar için dramatik mekânsal bir tahrik noktası olarak kalmaya devam etmektedir. İçerisindeki mekânsal düzenlemeler ile sürekli bir denetime izin veren, mahkûmları tamamen görünür şekilde gözetim altında tutan panoptikon, mahkûmların gözetleme kulesindeki dışsal gözü vicdanın içsel gözüne çevirmelerini teşvik etmektedir (Bender, 1987); birçok yazarın bu tasarımda modernite boyunca kullanılan disiplin edici iktidarın işleyişini açıklayan ilhamlar bulması şaşırtıcı değildir.

Foucault, *Discipline and Punish* eserinden sonra "yönetimsellik" kavramını geliştirmiştir (Foucault, 1979); bu kavram hem halkı yöneten devletlerin ve dinlerin yaşam, doğum, ölüm süreçlerini hem de bireylerin yönetiminde özellikle günlük cinsel ve üremeye ilişkin davranışlarını kontrol etme amacını içermektedir. Dean'in (1994: 174) açıkladığı gibi yönetimsellik "ahlak ve siyaset alanları boyunca özgün bir düşünce-mekân tanımlamaktadır; bu, "benliğin pratikleri" ve "yönetimin pratikleri" olarak adlandırılabilir ve bu alanları birbirine indirgemeden bir araya getirir". Daha sonraki soykütük açıklamalarında Foucault, "davranışın idaresi"ni, eski davranış kodlarını, özellikle etkileri iktidarın etkisi olan cinsel ve siyâsî kodları (insanlara ait farklı davranış alanları boyunca iktidarın başarılı bir biçimde uygulanması için gerekli şartları ortaya koyma anlamında) çevreleyen sorularla ilgilenmeye başlamıştır. Buradaki vurgu, kendilerinin bir yere kapatıldığını bilen mahkûmlara zıt biçimde kendilerini özgür veya serbest olarak tanımlayan bireyler üzerinedir, Foucaultcu düğüm noktası ise özgürlüğün kendisinin

söylemsel bir etki olduğu, belirli bir iktidar/*bilgi* bağıntısının ürünü olduğu, gerçek bir toplumsal durum olmadığıdır. Bununla birlikte, Foucault insan öznesine daha önce yaptığına oranla daha fazla esneklik vermiş, kaçış olasılığı sunmuş, daha önce belirtildiği gibi bireye, mevcut düzenin piyonundan başka bir şey olabilme ihtimali vermiştir. İktidara ilişkin bu düşüncelerinde mekâna daha az yer ayıran Foucault, mekânsal hassasiyetini yüzeyin hemen altında, sayısız özgül alanla ilgili söylevleri ile sürdürmüştür (günah çıkarmadan geç dönem Roma şehir devletine kadar) (bk. Sharp ve arkadaşları, 2000: 16–19) – bu i "kişinin statüsü, işlevi, eylemleri ve sorumlulukları ile yaşanacak ilişkiyi" ciddiye almak için insanların ikna edilmeleri (veya insanların kendilerini ikna etmesi) konusunda ima edilmiştir (Foucault, 1986a: 84).

20 yılı aşkın bir süredir ölü birisi için Foucault dikkat çekici biçimde üretici olmaya devam etmektedir. Sayısız röportaj, dergilerde yayınlanan makaleler ve konuşmalarından bölümler vefat ettikten sonraki dönemde de basılmaya devam etmiştir; ilk önemli eseri *Histoire de la Folie*'nin orijinalinin yeniden tercüme edilmiş hâli yayınlanmıştır (*The History of Madness*, 2007); ve bunlar arasında en önemli olanı Collège de France'de 1971'den 1982'ye kadar verdiği derslere ait ders notları ve kayıtlar toplanmakta, önce Fransızca daha sonra İngilizce olarak yayınlanma planı yapılmaktadır. Derslerinde yapılan kayıtlar çok önemli belgelerdir, çünkü o kayıtlar hem onun daha sonraki kitaplarında yer bulan malzemelerin "deneme sürüşleridir" hem de daha önce gördüklerimizden çok farklı bir tarihsel ve teorik çabayı ortaya koymaktadır. Bu kayıtlar arkeolojileri ve soykütükleri arasındaki devamlılığı normalde anlaşıldığından daha net bir biçimde açığa çıkarmaktadır; özellikle iktidar mücadelelerinin kaynağı olarak "tabi kılınan yerel söylemsellikleri" geri kazanmak anlamında. Ayrıca "direnişin" Foucault'nun külliyatının neresinde olduğunu soran eleştirmenlerin sorularına cevap vermek için önemlidir. Bu dersler ayrıca, kimin, "uzmanlar" tarafından söylenen doğrularla oluşturulan hangi rejimler altında, ulusal, ırksal ve sınıfsal "hijyen" konularında ne tür müdahale mekanizmaları kullanılarak nerede ve nasıl "yaşayacağı ve öleceğine" ilişkin soruların etrafında ortaya çıkan iktidar biçimleri olarak "biyo-politik" ve "biyo-iktidar" kavramlarını kullanırken ne demek istediğine dair anlayışımızı ciddi oranda genişletmektedir. Aynı zamanda, daha önceki eserlerinde "egemen" ve "disipline edici iktidar"

arasında çizilen keskin tarihsel-kavramsal çizgiler bulanıklaşmıştır, eski Yunan'dan ve Roma'dan günümüzün neoliberal devletlerine kadar çok çeşitli biçimlerde ve mekânlarda biriken, yerleşen ve kavgacı ve düşmanca olan iktidar dizileri –günümüzde pastoral ve biyo-iktidar türlerini de içermektedir– hakkında daha çok şey öğrenebiliriz. Kısacası, akademisyenlerin üzerine düşünecekleri muhtemelen "yeni" bir Foucault ve farkına varılması gereken heyecan verici yeni Foucaultcu coğrafyalar bulunmaktadır.

Chris Philo, Glasgow Üniversitesi

Foucault'nun Önemli Çalışmaları

Foucault, M. (1965) *Madness and Civilization: A History of Insanity in the Age of Reason.* New York: Random House.

Foucault, M. (1970) *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences.* London: Tavistock Publications.

Foucault, M. (1972b) *The Archaeology of Knowledge.* London: Tavistock Publications. (Türkçesi Foucault, M. (2015). Bilginin Arkeolojisi. Çev: Veli Urhan. İstanbul: Birey Yayınları)

Foucault, M. (1973) *The Birth of the Clinic: An Archaeology of Medical Perception.* London: Tavistock Publications. (Türkçesi, Foucault, M. (2016). Kliniğin Doğuşu. Çev: Şule Ünsaldı. İstanbul: Epos Yayınları)

Foucault, M. (1976) *Discipline and Punish: The Birth of the Prison.* London: Allen Lane. (Türkçesi, Foucault, M. (2015). Hapishanenin Doğuşu. Çev: Mehmet Ali Kılıçbay. İstanbul: İmge Kitabevi)

Foucault, M. (1978) *The History of Sexuality, Volume 1: An Introduction.* New York: Random House. (Türkçesi, Foucault, M. (1993). Cinselliğin Tarihi 1, Çev: Hülya Tufan. İstanbul: Afa Yayınları)

Foucault, M. (1985) *The History of Sexuality, Volume 2: The Uses of Pleasure.* Harmondsworth: Penguin. (Türkçesi, Foucault, M. (1998). Cinselliğin Tarihi 2, Çev: Hülya Tufan. İstanbul: Afa Yayınları)

Foucault, M. (1986a) *The History of Sexuality, Volume 3: The Care of the Self.* Harmondsworth: Penguin. (Türkçesi, Foucault, M. (1994). Cinselliğin Tarihi 3, Çev: Hülya Tufan. İstanbul: Afa Yayınları)

Foucault, M. (2003–2008) Collège de France'de verdiği derslerin İngilizce tercümeleri: mevcut olanlar *Psychiatric Power* (1973–1974), *Abnormal* (1974–1975), *Society Must be Defended* (1975–1976), *Security, Territory and Population* (1977–1978), *The Birth of Biopolitics* (1978–1979), and *The Hermeneutics of the Subject* (1981–1982). New York: Picador; London and New York: Verso; and Palgrave Macmillan: Basingstoke and New York.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Bender, J. (1987) *Imagining the Penitentiary: Fiction and the Architecture of Mind in Eighteenth-Century England.* Chicago: University of Chicago Press.

Crampton, J. W. & Elden, S. (eds) (2007) *Space, Knowledge and Power: Foucault and Geography.* Aldershot: Ashgate.

Dean, M. (1994) *Critical and Effective Histories: Foucault's Methods and Historical Sociology.* London: Routledge.

Driver, F. (1985) 'Power, space and the body: a critical assessment of *Discipline and Punish*', *Environment and Planning D: Society and Space,* 3: 425–46.

Driver, F. (1990) 'Discipline without frontiers? Representations of the Mettray Reformatory Colony in Britain, 1840–1880', *Journal of Historical Sociology*, 3: 272–93.

Driver, F. (1993) 'Bodies in space: Foucault's account of disciplinary power', in C. Jones & R. Porter (eds), *Reassessing Foucault: Power, Medicine and the Body*. London: Routledge. s. 113–31.

Elden, S. (2001) *Mapping the Present: Heidegger, Foucault and the Project of a Spatial History*. London: Continuum.

Foucault, M. (1972a) *Histoire de la Folie à l'Age Classique* (2nd edition). Paris: Gallimard.

Foucault, M. (1979) 'Governmentality', *Ideology and Consciousness*, 6: 5–21.

Foucault, M. (1986b) 'Of other spaces', *Diacritics*, 16: 22–7.

Foucault, M. (1986c) 'Nietzsche, geneaology, history', in P. Rabinow (ed.), *The Foucault Reader*. Harmondsworth: Penguin. s. 63–77.

Foucault, M. (2007) *The History of Madness* (Unabridged English re-translation). London: Routledge. (Türkçesi, Foucault, M. (2015). Deliliğin Tarihi, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay. İstanbul: İmge Kitabevi)

Gordon, C. (ed.) (1980) *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972–1977*. Hemel Hempstead: Harvester Press.

Hannah, M. (1997) 'Space and the structuring of disciplinary power: an interpretive review', *Geografiska Annaler*, 79B: 171–80.

Hutcheon, L. (1988) *A Poetics of Post-modernism: History, Theory and Fiction*. London: Routledge.

Lemert, C. C. & Gillan, G. (1982) *Michel Foucault: Social Theory as Transgression*. New York: Columbia University Press.

Major-Poetzl, P. (1983) *Michel Foucault's Archaeology of Western Culture: Towards a New Science of History*. Brighton: Harvester Press.

Megill, A. (1985) *Prophets of Extremity: Nietzsche, Heidegger, Foucault, Derrida*. San Francisco: University of California Press.

Philo, C. (1986) '"The Same and the Other": on geographies, madness and outsiders', University of Loughborough, Department of Geography, Occasional Paper No.11.

Philo, C. (1992) 'Foucault's geography', *Environment and Planning D: Society and Space*, 10: 137–62.

Philo, C. (2000) '*The Birth of the Clinic*: an unknown work of medical geography', *Area*, 32: 11–19.

Philo, C. (2002) 'Accumulating populations: bodies, spaces, institutions', *International Journal of Population Geography*, 7: 473–90.

Philo, C. (2003) *The Space Reserved for Insanity: An Historical Geography of the Mad-Busi-*

ness in England and Wales to the 1860s. Lampeter: Edwin Mellen Press.

Sharp, J.P, Routledge, P., Philo, C. & Paddison, R. (2000) 'Entanglements of power: geographies of domination/resistance', in J. P. Sharp, P. Routledge, C. Philo & R. Paddison (eds), *Entanglements of Power: Geographies of Domination/Resistance*. London: Routledge. s.1–42. Sheridan, A. (1980) *Michel Foucault: The Will to Truth*. London: Tavistock Press.

Thrift, N. (2000) 'Entanglements of power: shadows?', J.P. Sharp, P. Routledge, C. Philo & R. Paddison (eds), *Entanglements of Power: Geographies of Domination/Resistance*. London: Routledge. s. 269–78.

22 J. K. Gibson-Graham

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

J. K. Gibson-Graham iki feminist ekonomik coğrafyacının paylaştığı akademik bir rumuzdur; Katherine Gibson ve Julie Graham. Yazarlar ilk olarak 1970'li yılların ortalarında Worcester, Massachusetts'te bulunan Clark Üniversitesi'nde tanıştılar. Katherine Gibson, Sydney Üniversitesi'nde coğrafya bölümünü bitirdikten sonra Amerika Birleşik Devletleri'ne taşınan bir Avustralyalıdır; kısa bir süre yine Sydney'de bulunan Macquarie Üniversitesi'nde kalkınma çalışmaları doktora programında yer almıştır. Julie Graham, Smith College'da (Massachusetts) İngiliz dili ve edebiyatı bölümünden mezun olmuş, daha sonraki yıllarda araştırmalar yapmış, serbest yazar ve editör olarak çalışmıştır. Gibson, Clark'a geçişi ile ilgili sebepler arasında şunlara yer vermiştir: Marksist siyasal iktisadın zorluklarını öğrendiğinde aldığı entelektüel haz ve bundan daha önemlisi "eski sarı Volkswagen'i" içerisinde Julie Graham ile tanışması, arkadaş olması ve üzerinde yarattığı uzun süreli profesyonel ve kişisel etkileri (Gibson, 1999).

Bu arkadaşlıktan coğrafyanın en uzun soluklu ve entelektüel açıdan en önemli iş birliklerinden birisine sebebiyet veren entelektüel bir yoldaşlık gelişmiştir. Hem Gibson hem de Graham, Marksist siyasal iktisadı ve sırası ile Avustralya ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki ekonomik ve endüstriyel yeniden yapılanma ile ilgili önemli ampirik çalışmaları birleştiren zorlu teorik doktora tezleri yazmışlardır. 1980'li yılların başlarında, bu projelerinin sona ermesinden sonra kendi ülkelerinde ekonomik coğrafya alanında akademik pozisyonlara gelmişlerdir; Katherine Gibson ilk olarak doktora çalışmaları sonrasında Avustralya Ulusal Üniversitesi'nde öğretim üyesi olmuş, daha sonra Sydney Üniversitesi

Coğrafya Bölümü'ne, oradan Monash'ta Coğrafya ve Kadın Çalışmaları Bölümü'ne, oradan Canberra'da bulunan Avustralya Ulusal Üniversitesi Coğrafya Bölümü'ne, oradan da Batı Sydney Üniversitesi Vatandaşlık ve Kamu Politikaları Merkezi'ne (Centre for Citizenship and Public Policy) geçerek profesörlük unvanı almıştır. Julie Graham ise Massachusetts Üniversitesi'ne (Amherst) geçmiş, Yer Bilimleri Bölümü'nde profesör olmuş ve bölüm başkanlığı yapmış, 2010 yılında 65 yaşında vefat edene kadar aynı bölümde çalışmalarını sürdürmüştür.

İki yazar arasındaki büyük mesafeye rağmen, birlikte yaptıkları siyasal iktisada ilişkin çalışmaları, teorik denemeleri ve güçlü entelektüel açıklamaları otuz yılı aşkın süre devam etmiştir. Kendileri bu dönemi şu şekilde anlatmaktadırlar: "1996 yılının teori fahişelerinden 2006 yılının kendi kendine yeten bağımlılarına kadar birlikte düşünmeyi/*yazmayı* zenginleştiren bir güzergâhta yol aldık" (Gibson-Graham, 2006: xi). İş birlikleri Pasifik Okyanusu'nu ve 14-16 saatlik saat farkını aşmıştır; bu durumu e-posta ve skype gibi uygulamaların olduğu bir dönemde hayal etmek kolaydır, fakat onlar bu seviyede bir özveriyi pahalı uluslararası telefon konuşmaları ve nadiren yapılan kıtalar arası uçuşların olduğu bir dönemde göstermişler, ara sıra (tercihen adalarda!) yoğun bir şekilde yazmak için inzivaya çekilmişlerdir. Bu çabaların sonucu, hem disiplinin içindeki hem de disiplinin ötesindeki tartışmaları dönüştüren, teorik açıdan güçlü, feminist, postyapısalcı ekonomik coğrafyadır. Onların iş birliği etkileyici bir yayın sicili oluşturmuş, aynı zamanda birçok ülkedeki üniversitelerin içerisinde ve ötesindeki geniş yazar ağı içerisinde ortaya çıkan birçok birlikteliğin merkezinde yer almıştır.

Gibson ve Graham erken dönem çalışmalarında Marksist siyasal iktisada ilişkin kişisel ve kolektif ilgilerini geliştirmişlerdir. Birlikte çalıştıkları Ron Horvath ve Don Shakow ile birlikte yazmak istedikleri kitap projeleri hiçbir zaman gerçekleşemese de, ekonomik dönüşümün coğrâfî duyarlılığa sahip tarihsel materyalist açıklamalarını ortaya koyan bir dizi makale ortaya çıkarmıştır (diğerlerinin arasında bk. Shakow ve Graham, 1983; Gibson ve Horvath, 1983; Graham ve arkadaşları, 1989). Gibson ve Graham'in birlikte yazdığı ilk makale (Gibson-Graham rumuzundan farklı biçimde) uluslararası anlaşmalarla yaşanan emek göçünün yeni biçimlerini dâhil ettikleri ekonomik yeniden yapılanma teorilerinin Marksist teorik bir değerlendirmesiydi (Gibson ve

Graham, 1986). Graham'ın yayınladığı ve günümüzde bir klasik olarak kabul edilen postmodernizm ve Marksizm ile ilgili makalesi (Graham 1988) ve Gibson'ın (1991) "kuzey" ve "güney" Marksist coğrafya anlayışının entelektüel özgünlüğüne ve Avustralya'nın toplumsal inşasının ampirik özgüllüğünün ekonomik değişime ilişkin teoriler ortaya konulurken göz önüne alınması gerektiğine vurgu yaparak, günümüzde "konumsallık" olarak adlandırdığımız terim etrafındaki tartışmalara katılması daha geniş anlamda entelektüel katkıların geleceğinin sinyallerini vermiştir.

1980'li yılların sonlarında yapısal Marksist analizlerin çekiciliği ("1970'li yılların başlarında coğrafya alanında iyi teorilere hasret kalan bizler için net, karmaşık ve ümit vericiydi", Gibson (1991: 76)) ortadan kayboluyor gibi görünmekteydi. Yazarlar, Graham'in Amherst'te yeni çalışma arkadaşları olan özcülük karşıtı Marksist ekonomistler Stephen Resnick ve Richard Wolff'dan etkilenerek sınıf ve kapitalizme ilişkin alternatif teoriler tartışmaya başladılar. Gibson-Graham rumuzuyla yazma fikri 1992 yılında Rutgers Üniversitesi'nde düzenlenen bir feminist konferans için konakladıkları bir yurt odasında doğmuştur (Gibson-Graham, 1996: xi). Bu gelişme unutulmaz başlığı ile ilk Gibson-Graham makalesinin Amherst'te yayın yapan önemli bir dergi olan *Rethinking Marxism* içerisinde yayınlanmasına yol açmıştır; "Waiting for the revolution, or how to smash capitalism while working at home in your spare time" (Devrimi beklerken veya boş zamanlarınızda evinizde çalışırken kapitalizmi ezmek) (Gibson-Graham, 1993). Bu makaleyi disiplin içerisindeki dergilerde yayınlanan önemli makalelerden oluşan bir seri izlemiş, bu makaleler daha sonra yeniden yazılarak çığır açan kitapları (günümüzde ikinci baskısı yapılmış ve çeşitli dillerde yayınlanmıştır) *The End of Capitalism (as We Knew It): A Feminist Critique of Political Economy* (Türkçesi *(Bildiğimiz) Kapitalizmin Sonu: Siyasal İktisadın Feminist Eleştirisi, 2016)* (Gibson-Graham, 1996) içerisinde bir araya getirilmiştir. Bu kitabı, editörlüğünü yaptıkları *Class and its Others* (Gibson-Graham ve arkadaşları, 2000), *Re-presenting Class* (Gibson-Graham ve arkadaşları, 2001) ve en yakın tarihli olan *A Postcapitalist Politics* (Gibson-Graham, 2006) izlemiştir. Gibson-Graham bu çalışmalarında, tekil ve çoğul şahıs kullanımı arasında gidip gelerek okuyuculara iki farklı kişiliğin bileşimi olduklarını hatırlatmaktadırlar.

Mekânsal Katkıları

J. K. Gibson-Graham coğrafya alanında önemli kapitalizm analizleri ile bilinmektedir. Gibson-Graham'in arzusu, coğrafyacıların alışılagelmiş entelektüel hedefleri olan bölge, mekân ve yerden farklı olarak ekonominin kendisini yeniden düşünmekti. Bu, yabana atılır bir başarı değildir. *The End of Capitalism (As We Knew It)* (Gibson-Graham, 1996) kitabının ikinci basımının giriş kısmında, kitabın ilk basımının kapitalist küreselleşmenin akademik bir takıntı hâline geldiği dönemde hazırlandığı ve yayınlandığı, kabul edilen ve o dönemde ekonomik coğrafya alanını hükümdarlığı altına alan Marksist ve neo-Marksist anlayışlara ciddi bir meydan okuma içerdiği belirtilmektedir. Gerçekten de yukarıdaki biyografiden de anlaşılacağı gibi Gibson-Graham da bu entelektüel geleneklere gömülmüştü ve erken dönem çalışmalarında sınıfı kuramsallaştırmayla ilgilenmiş, o anlayış bu kitaptaki yaklaşımı biçimlendirmişti.

Bu kitap sahipsiz ekonomik güçler, kapitalist hegemonya ve küresel homojenleşme ile ilgili olarak oluşturulan teorik söylemlere meydan okuma amacı ile yazılmıştır. Özcülük karşıtı yaklaşımlar tarafından Marksizm'e getirilen eleştirilerden etkilenen çalışmadaki amaç, ana akım ve radikal ekonomik söylemlerin özcülük ve indirgemecilik yönlerini eleştirmek ve ekonomiyi yapısöküme uğratarak "sabit kapitalist bir kimliği olan sınırlı ve birleşik bir mekân" (Gibson-Graham, 1996: 12) olarak tanımlanmasına rağmen farklı yorumlara da açık olduğunu göstermektir. Yazarlar "sermaye merkezci" yaklaşımları, herhangi bir ekonomik oluşum içerisinde birden fazla kapitalist olan ve kapitalist olmayan sınıflara ait süreçlerin varlığını göstererek eleştirmeyi istiyorlardı. Dahası, kapitalizmin tutarlılığına ve devamlılığına, ekonominin aynı anda var olan biçimlerin çokluğu (feodalizm, kölelik, bağımsız mal üretimi, hane halkı üretimi ve çeşitli kapitalizm türleri) olduğu şeklindeki kuramsallaştırma yolu ile itiraz ederek, hem ekonominin hem de çok çeşitli siyâsî mücadelelerin farklı biçimlerde anlaşılması için kavramsal bir alan yaratmak amaçlanmıştır.

Fakat geriye dönüp baktığımızda, en önemli etkiyi yapan ve iz bırakan, özcülük karşıtı Marksizm dışındaki sosyal teori biçimleri ile yapılan denemelerdir; özellikle postyapısalcı feminist ve queer teoriler

ile ilgili çalışmaları. Bu çalışmalarda hem Avustralya feminist teorisi hem de ABD edebiyat teorilerinin etkileri görülebilmektedir. Bunların ikisi de postyapısalcı düşüncenin çeşitli kolları ile ilişkili olan güçlü teorik ve siyâsî yaklaşımlar olarak bilinmektedir. Bunun bir sonucu, Gibson-Graham'ın ekonomik coğrafya alanına ve ekonomik coğrafyacılara yeni kavramsal yaklaşımlar sunma anlamında neredeyse herkesten daha fazla faydalı olmuş olmasıdır. Bu durum basit bir biçimde, günümüzde artık olağan hâle gelen disiplinin ötesindeki feminist ekonomi, ekonomik antropoloji, bölge çalışmaları, ekonomik sosyoloji, enformel ekonomi çalışmaları gibi aykırı alanlardan gelen açıklamalardan yararlanma konusu değildir. Yazarların ilk başta yaptığı, daha ziyade teorik bir müdahaledir. İlk kitaplarında, Irigaray, Foucault, Haraway, Grosz, Sedgwick ve Derrida, Althusser, Engels ve Marx ile yan yana yer almıştır. Bazı kültürel coğrafyacılar bu teorisyenlere aşina olsa bile, o çalışmanın yapıldığı dönemde bu feminist coğrafyacılar ve postyapısalcı yazarlar birçok ekonomik coğrafyacının okuma listelerinden ve entelektüel düşüncelerinden oldukça uzaktaydılar.

Gibson-Graham ayrıca ekonomik coğrafya alanında çalışanlar için farklı mücadeleler de ortaya koymuştur. İlk eserlerinde yapısökümü temel metodolojik araçtır ve sol düşüncenin analizleri ve yaptığı siyaset içerisinde kabul gören anlatıları sarsma çabasına yardımcı olmuştur. Fakat belki de bu teorik ve metodolojik uğraşlardan daha önemlisi çalışmaların temel niteliklerinden olan entelektüel özgürlük ve yaratıcılıktır. Marksizm'in çok aşırı ciddi olduğu alanlarda –hem yazıda hem siyasette– Gibson-Graham bariz ve bilinçli bir biçimde yerleşmiş geleneklere karşı çıkan bir figür olarak birçok akademik geleneğe meydan okuyan ve aynı zamanda teorik gücünü ve siyâsî açıdan söylemini kaybetmeyen bir yaklaşım ortaya koymuştur; bunlara eser sahipliliğinin net bir biçimde atfedilmesi de dâhildir. Bu durum iddialarının yanı sıra başlıklarından da bellidir: "Stuffed if I Know" (Gibson-Graham, 1994) çalışması, birçoklarının takdir ettiği sağlıklı bir saygısızlık içermektedir, fakat çok az kişi kendi çalışmalarında bu tür bir şeye cesaret edebilmiştir.

Erken dönemde yazılan bu eserler, ekonomik farklılığın dilini ve siyasetini üretmeye dair daha büyük bir arzu ile sonuçlanan geniş bir entelektüel projenin başlangıcına işaret etmektedir. Bu arzu hızlı bir biçimde kanıksanmış bir ekonomik ve sosyal tanımlayıcı olarak

hegemonyacı kapitalist kavramları altüst etmeyi kapsamına almıştır. Geleneksel Marksist ekonomik coğrafya kaygıları ile ilgilendikleri erken dönem çalışmalarında bile sınıf kimliklerinin geçici, kısmî ve daimi olmaktan uzak dayanışmaların diğer niyetlerle karıştığına dair iddialar yer almaktadır. Fakat sınıfların ve sınıf süreçlerinin hiçbir zaman sadece ekonomik olmadığını iddia ederek, takip eden yıllarda daha da gelişen iddiaları ile birlikte daha önemli hâle gelen yeni alanlar açmışlardır. Geriye dönüp bakıldığında *The End of Capitalism (as We Knew It)* eseri aynı zamanda analitik bir giriş noktası, farklı öznelleştirme teorileri ile uğraşma ve yeni bir siyaset biçimi için aktif bir arayış olarak yerele olan ilgilerini de açığa çıkarmaktadır. Tüm bunlar, yazarların düşüncelerini takip eden yıllarda ortaya konan yeni yayınları ile birlikte geliştikçe daha önemli hâle gelecek olan konulardır.

The End of Capitalism (as We Knew It) eserinin erken dönem çalışmalarının pekiştirilmesini gösterdiği gibi *A Postcapitalist Politics* eseri de daha sonra gelen bu düşünceleri pekiştirmektedir. *A Postcapitalist Politics* eseri o dönem itibarı ile iyi bilenmiş olan ve yeni düşünme ve araştırma biçimlerinin araştırılmasına ilişkin Gibson-Graham emrine dayandırılmış, ekonomik analizcilerin kapitalist sömürünün, güçsüz insanlar ve mekânların, giderek artan yoksullaşmanın kasvetli hikâyelerini tekrar tekrar anlatmak yerine, ekonomileri, tekil değil çoklu olacak biçimde yeniden kavramsallaştıran eleştirel düşünce pratiklerini uygulamaları gerektiğini, bu sayede yeni özne pozisyonları ve özgün özdeşleşmeler için olasılıklar ve kolektif eylem için yeni mekânlar yaratılabileceğini iddia etmiştir.

Bu kitap okuyucularını (akademisyenleri ve aktivistleri) çaresizlik yerine umut, kapanma yerine bağlantılar geliştiren biçimlerde modern ekonomik durum ile ilişkiye girmeleri konusunda zorlamaktadır. Yazarlara göre bu kavramsal yeniden yönlenme post-kapitalist siyaset adını verdikleri yeni siyâsî ve ekonomik olasılıklar doğuracaktır. Kitap, ortaya koyduğu siyaset anlayışı bakımından oldukça açıktır, düşünmeye ilişkin yeni pratiklerve ekonomiye ait yeni performanslara olan ihtiyaca dair kavramsal bir açıklama geliştirmekle kalmamış, aynı zamanda bu pratiklerin coğrâfî açıdan farklı ortamlarda neye benzeyebileceğini de göstermiştir. *A Postcapitalist Politics* eseri bunu yaparak, Gibson-Graham'in son on yıl içerisinde aktif bir biçimde, alternatif ekonomik özneler

geliştirmek ve ABD, Avustralya, Papua Yeni Gine ve Filipinler'de topluluk ekonomileri oluşturmak amacı ile çalışarak düşüncelerini akademinin ötesindeki okuyuculara nasıl ulaştırdığını göstermektedir (bk. www.communityeconomies.org).

İş birliklerinin son yıllarında Gibson-Graham'ın dikkati yeni bir entelektüel gündeme kaymıştır: "Antroposen dönemi için ekonomik ahlak kuralları" geliştirmek (Gibson-Graham ve Roelvink, 2010). Bu yeni konu Gibson-Graham'in çalışmalarını, insanların dışında yeni ekonomik ve siyâsî özneler ortaya çıkaracak şekilde genişletmiştir. Yazarlar, radikal çevre istikrarsızlıkları potansiyel iklimsel felaketler bağlamında siyâsî katılımcı olacak melez araştırma kolektiflerinin genişletilmesi ve sayılarının artırılması gerektiğini iddia etmişlerdir. Her zaman olduğu gibi bu da "dünyayı değiştirecek bir süreç"ten daha azı değildir fakat bu noktada farklı olan bu siyâsî sürecin hâlihazırda başlamış olmasıdır.

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Gibson-Graham'in kapitalist olmayan veya alternatif ekonomi kavramsallaştırmaları ekonomik coğrafya alanında çok etkili bir yaklaşım hâline gelmiştir. Bu gelişme, eski öğrencileri ve çalışma arkadaşlarından oluşan –diğer birçok ismin yanı sıra Stephen Healy, Jenny Cameron, Kevin St Martin ve Gerda Roelvink– ve birçoğu Gibson-Graham'in eserlerine katkıda bulunan geniş ağdan anlaşılabilir. Yazarların, formel ekonominin suyun altında gömülü birçok ekonomik sürecin sadece görünen kısmı olduğunu gösteren buzdağı grafiği Pioneer Valley, Massachusetts'teki topluluk eylemleri araştırma gruplarından ana akım Anglo-Amerikan coğrafya derslerinin verildiği amfilere kadar uzanmıştır (Coe ve arkadaşları, 2007). Farklı ekonomilerin varlığına ilişkin yaklaşım aynı zamanda farklı ekonomik mekânları tanımlayan ve araştıran uluslararası entelektüel toplulukların da temelini oluşturmuştur (bir özet için bk. Leyshon ve arkadaşları, 2003; Gibson-Graham, 2008). Sonuncu, fakat bir o kadar da önemli olarak postyapısalcı, feminist ve queer teorileri, günümüzde bile hem entelektüel anlamda hem de sosyal anlamda "erkekler kulübü" gibi çalışan ekonomik coğrafyanın kalbine oturtmuşlardır.

Yazarların etkisi disiplinin ötesine geçmiş, kültürel çalışmalar, antropoloji ve siyaset alanlarında hissedilmiştir. Başlangıçta üstbelirlenim

ve sınıf gibi Marksist kavramlara yapılan devamlı vurgu, hem siyasal iktisâdî süreçleri anlamak için daha geleneksel Marksist yaklaşımları kullananlar için hem de postyapısalcı siyasal iktisat çağrısı yapanlar için çekişmeli bir konu hâline gelmiş olsa da (farklı örnekler için bk. Glassman 2003; Kelly 2005; Walters 1999) artık durum böyle değildir. Günümüzde Gibson-Graham, savunucularının çoğu ile iletişimde olduğu teknoloji çalışmaları, yönetimsellik teorisi, feminist siyasal iktisat, kültürel teori gibi sayıları giderek artan düzen karşıtı ekonomik yaklaşımlara "kendi bahçelerinde yetiştirdikleri" bir katkı yapmaları ile anılmaktadırlar. Kolektif olarak, bu yaklaşımların tamamı ekonomik olanın verili bir sistem, temel veya yapı olmaktan çok inşa edilen bir şey olduğunun altını çizmektedir.

Nihayetinde, belki de en önemli olarak Gibson-Graham, coğrafyacılar ve araştırmacıları analitik yaklaşımlarımızın gücünü ve içerisinde yaşadığımız akademik dünyaların yaratılmasına ve performansına katkıda bulunduğumuzu kavramaya davet etmektedir. Yazarlar bu bağlamda, kendimizi daha iyi silahlandırmamız için bir araya getirmemiz gereken üç farklı yönü *düşünce, araştırma* ve *siyaset* olarak tanımlamaktadır: Edimsel epistemoloji; sosyal belirlenime ilişkin ahlâkî bir anlayış; araştırmaya deneysel bir yaklaşım. Bu retorik kolay değildir; Katherine Gibson ve Julie Graham'ın "sözlerinde iddialı oldukları kadar işlerinde de iddialı olduklarını" belirtmemek onlara haksızlık yapmak olacaktır. Hem bireysel olarak hem de kolektif olarak gönlü zengin ve dinamik bir stilleri vardır. Bu mesleğin "Pollyanna"ları olarak siyâsî değişim olasılığına ilişkin inatla umutlu olmaya (iyimser değil) devam etmişlerdir. Okumaya, yazmaya ve araştırmaya dair maceracı yaklaşımları desteklemişler ve buna ek olarak aykırı akademisyenlerden oluşan bir nesli desteklemiş, cesaretlendirmiş ve o nesle akıl hocalığı yapmışlardır. Gandi'nin ünlü sözünü ispat edercesine kendi arzuladıkları gibi yaşadılar: "Görmek istediğiniz değişimin bir parçası olun." Julie Graham'in 2010 yılındaki zamansız vefatı gerçek anlamda benzersiz bir akademik ve kişisel iş birliğinin bitişi olmuştur.

Wendy Larner, Bristol Üniversitesi

Gibson-Graham'ın Önemli Çalışmaları

Gibson-Graham, J. K. (1996) *The End of Capitalism (As We Knew It): A Feminist Critique of Political Economy*. Oxford, UK and Cambridge, MA: Blackwell. (Türkçesi, Gibson-Graham, J. K. (2016). (Bildiğimiz) Kapitalizmin Sonu: Siyasal İktisadın Feminist Eleştirisi. Çev: Zeynep Gambetti. İstanbul: Metis Yayınları)

Gibson-Graham, J. K., Resnick, S. & Wolff, R. (eds) (2000) *Class and Its Others*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Gibson-Graham, J. K., Resnick, S. & Wolff, R. (eds) (2001) *Re/presenting Class: Essays in Postmodern Marxism*. Durham, NC and London: Duke University Press.

Gibson-Graham, J. K. (2006) *A Postcapitalist Politics*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Coe, N., Kelly, P. & Yeung, H. (2007) *Economic Geography: A Contemporary Introduction*. London: Blackwell Publishing.

Gibson, K. (1991) 'Considerations on northern Marxist geography: a review from the antipodes', *Australian Geographer*, 22 (1): 75–81.

Gibson, K. (1999) 'Community economies: economic politics outside the binary frame', Rethinking Economy Konferansında sunulan bildiri, Avustralya, Ağustos.

Gibson, K. & Graham, J. (1986) 'Situating migrants in theory: the case of Filipino migrant contract construction workers', *Capital and Class*, 29: 130–49.

Gibson, K. & Horvath, R. (1983) 'Global capital and the restructuring crisis in Australian manufacturing', *Economic Geography*, 59 (2): 178–94.

Gibson-Graham, J. K. (1993) 'Waiting for the Revolution, or how to smash capitalism while working at home in your spare time', *Rethinking Marxism*, 6 (2): 10–24.

Gibson-Graham, J. K. (1994) '"Stuffed if I know": reflections on postmodern feminist social research', *Gender, Place and Culture*, 1 (2): 205–24.

Gibson-Graham, J. K. (2008) 'Diverse economies: performative practices for "Other Worlds"', *Progress in Human Geography*, 32 (5): 613 32.

Gibson-Graham, J. K & Roelvink, G. (2010) 'An economic ethics for the Anthropocene', in N. Castree, P. Chatterton, N. Neynen, W. Larner & M. Wright (eds) *The Point is to Change it: Geographies of Hope and Survival in an Age of Crisis*.

Glassman, J. (2003) 'Rethinking overdetermination, structural power, and social change: a critique of Gibson-Graham, Resnick, and Wolff', *Antipode*, 35 (4): 678–98.

Graham, J. (1988) 'Postmodernism and Marxism', *Antipode* 20(1): 60–5.

Graham, J., Gibson, K., Horvath, R. & Shakow, D. (1989) 'Restructuring of U.S. manufacturing: the decline of monopoly capitalism', *Annals of the Association of American Geographers*, 78 (3): 473–90.

Kelly, P. (2005) 'Scale, power and the limits of possibilities: a commentary on J. K. Gibson-Graham's "Surplus possibilities: postdevelopment and community economies"', *Singapore Journal of Tropical Geography*, 26 (1): 39–43.

Leyshon, A., Lee, R. & Williams, C. (2003) *Alternative Economic Spaces*. London: Sage.

Shakow, D. & Graham, J. (1983) 'The impact of the changing international division of labor on the labor force in mature industrial regions', *Antipode*, 15 (2): 18–22.

Walters, W. (1999) 'De-centering the economy', *Economy and Society*, 28 (2): 312–24.

23 Anthony Giddens

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Anthony Giddens, muhtemelen son kırk yılın en önemli sosyoloğu olarak dünya çapında ünlenmesine yol açan uzun ve son derece üretken bir kariyere sahip olmuştur. Giddens, 1938 yılında dünyaya gelmiş, Kuzey Londra'nın Edmonton bölgesinde büyümüştür; ailesi içerisinde üniversiteye giden ilk kişi olmuş, Hull Üniversitesi'nde psikoloji ve sosyoloji konularında eğitim almış ve 1959 yılında mezun olmuştur. Giddens daha sonra Londra Ekonomi Okulu'nda sosyoloji ve siyaset bilimleri alanlarında yüksek lisans derecesini almış, doktorasını 1974 yılında Cambridge Üniversitesi'nde tamamlamıştır. 1961 ve 1969 yılları arasında Leicester Üniversitesi'nde ders vermiş, daha sonra sırası ile Cambridge'de sosyoloji dersleri vermiş, King's College'da 1970 ve 1984 yılları arasında öğretim üyeliği, 1984 ve 1986 yılları arasında doçent olarak görev yapmış, 1987 yılında profesör unvanını almıştır. 1985 yılında birçok kitabını yayınlayan Polity Press yayınevini kurmuş ve yönetmiştir; ayrıca 1989 yılından itibaren Toplumsal Araştırmalar Merkezi'nin yöneticiliğini yapmıştır. 1997 ve 2002 yılları arasında (halen profesörlük görevini sürdürdüğü) Londra Ekonomi ve Siyaset Bilimleri Okulu'nda yöneticilik yapmıştır. Uzun süre İşçi Partisi içerisinde aktif görev almış, Başbakan Tony Blair'in enformel danışmanlığı yapmıştır. 2004 yılında Lordlar Kamarası üyeliğine atanmıştır. Giddens aynı zamanda dünyanın farklı yerlerinde misafir öğretim üyeliği yapmış, on üç adet fahri doktorluk unvanı almıştır (Rusya Bilimler Akademisi ve Çin Sosyal Bilimler Akademisi'nden aldığı doktora dereceleri de buna dâhildir). Altıncı baskısı yapılan Sosyoloji isimli ders kitabı bir milyonun üzerinde satış yapmıştır. 41 adet kitabı bulunan

yazarın eserleri otuz farklı dile tercüme edilmiş, yayınlanan 200 akademik makalesi onu bir kamu entelektüeli hâline getirmiş, eserleri geniş çaplı eleştirel ve biyografik yorumların konusu olmuştur (Bryant ve Jary, 1997; Cassell, 1993; Cohen, 1991; Held ve Thompson, 1989; Mestrovic, 1998; Tucker, 1998; Kaspersen, 2000).

Giddens'ın erken dönem çalışmaları (1971; 1973; 1979) geleneksel Avrupa sosyal teorisinin eleştirel bir analizi ve yeniden düşünülmesi etrafında kurgulanmıştır. *New Rules of Sociological Method* (1976) çalışması Avrupa sosyal teorisini Kuzey Amerikalı okuyuculara sunmuş, Giddens'ı ender transatlantik entelektüellerinden birisi hâline getirmiştir. Giddens Durkheim, Marx, Weber gibi Ortodoks teorisyenlerin düşüncelerinin, seçme ve güç harcama kapasitesine sahip bilinçli bir aktör olarak yeterli bir özne teorisinin eksikliğini çektiğini öne sürmüştür. Ona göre aktörler daha ziyade ne yaptığının farkında olmayan saf bireyler olarak nitelenmekte, sosyal değişim hatalı bir yorumla "onların arkasından" veya "onların anlayamayacağı" biçimde gerçekleşmektedir. Bu çalışmaları onu, bilgili bir sosyal teori analizcisi olarak kabul ettirmiş ve orijinal ve yenilikçi bir sentezin temellerini atmıştır. Giddens 1980'li yıllarda yapılaşma teorisini geliştirmiş ve savunmuştur; bu teori post-pozitivist sosyal bilimlerde oldukça yaygınlaşmış ve sık kullanılan bir yaklaşım hâline gelmiştir. Bu anlayış, sadece insanların duygulara sahip olan zeki aktörler olduğuna dair fenomenolojik kabul ile başlar (örneğin etraflarındaki dünya ile ilgili çok fazla bilgileri vardır fakat onun içerisinde işleyebilmek için bu bilgi sınırlıdır). Günlük hayat ustaca başarılan bir iş olduğu için herkes bir anlamda "sosyolog"dur. Giddens aldığı psikoloji eğitiminden ve algı, idrak, dil ve kimlik ile ilgilenen zengin hümanist ve davranışsal gelenekten yararlanmıştır. Kültürün, öğrenilen davranışların bir toplamı veya "bir yaşam biçimi" şeklindeki klişe ve basite kaçan açıklamalarından uzaklaşan yapılaşma teorisi, kültürü, insanların kanıksadığı şeyler olarak tanımlar, örneğin sağduyu, aktörlerin günlük yaşamlarının içerisinde yollarını bulmalarına olanak tanıyan ideolojiler matrisi. Kültür neyin normal olduğunu neyin ise normal olmadığını, neyin önemli neyin önemsiz olduğunu, neyin kabul edilebilir neyin kabul edilemez olduğunu kendi sosyal bağlamında tanımlar. Kültür beşikten mezara kadar hayat boyu devam eden sosyalleşme süreci ile elde edilir.

Yapılaşma teorisi içerisindeki sosyal yapıların, sosyal sistemler içerisinde örneklenen kurallar ve kaynaklardan oluştuğu düşünülmektedir. Aktörler günlük yaşamlarında bu kurallardan ve kaynaklardan yararlanırlar ve bunlar da onların eylemlerini şekillendirir; dolayısıyla sosyal eylemleri yaratan yapısal özellikler tam da bu eylemler tarafından yeniden üretilir. Bireyin sosyalleşmesi ve toplumun ve yerin yeniden üretimi aynı mâdenî paranın iki yüzüdür; örneğin sosyal ilişkilerin makroyapıları günlük yaşamında mikroyapıları ile birbirine geçmiş durumdadır. İnsanlar genellikle istemsiz bir biçimde dünyayı yeniden üretir ve değiştirir, bunun bir sonucu olarak dünya onları sosyalleşme yolu ile yeniden üretir. Sıradan insanlar biyografilerini oluştururken, sosyal dünyalarını yeniden yaratırlar ve dönüştürürler ve bunu istemsiz biçimde gerçekleştirirler. Kısacası bireyler hem tarihi ve coğrafyayı üretirler hem de tarih ve coğrafya tarafından üretilirler. Günlük düşünceler ve davranışlar sadece dünyayı yansıtmaz, aynı zamanda onu oluşturur. Tarih (ve coğrafya), günlük yaşamın dinamikleri, sosyal oluşumların yeniden üretildiği rutin etkileşimler ve kısa süreli karşılaşmalar yolu ile üretilir (Giddens, 1984). Bu görüşler, uzun süreden beri egemen olan ve aktörlerin kendi dünyalarını biçimlendirme kapasitelerini en aza indiren teleolojik yorumları tahtından etmiştir (örneğin yapısalcı işlevselcilik ve yapısalcı Marksizm).

Yapılaşma teorisi, sosyal bilimleri uzun süredir rahatsız eden mikro ve makro yaklaşımlar arasındaki hizipleşmeden kurtulmaktadır; bu teoriye göre insan hayatının bu iki boyutu karşılıklı olarak tamamlayıcı olmalıdır. Dolayısıyla Giddens, aktör ve yapı arasında birbirine zıt iki kuvvet yerine, eş zamanlı olarak belirleyici ve karşılıklı tekrarlı olan bir *ikilikten* yanadır. Giddens, sosyal yapıların davranışları sınırladığı kadar onlara *olanak sağladığı* yönündeki fikirleri sebebi ile oldukça fazla eleştirilmiştir: Yapılar, aktörlerin günlük hayatları *süresince* kanıksadığı, yeniden ürettiği ve değiştirdiği şeylerdir. Yapıları, basit bir biçimde kısıtlama olarak görmek Giddens'a göre onları insan ürünü hâricinde bir şey olarak şeyleştirmektir. Özellikle Marksistler yapılaşma teorisini öfkeli biçimde Weberci idealizmin yeniden doğuşu olarak nitelemektedirler. Giddens'ın sosyal ilişkilere ilişkin görüşü sosyal bilimleri insan bilincinin bağlamsal ve olumsal doğasını ciddiye alması için zorlama konusunda oldukça önemliydi. Bu açıdan bakıldığında toplumsal

değişim ne kuralsızdır (anarşik ve öngörülemez olması anlamında) ne de tamamen kurallara bağlıdır (eylemlerin sonucu güvenilir şekilde tahmin edilebilir); kısacası, toplumsal örgütlenme ve değişim yapılandırılmıştır ve olumsaldır.

Tüm karmaşık ve çoklu biçimlerinde iktidar, Giddens'ın analizlerinde merkezî rolü oynamıştır. Yazar, iktidarın dönüştürücü kapasite olarak, doğası gereği insan aktörüne bağlı olduğunda ısrar eder: "İktidar bu ilişkisel anlamda, neticelerin gerçekleşmesinin diğer aktörlere dayalı olduğu bir noktada, aktörlerin neticeleri garanti altına alma yeteneği ile ilgilenmektedir" (Giddens, 1986: 93). Bu görüş iktidarın sadece ötekilerin direnişinin aşıldığı noktalarda var olduğuna ilişkin geleneksel Weberci görüşten farklıdır. Giddens, bunun yerine, dağıtımsal kaynakların (maddi refah ve teknoloji) ve otoriter kaynakların (zaman, mekân ve bedenin toplumsal örgütlenmesi) dâhil olduğu iki temel egemenlik yapısı olduğunu savunmaktadır. Giddens tarihsel materyalizme dair geniş kapsamlı eleştirilerine oldukça iyi karşılanan üç bölümlük bir eserle başlamıştır (1981; 1984; 1987a). Bu çalışmalar hem toplumsal ilişkilere ait vizyonunu eklemli hâle getirmiş hem de onu genişletmiştir. Yapılaşma teorisini detaylı biçimde ortaya koyarak, kapitalizmin mallara ait ilişkileri hayatın diğer alanlarına yayarak, üretim ve yeniden üretimin hızını ciddi biçimde artırarak, geçmişten ciddi bir biçimde farklılaşarak, sınıf ilişkilerinin ve kültürünün temel sınırlarını radikal biçimde nasıl değiştirdiğine ilişkin ikna edici bir analiz ortaya koymuştur. Giddens'a göre kapitalizm öncesi (sınıfsal bölünmelerin olduğu) toplumlarda, iktidar, devlet tarafından artı değer üretimi sağlamak ve toplumsal kontrol uygulamak için bir mekanizma olarak kullanılmıştır; kapitalizm ve refaha özel sektör tarafından el konulması ile birlikte (sınıf toplumları) bu ilişkiler piyasa üzerinden gerçekleşmektedir; örneğin iktidarın kamusal alanda değil özel alanda olduğu apolitik bir yüzey. Eş zamanlı olarak iktidarın uygulanması için merkezî olan zaman ve mekân üzerindeki kontrol İtalya'nın şehir devletlerinden kuzeybatı Avrupa'da başlangıç aşamasındaki ulus devletlere geçti. Yapılaşma teorisinin belki de en iyi ve en açık özeti olan *The Constitution of Society* (1984) eseri tarihsel değişimin işlevselci ve evrimsel yorumlarına karşı durabilmek için sosyal hayatın olumsal doğasına vurgu yapmaktadır.

Giddens, *The Nation-State and Violence* (1987a) çalışmasında ulus devleti, kapitalist toplumsal ilişkilerin ifade edilmesi için "güç kabı" olarak sistematik biçimde genişletmiştir. Yazar, bireysel davranışlar ve günlük yaşama ilişkin sorularla kısıtlı kalmak yerine, yapılaşma teorisini daha eski dönemlerdeki sınırları genel hatlarıyla belirlenen mutlakiyetçi rejimlerden, sınırların katı bir biçimde belli olduğu endüstriyel kapitalist düzende yaygınlaşan ticarileştirilen ilişkilere geçişte ulus devletin ortaya çıkışını açığa vurmak için kullanmıştır. Dolayısıyla ulus devlet, otoriter rejimden burjuva demokrasisine geçişte ve piyasa ilişkilerinin tatbikinde, gözetimin ve disiplinin örgütlenmesi için bir araç olarak hizmet vermiştir. Giddens bu konu içerisinde, milliyetçiliğin, vatandaşlığın, idam cezasının, sermayenin, zamanın ticarileştirilmesinin, ulus devletin ve dünya sisteminin askerî çatışmalar ve savaşlarla iç içe geçmiş farklı ölçeklerinin rollerini araştırmaktadır.

Giddens'ın daha sonraki çalışmaları modernite ile ilgili sorunlara yoğunlaşmıştır (1990; 1991). Giddens'a göre bizler postmodern bir dönemin içerisinde değiliz, daha ziyade toplumun *post-geleneksel* doğası ile nitelenen bir geç modernite dönemi içerisindeyiz. Geleneğin egemen olduğu durumlarda, bireyler nadiren kendi eylemlerini analiz etme gereği duyarlar, çünkü tercihler kanıksadıkları dünya tarafından belirlenmiştir. Fakat modernitenin tsunamisi altında geleneklerin *gelenek* olduğu ortaya çıkmıştır ve bu sebeple güçlerinin büyük kısmını kaybetmişlerdir. Toplum çok daha düşünümsel bir hâl alır ve kendisine ilişkin bilgi edinir, toplumsal pratikler basit bir biçimde verili olarak kabul edilmezler, yeni şartların ışığında sürekli olarak yeniden değerlendirilirler. Davranışları yönlendirmek için net ve sorgulanmayan kurallar olmadığı zaman, öz kimlik ile ilgili konular sorunlu hâle gelir; yaşa, etnik kökene, toplumsal cinsiyete ve cinsel tercihlere ilişkin net biçimde belirtilen normların yokluğunda bireyler kendileri ve sosyal dünyaları ile bilinçli bir biçimde karşı karşıya gelmeye zorlanırlar. Bu geçiş en özel ve bireysel olandan başlayan ölçeklerde örneğin cinsel tercihten küreselleşmeye olan yakınlığa kadar farklı biçimde açığa vurulur (Giddens, 2000a). Modernite toplumsal ilişkilerin büyüyen esnekliği ile körüklenmektedir; bu ilişkilerin özellikle de elektronik iletişim teknolojilerinin kullanımı ile küresel ölçeklerde uzaması. Gerçekten de Giddens, deneyimin zaman ve mekân içerisinde yerinden çıkarılmasının

modernitenin kusursuz özelliği olduğuna inanmaktadır: Küreselleşmiş modernite görünürde mevcut olmayan ötekiler ile etkileşimler üzerine dayanmaktadır ve varlığın yeni fenomenolojisini doğurur. Giddens postmoderniteden kaçınmaktadır, sözde postmodern dünyanın özünde özgün modern kapitalizmin çağdaş bir uzantısı olduğunu iddia etmektedir. Bu görüşü ona "son modernist" lakabının takılmasına yol açmıştır (Mestrovic, 1998).

Giddens bundan sonra yaptığı çalışmalarında "Üçüncü Yol" fikrini popüler hâle getirmiştir (Giddens, 1999; 2000b). Bu fikri, Marksizm anlayışının belirgin hatalarından ve neoliberalizmin sunduğu korkunç tablodan kaçınma arayışındaki ilerlemeci sosyal demokrasinin pragmatik bir seviyede yenilenmesini temsil etmektedir. Yazar yeni bir sosyal demokrasi gündeminin oluştuğunu savunmuş, sol düşüncenin devlet yönetimli modelleri ile sağ düşüncenin serbest piyasa ile ilgili Ortodoks fikirleri arasında bir orta yol çağrısı yapmıştır; ona göre bu iki düşünce kuzey Avrupa'daki sosyal demokratik toplumların başarılarından sorumlu olan karmaşıklıkların hakkını vermemektedir. Devleti ilgisiz ve yersiz kabul etmenin yanlış olduğunu, küreselleşme sürecinde önemli bir rol oynamaya devam ettiğini iddia etmiştir. Nihayetinde Üçüncü Yol, kapitalizmin keskin kenarlarının yumuşatıldığı daha insânî bir dünya arayışındadır.

Mekânsal Katkıları

Giddens'ın çalışmaları, 1980'li yıllarda beşerî coğrafyacılar arasında, özellikle çoğunluğu yapısalcı yaklaşımı benimseyen Marksistler ve hareket noktası olarak (ve genellikle varış noktası olarak da) her türlü sosyal bağlamdan ayrılan insan aktörünü alan beşerî coğrafyacılar arasında süregelen tartışmalar ışığında oldukça popüler hâle gelmiştir (kıyaslamak için bk. Duncan ve Ley, 1982). Coğrafyaya özgü olan bu "mikro–makro" hizipleşmesi yapılaşma teorisi ile çözüme kavuşturulmuştur. Giddens'ın çalışmaları temelde sosyal dünyanın epistemolojisi yerine ontolojisi ile ilgili olmasına rağmen, yapılaşma teorisi alandaki eleştirel gerçekçiliğin paralel biçimde ortaya çıkışından destek almıştır (Andrew Sayer ile ilgili bölüme bakınız).

Giddens'ın fikirleri coğrafya alanında iyi karşılanmıştır çünkü – sosyal teorisyenler arasında nadiren görülen bir durumdur– mekânı cid-

diye almıştır. Bu kaygısı çeşitli mekânsal ölçekler için geçerlidir. Bireysel ve günlük yaşam seviyesinde, toplumsal yeniden üretim ve değişimin (çoğunlukla istemsiz biçimde) gerçekleştiği rutin hâle gelmiş davranış örüntülerinin her zaman zamansal ve mekânsal olarak inşa edildiği konusunda ısrarcıdır. Bu açıdan yapılaşma teorisi, insan bedeninin yaşamın zamansal ve mekânsal güzergâhlarında başarılı olabilmesi noktasında sınırlı kapasitesine odaklanan zaman coğrafyasının erken dönemdeki geleneğinden yararlanmıştır (Hägerstrand, 1970; Pred, 1984). Yapılaşma teorisinin bu unsuru ile yakından ilişkili olan bir nokta da yazarın bölgelere ve yerlere olan ilgisidir; Giddens (1984) toplumsal süreçler zaman ve mekân içerisinde rastlantısal olarak ortaya çıktığı için yerin önemli olduğunu, olayların gidişatını zaman boyutu üzerinde şekillendirdiğini iddia etmektedir. Yapılaşma teorisi özünde, sosyal teorinin bölgeleri verili değil yapılı olarak algılamasına olanak tanımıştır, örneğin sürekli olarak günlük yaşamdaki insan öznelerinin eylemleri ile olma sürecine giren rastlantısal olarak üretilmiş varlıklar. Dolayısıyla olay yerleri pasif yerler değildir, aktörlerin etkileşimlerini etkileyen ve aynı zamanda bunlardan etkilenen aktif alanlardır.

İnsan eylemlerinin ve ilişkilerinin daha büyük ve daha küçük zaman ve mekân miktarları boyunca olan ayrımsal uzantısı, iktidarın tüm biçimlerde örgütlenmesi ve uygulanması için temel olmakla kalmaz, aynı zamanda kendisi de tarihsel olarak özgün ve olumsaldır. Giddens'ın zaman-mekân uzaklaşması olarak adlandırdığı bu süreci coğrafyacıların zaman-mekân sıkışması olarak adlandırdığı kavrama çok benzemektedir. Zaman ve mekânın genleşebilmesi onların toplumsal ilişkilerin dışında veya "doğal" olmadıklarını, bu ilişkilerin bir ürünü (ve üreticisi) olduklarını ortaya çıkarmıştır; örneğin insan yapıları. Dolayısıyla zaman ve mekân, bir parçası oldukları toplumsal yapılar gibi plastiktir ve değişkendir. Zaman-mekân uzaklaşması, anlaşılır biçimde, insanların, malların ve bilginin akışı ile ilgilenen coğrafyacılar için faydalı bir kavramdır (Wilson ve Huff, 1994).

Son olarak Giddens küreselleşmeye (2000a), yerler arasındaki etkileşimleri yoğunlaştıran uluslararası değiş tokuşların erişiminin, kapasitesinin ve hızının artışına ilişkin analizinde bir sosyolog olduğu kadar bir coğrafyacıdır da. Küreselleşme yeni olmasa bile, çağdaş küreselleşme özünde modernitenin dünya çağındaki bir sahnede genişlemesini

temsil etmekte, büyük ölçüde telekomünikasyon ağlarının kullanımı ile ortaya çıkan zaman-mekân sıkışmasının başlıca devresidir. Giddens küreselleşmenin doğasının basit bir biçimde ekonomik olmadığı, günlük yaşam ve bireysel kimlik için ciddi siyâsî, kültürel ve ideolojik sonuçlar içerdiği konusunda ısrarcıdır. Yapılaşma teorisinin bakış açısına göre küreselleşme eş zamanlı olarak insanlar tarafından üretilir ve bilinçli insan kontrolünün ötesindeki bir güçtür. Bu süreç şüpheye yer bırakmayacak bir biçimde ulus devletlerin rolünü dramatik şekilde yeniden biçimlendirirken, Giddens küreselleşmenin bu kurumun ölümüne neden olduğuna ilişkin basite kaçan varsayımları reddetmektedir. Ona göre küreselleşme olumsal ve mücadeleci bir girişim olduğu için, tüm moderniteyi niteleyen aynı türden bir düşünümselliğe tabidir.

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Giddens'ın çalışmaları, birçok sosyal bilim alanı içerisinde sosyal teorinin popüler hâle gelmesi ve gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Günlük yaşamın fenomenolojisi, ulus devletin ortaya çıkışı, dünya sisteminin dinamikleri gibi çok çeşitli konuyu içeren mantıklı ve bütüncül bir sosyal yapı ve günlük yaşam vizyonu ortaya koymak için hem Marksist hem Weberci düşüncelerden faydalanmıştır. Yapılaşma teorisi olumsallığı sosyal teorinin ayrılmaz bir parçası hâline getirmiştir ve Giddens'ın –neolitik dönemden postmodern döneme kadar toplumları içeren– uzun dönemli perspektifi, toplumsal ilişkilerin tarihsel olarak konumlu olduğuna dair anlayışı geliştirmiş ve tarihsel zamanı kaçınılmaz ilerleme ile eşit gören basit anlayışları yok etmiştir.

Giddens'ın fikirleri çok yaygınlaşmış, popüler ve etkili hâle gelmiştir. Onun çalışmaları mekânın toplumsal inşasını ve olumsal yeniden üretimi ve dönüşümünü vurgulayan Marksizm'e ve beşerî coğrafyaya mantıklı bir alternatif üretilmesinde önemli rol oynamıştır. Beşerî coğrafyacılar genel anlamda yapılaşma teorisini kabul etmiş, günümüzde disiplini niteleyen zengin fikirler demeti ile birleştirmişlerdir: Yapılaşma teorisi birçok açıdan aktör-ağ teorisi gibi modern düşüncelerin yolunu açmıştır.

Fakat Giddens'ın fikirlerinden yararlanan bazı coğrafyacılar onun çalışmalarını, yetersiz geliştirilmiş mekân anlayışı, mekânsal ölçeğe dair konularla ilgilenmeme açılarından eleştirmiştir; örneğin onun

bölgeselleşme anlayışı yenilenen bölgesel coğrafyanın çok ölçekli yaklaşımları ile karşılaştırıldığında ilkel kalmaktadır (kıyaslamak için bk. Gregory 1989; Thrift 1990). Nigel Thrift, Giddens'ı çeşitli nedenlerden ötürü eleştirmiştir; tekrarlamalı olaylara ilişkin ikna edici olmaktan uzak açıklamalar, "ağa bağlı ötekilerin hayaletlerini hiçbir zaman tam olarak göz önüne almayan" mevcudiyet üzerine aşırı vurgu, "zayıflatılmış bir bilinç dışılık hissi", yetersiz şekilde geliştirilmiş bir kültür teorisi. Gregson (1989) benzer biçimde yapılaşma teorisinin çok belirsiz olduğunu iddia etmiş, teorinin ampirik çalışmalara rehberlik etme konusunda işe yaramaz olduğunu belirtmiştir; farklı yazarlara göre bu teori, araştırmacıları insan bilincini ve günlük yaşamı ciddiye almak için cesaretlendirme konusunda "duyarlılaştırma cihazı" olarak işlev görmektedir.

Coğrafyacıların çalışmaları, bölgeleri yerelden küresele kadar uzanan toplumsal ilişkilerin değişen ağlarından faydalanan ve aynı zamanda bunları yeniden oluşturan konumlu toplumsal pratiklerin gruplaşması olarak görmeye başladıkları için Giddens'ın ötesine geçmiştir. Gerçekten de ölçeğin toplumsal inşası üzerine olan tartışmaların –ve hatta coğrafya içerisindeki gereğine ilişkin olanlar da dâhil edilebilir –çok büyük oranda yapılaşma teorisinin mikro ve makro düşünce okulları arasındaki tartışmalara getirdiği çözümden etkilendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Giddens'ın katkıları olmadan coğrafyanın, kültür çalışmaları, posttemelcilik, eleştirel sosyal teori, aktör-ağ teorisi, söylem analizi ve benzer postyapısalcı düşüncelerle olan ilişkisi engellenmiş olurdu. Bu açıdan bakıldığında, Giddens, nihayetinde ironik biçimde kendi başarısının kurbanı olmuştur.

Barney Warf, Kansas Üniversitesi

Giddens'ın Önemli Çalışmaları

Giddens, A. (1971) *Capitalism and Modern Social Theory: An Analysis of the Writings of Marx, Durkheim and Max Weber.* Cambridge: Cambridge University Press. (Türkçesi, Giddens, A. (2016). Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori. Çev: Ümit Tatlıcan. İstanbul: İletişim Yayınları)

Giddens, A. (1973) *The Class Structure of the Advanced Societies.* London: Hutchinson. (Türkçesi, Giddens, A. (1999). İleri Toplumların Sınıf Yapısı. Çev: Ömer Baldık. İstanbul: Birey Yayınları)

Giddens, A. (1976) *New Rules of Sociological Method: A Positive Critique of Interpretative Sociologies.* London: Hutchinson. (Türkçesi, Giddens, A. (2013). Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları: Yorumcu Sosyolojilerin Pozitif Bir Eleştirisi Çev: Bekir Balkız. İstanbul: Sentez Yayım ve Dağıtım)

Giddens, A. (1979) *Central Problems in Social Theory: Action, Structure and Contradiction in Social Analysis.* London: Macmillan. (Türkçesi, Giddens, A. (2005). Sosyal Teorinin Temel Problemleri: Sosyal Analizde Eylem, Yapı ve Çelişki. Çev: Ümit Tatlıcan. İstanbul: Paradigma Yayınları)

Giddens, A. (1981) *A Contemporary Critique of Historical Materialism.* Berkeley: University of California Press. (Türkçesi, Giddens, A. (2002). Tarihsel Materyalizmin Çağdaş Eleştirisi. Çev: Ümit Tatlıcan. İstanbul: Paradigma Yayınları)

Giddens, A. (1984) *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration.* Berkeley: University of California Press. (Türkçesi, Giddens, A. (2002). Toplumun Kuruluşu. Çev: Hüseyin Özel. İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları)

Giddens, A. (1987a) *The Nation-State and Violence.* Berkeley: University of California Press. (Türkçesi, Giddens, A. (2008). Ulus Devlet ve Şiddet. Çev: Cumhur Atay. İstanbul: Kalkedon Yayınları)

Giddens, A. (1990) *The Consequences of Modernity.* Stanford, CA: Stanford University Press. (Türkçesi, Giddens, A. (2016). Modernitenin Sonuçları. Çev: Ersin Kuşdil. İstanbul: Ayrıntı Yayınları)

Giddens, A. (1991) *Modernity and Self-identity: Self and Society in the Late Modern Age.* Stanford, CA: Stanford University Press. (Türkçesi, Giddens, A. (2014). Modernite ve Bireysel Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum. Çev: Ümit Tatlıcan. İstanbul: Say Yayınları)

Giddens, A. (1999) *The Third Way: The Renewal of Social Democracy.* Malden, MA: Polity Press. (Türkçesi, Giddens, A. (2000). Üçüncü Yol- Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi. Çev: Mehmet Özay. İstanbul: Birey Yayınları)

Giddens, A. (2000a) *Runaway World: How Globalisation is Reshaping Our Lives.* New York: Routledge. (Türkçesi, Giddens, A. (2000). Elimizden Kaçıp Giden Dünya / Küreselleşme Hayatımızı Nasıl Yeniden Şekillendiriyor?. Çev: Osman Akınhay. İstanbul: Alfa Yayınları)

Giddens, A. (ed.) (2001) *The Global Third Way Debate.* Cambridge: Polity Press.

Giddens, A. (ed.) (2003) *The Progressive Manifesto. New Ideas for the Centre-Left.* Cambridge: Polity Press.

Giddens, A. (ed.) (2005) *The New Egalitarianism.* Cambridge: Polity Press.

Giddens, A. (2009) *Sociology* (6th edition). Cambridge: Polity Press. (Türkçesi, Giddens, A. (2005). Sosyoloji. Editör: Cemal Güzel, Çev: Hüseyin Özel, Işıl Bayar, Zeynep Mercan, Şebnem Pala, Talip Kabadayı, Mine T Kara, İren Dicle Aytaç, Muttalip Özcan. İstanbul: Ayraç Yayınevi; Giddens, A. (2012). Sosyoloji. Editör: Cemal Güzel. İstanbul: Kırmızı Yayınları)

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Bryant, C. & Jary, D. (1997) *Anthony Giddens: Critical Assessments* (4 cilt). London: Routledge.

Cassell, P. (1993) *The Giddens Reader.* New York: Macmillan.

Cohen, I. (1991) *Structuration Theory: Anthony Giddens and the Constitution of Social Life.* New York: Macmillan.

Duncan, J. & Ley. D. (1982) 'Structural Marxism and human geography', *Annals of the Association of American Geographers*, 72: 30–59.

Giddens, A. (1972) *Politics and Sociology in the Thought of Max Weber.* London: Macmillan. (Türkçesi, Giddens, A. (2005). Max Weber Düşüncesinde Siyaset ve Sosyoloji. Çev: Ahmet Çiğdem. İstanbul: Vadi Yayınları)

Giddens, A. (1982) *Profiles and Critiques in Social Theory.* London: Macmillan.

Giddens, A. (ed.) (1986) *Durkheim on Politics and the State.* Cambridge: Polity Press.

Giddens, A. (1987b) *Social Theory and Modern Sociology.* Cambridge: Blackwell.

Giddens, A. (1994) *Beyond Left and Right: The Future of Radical Politics.* Stanford, CA: Stanford University Press. (Türkçesi, Giddens, A. (2009). Sağ ve Solun Ötesinde. Çev: Müge Sözen, Sabir Yücesoy. İstanbul: Metis Yayınları)

Giddens, A. (1996) *In Defence of Sociology: Essays, Interpretations, and Rejoinders.* Cambridge: Polity Press. (Türkçesi, Giddens, A. (2011). Sosyolojinin Savunusu. Çev: İbrahim Kaya. İstanbul: Say Yayınları)

Giddens, A. (2000b) *The Third Way and its Critics.* Cambridge: Polity Press. (Türkçesi, Giddens, A. (2001). Üçüncü Yol ve Eleştirileri. Çev: Süleyman Nihat Şad. İstanbul: Phoenix Yayınevi)

Giddens, A. (2002) *Where Now for New Labour?* Cambridge: Polity Press.

Giddens, A. (2007) *Europe in the Global Age.* Cambridge: Polity Press.

Giddens, A. (2009) *The Politics of Climate Change.* Cambridge: Polity Press. (Türkçesi, Giddens, A. (2013). İklim Değişikliği Siyaseti. Çev: Erhan Baltacı. İstanbul: Phoenix Yayınevi)

Giddens, A. & Pierson, C. (1998) *Conversations with Anthony Giddens: Making Sense of Modernity*. Stanford, CA: Stanford University Press.

Gregory, D. (1989) 'Presences and absences: time-space relations and structuration theory', D. Held & J. Thompson (eds), *Social Theory of Modern Societies: Anthony Giddens and his Critics*. Cambridge: Cambridge University Press. s. 185–214.

Gregson, N. (1989) 'On the (ir)relevance of structuration theory to empirical research', D. Held & J. Thompson (eds), *Social Theory of Modern Societies: Anthony Giddens and his Critics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hägerstrand, T. (1970) 'What about people in regional science?' *Papers of the Regional Science Association*, 24: 7–21.

Held, D. & Thompson, J. (1989) *Social Theory of Modern Societies: Anthony Giddens and his Critics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hutton, W. & Giddens, A. (eds) (2000) *Global Capitalism*. New York: New Press.

Kaspersen, L. (2000) *Anthony Giddens: An Introduction to a Social Theorist*. New York: Wiley-Blackwell.

Mestrovic, S. (1998) *Anthony Giddens: The Last Modernist*. London: Routledge.

Pred, A. (1984) 'Place as historically contingent process: structuration and the time-geography of becoming places', *Annals of the Association of American Geographers*, 74: 279–97.

Sayer, A. (1992) *Method in Social Science: A Realist Approach* (2nd edition). London: Routledge.

Thrift, N. (1983) 'On the determination of social action in space and time', *Environment and Planning D: Society and Space*, 1: 23–57.

Thrift, N. (1990) 'For a new regional geography 1', *Progress in Human Geography*, 14: 272–9.

Tucker, K. (1998) *Anthony Giddens and Modern Social Theory*. Boulder: Sage.

Wilson, D. & Huff, J. (eds) (1994) *Marginalized Places and Populations: A Structurationist Agenda*. Westport, CT: Greenwood.

24 Reginald Golledge

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Reg Golledge 1937 yılında Avustralya'da dünyaya gelmiş ve 2009 yılında vefat etmiştir. Lisans ve yüksek lisans derecelerini coğrafya alanında, New England Üniversitesi'nden (Avustralya) almış, daha sonra Yeni Zelanda'nın Christchurch kendinde bulunan Canterbury Üniversitesi'nde coğrafya alanında öğretmenlik yapmaya başlamıştır. 1964 yılında Kuzey Amerika'ya taşınmış Iowa Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başlamıştır. Bu üniversitedeki çalışma arkadaşlarından (özellikle Harold McCarty) ve diğer bazı coğrafyacılardan (Julian Wolpert ve Peter Gould, psikolog Jean Piaget) etkilenen Golledge, doktora tezinde (1966) domuzların pazarlamasını analiz etmek için öğrenme teorilerini ve olasılık modellerini birleştirmiştir. Vancouver'da bulunan British Columbia Üniversitesi'nde bir yıl yardımcı doçent olarak çalıştıktan sonra 1977 yılına kadar çalıştığı Ohio State Üniversitesi'ne geçmiştir. Burada çalıştığı dönemde davranışsal coğrafya alanında önemli bir isim olarak ön plana çıkmıştır. Davranışsal coğrafya, insan eylemlerinin kişilerin sadece dünyaya ilişkin eksik ve kısmî bilgilerine istinaden anlaşılabileceğini öne süren bir perspektiftir.

Coğrafya alanında veya diğer disiplinlerde çalışan akademisyenlerle iş birliği yapma konusunda her zaman hevesli olan Golledge, Ohio'ya geldikten sonra Les King, Kevin Cox, Larry Brown ve John Rayner gibi coğrafyacılar, Paul Isaacs ve Jim Wise gibi psikologlar, Joseph Kruskal ve Doug Carroll gibi matematikçiler (her ikisi de Bell Laboratuvarları'nda çalışmaktadır) ile mekânsal bilginin modellenmesi ve özellikle tüm kariyeri boyunca üzerine odaklandığı mekânsal tercih ve karar verme konularında birlikte çalışmaya başladı. Dönüm noktası

kabul edilebilecek ilk makalesi Briggs ve Demko (1969) ile birlikte yayınlanmış, istatistikî çok boyutlu ölçekleme yöntemlerini ikili karşılaştırma yöntemi ile uzaklık tahminlerini "haritalandırmak" için kullanmıştır; elde edilen konfigürasyonun, bir kentin insanlara nasıl göründüğüne dair "zihinsel harita" sunduğu iddia edilmiştir (ayrıca bk. Kevin Lynch ile ilgili bölüm).

Takip eden yıllarda Golledge, coğrâfî dünyayı anlamanın en iyi yolunun, insanların etraflarındaki dünyayı nasıl kavradıklarını, bu bilgi ile nasıl seçimler yaptıklarını ve kararlar aldıklarını anlamak olduğuna dair görüşünü destekleyecek tutarlı ve uyumlu bir teorik çerçeve geliştirmiştir. Bu çalışmalarına ek olarak bilişsel ve deneysel psikoloji ile ilgilenmiş, nicel istatistikî teknikleri kullanmıştır (örneğin çok boyutlu ölçekleme analizi ve hiyerarşik kümeleme gibi). Nicel yöntemlere olan bu vurgusu Golledge'ın çalışmalarının diğer coğrafyacılar tarafından geliştirilen daha fenomenolojik yaklaşımlardan ayrılarak "analitik" davranışsal coğrafya olarak anılmasına yol açmıştır (bk. Saarinen ve arkadaşları, 1984). Bununla birlikte Golledge, çok çeşitli davranışsal yaklaşımın desteklenmesinde, eserlerinin yanı sıra konferanslarda oturumlar örgütleyerek, tartışmalara katılarak, *Geographical Analysis* (1973–78) ve *Urban Geography* (1978–84) gibi dergilerde editörlük görevleri yaparak önemli rol oynamıştır. Çalışmalarının ürünleri, çok fazla referans verilen ve alanda çok etkili olan derlemeler olmuştur: *Behavioural Problems in Geography: A Symposium* (1969, editörlüğünü Kevin Cox ile birlikte yapmıştır), *Environmental Knowing* (1976, editörlüğünü Gary Moore ile birlikte yapmıştır), *Cities, Space and Behaviour* (1978, editörlüğünü Les King ile birlikte yapmıştır) ve *Behavioural Problems in Geography Revisited* (1981, editörlüğünü Kevin Cox ile birlikte yapmıştır). Bu eserlerden ilki davranışsal coğrafyayı beşerî coğrafya içerisinde ana akım bir yaklaşım hâline getirdiyse de diğer eserler davranışsal coğrafyanın hem hümanistlerden hem de yapısalcılardan gelen saldırı altında olduğu dönemde yazılmıştır. Dolayısıyla Golledge, bu eserleri ile davranışsal coğrafyanın en sadık savunucularından birisi hâline gelmiş, davranışsal perspektife getirilen eleştirilerin aksini ispat etmek için çalışmıştır (bk. Golledge, 1981; Couclelis ve Golledge, 1983).

Golledge 1977 yılında Santa Barbara'da bulunan Kalifornia Üniversitesi'ne geçmiş ve vefat edene kadar burada çalışmıştır. Yine

psikologlar, matematikçiler ve bilgisayar mühendisleri ile disiplinler arası iş birliklerine giren Golledge, Mekânsal İdrak ve Tercih Araştırma Birimi'ni kurmuş, analitik davranışçılığı geliştirmeye devam etmiştir. 1984 yılında görme yeteneğini kaybetmiştir. İlk başta akademik kariyerini tehdit eden bu durum (Golledge, 1997), Jack Loomis ve Roberta Klatzky isimli psikologlar ile dikkat çekici bir iş birliğini ortaya çıkarmış ve bu iş birliği ölümüne kadar devam etmiştir. Birbiri ile ilişkili bir seri proje ile Golledge'in o güne kadar yaptığı çalışmaları görme bozukluğu konularına uygulamışlar; bir taraftan da görme bozukluğu olan insanların mekânsal ilişkileri nasıl algıladıklarını ve bu bilgiyi yönlerini bulmak için nasıl kullandıklarını araştırmışlar, diğer taraftan da elde ettikleri bulguları yön bulma ve seyir sistemlerinin geliştirilmesi konusunda kullanmışlardır. Bu çalışmalar Loomis tarafından tasarlanan, küresel konumlama sistemi (GPS), Coğrâfî Bilgi Sistemi (GIS) ve çıktı olarak sanal işitsel/*ses* ara yüzü kullanan Kişisel Güdüm Sistemi ile sonuçlanmıştır.

Davranışsal yaklaşımları savunmaya ve desteklemeye devam eden Golledge 1987 yılında Bob Stimson ile birlikte *Analytical Behavioural Geography* eserini yayınlamış (1997 yılında *Spatial Behaviour: A Geographic Perspective* biçiminde güncellenmiştir), Ulusal Coğrâfî Bilgi Analizi Merkezi (National Centre for Geographic Information Analysis (NCGIA)) kapsamında davranışsal yaklaşımları GIS'e uygulayan çeşitli başlıklar örgütleyerek ve benzer başlıklara katılarak aktif biçimde görev yapmıştır. Golledge çeşitli ödüller ve nişanlar aldıktan sonra, 1999 yılında Amerikan Coğrafyacılar Derneği'nin başkanı seçilmiştir. Başkanlık hitabında davranışsal yaklaşımlarla desteklenen siyasa uyumlu bir coğrafya çağrısı yapmıştır (Golledge, 2002).

Mekânsal Katkıları

Golledge'ın yer ve mekân çalışmalarındaki önemli rolü, analitik davranışsal coğrafyanın gelişimine yaptığı katkılardır. Davranışsal coğrafya 1960'lı yılların sonları ve 1970'li yılların başlarında, o dönemde geliştirilen nicel modellerin çoğunluğunun klişe, mekanik ve belirlenimci doğasına bir tepki olarak gelişmiştir; her insanın mekânsal anlamda rasyonel bir biçimde hareket etmediğine dair bir kavrayıştır. Bu

yaklaşım, mekânsal bilimin "insansız" coğrafya anlayışına bir meydan okuma olarak algılanmıştır.

Davranışsal coğrafyacılar mekânın her birey tarafından benzer şekilde deneyimlenmediğini ve anlaşılmadığını iddia etmişlerdir. Bunun yerine, her bireyin potansiyel olarak kendi etrafına dair özgün bir anlayışa sahip olduğunu, bu anlayışın bilgi toplama ve örgütlemeye dair zihinsel süreçlerle biçimlendirildiğini varsaymaktadırlar (Gold, 1980). Sonuç olarak insanların mekânsal davranışlarını objektif "gerçek" çevreye istinaden analiz etmek hatalı olacaktır, çünkü insanlar mekânı bu şekilde algılamamakta ve deneyimlememektedir. Daha üretken bir yaklaşımın, insanların etraflarındaki dünyayı algılamalarına istinaden uyguladıkları davranış biçimlerine odaklanmak olacağı önerilmiştir. Bu tür bir odak noktası insan davranışlarının neden mekânsal bilimin ürettiği modellerde öngörülen örüntülere uymadığını açıklayabilir (Peter Haggett ve Brian Berry ile ilgili bölümlere bakınız). Yani davranışsal coğrafyanın özünde, (davranışların mekânsal dışa vurumlarını tanımlamak yerine) sosyal bilimcilerin açıklama güçlerinin ve anlayışlarının, davranışsal değişkenleri diğer değişkenler ile birlikte gözlemlenebilen mekânsal davranışları anlamayı ve bunların nedenlerini bulmayı amaçlayan bir çerçeve içerisinde birleştirilmesi suretiyle artırılabileceği inancı yatmaktadır (Golledge, 1981).

1970'li yılların başlarında davranışsal coğrafya içerisinde mekânsal davranışları en iyi şekilde kuramsallaştırma ve ölçme konularında bölünmeler yaşanmıştır; bir tarafta fenomenolojik-hümanist yaklaşımların gelişmesi (Lowenthal, Seamon ve David Ley'in çalışmalarında örnekleri görülebilir), diğer taraftan analitik, bilimsel-pozitivist yaklaşım (Golledge'ın en önemli üyesi olduğu yaklaşım). Her iki yaklaşım da "insanların içerisinde yaşadıkları coğrâfî dünyayı anlama yöntemlerini anlamamız gerektiğine" ve "böylesi bir anlayışın en iyi şekilde bireysel insan ölçeğindeki yaklaşımlardan elde edilebileceğine" dair inançlarında birleşmelerine rağmen (Downs, 1981), ittifakları giderek parçalanmış ve 1970'li yılların sonlarında büyük ölçüde birbirlerinden bağımsız girişimler hâline gelmişlerdir (bk. Saarinen ve arkadaşları, 1984). Davranışsal coğrafyanın hümanist kanadında, bilimsel yasa arayışı yerini yorumsal ve düşünsel bir anlam arayışına ve insanların dünyayı nasıl algıladığına ve nasıl eylemlerde bulunduğuna dair araştırmalara

bırakmıştır. Golledge bu tür kavramsallaştırmaları reddetmiş, özellikle veri toplama ve analizin öznel olan ve bilimsel olmayan doğasını kabul etmemiştir. Bunun yerine, insanların eylemlerinin temelini oluşturan düşüncelerin, bilginin ve kararların; anketler, insanların mekânsal bilgileri hatırlama, işleme ve değerlendirme yeteneklerini ölçmek için derecelendirme ölçeği, algı testleri gibi bilişsel psikolojiden ödünç alınan yöntemlerle analitik ve bilimsel bir biçimde incelenmesini savunmuştur. Bu çalışmaların bulguları yön bulma, yaşam alanı seçimi, sanayi kümelenmesi, turist davranışları, göç, vb. mekânsal tercih ve karar verme modellerini test etmek için kullanılmıştır. Coğrâfî anlamda mekân mutlak ve verili olarak kavramsallaştırılmıştır (dolayısıyla bilinebilir ve haritalandırılabilir) fakat analitik olarak en önemli kabul edilen şey bu mekânın nasıl algılandığıdır.

Golledge'ın davranışsal coğrafyaya yaptığı katkılar azımsanamaz. Kariyeri boyunca, sürekli olarak davranışsal coğrafyanın teorik ve metodolojik temellerini ve ampirik kapsamını derinleştiren ve güçlendiren sistematik bir araştırma programı geliştirmiştir. Örneğin davranışçılık yaklaşımının teorik prensiplerini sağlamlaştırmak ve geliştirmek ve bu yaklaşımı daha geniş kitlelere sunabilmek için coğrafya disiplini içerisinde daha geniş ontolojik ve epistemolojik tartışmalara girişmiştir. Mekânsal bilginin geliştirilmesi ve inşa edilmesi, mekânsal tercih ve karar alma süreçleri (farklı bağlamlarda, ulaşım, yerleşim yeri seçimi) ve farklı nüfus yapılarında çevresel öğrenim (yetişkinler, çocuklar, gelişim yetersizlikleri, görme bozukluğu, kadın/erkek) ile ilgili olarak çeşitli teoriler üretmiştir. Bu teorilerden bazıları, örneğin mekânsal bilgiye dair nirengi noktası modeli, bilişsel ve çevresel psikologlar tarafından sıklıkla kullanılmıştır (bk. Couclelis ve arkadaşları, 1987). Golledge, çok boyutlu ölçekleme, psikometri testi, taslak harita, uzaklık ve yön tahminleri gibi davranışsal ölçümlere ve analitik tekniklere öncülük etmiş, bunları geliştirip test etmiştir (bir özet için bk. Golledge ve Stimson, 1997). Ayrıca (psikoloji) laboratuvarından gerçek dünyaya geçişe öncülük etmiş, psikologların özellikle mekânsal davranışları doğal ortamlarda modellemeleri gerektiğinin altını çizmiştir. Son olarak, araştırmalarında elde ettiği bulguları, planlama, ulaşım modellemesi ve belki de en başarılı olduğu alanlardan birisi olan görme bozukluğu olan insanlar için yön bulma ve iletişim araçlarının geliştirilmesi gibi gerçek dünyadaki

konulara (dokunsal harita, kişisel güdüm sistemi ve dokunsal ses algısı başta olmak üzere) uygulama amacını gütmüştür.

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Bazı araştırmacılar Golledge'ın fikirlerini davranışsal araştırmalarda kullanırken (bk. Golledge ve Stimson, 1997), bazıları teorik anlayışını bilişsel bilimler ve çevresel psikoloji ile bağlantılar sağlayarak geliştirmeye çalıştılar (bk. Kitchin ve Freundschuh, 2000; Kitchin ve Blades, 2001). Onun çalışmaları ve daha genel anlamda davranışsal coğrafya 1970'li yıllardan itibaren ciddi eleştiriler almaya başladı. Bunun bir sonucu olarak Cloke ve arkadaşları (1991) davranışsal coğrafyayı beşerî coğrafyanın uzun süre önce unutulmuş unsuru olarak niteledi. John Gold (1992) davranışsal coğrafyanın coğrafyacılar arasında neden tam olarak benimsenmediğine dair üç sebep ortaya koymuştur (özellikle İngiltere'de). İlk olarak, 1960'lı yılların sonları ile 1970'li yılların başlarında eğitim sektöründe yaşanan yapısal değişiklikler sebebi ile, genç davranışsal coğrafyacılar kürsü elde etmekte zorlandılar ve dolayısıyla bu alanda ciddi bir gelişim sağlanamadı. İkinci olarak, sosyal konular ve refaha ilişkin konular 1970'li yıllarda radikal coğrafya projesinin bir parçası olarak ön plana çıktı (bk. David Harvey), fakat davranışsal coğrafyanın bunları incelemeye uygun olmadığına dair bir algı oluştu. Üçüncü olarak davranışsal coğrafyanın felsefî tabanı, özellikle analitik çeşitliliği, farklı geleneklerden gelen araştırmacılar tarafından çok ciddi biçimde eleştirildi. Gerçekten de hem hümanistler hem de yapısalcılar davranışsal coğrafyayı ve dolayısıyla yaklaşım Golledge tarafından savunulduğu için onun çalışmalarını pozitivist doğası sebebi ile eleştirmişlerdir. Davranışsal coğrafyanın pozitivist mekân bilimine yeterli bir alternatif sunmak yerine, sadece yapılan vurguyu kaydırdığını, bu sebeple pozitivizme getirilen eleştirilerin bu yaklaşım için hâlen geçerli olduğunu iddia etmişlerdir. Cox (1981), davranışsal coğrafyanın ortaya çıkışının devrimsel olmaktan çok evrimsel olduğunu iddia etmiştir. Dahası her iki grup da analitik davranışsal coğrafyayı faydalı ve felsefî içerik yerine deneyciliği ve metodolojiyi aşırı biçimde vurguladığı için eleştirmiştir (Gold, 1992). Örneğin Cullen (1976), analitik davranışsal coğrafyacıların bilimsel paradigmadan eleştirel olmadan ödünç aldıkları fikirler ile araştıracakları sorunların doğasını belirlediklerini, bu sebeple

bağımsız–bağımlı değişkenler formatının aşırı kullanıldığını iddia etmiştir. Ley (1981:211) bilimsel paradigmaya sadık kalınmasının ölçüm, işlevsel tanımlar ve oldukça biçimci bir metodolojiye sebep olduğunu, bu yüzden "öznelliğin, mantıksal pozitivizmin deli gömleğine hapsolduğunu" vurgulamıştır. Golledge'ın çalışmaları insan davranışlarına ait yetersiz ve mekanik açıklamalar sunmakla suçlanmıştır.

Yapısalcılar insanların mekânsal davranışlarını idrak seviyesine indirilmesini, dolayısıyla insanların günlük yaşamlarındaki daha geniş çaplı sosyal, ekonomik ve siyâsî faktörlerin etkisinin göz önüne alınmamasını eleştirirken (Cox, 1981), hümanist coğrafyacılar özne-nesne ve olgu-değişken arasındaki ikiliğe karşı çıkarak, bu ikilikleri kabul eden araştırmaların sadece günlük yaşama dair ipuçları bulabileceğini, "yaşamın bütününü kavramakta başarısız olacağını ve bu yüzden bireyleri bütünlükleri içerisinde açıklayamayacağını" iddia etmişlerdir (Eyles, 1989: 111). Hümanistler, özne ve nesnenin birbirlerinden ayrılamayacağını çünkü bilincin kendi yorumlarını objektif dünyaya dayattığını ve dolayısıyla davranışları etkilediğini iddia etmişlerdir (Cox, 1981). Özne-nesne, olgu-değişken birleşmiş ve ayrılmaz hâle gelmiştir ve bu şekilde araştırılmaları gerekir; bu şekilde, analitik davranışsal coğrafyacılar tarafından kullanılan yöntemler geçersizdir, çünkü araştırmacının ve araştırılanın aynı anlamlara sahip olduğunu varsaymaktadırlar. Sonuç olarak, Golledge'ın teorileri deneyimlere dair önemli noktaları görmezden gelmekte ve bireyleri kaba makinelere indirgemekte (Thrift, 1981), eylemlerinin içerisinde gerçekleştiği sosyal bağlamlardan ve dolayısıyla anlamlardan sistematik biçimde koparmaktadır. Ley (1981) davranışsal coğrafyanın insanlar ve doğa arasında aslî bir devamsızlık görmeyen ve insan bilincine teorik bir statü vermeyen bir doğacı duruşu benimsediğini iddia etmiştir.

Bunlara ek olarak Walmsley ve Lewis (1993), davranışsal coğrafyacıları psikolojizmin tehlikelerine (sosyal olguları sadece bireylerin zihinsel özelliklerine dayanarak açıklama yanılgısı) karşı uyanık olmaları konusunda uyarmışlardır. Bireye odaklanarak, davranışsal coğrafyanın birey seviyesinde başlayan indirgemeci modeller inşa etmeye meyilli hâle geldiğini, böylece elde edilen çıktıların çeşitli parçaların toplamı olarak işlenebileceğini belirtmişlerdir (Greenburg, 1984). Bu oldukça önemli bir noktadır, çünkü davranışsal coğrafyaya getirilen temel

eleştirilerden bir tanesi, ekonomik, siyâsî ve sosyal kaygıları görmezden gelerek çevresel davranışlara tek boyutlu yaklaşımıdır. Gerçekten de Gold (1992: 240) "tüm alanları katı bir biçimde psikolojik paradigma içerisinde sınırlama" girişiminin davranışsal yaklaşımların hayal kırıklığının temel sebeplerinden olduğunu iddia etmiştir.

Bu son nokta, Golledge'ın engellilere ilişkin çalışmalarında açık bir şekilde göze çarpmaktadır. Alanında öncü olarak nitelenen ve davranışsal teorinin engellilik coğrafyasını açıklamak için kullanıldığı çalışmalar, Brendan Gleeson (1996) ve Rob Imrie (1996) gibi coğrafyacılar tarafından kıyasıya eleştirilmiştir. Bu coğrafyacılar Golledge'ın engellilik algısı ile ilişkili olarak vizyonunu, araştırmalarının ontolojik ve epistemolojik tabanlarını ve ideolojik içerik eksikliğini eleştirmişlerdir. İlk noktaya ilişkin Golledge'ın engelliliğe ilişkin olarak tıbbî bir açıklamayı benimsediğini, bu sebeple engelli insanların karşılaştığı problemlerin (toplumun onlara karşı olan davranışları yerine) onların engelli olma durumlarının bir fonksiyonu olarak görüldüğünü belirtmişlerdir. Bu bakış açısı, engelli insanları araştırma içerisine özne olarak yerleştirmekte, uzman araştırmacı ve pasif araştırma öznesi arasında ikiliği yeniden üretmektedir. Dahası, toplumun dışlayıcı pratiklerini ve bu insanları devre dışı bırakan ortamların sosyal, siyâsî ve ekonomik anlamda yeniden üretim süreçlerini görmezden gelmektedir. Dolayısıyla Gleeson ve Imrie'ye göre, Golledge'ın engellilik coğrafyası, engelliliği işlevsel sınırlamalara indirgemekte ve engelli insanları engelsiz insanlara benzer hâle getirebilirsek onların sorunlarının ciddi oranda azalacağı şeklinde bir anlayışı doğurmaktadır. Golledge, engelli insanların karşı karşıya kaldığı sorunları teknik yollarla çözülebilecek teknik konulara indirgemekle, dolayısıyla engelli insanların karşılaştığı sorunları siyaset alanının dışarısına çıkarmakla itham edilmiştir. Bu yaklaşım, engelli olma durumunu bağlamından ayrı biçimde değerlendirmekte, modern toplumsal ilişkilerin gömülü olduğu tarihsel ve mekânsal dönüşümlerin dışarısına yerleştirmektedir. Gleeson ve Imrie bunun yerine, toplumun baskıcı yapılarını açığa çıkararak engelli insanların özgürleşme mücadelelerini ele almanın çok daha faydalı bir yaklaşım olacağını iddia etmişlerdir.

Bütün bu yaygın eleştirilere rağmen, Golledge analitik davranışsal coğrafyanın algılanan kısıtlarını çürütmek için bu yaklaşımı ateşli bir

biçimde savunmaya devam etmiştir (bk. Golledge, 1981; Couclelis ve Golledge, 1983; Golledge, 1996; Golledge ve Stimson, 1997) ve davranışsal coğrafyanın beşerî coğrafya alanı içerisinde, özellikle de bilişsel ve çevresel psikolojinin ortaya çıktığı kuzey Amerika'da hâlâ yaygın biçimde kullanıldığı söylenebilir, (bk. Gärling ve Golledge, 1993; Golledge, 1999; Kitchin ve Freundschuh, 2000; Kitchin ve Blades, 2001). Bununla birlikte, Golledge'ın bu yaklaşımı yeniden canlandırma çabalarına rağmen, coğrâfî teori ve pratiğin ön saflarında yer almamaktadır (Golledge, 2002).

Rob Kitchin, İrlanda Ulusal Üniversitesi, Maynooth

Golledge'in Önemli Çalışmaları

Cox, K. R. & Golledge, R.G. (1969) *Behavioural Problems in Geography: A Symposium.* Evanston, IL: Northwestern University Press.

Golledge, R. G., Briggs, R. & Demko, D. (1969) 'The configuration of distances in intraurban space', *Proceedings of Association of American Geographers,* 1: 60–5.

Moore, G. T. & Golledge, R.G. (eds) (1976) *Environmental Knowing.* Stroudsberg: Dowden, Hutchinson and Ross.

Golledge, R. G. & Spector, A. N. (1978) 'Comprehending the urban environment: theory and practice', *Geographical Analysis,* 9: 403–26.

Golledge, R. G. & Stimson, R. J. (1987) *Analytical Behavioural Geography.* London: Croom Helm.

Golledge, R. G. (1993) 'Geography and the disabled: a survey with special reference to vision impaired and blind populations', *Transactions of the Institute of British Geographers,* 18: 63–85.

Golledge, R. G. & Stimson, R. J. (1997) *Spatial Behaviour: A Geographic Perspective.* New York: Guilford Press.

Golledge, R. G. (2002) 'The nature of geographic knowledge', *Annals of the Association of American Geographers,* 92 (1): 1–14.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Cloke, P., Philo, C. & Sadler, D. (1991) *Approaching Human Geography.* London: Paul Chapman Publishing.

Couclelis, H., Golledge, R. G., Gale, N. & Tobler, W. (1987) 'Exploring the anchor-point hypothesis of spatial cognition', *Journal of Environmental Psychology,* 7: 99–122.

Cox, K. R. (1981) 'Bourgeois thought and the behavioural geography debate', K. R. Cox & R.G. Golledge (eds), *Behavioural Problems in Geography Revisited.* Evanston, IL: Nortwestern University Press. s. 256–79.

Cullen, I. (1976) 'Human geography, regional science, and the study of individual behaviour', *Environment and Planning A,* 8: 397–409.

Downs, R. M. (1981) 'Maps and mappings as metaphors for spatial representation', L. S. Liben, A. Patterson & N. Newcombe (eds), *Spatial Representation and Behaviour Across the Life Span.* New York: Academic Press. s. 143–66.

Eyles, J. (1989) 'The geography of everyday life', D. Gregory & R. Walford (eds), *Horizons in Human Geography.* London: Macmillian. s. 102–17

Gärling, T. & Golledge, R.G. (eds) (1993) *Behaviour and E* *Psychological and Geographical Approaches.* London: North Holland.

Gleeson, B. J. (1996) 'A geography for disabled people?', *Transactions of the Institute of*

British Geographers, 21: 387–96.

Gold, J. R. (1980) *An Introduction to Behavioural Geography*. Oxford: Blackwell.

Gold, J. R. (1992) 'Image and environment: the decline of cognitive-behaviouralism in human geography and grounds for regeneration', *Geoforum*, 23: 239–47.

Golledge, R. G. (1981) 'Misconceptions, misinterpretations, and misrepresentations of behavioural approaches in human geography', *Environment and Planning A*, 13: 1315–44.

Cox, K. R. & Golledge, R.G. (eds) (1981) *Behavioural Problems in Geography. Revisited*. Evanston, IL: Northwestern University Press.

Couclelis, H. & Golledge, R.G. (1983) 'Analytical research, positivism and behavioural geography', *Annals of the Association of American Geographers*, 73: 95–113.

Golledge, R. G. (1996) 'A response to Gleeson and Imrie', *Transactions of the Institute of British Geographers*, 21: 404–10.

Golledge, R. G. (1997) 'On reassembling one's life: overcoming disability in the academic environment', *Environment and Planning D: Society and Space*, 15: 391–409.

Golledge, R. G. (ed.) (1999) *Wayfinding Behaviour: Cognitive Mapping and Other Spatial Processes*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Greenburg, D. (1984) 'Whodunit? Structure and subjectivity in behavioural geography', T. F. Saarinen, D. Seamon & J. L. Sell (eds), *Environmental Perception and Behaviour: An Inventory and Prospect*. Research paper 209, Department of Geography, University of Chicago. s. 68–79.

Imrie, R. F. (1996) 'Ableist geographies, disablist spaces: towards a reconstruction of Golledge's geography and the disabled', *Transactions of the Institute of British Geographers*, 21: 397–403.

King, L. & Golledge, R.G. (1978) *Cities, Space and Behaviour*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Kitchin, R. M. & Blades, M. (2001) *The Cognition of Geographic Space*. London: IB Taurus.

Kitchin, R. M. & Freundschuh, S. (eds) (2000) *Cognitive Mapping: Past, Present and Future*. London: Routledge.

Ley, D. (1981) 'Behavioural geography and the philosophies of meaning', K. R. Cox and R.G. Golledge (eds), *Behavioural Problems in Geography Revisited*. Evanston, IL: Northwestern University Press. s. 209–30.

Saarinen, T. F., Seamon, D. & Sell, J. L. (eds) (1984) *Environmental Perception and Behavior: An Inventory and Prospect*. Araştırma makalesi 209, Department of Geography, University of Chicago.

Thrift, N. (1981) 'Behavioural geography', in N. Wrigley and R. Bennett (eds), *Quantitative Geography in Britain*. London: Routledge & Kegan Paul. s. 352–65.

Walmsley, D. J. & Lewis, G. (1993) *People and Environment*. Harlow: Longman.

25 Derek Gregory

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Derek Gregory coğrafya alanının önde gelen teorisyenlerinden birisidir. 1951 yılında İngiltere'de dünyaya gelmiş ve Kent, Bromley'de büyümüştür. Yaşadığı yerdeki ilköğretim okulunu bitiren Gregory, 1969 yılında Sidney Sussex Üniversitesi'nde eğitim almak için burs kazanmıştır. Lisans, yüksek lisans ve doktora derecelerini Cambridge Üniversitesi'nde tamamlamış (1981) ve burada 1981'den 1988'e kadar öğretim üyesi olarak çalışmıştır. 1989 yılında Kanada'nın Vancouver kentinde yer alan British Columbia Üniversitesi'ne geçmiş ve coğrafya profesörü olmuştur. Çok sayıda ödül, nişan ve onur derecesinin sahibidir. Gregory bunların yanı sıra oldukça başarılı coğrafyacılar da yetiştirmiştir: Felix Driver, Matt Sparke, Alison Blunt, Chris Philo ve Noel Castree.

Gregory 1976 yılından bu yana oldukça ses getiren ve olumlu tepkiler alan çalışmalar yapmıştır. *Ideology, Science, and Human Geography* (1978b) ismi ile yayınlanan yüksek lisans tezi coğrafya disiplini içerisindeki yapısalcı, pozitivist ve düşünümsel yaklaşımlara getirdiği zekice eleştirilerle anılmaktadır. *Recollections of a Revolution* (Billinge ve arkadaşları, 1984) kitabı pozitivist darbenin rasyonel mantığın deneycilik üzerinden kazandığı kaçınılmaz bir zafer değil, akademik, kişisel ve sosyal şartlardan oluşan siyâsîleştirilmiş ve değişken bir matris içerisine gömülü aktif insan aktörlerinin ürünü olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bunların yanı sıra geleneksel konum teorisi (1982b), sistem teorisi (Gregory,1980), yayılma teorisi (1985c) ve beşerî coğrafyaya (Gregory, 1981a) ilişkin eleştiriler ortaya koymuş, özellikle beşerî coğrafyanın "aşikâr olanın sıradan biçimde sorgulanması" ile meşgul olduğunu iddia etmiştir.

Gregory eş zamanlı olarak Nigel Thrift gibi diğer teorisyenlerle beraber, bireysel davranışlar yerine sosyal yapıları vurgulayan aşırı determinist perspektifler ile zihnin bilinci ile başlayıp biten idealist görüşler arasında çok uzun zamandan bu yana süregelen hizipleşmeyi sona erdiren Anthony Giddens'ın yapılaşma teorisini coğrafyacılara sunma konusunda önemli bir rol oynamıştır. Gregory, tarihsel ve modern bağlamda, coğrâfî araştırmaların aktörlerin düşüncelerini, arzularını ve anlamlarını geri kazanmaları gerektiğini fakat toplumsal (ve mekânsal) ilişkiler, yaratıcılarının niyetlerini her zaman aşacağı için, kendi anlayışlarını aynı motivasyonların içine düşürmekten kaçınmaları gerektiğini iddia etmiştir. Dolayısıyla coğrafyaların inşası "olumsallık ve belirlenimin duyumsal bir girdabıdır" (Gregory 1982: 246). Yapılaşma teorisi adım adım beşerî coğrafya alanındaki merkezî kuramların standart bir parçası hâline gelmiş ve daha yakın dönemde ortaya çıkan postyapısalcı düşünce okulunun yükselişine yardımcı olmuştur.

Gregory'nin erken dönem çalışmaları sosyal teoriyi, o dönemde inatçı deneycilik anlayışı ile betimlenen tarihsel coğrafya disiplini ile bir araya getirmiştir (1976; 1978a). E. P. Thompson'ın ayak izlerini takip eden Gregory, Sanayi Devrimi Dönemi'nde İngiltere'de yaşanan sınıf çatışmaları ile ilgilenmiştir (1978; 1984a). Örneğin doktora tezinde (Gregory, 1982b) yapılaşma teorisini Yorkshire yün sanayine uygulamıştır. Bu tür çalışmaları, modernitenin kökenini ortaya çıkarmaya yardımcı olmuş, tarihsel anlamda özgül olan doğasını pozitivist ve Marksist Aydınlanma biliminin iddialarına rağmen evrensel biçimde tatbik edilebilir şekilde meydana çıkarmıştır. Modernitenin tarihselleştirilmesi krizlerinin ve modern tarihsel dönemdeki düşüşünün incelenmesine yol açmıştır (Gregory, 1991). Gregory kendisini hiçbir zaman postmodern bir yazar olarak tanımlamasa da, çalışmaları postmodernizmin temel ilkelerini coğrafya disiplini ile birleştirme konusunda önemli rol oynamıştır: Meta-anlatılara olan güvensizlik, farklılıklara ve çokluklara olan duyarlılık, bilgi ve iktidar arasındaki yakın ilişkiler.

Mekânsal Katkıları

Gregory'nin yaptığı katkılar 1980'li yılların sonlarında mevcut perspektiflerin eleştirilerini aşmış, coğrafyayı verili olarak değil üretilen bir şey olarak gören alternatifler ortaya koymaya başlamıştır; örneğin

konumlandırılmış sosyal pratiklerin ürünleri ve üreticileri. "*Solid Geometry*" (Gregory 1988a) çalışmasında mekân, zaman ve toplumun birbirinden bağımsız biçimde ele alınma olasılığını öne süren yapısalcı görüşleri eleştirmiştir. Mekânsal yapılar, mekânsal olmayan biçimde ortaya çıkan yapısal dönüşümlerin pasif birer dışa vurumundan çok daha fazlasıdır; Gregory'ye göre coğrafyalar, toplumsal değişim süreçleri içerisinde aktif katılımcılardır ve onların önemini anlayabilmek için, disiplinin, zaman coğrafyasından yeniden şekillendirilmiş hümanizmin kurucu fenomenolojisine kadar değişen bir kapsamda yeni araçlardan oluşan bir repertuara ihtiyacı vardır.

Gregory'nin ünlü çalışmalarından birisi olan *Geographical Imaginations* (1994a), yer ve mekânın beşerî bilimler ve sosyal bilimler alanlarında nasıl kuramsallaştırıldığını incelemiştir. Ortaya koyduğu iddialar görünüşte farklı olan paradigmaların katılımcılarına "doğal" gibi görünen iktidar/bilgi yapıları olan belirli rejimleri nasıl yansıttığına odaklanmıştır. Batı dünyasında coğrafyanın da dâhil olduğu sosyal bilimler anlayışı çok uzun süredir bağımsız, objektif, her şeyi bilen gözlemci anlayışını kabul etmektedir. Modernitenin hegemonya yürüyüşü esnasında ortaya çıkan bu perspektif, çeşitli Marksist ve pozitivist mekân algılarında yaygındır ve büyük olasılıkla erkek, her şeyi bilen rasyonel egoya belirli bir statüyü ve dolayısıyla iktidarı sunar. Bu efsanevî, sosyal bağlamdan yoksun varlık görecelik çağında giderek daha kuşkulu hâle gelmekte, Gregory'nin "bir sergi olarak dünya" şeklinde etiketlediği epistemolojik bakış açısının temellerini oluşturmaktadır. Bu görüş coğrâfî ilişkilere dair çeşitli Weberci (hem Max Weber hem Alfred Weber), ampirist, neoklasik ve araçsalcı görüşlerde tekrarlanmış ve bilginin kaçınılmaz sosyal yerleşikliğini reddetmiştir. Coğrafya alanı içerisinde ise (pozitivizmin katı modelleri içerisinde dışa vurulduğu gibi) soyut mekânın deneyimlenen mekân üzerinde kazandığı zaferde görülebilmektedir.

Fakat Gregory, bir sergi olarak dünyanın birçok rejim arasından sadece bir tanesini ifade ettiğini öne sürmektedir. Modernitenin gözle görülür olana inanması doğası gereği objektif olmaktan uzaktır, kusurludur ve belirli iktidar çıkarları ile ilişkilidir. Bir sergi olarak dünya anlayışı "gerçeğin gerçekten olduğu gibi" olduğuna ilişkin bilmiş bir betimleme sunmaktan ziyade tabiatı gereği dünyayı anlamanın modern

ve modernist bir yöntemini sosyal hayatı ve mekânı ticarîleştiren tarihsel süreç ile ilişkilendiren bir yöntemdir. Bir sergi olarak dünya anlayışını bir yük gibi gemiden atmak postkolonyal düşünce ve madun kavramı gibi marjinalleştirilen grupları ve onların güç topografyası içinde konumlarını dikkate alan yeni perspektiflere kapı açmaktadır. Gregory, anlamın meşru kaynağı olarak yerel halkın deneyimlerine dayandırılan kavramsal perspektiflere işaret etmektedir. Dolayısıyla onun çalışmaları coğrafya alanında postyapısalcı kuramların yolunu açmıştır.

Gregory için dil, insanlar, bağlamlar ve yerlere ilişkin bilginin elde edilmesi, yorumlanması, yayılması ve ifade edilmesi anlamında merkezî bir role sahiptir. Özellikle dokunaklı ve etkili anlatım biçimi ve metinlerinin zarifliği ile ün kazanmıştır. Örneğin Harvey (1995: 161), ifade yöntemindeki efsanevî yeteneğin altını çizmektedir. Hakkında yazdığı ve acılı dünyalarını iyileştirmek istediği insan özneler gibi Gregory'nin metinsel stratejileri de incelikli ve bilinçli olarak şiirseldir ve pozitivizmin sıkıcı ve kuru dilinden vazgeçen diğer coğrafyacılar için bir model oluşturmuştur. Gregory aynı zamanda, coğrafya disiplininin önemli terimlerinin ve kavramlarının kısa fakat bilgilendirici özetlerinin sunulduğu beş büyük ciltten oluşan *The Dictionary of Human Geography* (1981; 1986; 1994; 2000; 2009) eserinin editörlerinden birisidir. Bu eser, sayısız öğrenci ve şüphesiz öğretmen için, başka akademisyenleri etkilemek isteyen yazarların anlamsız sözleri arasında anlamları kaybolan kelimelerin ve ifadelerin anlamlarını netleştirmiştir.

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Gregory'nin kariyeri uzun süre boyunca devam eden bilgi, iktidar ve mekân arasında karşılıklı aslî ilişkilere dair Foucaultcu bir ilgi ile şekillenmiştir. Geleneksel Batılı (yapısalcı olmayan) Marksist anlayış içerisinde, sosyal ilişkileri ve coğrafyaları, ağları önceden belirlenmemiş fakat değişen iktidar ve bilgi rejimleri ile inşa edilen insan aktörlerinin olumsal (ve genellikle kasıtsız) çıktıları olarak tanımlamaktadır.

Edward Said (1978) tarafından oluşturulan oldukça önemli ve etkili perspektifin ortaya çıktığı dönemde Gregory, Avrupa'nın Batılı olmayan mekânları fethetmesi ile iç içe girmiş olan oryantalizm söylemine odaklanmıştır (Gregory, 1999b). Mekânı bilme biçimlerinden birisi olarak coğrafya (dünyanın çeşitli bölümlerinin aktif biçimde haritalanması,

şemalara aktarılması), sömürgeciliğin zirvede olduğu dönemde dünyanın her yerini hegemonyası altına alan Batılı iktidarın ve bilgi rejiminin bir parçasıydı. Dolayısıyla bir sergi olarak sömürgeci dünya Batılı hegemonyayı doğallaştırdı ve buna paralel bir biçimde Batılı olmayan dünyanın madun olduğu iddiasını ortaya attı. Batılı mekân anlayışları sömürgeciliğin önemli bir parçasıydı: Mekânın sınırlandırıldığı ve Batılı anlayış biçimlerine indirgendiği yöntemler kimlikler, benlik ve öteki arasında ciddi sınırlar çizdi. Dolayısıyla sömürgecilik ekonomik ve politik olduğu kadar kültürel ve ideolojik de bir projeydi ve coğrafya günümüze kadar onu şekillendiren biçimde Avrupa merkezli olmuştur.

Ampirik açıdan Gregory, Mısır'ın on dokuzuncu yüzyıl sonlarında ve yirminci yüzyılın başlarındaki Avrupa ve Amerika temsillerine odaklandı (Gregory 1995a, 2002a). On dokuzuncu yüzyılda Rosetta Taşı'nın çözülmesi ve eski Mısır biliminin Avrupa'da yaygınlaşması ile Mısır Batı'nın evrilen benlik algısında önemli bir coğrâfî ve ideolojik pozisyon sahibi olmuştur: Antik, gelişmeyen, hâlsiz bir kültür, aynı zamanda hem yakın hem uzak, sadece Batı'nın rasyonalitesinin uygulanması ile anlamlı hâle getirilebilir. Gregory, gezginlerin ve yöneticilerin gözlemlerine dayanarak, onların yazdığı metinlerin ortaya çıkardığı "hayâlî coğrafyaları" incelemiş, Avrupalıların Arap dünyası ve "ötekine" ilişkin ataerkil, cinsiyet ayrımcısı ve çoğu zaman ırkçı tasavvurlarını ortaya çıkarmıştır. Örneğin Verdi'nin Aida operasının on dokuzuncu yüzyılın ortalarında Kahire'de İngiliz seyirciler ile buluşması "emperyalizmin mikrofiziğini" ortaya çıkarmış, dönemin gazeteleri seyircilerin nasıl "Mısır'da gibi hissettiklerini" (yani kendi politikalarının oluşmasına yardımcı olduğu pis, kirli ve yoksul gerçeklikler yerine kendi fantezilerinde idealleştirilen topraklar) anımsatan başlıklarla dolmuştur. Dolayısıyla mekân, iktidar ve kimlik Mısır'ın panoptik yabancı bir otorite tarafından kontrol altında tutulması ile birbirlerinden ayrılmaz bir biçimde kaynaşmıştır. Oryantalizmi mekânsal anlamda ele almak, metinsel ve söylemsel pratiklerin, mekânın kontrolünü elinde tutanlar için anlamı olacak şekilde değerlendirilmesi ile nasıl somut sonuçlar doğurabildiğini açığa çıkarmaktadır: Bir sergi olarak dünya, her zaman *birileri* için olan bir sergidir. Duncan ve Gregory'nin (1999) editörlüğünü yaptığı *Writes of Passage* Batı'nın egzotik ötekini yanlış anlaması ile tanıdık olan yerlerin ötesine yapılan yolculukların ürettiği farklılık

coğrafyaları arasındaki bağlar üzerine önemli açıklamalar içermektedir. Gregory'nin postkolonyal çalışmalara yönelmesi oryantalizm ve doğanın sosyal inşası arasındaki yaratıcı ilişkiyi kullanmasını sağlamıştır (Gregory, 2001). Örneğin, ötekinin Batılı kaşifler tarafından fethedilmesi sırasında, gelişmekte olan dünyanın Avrupa merkezli bilgi üretme yöntemleri ile aktarıldığını, tropikal kuşaktaki ülkelerin çocuklara benzer insanların yaşadığı cennet bahçeleri veya yabanilerin yaşadığı hastalık dolu bataklıklar olarak nitelendiğini belirtmektedir. Mısır'da çöllerdeki kum tepeleri rasyonel bilimsel incelemeye (örneğin rüzgâr kökenli jeomorfoloji) tabi tutulmadan önce İngiltere'den giden kaşifler tarafından ("bir kurt sürüsü gibi") irrasyonel olarak nitelenmiştir.

2000 yılından bu yana Gregory'nin postkolonyal dönüşü, mevcut araştırma gündeminin özünü oluşturan çağdaş savaş, barış ve adalet konularını, özellikle de Amerika'nın 11 Eylül olaylarından sonra "terörle mücadele" politikasının bir parçası olarak Orta Doğu'ya yaptığı müdahaleleri araştırmaktadır. Bu çalışmaları savaşın kültürel boyutlarına odaklanmış, küresel jeopolitiğin günlük yaşamın biyo-politiği ile ilişkili olduğu yönleri incelemiştir (Gregory 2008a; 2008b). Bu ilginin merkezinde, kentsel mekânı koordinatlar kümesine çeviren ve geride bıraktığı yıkımı ve acıları maskeleyen bir strateji olan savunmasız sivillerin bombalanması yer almaktadır (Gregory, 2006b). *The Colonial Present: Afghanistan, Palestine, Iraq* (2004) eseri yakın dönemdeki ABD, İngiliz ve İsrail politikalarının neoliberal oryantalist doğasını göstermiş, Arap ve Müslüman halkların değişik biçimlerde (örneğin doğaları gereği irrasyonel ve kana susamış) temsil edildiğine dair söylemsel siyasetin nasıl emperyalist hırslara dönüştüğünü deşifre etmiştir. Bu tür manevralar sağ görüşten doğan milliyetçi ve ırkçı söylemler yolu ile sistematik olarak insanlığını yitiren geniş bir insanlık kitlesinin yeniden insanlaştırılmasına yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla postkolonyal düşünce ana akım medyanın muhafazakâr siyasetinin hegemonyası altında sessiz kalan grupların sesini yükseltmesinin bir aracıdır.

Bu düşünce tarzı Gregory'nin ABD'nin (özellikle Küba'nın Guantánamo kentindeki askerî üssü ve cezaevinde ortaya çıkan) yaptığı insan hakları ihlalleri üzerinden hukukun mekânsallığını araştırmasına yol açmıştır; bu konuyu ele alırken İtalyan filozof Giorgio Agamben'in fikirlerinden yararlanmıştır (Gregory, 2006). Tüm bu örneklerde

Amerika'nın uyguladığı politikalar gerekli ve terapi niteliğinde görülmüş, ayaklanmayı bastıranların gerekçesiz eylemlerini ıslah etme amacı taşıdığı belirtilmiştir. Allan Pred ile birlikte editörlüğünü yaptığı *Violent Geographies* (2007) eseri siyâsî terörün, günlük yaşamın ve mekânın farklı bağlamlar içerisinde -Müslüman ve Hindu köktenciliği, devlet tarafından desteklenen terörizm, terörle mücadele kapsamında Pentagon'un zincirinden kurtulmuş eylemleri, aşırı şiddetin söylemsel sterilizasyonu- nasıl iç içe geçtiğine ilişkin kapsamlı bir derleme sunmuştur. Gregory ve Pred (2007: 6) her zaman biyo-siyaseti göz önüne alarak *Violent Geographies* eserinin girişinde "siyâsî şiddetin, jeopolitiğin ve jeoekonominin bazı durumlarda aşırı soyut mekânlarını günlük yaşamın kişiselliğine, insan bedeninin en gizli noktalarına doğru bastırdığını" ifade etmektedirler.

Derek Gregory, otuz yıl boyunca coğrafya disiplinine ardı ardına özgün perspektifler kazandırmıştır; özellikle yapılaşma teorisi, postmodernizm, oryantalizm en önemli katkıları arasındadır. Kariyeri boyunca, zaman ve mekânın günlük yaşamda sıradan insanlar tarafından üretildiği ve yeniden üretildiği derin tarihsel perspektif ihtiyacı konusunda ısrarcı olmuştur. Çalışmaları coğrafya alanında mekânsal ilişkilerin açıklanmasında, aktörlerin niyetlerini ve yer aldıkları bağlamları ciddiye alma ihtiyacını yerleştirmiştir. Dahası onun yaptığı katkılar sonucunda beşerî coğrafya, doğasında yer alan eleştirel özelliği -toplumsal pozisyonu ve epistemolojik destekleri konusunda özdüşünümsel, iktidarı gündeminin en üstüne yerleştiren, adalet ve eşitsizlik konularına duyarlı, özgürleştirici projeleri desteklemek üzere tasarlanan ilerlemeci bir ahlak anlayışına sahip- geri dönülemez bir biçimde ortaya çıkarmıştır.

Gregory'nin çalışmaları şüpheye yer bırakmayacak şekilde sömürgecilik ve kapitalizmin söylemsel biçimde anlaşılması gerektiğini göstermiştir; kendisi de temsil süreçlerinde dilin oynadığı rollerin kurnaz bir gözlemcisi olmaya devam etmiştir. Yaptığı çalışmalarla coğrafyacıların dile ilişkin yaptığı egzersizlerin yorumsal pasif egzersizler olmaktan öteye geçmesine yardımcı olmuş ve aktif bir anlam inşa süreci olarak yeniden biçimlendirilmesini sağlamıştır. Gregory kariyeri boyunca temsil siyasetine ve tüm kavrayış yöntemlerinin güç/*bilgi* rejimleri ile kaçınılmaz biçimde iç içe geçmesi konularında duyarlı olmuştur: Söylemler eş zamanlı olarak tanımladıkları ve kendilerinin ortaya çıkmasını sağlayan

ilişkileri yansıtırlar ve oluştururlar. Dolayısıyla Gregory, iktidar, bilgi ve mekânın modern anlamda kaynaşmasına katkıda bulunmuştur.

Son olarak Gregory, coğrafyacıları ve postkolonyal teorileri birbiri ile tanıştırma konusunda önemli rol oynamış, coğrafyanın söylem olarak Batılı olmayan halkların sistematik bir biçimde ötekine dönüştürülmesinde geçmişte ve günümüzde kullandığı önemli fakat görünmez yöntemlere dikkat çekmiştir. Coğrafyanın postkolonyal çalışmalar alanındaki en önemli isimlerinden olan Gregory'nin çalışmaları pasif akademik görüş belirtmenin ötesine geçmiş, modern jeopolitik olaylara ve süreçlere ilişkin kanıksanmış varsayımları istikrarsızlaştıran siyâsî müdahaleler şeklinde hizmet vermiştir. Arap ve Müslüman coğrafyası üzerine olan araştırma gündemi oryantalizmin geçmişte kalmış bir döneme ait tozlu bir anlayış olmadığını, ABD gibi ülkelerin Orta Doğu'daki hegemonyasını pekiştirmek için günümüzde uyguladığı politikalar içerisinde yaşadığını ortaya çıkarmıştır. Aktivist akademisyen modeli olarak yazdığı metinler teori ve pratik arasındaki büyük uçurumu kapatmaya yaramaktadır.

Barney Warf, Kansas Üniversitesi

Gregory's Önemli Çalışmaları

Duncan, J. & Gregory, D. (eds) (1999) Writes of Passage: Reading Travel Writing. London: Routledge.

Gregory, D. (1978b) Ideology, Science and Human Geography. London: Hutchinson.

Gregory, D. (1989a) 'Areal differentiation and post-modern human geography', D. Gregory & R. Walford (eds), Horizons in Human Geography. London: Macmillan. s. 67–97.

Gregory, D. (1989b) 'The crisis of modernity? Human geography and critical social theory', in R. Peet & N. Thrift (eds), New Models in Geography. London: Unwin Hyman. s. 348–85.

Gregory, D. (1994a) Geographical Imaginations. Cambridge, MA: Blackwell.

Gregory, D. (1995d) 'Imaginative geographies', Progress in Human Geography. 19: 447–85.

Gregory, D. (2004) The Colonial Present: Afghanistan, Palestine, Iraq. New York: Wiley-Blackwell.

Gregory, D. (2006a) 'The black flag: Guantánamo Bay and the space of exception', Geografiska Annaler B, 89: 405–27.

Gregory, D. (2008b) 'The biopolitics of Baghdad: counterinsurgency and the counter city', Human Geography, 1: 6–27.

Gregory, D. & Castree, N. (eds) (2006) David Harvey: A Critical Reader. New York: Wiley-Blackwell.

Gregory, D. & Pred, A. (eds) (2007) Violent Geographies: Fear, Terror, and Political Violence. New York: Routledge.

Gregory, D. & Urry, J. (eds) (1985) Social Relations and Spatial Structures. New York: St Martin's.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Barnes, T. & Gregory, D. (eds) (1997) Reading Human Geography: The Poetics and Politics of Inquiry. London: Arnold.

Billinge, M., Gregory, D. & Martin, R. (eds) (1984) Recollections of a Revolution: Geography as Spatial Science. London: Macmillan.

Deutsche, R. (1995) 'Surprising geography', Annals of the Association of American Geographers, 85: 168–75.

Gregory, D. (1976) 'Rethinking historical geography', Area, 8: 295–9.

Gregory, D. (1978a) 'The discourse of the past: phenomenology, structuralism and historical geography', Journal of Historical Geography, 4: 16–73.

Gregory, D. (1980) 'The ideology of control: systems theory and geography', Tijdschrift voor Economische en Sociale Geographie, 71: 327–42.

Gregory, D. (1981a) 'Human agency and human geography', Transactions of the Institute of British Geographers, 6: 1–18.

Gregory, D. (1982b) Regional Transformation and Industrial Revolution: A Geography of the Yorkshire Woollen Industry, 1780–1840. Minneapolis: University of Minneapolis Press.

Gregory, D. (1984a) 'Contours of crisis? Sketches for a geography of class struggle in the early Industrial Revolution in England', in A. Baker & D. Gregory (eds), Explorations in Historical Geography. Cambridge: Cambridge University Press. s. 68–117.

Gregory, D. (1985a) 'Suspended animation: The stasis of diffusion theory', D. Gregory & J. Urry (eds), Social Relations and Spatial Structures. New York: St Martin's. s. 296–336.

Gregory, D. (1988a) 'Solid geometry: notes on the recovery of spatial structure', R. Golledge, H. Couclelis & P. Gould (eds), A Ground for Common Search. Santa Barbara: Santa Barbara Geographical Press.

Gregory, D. (1989c) 'Presences and absences: time-space relations and structuration theory', D. Held & J. Thompson (eds), Critical Theory of Modern Societies. Cambridge: Cambridge University Press. s. 185–214.

Gregory, D. (1991) 'Interventions in the historical geography of modernity: social theory, spatiality and the politics of representation', Geografiska Annaler, 73B: 17–44.

Gregory, D. (1995a) 'Lefebvre, Lacan and the production of space', G. Benko & U. Strohmayer (eds), Geography, History and Social Science. Dordrecht: Kluwer.

Gregory, D. (1995b) 'Between the book and the lamp: imaginative geographies of Egypt, 1849–50', Transactions of the Institute of British Geographers, 20: 29–57.

Gregory, D. (1995c) 'Commitments: the work of theory in Human Geography', Economic Geography, 72: 73–80.

Gregory, D. (1995d) 'A geographical unconscious: spaces for dialogue and difference', Annals of the Association of American Geographers, 85: 175–86.

Gregory, D. (1999b) 'Scripting Egypt: orientalism and the cultures of travel', J. Duncan & D. Gregory (eds), Writes of Passage: Reading Travel Writing. London: Routledge. s. 115–50.

Gregory, D. (2001) '(Post) colonialism and the production of nature', N. Castree & B. Braun (eds), Social Nature: Theory, Practice, and Politics. Oxford: Blackwell. s. 84–111.

Gregory, D. (2002a) 'Emperors of the gaze: photographic practices and the captivation of space in Egypt, 1839–1914', J. Schwartz & J. Ryan (eds), Picturing Place: Photography and Imaginative Geographies. New York: I. B. Tauris. s. 195–225.

Gregory, D. (2006b) 'In another time', Arab World Geographer, 9 (2): 88–111.

Gregory, D. (2008a) 'The rush to the intimate: counterinsurgency and the cultural turn in late modern war', Radical Philosophy, 150: 8–23.

Gregory, D. and Baker, A. (eds) (1984a) Explorations in Historical Geography: Some Interpretative Essays. Cambridge: Cambridge University Press.

Gregory, D., Johnston, R., Haggett, P., Smith, D. & Stoddart, D. (eds) (1981b). The Dictionary of Human Geography. Oxford: Blackwell.

Gregory, D., Martin, R. & Smith, G. (eds) (1994) Human Geography: Society, Space and Social Science. London: Macmillan, and Minneapolis: University of Minnesota Press.

Gregory, D. & Walford, R. (eds) (1989) New Horizons in Human Geography. London: Macmillan.

Harvey, D. (1995) 'Geographical knowledge in the eye of power: reflections on Derek Gregory's Geographical Imaginations', Annals of the Association of American Geographers, 85: 160–4.

Johnston, R. J., Gregory, D. & Smith, D. (eds) (2000) The Dictionary of Human Geography (4th edition). Cambridge: Blackwell.

Katz, C. (1995) 'Major/minor: theory, nature, and politics', Annals of the Association of American Geographers, 85: 164–8.

Said, E. (1978) Orientalism. New York: Vintage.

Soja, E. (1980) 'The socio-spatial dialectic', Annals of the Association of American Geographers, 70: 207–25.

26 Torsten Hägerstrand

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Stig Torsten Erik Hägerstrand 1916 yılında dünyaya gelmiş ve İsveç'in kırsal kesiminde büyümüştür. 1944 yılında İsveç'in Lund Üniversitesi'nden lisans derecesini, 1953 yılında yine aynı okuldan doktora derecesini almıştır. Coğrafya ile ilgili ilk izlenimleri olumsuzdur: "Bölgesel coğrafya ile ilgili dersler oldukça sıkıcıydı... Coğrafya bir fikirler dünyası veya dünyaya bir bakış açısı gibi görünmüyordu, bunun yerine ansiklopedilerde yer alması gereken sonu gelmeyen bilgilerin toplamı gibiydi" (Hägerstrand, 1983: 244). Bu durum, Güney İsveç'te yer alan Asby'de 1840 yılından 1940 yılına kadar yaşamış olan her kişinin biyografisine dayanan bölgesel bir çalışma yaptıktan sonra değişmiştir. Hägerstrand daha sonra bu büyük veri setinin zaman içerisinde istikrar gösterdiğini ve sayısal terimlerle tanımlanabileceğini fark etti. Ayrıca Lund Üniversitesi'nde Edgar Kant'tan, von Thunen ve Christaller'in konum teorileri üzerinde ders aldı (bk. Hägerstrand, 1983). Bu dersler olasılık teorisinin yerleşim örüntülerini çalışmada kullanılabileceğini fark etmesini sağladı. "Konumların bilimi"ne olan bu ilgisi ünlü mekânsal dağılım modellerini oluşturması ile sonuçlandı.

Hägerstrand'ın kariyerinin büyük çoğunluğu, 1953 yılında doçent olarak atandığı ve 1957 yılında kürsü sahibi olduğu Lund Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Coğrafya Bölümü'nde geçmiştir (Hägerstrand'ın akademik hayatı ile ilgili olarak bk. Pred, 1967). Hägerstrand, akademik araştırmalar ve öğretmenlik görevlerinin yanı sıra İsveç hükümetinin planlama çalışmalarında da önemli rol oynamıştır. Yaptığı çalışmalar İsveç'in yeni yerel yönetim birimlerine bölünmesi, il yönetimlerinin yeniden örgütlenmesi, ulusal toprak ve su kullanımı planları, ulusal

yerleşim stratejilerini kapsamaktadır. 2004 yılında Lund kentinde vefat etmiştir Peter Haggett (2004: 17). Vefat ilanında, Hägerstrand'ın kariyeri ayrıntılı biçimde aktarılmış, onun "sınırları görmezden gelen, fikirleri ve insanları bir araya getirmenin verdiği keyiften hoşlanan, başkalarının sadece kaos ve rastlantısallık gördüğü yerlerde kalıplar ve düzen gören" birisi olduğunu yazmıştır.

Hägerstrand'ın, yeniliklerin yayılması ile ilgili yayınları 1950'li ve 60'lı yıllarda yaşanan "nicel" devrimde öncü bir rol oynamasına sebep olmuş, daha sonra yaptığı zaman coğrafyası üzerine olan çalışmaları 1970'li yıllarda ön plana çıkan davranışsal coğrafya alanında lider isimlerden biri olmasını sağlamıştır. Hägerstrand'ın çalışmaları, ana dili İngilizce olan coğrafyacıların büyük kısmının İngiltere ve Kuzey Amerika dışından gelen akademisyenlere pek aldırış etmediği ve coğrafyanın Fransa ve Almanya'da (şüphesiz haksız biçimde) görmezden gelindiği bir dönemde, bu konuların İsveç'te görünür hâle gelmesi ve o hâlde kalması açısından çok etkili olmuştur. Onun yaptığı bu katkılar 1981 yılında, yayınladığı eserlerinin bir bibliyografisini içeren *Festschrift* eserinin (editör Allan Pred) yayınlanması ile kutlanmıştır.

Mekânsal Katkıları

Hägerstrand, beşerî coğrafya alanına, birçoğu doktora tezinden ve erken dönem çalışmalarından gelen önemli fikirler kazandırmıştır. Asby adındaki küçük kasabada yaşayanların ayrıntılı ve itinalı bireysel biyografilerine dayanan, İsveç'te göçe ilişkin (1957) erken dönemde yaptığı çalışmalar, göçün mesafe ile ters orantılı olması ve bunun zaman içerisindeki değişimi üzerine ilginç genellemeler yapmaktadır. Göçün mesafenin artması ile birlikte azalması üzerine yaptığı çalışma, mesafe ve insan ilişkisi üzerine yapılan nicel araştırma geleneğinin başlangıç noktası olmuştur (örneğin Olsson, 1965). Hägerstrand aynı zamanda mesafenin öneminin tarihsel olarak azalmasını da tanımlamıştır. Yaptığı analizlerin etkisi haritaları yenilikçi biçimde kullanma yöntemleri ile güçlenmiştir; özellikle Asby'nin merkezde olduğu azimutal logaritmik uzaklık haritası üzerinden göç kararlarına uygun mekânları tarifi.

Ampirik olarak coğrafya alanına yayılma simülasyonunu tanıtmış, bilhassa, ilk olarak tarımsal yeniliklere uyguladığı fakat daha sonra başka yazarlar tarafından varoşların yayılımı (Morrill, 1965) ve Polinezya

yerleşimleri (Levison ve arkadaşları, 1973) gibi farklı coğrâfî olguları içine alacak şekilde genişletilen *dalga biçiminde* veya *bulaşıcı yayılma* kavramlarını ortaya atmıştır. "Ortalama bilgi alanı" Hägerstrand'ın yayılmaya ilişkin kavramsallaştırmasının merkezinde olan önemli bir kavramdı; bu alan merkezi bir nokta etrafında düzenlenmiş olan olasılıklardan oluşan bir matristi. Merkezde bulunan bir kişi etrafındaki yerlerden ortalama bilgi alanı tarafından belirlenen olasılıkla mesajlar alıyordu. Tarımsal yeniliklerin yayılması bağlamında, bu durum, bir çiftçinin belirli bir yenilikten haberdar olduğu döneme ait olasılığı üretmektedir (yeni bir tarımsal teknoloji veya yeni bir hasat yöntemi gibi). Çalışmaları ile coğrafya alanına kazandırdığı bir diğer yenilik, basit bir yayılma sürecinin bir yeniliğin kabul edilmesini belirlemesi durumunda ne olacağını açıklayabilmek için simülasyon kullanmasıdır. Yeniliğin yayılma sürecinin nasıl geliştiğini modellemek için rastgele sayıların kullanımı coğrafya alanı için yeniydi fakat kısa süre içerisinde oldukça popüler bir hâle geldi ve özellikle bir sürecin matematiksel nitelendirmesi çok zor olduğunda simülasyonunun bir seçenek olarak kullanılabileceği aşikâr hâle geldi. Mekânsal bir sürecin simülasyonu haritalandırılabilir ve gerçeklikle karşılaştırılabilir, bu sayede gözlemlenen örüntünün gerçek hayatta olup olmayacağına ilişkin sezgisel bir fikir simüle edilen süreçler yolu ile elde edilebilir.

Hägerstrand, coğrafya alanında bireysel davranışların önemini vurgulayan nicel coğrafyacılardan biriydi. Bu fikri, İsveç ve diğer ülkelerde çok sayıda coğrafyacının (Carlstein ve arkadaşları, 1978; Parkes ve Thrift, 1980) ilgisini çeken zaman coğrafyası düşüncesine (Hägerstrand, 1973) evirilmiştir. Gregory (2000b), Hägerstrand'ın temel çerçevesini dört temel savla açıklamaktadır. İlk olarak mekân ve zaman, bireylerin projelerini hayata geçirebilmek için kullanması gereken sınırlı kaynaklardır. İkinci olarak herhangi bir projenin hayata geçirilebilmesi için üç farklı türden sınırlamaya tabidir: İnsanların konumları ve zamana ilişkin kaynakları göz önüne alındığında yapabilecekleri mümkün olay şeyleri sınırlayan kısıtlamaların kapasiteleri; bireylerin nerede, ne zaman ve ne kadar süre ile buluşabileceğini belirleyen birliktelik sınırlamaları; belirli zaman-mekân alanlarına erişim ile ilgili şartları ortaya koyan otorite sınırlamaları. Üçüncü olarak, bu sınırlamalar bireylerin belirli projeleri tamamlamaları için olasılık dâhilinde olan şeyleri

tasvir ederler. Dördüncü olarak "analiz için merkezî durumdaki sorun" genellikle "açık zaman-mekânlar" için rekabettir.

Zaman coğrafyası üzerine çalışmak, bireylerin hareketlerinin kısa süreler üzerinden ayrıntılı biçimde tahlilini içermekte, günlük, haftalık vb. zaman-mekân güzergâhları da dâhil olmak üzere insanların zaman içerisinde mekânlar arasında kat ettikleri güzergâhları incelemektedir. Zamanın ve diğer kaynakların harcanması arasında çeşitli değiş tokuşlar yaşanabilir. Örneğin belirli bir zamanda buluşan fakat oraya gelmek için farklı biçimlerde yolculuklar yapan insanlara bakarak insanların aktivitelerine ait ilginç perspektifler ortaya çıkarılabilir. Benzer biçimde, günün başında ve sonunda aynı yerde fakat gün içerisinde farklı mekân-zaman güzergâhları kullanan hane halkını incelemek de ilginç sonuçlar verebilir. Genellikle şematik biçimlerde ortaya konan bu tür fikirlerin geliştirilmesi, belirli zamandan önce ve sonra belirli bir yerde olması gereken bir kişi tarafından ulaşılabilecek zaman ve konum kümesini tanımlayan zaman-mekân prizmaları gibi kavramları içermektedir.

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

"Nicel devrim" olarak bilinen yeni fikirlerin yayılmasına katkıda bulunan Peter Haggett ve diğerleri gibi Hägerstrand da ampirik tanımlar yerine teori ve genelleştirilen modellerle daha çok ilgileniyordu. Hägerstrand aynı zamanda, belki de konumsal analizlerin sadece geometrik yaklaşımlarına karşı, zaman ve mekânların içerisinde gerçekleşen süreçlerle de ilgileniyordu. Bu tür bir kavram da yayılmaydı. Erken dönemde Berkeley Okulu ve Carl Sauer geleneğinde yayılma üzerine yaptığı ve yayılmayı toplum veya kültür ölçeğinde bir olgu olarak gören çalışmalara zıt bir biçimde, odağını belirli bir yeniliği benimsemek (veya benimsememek) için mekâna bağlı kararlar alan ve belirli noktalarda konumlanmış bireylere çevirdi. Hägerstrand davranışsal coğrafyaya geçiş yaptıktan sonra (Hägerstrand, 1970) bu bireyleri, sadece "ekonomik insan" olarak tanımlamamış, aynı zamanda alternatif eylemlerin faydalarını hesaplama konusunda eksik bilgi ve yetersiz yetenekle hareket eden bireyler olduklarını belirtmiştir. Ayrıca kararların belirsizlik koşullarında alındığını da kabul etmiştir.

Coğrâfî yayılma teorisi Hägerstrand'ın çalışmalarından yola çıkarak bir bakıma onun yayılma modellerinin (örneğin moda ve dedikodu) diğer olgulara uygulanması yolu ile geliştirilmiştir. Yayılmanın farklı biçimleri arasında ayrımlar yapan çalışmalar da yapılmıştır. Hudson'ın yayılma üzerine yaptığı çalışma (1969) merkezî yer hiyerarşine dayanmaktaydı ve oldukça önemliydi, fakat bu alan yayılmanın giderek daha gerçekçi modellerinin farklı kavramlarla kullanılması ile gelişmiştir. Aynı zamanda yayılma üzerine yapılan coğrâfî ve sosyolojik çalışmalar arasında da ilgilenilen konuların yakınlaşması durumu yaşanmıştır.

Hägerstrand'ın çalışmaları ve yayılma üzerine yapılan çalışmalar arasındaki bir diğer fark belirli yeniliklerin ortaya çıktığı varsayılabilecek olan belirli zaman ve yerlerden ziyade nicel terimlerle ortaya konabilecek genel modeller arayışıydı. Gerçekten de Hägerstrand'ın yayılma modelleri açık bir biçimde olasılıksaldı. Simülasyon yöntemi tek bir "gerçek" ve belirleyici çıktı yerine farklı çıktılardan oluşan bir dizilişin oluşması anlamına geliyordu. Bu durum çok sayıda olası neticeden bir tanesinin ortaya çıktığı bir dünya görüşünün gelişmesine yol açtı; bu görüş Curry (1964) ve Dacey (1966) gibi nicel coğrafyacılar tarafından da paylaşılıyordu. Coğrafyacılar, esas sorunun belirli şartların basit bir modelin varsayımları tarafından üretilip üretilemeyeceğini test etmek olduğu tümdengelimci bir yaklaşımı benimseme konusunda cesaretlendiler. Bu yaklaşım, modelin varsayımları tamamen gerçek dışı olduğunda eleştirilebilirdi (örneğin klasik merkezi yer teorisi). Fakat Hägerstrand'ın çalışmaları ayrıntılı veri setlerine dayanıyordu ve genel teorinin gelişiminden önce ortaya konulmuştu.

Gregory (2000a) Hägerstrand'ın yayılma üzerine yaptığı çalışmalara ve bunlara verilen tepkilere ilişkin kısa ve öz bir açıklama yapmıştır. Önemli bir gelişme Cliff, Haggett ve diğerlerinin salgınları modellemeleri sonucu, mekânsal yayılmanın daha karmaşık modellerinin ortaya konmasıdır (bk. Haggett ve diğerleri, 1977, yedinci bölüm). Blaikie (1978) yayılma araştırmalarının mekânsal biçimler ve mekân-zaman dizilişi ile meşgul olmasını, Gregory (1985) ise yayılmanın ve yayılmanın sonuçlarının ortaya çıktığı şartları netleştiren sosyal teori ile ilişkiye girme konusunda isteksiz olmasını eleştirmiştir.

Hägerstrand'ın zaman coğrafyasına ilişkin fikirleri birçok farklı yazar tarafından İsveç ve diğer ülkelerde geliştirilmiştir. Zaman sınırlamalarının çalışılması, sosyal sınıfların diğer yönlerini ortaya koyan kaynaklar arasındaki farklılıkları vurgulamıştır. Zaman coğrafyası bilhassa zamana ilişkin kaynaklara erişimdeki cinsiyet farklarına ve özellikle de küçük çocukları olan annelerin zamanla ilişkili sorunlarına dikkat çekmiştir. Benzer çalışmalar zamanın coğrafya içerisindeki rolünün diğer yönlerini incelemiş; örneğin Thrift'in çalışması (1977) demiryollarının yaygınlaşması ile on dokuzuncu yüzyıl İngiltere'sinde standart hâle getirilen zamanın yayılmasını ve faktöriyel ekolojinin mekân gibi zamanı da içine alacak şekilde gelişimini incelemiştir (Parkes ve Thrift, 1980, sekizinci bölüm). Zaman coğrafyası kavramı, 1980'li yıllarda coğrafyacılara ek olarak sosyologların da dikkatini çekmiş (Giddens, 1989) ve sosyologlar arasında coğrafyanın statüsünü yükseltmeye yardımcı olmuştur. Zaman coğrafyası ile ilgili birçok terim ve kavram günümüze kadar beşerî coğrafyanın teorik kısmının önemli bir parçası olarak kalmaya devam etmiştir (bk. May ve Thrift, 2001; Miller, 2005).

Bununla birlikte, zaman coğrafyasına getirilen yaygın bir eleştiri, insanların mekân/*zaman* içerisindeki konumlarına ve ele alabilecekleri olası projeleri etkileyen sınırlamalara yapılan vurgudur, yani fizikalizm. Rose (1977) gibi düşünen bazı eleştirmenler bu durumun tutum, dürtü ve seçenek gibi konuların rolünü önemsiz gibi gösterdiğini iddia etmektedir (şüphesiz bazıları irrasyonel veya bilinçsiz olabilir). Rose'un eleştirilerine Parkes ve Thrift (1980: 275–7) değinmiş, yazarlar, bunların zaman coğrafyasının ne olduğuna dair hatalı algılardan veya yaklaşımını zaman ve mekânın tüm sosyal kullanımlarını ve bölüşümünü açıklayamamasından kaynaklandığını iddia etmişlerdir. Feminist bir perspektiften bakan Rose (1993) zaman coğrafyasını, kişiyi, tüm sosyal ve kültürel kimliklerin (ırk, toplumsal cinsiyet, cinsellik gibi) silindiği zaman coğrafyası çalışmaları için "temel parçacık" olarak kavramsallaştırdığı için eleştirmiştir. Hoppe ve Langton (1988) zaman coğrafyasının kendisini mikro ölçeklere ve kısa döneme hapsettiğini, içerisinde işlediği yapıların ve bağlamların değişimini ihmal ettiğini öne sürmüştür. Bu yazarlar, uzun dönemli makro ölçekteki süreçlere ışık tutmak üzere zaman coğrafyasını geliştirmeye çalışmışlardır.

Hägerstrand'ın kendisi de (1983: 254) zaman coğrafyası üzerine yaptığı çalışmalara "insan var oluşunun daha önemli parçası olan deneyim ve anlama ait alanları görmezden geldiği ve dışarıda bıraktığı" şeklinde getirilen eleştirileri kabul etmiştir. Örneğin, Anne Buttimer'in (Hägerstrand 1983: 254 içerisinde) eleştirilerinin doğruluğunu kabul etmekte, zaman coğrafyası şemasının insan zamansallığının önemli boyutlarını görmezden geldiğini doğrulamaktadır; zamanın imgeleri ve zaman algısı, bio-ekolojik ritimler. Bu son noktanın da ortaya koyduğu gibi, Hägerstrand'ın perspektifi insana ait içgörüleri insânî durumun dışında bırakmamaktadır. Gerçekten de van Paassen (1981) Hägerstrand'ın düşüncelerinin hümanist bir analizini sunmuş, onun fikirlerini Vidal de la Blache'ın fikirleri ile ilişkilendirmiştir. Hägerstrand'ın çalışmalarında genellikle gözden kaçırılan bu hümanist unsur belki de en iyi şekilde 1970 yılında yayınladığı makalesi "What about people in regional science? (*Bölge bilimi çalışanlara ne olacak*)" içerisinde görülebilir. Diğer nicel coğrafyacılardan farklı biçimde Hägerstrand'ın fikirleri farklı geleneklerden gelen coğrafyacıların ilgisini çekmiş (Buttimer gibi hümanist coğrafyacılar da dâhil olmak üzere) ve sosyal ve kültürel coğrafyanın alet çantasının önemli bir parçası olmaya devam etmiştir.

Robin Flowerdew, St. Andrews Üniversitesi

Hägerstrand'ın Önemli Çalışmaları

Hägerstrand, T. (1952) 'The propagation of innovation waves', *Lund Studies in Geography, Series B*, 4: 3–19.

Hägerstrand, T. (1953)' *Innovationsforloppet ur Korologisk Synpunkt*', Doktora Tezi, Lund.

Hägerstrand, T. (1957) 'Migration and area', D. Hannerberg, T. Hägerstrand & B. Odeving (eds), *Migration in Sweden: A Symposium*, Lund Studies in Geography, Series B, No. 13.

Hägerstrand, T (1967a) *Innovation Diffusion as a Spatial Process*. Chicago: University of Chicago Press.

Hägerstrand, T. (1967b) 'On Monte Carlo simulation of diffusion' W. L. Garrison & D. F. Marble (eds), *Quantitative Geography: Part I. Economic and Cultural Topics*. Northwestern University Studies in Geography 13: 1–32.

Hägerstrand, T. (1970) 'What about people in regional science?', *Papers of the Regional Science Association*, 24: 7–21.

Hägerstrand, T. (1973) 'The domain of human geography', R. J. Chorley (ed.), *Directions in Geography*. London: Methuen. s. 67–87.

Hägerstrand, T. (1982) 'Diorama, path and project', *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geographie*, 73: 323–39.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Blaikie, P. M. (1978) 'The theory of the spatial diffusion of innovations: a spacious cul-de-sac', *Progress in Human Geography*, 2: 268–95

Carlstein, T., Parkes, D. N. & Thrift, N. J. (eds) (1978) *Making Sense of Time* (3 volumes). Chichester: Wiley.

Curry, L. (1964) 'The random spatial economy: an exploration in settlement theory', *Annals of the Association of American Geographers*, 54: 138–46

Dacey, M. F. (1966) 'A compound probability law for a pattern more dispersed than random and with areal inhomogeneity', *Economic Geography*, 42: 172–9.

Giddens, A. (1989) *Sociology*. Cambridge: Polity Press.

Gregory, D. (1985) 'Suspended animation: the stasis of diffusion theory', D. Gregory & J. Urry (eds), *Social Relations and Spatial Structures*. London: Macmillan. s. 296–336.

Gregory, D. (2000a) 'Diffusion', in R. J. Johnston, D. Gregory, G. Pratt & M. Watts (eds), *The Dictionary of Human Geography*. Oxford: Blackwell. s. 175–7.

Gregory, D. (2000b) 'Time-geography', in R. J. Johnston, D. Gregory, G. Pratt & M. Watts (eds), *The Dictionary of Human Geography*. Oxford: Blackwell. s. 830–3.

Hägerstrand, T. (1975) 'Space, time and human conditions', A. Karlqvist, L. Lundqvist

& F. Snickars (eds), *Dynamic Allocation of Urban Space*. Farnborough: Saxon House. s. 3–14.

Hägerstrand, T. (1976) 'Geography and the study of interaction between society and nature', *Geoforum*, 7: 329–34

Hägerstrand, T. (1978a) 'A note on the quality of life-times', T. Carlstein, D. N. Parkes & N. J. Thrift (eds), *Making Sense of Time, Volume 2: Human Activity and Time Geography*. Chichester: Wiley. s. 214–24.

Hägerstrand, T. (1978b) 'Survival and arena: on the life-history of individuals in relation to their geographical environment', T. Carlstein, D. N. Parkes & N. Thrift (eds), *Making Sense of Time, Volume 2: Human Activity and Time Geography*. Chichester: Wiley. s. 122–45.

Hägerstrand, T. (1983) 'In search for the sources of concepts', in A. Buttimer (ed.), *The Practice of Geography*. Harlow: Longman. s. 238–56.

Hägerstrand, T. (1984) 'Presence and absence: a look at conceptual choices and bodily necessities', *Regional Studies*, 18: 373–80.

Haggett, P. (2004) 'Obituary: Torsten Hägerstrand', *The Independent*, 24 May: 17.

Haggett, P., Cliff, A. D. & Frey, A. (1977) *Locational Analysis in Human Geography* (2nd edititon). London: Arnold.

Hoppe, G. & Langton, J. (1988) 'Time-geography and economic development: the changing structure of livelihood positions on farms in nineteenth-century Sweden', *Geografiska Annaler B*, 68: 115–37

Hudson, J. C. (1969) 'Diffusion in a central place system', *Geographical Analysis*, 1: 45–58.

Levison, M., Ward, G. R. & Webb, J. W. (1973) *The Settlement of Polynesia: A Computer Simulation*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

May, J. & Thrift, N. (eds) (2001) *Timespace: Geographies of Temporality*. London: Routledge.

Miller, H. J. (2005) 'A measurement theory for time geography', *Geographical Analysis* 37 (1): 17–45.

Morrill, R. L. (1965) 'The negro ghetto: problems and alternatives', *Geographical Review*, 55: 339–61.

Olsson, G. (1965) 'Distance and human interaction: a migration study', *Geografiska Annaler B*, 47: 3–43.

van Paassen, C. (1981) 'The philosophy of geography: from Vidal to Hägerstrand', in A. Pred (ed.), (1981) *Space and Time in Geography: Essays Dedicated to Torsten Hägerstrand*. Lund: Lund Studies in Geography, Series B, No. 48: 17–29.

Parkes, D. N. & Thrift, N. J. (1980) *Times, Spaces and Places: A Chronogeographic Perspective*. Chichester: Wiley.

Pred, A. (1967) 'Postscript', in Hägerstrand, T. (1967) *Innovation Diffusion as a Spatial Process*. Chicago: University of Chicago Press. s. 299–324.

Pred, A. (ed.) (1981) *Space and Time in Geography: Essays Dedicated to Torsten Hägerstrand*. Lund: Lund Studies in Geography, Series B, No. 48.

Rose, C. (1977) 'Reflections on the notion of time incorporated in Hägerstrand's time-geographic model of society', *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 68: 43–50.

Rose, G. (1993) *Feminism and Geography: The Limits of Geographical Knowledge*. Cambridge: Polity.

Thrift, N. J. (1977) 'The diffusion of Greenwich Mean Time: an essay in social and economic history', *Working Paper* 192, School of Geography, University of Leeds.

27 Peter Haggett

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Peter Haggett 1933 yılında dünyaya gelmiş ve kırsal Somerset'te büyümüştür. Daha sonraki yıllarda, coğrafyaya olan ilgisini bu bölgede yürümesine ve bisikletle dolaşmasına borçlu olduğunu söylemiştir; ona göre, bir coğrafyacının "hareketi yavaş olmalıdır, ne kadar yavaş olursa o kadar iyi olur" (Haggett, 1965). Peter Hall, Michael Chisholm, Ken Warren ve Gerald Manners'ın da yer aldığı St Catherine's College'da eğitim aldı (Cambridge). 1954 yılında Cambridge'den lisans derecesi, 1960 yılında aynı yerden doktora derecesini aldı. Brezilya'daki ormanlarla ilgili olan doktora tezinde konumsal analiz ile ilgili fikirlerini geliştirmeye ve nicel yöntemler ve modellemeye karşı bir ilgi duymaya başlamıştır. Londra Üniversitesi Akademisi'nde geçirdiği birkaç yıldan (1955–57) sonra Cambridge'e geçiş yapmış ve 1962 yılında coğrafya bölümünde öğretim üyesi olmuştur. 1966 yılında Kentsel ve Bölgesel Coğrafya Profesörü olarak Bristol'a taşınmış ve kariyerinin kalanını burada geçirmiştir. Bristol'da olduğu dönemde üniversite yönetiminde önemli rol oynamış, 1979'dan 1982'ye ve 1984'ten 1985'e kadar rektör yardımcısı olarak görev yapmıştır. 1993 yılında CBE (Commander of the Most Excellent Order of the British Empire-Britanya İmparatorluk Nişanı Komutan Unvanı) ödülünü almıştır. Emekli olduğundan bu yana coğrâfî araştırmalarına ve yayınlarına devam etmektedir.

Haggett'in kariyeri coğrafya çalışmalarında yaşanan dönüşümlerin geniş bir yansıması olarak görülebilir. Kariyerinin başında, beşerî coğrafya net bir biçimde niteliksel "sanat" olarak tanımlanmaktaydı. Hartshorne'un coğrafyanın doğasına ilişkin ortaya attığı tartışmalar (1939, 1959) disiplini tanımlama yönündeki çabalar arasından en

önemli olanlarındandı. Beşerî coğrafya temelde bölge temelli olarak öğretilmekteydi; her bölge standart bir biçimde dolaylı veya dolaysız olarak beşerî coğrafyanın doğal çevreden nasıl doğduğunu gösterecek biçimde tanımlanmaktaydı. Tanımlara odaklanan teoriden uzakta bir disiplindi, gözlenen örüntüleri ölçmek ve bunları açıklamak için herhangi bir gayret yoktu. Haggett coğrafyanın doğasının, yöntemlerinin, teorilerinin ve belirli bir seviyeye kadar ele aldığı konuların değişiminden sorumlu olan coğrafyacılardan birisiydi. Bununla birlikte konuların geleneksel biçimde açıklanmasına olan ilgisini kaybetmedi; gerçekten de Chorley (1995) onu "biyo-jeo-grafik ilgi alanları olan nicel, bölgesel, tarihsel ve ekonomik coğrafyacı" olarak tanımlamaktadır.

Burada yapılana benzer kısa bir yazı Haggett'in beşerî coğrafyaya yaptığı katkıları bağlamında sadece yüzeyde kalır ve derinlere inemez; neyse ki onun biyografisi ve coğrâfî kaygıları hakkında çok daha fazla bilgi içeren iki kitap yayınlanmıştır. Haggett'ın kendisi coğrafyaya olan yaklaşımını ve tutkusunu aktarmak için *The Geographer's Art* (1990) isimli bir biyografi yayınladı. Birkaç yıl sonra Cliff ve arkadaşları (1995) *Festschrift* isimli önde gelen coğrafyacıların Haggett'in temel ilgi alanları üzerine yazdığı makalelerden oluşan bir eser yayınladılar; ayrıca daha kişisel inceleme yazıları da Chorley (1995) ve Thrift (1995) tarafından yayınlanmıştır.

Mekânsal Katkıları

Peter Haggett'in 1960'lı yıllardan sonra beşerî coğrafyaya yaptığı katkıların önemini anlatmak gerçekten zordur, hiçbir zaman abartmış olmayacağız. Fizikî coğrafyacı Richard Chorley ile birlikte Cambridge yakınlarında yer alan Madingley Hall'da çeşitli sempozyumlar düzenlemiştir. Bu sempozyumlar sonucunda alanda oldukça etki yaratan *Frontiers in Geographical Teaching* (Chorley ve Haggett, 1965) ve daha büyük ses getiren *Models in Geography* (Chorley ve Haggett, 1967) eserleri yayınlanmıştır. Her iki kitap da coğrafyanın çeşitli kollarındaki yeni yaklaşımları tartışan ve editörlerin Cambridge'deki mesai arkadaşları tarafından yazılan bölümlerden oluşmaktadır. Bu bölümlerin tamamı coğrafya çalışmalarındaki oturmuş yöntemlere önemli alternatifler sunmamaktadır, fakat özellikle Haggett'in kendi yazdığı bölümler (Haggett ve Chorley, 1967; Haggett, 1967) beşerî coğrafyanın

"nicel devriminde" çok önemli rol oynayan yeni ve güçlü fikirlerden etkilenmiştir.

Fakat "nicel devrim" kavramı Haggett ve arkadaşlarının coğrafyanın çalışılma yöntemleri bağlamında gerçekleştirdikleri değişikliklerin hakkını vermemektedir. Şüphesiz coğrafyacılar sözel tanımlamalara dayanmak yerine giderek artan biçimde sayıları, ölçümleri ve bilgisayarları kullanmaya başladılar (Haggett, 1969) fakat değişimler bunun çok daha ötesine geçti. Coğrafya alanında daha önceden de bilinen istatistikî analiz yöntemlerinin kullanımı giderek daha önemli hâle geldi. Coğrafyacılar hipotezler ve bunların test edilmesi gibi konular üzerinden düşünmeye başladılar ve birçoğu bilimsel yöntemin tipik bir örneği olarak kabul edilen hipotezli-tümdengelim yaklaşımını benimsedi (Harvey, 1969; Amedeo ve Golledge, 1975). Coğrafyacılar aynı zamanda bir varsayım kümesinin sonuçları üzerinde çalışarak teori inşa etme fikrini de geliştirdiler.

Haggett'in çalışmalarının en önemli yönlerinden bir tanesi beşerî coğrafyayı, sanattan ziyade sosyal bilimlerle paralel hâle getirmesi ve entelektüel bir disiplin olarak saygınlığını artırmasıdır. Yaptığı katkılar arasında belki de en temel olanı, diğer disiplinlere ait fikirleri, kavramları ve okumaları coğrafyaya kazandırması, günümüzde coğrafyanın en önemli ve güçlü yanlarından birisi olan dışa dönüklüğünü ortaya çıkarmasıdır. Örneğin Haggett, coğrafya alanında çok az bilinen fakat kendisinin yaptığı tarımsal arazi kullanımı ve kentsel konuma dair mekânsal analizlerle yakından ilgili olan von Thünen (1826) ve Christaller'ın (1933) konumsal teorilerini popüler hâle getirmek için uğraşmıştır. Dolayısıyla, oldukça önemli bir çalışma olan *Locational Analysis in Human Geography* (1965), beşerî coğrafya alanında tamamen yeni bir yaklaşım olan ve bölge veya sistematik alt bölgelerden ziyade geometrik biçimler tarafından örgütlenen bir yaklaşımın temellerini atmıştır. Kitaptaki bölümlerin başlıklarında da açık bir biçimde ortaya konduğu biçimde –Hareket, Boğumlar, Ağlar, Hiyerarşiler, Yüzeyler– bu eser, mekânsal bilimlerin tamamen yeni bir dilini coğrafyaya kazandırmıştır. Eş zamanlı olarak yeni ilgi alanları ve Torsten Hägerstrand gibi o döneme kadar pek bilinmeyen coğrafyacılar, Weber, Losch ve Isard gibi ekonomistler, mühendisler, sistem teorisyenleri ve bilim filozofları gibi örnekleri teşhir etmiştir. Kitabın genişletilmiş ikinci baskısı

1977 yılında yayınlanmıştır (Haggett ve arkadaşları, 1977). Chorley ile birlikte yazdığı ve beşerî ve fizikî coğrafya alanlarında (ulaşım ağlarından akarsu ağlarına kadar değişen) ağları analiz etme yöntemlerinin tartışıldığı bir eser de 1969 yılında yayınlanmıştır. Haggett, Cliff ve arkadaşları (1975) ile işsizliğin mekânsal-zamansal değişimi gibi ekonomik sistemlerde mekân-zaman yayılması konusunda da çalışmışlardır. Haggett'in çalışmaları aynı zamanda bu tür modellerin pratik kullanımlarına, özellikle de mekânsal tahminlerin gelişimi ve uygulanmasına vurgu yapmıştır (Chisholm ve arkadaşları, 1970; Haggett, 1973). Haggett tüm bu kitaplarda soyut fakat zarif bir yaklaşım kullanmış, matematiksel ve istatistiksel yöntemlerden dünyanın her noktasından çeşitli örnekleri incelemek için faydalanmıştır.

Yaptığı farklı katkılar arasında önemli ders kitabı *Geography: A Modern Synthesis* (ilk baskısı 1972 yılında yapılmıştır; daha sonraki baskıları 1975, 1979 ve 1983 yıllarında yapılmıştır; *Geography: A Global Synthesis* başlığı ile yeniden yazılmış ve 2001 yılında yayınlanmıştır) yer almaktadır. İngiltere ve farklı ülkelerde öğrencilerin faydalandığı bir ders kitabı olarak yayın biçimde kullanılan bu eser, birçok beşerî coğrafyacının fizikî coğrafyaya sırtını döndüğü (ve tam tersinin de gerçekleştiği) bir dönemde coğrafyanın birliğini sürdürmekte önemli rol oynamıştır. Haggett'in birçok fikri özellikle İngiltere'de okullarda coğrafya derslerine girmiştir. Temel coğrâfî kavramların birçoğunu açıklamada kumsal (beach) kavramını kullanması kitaba çekici ve yenilikçi bir giriş kazandırmıştır, fakat mekânsal ölçeklerin çeşitliliğini ifade etmede kullandığı "G-ölçeği" uzun dönemde başarısız olmuştur.

Cenova'da yer alan bir grup epidemiyoloji uzmanı ile rastlantısal biçimde tanışmasından sonra (bk. Haggett, 2000: 9–10), Haggett'in kariyeri tıbbî coğrafya ve özellikle salgın hastalıkların yayılması konularına kaymıştır (bk. Cliff ve Haggett, 1989; Cliff ve arkadaşları, 1981, 1986; Cliff ve arkadaşları, 2008). Hastalık ve çalışma alanlarını titizlikle seçen Haggett (İzlanda'da kızamık seçimi özellikle başarılı bir seçimdir), bu tür hastalıkların yayılması ile ilgili önemli bilgiler elde etmiş, hastalığın tekrar ortaya çıkacağı ve nüfusun ne kadarını etkileyeceğine dair doğru hesaplamalar yapmıştır. Haggett (2000) coğrafya alanında yaptığı çalışmalarda yer alan (çoğunluğu yayılma çalışmalarından yola çıkan (Hägerstrand, 1969)) temel konulara ait çok iyi hazırlanmış ve

yazılmış bir tartışma hazırlamıştır. Fakat fikirlerini hastalıkların yayılması konusuna uygulayabilmesi için önemli kavramsal ve matematik çalışmaya ihtiyaç duymuş, modelin yapısını belirli bir hastalığın özelliklerine ve nasıl yayıldığına uyarlamıştır. Çalışmalarının çoğunluğu salgın hastalıkların küçük ve görece kapalı bölgelerdeki mekânsal-zamansal niteliklerini ortaya koyduğu hâlde, daha uzun dönemlerde küresel ölçekte iş başında olan süreçlerle de ilgilenmeye başlamıştır. Salgın hastalıkların yayılmalarının kontrol altına alınma yöntemleri üzerine de çalışmalar yapmıştır. Katkı sağlayan diğer yazarlar ile birlikte bir atlastan fazlası olan *Atlas of Disease Distributions* (Cliff ve Haggett, 1988) ve *The International Atlas of AIDS* (Smallman-Raynor ve arkadaşları, 1992) eserlerini yayınlamıştır. Dünya Sağlık Örgütü'nün de dâhil olduğu birçok bilim ve tıp kurumuna danışmanlık da yapmıştır.

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Yukarıda da belirtildiği gibi Haggett İngiltere beşerî coğrafya ekolünde gerçek bir yenilikçiydi. Onun çalışmaları coğrafyanın mekânsal bir bilim olarak tanımlanmasının temellerini atmıştır. Bilimsel yöntemleri benimsemesi de İngiliz coğrafyacılar için ufuk açıcı olmuştur. O dönemde bahsi geçen bu iki yaklaşım oturmuş coğrâfî anlayış tarafından olumsuz karşılandı (örneğin Brezilya'da ormanlık alanların dağılımı üzerine istatistiksel bir modele ilişkin 1964 yılında Kraliyet Coğrafya Topluluğu'nun verdiği bir dersin nasıl karşılandığına dair David Stoddart'ın açıklamalarına bakınız; Thrift, 1995: 381–2 içerisinde alıntılanmıştır). Fakat bu fikirler genç coğrafyacılar arasında daha geniş anlamda kabul görmüştür (bu nesil olağan dışı bir biçimde fazla sayıda coğrafyacıyı içermekteydi, çünkü o dönemde İngiliz yüksek öğretim sistemi hızlı bir şekilde genişliyordu). Taylor (1976) bu tartışmalara ilişkin ilginç bir perspektifi aktarmaktadır. Ona göre dilin kullanımı ile desteklenen bir paradigma kayması, yaşlı bir nesil için uzlaşmaya varılması oldukça zor olan fakat genç nesil için kolay biçimde kabul edilebilecek olan bir değişimdi.

Pozitivizm ve mekânsal bilim 1970'li yılların büyük çoğunluğunda egemenliğini sürdürdü fakat pozitivizm ve nicel yöntemlerin eleştirileri çok geçmeden ortaya çıkmaya başladı (Mercer, 1984; Gregory, 1978). Bu eleştiriler iki önemli kaynaktan yayılıyordu. İlk olarak David Harvey

ve Peter Taylor gibi Haggett'in eski takipçilerinden oluşan Marksist coğrafyacılar grubu kapitalizm, askerî sanayi kompleksi ve Vietnam Savaşı'na dair eleştirileri ile güç kazanmışlardı. Sosyal oluşumların temeli olarak gözlemlenemeyen yapılara ve akıl yürütme konusunda bilimsel yöntem yerine diyalektiğe olan bağlılıkları Haggett'in coğrafya alanına tanıttığı pozitivist geleneğin aleyhtarıydı. İkinci bir grup coğrafyacı ise Haggett'in coğrafya alanında popüler hâle getirdiği soyut modellere tepki göstermiş, sanatsal ve hümanist anlayışlara ve bireylerin "ekonomik insan" şeklinde ideal modellerle tanımlanmasının insanların düşüncelerini ve duygularını temsil etme konusundaki sınırlarına vurgu yapmıştır (bk. David Ley ve Yi-Fu Tuan).

Coğrafyanın mekânsal bilim olma fikri de aynı dönemde saldırıya uğramıştır. Bu saldırının bir unsuru bu alanla ilgilenmeyen coğrafyacılardan gelmiştir. Bu gruba insanlar ve çevre ilişkileri ile ilgilenen ve geleneksel coğrâfî kaygılar taşıyan coğrafyacılar ve belirli yerler ve buralardaki deneyimlere dayalı kalkınma çalışmaları yapan coğrafyacılar dâhildir. Felsefî açıdan da Sack'in (1974) mekânın sadece kendisinin bir çalışma öznesi olmasını reddettiği biçimde eleştiriler gelmiştir. Hem Marksistler hem de hümanistler mekânsal perspektifi reddetmiş veya hafife almıştır, çünkü ya onların görüşlerine göre önemli toplumsal eğilimlere ilişkin bir önemleri yoktur ya da mekânsal yapıların soyut modelleri ilgilendikleri gerçek insanlar ve olaylara uygulanamaz durumdadır. Haggett'in fikirleri ise unutulmuş olmaktan uzaktır. Modelleme yönteminin, nicel yaklaşımların ve pozitivizmin modası son yirmi yılda geçmesine rağmen, bu tür çalışmalar coğrâfî bilgi sistemlerinin (GIS) 1990'lı yıllarda önem kazanması ile birlikte tekrar yayılmaya başlamıştır. Benzer biçimde mekânsal analizler beşerî coğrafya alanında önemini sürdürmektedir, çünkü birçok ticârî ve kamusal konum sorunun çözümü için hâlen kullanılmaktadır. Mekânın coğrafya alanında önemli bir kavram olarak özellikle son yıllarda tekrar gündeme gelmesinin sebeplerinden bir tanesi, mekânın sosyal inşasına ve yerin sosyal ilişkiler ve süreçler içerisindeki rolüne olan ilginin artmasıdır. Haggett'in kendisi yeni paradigmalar kullanılarak yapılan çalışmalara saygılı olmakla birlikte, kendi ilgi alanlarında ve yaklaşımlarında ısrarcı olmaya ve kendi fikirlerinin etkili bir savunucusu olmaya devam etmektedir.

Robin Flowerdew, St. Andrews Üniversitesi

Haggett's Önemli Çalışmaları

Chorley, R. J. & Haggett, P. (eds) (1965) *Frontiers in Geographical Teaching*. London: Methuen.

Haggett, P. (1965) *Locational Analysis in Human Geography*. London: Arnold.

Chorley, R. J. & Haggett, P. (eds) (1967) *Models in Geography*. London: Methuen.

Haggett, P. & Chorley, R. J. (1969) *Network Analysis in Geography*. London: Arnold.

Cliff, A. D., Haggett, P., Ord, J. K., Bassett, K. A. & Davies, R. B. (1975) *Elements of Spatial Structure: A Quantitative Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.

Cliff, A. D., Haggett, P. & Ord, J. K. (1986) *Spatial Aspects of Influenza Epidemics*. London: Pion.

Haggett, P. (1990) *The Geographer's Art*. Oxford: Blackwell.

Haggett, P. (2000) *The Geographical Structure of Epidemics*. Oxford: Oxford University Press.

Haggett, P. (2001) *Geography: A Global Synthesis*. Harlow: Prentice Hall.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Amedeo, D. & Golledge, R. G. (1975) *An Introduction to Scientific Reasoning in Geography*. Chichester: Wiley.

Chisholm, M. D. I., Frey, A. E. & Haggett, P. (eds) (1970) *Regional Forecasting*. London: Butterworth.

Chorley, R. J. (1995) 'Haggett's Cambridge: 1957–1966', in A. D. Cliff, P.R. Gould, A.G. Hoare and N.J. Thrift (eds), *Diffusing Geography: Essays for Peter Haggett*. Oxford: Blackwell. s. 355–74.

Christaller, W. (1933) *Die zentralen Orte in Suddeutschland*. Jena : Fischer.

Cliff, A. D., Gould, P.R., Hoare, A. G. & Thrift, N.J. (eds) (1995) *Diffusing Geography: Essays for Peter Haggett*. Oxford: Blackwell.

Cliff, A. D. & Haggett, P. (1988) *Atlas of Disease Distributions*. Oxford: Blackwell.

Cliff, A. D. & Haggett, P. (1989) 'Spatial aspects of epidemic control', *Progress in Human Geography*, 13: 315–47.

Cliff, A. D., Haggett, P., Ord, J. K. & Versey, G.R. (1981) *Spatial Diffusion: An Historical Geography of Epidemics in an Island Community*. Cambridge: Cambridge University Press.

Cliff, A. D. & Haggett, P. (2004) 'Time, travel and infection', *British Medical Bulletin*, 69 (1): 87–99.

Cliff A. D., Haggett, P. & Smallman-Raynor, M. (2008) 'An exploratory method for estimating the changing speed of epidemic waves from historical data', *International*

Journal of Epidemology, 37 (1): 106–12.

Gregory, D. (1978) *Ideology, Science and Human Geography*. London: Hutchinson.

Hägerstrand, T. (1969) *Innovation Diffusion as a Spatial Process*. Chicago: University of Chicago Press.

Haggett, P. (1967) 'Network models in geography', R. J. Chorley and P. Haggett (eds), *Models in Geography*. London: Methuen. s. 609-68.

Haggett, P. (1969) 'Geographical research in a computer environment', *Geographical Journal*, 135: 500–9.

Haggett, P. (1972) *Geography: A Modern Synthesis*. London: Harper and Row.

Haggett, P. (1973) 'Forecasting alternative spatial, ecological and regional futures: problems and possibilities', R. J. Chorley (ed.) *Directions in Geography*. London: Methuen. s. 219–35.

Haggett, P. & Chorley, R. J. (1967) 'Models, paradigms and the new geography', R. J. Chorley & P. Haggett (eds), *Models in Geography*. London: Methuen. s.19–41.

Haggett, P., Cliff, A. D. & Frey, A. E. (1977) *Locational Analysis in Human Geography* (2nd edition). London: Arnold.

Hartshorne, R. (1939) *The Nature of Geography*. Washington: Association of American Geographers.

Hartshorne, R. (1959) *Perspective on the Nature of Geography*. New York: Rand McNally.

Harvey, D. (1969) *Explanation in Geography*. London: Arnold.

Mercer, D. C. (1984) 'Unmasking technocratic geography', M. Billinge, D. Gregory, & R. Martin (eds), *Recollections of a Revolution: Geography as Spatial Science*. London: Macmillan. s. 153–99.

Sack, R. D. (1974) 'The spatial separatist theme in geography', *Economic Geography*, 50: 1–19.

Smallman-Raynor, M., Cliff, A. D. and Haggett, P. (1992) *International Atlas of AIDS*. Oxford: Blackwell.

Taylor, P. J. (1976) 'An interpretation of the quantification debate in British geography', *Transactions of the Institute of British Geographers NS*, 1: 129–42.

Thrift, N. J. (1995) 'Peter Haggett's life in geography', A. D. Cliff, P. R. Gould, A. G. Hoare & N. J. Thrift (eds), *Diffusing Geography: Essays for Peter Haggett*. Oxford: Blackwell. s. 375–95.

von Thünen, J. H. (1826) *Der isolierte Staat in Beziehung auf Landwirtschaft und Nationalökonomie*. Hamburg.

28 Stuart Hall

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Stuart Hall, üretken bir deneme yazarı ve editör, İngiltere'deki yeni sol düşüncenin kurucusu ve önemli üyesi, 1970'li yıllarda Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'nin (Birmingham Centre for Contemporary Cultural Studies (CCCS)) gelişmesindeki yol gösterici, 1980'li ve 1990'lı yıllarda Açık Üniversite'de görev yapan önemli bir öğretmen, kültür, kimlik ve ırka dair sorularda peşinden koşulan bir konuşmacı olarak çok uluslu kültür çalışmaları projesini kararlı biçimde şekillendirmiştir. Hall aynı zamanda Siyah İngiltere'nin siyah teorisyeni olarak da tanımlanmaktadır; (emekliliği sonrasında) medyada ve derslerde ırk siyaseti ile ilgili tartışmaları devamlı olarak yönlendirmiş, aynı zamanda İngiltere'de etnik dezavantaj ve topluluk uyumu konularını araştırmaktan sorumlu komitelere sayısız katkı yapmıştır. Akademik katkıları sebebi ile beşerî bilimler ve sosyal bilimler alanında çok önemli katkılar yapan akademisyenlere verilen Fellowship of the British Academy Ödülü'nü almıştır. Coğrafya alanındaki etkisi, CCCS'nin çıkarlarını –alt kültürler, hegemonya ve direniş– 1990'lı yıllarda ortaya çıkan "yeni kültürel coğrafya" ve kimlik, postkolonyal ve diaspora çalışmaları ile yaşanan dönüş ile benimsemesi yoluyla hissedilmiştir.

Hall, 1932 yılında Kingston, Jamaika'da orta sınıf bir anne ve babanın çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Sınıf ve (karışık) renk anlamında, Hall'un ailesi "sömürgecilik bağlamında yerel ve emperyalistler arasındaki kültürel çatışmaların bir örneğini sergilemiştir" (Chen, 1996: 484–5). Hall, "Ailenin en siyahi üyesiydim." ve böyle olduğu için "Her zaman aykırı olan, uyum sağlayamayan, herkesten daha siyah olandım." demiştir (Chen 1996: 484–5). Bu marjinallik

hissi Hall'un teorik ve siyâsî fikirlerinin gelişiminde önemli rol oynamıştır.

Hall, 1951 yılında Rhodes bursu ile Oxford Üniversitesi'ne gitmiştir. Hall, İngiltere'de kendisini yabancı olarak hissetmesine rağmen yeni sol düşüncenin mimarlarından birisi olmuştur. Hall ve arkadaşları, Sovyetler Birliği'nin Macaristan'ı ve İngiltere'nin Suez'i işgaline karşı, ("her zaman Stalinciliğe [metinden aynen alıntılanmıştır] ve emperyalizme karşı çıkan" (Chen, 1996: 493)) Socialist Society dergisinin desteği ile 1956 yılındaki olaylarla alevlenen siyâsî ve entelektüel tartışmalar için *Universities and Left Review* (*ULR*) forumunu başlatmıştır. 1956 yılındaki işgaller Hall üzerinde ciddi etkiler yaratmış, doktora tezini Henry James üzerine yazma konusunu yeniden düşünmeye sevk etmiş, bunun yerine Marx ile ilgili çalışmaya başlamıştır (Hall, 1996b); Londra'ya taşınmış, gündüzleri öğretmenlik yapmış, geceleri ise *ULR* için editörlük yapmıştır. Bunlarla eş zamanlı olarak ciddi biçimde film çalışmaları yapmaya başlamıştır (Whannel ve Hall,1964). 1960 yılında *ULR*, *New Reasoner* ile birleşerek *New Left Review* (*NLR*) adını almış, Hall bu yayının ilk editörü olmuştur. *NLR*, kendisinden önce gelen *ULR* ve *New Reasoner* gibi Nükleer Silahsızlanma Kampanyası (Campaign for Nuclear Disarmament-CND) ile yakından ilişkiliydi. CND'nin 1961 yılında bir toplumsal hareket olarak düşüşe geçmesi yeni bir editöryal yönün gerekli olduğunu ortaya çıkardı ve Hall medya çalışmaları ve popüler kültür öğretimi vermek amacı ile Chelsea College Londra Üniversitesi'ne geçti (Chen 1996: 497).

1964 yılında Richard Hoggart, Hall'u Birmingham Üniversitesi'ne Hoggart'ın yeni Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'ni (CCCS) yönetmesi için çağırdı. Hoggart CCCS'den 1968 yılında ayrıldığında, Hall bu kurumun yöneticisi oldu ve 1979 yılında ayrılana kadar bu görevi sürdürdü. Hall'un yönetimindeki yıllar CCCS'nin en üretken ve yenilikçi olduğu yıllardır. Kurumun çalışanları ve öğrenciler çok geniş kapsamlı teorik açıklamalar ile uğraşmanın yanı sıra, işçi sınıfı gençliğinin sosyalleşmesi, alt kültürlerin oluşumu ve direniş pratiklerinde "stilin" önemi, kitlesel iletişim araçlarının ideolojik rolleri, ırkların ve ayaklanmaların kontrol altında tutulması gibi konularda yenilikçi ampirik çalışmalar yapmışlardır. Hall bu girişimlerin birçoğunu ortaya çıkan çalışmaların editörlüğünü yaparak örgütlemiş fakat sadece

bununla kalmamış, CCCS'deki kariyeri boyunca 60 adet akademik ve popüler makale yayınlamıştır.

CCCS içerisindeki çalışmaların oldukça ortak çalışmaya dayanması ve derin siyasal izler taşıması çok sayıda ideolojik ve pratik çatışmayı doğurmuştur. Özellikle "feminizm sorusu" (Chen,1996: 500; Brunsdon, 1996; Women's Study Group, 1978) Hall'un sinirli biçimde (1996b: 268) kurumun çalışmasının "kesilmesi" olarak adlandırdığı olaya sebep olmuş, kurumun kadın çalışanları kendi teorik ve siyâsî kaygılarını ortaya koymakta zorlanmışlardır (Brunsdon 1996, 278–9). Hall feminist kesintiye ilişkin şunları söylemektedir:

> Feministler tarafından mat edildim; Merkezin çalışmalarında bunu kabullenemedim. Bu kişisel bir şey değildi... Bu yapısal bir şeydi. O pozisyonda artık yararlı bir iş yapamıyordum. Gitmenin zamanı gelmiştir (Chen, 1996: 500).

Hall 1979 yılından CCCS'den ayrılmış ve Açık Üniversite'de (AÜ) sosyoloji bölümünde profesör olmuş 1999 yılında emekli olana kadar burada çalışmaya devam etmiştir. AÜ yeni öğretim olanakları sunmuştur fakat Hall CCCS'de olduğu gibi ortak çalışmalara girememiştir. Özellikle merkezin teorik çalışmalarını belirli bir temele oturtan güçlü ampirik çalışmalar için daha sınırlı olanak sahibi olmuştur. Hall, bu geçiş ile aynı dönemde kendisini *Marxism Today* dergisi ile aynı çizgiye getirmiştir. Dergiye düzenli katkılar yapan Hall, hegemonyacı bir proje olarak Thatchercılığın yükselişini araştırmış, onun başarından siyâsî ve stratejik dersler çıkarmaya çalışmıştır. Hall'un Thatchercılık ve "Yeni Dönem" kavramsallaştırması Gramsci'nin fikirlerinden oldukça fazla yararlanmıştır fakat Althusser'in ideoloji, üstbelirlenim, kimlik oluşumu teorilerini de kullanmıştır (Hall, 1988a; 1988b). Althusser'den ilham aldığı bu çalışmalarının çoğu oldukça teknik ve soyuttur, zor bir dille yazılmıştır, Hall'un anlam sistemleri olarak kültür ve sosyal oluşumlara ilişkin siyaset konularından ***kimlik*** inşasının merkezinde yer alan karmaşık kültürel süreçleri anlamaya doğru yaptığı geçişin izlerini taşımaktadır (Hall ve du Gay, 1996). Bu durum Hall'un neoliberal küreselleşmenin bir şartı olarak üretilen kimliklere ilişkin çalışmalarında ve daha sonra İngiltere özelinde etnik köken, çeşitlilik ve topluluk kaynaşmasına ilişkin yaptığı katkılarda açık bir şekilde görülebilir.

Mekânsal Katkıları

Hall'un coğrafya üzerinde bıraktığı etkiyi anlayabilmek için öncelikle İngiltere'deki kültür çalışmaları ve siyaset üzerindeki etkisine bakmak gereklidir. Hall'un CCCS'de yaptığı çalışmalar kültürel teoriyi geleneksel edebiyat çalışmalarının ötesine taşımayı ve klasik sosyolojinin "yapısalcı-işlevselci metodolojisine" yenilmemeyi amaçlıyordu (Hall, 1980a). Özellikle "anlamın" nasıl inşa edildiğini (medya ve çeşitli araçlar yolu ile) ve insanların hayatlarını nasıl şekillendirdiğini göstermiştir.

Hall, önemli bir makalesi olan "Encoding/Decoding" (Şifreleme/Şifre Çözme) içerisinde (1980b) herhangi bir medya "metninin" birbiri ile bağlantılı çeşitli "momentler" yolu ile yayıldığını iddia etmiştir. Metnin içerisine egemen anlamların şifrelenerek kodlandığı üretim momentinin yanı sıra anlamların deşifre edildiği ve *yeni* anlamların şifrelenerek kodlandığı yayılma, dağıtım, tüketim ve yeniden üretim momentleri de bulunmaktadır. Yayılma ve dağıtım süreçlerinde, eleştirmenler istenilen anlamları sadece deşifre etmezler, aynı zamanda metnin kendisine anlam katmanları eklerler; benzer biçimde "okuyucular" (veya dinleyiciler veya izleyiciler) hem metni deşifre ederler hem de anlamını kendi referans sistemlerine göre dönüştürürler. Bazı durumlarda yapılan okumalar istenilen okuma ile paralel olur, bazı durumlarda ise okuyucular ve metinler arasında yeni anlamlar "müzakere edilir", farklı durumlarda ise dirençli, hegemonya karşıtı okumalar ortaya çıkar. Şifreleme ve deşifre etme süreçleri önemli ölçüde sınıf ve diğer toplumsal pozisyonlardan etkilenir çünkü bunlar hem şifre çözmeye yönelik (söylemsel veya farklı) kaynaklara farklı seviyelerde erişilmesini sağlar hem de okuma esnasında farklı arzular ve ihtiyaçlar ortaya çıkarır. Bu durum anlamın inşasının ve dönüşümünün hem sosyolojik hem de coğrâfî bir analizinin yapılması gerektiğini göstermektedir. Hall'a göre bu tür analizler, kültürün, yaşanan deneyimler olarak oluşturulan "anlam haritasını" ortaya çıkarabilir. Bu tür "anlam haritaları" insanların dünyayı anlamlı hâle getirme araçlarıdır ve toplumsal mücadeleler için bir alan oluşturmaktadır.

Hall'un ve CCCS'nin temel iddialarından bir tanesi anlam haritaları üzerinden yapılan bu mücadele yöntemlerinin oldukça çeşitli olduğudur. Örneğin direniş, egemen kültürün ürünlerini ve pratiklerini alıp

bir alt kültürel gruba *kimlik* verecek biçimde yeniden şekillendiren yeni bir *alt kültürel stilin* gelişiminde ortaya çıkabilir. Dönüm noktası kabul edilen bir çalışmada (Hall and Jefferson, 1976), Hall ve CCCS'deki çalışma arkadaşları, alt kültürel stilin ve direnişin her zaman hegemonya ile ilişkili biçimde oluştuğunu yani egemen olan toplumun rıza elde etme veya alt sınıfları zorla razı ettirme ihtiyacı ile diyalektik bir ilişki içerisinde olduğunu iddia etmişlerdir. Bu egemenlik ilişkilerinin müzakere edilmesi her zaman kavgalıdır (çatışmalar bazı durumlarda yüceltilse bile). Fakat belki de en önemlisi, alt kültürel kimliğin hegemonyacı bir düzen içerisindeki müzakeresi alt kültürel grubun "bölgesini işaretlemesi ve ele geçirmesi için ... *bir mekân kazanmasını*" gerektirir (Hall ve Jefferson, 1976: 45). Dolayısıyla hegemonya müzakeresi mekânın üretimini gerektirir.

1980'li yıllarda, Hall, Thatchercılık (Dönemin İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher'ın uyguladığı sağ ve muhafazakâr politikalar) bağlamı içerisinde hegemonya kuramını inceledi. Hall, Thatcher'ın "otoriter popülizm" anlayışının (Hall, 1989) "giderek çeşitlilik, farklılık ve parçalanma" ile nitelenen bir kapitalizm ile diyalektik bir ilişki içerisinde çalıştığını iddia etmiştir (Hall ve Jacques, 1989: 11). Bu bağlamda "popülizm" esnek pazarın ve ortaya çıkardığı düşünülen yeni olasılıkların yeni popülizmine işaret etmektedir; "otoriterlik" Thatcher'ın cezalandırıcı devletin yükselişine koşum olarak taktığı yeni toplumsal muhafazakârlıktır. Dolayısıyla "otoriter popülizm" 1980'li yıllarda İngiltere'deki toplumsal ve kültürel yaşamı şekillendiren kuvvetlerin içinde bulunduğu şartları nitelemektedir. Aynı zamanda Thatcher'ın kendi yönetiminin siyâsî ve sosyal yeniden yapılanma projesi için işçi sınıfının büyük desteğini alma yöntemini de göstermektedir (Hall, 1988a). Hall, bu iddiayı ortaya koyabilmek için Althusser'in (1969) "çağırma" fikrini kullanmıştır; bir öznenin belirli bir özne pozisyonuna ideolojinin işleyişi yolu ile "çağırılması". Özneler, şifreleme ve şifre çözme momentlerini herhangi bir zamanda ve mekânda olanaklı hâle getiren yeni ideolojilere, yeni anlam haritalarının ortaya çıkmasına yol açan üstbelirlenimci siyâsî, toplumsal ve ekonomik yeniden yapılanma yolu ile "çağırılmıştır"

Dolayısıyla Hall, *tek başına* toplumsal ve siyasal dönüşümlere ait sorular yerine, öznellik ve kimlik soruları ile ilgilenmeye başladı. Özellikle ırk, etnik köken ve öznelliği anlamaya olan taahhüdünü

derinleştirdi. Hall *diasporanın,* kendi terimleri ile öznenin postmodern ve postkolonyal küresel şartlar altında "eklemlenmesi" olarak adlandırdığı bir pencere sağladığını iddia etmiştir. 1980'li ve 1990'lı yıllar boyunca Hall'un öznelliği anlamak için kullandığı temel metafor, *"çağırma"* kavramı yerine *"eklemlenme"* kavramı olmuştur:

> [Bir] eklemlenme teorisi hem ideolojik unsurların belirli şartlar altında bir söylem içerisinde uyumlu hâle gelmesini anlama yoludur hem de belirli konjonktürlerde nasıl eklemlendiklerini veya eklemlenmediklerini sorgulama yöntemidir... Eklemlenme teorisi bir öznenin kendisine ait olan gerekli ve kaçınılmaz düşünceleri nasıl düşündüğünden ziyade, bir ideolojinin kendi öznesini nasıl keşfettiğini sorgulamaktadır (Hall, Grossberg, 1996: 141–2 içerisinde alıntılanmıştır).

Hall'un düşüncelerinde Althusser'in idealist hiper-anti-hümanist mirası açıkça görülmektedir, fakat ondan farklı biçimde "eklemlenme" eylemini yapacak bir "özne" önermektedir. Gerçekten de Hall "eklemlenme" teorisinin "ideolojinin, insanları nasıl muktedir kıldığını, onların tarihsel durumları kendi sosyoekonomik veya sınıf konumlarına veya toplumsal pozisyonlarına indirgemeden anlamlandırabilmelerini sağladığını" anlamaya olanak tanıdığını iddia etmiştir (Hall, 1996a: 142).

"Anlamlandırmak" kültürel siyasetin bir fonksiyonudur. "New Ethnicities" çalışmasında Hall, (1996a: 442–3) "siyâhî kültürel siyasetin" (ve diğer kimlik tabanlı siyasetlerinin) 1980'li yıllarda "temsil ilişkileri üzerine yaşanan mücadeleden temsilin kendisine ait siyasete" doğru kaydığını iddia etmiştir. Bu durum önemlidir çünkü:

> Kültür içerisinde şeylerin nasıl temsil edildiği ve temsilin "makineleri" ve rejimleri sadece düşünümselolay-sonrası rolünden çok *kurucu* bir rol oynamaktadır. Bu durum toplumsal ve siyasal yaşamın oluşumunda, kültür sorularına ve temsil senaryolarına –öznellik, kimlik, siyaset– sadece dışa vurumcu değil biçimlendirici de bir yer verir (Hall, 1996a: 443).

Hall'a göre bu temsil siyasetinin biçimi heterojenlik siyaseti ile değiştirilmiştir (Hall, 1996a: 444). Hall bu iddiayı ortaya koyabilmek için önemli mecazlarından birini kullanmış, siyâh kültürel siyasetin bir temsil siyaseti olarak "siyahların deneyimlerinin *diaspora* deneyimi

olarak farkındalığına" ihtiyacı olduğunu ve dolayısıyla "bunun sonuçlarını anlamanın yerinden etme, yeniden birleştirme, melezleştirme, "kes-ve-karıştır" süreçlerini, kısacası işaret ettiği kültürel *diasporalaştırma* (çirkin bir terim yaratmak gerekirse) sürecini anlamak olduğunu iddia etmiştir (Hall, 1996a: 447). Diğer bir deyişle Hall "anlam haritalarına" olan ilgisini devam ettirmiş fakat bu ilgiyi daha yukarıda bir soyutlama düzeyine taşımıştır.

Stuart Hall'un (ve CCCS'nin) coğrafya alanındaki çalışmaları ile ilgili belki de ilk angajman Peter Jackson'ın ırkçılık coğrafyaları ile ilgili çalışmalarında ve özellikle *Maps of Meaning* (1989) kitabında görülmektedir. Kitabın başlığı şüphesiz Hall'un imzasını taşıyan kavramlardan alınmıştır ve kitabın kendisi CCCS içerisinde çalışılan konuların ve teorik yaklaşımların coğrâfî açıdan geliştirilmesine adanmıştır. CCCS'nin çalışmaları aynı zamanda 1990'lı yıllarda yapılan önemli çalışmalar için merkezî bir noktaya sahiptir; örneğin direnişe ilişkin olarak coğrâfî araştırmaların önemini vurgulayan Cresswell'in (1996) *In Place/ Out of Place* çalışması. Fakat CCCS'nin ve Hall'un çalışmaları ilginç bir biçimde 1997 yılında yayınlanan *Geographies of Resistance* (Pile ve Keith, 1997) cildinde yer almamaktadır. Fakat bu tür bir kitabın, 1990'lı yıllarda kültür çalışmalarının coğrafya üzerinde bıraktığı büyük etkiye yer vermemesi düşünülemezdi; çok çeşitli biçimleri ile birlikte direniş çalışmaları (popüler kültür, stil, bütünüyle karşıtlık) artık Merkez'in yaptığı temel niteliğindeki çalışmalar veya "kültürü" "direnişin" başlıca zemini olarak ortaya koyan teorilerin geliştirilmesi yolu ile detaylı bir biçimde meşrulaştırılmaya ihtiyaç duymuyordu. Bu gelişme CCCS'nin projelerinin başarısına kanıt olarak sunulabilir: Alt kültürel direniş çalışmak artık coğrafya alanındaki sıradan entelektüel gündemin bir parçasıydı.

Aynı şekilde öznellik ve kimlik coğrafyalarını çalışmak da gündemin bir parçası olmuştu. *Mapping the Subject* içerisinde Pile ve Thrift (1995: 10) öznelliği inşa ederken Hall'un diaspora teorilerinden yararlanırlar. Hall'un aktardığı biçimde (1995: 207), Pile ve Thrift'e göre (1995: 10) diasporadaki özneler, insanların "kendileri, kimlikleri, kültürle ve yerle olan ilişkileri hakkında daha açık biçimde düşünmeyi öğrendiği""yeni tür kimlikler oluştururlar; günümüzdeki modern dünyada "birisi olmanın" yeni yollarını" Öznelliği bu biçimde anlayan Pile ve

Thrift (1995: 11–12) bizleri akıllıca "özneyi yeniden düşünmeye" zorlamakta ve şunları taahhüt etmektedir:

> Özneyi haritalandırın; bazı yönlerden ayrılabilir, tersine çevrilebilir ve değiştirilebilir bir özne; diğer yönlerden sabit, katı ve güvenilir; iktidar, bilgi ve toplumsal ilişkilerin içerisinde, onlarla birlikte ve onlar tarafından konumlandırılmış. Bu harita, bu özne, bu kitap aynı değildir: Yeni yollar, yeni performanslar, yeni politikalar ararlar (Pile ve Thrift, 1995: 11–12).

Pile ve Thrift'in iddiasının kaynağı, Hall'un, *A Place in the World* (Massey ve Jess, 1995) isimli Açık Üniversite coğrafya ders kitabı için yazdığı bir makaledir. Bu makale belki de Hall'un alanda en çok alıntı yapılan makalesidir; burada diasporaya odaklanmanın yollarına ilişkin birçok iddiasını bir araya getirmiş; bu sayede kültürlerin her zaman "*devamlılıklar ve kırılmaların, benzerlikler ve farklılıkların* karmaşık kombinasyonları olarak anlaşılması gerektiğini görmemize yardım etmiştir tir, Gilroy'un "değişen aynı" olarak adlandırdığı" gelenek kavramsallaştırması (Hall, 1995: 208). Hall bu makalesinde özellikle siyah diasporası için konuşmakta fakat bundan daha fazlasını ima etmektedir. Ya da daha net biçimde söyleyecek olursak model olarak kullanılan siyah diasporasıdır (ve ona benzeyen diğerleri): Kültür ve kimliğe ait sabit kavramlara oranla kültür ve kimliğin (ve onların oluşumunun) daha iyi bir temsilini sunmaktadır. Coğrafya eleştireldir. Hall anlamamız gereken şeyin, belirleyici olanın köklerden ziyade güzergâhlar olduğunu iddia etmektedir:

> *Diaspora* perspektifinden bakıldığında kimlik "yurtlar" hayal etmiştir (ve dolayısıyla tek bir anavatan değil); birçok farklı "evinde hissetme" yöntemi vardır –çünkü bireyleri farklı anlam haritalarından yararlanabilecek ve bunları aynı anda farklı coğrafyaların içerisinde konumlandırabilecek biçimde tasavvur etmektedir– fakat sadece tek bir yere bağlı değildir (Hall,1995: 207).

Doreen Massey (1994) onunla hemfikir olduğunu belirtmekte ve önümüzde duran önemli siyâsî görevlerden bir tanesinin (diaspora dünyasının vatandaşları ve coğrafyacılar olarak) ayrılıkçılık yerine birbirine bağlı olma durumunu, kökler yerine güzergâhları kendisine

temel olarak alan bir anlam haritasını yani "küresel bir yer anlamını" oluşturmak olduğunu iddia etmektedir. Hem Hall hem de Massey için, bunun anlamı "kültürün" yerleşme ve yerinden etme siyasetine yol açma yollarını anlamamız gerektiğidir. Hall doğrudan Massey'in ve diğer coğrafyacıların fikirlerinden alıntı yapmakta ve kültür, kimlik ve anlam haritalarının coğrafya ile ilişkili olarak anlaşılması gerektiğini, hatta bu durumun özellikle günümüzde yaşanan "etnik kökenin dirilişini" ve "kültürün diğer daha "kapalı" tanımlarını anlamaya çalışırken, yirminci yüzyılın sonundaki biçimi ile küreselleşmenin temsil ettiğine inandıkları kültürel kimliğe karşı olan tehditler karşısında" daha geçerli olduğunu iddia etmektedir (Hall, 1995: 200–1).

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Bu noktada aşikâr olan, kültür ve kimlik ile ilgili birçok coğrafyacının çalışmaları ve Hall'un iddiaları arasında kaygıların kesişim noktalarıdır, çünkü her biri diğeri için yeni araştırma yolları açmaktadır. Bu durum Hall'un (1991b) ve Massey'in (1994) insanların yuva olarak değerlendirdikleri yerlerin coğrafyasına olan eş zamanlı ilgilerinde görülebilir. Fakat aynı zamanda coğrafya alanındaki postyapısalcı ve postkolonyal çalışmalara olan ilgide de görülebilmektedir. Hall'un postyapısalcı eklemlenme teorisi mekân ve mekânsallığa *ihtiyaç duymaktadır;* dil metaforu ile olan karşılaşması bile farklı metin türlerinin farklı mekânsallıklarına dikkat etmesini gerektirmektedir (bk. Barnes ve Duncan, 1992). Coğrafyanın, beden coğrafyasına odaklanması da Hall'un kimlik teorilerine (Teather, 1999: 11) çok şey borçludur (örneğin 1991a; 1991b). Fakat mevcut kimlik ve öznellik teorileri ve onlara biçim veren küreselleşme süreci, (Althusser'in eylemde bulunmamızı, düşünmemizi ve siyâsî olmamızı "sadece bir kurgu, kaçınılmaz bir hata" olarak olanak tanıyan öznellik türü anlayışına sahip antihümanizminden doğan Hall'un postyapısalcılık anlayışına borçludur (Chambers, 1994: 26)) disiplinin ve jeopolitik dünyanın karşı karşıya olduğu siyâsî ve entelektüel talepler karşısında muhtemelen yetersiz bir yanıttır.

Hall'un da hak vereceği gibi çalışmalarının gelişimi ve dolayısıyla coğrafya alanındaki çeşitli projelerle olan ilişkisi aşırı belirlenimcidir. Onun çalışmaları ve kaygıları, belirli "konjonktürel" momentlerden doğmuş ve belirli fakat aynı seviyede zaruri olmayan yönlerde

"eklemlenmiştir". Hall'un ve onun sayesinde birçok coğrafyacının etkilendiği kimlikler, tarihsel ve siyâsî tartışmalar ve projelerin içerisindeki güzergâhları ile olduğu kadar (küreselleşmenin doğası, öznelliğin oluşumu, belirlenmenin doğası, popüler kültürün yükselişi) belirli disiplin oluşumlarındaki kökleri ile de ilgilidir. Fakat netleşmeyen şey, bu güzergâhların Hall'un fikirlerini kullanan coğrafyacıları, Hall'un kimlik ve öznelliğe ilişkin belirlenimleri açığa çıkarma projesini canlandıran Althusserci idealizm ve hiper-antihümanizm anlayışından uzaklaştırıp uzaklaştırmayacağı ve onları Hall'un savunduğu fakat kendi diasporacı "Yeni Dönem" teorilerinin görmezden geldiği, kültüre dair ayrıntılı materyalist siyaset içerisindeki köklerine yeni ve üretici bir biçimde döndürüp döndüremeyeceğidir (bk. Hall, 1996a).

Don Mitchell, Syracuse Üniversitesi

Hall'un Önemli Çalışmaları

CCCS (1982) *The Empire Strikes Back: Race and Racism in 70s Britain.* London: Hutchison.

Hall, S. (1975) *Television as a Medium in Relation to its Culture.* Birmingham : CCCS.

Hall, S. (1988a) *The Hard Road to Renewal: Thatcherism and the Crisis of the Left.* London: Verso.

Hall, S. (1997) *Representation: Cultural Representation and Signifying Practices.* Thousand Oaks: Sage.

Hall, S., Critcher, C., Jefferson, T., Clarke, C. & Roberts, B. (1978) *Policing the Crisis: Mugging, the State and Law and Order.* London: Macmillan.

Hall, S., Hobson, D., Lowe, A., & Willis, P. (eds) (1980) *Culture, Media, Language: Working Papers in Cultural Studies (1972–1979).* London: Hutchinson.

Hall, S. & Jacques, M. (eds) (1983) *The Politics of Thatcherism.* London: Lawrence and Wishart.

Hall, S. & Jacques, M. (eds) (1989) *New Times: The Changing Face of Politics in the 1990s.* London: Lawrence and Wishart. (Türkçesi, Hall, S. & Jacques, M. (1995). Yeni Zamanlar. Çev: Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları)

Hall, S. & Jefferson, T. (eds) (1976) *Resistance Through Rituals: Youth Subcultures in Post-War Britain.* London: Hutchison.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Althusser, L. (1969) *For Marx.* London: Allen Lane.

Barnes, T. & Duncan, J. (eds) (1992) *Writing Worlds: Discourse, Text, and Metaphor in the Representation of Landscapes.* London: Routledge.

Brundson, C. 1996. 'A thief in the night: stories of feminism in the 1970s at the CCCS', D. Morley & K-H. Chen (eds), *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies.* London: Routledge. s. 276–86.

Chambers, I. (1994) *Migrancy, Culture, Identity.* London: Routledge.

Chen, K-H. (1996) 'The formation of a diasporic intellectual: an interview with Stuart Hall', D. Morley & K-H. Chen (eds) *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies.* London: Routledge. s. 484–503.

Cresswell, T. (1996) *In Place/Out of Place: Geography, Ideology, and Transgression.* Minneapolis: University of Minnesota Press.

Gilroy, P., Grossberg, L. & McRobbie, A. (eds) (2000) *Without Guarantees: In Honour of Stuart Hall.* London: Verso.

Grossberg, L. (1996 [1986]) 'On postmodernism and articulation: an interview with Stuart Hall', D. Morley & K-H. Chen (eds) *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultur-*

al Studies. London: Routledge. s.131–50; first published in *Journal of Communication Inquiry*, 10: 45–60.

Hall, S. (1980a) 'Cultural studies and the centre: some problematics and problems', S. Hall, D. Hobson, A. Lowe, & P. Willis (eds), *Culture, Media, Language: Working Papers in Cultural Studies (1972–1979)*. London: Hutchinson. s. 15–47.

Hall, S. (1980b [1973]) 'Encoding/decoding', S. Hall, D. Hobson, A. Lowe, & P. Willis (eds), *Culture, Media, Language: Working Papers in Cultural Studies (1972–1979)*. London: Hutchinson. s. 128–38; ilk basılan versiyonu 'Encoding and decoding in the media discourse', Stencilled Paper 7. Birmingham: CCCS.

Hall, S. (1988b) 'The toad in the garden: Thatcherism among the theorists', C. Nelson & L. Grossberg (eds), *Marxism and the Interpretation of Culture*. Champaign: University of Illinois Press. s. 35–57.

Hall, S. (1989) 'Authoritarian populism', B. Jessop et al. (eds), *Thatcherism*. Cambridge: Polity Press. s. 99–107.

Hall, S. (1991a) 'Old and new identities, old and new ethnicities', A. King (ed.), *Culture, Globalization and the World System*. London: Macmillan. s. 41–68.

Hall, S. (1991b) 'The local and the global: globalization and ethnicity', A. King (ed.), *Culture, Globalization and the World System*. London: Macmillan. s. 19–39.

Hall, S. (1995) 'New cultures for old', D. Massey & P. Jess (eds), *A Place in the World? Places, Cultures and Globalization*. Oxford: Oxford University Press. s. 175–213.

Hall S. (1996a [1989]) 'New ethnicities', D. Morley & K-H. Chen (eds), *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies*.

London: Routledge. s. 441–64; ilk basılan versiyonu in *ICA Documents 7: Black Film, British Cinema*.

Hall, S. (1996b [1992]) 'Cultural studies and its theoretical legacies', D. Morley & K-H. Chen (eds), *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies*. London: Routledge. s. 262–75; ilk basılan versiyonu L. Grossberg ve arkadaşları (eds.), *Cultural Studies*. London: Routledge. s. 277–86.

Hall, S. & du Gay, P. (eds) (1996) *Questions of Cultural Identity*. Thousand Oaks: Sage.

Hall, S., Maharaj, S., Campbell, S. & Tawadros, G. (2001) *Modernity and Difference*. London: Institute of Visual Arts.

Jackson, P. (1989) *Maps of Meaning*. London : Routledge.

Massey, D. (1994) *Space, Place, and Gender*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Massey, D. & Jess, P. (eds) (1995) *A Place in the World? Places, Cultures and Globalization*. Oxford: Oxford University Press.

Morley, D. & Chen, K-H. (eds) (1996) *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies*. London: Routledge.

Pile, S. & Keith, M. (eds) (1997) *Geographies of Resistance*. London: Routledge.

Pile, S. & Thrift, N. (1995) 'Introduction', in S. Pile and N. Thrift (eds) *Mapping the Subject: Geographies of Cultural Transformation*. London: Routledge. s. 1–12.

Teather, E. (ed.) (1999) *Embodied Geographies: Spaces, Bodies and Rites of Passage*. London: Routledge.

Whannel, P. & Hall, S. (eds) (1964) *Studies in the Teaching of Film Within Formal Education*. London: BFI.

Women's Study Group (1978) *Women Take Issue*. London: Hutchinson.

29 Donna Haraway

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Donna Haraway, teorik yenilikleri ve siyâsî özveriyi birleştiren geniş kapsamlı çalışmaları olan bir yazar ve düşünür olarak sosyal bilimler alanında bilgi, bilim, teknoloji, doğa ve kültür konularındaki tartışmalarda önemli bir isim olmuştur. Haraway 1944 yılında Denver, Colorado'da dünyaya gelmiş, Colorado Üniversitesi'nde yaptığı lisans çalışmalarında hayvanbilim, İngilizce ve felsefeyi bir araya getirmiştir. 1966 yılında mezun olduktan sonra bir yıl Fransa'da yaşamış, siyâsî aktivizmle ilgilenmiş, ABD'ye geri döndükten sonra Vietnam Savaşı'na karşı protestolara ve yurttaş hakları hareketlerine katılmıştır. Eş zamanlı olarak Yale Üniversitesi'nde biyoloji alanında doktora çalışmalarına başlamıştır. Deneysel biyolojiden biyolojinin tarihi ve felsefesine ilişkin çalışmalara geçiş yapması Haraway'in felsefesinin ortaya çıkmasında çok önemli rol oynamış, bilimsel bilginin sosyal üretimini ortaya çıkarmasına olanak tanımıştır. Bilimin, dışsal bir gerçekliğin objektif bilgisi olduğuna dair geleneksel fikirleri bilimin eş zamanlı olarak materyal ve söylemsel olduğuna dair fikirlerle karşılaştıran Haraway, bilimin doğanın efendisi olmakla ilgilenen eril bir uğraş olduğuna dair güçlü eleştiriler geliştirmiştir.

Haraway, tezini tamamladığı Hawaii Üniversitesi'nde ve sonrasında Johns Hopkins Üniversitesi'nde çalıştıktan sonra 1979 yılında Kalifornia Üniversitesi'ne geçiş yaptı. Burada Bilincin Tarihi Programı'na katıldı, feminist çalışmalar ve bilim çalışmalarında eğitim verdi ve makaleler yayınladı. İlerleyen yıllarda bu bölümde profesör oldu ve yakın zamanda da bölüm başkanlığı görevini üstlendi. Yaptığı çalışmalar zaman içerisinde geleneksel akademik disiplinlerin sınırlarını

aşarak biyolojiyi primatoloji, postyapısalcılık ve postmodern teori, feminist çalışmalar, bilim ve teknoloji çalışmaları, kültür teorisi ile bir araya getirmiş, önemli ve yenilikçi makaleler ve kitaplardan oluşan bir dizi yayın yapmıştır. En önemli makalelerinden ikisinin başlıkları (Haraway'in 1991 yılında yayınlanan kitabı *Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature* içerisinde gözden geçirilmiş hâlleri ile yer almışlardır) onun ilgi alanlarını açıkça ortaya koymaktadır; "Siborglar için manifesto: 1980'li yıllarda bilim, teknoloji ve sosyalist feminizm (Manifesto for cyborgs: science, technology and socialist feminism in the 1980s') (1985) ve "Konumlu bilgi: Taraflı perspektifin ayrıcalığına dair söylemin alanı olarak feminizmde bilim sorusu (Situated knowledges: the science question in feminism as a site of discourse on the privilege of partial perspective) (1988)". Diğer önemli çalışmaları arasında doğa/kültür gibi ikili kategorileri yapısöküme uğrattığı *Primate Visions: Gender, Race and Nature in the World of Modern Science* (1989); siberteknolojik ve biyoteknolojik varlıkların melez statüsüne ve onların varlığını çevreleyen retorik ve mitolojiye dair bir analiz olan *Modest_Witness@Second_Millennium FemaleMan©_Meets_OncoMouse™ Feminism and Technoscience* (1997); Haraway'in entelektüel gelişiminde etkili olan isimleri aktardığı bir görüşme olan *How Like a Leaf* (2000); belirli mekânları ve kesişen hayatları paylaşan ve birlikte gelişen "refakatçi türler" için bir manifesto niteliğinde olan *When Species Meet* (2008) (ayrıca bk. Haraway, 2003).

Mekânsal Katkıları

Haraway'in akademik kariyeri, eklektik ilgi alanları, hem bilimsel hem de sosyal bilimsel disiplinlere ait alanlarda çalışarak kazandığı deneyim, onun mekân ve yere ilişkin disiplinler arası veya disiplinler ötesi tartışmalara önemli katkılar yapmasını sağlamıştır. Bu katkılar arasında en önemli olanlar, "doğal" kabul edilen ve kültürel" kabul edilen şeyler arasındaki geleneksel ayrımları sorgulaması, bunların yerine şeylerin "melezliğini" savunması, eş zamanlı olarak kültürel ve doğal, insan ve insan olmayan, maddi ve göstergesel olan varlıklar için metaforik terminoloji geliştirmesidir.

Beşeri coğrafya alanında Haraway'in bilimsel nesnelliğe getirdiği eleştiriler oldukça önemlidir. Haraway modern bilimin "tanrı aldatmacası"

(Haraway, 1991) yapmaya çalıştığını, dünyanın (temelinde öznel olan) insan gözlemcisini dünyaya ait gerçek açıklamalar üreteceği iddiasındaki sözde objektif olan gözlem teknolojileri ile değiştirdiğini iddia etmiştir. Burada bilimsel "vizyonun" metaforik kullanımı önemlidir (bk. Gregory, 1994; Barnes ve Gregory, 1997) çünkü Haraway bilimin toplumsal şartların dışında efsanevî bir nesnellik şeklinde "yoktan bir görüş" yaratmaya çalıştığını iddia etmektedir. Dünyayı gözlemlemek için tasarlanan büyük ölçeklerde (örneğin uyduların kullanıldığı gözlem sistemleri) ve küçük ölçeklerde (örneğin elektron mikroskobu) olan görsel teknolojiler her şeyi "görme" ve doğayı gözlemlenebilir, gerçekçi, yönetilebilir olgular şeklinde temsil etme çalışmalarını göstermektedir:

> Bu teknolojik şölen içerisindeki vizyon, düzensiz bir açgözlülük hâline gelmektedir; tüm perspektifler artık sadece her şeyi her yerden görmeyle alakalı efsanevî tanrı aldatmacasını değil, aynı zamanda efsaneyi sıradan pratiğin içerisine koyan son derece hareketli vizyona boyun eğmektedir (Haraway, 1991: 189).

Fakat Haraway için böyle bir tanrı aldatmacası dünyanın özgün biçimde eril ve sömürücü bir biçimde anlaşılmasını sürdürmeye yaramaktadır. Örneğin "kadınsı" doğa gözlemlenebilir, mantıklı biçimde açıklanabilir ve denetim altına alınabilir bir şey hâline gelmektedir. Dolayısıyla "yoktan yaratılan görüş" bilimin aslında kültürel ve iktidara dair bir süreç olduğunu gizlemektedir: Bilim değer yargılarından bağımsız değildir:

> Bilimsel pratiğin "modern anayasasına" göre, standart bir aldatmaca fiziksel bedenin öznelliğini gizleyen veya örtbas eden temsilî anlam sistemleri üretmek olmuştur. Nesnellik, tüm bilgi-ve-pratiğin konumlandırılmış ve somutlaştırılmış karakterini gözlemcinin de dâhil olduğu arka plana yerleştirerek sosyomateryal biçimde inşa edilmiştir (Gren, 2001: 212).

Haraway'in yazılarındaki iki ilişkili konu bilimsel araştırmalara dair bu anlayıştan kaynaklanmaktadır. İlki, doğal ve kültürel olan arasındaki bilimsel ayrımı aşmaya yapılan vurgu (şeylerin melez, "maddi-göstergesel" veya "siborg" olarak kavramsallaştırılmasına yol açmaktadır); ikincisi, modern bilimin sözde nesnel bilgisine karşı yerleştirilen "konumlandırılmış bilgi" kavramıdır.

Haraway, bunlardan ilki ile ilgili olarak bilimin doğa ve kültüre ilişkin ikiliği nasıl yarattığını araştırmıştır: Bilim ve araştırdığını iddia ettiği nesnel doğa, öznelliğin ve anlamın sosyokültürel alanı karşısında öteki olarak görülmektedir. Bilim sosyolojisi üzerine çalışan çeşitli yazarlar ile birlikte, bilimin sosyal ve kültürel bir süreç olduğu fikrini ortaya atmış, bilimin bize gösterdiği doğanın bilimsel araştırmaların pratikleri ve teknolojileri ile bilimsel bulguları tanımlamak ve açıklamak için kullanılan dil yolu ile oluşturulan kültürel bir eser olduğunu öne sürmüştür. Bu durum bir bakıma böyledir. Sosyal inşacılığın, dünyanın basit bir biçimde kültürel veya dilbilimsel bir inşa olduğunu iddia eden yaklaşımlarına karşı çıkan Haraway, (insanların da somut özneler olarak yer aldığı) doğanın bedenselliği veya maddiliği ile de ilgilenmiştir. Ona göre şeyler hiçbir zaman basit bir biçimde doğal veya kültürel değildir. Benzer biçimde maddi veya sözel de değildirler (bk. Demeritt, 1994). Genler, yaşayan organizmalar, hastalık mikropları, kanser hücreleri veya elektronlar gibi varlıklar kaçınılmaz biçimde bu şeylerin hepsidir; "gerçek" veya maddi bir varoluşları vardır, bu varoluş önemli bir biçimde içerisinde var oldukları karmaşık ve heterojen sistem içerisinde aktörü (örneğin bir şey yapma yeteneğini) üretir ve onları kültürel sistemler içerisinde bilinen varlıklar olarak oluşturan sözel sistemler içerisinde eş zamanlı şekilde kavramsallaştırılırlar. "Maddi-göstergesel varlık" kavramı Haraway tarafından bu tür nesneleri tanımlarken ki bu eş zamanlılık hissini anlatmak için kullanılmıştır, maddi-göstergesel varlıklar, geleneksel olarak doğa ve kültür olarak düşünülen şeylerin melezidir.

Bilim sosyokültürel bir süreç olarak kuramsallaştırılırken Haraway'e göre toplum ve kültür özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde, giderek bilimsel ve teknolojik bir hâle gelmiştir. Bu bağlamda, ikili düşünceyi aşabilmek için yeni bir metafor ileri sürmüştür; siborg. Bilim kurgu eserlerinden esinlenerek geliştirdiği siborg fikri, yeteneklerini artırmak için teknolojik aletlerle desteklenen veya bu tür aletlere bağlanan biyolojik bedendir. Örneğin biyoteknoloji, genetik mühendisliği, klonlama, vb. tekno-bilimin giderek artan biçimde insan ve insan olmayan, biyolojik ve teknik, doğa ve kültür arasındaki geleneksel ayrımı aşındıran bir biçimde biyolojik malzemeler kullanmaktadır. Siborg'un Haraway'in eserlerinde iki önemli rolü vardır; Siborg hem insanların ve diğer organizmaların giderek artan biçimde makine

benzeri malzeme, biyolojik ve iletişim teknolojilerinden oluşan bir bütünlük içerisinde yer almasını tanımlama çabasıdır hem de geleneksel tanımlama modelleri ile uyuşmayan siyâsî ve sosyal alternatif biçimleri tanımlamak için kullanılan bir metafordur (örneğin mevcut toplumsal cinsiyet, ırk ve cinsellik kategorilerini sorgulayarak).

Haraway'e göre siborgların modern dünyada ortaya çıkmasının hem olumlu hem olumsuz yönleri vardır. Haraway siborgları dünyanın kapitalist sistem tarafından sömürülmesi ve insan olan ve insan olmayan varlıkların baskı altına alınması ile ilişkilendirirken, onların aynı zamanda geleneksel ikilikleri ve kategorileri zayıflatabilecek özgürleştirici bir potansiyeli olduğuna inanmaktadır. Bu noktada yazar, "doğal" ve verili olarak görülen belirli toplumsal roller ve kültürel temsiller ile ilişkilendirilen ırk, toplumsal cinsiyet, cinsel tercih, vb. ile ilgili kategorileri yapısöküme uğratmayı arzu etmektedir. Böyle bir yapısökümünün, yeni, melez kimliklerin ve somutlaşmanın ve öznelliğin verili ve sabit olmaktansa dinamik ve akışkan ürünler olarak algılanması yolu ile atanmış rollerden özgürleşmeyi sağlama olasılığı vardır. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet, ırk vb. ile ilişkilendirilen ikilikleri sorgulamaya yönelik bir "siborg politikası" madun grupların özgürlüğü için çalışanlara yarar sağlayabilir ve Gillian Rose gibi kadınların nasıl toplumsal ve mekânsal olarak marjinalleştirildiğini ve baskı altına alındığını araştıran coğrafyacılar tarafından benimsenmiştir. Siborg kavramı Haraway tarafından isyankâr bir siyâsî kimliğe totalleştirici ve ikiliklere dayanan teorileri ve pratikleri altüst etme süreçlerinde sürekli biçimde yeniden üretilen bir kimlik- işaret etmek için kullanılmıştır.

Konumlu bilgi kavramı vizyon metaforunu kullanmakta ve siborg kimliği nosyonu ile bilimsel nesnel bilgi efsanesine alternatif sunmak için çalışmaktadır. Haraway'e göre konumlu bilgiler somut yerleşik öznelere aittir (Haraway'in coğrâfî terminolojisini kullanırsak, yoktan oluşan görüşlerden ziyade bir yerden gelen görüşlerdir). Özleri gereği taraflı (ve tarihsel olarak özgül) perspektiftirler ve toplumsal şartlar tarafından sürekli olarak inşa edilir ve aynı şekilde toplumsal şartları inşa ederler. Konumlu bilgiler basit biçimde geniş dünya görüşleri üretmek için birbirlerine eklenemezler fakat insanları birbirlerine bağlayan karmaşık ağlar içerisinde "ortak sohbetler" mümkündür; bunlar farklılık katmanlarının sürdüğü ortak dayanışmaya ait toplanma noktaları

üretirler. Bu tür ortak sohbetler siyâsî ve ahlâkîdir, farklı konumlu bilgiler yolu ile dünyadaki var oluşumuzu etkilerler. Haraway bu konuda şunları söylemektedir (1991: 195): "Rasyonel bilgiye ilişkin iddialar ortaya koyabilmek için ses çıkarabilmenin şartının evrensellik değil taraflılık olduğu konum, konumlanma, konumlandırma siyaseti ve epistemolojisini destekliyorum."

Nesnel bilimsel vizyonun eril, beyaz, batılı egemenliği ile ilişkilendirilmesine zıt biçimde, konumlu bilgi madun, marjinalleştirilmiş grupların bilimsel perspektiflerini içerebilir; kadınlar, beyaz ırktan olmayanlar, vb.; burada yine daha geniş kapsamlı feminist teori ve postkolonyal teori ile bir ilişki görülmektedir. Dolayısıyla farklı insanlar için doğa, teknoloji ve toplum anlayışları farklılık gösterebilir ve konumlu bilgilerin bu çokluğu kabul edilmelidir. Haraway, bilim ve teknoloji sosyolojisindeki eko-feminist perspektiflerin ortaya çıkışında önemli rol oynamıştır (örneğin Instone, 1998). Fakat yazar, "öteki" grupların perspektifleri ve bilgilerini romantik bir hâle getirmemek gerektiği konusunda uyarı yapmaktadır; bunların da farklı ön yargıları ve güç ilişkileri içerdiği ve dolayısıyla hiçbir zaman "masum" olmadığını belirtmektedir. Buna ek olarak, bunlara erişim zor olabilir:

> "Tabi kılınan" bakış açıları tercih edilmektedir, çünkü onlar dünyaya ait daha yeterli, devamlı, nesnel, dönüşen açıklamalar sunmaktadır. Fakat tabandan yukarıya doğru *nasıl* bakılmalı sorusu, en "ileri" tekno-bilimsel anlayış kadar beden ve dil yeteneği gerektirmektedir (Haraway, 1991: 191).

Fakat Haraway bilim karşıtı bir pozisyonu benimsememekte, bunun yerine, dünyaya ait *daha iyi* açıklamalar ortaya koymamız gerektiğini savunmaktadır: Bilim toplumsal bir eylem olduğu için, geleneksel bilimin egemenlik rejimlerini ve nesnellik illüzyonlarını yeniden üretmeyen alternatif bilimsel praksislere ulaşılabilir. Hipotetik konumlu bilimsel bilginin de dâhil olduğu konumlu bilgiler, üretimlerine ilişkin şartların belirli çalışma nesnelerinin kavramsallaştırılmasını nasıl etkilediğini düşünümsel olarak kabul etme konusunda geleneksel bilimsel bilgiden farklıdır. Ayrıca, farklı yerlerde olguların da farklı olabileceğini kabul etmek şartı ile belirli bir durumun "olguları" ile ilgilenen "nesnel" bilgiler olarak tanımlanabilirler. Haraway'e göre konumlu bilgiler

"gördüğümüz" şeyin, görmeyi nasıl öğrendiğimizin, bununla ilişkili dünyaya karşı aldığımız etik pozisyonların, eylemlerimizin sorumluluğunu alma anlayışı ile ilişkilidir. Haraway, insan olmayan varlıkları aktör atfederken "Etik olan, insan olmayan varlıklar değil insandır." vurgusu yapmaktadır (Haraway, 2000: 134).

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

İkili ve ontolojik kategorilerin Haraway'in eserlerinde "içe patlaması" veya yıkılması, doğa, kültür, aktör ve ahlâkî toplulukların yeniden kavramsallaştırılması sürecini canlandırmıştır. Haraway daha sonraki çalışmalarında (1997, 2008) siborglar (insan ve teknolojinin melezleri) ile ilgili metinlerinin ötesine geçmiş ve daha geniş kapsamlı biçimde insan olmayan varlıkların aktörlüğünde ısrar etmiştir. Bu noktada Michel Callon, Bruno Latour ve John Law gibi yazarlarla ilişkilendirilen Aktör-Ağ Teorisi ile benzerlikler bulunmaktadır. Bu teori heterojen ağlar içerisindeki şeyler arasında var olan karmaşık maddi-göstergesel ilişkileri anlayabilme uğruna dünyaya ilişkin gerçekçi açıklamalardan vazgeçmektedir. Örneğin "refakatçi türler" "belirli varoluş biçimlerinin ortaya çıktığı ve sürdürüldüğü insanların, hayvanların, insan eliyle yapılmış şeylerin ve kurumların biyo-sosyal-teknik aygıtıdır" (Haraway, 2008: 134). Haraway'e göre insan olmayan (ve insan olan) tekno-bilimsel maddi-göstergesel varlıklar geleneksel analiz kategorilerini aşan ve kategorileri, mekânları ve varlıkları yan yana koyan yöntemler yolu ile algılanmalıdır, öyle ki "temizlik" ve düzenli olma gibi teknik olanla ilişkilendirilen noktalar, iç içe geçmiş durumdaki "yapışkan liflerin" oluşturduğu bir yayılma içerisinde eriyip gider. Haraway şunları ilave etmektedir:

> Tekno-bilim içerisinde ders kitapları, molekül, denklem, fare, bomba, mantar, teknisyen, provokatör, bilim insanı gibi ilginç her varlık, dokularını meydana getiren yapışkan ekonomik, teknik, siyâsî, organik, târihî, metinsel liflerini göstermek için dürtülebilir ve dürtülmelidir. "İç patlama" tekno-bilimin "toplumsal" olan ontolojik olarak gerçek ve ayrı bir şeymiş gibi "toplumsal olarak inşa edildiği" anlamına gelmez, "iç patlama" tarihsel olarak konumlanmış ve aktörlerin tamamının insan olmadığı pratik ile heterojen ve devamlı olarak inşa edilmesi iddiasıdır (Haraway, 1997: 68).

Bu dürtme, tekno-bilim dünyasından anlam çıkarmak için küresel finansal sistemler gibi ulus aşırıcılık ve tekno-bilim söylemlerinden beslenen karmaşık nesnelere ve temsillere de uygulanmalıdır (bk. Chernaik, 1999). Bu tür söylemler sadece "kelimelerden" oluşmaz, bunlar aynı zamanda "dikkatin yoğunlaştığı nesneler ve bilgili öznelerin oluşturulduğu maddi-göstergesel pratiklerdir" (Haraway, 1997: 218). Benzer biçimde çevresel sistemlerle alakalı olarak, taraflı ve konumlu bilgiye dayandırılan eko-feminist siyaset çevresel bozulma gibi konulara olan yaklaşımları yeniden düzenleyebilir; çevre "doğanın" ve "kültürün" belirli bir konjonktürü ile tanımlanır (Instone, 1998). Daha küçük coğrâfî ölçeklerde, insan olmayan varlıkların konumlu aktörü, ağaçların (Cloke ve Jones, 2002) ve hayvanların (Whatmore, 2002; Wolch, 1998) insan aktörlerini de içeren ağlara yaptığı aktif ve semiyotik katkıları yeniden düşünmekle ilgilenen coğrafyacılar tarafından kullanılmaktadır.

Haraway'in çalışmaları coğrafya alanında ahlaka ilişkin anlayışlar üzerinde de etkili olmuştur. Haraway'in insan merkezli öznelliği, "canlı sermaye rejiminde çok çeşitli yolla insanları ve hayvanları bağlayan refakatçi türlerin dünyasındaki doğal-sosyal ilişkilerin yaygınlaşması üzerine olan odak" (Haraway, 2008: 62) lehine tasfiye edişini, otonom bireylere haklar atayan ahlâkî modellerle karşılaştırmak heterojen ahlak topluluklarının anlaşılmasını teşvik etmektedir (Whatmore, 1997). Haraway'in belirttiği gibi (2008: 45) "Türlerin karşılaşma değeri, yaşayan şeylerin alışveriş ve bilinç, evrim ve biyomühendislik, ahlak ve faydanın oyunda olduğu karmakarışık düzeni içerisindeki ilişkilerle ilgilidir" Ona göre türlerin ahlâkî karışıklıkları "hiçbir zaman sabitlenmemiş bir biyo-politikadır" (2008: 295), ahlâkî mutlaklara dönerek sabitlenemeyecek olan ve her zaman ilerlemeyen ahlâkî bir çarpışma durumu mevcuttur.

Dolayısıyla varlıklar arasındaki ilişkiler konumlu ahlak anlayışlarını içerisine almaktadır (Lynn, 1998) ve mekândan bağımsız ahlâkî bir çerçeve yerine konumlu praksis olarak ahlak kavramsallaştırması ortaya çıkmaktadır (Whatmore, 2002). Haraway'in ortak sohbetler anlayışında ise ahlâkî topluluk fikri, taraflı anlayış ve dayanışmaya ait sürekli bir süreci ifade etmektedir. Aynı zamanda ahlâkî topluluğun, otonom ahlâkî öznelerin fiziksel anlamda yakında olmasına dayanan geleneksel anlayışların ötesine geçerek mekân üzerinde genişleyebileceğini de

iddia etmektedir. Ahlâkî topluluk, çeşitli bağlantılardan oluşan ağlar içerisindeki farklı mekânları birleştiriyor ve kıvırıyor gibi anlaşılabilir (örneğin para, mal, insan ve bilginin küresel ölçekte maddi-göstergesel biçimde el değiştirmesi yolu ile).

Coğrafyacılar Haraway'in kuramsallaştırma çalışmaları ile ilgilenmelerine ve bu çalışmaları kullanmalarına rağmen, çeşitli eleştiriler de getirilmiştir. Bunlar arasında önemli olanlardan bir tanesi Haraway'in kullandığı analitik stratejinin, tekno-bilimsel olanın ve diğer insan olan ve olmayan varlıkların statüsünü yapısökümüne uğratmak ve sorunsal hâline getirmek için farklı kategorileri yan yana koymasını içermesine rağmen, bu varlıkların bu tür kategoriler arasında nasıl hareket ettiğinin veya var olduğunun net olmadığıdır. Örneğin, ahlâkî topluluğa ilişkin yeni anlayışların olasılığı konusunda şöyle bir eleştiri vardır:

> Haraway'in melezlik açıklaması doğa ve toplumun tasfiyesini ve "insan olmayanların" nesneler dünyasına indirgenmesini başarılı bir biçimde altüst etmesine rağmen, farklılıklar arasında deneyimlerin iletimini sağlayan ve böylece ahlâkî topluluğun oluşumunu olanaklı kılan pratiklerin ve teknolojilerin "maddi" boyutlarını "ayrıntıları ile anlatma" konusunda aynı seviyede yardımcı olmamaktadır. Bu boyutlar, üst üste çakışan yaşam pratikleri ve bedensel süreçlerin Haraway'in kabul ettiğinden çok daha yakından incelenmesini gerektirmektedir; örneğin yiyecek, enerji, hastalık, doğum ve ölüm (Whatmore, 1997: 47).

"Haraway sosyal olandan olmayana, insan olandan olmayana, mikrodan makroya ve aynı şekilde geriye doğru olan aktörlerin dönüşümlerini gerektiği kadar düşünmemiştir" (Michael, 1996: 42). Benzer biçimde, Haraway'in melez ve siborg açıklamaları mevcut varlıklardan oluşturduğu bir kombinasyonu yeni bir varlık olarak sunduğu yönünde eleştiriler almıştır. Bu açıklamalar bu kombinasyonu kimin veya neyin yaptığı sorununu doğurmaktadır (bk. Whatmore, 2002); bu sorun, yazarın bu tür varlıklara ilişkin anlayışına özgü muğlaklıklar konusunda verdiği yanıtta kabul edilmiştir. Siborglar ve melez aktörler "doğal ve yapay, zihin ve beden, *kendi kendine gelişen ve dışarıdan tasarlanan* arasındaki farkı tamamen muğlak hâle getirmektedir" (Haraway, 1991: 152,vurgu bana aittir). Böyle olsa bile, Doel'e göre (1999) melezlik ve

konumluluk kavramları, gelip geçici şeylerin, yerinden olmanın, karışıklığın ve oluşumun dünyasına teslim olmaktan ziyade, birimlerin ve gömülü yerleşimlerin ilave edilmesine dayanmaktadır ve "yerleşiktir" Farklı yazarlara göre melezlik anlayışı insana verilen ayrıcalığı durdurmaktadır ve kavram, insanların dâhil olmadığı ortak üretim ve melezleşme durumlarını kabul edecek şekilde genişletilmelidir (Lulka, 2009).

Tüm bu eleştirilere rağmen Donna Haraway'in mevcut beşerî coğrafya üzerindeki etkisi çok önemlidir; özgürleştirici siborg, melez ve çoklu siyâsî kimlikler yolu ile doğaya ilişkin fikirleri insanın öznelliğine dair geleneksel anlayışlara meydan okurken (örneğin Hinchliffe, 2007; Whatmore, 2002), sınıf, ırk, toplumsal cinsiyet, vb. kavramların analitik ve siyâsî değerlerini korumayı bilmiştir. Aynı zamanda, onun çalışmaları mekâna maddi-göstergesel bağlantısallığı vurgulayan bir biçimde yaklaşma yollarını açmış, mikro ve makro ölçekteki varlıkların sıradan doğa ve kültür, insan olan ve olmayan, özne ve nesne kategorilerine indirgenmeden bir anlam ifade edebilmeleri için olanaklar sunmuştur.

Lewis Holloway, Hull Üniversitesi

Haraway'in Önemli Çalışmaları

Haraway, D. J. (1976) *Crystals, Fabrics and Fields: Metaphors of Organicism in 20th Century Developmental Biology.* New Haven, CT: Yale University Press.

Haraway, D. J. (1989) *Primate Visions: Gender, Race and Nature in the World of Modern Science.* London: Routledge.

Haraway, D. J. (1991) *Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature.* London: Free Association Books.

Haraway, D. J. (1997) *Modest_Witness@Second_Millennium. FemaleMan©_Meets_OncoMouse™. Feminism and Technoscience.* London: Routledge.

Haraway, D. J. (2000) *How Like a Leaf: An Interview with Thyrza Nichols Goodeve.* London: Routledge.

Haraway, D. J. (2003) *The Companion Species Manifesto: Dogs, People and Significant Otherness.* Chicago, IL: Prickly Paradigm Press.

Haraway, D. J. (2008) *When Species Meet.* Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Barnes, T. & Gregory, D. (1997) *Reading Human Geography: The Poetics and Politics of Inquiry.* London: Arnold.

Chernaik, L. (1999) 'Transnationalism, technoscience and difference: the analysis of material-semiotic practices', in M. Crang, P. Crang & J. May (eds), *Virtual Geographies: Bodies, Space and Relations.* London: Routledge. s.79–91.

Cloke, P. & Jones, O. (2002) *Tree Cultures: The Place of Trees and Trees in Their Place.* Oxford: Berg.

Demeritt, D. (1994) 'The nature of metaphors in cultural geography and environmental history', *Progress in Human Geography,* 18 (2) 163–85.

Doel, M. (1999) *Poststructuralist Geographies: The Diabolical Art of Spatial Science.* Edinburgh: University of Edinburgh Press.

Gregory, D. (1994) *Geographical Imaginations.* Oxford: Blackwell.

Gren, M. (2001) 'Time-geography matters', J. May & N. Thrift, (eds), *Timespace: Geographies of Temporality.* London: Routledge. s. 208–25.

Haraway, D. J. (1985) 'Mainfesto for cyborgs: science, technology and socialist feminism in the 1980s', *Socialist Review,* 80: 65–108.

Haraway, D. J. (1988) 'Situated knowledges: the science question in feminism as a site of discourse on the privilege of partial perspective', *Feminist Studies,* 14(3) 575–99.

Haraway, D. J.(1997) *Modest_Witness@Second_Millennium. FemaleMan©_Meets_OncoMouse™. Feminism and Technoscience.* London: Routledge.

Hinchliffe, S. (2007) *Geographies of Nature: Societies, Environments, Ecologies.* Sage: London.

Instone, L. (1998) 'The coyote's at the door: revisioning human-environment relations in the Australian context', *Ecumene*, 5 (4): 452–67.

Lulka, D. (2009) 'The residual humanism of hybridity: retaining a sense of the earth', *Transactions of the Institute of British Geographers*, 34: 378–93.

Lynn, W. (1998) 'Contested moralities: animals and moral value in the Dear/Symanski debate', *Ethics, Place and Environment*, 1, 223–42.

Michael, M. (1996) *Constructing Identities: The Social, the Nonhuman and Change.* London: Sage.

Thrift, N. (1996) *Spatial Formations.* London: Sage.

Whatmore, S. (1997) 'Dissecting the autonomous self: hybrid cartographies for a relational ethics', *Environment and Planning D: Society and Space*, 15: 37–53.

Whatmore, S. (1999) 'Hybrid geographies: rethinking the 'human' in human geography', D. Massey, J. Allen & P. Sarre (eds), *Human Geography Today.* Cambridge: Polity Press. s. 22–39.

Whatmore, S. (2002) *Hybrid Geographies: Natures Cultures Spaces.* London: Sage.

Wolch, J. (1998) 'Zoöpolis', J. Wolch & J. Emel (eds), *Animal Geographies: Place, Politics and Identity in the Nature–Culture Borderlands.* London: Verso. s. 119–38.

30 J. Brian Harley

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

J. B. Harley'in bu kitapta büyük bir düşünür olarak yer almasını garip karşılayanlar olabilir. Bazıları için Harley, haritalandırma ve harita yapımının tarihine ilişkin güçlü ampirik yaklaşımları olan, tanınmış ve oldukça üretken kartografi tarihçisi olarak hatırlanacaktır. Fakat bazıları için Harley'in çalışmalarının bu yönü, özellikle Harley ile onun 1980'li yılların sonu 1990'lı yılların başlarında yaptığı ve haritalara ve haritalandırmaya ilişkin daha teorik yaklaşımlar içeren "haritayı yapısöküme uğratma" çabaları sonrasında karşılaşan lisans seviyesindeki coğrafya öğrencileri için daha az bilinir olacaktır (Harley, 1988a; 1988b; 1989a; 1989b). Dolayısıyla Harley'in coğrâfî düşünceye ve bilgilere yaptığı katkı iki yönlüdür; bu katkı bir açıdan ampirik, bir açıdan da teoriktir. Bu durum Harley'in erken dönem veya geç dönem yaptığı akademik çalışmaların incelenmesine bağlı olarak değişecektir. Akademik kariyeri otuz yılı aşan (1991 yılında vefat etmiştir) bir târihî coğrafyacı olarak Harley, coğrafyacıların kendi çalışmalarına başlama yöntemlerinde birçok değişime, özellikle de beşerî coğrafya alanında daha genel pozitivist yaklaşımlardan daha eleştirel felsefî ve epistemolojik yaklaşımlara doğru yaşanan "kültürel dönüş" olarak adlandırılan değişime tanıklık etmiştir. (bk. Philo, 2000). Onun dönemine ve geleneğine ait bazı târihî coğrafyacılar bu dönüşe katılmamıştır fakat Harley bu dönüşü ve 1980'li yılların sonlarında coğrâfî düşüncedeki yeni akımları sahiplenmekle kalmamış aynı zamanda beşerî coğrafyayı bu "kültürel dönüşe" doğru yönlendirme konusunda önemli rol oynamıştır. Bu açıdan bakıldığında Harley'in mekân ve yer üzerine büyük düşünürler hakkında hazırlanan bir kitap içerisinde yer alması oldukça haklıdır,

çünkü coğrafyacıların ve kartografların haritaları ele alışlarını ve harita yapma yöntemlerini değiştirmiştir.

Harley'in son dönemlerinde yazdığı makaleler ölümünden sonra hazırlanan, Laxton ve Andrews'un yazdığı ve hayatı, çalışmaları ve akademik katkıları hakkında faydalı bir özet sunan giriş bölümleri ile birlikte yayınlanmıştır (Harley, 2001; ayrıca bk. Daston, 2001; Edney, 2001). Laxton, yazdığı giriş bölümünde Harley'in son dönemlerinde yaptığı çalışmaların kalıcı etkisine dikkat çekerek "kartografi tarihinin felsefesi" olarak adlandırdığı "haritaların tarihinin sınırlarının ötesinde etkili olan" ve "sadece coğrafya disiplininde olanları değil diğer alanlardaki öğrencileri de heyecanlandıran" Harley'in haritalara ve haritalandırmaya yaklaşımını vurgulamaktadır (Laxton, 2001: ix). Fakat Harley'in daha erken dönemdeki kariyerine ve H. C. Darby'nin "Kıyamet günü coğrafyası" ile ilgili çalışmalarına çok şey borçlu olan bir gelenek içerisinde çalışan bir târihî coğrafyacı olarak, coğrâfî söylemi şekillendirme konusunda oynadığı önemli role göz atmak önemlidir. Gerçekten de Harley'in Birmingham Üniversitesi'nde ve Harry Thorpe'un danışmanlığında yazdığı doktora tezi Ortaçağ'da Warwickshire (Harley, 1960) kentindeki tarımsal ve demografik kalkınmaya ilişkin bir çalışmadır; daha sonraki dönemde kartografik tarihin felsefesi üzerine yaptığı çalışmalardan oldukça uzakta görünen bir çalışma. Bu çalışma, Harley'in bir kartograf olarak Ortaçağ Warwickshire kentinde vergilendirmeye dair açıklamalardan nüfusun ve ekonominin mekânsal örüntülerini ortaya çıkarma denemelerini içermektedir. Dolayısıyla Harley, haritalandırma üzerine sade bir yorumcu olmaktan uzak biçimde haritaların yapımına dair pratik deneyim edinmiştir. Ortaçağ yerleşimlerine ve peyzajına ilişkin ilgisi 1960'lı yıllarda devam etse de (Harley, 1961; 1964a), J. B. Harley'i saygı duyulan akademik kartografik tarihçi noktasına taşıyan erken-modern ve modern dönem İngiliz haritaları ve harita yapımı üzerine yaptığı çalışmalar ve İngiliz Haritacılık Kurumu'nda çalışanların da dâhil olduğu kartograflara ve topograflara ilişkin yazılan sayısız makale ve yazıya yaptığı katkılardır.

Harley'in İngiliz Haritacılık Kurumu'nun haritaları ve harita yapma süreçleri ile olan ilişkisi 1960'lı yılların sonlarından 1980'li yıllara kadar olan akademik hayatının büyük kısmını kaplamıştır. Bazılarının Harley'in coğrafyaya olan katkısının önemini tanımladığı malzemeler

şunlardır: Haritacılık kurumunun on dokuzuncu yüzyılın başlarındaki kartografları ve topografiarının ayrıntılı tarihsel analizleri (örneğin Harley, 1982), haritacılık kurumunun ürettiği bir inçlik haritaların ilk basımlarının yeniden yapılan baskıları üzerine yazdığı bibliyografik notlar (örneğin Harley, 1986), haritacılık kurumunun ilk haritalarının yerel tarih ve topografya çalışmalarında kullanımı ile ilgili tavsiye "rehberleri" (Harley, 1964b; 1972; 1975). Coğrafya ve kartografi tarihinin geniş ampirik târihî coğrafyası ile ilgilenenler için bu katkılar paha biçilemezdir. Fakat Harley'in haritaların ve haritalandırmanın bir iktidar dili olarak anlamı ile ilgilenmeye başlaması, 1980'li yıllara, Şikago Üniversitesi Yayınları için *History of Cartography* eserlerinin editörlüğünü yaptığı döneme denk gelmektedir. Bu dönem şüphesiz diğer târihî coğrafyacıların, diğer coğrâfî bilgilere ve coğrâfî bilgilerin ve haritaların siyâsî amaçlara ulaşmak için kullanıldığı sömürgecilik ve emperyalizm dönemindeki geçmiş coğrafyacıların çalışmalarına daha eleştirel yaklaştıkları bir dönemdir. İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki târihî coğrafyacıların eleştirel teori ile daha fazla ilgilenmeye başlaması ile (özellikle Michel Foucault ve Jacques Derrida gibi Fransız postyapısalcıların etkisi ile) coğrafyanın doğasına –felsefî ve epistemolojik varsayımlarına– ilişkin belirsizlikler ortaya çıkmış, pozitivizmin etkisi altında bir şekilde güvende görünen coğrafyanın bazı yönleri hakkında -peyzaj ve harita gibi- sorular ortaya atılmaya başlanmıştır. Giderek artan bu huzursuzluk sosyal, kültürel ve (özellikle) târihî coğrafyacılar etraflarındaki dünyaya ait daha eleştirel ve teorik görüşler benimsedikçe beşerî coğrafyanın "kültürel dönüşünü" alevlendirmiştir. Harley bu coğrafyacılardan birisidir.

Mekânsal Katkıları

Harley, 1980'li yılların sonlarında haritalara ve harita yapımına daha eleştirel bakmaya başladığında yalnız değildi (Wood, 1992). Fakat Harley'in "kartografik tarih felsefesini" coğrâfî düşünce içerisinde önemli hâle getiren şey eleştirel teorinin yeni akımlarını benimseyerek onları uzun süredir ampirik olarak ele aldığı haritaları anlamlandırmak için kullanmasıdır. Harley bunu yaparak kartografi ve kartografik tarihi net bir biçimde coğrafyanın müfredatına tekrar yerleştirmiştir. Harley, kartografi "bilimi" ile eleştirel biçimde ilişkiye girmesi ve

haritanın otoritesini sorgulaması ile haritaları ve harita yapımını akademik coğrafya alanında moda bir konu hâline getirmiştir. Onun yaklaşımı 1980'li yıllarda beşerî coğrafyacılar tarafından kullanılan teorik iddiaların aynısını "haritaların söylemlerimizin toplumsal sonuçlarından uzak bir biçimde değerlendirilebilecek "objektif" teknik temsillerden ziyade, metinler olarak algılamaya ihtiyacımız olduğunu" iddia etmek için kullanmıştır (Harley, 1989a: 80). Harley (1989b) için, bu yaklaşım "haritayı yapısöküme uğratmak" anlamına geliyordu –en çok alıntı yapılan makalesinin ismi de budur– sadece haritaların inşa edildiği yöntemlerle değil aynı zamanda haritaların ve harita yapımının dünya üzerinde sahip olduğu aktörler ve onların neye hizmet ettikleri ile de ilgileniyordu. Taylor'ın Harley'in ölümünden sonra ona adadığı eserinde (1992) ortaya attığı "haritalarda siyaset, siyasette haritalar" tabiri, Harley'in "kartografi tarihinin felsefesi" kapsamında geliştirdiği yaklaşımı oldukça iyi özetlemektedir.

Harley sadece dört temel makale içerisinde kartografi tarihinin yeni ve eleştirel felsefesini ortaya koymuştur fakat ölümünden önce "yayınlanmış ve yayınlanmayı bekleyen makalelerinden oluşan ve *The New Nature of Maps* adını verdiği bir kitap" yayınlamak için planlar yapmıştır (Harley, 1988a; 1988b; 1989a; 1989b; Laxton, 2001: ix). Bu makaleler çoğunlukla aynı konuyu ele almıştır; "Kartografi nadiren kartografların söylediği şeydir." (Harley, 1989b: 1). Harley bu konuyu ele almak için (1992: 232) "kartografinin aynı zamanda içerisinde üretildiği sosyal dünyanın alanına da ait olduğunu göstermeyi" amaçlıyordu ve bu yüzden kartografi ile ilgili oluşturduğu iddialar Cosgrove ve Daniels'ın o dönemlerde (1988) peyzaja ilişkin oluşturduğu iddialar ile aynı türdendi (bk. Denis Cosgrove). Gerçekten de Harley'in önemli makalelerinden birisi, yazarların *Iconography of Landscape* (Harley, 1988a) eserlerine yaptığı katkıdır. Harley bu makalelerinde kartografiyi çeşitli açılardan ele aldı. Bunlar, beki de en açık şekilde ilk basıldığı tarihten bu yana üç defa yeniden basılan (Harley'in üzerinde birkaç değişiklik yaptığı) "Deconstructing the map" isimli makalesinde açıklanmıştır (Harley, 1992; ayrıca bk. Harley, 2001: 149–68).

Harley'in "haritayı yapısöküme uğratırken" kullandığı bir taktik "kartografi kurallarını" açığa vurmaktı (Harley, 1992: 233). Bunu yaparken, temelde, o dönemde diğer coğrafyacıların da benzer biçimde

yaptığı gibi Foucault'nun "söylem" anlayışından faydalanmıştır (Driver, 1993; Philo, 1992). Harley'in coğrafyacıların dikkatini çektiği kartografi kurallarından bir tanesi harita yapmanın "pozitivist epistemolojisidir" – kartografların kendi yaklaşımlarının "bilimsel" ve "sosyal faktörlerin etkisi altında kalmayan" bir yaklaşım olduğuna olan inançları (Harley, 1992: 234). Harley, "Haritaların içeriğinde ve teknik süreçlerde satır aralarını okumalıyız." diyerek buna karşı çıkmış, bunu yaptığımızda "kartografinin kurallarının" "haritanın kültürel üretimini yöneten" kuralların etkisinde kaldığını açığa çıkarmış olacağımızı, yani bu kuralların "etnik köken, siyaset, din, toplumsal sınıf gibi değerlere bağlı olduğunu ve aynı zamanda harita üreten toplum içerisinde gömülü olduklarını" belirtmiştir (Harley, 1992: 236). Dolayısıyla kartografinin kuralları ve "toplumun kuralları" "karşılıklı olarak dünyaya ait aynı imgeyi pekiştirmektedir" (Harley, 1992: 237). Haritanın "ideolojisi" sadece imge içerisinde değildir, onun üretim yöntemlerinde, "görünürde tarafsız bir bilim olarak maskelediği" şeyin altındadır (Harley, 1992: 238).

Harley'in bir diğer taktiği, haritayı yapısöküme uğratmak için Derrida'nın savlarını kullanmasıdır; Haritalar ve harita yapımında otoritelerini ve mantıklarını zayıflatan ve ideolojilerini daha fazla açığa çıkaran kaymaları ve çelişkileri aramak. Harley bu amaca ulaşmak için (1992: 238) "haritaların, tek bir koddan değil kodların derlemesinden oluşan kültürel metinler olduğunu" öne sürmekte, bu metnin bilgi verdiği kadar susturan bir retorik olduğunu belirtmektedir (ayrıca bk. Harley, 1988b). Kendi deyişi ile "tüm haritalar dünyaya ilişkin bir argüman sunar ve doğaları gereği önermelidir." ve bu ifade sadece geleneksel olarak "çarpıtılmış" veya "propaganda" niteliği olduğu düşünülen haritalar için değil İngiltere Haritacılık Kurumu'nun hazırladığı türden, ilk bakışta "ideolojik" görünmeyen topografya haritaları için de geçerlidir. Harley'in vurgu yaptığı nokta sadece bazı haritaların değil "tüm haritaların retorik içerdiğidir" (Harley, 1992: 242). Dolayısıyla Harley haritaları aldatıcı ve hileli belgeler olarak görmüş, kartografların yaptığı çalışmalarda kendi izlerini kapatabilmek için haritaları daha bilimsel ve gerçekçi biçimde yansıttıklarını belirtmiştir. Aynı zamanda haritalar ve harita yapımını açığa kavuşturmak için farklı taktikler de kullanmıştır.

Harley, yine Foucault'nun düşüncelerinden faydalanarak haritaların "aktörleri" ile ilgilenmiş, "haritaların toplum içerisinde nasıl iktidar-bilgi biçimi olarak çalıştığı" sorusuna yanıt aramıştır (Harley, 1992: 243). Harley bu taktik ile haritaların, onları yapanların veya yaptıranların ihtiyaçlarını ve gereksinimlerini karşılayacak belirli coğrâfî bilgileri taşıdığına işaret etmektedir. Haritalar, saha çalışmaları gibi, bir disiplin olarak coğrafya tarihinin önemli bir parçasıdır ve 1980'li yılların sonları ve 90'lı yılların başlarında târihî ve kültürel coğrafyacılar giderek artan biçimde coğrafya ve kapitalizm ile coğrafya ve emperyalizm arasındaki ilişkiye dikkat çekmişlerdir (Livingstone, 1992; Gregory, 1994; Driver, 2001). Haritalar coğrafyanın bu suç ortaklığının bir parçasıydı çünkü coğrafyacılar on sekizinci, on dokuzuncu ve yirmini yüzyılda yeni dünyaları keşfederken çizdikleri haritalar ile sadece bölgeleri belirlemiyor, aynı zamanda uzaktaki toprakları kontrol altına alıyor, İngiltere ve Fransa gibi sömürgeci güçlerin gözetimine sokuyor, kendi devletlerinin uzak dünyaları ve halklarını koloni hâline getirmelerine yardımcı oluyorlardı.

Haritanın "aktörü", Harley'in "iktidarın kullanımı" olarak gördüğü şeydir, kartografl ar ise iktidarı imal ederler: Toprakların ve üzerindeki insanların izlenebileceği, kontrol altında tutulabileceği ve zapt edilebileceği mekânsal bir panoptikon yaratırlar (Harley, 1992: 244). Bu haritalar sadece bunu yapmakla kalmaz, dünyanın etrafında dolaşır ve bu şekilde belirli bir dünya görüşünü yansıtmak için gerekli olan coğrâfî bilgiyi yayarlar. Dolayısıyla Harley'e göre (1992: 245) "harita yapıcının iktidarı, genellikle sadece bireyler üzerinde değil insanlara elverişli hâle getirilen dünyaya ilişkin bilgi üzerinde kullanılır". Britanya İmparatorluğu'nun Victoria döneminde üretilen haritaları, sadece sömürge ülkelerin topraklarını göstermekle kalmamış aynı zamanda okullarda, resmî kurumlarda vb. yerlerde Britanya'nın imparatorluk olarak gücünü ve Britanya emperyalizmine ait bilgileri "genel halka" sunmuştur. Harley "haritalar, bilgi ve iktidar" başlıkları ile Cosgrove ve Daniel'ın (1988) *Iconography of Landscape* eseri içerisindeki makalesinde ilgilenmiş, "iktidar kullanımında haritaların belirli işlevlerine", "yönetim ve toprakları" farklı ölçeklerde (küresel imparatorluk kurulmasından ulus devletin korunmasına, bireysel mülkiyet haklarının yerel beyanlarına kadar) bir araya getiren haritalara ait örnekler sunmuştur; haritalar, onları elinde tutanlar için iktidar anlamına gelmektedir (Harley, 1988a: 281–2).

Harley, haritanın ve harita yapımının nasıl şüpheye açık olduğunu, coğrafyacıların veya herhangi bir kişinin haritaları dış görünüşüne göre değerlendirmemesi gerektiğini göstermiştir. Yazar, haritaların geçmişten beri ideolojik olduğunu, haritalanan kadar haritacının da kültürel ve sosyal değerlerini ve inançlarını yansıttığını iddia etmiştir. Haritalara ve harita yapımına bakış için yeni yöntemler araştırmak Harley'in akademik kariyerinin son döneminde ele aldığı konulardır. Harley, Nazi Avrupası'nın açıkça siyâsî "propaganda" amaçlı haritaları, Amerika Birleşik Devletleri Jeoloji Araştırmaları Kurumu'nun veya Britanya İmparatorluğu'nun görünürde "tarafsız" olan topografya haritaları ve Coğrâfî Bilgi Sistemleri dâhilinde modern teknoloji kullanılarak üretilen haritalar arasında hiçbir fark olmadığını ortaya koymuştur; Harley için bunların tamamı aynı eleştirel yorumlara açıktı. Bunu gerçekleştirirken Foucault ve Derrida gibi 1980'li yıllarda coğrâfî araştırmaları etkileyen kültür kuramcılarının tavsiyelerinden faydalanmıştır.

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Harley'in haritalar ve harita yapımı ile ilgili erken dönem kartograflar ve haritaların tarihi üzerine yaptığı çalışmalardan daha teorik olan ve haritaların ve harita yapımının ideolojisi üzerine yaptığı çalışmalara kadar tüm çalışmaları coğrâfî düşünce üzerinde uzun erimli etkiler bırakmıştır. Dolayısıyla coğrafyacıların ve diğer disiplinlerden araştırmacıların, Harley'in İngiltere Haritacılık Kurumu'na ilişkin yaptığı ampirik çalışmalara ve daha sonra kartografi "bilimine" ilişkin araştırmalarına referans verdiğini görmek olağan dışı değildir. Fakat mekân ve yer üzerine büyük bir düşünür olarak yaptığı katkılar anlamında Harley'in teorik çalışmaları onu ayrı bir noktaya taşımaktadır, çünkü 1980'li yıllarda coğrâfî düşünceyi niteleyen kavramsal değişimlerle ilgilenmiş, eleştirel teoriden yararlanarak pozisyonlar geliştirmiş, postmodern ve postkolonyal literatürü kullanarak coğrafyacıların ve kartografların coğrafyanın tarihi, emperyalizm, modernite, milliyetçilik, kimlik, peyzaj, iktidar vb. konular özelinde harita ve harita yapımı ile ilgili farkındalıklarını artırmıştır (bk. Cosgrove ve Daniels, 1988; Daniels, 1993; Graham ve Nash, 2000). Dolayısıyla bu konular tartışıldığında haritaları da çalışmalara dâhil etmek gerekli hâle gelmiştir. Haritalar coğrâfî dünyanın oluşturulması işine karışmıştır. Onları

görmezden gelmek en iyi ihtimalle tehlikeli, en kötü ihtimalle saflıktır. Bu açıdan 1980'li ve 90'lı yıllarda Harley, haritaları coğrâfî düşüncenin "haritasına" yerleştirmeye yardımcı olmuş, bunu yaparak "kartografiyi yeniden heyecan verici hâle getirmiştir" (Harley, 1989a: 88).

Harley, önemli bir düşünür olarak coğrafyacıların dünyaya ilişkin anlayışlarına büyük katkı yapmıştır. Fakat onun iddialarının abartılı olduğunu, kuramsallaştırmalarının kendi görüşlerini desteklemekten çok onlara köstek olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır (Belyea, 1992; Andrews, 2001). Gerçekten de Harley Foucault ve Derrida'nın teorik düşüncelerini derinlemesine ele almamıştır. Bunun yerine, onların teorik yaklaşımlarını yeni tartışmalar yaratmak ve mevcut şeyleri farklı açılardan görmek için kullanmıştır. Bu bağlamda Harley'in kendi çalışmaları ile coğrafyaya kavramsal anlamda büyük katkılar yaptığını söylemek yanlış olacaktır; o, kendi çalışmalarının bir parçası olarak teorik tartışmaları geliştirmeyi amaçlamamıştır. Harley'in yaptığı, teorik tartışmalara katılmak ve bunu yaparak çalışmasının öznesi olan kartografiye diğerlerinden farklı biçimde bakmak, aynı zamanda harita ve harita yapımı ile ilgili olarak, diğer coğrafyacıların etraflarındaki dünyayı tartışmak için kullandıkları dili kullanarak konuşmaktı; Harley'in katkısı tam olarak budur. O, kartografi tarihindeki ortodoks görüşlere meydan okuyabilmiş ve coğrafyacılara, kendi araştırmalarında haritaları ve harita yapımını görmezden gelemeyeceklerini göstermiştir.

Harley'in kendisi teorik çalışmalarını kullanmanın zorluklarını ve belki de risklerini kabul etmiştir. Özellikle Foucault ve Derrida olmak üzere, "teorik pozisyonların bazen uyumsuz" olduğunu kabul etmiştir, fakat bu felsefeleri "kartografiyi inşa eden sosyal kuvvetleri araştırmayı ve iktidarın varlığını harita bilgisi içerisinde konumlandırmayı" başlatabilecek yöntemler olarak görmüştür (Harley, 1992: 232). Bu sebeple, teorik tartışmaların yazarlarına ilk elden referans vermese de bu fikirleri kullanmakta ve kendi çalışmalarını teorik çalışmalar olarak görmemektedir. Harley'in katkıları, teorik olmakla birlikte büyük ölçüde ampiriktir. Gerçekten de son dönemdeki çalışmalarında (ölmeden kısa süre önce yaptığı çalışmalarda) Harley'in bilinçli bir biçimde teorik tartışmalara ve literatüre yaptığı vurguyu azalttığı, daha çok haritaların ve harita yapımının ideolojisi ile ne kastettiğini anlatmaya çalıştığı belirtilmektedir (bk. Andrews, 2001). Yine de Harley'in daha teorik içerikli

çalışmaları coğrafyacıların haritalar ve harita yapımı ile ilgili düşünüş şekillerini kesinlikle değiştirmiş ve aynı zamanda beşerî coğrafyacıları 1980'li ve 90'lı yıllarda yaşanan "kültürel dönüş" esnasında yönlendirmiştir.

Laxton'un (2001: x) söylediği gibi Harley'in çalışmalarının, özellikle son dönemlerinde yaptığı "haritaların felsefesi" ile ilgili çalışmaların, basit bir biçimde "sorgulanmamış ortodoksluk veya daha kötüsü ilmihal" seviyesine indirgenme riski bulunmaktadır. Bu risk belki de Harley'in "akıcı, renkli, okumaya zorlayıcı" yazım stili ve oldukça karmaşık ve muğlak olan şeyleri birkaç kelime, hatırlanmaya değer bir paragraf içerisinde anlatabilme yeteneği (haritayı yapısöküme uğratmak içinde yaptığı gibi) ile artmıştır (Andrews, 2001: 2; Harley, 1992). Ölümünden sonra kendisine ve yaklaşımlarına getirilen eleştiriler ne olursa olsun "Harley'in çalışmalarının coğrafyacılar ve tarihçiler, haritalar, edebiyat ve görsel sanatlar arasındaki ilişkileri araştırmakla meşgul olan kültür ve edebiyat tarihçileri arasında büyük ilgi çekmeye devam edeceğine dair hiçbir şüphe yoktur" (Laxton, 2001: xiv). Harvey'in ölümünün üzerinden bunca zaman geçmesine rağmen bu etkisinin hâla sürüyor olması yer ve mekân üzerine büyük bir düşünür olduğunun en büyük kanıtıdır.

Keith Lilley, Belfast Kraliyet Üniversitesi

Harley'in Önemli Çalışmaları

Harley, J. B. (1988a) 'Maps, knowledge, and power', D. E. Cosgrove & S. Daniels (eds), *Iconography of Landscape: Essays on the Symbolic Representation, Design and Use of Past Environments*. Cambridge: Cambridge University Press. s. 277–312.

Harley, J. B. (1988b) 'Silences and secrecy: the hidden agenda of cartography in early modern Europe', *Imago Mundi*, 40: 57–76.

Harley, J. B. (1989a) 'Historical geography and the cartographic illusion', *Journal of Historical Geography*, 15: 80–91.

Harley, J. B. (1989b) 'Deconstructing the map', *Cartographica*, 26: 1–20.

Harley, J. B. (2001) *The New Nature of Maps: Essays in the History of Cartography*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Andrews, J. H. (2001) 'Meaning, knowledge, and power in the map philosophy of J. B. Harley', J. B. Harley (ed.), *The New Nature of Maps: Essays in the History of Cartography*. Baltimore: Johns Hopkins University Press. s. 1–32.

Belyea, B. (1992) 'Images of power: Derrida/Foucault/Harley', *Cartographica*, 29: 1–9.

Cosgrove, D. E. & Daniels, S. (eds) (1988) *Iconography of Landscape: Essays on the Symbolic Representation, Design and Use of Past Environments*. Cambridge: Cambridge University Press.

Daniels, S. (1993) *Fields of Vision: Landscape Imagery and National Identity in England and the United States*. Cambridge: Polity.

Daston, S. (2001) 'Language of power', *London Review of Books*, 1 Kasım: 3–6.

Edney, M. E. (2001) 'Works by J. B. Harley', in J. B. Harley (ed.), *The New Nature of Maps: Essays in the History of Cartography*. Baltimore: Johns Hopkins University Press. s. 281–96.

Driver, F. (1993) *Power and Pauperism: The Workhouse System, 1834–1884*. Cambridge: Cambridge University Press.

Driver, F. (2001) *Geography Militant: Cultures of Exploration and Empire*. Oxford: Blackwell.

Graham, B. & Nash, C. (eds) (2000) *Modern Historical Geographies*. Harlow: Pearson.

Gregory, D. (1994) *Geographical Imaginations*. Oxford: Blackwell.

Harley, J. B. (1960) 'Population and land-utilisation in the Warwickshire Hundreds of Stoneleigh and Kineton, 1086–1300'. Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Birmingham.

Harley, J. B. (1961) 'The Hundred Rolls of 1279', *Amateur Historian*, 5 (Autumn): 9–16.

Harley, J. B. (1964a) 'The settlement geography of early medieval Warwickshire', *Trans-*

actions of Institute of British Geographers, 34: 115–30.

Harley, J. B. (1964b) *The Historian's Guide to Ordnance Survey Maps*. London: National Council of Social Service for the Standing Conference for Local History.

Harley, J. B. (1972) *Maps for the Local Historian: A Guide to the British Sources*. London: National Council of Social Service for the Standing Conference for Local History.

Harley, J. B. (1975) *Ordnance Survey Maps: A Descriptive Manual*. Southampton: Ordnance Survey.

Harley, J. B. (1982) 'The Ordnance Survey 1:528 Board of Health town plans in Warwickshire', T. R. Slater & P. J. Jarvis (eds), *Field and Forest: An Historical Geography of Warwickshire and Worcestershire*. Norwich: Geobooks. s. 347–84.

Harley, J. B. (1986) 'Introductory essay' in *Central England, Volume Four – The Old Series Ordnance Survey Maps of England and Wales*. Lympne Castle, Kent: Harry Margary. s. vii– xxxv.

Harley, J. B. (1992) 'Deconstructing the map', T. J. Barnes & J. S. Duncan (eds), *Writing Worlds: Discourse, Text and Metaphor*. London: Routledge. s. 231–47.

Laxton, P. (2001) 'Preface' in J. B. Harley, *The New Nature of Maps: Essays in the History of Cartography*. Baltimore: Johns Hopkins University Press. s. ix–xv.

Livingstone, D. (1992) *The Geographical Tradition*. Oxford: Blackwell.

Philo, C. (1992) 'Foucault's geography', *Environment and Planning D: Society and Space*, 10: 137–61.

Philo, C. (2000) 'More words, more worlds', I. Cook, D. Crouch, S. Naylor & J. Ryan (eds), *Cultural Turns/Geographical Turns*. Harlow: Pearson. s. 26–53.

Taylor, P. (1992) 'Politics in maps, maps in politics: a tribute to Brian Harley', *Political Geography*, 11: 127–9.

Wood, D. (1992) *The Power of Maps*. London: Routledge.

31 David Harvey

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

David Harvey 1935 yılında İngiltere'de dünyaya gelmiş ve Kent Bölgesi'ndeki Gillingham kentinde yetişmiştir. Lisans ve doktora çalışmalarını Cambridge Üniversitesi Coğrafya Bölümü'nde yapmış ve 1960 yılında bu üniversiteden ayrılmıştır. 1950'li yıllarda, Cambridge Üniversitesi Coğrafya Bölümü, İngiltere'deki coğrafya bölümleri arasında yaygın olan bir biçimde lisans programlarında bölgesel çalışmaların önemini, yani coğrâfî özelliklerin ve farklılıkların analizlerini vurgulamaktaydı. Cambridge Üniversitesi Coğrafya Bölümü aynı zamanda tarihsel coğrâfî araştırmaları ile de biliniyordu. Buna paralel biçimde, Harvey'in doktora tezi, on dokuzuncu yüzyılda Kent Bölgesi'nde şerbetçiotu üretiminin değişen konumlarına odaklanmıştır. Fakat Harvey bu araştırmanın sonuçları yayınlandıktan hemen sonra (Harvey, 1963) tamamen farklı bir entelektüel yöne doğru hareket etmeye başlamıştır. Uppsala Üniversitesi'nde (Gunnar Olsson ile tanıştığı yer) bir yıl doktora sonrası eğitim alan Harvey, 1960'lı yılları Bristol Üniversitesi Coğrafya Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak geçirmiştir.

Harvey, Bristol'da çalıştığı dönemlerde –bu süreçte araya bilimsel ve nicel coğrafya çalışmaları için önemli merkezlerden birisi olan Pennsylvania Eyalet Üniversitesi'nde çalışmak üzere ayrıldığı dönem girmiştir– bir filozof ve pozitivizm kuramcısı olarak ismini duyurmuştur. Bir dönüm noktası kabul edilen kitabı *Explanation in Geography* (1969) 1960'lı yılların beşerî coğrafya anlayışı içerisinde bolca kullanılan istatistiki yöntemlere ve tekniklere güçlü ve tutarlı bir temel kazandırmıştır. Harvey bu kitabında genel anlamda bilimsel açıklamaların doğasını sistematik biçimde araştırmıştır; teorilerin, hipotezlerin, yasaların

ve modellerin rolleri; matematik, geometri ve olasılığın açıklama dili olarak kullanımı; gözlem ve veri temsilinin doğası; farklı bilimsel açıklama biçimleri. *Explanation in Geography* eserinin iki amacı vardır. İlk olarak, Harvey'in nesli içerisindeki coğrafyacılara –1960'lı yıllarda ön plana çıkan sözde "mekân bilimcileri"– mekânsal örüntüleri tanımlama projeleri için önemli bir meşrulaştırma ve manifesto sağlamış, onları Fredric Schaefer'in (1953) "istisnacılık" olarak tanımladığı şeyle ilgilenen önceki nesilden (Harvey'i ve destekçilerini Cambridge ve diğer üniversitelerde eğiten nesil) ayırmıştır. İkinci olarak *Explanation in Geography* eseri, disiplinin sözde "gerçek" bilimler olan fizik gibi alanlarla aynı hizaya gelmesine ve bazı coğrafyacılar için disiplinin saygınlığının artırılmasına yardımcı olmuştur. Bu durum, Harvey'in Karl Popper gibi bilim filozoflarının fikirlerinden yararlanması sayesinde olmuştur.

Explanation in Geography, ironik bir biçimde Harvey'in bilimsel coğrafyanın temellerini oluşturma arzusunun hem tepe noktası hem de bitiş noktası olmuştur. Harvey kitabın yayınlanmasından hemen sonra Baltimore'da yer alan Johns Hopkins Üniversitesi Coğrafya ve Çevre Mühendisliği Bölümü'nde doçentlik görevine başlamıştır. Bu gelişme üç açıdan önemlidir. İlk olarak Bristol Baltimore gibi bir liman şehri olmasına rağmen daha yoksuldu ve savaş sonrası dönemde çok daha ciddi ekonomik gerileme yaşamıştı. İkinci olarak Harvey'in yeni bölümü Bristol kadar dar bir disiplin anlayışına sahip değildi ve ona entelektüel anlamda hareket alanı sağladı. Üçüncü olarak Harvey Johns Hopkins Üniversitesinde on dokuzuncu yüzyıl siyasal iktisatçısı Karl Marx'ın radikal fikirlerini anlamak isteyen doktora öğrencileri ve akademisyenlerden oluşan bir grupla karşılaştı. Harvey'in bir önceki eseri kadar önemli olan *Social Justice and the City* (1973) kitabı böyle bir bağlamda kaleme alınmıştır. Başlığından da anlaşılacağı üzere Harvey'in ikinci kitabı yoksulluk gibi kentsel sorunların nasıl giderileceğine odaklanmaktadır. *Explanation in Geography* eseri garip bir biçimde sosyopolitik bağlamdan ayrı yazılmış olmasına rağmen – yani İşçi Partisi'nin İngiltere'yi daha adaletli bir toplum hâline getirme çabaları ve ABD'de yaşanan Vietnam Savaşı karşıtı ve yurttaşlık hakları gösterilerinin olduğu bir dönemde– *Social Justice and the City* tamamen bu bağlama gömülüydü. Kitap Harvey'in hızlı bir biçimde değişen entelektüel ve siyâsî yönünü gözler önüne seriyordu. "Liberal formülasyonlar"

ismindeki birinci kısım, mevcut şehir planlama mekanizmalarının Batılı ülkelerde nasıl daha adaletli bir kentsel toplum ortaya çıkarabileceğine odaklanmaktadır. "Sosyalist formülasyonlar" ismindeki ikinci kısım, birinci kısmın reformcu söyleminin ötesine geçerek kentsel sorunlara ilişkin, Marx gibi siyasal iktisatçıların fikirlerine dayandırılan bir devrim önermektedir. Kitabın önemli bölümlerinden birisi olan "Coğrafyada Devrimci ve Karşı-Devrimci Kuramlar ve Getto Oluşumu Sorunu"beşerî coğrafyacıların kentleri çalışma ve kentsel toplumsal sorunları çözmeye ilişkin ortaya koyduğu yöntemlerin tümden reddedilmesini içermektedir.

Social Justice and the City eseri Harvey'i kent çalışmaları alanındaki başlıca muhalif figür *hâl*ine getirmiş ve oldukça büyük ses getirmiştir. Bunun üç sebebi vardır. İlk olarak Harvey'in "radikal coğrafyacı" olarak yeniden keşfedilmesini sağlayarak mekân bilimcileri gafil avlamıştır; Gunnar Olsson'un (1975) *Birds in Egg/Eggs in Bird*, *Social Justice* eserinin bilinçli bir biçimde iki farklı yarımdan oluşması ve şizofrenik olması gibi. İkinci olarak, *Social Justice and the City* bilimsel coğrafyadaki "olgular" ve "değerlerin" birbirlerinden ayrı tutulabileceğine dair hâkim olan görüşe meydan okumuştur. Harvey, dünyayı daha adaletli bir hâle getirmek için *değiştirmek* amacı ile çalışması gereken bir coğrafya çağrısı yapmıştır. Son olarak *Social Justice and the City* coğrafya alanında yazılan sol düşünce stilindeki ilk temel örnektir. Özellikle, Harvey'in bazı doktora öğrencileri ile birlikte öncülüğünü yaptığı Marksist coğrafyanın gelişiminin kapılarını açmıştır (bk. Neil Smith).

Harvey'in Marksizm yönünde hareket etmesi, *kapitalizm* ve onun işleyişi ile ilgilenmeye başladığı anlamına gelmektedir. Fakat daha önce çalıştığı konulardan vazgeçmemiştir. Harvey, *Explanation in Geography* eserinde toplumsal süreçlerin nasıl mekânsal biçimler ürettiği ile ilgilenmiş ve kitabı "Teori olmadan olayların tutarlı ve rasyonel açıklamalarının yapılmasını umamayız." ifadesi ile bitirmiştir (Harvey, 1969: 486). Bu iki konu, coğrafyanın kapitalist ekonominin işleyişi ile nasıl üretildiği ve bu işleyişi nasıl değiştirdiğine ilişkin Marksist bir teori yaratma girişimi olan 1970'li yıllardaki eserlerine hayat vermektedir. Harvey "coğrafya" ile aynı isimdeki disiplini kastetmemektedir, daha ziyade kentlerin, kasabaların ve ulaşım ağlarının kapitalizmin "damarları" olarak işleyen somut peyzajını kastetmektedir. Harvey, bu "tarihsel-coğrâfî materyalizmi" şekillendirmek için 1970'li yılların ikinci yarısını

Marx'ın *Capital* ve *Grundrisse* gibi son dönem çalışmalarını okuyarak geçirmiştir. Bu çabalarının sonucunda Harvey'in en teorik kitabı olan *The Limits to Capital* (1982) ortaya çıkmıştır. Bu kitap Marx'ın kapitalizm teorisinin yeniden inşa edilmesi ve genişletilmesidir; genişletme temelde coğrâfîdir, çünkü Marx coğrafyanın kapitalizmin işleyişini nasıl etkilediği konusu ile ilgilenmemiştir.

Harvey, 1980'li yılların ortalarında önde gelen Marksist (ve gerçekten de beşerî) coğrafyacı sıfatı ile *Social Justice and the City* eserinde yer verdiği kentsel sorunlara geri dönmüştür. Kapitalist kentlerin özgün doğası ve sorunlarına değinen "Studies in the History and Consciousness of Urbanisation" çalışmaları özlerinde sırası ile "yapı" ve "aktör" perspektiflerini ele almıştır. *The Urbanization of Capital* (1985a) kapitalizmin maddi özellikler ve çelişkiler ile kendisini nasıl ürettiğine dair Marksist teoriyi açıklamaktadır; *Consciousness and the Urban Experience* (1985b) kapitalist kentlerde yaşamak zorunda kalan ve özellikle de ekonomik ve siyâsî gücü olmayan insanların verdikleri yanıtları kuramsallaştırmaktadır (ayrıca bk. *The Urban Experience*, 1989a).

Bu iki kitabın yayınlanmasından kısa süre sonra Harvey İngiltere'ye Oxford Üniversitesi Halford Mackinder Profesörlük Unvanı ile geri dönmüştür. Reagan'ın Amerikası'nı Thatcher'ın İngiltere'si için terk eden Harvey kendisini giderek daha muhafazakârlaşan Marksizm karşıtı İngiliz solu ile karşı karşıya gelirken bulmuş, İngiltere'deki kent çalışmaları alanının açık sözlü bir eleştirisinde bunu dile getirmiştir (Harvey, 1987a). Harvey Oxford Üniversitesi'ndeyken, en çok satan *The Condition of Postmodernity* (1989b) isimli kitabını yazmıştır. Bu kitap çağdaş kültürel yaşamın (kentsel tüketim, mimari ve akademinin de dâhil olduğu) birçok alanında postmodernizmin yükselişinin eleştirel bir analizidir. 1993 yılında akademik ve kişisel sebeplerden Johns Hopkins Üniversitesi'ne geri dönen Harvey sosyal adalet konusunu yeniden ele almış ve *Justice, Nature and the Geography of Difference* (1996) kitabında bu konuyu çevre sorunları ile ilişkilendirmiştir. Harvey daha sonra antropoloji profesörü olmak için New York Şehir Üniversitesi'ne geçmiş, makalelerinden oluşan iki derleme yayınlamıştır; ilki "katalog albüm" biçimindeyken (*Spaces of Capital*, 2001) ikincisi Marksizm'in daha iyi bir sosyoçevresel gelecek yaratmaya dair daha geniş projesine olan uygunluğu ile ilgilidir (*Spaces of Hope*, 2000).

Spaces of Hope kitabının ortaya koyduğu gibi, Harvey'in "Marksist" olarak tanımlanması günümüzde İngilizce konuşulan dünyada 1970'li yılların başlarına göre çok farklı bir şeyi temsil etmektedir. Günümüzde Marksizm radikaller arasında "modası geçmiş" bir yaklaşım olarak görülmektedir ve bu durum, entelektüel dünyada "post" ve "ex" Marksist sıfatlarını alan yazarların (örneğin Manuel Castells ve Doreen Massey gibi) dikkat çekici sayısı ile birlikte düşünüldüğünde, Harvey'in Marksizm'e olan bağlılığını daha da kayda değer hâle getirmektedir. Marx'ın çalışmaları 2007 yılında ABD'de yaşanan krizle birlikte küçük ölçekli bir yeniden canlanma yaşamıştır. Harvey bu canlanma içerisinde çağdaş küresel sorunlara ilişkin *The New Imperialism* (2003) ve *A Brief History of Neoliberalism* isimli iki kitap yazarak rol oynamıştır. Bunlardan ilki Amerika'nın Irak ve Afganistan'daki deniz aşırı girişimlerini analiz etmekte, ikincisi ise 1970'li yılların başlarından itibaren neoliberal fikirlerin ve siyasaların yayılmasını incelemektedir. Her iki kitap da Marx'ın sermaye bikirim dinamikleri ile ilgili temel anlayışlarını kullanarak küresel eğilimleri açıklamaktadır. Aynı zamanda Harvey'in *The Limits to Capital* eseri iki defa yeniden yayınlanmıştır (1999 ve 2006 yıllarında); bu durum, son yirmi yılda yaşanan ekonomik türbülansa ilişkin temel kavrayışlarının doğruluğunun bir yansımasıdır.

Mekânsal Katkıları

Harvey, mekânın, içerisine doğası gereği "mekânsal olmayan" şeylerin tıkıştırıldığı verili veya mutlak bir "kap" olmadığı konusunda ısrarcı olan ilk coğrafyacılardan birisi olmuştur. *Social Justice* (1973: 14) eserinde belirttiği gibi "'Mekân nedir?' sorusu "Özgün insan pratikleri özgün mekânları yaratır ve kullanır." sorusu ile değiştirilmelidir" Harvey'e göre toplumsal pratikler ve süreçler mekânları yaratır ve bu mekânlar da bu pratikleri ve süreçleri olanaklı kılar ve değiştirir; bu durum Ed Soja'nın (1989: 78) "sosyomekânsal diyalektik" olarak adlandırdığı şeydir. Harvey'in bu düşünceleri, onun, mekânın toplumsal etkisi olmadığına (yirminci yüzyıl eleştirel teorisyenleri arasında yaygın olan bir fikirdir) veya sadece kendi içerisinde etkileri olduğuna dair inancı ısrarcı biçimde reddettiğini göstermektedir – Sack'in (1974) "mekânsal ayrımcılık" olarak adlandırdığı şey. Bu inanış bazı durumlarda, toplumsal süreçler yerine mekânsal örüntülere takılı

kalan İngilizce konuşulan ülkelerdeki coğrafya alanında çalışan mekân bilimcilerin çalışmalarına da sızmıştır. Harvey'in ortadaki pozisyonu, mekânın (süreçlerin binalar, altyapı, tüketim alanları vb. somut biçimleri) sosyal yaşamın *hem* sebebi *hem de* sonucu (insan ilişkilerinde "aktif moment" olarak adlandırdığı şey (Harvey, 1985a: 3)) olduğunu iddia etmektedir (ayrıca bk. Harvey, 1997).

Harvey'in mekânın göreceli olduğu ve inşa edildiği yönündeki genel inancı bizleri kapitalist mekâna ilişkin yaptığı okumaya yönlendirmektedir. Marx'a göre kapitalizm üç "mantığa" dayanan çelişkili bir ekonomik sistemdir: Birikim hatırına birikim (örneğin kâr için arayışının kendi içerisinde bir amaç hâline gelmesi); piyasadan pay kapmak için rakip üreticiler arasında rekabet; üretim süreçleri ve ürünlerde teknolojik yenilikler. Bu üçleme Marx'ın başyapıtı olan *Capital* içerisinde açıkladığı gibi kapitalist sistem içerisinde içsel çelişkilere sebep olmaktadır. Bu çelişkiler belirli aralıklarla kullanılmayan işçiler ve malların oluşturduğu havuzların üretici bir biçimde kullanılmaması ile önemli "aşırı birikim krizlerine" sebep olur. Bu krizlerin bir sebebi şirketlerin kapitalist sistem içerisinde üretimlerini daha ucuz ve daha verimli hâle getirmek için işçileri makinelerle değiştirmelerinin "rasyonel" olmasıdır. Buradan kaynaklanan paradoks ise birçok şirketin bunu yapması durumunda tüm şirketler için kolektif bir sorunun ortaya çıkmasıdır: İşçiler aynı zamanda tüketici oldukları için onları işten çıkarmak malların satıldığı büyük bir pazarı da ortadan kaldırmaktadır, dolayısıyla bir ekonomik krizin temeli atılmış olur.

Tüm bunların mekânla ne ilgisi olabilir? Harvey, *The Limits to Capital* eserinde binalara, yollara ve diğer altyapıya yapılan savurgan yatırımların kapitalizme krizi ortadan kaldırmak için bir mekanizma sunduğunu göstermektedir. Yapılı çevrenin iki benzersiz özelliği, inşa edilmesinin oldukça pahalıya mal olması ve yapılan bu harcama ile oluşan yatırımdan geriye elde edilecek gelirin yıllara yayılmasıdır. Dolayısıyla yeni bir kültür kongre merkezi 80 milyon dolara mal olabilir, yatırımcılara olan geri dönüşü ise uzun yıllar boyunca yapılan konferanslardan elde edecekleri kira geliridir. Harvey'e göre bunun anlamı, ekonomik krizin başlangıç aşamalarında kapitalist sistem, yatırımları mevcut üretimden coğrâfî alanda uzun dönemli sabit sermaye yatırımlarına "kaydırır" Bu yatırımlar sermaye fazlasını sabitleştirerek

ekonomik krizi geçici olarak defeder ve Harvey'in kapitalizmin çelişkileri için ürettiği ünlü "mekânsal sabit" kavramını yaratır. Fakat ilerleyen dönemlerde bu fiziksel yatırımlar daha fazla birikim yapılmasının önünde engel olur, çünkü yapıldıktan sonra yenilenmeleri zordur. Dolayısıyla yirminci yüzyılın başlarında otomobiller insanların ve malların taşınmasının temel yolu olma konusunda demiryollarını zorladığında, demiryolları ağlarına yapılan büyük yatırımlar sabit sermaye yatırımlarının yeni bir sefer i için geçici bir engel oluşturmuştur. Özet olarak Harvey için mekân kapitalizm içerisinde üretilir ve sistemin içerisindeki çelişkileri dışa vurur. Harvey oluşturduğu bu fikirler ile Marx'ın kapitalizm teorisi içerisine mekânı yerleştiren az sayıdaki Marksist'ten birisidir (diğerleri arasında Neil Smith de yer almaktadır.).

Harvey'in eserlerindeki önemli bir konu da özel-genel veya mekân-yer ilişkisidir. Harvey'in "yer"den kastı, bir mevkii diğerinden ayıran yapılı çevre, kültür, insanlar vb. ait özgün birleşimdir. Fakat Harvey, 1960'lı yıllardan önceki bölgesel coğrafyacılardan farklı bir biçimde yerlerin *tekil* olduklarını düşünmemektedir –yani mutlak farklı– çünkü kapitalist bir dünyada *farklı* yerler *ortak* ekonomik çerçeve ile birbirlerine bağlıdır. Dolayısıyla coğrafyacılar için başlıca entelektüel zorluklardan bir tanesi yerlerin özgünlüğünün, giderek artan yer bağımlılığına rağmen devam etmesini anlamlandırmaktır (yani daha geniş mekânlar arasındaki artan bağlantılar). Harvey'in bu zorluğa verdiği yanıt oldukça basittir. Yazar, *The Urbanization of Capital* çalışmasında, kapitalizmi, şirketlerin parayı emek gücünü, girdileri ve üretim araçlarını, üretim maliyetlerinin üzerine belirli bir kâr payı koyarak satılan malları üretmek için satın alarak ilerlettiği bir dolaşım sistemi olarak görebileceğimizi iddia etmektedir. Bu süreç, farklı yerlerdeki mal üretiminin o yerlerin nitelikleri karşısında kayıtsız olan bir mantığa maruz kalmasını içermektedir. Dolayısıyla Kalküta'da üretilen bir halı, silikon vadisinde üretilen bir mikroçip gibi para yapma aracıdır ve ikinci bölgede yaşayan bir mikroçip tasarımcısı diğer bölgede üretilen bir halıyı satın aldığında bu iki yer birleşir. Kapitalizm pratikte farklı yerleri aynı ekonomik evrenin içerisinde bir araya getirdiği için, "yerin aşikâr ve benzersiz özelliklerine ilişkin evrensel genellemeler yapmak" olanaklı hâle gelir (Harvey, 1985a: 45; ayrıca bk. Merrifield, 1993).

Özel-genel ve yer-mekân ilişkisinin "nesnel" veya maddi yönünün ötesinde bir de "öznel" yönü bulunmaktadır: Gerçek yerlerde yaşayan insanlar tarafından algılanma ve etkilenme yönü. Bir yerdeki yaşamların uzakta olan bambaşka bir yerdeki yabancıların görülmeyen eylemlerinden nasıl etkilendiğinin farkında olmak, Harvey'in "coğrâfî hayal gücüne" sahip olmak olarak adlandırdığı şeydir. Bu tür bir farkındalık sahibi olmamak, kapitalizmin coğrâfî mantığının bir parçası olan yerler arasındaki rekabetin ve yarışmanın tuzağına düşmektir (Harvey, 1985c; 1988). Harvey, *Justice, Nature and the Geography of Difference* çalışmasında, farklı yerlerde yaşayan ve baskı altında tutulan halklar arasında antikapitalist bağlar oluşturma girişimlerinin tamamının etrafını saran açmazların altını çizmiştir. Bunlardan bir tanesi, küresel kapitalizm karşısındaki her türlü geniş hareketin, özünde yerel temelli insanların eylemlerinden oluşacağına ilişkin olgu olan "militan tikelcilik" ile ilişkilidir. Harvey'in iddia ettiğine göre sorun, yerel ölçekte anlamlı olan bir şeyin daha geniş bir coğrâfî ölçekte anlamlı olmama ihtimalidir. Harvey bu temel sorunu Oxford'da olduğu dönemde editörlüğünü Hayter ile birlikte yaptığı *The Factory and the City* (Harvey ve Hayter, 1993) kitabında ele almıştır. Bu kitap Oxford yakınlarındaki Rover araba fabrikasındaki işçilerin 1980'li yılların sonlarında işlerinden vazgeçmemek için verdikleri mücadele ile ilgilidir. Harvey kitapta işçilerin araba yapımı işinde çalışmaya devam etmesinin çok ihtiyaç duyulan yerel istihdamı sağladığını, daha geniş ölçekte ise orta sınıf tüketiciler için çevreyi kirleten otomobiller üretmenin sosyalist bir hedef olamayacağını iddia etmektedir. Bu noktada soru, siyâsî amaçların hangi ölçekte –yerel veya küresel– belirlenmesi gerektiğine dönüşmektedir.

Nihayetinde Harvey'in mekân ve yer ile ilgili modern kavramsallaştırmalara yaptığı katkı her ikisinin de kuramsallaştırılabileceği konusunda ısrarcı olmasıdır. Bu, ilk bakışta göründüğü gibi klişe bir ifade değildir. Andrew Sayer (1985) mekân ve yerin anlamlı bir biçimde kuramsallaştırılamayacağını çünkü toplumsal pratikler ve süreçlerde yarattıkları farklılıkların olumsal olduğunu iddia etmiştir. Diğer bir deyişle Sayer için mekân ve yerin maddi önemi teori düzeyinde belirlenemez, bu sadece ayrıntılı ampirik araştırma seviyesinde belirlenebilir. Bu durum coğrafyanın bir disiplin olarak (ve daha genelinde coğrâfî konuların) olgusal kaygılara indirgenmesi riskini taşımaktadır.

Harvey bu görüşe karşı çıkmakta, modern yaşamda mekânın rolü ile ilgili önemli teorik önermelerin oluşturulmasının olanaklı olduğunu göstermektedir (bk. Castree, 2001). Harvey özellikle "büyük" teorilerin veya "meta teorilerin" savunucusu olmuştur. Bu teoriler, dünyada geniş çaplı bir mantığın işlemekte olduğunu ve bunu kavramsal olarak nitelemenin ve zihinsel bir haritasının çıkarılmasının teorisyenin görevi olduğunu varsayar. Harvey için kapitalizm tam da böyle temel mantıklara sahiptir ve mekân bu mantıklar için *içsel*dir. Harvey, *The Condition of Postmodernity* eserinde, farklılıkların, karmaşıklığın ve çoğulluğun benzerliklerin yerine geçtiği "postmodern bir dönemde" olduğumuzu iddia etmektedir. Harvey, postmodern dışa vurumun çeşitli biçimlerinin altında –örneğin mimari ve tüketim– kapitalizmin kâr elde etmek için, mal biçiminde farklılığın üretimini (gerçek ve sembolik) yaparken kullandığı mantığı görmektedir.

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Harvey'in son otuz yıl içerisindeki çalışmaları oldukça istikrarlı olmasına rağmen –entelektüel ve siyâsî açıdan– onun düşüncesinde bilişsel veya normatif kaymaların olmadığını varsaymak yanlış olacaktır (Castree, 2007). Fakat Harvey'in bir Marksist düşünür olarak övülmesi adildir ve o üç önemli şeyi başarmıştır. Bunlardan ilki, 1970'li ve 80'li yıllarda, diğer Marksist düşünürlerle birlikte (Hopkins'de Harvey'in doktora öğrencileri olan Neil Smith, Erik Swyngedouw ve Richard Walker) Marksist coğrafyaya, ihtiyacı olan entelektüel temelleri kazandırmıştır. İkincisi, radikal coğrafya için daha genel bir teamül oluşturmuş, genç beşerî coğrafyacıların kadınlar, gayler ve lezbiyenler, beyaz olmayanlar vb. ile ilgilenmeleri konusunda cesaretlenmelerini sağlamıştır. Üçüncü olarak Harvey'in çalışmaları birçok Marksist'i mekân ve yerin kapitalizm için önemli olduğuna ve dolayısıyla kapitalizmi ortadan kaldırmak için hazırlanan her projenin bir parçası olması gerektiğine inandırmıştır.

Harvey'in fikirlerinin geliştirildiği örneklerin sayısı çok fazladır. Modern beşerî coğrafya alanındaki iki temel yön bunu göstermektedir. İlki, ekonomik coğrafya alanında birçok yazar, mekânsal (ve zamansal) sabit fikrini belirli araştırma konularında kullanmışlardır;– çiftçilerin, kapitalist tarım kapsamında uzun dönemli yatırımlarını finanse

edebilmek için kredi kullanması gibi (Henderson, 2001). İkinci olarak beşerî coğrafya alanında Harvey'in, yerler arasındaki rekabetin, kapitalist üretim biçiminin önemli bir özelliği olmasına ilişkin fikirleri, istihdam ve yatırım için yarışan sözde "büyüme ortaklığı" ile ilgili detaylı çalışmalara ilham vermiştir (örneğin Cox ve Mair, 1989). Gerçekten de kentsel girişimcilik ve belirli yerlerin promosyonu üzerine olan literatür, kentlerin sermayenin "kentlerini ziyaret etmesini" sağlamak için her çareye başvurmasını anlama çabalarında Harvey'in teorik hayal gücünden faydalanmaktadır.

Fakat Harvey'in çalışmaları *The Condition of Postmodernity* eserinin yayınlanmasından bu yana özellikle beşerî coğrafyacılar tarafından eleştirilmektedir. Bunun bir sebebi entelektüel düşünce biçiminin değişmesi, Marksizm'in artık radikal akademisyenlerden oluşan genç nesil tarafından modası geçmiş bir eleştirel teori olarak algılanmasıdır (bazı sosyal bilimcilerin ve birçok politik aktivistin Marksizm'e yeniden ilgi duyduğuna ilişkin belirtiler olmasına rağmen). Harvey'in çalışmalarına ilişkin üç temel eleştiri önemlidir. Bunlardan ilki, teorik fikirlerinin erkeksi doğası yüzünden eleştirilmesidir. Deutsche (1991) ve Morris (1992) gibi feministler, Harvey'in Marksizm anlayışının dünyanın "gerçeklerine" ilişkin imtiyazlı bir perspektif sunmasına ilişkin bariz inanışı eleştirmiştir. Yazarlara göre onun teorik savlarına olan güveni, bilişsel efendilik ve kontrole ilişkin eril arzusunu ortaya koymaktadır. Onlara göre sonuç, Harvey'in, dünyada kendi Marksist görüşüne uymayan tüm gerçek süreçlere ve olaylara karşı kör olmasıdır.

İkinci olarak, Harvey'in Marksizm anlayışının "farklılıkları" içeremeyeceği eleştirisi yapılmaktadır. Son on yıl içerisinde, akademi içerisindeki sol görüşlü araştırmacılar, modern toplumlarda zulüm ve direnişin temel ekseni olarak sınıfa takılı kalan Marksist anlayıştan kaçma yolu olarak toplumsal "farklılığın" üzerinde durmaktadır. Övülen ve vurgulanan farklılıklar kadınlar, gay erkekler, lezbiyenler, beyaz olmayanlar arasında ve içerisindeki farklılıkları içermektedir. Harvey (1996) kendi pozisyonunu netleştirerek bu eleştirilere yanıt vermiş, insanlar arasındaki sınıf tabanlı olmayan farklılıkların kapitalizmi defetme amacındaki tüm projelerle ilişkilendirilmesi gerektiğini iddia etmiştir. Üçüncü olarak, bazı yazarlar (örneğin Dennis, 1987) Harvey'in büyük teorik soyutlamalarının gerçek dünyanın karmaşık gerçekliklerine

yeterli biçimde dayandırılmadığını belirtmişlerdir. Harvey (1987b; 1989a) bu eleştiriye, teorinin her türlü durumu açıklama amacında olmadığını, daha ziyade işlemekte olan temel süreçlere doğru bir pencere açma amacında olduğunu belirterek yanıt vermiştir. Bunun gibi eleştiriler sebebiyle birçok coğrafyacı Harvey'in iddialarına doğrudan tepki olarak veya onun duruşuna muhalefet olarak yeni iddialar geliştirmiştir. Bunlara örnek olarak Herod'un (2001) maaşlı işçilerin yer içerisinde ve mekân boyunca şirketlere karşı nasıl savaştığına dair çalışması ve Peter Jackson'ın (1999) tüketicilere Harvey'in vermeye hazırlandığından daha aktif bir rol veren malların tüketimi ile ilgili çalışması verilebilir.

Harvey'in sonraki dönemlerde yaptığı çalışmalar etkili olmaya devam etmiş ve bu durum sadece taze entelektüel zemini kırdıkları veya bu tür eleştirilere yanıt verdikleri için olmamıştır. Örneğin *The New Imperialism* (2003) ve *A Brief History of Neoliberalism* (2005), günümüzdeki küresel gelişmeleri açıklamak için Marx'ın sermaye birikimine ilişkin temel teorilerini yeniden kullanmaktadır. Teorik olarak orijinal olmasa da bu teorilerin ortaya koyduğu anlayış, Marx'ın fikirlerinden tam olarak haberdar olmayan genç nesil için oldukça tazedir. Dahası, Harvey'in yeni terimler ortaya atma becerisi –örneğin "mülksüzleştirme yoluyla birikim" gibi– onun çalışmalarını fazlasıyla alıntılanabilir yapmaya devam etmektedir.

Noel Castree, Manchester Üniversitesi

Harvey'in Önemli Çalışmaları

Harvey, D. (1969) *Explanation in Geography*. London: Edward Arnold.

Harvey, D. (1973) *Social Justice and the City*. London: Arnold. (Türkçesi Harvey, D. (2016) Sosyal Adalet ve Şehir. Çev: Mehmet Moralı. İstanbul: Metis)

Harvey, D. (1982/1999/2006) *The Limits to Capital*. Oxford: Blackwell; London: Verso. (Türkçesi Harvey, D. (2015) Sermayenin Sınırları. Çev: Utku Balaban. İstanbul: Yazılama Yayınevi)

Harvey, D. (1985a) *The Urbanization of Capital*. Oxford: Blackwell.

Harvey, D. (1985b) *Consciousness and the Urban Experience*. Oxford: Blackwell.

Harvey, D. (1989a) *The Urban Experience*. Oxford: Blackwell. (Türkçesi Harvey, D. (2016) Kent Deneyimi. Çev: Esin Soğancılar. İstanbul: Sel Yayıncılık)

Harvey, D. (1989b) *The Condition of Postmodernity*. Oxford: Blackwell. (Türkçesi Harvey, D. (1997). Postmodernliğin Durumu. Çev: Sungur Savran. İstanbul: Metis)

Harvey, D. (1996) *Justice, Nature and the Geography of Difference*. Oxford: Blackwell.

Harvey, D. (2000) *Spaces of Hope*. Edinburgh: Edinburgh University Press. (Türkçesi Harvey, D. (2015) Umut Mekânları. Çev: Zeynep Gambetti. İstanbul: Metis)

Harvey, D. (2003) *The New Imperialism*. Oxford: Oxford University Press. (Türkçesi Harvey, D. (2008) Yeni Emperyalizm Çev: Hür Güldü. İstanbul: Everest Yayınları)

Harvey, D. (2005) *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press. (Türkçesi, Harvey, D. (2015). Neoliberalizmin Kısa Tarihi. Çev: Aylin Onocak, İstanbul: Sel Yayıncılık)

David Harvey'in Marx'ın *Capital*, V:1 eseri üzerine verdiği seminerin izlenebileceği kendine ait bir internet sitesi bulunmaktadır (davidharvey.org/).

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Castree, N. (2001) 'From spaces of antagonism to spaces of engagement', A. Brown., S. Fleetwood and J. M. Roberts (eds), *Marxism and Critical Realism*. Routledge: London and New York. s. 187–214.

Castree, N. (2007) 'David Harvey: Marxism, capitalism and the geographical imagination', *New Political Economy*, 12(1): 97–115.

Cox, K. & Mair, A. (1989) 'Locality and community in the politics of local economic development', *Annals of the Association of American Geographers*, 78: 307–25.

Dennis, R. (1987) 'Faith in the city', *Journal of Historical Geography*, 13: 310–16.

Deutsche, R. (1991) 'Boy's town', *Environment and Planning D: Society and Space*, 9: 5–30.

Harvey, D. (1963) 'Locational change in the Kentish hop industry and the analysis of land use patterns', *Transactions of the Institute of British Geographers*, 33: 123–40.

Harvey, D. (1981) 'The spatial fix', *Antipode* 13 (3): 1–12.

Harvey, D. (1985c) 'The geopolitics of capitalism', D. Gregory & J. Urry (eds), *Social Relations and Spatial Structures*. London: Macmillan. s. 128–63.

Harvey, D. (1987a) 'Three myths in search of a reality in urban studies', *Environment and Planning D: Society and Space*, 5: 367–76.

Harvey, D. (1987b) 'The representation of urban life', *Journal of Historical Geography*, 13: 317–21.

Harvey, D. (1988) 'The geographical and geopolitical consequences of the transition from Fordism to flexible accumulation', G. Sternlieb & J. Hughes (eds), *America's New Market Geography*. New Brunswick: Rutgers University Press. s. 101–35.

Harvey, D. (1990) 'Between space and time: reflections on the geographical imagination', *Annals of the Association of American Geographers*, 80: 418–34.

Harvey, D. (1997) 'Contested cities: social process and spatial form', N. Jewson & S. MacGregor (eds), *Transforming Cities*. London: Routledge. s. 19–27.

Harvey, D. (1999) 'Foreword' to *The Limits to Capital* (2nd edition). London: Verso.

Harvey, D. (2001) *Spaces of Capital*. Edinburgh: Edinburgh University Press. (Türkçesi Harvey, D. (2015) Sermayenin Mekânları Eleştirel Bir Coğrafyaya Doğru Çev: Deniz Koç. İstanbul: Sel Yayıncılık)

Harvey, D. & Scott, A. (1987) 'The practice of human geography: theory and empirical specificity in the transition from Fordism to flexible accumulation', B. Macmillan (ed.) *Remodelling Geography*. Oxford: Blackwell. s. 217–29.

Harvey, D. & Hayter, T. (1993) *The Factory and the City*. London: Mansell.

Henderson, G. (2001) *California and the Fictions of Capital*. Oxford: Oxford University Press.

Herod, A. (2001) *Labor Geographies*. New York: Guilford.

Jackson, P. (1999) 'Commodity cultures: the traffic in things', *Transactions of the Institute of British Geographers*, 24: 95–108.

Merrifield, A. (1993) 'Space and place: a Lefebvrian reconciliation', *Transactions of the Institute of British Geographers*, 18: 516–31.

Morris, M. (1992) 'The man in the mirror', *Theory, Culture and Society*, 9: 253–79.

Olsson, G. (1975) *Birds in Egg/Eggs in Bird*. London: Pion.

Sack, R. (1974) 'The spatial separatist theme in geography', *Economic Geography*, 50: 1–19.

Sayer, A. (1985) 'The difference that space makes', D. Gregory & J. Urry (eds), *Social Relations and Spatial Structures*. London: Macmillan. s. 49–66.

Schaefer, F. (1953) 'Exceptionalism in geography', *Annals of the Association of American Geographers*, 43: 226–9.

Soja, E. (1989) *Postmodern Geographies*. London: Verso.

32 bell hooks

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Yirmiden fazla teori, şiir, kurgu ve otobiyografi kitabı yayınlayan bell hooks, son yılların en önemli ve etkili feminist filozoflarından birisidir. Siyah aktivizmine olan bağlılığı, entelektüel yaşamı ve ABD kültürel siyaseti "beyazların üstünlüğüne inanan kapitalist ataerkil anlayış", siyâhîlik, mahalle ve şifa olgularının doğasında olan özgürleştirici siyaset yolu ile parçalama konusundaki kararlılığını biçimlendirmiştir. Irk, sınıf, toplumsal cinsiyet ve cinsel egemenliğin zorlukları arasında önerdiği ilerlemeci yollar marjinlerden, özellikle madun ve marjinalleştirilmiş cemaatlerin deneyimlerinden gelmektedir.

bell hooks/Gloria Watkins 1952 yılında Hopkinsville, Kentucky'de dünyaya gelmiştir. Ailesi ve yaşadığı evdeki siyaset anlayışının, küçük bir çocukken kendisini siyâhî ataerkillik, cinsiyetçilik ve cinsel tabiiyet sorunlarını kuramsallaştırmaya ittiğini belirmiştir (hooks, 1994b: 59–76). hooks, Stanford Üniversitesi'nden lisans derecesini, Wisconsin Üniversitesi'nden de yüksek lisans derecesini almıştır. Doktorasını Kalifornia Üniversitesi'nde (Santa Cruz), roman yazarı ve akademisyen Toni Morrison üzerine yazdığı tez ile almıştır. hooks; Yale, Oberlin, New York City College, Berea College, Kentucky'de dersler vermiştir.

Lisans ve yüksek lisans çalışmaları sırasında edindiği deneyimler erken dönem feminist düşüncesini ve siyâhî feminist düşünceye olan katkılarını geliştirmiştir. hooks ilk olarak, geçmişte ve günümüzde siyah kadınlara ilişkin ve siyah kadınlar tarafından yapılan yeterli çalışma olmadığının farkına varmıştır; ikinci olarak, feminizmin ikinci dalgasının –"beyaz" veya "beyazların üstünlüğü" biçiminde isimlendirilmemiş

olsa da– beyaz olmayan kadınları adaletsiz biçimde, bazı durumlarda da bariz bir şekilde önemsiz gösterdiğini fark etmiştir. Bu söylemsel ve deneyimsel ırkçılık ve cinsiyetçilik, siyahların marjinalleştirilme biçimlerine "cevap veren" iki metin üretmesine sebep olmuştur. hooks, doktora derecesini almadan önce, yıllardır üzerinde çalıştığı *Ain't I A Woman? Black Women and Feminism* isimli çalışmasını tamamlamıştır (1981). Kuzey Amerika siyah feminist tarihine ve siyah feminist düşünceye – diğer yazarların yanı sıra Michele Wallace, Audre Lorde, Angela Davis ve Zora Neale Hurston'ın ortaya koyduğu eserlere– katkıda bulunan bu eser, ABD'deki siyah kadınların günümüzdeki ve geçmişteki deneyimlerini ortaya koymaktadır. Buna ek olarak, başlığın da ortaya koyduğu gibi *Ain't I A Woman? (Ben Bir Kadın Değil Miyim?)* kadınlığın beyazlaştırılmış anlamını sorgulamakta, okuyucularından toplumsal cinsiyeti, feminizmi, siyâsî birliği kavramsallaştırmak için alternatif yöntemleri siyah kadınların mücadeleleri ve tarihi üzerinden değerlendirmelerini istemektedir.

hooks'un (1984) *Feminist Theory: From Margin to Center* eseri özellikle feminist siyasete ve siyah cemaatlerin içindeki ve dışındaki mücadelelere odaklanmaktadır. Aktivist ve feminist deneyimlerinden, siyah ve beyaz feminist düşünceden yararlanan hooks, *From Margin to Center* çalışmasında bir dizi feminist konuyu ana hatlarıyla ele almaktadır;– örneğin ebeveynlik, cinsel baskı, ücretli ve ücretsiz işçilik, siyâsî tabiiyet. Bu metin siyah kadınların "özel bakış açısının" (hooks, 1984: 15) feminist teori ve praksisi zorunlu olarak zenginleştirdiğini öne sürmektedir. Buna ek olarak *From Margin to Center* eseri aynı zamanda ırkçılık, cinsiyetçilik ve dışlanmanın, siyah kadınların akademide ve günlük hayatta feminizme dair kuramsallaştırma çalışmalarına girmesini engellemediğini de iddia etmektedir.

Bu iki metinden sonra hooks dışlanma, siyah feminist düşünce ve kültürel siyaset üzerine olan yorumlarını güçlendirme amacını taşıyan bir seri teorik metin yayınlamıştır. hooks, beyaz feminist anlayışa getirdiği aleni eleştirilerden yavaş yavaş uzaklaşıp, temel siyâsî bağlılığından vazgeçmeden pedagoji, temsilî siyaset, popüler kültür, arzu, içselleştirilen ırkçılık, siyâhî dişilik, klişeler, görsel sanatlara değinen metinler üretmiştir. Yazdığı metinler, en çok referans verilen *Talking Back: Thinking Feminist, Thinking Black* (1989) olmak üzere, *Yearning: Race, Gender,*

and Cultural Politics (1990), *Black Looks: Race and Representation* (1992), *Outlaw Culture: Resisting Representations* (1994a) ve *Teaching to Transgress: Education as the Practice of Freedom* (1994b), siyâhî deneyimleri ve bilgiyi, ırksal, cinsel ve ekonomik egemenliğin etkisizleştirme ve engelleme süreçleri ile ilişkili biçimde ele almaktadır. Diğerlerinin yanı sıra Frantz Fanon, Toni Morrison, Paulo Freire, Cornel West, Audre Lorde, Zora Neale Hurston ve Kobena Mercer gibi düşünürlerin fikirlerinden yararlanan Hooks, egemenliğin her yerde, her zaman hissedilen süreçlerinin ulusal ve yerel siyasette, eğitimde, istihdamda, kitle iletişim araçlarında ve benlikte nasıl aşikâr olduğunu ana hatlarıyla özetlemektedir.

hooks'a göre, ırksal, ekonomik ve cinsel egemenliğin her yere nüfuz etmiş durumdaki varlığı siyâhî siyasetin ve genel anlamda aktivizmin radikal biçimde açık ve muhalif olmasını gerektirmektedir. Buna ek olarak yazar, benliğin de radikal biçimde açık ve muhalif olarak onarılması gerektiğini iddia etmektedir (yani baskıyı uygulayanlara ve yaratılan zorluklara "karşılık vermek" ve geçmişi göz önünde bulundurmak). Birçok eserinde ve en dikkat çekici biçimde *Salvation: Black People and Love* (2001) içerisinde verdiği mesaj, kişisel yenilenme ve direniş süreçleri ve bunlarla ilişkili olan aşk ve arzu pratiklerinin, siyah olmanın ve toplumsal farklılıkların sistematik bir biçimde mücadele gücünün kırıldığı bir manzara içerisinde üretilmesi gerektiğidir. Bu durum, "en derin devrimi, sırtımızı bildiğimiz dünyaya dönerken yüzümüzü oluşturmamız gereken dünyaya dönmemizi" kışkırtır (Hooks, 2001: 225; ayrıca bk. hooks, 1992: 9–20). Şifa bulmayı ve ahlâkî-aşk-siyasetini içeren bu argümanlar, diğer akademisyenler arasında geniş ölçüde ilgi uyandırmasa da onun temel fikirlerinin çoğunluğunu siyâsî gündemini rûhânî dekolonizasyon, eleştirel düşünce, siyâhî feminist öznellik ve ırk, bilgi, sorumluluk, saygı, güven ve bağlılığın kombinasyonuna ilişkin sorularla doldurarak ortaya koymaktadır (hooks, 2001).

Mekânsal Katkıları

Feminizm ve ırk üzerine çalışan birçok teorisyen gibi hooks da "kimliklerin" sosyal teori içerisinde anlaşılmasına katkıda bulunmuştur. hooks'a göre kimlik, beyazların üstünlüğünün hâkim olduğu kapitalist ataerkil düzene göre biçimlendirilir. Bu demektir ki benliğin siyâhî anlamı, siyahların zihinlerine, bedenlerine ve cemaatlerine "farklılık" veya

"ötekilik" kavramlarını kazıyan daha geniş ideolojik ve maddi örüntülere göre inşa edilmektedir. Dolayısıyla kimlik, marjinalleştirme süreçleri ile şekillenir ve farklı siyâhî kimliklerin üretimi bu marjinal mekân *içerisinde* olur. hooks'un ortaya koyduğu şey siyâhî kimliklerin çift anlamlılığıdır; nezaketsiz ırk/ırkçılık biçimlerine göre üretilen kimlikler *ve* bu ırk/ırkçılık biçimlerinin anlamlarına meydan okuyan kimlikler. Beyaz olmayan diğer teorisyenler tarafından da incelenen bu kimlik anlayışı hooks'un muhalif stratejilere olan bağlılığı ile incelikli hâle getirilmiştir. Dolayısıyla siyah özne, kimliği ve siyâhî siyaseti açık veya üstü kapalı biçimde "kişinin nesne olmaktan özne olmaya doğru hareket ettiği yeri dile getirerek" yeniden üretir (hooks, 1989: 12). hooks'un siyâhî kimlikleri kavramsallaştırması sabit Beyaz Avrupalı-Amerikalı erkek egemen kimlik biçimlerinden coğrâfî olarak ayrılmaya katkıda bulunmaktadır (kıyaslamak için bk. Kobayashi ve Peake, 1994). hooks, kimliklerini egemenlik, direniş ve marjin ile ilişkili olarak aktif biçimde üreten farklı siyâhî kadın öznelerin olasılığını ortaya koyarak, mekânın üretiminin eş zamanlı biçimde bağlamsal ve hegemonyacı olduğunu iddia etmektedir.

hooks, "Choosing the Margin as a Space of Radical Openness" (*Yearning*, Hooks, 1990: 145–53 içerisinde yer almaktadır) içerisinde, *From Margin to Center* (1984) kapsamında yaptığı çalışmaları, üzerine eklemeler yaparak geliştirmektedir. Yazar, marjin ve merkezin ne birbirlerine karşıt olduklarını ne de beyaz-beyaz olmayan ayrımını gösterdiklerini öne sürmektedir. Bunların yerine ırksal, cinsel, ekonomik ve sosyal farklılıklar mevcut kültürel normlara karşı bir yanıt şekillendirmekte ve dolayısıyla bunlarla bir bağlantı kurmaktadır. Bu bağlantı marjinlerden anlaşıldığı kadarı ile ciddi biçimde muhaliftir:

> Marjinallik bir mahrumiyet alanından çok daha fazlasıdır... Aynı zamanda radikal olasılıkların alanı, direnişin mekânıdır. Hegemonya karşıtı söylemler için merkezî bir yer olarak [*From Margin to Center* içerisinde] isimlendirdiğim bu marjinallikti ve sadece çalışmaların içerisinde değil aynı zamanda var oluş alışkanlıklarında ve kişinin yaşayışında da vardır. Bunları söylerken bir kişinin kaybetmek istediği –merkeze kayarken vazgeçeceği veya teslim olacağı– bir marjinallikten bahsetmiyordum; bahsettiğim, daha çok kişinin içinde yaşamaya devam edeceği bir marjinallikti... Bu marjinallik, kişiye yeni dünyalar görme

> ve yaratma, alternatifler hayal etme olasılığını sunan radikal bir perspektif önermektedir (Hooks, 1990: 149–50).

Dolayısıyla hooks marjin-merkez ilişkileri arasındaki etkileşimi vurgulamakta, siyah öznenin konumunun siyâsî alternatifleri yarattığını iddia etmektedir. Dahası, marjinin bilgi üretmek ve acı ile yüzleşme ve onun üstüne gitmek için meşru bir konum olduğunu ortaya koymaktadır. hooks'un mekân, yer ve marjin üzerine olan çalışmalarında siyâhî kimlikleri ve bilgiyi mekânsallaştırması "konum siyaseti" üzerine olan çalışmalar (Hooks, 1990: 145; ayrıca bk. Rich 1986) ve Stuart Hall'un "eklemlenme siyaseti" ile ilgili çalışmaları ile geliştirilmiştir (hooks, 1990: 146; Hall, 1986: 45–60). Konum siyaseti özgün mekânsal bir konuma sosyal bir kimlik ilave ederken (örneğin ırk, sınıf, toplumsal cinsiyet veya cinselliğin kişinin çevresini ve seçeneklerini nasıl belirlediği) eklemlenme siyaseti Stuart Hall'un (1986) pozisyonundan biraz farklı olmakla birlikte, kişinin sosyal ve mekânsal kimliğinin aynı zamanda ideolojik güçlerin alternatif sesler için açıklık bırakıp bırakmaması ile de şekillendiğini iddia etmektedir. Konum ve eklemlenme, birlikte, "kişinin sözlü veya sözlü olmayan yöntemlerle siyâsî benliğini müzakere etmesi – radikal açıklık mekânını üretirler: "öznelliğimizi onaylayan ve sürdüren, dünyaya ilişkin fikirlerimizi ifade edebileceğimiz yeni bir konum" olan bir mekân (Hooks, 1990: 149, 153).

hooks, *Yearning* (1990) kitabında, beyaz feminist yaklaşımların ev, aile ve cemaate ilişkin fikirlerini yeniden gözden geçirmektedir. İkinci dalga feministler, evi eleştirmiş, buranın ataerkil normların yeniden üretildiği, şiddetin uygulandığı ve kadının ücretsiz bir şekilde çalışmasının değersizleştirildiği kadınsal bir mekân olduğunu iddia etmişlerdir. Dolayısıyla ev, (beyaz) kadınların içerisinde ücretli veya ücretsiz olarak çalıştığı "güvenli" veya özgürleştirici bir yer değil, toplumsal cinsiyetin sosyalleştirilmesi yolu ile kadının tabi kılınmasını kurumsallaştıran, ataerkilliğin maddi temelini sağlamlaştıran bir yerdir (kıyaslamak için bk. Hartmann, 1981). Siyah kadınların ev ile ilişkili biçimde inşa edilmesine üstü kapalı karşı çıkan –eş, anne, kız kardeş, ev hizmetlisi, ücretli veya ücretsiz işçi olarak, rollerinin aile reisi olan kadınlar, "doğal" hizmetçiler ve beyazlığı besleyenler gibi klişeler ile çürütüldüğü– ev mekânı, Hooks'a göre altüst edici ve feminist bir mekândır.

hooks'un eve ilişkin yeniden kavramsallaştırması tanımadığı beyaz mahalleleri arasında çocukken yaptığı gezilerle başlamaktadır. Bu geziler "eve" vardığında azalan farklı beyaz üstünlüğü, tehlike ve korku biçimlerini açığa çıkarmıştır: "Eve varmanın, eve ulaşmanın verdiği güvende olma hissi... Korunağın sıcaklığı ve rahatlığı, bedenlerimizin beslenmesi, ruhlarımızın terbiye edilmesi" (hooks, 1990: 41). Ev mekânını geçmişte (genellikle farkına varılmamıştır) ve günümüzde bir direniş mekânı olarak öneren hooks, aile mekânının baskıcı doğasını altüst etmektedir. hooks, siyah cemaatlerin beyaz feminist teorileri titizlikle taklit etmesini önermek yerine, siyâhî ev mekânının tarihini yeniden ziyaret etmektedir: Genellikle siyah kadınlar tarafından siyah cemaatin siyâhîliği sevip saygı duyabileceği ve beyazların üstünlüğüne ilişkin pratiklerin oluşturduğu yaralarını iyileştirebileceği bir ortam oluşturmak için yaratılan mekânlardır. Siyahların evlerinde de cinsiyetçi normlar olmasına rağmen, hooks direnişin mümkün olduğu ve bu normlardan vazgeçilen mekân türünün geliştirilmesi için çağrı yapmaktadır.

hooks'un çalışmalarının kalbinde yatan kavramlar –kimlik, marjin, ev mekânı– özleri gereği mekân ve yer ile ilişkilidir, çünkü farklılığın mekânsallaşması hooks'un metinlerinde temel bir motiftir. Feminist ve beşerî coğrafyacılar bu yüzden hooks'un çalışmalarını mekân ve yerin sadece siyâhî tercihleri ve özneleri biçimlendirme yollarını netleştirmek için değil aynı zamanda mekânsal üretimin doğasındaki karmaşıklıkları incelemek için de kullanmışlardır. Bu kullanma üç biçimde gerçekleşmiştir. İlk olarak coğrafyacılar hooks'un "beyazlık" ve ırkçılığın kimlik oluşumunu şekillendirdiği yollara ilişkin anlayışını kullanmışlardır. hooks özellikle *Black Looks* (1992) ve *Yearning* (1990) eserlerinde, siyahların geçmişte ve günlük yaşamlarında, beyaz, kapitalist ve ataerkil bir dünyada karşı karşıya kaldıkları korkuları tanımlamaktadır. Dolayısıyla mekânsal iktidar ve egemenlik dış dünyayı üretirken siyah özneler "açık fikirli bir kamusal mekân" için az sayıda olanak sunan bir dünya için müzakere yapmaya zorlanmaktadır (Ruddick, 1996: 136). Coğrafyacılar bu açık fikirli kamusal mekân eksikliğinin ve ırkın, ırkçılığın, (en)formel ayrımcılığın farklılığı mekânsallaştırdığını, dolayısıyla beyaz olmayan bedenlerin belirli mekânlarda bulunup bulunamama durumlarını tekrar ettiğini ve yenilediğini iddia etmektedir. Buna ek olarak beyaz olmayan bedenler, peyzaj, mekân, yer, altyapı, haritalama ve

bilginin (akademide ve günlük yaşamda) siyahlara veya farklılıklara nasıl açılabileceğini veya açılamayacağını meydana çıkarmaktadır (Jackson, 1992; Gregory, 1994).

İkinci olarak, feminist ve beşerî coğrafyacılar hooks'un konumu siyâsîleştirmesini kullanmışlardır. hooks'un siyâhî ev mekân(lar)ı ve direniş alanı olarak marjin tartışmaları, feminist coğrafyacılar ve diğer coğrafya alanlarında çalışanlar tarafından "pasif olmayan, sabit olmayan ve diyalektik olan farklı bir yer algısını" vurgulamak için kullanılmıştır (Keith ve Pile, 1993: 5). Ev mekân(lar)ı ve marjinler bazı coğrafyacıların kimliklerin ve yerin karşılıklı esnekliğini kuramsallaştırmasına katkıda bulunmuştur. Nancy Duncan (1996), Doreen Massey (1994) ve Linda McDowell (1999) gibi feminist coğrafyacılar hooks'un ev analizini kadınlık, ırk ve aile/özel mekânların çelişkili doğasını netleştirmek için kullanmıştır. Dahası, Duncan hooks'un analizinin diğer kadın/*feminist* mekânları –özellikle kötü muamele görmüş kadınlar ve cinsel azınlıklar tarafından üretilen mekânlar– için de kullanılabileceğini öne sürmektedir. Bu mekânlar derin bir cinselleştirme ve cinsiyetleştirme alanları olsalar da siyâsî direniş olasılığını ellerinde tutmaktadır (Duncan, 1996: 142–3). Hem Derek Gregory (1994) hem de Ed Soja (Soja ve Hooper, 1993; Soja, 1996), hooks'u, toplumsal farklılıkların coğrâfî teoriye ve mekânın üretimine nasıl meydan okuduğunu göstermek için kullanmışlardır. Özellikle Soja, hooks'un metinsel ve deneysel coğrafya anlayışının ayrıntılarına inmekte, onların mekân ve farklılığı anlamanın "postmodern" yönteminin gösterenleri olduğunu iddia etmektedir. hooks'un konumsallığı çağdaş veya "postmodern" zaman-mekân örüntüleri ile kesişen karmaşık siyâsî olasılıkları vurgulamaktadır. Soja ve Hooper, bu sebeple hooks'u "mekânsal dönüş" içerisine yerleştirmekte, onun coğrâfî katkılarının "ırk, toplumsal cinsiyet ve sınıfa ait modernist ikili karşıtlıkların ötesine geçtiğini, farklılığın ürettiği öteki mekânların çokluğunu anlattığını" iddia etmektedirler; hooks'un fikirleri yeni mücadele alanları yaratan ve birbirine bağlı direniş cemaatlerini inşa eden bir mekânsallık anlayışı geliştirmiştir (Soja ve Hooper, 1993: 189; vurgu orijinaldendir).

Son olarak, bazı feminist ve beşerî coğrafyacılar hooks'un öznel deneyimlerini ve mekânlarını ve yerlerini, daha kavramsal/*metaforik* –örneğin marjin gibi– fikirleri ile bir araya getirmektedir. Bu gelişme

coğrafya ve hooks'un kendisinin "çoklu ve kesişen, geçici ve değişken" olduğunun altını çizmektedir (Rose, 1993: 155). Dolayısıyla hooks'un deneyimsel ve muhalif mekânları eş zamanlı olarak gerçek ve metaforiktir. Gillian Rose marjinleri, direniş mekânlarını, siyâhîliği ve deneyimleri bir araya getirerek, hooks'un siyâhî feminist mekânlarının karmaşık potansiyelini tanımlamaktadır:

> Onun iddiaları Güneydeki bir siyâhî cemaat içerisinde, kentin beyaz kısmından demiryolu ile ayrılmış bir bölgede yetişme deneyiminden gelmektedir. Bu durum kentin sınırlarında yapılan bir ayrımcılıktır fakat hizmet sektöründe çalışanların büyük çoğunluğu burada yaşamasına rağmen kentin ekonomisi için ne kadar önemli olduğu yalanlanmaktadır... Buradaki yoksulluk toplumsal ilişkilerle inşa edilmiştir. Fakat hooks bu coğrafyayı, merkeze göre tanımlanmış bir kenar mahalle olarak tanımlamayı reddetmektedir... [Bunun yerine] hooks bunu kural çiğneme ve tecavüz olarak tanımlamaktadır (Rose, 1993: 56).

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Keith ve Pile (1993: 5) *Place and the Politics of Identity* çalışmalarının giriş kısmında, kimlik siyasetini haritalandırma olasılığını "bell hooks'un çalışmalarına bakarak ortaya koyabiliriz; o, radikal olmaya dair belgelerini şüphe götürmeyecek bir şekilde göstermek isteyen bizim de dâhil olduğumuz beyaz akademik erkekler kulübü için hızlı bir biçimde slogan hâline gelmektedir" demektedir. Keith ve Pile, mütevazi tavırlarına ve bell books'u radikal kuramsallaştırma sürecini kışkırtan nesne-özne sloganı olarak konumlandırmalarına rağmen, hooks'un kendisini net bir biçimde mekânsallaştırmaktadır (ve hooks'un unutulmaz ırksal-cinsel nesneleştirmesini kullanmak gerekirse yanlışlıkla "ötekini yemek"tedir) (Hooks 1992: 61–77). hooks'un siyâhîlik ve siyah kadın olmak üzerine geniş ve erişilebilir teori ve metin üretimi, *Vibe*, *The Village Voice* ve *Z Magazine* gibi yayınlardaki ilave yazıları, kadın çalışmalarında verilen derslerde kutsanması ve çalıştığı konunun genişliği –kölelikten Spike Lee filmlerine kadar– onu en fazla alıntı yapılan ve genellikle tek alıntı yapılan siyah kadın akademisyen hâline getirmiştir. Ne yazık ki bu durum, Amerika Birleşik Devletleri dışındaki siyah feministlerin çalışmalarına, hooks'un ABD içindeki siyah mesai

arkadaşlarının çalışmalarına, onun atalarına ve diğer siyâhî coğrafyacılara saygısızlık anlamına gelmektedir (kıyaslamak için bk. Gilmore, 2002; Woods, 1998; Sanders, 1990; Wilson, 2002). Yani bu durum, teoriye karakter kazandırdığı için referans verilen hooks'u/*siyâhî kadınlığı* siyâhîliğin özgün bir cisimleşmesine indirgemektir. Valerie Smith'in (1989) iddia ettiği gibi bu siyâhî kadınlığın kullanımı siyahların yeniden sömürgeleşmesi ve tüm siyâhî kadınların deneyimlerinin ve kimliklerinin homojenleşmesi riskini taşımaktadır.

hooks sık sık Frantz Fanon, Edward Said, Gloria Anzuldúa, Gayatri Spivak ve Chandra Talpade Mohanty ile birlikte anılsa da, hooks'un (coğrâfî araştırma için bir alan, teori ve özne olarak) diğer siyâhî feminist coğrafyaları nasıl etkili biçimde baltaladığını düşünmek gerekmektedir, çünkü onun görüşleri mevcut tek siyâhî kadın sesi olarak görülmektedir. Bunun istisnaları olsa da (see Rose, 1993), hooks'un çalışmalarının eleştirel gözle incelenmesi genellikle sadece deneyimlerini ve çalışmalarını *tanımlamaktadır*; birçok teorisyen onun daha derindeki kaygıları ile ilgilenmeyi örneğin siyâhîliği sevmekteki anlam ve mücadeleleri reddetmektedir ve sık sık onun konumunu veya çerçevesini titiz bir şekilde eleştirmede başarısız olmaktadır (bunun için bir istisna Pratt ve Hanson'ın (1994: 9) "marjin" için geliştirdiği biraz aceleci biçimde yapılmış olan eleştiridir). Farklılık coğrafyaları ve özellikle hooks'un kendisinin tahrik ettiği coğrafyalar, sadece mekânın üretiminin nasıl eş zamanlı olarak maddi, öznel, muktedir kılan ve adaletsiz olduğuna dair değil, aynı zamanda birçok madun coğrâfî bilginin yeni ve farklı mekânı nasıl ortaya çıkardığına dair de çalışmaların yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

hooks, en son kitabı olan *Belonging: A Culture of Place* (2008) içerisinde toprak sahipliliği, bölge, ırk, toplumsal cinsiyet, ekonomi ve eve ilişkin soruları ele alarak coğrâfî bilgiye değinmektedir. Yazar bu çalışmasında, toplumsal adaletsizliklerin mekânsal olarak dışa vurulduğu yöntemleri tasvir ederek (kendi entelektüel katkılarının köklerinin sıkı sıkıya mekân içerisine gömülü olduğunu netleştirerek) coğrafyacılar ve sosyal teorisyenler için bir engel yaratmaktadır. Gerçekten de hooks bu kitabında, sadece ırk ayrımcılığı, iş gücü, göç coğrafyalarını ortaya çıkarmakla kalmamakta, aynı zamanda siyâhî cemaatlerin çevre algısının açığa çıkardığı kârın birbirine kenetlenen işleyiş tarzı ve

sağduyulu ırksal inkâr ile yapılandırılmamış aidiyet siyasetini odağına yerleştirmektedir. Bu demektir ki hooks bu çalışmadaki aidiyet hissine güvenerek –ve bunu önceki çalışmaları ile ilişkilendirerek– önemli bir felsefî görevi ifşa etmiştir: Madun cemaatleri tarafından vücuda getirilmiş siyâsî stratejileri onurlandırarak coğrâfî belirlenimciliğin mekânsal ve ontolojik sınırlamalarını açığa vurmak. Gerçekten de çevreyi kolektif biçimde iyileştirmek ve aidiyeti ahlâkî biçimde pratik edebilmek, uzun süredir var olan eşitsiz coğrafyalardan kâr etmeyi reddetmeyi içermektedir.

Katherine McKittrick, Queen's Üniversitesi, Kingston, Kanada

Hooks'un Önemli Çalışmaları

hooks, b. (1981) *Ain't I A Woman? Black Women and Feminism.* Boston: South End Press.

hooks, b. (1984) *Feminist Theory: From Margin to Center.* Boston: South End Press.

hooks, b. (1989) *Talking Back: Thinking Feminist, Thinking Black.* Toronto: Between the Lines Press.

hooks, b. (1990) *Yearning: Race, Gender and Cultural Politics.* Toronto: Between the Lines Press.

hooks, b. (1992) *Black Looks: Race and Representation.* Toronto: Between the Lines Press.

hooks, b. (1994a) *Outlaw Culture: Resisting Representations.* New York: Routledge.

hooks, b. (1994b) *Teaching to Transgress: Education as the Practice of Freedom.* New York: Routledge.

hooks, b. (2001) *Salvation: Black People and Love.* New York: HarperCollins.

hooks, b. (2008) *Belonging: A Culture of Place.* New York: Routledge.

hooks, b. & Gilroy, P. (1993) 'A dialogue with bell hooks', in P. Gilroy (ed.), *Small Acts.* London: Serpent's Tail. s. 39–45.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Duncan, N. (1996) 'Renegotiating gender and sexuality in public and private spaces', N. Duncan (ed.) *BodySpace: Destabilizing Geographies of Gender and Sexuality.* New York and London: Routledge. s. 127–45.

Gilmore, R. W. (2002) 'Fatal couplings of power and difference: notes on racism and geography', *The Professional Geographer*, 54: 15–24.

Gregory, D. (1994) *Geographical Imaginations.* Cambridge and Harvard: Blackwell.

Hall, S. (1986) 'On postmodernism and articulation: an interview with Stuart Hall', *Journal of Communication Inquiry*, 10: 45–60.

Hartmann, H. (1981) 'The unhappy marriage of Marxism and feminism: towards a more progressive union', L. Sargent (ed.) *The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: A Debate on Class and Patriarchy.* London: Pluto. s. 1–41.

Jackson, P. (1992) 'The politics of the streets: a geography of Caribana', *Political Geography*, 11: 130–51.

Keith, M. & Pile S. (1993) 'Introduction: The politics of place', M. Keith & S. Pile (eds), *Place and the Politics of Identity.* London and New York: Routledge. s. 1–21.

Kobayashi, A. & Peake. L. (1994) 'Unnatural discourse: 'race' and gender in geography', *Gender, Place and Culture*, 1: 225–43.

Massey, D. (1994) *Space, Place and Gender.* Minneapolis: University of Minnesota Press.

McDowell, L. (1999) *Gender, Identity and Place: Understanding Feminist Geographies.* Minneapolis: University of Minnesota Press.

Pratt, G. & S. Hanson (1994) 'Geography and the construction of difference', *Gender, Place and Culture*, 1: 5–29.

Rich, A. (1986) *Blood, Bread and Poetry: Selected Prose, 1979–1985.* New York: W.W. Norton.

Rose, G. (1993) *Feminism and Geography: The Limits of Geographical Knowledge.* Cambridge and Oxford: Polity Press.

Ruddick, S. (1996) 'Constructing difference in public spaces: race, class and gender as interlocking systems', *Urban Geography*, 17: 132–51.

Sanders, R. (1990) 'Integrating race and ethnicity into geographic gender studies', *The Professional Geographer*, 42: 228–31.

Smith, V. (1989) 'Black feminist theory and the representation of the "Other"' C. A. Wall (ed.) *Changing Our Words.* New Brunswick and London: Rutgers University Press. s. 38–57.

Soja, E. & Hooper, B. (1993) 'The space that difference makes: some notes on the geographical margins of the new cultural politics', in M. Keith & S. Pile, (eds), *Place and the Politics of Identity.* London and New York: Routledge. s. 183–205.

Soja, E. (1996) *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places.* Cambridge: Blackwell.

Wilson, B. M. (2002) 'Critically understanding race-connected practices: a reading of W. E. B. Du Bois and Richard Wright', *The Professional Geographer*, 54: 31–41.

Woods, C. (1998) *Development Arrested: The Blues and Plantation Power in the Mississippi Delta.* New York and London: Verso.

33 Tim Ingold

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Tim Ingold, bir BBC röportajı esnasında "mülakat bilimi" olarak tanımladığı disiplin için özel ve kişisel bir vizyon geliştirmiş olan bir sosyal antropologdur. Ingold'un düşünceleri ve çalışmaları akademik dünyasının antropoloji tarafından şekillendirilmesi sebebi ile dışarıya yönlenmiş, diğer disiplinlerdeki akademisyenler ile (özellikle arkeoloji, mimari ve sanat) etkileşim yaratmıştır. A sınıfı öznelerden oluşan en önemli gruba coğrafyayı dâhil etmese de Ingold'un metinleri beşerî coğrafyacıların yer yapımının ekolojik süreçlerini anlamalarına yardımcı olmuş ve ayrıca toplumsal ilişkilerin insanların dışındaki yaşam biçimleri ile nasıl kapsandığını ve bunlar tarafından nasıl oluştuğunu ortaya koymuştur.

Ingold, 1948 yılında dünyaya gelmiş, Kent şehrinde büyümüş ve Cambridge Üniversitesi'nde eğitim almıştır. Aslında doğa bilimleri alanında eğitim almak isteyen yazar, modern bilimsel kurumların üzerinde örgütlendiği ve bağlı olduğu kurumsal yapıları, profesyonel hiyerarşileri ve askerî-endüstriyel patronajı gördükten sonra bundan vazgeçmiştir. Sosyal antropoloji alanına geçiş yapmak farklı bir çekicilik vaadetmekteydi: Daha özgür bir akademik ortam, tam olarak bilinmeyen bir konu, bir taraftan sanat ve beşerî bilimler, diğer taraftan doğa bilimleri arasında deneysel bağlantılar kurma olanağı. 1970 yılında lisans derecesini, 1976 yılında da doktora derecesini almıştır. Ingold'un doktora tezi kuzey doğu Finlandiya'daki Skolt Samileri arasında yapılan etnografik saha araştırmasının bulgularına dayanmaktadır. Bu çalışma ilk defa 1976 yılında yayınlanmış, bu bölgeye

yerleşen azınlıkların hayatlarında merkezî rolü olan ren geyiği yetiştiriciliğine ait geleneksel ve uyarlanabilir pratikleri ele almıştır.

Helsinki Üniversitesi'nde bir yıl çalıştıktan sonra 1974 yılında Manchester Üniversitesi Sosyal Antropoloji Bölümü'nde okutman olarak çalışmaya başlamıştır. Bu bölümde 1990 yılında kürsü sahibi olmuş, beş yıl sonra sosyal antropoloji profesörü olmuştur. Manchester Üniversitesi'ndeyken kuzey kutbu yakınlarında ren geyiği avlama ve yetiştirme kültürü üzerine olan ilgisi devam etmiştir. Ayrıca avcı-toplayıcı ve kırsal toplumlara ilişkin karşılaştırmalı çalışmalara ilgi duymaya başlamış ve daha genel anlamda *What Is An Animal?* (1988) derlemesinde örneklenen insan-hayvan ilişkilerini ele almıştır. Bunlarla paralel olarak alet yapımının eleştirel biçimde ele alınmasına dayanan insanın ayırt ediciliğini açıklamayı hedefleyen antropoloji teorileri üzerine çalışmış, insan evrimi boyunca teknoloji, dil ve sanat arasındaki bağlantılara ilgi duymaya başlamıştır. 1990'lı yıllarda bu geniş kapsamlı entelektüel proje "vasıflı pratik" kavramı etrafında şekillenmiştir. Bu noktada materyal kültüre dair antropolojik çalışmaları, nesnelerin yaratıcı dışa vurumun temel mevkii olduğuna dair düşünceden döndürme çabası olarak görülmektedir. Ingold bunun yerine herhangi bir şeyi yapabilmek için gerekli olan yetenek geliştirme süreçlerini tercih etmektedir; bu bir duvar yapımı, bir düğüm atılması veya çanak çömlek yapımı olabilir.

Vasıflı pratiğin takdir edilmesi Ingold'un çevre algı antropolojisi için merkezî bir önem taşımaktadır. Daha basit bir biçimde söylemek gerekirse çevrenin insanlar tarafından nasıl algılandığı, şekillendirildiği ve anlaşıldığına dair devam eden araştırmaları için önemlidir. Antropolojide kendisinden önce gelenler tarafından kabul edilen kültürel aktarım teorisinin dayandığı neo-Darwinci biyoloji ve bilişsel bilimin ortaklığı ile ortaya çıkan geleneksel genetik ve soykütüksel aktarım modellerinden tatmin olmayan Ingold, insan yaşamını anlamak için daha tatmin edici bir alternatif arayışına girmiştir. Ekolojik yaklaşım, çeşitli sosyal ve çevresel gelişme bağlamlarında mevcut algı ve eylem becerilerinde cisimlenen büyüme fikrine olan ilgisini yansıtan yeni bir paradigma sunmaktadır. Çözümlerin bazı durumlarda bir anda ortaya çıkması gibi bu düşünce de uzun yıllar boyunca süren muammalı çalışmalardan sonra ortaya çıkmıştır:

> 1988 yılı Nisan ayında bir cumartesi sabahını çok net hatırlıyorum, o dönemde Manchester için tamamen sıradan bir gündü, gri bir gökyüzü ve hafif bir yağmur; otobüsü yakalamaya uğraşırken kafamda birden organizmanın ve kişinin tamamen aynı olabileceği fikri belirdi. İnsanoğlunu psikolojik bir çimento ile bir arada tutulan biyo-fiziksel ve sosyokültürel tamamlayıcı iki farklı unsur tarafından yeniden inşa etmeye uğraşmak yerine, insan yaşamını bu farklı katmanlara ayırma ihtiyacını ortadan kaldıran bir yöntemle ilgili tartışmamız gerektiği fikri beynimde canlandı. O andan itibaren yazdığım her şey bu anlayış çerçevesinde ortaya çıkmıştır (Ingold, 2000: 3).

Ingold'un farkına vardığı bu fikir geçim, ikamet ve beceri ile ilgili konulara ait 23 bölümden oluşan *The Perception of the Environment* (2000) eserinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu çalışmadaki her bölüm başlı başına bir eser olarak okunabilir fakat aynı zamanda biyolojik ve kültürel *arasında* var olan farklı yaşam tasarımlarının fenomenolojik değerlendirmesini oluşturmak için bir araya getirilmiştir.

Ingold, Aberdeen Üniversitesi'nde Sosyal Antropoloji kürsüsüne geçmek için Manchester'dan ayrıldığı 1999 yılından bu yana konunun bir bölüm olarak yeniden oluşturulmasında önemli rol oynamıştır. Ekolojik antropoloji konusundaki kuramsallaştırma çalışmaları çeşitli vasıflı pratik türlerinin karşılaştırmalı araştırmaları üzerinden devam etmiştir –yürümek (ayrıca bk. Ingold, 2004; Ingold ve Lee Vergunst, 2008), yazmak, çizmek, hikâye anlatmak– ve *Lines: A Brief History* (2007a) çalışması bunun bir sonucudur. Bu çalışma entelektüel ve tarihsel bir sentez olarak basit bir biçimde belirli bir kategoriye sokulamamaktadır ve olta yapımının yaratıcı, üretken ve sürdürülebilir bir süreç olduğuna dair bir felsefeyi öne sürmektedir. Bu noktada etnografik saha çalışmalarının ilk örneklerinin hâlâ söyleyecek sözleri bulunmaktadır. Laponya'da yaşayan Sami halkı içerisinde, insanların ve diğer canlıların yaşamlarını belirli yollar üzerinde yaşadıkları düşünülmektedir. Bu yollar, doğadaki fiziksel hareketlerin bir sonucu olarak oluşur, bilinir ve hatırlanır. Hikâyeler bu yollara göre anlatılır, insan ve yer arasında ilişki kurulmasına izin verir. Bu varoluşa ilişkin yaşam yolları birey olma durumunun net biçimde ifade edilmesinde önemli rol oynar. Ingold'a göre kişiler kendi kendine yeten nesneler olarak veya A noktasından B

noktasında hareket eden bağımsız şeyler olarak düşünülmemelidir; daha ziyade kişi her yerde var olan bir şey veya birisidir; ilerledikçe var olan bir güzergâhtır. Yollar sürekli oluşum hâlinde olan bir dünya üzerindeki hareketin ve ilişkilerinin izidir (Ingold, 2006c; 2007a).

Ingold'un ekolojik yaklaşıma uygun biçimde yaşama ait teorileri yeniden şekillendirme çabaları çeşitli teorik fikirlerin tarihi üzerinden izlenebilir. Etkilendiği fikirler, varoluşçu fenomenoloji (Maurice Merleau-Ponty, Gaston Bachelard ve Martin Heidegger); süreç felsefesi (Alfred North Whitehead ve Gilles Deleuze); emek ve değer teorisi (Karl Marx ve E. P. Thompson); ekolojik felsefe (James Gibson), antropoloji (Gregory Bateson) ve etoloji (Jakob von Uexküll) alanındaki düşünürlerin yaptığı katkılardan oluşmaktadır. Coğrafya alanından ise disiplinin hümanist yönlerini öne çıkaran isimlerden etkilenmiştir (Denis Cosgrove ve Stephen Daniels, Yi-Fu Tuan ve David Lowenthal); fakat bazı durumlarda sadece özgün bir antropolojik perspektifin geliştirilmesine izin veren noktaları kullanmıştır. Ingold metinlerinde, akademik yazındaki standart eserlerde beklenene oranla diğer teorisyenlere daha az yer vermektedir (veya onların çalışmalarından alıntılara) fakat bu tür entelektüel etkileri kabul etmektedir. Bu durum bir açıdan kişisel tarzını ve tercihlerini yansıtmaktadır, yani gözlemlerin ve iddiaların referans listeleri tarafından kesilmeden uzun metinler hâlinde ortaya konulmasını. Fakat aynı zamanda siyâsî bir ifade ve etik bir bağlılık da sergilemektedir. Ingold için felsefî dersler hayatta yani insanların kendi çevrelerini algıladığı ve anladığı beceriler ve pratikler içerisinde kaynak olarak kullanılmalıdır, böylece dünyayı oluşturmaya başladıklarında kendilerini evlerinde hissedeceklerdir.

Ingold'un yöntemi, bir iddiayı ortaya koyarken veya geliştirirken öncelikle antropologların Batı dünyası dışındaki yerli yaşam tarzlarına ve günlük pratiklerine dair etnografik gözlemlerine bakmaktır. Herhangi bir görevin yapılmasına ait detaylı her türlü tanımlama (örneğin sepet yapımı, hayvanların isimlendirilmesi, yön bulma, alet edavat yapımı gibi) içerisinde sosyal teori ile ilgili referanslar dipnot olarak verilebilmekte, bazı durumlarda ana metnin içerisinde kendisine yer bulabilmektedir, fakat gerçek bilgelik tecrübe edilen dünyanın gerçekliğinde ve toplumsal pratiklerin organik, gömülü ve gelişmekte olduğu yerlerde bulunabilmektedir. Bu sebeple yazarın ontolojik iddiaları "Var

olmak bilmektir ve bilmek var olmaktır." aksiyomuna uygundur. Bu durum aynı zamanda öğretme ile ilgili pratikleri için de geçerlidir. Pratiğe ilişkin becerilerin temel bilgileri ve teknikleri ile öğrenilmesi deneysel, katılımcı çalışmalar yolu ile gözlemlenen skolastik bir gelenektir ve becerikli uygulayıcıların himayesine giren çıraklar iş arkadaşları ve öğrencilerdir.

Mekânsal Katkıları

Ingold'un mekânsal katkılarını değerlendirirken dikkatli olmak gerekmektedir, çünkü mekân savunucusu değildir. Kavramın analitik bir araç olarak potansiyelini değerlendiren Ingold kendisinin "dünyanın düz olduğuna inananlardan" olduğunu iddia ederek doğaları gereği içgüdüsel olan itirazları kabul etmektedir: "Mekânın boşluk, dünya dışı, birlikte var oluştan ziyade yokluk olduğu fikrini aklımdan çıkaramıyorum" (2006b: 892). Dolayısıyla, mekânsal katkıları hem muhakeme hem de kullanım açısından kullanışsız teorik bir ifade olarak kabul edeceğini varsaymak mantıklı olacaktır (Ingold, 2006b). Düşmanca gibi gelse de mekâna karşı aldığı duruş prensipli bir duruştur ve yaşanan dünyadan ayrılmış teorik söyleme karşı geliştirdiği hoşnutsuzluktan kaynaklanmaktadır. Yazara göre mekân yararsızdır, çünkü cansızlığı, sabitliği, sınırlılığı ve kapalılığı ifade etmektedir. Felsefî açıdan temel tercihi zamandan, daha doğrusu *yaşam*-zamanlarından yanadır. Ayrıca varoluşun ritimleri ve zamansal özellikleri ile ilgili araştırmaları benimsemektedir. Dolayısıyla coğrafyacılar her yerde zaman-mekân görmekteyken (ve pozisyon ve yorumla ilgili detaylara ilişkin uzun tartışmalara girerken) Ingold yaşayan varlıkların yaşam dünyalarını ve yaşam çizgilerini gözlemlemektedir. Bu durumun semantik ile ilgili olmadığını, daha ziyade dile ait stil sorunu olduğunu anlatmak için çok çaba sarf etmiştir. Dışa vurumun netliğinde ve dünyevî dene yimlere doğrudan hitap eden iddiaların kesinliğinde fazilet gören Ingold, en asabî yorumunu çalışma mantığında yabancılaştırıcı bir etkiye sahip olabilen ve düşünürleri olası okuyuculardan uzakta tutan akademik ifade için yapmıştır. Bu yetersiz sosyal teorinin sosyal teorisi şu şekilde açıklanmıştır:

> [Bu durum] aşırı-soyutlamanın şeyleştirilmesi olarak adlandırılabilir: Bir soyutlama ile başlayın, bunu daha da

> soyut olan bir şeyin özelliği hâline getirin, daha sonra bu soyutlamanın somut ve çoğul olarak dünyada var olduğunu ve tüm soyutlama sürecinin başladığı şeylere kanıt olarak gösterildiğini hayal edin. Filozoflar için bu stratejinin çekiciliği döngüselliğindedir: Bu döngünün hiçbir noktasında dünya ile doğrudan ilişkide olmak veya dünyayı gözlemlemek gerekmemektedir (Ingold, 2006b: 892).

Mekân üzerinde soyutlamalar yapmak ("Mekân-Mekânsal-Mekânsallık-Mekânsallıklar") bu alışkanlığın bir örneği olarak öne sürülmektedir ve "maddilik", "zamansallık" ve "çokluk" etrafındaki karşılaştırılabilir şeyleştirmelerin etkisi olarak değerlendirilmiştir. Bu yönden yapılan eleştiriler Ingold'u, disiplinin geleceği ile ilgili sık sık ortaya konan karamsar yorumlar göz önüne alındığında, geleneksel muhafazakâr çizgiye oturtmaktadır. Bu durum aslında rastlantısal bir etkidir. Ingold'un postyapısalcı iddialara karşı olan dürüstlüğü ve keskin algısı dikkate alındığında, entelektüel olarak ilgi alanlarının kapsamı oldukça genişlemiş olan yeni nesil kültürel coğrafyacılar ile ortak noktası oldukça fazladır.

Çağdaş coğrafya disiplini ve günümüzdeki araştırma pratikleri arasında Ingold'un etkilediği üç temel alan görülebilmektedir. 1990'lı yıllara denk gelen kariyerinin orta noktasında yaptığı çalışmalar ile coğrafyacıların etkisini çekmiştir. Bu ilgi öncelikle orijinalleri (Ingold, 1993; 1995a) daha sonra *The Perception of the Environment* (2000) içerisinde yayınlanan çalışmalar ile ortaya çıkmıştır. Benzer tarih yazımı ile Ingold'un fikirlerinin yayılımı coğrâfî *düşünceye ilişkin bir harita üzerinde gösterilebilir (aynı zamanda "mekânsal tercümesi" de yapılabilir).* Bristol Üniversitesi Coğrafya Bilimleri Fakültesi'nde aynı dönemde bulunan akademisyenler ve doktora öğrencileri Ingold'un çalışmalarını coğrafya ile ilgilenen okuyuculara ulaştırma konusunda önemli rol oynamışlardır.

Ingold'un etkili olduğu ilk alan pratik konusundaki ısrarıdır. Ingold'un vasıflı pratik teorisi daha önce beşerî coğrafya alanında da dile getirilen güçlü bir iddiayı ortaya koymuştur. Bu iddiaya göre kültürel ifade ve öznelliğe ait mevcut algı, oldukça dar bir biçimde metinler, anlamlar ve kimlik üretiminin söylemsel biçimleri içerisinde

yorumlanabilir anlam arayışı içerisine sıkışmıştır (Thrift, 1996). Cisimleştirme, kural koyma ve performans mekânsal pratiğe ait karmaşık dünyaları oluşturmaktadır, fakat paradoksal biçimde disiplinin geçirdiği "kültürel dönüş" kapsamında bu konulara dokunulmamıştır. Bu konuda yaşanan görmezden gelmenin etkisi coğrafyacıların algı merkezlerinin ve hassasiyetlerinin körelmesidir (Thrift ve Dewsbury, 2000). Coğrafyacıların dünya ile ilgili algılarına yeniden hayat vermeye yönelik özgün, anlaşılabilir ve deneysel bir yöntem olarak vasıflı pratik kavramı stratejik bir zorunluluk eylemi olarak okunabilir. Fakat bu anlamda Ingold, fenomenoloji, postyapısalcı düşünce ve bilim-teknoloji çalışmaları arasında yayılmış durumda olan teorik referans noktaları yığını arasındaki tek bir noktaydı (Thrift, 1999). Pratiğe doğru yapılan bu dönüşün önemli etkileri olmuştur ve ortaya konan alternatif yaklaşım destek görmüştür. Günümüzde temsil ötesi teori Anglo-Amerikan coğrâfî gelenek içerisinde kültürel dönüşten sonra (bk. Nigel Thrift ile ilgili bölüm) disipline ait yaklaşımları yeniden yorumladığı için oturaklı bir noktaya gelmiştir (Thrift, 2007; Lorimer, 2008). Ingold görünüşte içe doğru yönelen bu tartışmayla ilgili olarak doğrudan yorum yapmamıştır fakat onun çalışmaları açık bir şekilde pratiği kaçınılmaz kılmış, dünya üzerinde sürekli meydana gelen sıradan aktivitelerin, toplumsal ilişkilerin ve günlük olguların etnografik yöntemlerle çalışılması yönünde bir kaymayı desteklemiştir.

Ingold'un coğrâfî düşünceye yaptığı ikinci önemli katkı peyzaj ve yer çalışmalarını destekleyen "mesken perspektifi" üzerine odaklanmaktadır; bu kavramlar coğrafyacılar tarafından uzun yıllardır el üstünde tutulmakta ve kendi özgün entelektüel tarihleri olmasına karşın birbirinin yerine eş anlamlıymışçasına kullanılmaktadır (Wylie, 2007). Ingold mesken perspektifini iki önemli makalede ele almıştır (Ingold, 1993; 1995b; ayrıca bk. Ingold, 2000). İkinci makale doğrudan Denis Cosgrove ve Stephen Daniels (1988) tarafından ortaya konan ikonografik peyzaj düşüncesi ile ilgilenmektedir. Ingold, coğrafyanın hümanist geleneği içerisinde ortaya çıkan peyzajın "kültürel imge, çevreyi temsil etmenin veya sembolize etmenin resimsel bir yöntemi" anlayışını kabul etmemiştir (Cosgrove ve Daniels, 1988: 1). Yazara göre böyle bir anlayışı kabul etmek insanların yaşadıkları yerlerin maddi varlığını görmezden gelmek ve doğayı sanki bunlardan uzakta var olan

bir şeymiş gibi kavramak anlamına gelmektedir. Dolayısıyla peyzajın ikonografisini tercih etmek insan deneyiminin iç ve dış dünyasına ilişkin hatalı bir ayrım yapmak anlamına gelmekte, gerçekte var olmayan zihin ve madde, anlam ve cisim arasındaki ayrımları oluşturmaktadır (Ingold, 2000: 203).

Ingold'un zarif provokasyonları sayesinde peyzaj, savunucularının korumasına ihtiyaç duymuştur. Ingold'un yönelimi kültürel anlam ve sembolizm içermekle birlikte, peyzajı, insanların kendilerini uçlardaki gözlemcilerden ziyade aktif birer katılımcı olarak ortaya koydukları yaşanan bir olgu olarak anlama eğilimindedir. Renk ve karakter, on altıncı yüzyılda yaşamış olan ressam Pieter Bruegel the Elder'ın *The Harvesters* eserinin bir tanımı ile tartışmaya dâhil edilmiştir. Okuyucular çerçevelenen manzaranın içerisinde var olmaya, maddi işlerin dünyası, yapılan mevsimsel görevler (bakım, toprağın sürülmesi, hasat toplanması, budama vs.) ve bunların gerektirdiği hareketler ile şekillenen yerel topografyayı tanımaya davet edilmektedir. Yazarın vurguladığı nokta yaşam alanının fenomenolojik takdiridir. İlginç bir biçimde *The Harvesters* eserinin reprodüksiyonu Ingold'un ailesinin evinin giriş holünde, ayakkabı rafının üzerinde, portmantonun arkasında asılıdır. Ingold bu ritimleri ve samimiyeti bir araya getirip "taskscape"* olarak adlandırmaktadır. Bu coğrâfî kavramların etkileri ilk olarak ağaç yetiştiriciliğine ilişkin gözlemlerin doğal ve kültürel olanla iç içe girmesi ve ayırt edilemez hâle gelmesi noktasında yapılan araştırmalarda görülmüştür (Cloke ve Jones, 1999; 2001; Jones ve Cloke, 2002). Daha sonra gelen çalışmalarda hayvanların, insanların ve bunların etraflarındaki diğer aktörlerin bir araya gelen hayatları ile anlamlı hâle gelen peyzaj anlatıları üretmek amacı ile yaşam alanı ve "taskscape" ikili kavramını kullanmıştır (Lorimer, 2003; 2006). Belirli bir açıdan Ingold'un yaşama ilişkin süreçlere olan ilgisinin beklenmedik sonuçları olmuş, halk kültürlerini çalışmakla ilgili eski coğrâfî geleneklerin ve insanların mevcudiyetlerinin yer üzerinde bıraktığı izler açısından geleneklerin ve alışkanlıkların yeniden ele alınmasını sağlamıştır.

Ingold'un üçüncü ve son katkısı bir bakıma ikinci katkısının kapanış

* Taskscape, Tim Ingold'un peyzajın İngilizce karşılığı olan landscape teriminden yola çıkıp, *land (arazi, toprak, kara)* kelimesinin yerine *task (görev)* kelimesini koyarak ortaya attığı bir terimdir.

sözleri içerisinde sezinlenebilir, yani çalışmalarının coğrafyacıları insan dışındaki hayvanların yaşamlarının beşerî coğrafya içerisine ve insan yaşamlarının hayvanların coğrafyaları içerisine yerleştirilmesi ile ilgili algısına yardımcı olduğu gerçeği. "Hayvan coğrafyaları" (Philo ve Wilbert, 2000), daha yakın dönemde "melez coğrafyalar" (Whatmore, 2002) veya "beşerî coğrafyadan daha fazlası" (Braun, 2008) ile ilgili yeniden canlandırılan literatür, farklı seviyelerde, hayvanların dünyasını hangi seviyede bilebileceğimizle ilgili sorularla boğuşmuştur. Bir yandan insanbiçimcilik ile ilgili kaygılar ortaya çıkmış, diğer yandan hayvan olmanın tam olarak bilinemeyen nitelikleri ve kapasiteleri ile ilgili endişeler devam etmiştir. Johnston'a göre (2008) yaratılan kördüğüm Ingold'un hayvanlık ve insanlığı birey olmanın bağıntısal ifadesi olarak ele alması ile aşılmaktadır ve birlikte yaşama ile ilgili özellikleri üreten türler arası ilişkilerin günlük pratiklere gömülü olduğu durumlara ilişkin araştırmalar ile geliştirilmektedir.

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Ingold akademik tartışmalara girmekten çekinmemiştir ve metinlerinde dikkate alınması gereken bir rakip olduğunu göstermiştir (Ingold, 2005a; 2007a; 2007b); fakat bu huyunu kişisel olarak hep reddetmiştir. Hatalı bilgi yapıları veya başarısız argümanları ele alırken kullandığı yöntemler, ortamı taze düşüncelere veya radikal yorumlara açacak biçimde bütünleyicidir. Son dönemden bir örnek için çok geniş kullanım alanı olan ve genellikle sorgulanmadan kullanılan "soundscape (işitsel peyzaj)" kavramına ilişkin analitik yapısöküm denemesine bakılabilir (Ingold, 2008b). Bununla birlikte kendi çalışmalarındaki hataları da benzer biçimde kabul etmektedir ve kendi düşüncelerindeki değişimlere ilişkin sebepleri ortaya koymaktadır; mesken perspektifinin kültürel durağanlık ve maddi yerleşimlere aşırı vurgu yapması ile ilgili son dönemdeki eleştiri üzerine (Hinchliffe, 2003), "bir yerde ikamet etme" süreçlerinin tercih edilebilecek bir alternatif oluşturduğunu belirtmiştir (Ingold, 2008a). Ingold'un eleştirilebilecek bir düşüncesi de teori ve yöntem arasında varsaydığı ilişkidir. Okuyucular doğrudan metodoloji üzerine söylediği ifadeleri bulmak için onun külliyatını çaresizce arayacak fakat bir şey bulamayacaklardır (benzer biçimde etnografik saha çalışmaları üzerinede). Peki o zaman Ingold'un yöntem ile

olan ilişkisi nedir? Yazara göre çok fazla detaylandırma gerektirmeyen basit ve transfer edilebilen bir örge yeterli olacaktır; alacağımız tüm dersleri katılım yolu ile alabiliriz.

Bazı yazarlara göre Ingold'un bağıntısal ekoloji anlayışının kırsal, idealist ve hatta neo-romantik anlayışları birleştirmesinin sorunlu yönleri bulunmaktadır. Şüphesiz Ingold'un metinlerinde yer yapımının teşekkülü ve ritimleri ile ilgili basit, organik, açık hava ve temiz yaşamak ve kendi kendine yetme ile ilgili açık kişisel tercihler gözlenmektedir (Ingold, 2008a). Bu durum derinlemesine erdemli ve demokratik bir dünya görüşü anlamına gelmektedir, fakat aynı zamanda çevre politikaları veya yerlilerin haklarına ilişkin tartışmalara yer verilmemektedir. Ingold bu tür iddialara sert bir biçimde yanıt vermekte (bk. Ingold, 2005b), Batı dünyası dışında ontolojilerin doğasında yer alan sağduyunun ayrıntılı açıklamalarına işaret etmektedir. Bunlar, birçok açıdan geniş kapsamlı ve derinlemesine dikkat gerektiren örnek niteliğindeki yaşam dünyalarıdır.

Ingold'un çalışmaları coğrafyacılar için yerlerin kişiler tarafından nasıl algılandığı ve farklı yaşam biçimleri üzerinden nasıl gerçek hâle getirildiğine dair bilgiler sunmaktadır. Eğer bu hazır mesaj tanıdık geliyorsa, onun düşünceleri coğrafyacılar için dünyayı ilk elden hareketler üzerinden deneyimlendiği şekli ile düşünmenin faydalarına (Ingold, 2006a) ve farklı çevrelerin yaşama dair günlük pratikler üzerinden nasıl oluştuğuna ilişkin etkileyici uyarılar yapmaktadır. Aynı araştırma ruhu dikkatini gökyüzüne çevirdiği ve 360 derece döndürdüğü makalelerinde de devam etmektedir (Ingold, 2005c; 2006c; 2007d; 2008a). Bu metinlerde Ingold ışık, ses ve rüzgâr gibi görsel olan ve olmayan olguları araştırmaktadır. Bu "havasal dünyalar" Ingold'a göre peyzajın oluşumunda diğer değişkenler kadar önemlidir. Yazar bu gezegensel uyumlar sayesinde (atmosferik, karasal ve sulak çevreler), insan kaynaklı iklim değişikliğine yanıt olarak yaşama dair uyarlanabilir tasarımlara ihtiyaç duyulduğunda dünyanın yaşanabilir bir yer olarak kalabileceğini ve sürdürülebilir olabileceğini belirtmektedir.

Hayden Lorimer, Glasgow Üniversitesi

Ingold'un Önemli Çalışmaları

Ingold, T. (1976) *The Skolt Lapps Today*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ingold, T. (1988) (ed.) *What Is An Animal?* London: Unwin Hyman.

Ingold, T. (1993) 'The temporality of the landscape', *World Archaeology*, 25: 152–74.

Ingold, T. (1995b) 'Building, dwelling, living: how animals and people make themselves at home in the world', M. Strathern, (ed.) *Shifting Contexts*. London: Routledge. s. 57–80.

Ingold, T. (2000) *The Perception of the Environment: Essays on Livelihood, Dwelling and Skill*. London: Routledge.

Ingold, T. (2006a) 'Up, across and along', *Place and Location: Studies in Environmental Aesthetics and Semiotics*, 5: 21–36.

Ingold, T. (2007a) *Lines: A Brief History*. London: Routledge.

Ingold, T. (2008a) 'Bindings against boundaries: entanglements of life in an open world', *Environment and Planning A*, 40 (8): 1796–810.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Braun, B. (2008) 'Environmental issues: inventive life', *Progress in Human Geography*, 32: 667–79.

Cloke P. & Jones O. (1999) 'From wasteland to woodland to "Little Switzerland": environmental and recreational management in place, culture and time', J. Tribe & X. Font (eds), *Tourism and Recreation: Case Studies in Environmental Management*. Oxford: CABI Publishing. s. 161–82.

Cloke, P. & Jones, O. (2001) 'Dwelling, place, and landscape: an orchard in Somerset', *Environment and Planning A*, 33:649–66.

Cosgrove D. & Daniels. S. (1988) (eds), *The Iconography of Landscape*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hinchliffe, S. (2003) 'Inhabiting: landscapes and natures', K. Anderson, M. Domosh, S. Pile & N. Thrift (eds), *Handbook of Cultural Geography*. London: Sage. s. 207–25.

Ingold, T. (1995a) 'Work, time and industry', *Time and Society*, 4: 5–28.

Ingold, T. (2004) 'Culture on the ground: the world perceived through the feet', *Journal of Material Culture*, 9 (3): 315–40.

Ingold, T. (2005a) 'Comments on Christopher Tilley: *The Materiality of Stone: Explorations in Landscape Phenomenology* (Oxford: Berg)', *Norwegian Archaeological Review*, 38 (2): 122–9.

Ingold, T. (2005b) 'Epilogue: towards a politics of dwelling', *Conservation and Society*, 3: 501–8.

Ingold, T. (2005c) 'The eye of the storm: visual perception and the weather', *Visual Studies*, 20: 97–104.

Ingold, T. (2006b) 'Book review of: D. Massey, *For Space* (London: Sage)', *Journal of Historical Geography* 32: 891–3.

Ingold, T. (2006c) 'Rethinking the animate, re-animating thought', *Ethnos*, 71: 9–20.

Ingold, T. (2007b) 'Materials against materiality', *Archaeological Dialogues*, 14: 1–16.

Ingold, T. (2007c) 'Writing texts, reading materials: a response to my critics', *Archaeological Dialogues*, 14: 31–8.

Ingold, T. (2007d) 'Earth, sky, wind and weather', *Journal of the Royal Anthropological Institute N.S.*, 13: 19–38.

Ingold, T. (2008b) 'Against soundscape', in A. Carlyle (ed.), *Autumn Leaves: Sound and the environment in Artistic Practice*. Paris: Double Entendre. s. 10–13.

Ingold, T. & Lee Vergunst, J. (2008) (eds), *Ways Of Walking: Ethnography and Practice on Foot*. Aldershot: Ashgate.

Jones, O. & Cloke, P. (2002) *Tree Cultures: The Place of Trees and Trees in Their Place*. Berg: Oxford.

Johnston, E. (2008) 'Beyond the clearing: towards a dwelt animal geography', *Progress in Human Geography*, 32: 633–49.

Lorimer, H. (2003) 'The geographical fieldcourse as active archive', *Cultural Geographies*, 10: 278–308.

Lorimer, H. (2006) 'Herding memories of humans and animals', *Environment and Planning D: Society and Space*, 24: 497–518.

Lorimer, H. (2008) 'Cultural geography: nonrepresentational conditions and concerns', *Progress in Human Geography*, 32: 551–9.

Philo, C. & Wilbert, C. (2000) *Animal Spaces, Beastly Places: New Geographies of Human–Animal Relations*. London: Routledge.

Thrift, N. (1996) *Spatial Formations*. London: Sage.

Thrift, N. (1999) 'Steps to an ecology of place', D. Massey, J. Allen & P. Sarre (eds), *Human Geography Today*. Cambridge: Polity Press. s. 295–323.

Thrift, N. (2007) *Non-representational Theory: Space, Politics, Affect*. London: Routledge.

Thrift, N. & Dewsbury, J.D. (2000) 'Dead geographies – and how to make them live', *Environment and Planning D: Society and Space*, 18: 411–32.

Whatmore, S. (2002) *Hybrid Geographies*. London: Sage.

Wylie, J. (2007) *Landscape*. London: Routledge.

34 Peter Jackson

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Peter Jackson İngilizcenin hâkim olduğu sosyal ve kültürel coğrafya alanında, özellikle ırk, erkeklik ve tüketim coğrafyalarının toplumsal inşası üzerine yaptığı çalışmalar ile "yeni kültürel coğrafyanın oluşumunda merkezî bir rol oynamış önemli isimlerden birisidir.

Jackson 1955 yılında Stoneleigh, Surrey, İngiltere'de dünyaya gelmiştir. İlkokuldan sonra Keble Koleji'ne (Oxford) devam etmiş ve 1976 yılında lisans alanında en iyi derece ile mezun olmuştur. Bir yıl sonra sosyal antropoloji alanında diplomasını alıp Fulbright bursu ile New York'ta bulunan Kolombiya Üniversitesi Coğrafya Bölümü'ne gitmiştir. 1979 yılında Oxford'a geri dönmüş ve bir yıl sonra doktora derecesini almıştır. Yazdığı tez "A Social Geography of Puerto Ricans in New York" başlığını taşımaktadır (New York'ta yaşayan Porto Rikoluların Sosyal Coğrafyası) ve coğrafya alanındaki yönelimini ve ilgi alanlarını net bir biçimde göstermektedir. Diplomasını aldıktan sonra Londra Üniversitesi Akademisi'nde coğrafya alanında okutman olarak göreve başlamıştır. 1992 yılında kıdemli okutman olmuştur. 1993 yılında Sheffield Üniversitesi'nde coğrafya profesörü unvanını almıştır. ABD, Kanada, Finlandiya, Yeni Zelanda, Yunanistan ve İngiltere'de misafir öğretim görevlisi olarak çalışmıştır.

Jackson sekiz kitap yayınlamış, yetmişden fazla makale ve kitap bölümü yazmıştır. Üretken bir akademisyen olmasına ek olarak çok çeşitli dergilerin yayın kurulunda (*Environment and Planning A* ve *Geography* gibi) yer almış ve çok sayıda doktora öğrencisine danışmanlık yapmıştır. Bu öğrenciler arasından queer coğrafyaları, postkolonyal

coğrafyalar, tüketim coğrafyalarının gelişiminde merkezî rol oynayan akademisyenler yetiştirmiştir.

Mekânsal Katkıları

Jackson'ın çalışmaları dört temel ve üst üste çakışan beşerî coğrafya alanında etkili olmuştur: Irk ve ırkçılığa ilişkin sosyal coğrafyalar, yeni kültürel coğrafyalar; erkeklik coğrafyaları, tüketim coğrafyaları. Tüm bu alanlar içerisinde kimlik ve özellikle onun toplumsal ve coğrâfî inşasına karşı bir ilgi beslemiştir.

Jackson'un sosyal coğrafyaya ve ırk ve ırkçılığa olan ilgisi üç önemli derleme üzerinden anlaşılabilir. Susan Smith ile birlikte editörlüğünü yaptığı *Social Interaction and Ethnic Segregation* (1981) ve *Exploring Social Geography* (1984) çalışmaları toplumsal etkileşim ve ayrımcılık örüntülerini, gettolaşmada ve eşitsizliklerin artmasında etkili olan toplumsal süreçleri incelemektedir. İlk kitap coğrafya alanında Şikago Okulu'nun mirasını değerlendirmektedir. Jackson ve Smith (1981a: 6) ayrımcılık ve entegrasyon ile ilgilenen sosyal coğrafyanın "toplumsal *yapıya* dair net bir kavrama" ihtiyacı olduğunu iddia etmiş, dolayısıyla savaş öncesi yıllarda etkili olan Şikago Okulu'nun" doğal düzen" sosyoloji anlayışından uzaklaşarak ırkçılığı "kurumsallaşmış bir ideoloji" olarak ele alan Marksist teoriler ile ilgilenmişlerdir (Jackson ve Smith, 1981a: 11). Jackson ve Smith (1981a: 12) etnik kökenin biyolojik anlamda verili bir kategori olarak değil "müzakere edilebilen" bir değişken olarak anlaşılması gerektiğini iddia etmektedir.

İkinci derleme bu tür toplumsal yapıların ve müzakere edilen değişkenlerin arkasındaki dinamikleri araştırmış, etnik kökenin temel olmaktan ziyade olumsal olduğunu ileri sürmüştür (Jackson ve Smith, 1984). Dolayısıyla etnik köken toplumsal ilişkiler ve bağlamsal değişkenlerin bir ürünü olarak görülmektedir. Bu durum Jackson için Brixton'daki ayaklanmalar ve bu ayaklanmayı inceleyen raporun bağlamında oldukça net bir biçimde ortadaydı (1985). Bu tür olaylar Londra Anakent Belediye Meclisi'nin 1984 yılında başlattığı "Londra Irkçılığa karşı" programı ile birlikte ırk ve ırkçılığa ilişkin sosyoloji ve coğrafya alanlarında ciddi miktarda araştırma yapılmasını sağladı (Jackson, 1985: 99, 102). Gerçekten de bu dönemde sosyal

coğrafya içerisindeki söylem etnik köken ve ayrımcılıktan ırka doğru kaymıştır. Jackson bu hareketin liderlerinden biriydi (okuldaki öğretmenlerin ırkçılığa karşı çıkmada oldukça önemli rol oynadıklarını da kabul etmektedir, bk. Jackson, 1995) ve üçüncü derlemesi olan *'Race' and Racism: Essays in Social Geography* (1987) kitabının giriş kısmında ırkçı ideolojinin coğrafyası üzerine iddialar geliştirmişti.

Jackson, doktora tezini tamamladıktan sonra İngiltere beşerî coğrafya alanında kültürel teoriye neden yeterli değerin verilmediği sorusunu ele aldı (Jackson, 1980). Jackson bunun sebebinin kültürel coğrafyanın görünürdeki peyzajı çalışmaya indirgenmesi olduğuna karar verdi (özellikle Amerikan kültürel coğrafyası içerisinde). Yazar "Kültürel coğrafya İngiltere'de coğrafya disiplini içerisinde sadece sosyal coğrafya ile uzlaşma sağlaması durumunda ilgi çekici hâle gelebilir, bunu da toplumsal örgütlenme ve insan doğasının mekânsal yönlerinin çalışılması şeklinde yapması gerekir, sadece peyzaj içerisinde doğrudan gözlemlenebilen yönler yeterli değildir." demektedir (Jackson, 1980: 113). Böyle bir uzlaşma toplumsal etkileşim ve toplumsal ilişkilere odaklanmayı gerektirmektedir (ayrıca bk. Duncan, 1980). Jackson döneminin hâkim etkileşimci anlayışının ötesine geçmiş, kültürel coğrafyanın doğrudan *kültürel kimliklerin* toplumsal inşasının ve bunun analizinin üzerine odaklanması gerektiğini iddia etmiştir.

Dolayısıyla Jackson, Stuart Hall ve Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'nin (CCCS) çalışmalarından yararlanmaya başlamıştır. Bu yöntemi benimseyerek sosyal ve kültürel coğrafyanın "popüler alt kültürlere ait formlara odaklanılması ve bunların belirli güncel anlamlarının materyal bağlamlarla ilişkili biçimde yorumlanması gerektiğini" iddia etmiştir (Cosgrove ve Jackson, 1987: 98). Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi, alt kültürlerin "otonom kültürel alanlar olarak değil, hâkim kültürden belirli eserlerin ve anlamların *benimsenmesi* ve bunların, o stilleri benimseyen için yeni anlamlar ve önem kazanan yeni biçimlere *dönüşümü*" olduğunu ortaya koymuştur (a.g.e: 99, vurgu orijinal metindendir). Buradaki çıkarım alt kültürlere ait grupların, kimliği, benimseme ve dönüştürme yolu ile yaratmasıdır. Dolayısıyla Jackson, alt kültürlerin iktidar yolu ile inşasında Gramsci tarzı bir hegemonya analizini kullanmıştır. Jackson

(1989: 2, vurgu orijinal metindendir) kültürel coğrafyanın, vurgusunu, "kültürün kendisinden *kültürel siyasete*" ve "*kültürel olanın nasıl siyâsî olduğuna*" doğru kaydırması gerektiğini iddia etmiştir.

Jackson bu iddialarını ilk olarak Denis Cosgrove ile birlikte yazdığı bir makalede ortaya koymuştur. Bu makaleleri yeni kültürel coğrafyanın gelişimini ana hatları ile özetlerken, önemli bir eser olan *Maps of Meaning* (1989) "kültürel coğrafya için" yeni bir gündem oluşturmuştur. *Maps of Meaning* eserinde, Raymond Williams'ın ve Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'nin çalışmalarından faydalanılarak coğrafya için uygun olan bir *kültürel materyalizm* anlayışı yaratılmaya çalışılmıştır. Jackson bu çalışmasında kültürel çalışmalara ve kültürel materyalizme doğru yaşanan bu dönüşü mükemmel biçimde açıklarken aslında kimlik coğrafyasına neden ihtiyacımız olduğunu da ortaya koymaktadır. "Anlam haritaları" Hall'a ait bir kavramdır; yazar bu kavramı insanların içerisine itildiği işleri nasıl anlamlı hâle getirdiğini tanımlamak için kullanmıştır: "Kültürler aslında dünyanın anlaşılabilir hâle getirildiği birer *anlam haritasıdır*" (Jackson, 1989: 2, vurgu orijinal metindendir). Jackson bu anlam haritalarını ilk olarak coğrâfî kültürel materyalizme olan ihtiyacı belirterek, ikinci olarak da ideoloji, popüler kültür ve sınıf (klasik bir Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi çalışma konusudur), toplumsal cinsiyet ve cinsel tercih, ırk ve ırkçılık ile siyaset diline ait anlayışlar içerisinde kültürel materyalizmin kullanımını araştırarak ortaya koymuştur. Bu konuların her biri içerisinde toplumsal ve kültürel kategorilere ilişkin *söylemler* veya *diller* üzerine önemli bir vurgu bulunmaktadır. Jackson'a göre söylemler (1989) kültürel materyalizm için merkezî önem taşımakta, fakat yine açıkça ortaya koyduğu gibi bunun tamamını oluşturmamaktadırlar. Jackson, örnekler sunarak 1980'li ve 90'lı yıllarda söylem kuramına iyice yaklaşan kültürel konstrüktivizmin kültürel coğrafyanın kalbinde yer alması gerektiğini iddia etmektedir. Durum bu olsa bile çeşitli uyarılar yapmaktan geri kalmamaktadır:

> Toplumsal oluşturmacı yaklaşımla ilgili ciddi sorunlar bulunmaktadır. "Irk" ve "toplumsal cinsiyet" gibi kategorilerin doğallıklarına meydan okurken insanların baskıya karşı verdiği mücadelelerin etrafında örgütlendiği kavramların

içini boşaltma tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktayız (Jackson, 1991a: 193, vurgu orijinal metindendir).

Bu sebeple kültürel coğrafyanın odak noktası sadece kültür değil aynı zamanda kültürel siyaset de olmalıdır.

Maps of Meaning gerçekten önemli bir eserdir. Kimliklerimizi inşa ettiğimiz anlamları dönüştüren yöntemleri siyâsî açıdan sarsan önemli bir yıl içerisinde yayınlanmıştır. Eser bu karmaşadan doğan kültürel sorunların birçoğu ile doğrudan ilgilidir. Disiplin içerisinde ise aynı yıl yayınlanan ve son yirmi yıl içerisinde küresel kapitalist ekonominin büyük dönüşümü ve daha sonrasında gelen sanatta, felsefede ve daha geniş anlamda kültür içerisinde postmodernizmin yükselişi sonucunda hızlı biçimde yaşanan toplumsal, siyâsî ve kültürel yeniden yapılanmayı en iyi şekilde anlayabilmek için ortaya konan akademik tartışmalara katkı yapan çok sayıda kitap olmuştur (Harvey, 1989; Peet ve Thrift, 1989; Soja, 1989; Storper ve Walker, 1989). Bu eserler aynı zamanda Çin'de Tiananmen Meydanı'nda yaşanan ayaklanma ve Doğu Avrupa'da sosyalizmin yıkılışından sonra jeopolitik ve kültürel yeniden hizalanma konusunda oldukça öngörülüydüler. Jackson (1989: 5) kültürel siyaset üzerine olan odağının gelişiminin "İngiltere'de Thatcher'ın ve Amerika'da Bush'un döneminde yaşanan mâlî kemer sıkma politikaları, özelleştirme ve ekonomik durgunluğa" bir tepki biçiminde, günümüzde "yeni kültürel" coğrafyanın klasik eserleri arasına giren diğer çalışmalarla birlikte olduğunu belirtmektedir (ör: Cosgrove, 1984; Daniels, 1989; Duncan, 1990; Philo, 1991; *Society and Space*, 1988). *Maps of Meaning* kültürel coğrafyanın siyâsî ve toplumsal açıdan uygun bir alana dönüştürülmesine yardım etmiştir. Ayrıca beşerî coğrafyayı ve daha geniş anlamda sosyal bilimleri yeniden yönlendiren "kültürel dönüşün" isimlendirilmesine ve şekillenmesine yardımcı olmuştur.

Maps of Meaning eseri içerisindeki bir bölüm toplumsal cinsiyet ve cinsel tercihe odaklanmıştır. Jackson (1989: 128–9) bu bölüm içerisinde günümüzde belki de sağduyu olarak adlandırılabilecek bir uyarı yapmıştır, fakat bu uyarı o dönemde, en azından coğrafya disiplini için devrimsel niteliktedir: "Toplumsal cinsiyet ilişkileri hem erkeği hem de kadını içeren toplumsal ilişkilerden oluşan bir matris içerisine gömülüdür, cinsel tercihe ilişkin çalışmalar ise gay erkeklerin çalışılması

ile sınırlandırılamaz." Feminizmin coğrafyaya girişi, ataerkil kapitalist sistem altındaki eşitsizliklerin yapısal özelliklerini anlamaya yönelik sosyalist feminist hareketin bir parçası olarak olmuştur ve bu noktadan sonra kadınların kamusal ve özel alanlardaki egemenliğini araştırmıştır. Ancak 1980'li yılların sonlarına doğru kimlik sorunlarının üzerine eğilmeye başlamış, bunu yaparken feminist psikanalitik yaklaşımlardan yararlanmıştır. Bu çalışmaların çoğunluğu toplumsal cinsiyet açısından kadına odaklanmış, erkekler değinilmeyen bir kategori olarak kalmıştır. Yazar, erkekliğin cinsiyetçi bir kimlik olarak inşasına olan vurgunun eksik kaldığını iddia etmektedir. Benzer biçimde, cinsel tercihle ilgili çalışmalar 1980'li yılların sonlarında eşcinsellerin yaşadığı alanlardan gay erkek kimliği ile ilgili çalışmalara kaymıştır. 1990'lı yıllarda coğrafyanın odak noktası cinsel kimliklere doğru kaymış ve heteroseksüelliğin toplumsal inşasını içine alacak şekilde genişlemiştir (heteroseksüelliği, karşısında homoseksüelliğin inşa edildiği tek norm olarak görmekten ziyade) (Hubbard, 2008).

Maps of Meaning içerisinde kendi eleştirisini de yapan Jackson (1991b), erkekliğin coğrâfî inşasını analiz etmek için tasarlanan bir programı başlatmıştır. Bu programın sonunda bir kitap hâline getirilen çalışma erkek dergilerinin cinsiyetçi kimliklerin müzakeresi için nasıl merkezî bir konumda olduğunu ortaya koymuştur (Jackson ve arkadaşları, 2001). Jackson "ırk" üzerine yaptığı çalışmalar ile birlikte erkeklik üzerine yaptığı çalışmalarda da toplumsal cinsiyetin nasıl toplumsal ve ideolojik olarak inşa edildiğini ve aynı zamanda nasıl duygusal bir kimliğin kapsamına dâhil edildiğini ve dolayısıyla insanların kendilerini şekillendirdiği bir araç olarak kullanıldığını göstermeye çalışmıştır. Toplumsal cinsiyet bir dayatma değildir, daha ziyade bir müzakeredir.

Jackson daha sonra erkekliğin kültürel siyasetinin sınırlarını çizen reklamların rolüne odaklanmıştır. Jackson'ın reklam ve kimliğe olan ilgisi tüketim coğrafyaları ve kültürel siyasetle ilgilenen araştırma programları dâhilinde bir araya getirilmiş ve genişletilmiştir. Jackson çalışma arkadaşları ile birlikte kimliğin şekillenmesi ve kültürel anlamların üretiminde alış verişin nasıl merkezî bir konuma geldiğini araştırmıştır. Bu araştırma "kültürel ve ekonomik olanı aşmayı" amaçlamıştır (Jackson, 2002b) ve dolayısıyla coğrâfî kültürel materyalizme ilişkin

teorilerinin bir parçası hâline gelmiştir. Jackson'un tüketim ve kimlik üzerine yaptığı çalışmalar, beşerî coğrafya içerisinde ekonomiyi kültürel bir ürün olarak, kültürü de ekonomi içerisinde temel açıklayıcı bir güç olarak algılayan kültürel dönüşün bir parçası olarak, yerel kültürlerin ve ekonomilerin tüketim eylemleri üzerinden nasıl oluştuğunu ve yeniden üretildiğini göstermek için etnografya yöntemini kullanmaktadır (Holbrook ve Jackson, 1996; Jackson, 1999a).

Fakat Jackson daha önce çalıştığı ırkçılık biçimleri ile birlikte (2004) tüketim üzerinden oluşturulan yerel kültürel kimliklerin hiçbir zaman sadece yerel olmadıklarını belirtmektedir. Kimlik, dünyanın dört bir tarafında çok uluslu şirketler tarafından üretilen ürünler yolu ile şekillenirken nasıl sadece yerel olabilirler? Moda (Jackson ve arkadaşları, 2007) ve yiyecek (Jackson ve arkadaşları, 2009) projelerinde bu iddialar uluslararası piyasaların küresel ölçeklerini hane içerisinde bireylere ve ailelere bağlayan ürün zincirlerini dikkatli biçimde izleyen örnekler kullanılarak geliştirilmiştir. Tüketim üzerinden üretilen kimlik, bu anlamıyla, çok ölçekli güçlerin ve tüketim süreçlerinin yerelde bir araya gelmesi olarak anlaşılmaktadır. Bu iddiayı daha önce ürettiği alt kültürlere ait teorilere bağlamak isteyen Jackson, günlük yaşama ait materyallerin farklı gruplar tarafından benimsenmesi ve anlamlı şeylere dönüştürülmesi ile ilgilenmeye devam etmiştir (Jackson, 1995; Jackson ve Holbrook, 1995; Jackson, 1999b).

Jackson'ın tüketimin kültürel siyaseti üzerine yaptığı çalışmalar her zaman iktidara ait coğrafyaları göz önüne alsa da oldukça doğrulayıcıdır. Anlam ve kimliğin olumsuz dayatmaları yerine olumlu üretimleri ile ilgilidir. Fakat Jackson aynı zamanda kimliklerin dışlayıcı ve genellikle ciddi dayatmaların ürünü olduğu durumlarla da ilgilidir. Bu durum genellikle ırk ve ırkçılık süreçleri ile ilgili çalışmalarında ortaya çıkmaktadır. *Constructions of Race, Place, and Nation* (Jackson ve Penrose, 1993) isimli derlemesi de buna bir örnek olarak verilebilir. Fakat aynı zamanda yakın dönemde yaptığı ve ulus aşırı mekânlar ve kimliklerin üretimi üzerine olan çalışmaları için de temel teşkil etmektedir. Jackson, Phil Crang ve Clare Dwyer ile birlikte *Transnational Spaces* (Jackson ve arkadaşları 2002) isimli bir derleme yayınlamıştır. Bu kitap "ticârî eşya kültürü ve Güney Asya'da ulus aşırılık" konusunu inceleyen bir projenin sonucudur. Tüketimle ilgili diğer çalışmaları ile

benzer biçimde bu çalışmada da odak noktası kimliğin tüketim üzerinden şekillenmesidir fakat aynı zamanda "ulus aşırılığı" oluşturan kapsama ve dışlama süreçlerini de incelemektedir.

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Jackson kariyeri boyunca eleştirel beşerî coğrafya kapsamında, günümüzde kültürel ve sosyal coğrafyada merkezî konumda olan savlar üretmiştir. Yazar bu alanı ırkın ve ırkçı ideolojinin materyalist siyasetinin toplumsal inşası üzerine olan sosyolojik, antropolojik ve CCCS içerisinde çalışıldığı şekli ile kültürel çalışmalara tanıtmıştır. Teorik yönelimi materyalist olan, konu olarak kültürel siyasete odaklanan ve kimlik coğrafyalarının gelişimi ile ilişkili bir kültürel coğrafya gündemi oluşturmuştur. Kimlik çalışmalarının sınırlarını erkekliğe dair analizleri de içine alacak şekilde genişletmiştir. Yakın dönemde de beşerî coğrafyanın yönelimini reklamlara, modaya ve yiyecek kültürüne odaklanmak suretiyle üretim coğrafyalarından tüketim coğrafyalarına çevirmiştir.

Bu hareketlerin hiçbiri, Jackson'un da itiraf ettiği gibi bedel ödemeden olmamıştır (ör. 1996; 2002a). Irksallaştırma sürecine odaklanmak oldukça kolay bir biçimde ona maruz kalan toplumsal aktörlerden kaçınmak anlamına gelebilir, hatta ırksal açıdan marjinalleştirilenler için ırksal kategorilerin (olumlu) önemini kavramada başarısız olabilir. Alt kültürlerin incelenmesi genellikle iktidara ilişkin süreçlerin eleştirel biçimde analiz edilmesinden çok yaratıcılık ve becerinin kutsanmasına dönüşebilir; tüketime odaklanmak alış veriş yapan aktörlere takılı kalarak bunlardan daha da önemli olan üretimin toplumsal ve coğrâfî ilişkilerini göz ardı edebilir (Jackson, tüketimi daha geniş üretim ve dönüştürme ağları içerisine oturttuğu ürün zincirleri üzerine yaptığı çalışmalarda bu çeşitli seviyelerde kabul etmiştir). Jackson'un çalışmalarına doğrudan getirilen eleştiriler, kültür için "anlam haritaları" metaforunu geliştirmesi ile ilgilidir. Jackson kültürün en iyi biçimde anlaşılması konusunda şunları söylemektedir:

> Kültür anlamların dışa vurulduğu ortam veya deyişlerdir. Eğer kişi kültürlerin çoğulluğuna dair iddiaları kabul ediyorsa, o zaman "kültür" bu anlamların tartışıldığı alandır (Jackson, 1989: 180).

Kültürü bu biçimde ele almak yeterince siyâsî veya materyalist olmaması açısından suçlanmıştır (Mitchell, 1995). Kültürün çoğul olduğuna ilişkin kavrayışın kültürün bir ideoloji olarak oluşumunda sürekli olarak devam eden güç ilişkilerini atladığı iddia edilebilir (ve bu Jackson'un başlangıç noktasıdır). Dahası, ortam, alan, çevre ve harita metaforlarının tamamı her zaman süregelen bir mücadeleyi şeyleştirmektedir veya daha doğru bir biçimde ifade etmek gerekirse bu metaforlar, dikkati, kimin şeyleştirdiği sorusundan uzaklaştırmaktadır ve bunu, harita neden bunun değil de şunun haritası, neden alan burada değil de şurada var olmakta, neden sahanın sınırları bu şekilde değil de şu şekilde çizilmiş gibi sorular sorarak yapmaktadır. Bunlar en üst seviyeden toplumsal sorulardır. Aynı zamanda belirli bir açıdan ekonomiktirler. Üretim coğrafyalarından daha düşük bir seviyede tüketim anlamında analiz gerektirirler. Jackson'ın (1996, 2002b) bu eleştiriye verdiği yanıt kullandığı metaforların sorunlu yapısını kabul etmek, kültürel *siyasetin* analizin merkezinde yer alması gerektiğine olan bağlılığını yinelemek ve belki de en önemlisi bu kültürel siyasetin etnografik biçimde çalışılması için daha sağlam ve derin bir bağlılık ortaya koymaktır. Bu yönteme olan bağlılığı tam olarak *Maps of Meaning* içerisinde öne sürdüğü iddialara dayanmaktadır, yani önemli olan toplumsal ve kültürel yaşamın materyal yönlerinin benimsenmesi ve dönüşümüdür.

Fakat doğru görünmesine rağmen bu tür bir savunma aynı zamanda kültürel çalışmalardan etkilenen coğrafyanın kavramsal kategorilerinin zayıflıklarına da işaret etmektedir. Bu zayıflık, Raymond Williams'ın ve kültür siyaseti ile ilgilenen diğer Marksist yaklaşımların bir parçası olan el koyma, fetişleştirme, yabancılaştırmanın dilinde görece ilgisiz kalmaktır. Yabancılaşma ve fetişleştirmenin malın biçimi ile ilişkili olduğunu varsaymayan tüketim coğrafyaları ile ilgili çalışmalar –etnografik veya farklı yöntemler– Williams'ın ortaya çıkmasına yardımcı olduğu (ve Jackson'un desteklediği) kültürel materyalist kuramsal çerçevenin önemini ve siyâsî iktidarı ıskalama riskini taşımaktadır. Benzer biçimde, dikkatleri bir ideoloji olarak kültürden uzağa çevirmektedir. Tüketim coğrafyalarının bağlamı konusunda odak, ulus aşırılık gibi konulara dönse de, bu durum benimsenme ve dönüşüm ölçeklerini bireye ve yerele indirgemektedir. Bunun bir sonucu olarak

eleştirel materyalist kültürel coğrafyanın kapitalist küreselleşmenin küresel ölçekteki kültür politikaları, "terörle mücadele" ve bunları birbirlerine bağlayan jeopolitik/jeokültürel/jeoekonomik emperyalizmi açıklamakta ve bunlara karşı çıkmaktaki rolünü zayıflatmaktadır.

Don Mitchell, Syracuse Üniversitesi

Jackson'ın Önemli Çalışmaları

Jackson, P. & Smith, S. (eds) (1981b) *Social Interaction and Ethnic Segregation*. London: Academic Press.

Jackson, P. & Smith, S. (eds) (1984) *Exploring Social Geography*. London: Allen and Unwin.

Jackson, P. (ed.) (1987) *Race and Racism: Essays in Social Geography*. London: Allen and Unwin.

Jackson, P. (1989) *Maps of Meaning*. London: Unwin Hyman.

Jackson, P. (2004) 'Local consumption cultures in a globalizing world', *Transactions of the Institute of British Geographers*, 29 (2): 165–78.

Jackson, P. & Penrose, J. (eds) (1993) *Constructions of Race, Place and Nation*. London: UCL Press.

Miller, D., Jackson, P., Thrift, N., Holbrook, B. & Rowlands, M. (1998) *Shopping, Place, and Identity*. London: Routledge.

Jackson, P., Lowe, M., Miller, D. & Mort, F. (eds) (2000) *Commercial Cultures*. Oxford: Berg.

Jackson, P., Stevenson, N. & Brooks, K. (2001) *Making Sense of Men's Magazines*. Cambridge: Polity.

Jackson, P., Crang, P. & Dwyer, C. (eds) (2002) *Transnational Spaces*. London: Routledge.

Jackson, P., Thomas, N. & Dwyer, C. (2007) 'Consuming transnational fashion in London and Mumbai', *Geoforum*, 38 (5): 908–24.

Jackson, P., Ward, N. & Russell, P. (2009) 'Moral economies of food and geographies of responsibility', *Transactions of the Institute of British Geographers*, 34 (1): 908–24.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Cosgrove, D. (1984) *Social Formation and Symbolic Landscape*. London: Croom Helm.

Cosgrove, D. & Jackson, P. (1987) 'New directions in cultural geography', *Area*, 19: 95–101.

Daniels, S. (1989) 'Marxism, culture and the duplicity of landscape', R. Peet & N. Thrift (eds), *New Models in Geography*, Volume 2. London: Unwin Hyman. s. 196–220.

Duncan, J. (1980) 'The superorganic in American cultural geography'. *Annals of the Association of American Geographers*, 70:181–98.

Duncan, J. (1990) *The City as Text: The Politics of Landscape Interpretation in the Kandyan Kingdom*. Cambridge: Cambridge University Pre.

Harvey, D. (1989) *The Condition of Postmodernity*. Oxford: Blackwell. (Türkçesi Harvey, D. (1997). Postmodernliğin Durumu. Çev: Sungur Savran. İstanbul: Metis)

Holbrook, B. & Jackson, P. (1996) 'The social milieux of two North London shopping centres,' *Geoforum*, 27: 193–204.

Hubbard, P. (2008) 'Here, there, everywhere: the ubiquitous geographies of heteronormativity', *Geography Compass*, 2(3): 640–58.

Jackson, P. (1980) 'A plea for cultural geography', *Area*, 12: 110–13.

Jackson, P. (1985) 'Social geography: race and racism', *Progress in Human Geography*, 10: 118–24.

Jackson, P. (1991a) 'Repositioning social and cultural geography', C. Philo (ed.), *New Words, New Worlds.* Aberystwyth: Cambrian Printers.

Jackson, P. (1991b) 'The cultural politics of masculinity: towards a social geography', *Transactions of the Institute of British Geographers*, 16: 199–213.

Jackson, P. (1995) 'Manufacturing meaning: culture, capital and urban change,' A. Rogers & S. Vertovex (eds), *The Urban Context: Ethnicity, Situational Analysis and Social Networks.* Oxford: Berg.

Jackson, P. (1996) 'The idea of culture: a reply to Don Mitchell', *Transactions of the Institute of British Geographers*, 21: 572–3.

Jackson, P. (1999a) 'Commodity cultures: the traffic in things', *Transactions of the Institute of British Geographers*, 24: 95–108.

Jackson, P. (1999b) 'Consumption and identity: a cultural politics of shopping', *European Planning Studies*, 7: 25–39.

Jackson, P. (2002a) 'Ambiguous spaces and cultures of resistance', *Antipode.* 34: 326–9.

Jackson, P. (2002b) 'Commercial cultures: transcending the cultural and the economic', *Progress in Human Geography.* 26: 3–18.

Jackson, P. & Holbrook, B. (1995) 'Multiple meanings: shopping and the cultural politics of identity,' *Environment and Planning A.* 27: 1913–30.

Jackson, P. & Smith, S. (1981a) 'Introduction', in P. Jackson and S. Smith (eds), *Social Interaction and Ethnic Segregation.* London: Academic Press, 1–17.

Mitchell, D. (1995) 'There's no such thing as culture: towards a reconceptualization of the idea of culture in geography', *Transactions of the Institute of British Geographers*, 20: 102–16.

Peet, R. & Thrift, N. (eds) (1989) *New Models in Geography* (2 cilt). London: Unwin Hyman.

Philo, C. (ed.) (1991) *New Words, New Worlds.* Aberystwyth: Cambrian Printers.

Society and Space (1988) Special Issue on New Cultural Geographies, 6 (2).

Soja, E. (1989) *Postmodern Geographies.* Oxford: Blackwell.

Storper, M. & Walker, R. (1989) *The Capitalist Imperative: Territory, Technology, and Industrial Growth.* Oxford: Blackwell.

35 Cindi Katz

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Cindi Katz Amerika Birleşik Devletleri'nin New York kentinde Bronx mahallesinde dünyaya gelmiştir. Ailesi kuzeydeki Westchester County'ye ve Long Island Sound'daki Larchmont banliyösüne taşınana kadar çocukluk yılları burada geçmiştir. Ortaokul yıllarının sonunda New York Kadın Sağlığı ve Kürtaj Projesi'nin aktif bir üyesi olarak çalışmıştır. Bu proje, New York kenti ABD içerisinde kürtajın yasal olduğu beş eyaletten biri durumundayken talep edenlere düşük ücretle kürtaj hizmeti sağlamaktaydı. 1971 yılında on yedi yaşındayken evden ayrılıp Clark Üniversitesi'ne (Worcester, Massachusetts) başlamış, tıp doktoru olmak için girdiği üniversitenin üçüncü yılında coğrafya ile tanışmış, 1975 yılında coğrafya alanında lisans derecesi ile mezun olmuştur. Katz, Clark Üniversitesi'nde lisans öğrencisiyken Worcester Tecavüz Kriz Merkezi'nin kurucu üyesi oldu. Clark Üniversitesi'nde 1979 yılında yüksek lisans ve 1986 yılında doktora derecelerini aldı. Yüksek lisans çalışmasından sonra 1979 yılının güz döneminde Sudan Hartum Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi olarak çalıştı. 1980 ve 1981 yıllarında Sudan'ın kırsal bölgelerinde ve özellikle kurmaca bir ismi olan Howa köyünde etnografik çalışmalar yaptı. Bu saha araştırmaları doktora çalışmasına büyük katkı yapmış ve Katz'ın, çoğunluğu toplumsal yeniden üretime odaklanan mekânsal ve toplumsal kuramsallaştırmaları için önemli bir temel olmuştur.

Katz, 1987 yılında New York kentine dönerek New York Şehir Üniversitesi'nde kariyerine başladı. 1994 yılında doçent unvanını aldı ve beş yıl sonra profesör oldu. Katz kariyeri boyunca çok sayıda burs ve ödül kazandı. 2003 ve 2004 yıllarında Harvard'da yer alan Radcliffe

İleri Araştırmalar Enstitüsü'nde çalışmış ve ABD'deki çocuk, çocukluk ve ebeveynliğin değişen coğrafyaları üzerine 1990'lı yıllardan günümüze kadar süregelen yararlı araştırmalar başlatmıştır (2005, 2007b, 2008a ve 2008b). 2007 yılında, feminist coğrafya alanında Janice Monk Ordinaryüs Profesör unvanını almış ve İngiltere Coğrafyacılar Enstitüsü ile birlikte Kraliyet Coğrafya Topluluğu'nda Janice Monk'a adanan *Gender, Place and Culture (Toplumsal Cinsiyet, Yer ve Kültür)* dersini vermiştir (2008c). Katz akademik dergilerdeki editörlük görevlerini çok disiplinli bir yaklaşımla sürdürmüş, özellikle feminist çalışmalar ve beşerî coğrafya ile ilgilenmiş ve *Children's Environments Quarterly*, *Social and Cultural Geography* ve *WSQ (Women's Studies Quarterly)* dergilerinde çalışmıştır.

Katz etkili, esprili ve hazırcevap bir konuşmacı ve yazardır. Birçok farklı alanda farklı konular üzerine yaptığı kuramsallaştırmalar genel olarak şu şekilde bir araya getirilebilir: Toplumsal yeniden üretim ve mekânın, yerin ve doğanın üretimi; sosyal teori ve bilgi siyaseti, feminist teori; çocuk, çocukluk ve çevre; günlük yaşamın küresel anlamda yeniden yapılandırılmasının sonuçları. 1970'li yılların ortalarından bu yana 170'den fazla açılış konuşması ve toplantı sunumu yapmış, konferans bildirisi hazırlamış ve ders vermiştir; bunların birçoğu Amerika sınırlarının ötesinde gerçekleşmiştir. Beşerî coğrafyaya, coğrafyanın sınırlarının içerisinde ve ötesinde geniş alanda etkili olan çok sayıda teorik katkı yapmıştır. Bu durum, *Growing up Global: Economic Restructuring and Children's Everyday Lives* (2004) çalışmasına verilen referanslar ve makalelerinin ders kitaplarında yeniden basılması ile kanıtlanmaktadır. Katz New York kentinde çocukların oyun alanlarını ilgilendiren projelere katılmıştır. Fakat yazar hem akademisyen olup hem de topluluk aktivitelerine etkili biçimde katılabilmenin gerilimini ve zorluklarını itiraf etmiş, özellikle yozlaşmış ve yolsuzluklarla dolu kentsel kurumlarla mücadele etmenin yarattığı düş kırıklıklarını dile getirmiştir (Del Casino ve arkadaşları, 1997: 44–6).

Mekânsal Katkıları

Katz coğrâfî tartışmalar içerisine çeşitli teorik ve ampirik katkılar yapmıştır. Etnografya, saha çalışmaları ve bilginin üretimi konularında önemli etkilerde bulunmuş (1992, 1994, 1996a, 2001c) ve çalışmaları

feminist coğrafyacılar için vazgeçilmez olmuştur (Nelson ve Seager 2005, Wright 2009). Katz'ın özellikle yaşam seyri ile ilgili çalışması (1993) feminist coğrafya alanında etkili olmuş, yakın dönemde yaşla (Hopkins ve Pain, 2007) ve nesiller arası (Vanderbeck 2007) coğrafyalar ile ilgili çalışmalar için önemli bir başlangıç noktası hâline gelmiştir. Katz ayrıca küçük ve büyük teoriler üzerine yaptığı çalışmaları ile coğrafya alanı içerisinde teori ve bilginin üretilmesinin esas niteliklerini sorgulamıştır (1995 ve 1996b). Fakat belki de Katz'ın teorik anlamda en bilinen fikirleri toplumsal yeniden üretimi kavramsallaştırması ve bununla ilgili devam eden çalışmalarıdır: Pratikleri, mekânları, yerleri ve önemi. Bu çalışmaların çoğunluğu çocuklar ve çocukluk etrafında odaklanmaktadır ve dolayısıyla Katz çocukların ve gençlerin coğrafyaları ile ilgili son dönemde ortaya çıkan alt disiplin için olağanüstü önemli bir isim hâline gelmiştir; bu durum *Children's Geographies* dergisinde yaptığı çalışmaların çok farklı yerlerde kullanımı ile kanıtlanmaktadır.

Katz'ın Sudan'ın kırsal bölgelerinden Howa'daki ve daha sonra New York'un kentsel bölgelerinden Harlem'deki çalışmaları, onun, toplumsal yeniden üretim süreçlerini ve mekânsallıklarını görünür kılmak ve bunları siyasal iktisat kuramları, küreselleşme ve kalkınma ile ilgili eleştirel coğrâfî tartışmaların vazgeçilmez bir parçası hâline getirmek için ortaya koyduğu entelektüel ve siyâsî projeye uzun süreli bağlılığını ortaya çıkarmıştır (Katz, 2004 ve Mitchell ve arkadaşları, 2004). Toplumsal yeniden üretim *bir yerlerde* olmaktadır ve farklı ölçeklerde gerçekleşmektedir. Özel alanda mekânsallaşması taşıdığı *anlam*, onu *kimin* yaptığı ve *nasıl* kuramsallaştırıldığı bakımında çok önemlidir. Katz'ın çalışmaları toplumsal yeniden üretimi ve özellikle çocukların toplumsal yeniden üretim çalışmalarını, ait oldukları yere, jeopolitik ve sosyal teorik tartışmaların içerisine yerleştirmiştir (2001d, 2007b, 2008a ve 2008c). Hiçbir ekonomi, ülke, kent veya topluluk toplumsal yeniden üretim olmadan hayatta kalamaz. Bu durum dağınık "günlük hayatın açık uçlu bir parçasıdır" (2002: 250) ve buna rağmen gizlidir (2001a), çoğu zaman kanıksanmıştır veya (hem teoride hem pratikte) "yaşama ait bu çalışma" olmadan hayatta kalması mümkün olmayan günlük toplumsal ilişkiler içerisindeki aktörler tarafından görmezden gelinir. Fakat Katz toplumsal yeniden üretimin sadece herkesin yaşamı ve küreselleşen kapitalist üretimin her alanı üzerindeki önemli etkisi yüzünden

ciddiye alınması ile yetinmemektedir, çünkü toplumsal yeniden üretim güçlü yapısal, maddi ve bağıntısal değişim için olanaklar sunmaktadır:

> Günlük yaşam eleştirel bir kavram olarak önemlidir; kendimizi inşa ettiğimiz ve toplumu yeniden ürettiğimiz olağan ve gösterişsiz pratikler için betimsel bir kavram olarak değil, bunlar içerisinde parçalanma, bozulma ve dönüşüm potansiyeli olduğu için (Katz, 1991a: 262).

Katz, çocukları, önemli sosyal ve mekânsal aktörleri kapitalist üretimin küreselleşmesi ile ilgili pratikleri anlama çabalarının merkezine oturtmaktadır. Bu tür pratikler her zaman çocukların bulunduğu yerlerde ve mekânlarda oluşmaktadır. Bunların çocuklar üzerindeki etkileri çok güçlüdür: Savaşlar, devletin uyguladığı şiddet ve yerinden etme politikaları, yer altı kaynaklarının çıkartılması, çeşitli fonların sosyal refahtan uzaklaştırılması, sağlık, eğitim ve konut gibi alanlardan devlet desteğinin çekilmesi, çevre kirliliği veya tahribatı. Fakat küreselleşen kapitalist üretiminin etkilerinin çoğunluğu özellikle de kentsel mekânların içerisinde gizlidir. Bu tür küreselleşme süreçlerinin coğrâfî analizleri de finans, ekonomi ve üretime aşırı odaklanmaları sebebi ile toplumsal yeniden üretimin maddi sosyal pratiklerini gizlemeye yardımcı olmaktadır (2001a). Katz radikal coğrafyacılara mekânın bu tür süreçleri gizlemesinin ve küresel kapitalist üretimin ortaya konduğu ölçeklerin karmaşıklığını anlamanın ne demek olduğunu incelemeleri çağrısı yapmaktadır; yani yerel, mahalle ve hane içi mekânların bu sonuçlara karşı çıkma konusunda nasıl merkezî rol oynayabileceğinin araştırılması.

Sermayenin insafsız etkilerinin olumsuz sonuçları gizlenmiş durumda olsa bile sermayenin kendisi her yerde görülebilmektedir. Katz, sermayeyi, metaforlar yolu ile dünyayı sinsice ve eylemlerinin sorumluluğunu almadan izleyen, özellikle de toplumsal yeniden üretimin mekânlar içerisindeki aktivitelerini yok sayan yersiz bir "serseri" olarak tanımlamaktadır (2001d). Kapitalist üretim ve toplumsal yeniden üretim arasındaki mekânsal bağlantısızlık, ücretlerin bilerek kısıtlanması ve azaltılması insanları yoksullaştırmakta ve büyük bir çoğunluğu korunmasız hâle getirmektedir. Katz toplumsal yeniden üretimin küreselleşmenin içerisinde siyâsî, ekonomik, kültürel ve çevresel *yönleri*

olduğunu iddia etmektedir; küreselleşme ve kapitalist üretime dair analizler bunun bir sonucu olarak toplumsal yeniden üretimi göz önüne almadan etkili ve başarılı olamazlar (bunun tersi de geçerlidir).

Katz'ın kuramsallaştırması yerin önemine ve küreselleşmenin yerleşmesine verdiği önemi içermektedir. Yukarıda bahsedilen *yönler* New Orleans kentinde meydana gelen Katrina kasırgası felaketinin ardından yaşananları incelediği karmaşık ve aydınlatıcı analizler içerisinde bir araya getirilmiştir (2008c). Katz, Katrina kasırgasının gücünü ve etkisini görmezden gelmeden, New Orleans kentinde on yıllardır sürmekte olan toplumsal yeniden üretime dair gerekliliklerin ve kurtarma altyapısı, eğitim, konut ve sosyal adalet gibi konuların içinin boşaltılması, ihmal edilmesi ve yok edilmesi süreçlerinin herkesi doğal afetin kaçınılmaz felaketine maruz bıraktığını açıklamaktadır. Fakat kasırganın ve sellerin yıkıcı etkileri, kanı donduracak şekilde yetersiz olan kurtarma programı ve "sözde" ıslah ve yeniden inşa programının zayıflatıcı ihmalleri: "Irk ayrımı ve cinsiyet ayrımı ile birleşen sınıfsal eşitsizlikler, adaletsizlikler ve süregelen kayırmacılık ve yolsuzluğun bulunduğu bir manzara üzerinde hüküm süren neoliberal kapitalizm ile ilgili yanlış olan her şeyi (Katz, 2008c: 16)" açığa vurmuştur.

New Orleans ve Katrina ilişkisinin karmaşıklığı *sadece* o kentteki günlük hayatın jeopolitik, ekono-kültürel, çevresel ve toplumsal yeniden üretime dair unsurlarına dikkat edilerek teorik ve analitik olarak anlaşılabilir.

Katz, Sudan'daki kırsal alanlarda, Harlem, New York, New Orleans gibi kentlerde yer, küresel sermaye ve toplumsal yeniden üretim süreçleri üzerine olan odağı sayesinde dirençli siyâsî yanıtlar, kavramsal çerçeveler ve metodolojik araçlar için bir temel örgütleme görevini yapabilen mekânsal metaforlar geliştirmiştir. Bunlar topografyalar, karşı-topografyalar ve eşyükselti eğrileridir (2001b, 2001d, 2004, 2008c). Topografyalar "belirli bir konumun veya yerin kendisini oluşturan özelliklerin toplamının" ayrıntılı tanımlarıdır (2001d: 720). İktidardakiler tarafından üretilir ve kullanılırlar ve dolayısıyla eşitsiz gelişmeyi sürdürme ve artırma konusunda önemli bir rol oynarlar. Bunun bir sonucu olarak güçsüzler tarafından da bir araç olarak kullanılabilirler. Topografyalar belirli yerlerdeki

süreçlerin ve özellikle üretim ve yeniden üretimin toplumsal ilişkilerinin etkilerinin incelenmesine izin verirler, toplumsal hayatın peyzajını ortaya koyarlar. Dolayısıyla kapitalizmin her yerde görülen etkileri farklı yerlerde farklı şekillerde deneyimlendiği biçimde incelenebilir ve bağlantılar kurulabilir; karşıt-topografyaların kullanımı ile de küreselleşme süreçlerine coğrâfî ve siyâsî bir yanıt verilebilir. Eşyükselti eğrileri, işçilerin ve gençlerin vasıfsızlaştırılması gibi belirli süreçlerin gerçekleştiği yerleri gösterirler ve bu yerler arasındaki analitik bağlantıları ortaya koyarlar; bundan da önemlisi belirli yerlerin özgün karakterlerinin görünür hâle gelmesine izin verirler. Katz şunları söylemektedir: "Yürütmek istediğim siyâsî, teorik ve metodolojik proje, ortak mücadelelerin sınırlarını oluşturan ve karşımıza gelen sorunlara farklı türde pratik çözümler sunabilen farklı yerleri analitik olarak birbirine bağlayan karşı-topografyalar inşa eden bir projedir (Katz, 2001d: 722)."

Katz, Howa, Harlem, New York City ve New Orleans arasında, toplumsal yeniden üretimle ilgili kaynakların ve pratiklerin aşındırılmasını ifade edebilmek için kendi topografyalarını ve analitik eşyükselti eğrilerini üretmiştir. Ayrıca insanların ve özellikle çocukların dirençleri ve pratikleri ile geliştirilen ve umudun siyâsî ve maddi örgütlenme yollarını ve coğrafyalarını oluşturabilecek karşıt-topografyalara da önem vermiştir (1998 and 2004).

Katz, küreselleşen kapitalist üretimi ve bunun günlük hayat üzerindeki etkilerini araştırmak, incelemek ve anlamak için toplumsal yeniden üretimin merkezîliğini teorik, kavramsal, analitik ve metodolojik bir inşa olarak ortaya koyduktan sonra devlet, kent ve hane için gözetim, güvenlik/*güvensizlik*, terörizm ve korku konularına odaklanmıştır (2001d, 2001e, 2007a, 2007b, 2008a, 2008b). Dolayısıyla toplumsal yeniden üretimi ve jeopolitik analizleri, Amerikan kentlerinde ve özellikle New York içerisinde neler olduğunu incelemek için bir araya getirmektedir. Katz, ABD içerisinde yaşanan ve giderek artan bir hızla büyümekte olan "güvenlik" sektörü tarafından pazarlanan teknolojilerden anlaşılabilen, kamuflaj ve kaleleşme gibi kentsel süreçleri mekânsal anlamda fetişleştiren ontolojik ve maddi güvensizlikleri incelemiş ve çocukların ve evlerin "korunmasının" artırılmasının devletin siyâsî haklar ve medenî haklar konusundaki aşındırmalarını ve toplumsal yeniden

üretim kaynaklarını ihmal edişini örttüğünü ortaya koymuştur. Eğitim, sağlık, altyapı, güvenli istihdam, çevresel güvenlik ve oyun alanlarının giderek ihmal edildiği ve aşındığı bir dünyada gözetim teknolojilerinin çocuklara ne gibi etkili ve uzun erimli koruma ve güvenlik sağlayabileceği konusunda kafa yormaktadır. Bazı çocukların alım gücü sayesinde bazı teknolojilere sahip olması, ironik biçimde komşu mahallelerde kent ve devletin sosyal ücret ve toplumsal yeniden üretim sorumluluğundan geri çekilmesinin sonuçları ile karşı karşıya olan çocukların savunmasızlığını görmeyi engellemektedir.

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Yukarıda da belirtildiği üzere Katz'ın feminist çalışmaları ve çocuklara olan vurgusu coğrafya disiplini içerisinde ve ötesinde geniş anlamda etkili olmuştur. Yakın dönemde, çeşitli yazarlar onun topografya, karşıt-topografya ve eşyükselti eğrileri ile ilgili kavramsallaştırmalarını geliştirmiş, bunları teorik, coğrâfî ve diğer toplumsal karmaşık olguları incelemek için kullanmışlardır. Pratt ve Yeoh (2003), uluslar aşırı göçün toplumsal cinsiyet analizinin önemine dair bir argüman ortaya atmışlardır. Yazarlar "uluslar aşırı özneler üzerinde "uluslar aşırı" biçimde araştırma yapmanın önemini vurgulamaktadırlar; yolların izlenmesi, kesişen mekânlar, karşılaşılan sınırlar, ölçek ve farklılıklar arasındaki müzakereler, bağlantıların kurulması" (2003: 164) gibi konuları kullanarak bu tür alanlarda somutlaşan ulusaşırıcılığa göre farklı üretilen yerle ilgili özellikler ve mücadeleleri açığa çıkaran karşıt-topografyalar geliştirmektedirler. Radcliffe (2006) benzer biçimde coğrafya, kalkınma ve toplumsal cinsiyet üzerine yaptığı araştırmada topografya ve karşıt-topografya kavramlarının cinsiyetçi ve ırkçı milliyetçilik, neoliberal küreselleşme ve çeşitli coğrafyalar içerisinde erkek ve kadın arasındaki farkların karmaşık kesişim noktaları gibi unsurları incelemek için çok ölçekli bir yaklaşım sağladığını belirtmektedir.

Adalet ve adaletsizlik süreçlerini ve insanların küresel kapitalist üretim pratikleri sebebi ile karşı karşıya kaldıkları ve değiştirmeye çalıştıkları sömürü durumlarını analiz eden yazarlar topografya metaforundan faydalanmıştır. Rossiter ve Wood (2005) konumlu ve gömülü sömürgeci deneyimleri, neoliberal ekonomi mantığını, Kanada'da yaşayan yerli halkın arazi hakları ve medeni haklar için ortaya attığı

savlar içerisindeki kapitalist üretimi haritalandırmanın önemini göstermektedir. Martin'in ortaya attığı "topografyanın analitik lensi" (2005: 203) neoliberalizmin iki farklı Meksika kentinde farklılaşmış, parçalanmış ve eşitsiz biçimlerde nasıl somutlaştığını ve hangi siyâsî-ekonomik süreçlerin bu tür farklılıkları yarattığını incelemektedir. Nelson (2004) vatandaşlığa dair paradoksal ve ulusaşırı üretimleri yerli ve kırsal Meksikalı kadınlar ile bağlantılı hâle getirmekte, bunu yaparken cinsiyetçi siyâsî dönüşümlerin vatandaşlık ile ilgili küresel dinamiklerle nasıl birleştiği gibi sorular üzerinden yereldeki değişimleri analiz etmek için topografik analizi kullanmaktadır. Coğrafya disiplininin ötesinde özgürleştirici psikoloji ve ulusaşırı feminizmi birleştiren Chaudhry ve Bertram (2009), Pakistan'ın Karaçi bölgesinde kadınların şiddete verdiği yanıtları analiz etmektedir. Yazarlar karşıt-topografyaları yerelötesi siyaset içerisinde gömülü olan belirli alanların detaylı işaretleri olarak kullanarak, kadınların travmatik deneyimlerini yaratan küresel kapitalizm, emperyalizm, ulus inşası, bölgesel politikalar ve ataerkillik arasındaki danışıklı dövüşü göstermek için kullanmaktadırlar.

Katz'ın çalışmaları birçok açıdan mekânsal bilginin birçok biçimine radikal biçimde meydan okumaktadır, fakat paradoksal biçimde ihtilaf yaratmamıştır. Belirtildiği üzere Katz coğrâfî bilginin üretimi ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Bu son kısımda iki temel yorumuna (1995; 1996b) ve bir röportajında (Del Casino ve arkadaşları, 1997) yer alan bir tartışmaya (coğrâfî teorinin ve bilginin üretiminde oynadığı önemli role ilişkin olarak sözde büyük teoriye (Big Boy) meydan okuması) yer vermek istiyorum. Bu tür temel teorik yaklaşımlar gerçek, yaşanmış toplumsal ilişkilerden görece uzakta olan soyut büyük teorilerin belirli biçimlerine ayrıcalık tanırlar. Böyle bir pratik büyük teoriler dâhilinde kategorilere sokulmamış ölçekler, yerler ve toplumsal ilişkiler içerisinde çalışanları sürekli olarak marjinalleştirmektedir.

Deleuze ve Guattari'nin yaptığı ve bir yazarın kendisine ait olmayan büyük dili kullanarak onu içerisinde çökerten yöntemler kullandığı çalışmalardan faydalanan Katz "küçük teori" (minor theory) kavramını icat etmiştir. Yazar küçük teorinin marjinal bir teori olmadığını, büyük teori ile ikili bir karşıtlık içerisinde de olmadığını, daha ziyade büyük teorinin *içerisinde* ve büyük teori *ile birlikte* çalıştığını iddia etmektedir; küçük teori çatlaklarda yer alır. Katz'a göre küçük teori, teori ve pratiği

birlikte değiştirmeye çalışmaktadır ve yazar bunu feminizm, Marksizm, ırkçılık karşıtlığı ve queer kuramlarına bağlamaktadır. Fakat Marksizm ve feminizm ile ilgili kişisel tecrübelerine dayanarak Marksizm'in büyük teori, feminizmin ise küçük teori olarak inşa edildiğini belirtmektedir (post-kolonyal teori ve queer kuramı da küçük teoriye dâhil edilebilir). Küçük ve büyük teoriler birbirleri ile çatışan teoriler değildir, daha ziyade gerilim, oluşum ve değişim süreçleri içerisinde iç içe geçmiş durumdadırlar. Küçük teori bozma, alt üst etme ve dönüştürme, parçalama, yeni ifade biçimleri ile ilgilidir, fakat büyük teorinin içerisinde çalıştığı için kendisi de dönüşür. Katz'ın küçük teori anlayışı ve onun büyük teorinin çatlakları arasında yer aldığı fikri siyâsî ve akademik bir proje yaratmak amacı ile coğrâfî bilgi üretimini yeniden şekillendirmeyi amaçlamaktadır. Bu tür bir proje soyut büyük teoriler ve küresel siyâsî süreçler ile etnografya yöntemi ile küçük ölçekli günlük yaşama ait deneyimler arasında hareket etme imkânı sunmaktadır.

Şaşırtıcı olan büyük teoriler ile Katz'ın arasındaki örtüşmenin eksik olmasıdır. Yazarın küçük teori geliştirme çabası, sonucuna ulaşmayan bir mücadele gibi görünmektedir. Katz kişisel bir görüşmede çeşitli teorisyenlerin yaptığı eleştiriyi kabul ettiğini fakat kamuya açık olarak meydan okumasına cevap vermediklerini belirtmiştir. Sessiz kalmak veya açık biçimde görmezden gelmek, kişinin zorluğa girmemesi ve kendi yaklaşımlarının sınırlarını yeniden gözden geçirmemesi için iyi bir yöntemdir. Fakat kendilerini ele aldıkları konular veya kullandıkları yaklaşımlar yüzünden akademi içerisinde marjinalleşmiş olarak tanımlayan birçok akademisyen Katz ile aynı fikirde olduklarını göstermek için ona destek vermiştir (Del Casino ve arkadaşları, 1997: 51). Katz da erken dönemde yaptığı çalışmalarda insanların analizlerini veya argümanlarını görmezden gelmesinin önüne geçmek için "çocuk" kelimesini başlıklarda kullanmadığını itiraf etmiştir. Bu olay 1991 yılında yaşanmıştır. Neyse ki coğrafya değişim geçirmiştir ve *küçük ve büyük* teoriler ve teorisyenler arasında etkili bir kesişim alanı ortaya çıkmıştır (bu tür kavramlar kullanılmasa da). Katz'ın çalışmaları en önemli dergilerde, etkili derleme eserlerde yayınlanmaya ve Katz da uluslararası akademik toplantılarda önemli konuşmalar yapmaya devam etmektedir. Yazarın son dönemlerde yaptığı ve küresel siyâsî süreçleri ve toplumsal yeniden üretimin yaşanmış gerçeklerini ele alan çalışmaları

cesur bir biçimde "çocuk" kelimesini başlıklarında taşımaktadır. Bu, aynı zamanda bir teorisyenin, küresel kapitalist serseriliğin olumsuz etkilerini en fazla hisseden ve fakat aynı zamanda gelecek için umutlu olmamamızı sağlayan grubu görünür kılma vasiyetidir.

Tracey Skelton, Singapur Ulusal Üniversitesi

Katz'ın Önemli Çalışmaları

Katz, C. (1991a) 'Sow what you know: the struggle for social reproduction in rural Sudan', *Annals of the Association of American Geographers*, 81 (3): 488–514.

Katz, C. (1992) 'All the world is staged: intellectuals and the projects of ethnography', *Environment and Planning D: Society and Space*, 10 (5): 495–510.

Katz, C. (1994) 'Playing the field: questions of fieldwork in geography', *Professional Geographer*, 46 (1): 67–72.

Katz, C. (1995) 'Major/minor theory: theory, nature and politics', *Annals of the Association of American Geographers*, 85 (1): 164–8.

Katz, C. (1996a) 'The expeditions of conjurors: ethnography, power and pretence', D. L. Wolf (ed.), *Feminist Dilemmas in Field Research*. Colorado: Westview Press, s. 170–84.

Katz, C. (1996b) 'Towards minor theory', *Environment and Planning D: Society and Space*, 14: 487–99.

Katz, C. (2001a) 'Hiding the target: social reproduction in the privatised urban environment', C. Minca (ed.), *Postmodern Geography: Theory and Praxis*. Oxford: Blackwell. s. 93–110.

Katz, C. (2001b) 'On the grounds of globalization: a topography for feminist political engagement', *SIGNS: Journal of Women in Culture and Society*, 26 (4): 1231–4.

Katz, C. (2001d) 'Vagabond capitalism and the necessity of social reproduction', *Antipode*, 33 (4): 708–27.

Katz, C. (2001e) 'The state goes home: local hypervigilance and the global retreat from social reproduction', *Social Justice*, 28 (3).

Katz, C. (2004) *Growing up Global: Economic Restructuring and Children's Everyday Lives*. Minnesota: University of Minnesota Press.

Katz, C. (2005) 'The terrors of hypervigilance: security and the compromised spaces of contemporary childhood', J. Qvortrup (ed.), *Studies in Modern Childhood: Society, Agency, Culture*. London: Palgrave. s. 99–114.

Katz, C. (2007a) 'Banal terrorism: spatial fetishism and everyday insecurity', D. Gregory & A. Pred (eds), *Violent Geographies: Fear, Terror and Political Violence*. New York: Routledge, s. 349–61.

Katz, C. (2007b) 'Me and my monkey: what's hiding in the security state', M. Sorkin (ed.), *Indefensible Space: The Architecture of the National Insecurity State*. New York: Routledge. s. 305–23.

Katz, C. (2008a) 'The death wish of modernity and the politics of mimesis', *Public Culture*, 20 (3): 551–60.

Katz, C. (2008b) 'Childhood as spectacle: relays of anxiety and the reconfiguration of the child', *Cultural Geographies*, 15 (1): 5–17

Katz, C. (2008c) 'Bad elements: Katrina and the scoured landscape of social reproduction', *Gender, Place and Culture*, 15 (1): 15–29.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Chaudhry, L. N. & Bertram, C. (2009) 'Narrating trauma and reconstruction in in the margins', *Feminism and Psychology*, 19 (3): 298–312.

Del Casino, V., Dorn, M. & Gallaher, C. (1997) 'Interview: Cindi Katz: creating safe space and the materiality of the margins', *disClosure: A Journal of Social Theory*, 6: 36–55.

Hopkins, P. E. & Pain, R. (2007)' Geographies of Age: Thinking Relationally; *Area*, 29 (3) : 287–294.

Katz, C. (1986) 'Children and the environment: work, play and learning in rural Sudan', *Children's Environments Quarterly*, 3 (4): 43–51.

Katz, C. (1998) 'Disintegrating developments: global economic restructuring and the eroding ecologies of youth', T. Skelton & G. Valentine (eds), *Cool Places: Geographies of Youth Cultures.* London: Routledge. s. 130–44.

Katz, C. (2001c) 'Disciplining interdisciplinarity', *Feminist Studies*, 27 (3): 519–23.

Katz, C. (2002) 'Stuck in place: children and the globalization of social reproduction', R. J. Johnston, P. J. Taylor & M. J. Watts (eds), *Geographies of Global Change: Remapping the World* (2. baskı). Oxford: Blackwell. s. 248–59.

Katz, C. & Monk, J. (1993) (eds) *Full Circles: Geographies of Women over the Life Course.* London: Routledge.

Mitchell, K., Marston, S. A. & Katz, C. (2004) (eds) *Life's Work: Geographies of Social Reproduction.* Oxford: Blackwell.

Martin, P. M. (2005) 'Comparative topographies of neoliberalism in Mexico', *Environment and Planning A*, 37: 203–20.

Nelson, L. (2004) 'Topographies of citizenship: Purhépechan Mexican women claiming political subjectivities', *Gender, Place and Culture*, 11 (2): 163–87.

Nelson, L. & Seager, J. (2005) (eds) *A Companion to Feminist Geography.* Malden, MA: Blackwell.

Pratt, G. & Yeoh, B. (2003) 'Transnational (counter)topographies', *Gender, Place and Culture*, 10 (2): 159–66.

Radcliffe, S. (2006) 'Development and geography: gendered subjects in development processes and interventions', *Progress in Human Geography*, 30 (4): 524–32.

Rossiter, D. & Wood, P. K. (2005) 'Fantastic topographies: neo-liberal responses to Aboriginal land claims in British Colombia', *Canadian Geographer Le Géographe canadien*, 49 (4): 352–66.

Vanderbeck, R. (2007) 'Intergenerational geographies: age relations, segregation and re-engagements', *Geography Compass*, 1/2: 200–21.

Wright, M. (2009) 'Gender and geography: knowledge and activism across the intimately global', *Progress in Human Geography*, 33 (3): 379–86.

36 Bruno Latour

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Bruno Latour, 1947 yılında Burgundy bölgesinde ("Chateau Latour'un" olduğu Bordeaux ile karıştırılmamalıdır) şarap üreticiliği yapan ve iyi bilinen bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Bir akademisyen olarak olağan dışı heveslerinden bir tanesi insanların "1992 yapımı bir Latour içtim." der gibi "Latour'un 1992 yılında yazdığı metinleri okudum." demesidir (Hugh Crawford ile yaptığı bir röportajdan alınmıştır, 1993: 248). Dışarıdan bakıldığında Fransız entelektüel yaşamında daha az izlenen bir yoldan gitmiştir. Paris yerine Dijon'da eğitim almıştır, daha sonra din felsefesi konusunda eğitimine devam etmiş, sosyal bilimlere ilgi duymuş ve antropolojiye geçiş yapmıştır. İlk antropolojik saha çalışmalarını Fildişi Sahilleri'nde gerçekleştirmiş, daha sonra Kalifornia'da bulunan bir laboratuvarda yerleşik geleneklere aykırı bir çalışmaya imza atmıştır. Kariyerinin büyük kısmı (Fransız entelektüellerinin yalnız geçen yaşamlarından farklı bir biçimde) Mines ParisTech içerisindeki kolektif bir "laboratuvarda" geçmiş, diğer araştırmacılar, siyasa yapıcılar, yöneticiler, filozoflar ile iş birliği yapmış, "Iconoclash" ve "Making Things Public" isimli iki adet uluslararası serginin küratörlüğünü yapmıştır. Yazar en çok Michel Callon ve John Law ile birlikte Aktör-Ağ Teorisi'nin (AAT) ortaya çıkışı ve önemli bir biçimde yayılmasında oynadığı rol ile bilinmektedir. Sıkı bir biçimde bilim çalışmalarına dayansa da Latour ve çalışmaları çok geniş bir alana yayılmıştır; sosyoloji, sanat tarihi, hukuk, ekoloji, toplu taşıma, kurgu, coğrafya ve primatoloji gibi.

Sıklıkla hatalı biçimde sosyal konstrüktivist olarak anılan Latour aslında konstrüktivisttir. Sosyal olanı beklenmedik biçimde

reddetmesi bilimsel gelişme alanındaki başarıları *ve* başarısızlıkları toplumsal faktörlerle *simetrik* biçimde açıklamayı hedefleyen bilimsel bilginin sosyolojisi içerisinde etkili ve "güçlü programa" bir tepki sebebi ile gerçekleşmiştir (Bloor, 1976). Güçlü program, belirli bilimsel alanların (örneğin frenolojiye karşı nöroloji) veya belirli olguların (örneğin X ışınlarına karşı N ışınları) gerçek olarak algılanmaya başlaması veya tam tersi biçimde gözden düşmesi durumunda bunun saf bir biçimde bilimsel zafer olmadığını, daha çok toplumsal ve kültürel güçlerle ilişkili biçimde gerçekleştiğini belirtmektedir. Bilimsel keşiflerin ve teknolojik yeniliklerin tarihi, bilimsel disiplinlerin, gerçeklerin, kanıtların, istatistiklerin, "sıfır" sayısının ve çeşitli teknolojilerin kültürel normlardan, ekonomik kaynaklar konusunda üniversitelerdeki mücadelelerden, devletin silahlanma programlarından, ekipmanların maliyetinden, projelerin iptal edilmesinden, eğitim kurumlarından, profesyonel düzenlemelerden ve karizmatik figürlerin etkilerinden bağımsız biçimde var olmuşçasına hareket etmiştir. Gerçeklik bilim için içseldir ve dolayısıyla ortaya çıkması ve yanlışları ortadan kaldırması kaçınılmazdır. Buna zıt biçimde sözde simetrik program toplumu, dışarıdan etki ederek bilimi veya teknolojinin şeklini bozan bir güç yerine, bilime mevcut şeklini veren içsel güçlerden birisi olarak görmüştür. Latour bu önemli programı bir adım daha ileri götürmüştür. Sosyal bilimlere daha büyük ayrıcalık vermektense, bilimsel aktiviteleri bir *toplum* içerisindeki başarısızlıklar ve başarıları *simetrik* biçimde açıklamak için kullanmıştır. Aslında Latour sık sık bilimin toplumu analiz etmede sosyal bilimlerden çok daha iyi bir araç olduğunu göstermektedir; bilim insanlarının pratik sosyolog görevi görecek olgular, nesneler ve ağlar yapmalarını göstermektedir.

Mekânsal Katkıları

Latour'un coğrafya alanında güçlü bir takipçi kitlesi oluşturması için iyi sebepler bulunmaktadır, onun çalışmaları bilim ve toplum arasında bulunan ve fiziksel ve beşerî coğrafya arasında gerçekleşen ayrılma içerisinde bir örneği görülebilen uçurumun ötesine geçmektedir. Latour öncelikle bilimle ilgili çalışmaları ile fark edilmiştir (Hinchliffe, 1996; Latour, 1987; Whatmore, 1997) fakat onu geniş bir kitle ile buluşturan, en fazla polemik yaratan eseri *We Have Never Been Modern* (Latour,

1993) isimli çalışmasıdır; bu eseri postmodernitenin var olmadığını iddia etmekle kalmamış, aynı zamanda modernitenin kendisinin modern öncesinden farklı bir dönem olmadığını iddia etmiştir.

Latour'un çalışmalarında, mekân içerisindeki her türlü şeyin birbirine bağlanması, birleşmesi, orta noktaya gelmesi ve dağıtımı gibi konulara verilen dikkat coğrafyacıları memnun etmiştir (Bingham, 1996; Murdoch, 1998). Latour, aktör-ağların nasıl aşamalı biçimde genişlediğini, istikrarlı hâle getirildiğini, bazı durumlarda çöktüğünü tanımlarken, olayların gerçekleştiği ve olayları sınırlayan evrensel soyut akslar olarak Öklitçi zaman ve mekân kavramından ayrılmaktadır (Latour, 1997b). Yazara ve aktör ağ teorisini destekleyen diğer bazı araştırmacılara göre mekân ve zaman belirli heterojen unsurların birbirleri ile ilişkili olma durumlarının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla "topolojik" terimi mekânın parçaları arasındaki ilişkiler sayesinde oluştuğunu anlatmak için kullanılmaktadır.

Latour'un zevkle okunan kitapları arasında birçok kışkırtıcı iddia bulunmaktadır, özellikle sosyal aktörü kolay bir biçimde insan formunda veya insan olmayan bir formda olabilen "eyleyene" indirgemesidir. Sosyal bilimlerin insan odağının ötesinde yer alan, kimin eylemde bulunabileceğine dair fikirlerin demokratikleştirilmesi, daha önce hayvan hakları ve yapay zekânın doğası ile ilgili tartışmalarla sınırlı kalan "şeylerin aktörlüğüne" ilişkin farkındalığı artırmıştır. Aydınlanma'nın "insanı" diğer yaşam biçimlerinin (Latour için bunlar "şeylerdir") üzerinde ayrıcalıklı bir konuma oturtan anlayışını eleştiren postyapısalcı düşünce içerisinde bulunan öznelliğin düzleştirilmesi anlayışının bir özelliğidir. Coğrafyacılar, Latour'un sosyal aktörleri, hakları ve yükümlülükleri otomatik kapı kapatıcıları, uyuyan polis memurları (Latour, 1992), bakteriler (Latour, 1988[1984]), toplu taşıma sistemleri (Latour, 1997a), koyun güden köpekler ve çitlere (Latour, 1996) kadar genişletmesinden hem ilham almış hem de şaşkınlık duymuşlardır. Latour dünyayı oluşturan farklı nesneler ve yaşam biçimlerine "kayıp olan yığınlar" diyerek onları günlük yaşamlarımızda sürekli kullanmamıza ve onlara bağlı olmamıza rağmen onların toplumsal, siyâsî ve felsefî açıdan görmezden gelindiklerini iddia etmektedir. Dahası dünyadaki şeylere özel bir dikkatle yaklaşanlar yine mühendisler ve bilim insanlarıdır, çünkü onlar dinleyebileceğimiz,

ihtiyaçlarını, karakterlerini ve eylemlerini öğrenebileceğimiz sıra dışı aletler geliştirmektedirler.

Tarihçilerin sık sık kullandıkları bir deyiş vardır; "Güneşin altında yeni bir şey yok". Latour için "Güneşin altında birçok yeni şey vardır." çünkü arada sırada özel şeyler gerçekleşir; yeni şeyler dünyada var olmaya başlar. Onların varlıkları hiçbir açıdan *kaçınılmaz* değildir, dünya üzerine geldikleri hızla kaybolabilirler (Latour, 1997a). Latour, ortadan kaybolabilecek çok fazla şeyin bir araya gelerek bize destek vermesi durumu olmadan, günlük olarak fiziksel güce ait denemelerin yapıldığı maymunların dünyasına benzeyen toplumsal açıdan *istikrarsız* bir dünyada yaşayacağımızı iddia etmektedir. Şeylerin sonsuz biçimde aracı, temsilci, sınır biçiminde yaygınlaşması ile yaşadığımız *karmaşık* yerleri elde etmekteyiz. Coğrafyacılar ikinci plana atılan bu araçlara verilen dikkatten ve yeni sosyoteknik bilimsel aktörlerin ortaya çıkışından ilham almışlar ve BSE krizini (Hinchliffe, 2001), vergilendirme tarihini (Ogborn, 1998), Londra kentindeki finansal sistemleri (Thrift, 1996), coğrâfî ölçekleri (Collinge, 2006; Marston ve arkadaşları, 2005), GM mahsullerini (Bingham, 2006), iklim değişikliğini (Demeritt, 2006), siyâsî hareketleri (Featherstone, 2007; Routledge, 2008), kentsel ekolojileri (Hinchliffe ve arkadaşları, 2007) ve yüksek katlı binaları (Jacobs ve arkadaşları, 2007) incelemişlerdir.

Latour, teori ile uğraşan kültürel coğrafyacıların ve aynı zamanda iddiaları, yaptıkları saha çalışmalarına dayananların çalışmalarını benimsediği alışılagelmişin dışında bir yazardır. Bu tür bir ikili popülerliğin Jacques Derrida veya Bronislaw Malinowskigibi yazarlar için düşünülmesi oldukça zordur. Latour, Steve Woolgar (1999) veya Malcolm Ashmore (1989) gibi postmodern antropologlar ve metinsel anlamda deneycilerin düşünümsel stratejileri karşısında eleştirel bir tavır takınmasına rağmen kendi metinleri içerisinde benzer biçimde yaratıcı, esprili ve stil sahibidir. *Aramis or the Love of Technology* (Latour, 1997a) çalışmasını gizemli bir cinayet vakası, etnografik bir saha çalışması ve makinelerin seslerinin hayal edilmesini birleştirerek çok sesli bir biçimde yazmıştır. Dolayısıyla teorisyen/*saha araştırmacısı* ayrımını geçtiği gibi aynı zamanda sosyal bilimler ve beşerî bilimler içerisindeki geleneksel/*avangart* yazım tarzını da aşmaktadır.

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Çok uzun süredir devam eden *yapı-aktör* sorunu Latour'un özgün bir çözüm önerdiği bir sorundur. Hobbes'un döneminden bu yana birçok sosyal kuramcı ve siyaset filozofu, toplumsal yapılar ve bireysel aktör arasında ikili bir karşıtlık tanımlarken, Latour yapı *ve* aktörün özelliklerine sahip olan varlıkların peşinden gitmektedir. Bir başka deyişle bunlar aktörler *ve* ağlardır veya aktör-ağlardır. Latour aktör ve yapı arasında boş bir uçurum olduğunu düşünenlerin, eylemleri açıkça dile getiren, somutlaştıran, koordine eden ve hatta belirleyen materyal nesnelerin karanlık maddesini görmezden geldiğini iddia etmektedir.

Latour, "aktör-ağ" kavramını aktör ve yapı arasındaki boşluğu doldurmak için kullandığı gibi, "melez" kavramını da kültür *ve* doğanın bir karışımı olarak üretilen ve yeniden üretilen varlıklar için kullanmaktadır. Böyle yaparak "bilimsel savaşlar" içerisinde en belirgin hâle gelen kültür doğaya *karşı* algısına dayanan sonsuz ihtilafa yanıt vermektedir. Latour, bilim ve teknoloji alanında çalışan birçok yazar gibi ne kültürü ne de doğayı dış görünüşlerine bakarak kabul etmekte, onları açıklama olmaktan kendi araştırmaları için konu olma noktasına getirmektedir. Örneğin tartışmanın en çok sertleştiği noktada açıklama olarak "bakteri" kullanılıyorsa, Latour, "bakterinin X'in oluşmasına dair açıklamaya dönüşmesini" kendi araştırma konusu olarak almaktadır (Latour, 1988[1984]). Dolayısıyla onun çalışmalarından belirli tip bakterilere ilişkin belirli açıklamaları ve bunların ardından gelen hareket biçimlerini (örneğin pastörizasyon ağlarının inşa edilmesi, hastanelerde sterilizasyon pratikleri, yiyecek üretimindeki değişiklikler gibi) ilişkilendiren bağlantıları okuyabiliyoruz. Latour'un çalışmaları inandırıcı biçimde saf bir doğanın veya saf bir kültürün var olmadığı bir dünyayı tarif etmektedir. Bunların yerine sadece genişleyen ve küçülen, birbirini silen, birbirini kopyalayan ve bu şekilde mekân ve zamanın şekillerini üreten lifli ağlar bulunmaktadır. Eyleyenlerden oluşan farklı takımların Latourcu mekânlarla nasıl bağlanacağı genellikle "topolojik" olarak anılmaktadır.

Daha önce belirtildiği gibi Latour'un simetrik prensibi genişletmesi, toplumun bilim alanındaki başarılar ve başarısızlıkların açıklaması olması biçimindeki konumunu değiştirmiştir. Sosyal bilimlerin öncülleri olan sınıf, ırk, toplumsal cinsiyet ve siyaset teknolojik ve bilimsel

olaylarda geçerli varsayılamaz ve "inkâr edilemez gerçek", "dâhilik" veya "önyargı" gibi günlük hayattan olan fakat ayrıntılı biçimde açıklanmamış olan terimler de dünyanın nasıl hareket ettiğini veya dünyayı neyin hareket ettirdiğini açıklamak için kullanılamaz. Peki öznenin saf iradesinin veya nesnenin şuursuz gücünün diğer etkiler tarafından biçimsizleştirilmesine dair geleneksel açıklamaları reddeden Latour'un bizlere sunduğu şey nedir? Latour tipik zarif yazım stili ile indirgemeye dair inancını şu şekilde ortaya koymaktadır: "Hiçbir şey başka bir şeye indirgenemez, hiçbir şey başka bir şeyden çıkarsanamaz, her şey diğer her şeye bağlanabilir (Latour, 1988: 163)."

Bir şeyi başka bir şeye benzer hâle getirmek veya başka bir şeyden farklılaştırmak tercüme, biçimsel bozulma, yeniden biçimlendirme ve diğer müdahale yöntemleri gerektirir. Bir şeyi farklı bir şey ile özdeş hâle getirmek, bir yeri diğer bir yer ile aynı hâle getirmek, "çok fazla çaba ve emek harcayıp ufak tefek şeyleri kullanarak" aralarında ilişkiler kurmayı gerektirir (Latour, 1988: 162). Çok çeşitli teorilerin çeşitli indirgemelerinden bu şekilde uzaklaşan Latour "şeylerin", yaptıkları şeyleri yapmaları için onları serbest bırakmakta, istedikleri şeyler ile ittifak yapmalarına izin vermektedir. Bizler analizci olarak onlar büyüdükçe ve küçüldükçe, birliktelik kurdukça, birbirlerini konumlandırdıkça, hizalandıkça, içlerini ve dışlarını ürettikçe, öznelleştirdikçe ve nesnelleştirdikçe onların hareketlerini takip edebilir ve izleyebiliriz. Bunların tamamı kulağa oldukça soyut gelmektedir fakat Latour hiçbir zaman açık ve net örnekler sunmaktan geri kalmamaktadır:

> Ne düşünüyoruz ne de mantık yürütüyoruz. Daha ziyade, başka insanlarla birlikte kırılgan maddeler üzerinde (metinler, yazıtlar, izler veya resimler) çalışıyoruz... Kasabın zanaatı, yaptığı işler, ahırları, soğuk hava depoları, otlakları ve kesimhaneleri boyunca devam eder. Kasabın yan dükkanında –örneğin manav– artık kasap yoktur. Bu durum psikanaliz, teorik fizik, felsefe, sosyal güvenlik, kısacası tüm değiş tokuşlar için geçerlidir. Fakat belirli değiş tokuşlar kendilerini potansiyel olarak genişletebileceklerini veya "teorik olarak" pratiklerinin geçerli olduğu ağların ötesine geçebileceklerini iddia ederler. Bir kasap teorik fiziği kasaplık sanatına indirgeme fikrini savunmayacaktır, fakat psikanalist kasaplığı babanın

> öldürülmesine indirgeyebileceğini iddia edecek, bilgi kuramcısı mutlulukla "fiziğin temelleri" üzerine konuşacaktır. Tüm ağlar aynı boyutta olsa da kibir eşit bir şekilde dağıtılmamıştır (Latour, 1998: 187).

Latour burada kasaplığın aktör ağı ile ilgili bir örnek vererek tüm aktörlerin öyle ya da böyle dayanıklı malzemelerden yapılan belirli ağların parçası olarak bu hâle gelebileceğini göstermektedir. Eğer kasabı, çiftçiler, taşıma şirketleri, soğuk hava depoları, kamyonlar, keskin bıçaklar ve testereler, kasalar ve bankalardan oluşan bütünün dışına çıkarırsak, değiş tokuş anlamında çok az yeteneği olan zayıf bir aktör olarak karşımızda duracaktır. Latour bilim insanları ile ilgili çalışmalarında onları ayrıcalıklı pozisyonlarından aşağıya indirmekte, kasaplar ve manavlarla aynı seviyeye yerleştirmektedir. Bilimin içerisindeki zahmet ve çalışmaya karşı önemli biçimde saygı göstermeye devam etse de, onun peri masalını ve efsanevî var oluşunu geçersiz kılmakta, pratiklerin ve şeylerin içerisinde kökleşmiş olmasını ön plana çıkarmaktadır.

Latour bir fotoğrafçı ve internet tasarımcısı ile iş birliğini içeren ve Paris üzerine hazırlanan deneysel bir "sanal kitap" üzerinden (Latour, 2003) metinsel yaratıcılığına dair iyi bir örnek sunmakta, panoptisizmin önemli bir eleştirisini ortaya koymaktadır. Bu kavram Foucault'nun (Foucault, 1977) *Discipline and Punish* isimli eserinde ortaya attığı ve yirmi yılı aşkın süre teorik anlamda hüküm süren bir kavramdır. Foucault bu eserinde Paris'in nasıl planlandığını, mevcut durumda "tek bir anda çok az şeyin görülebildiği fakat her şeyin büyük bir kesinlik ve hassasiyet ile belirdiği" kontrol odalarından nasıl sürekli olarak izlendiğini (1977: 35) ve bir fincan kahve içmek gibi küçük ölçekli samimi anlar gibi görünen anların dönüşümdeki mâdenî paralardan oluşan yığın ile nasıl ilişkili olduğunu aktarmaktadır. Bu eser, Paris'in bir kent olarak nasıl bir arada durabildiğine, içerisinde sayısız varlığın nasıl dolaşımda olabildiğine, merceği yakınlaştırdığınızda veya uzaklaştırdığınızda kentin dokusunu oluşturan bağlantıların nasıl gözden kaybolmaya başladığına dair dikkate değer taslaklardan oluşmaktadır.

Her zaman akılda bulundurulması gereken bir nokta Latour'un teori karşıtı olmasıdır. "Aktör-ağ *teorisi*" teriminden vazgeçmek için iyi bir sebep olarak gösterdiği bir neden birçok kişi tarafından sosyal

bilimlerin geniş ve belki de aşırı büyük koleksiyonuna eklenecek yeni bir teori olarak görülmesidir: "Bir üst-dil yoktur, sadece alt-diller vardır. Bir diğer deyişle sadece diller vardır. Bir dili diğerine indirgemek Babil'in kulesini inşa etmek kadar imkânsızdır (Latour, 1988: 179)."

Latour'a göre bir alt-dil; temel oluşturduğunu, çalıştığı konu olan ve insanların yaptığı şeyleri onlardan daha iyi bildiğini, onların topluluklarını sosyal anlamda eleştirdiğini iddia etmeden bilim, mühendislik ve toplumla ilgili şeyler hakkında yazma ve bunları açığa çıkarma konusunda ümit vadetmektedir. Fakat Latour bilimsel pratikleri sadece basit bir biçimde ayrıntıları ile tanımlamak istememektedir ve bu nokta kendisini etnometodolojik bilim çalışmalarından ayırdığı yerdir (Lynch, 1985; Lynch, 1993). Etnometodoloji bilim insanlarının pratik aktivitelerini Latour'a benzer biçimde açıklamaktadır (örneğin laboratuvarlarda ekipmanların kullanılması) fakat genel sosyal konstrüktivist açıklamalar karşısında eleştirel bir pozisyon almaktadır. Fakat Latour etnometodoloji ile yollarını ayırmaktadır, çünkü o, "bilim", "toplum" gibi terimlerin arkasına gizlendikleri için çoğu zaman görünmez olan yolların, bağlantıların, yerinden edilmelerin, birliklerin, topolojilerin, ağların ve düzenlerin alt-dillerinin haritasını çıkarmak istemektedir.

Eric Laurier, Edinburg Üniversitesi

Latour'un Önemli Çalışmaları

Latour, B. (1987) *Science in Action: How to Follow Scientists and Engineers through Society*. Milton Keynes: Open University Press.

Latour, B. (1988) [1984] *The Pasteurization of France*. London: Harvard University Press.

Latour, B. (1992) 'Where are the missing masses? The sociology of a few mundane artefacts', W. L. J. Bijker, (ed.), *Shaping Technology/Building Society*. London: MIT Press. s. 225–58.

Latour, B. (1993) *We Have Never Been Modern*. London: Harvester Wheatsheaf. (Türkçesi, Latour, B. (2008). Biz Hiç Modern Olmadık. Çev: İnci Malak Uysal. Norgunk Yayıncılık)

Latour, B. (1996) 'On interobjectivity', *Mind, Culture and Activity*, 3: 228–45.

Latour, B. (1997a) *Aramis, or the Love of Technology*. London: Routledge.

Latour, B. (1997b) 'Trains of thought: Piaget, formalism and the fifth dimension', *Common Knowledge*, 6: 170–91.

Latour, B. (1999a) 'On recalling ANT', J. Law & J. Hassard (eds), *Actor Network and After*. Oxford: Blackwell with the Sociological Review, s. 15–25.

Latour, B. (1999b) *Pandora's Hope, Essays on the Reality of Science Studies*. London: Harvard University Press.

Latour, B. (2003) *Paris, Invisible City*, Bruno Latour'a ait olan internet sitesinden erişilebilen kitap, fotoğraflar: Natalie Hermant, web tasarımı: Patricia Reed.

Latour, B. (2005) *Re-assembling the Social: An Introduction to Actor-Network Theory*. Oxford: Oxford Unversity Press.

Latour, B (2009) *The Making of Law: An Ethnography of the Conseil D'Etat*. Oxford: Oxford University Press.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Ashmore, M. (1989) *The Reflexive Thesis: Wrighting the Sociology of Scientific Knowledge*. Chicago: University of Chicago Press.

Bingham, N. (1996) 'Object-ions: from technological determinism towards geographies of relations', *Environment and Planning D: Society and Space*, 14: 635–57.

Bingham, N. (2006) 'Bees, butterflies, and bacteria: biotechnology and the politics of nonhuman friendship', *Environment and Planning A*. 38, 483–98.

Bloor, D. (1976). *Knowledge and Social Imagery*. London: Routledge and Kegan Paul.

Collinge, C. (2006) 'Flat ontology and the deconstruction of scale: a response to Marston, Jones and Woodward', *Transactions of the Institute of British Geographers*, NS, 31, 244–51.

Crawford, T. H. (1993) 'An Interview with Bruno Latour', *Configurations*, 3(2) : 247–68.

Demeritt, D. (2006) 'Science studies, climate change and the prospects for constructivist critique', *Economy and Society*, 35 (3): 453–79.

Featherstone, D. (2007) 'Skills for heterogeneous associations: the Whiteboys, collective experimentation, and subaltern political ecologies', *Environment and Planning D: Society and Space*. 25: 284–306.

Foucault, M. (1977) *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. Çeviri: A. Sheridan. London: Allen Lane.

Hinchliffe, S. (1996) ' Technology, power and space – the means and ends of geographies of technology', *Environment and Planning D: Society and Space*, 14: 659–82.

Hinchliffe, S. (2001) 'Indeterminacy in decisions: science, policy and politics in the BSE crisis', *Transactions of the Institute of British Geographers*. NS 26 (2), 182–204.

Hinchliffe, S., Kearnes, M., Degen, M. & Whatmore, S. (2007) 'Ecologies and economies of action – sustainability, calculations, and other things', *Environment and Planning A*, 39: 260–82.

Jacobs, J. M., Cairns, S. & Strebel, I. (2007). '"A tall storey ... but, a fact just the same": The Red Road highrise as a black box', *Urban Studies*. 44 (3): 609–29.

Lynch, M. (1985). *Art and Artifact in Laboratory Science, A Study of Shop Work and Shop Talk in a Research Laboratory*. London: Routledge.

Lynch, M. (1993) *Scientific Practice and Ordinary Action: Ethnomethodology and Social Studies of Science*. Cambridge: Cambridge University Press.

Marston, S. A., Jones III, J. P. & Woodward, K. (2005). 'Human geography without scale', *Transactions of the Institute of British Geographers*, NS 30: 416–32.

Murdoch, J. (1998) 'The spaces of actor-network theory', *Geoforum*, 29: 357–74.

Ogborn, M. (1998) *Spaces of Modernity: London's Geographies 1680–1780*. New York: Guilford Press.

Routledge, P. (2008) 'Acting in the network: ANT and the politics of generating associations', *Environment and Planning D: Society and Space*, 26: 199–217.

Thrift, N. (1996). *Spatial Formations*. London: Sage.

Whatmore, S. (1997) 'Dissecting the autonomous self', *Environment and Planning D: Society and Space*, 15, 37–45.

Woolgar, S. & Cooper, G. (1999). 'Do artefacts have ambivalence? Moses' bridges, Winner's bridges and other urban legends in S&TS', *Social Studies of Science*, 29 (3): 433–49.

37 Henri Lefebvre

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Henri Lefebvre Neo-Marksist bir varoluşçu filozof, kentsel ve kırsal yaşam sosyoloğu, devlet, uluslararası sermaye akışları ve sosyal mekân kuramcısıydı (1901–1991). Günlük yaşamın modernleşmesine, ekonominin sanayileşmesine ve Fransa'daki kentlerde banliyölerin oluşmasına tanıklık etmiş, bunların bir araya gelmesinin geleneksel köylü hayatını yok ettiğini belirtmiştir. Bıraktığı etkiye dair önemli bir gösterge sol entelektüel söylemi içerisinde kendi imzasını taşıyan kavramların sıklıkla kullanılmasıdır. Lefebvre, tamamen kendisinin eseri olmasa da "günlük yaşam", "modernite", "mistifikasyon", "mekânın toplumsal üretimi", "hümanist Marksizm", "yabancılaşma" gibi kavramları tartışırken kullanmadan edemediğimiz çeşitli argümanlar geliştirmiştir. Lefebvre'in yirminci yüzyılın sonlarındaki Anglo-Amerikan beşerî coğrafyası üzerindeki etkisi mübalağa edilemez fakat net bir coğrâfî kategoriye sokulması da imkânsızdır. Gerçekten de ekonomi, coğrafya, sosyoloji alanlarında disiplinel aşırı uzmanlaşmayı her zaman eleştirmiş, bunun mekâna dair çalışmaları "paketlediğini" iddia etmiştir.

Fransa'nın batı kıyılarında yer alan St. Brieuc-Aix-en-Provence ve Paris'te aldığı eğitim sonrasında sanayileşmiş yeni çalışma biçimleri ve sivil toplumun bürokratik kurumları karşısında yabancılaşma yaşayan Fransız nüfusunun Birinci Dünya Savaşı sonrası hissettiği keyifsizlikten etkilenmiştir. Bu durum onun yabancılaşma üzerine odaklanmasına sebep olmuş, onu Marx ve Hegel'in sosyal eleştirilerine yönlendirmiştir. Marx, Hegel, Nietzsche ve diyalektik materyalizm üzerine 1930'lu yıllarda çok önemli çeviriler yayınlamasına rağmen, Lefebvre'in kariyeri İkinci Dünya Savaşı yüzünden sekteye uğramıştır. Bu sebeple kırsal

sosyolojiye odaklanan doktora tezini 1950'li yılların başlangıcına kadar savunamamıştır.

1950'li yılların ortalarında Strazburg'da kalıcı bir profesörlük kürsüsü sahibi olan Lefebvre, kendisinden önce gelen sürrealist ve komünistlere ait olan eleştirileri 1960'lı yılların karşıt kültürüne uyguladı. Paris'in banliyölerinde yer alan Nanterre'deki yeni üniversiteye geçen yazar 1968 yılı Mayıs ayında Sorbonne ve Sen Nehri'nin sol yakasının öğrenciler tarafından işgal edilmesi sırasında önemli bir figür olmuştur. Nanterre, tüketiciliğin, banliyölerdeki kentsel gelişim, Paris'in târihî ve kültürel mirası ile turizmin yarattığı gizemli hava ile gizlenen yabancılaşmaya dair eleştirilerini geliştirdiği bir ortam sağladı. Kente dair bu eleştiriler, Lefebvre'in kent, doğa ve bölgelere ait kalıplaşmış algıların kültürel inşası ile ilgili incelemelerinin temelini oluşturmuştur. 1970'li yıllardaki uluslararası yolculuklarında "küreselleşme" olarak anılacak olan ilk teorisini üretti. Emekli olmasına rağmen 1991 yılının ortalarındaki ölümüne kadar yazmaya ve farklı ülkelerde ders vermeye devam etti, *M-Marxismes, Mensuels, Mensonges* dergisinde yayınlanan "Groupe de Hagetmau" tartışmalarına katıldı.

Lefebvre, Hegel ve Marx'ın çalışmalarını keşfetmeden önce "macera", doğaçlama ve bireysel dışa vurumu göklere çıkaran romantik hümanizm anlayışını geliştirirken Schopenhauer'dan etkilenmiştir. Lefebvre, André Gide, Breton gibi sürrealistler ve Tristan Tzara gibi Dadaistler ile bağlantısı bulunan "Philosophes" (Filozoflar) grubunun (Nisan, Friedman ve Mandelbrot'un da dâhil olduğu bir gruptur) bir üyesiydi. Zaman içerisinde bu grup metafizik çözümlemeler yerine eylemi tercih etmiş ve bu düşünce Sartre ve çevresini etkilemiştir (Short, 1966, 1979). Lefebvre'in diyalektik materyalizm teorisi üzerine ilk Marksist denemesi (1939; İngilizce tercümesi 1968) onu eserleri en çok tercüme edilen Fransız yazar hâline getirmiştir. Lefebvre Norbert Guterman ile iş birliği yaparak genç Marx'ın (1934) çalışmalarını ve Hegel'in (1938) ilk tercümelerini yayınlamıştır.

Mekânsal Katkıları

Lefebvre'in Guy Debord'un yönetiminde olan *Situationniste International (Durumcu Enternasyonal)* (SI) grubu ile birlikte çalışması, dikkatini günlük hayatın ve üretimin toplumsal ilişkilerinin bağlamı

olarak kentsel çevreye vermesinde oldukça önemli rol oynamıştır. Lefebvre daha sonra hane içerisindeki yaşamla ilgili düşüncelerini mahalleleri ve kentsel yaşamı da içine alacak şekilde genişletmiş, "kentsel" olanı neyin oluşturduğuna ilişkin sorular sormuştur. Bu soruya verdiği yanıt; kentsel olanın belirli bir nüfus, coğrâfî alan, binaların bir araya gelişi olmadığı gibi daha da ötesi bir düğüm noktası, aktarma noktası veya üretim merkezi de olmadığıdır. Kentsel olan bunların tamamının bir arada bulunmasıdır ve dolayısıyla her türlü tanım tüm bu yönlerin esas özelliklerini içermelidir. Lefebvre kentsel olanı bir Hegelci *biçim* olarak fenomenolojik taban üzerinden algılamaktadır. Kentsel olan kapitalizmin birçok unsurunun ve yönünün mekân içerisinde kesiştiği fakat yerin basit bir biçimde bir parçası hâline geldiği sosyal bir merkeziyettir. Bu pozisyon Manuel Castells'in yer ve akışlar mekânı ikilemi ile zıttır. "City-ness" malların, bilginin ve insanların aynı anda bir yerde toplanması ve dağılmasıdır. Bazı kentler bunu diğerlerine oranla daha iyi başarır ve dolayısıyla bazı kentleri "büyük şehir" olarak algılarız.

Her insanın *Kent Hakkı* olması (Lefebvre 1996 içerisinden alıntılanmıştır) kentin toplumsal etkileşimin ve değiş tokuşun en önemli alanı olarak algılanmasıdır. Lefebvre buna "sosyal merkeziyet" adını vermiştir. Kentte yaşayanların "kent hakkını" evrensel bir prensip olarak algılayan Lefebvre, Marx'ın, vatandaşları evrensel Aydınlanma momenti olarak gördüğü analizi geliştirmiştir. Marx, vatandaşı, Hristiyan-Yahudi karşıtlığının tez-antitez sorunsalını çözme sözü veren Hegelci sentez olarak görmektedir (Marx, 1844) fakat Rousseau'yu vatandaşı canlı insanların arzularından ve inançlarından ayrı bir yasal soyutlamaya indirgemekle eleştirir. Lefebvre bu anlayışı mekânsallaştırır, vatandaşlığın teknolojisi olarak kent ile arasında bir bağ kurar ve toplulukların ve bireylerin arasındaki farklılıkları aşar; fakat vatandaşların gerçekten özgür ve özgün siyâsî aktörler şeklinde amaç olarak değil araç olarak görülmesini eleştirir (Ostrowetsky, 2008). Bu algı Lefebvre'in Marksist teoriyi mekasanllaştırma yöntemini ve hümanist geleneğin yasal olarak veya siyâsî olarak "doğru" bireylerden ziyade "gerçek" insanlara olan vurgusunu harika bir biçimde göstermektedir.

The Production of Space (1991b, ilk yayınlanma tarihi 1974) Lefebvre'in kentsel ve kırsala ilişkin analizlerinin en önemli "ikinci safhasının" ana fikrini oluşturmaktadır. Lefebvre'in düşüncelerindeki

bu dönem, üretim biçimlerinin ulusal ve "gezegensel" dışa vurumu olarak toplumsal mekânın kendisi ile ilgilenmektedir. Lefebvre *l'espace* ismini verdiği kavrama aktif yaratıcılık atamaktadır: "Mekânsallaşma" bu anlamda önemli bir tercümedir (Shields, 1989). Lefebvre *De l'Etat* (Vol 4, 1978b) çalışmasında "mekâna" dair analizini mekânla ilgili eski senkronik söylemlerden (ilk örnekleri sosyal ekoloji ve bölgesellik üzerine olan sosyolojik metinlerde "sosyal mekân" olan) coğrâfî mekânın, peyzajın, arazinin kültürel olduğu ve dolayısıyla değişime ait bir tarihleri olduğuna ilişkin anlayışa doğru yöneltmiştir. Lefebvre belirli bir sosyal mekân teorisini tartışmak yerine mekânın anlamı üzerine verilen mücadeleleri incelemiş ve belirli bölgelere nasıl kültürel anlamlar atandığını göz önüne almıştır. Lefebvre bu analizleri yaparken "yaşanan" tabana ait deneyimlerin önemini ortaya koymaya çalışmış ve coğrâfî mekânın, temelinde sosyal olduğunu savunmuştur. Bu görüş planlama ve coğrafya gibi disiplinler tarafından kabul edilen mekân teorilerinin ve mekânsallığı kanıksamış günlük tutumların bir eleştirisidir. Lefebvre mekânsallıkları tipleştirmekten uzak durmak için analizini tamamlamama konusunda ısrarcıdır. Bunun yerine konu ile ilgili üç dalış yapmaktadır. Bu, düzensiz ve "açık metin" kimlikleri sabitlemek ve farklılıkları ortadan kaldırmak şeklinde olan kapitalizmin kontrol yöntemine direnmektedir (Lefebvre, 1991b: 23; 423; Soja, 1996: 8–9; Snart, 2001). Lefebvre'in çok boyutlu tezi, mekânı üretim, değiş tokuş ve birikim ile ilgili olarak gören geleneksel indirgemeci anlayışla (Castells, 1977 içerisinde olduğu gibi) tamamen zıttır. Bunlara ek olarak Lefebvre mekânın sosyal ilişkilerin dördüncü ve belirleyici bir alanı olduğunu iddia etmektedir (üretim, değiş tokuş ve artı değerin birikiminin gerçekleştiği yer) dolayısıyla onları tanımlamada zorluklar olduğunu söyler. Mekân ve kentsel olan daha ziyade toplumun soyut fakat aslî yönlerindendi, yani onun görsel imgesi (Lefebvre, 2003: 45).

Tarihsel mekânsallaşmalar Lefebvre tarafından birbirleri arasındaki denge değişken olan ve diyalektik olarak birbirileri ile ilişkili olan üç aks üzerinden incelenmiştir. Bu üç yön yazar tarafından farklı biçimlerde açıklanmaktadır; bu kavramlarla ilk kez tanışanlar için basitleştirmek gerekirse günlük sosyal yaşamın ve sağduyulu algının "algılanan mekânı" (*le perçu*) sıradan eylemleri ve ihtimalleri birleştirmektedir, fakat genellikle haritacıların, şehir plancılarının, arsa

spekülatörlerinin profesyonel ve teorik "tasarlanan mekânları" (*le conçu*) içerisinde görmezden gelinmektedir. Bununla birlikte tamamen insan olan birey (*l'homme totale*) aynı zamanda sanat ve edebiyat ile yaşatılan ve erişilebilen hayal gücünün "yaşanan mekânı" içerisinde ikamet eder. Bu "üçüncü" mekân, "algılanan mekân" ve resmi "tasarlanan mekân" dengesini yeniden belirleme ve bunu aşma gücüne sahiptir (Shields, 1989, 1990). Gottdiener (1985) Lefebvre'in bu alanın yaşanan mekânı en zengin ve en sembolik biçimde ortaya koyduğu iddiasını ele almaktadır. Kapitalist toplumların soyut mekânı içerisinde bastırılmış olsa da sanat, edebiyat ve fantezi içerisinde yaşamaya devam etmektedir. Lefebvre, sürrealistlerin çalışmaları olan Dada'dan ve özellikle René Magritte'in çalışmalarından mekânın kanıksanmış algıları ve pratiklerine meydan okuyan örnekler vermektedir. Bu açıdan yazarın dâhil ettiği bir yön de, (zorla kabul ettirilen) sosyal mekânsallaşmanın her yerde hâkim olan normları dışında bir mekânsal varlık ve pratik seçen gecekondular, yasal olmayan göçmenler, Üçüncü Dünya'nın gecekondu mahallelerinde yaşayanlar gibi gruplarda görülen mekâna dair kurumsallaşmış söylemlerin devrimsel biçimde yeniden biçimlendirilmesini ve yeni mekânsal praksis usulleri öneren ve bunları teşvik eden gizli ve yeraltındaki mekânsal pratiklerdir.

Edward Soja, belli belirsiz bir biçimde, bu üç parçalı diyalektiği (*dialectique de triplicité*) "kendi ikili öncüllerinin ilave bir kombinasyonundan ziyade, farz edilen bütünleşmelerinin hem benzer hem de ciddi biçimde farklı bir açık alternatifini üreten biçimde karıştırılması, yapısöküme uğratılması ve geçici olarak yeniden düzenlenmesi" gerektiğini savunmaktadır. Lefebvre'in üçlü pozisyonundan kaynaklanan bu "üçlülük" "diyalektiği, diyalektik akıl yürütmeyi açık bir biçimde zorlayarak bozma yolu ile çözen ... [ve] ilave ötekiliklere, mekânsal bilginin devamlı genişlemesine radikal biçimde açık olan, belki de en mantıklı şekilde kümülatif trialektik olarak isimlendirilebilecek bir şey üretmektedir" (Soja, 1996: 61). Giderek artan evsizlik ve kamusal mekânın özelleştirilmesi gibi konular arasındaki bağlantıların altını çizen Neil Smith ve arkadaşları, bireylerin ve toplulukların "mekân hakkının" reddedilmesi ile ilgili bir eleştiri için hümanist bir taban oluşturma amacı ile mekânın radikal fenomenolojisini geliştirmeye adanan *Production of Space* çalışmasının birçok bölümünden faydalanmışlardır.

Örneğin kapitalist toplumlarda coğrâfî anlamda mekân parseller biçiminde "mekânsallaşmıştır"; bunların her zaman bir sahibi vardır. Dolayısıyla mekânın özelleştirilmesi mülkün tüm kapitalist toplumlarda merkezî bir özellik olmasını sağlamaktadır.

Lefebvre kendi analizi içerisinde üretim kavramını "sosyal üretim" biçiminde genişletmiştir (Berger ve Luckman veya Garfinkel gibi Fransızca yazmayan teorisyenler tarafından geliştirilen sosyal konstrüktivizm teorilerinden bihaber biçimde). Lefebvre 1970'li yılların ortalarında Poulantzas ile aynı dönemde devletin rolüne dair bir inceleme ile analizini geliştirmiştir. Bu çalışması kapitalizmin ve sosyoekonomik ilişkilerin küreselleşmesinin değişen tarihine duyduğu ilgiyi içermektedir. Aynı zamanda ritim ve mekân-zamana yaptığı bir dönüştür (Lefebvre ve Régulier, 2003). "Mekânın üretim yöntemlerinin" veya mekânsallaşmanın tarihi Marx'ın kentsel, çevresel ve tutumsal olana dair vizyonunu tamamlamıştır. Lefebvre'e göre gerçek bir komünist devrim, sadece işçilerin üretim araçları ile olan ilişkilerini değiştirmemelidir, aynı zamanda yeni bir mekânsallaşma yaratmalıdır; özel mülkiyet, kent içerisindeki parseller ve topografların ızgara sistemlerinin temel örneklerini oluşturduğu "tasarlanan mekândan" uzaklaşmayı sağlamalıdır. Avangartların "yaşanan mekânını" benimsemek, onun potansiyelini ortaya çıkarmak ve günlük pratiklerin "algılanan mekânını" yeniden yönlendirmek için gerekli bir araçtır. Bu teori Marksist düşünceden Alman Yeşiller Partisi'nin oluşumsal pozisyonuna erken bir köprü yaratmaktadır; ayrıca 1970'li yılların punk alt kültürleri ve yeni binyılda gördüğümüz küreselleşme karşıtı protestolar da buna dâhil edilebilir.

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Lefebvre'in hümanist algısının özü günlük yaşamın yabancılaştırıcı koşullarına getirdiği eleştiridir. *The Production of Space* eserinin mükemmelliği, açık bir metin olarak Marx'ı, okuyucuları kitabın ve kendi dünyalarının eleştirel bir sentezini yapmaya davet ederek transpoze etmesidir. Lefebvre bu duruşu, aslında Guterman ile birlikte yabancılaşma ve yanlış bilincin (veya 1930'lu yıllardaki popüler kültür ve tüketici kültürünün "efsaneleştirilmesinin") bir eleştirisi olarak ortaya koymuştur (1936). 1947 yılında, üç ciltten oluşan eserin ilk cildi olan *Critique*

of Everyday Life çalışmasını yayınlamıştır. Lefebvre bu dizi içerisinde "Gündeliklik" (*quotidienneté*, *Altäglichkeit* veya "sıradanlık") kavramının modernite kültürünün, sosyal etkileşimlerin ve maddi çevrenin ruhu yok eden bir özelliği olarak Marksist bir eleştirisini sunmuştur. Lefebvre, "aldatmacaya", banliyöde yaşayan ve banliyö trenlerini kullananların "metro-iş-uykudan" oluşan hayatlarının (*métro-boulotdodo*) sıradanlığına karşı, tüm aydınlanma, duygusal netlik ve bireysel varoluş "anlarını" kendini daha iyi gerçekleştirebilmek (*l'homme totale* – bk. 1959) için benimsememiz gerektiğini öne sürmüştür. Bu "anlar" kavramı yazarın farklı çalışmalarında varoluş teorisi ve özgürleşme pratiğinin temeli şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Aydınlanma deneyimleri, dejavu hisleri, özellikle aşk ve mücadeleye adanmışlık "anlara" verilecek iyi örneklerdendir. Tanım itibarı ile "anların" süresi yoktur fakat yeniden yaşanabilirler. Lefebvre bunların tüketici kapitalizmi tarafından kolay bir biçimde ele geçirilemeyeceğini ve ticarîleştirilemeyeceğini iddia etmiştir; bunlar kolay kolay bir sisteme bağlanamazlar. David Harvey Lefebvre'in kentsel sosyal yaşam ile ilgili düşüncelerini hem ekonomi boyutunda hem de sembolik boyutta ele almıştır. Çalışmasında kentsel yaşamın zamansallığı ile ilgili olarak net bir farkındalık görülmektedir; bu durum, finans, sanayi ve altyapı döngülerinin uzun dönemli birikimi ile bireyler ve topluluklar ölçeğinde hafıza ve anlamın kısa dönemli birikimi şeklinde ortaya konmuştur.

1968 yılı Mayıs ayında yaşanan öğrenci ayaklanmalarının başarısızlığa uğramasından sonra Lefebvre'in külliyatı Louis Althusser'in 'Bilimsel Marksizm" anlayışının gölgesinde kalmıştır. Althusser, taban-üst yapı ayrımını kapitalist devletlerin baskıcı güçleri ve kurumlarının yapısal analizinde önemli bir unsur olarak kullanmıştır (Zimmerman, 1975). İronik bir biçimde Lefebvre, İngilizce konuşan teorisyenler tarafından ilk olarak Althusserci yazarların kendi çalışmalarını eleştirmesi sayesinde fark edilmiştir. Örneğin Manuel Castells *The Urban Question* (1977) kitabında Lefebvre'in kente dair fikirlerini yapısalcılık karşıtı ön yargısı sebebiyle eleştirmiştir. Lefebvre'in hane içerisine ataerkil bir biçimde yaklaşması, cinsiyet anlamında kör bir anlayış sergilemesi, heteroseksüelliği kutsaması teorilerinin beden ve cinsel tercih ile ilgili çalışan kuramcılar tarafından kullanımını sınırlamıştır. Yazar bedenleri ve mekânları heteroseksüel biçimde kadın ve erkek olarak ayırarak ataerkil

geleneğin içerisinde yer almıştır. Tüm bu fikirleri basit bir olumsuzlama üzerine kuruludur (A/A değil; yani erkek/erkek değil) ve Lefebvre diğer birçok Fransız teorisyen gibi İngiliz ve Amerikalı yazarların gay ve lezbiyen kimlikler üzerine heteroseksüel ikiliğin dışında "üçüncü" alternatife (A/A değil/İkisi de değil) dair teorilerinden uzak kalmıştır (Blum ve Nast, 1996). Yirminci yüzyılın sonlarında post-kolonyal yazarlar etnik köken ve ırksal kimlik üzerine Lefebvre'in çalışmalarına referans vermeden alternatif teoriler geliştirmişlerdir (bazı istisnalar ile bk. Gregory, 1994; Soja bell books ve Lefebvre'in fikirleri arasında ilişkiler olduğunu belirtmektedir). Maria Lugones (2003) Lefebvre'in teorik temsili günlük kentsel hayatın dokusundan ayıran kendi mekânsallaşma fikirlerinin bir eleştirisi olarak "sokak-gezgini-teorisyen" figürünü ortaya atmıştır.

Diyalektiğe olan güveni, çelişki veya olumsuzlamadan ziyade ötekilik teorileri ile gölgede bırakılmıştır ve arazi sahibi olmayan küresel alt sınıf yoksulları savunsa da, Lefebvre çok kültürlülük ve etnik kökene dair ortaya çıkmakta olan siyaseti görememiştir. Lefebvre ayrımcılık konusunda veya "dışlananlar ve kabul edilenler" ve onların ilişkilerinin ahlakı ile ilgili bir şey söylememiştir. Devleti tek bir kişinin tekil bir aracı olarak algılama eğilimindedir ve bu araca kapitalist sınıfın kendisi tarafından el konulmuştur. Bununla birlikte Lefebvre insanları ve şeyleri basit bir biçimde mekânın "içerisinde" gören yirminci yüzyıla ait felsefî tartışmaların ötesine geçerek farklı tarihsel dönemlerdeki mekânsallık sistemlerinin gelişimine ilişkin anlamlı bir teori ortaya koymuştur. Bu "mekânsallaşmalar" sadece şeylerin fiziksel düzenlenmesi değildir, aynı zamanda sosyal eylemin ve rutinlerin mekânsal örüntüleri ve mekân ve dünyaya ilişkin tarihsel kavrayışlardır (dümdüz bir dünyanın kenarından aşağı düşme korkusu gibi). Bu rejimler farklı ölçeklerde çalışmaktadır. En kişisel ölçekte, kendimizi mekânsal anlamda düşünür, somutlaştırılmış bir beden içerisindeki ego olarak algılarız. İnsanlar kendilerini zihinsel ve fiziksel olarak mekâna doğru bir örümceğin ağını örmek için bacaklarını uzatması gibi genişletirler. Bu uzantılar ne kadar bizim parçamızsa, biz de o kadar onların parçası oluruz. Nesnelerin, çalışma takımlarının, peyzajın, mimarinin düzenlenmesi bu mekânsallaşmanın somut örnekleridir. Benzer biçimde, bölgelerle ilgili fikirler, kentlere dair medyada yer alan imgeler ve iyi mahallelerle ilgili algılar dünya üzerinde izini bırakan her toplum

tarafından üretilen bu mekânın diğer yönleridir.

Mekânsal olanın üretimini "ambalajından çıkarmanın" sağladığı fayda nedir? Lefebvre değişen tarihsel mekân türlerini, kapitalist birikimin neden daha önce mal ve paraya dayalı olan, akıl ve bilime bağlı olan ve kentlerde ortaya çıkan eski ekonomilerde gerçekleşmediğini açıklamak için kullanmaktadır (bk. Merrifield, 1993). İyi bilinen bir açıklama kölelik düzeninin maaşlı emek gücünün oluşumuna engel olduğudur. Lefebvre bu açıklamayı yeterli bulmamaktadır. Yazar bunun yerine, topograflar tarafından parseller ve özel mülk olarak somutlaştırılan, eski yerel tanrılar ve yerlerin ruhundan arındırılmış laik bir mekânın, insanların ve kendi geçim araçlarının ayrılabilmesi için bir ön koşul olduğunu ortaya koymuştur.

Lefebvre mekânın bir ürün olduğu kadar bir *ortam* olduğu konusunda bizleri uyarmaktadır. Mekânsal olanı anlama ve yaşama biçimlerimizdeki değişimler, kapitalist ulus devletlerden oluşan dünyamızın her ölçekte beklenmeyen jeopolitiğe boyun eğdiğine dair ipuçları vermektedir; mesafenin ve farklılığın değişen mekânı olarak kendi bedenlerimiz, dünyamız ve gezegenlerle olan ilişkimize dair yeni bir anlayış.

Rob Shields, Alberta Üniversitesi

Lefebvre'in Önemli Çalışmaları

Lefebvre, H. & Guterman, N. (1934) *Morceaux choisis de Karl Marx*. Paris: NRF.

Lefebvre, H. & Guterman, N. (1936) *La Conscience Mystifiée*. Paris: Gallimard.

Lefebvre, H. & Guterman, N. (1938) *Morceaux choisis de Hegel*. Paris: Gallimard.

Lefebvre, H. (1947) *Critique de la vie quotidienne, I: Introduction*. Paris: Grasset.

Lefebvre, H.(1959) *La Somme et le reste*. Paris: La Nef de Paris.

Lefebvre, H. (1968a) *Sociology of Marx*. Çev: N. Guterman. New York: Pantheon. (Türkçesi Lefebvre, H. (1996) Marx'ın Sosyolojisi. Çev: Selahattin İlav. İstanbul: Sorun Yayınları)

Lefebvre, H. (1968b) *Dialectical Materialism*. Çev: J. Sturrock, London: Cape. (Türkçesi Lefebvre, H. (2006) Diyalektik Materyalizm. Çev: Barış Yıldırım. İstanbul: Kanat Kitap)

Lefebvre, H. (1969) *The Explosion: From Nanterre to the Summit*. Paris: Monthly Review Press (orijinali 1968 yılında yayınlanmıştır).

Lefebvre, H. (1978) 'Les Contradiction de L'Etat', *De L'Etat*, Vol. 4. Paris: UGE.

Lefebvre, H. (1991a) *The Critique of Everyday Life, Volume 1*. Çev: J. Moore, London: Verso (orijinali 1947 yılında yayınlanmıştır). (Türkçesi Lefebvre, H. (2012) Gündelik Hayatın Eleştirisi 1. Çev: Işık Ergüden. İstanbul: Sel Yayınları)

Lefebvre, H. (1991b) *The Production of Space*. Çev: N. Donaldson-Smith, Oxford: Basil Blackwell (orijinali 1947 yılında yayınlanmıştır). (Türkçesi Lefebvre, H. (2014) Mekânın Üretimi. Çev: Işık Ergüden. İstanbul: Sel Yayınları)

Lefebvre, H. (1996) *Writings on Cities*. Çeviri ve editörlük: E. Kofman & E. Lebas, Oxford: Basil Blackwell.

Lefebvre, H. (2002) *Critique of Everyday Life II*. London: Verso (orijinali 1941 yılında yayınlanmıştır). (Türkçesi Lefebvre, H. (2013) Gündelik Hayatın Eleştirisi II Gündelik Hayat Sosyolojisinin Temelleri. Çev: Işık Ergüden. İstanbul: Sel Yayınları)

Lefebvre, H. & Régulier, C. (2003) *Henri Lefebvre: Key Writings*. Çeviri ve editörlük: S. Elden, E. Lebas & E. Kofman, London: Continuum.

Lefebvre, H. (2003) *The Urban Revolution*. Çev: R. Bononno, Minneapolis: University of Minnesota Press. (Türkçesi Lefebvre, H. (2017) Kentsel Devrim. Çev: Selim Sezer. İstanbul: Sel Yayınları)

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Blum, V. & Nast, H. (1996) 'Where's the difference? The heterosexualization of alterity in Henri Lefebvre and Jacques Lacan', *Environment and Planning D: Society and Space* 14: 559–80.

Castells, M. (1977) *The Urban Question: A Marxist approach*. London: Edward Arnold.

Gottdiener, M. (1985) *Social Production of Urban Space*. Austin: University of Texas.

Gregory, D. (1994) *Geographical Imaginations*. Oxford: Blackwell.

Hess, R. (1988) *Henri Lefebvre et l'aventure du siècle*. Paris: Editions A. M. Métailié.

Home, S. (1988) *The Assault on Culture: Utopian Currents from Lettrisme to Class War*. London: Aporia Press and Unpopular Books.

Jameson, F. (1991) *Postmodernism or, the Cultural Logic of Late Capitalism*. London: Verso.(Türkçesi Jameson, F. (2011) Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı. Çev: Nuri Plümer ve Abdulkadir Gölcü. Nirengi Kitap)

Lugones, M. (2003) *Pilgrimages/Peregrinajes: Theorizing Coalition against Multiple Oppressions*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.

Marcus, G. (1989) *Lipstick Traces*. Cambridge, MA: Harvard.

Martins, M. (1983) 'The theory of social space in the work of Henri Lefebvre', R. Forrest, J. Henderson & P. Williams (eds), *Urban Political Economy and Social Theory: Critical Essays in Urban Studies*. London: Gower. s.160–85.

Marx, K. (1844) 'The Jewish question', H. J. Stenning (Çev:), *Selected Essays*, Leonard Parsons 1926. s. 40-97. Orijinali 1844 yılında yayınlanmıştır. Gözden geçirilen tercümesi www.marxists.org/archive/marx/works/1844/jewish-question/ adresinde bulunmaktadır. 15 Haziran 2009 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Merrifield, A. (1993) 'Space and place: a Lefebvrian reconciliation', *Transactions of the Institute of British Geographers*, 18: 516–31.

Ostrowetsky, S. (2008) 'L'Identité des droits'. Paper presented to Colloque de la pensée d'Henri Lefebvre, Vienna 2000, *La Somme et le Reste: Etudes Lefebvriennes* 13, s.2–14. Online: cep.cl/Cenda/Cen_Documentos/Varios/S&R-13.pdf Accessed 1 July 2009.

Poster, M. (1975) *Existential Marxism in Postwar France: From Sartre to Althusser*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Ross, K. (1988) *The Emergence of Social Space: Rimbaud and the Paris Commune*. New York: Macmillan.

Sartre, J.-P. (1958) *Being and Nothingness*. Çev: H. E. Barnes, New York: Methuen/ Philosophical Library (orijinali: *L'Etre et le Néant*, Gallimard 1943).

Shields, R. (1989) 'Social Spatialisation and the Built Environment : The Case of the West Edmonton Mall', *Environment and planning D : Society and Space*, 7.2 (Summer). s. 147–64.

Shields, R. (1990) *Places on the Margin: Alternate Geographies of Modernity*. London: Routledge.

Shields, R. (1999) *Lefebvre: Love and Struggle: Spatial Dialectics*. London: Routledge.

Short, R. S. (1966) 'The politics of surrealism 1920–1936', *Journal of Contemporary History*, 1: 3–26.

Short, R. S. (1979) 'Paris Dada and surrealism', *Journal of European Studies* 9: 1–2 (Mart/Haziran).

Smith, N. (1984) *Uneven Development; Nature, Capital and the Production of Space*. Oxford: Blackwell.

Snart, J. (2001) 'Disorder and entropy in Pynchon's *Entropy* and Lefebvre's *The Production of Space*'. *CLCWeb: Comparative Literature and Culture* 3.4 (Aralık). İnternet adresi: clcwebjournal.lib.purdue.edu/clcweb01-4/snart01.html 1 Eylül 2006 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Soja, E. (1989) *Postmodern Geographies, the Reassertion of Space in Critical Social Theory*. London: Verso.

Soja, E. (1996) *Third Space*. Oxford: Blackwell.

Zimmerman, M. (1975) 'Polarities and contradictions: theorectical bases of the Marxist-Structuralist encounter', *New German Critique*, 3: 1(Kış). s. 69–90.

38 David Ley

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Kanada kentleri ile ilgili yaptığı araştırmalar ile bilinen bir coğrafyacı olan David Ley coğrafya alanında lisans derecesini 1968 yılında Oxford Üniversitesi'nden almış, 1972 yılında Pensylvania Devlet Üniversitesi'nde doktora çalışmalarını tamamlamıştır. Bu yıllar Anglo-Amerikan coğrafyasında önemli ihtilafların ve değişimlerin olduğu yıllardır ve mekânsal bilimin "paradigması" eleştirel sosyal teori ve hümanist felsefenin alternatif perspektiflerinden etkilenen genç bir nesil tarafından reddedilmiştir. Pozitivist mekân kuramcısı William Bunge'ın (1969) Detroit kentinde "sokaklarda" araştırmalar yapmaya döndüğü ve David Harvey'in (1973) Marksist sosyal teoriye doğru yürüyerek kentler içerisinde sosyal adalet konusunu ele almaya başladığı bir zamanda, David Ley doktora sonrasındaki çalışmaları kapsamında Philadelphia kentindeki bir mahalleyi ampirik olarak incelemekle meşguldü. Bu yaratıcı çalışma daha sonra *The Black Inner City as Frontier Outpost: Images and Behaviour of a Philadelphia Neighbourhood* (Ley, 1974) adı ile yayınlanmış ve kısa sürede ses getirmiştir. Bu "klasik" çalışma birçok yönden (bk. Jackson ve arkadaşları, 1998) gelecekteki kariyerinin odağına ilişkin ipuçları sunmakla kalmamış (kentsel sosyal coğrafya) aynı zamanda çok farklı nicel ve nitel kaynaklara dayanan ve farklı teorik perspektifleri birleştirip özetleyen özgün araştırma stratejisini de ortaya koymuştur.

David Ley otuz beş yılı aşkın bir süreyi kentsel dönüşüme ilişkin çağdaş sorunları ayrıntılı biçimde araştırmaya ve bunlarla ilgili yaratıcı teoriler geliştirmeye adamıştır. Ley, uzun süre Vancouver'da bulunan British Columbia Üniversitesi'ne çalışmış, kentlerin dönüşüm

sorunları üzerine araştırmalar yapmış ve yayınlar hazırlamıştır. İlgi alanları kent merkezindeki alt kültürler, konut ve diğer ortak arazi kullanımları (ör. Ley, 1974), "yeni orta sınıfın" ortaya çıkışı ve diğer mutenalaştırma sorunları (ör. Ley, 1987; Ley ve Olds, 1988, 1996; Ley ve Dobson, 2008), göç, etnik kimlik ve küreselleşme (ör. Ley, 1995, 1999, 2007; Ley ve Smith, 2000) gibi konuları içermektedir. Ley ayrıca ara sıra sosyal coğrafya, postmodernizm ve kentin gelişimine ilişkin makaleler de yazmıştır (ör. Duncan ve Ley, 1993; Ley, 1985, 1993a, 1994, 2003, 2006). Son dönemde, Doğu Asya'dan Kanada'ya taşınan varlıklı göçmenler, Kanada kentlerindeki göçmenler arasındaki yoksulluk (özellikle Toronto ve Vancouver), çokkültürlülük ve farklılığın yönetimi, göçmenlere ait kiliselerin kentsel hizmet noktası olarak kullanımı, küreselleşme döneminde konut piyasası, mutenalaştırmanın durdurulması (Ley, 2009) gibi konularla ilgilenmektedir. *Urban Studies* dergisi için ortak editörlüğünü yaptığı bir derleme "Gentrification and public policy" (Lees and Ley, 2008) Ley'in geniş (yerel ve ulusal) kapsamlı perspektifini ve kentsel sosyal coğrafya alanında devam eden ağırlığını gözler önüne sermektedir.

Ley'in yaptığı katkılar arasında vurgulanması gereken dört temel özellik bulunmaktadır. İlk olarak, yerel şartlara ve onların târihî, coğrâfî ve siyâsî bağlamına duyarlı olarak şekillendirilen teorinin eleştirel biçimde geliştirilmesi ile ayrıntılı ampirik araştırmaları birleştirme biçimindeki yöntemine daima bağlı kalmıştır (ör. Ley, 1996; Ley ve Tutchener, 2001). İkinci olarak, siyâsî konularla ilgili olan sorunlara dayalı bir araştırma anlayışına sadık kalmıştır. Üçüncü olarak teorik perspektiflere, kaynaklara ve yöntemlere karşı eklektik, eleştirel ve sentetik bir yaklaşım geliştirmiş, hem nitel hem nicel kanıtlardan faydalanmıştır: Kendi sözleri ile "Ben, "yorum" ve "ölçüm" kavramlarının bir biçimde uyumsuz olduğuna inanan görüşe katılmıyorum" (Ley, 1998: 79). Dördüncü olarak kariyeri boyunca, çok sayıda ortak yazarlı makale ve ortak editörlü derlemeden görülebileceği üzere iş birliğine büyük önem vermiştir. Ley, 2003 yılında Trudeau Vakfı Ödülü'ne layık görülmüştür; ödülün verildiği ilk yıl olan 2003'te dört kişi bu ödüle layık görülmüştür. Vakıf sosyal bilimler ve beşerî bilimler alanlarında üstün nitelikli araştırmaları desteklemek için kurulmuş, özellikle "demokratik değerler ve insan hakları, vatandaşlık ve toplumsal eşitlik, insanoğlunun

doğa ile olan etkileşimi" konularına vurgu yapmıştır (UBC, 2009: sayfa belirtilmemiş).

Ley daha geniş teorik anlamda, beşerî coğrafya alanındaki üç önemli yaklaşımı eleştirel biçimde ele almıştır: Hümanist perspektifler ve özellikle sosyal olana dair fenomenolojik ilgi (özneler arası yaşam dünyası) (ör. Ley, 1977; Ley ve Samuels, 1978), Marksizm'in ve yapısalcığın eleştirisi (ör. Ley ve Duncan, 1982), postyapısalcı ve postmodern fikirler (ör. Ley, 1993a, 1993b, 2003).

Mekânsal Katkıları

Ley'in kariyeri, kentsel sosyal olguların açıklanması için kullanılan teorik çerçevelerle ilgili önemli tartışmaların yaşandığı ve bir bakıma çerçeve bolluğu olan bir döneme denk gelmiştir. 1970'li yıllarda, "genel kanunlara" ve nicel ölçümlere dayanan, yerelde yaşayan insanlarla veya o yerelin özellikleri ile ilgilenmeyen, kentsel yapılara ilişkin pozitivist modeller, modern kentlerin her tipteki ve çeşitteki "gerçek" sorunlarını anlama amacındaki yeni nesil coğrafyacılar tarafından büyük ölçüde reddedilmişti. Bazıları için eleştirel sosyal teori (ve özellikle Marksizm'den etkilenenler) toplumsal yapılar (sınıf), sermayenin akışı (özellikle küreselleşme), kentsel politika mekanizmaları (veya iktidar) gibi konulara ilişkin anlayışların içerisine yerleştirilen kentlerin sosyal coğrafyasının daha derin bir analizi için çerçeve oluşturmaktaydı. Bazı kent coğrafyacıları daha ampirik bir yol izlediler ve kentlerin sosyal coğrafyalarını çalışırken daha erken dönemde hâkim olan hümanist gelenekten faydalandılar. Bu noktada kentlerin özgün tarihsel ve kültürel deneyimi, yerel toplulukların bu mekânları nasıl algıladığı ve bu mekânlarda nasıl yaşadığına yapılan vurgu ile birlikte yerel özellikler daha geniş uluslararası bağlamlar ve açıklayıcı çerçeveler içerisine yerleştirilse bile çok önemli görülmekteydi.

Ley bu hümanist yaklaşımı Philadelphia (Ley, 1974) ile ilgili çalışmasında benimsemiş, birbirlerinden oldukça farklı olan fakat yine de bağlantıları bulunan Fransız geleneği *geographie humaine*, kentsel ekoloji yaklaşımı ile Şikago Okulu, davranış bilimleri ve çevre psikolojisi ve yeni yeni ortaya çıkan fenomenolojiden yararlanmıştır. Ley teorik çerçeveyi kente bakılacak bir lens gibi kullanmaktan ziyade, Philadelphia kentindeki mahallelere ve buralarda yaşayan insanların

deneyimlerine ait doğrudan elde ettiği bilgiler ile işe başlamış, çeşitli kaynakları ve analiz yöntemlerini birleştirmiş, birden fazla teorik çerçeveden yararlanmıştır. Kişisel olan ve yansıtılanı, kentsel analizin daha soyut teorik dili ile çakıştırmıştır. Peter Jackson (Jackson ve arkadaşları, 1998: 75) bu eserle ilgili olarak şunları söylemektedir: "Kitap ilk basımını yaptığındaki heyecanımızın sebebi açıktı. Deneyimlerden doğan bir doğruluğu vardı ve okuyuculara otoritenin sesi ile hitap ediyordu. Yazar o mekânlara gitmişti ve olayları olduğu gibi anlatıyordu. Bizler "etnografik otoriteyle" ile ilgili iddialar karşısında şüpheci olmayı daha sonra öğrendik. Şimdi olduğu gibi o dönemde de kitap sosyal coğrafyanın gelişiminde bir dönüm noktasının sinyallerini veriyordu."

Ley kariyeri boyunca gündemde olan teorik çerçeveleri eleştirel biçimde ele almış, sosyokültürel bir bakış açısı olarak hümanist perspektif ve kentsel deneyime istikrarlı bir biçimde ilgi duymuştur. Hem nitel hem de nicel metodolojileri kullanması bu durumun ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur; katılımcı gözlemleri, derinlemesine mülakatlar, istatistikî kayıtlar, resmî belgeler ve hatta kentsel veya bölgesel romanlar da Ley tarafından kullanılmıştır. Ley'e göre mekânın konumu olduğu gibi tarihi de vardır ve bunlardan daha önemlisi içerisinde yaşayan topluluklar için çeşitli anlamları olmasıdır. Hem genel hem de belirli kentler ve mahallelerde yaşanan dönüşümleri açıklamak için ortaya koyduğu izahlar çeşitli faktörlere dayanıyordu (ekonomik, siyâsî, kişisel, târihî ve kültürel).

İlginç bir biçimde 1985 yılında *Progress in Human Geography* dergisi için hazırladığı bir inceleme yazısında başlığı "Kültürel/hümanist coğrafya" olarak belirledi; bunu belki de ortaya çıkmakta olan "yeni" kültürel coğrafya ve daha erken dönemlerden beri var olan hümanist coğrafya arasındaki ilişkileri ve gerilimleri düşünerek seçmiştir (Ley, 1985). Bu başlık aynı zamanda onun fikirlerinin gelişimini de yansıtmaktadır, çünkü disiplin içerisindeki ilerlemeci teorik gelişmeleri içselleştirirken çalışmalarında hümanist ve liberal bir çizgiyi de korumayı bilmiştir. Teorinin tek başına sağlayacağı faydalar konusunda şüpheci davranmış fakat topluluklar tarafından deneyimlenen gerçek coğrafyaya yani ampirik olana vurgu yaparak teorinin eleştirel biçimde gelişmesine katkı yapmıştır. Bu açıdan Ley özünde "gömülü teoriyi" savunanlardandır (Hamnett, 1998).

Yayınlarına çok sayıda yazar tarafından referans verilmesi, çok çeşitli araştırmacılar ile yaptığı iş birlikleri, eğitimli toplum içerisindeki üst düzey pozisyonu Ley'in coğrafya disiplini içerisinde hem kentsel sosyal coğrafya hem de ötesindeki önemli etkisinin devam ettiğini göstermektedir. Bir kent coğrafyacısı olarak yaptığı katkı, kapsamlı ampirik çalışmalar yürütmesi ve yirminci yüzyılın ikinci yarısında karşımıza çıkan kentlerin yeniden yapılanmasına dair sentetik ve özgün açıklamalar geliştirmek için modern teorilerden faydalanmasıdır. Bir sosyal ve kültürel coğrafyacı olarak yaptığı katkı kamu politikaları ile ilgili araştırmaların geçerliliği ile ilgilenmesi ve sosyoekonomik mekân, topluluklar ve kültürler, yerel yönetişim, daha geniş ölçekte (ulusal ve uluslararası) ekonomik ve siyâsî süreçler arasındaki etkileşime saygı duymasıdır. Ley bunların yanı sıra coğrafyanın felsefî ve teorik gelişimine de katkılar yapmıştır. Bu katkıları arasında pozitivizm eleştirileri ve sosyal (ve kültürel) coğrafya içerisindeki daha fenomenolojik perspektiflerin desteklenmesi (Ley, 1977), yapısalcı/*Marksist* yaklaşımların eleştirilmesi (Ley ve Duncan, 1982) ve "postmodern kent" ile ilgili tartışmalara yaptığı katkılar yer almaktadır (Ley, 1989, 2003; Duncan ve Ley, 1993).

Ley kariyeri boyunca yetişmekte olan plancılar, siyasa yapıcılar ve araştırmacıları verdiği dersler ve doktora çalışmalarına yaptığı danışmanlık ile etkilemiştir. *A Social Geography of the City* (1983) eserinde Ley, lisans öğrencileri için sosyal (ve kültürel) kent coğrafyası ile ilgili kendi kavramlarının (günlük hayat, kentsel yaşamın toplumsal temelleri, bir yuva olarak ve insânî deneyim olarak kent üzerine olan ilgisi) kapsamını ve eleştirel bir sentezini sunmuştur.

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Ley'in 1970'li yılların başlarından günümüze kadar, kentsel dönüşümün toplumsal ve kültürel bir deneyime olan ilgisi üzerinden yaptığı katkılarda bir devamlılık ve eleştirel anlamda gelişme söz konusudur. Mevcut tartışmalara özgün ve bazı durumlarda da tartışmalı katkılar yapmıştır. Bu durum modern Kanada kentlerinin yeniden yapılanması ve özellikle rutenalaştırma ve daha yakın dönemde Kanada Metropol Projesi içerisindeki rolü üzerinden göçün etkisi üzerine yaptığı çalışmalara yansımıştır (Ley, 1995; Ley ve Tutchener, 2001).

Ley ekonomik ve kültürel faktörler ile birlikte küresel ve yerel faktörleri de bir araya getiren bir açıklama geliştirmiştir. Bu sentez detaylı ampirik araştırmalar ve farklı kuramsal perspektiflerin kapsamı, katkısı ve potansiyel entegrasyonu ile ilgili eleştirel duruşu sayesinde elde ettiği önemli bir başarıdır.

Örneğin *The New Middle Class and the Remaking of the Central City* (Ley, 1996) eserinde yazar, sanayileşme sonrası döneme geçiş ile ilgili teorilerden faydalanarak modern kentlerde deneyimlenen mutenalaştırma pratiklerinin farklı gelişimlerine ilişkin ikna edici açıklamalar geliştirmiştir. Yaptığı çalışma altı Kanada kentinin detaylı analizlerini içermesine rağmen, açıklamaları diğer ulusal bağlamlarda kentsel değişimleri anlamak için kullanılabilir. Ley mutenalaştırmanın yerel iş piyasasında yaşanan değişimlerin bir sonucu olduğunu iddia etmekte, bu durumu özellikle finansa dayalı hizmet sektörünün gelişimine bağlamaktadır. Bu sektör kentlerin merkezî bölgelerinde yoğunlaşmaktadır ve çok fazla sayıda çalışanı ve yöneticisi bulunmaktadır. Yazarın iddiası hem yerel hem kültürel faktörleri daha geniş anlamda ekonomik ve küresel güçler ile birleştirmektedir. Ley mutenalaştırmanın yaşandığı mahallelerin yer aldığı kentlerin kültürel anlamda en canlı ve yaratıcı kentler olduğunu da belirtmektedir (bunlar Richard Florida'nın yaratıcı sınıflar ile ilgili iddialarının bir öncüsüdür). Ley, hippilerin ve sanatçıların "yeni orta sınıfların storm-trooper'larıdır" (Ley, 1996: 194), çökmekte olan kent merkezindeki mahallelere taşınırlar ve buraları yenileyerek yeniden canlandırırlar, iddiasındadır. Bunu yeni orta sınıfların (profesyoneller ve yöneticilerden oluşan gruplar) buralara taşınması izler; belki de öncelikle yeni kafeler ve kültür mekânlarına gitmeye başlarlar ve daha sonra yerel konut piyasası üzerine etki ederler.

Dolayısıyla Ley, hümanist bir biçimde mutenalaştırıcıların duygu yapısına yanıt verdiğini, bunun da değişmekte olan kent merkezindeki mahallelerde ortaya çıkan kültürel kimlik olduğunu belirtmektedir. Yani mutenalaştırma hem daha geniş anlamda ekonomik ve siyâsî güçlerin (yeniliklere dayalı olan finans hizmetlerinin ve diğer iş kollarının gelişimi) ve verili bir yerelliğin özgün koşulları içerisinde yer alan yerel kültürel kimliklerin ve yaratıcılığın gelişiminin (ticarileştirilerek, o alana yeni gelmekte olan orta sınıflara pazarlanan bir ürün) bir

araya gelmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu konu ile ilgili yorumda bulunanlar, özellikle Neil Smith (1996), Ley'in mutenalaştırmayı destekleme ile ilgili olarak yeni orta sınıflara verdiği önem konusunda şüphecidir fakat postmodern kent merkezlerinin oluşumunda tüketim kültürü üzerine yaptığı vurgu, kent coğrafyası alanında oldukça etkili olmuştur (bk. Hamnett, 1998).

Ley, "postmodern kent" kavramını ele alırken "postmodern coğrafyacıların" aşırı teorik ve dilbilimsel egzersizlerinden kaçınmakta (ör. Ed Soja) ve postmodern olanı günlük kentsel ortamın kültürel siyasetine dair ampirik çalışmalarla araştırmaktadır. Örneğin Ley, Vancouver kentinde kooperatif konutlara ilişkin bir araştırma yaparken "postmodern peyzajın diğerleri gibi aldatıcı olarak anlaşılması gerektiğini, ayrıca sadece yeni burjuvaya ait olmayan, daha insânî, ahlâkî kamusal değerleri ortaya koyabileceğini" iddia etmektedir (Ley, 1993b: 130). Daha sonra "direnişin postmodernizmine" ve "duyarlı kentsel mekân oluşumuna" atıfta bulunmaktadır. Bu noktada yazar kendi ampirik analizini "kavramların dikkatli bir şekilde tanımlanmasını göz ardı eden ve peyzaja ait yorumlarda çok yüzeysel olan postmodern mimariye ilişkin oldukça partizan olan söylem" ile karşılaştırmaktadır (Ley, 1993b: 145). Sonuç olarak, Ley "farklılığın ontolojisi, çok sesli epistemoloji ve katılım siyaseti üzerinden yapılı çevrede muhalif bir postmodernizmi" savunmaktadır. Ley postmodernizm ile ilgili bu duruşunu meşrulaştırırken kavramı modern kültürün ve kentleşmenin genel bir tanımlayıcısı olarak kullanmanın, onu tartışmadan kabul edilmiş bütünleyici bir olgu olarak formüle etmek ile aynı tuzağa düşmek olduğunu belirtmektedir. Ley daha ziyade peyzajı bir süreç olarak algılayarak belirli kentsel peyzaj biçimlerinin ortaya çıkmasına yol açan olumsal coğrâfî ve târihî bağlamları anlayabileceğimizi iddia etmektedir (karşılaştırmak için bk. Harvey, 1989).

Paul Rodaway, Lancaster Üniversitesi

Ley'in Önemli Çalışmaları

Ley, D. (1974) *The Black Inner City as Frontier Outpost: Images and Behaviour of a Philadelphia Neighbourhood*. Washington DC: Association of American Geographers.

Ley, D. & Samuels, M. (ed.) (1978) *Humanistic Geography: Problems and Prospects*. London: Croom Helm.

Ley, D. & Duncan, J. (1982) 'Structural Marxism and human geography: a critical assessment', *Annals of the Association of American Geographers*, 72: 30–59

Ley, D. (1983) *A Social Geography of the City*. New York: Harper and Row.

Ley, D. (1985) 'Cultural/humanist geography', *Progress in Human Geography*, 9: 415–23.

Ley, D. (1998) 'Revisiting the black inner city', *Progress in Human Geography*, 21: 78–80.

Duncan, J. & Ley, D. (eds) (1993) *Place/Culture/Representation*. London: Routledge.

Ley, D. & Hasson, S. (1994) *Neighbourhood Organisation and the Welfare State*. Toronto: Toronto University Press.

Ley, D. (1996) *The New Middle Class and the Remaking of the Central City*. Oxford: Oxford University Press.

Ley, D. (1999) 'Myths and meanings of immigration and the metropolis', *Canadian Geographer*, 43: 2–19.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Bunge, W. (1969) 'The first years of the Detroit Geographical Expedition: a personal report', Field Notes 1: 1–9. Reprinted in R. Peet (ed.) *Radical Geography* (1977). London: Methuen. s. 31–9.

Hamnett, C. (1998) '*The New Urban Frontier: Gentrification and the Revanchist City* (Neil Smith), *The New Middle Class and the Remaking of the Central City* (David Ley), *Gentrification and the Middle Class* (Tim Butler): Book Review Essay', *Transactions of the Institute of British Geography*, 23: 412–16.

Harvey, D. (1973) *Social Justice and the City*. Oxford: Blackwell.

Hayvey, D. (1990) *Condition of Postmodernity*. Cambridge: Blackwell.

Jackson, P., Palm, R. & Ley, D. (1998) 'Classics in human geography re-visited: David Ley (1974) *The Black Inner City as Frontier Outpost* – Commentaries 1 and 2, and Response from David Ley', *Progress in Human Geography*, 22: 75–80.

Lees, L. & Ley, D. (2008) 'Gentrification and public policy', *Urban Studies*, 45 (12): 2379–648

Ley, D. (1977) 'Social geography and the taken for granted world', *Transactions of the Institute of British Geographers*, 2: 498–512.

Ley, D. (1987) 'Styles of the times: liberal and neo-conservative landscapes of inner Vancouver 1968–1996', *Journal of Historical Geography*, 113: 40–56.

Ley, D. (1989) 'Modernism, postmodernism and the struggles for place', J. Agnew & J. Duncan (eds), *The Power of Place.* London: Unwin Hyman s. 44–55.

Ley, D (1993a) 'Postmodernism, or the cultural logic of advanced intellectual capital', *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie,* 84: 171–4.

Ley, D. (1993b) 'Co-operative housing as a moral landscape: re-examining "the post-modern city"', in D. Ley and L. Bourne (eds), *The Changing Social Geography of Canadian Cities.* Montreal: McGill University Press. s. 128–48.

Ley, D (1994) 'Theoretical pluralism in Anglo-American human geography', *Annals of the Japan Association of Economic Geographers,* 40: 63–74.

Ley, D. (1995) 'Between Europe and Asia: the case of the missing sequoias', *Ecumene,* 2: 187–210.

Ley, D (2003) 'Forgetting postmodernism? Recuperating a social history of local knowledge', *Progress in Human Geography,* 26: 537–60.

Ley, D (2006) 'Places and contexts in the making of a geographer', S. Aiken & G. Valentine (eds), *Philosophies, People and Practices: An Introduction to Approaches in Human Geography.* London: Sage. s. 173–83.

Ley, D (2007) 'Countervailing immigration and domestic immigration in gateway cities: Australian and Canadian variations on an American theme', *Economic Geography,* 83 (3): 231–54.

Ley, D (2009) www.geog.ubc.ca/~dley/homepage.html – David Ley's University of British Columbia web pages which include his list of publications and postgraduate students supervised since 1983. Accessed June 2009.

Ley, D. & Dobson, C. (2008) 'Are there limits to gentrification? The contexts of impeded gentrification in Vancouver', *Urban Studies,* 45(12): 2471–98.

Ley, D. & Olds, K. (1988) 'Landscape as spectacle: world fairs and the culture of heroic consumption', *Environment and Planning D: Society and Space,* 6: 191–212.

Ley, D. & Smith, H. (2000) 'Relations between deprivation and immigrant groups in large Canadian cities', *Urban Studies,* 37: 37–62.

Ley, D. & Tutchener, J. (2001) 'Immigration, globalisation and house prices in Canada's gateway cities', *Housing Studies,* 16: 199–223.

Smith, N. (1996) *New Urban Frontier: Gentrification and the Revanchist City.* New York: Routledge.

UBC (2009) University of British Columbia, Geography Department www.geog.ubc.ca/department/news.html Haziran 2009 tarihinde erişim sağlanmıştır.

39 Kevin Lynch

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Kevin Andrew Lynch, Amerika'nın önde gelen tüm kent araştırmacıları gibi Şikago ile bağlantılara sahipti fakat bu bağlantılar profesyonel kariyerinden çok çocukluğuna dayanıyordu. İrlanda kökenli bir ailenin üçüncü ve en küçük çocuğu olarak 1918 yılında dünyaya gelen Lynch, kentin kuzey bölgesinde etnik anlamda birbirinden farklı fakat varlıklı grupların yer aldığı bir alanda büyüdü. Kevin önce özel öğretmenlerden, daha sonra mahallesinde bulunan Katolik ilkokuldan eğitim aldı. Daha sonra iki ağabeyini takip ederek öğrencilerin etraflarındaki dünya ile düşünmelerine ön ayak olan ilerlemeci bir müfredata sahip laik bir lise olan Francis W. Parker'a devam etti. Ekonomik bunalımın yaşandığı yıllarda aldığı bu eğitim toplumsal konularla ilgilenmesini sağladı. Daha sonraki yaşamında bu okulda geçirdiği dönemin mimarlık ve felsefe ile birlikte kariyeri boyunca devam eden beşerî çevre ve sosyal adalet kavramlarına olan ilgisinin ortaya çıkmasında önemli rol oynadığını belirtmiştir (Banerjee ve Southworth, 1990: 11).

Yüksek öğrenimi ve profesyonel eğitimi ise daha belirsiz bir yol izlemiş olmasına rağmen, bir mimarın üç boyutlu ve görsel tasarım duyarlılığı ile bir plancının kentsel formlar ve yapılara ilişkin algılarını birleştirmesini sağlamıştır. Yale'de aldığı bir yıllık mimarlık eğitiminden sonra (1935–6), önemli modern mimar Frank Lloyd Wright tarafından yönetilen stajyer mimarlık bursunu kazanmış, daha sonra mühendislik eğitimi almak için Rensselaer Politeknik Enstitüsü'ne geçmiş, 1939-1940 yılları arasında ise biyoloji eğitimi almıştır. Özel bir firmada mimarlık yaptıktan sonra İkinci Dünya Savaşı boyunca ABD ordusu mühendisler birliğine girmiş, 1946 yılında yüksek öğrenimine

geri dönmüştür. Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nden (MIT) 1947 yılında şehir plancısı olarak mezun olmuştur. Lynch yüksek lisans ve doktora yapmadığı için sahip olduğu tek diploma budur.

Eğitimi boyunca yaşadığı bu değişimler kariyerinin geri kalanının izlediği yol ile oldukça farklıdır. Greensboro (Kuzey Carolina, ABD) kentinde şehir plancısı olarak bir yıl çalıştıktan sonra 1948 yılında şehir planlama konusunda ders vermek üzere MIT'e geri çağırılmıştır (bu çağrı lisans eğitimi sonunda yazdığı, Cambridge, Massachusetts'e ilişkin alan çalışmasına yer verdiği kentsel yenileme ile ilgili tezinin çok başarılı olması sebebi ile gerçekleşmiştir (Lynch, 1947). 1963 yılında profesör olmuş, 1978 yılında emekli olana kadar da MIT'te çalışmıştır. Daha sonra kendisini mesai arkadaşı Stephen Carr (Carr, Lynch ve arkadaşları) ile birlikte kurduğu danışmanlık firmasına adamasına rağmen 1984 Haziran ayındaki ani ölümüne kadar MIT kapsamında araştırmalarına devam etmiştir.

MIT dâhilindeki bu istikrarlı kariyeri araştırmalara olan yaklaşımındaki istikrara da katkıda bulunmuştur, çünkü 1950'li yıllardaki çalışmalarında geliştirdiği temalara kariyeri boyunca tekrar tekrar geri dönme imkânına sahip olmuştur. Örneğin 1952 yılında insanların büyük kentlerin sokaklarında nasıl hareket ettikleri sorusuna kafa yormuş, bu konuyu MIT dâhilindeki bir seminerde estetiğe ilişkin daha geniş kapsamlı sorular ile ilişkilendirmiştir (Lynch, 1984: 152). Ford Vakfı'ndan aldığı burs ile Floransa'da geçirdiği bir yıl, yerin kent içerisindeki önemine ilişkin derin bir idrak geliştirmesine, gözlemlerini kaydetmek için gösterim prensipleri yaratmasına, kentsel formların doğasını ortaya koymasına olanak tanımıştır. Kentsel formlardan bu denli etkilenmesi Rockefeller Vakfı tarafından fonlanan beş yıllık bir araştırma programı oluşturmasına olanak tanımıştır (ayrıca bk. Lynch, 1954). Lynch bu programı MIT Gelişmiş Görsel Çalışmalar Merkezi'nin kurucusu ve başkanı olan Gyorgy Kepes ile birlikte yönetmiştir. 1954 yılında başlayan programın amacı "kentsel formlara ait teorik kavramlar geliştirilmesine yönelik araştırmalar yapmak ve algısal çevremizi anlamaya, dışa vurmaya ve kontrol etmeye yarayan temel kriterler ve teknikler geliştirmektir" (MIT, 2009: sayfa belirtilmemiş). Fakat proje geliştikçe vurgu değişmiştir. 1958–59 yıllarına gelindiğinde proje "kentsel peyzajın birey tarafından algılanmasının ... kentte yaşayanların

ve otoyolda yolculuk edenlerin kafalarındaki kente ilişkin imgelerin ve kent içerisinde sembollerin ve işaretlerin kullanımının araştırılmasına" doğru yönelmiştir. Bu çalışmanın hedefi "kent için yeni tasarım olasılıkları ve prensiplerinin geliştirilmesidir" (age.).

Bu programın ana sonuçları *The Image of the City* (Lynch, 1960) içerisinde yer almıştır. Bu eser, yazarın yedi kitabı arasında en fazla referans verilen çalışmadır (Pearce ve Fagence, 1996: 584) ve gelecekteki araştırmalarının çerçevesini ortaya koymaktadır. *Site Planning* (Lynch, 1962) adındaki ders kitabı niteliğindeki eseri *The Image of the City* çalışmasında ortaya konan algısal analizlerin planlama alanındaki yansımalarını ele almış, ortak yazarlı *A View from the Road* (Appleyard ve arkadaşları, 1964) kentsel imgelerin inşa edilmesinde yolculukların rolünü incelemiştir. Lynch, eleştirel düşünceye odaklandığı bir nadasa kalma sürecinden sonra (Carr ve arkadaşları, 1984: 523) dört kitap yayınlamıştır. *What Time is This Place?* (Lynch, 1972) kent içerisindeki yerlerin zamansal anlamlarını yansıtmaktadır. Bu kitaptaki korumaya ilişkin güçlü savunma *Managing the Sense of a Region* (Lynch, 1976) kitabında da geçerlidir. Lynch bu çalışmasında çevrenin duyumsal anlamını yönetme sorusuna değinmektedir: "Kişinin görebildiği şeyler, ayağının altında hissettikleri, havanın kokusu, çanların ve motosikletlerin sesleri, bu duyuların örüntüleri nasıl yerlerin özelliklerini oluşturuyor, bu özellikler bizim refahımızı, eylemlerimizi ve anlayışımızı etkiliyor?" (Lynch, 1976: 8). *Growing up in Cities* (Lynch, 1977) UNESCO tarafından fonlanan ve çocukların kent algısını araştıran çok uluslu bir program ile ilgilidir. Son olarak *A Theory of Good City Form* (Lynch, 1981) eseri temel insânî değerler ve kent arasındaki ilişkileri değerlendirmekte, bu tür değerlerin nasıl iyi mekânsal ve fiziksel tasarım için performans boyutlarını yönlendirmesi gerektiğini açıklamaktadır.

Mekânsal Katkıları

Lynch kentsel mekânsal bilginin daha iyi anlaşılmasına yönelik dört temel katkı yapmıştır. İlk olarak vatandaşların kentsel çevreye ilişkin algıları ile ilgili bir kavrayış geliştirmiş ve bu konunun çalışılabilmesi için elverişli bir metodoloji ortaya koymuştur. Lynch mekânsal bilginin çevresel "imgelerin" etrafında döndüğünü iddia etmiştir; bu imgeler

insanların deneyimleri yolu ile geliştirdikleri ve davranışlarının temelini oluşturan dünyaya ait zihinsel temsillerdir. Daha önce Kenneth Boulding (1956) tarafından geliştirilen benzer bir fikri yansıtan bu kavram "okunaklılık" kavramı yolu ile kentsel bağlama uygun hâle getirilmiştir (veya bireylerin çeşitli kentsel formları uygun "imgeler" hâlinde örgütleme kolaylığı). Lynch (1960) kentlerin güçlü bir imge çağrıştırdıkları seviyede farklılıklar gösterdiklerini öne sürmüş, buna "imgelenebilirlik" adını vermiştir. Lynch'e göre "imgelenebilir kentler" birbirine bağlı parçalar ile devamlılık örüntüleri biçiminde algılanabilecek kentlerdir. Bir diğer deyişle, eğer bir kent "imgelenebilir" ise o kent aynı zamanda "okunaklıdır"

The Image of the City çalışması, Lynch'in ve çalışma takımının bu fikirleri üç Amerikan kentinde test etmesi üzerinedir; bu kentler Boston, Los Angeles ve Jersey City'dir (New Jersey). Özet olarak, her kentte genellikle orta sınıf mensubu küçük örneklem kümeleri ile görüşmeler yapılmış ve eskizler, özgün özelliklerin listeleri, kent içerisinde belirli seyahatleri yapmak için istikametler, yön bulmaya ilişkin enformel sorular kullanılarak o kentte yaşayanların kent merkezine ilişkin algıları araştırılmıştır. Bireylerin verdiği yanıtlar bir araya getirilmiş ve uzman gözlemciler tarafından yapılan gözlemler ile karşılaştırılmıştır. Değerlendirme kentsel unsurlara ilişkin beş farklı kategoride yapılmıştır: "Yollar" (insanların kent içerisinde hareket ettikleri kanallar), "kenarlar" (sınırlar), "bölgeler", "işaret öğeleri" (tanıdık dükkanlar, kamu binaları, heykeller veya fiziksel özelliği olan noktalar) ve "odak noktaları" (gidilecek yön ile ilgili kararların verildiği stratejik noktalar). Elde edilen sonuçlar kentsel mekânın, daha az tanıdık olan alanları kat eden net biçimde tanımlanmış yollarla bir araya getirilen ve iyi bilinen noktalar üzerinden algılandığını ortaya koymuştur. Bölgelere ilişkin algı, vatandaşlar kenti daha iyi tanıdıkça azalmaktadır; bunun sebebi daha ayrıntılı bilgi edinilmesidir. İşaret öğeleri ise aşinalık arttıkça daha önemli hâle gelmektedir, çünkü yön bulmadaki rolleri önemlidir.

Lynch'in ikinci katkısı yön bulma ve kentsel deneyimin inşasında sokakların önemi ile ilgilidir. Sokakların önemini insan ve trafik akışını hangi seviyede başarılı biçimde yapabildiğine göre ölçen perspektiften farklı olarak Lynch, yolların (temelde sokakları kastetmektedir) kentin imgeleri içerisindeki temel yapısal unsur olduğunu ve kentsel

mekân içerisinde yolculuk etmekten elde edilen duyusal deneyimin imge oluşumu için önemli olduğunu iddia etmektedir. Lynch ve Rivkin (1959) Boston kent merkezinde, belirli bir alanda yürüdükten sonra insanların aklında kalan umulmadık ve farklı özellikleri incelediler. Yukarıda da belirtildiği gibi *The View from the Road* (Appleyard ve arkadaşları, 1964) analizi otoyolda yolculuğu içerecek şekilde genişletmiştir. Bunu dört Amerikan kentinde (Boston, Hartford, New York ve Philadelphia) otoyollarda seyahat eden insanların bilinçli, estetik ve büyük ölçüde görsel deneyimlerini çalışarak yapmışlardır. Bu çalışma Boston kentindeki kuzey doğu otoyolunun yedi millik bir kısmında yapılan daha ayrıntılı bir çalışma ile desteklenmiştir. Elde edilen sonuçlar araba ile yapılan bir yolculuğun kentsel imgeyi üzerine odaklanılandan çok daha farklı etkileyebildiğini ortaya koymuştur. Örneğin, uzaktaki kent siluetinin sağladığı manzara, toprak ve su kütlelerinin değişen etkileri, önemli işaret noktaları Boston'un doğasına ilişkin ipuçları sağlamakta, birey bunları kullanarak çıkarımlar yapmaktadır.

Lynch üçüncü olarak yerin anlamı içerisinde zamanın önemini vurgulamıştır. Bu vurgusu bir bakıma daha önceki çalışmaları için bir düzeltmedir. 1950'li yıllardaki araştırma programı kent imgelerinin kimliği ve yapısı ile ilgilenmiştir ve anlamı formdan ayrı tutmuştur. Fakat Lynch her zaman "mekânsal çevrenin imgesinin anlamlar yüklediğimiz bir iskele olduğunu" belirtmiştir (Lynch, 1972: 241); bu konuya bireyin kente ilişkin deneyiminin zamansal boyutu ile ilgili yaptığı çok yönlü araştırmasında değinmiştir. *What Time is This Place?* (Lynch, 1972) çalışması insanların zamana ilişkin algılarının yere atfedilen anlamların yaşamsal bir parçası ve kişisel refah için önemli bir girdi olduğunu ortaya koymuştur. Bağlılık ve kimlik ile ilgili hisler hem çevresel değişim ile ilgili siyasalar dâhilinde hem de koruma ile ilgili konularda saygı duyulması gereken noktalardır.

Son olarak Lynch çocukların gelişiminde mahallenin değerini yeniden değerlendirme konusunda önemli rol oynamıştır. Yazdığı ilk makalelerden bir tanesinde, kentin fiziksel çevresinin en derin etkiyi bırakan unsurlarını ele almış, "insanların fiziksel çevrelerine karşı olan davranışları ile ilgili bilginin ve bunu nasıl duygusal niteliklerle doldurduklarının, belirli bir formun teknik veya ekonomik veya sosyolojik sonuçlarını bilmekle aynı seviyede önemli olduğu" sonucuna varmıştır

(Lukashok ve Lynch, 1956: 152). Bundan yirmi yıl sonra *Growing up in Cities* (Lynch, 1977) eserinde dört ülkeden (Arjantin, Avustralya, Meksika, Polonya) gelen gençlerden oluşan küçük grupların kentsel çevreyi kullanma ve değerlendirme yöntemleri üzerine çalışmıştır. Her durumda, elde edilen kanıtlar evin bulunduğu mahallenin çocuğun kente dair deneyiminde en önemli nokta olduğunu ortaya koymuş, yer ve topluluk kimliğinin oluşumu arasında yakın ilişkiyi gözler önüne sermiştir.

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Sürekli olarak pratik işlerle uğraşmayı amaçlayan bir akademisyen olan Lynch'in çalışmalarına ikili bir mercekten bakmak gerekmektedir. Pratik alanda Jane Jacobs, Mark Fried, Ian Nairn ve benzer isimlerle birlikte aynı anda anılmaktadır. Bu isimler İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki yıllarda kentsel siyasaları yönlendiren modernist yaklaşımların ötesine bakmayı başarmış ve kentsel mozaiğin inceliklerine karşı sahip olduğumuz takdir duygusunu geliştirmiştir. Bazı yazarlar 1960 yılında *The Image of the City* çalışmasının yayınlanmasının "kentin basit bir biçimde simgelere dönüştürülmesini" onaylayan kentin soyutlanma pratikleri ile paralel olduğunu iddia etse de (ör. Maki, 2009: 91), Lynch'in çalışmaları şüphesiz insan ölçeğine dikkat eden yeni bir gündeme katkıda bulunmuştur. Yazarın çalışmaları kentsel yenileme siyasalarının bu tür güzellikleri, kentsel kaosun yerine planlı bir düzen getirme arayışı ile birlikte kenara süpürmekle tehdit ettiği bir dönemde bireysel deneyimlerin gerçekliğinin farkına varmıştır. Fakat Lynch'in kendisinin de daha sonradan belirttiği gibi (1984: 159), orijinal çalışmalarının kentsel tasarıma dair siyasalar üzerindeki etkisi umut ettiğinden daha az olmuştur; buna sebep olarak kendi çalışmalarını da biraz aşağılayarak "uygulanmalarının çok zor olmasını" göstermiştir. Şüphesiz, tekniklerinin pratik planlama konularında doğrudan uygulanmasına ilişkin ilgi kısa dönemli olmuştur.

Çalışmaları ve özellikle kitapları, bundan farklı bir biçimde çok çeşitli alanda yapılan araştırmalar için güçlü bir miras bırakmıştır. Kentsel, çevresel ve ütopyacı söylemlerin kesişim noktasında yer alan bir kitap olan *A Theory of Good City Form* (Lynch, 1981) temel insanî değerlerin dışa vurumu olarak kent fikri ile ilgilenen araştırmacılar için

çekici olmaya devam etmektedir. Otoyollardaki yolculuklar ve görsel algı üzerine olan odağı ile *The View from the Road* (Appleyard ve arkadaşları 1964) çeşitli peyzajlar arasında yolculuk etmek (Merriman, 2007: 2) üzerine yazılan ilk eserlerdendi ve "yola ilişkin çok sayıda hazırlanan etnografya çalışmalarının" ilklerinden biriydi (Laurier ve arkadaşları, 2008: 3). *Growing up in Cities* (Lynch, 1977) kentlerde çocukların gelişimi ile ilgili uluslararası ortak projelerin öncülüydü (Malone, 1999) ve gelişim psikolojisi ve çocukların coğrafyaları alanlarına katkıda bulunmuştur.

Fakat bu metinlerin etkisi *The Image of the City* (Lynch, 1960) çalışmasının hâlen sürmekte olan etkisi yanında küçük kalmaktadır. Üzerinden yarım yüzyıl geçmesine rağmen, bu eser hâlâ kentsel çevre ile ilgili kitapların en çok satanlar listesinde yer almaktadır. Bu kitabın başarısı yaratıcı düşünce, zamanlama, erişilebilirlik ve siyasalara uyarlanabilir olmanın bir karışımının sonucudur. Coğrafyacılar mekânsal algı ve davranış arasındaki ilişkilere ait yeni fikirlerin arayışındaydı. Böyle bir ortamda Lynch'in çalışmaları ("okunabilirlik" ve "imgelenebilirlik" kavramlarına dayanan) kavramsal bir netlik ile veri toplama ve analiz yöntemlerini bir araya getiren bir paket sunmuştur. Bu yöntemler kentte yaşayanların sahip olduğu bilişsel (zihinsel) haritaları ortaya çıkarmıştır. Şaşırtıcı olmayan bir biçimde bu yöntemler hızlı bir biçimde 1960'lı yıllarda ve 1970'li yılların başlarında coğrafya disiplini içerisinde yeşeren bilişsel-davranışsal hareketin dayanak noktası hâline gelmiştir. On beş yıl içerisinde, Lynch'in elde ettiği bulguları Amerika, Hollanda, Lübnan, Almanya, Venezuela, İngiltere, İtalya gibi ülkelerdeki diğer kentler ile pekiştiren birçok çalışma yapılmıştır (ör. Jonge, 1962; Gulick, 1963; Klein, 1967; Appleyard, 1969; Goodey ve arkadaşları, 1971; Francescato ve Mebane, 1973; Orleans, 1973). Lynch'in eski çalışma arkadaşı Donald Appleyard (1976) onun fikirlerini yeni bir kentin (Ciudad Guayana, Venezuela) yaratılması aşamasında uygulamış ve bilişsel-davranışsal araştırmaların kent siyasalarına doğrudan katkı yapabileceği inancına itimadı arttırmıştır.

Bu tekrarlamalar hızlı bir biçimde kapsamın genişletilmesini ve çeşitli değişikliklerin yapılması gerektiğini ortaya çıkarmıştır (Gold, 1980: 97–106). Serbest çizim tekniği ile oluşturulan eskizler kentin bilişsel temsillerinden ziyade çizim yeteneğini ortaya koydukları için

eleştirilmiştir (Spencer, 1973). Görsel olana yapılan vurgu duyusal deneyimin görsel olmayan bileşenlerini dışarıda bıraktığı için (Southworth, 1969) ve kentsel mekânın işlevsel ve sembolik anlamlarına yeterince dikkat edilmediği için eleştirilmiştir (Steinitz, 1968). Mekânsal bilişsel unsurların beş kategorisini kullanmaya çalışan araştırmacılar bu sınıflandırma sisteminin kullanımının oldukça zor olduğunun ve psikoloji teorisinde herhangi bir temeli olmadığının farkına varmışlardır (Goodey ve arkadaşları, 1971).

Bu eleştirilerin birçoğuna Lynch adına yanıt verilebilir. Orijinal çalışmaları bir bakıma deneme niteliğindeydi, genişletilme veya düzenlemeye açıktı. Kentsel mekânsal algı ile ilgili çalışmaların kullanımına sunulacak hazır bir teori seti veya metodoloji bulunmamaktaydı. Bu tür bilgilerin en tahmin edilebilir kaynakları olan psikologlar o dönemde Skinnercı davranışçılık düşüncesinin etkisi altındaydı ve çevresel şartlar yerine katı laboratuvar kontrolünü tercih ediyorlardı. Dolayısıyla hem kavramsal çerçeveler hem de yöntemler sezgi, gözlem ve sağduyunun bir karışımına dayanıyordu; bu amalgam Lynch'in yaklaşımlarının, diğer araştırmacıların muhalefetine rağmen çekiciliğini devam ettirmesini sağladı. Dolayısıyla *The Image of the City çalışmasının yakın dönemlerde ele alınışı bağlamsaldır ve kitabın kentleşme ile ilgili önemli bir söylemin öncülü olma durumunu yansıtmaktadır*, fakat *hâlâ* çok sayıda araştırma bu eserdeki araştırma tekniklerini ve kavramsal çerçeveleri mevcut eleştirilere rağmen kendi araştırma tasarımlarının önemli bir parçası olarak kullanmaktadır (ör. Everitt ve arkadaşları, 2008; Huynh ve arkadaşları, 2008; Vertesi, 2008).

Bu sonuçlar bir açıdan Lynch'in metinlerinin uzun dönemli mirasının disiplinden disipline değiştiğine ilişkin algı ile yumuşamaktadır. Örneğin yazarın külliyatı planlama ve mimarlık alanında çalışan araştırmacıları için ilham kaynağı olmaya devam ederken (ör. Appleyard, 1978; Ellin, 1996: 34–6ff; Bridge ve Watson, 2002: 6), beşerî coğrafya alanındaki araştırmaların gündeminde aktif biçimde yer almamaktadır. Bunun en önemli sebebi Lynch'in çalışmalarından ilham alan diğer çalışmalar ile davranışsal coğrafya alanındaki çalışmalar arasındaki yakın ilişkidir. Bu alan 1980'li yıllardan itibaren körelmiştir (bk. Reg Golledge ile ilgili bölüm). Fakat coğrâfî araştırmaların değişen yönü ve önceliklerinden bağımsız olarak Lynch'in süregelen katkısı hafife

alınmamalıdır. Kentsel mekânların ve yerlerin ampirik özelliklerini daha iyi anlamak için ortaya koyduğu çalışmalar ve çalışmalarının yakın tarihte insan odaklı araştırma külliyatının mihenk taşlarından birisi olarak oynadığı rol şüphesiz oldukça önemlidir.

John R. Gold, Oxford Brookes Üniversitesi

Lynch'in Önemli Çalışmaları

Appleyard, D. Lynch, K. & Myer, J.R. (1964) *The View from the Road*. Cambridge, MA: MIT Press.

Lynch, K. (1960) *The Image of the City*. Cambridge, MA: MIT Press (Türkçesi Lynch, K. (2010). Kent İmgesi. Çev: İrem Başaran. İş Bankası Yayınları)

Lynch, K. (1962) *Site Planning*. Cambridge, MA: MIT Press.

Lynch, K. (1972) *What Time is This Place?* Cambridge, MA: MIT Press.

Lynch, K. (1976) *Managing the Sense of a Region*. Cambridge, MA: MIT Press.

Lynch, K. (ed.) (1977) *Growing up in Cities: Studies of the Spatial Environment of Adolescence in Crakow, Melbourne, Mexico City,*

Salta, Toluca and Warsaw. Cambridge, MA: MIT Press.

Lynch, K. (1981) *A Theory of Good City Form*. Cambridge, MA: MIT Press.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Appleyard, D. (1969) 'City designers and the pluralistic city', L. Rodwin ve arkadaşları (eds), *Planning, Urban Growth and Regional Development: The Experience of the Guayana Programme of Venezuela*. Cambridge, MA: MIT Press. s. 422–52.

Appleyard, D. (1976) *Planning a Pluralist City: Conflicting Realities in Ciudad Guayana*. Cambridge, MA: MIT Press.

Appleyard, D. (1978) 'The major published works of Kevin Lynch: an appraisal', *Town Planning Review*, 49: 551–7.

Banerjee, T. & Southworth, M. (1990) 'Kevin Lynch: his life and work', T. Banerjee & M. Southworth (eds), *City Sense and City Design: Writings and Projects of Kevin Lynch*. Cambridge, MA: MIT Press. s. 1–29.

Boulding, K. E. (1956) *The Image: Knowledge in Life and Society*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Bridge, G. & Watson, S. (2002) 'Introduction: reading city imaginations', G. Bridge & S. Watson (eds), *The Blackwell City Reader*. Oxford: Blackwell. s. 3–10.

Carr, S., Rodwin, L. & Hack, G. (1984) 'Kevin Lynch: designing the image of the city', *American Planning Association Journal*, 59: 523–5.

Ellin, N. (1996) *Postmodern Urbanism*. Oxford: Blackwell.

Everitt, J., Massam, B. H., Chávez-Dagostino, R. M., Sánchez, R. E. & Romo, E. A. (2008) 'The imprints of tourism on Puerto Vallarta, Jalisco, Mexico', *Canadian Geographer*, 52, 83–104.

Francescato, D & Mebane, W. (1973) 'How citizens view two great cities: Milan and Rome' R. M. Downs & D. Stea (eds), *Image and Environment*. Chicago: Aldine. s. 131–47.

Gold, J. R. (1980) *An Introduction to Behavioural Geography*. Oxford: Oxford University Press.

Goodey, B., Duffett, A. W., Gold, J. R. & Spencer, D. (1971) *'The city scene: an exploration into the image of central Birmingham as seen by area residents'*, Research Memorandum 10. Birmingham: Centre for Urban and Regional Studies, University of Birmingham.

Gulick, J. (1963) 'Images of an Arab city', *Journal of the American Institute of Planners*, 29: 179–97.

Huynh, N., Hall, G. B., Doherty, S. & Smith, W. (2008) 'Interpreting urban space through cognitive map sketching and sequence analysis', *Canadian Geographer*, 52: 222–40.

Jonge, D. de (1962) 'Images of urban areas: their structure and psychological foundations', *Journal of the American Institute of Planners*, 28: 266–76.

Klein, H. J. (1967) 'The delineation of the town centre in the image of its citizens: a report of methods and preliminary results of a town-sociological study', in Sociological Department, University of Amsterdam (eds), *Urban Core and Inner City*. Leiden: E. J. Brill. s. 286–306.

Laurier, E., Lorimer, H., Brown, B., Jones, O., Juhlin, O., Noble, A., Perry, M., Pica, D., Sormani, P., Strebel, I., Swan, L., Taylor, A. S., Watts, L. & Weilenmann, A. (2008) 'Driving and "passengering": notes on the ordinary organization of car travel', *Mobilities*, 3: 1–23.

Lukashok, A. & Lynch, K. (1956) 'Some childhood memories of the city', *Journal of the American Institute of Planners*, 22: 142–152.

Lynch, K. (1947) *'Controlling the flow of rebuilding and replanning in residential areas'*, Yayınlanmamış şehir planlama bölümü bitirme tezi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Massachusetts Institute of Technology, hdl.handle.net/1721.1/12525, 28 Ağustos 2009 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Lynch, K. (1954) 'The form of cities', *Scientific American*, 190 (4): 54–63.

Lynch, K. (1984) 'Reconsidering *The Image of the City*', L. Rodwin & R. Hollister (eds), *Cities of the Mind*. New York: Plenum.s. 151–62.

Lynch, K. & Rivkin, M. (1959) 'A walk around the block', *Landscape*, 8: 24–34.

Maki, F. (2009) 'Fragmentation and friction as urban threats in the post-1956 city', A. Krieger & W.S. Saunders (eds), *Urban Design*. Minneapolis: University of Minnesota Press. s. 88–109.

Malone, K.E. (1999) 'Growing up in cities as a model of participatory planning and "place-making"with young people', *Youth Studies Australia*, 18 (2): 17–23.

Merriman, P. (2007) *Driving Spaces*. Oxford: Blackwell.

MIT (Institute Archives and Special Collections, Massachusetts Institute of Technology) (2009) 'Perceptual form of the city 1951–1960:

historical note', libraries.mit.edu/archives/research/collections/collections-mc/mc208.html#toc 17 Ağustos 2009 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Orleans, P. (1973) 'Differential cognition of urban residents: effects of social scale on mapping' R. M. Downs & D. Stea (eds), *Image and Environment*, Chicago: Aldine. s. 115–30.

Pearce, P. L. & Fagence, M. (1996) 'The legacy of Kevin Lynch: research implications', *Annals of Tourism Research*, 23: 576–98.

Southworth, M. (1969) 'The sonic environment of cities', *Environment and Behaviour*, 1: 49–70.

Spencer, D. (1973) '*An evaluation of cognitive mapping in neighbourhood perception*', Research Memorandum 23. Birmingham: Centre for Urban and Regional Studies, University of Birmingham.

Steinitz, C. (1968) 'Meaning and the congruence of urban form and activity', *Journal of the American Institute of Planners*, 34: 233–48.

Vertesi, J. (2008) 'Mind the gap: the London Underground map and users' representations of urban space', *Social Studies of Science*, 38: 7–33.

40 Doreen Massey

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

1944 yılında Manchester'da dünyaya gelen Doreen Massey coğrafya alanındaki en etkili yazarlardan bir tanesidir. 1972 yılında Pensylvania Üniversitesi'nden bölge bilimleri alanında yüksek lisans derecesini almış, 1968 ve 1980 yılları arasında Londra'da bulunan Çevre Çalışmaları Merkezi'nde çalışmıştır (Harold Wilson'ın kentsel ve bölgesel çalışmalara odaklanmak için kurduğu günümüzde kapanmış durumda olan bir araştırma enstitüsü). Massey daha sonra Sosyal Bilimler Araştırma Konseyi'nde (SSRC) sanayi yer seçimi araştırma görevlisi olarak çalışmıştır. Massey, 1982 yılından bu yana Açık Üniversite Sosyal Bilimler Fakültesi'nde coğrafya profesörüdür ve 2002 yılında Kraliyet Akademisi Üyeliği'ne getirilmiştir. İngiltere'de coğrafya alanında en önemli yazarlardan birisi olarak anılan Massey disiplinin az sayıdaki "kamu entelektüelinden" birisidir ve düzenli olarak medyada yer alan tartışmalara katkı yapmaktadır. Yazarın onuruna 2009 yılında Kraliyet Coğrafya Topluluğu'nda (Londra) Birinci Geleneksel Doreen Massey Dersi verilmiş, önemli coğrafyacıların (Ash Amin, Nigel Thrift, Jane Wills ve Jamie Peck), sosyologların (Stuart Hall ve Chantal Mouffe) ve politikacıların (eski Londra Belediye Başkanı Ken Livingston gibi) mekân, yer ve siyaset arasındaki ilişkileri (yazarın çalışmalarının birçoğunda yer alan bir konudur) tartışması için bir platform yaratılmıştır.

Massey'in başlangıç dönemi 1970'li yılların ilk yarısına kadar uzanan sayısız yayınları beşerî coğrafyanın ve ona yakın disiplinlerin (özellikle sosyoloji ve kültür çalışmaları) rotalarını ciddi biçimde etkilemiştir. Basit bir biçimde ifade etmek gerekirse Massey'in çalışmaları beşerî coğrafyayı sosyal teori projesinin alanına bağlı bir disiplin

hâline getirmede merkezî bir rol oynarken, sosyal bilimleri mekân ve yere ilişkin karmaşıklığı ele alması konusunda cesaretlendirmiştir. Bir başka deyişle, Massey'in çalışmalarının önemi sadece içerikleri ve metodolojisinden kaynaklanmamakta, ayrıca daha temelde mekân ve yeri *kavramsallaştırmanın* önemine yaptığı vurgudan doğmaktadır. Massey için bir araştırmacının çalışma nesnesini *nasıl* formüle ettiği, çalışmanın nesnesi ile ilgili teorik ve ampirik iddialar için büyük önem taşımaktadır. Diğer bir anlatımla kişinin mekân veya yeri radikal biçimde *nasıl* formüle ettiği, o kişinin sosyal dünyayı nasıl algıladığını ve bu dünyaya dair dönüşümleri nasıl etkileyeceğini belirler. Massey otuz yılı aşan kariyeri boyunca çeşitli anahtar terimlerin yeniden kavramsallaştırmalarını ortaya koymuş (mekân, yer, bölge, yerellik) ve bunlar sosyal bilimler içerisinde coğrâfî düşünce açısından devrim niteliğinde etki yaratmıştır. Massey "Coğrafya önemlidir." sloganı ile yapılan çağrının sonuçları ile ilgili çalışmalar yaparken mekânsal farklılaşma, eşitsiz gelişme, tarihsel ve coğrâfî değişimi anlamak için kullanılmak üzere güçlü ve detaylı teoriler, çerçeveler geliştirmiş ve ampirik tabanlı çalışmalar ortaya koymuştur.

Massey akademik anlamda üne 1970'li yıllarda İngiltere'deki bölgesel "sorunları" ve sanayi yer seçimi ile ilgili tartışmaları çevreleyen ortodoks anlayışları alt üst eden çeşitli makaleleri ile kavuşmuştur. Yazar mekânsal, neoklasik sanayi yer seçimi açıklamalarının mekânsal boyut dâhil edildiğinde alt üst olduğunu göstermiştir (Massey, 1973); buna ek olarak kentsel ve bölgesel çalışmalar dâhilinde istatistikî yöntemlere olan bağlılığa önemli eleştiriler getirmiş ve dolayısıyla coğrafya alanı içerisindeki saf ampirizm anlayışının desteklenmesine karşı çıkmıştır. Massey "bölgesel sorunlar hangi açıdan *bölgesel*dir?" (1979: 241) sorusunu sorarak, kent merkezleri ve daha dışarıda yer alan bölgelerin kendi düşüşlerinden sorumlu olduklarına dair genel kanıya itiraz etmiştir. Bu anlayışın yerine "sanayinin verdiği farklı yanıtların, yani genel üretim süreçleri içerisindeki farklı mekânsal iş bölümlerinin, farklı "bölgesel sorunlar" yarattığı" fikrini ortaya atmıştır (Massey, 1979: 234). Massey bu yeni iş bölümlerinin ortaya çıkışı "daha önceki dönemlerde farklı mekânsal bölünme biçimleri tarafından üretilen örüntülerle kombine edileceği için" ortaya çıkacak sonucun, eşitsizlik örüntülerini yeniden biçimlendirecek ve yapılacak olan yatırımları etkileyecek

coğrâfî açıdan farklılaşmış ekonomik "katmanlar" yaratacağını iddia etmiştir (1978: 115–16).

1984 yılında, *Spatial Divisions of Labour* çalışması yayınlanmıştır. Bu kitap ekonomik coğrafyayı dönüştürmüş ve Massey'in en çok referans verilen eseri hâline gelmiştir. "Ekonomi" alanının nasıl anlaşıldığını yeniden kavramsallaştırmayı hedeflemiş ve Massey'in daha önceki iddialarının gözden geçirilip genişletilmesini içermiştir. Massey ekonomik coğrafyanın basit bir biçimde coğrâfî dağıtımı tanımlaması ve gözler önüne sermesinden ziyade üretim ilişkilerinin mekânsal örgütlenmesinden bahsetmesi gerektiğini iddia etmiştir. Yazara göre mekânsal örgütlenmeden bahsetmek kapitalist birikimin genel eğilimlerine odaklanmak yerine bölgesel anlamda farklılaşmış yerlerin oluşumuna dikkat etmeyi gerektirmektedir:

> Bir ülke içerisindeki egemen mekânsal iş bölümleri arasındaki temel kaymaların arkasında kapitalist üretim ilişkilerinin mekânsal örgütlenmesindeki değişimler yatmaktadır ve bu gelişmeleri ve yeniden örgütlenmeleri üretimin mekânsal yapıları olarak adlandıracağız. Mekânsal yapılardaki bu tür kaymalar ekonomik ve siyâsî, ulusal ve uluslararası sınıf ilişkilerindeki değişimlere bir yanıt olarak ortaya çıkarlar (Massey, 1984: 7).

Massey 'yatırım katmanları' ve 'üretimin mekânsal yapıları' ile ilgili iddialarını 1960'lı ve 70'li yıllarda İngiltere'de hâkim olan ekonomik ortamın nasıl dönüştüğüne dair yaptığı analizde kullandığı üç örnek üzerinden geliştirmiştir:

1. *Tekil bölge* (tüm üretim süreçlerinin tek bir coğrâfî bölge içerisinde sınırlı olduğu yer).

2. *Klonlama* (bir şube ana kumanda merkezidir fakat üretimin kendisi coğrâfî açıdan farklılaşmıştır, öyle ki tüm süreç her şube içerisinde sürmektedir).

3. *Parçalı süreç* (çok konumludur, mekânsal olarak farklı noktalar üzerinde dağılmış durumda olan bir yönetim hiyerarşisi ve karmaşık üretim süreci).

Bu noktada önemli olan Massey'in mekânsal üretim yapılarının

önceden belirlenemeyeceği, daha ziyade çeşitli siyâsî ve ekonomik stratejiler ile farklı ölçeklerde çalışan aktörler tarafından pekiştirildiği ve dönüştürüldüğü iddiasıdır.

Massey'in toplumsal cinsiyet ve ırka dair ideolojilerin emek süreçleri ile ilgili analizini nasıl karmaşık hâle getirdiğini kabul etmesi de oldukça önemli bir noktadır. Yazarın yaptığı analiz sınıf ekseninde olsa da, mekânsal iş bölümleri içerisindeki değişimlerin belirli işleri belirli tür insanların özelliklerine göre sınıflandıran toplumsal tanımlardan nasıl etkilendiğini ve bir bakıma bunlar yüzünden ortaya çıktığını açık biçimde ortaya koymuştur. Fakat belki de en önemli ve en çok tartışılan konu, Massey'in mekânsal çeşitliliğin varlığının, kapitalist birikimin acımasız kurallarından bir sapma olarak algılanmaması gerektiğine ilişkin iddiasıdır. Massey'e göre "[E]şitsiz gelişmenin arkasında yatan sebep oldukça farklılaşmış ve özgün çıktılardır" (1984: 49); dolayısıyla bu kitabı da yeniden canlandırılan ve radikal biçimde dönüştürülen bir bölgesel coğrafya çağrısı yapmıştır.

Bir yazarın erken dönem yaptığı çalışmalar ile kariyerinin sonraki kısımlarında yaptığı çalışmaları arasında pürüzsüz bir bağ kurmaya çalışmak haksızlık olacaktır. Bununla birlikte, Massey'in *Spatial Divisions of Labour çalışmasından sonraki çalışmaları bu kitapta merkezî* konumda bulunan özgüllük, dönüşüm ve mekânsal bağlılık ile ilgili iddiaları genişletmiştir. Bu yüzden Massey'in 1980'li yılların ortalarından itibaren yaptığı araştırmalar üç temel başlık altında toplanabilir. Bunlardan ilki ekonomik ve toplumsal süreçlerdeki toplumsal cinsiyet ile ilgilidir. Massey toplumsal cinsiyete dair ilişkilerin inşasının toplumsal ilişkilerin mekânsal örgütlenmesi için nasıl merkezî bir öneme sahip olduğunu araştırma konusunda her zaman istekli olmuştur (Massey, 1994). Bu konuda yaptığı çalışmalar sanayi kuruluşlarının toplumsal cinsiyet sistemleri içerisinde bölgesel farklılıkları stratejik biçimde nasıl kullandığının incelemesini, kimlik oluşumunun bağıntısal açıklamalarını, zaman ve mekân kavramsallaştırmalarının sorunlu bir biçimde erkeklik-kadınlık ikiliği üzerine nasıl yansıtıldığının analizlerini içermektedir. Bu bağlamda, yazarın Cambridge (İngiltere) etrafındaki ileri teknolojiye dayalı sanayi kuruluşlarına ilişkin açıklamaları, bilim insanlarının ve mühendislerin işlerinin erkekleştirilmesinin o işin zamansal ve mekânsal esnekliği

ile ilgili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu esneklik dâhilinde erkekleştirilen iş yeri kadınlaştırılan eve ve "aşkın" zihinsel emek hane içerisindeki emeğe baskın gelmektedir (Massey, 1995a).

İkinci önemli başlık "yerin" kuramsallaştırılması ile ilgilidir. Massey yerin nostalji, atalet ve gerileyici siyaset ile ilişkilendirilmesini reddeden önemli çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalar bölge kavramının daha ileri seviyede ele alınmasını (Allen ve arkadaşları, 1998) ve "zaman-mekân sıkışması" ile ilgili tartışmalara katkıları içermektedir. Tüm bu metinleri, yerlerin "toplumsal ilişkilerin geçirgen ağları" olarak anlaşılması gerektiğini (Massey, 1994: 121) göstermektedir ve Massey grupların ve bireylerin bu geçirgen ağlar içerisinde nasıl konumlandığını vurgulamak için "iktidar geometrisi" terimini geliştirmiştir.

Massey'in çalışmalarındaki üçüncü başlık "mekân-zaman" kavramıdır. Yazar zaman ve mekân arasındaki ayrımın, zamansal olanı değişim, mekânsal olanı sabitlik ile hatalı biçimde ilişkilendirmesi anlamında nasıl sorunlu olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla mekân ve zamanın birbirlerinden ayrılamaz olarak kabul edildiği alternatif bir mekân görüşü (mekân-zaman) geliştirmiştir (Massey, 1992). Bu terim "mekânsal olan tarihin üretimi için gereklidir ve dolayısıyla siyasetin olabilirliği için de. Tıpkı zamansal olanın coğrafya için gerekli olması gibi" şeklindeki kanaatini desteklemektedir (1994: 269).

Bu üç başlık veya tema, bölgesel sorunlar, küreselleşme ve kimlik ile ilgili olarak sorduğu temel soruları Laclau, Derrida ve Bergson (bk. Anderson, 2008) gibi yapısalcı ve postyapısalcı düşünürlerden etkilenerek oluşturduğu teorik bir izah ile yeniden ele aldığı *For Space* (Massey, 2005) kitabında bir araya gelmektedir. Bağıntısal coğrafyalar ile ilgili tartışmalar açısından bir mihenk taşı hâline gelen bu eser, mekânın bağlantılı olma durumu, her zaman heterojen biçimde oluşması ve tamamlanmamış doğası ile ilgili güçlü bir argüman ortaya koymaktadır; bir diğer deyişle bağıntısallığı, çokluluğu ve açıklığı. Nitekim kitap Massey tarafından (2005: 13) "mekâna dair bir meydan okuma, bu meydan okumanın devamlı biçimde savuşturulduğu çeşitli dolaplar ve bunu farklı biçimde pratik etmenin siyâsî sonuçları üzerine bir eser" olarak tanımlanmıştır. En son ifade Massey'in dünyayı daha ahlaklı ve açık biçimde, hem farklılıklara hem de ötekilere saygı duyarak ve

mekânın çoklu doğasını göz önünde bulundurarak nasıl ele alabileceğimiz konusunda çok çaba sarf ettiğinin bir kanıtıdır.

For Space Massey'in disiplinler arası ayrımların ve akademinin ötesine geçme konusunda istekli olduğunu göstermektedir. Örneğin yazar *Marxism Today* (1980'li yıllarda İngiltere Yeni Sol düşüncesinin mevkii) dergisine sürekli olarak katkıda bulunmuş ve İngiltere'nin kentsel ve bölgesel sorunları ile ilgili siyasa tartışmalarında aktif rol almıştır (örneğin Londra liman alanlarının yenilenmesi ile ilgili konularda). 2007 yılında yayınlanan kitabı *World City* belki de bunun en net örneği olarak görülebilir. Bu kitap Londra'nın yöneticilerini küresel çağda bekleyen önemli sorunlara ilişkin en kolay okunabilen eseridir ve bağıntısal mekân ve kent sınırlarını aşan karşılıklılık siyasetinin gereği ile ilgili fikirlerinden faydalanmıştır. Kitabın sıklıkla ve bazı durumlarda da oldukça olumlu bir biçimde İşçi Partili eski Londra belediye başkanı Ken Livingston'ın çalışmalarına referans vermesi Massey'in tartışmasız biçimde sol düşünceyi desteklediğinin altını çizmektedir. 1995 yılında Stuart Hall ve Michael Rustin ile birlikte *Soundings: A Journal of Politics and Culture* dergisini kurmuştur. Bu dergi "radikal demokratik proje" ile ilgili düşüncelere adanmıştır. Massey'in yayınlarının büyük kısmının ortak yazarlı olması (Richard Meegan ve John Allen bu anlamda oldukça önemli isimlerdir) veya ortak araştırma projelerinin sonucu olarak ortaya çıkması Massey'in entelektüel iş birliği ve fikir değiş tokuşuna verdiği büyük önemi göstermektedir. Burada not edilmesi gereken bir nokta Massey'in akademik çalışma ortamı olan Açık Üniversite'nin kurumsal rolüdür: Üniversitenin uyguladığı uzaktan eğitim, ortak yazarlı ders kitapları yayınlamasına dayanmaktadır ve bu kitaplar Massey'in fikirlerinin yayılmasında önemli rol oynamıştır.

Mekânsal Katkıları

Massey (1995b: 317) *Spatial Divisions of Labour* çalışmasının "ilişkilerin mekânsal örgütlenmesinin ürünü olarak "mekândaki nesneleri" yeniden yorumlamaya" adandığını belirtmiştir. Bu ifade Massey'in külliyatının tamamının temel niteliğini başarılı biçimde ortaya koymaktadır: "Şeyleri" *bağıntısal* olarak anlamaya olan bağlılığı; bu "şeyler", yerler, kimlikler veya ulus devlet gibi sosyomekânsal oluşumlar olabilir. Massey'in yer ve mekân ile ilgili düşüncelere yaptığı

en temel katkı sosyal ve mekânsal olanın *birlikte* kavramsallaştırılması gerektiği fikridir. Fakat bu fikir "mekânın" açıklayıcı bir faktör olarak mekanik biçimde analizlere dâhil edilmesi anlamına gelmemektedir: '[E]tkisi olan mekânsal formun kendisi değildir (uzaklık veya hareket de değildir), daha ziyade belirli toplumsal süreçlerin ve toplumsal ilişkilerin mekânsal formudur" (Massey ve Allen, 1984: 5).

Massey'in "mekânsal" olan ve "mekân-zaman" kavramı üzerine yaptığı detaylı analizler çok sayıda coğrafyacı için ilham kaynağı olmuştur. Dolayısıyla Massey zaman ve mekânı tarafsız, önsel kategoriler olarak tanımlamayı reddeden ve bunun yerine zaman ve mekâna ait "doğal" ve "sosyal" dünyayı meydana getiren üretici oluşumlar içerisine dikilmiş zengin açıklamalar sunan coğrafyacıların (örneğin David Harvey, Derek Gregory, Nigel Thrift ve Gillian Rose gibi) arasına katılmıştır.

Spatial Divisions of Labour çalışmasında incelenen kavramların ve çerçevelerin bir çoğu artık günümüzde ekonomik, endüstriyel ve emek coğrafyalarının merkezinde yer almaktadır. Kitap ampirik neoklasik ekonomi ve aşırı katı yapısalcı Marksist açıklamalar tarafından ortaya konan ekonomik değişim modellerinden uzaklaşmış ve çok sayıda akademisyen bölge uzmanı tarafından ele alınan esnek ve güçlü bir analitik çerçeve sunmuştur. Bu eser mekânsal yapının nasıl toplumsal ilişkilerin ortaya çıktığı yapıcı bir araç olarak anlaşılması gerektiği üzerinden şüphesiz kentsel/sosyal/ekonomik coğrafyacılar ve sosyologlar (bk. Andrew Sayer) arasında yoğun disiplinler arası diyaloğun ortaya çıkmasını sağlamıştır (örneğin bk. Gregory ve Urry, 1985). Kitabın teorik alanı 1980'li ve 90'lı yıllarda coğrafya ve sosyal teori içerisinde temel tartışma noktaları olan konuları belirlemiştir: Yerel özgünlüğün rolü, "esneklik" ve post-Fordizm terimlerinin kullanışlılığı, evrensel ve evrenselleştirici açıklamaların ve teorilerin eleştirisi.

Massey'in ürettiği yeni terimlerden olan "iktidar geometrisi" ve "mekân-zaman" da beşerî coğrafya içerisinde oldukça etkili olmuştur; hem teorik açıdan hem de mekân ve yer üzerine verilen mücadelelerin mekânsallaşan iktidarla ilgili mücadeleler olarak nasıl anlaşılabileceğini anlama konusunda istekli olanlar için yapısal bir çerçeve sunma kabiliyeti açısından. Massey de mekânsallık ile ilgili incelemelerini egemen,

sağduyulu "*mekândan arınmış* küreselleşme görüşüne" karşı güçlü bir eleştiri oluşturmak için dünya kentlerinin ve yönetişimin küresel çağdaki rolüne yöneltmiştir (1999: 34). Bu tür açıklamaların "gerçek mekânsal farklılıkları zamansal sekansların homojenliğine dönüştürdüğünü" iddia ederken bu düşünce biçimlerinin "farklılıkla" ilgili düşünmeyi nasıl imkânsız hâle getirdiğini gözler önüne sermektedir (1999: 40).

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Massey'in fikirleri sıklıkla büyük tartışmalar sayesinde ortaya çıkmış ve yine benzer biçimde büyük tartışmalar doğurmuştur. Massey'in, kendisine karşı çıkanların eleştirilerine ve düşüncelerine cevap vermedeki isteksizliği ve verdiği cevapların sıklığı, onun fikir alış verişine verdiği önemi kanıtlamaktadır. *Spatial Divisions of Labour* eserinin yayınlanması ile ortaya çıkan heyecanın yanı sıra Massey'in çerçevesine çeşitli eleştiriler getirilmiş ve buna karşı çıkanlar olmuştur. Cochrane (1987) Massey'in "yeni bölgesel coğrafya" yaratma arzusunun, kitabın kapitalizme ulusal ve uluslararası ölçekte karşı çıkma projesini arkasında bırakan "mikro-yapısalcılık" yönündeki eğilimi ile engellendiğini iddia etmiştir. David Harvey de Massey'in Marksizm'i yeniden ele alışına karşı çıkmıştır. Harvey kitabın "olumsallık, yer ve tarihin özgüllüğüne dair retoriğinin Marksist argümanın yol gösterici yönünü azalttığını" ve "etkisiz Marksist kategorilerin yansıması ve yankısı hâline getirdiğini" belirtmiştir (Harvey, 1987: 373). Farklı yazarlar Massey'in endüstriyel dönüşümün ulusal çerçevesini aşırı vurgulayarak küreseli görmezden geldiğini iddia etmişlerdir. Massey'in analizlerini iş yeri üzerine yoğunlaştırma konusundaki bilinçli seçimi (ve kitabın yeniden üretim alanı konusundaki yetersiz vurgusu) çeşitli feminist coğrafyacılar tarafından eleştirilmiştir (fakat Gillian Rose, 1993, Massey'in çerçevesinin, evin ve toplulukların, nasıl iş yeri gibi kapitalist ve ataerkil toplumsal ilişkilerin pekiştirildiği ve bunlara direniş gösterildiği temel alanlar olduğu konusunda feminist-coğrâfî araştırmalar için katalizör görevi gördüğünü açıklamıştır).

Spatial Divisions of Labour eseri aynı zamanda 1980'li yılların "yerellik tartışmalarının" da içerisinde yer almıştır. İngiltere Ekonomik ve Sosyal Araştırma Konseyi (ESRC) 1980'li yılların ortalarında, o dönemlerde İngiltere'yi etkileyen geniş çaplı sosyal ve ekonomik

değişimleri araştırmak için üç "yerellik" araştırma programı oluşturmuş ve çeşitli küçük ölçekli yerelliklere odaklanmıştır. Bunlar arasında İngiltere'de Değişen Kentsel ve Bölgesel Sistem (Changing Urban and Regional System in the UK (CURS)) programı en fazla akademik ilgiyi çekmiştir. Massey orijinal teklifi hazırlamış ve orijinal araştırma taslağını oluşturmuştur fakat araştırmanın içerisinde yer almamıştır. CURS programı birçok kişi tarafından "teorinin" ampirizm uğruna terk edilmesi olarak görülmüştür (genellikle sermaye birikimine ilişkin Marksist teoriler). Massey'in kitabı sıklıkla bu terk edilişin önemli bir kaynağı olarak gösterilmiş ve tartışmaya katılanlar Massey tarafından kullanılan "yerellik" kavramı ile araştırma programının tanımında kullanılan kavramı birbirinden ayırt etme konusunda sıklıkla hata yapmışlardır.

Yerellik tartışmaları "olumsallık" sorunsalı ve özgüllük, yerel, genel ve soyut kavramları ile ilişkili olarak nasıl anlaşılması gerektiğine ilişkin sorular etrafında şekillenmiştir. Tartışma aynı zamanda siyâsî ve kurumsal bir tartışmadır: Coğrafyacılar ne tür araştırma projeleri geliştirmeli ve bunları yönlendirirken hangi teorik çerçeveleri kullanmalıdırlar? Massey, yerellik çalışmaları tartışmalarına yanıt verirken, "özgül-genel" ikilisinin sıklıkla ve yanlış biçimde "somut-soyut" ikilisi ile birlikte ele alındığını, bu yüzden sadece yerelliklerin "somut" olduğuna dair bir algı oluştuğunu iddia etmiştir. Yazar bunun yerine, "mevcut dünya ekonomisinin ... yerel bir ekonomiden daha az somut olmadığını" belirtmiştir (Massey, 1991c: 270). Yerel alanlara dair çalışmaların coğrâfî bölgelerin betimleyici portrelerine dönüşü içermesi gerektiğini iddia eden yazar, yerellikleri çalışmanın yereli fetişleştirmeyi gerektirmediğinin altını çizmiştir. Massey, yerellikle ilgili tartışmalara ve *Spatial Divisions of Labour* çalışmasına getirilen eleştirilere uzun bir biçimde kitabın ikinci basımında yanıt vermiştir (1995b).

Massey'in bölgesel özellikleri anlamaya olan ilgisi David Harvey'in *The Condition of Postmodernity* (1989) çalışmasının yayınlanmasından sonra "zaman-mekân sıkışması" ve postmodernizm ile ilgili tartışmalar sayesinde yeni bir ivme kazanmıştır. Massey bu kitapta yer alan kapsamlı formülasyonlardan birçoğunu reddetmiş ve ünlü makalesi "Flexible sexism" (1991b) içerisinde hem Harvey'in hem de Ed Soja'nın postmodernite ve postmodern kavramsallaştırmalarını eleştirmiştir. Massey

her iki yazarın da "feminizm karşıtı olarak anılmak istemediğini" fakat her ikisinin kitabının da "temellerinde öyle olduğunu" iddia etmektedir (1991b: 32). Massey özellikle Harvey'in feminizmi daha "genel" sınıf mücadelesi ile karşılaştırmalı biçimde "yerel" bir mücadele olarak algıladığını ortaya koymaktadır. Yazar, Harvey'in tüm mücadeleleri sınıf siyaseti altında bir araya getirerek birlik sağlama arzusunun "bir grubun diğerleri üzerindeki vesayeti üzerinden zorla oluşturulan bir birliği teşvik ettiğini iddia etmektedir (1991b: 55).

Massey'in Harvey'in "zaman-mekân sıkışması" açıklamaları ile yaşadığı zorluklar bir diğer önemli eseri olan "A global sense of place" (Massey, 1991a) makalesine ilham vermiştir. Massey, yer üzerinden düşünmenin muhakkak tepkisel olması gerektiğine dair iddiaya karşı çıkmış (Harvey tarafından ortaya konan bir iddiadır) ve "zaman-mekân sıkışması çağına uygun" bir yer hissinin, içe kapanık değil, belirli toplumsal ilişkilerin bir araya gelmesi ile oluşan ve belirli bir mevkide buluşan o yerin özgüllüğü olarak anlaşılması gerektiğini iddia etmiştir (1991a: 28). Massey'in "iktidar geometrisi" terimini farklı hareketlerin "bir araya gelmesi" anlamında kullanması ve "yerelin küresel anlamı ve yerin küresel anlamı" için yaptığı çağrı (1991a: 29) Londra'daki Killburn mahallesi ile ilgili yaptığı olumlu betimlemelerde hayat bulmuştur. Massey'in "yer" ve "yerel" ile ilgili çok sayıda yorumu, "genel" ve "özel" ile mekân ve yer terimleri arasındaki ilişkilere dair coğrafya alanında hâlen çözüme kavuşmamış olan tartışmalara girmiştir; bu tartışmaların Massey ve Harvey'i birbirinden ayıran belirli farklılıklardan çok daha geniş olduğunun belirtilmesi gereklidir.

Massey'in hareketlilik, açıklık, akış ve iktidar ilişkileri üzerine olan vurgusu bu terimlerin beşerî coğrafya alanında yol gösterici prensipler hâline gelmesine yol açmıştır. Fakat "bağıntısallığın" (relationality) coğrafya içerisinde yenice kabul edilmesinin açık ve olumsala ilişkin bir ortodoksluk oluşturma sürecinde olup olmadığı da düşünülmelidir. Olumsal ve açık kavramları üzerine yapılan (aşırı) vurgunun neleri engelleyeceğini ve belirli mekânların ve yerlerin diğerleri üzerinden değerlendirilip değerlendirilmediğini sorabiliriz (*World City* kitabında İngiltere ekonomisinin Londra merkezli biçimde ele alındığı kısmı okuduktan sonra aklımıza gelen bir soru). McGuinness, Massey'in A global sense of place çalışmasında "farklılığın" belirli bir

temsiline olan güvenini ele almış ve yazarın, Kilburn High Road'u süslü biçimde anlatmasının "kolay bir biçimde beyaz Batılıların farklılıkların dünyasına ait düşünceleri olarak görülebileceğini" söylemiştir (McGuinness, 2000: 228). McGuinness, "farklılığın" Killburn gibi çok farklı etnik kökenli grubun bir arada bulunduğu bir yerde kolay bir şekilde fark edilebilir olması sebebi ile "normalleştirici beyazların gözünden" melezliğin temelden siyâhîlik ile ilişkilendirilip ilişkilendirilmediğini merak etmektedir. Massey de melezlik kavramının post-kolonyal "beyaz" kimlik oluşumunu kenara itmek için kullanılmaması gerektiği konusunda şüphesiz McGuinness ile hemfikir olacaktır, çünkü kendi külliyatının büyük kısmı coğrâfî düşünce içerisindeki "normalleştirici" çerçevelerden çok sarsıcı olanlara adanmıştır.

Felicity Callard, Queen Mary, Londra Üniversitesi

Massey'in Önemli Çalışmaları

Allen, J., Massey, D. & Cochrane, A. (1998) *Rethinking the Region.* London and New York: Routledge.

Massey, D. (1973) 'Towards a critique of industrial location theory', *Antipode*, 5: 33–9.

Massey, D. (1984) *Spatial Divisions of Labour: Social Structures and the Geography of Production.* London and Basingstoke: Macmillan.

Massey, D. (1991a) 'A global sense of place', *Marxism Today,* June: 24–9.

Massey, D. (1991b) 'Flexible sexism', *Environment and Planning D: Society and Space,* 9: 31–57.

Massey, D. (1994) *Space, Place, and Gender.* Cambridge: Polity Press.

Massey, D. (1995a) 'Masculinity, dualisms and high technology', *Transactions of the Institute of British Geographers,* 20: 487–99.

Massey, D. (1995b) *Spatial Divisions of Labour: Social Structures and the Geography of Production* (2nd edition). Basingstoke: Macmillan.

Massey, D, (1999) 'Imagining globalization: power-geometries of time-space', A. Brah, M. J. Hickman & M. Mac an Ghaill (eds), *Global Futures: Migration, Environment and Globalisation.* Basingstoke: Macmillan. s. 27–44.

Massey, D. (2005) *For Space.* London: Sage.

Massey, D. (2007) *World City.* Cambridge: Polity Press.

Massey D, Quintas, P. & Wield, D. (1992) *High-tech Fantasies: Science Parks in Society, Science and Space.* London: Routledge.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Anderson, B. (2008) 'Doreen Massey's *For Space*', P. Hubbard, R. Kitchin & G. Valentine (eds), *Key Texts in Human Geography.* London: Sage.

Cochrane, A. (1987) 'What a difference the place makes: the new structuralism of locality', *Antipode,* 19: 354–63. *Environment and Planning A* (1989) Special issue – 'Spatial divisions of labour in practice', 21: 655–700.

Environment and Planning A (1991) Special issue – 'New perspectives on the locality debate', 23 (2).

Gregory, D. & Urry, J. (eds) (1985) *Social Relations and Spatial Structures.* Basingstoke: Macmillan.

Harvey, D. (1987) 'Three myths in search of a reality in urban studies', *Environment and Planning D: Society and Space,* 5: 367–76.

Harvey, D. (1989) *The Condition of Postmodernity.* Oxford: Blackwell. (Türkçesi Harvey, D. (1997). Postmodernliğin Durumu. Çev: Sungur Savran. İstanbul: Metis)

Martin, R., Markusen, A. & Massey, D. (1993) 'Classics in human geography revisited: Massey D (1984) "Spatial divisions of labour"', *Progress in Human Geography*, 17: 69–72.

Massey, D. (1978) 'Regionalism: some current issues', *Capital and Class*, 6: 106–25.

Massey, D. (1979) 'In what sense a regional problem?', *Regional Studies*, 13: 233–43.

Massey D (1991c) 'The political place of locality studies', *Environment and Planning A*, 23: 267–81.

Massey, D. (1992) 'Politics and space/time', *New Left Review*, 196: 65–84.

Massey, D. & Allen, J. (eds) (1984) *Geography Matters! A Reader*. Cambridge: Cambridge University Press in association with the Open University.

Massey, D. & Allen, J. (eds) (1988) *The Economy in Question*. London: Sage in association with the Open University.

McGuinness, M. (2000) 'Geography matters? Whiteness and contemporary geography', *Area*, 32: 225–30.

Rose, G. (1993) 'Spatial divisions and other spaces: production, reproduction and beyond', in *Feminism and Geography*. Minneapolis: University of Minnesota Press. s. 113–36.

41 Linda McDowell

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Linda McDowell kariyeri boyunca beşerî coğrafya alanında feminist teorik ve metodolojik yaklaşımların geliştirilmesi konusunda önemli rol oynamıştır. Yazarın en önemli araştırma çalışmaları, akademik makaleleri ve derlemeleri özenli ampirik araştırmalara dayanmakta ve İngiltere'de toplumsal ve ekonomik yeniden yapılanma süreçlerine odaklanmaktadır. McDowell bu çalışmaları ile iş piyasasının dinamiklerine ilişkin kavramsal anlayışlara ve gelişmiş kapitalist ekonomilerdeki istihdamın değişen doğasına önemli katkılar yapmıştır. Kendi araştırmalarına ek olarak, çok sayıda doktora öğrencisine danışmanlık yapmış, bu öğrencilerin birçoğu başarılı akademik kariyerlere sahip olmuştur. Daha geniş anlamda, akademinin cinsiyetçi doğasını ve bir disiplin olarak coğrafyanın toplumsal pratiklerini ortaya koymakta önemli rol oynamıştır. Bu araştırma konuları yirminci yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'de büyümesi ve eğitim almasından etkilenmiştir; yazar bu durumu çeşitli yayınlarında dile getirmiştir (McDowell, 2003, 2007).

Linda McDowell Manchester'ın güneyinde yer alan Stockport kentinde dünyaya gelmiştir. Sadece kızların eğitim aldığı bir ilkokula devam ettikten sonra Cambridge Üniversitesi'nde kız okuluna geçiş yapmıştır ve 1971 yılında coğrafya alanında lisans derecesini almıştır. Bu okulda yazdığı lisans tezinde bireylerin ekonomik yeniden yapılanmayı nasıl tecrübe ettiklerine ilişkin merakı oldukça net görülebilmektedir. Bu çalışmasında İngiltere'nin iç kısımlarında çelik sanayiinde istihdam edilen Doğu Avrupa kökenli erkek işçilerle görüşmeler yapmıştır. Bu işçiler İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa Gönüllü İşçi Programı kapsamında İngiltere'ye gelmişler ve İngiltere'nin sanayi tabanının

yeniden yapılanmasına katkıda bulunmak üzere çelik yapımı gibi ağır sanayi kollarında istihdam edilmişlerdir. Yazar, ekonominin cinsiyetçi doğasını çalışmaya olan bağlılığını yansıtır bir biçimde İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'daki göç konusuna dönerek, İngiltere hükümetinin uyguladığı Avrupa Gönüllü İşçi Programı dâhilinde erkeklerle birlikte aynı dönemde İngiltere'ye göç eden Litvanyalı kadınların hayatlarına ilişkin bir çalışma yapmıştır (McDowell, 2005).

McDowell lisans döneminden sonra 1973 yılında Londra Üniversitesi Akademisi Şehir Planlama Alanı'nda yüksek lisans derecesi almıştır. Daha sonra Canterbury'de Kent Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Merkezi'nde ve Londra'da Toplum Çalışmaları Enstitüsü'nde araştırmalar yapmıştır. 1978 yılında McDowell Açık Üniversite Kent Çalışmaları ve Coğrafya Bölümü'nde ders vermeye başlamış ve bir erkek (1981) ve bir kız (1983) çocuk sahibi olmuştur. 1986 yılında Açık Üniversite'de kıdemli okutmanlığa yükselmiş ve Londra Üniversitesi Akademisi'nden doktora derecesini almıştır. Akademi dâhilinde çalışarak elde ettiği bu tecrübeler ve ailevî ve eğitimsel deneyimleri ("sıkı çalışmaya hazırsanız, hiçbir şey imkânsız görünmez" (McDowell, 2007: 60)) onun feminist bir akademisyen olma dürtüsünde ve bir disiplin olarak sosyal coğrafyaya ilgi duymasında önemli rol oynamıştır. McDowell bu konuda şunları söylemektedir:

> 1970'li yıllarda üniversitede öğretmenlik yapmaya başladığımda akademinin erkekler tarafından yönlendirildiğini gördüm. İş piyasasına girmeden önceki hayatımda ise erkeklerin üstünlüğüne dair pratikten gelen bilgiye sahip değildim (McDowell, 2003: ix).

Bu deneyimler akademi içerisinde cinsiyetçi iktidar ilişkilerini inceleyen çok sayıda makale yazmasına sebep olmuştur (McDowell, 1990a, 1990b). McDowell aynı zamanda ilgi alanlarını akademik metinlerin ötesine taşımış, 1979 yılında çeşitli feministler ile birlikte Kraliyet Coğrafyacıları Enstitüsü'nde Coğrafyacı Kadınlar Çalışma Grubu'nu kurmuş ve yönetmiştir.

1992 yılında Cambridge Üniversitesi'ne geçmiş, coğrafya bölümündeki çalışmalarına ek olarak 1997 ve 99 yılları arasında müdür yardımcı olarak çalıştığı Newnham Koleji'nin yönetiminde önemli rol

oynamıştır. Cambridge'de geçirdiği dönem sırasında Londra kentinde hızla değişmekte olan bankacılık endüstrisi içerisindeki cinsiyetçi kimliklere ilişkin başarılı çalışmasını yapmıştır. Bu çalışma, çeşitli makalelerle birlikte (McDowell, 1994a, 1994b), *Capital Culture: Gender at Work in the City* (1997a) isimli monograf olarak da yayınlanmıştır. Bu kitap açık bir biçimde çeşitli coğrâfî alt disiplinlerden ve sosyal bilimlerden destek alan çalışmalarının önemini ortaya koymaktadır. Yazarın analizi bir açıdan finans sektörü içerisinde mesleki açıdan yapılan cinsiyetçi ayrımcılığı ortaya çıkarmakta, bir diğer açıdan da Judith Butler'ın (1990) çalışmasını geliştirerek iş yerinde cinsiyete dair kimliklerin somutlaşan doğasına ve edimsel özelliklerine dair kavramsal algıya önemli bir katkı yapmaktadır. Bu araştırma, "kültürel dönüş" sonrasında siyasal iktisat içerisinde kültür ile ilgili sorunları dikkate alma gereğinin altını çizen en erken ve ayrıntılı çalışmalardan birisidir; bu araştırma gündemi daha sonra ciddi biçimde genişlemiştir (McDowell, 1997b; ayrıca bk. Amin ve Thrift, 2004; Pryke ve Du Gay, 2007).

McDowell Cambridge'den ayrıldığı 1999 yılından bu yana Londra Ekonomi Okulu, Londra Üniversitesi Akademisi, Oxford Üniversitesi bünyesinde kürsü sahibi olmuştur. Kariyerinin başlangıç dönemlerine paralel bir biçimde kendi geçmişi araştırma alanlarını ve ilgilerini şekillendirmeye devam etmiştir. Bununla ilgili en iyi örneklerden bir tanesi İngiltere'de okullarda "beklenenden daha düşük başarı gösteren" kişiler arasında genç beyaz erkeklerin iş piyasasındaki deneyimleri üzerine yaptığı çalışmadır. Bu araştırma yazarın cinsiyetçi kimliklerin somutlaşmış doğasına olan ilgisini, genç erkeklerin giderek daha düşük ücretler ve kısa dönemli hizmet sektörü işlerinin hâkimiyetinde olan düşük beceri gerektiren iş piyasaları ile müzakere yaparken inşa edilen çoklu erillikleri de dâhil edecek şekilde genişletmektedir. Bu araştırmanın ortaya çıkmasında McDowell'ın o dönemde delikanlılık çağına giren oğlunun sınıf arkadaşlarının çeşitli işlerde çalışmak için eğitimlerini yarıda bırakmalarına dair yaptığı gözlemler etkili olmuştur. McDowell "Onunla aynı yaşta olan birçok genç erkek okul bitirme sınavlarında iyi sonuçlar alırken, erkek arkadaşlarının çoğunluğu akademik başarı gibi konulara olan bağlılıklarını yitirdiler ve giderek artan biçimde düşük ücretli hizmet sektörü işlerinin hâkimiyetine giren bir iş piyasasında iş aramak için okullarını terk ettiler." şeklinde yazmıştır (McDowell,

2003: x). Bu araştırma ve onunla ilgili olan metodolojik konular çeşitli makalelerde (McDowell, 2001a, 2001b, 2001c) ve *Redundant Masculinities: Employment Change and White Working Class Youth* (2003) isimli kitapta kendisine yer bulmuştur.

Genç erkeklerin iş piyasasındaki deneyimlerini ele alan bu araştırma bir taraftan McDowell'ın İngiltere'de gözlemlenen ekonomik yeniden yapılanma süreçleri ve sonuçlarına olan ilgisini bir araya getirmekte, diğer taraftan da işlerin ve iş yerinin somutlaşmış cinsiyetçi doğasını ortaya çıkarmaktadır. Yazar bu konulara olan ilgisini Londra'da hizmet sektöründe çalışan azınlık gruplara mensup işçilerin deneyimlerini ele aldığı çalışmasında da sürdürmüştür (McDowell ve arkadaşları, 2007; Batzinsky ve arkadaşları, 2008).

Mekânsal Katkıları

McDowell'ın araştırmaları büyük çoğunlukla nitel, özenli ve dikkatli araştırmalara dayanan disiplinler arası teorik yaklaşımı ile nitelenebilir. Yaptığı çalışmalar sonucunda beşerî coğrafya kapsamında feminist düşünceyi geliştirmeye (McDowell, 1993, 1999) ve iş piyasalarının ve işyerlerinin cinsiyetçi doğası ve coğrâfî özgüllüklerine ilişkin kavramsal ve ampirik anlayışlar yaratmaya koyduğu katkılar oldukça önemlidir. Bu katkılar üç temel konu etrafında özetlenebilir. İlk olarak McDowell'ın çalışmaları, cinsiyetçi kimliklerin somutlaşmış doğası ve hizmet sektörünün değişen doğası arasındaki ilişkileri kuramsallaştıran coğrâfî çalışmaların ön sıralarında yer almıştır. Yazar bu katkıları ile cinsiyetçi meslekî ayrımcılığı analiz etmek için kullandığı materyalist yaklaşımın ötesine geçebilmişti (örneğin bk. McDowell ve Massey, 1984). Bu kayma feminist araştırmaların doğasındaki daha büyük değişimleri göstermektedir. Bu değişimler:

> İş piyasasındaki cinsiyete dayalı ayrımcılığın ölçülmesinden ve açıklanmasından, toplumsal cinsiyetin "üretimine", iş piyasasında somutlaşmış icraların inşasına ve günlük etkileşimlerin, kurumsal kuralların ve düzenlemelerin iş yeri tabanlı kimliklerin inşasının bir parçası olduğu farklı sektörler, yerler ve meslekler içerisindeki akışkanlığa ve karşılıklılığa vurgu yapan yaklaşımlara doğru olmuştur (McDowell, 2004: 46).

McDowell böyle bir bakış açısını benimseyerek daha sonraki çalışmalarında iş yerinin cinsiyetçi doğası ile ilgili söylemlere meydan okuma konusunda önemli katkı yapmıştır. Örneğin Londra'nın finans merkezindeki ticarî bankalar tarafından icra edilen cinsiyetçi kimliklere ilişkin araştırması, Big Bang (Büyük Patlama) olarak bilinen önemli denetim azaltıcı veya kaldırıcı değişimlerin hemen ardından yapılmıştır. Bu değişimler kent içerisindeki finans şirketlerinin daha büyük bir kısmının yabancıların (özellikle ABD) eline geçmesine sebep olmuştur. Bu şirketler kendi örgütsel kültürlerinde eğitim ve toplumsal arka plan gibi konulara dayalı güven tabanlı ilişkilerin hâkim olduğu ticarî bankalara oranla daha çok liyakat tabanlıydılar (Thrift, 1994). Bankacılık sektöründe ABD yatırım bankacılığına ait çalışma pratiklerinin yaygınlaşması, giderek artan oranda müşteri hizmetlerine yapılan vurgu ile birlikte (genellikle kadınsı bir özellikle olarak klişeleşmiştir) Londra'da finans hizmetlerinde kadınların katılımını ve gücünü büyük ölçüde artırma potansiyeline sahipmiş gibi algılanmış, dolayısıyla "centilmen kapitalizminin" oturmuş iktidarını aşındırmıştır (Augar, 2001).

Fakat McDowell erkeklerin kent içerisinde iktidara dair oturmuş durumdaki pozisyonlarını nasıl koruduklarını göstermektedir. Bunu, "kadınların çalışması, Londra kentinin 1980'li yıllarda ve 1990'lı yılların başlarında değişen şartları, yatırım bankacılığının popüler imgeleri ve temsilleri ve İngiliz bankalarının kültürünün iş yerinde cinsiyetçi icraatları oluşturmak ve düzenlemek için (McDowell, 1997a: 205)" nasıl bir araya geldiğini belgeleyerek yapmaktadır.

Yazarın çalışmaları bu konuları ele alarak diğer iş sektörleri ile birlikte finans dünyasında hâlâ mevcut olan eşitsiz fırsatlara dair güçlü bir hatırlatma yapmaktadır. Benzer biçimde son dönemde okuldan ayrılan ve çeşitli becerilerden yoksun genç erkeklerin deneyimleri üzerine yaptığı çalışmalarda bu tür genç erkeklerin İngiltere'de toplumun genelinde sorumsuz magandalar olarak algılanmasına karşılık vermeyi amaçlamıştır. Sheffield ve Cambridge kentlerinde yaptığı görüşmeler yolu ile bu tür genç erkeklerin "bir meslek edinmek ve iş bulmak, hane içinde saygı gördükleri yaşamlar kurmak için işçi sınıfı eril anlayışı ile ilişkilendirilen karmaşık ve çoğu zaman çelişkili beklentilerle mücadele ederken" gösterdikleri mücadele azmini araştırmıştır (McDowell, 2003: 2).

Bu çalışmanın önemi sadece toplumsal cinsiyetin somut ve edimsel özelliklerine odaklanan bir yaklaşımın sağladığı analitik bakış açısı ile sınırlı değildir. McDowell'ın çalışması aynı zamanda erkekler ve kadınlar için meslekî ayrımcılığı ve cinsiyetçi kimliklerin dinamik edimselliğini yeniden üretmeye yarayan ekonomiler içerisinde yapılar arasındaki karşılıklı kurucu ilişkileri açığa çıkarmaktadır. Bunun bir sonucu olarak yazarın çalışmalarını ve yaptığı coğrâfî katkıları niteleyen ikinci bir konu, kimlik oluşumu ve bunun iş yerindeki yeniden üretimini anlamak için bir araya getirdiği yapısalcı ve postyapısalcı bakış açılarıdır. McDowell bu konuyu kimlik, eşitsizlik ve iş piyasalarındaki değişimler arasındaki ilişkiyi inceleyerek ele alan kuramsal metinler yazmıştır (örneğin bk. McDowell, 2001d, 2004). Yazar bu kuramsal ilgilerini cinsiyetçi kimlikler ve sınıf ilişkileri arasındaki kesişim noktalarına odaklanarak geliştirmiştir (McDowell, 2006, 2008).

Bu açıdan, McDowell "coğrafyacılar ve diğer kuramcılar tarafından sınıf mücadelelerinin doğası ve konumu hakkında ortaya konan geleneksel varsayımlara" meydan okuma konusunda önemli rol oynamıştır (McDowell, 2006: 826). Yazar sınıf ilişkilerinin kamusal alanın bir fonksiyonu olarak algılandığı fakat toplumsal cinsiyet ile ilgili ilişkilerin özellikle eve ve özel alana sıkıştırıldığı ikili ayrımı sorunsallaştırmıştır. Bu noktada bizatihi (cinsiyetçi) farklılıklara odaklanan postyapısalcı yaklaşımları eleştirmiş, kadınlar *arasındaki* sınıf farklılıklarına odaklanarak yapısal eşitsizlikler ve toplumsal cinsiyet arasındaki kesişim noktalarının devam eden önemine dikkat çekmiştir. Bu çalışması başlangıç noktası olarak kadınların İngiltere'deki emek piyasasına artan katılımı ile ilgili görece tanıdık istatistikleri almaktadır. Bu gelişme yirminci yüzyılın ikinci yarısında diğer gelişmiş kapitalist ekonomiler ile paralel bir durumdur. Fakat McDowell, özellikle orta sınıf annelerin işçi sınıf kadınlardan aldığı hane içerisindeki hizmetlerle ilişkilendirilen farklı coğrâfî ve sektörel piyasalarda çalışan kadınlar arasında ortaya çıkan eşitsiz sınıf farklılıklarına odaklanmaktadır. McDowell'a göre bu gelişmeler önemli teorik soruları ortaya çıkarmaktadır:

> Kadınların iş piyasalarına girmesinin sınıf hiyerarşisinin genel yapısı ve sınıflar arasındaki kutuplaşmanın seviyesi ile ilgili sorular ortaya çıkarması gibi hane içerisindeki emeğin ticarileşmesinin artan önemi de –özellikle orta sınıf kadınların

> tipik biçimde kendi iş piyasası katılımlarını sağlamaya uğraşan işçi sınıfı kadınlardan çocuklarına bakmak için hizmet alması örneğinde– kadınlar arasında sınıf ayrışmaları ve sınıfların teması ile ilgili yeni sorular doğurmaktadır ... hem ev mekânının içerisinde hem de dışarısında. (McDowell, 2006: 840)

McDowell, bu iddiaları ortaya koyarken coğrafya alanında sınıf ilişkileri ile ilgili yenilenen ilgiye, analizi içerisinde cinsiyetle ilgili konulara ciddiyetle yaklaşan bir sınıf anlayışı geliştirerek katkı yapmıştır.

McDowell'ın çalışmalarında yer bulan üçüncü temel konu coğrâfî araştırmalar içerisinde feminist metodolojik yaklaşımları geliştirmeye ve bu araştırmaların akademi içerisinde yürütülmesindeki cinsiyetçi yöntemleri ortaya çıkarmaya olan bağlılığıdır (McDowell, 1992a). Metodolojik olarak onun çalışmaları ağırlıklı olarak görüşmeler ve sözlü anlatılara dayanan ayrıntılı nitel araştırmaları kullanmaktadır. Bu metodolojik tercihler onun çalışmalarının "bilimsel" yöntemin feminist eleştirisi ve araştırmacıların akademik araştırmalarla üretilen bilginin konumlu doğası hakkında düşünümsel olmaları ihtiyacını takdir etmesi ile sıkı sıkıya bağlı olduğunu yansıtmaktadır (McDowell, 1992b). Bu bağlılık tüm eserlerinde yer verilen ayrıntılı metodolojik ek bölümlerde ve kendi araştırma yaklaşımı içerisindeki olası zayıflıkları kabul etme konusundaki rahatlığında görülebilir (McDowell, 2003).

McDowell'ın çalışmaları, görüşmelerin, katılımcı ve etnografik yöntemlerin "kültürel dönüşten" sonra giderek daha yaygın biçimde kullanılmaya başlaması ile ekonomik coğrafya alanında metodolojik olanakların altını çizdiği için özellikle önemlidir. Fakat McDowell sadece modern beşerî coğrafyanın araştırma pratiklerini geliştirmekte önemli bir rol oynamamıştır, aynı zamanda bir akademik disiplin olarak coğrafyanın pratiğine ve daha genel anlamda akademik çalışmaların doğasına ilişkin önemli bir eleştirmen olarak görev yapmıştır (McDowell, 1990b). Bu katkısı üniversitelerin coğrafya bölümlerinin lisans seviyesinde kadınlar arasında çok popüler olmasına rağmen aynı bölümlerde çalışan görece az sayıdaki kadın göz önüne alındığında (özellikle üst mertebelerde) oldukça önemlidir.

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

McDowell'ın feminist bakış açılarının ve metodolojilerin coğrâfî araştırmalarda daha merkezî bir konuma yerleştirilmesi ile ilgili çabalara olan bağlılığı her zaman kolay olmamıştır. Bu konu ile ilgili şunları söylemiştir:

> Özellikle ilk başlarda, feminist çalışmalar "siyâsî" ve "taraflı" olarak etiketlendiğinde oldukça zorlandık... Feminist teorileri ve yöntemleri lanetli gibi gören hakemlerden gelen eleştirilere, okuyuculardan gelen cinsiyetçi ve düşmanca yorumlara, evli kadınların kocaları eve ekmek getirdiği için terfi almaya ihtiyacı olmadığını düşünen mesai arkadaşlarına, tamamı erkeklerden oluşan komitelerdeki tek kadın olmaya alıştım (McDowell, 2007: 61).

Fakat bu tür zorluklara göğüs geren McDowell'ın çalışmaları hem coğrafya alanında hem de sosyal bilimler alanında çeşitli güncel araştırma konuları üzerinden geliştirilmiş ve genişletilmiştir. İlk olarak onun kimliklerin somutlaşmış ve icra edilen özellikleri üzerine olan çalışmaları ekonomik, sosyal ve kültürel coğrafyanın ara yüzündeki çalışmalar için bir örnek teşkil etmiştir. Bu araştırma alanı, ekonomik coğrafyacılar ekonomi ve kültürün birbirine dolaşan doğasını kuramsallaştırmayı amaçladıkları için ciddi biçimde gelişmiştir. McDowell'ın ampirik odağı, bu anlamda iş piyasasındaki değişim ve iş yeri üzerinedir, fakat son dönemdeki çalışmaları bu araştırma gündemini ulusaşırılığın bireysel olarak deneyimlenmesinden ekonomi içerisindeki tüketim örüntülerine kadar çok çeşitli konuyu içerecek şekilde genişletmiştir (bk. Ley, 2004; Jackson, 2002). Dahası, teorik anlamda McDowell'ın edimsellik üzerine olan çalışmaları kültürel ekonomi içerisindeki disiplinler arası tartışmalar yolu ile geliştirilmiştir. Bu çalışmalar edimsel konuşma eylemleri üzerine yapılan felsefî çalışmaları takip eden edimsellik anlayışlarına öncelik verir ve Judith Butler'ın çalışmalarından yararlanan McDowell'ın yaklaşımından ziyade bilim ve teknoloji çalışmalarından elde edilen bilgilerden etkilenir (örneğin bk. MacKenzie, 2006). Fakat coğrafya alanındaki ve ötesindeki kültürel ekonomi araştırmaları edimsellik ile ilgili bu yaklaşımlar arasında bir uzlaşma olasılığı arama'a başlamış durumdadır (Berndt ve Boeckler, 2009).

İkinci olarak McDowell'ın kimlik inşasının ve (yeniden) üretiminin

karmaşık ve yerlere özgü doğası üzerine feminist bakış açısından yararlanarak yaptığı çalışmalar daha genel anlamda hem coğrafyacılar hem de sosyal bilimciler tarafından tartışılmış ve geliştirilmiştir. Özellikle McDowell bu çalışmaların kadınların sosyal konumlarının cinsiyetleri dışında sınıf ve etnik kökenleri tarafından da etkilendiğini savunan görüşe odaklanarak geliştirilebileceğini belirtmiştir. Örneğin yazar, işçi sınıfına ait eril durumlar üzerine yaptığı çalışmaların işçi sınıfı kimliklerin çalışılmasında ırka dair soruların önemine işaret ettiğini, bu araştırma gündeminin sosyal coğrafya içerisinde gelişmeye başladığını söylemektedir (bk. Hopkins, 2007). McDowell kimlik oluşumu konusu ile ilgili çalışmalarında yapısalcı ve postyapısalcı yaklaşımları birleştirme konusuna bağlı kalırken, coğrafya alanında son dönemde yapılan çalışmalar daha çok postyapısalcı düşünceden etkilenmektedir. Bu durum coğrafya alanı içerisinde ve ötesinde ayrıntılı, etnografik araştırma yöntemlerine öncelik veren ve anlam ve temsil konularına odaklanan feminist araştırmaların artmasını sağlamıştır (örneğin bk. Pratt, 2004). McDowell, buna yanıt olarak (2006) yapısal eşitsizliklerin ve özellikle sınıf ve toplumsal cinsiyet konularının kesişim noktalarının sosyal bilimler alanındaki analizlerden kesinlikle silinmemesi gerektiğini iddia ederek coğrafya alanının ötesindeki feminist araştırmalara işaret etmiştir (Adkins, 2002).

Son olarak McDowell'ın araştırma gündemi ve coğrafya çalışma yöntemi coğrafya alanının ötesinde akademiyi de etkilemiştir. Entelektüel açıdan, araştırmaları coğrafyanın ötesindeki tartışmalardan faydalanan ve sosyal bilimlere katkı yapan çok az sayıda coğrafyacıdan birisidir. Yazar iş yerindeki kimliklerin cinsiyetçi doğasını ve iş piyasasındaki değişimleri şekillendirmede mekân ve yerin oynadığı önemli role sürekli vurgu yapmıştır. McDowell'ın araştırma pratikleri, günümüzdeki akademik çalışmaları ve iş piyasalarının cinsiyetçi doğasını göz önüne alırsak, gelecekte de önemini koruyacaktır. Yazarın kariyeri boyunca ortaya koyduğu araştırmalara dayanan eserleri, araştırmalarını yazma ve yayma yöntemlerinin başında gelmektedir. Gerçekten de hizmet sektöründeki edimsel özelliklere olan ilgisini daha da derinleştiren en son araştırmaları beşinci kitabı *Working Bodies* (2009) içerisinde yayınlanmıştır. Bu stratejisi giderek daha fazla sayılarla ve referanslarla yönlendirilen bir akademi göz önüne alındığında daha da önemlidir (bk. *Progress in*

Human Geography, 2009). McDowell'ın araştırmaları ve eserleri birlikte ele alındığında iş yerinde kimlik oluşumunun cinsiyetçi doğası ve coğrafyası ile birlikte coğrafyanın akademik bir disiplin olarak pratiği ve örgütlenmesi ile ilgili gelecekteki araştırmalar için iyi bir başlangıç noktası sağlamaktadır.

Sarah Hall, Nottingham Üniversitesi

McDowell'ın Önemli Çalışmaları

McDowell, L. (1991) 'Life without Father and Ford: the new gender order of post-Fordism', *Transactions of the Institute of British Geographers,* 16: 400–19.

McDowell, L. (1992a) 'Doing gender: feminism, feminists and research methods in human geography', *Transactions of the Institute of British Geographers,* 17: 399–416.

McDowell, L. (1993) 'Space, place and gender relations: identity, difference, feminist geometries and geographies', *Progress in Human Geography,* 17: 305–18.

McDowell, L. (1997a) *Capital Culture: Gender at Work in the City.* Oxford: Blackwell.

McDowell, L. (1999) *Gender, Identity and Place.* Cambridge: Polity.

McDowell, L. (2003) *Redundant Masculinities? Employment Change and White Working Class Youth.* Oxford: Blackwell.

McDowell, L. (2005) *Hard Labour: The Forgotten Voices of Latvian Migrant 'Volunteer' Workers.* London: UCL Press.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Adkins, L. (2002) *Revisions: Gender and Sexuality in Late Modernity.* Buckingham: Open University Press.

Amin, A.& Thrift, N. (2004) *The Blackwell Cultural Economy Reader.* Oxford: Blackwell.

Augar, P. (2001) *The Death of Gentlemanly Capitalism.* London: Penguin.

Batzinsky, A., McDowell, L. & Dyer, S. (2008) 'A middle class global mobility: the working lives of Indian men in a west London hotel', *Global Networks,* 8: 51–70.

Berndt, C. & Boeckler, M. (2009) 'Geographies of circulation and exchange: constructions of markets', *Progress in Human Geography,* 33: 535–51.

Butler, J. (1990) *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity.* London: Routledge. (Türkçesi, Butler, J. (2016). Bela Bedenler. Çev: Cüneyt Çakırlar ve Zeynep Talay. İstanbul: Pinhan Yayıncılık)

Hopkins, P. (2007) 'Young people, masculinity, religion and race: new social geographies', *Progress in Human Geography,* 31: 163–77.

Jackson, P. (2002) 'Commercial cultures: transcending the cultural and the economic', *Progress in Human Geography,* 26: 3–18.

Ley, D. (2004) 'Transnational spaces and everyday lives', *Transactions of the Institute of British Geographers,* 29: 151–64.

MacKenzie, D. (2006) *An Engine not a Camera: How Financial Models Shape Markets.* Cambridge, MA: MIT Press.

McDowell, L. (1990a) 'Women in British geography revisited', *Journal of Geography in Higher Education,* 14: 19–32.

McDowell, L. (1990b) 'Sex and power in academia', *Area*, 22: 323–32.

McDowell, L. (1992b) 'Multiple voices: speaking from inside and outside the project', *Antipode*, 24: 6–72.

McDowell, L. (1994a) 'Gender divisions of labour in the post-Fordist economy: the maintenance of occupational sex segregation in the financial services sector', *Environment and Planning A*, 26: 1397–418.

McDowell, L. (1994b) 'Performing work: bodily representations in merchant banks', *Environment and Planning D: Society and Space*, 12: 727–50.

McDowell, L. (1997b) 'A tale of two cities? Embedded organisations and embodied workers in the City of London', R. Lee & J. Wills (eds), *Geographies of Economies*. London: Arnold. s. 118–29.

McDowell, L. (2001a) 'It's that Linda again: ethical and practical issues in research with young men', *Ethics, Place and Environment*, 4: 88–100.

McDowell, L. (2001b) 'Father and Ford revisited: gender, class and employment change in the new millennium', *Transactions of the Institute of British Geographers*, 24: 448–64.

McDowell, L. (2001c) 'Masculine discourses and dissonances: Strutting "lads", protest masculinity and domestic respectability', *Environment and Planning D: Society and Space*, 20: 97–119.

McDowell, L. (2001d) 'Rethinking scale: some reflections on the significance of research on gender and organisations for economic geography', *Journal of Economic Geography* 1: 227–50.

McDowell, L. (2004) 'Masculinity, identity and labour market change: some reflections on the implications of thinking relationally about difference and the politics of inclusion', *Geografiska Annaler, B*, 86: 45–56.

McDowell, L. (2006) 'Reconfigurations of gender and class relations: class differences, class condescension and the changing place of class relations', *Antipode*, 25: 825–50.

McDowell, L. (2007) 'Sexing the economy, theorizing bodies', A. Tickell, E. Sheppard, J. Peck & T. Barnes (eds), *Politics and Practice in Economic Geography*. London: Sage. s. 60–70.

McDowell, L. (2008) 'Thinking through class and gender in the context of working class studies', *Antipode*, 40: 20–24.

McDowell, L. (2009) *Working Bodies: Interactive Service Employment and Workplace Identities*. London: Wiley Blackwell.

McDowell, L., Batnitzky, A. & Dyer, S. (2007) 'Division, segmentation and interpellation: the embodied labours of migrant workers in a Greater London hotel', *Economic Geography*, 82: 1–26.

McDowell, L. & Massey, D. (1984) 'A woman's place?', D. Massey & J. Allen (eds), *Geography Matters*. Cambridge: Cambridge University Press. s. 128–47.

Pratt, G. (2004) *Working Feminism*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Pryke, M. & Du Gay, P. (2007) 'Take an issue: cultural economy and finance', *Economy and Society*, 36: 339–54.

Progress in Human Geography (2009) 'Forum: The future of research monographs: international set of perspectives', 33: 102–26.

Thrift, N. (1994) 'On the social and cultural determinants of international financial centres: the case of the City of London', in S. Corbridge, R. Martin & N. Thrift (eds), *Money, Power and Space*. Oxford: Blackwell. s. 327–55.

42 Anssi Paasi

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Anssi Paasi dünyanın en önde gelen siyâsî coğrafyacılarından birisidir ve coğrafyacıların önemli mekânsal kavramları özellikle bölge ve ülke ölçeğinde anlamalarına ve mekânsal kavramların bölgeler ve sınırlar tarafından tanımlanma yöntemlerine geniş çaplı ve yenilikçi biçimlerde katkıda bulunmuştur. Bugüne kadar 150 makale, inceleme ve kitap bölümü, 19 kitap yayınlamıştır (hem Fince hem İngilizce). Paasi'nin kariyeri boyunca ampirik odağı Finlandiya ve Baltık Bölgesi üzerine olmasına rağmen çalışmalarının teorik anlamda ithali Baltık Denizi kıyılarının çok ötesine geçmiştir.

Paasi üniversite eğitimine 1979 yılında Doğu Finlandiya'da bulunan Joensuu Üniversitesi'nde başlamış, yüksek lisans ve doktora derecelerini alana kadar (1986) eğitimine burada devam etmiştir. Doktora çalışmalarından sonra aynı üniversitede doçentlik unvanı almış, 1990 yılında Oulu Üniversitesi'nde Coğrafya Bölümü'nde kürsü sahibi olmuş, bunları takiben Finlandiya Akademisi tarafından dört yıllık araştırmacı profesörlük unvanı kazanmıştır. Finlandiya içerisindeki ve ötesindeki statüsü böyle bir ödülü alan ilk coğrafyacı olması ile gözler önüne serilmektedir. Anssi Paasi Finlandiya içerisinde araştırma becerileri ile bilinmekle birlikte, coğrâfî bilgiye yaptığı katkılar sonucunda ülke dışında da ün kazanmıştır. 2006 yılında kendisine Aberystwyth Galler Üniversitesi tarafından Beşerî Coğrafya Fahrî Profesör unvanı verilmiştir. Nijmegen Üniversitesi, Loughborough Üniversitesi, UCLA gibi okullarda misafir öğretim görevlisi olarak çalışmış ve önemli bir akademik dergi olan *Progress in Human Geography*'nin editörlüğünü yapmıştır.

Akademik çevrelerde öne sürülen iddialardan bir tanesi bireylerin biyografilerinin belirli yerler ve mekânlarla ilişkili oldukları yönler göz önüne alındığında zenginleşeceği yönündedir. Anssi Paasi'nin "hayat yolculuğu" veya mekânsal biyografisi bu tür fikirlerin önemini ortaya koymaktadır. İlk olarak Anssi Paasi'nin *Finlandiyalı* bir coğrafyacı olmasının kariyeri üzerine büyük etkisi olmuştur. Anssi Paasi'nin uyruğu en basit biçimde ampirik araştırmalarının çok büyük bir kısmının Finlandiya ve özellikle Karelya üzerine olması anlamına gelmektedir. Buna ek olarak bu durum yazarın eserlerinin (özellikle kariyerinin başlarında) büyük bir kısmını Fince yazdığı anlamına gelmektedir. Anssi Paasi'nin Finlandiyalı olması araştırma kariyerini daha üstü kapalı bir biçimde etkilemiştir. Örneğin Finlandiyalı bir coğrafyacı olması, büyük ölçüde Anglo-Amerikan akademik çevreleri içerisinde yaşayan ve çalışan coğrafyacılar tarafından hükmedilen beşerî ve siyâsî coğrafya alanları karşısında mücadele etmesi anlamına gelmiştir. Paasi Anglo-Amerikan akademik çevrelerinin görece mekânsal "sınırlarında" çalışmasına rağmen, bölge, ulus, toprak, sınır gibi önemli mekânsal kavramlara ilişkin akademik tartışmaları yönlendirdiği için takdir edilmelidir. Bununla birlikte Paasi'nin bu kavramların uluslararası bağlamda algılanması üzerine olan potansiyel etkisinin "sınırdan" yükselen bir ses olması sebebi ile azaldığı iddia edilebilir (Paasi, 2005a). Paasi'nin araştırmalarının büyük kısmının Fince yayınlanması (ve dolayısıyla büyük ölçüde İngilizce gerçekleşen uluslararası akademik tartışmaların bir parçası hâline gelmemesi) bu akademik etki kaybının en açık göstergesidir.

Uluslararası bağlama ek olarak, Paasi'nin Finlandiya içerisindeki kariyerinin izlediği yola da dikkat edilmesi gerekmektedir. Paasi Finlandiya içerisinde coğrafya disiplininin durumuna işaret ederken (2005b) ülke içerisinde beşerî coğrafyanın karakterinin tarihsel olarak iki önemli faktörden etkilendiğini belirtmektedir. Bunlardan ilki beşerî coğrafyanın geleneksel olarak Finlandiya üniversitelerinin çok büyük bir kısmında Fen Bilimleri Fakülteleri'ne bağlı olmasıdır. İkincisi ise özellikle 1970'li ve 80'li yıllarda Finlandiya'da beşerî coğrafya alanına nitel ve pozitivist yaklaşımların destekçisi olan yaşlı bir coğrafyacı nesli tarafından hükmedilmesidir. Bu iki faktör Paasi gibi yetişmekte olan eleştirel beşerî coğrafyacılardan oluşan bir grup için akademik anlamda

kabul alabilmede zorluklar ortaya çıkarmıştır. Örneğin Paasi'nin bölgelere ilişkin erken dönemde yaptığı çalışmalar (1986a; 1986b; 1991) geleneksel Fin beşerî coğrafyacıları tarafından Finlandiya beşerî coğrafya anlayışının dışında değerlendirilmiştir. Paasi özellikle bu coğrafyacılar tarafından beşerî coğrafyacı yerine "mekânsal sosyolog" olarak etiketlenmiştir. Paasi kendi kelimeleri ile kendisini "yanlış yerde" olduğuna inanan bir coğrafyacı olarak tanımlamıştır. Belki de 1980'li yıllardaki bu hoşlanmama durumunun sonucu olarak sonraki çalışmalarını İngilizce yayınlamaya başlamıştır.

İkinci olarak Anssi Paasi'nin yüksek öğretimine ilişkin coğrâfî özgül durumlar onun mekânsal kavramlarla olan ilişkisine etki etmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi coğrafya alanındaki eğitimini Joensuu Üniversitesi'nde almış ve bunun kariyeri üzerine iki önemli etkisi olmuştur. İlk olarak, Joensuu Üniversitesi Coğrafya Bölümü'nün Finlandiya içerisinde daha eleştirel bir coğrafya anlayışının ortaya çıkmasında önemli rol oynadığını belirtmiştir (2005b: 608). "Tarih, ekonomi, sosyoloji ve sosyal politikalar gibi alanlar ile yakın ilişkiler içerisinde olmaları" Paasi'ye göre (age.) bu bölümde bulunan beşerî coğrafyacıların 1970'li yıllardan bu yana beşerî coğrafyacıları etkileyen önemli felsefî akımlar ile temas etmelerini sağlamıştır. İkinci olarak, bu üniversitenin Finlandiya içerisindeki konumuna dikkat edilmelidir. Joensuu Üniversitesi Finlandiya'da Kuzey Karelya Bölgesi'nde yer almaktadır ve Paasi'nin burada yaşaması ve çalışması kendi akademik kariyerini destekleyen bazı anahtar kavramlarla ilgilenmesine yardımcı olmuştur.

Mekânsal Katkıları

Paasi'nin bölgeler, ülkeler ve sınırların algılanışına yaptığı katkılar çok yönlüdür. Bölgelerin kurumsallaşmaları, milliyetçiliği yeniden üretmeye yardımcı olan sosyomekânsal süreçler, sınırların ve bölgelerin sosyomekânsal bilinci ortaya koymadaki önemi ile ilgili yaptığı çalışmalar oldukça önemlidir. Belki de çalışmaları arasında en önemli olanlar bölgelerin kurumsallaşmaları üzerine yaptıklarıdır. Çalışmaları için sosyal konstrüktivizm ile ilgili akademik tartışmalardan ve özellikle Allan Pred (1984) ve Nigel Thrift (1983) gibi coğrafyacıların bu konuda yaptıkları katkılardan ilham almıştır. Paasi'nin bazı çalışmaları

bölgelerin anlamlarına şimdiye kadar olduğundan daha sofistike yöntemlerle odaklanmaya başlamasına rağmen, yazar (kişisel görüşme) araştırmalarının "bölgelerin nasıl oldukları duruma geldiklerini" yanıtlama konusunda başarısız olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla Paasi'nin kariyerinin başındayken kafasındaki amaç bölgeleri anlamak için yeni teorik ve metodolojik yöntemler geliştirmekti (1991). Bölge Paasi için sosyomekânsal bir birimdir ve aynı zamanda "toplumun yeniden üretiminin bir parçası olarak o alanda yaşayanların sosyalleştiği "üst ölçekli" bir tarihin temsilidir". Dolayısıyla bölgeler ile ilgili algıya yaptığı temel katkı bölgelerin basit bir biçimde var olmadıkları, daha ziyade zaman içerisinde kurumsallaştıklarıdır.

Bu kurumsallaşma için dört aşamanın önemli olduğu belirtilmektedir (Paasi, 1986b: 119–30; 1991: 243–47). Bu aşamaların her biri belirli bir seviyeye kadar özgün olsa da karşılıklı olarak birbirlerinin oluşumuna yardımcı olur ve gelişimsel veya kademeli olarak düşünülmemelidir. İlk aşama bir bölgenin "topraklarının şeklinin" veya bireysel veya kolektif bilinçte o bölgeyi oluşturan toprakların nasıl algılandığıdır. Paasi'ye göre ikinci aşama bir bölgenin "sembolik şeklidir", yani sembollerin (diller, bayraklar, vb.) o bölgeyi temsil etme derecesi. Üçüncüsü, bir bölgenin çeşitli kurumlar üzerinden "kurumsal şeklini" kazanmasıdır ve bu durum o bölge içerisinde sosyomekânsal yaşama resmi ve yarı-kalıcı bir yapı sağlar. Paasi son olarak (1991: 247) bölgelerin sosyomekânsal bilinç içerisinde "yerleşik" hâle gelebileceğini ve "devlet iktidarının uygulandığı amaçların materyal dışa vurumunu" varsayabileceklerini belirtmektedir. Bu noktada dikkatler kaynakların dağıtımına ilişkin devlet tarafından alınan kararlara etki edebilme seviyesine çevrilmektedir. Paasi'nin bölgeler üzerine yaptığı çalışmalar bir bütün olarak ele alındığında, yazarın temel kaygısının bölgelerin farklı bağlamlarda nasıl sürekli olarak "oluşma" sürecinde olduklarını açıklamak olduğunu görürüz. Bölgeler ortaya çıkabilir ve toplum içerisinde pekiştirilip "kurumsallaştırılabilir". Bunun tam tersi biçimde insanların hayatları ile ilgili olarak marjinal hâle gelebilir ve hatta ortadan kaybolabilirler. Bu açıdan Paasi'nin bölgelere ilişkin kavramsallaştırmasının kariyeri boyunca sabit kalması oldukça önemlidir.

Paasi, bölgelerin kurumsallaştırılmalarını anlamak için kavramsal ve metodolojik bir çerçeve geliştirmenin yanı sıra, kendi iddialarının

ampirik geçerliliklerini ortaya koymakla da ilgilenmiştir. Örneğin 1980'li yılların ortalarında Finlandiya içerisinde dört farklı bölgenin kurumsallaşmasına ilişkin kapsamlı ampirik çalışmalar yapmıştır: Laponya, Güney Ostro-Bothnia, Kuzey Karelya ve Uusimaa. Projenin ampirik tabanı arşivlerdeki belgeleri (yönetime ilişkin belgeler, haritalar, atlaslar, bölgesel gazeteler, okullardaki kitaplar gibi) ve 2600 adet anketi içermektedir. Paasi bu malzemeyi, sorgulanmakta olan bölgelerin, içlerinde yaşamakta olan insanların sosyomekânsal bilinçleri içerisinde hangi seviyede kurumsallaştıklarını incelemek için kullanmıştır (Paasi, 1986a; 1986b). Daha sonra, kurumsallaşma süreçlerinin Avrupa içerisindeki "eski"ve "yeni" bölgelerde nasıl ortaya çıktığını incelemiştir.

Paasi'nin coğrâfî bilgiye yaptığı temel katkı bölgenin sosyomekânsal bir kavram olarak algılanması olsa da, bununla ilgili farklı iki mekânsal kategori ile de ilgilenmiştir: Uluslar ve ulusların toprakları. Bunları da kurumsallaşma süreçleri deneyimleyen mekânlar olarak (özellikle Finlandiya bağlamında) düşünmüştür (Paasi, 1996a; 1996b; 2002c). Daha genel anlamda, Paasi'nin bu alandaki çalışmaları ulusların ve onlara ait toprakların ve bunların sınırlarının sosyomekânsal bilinç (devlet aktörlerinin ulusal düzeydeki pratiklerine dayanmaktadır) ve toplumsal temsilin (yerel alanlardaki sıradan insanların yaşamlarına dayanmaktadır) bir karışımı yolu ile nasıl üretildiğini açıklamayı hedef lemiştir (Paasi, 1996a: 11). Bu araştırmanın ampirik odağı Finlandiya halkı olmuştur; Finlandiya halkının sosyomekânsal bilinci ve toplumsal temsilinin yansıtılması ve şekillendirilmesinde, sınırda bulunan Karelya Bölgesi'nin oynadığı role büyük önem vermiştir. Paasi'nin araştırmaları Finlandiya ulusunun ve topraklarının resmî devlet kurma projeleri ve sıradan insanların günlük pratiklerinin bir bileşimi sonucu oluştuğunu ortaya koymuştur.

Paasi'nin Finlandiya ulusunun tanımlanmasında Finlandiya-Rusya sınırının oynadığı role olan ilgisi, son yıllarda yeni bir araştırma alanına kaymasına da sebep olmuştur: Küreselleşmenin modern dünyada sınırlar üzerine olan etkisinin araştırılması (Newman ve Paasi, 1998; Paasi, 1994a; 1999a; 1999c; 2002a; 2003b; 2005c). Bu araştırma sınırların daha kavramsal bir anlayışını ortaya koymak için gerçekleştirilen daha geniş bir akademik projenin bir parçasıdır (Newman ve Paasi, 1998: 189). Bu araştırmanın temel itici gücü, bölgeler, uluslar ve onlara ait

topraklar üzerine yaptığı çalışmalarla paralel biçimde, sınırların verili veya sabit özellikte olmak yerine, üretilen mekânsal kavramlar olarak nasıl anlaşılması gerektiğini göstermek olmuştur. Bunun için, sınırların hareket hâlinde olan olumsal süreçler olarak algılanmasını önererek sosyal ve kültürel teoriden faydalanmıştır. Dahası sınırlar çeşitli süreçlerin karışımı sonucu sürekli olarak ortaya çıkan coğrâfî varlıklardır; bunlardan bazıları devletler tarafından kullanılmaktadır, fakat sivil toplum içerisindeki bazı aktörler de "sınırları nakletme" sürecinin bir parçası olmaktadır (Paasi, 2002b). Çağımızda yaşanan küreselleşmenin sınırların karakteri üzerine olan etkileri de bazılarının varsaydığı gibi basit ve ortada değildir. Küreselleşme, sınırların önemini azaltmak yerine modern sınırlarını yeniden üreten süreçleri daha karmaşık ve olumsal hâle getirmiştir.

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Paasi'nin çalışmaları bir bütün olarak ele alındığında, yıllara yayılan, dikkat çekici derecede büyük ve uyumlu bir akademik proje olarak görülebilir. Önemli mekânsal kavramların, özellikle de bölgelere, uluslara, onların topraklarına ve sınırlarına ilişkin olanların önemini yeniden düşünmek için sosyal ve kültürel teoriden ilham almıştır. Bu kavramların her birine ilişkin temel katkısı bu mekânsal kavramların verili veya sabit karakterleri olmadığını, daha ziyade çeşitli aktörlerin pratikleri ve söylemleri sonucunda toplumsal olarak üretildikleridir. Bu anlamda Paasi 1980'li yılların başlarında giderek önemli hâle gelen yerlerin oluşumu ile ilgili fikirleri ve bu fikirlerin eğilimlerini bölgeler, topraklar ve sınırların oluşumuna ilişkin benzer fikirleri ortaya atmakta kullanabilmiştir (Pred, 1984; Thrift, 1983).

Paasi'nin bu tür mekânsal kategorilerin oluşumuna ilişkin vurgusundan üç temel konu ortaya çıkmaktadır. Birincisi, Paasi'nin çalışmaları bizlere tanıdık gelen temel mekânsal kategorilerin bazılarının olumsallığını kanıtlamaktadır. Bölgeler, uluslar ve sınırlar uzun dönemde sabit kalmamıştır, fakat önemlerinde çeşitli değişiklikler olmuştur. Bazı durumlarda bazı bölgelerin önemleri artmış ve bazıları "kurumsuzlaştırıldıkları" için sosyomekânsal önemlerini yitirmişlerdir. İkincisi, Paasi sınırlara ve ulusal topraklara karşı yapılan yeni meydan okumaların gerçekte özgün olmadıklarını, daha ziyade mekânsal kategori

lerin "aktarıldığı" süregelen bir sürecin parçası olduklarını göstermeyi başarmıştır. Paasi bunu yaparak sözde "hiper-küreselleşme" yanlılarının küreselleşmenin günümüz dünyasındaki farklı sınır tipleri üzerindeki büyük etkileri ile ilgili yaptığı coşkulu katkılara karşılık verebilmiştir. Üçüncüsü, Paasi'nin çalışmaları toplum içerisindeki farklı bireylerin ve grupların, bölgeler, uluslar ve sınırların önemine ilişkin nasıl farklı algıları olduğunu gösterme potansiyeline sahiptir. Bir başka deyişle bölgeler, uluslar ve sınırlar gibi mekânsal kategorilerin kurumsallaşması homojen ve muhalefet edilmeyen bir süreç değildir. Daha ziyade, bu mekânların önemlerinin yorumlanmasına ve hatta coğrâfî konumlarına ilişkin çelişkili yorumlar ortaya atılabilir.

Paasi'nin çalışmalarına atfedilen önem ve değerin kanıtı diğer coğrafyacıları bölgeleri, ulusları ve sınırları sürekli olarak ortaya çıkan mekânsal özellikler olarak incelemeye teşvik etmesinde görülebilir. Bölgenin kurumsallaşmasının ampirik incelemeleri Avrupa'da ve çeşitli ekonomik ve kültürel bağlamlarda gerçekleştirilmiştir (ör. Bialasiewicz, 2002; Cumbers ve arkadaşları, 2003; Giordano, 2000; Häkli, 1998; Jones ve MacLeod, 2004). Küreselleşme çağında uluslar ve sınırlarına ilişkin çalışmalar Paasi'nin çalışmalarından ortaya çıkan fikirlerle aydınlatılmaktadır (Berg ve Oras, 2000; Jones ve Fowler, 2007; O'Dowd, 2002; Sparke, 2006). Birçok akademisyen, özellikle coğrafyacılar, Paasi'nin çalışmalarından ilham alsa da, onun çalışmalarının disiplin içerisinde veya ötesinde çeşitli ihtilaflar yarattığına ilişkin kanıt bulunmamaktadır. Onun, ortaya çıkmakta olan bölgeler, uluslar ve sınırlara ilişkin fikirleri bu mekânsal kategorilerin doğalarının kabul edilmiş kavramsallaştırmaları hâline gelmiştir. Bu açıdan Paasi'nin çalışmalarının etkisi coğrafya ve diğer disiplinlerde geniş kapsamlı olmuştur, bu etkinin ilerleyen yıllarda da devam edeceği aşikârdır.

Rhys Jones, Aberystwyth Üniversitesi

Paasi'nin Önemli Çalışmaları

Paasi, A. (1986a) 'The institutionalization of regions: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity', *Fennia*, 164: 105–46.

Paasi, A. (1991) 'Deconstructing regions: notes on the scales of human life', *Environment and Planning A*, 23: 239–56.

Paasi, A. (1996a) *Territories, Boundaries and Consciousness*. Chichester: John Wiley.

Paasi, A. (1999a) 'Boundaries as social processes: territoriality in the world of flows', D. Newman (ed.), *Boundaries, Territory and Postmodernity*. London: Frank Cass. s. 69–88.

Paasi, A. (2002a) 'Bounded spaces in the mobile world: deconstructing "regional identity"', *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 93: 137–48.

Paasi, A. (2004) 'Place and region: looking through the prism of scale', *Progress in Human Geography*, 28: 536–46.

Paasi, A. (2005a) 'Globalization, academic capitalism and the uneven geographies of international journal publishing spaces', *Environment and Planning A*, 37: 769–89.

Paasi, A. (2005b) 'Between national and international pressures: contextualizing the progress of Finnish social and cultural geography', *Social and Cultural Geography*, 6: 607–15.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Berg, E. & Oras, S. (2000) 'Writing post-Soviet Estonia on to the world map', *Political Geography*, 19: 601–25.

Bialasiewicz, L. (2002) 'Upper Silesia: rebirth of a regional identity in Poland', *Regional and Federal Studies*, 12: 111–32.

Cumbers, A., McKinnon, D. & McMaster, R. (2003) 'Institutions, power and space: assessing the limits to institutionalism in economic geography', *European Urban and Regional Studies*, 4: 325–42.

Giordano, B. (2000) 'Italian regionalism or 'Padanian' nationalism – the political project of the Lega Nord in Italian politics', *Political Geography*, 19: 445–71.

Häkli, J. (1998) 'Discourse in the production of political space: decolonizing the symbolism of provinces in Finland', *Political Geography*, 17: 331–63.

Jones, M. & MacLeod, G. (2004) 'Regional spaces, spaces of regionalism: territory, insurgent politics and the English question', *Transactions of the Institute of British Geographers*, 29: 433–52.

Jones, R. & Fowler, C. (2007) '"Where is Wales?" Narrating the territories and borders of the Welsh nation', *Regional Studies*, 41: 89–101.

Newman, D. & Paasi, A. (1998) 'Fences and neighbours in a postmodern world: boundary narratives in political geography', *Progress in Human Geography*, 22: 186–207.

O'Dowd, L. (2002) 'The changing significance of European borders', *Regional and Federal Studies*, 12: 13–36.

Paasi, A. (1986b) 'Neljä maakuntaa [Four provinces in Finland: a geographical study on the development of regional consciousness]', University of Joensuu, Joensuu. Published in Social Sciences no. 8.

Paasi, A. (1994a) 'The changing representations of the Finnish-Russian boundary', W. A. Galluser, M. Bürgin & W. Leimgruber (eds), *Political Boundaries and Coexistence*. Bern/Paris/New York: Peter Lang. s. 103–111.

Paasi, A. (1999b) 'The changing pedagogies of space: the representation of the Other in Finnish school geography textbooks', S. D. Brunn, A. Buttimer & U. Wardenga (eds), *Text and Image: Social Construction of Regional Knowledges*. Leipzig: Institut für Länderkunde, s. 226–37.

Paasi, A. (1999c) 'The political geography of boundaries at the end of the millennium: the challenges of the de-territorializing world', H. Eskelinen, I. Liikanen & J. Oksa (eds), *Curtains of Iron and Gold: Reconstructing Borders and Scales of Interaction*. London: Ashgate Publishers, s. 9–24.

Paasi, A. (2002b) 'Place and region: regional worlds and word', *Progress in Human Geography*, 28: 802–811.

Paasi, A. (2002c) 'Place, boundaries, and the construction of Finnish territory', D. Kaplan & J. Häkli (eds), *Boundaries and Place: European Borderlands in Geographical Context*. Lanham, Boulder: Rowman & Littlefield. s. 178–99.

Paasi, A. (2003a) 'Region and place: regional identity in question', *Progress in Human Geography*, 28: 475–85.

Paasi, A. (2003b) 'Boundaries in a globalizing world', in K. Anderson, M. Domosh, S. Pile and N. Thrift (eds), *Handbook of Cultural Geography*. London: Sage. s. 462–72.

Paasi, A. (2005c) 'The changing discourses on political boundaries: mapping the backgrounds, contexts and contents', H. van Houtum, O. Kramsch & W. Zierhofer (eds), *B/ordering the World*. London: Ashgate. s. 17–31.

Pred, A. (1984) 'Place as historically contingent process: structuration and the time-geography of becoming places', *Annals of the Association of American Geographers*, 74: 279–97.

Sparke, M. (2006) 'A neoliberal nexus: economy, security and the biopolitics of citizenship on the border', *Political Geography*, 25: 151–80.

Thrift, N. (1983) 'On the determination of social action in space and time', *Environment and Planning D: Society and Space*, 1: 23–57.

43 Allan Pred

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Allan Pred, kariyerinin başlarında kentsel gelişmenin mekânsal dinamikleri ile ilgili çalışmaları sayesinde adını duyurmuştur. Daha sonra kapitalist toplumların günlük mekânsallıklarına ait yenilikçi, metinsel anlamda zorlu çalışmaları ile ün kazanmıştır. Pred'in metinleri modern mekânsal yapılar ve bu yapıların ortaya çıkışını şekillendiren târihî miraslar arasındaki ilişkiyi açıklamaya olan bağlılığı ile tanımlanmaktadır. Kariyerinin ilk yarısında bu târihî miraslar karmaşık fakat haritalandırılabilir ekonomik ilişkiler üzerinden tanımlanmaktadır. Pred'in metinleri 1980'li yıllardan itibaren giderek artan oranda zamansallığın kendisine ait olan karmaşıklıklar ile ilgili olmaya başlamıştır. Çalışmaları, mevcut zamanın, geçmiş zamanların ve mekânların her türlü kalıntıları üzerinden tanımlanmasına odaklanmıştır. Dolayısıyla Pred'in çalışmalarının izlediği rota son kırk yıl içerisinde beşerî coğrafyanın izlediği yolu yansıtmaktadır. Mekânsal olanın toplumsal yaşamın özgün bir unsuru olduğu fikrinden uzaklaşarak toplumsal olanın tabiatı gereği mekânsallaştırıldığına dair fikre yaklaşmıştır. Pred'in çalışmaları, aynı zamanda, metinlerini beşerî coğrafya disiplini içerisine yerleştirdiği kadar eleştirel sosyal teori alanına da yerleştiren aykırı entelektüel geleneklerden yararlanması ile de tanımlanmaktadır.

Pred 1936 yılında New York kentinde dünyaya gelmiş, (16 yaşında lisans derecesi için eğitimine başladığı) Antioch College, Pensylvania Devlet Üniversitesi ve daha sonra doktora araştırmasını yaptığı Şikago Üniversitesi'nde eğitim almıştır. Pred'in Şikago Üniversitesi'ne geldiği 1950'li yılların sonlarında, bu okul nicel coğrafya ve bölgesel bilimlerin yeni yeni ortaya çıkan alt disiplinleri için önemli bir merkezdi.

Coğrafyanın, bölgelerin ve yerlerin özgün özelliklerine olan ilgi ile tanımlanması fikrini reddeden nicel coğrafya ve bölge bilimleri, beşerî coğrafyayı mekânın bilimi olarak yeniden ön plana çıkarmıştır. Pred, 1962 yılında Şikago Üniversitesi'nden doktora derecesini alarak mezun olmuş ve daha sonra nicel devrim olarak adlandırılan hareketin öncü kuvveti hâline gelmiştir (Brian Berry, Peter Haggett, Waldo Tobler ve Alan Wilson ile ilgili bölümlere bakınız).

Pred Şikago'dan ayrıldıktan sonra Berkeley-Kalifornia Üniversitesi coğrafya bölümüne geçmiştir. Erken yaşta başarılı bir akademik kariyere sahip olan Pred, beş yıl içerisinde Berkeley'de kadro sahibi olmuş, 34 yaşında da profesör unvanı kazanmıştır. Bu profesyonel başarıları coğrafyanın mekânsal olana doğru olan dönüşüne ait olasılıkları tanımlamaya yardımcı olan dikkat çekici kitaplar ve makaleler yayınlaması ile ortaya çıkmıştır. Bu yayınlar arasında Amerika kent sisteminin ortaya çıkışını inceleyen bir üçleme yer almaktadır; *The Spatial Dynamics of US Urban-Industrial Growth, 1800–1914* (1966); *Urban Growth and the Circulation of Information* (1973); *Urban Growth and the City: Systems in the United States, 1840–1860* (1980). Ayrıca fikirlerini özetlediği önemli bir ders kitabı olan *City-Systems in Advanced Economies* (1977) de bunlara dâhil edilebilir.

1980'li ve 90'lı yıllarda Pred'in entelektüel odağı, yaptığı çalışmalar nicel coğrafyadan ve Kuzey Amerika'dan uzaklaştığı için (eşi İsveçli olduğu için zamanını Berkeley ve İsveç arasında paylaştırmıştır), önemli bir değişime uğramış fakat üretkenliğinde herhangi bir değişiklik olmamıştır. Pred, yine bir üçleme ile (*Practice, Place and Structure: Social and Spatial Transformation in Southern Sweden, 1750–1850* (1986); *Lost Words, Lost Worlds: Modernity and the Language of Everyday Life in Late Nineteenth Century Stockholm*, and *Making Histories and Constructing Human Geographies: The Local Transformation of Practice, Power Relations and Consciousness* (ikisi de 1990)), İsveç'te on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda günlük yaşamda bilincin üretimini araştırmıştır. Son üçlemesinde (*Recognising European Modernities: A Montage of the Present* (1995); *Even in Sweden: Racisms, Racialized Spaces, and the Popular Geographical Imagination* (2000); and *The Past Is Not Dead* (2004)) Pred'in dikkati modern İsveç üzerinedir. Pred 2007 yılında vefat etmiştir.

Mekânsal Katkıları

Pred'in entelektüel yolculuğunu en kolay biçimde tanımlamak belki de bunu pozitivist, nicel dönem ve daha sonra postpozitivist nicel-olmayan dönem olarak ayırmaktır. Gerçekten de Pred'in önemli yayınlarının başlıklarına göz attığımızda bu ayrımı görebiliriz. Fakat bu ayrıma odaklanmak Pred'in çalışmalarının inceliğini ve orijinalliğini yanlış tanıtmak olacaktır. Ayrıca Trevor Barnes'in (2001; 2003; 2004) beşerî coğrafyanın yakın tarihini analiz ettiği makalelerinde belirttiği gibi 1960'lı ve 70'li yıllardaki nicel devrimin, coğrafyacı olmayanlar tarafından geliştirilen *teorik* argümanların ciddiye alınabileceği bir entelektüel ortam oluşturmada oynadığı rolü azımsamak anlamına gelecektir.

Aslında Pred'in metinleri kariyerinin başından itibaren eklektiktir ve çeşitli entelektüel kaynaklara açıktır. 1960'lı ve 70'li yıllardaki çalışmalarının çoğu pozitivist nicel coğrafyanın katı ve dogmatik kollarının süregelen bir eleştirisi olarak okunmalıdır. Ana akım nicel coğrafya ve bölgesel bilimlerin tamamı, ölçülebilir olan şeylerin ve ekonomik olarak rasyonel olanın önemini vurgularken, Pred *The Spatial Dynamics of US Urban-Industrial Growth* isimli ilk kitabının giriş kısmında kent coğrafyacılarının amacını şu şekilde açıklamıştır: "Mevcut konum teorisini, rasyonel olmayan davranışları, hatalı ve eksik bilgiyi, diğer psikolojik değişkenleri, toplumsal olarak zorla kabul ettirilen sınırları ve mevcut örüntülerin etkilerini göz önüne alarak güzelleştirmek... (Pred, 1966: 5)."

Pred daha sonra mekânsal biçimleri evrim geçiren târihî-coğrâfî süreçler olarak anlamanın önemini vurgulamaya başladı. Bunlar Pred'in 45 yıllık kariyeri boyunca tekrar tekrar ele aldığı temalardır ve bunları yeni çerçevelere yerleştirmiş, yeniden kuramsallaştırmış ve yeni bağlamlara oturtmuştur. Dolayısıyla Pred'in külliyatını basit bir biçimde pozitivizm öncesi ve postpozitivist olarak iki parçaya ayırmaktansa, onun çalışmalarını temel ampirik odak noktaları üzerinden ayırmak daha mantıklı olacaktır. Pred'in ampirik kaygılarını takip etmek, çalışmalarının keskin kırılmalar yerine zekice entelektüel değişimleri ortaya koyduğunu anlamamıza yardımcı olacaktır. Ayrıca çalışmalarının ait olduğu bu farklı dönemlerin her birinin mekânsal tasavvurundaki

bir evrimi temsil ettiğini anlamamızı sağlamaktadır. Pred'in çalışmaları üç temel ampirik döneme ayrılabilir: Bunlardan ilki on dokuzuncu yüzyılda ABD'de yaşanan kentsel büyümenin mekânsal dinamiklerine odaklandığı 1960–1980 dönemidir; ikincisi İsveç'te on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılda günlük yerlerin ve mekânların oluşturulmasına odaklandığı 1980–1992 dönemidir; üçüncüsü ise İsveç'in günümüzdeki durumuna odaklandığı 1992–2006 arasıdır.

Pred'in 1960'lı ve 70'li yıllardaki çalışmaları, Kuzey Amerika'daki kentsel sistem içerisinde açıkça görülebilen kentsel gelişme örüntülerini açıklayabilecek bir kentsel coğrafya geliştirme çabası ile şekillenmiştir. ABD kentlerinin örgütlenmesinin gerçekten de bir sistem meydana getirdiği net olsa da, bu sistemin dinamikleri nicel coğrafyacılar ve bölge bilimcilerin kullandığı modellere uymamaktadır. Örneğin doğudaki üretim kuşağını Alfred Weber'in konum teorisi ile açıklamak mümkündür. Weber'in teorisi neden bazı kentlerin belirli ürünler için önemli merkezler hâline geldikten sonra benzer kökenli diğer sanayi alanlarında da üretim merkezleri hâline geldiğini açıklayamamaktadır; buna ek olarak kentlerin aralarındaki rekabet içerisinde egemen bir pozisyona geldikten sonra pozisyonları korumada nasıl bu kadar güçlü olduklarını da ortaya koyamamaktadır. ABD kentsel sistemi büyüdükçe en büyük kentler de büyümüştür. Daha oturaklı kentler sadece ilk konumsal avantajları sebebi ile büyümemektedir. Durum böyleyken neden büyüdükleri sorusu ortada durmaktadır. Gerçekten de neden büyük bir kent diğer benzer kentlerle ne kadar çok bağlantı kurarsa o kadar dinamik bir ekonomik gelişme yaşayacağına dair bir inanış oluşmuştur? Hiyerarşik olmayan bağlantıların önemi Walter Christaller (1966) ve August Lösch'ün (1954) merkezî konum teorisini ters yüz etmiştir.

Mevcut durumda büyük olan kentlerin sürekli olarak başarılı olmaları sorusuna verilen bir yanıt erken büyümenin o kente sağladığı avantajlara odaklanmak olmuştur. Ekonomist Gunnar Olsson'un biriken nedensellik kavramı ve İsveçli coğrafyacı Torsten Hägerstrand'in ([1953] 1967) difüzyon modellerini kullanan Pred, pozitif geri besleme döngülerinden oluşan bir serinin bir kentin büyümesini hızlandıran başlangıç avantajlarını desteklediğini iddia etmiştir. Bu geri besleme döngüleri tarafından üretilen ağlar, zamanla o kentin konumsal avantajının orijinal kaynağı azalsa veya diğer kentlerin

gerisinde kalsa bile, yine o kentin ekonomik dinamizminin temel kaynağı hâline gelmektedir.

Fakat içsel kentsel dinamikler büyük kentlerin devamlı başarılarını tamamı ile açıklayamamaktadır. Pred'in Amerikan kentsel sisteminin süregelen istikrarına ilişkin bu bulmacaya verdiği ikinci yanıt Amerika dâhilindeki hangi büyük kentlerin bağımsız kentsel sistem oluşturmak için bir araya geldiğini ve bu sistemin kentsel hiyerarşinin tepesindeki kentlerin konumsal pozisyonlarını garanti altına almak için nasıl çalıştığını araştırmaktır. *Urban Growth and the Circulation of Information* (1973) çalışmasında Pred, kentsel sistem içerisindeki gazete dağıtımı, posta gönderme yoğunluğu, telgraf mesajları gibi akışların tarihsel evrimini haritalandırmıştır. Pred bunu yaparak büyük kentlerin nasıl sadece bilgi akışına hükmetmediklerini, aynı zamanda kentler arasında hareket eden bilginin çok büyük bir kısmının büyük kentler arasındaki iletişim olduğunu göstermiştir. Bu bilgi akışının yoğunlaşması ve bunun sonucu olarak önemli teknolojik ve örgütsel yeniliklerin büyük kentlere ayrıcalık kazandırması, Amerikan kentsel sistemi içerisindeki sıralamayı açıklamaktadır.

Pred bu târihî verileri kullanarak geliştirdiği modele The Large City Rank Stability Model (Büyük Kentler Sıralama Sabitliği Modeli) adını verdi. Yazar, bu modelin daha geniş anlamda kullanılabileceğini ve yayılma modelinin bunu desteklediğini iddia etmiştir (bk. Pred, 1975a; 1975b; 1976; 1977a). Fakat geriye dönüp bakıldığında bu modellerle ilgili olarak en ilginç şey genel anlamda geçerli olmaları değildir. Daha ziyade bu modeller ve diğerleri ile birlikte Pred'in düşünceleri, teknolojik yeniliklere ait örüntüler, ekonomik aktivitelerin tarihsel olarak olumsal kümelenmelerinin oluşumu, coğrâfî gelişmenin sürekli olarak eşitsiz olması arasındaki ilişkiyi açıklığa kavuşturmuştur (bk. Pred, 1967; 1969). Gerçekten de Pred'in çalışmaları içerisinde yer verdiği ekonomik yeniliklerin mekânsal dinamikleri ile ilgili kaygıları, 1980'li ve 90'lı yıllarda ekonomik coğrafyanın yenilikçi kümelenmeler, Marshallcı sanayi bölgeleri vb. konulara olan yoğun ilgisi için entelektüel bir zemin oluşturmuştur.

Pred'in kentsel büyümenin dinamikleri üzerine olan birçok yayını beşerî coğrafyanın keskin kenarında yer almış ve birçok açıdan

ekonomik ve kentsel coğrafya içerisinde süregelen araştırma alanlarını tanımlamıştır, fakat 1970'li yılların sonlarında entelektüel ilgisinde bir kayma yaşanmıştır. Daha önceden ekonomik büyümeye sebep olan ekonomik aktiviteler ve ekonomik kurumlara odaklanan Pred, kapitalizmin bütüncül bir sosyal sistem olarak içerisinde yaşayanların hayatlarını nasıl dönüştürdüğü sorusuna odaklanmıştır. Pred'in bu soruya ilişkin başlangıçta yaptığı formülasyonlar (bk. Pred, 1977b; 1978; 1981a; 1981b) Hägerstrand'ın zaman coğrafyasının dili üzerinden örgütlenmiştir. Fakat Pred, bireysel aktör ile toplumsal yapılar arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak için zaman coğrafyasından daha fazlasına ihtiyacı olduğunu anlamıştır. Pred, zaman coğrafyasının bireysel eylemi mevcut kurumsal yapılarla denkleştirdiği yerde, "pratiğin yapısal koşulu ve pratiğin yapı üzerine olan etkileri" arasındaki diyalektik etkileşimi vurgulayan kavramsal bir dil geliştirmeyi amaçlamıştır (Pred, 1986: 6).

Pred, yapı ve aktör diyalektiğini çözmeye çalışırken, entelektüel ağının kapsamını geniş tutmuştur. Anthony Giddens'ın yapılaşma teorisi, Vidal de la Blache'nin *genre de vie* (yaşam tarzı) kavramı, Raymond Williams'ın duygu yapısı ile ilgili yazıları ve Michel Foucault'nun iktidar/*bilgi* üzerine yaptığı çalışmaların da dâhil olduğu çok farklı çalışmalardan yararlanmıştır. Pred ayrıca yerlerin tarihsel olarak olumsal oluşumları içerisinde yer alan şeylere hitap etme konusunda uygun olan yazım ve temsil stillerini de sorgulamaya başlamıştır. Bu durum bir bakıma, hem günlük yaşam rotası, zaman mekân prizmaları, zaman mekân akvaryumları vb. kavramları ile zaman coğrafyasını hem de daha genel anlamda nicel coğrafyayı tanımlayan temsil denemelerinin bir uzantısıydı: Nicel coğrafya nihayetinde kendisini sadece sayılara olan bağlılığı üzerinden değil, aynı zamanda mekânsal ilişkileri ortaya çıkarmanın yeni yollarını inşa etme amacı üzerinden de tanımlamıştır. Fakat Pred'in deneyleri hem daha çoğulcu hem de zaman coğrafyasından veya nicel coğrafyadan daha avangart olan bir dünya görüşü ile yönlendiriliyordu. Yerin yapımını tanımlayan çoklu mekânsallıkları, çoklu bilinci, çoklu maddiyatı araştırmak farklı yazı stillerinin ve farklı temsil tekniklerinin geliştirilmesini gerektiriyordu. Bu süreç sadece sosyal bilimlerle değil, aynı zamanda şiir, fotoğraf, etnografya, yaratıcı metinler ve diğer farklı temsil tekniklerini kullanmayı gerektiriyordu ve ana akım beşerî coğrafyanın bunun için hiç vakti yoktu.

Pred'in bu dönemdeki yazıları ayrıntılı ampirik çalışmalara değinmektedir. 1986 yılında yayınlana *Place, Practice, and Structure* on sekizinci yüzyılda Güney İsveç'teki tarımsal alanlara ait bir çalışma iken, *Lost Words and Lost Worlds* (1990a) ve *Making Histories and Constructing Human Geographies* (1990b) çalışmaları on dokuzuncu ve yirminci yüzyılın başlarında Stockholm'ü şekillendiren kapitalist ilişkileri araştırmaktadır. Bununla birlikte Pred'in farklı akademik yazım türleri ile denemeler yapması çok fazla dikkat çekmiştir. Denemeler yapması, çok sesli anlatım kullanması, metinlerinde belirli bir seviyede şakalara yer vermesi ile birlikte Pred'in metinleri postmodern coğrafyanın bir örneği olarak ele alınabilir. Gerçekten de onu eleştirenler çalışmalarını bu şekilde okumaktadır. Fakat Pred'in çok çeşitli metinsel stratejiler kullanması oldukça net bir entelektüel amacın etrafında örgütlenmiştir. Pred, okuyucularına günlük yaşamlarının rutinleri arasında yaşayan sıradan insanların târihî coğrafya yapımında kullanılan yöntemlerde nasıl unutulduklarını göstermek istemiştir. Bu açıdan bakıldığında yazarın görüşleri postmodern olmak dışında her şey olabilir. *Lost Words and Lost Worlds* çalışmasının sonunda şunları yazmıştır:

> Üretimin, dağıtımın ve tüketimin kayıp dilleri,
>
> Mekânsal oryantasyonun kayıp dilleri,
>
> Toplumsal göndermenin ve hitabın kayıp dilleri,
>
> Dünyaya pratik bir biçimde bağlanmanın kayıp dilleri,
>
> Kayıp kelimeler (dünyalar),
>
> Kendi içlerinde amaç olarak çalışılmamalıdır.
>
> Daha büyük bir gündemin bir parçası olarak,
>
> İnsani, sosyal, kültürel olguların DNA'sını,
>
> Bireyin ve toplumun ikili sarmalını,
>
> Özne ve toplumun yer içerisinde eş zamanlı olarak oluşumunu,
>
> Pratik, iktidar, bilinç biçimleri arasındaki etkileşimi üreten bağlamı,
>
> Anlama çabasının bir parçası olarak çalışılmalıdır.

> Sonsuz bir araştırma alanı. Beşerî coğrafya,
> Târihî etnografya, siyasal iktisat,
> (eleştirel) semiyotik arasında,
> Çok az kişinin hor gördüğü yeni bir kesişme noktası,
> Yeni araştırma biçimleri için açık bir şekilde uzanmaktadır.
> (Pred, 1990a: 246)

Bu tür metinler beşerî coğrafya içerisindeki yazım kurallarından açık bir şekilde uzaklaşmayı ortaya koymaktadır. Pred'in 1980'li yıllar ve 1990'lı yılların başlarındaki çalışmalarındaki metinsel uyumsuzluğu abartmak kolaydır. Gerçekten de bu metinler ilk yayınlandıklarında beşerî coğrafya alanındaki yayınların duyarlı dünyalarında garip ve egzotik düzenbazlar gibi algılanmıştır. Fakat *Place, Practice, and Structure* ve *Lost Words and Lost Worlds* gibi kitaplar aslında Pred'in deneysel uçuşlarından ziyade tarihsel coğrafyanın normal alet edevatları ile nitelenmekteydi, çünkü detaylı biçimde iddiaların açıklandığı metinler ve dikkatlice hazırlanmış haritalar ve tablolardan oluşmaktaydılar. Pred'in metinlerinden deneyler yapmaya başlaması bir Alman Yahudi yazar olan Walter Benjamin'in çalışmalarını keşfetmesi ile olmuştur.

Benjamin için stil, biçim ve temsil ile ilgili sorular önemliydi. Benjamin (1999) kapitalist tüketim kültürünün eleştirel düşünme yeteneğimizi köreltiğine inanmaktaydı. Dolayısıyla eleştirinin rolü okuyucuları içinde bulundukları uyku durumundan şok etkisi ile uyandırmak olmalıydı; bir anlık aydınlanmanın getirdiği şok etkisi ile onları uyanık bir hâle getirmek. Benjamin, amaçladığı aydınlanmayı sağlayabilmek için sofistike bir tarihsel kurgunun geliştirilmesi gerektiğine gönülden inanıyordu. Benjamin'den etkilenen Pred, onun çalışmalarındaki kurguda, on dokuzuncu yüzyıl ve yirminci yüzyılın başlarında İsveç'e dair çalışmalarının târihî-coğrâfî ağırlığını yeniden kurgulama şansını hissetti. Pred'in 1980'li yıllar ve 1990'lı yılların başlarındaki metinleri, ilk olarak kapitalist tarımın, daha sonra da ortaya çıkan endüstriyel modernitenin varoluşu içerisinde kaybolan dünyalara ilişkin etkileyici örnekler sunmuştur. Fakat bu çalışmalar bu kayıp dünyaların modern İsveç toplumu içerisinde nasıl bir varlığa veya ahirete sahip olabileceğine dair ipucu vermemiştir.

Place, Practice, and Structure, *Lost Words and Lost Worlds*, ve *Making Histories and Constructing Human Geographies* çalışmaları İsveçli işçilerin aktörlerinin ve itibarının İngiliz tarihçi E. P. Thompson'ın (1968: 12) "nesillerin muazzam lütfu" olarak adlandırdığı şeyden kurtulması ile ilgiliydi. Kurgu, târihî veya daha ziyade tarihsel-coğrâfî olan için daha radikal ve aktif bir yer önermiştir. Kurgu, genellikle birbiri ile bağlantısı olmayan malzemelerin, alıntıların, imgelerin, şemaların, deyişlerin birbirlerine bağlanmasını, bu sayede muntazam doğrusal bir hikâye yerine aydınlanma anları, bu olasılıkların kabulü, yüzyıllar boyunca yankılanmalar üretilmesini sağlamıştır. Benjamin'in (Pred, 1995: 5) yazdığı gibi "günümüzde olanın üzerine ışığını yansıtan geçmiş değildir veya günümüz, ışığını geçmiş üzerine yansıtmaz; daha ziyade Sonra [ve Orada] ile Şimdi'nin [ve Burada] şimşek çakması gibi bir takımyıldız içerisinde bir araya geldiği bir imgedir".

Pred'in son üç önemli kitabının her biri (*Recognising European Modernities* (1995), *Even in Sweden* (2000) ve *The Past is Not Dead* (2004)) kurgu mantığı etrafında hazırlanmıştır. Alıntıları, fotoğrafları, çizimleri, şiiri ve kısa entelektüel bölümleri birleştiren bu kitaplar İsveç toplumunun karmaşık ve sık sık akıl karıştıran krokilerini üretmektedir. Basit doğrusal-coğrâfî bir anlatıyı reddederek, yüzyıllar ötesinden ve heterojen bir yerler dünyasından çeşitli malzemeleri bir araya getirirler. *Recognising European Modernities* çalışması kendi küreselleşme ve kendi modernite anlayışı ile sürekli olarak mücadele eden bir İsveç tasvir etmektedir, *Even in Sweden* ve *The Past is Not Dead* çalışmaları İsveç'te günlük yaşamda karşılaşılan ırkçılık olaylarının karmaşık zamansal mekânsallığını ele almaktadır.

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Pred'in külliyatı, beşerî coğrafyanın son elli yılda mekânsal olan ile teorik anlamdaki ilişkisinin evrimine ilişkin dikkate değer bir tur sağlamaktadır. Bu külliyat coğrafyanın bir "mekânsal bilim" olarak görülmesinin potansiyelini ve sınırlarını göstermektedir. Ayrıca 1950'li ve 60'lı yıllarda nicel devrim geçiren coğrafyanın mekânsal olana dair sorunları ele alırken nasıl tekdüze ve homojen davranmadığını da ortaya koymaktadır. Pred'in erken dönemde yazdığı metinler bu çeşitliliğin örnekleridir; tıpkı daha sonra zaman coğrafyası, yapılaşma teorisi,

Benjamin'in çalışmaları ile yaptığı deneylerin 1970'li yılların sonlarından 2000'li yılların başlarına kadar beşerî coğrafya alanında yapılan çalışmaların teorik kozmopolitliğine hitap etmesi gibi. Fakat belki de her şeyden daha önemlisi, Pred'in kariyerinin son yirmi yılında yaptığı yayınlar, eleştirel beşerî coğrafyanın *nasıl* yapılması gerektiği ile ilgili soruya dair yaratıcı ve tekrar tekrar okunası yanıtlar verdiği için dikkate değer olmasıdır.

Alan Latham, Londra Üniversitesi Akademisi

Pred'in Önemli Çalışmaları

Pred, A. (1966) *The Spatial Dynamics of US Urban-Industrial Growth, 1800–1914: Interpretative and Theoretical Essays.* Cambridge, MA: MIT.

Pred, A. (1967) *Behaviour and Location: Foundations for a Geographic and Dynamic Location Theory*, Part 1. Lund: Gleerup.

Pred, A. (1969) *Behaviour and Location: Foundations for a Geographic and Dynamic Location Theory*, Part 2. Lund: Gleerup.

Pred, A. (1973) *Urban Growth and the Circulation of Information: The United States System of Cities, 1790–1840.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Pred, A. (1977a) *City-Systems in Advanced Economies: Past Growth, Present Processes and Future Development Options.* London: Hutchinson.

Pred, A. (1980) *Urban Growth and City Systems in the United States, 1840–1860.* Cambridge, MA.: Harvard University Press.

Pred, A. (1986) *Practice, Place and Structure: Social and Spatial Transformation in Southern Sweden, 1750–1850.* Cambridge: Polity.

Pred, A. (1990a) *Lost Words, Lost Worlds: Modernity and the Language of Everyday Life in Late Nineteenth Century Stockholm.* Cambridge: Cambridge University.

Pred, A. (1990b) *Making Histories and Constructing Human Geographies: The Local Transformation of Practice, Power Relations and Consciousness.* Boulder, CO: Westview.

Pred, A. and Watts, M. (1992) *Reworking Modernity: Capitalisms and Symbolic Discontent.* New Brunswick: Rutgers University.

Pred, A. (1995) *Recognising European Modernities: A Montage of the Present.* London: Routledge.

Pred, A. (2000) *Even in Sweden: Racisms, Racialized Spaces, and the Popular Geographical Imagination.* Berkeley: University of California.

Pred, A. (2004) *The Past Is Not Dead.* Minneapolis: University of Minnesota.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Barnes, T. J. (2001) 'Lives lived, and lives told: biographies of geography's quantitative revolution', *Environment and Planning D: Society and Space*, 19: 409–29.

Barnes, T.J. (2003) 'The place of locational analysis: a selective and interpretive history', *Progress in Human Geography*, 27: 69–95.

Barnes, T. J. (2004) 'Placing ideas: genius loci, heterotopia, and geography's quantitative revolution', *Progress in Human Geography*, 29: 565–95.

Benjamin, W. (1999) *The Arcades Project.* Cambridge, MA: Harvard University.

Christaller, W. (1966) *Central Places in Southern Germany.* Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Hägerstrand, T. (1967) *Innovation Diffusion as a Spatial Process.* Chicago: University of Chicago.

Lösch, A.(1954) *The Economics of Location.* New Haven, CT: Yale University Press.

Pred, A. (1975a) 'Diffusion, organisational spatial structure, and city-system development', *Economic Geography,* 51: 252–68.

Pred, A. (1975b) 'On the spatial structure of organisations and the complexity of metropolitan interdependence', *Papers of the Regional Science Association,* 35: 115–42.

Pred, A. (1976) 'The interurban transmission of growth in advanced economies: empirical findings verses regional planning assumptions', *Regional Studies,* 10: 151–71.

Pred, A. (1977b) 'The choreography of existence: comments on Hägerstrand's time-geography and its usefulness', *Economic Geography,* 53: 207–21.

Pred, A. (1978) 'The impact of technological and institutional innovations on life content: some time-geographic observations', *Geographical Analysis,* 10: 345–72.

Pred, A. (1981a) 'Production, family and free-time projects: a time-geographic perspective on the individual and social change in nineteenth century United States cities', *Journal of Historical Geography,* 7: 3–36.

Pred, A. (1981b) 'Social reproduction and the time-geography of everyday life', *Geografiska Annaler,* 63B 5–22.

Thompson, E. P. (1968) *The Making of the English Working Class.* London: Penguin.

44 Gillian Rose

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Gillian Rose 1963 yılında İngiltere'de dünyaya geldi. 1985 yılında Cambridge Üniversitesi'nde coğrafya alanında lisans derecesini aldı. 1989 yılında "Locality, Politics and Culture: Poplar in the 1920s" isimli çalışması ile doktora derecesini aldı. İlk olarak Londra Üniversitesi Queen Mary College kapsamında ders vermeye başladı. Daha sonra altı yıl boyunca Edinburgh Üniversitesi'nde coğrafya dersleri verdi ve 1999 yılında Açık Üniversite'ye geçti. Rose'un, kariyeri boyunca coğrafyaya yaptığı katkılar, coğrafyacıları coğrâfî bilginin cinsiyetçi biçimde üretimini göz önüne almaları konusunda cesaretlendirmiş ve onların görsel kültürü ciddiye almalarını sağlamıştır. Rose'un coğrafya alanındaki geçmişi, onun perspektifinin de şekillenmesine yardımcı olmuştur. Akademide izlediği yol ve coğrafya içerisinde ve dışarısında feminizm ile olan ilişkisine dair şunları söylemiştir:

> Net biçimde başarılı olduğum tek şey akademik çalışmalardı. Okulda başarılıydım, Cambridge Üniversitesi'nde kendime yer edindim, feminist tarihçilerin kamusal ve özel mekânlara ilişkin açıklamaları arasındaki tökezlemelerim danışmanlarım tarafından cesaretlendirildi... Cambridge'deki bağlantılarım ve belirli feminizm anlayışlarının yakın dönemde moda olması sebebi ile akademide oldukça kolay yol aldım (WGSG, 1997: 35).

Rose'un araştırmaları "oldukça kişisel algıladığı bir feminizme" dayanmaktadır (WGSG, 1997: 35) ve peyzajın kültürel siyaseti, edimsellik ile ilgili fikirler, sanat projelerine dair ampirik açıklamalar, görsel metodolojik yaklaşımların eleştirileri gibi birbirinden farklı birçok

alanı kapsamaktadır. Steve Pile (Rose ve Pile, 1992), Nicky Gregson (Gregson ve Rose, 2000) ve Doreen Massey'in de dâhil olduğu birçok coğrafyacı ile birlikte iş birliği yapmıştır.

Rose'un belki de en iyi bilinen eseri 1993 yılında yayınlanan *Feminism and Geography*'dir. Kitabın kapsamı hem cesaretli hem de hırslı kabul edilmektedir. Rose, coğrafyanın özünde yer alan eril yaklaşımın açık bir eleştirisi yolu ile coğrafyacıların coğrâfî bilginin eril biçimlerini meşrulaştıran bir coğrafya ortaya koyduğunu, bu durumun kadınlara ait biliş yöntemlerini dışladığını belirtmektedir. Erilin dişil üzerindeki bu ayrıcalığı ile bağlantılı olan bir diğer konu kültür-doğa ikiliğidir. Rose doğa-kültür ikiliğinin her yere nüfuz eden doğasını iki düşünce biçimini ele alarak açıklamaktadır: Rasyonel ve objektif gerçekleri ortaya çıkardığını iddia eden sosyobilimsel düşünce biçimi ve yerleri ve peyzajları dişil hâle getiren estetik düşünce biçimi. Kültürel coğrafyacıların peyzaj üzerine yaptığı çalışmaların eril bakış açılarını somutlaştırma yöntemlerini ortaya koyan Rose (1993a), yerlere ilişkin anlayışların ve deneyimlerin nasıl marjinalleştirildiğini etkili bir biçimde göstermektedir. Rose, disiplinin eril doğasına meydan okumakla birlikte feminist metodolojik tartışmalara da katılmıştır. Örneğin Judith Butler'ın (1990) edimsellik üzerine yaptığı çalışmadan faydalanarak feministlerin coğrâfî bilgiyi konumlandırmak için düşünümselliği bir strateji olarak kullanmasını eleştirmiştir (1997b). Buna ek olarak görsel yöntemler üzerine olan çalışmaları *Visual Methodologies* (2001) metninin temelini oluşturmuştur. Bu eser disiplinler arası bir okuyucu kitlesi için yazılan kolay anlaşılır bir metindir ve farklı alanlar ve farklı kipler üzerinden anlam ve temsil sorularını ele almaktadır.

Görsel kültüre olan ilgisi Rose'un daha sonraki çalışmalarını önemli biçimlerde etkilemiştir. Genç bir anne olarak edindiği tecrübelerden yararlandığı önemli bir projesinde (Rose, 2004) kadın ebe veynlerle kendi çocuklarının fotoğraflarını sergileme yöntemleri üzerine görüşmeler yapmıştır. Hane içerisindeki alana yoğunlaşan Rose, daha sonra şiddet mağdurlarının fotoğraflarının sergilenmesi ile ilgili duygusal coğrafyaları ele almıştır (Rose, 2009). Bu çalışma bedenlerin, görünüşlerin ve mekânların aralarındaki bağlantılara ilişkin özgün bir açıklama getirirken bakım ve görsellik algılarını birleştirmektedir. Bundan farklı fakat yine de bağlantılı bir projede Monica Degan ile

birlikte İngiltere'de savaş sonrası kentsel peyzajın estetiği ve görselliğini araştırmış, insanların sıradan peyzajları çok algılı ve karmaşık biçimlerde deneyimlediği yöntemleri ortaya çıkarmak için yenilikçi metotlar kullanmıştır.

Mekânsal Katkıları

Rose'un coğrafya alanında her yere nüfuz eden eril yaklaşıma ilişkin kaleme aldığı eseri *Feminism and Geography* beşerî coğrafyanın kadınlarla ilgili çalışmalar yapmaya ve kadınlar tarafından yapılan çalışmalara karşı olan direncine ilişkin ilk kapsamlı analizdir. Rose, coğrafyanın feminizme ve bu anlayışın kadınlara odaklanmasına kulak asmadığını belirtirken (1993a: 4), "disiplin içerisinde kadınları marjinalleştiren belirli bilgi anlayışı olduğu" fikrini araştırmıştır. Rose'un kitabı yayınlandıktan sonra, net bir biçimde ortaya koyduğu feminizm yanlısı fikirlerine rağmen özellikle feminist coğrafyacılardan hem eleştiri hem de övgü almıştır. Birçok eleştirmen kitabın nihayetinde "akademik coğrafyayı feminist teori ile güncellediğini ve coğrafyanın buna çok ihtiyacı olduğu" konusunda hemfikir olurken (Morin, 1995: 415), bazı eleştirmenler "[Rose'un] toplumsal cinsiyet, sınıf, etnik köken veya cinsel tercih gibi kategorileri incelemediğini ve değişim veya mücadeleye ilişkin herhangi bir fikir ortaya koymadığını" öne sürmüştür (Hyndman, 1995: 197). Farklı eleştirmenler görünürde kuru ve akademik tonuna vurgu yapmış, bu eleştiri ilerleyen yıllarda sıklıkla yinelenmiştir (Burgess, 1996). Rose'un kendisi de kitabın ilk bölümlerinden bir tanesinde eser içerisinde anlatım stili ile ilgili kaygıları olduğunu belirtmektedir: "Yazımı coğrâfî yazımdaki ifadesiz tondan farklı bir stilde ortaya koymaya çalıştım, fakat sizin de büyük ihtimalle fark ettiğiniz üzere bunda oldukça zorlandım" (ayrıca bk. Penrose ve arkadaşları, 1992).

Bu kitapta yer alan "A Politics of Paradoxical Space" isimli son bölüm, metaforların anlamı ve değeri üzerine feminist coğrafyacılar arasında hâlâ devam eden bir tartışmayı başlatmıştır. Rose paradoksal mekânın anlamını hiçbir noktada vermemektedir (Desbiens, 1999) ve "[kavramın] temel özneyi nasıl yerinden edebileceğini" aktarmamaktadır (Hyndman, 1995: 201). Bu eleştirmenler paradoksal mekân kavramını "anlaşılmaz ve birden fazla anlamlı" olduğu için eleştirmiş, Rose'un kitabını sansasyonel bir biçimde bitirmek için gösterdiği aşırı

çabanın bir ürünü olduğunu iddia etmişlerdir (Desbiens, 1999). Fakat bu kavramın aynı zamanda feminist coğrafya için radikal bir çerçeve oluşturma imkânı olan kışkırtıcı bir kavram olduğu da söylenmiştir (Katz, 1997; Desbiens, 1999). Örneğin Mahtani (2001) paradoksal mekân kavramını, Kanada'daki "karışık ırklara mensup olan kadınlara" ilişkin araştırmasına sağlam bir dayanak oluşturmak için kullanmış, böyle bir pozisyonun yıkıcı potansiyelinin altını çizmiştir. Mahtani (2001) paradoksal mekânın akışkan doğasının, feminist coğrafyacıların akademi içerisindeki karmaşık baskı biçimlerini (ırk ve sınıf üzerinden) anlamaları için kullanılacak incelikli bir teorik model ortaya koyduğunu iddia etmiştir. *Feminism and Geography*, aldığı eleştirilere rağmen feminist coğrâfî perspektifin genişletilmesi için önemli bir referans olarak kalmaya devam etmektedir (Desbiens, 1999) ve beşerî coğrafyacılar için mutlaka okunması gereken bir kaynaktır. Bu kitap disiplin içerisindeki çeşitli ataerkil anlayışları ele almak için yeni biçimler geliştirmiş (bk. WGSG, 1997) ve ayrıca kültür çalışmaları ve edebiyat kuramı alanlarında da benzer bir etki yaratmıştır (bk. Friedman, 1998 ve George, 1996).

Rose'un ikinci kitabı olan ve Alison Blunt ile birlikte editörlüğünü yaptığı *Writing Women and Space: Colonial and Postcolonial Geographies* çalışması, belki de *Feminism and Geography* dâhilinde ırk ve sınıf ile ilgili konulara değinmediği yönündeki eleştirilere yanıt verirmişçesine toplumsal cinsiyet, ırk, sınıf ve cinsel tercih arasındaki karmaşık ilişkileri, kadınların çoklu, tartışmaya açık ve değişken öznellikleri mekânsal farklılaşmanın yazılı temsilleri ile deneyimleri üzerine derlenen bir kitapta ele almıştır. 1994 yılında yayınlanan eser feminist coğrâfî araştırmalara ait ampirik örnekler sunarak, disiplin içerisindeki kadın merkezli bilgilerin yetersizliğini belirterek Rose'un ilk kitabına destek olmuştur.

Rose, coğrafya alanı içerisinde ve dışarısında ataerkillik ile ilgili konuları ele almaya devam etmiştir. Bu çalışmaları arasında en önemlilerinden birisi *Transactions of the Institute of British Geographers* içerisindeki "Tradition and Paternity: Same Difference?" makalesidir. Rose bu makalesinde aynılık ve farklılık konularını incelemiştir (*Feminism and Geography* içerisinde ele aldığı aynı ve öteki tartışmasından farklı olarak). Rose, aynılık ve farklılığın coğrâfî gelenekler üzerinden cinsiyete indirgenme yöntemlerine dikkat ederek "Kadınların sürekli

olarak silinmesi göz önüne alındığında, coğrâfî geleneklerin inşası coğrafyanın babadan kalma akrabalık ilişkilerinin inşası olarak tanımlanabilir."demektedir (Rose, 1995e: 414). Rose "feministlerin kadınları babadan kalma coğrâfî geleneklerle ilişkili olarak nasıl konumlandırabileceğini" sorarken (Rose, 1995e: 415) "feministlerin geleneklerin şeffaf biçimde bölgeselleştirilmesini eleştirmeleri gerektiğini farklılığın üretildiği sınırlara odaklanılması gerektiğini bu projenin coğrafyayı farklı bir mekânsallık anlayışı ile ele almayı gerektirdiğini ve bunun çoklu mekân olduğunu" aktarmaktadır (Rose, 1995e: 416).

Rose, *Writing Women and Space* çalışmasında, eleştirel "ırk" teorisyeni Homi Bhabha'nın çalışmalarını feminist coğrafya anlayışı ile eleştirmiş, coğrafyacıları onun teorilerinin gizemli ve eril bir dil ile şekillendiği konusunda uyarmış,bu durumun teoriyi olması gerekenden daha erişilmez hâle getirdiğini belirtmiştir. Yazara göre "Bhabha'nın cesur yeni melez dünya iyimserliği... belki de hem pratikte hem de metinlerinde cinsiyetçidir" (Rose, 1995b: 372). Rose'a göre Bhabha toplumsal olanı reddederken hiper-akışkanlığı aşırı biçimde vurgulamaktadır. Rose bu konuda şöyle yazmıştır: '[Bhabha'nın] mekânsallık algısı analitiktir, yaşanmış değildir... bir anlamda kararlı bir biçimde bedenden ayrı kalmaya devam etmektedir... vahşeti kanlı değil epistemiktir" (Rose, 1995b: 372). Rose'un Bhabha'nın teorisine ilişkin eleştirisi bizlere gömülü materyal gerçekliklerin önemini hatırlatırken, bazılarının ilk kitabının ardından düşündüğünün aksine yaşanmış günlük deneyimleri unutmadığını göstermiştir (ayrıca bk. McDowell, 1999).

Aynı yıl içerisinde Rose, *Mapping the Subject* (Pile ve Keith, 1995) isimli derleme içerisinde "Making Space for The Female Subject of Feminism" adındaki bölümü ile Jenny Holzer, Barbara Kruger ve Cindy Sherman'ın "mekânsal yıkım" fikirlerini ele almıştır. Rose, "temsil sürein günlük mekân için ve bu mekân içerisindeki öznelerin oluşumu için merkezî önemde olduğunu" söylemekte (Rose, 1995f: 348) ve şu konuya işaret etmektedir:

> Feminizmin kadın öznesinin coğrafyası üzerine düşünmek onun üreteceği belirli bir mekânsallık türünü isimlendiremektir; daha ziyade, farklı mekânsallık türlerinin sonuçları hakkında uyanık olmak ve henüz tasavvur edemediğimiz bir

mekân ve özneye ilişkin hayal kurmaktır (Rose, 1995f: 354).

Dolayısıyla, Rose'un çalışmalarında sıklıkla yinelenen bir konu metnin anlatımındaki ifade ve otoritedir. 1996 yılında yayınladığı makalesi "As if the Mirrors Had Bled: Masculine Dwelling, Masculinist Theory and Feminist Masquerade" içerisinde stil ve ifade ile deneyler yapmakta, metin içerisinde farklı karakterlere bürünmektedir. Rose bu eserini Syracuse Üniversitesi'ndeki "Yer, Mekân ve Cinsiyet" sempozyumunda "icra etmiştir" Coğrafyanın Judith Butler'ın çalışmaları ve onun icra etme anlayışı ile ilk ilişkisini kuran ve Luce Irigaray'ın çalışmalarından faydalanan Rose, gerçek ve hayâlî mekânların arasındaki karşıtlığı ortadan kaldırarak ve bu farkın eril bir iktidarın icrasını yansıttığını vurgulayarak hareket ve akış mekânlarını araştırmak için bilinçli bir biçimde farklı kimlikler oluşturmuştur. Coğrafyacılar özellikle Rose'un "gerçek" mekâna "metaforik" mekânın önünde öncelik vermeme girişimi ile harekete geçmişlerdir (Brown, 2000).

Rose (1993a; 1993b) bir anne olarak kadın üzerine olan feminist söylemi siyâsî açıdan stratejik biçimde kullanmakta, bu sayede coğrafya disiplini içerisinde eril bilgi yapılarını çökertmektedir. Rose'un çalışmaları psikanalizden oldukça büyük ölçüde etkilenmiştir ve bu durum mekâna ilişkin algısını ve kuramsallaştırmalarını şekillendirmiştir. Rose'un iddialarının sofistike yapısı, özellikle disiplinin epistemolojisi ve ontolojisini sürekli olarak sorgulaması, "bilginin açık biçimde cinsiyetleştirilmesi" konusunun coğrafyacılar tarafından ciddiye alınması gerektiğini ortaya koymaktadır (Grosz, 1993: 188).

Rose'un 1997 yılında yazdığı "Situating knowledges: positionality, reflexivities, and other tactics" isimli makalesi feminist coğrafyanın düşünümsellik ile olan ilişkisinin bir eleştirisidir. Bu makale Rose'un güçlü stilinin iyi bir örneğidir ve şu ifade ile başlamaktadır: "Bu makale bir başarısızlık hissi ile yazılmıştır (Rose, 1997b: 305)." Rose, saha araştırmasını tamamlama konusunda karşısına çıkan zorlukları ele alarak, feminist coğrafyacılar arasında anlaşıldığı biçimi ile kişisel düşünümsellik kavramının bir şeffaflık iddiasına dayandığını belirtmektedir ("motivasyonu tamamen bilinebilir olan bilen aktör") (Rose, 1997b: 309). Çalışmasını, bizlerin "araştırmalarımıza bazı eksiklikleri ve yanılma paylarını aktardığımızı ve bunun öneminin sadece bizim

elimizde olmadığını" söyleyerek bitirmektedir (Rose, 1997b: 319). Lise Nelson (1999) bu görüşe karşı çıkmış, Rose'un kendisini oluşturan süreçlerin farkında olan ve aynı zamanda söylemsel süreçler tarafından oluşturulan bir benlik veya özne düşünemeyeceğini iddia etmiştir (Nelson, 1999: 350). Nelson'a göre Rose "hümanist idealler tarafından lanetlenmiş, kişisel düşünümsellik yeteneğini şeffaflık dışında her şekilde kavramsallaştırma yeteneği tarafından tutsak edilmiş [ve] çıkışı olmayan bir eleştiri döngüsüne mahkûm edilmiş durumdadır" (Nelson, 1999: 350).

Rose 1990'lı yılların sonlarında edimsellik kavramını tekrar ele almış, mekânın nasıl edimsel olarak algılanabileceğini açıklamıştır. *Human Geography Today* içerisindeki "Performing Space (Mekânı İcra Etme)" bölümü mekânı söylemsel bir pratik olarak ele alır; sadece hayal edilen değil, aynı zamanda bedenselleştirilen, dolayısıyla mekânsal olanı çelişkili, karmaşık ve çok dokuya sahip hâle getiren (Rose, 1999). Rose cinsel farkların mekânsal anlamda toplanmasına odaklanarak *Body Space* içerisindeki bölümdekine benzeyen bir icra ortaya koymakta, bunu yaparken Butler, Irigaray ve de Lauretis'in çalışmalarından faydalanmaktadır. Yazar bedensel icraların mekânı oluşturduğu savı ile çalışmasını noktalamaktadır. Rose bir yıl sonra bu konuları feminist coğrafyacı Nicky Gregson ile birlikte yaptığı çalışmada ele almıştır. "Taking Butler elsewhere: performativities, spatialities, and subjectivities" isimli makalelerinde garajda yapılan satışlar ve sanat programlarına ilişkin iki alan çalışmasını incelemişlerdir. Gregson ve Rose, mekânları güç ilişkilerinin icra edildiği yer olarak algılamamız gerektiğini belirtirken, bilgi üretimine ilişkin çeşitli performanslar dolayımıyla üretilen öznellikler üzerine düşünmenin önemi üzerinde durmakta ve icraların ve icra edilen mekânların zengin karmaşıklığı ve "dağınıklığına" odaklanmaktadır (Gregson ve Rose, 2000). Rose mahalle ölçeğindeki çeşitli sanat programlarında çalışanlarla yaptığı görüşmelerden yola çıkarak gerçekleştirdiği bir alan araştırması analizinde cesur bir biçimde görüşme yapma "pratiğinin" zor olduğunu itiraf etmiş, anlatıların elde edilmesi konusunda sürekli olarak kendi rolünü sorguladığını ve artık görüşmelere dayalı araştırmalar yapmaya niyetli olmadığını belirtmiştir (Gregson ve Rose, 2000).

2001 yılında yayınlanan kitabı *Visual Methodologies: An Introduction*

to the Interpretation of Visual Material Rose'a görüşmeler yerine imajların analizini ele alma fırsatı sunmuştur. Rose görsel kültürü inceleme yöntemlerine dair söylem analizi tekniklerinden izleyicilerin çalışılmasına kadar kapsamlı bir çalışma ortaya koymuştur. Bu kitap coğrafyacılara görsel temsiller üzerinden kültürü anlama yolu sağlamıştır. İmgeleri nasıl yorumladığımızı ve bu süreçlerin iktidar ve kültürel anlamlar ile nasıl iç içe geçtiğini inceleyen Rose, kültürel önem, toplumsal pratikler ve karmaşık güç ilişkileri açısından görsel olanı incelemek için görsel eleştirel bir metodoloji ortaya koymaktadır. Psikanalitik teoriye ilişkin bilgilerinden yararlanarak cinsel farklılıkların görsel pratikler üzerinden dile getirilme konusunu başarılı bir biçimde tartışmaktadır (Rose, 2001). Rose'un eleştirel görsel metodoloji ile ilgili iddiası coğrâfî bilgi sistemleri alanında etkili biçimde kullanılmaya başlanmış (Kwan, 2002) ve coğrafya alanına ve temsil konusuna önemli bir katkı olduğu kanıtlanmıştır (Hubbard ve arkadaşları, 2002). Görsel kültür ve toplumsal cinsiyet soruları arasında gidip gelen daha sonraki çalışmaları çocukların ve şiddet mağdurlarının fotoğrafları üzerinedir ve toplumsal cinsiyet, mekân ve görsellik arasındaki ilişkilere ait yeni perspektifler ortaya koyarak coğrafyanın, doğası gereği birçok açıdan görsel bir disiplin olduğunu göstermektedir.

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Rose'un çalışmalarındaki en çekici noktanın kendi iktidarı, konumsallığı ve akademik alan içerisindeki ve dışarısındaki bilgi konusunda kendi metinlerinde şeffaf kalma çabası olduğu iddia edilebilir. Son on yıl içerisinde edimsellik ve görsel kültür üzerine yaptığı araştırmalar iktidar ve bilgi üretimini anlayabilmek için teorik ve metodolojik olasılıkları yaratmaya olan ilgisini tekrar tekrar göstermiştir. Bunun yanı sıra bir araştırmacı olarak kendi rolü coğrâfî bilginin yapısını etkilemektedir. Düşüncelerinin genellikle açık uçlu olduğu ve çatlaklar (Rose, 1997b), paradokslar (Rose, 1993a) ve çelişkilere (Rose, 1995e) odaklandığı için cevaplardan daha çok yeni sorular ürettiği söylenmektedir. Bu eleştiri Rose'un kendisinin de kabul ettiği bir eleştiridir. 1997 yılında yayınladığı "Situating knowledges: Positionality, reflexivities and other tactics" isimli makalesinde şöyle yazmıştır: "Kendi yorumsal projem içerisinde bir boşluk yaratmaya çalıştım... Başarılı

olup olmadığını bilmiyorum ve emin olabileceğimi veya emin olmam gerektiğini düşünmüyorum (Rose, 1997b: 305)." Birçok coğrafyacının hem cesur hem de çekici bulduğu tam da bu türden bir şeffaflıktır (Desbiens, 1999; Mahtani, 2001). Yazarın araştırmaları her zaman feminist coğrafya içerisinde faydalı tartışmalar yaratmaya odaklanmıştır. *Feminism and Geography* içerisindeki son sözleri bunu güzel bir biçimde özetlemektedir:

> Mekânın kendisi –ve benzer biçimde peyzaj ve yer– disipline ilişkin uzmanlık ve iktidar için sağlam temeller olmaktan uzak biçimde güvensiz, istikrarsız ve dalgalıdır. Mekânlar hem bilmekle alakalı coğrâfî arzunun içsel çelişkileri hem de bu arzunun marjinalleştirdiği mağdurların direnişi ile istikrarsız hâle gelmektedir. Diğer olasılıklar, farklı zorunluluklar, arzular ve etkiler ile diğer coğrafya türleri, birbirlerini tamamlar veya birbirlerine karşı koyarlar. Bu bölüm bunlardan sadece bir tanesini tanımlamaya çalışmıştır. Daha başka birçok tür daha bulunmaktadır (Rose, 1993a: 160).

Rose'un kelimeleri feminist coğrafyacılara kadınlar ve eril anlatıların dışında kalan mekânlara ilişkin hikâyeler anlatma yollarını düşünmeleri konusunda ilham kaynağı olmuştur ve dolayısıyla bu düşüncelerin disiplin içerisinde yer almasını meşru görmüştür. Feminist coğrafyacılar kendi karmaşık mekân algılarını ortaya koyarak cevap vermişler, çok çeşitli feminist coğrafyalar tasavvur ederek coğrafyanın güç ilişkileri ile dolu eril doğasına dikkat çekmişlerdir. Gillian Rose'un araştırmaları disiplin içerisindeki eril anlayışı açığa çıkarmanın hem zorluklarına hem de risklerine bilinçli bir biçimde değinmiş ve dolayısıyla coğrafya içerisinde çeşitliliğin ve farklılığın ortaya konulabileceği üretken mekânlar yaratmıştır.

Minelle Mahtani, Toronto Üniversitesi

Rose'un Önemli Çalışmaları

Rose, G. (1993a) *Feminism and Geography.* Minneapolis University of Minnesota Press.

Rose, G. (1995a) 'Geography and gender: cartographies and corporealities', *Progress in Human Geography,* 19: 544–8.

Rose, G. (1995d) 'Distance, surface, elsewhere: a feminist critique of the space of phallocentric self/knowledge', *Environment and Planning D: Society and Space*, 13: 761–81.

Rose, G. (1996) 'As if the mirrors had bled: masculine dwelling, masculinist theory and feminist masquerade', N. Duncan (ed.), *Bodyspace.* London: Routledge. s. 56–74.

Rose, G. (1997b) 'Situating knowledges: positionality, reflexivities and other tactics', *Progress in Human Geography,* 21: 305–20.

Rose, G. (1997c) 'Performing inoperative community: the space and the resistance of some community arts projects', S. Pile & M. Keith (eds), *Geographies of Resistance.* London: Routledge. 184–203.

Rose, G. (1999) 'Performing space', D. Massey, J. Allen & P. Sarre (eds), *Human Geography Today.* Cambridge: Polity. s. 247–59.

Rose, G. (2001*) Visual Methodologies:* London: Sage (2. baskı, 2007).

Rose, G. (2004) '"Everyone's cuddled up and it just looks really nice": the emotional geography of some mums and their family photos', *Social and Cultural Geography,* 5: 549–64.

Rose, G. (2003b) 'Domestic spacings and family photography: a case study', *Transactions of the Institute of British Geographers,* 28: 5 18.

Rose, G. (2009) 'Who cares for which dead and how: British newspaper reporting of the bombs in London, July 2005', *Geoforum,* 40: 46 54.

Dorrian, M. & Rose, G. (eds) (2003) *Deterritoralisations: Revisioning Landscape and Politics.* London: Black Dog Press.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Brown, M. (2000) *Closet Space.* London: Routledge.

Blunt, A. & Rose, G. (eds) (1994) *Writing Women and Space: Colonial and Postcolonial Geographies.* New York: Guilford.

Butler, J. (1990) *Gender Trouble.* London: Routledge. (Türkçesi Butler, J. (2016). Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi Çev: Başak Ertür. İstanbul: Metis)

Burgess, J. (1994) 'Review of *Feminism and Geography*', *Geographical Journal*, 160: 225–26.

Desbiens, C. (1999) 'Feminism 'in' geography: elsewhere beyond and the politics of paradoxical space', *Gender, Place and Culture*, 6: 179–85.

Friedman, B. (1998) *Mappings.* London: Routledge.

George, R. M. (1996) *The Politics of Home*. Cambridge: Cambridge University Press.

Gregson, N. & Rose, G. (2000) 'Taking Butler elsewhere: performativities, spatialities and subjectivities', *Environment and Planning D: Society and Space*, 18: 422–52.

Grosz, E. (1993) 'Bodies and knowledges: feminism and the crisis of reason', L. Alcoff & E. Potter (eds), *Feminist Epistemologies*. New York: Routledge. s. 187–216.

Hubbard, P., Kitchin, R., Bartley, B. & Fuller, D. (2002) *Thinking Geographically*. London: Continuum.

Hyndman, J. (1995) 'Solo feminist geography: a lesson in space', *Antipode*, 27: 197–207.

Katz, C. (1997) 'Review of *Feminism and Geography: the Limits of Geographical Knowledge*', *Ecumen*, 4: 227–30.

Kwan, M. (2002) 'Is GIS for women? Reflections on the critical discourse in the 1990s', *Gender, Place and Culture*, 9: 271–9.

Mahtani, M. (2001) 'Racial reMappings: the potential of paradoxical space', *Gender, Place and Culture: A Journal of Feminist Geography*, 8: 299–305.

McDowell, L. (1999) *Gender, Identity and Place: Understanding Feminist Geography*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Morin, K. (1995) 'Review of *Feminism and Geography: The Limits of Geographical Knowledge*', *Postmodern Culture*, 5: 78–9.

Nelson, L. (1999) 'Bodies and spaces do matter,' *Gender, Place and Culture*, 6: 331–53.

Penrose, J., Bondi L., McDowell L., Kofman, E., Rose, G. & Whatmore, S. (1992) 'Feminists and feminism in the academy', *Antipode*, 24: 218–37.

Pile, S. & Keith, M. (eds) (1995) *Geographies of Resistance*. London: Routledge.

Pile, S. & Rose, G. (1992) 'All or nothing? Politics and critique in modernism and postmodernism', *Environment and Planning D: Society and Space*, 10(1): 123–36.

Rose, G. (1990) 'The struggle for political democracy: emancipation, gender, and geography', *Environment and Planning D: Society and Space*, 8: 395–408.

Rose, G. (1993b) 'Speculations on what the future holds in store', *Environment and Planning A*, 25: 26–9.

Rose, G. (1994) 'The cultural politics of place: local representation and oppositional discourse in two films', *Transactions of the Institute of British Geographers*, 19: 46–60.

Rose, G. (1995b) 'The interstitial perspective: a review essay on Homi Bhabha's *The Location of Culture*', *Environment and Planning D: Society and Space*, 13: 365–73.

Rose, G. (1995c) 'Review of "The man question: visions of subjectivity in feminist theory" and "Sexing the self: gendered positions in cultural studies"', *Environment and Planning D: Society and Space*, 13: 241–3.

Rose, G. (1995e) 'Tradition and paternity: same difference?' *Transactions of the Institute of British Geographers*, 20: 414–16.

Rose, G. (1995f) 'Making space for the female subject of feminism', S. Pile & M. Keith (eds), *Mapping the Subject.* London: Routledge. s. 332–54.

Rose, G. (1997a) 'Review of *Evictions: Art and Spatial Politics*', *Environment and Planning D: Society and Space*, 15: 627–32.

Rose, G. (2003a) 'Just how, exactly, is geography visual?', *Antipode*, 35: 12–21.

Rose, G. (2005) '"You just have to make a conscious effort to keep snapping away, I think": a case study of family photos, mothering and familial space', S. Hardy & C. Wiedmer, (eds), *Motherhood and Space: Configurations of the Maternal Through Politics, Home, and the Body.* London: Palgrave Macmillan. s.221–40.

Women and Geography Study Group (1997) *Feminist Geographies: Explorations in Diversity and Difference.* London: Longman.

45 Edward W. Said

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Edward Said yirminci yüzyılın ikincisi yarısında yaşamış olan en önemli halk aydınlarından bir tanesidir. Said, kültür ve emperyalizm arasındaki ilişki üzerine yaptığı çığır açan çalışmaları (bu çalışmalar postkolonyal çalışmaların temelini oluşturmuştur) ile bilinmektedir ve aynı zamanda Filistin'in özerkliği için mücadele etmiştir. Said başarılı kariyeri boyunca yirmiden fazla kitap yayınlamıştır; bu kitaplar 37 dile tercüme edilmiştir. Yazar sıklıkla televizyonda (birçok belgeselde) ve yazılı basında röportajları ile yer almıştır. En son akademik pozisyonu Kolombia Üniversitesi İngilizce ve Karşılaştırmalı Edebiyat Profesörlüğü olan Said Harvard Bowdoin Ödülü (1963), Guggenheim Bursu (1972), Kolombia Üniversitesi Lionel Trilling Ödülü (1976 ve 1994) gibi sayısız ödülün sahibidir.

Said 1999 yılında Modern Diller Derneği'nin başkanlığını yapmıştır. Yazar Amerikan Güzel Sanatlar Akademisi'nin, Amerika Bilimler Akademisi'nin, Amerikan Felsefe Derneği'nin ve Kraliyet Edebiyat Derneği'nin üyesidir. Yazar yirmi fahri doktora ödülü almıştır. *Orientalism* (1978) kitabı Ulusal Kitap Eleştirmenleri Derneği Ödülü'nde ikinci olmuş, otobiyografisi olan *Out of Place* (1999) New Yorker Kitap Ödülü'nü kazanmıştır. Said'in makaleleri düzenli olarak uluslararası yayınlarda yer almıştır; ABD'de *The Nation*, *New York Times* ve *Wall Street Journal*; Londra'da *The Times*, *The Observer* ve *The Guardian*; Fransa'da *Le Monde Diplomatique*; Arapça olarak *al-Hayat;* ve Madrid'de *El Pais.*

Said 1935 yılında Kudüs'te ayrıcalıklı bir Hristiyan-Arap ailenin çocuğu olarak dünyaya geldiğinde, Filistin on beş yıldır İngiliz

yönetiminde bulunmaktaydı. Said, Kudüs'te bulunan bir İngiliz kilisesinde vaftiz edilmiş ve 1947 yılında ailesinin Kahire'ye sürülmesinden sonra İngiliz okullarına devam etmiştir. Said gençlik yıllarında hırslı biçimde okumuş, klasik müzik dinlemiş, birçok dil öğrenmiş (İngilizce, Arapça, Fransızcayı akıcı biçimde konuşurken birçok farklı dilde okuyup yazabilmektedir) ve piyano çalmayı öğrenmiştir. Ortaokulu Massachusetts'de bulunan Mount Hermon Okulu'nda tamamlamış, Julliard Müzik Okulu'na devam etmiş, 1957 yılında Princeton Üniversitesi'nden lisans derecesini, Harvard Üniversitesi'nden 1960 yılında yüksek lisans derecesini, 1964 yılında doktora derecesini almıştır. Doktora tezi karşılaştırmalı edebiyat alanında Joseph Conrad'ın kurgu metinleri ile yazışmaları arasındaki etkileşime odaklanmıştır. Said çok seyahat etmiş, farklı okullarda misafir öğretim üyesi olarak çalışmıştır, bununla birlikte 1963 yılından itibaren sürekli New York Kolombia Üniversitesi'nde görev yapmıştır. 2003 yılında kan kanserinden vefat etmiştir.

Sürgün ve yerinden edilme konuları, özellikle de Filistinlilerin haklarını savunması, yazarın hem kendi yaşantısından hem de Filistin halkı ile ilgili kaygılarından kaynaklanmıştır. Said'in 1967 yılından önce yaptığı çalışmalar daha çok geleneksel Avrupa edebiyatı üzerineyken, o yıl patlak veren Arap-İsrail Savaşı Said'in Filistinli kimliğinin akademik çalışmalarından ayrılmaz hâle geldiği radikal bir dönüm noktası olmuştur. İsrail'i destekleyen ve Araplara düşmanca yaklaşan bir ortamda yaşamış ve çalışmıştır; bu durum Said'in odağının Batı'nın Orta Doğu ve Arap dünyasına ait çarpık görüşüne kaymasına sebep olmuştur. Said hem bir akademisyen hem de medya da önemli bir ses olarak, Arapların terörist ve barbar olarak karikatürize edilmesine karşı çıkmıştır. Basra Körfezi Savaşı esnasında önemli bir muhalif figür olmuş, ölümüne kadar Amerika'nın Orta Doğu'daki dış politikasını eleştirenler arasında en fazla referans verilen ve görüşüne başvurulan kişi olmuştur. Said Filistin Ulusal Konseyi üyesiydi ve Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (PLO) hem savunucusu hem de eleştirmeniydi.1993 yılında Washington'da Oslo anlaşmasının imza törenine katılmayı reddetmiş, Gazze ve Batı Şeria'daki Filistinlilerin çoğunluğunun görmezden gelindiğini belirtmiştir. Şaşırtıcı olmayan bir biçimde Said, Filistin'i savunması sebebiyle çok sert eleştiriler ve çok fazla ölüm tehdidi almıştır.

Said'in sürgündeki bir Filistinli olarak tecrübesi, akademik tartışmalarında merkezî bir rol oynamış ve bazı eleştirmenlerin odaklandığı nokta kişisel konumu ve akademik çalışmaları arasındaki açık çelişki olmuştur. Said Müslüman değil Hristiyan Arap bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiş (laik), sadece çocukluğunda Orta Doğu'da yaşamış, Batı'nın seçkin kurumlarında eğitim almıştır; siyâsî anlamda sürgündedir fakat zengin ve ayrıcalıklı bir ailenin üyesidir; "unutulanların hikâyelerine" odaklanılması gerektiğini savunan bir akademisyendir, fakat yaşamı boyunca Batı edebiyatı, müziği ve kültürüne yakın ilgi göstermiştir (Ahmad, 1993; Ashcroft ve Ahluwalia, 1999). Göz ardı edilmemesi gerekmekle birlikte Said'in paradoksal konumunun siyâsî etkisi, kültür çalışmalarına ve kültüre ve sosyal coğrafyaya olan inanılmaz katkısını gölgede bırakamaz.

Mekânsal Katkıları

Edward Said'in entelektüel katkılarını disiplin anlamında kategorilere yerleştirebilmek oldukça zordur. Entelektüellerin rolü, müzik eleştirisi, Filistin politikaları, sürgün deneyimleri, kültür ve emperyalizm gibi birbirinden oldukça farklı konularda metinler yazmıştır. Said'in çalışmaları beşerî bilimler, sosyal bilimler, edebiyat, müzik, antropoloji, siyaset bilimleri ve coğrafya gibi alanlarda yaratıcı tartışmaların oluşumunu sağlamıştır. Çalışmalarının çoğunluğu coğrafya ile ilgilidir, fakat coğrâfî katkılarını ve düşüncelerini edebiyat teorileri ve sosyal teoriden ayrı bir biçimde ortaya koymak onun tarzı değildir. Said'in çalışmaları edebiyat eleştirileri içerse de, disiplinlerin sınırlarına ve ortaya çıkardıkları aşırı uzmanlaşmaya karşı çıkmıştır. Said'e göre tüm metinler (edebî ve diğer) siyâsîdir ve dünyasallaştırılmalıdır, yani dünya içerisinde konumlandırılmalı ve ortaya çıktıkları coğrâfî tasavvurlar açısından açığa vurulmalıdır. Yazarın çalışmalarının büyük çoğunluğu edebî, siyâsî metinlerin analizine adanmıştır ve en coğrâfî işleri metinleri, yazarları, okuyucuları ve kendisini mevzilendirdiği bu çabalarında görülmektedir: Yazar "Coğrafya ... kendi tarihimi en tutarlı biçimde ortaya koyabildiğim tek yöntemdir." demiştir. (Katz ve Smith, 2003: 643).

Said'in beşerî coğrafyaya olan ilgisi ve özellikle oryantalizm teorisi o kadar ikna edicidir ki günümüzde bu teoriyi neredeyse şeffafmışçasına açıklamak mümkündür. Said, postkolonyal çalışmalar ve kültür çalışmalarında mekânsal bir dönüş yaratmakla kalmamış, çalışmaları

ile günümüzde coğrafya alanı içerisinde coğrafya tarihi, eleştirel târihî coğrafya, imparatorluk coğrafyası, bölgesel analizler ve toprak kaybı gibi konular tartışılırken kullanılan terimleri de dönüştürmüştür. Coğrafyacılar emperyalizmi ve sömürgeciliği coğrâfî anlamda kavramsallaştırmanın gereğine inanırken, Said insanların ve yerlerin sömürgeci veya emperyalist kontrolün eline geçmesine yardımcı olan kültürel süreçleri ve söylemsel oluşumları kuramsallaştırmıştır. Tahakküm ve kontrol pratikleri içerisinde siyâsî, ekonomik ve bölgesel süreçlere katkı yapan kültürel, ideolojik ve entelektüel süreçler Said'in çığır açan çalışmaları sayesinde coğrafya alanında standart hâle gelmiştir. Said'in sömürgeci söylemler içerisine gömülü olan "hayâlî coğrafyalar" anlayışı iki önemli kitabının temelini oluşturmuştur; *Orientalism* (1978) ve *Culture and Imperialism* (1983a). Bu kavram postkolonyal çalışmaları ve kültür çalışmalarını mekânsal bir duyarlılıkla güçlendirmek için çok yardımcı olmuştur. Said'e göre hayâlî coğrafya, yerel gerçekliklere dikkat etmememiz veya örtbas etmemiz sonucunda kendi bilincimizin ve davranışlarımızın etrafında sınırlar yaratan, fiziksel bir bölgenin ötesinde coğrâfî bir mekânın yaratılmasını ve inşa edilmesini nitelemektedir (Said, 2000b: 181). Said, *Orientalism* çalışması ile postkolonyal çalışmaların temelini atmıştır ve onu uluslararası üne kavuşturan ve Gayatri Spivak ve Homi Bhabha gibi postkolonyal yazarların dâhil olduğu tartışmaların zeminini hazırlayan da bu kitap olmuştur. (Said'in ölümünden sonra çalışma arkadaşlarının onunla ilgili yorumları için bk. Bhabha ve Mitchell, 2004).

Orientalism çalışması sömürge ve imparatorluk kavramlarını Fransız postyapısalcılığının eleştirel yöntemleri ile biçimlendirerek 1970'li yıllarda Amerikan akademik çevrelerindeki tartışmaların merkezine taşımıştır. Oryantalizm bir çalışma alanı olarak Said'den önce ortaya çıkmıştır; Batı'nın Doğu kültürünü ele aldığı çalışmalar iki bin yıldan bu yana yapılmaktadır. Said'in çalışmalarını ayrıştıran doğuya ilişkin çalışmaların içerisine gömülü olan totaliter özcülük, etnosantrizm ve ırkçılığa verdiği dikkattir. Said on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılda yaşamış olan İngiliz ve Fransız şairlerin, yazarların, gazetecilerin, siyasetçilerin, tarihçilerin, gezginlerin ve yöneticilerin çalışmalarını incelemiştir (aynı yöntemi sonraki çalışmalarında yirminci yüzyıl Amerikan söylemleri ve hegemonyasına ilişkin analizlerinde

kullanmıştır). Yazar, bu çalışmaların çeşitli karşıtlıklar kullanarak sistematik biçimde Doğu'yu irrasyonel, despot, sabit, gerici biçimde niteledi̇ğini; Batıyı ise rasyonel, demokrat, dinamik ve ilerici şekilde anlattığını iddia etmiştir. Burada önemli bir nokta, Said için basmakalıp olan düşüncenin olumlu veya olumsuz olması değildir, çünkü her ikisi de özcüdür. Said Foucaultcu bir şekilde basmakalıp temsillerin "bilginin" kendisini nasıl temsil ettiğini ve otoriter iktidarın uygulanmasını ima ettiğini göstermiştir. Said'in çalışmalarının siyâsî, ekonomik veya yönetsel tahakküm gerçeklerinin bu meşrulaştırıcı söyleme nasıl dayandığını gösterdiği noktadaki odağı kültürel *emperyalizmdir*.

Orientalism kitabı *The Question of Palestine* (1980) ve *Covering Islam* (1981) çalışmalarının da yer aldığı bir üçlemenin ilk parçasıdır. Bu kitaplar hep birlikte Avrupa sömürgeciliğinin, Siyonizm'in ve Amerikan jeopolitiğinin Filistinlilerin vatanlarından edilmesi konusunda nasıl birlikte çalıştığını gözler önüne sermiştir. Said bu üçlemenin son iki çalışmasında edebî teorilerden uzaklaşmış, Filistinlilerin yerlerinden edilmesini daha siyâsî ve târihî bir biçimde ele almıştır. *The Question of Palestine* çalışması içerisinde yer alan belki de en önemli iddia İsrail siyonizminin kendisinin oryantalist bir söylem olduğu (örneğin ırkçılık içermektedir) ve İsrail'in uyguladığı siyasete yapılan eleştirilerin kolay bir biçimde Yahudi aleyhtarlığı olarak damgalanmasıdır. *Covering Islam* ABD medyasının ve dış politikasının yirminci yüzyılın sonlarında oryantalist bir şekilde nasıl çalıştığını göstermiştir. Said bu kitabında kültürel temsil fikirlerini politika alanına taşımıştır. Kitabın yazıldığı dönemde (1979) ABD, öğrencilerin Tahran'daki ABD büyükelçiliğini işgalinin ardından İran'la yaşanan rehine krizi patlak vermişti. Said, gazetecilerin bilgisiz bir biçimde yaptıkları haberlerin her türlü tarihsel bağlamdan kopuk olduğunu (ABD'nin İran'la olan daha önceki ilişkileri, ülkenin gizli servisini eğitmesi, vb.) ve sadece İslâmî barbarlığa ve terörizme ilişkin çeşitli imgeleri içerdiğini, buna karşın Amerikalıların kahramanlıklarına ve masumluklarına vurgu yaptığını belirmiştir. Said daha sonra yazdığı kitaplarda Filistin'in mağdurların mağduru olarak benzersiz konumunu ele almaya devam etmiştir. Dünyada hiçbir akademisyen Filistin'e ilişkin bu tür bir söylemi bu seviyede bir tutkuyla dile getirmemiştir. *The End of the Peace Process* (2000a) çalışmasının da içlerinde yer aldığı diğer kitapları Said'in İsrail-Filistin çatışmasındaki

siyâsî konumunu net bir biçimde göstermiştir. Said ısrarlı bir biçimde bölünmeye ve İsrail içerisinde ikili bir ulus devlet kurulmasına karşı çıkmış, vatandaşlığa ilişkin kuralların kapsayıcı ve demokratik olması gerektiğini, ırksal ve dînî farklılıklara dayandırılmaması gerektiğini savunmuştur.

The World, the Text, and the Critic (1983) çalışması Said'in kültürel emperyalizm üzerine olan üçlemesini takip etmiştir. Bu kitap 1968 ve 1983 yılları arasında yazılan makalelerden oluşmaktadır ve özellikle iki makale sebebi ile büyük eleştiri almıştır: "Secular Criticism" ve "Travelling Theory" Bunlardan ilkinde Said, entelektüel yaşamın içine yerleşip onu ele geçiren apolitik uzmanlık tarikatı olarak gördüğü gelişmelere hayıflanmış ve siyâsî anlamda daha dolu muhalif edebî eleştiri ve entelektüel bireyler için çağrı yapmıştır. Said, "Travelling Theory" içerisinde fikirlerin veya teorilerin bir yerden farklı bir yere nasıl "gezdiğine" ve daha sonra bu teorilere ne olduğuna dair coğrâfî bir model geliştirmiştir. Yazar, teoriler belirli sosyotârihî bağlamlarda geliştiği için, farklı mekânsal-zamansal bağlamlara aktartıldıklarında ve "evcilleştirildiklerinde" muhalif ağırlıklarını kaybettiklerini iddia etmiştir. Said daha sonra bu pozisyonunu yeniden ele almış, teorilerin yeni siyâsî gelişmelerle etkili biçimde yeniden geliştirilebileceğini belirtmiştir (Said, 2000b).

Said bir sonraki önemli çalışması olan *Culture and Imperialism* (1993a) eserini *Orientalism* çalışmasının devamı olarak nitelemiştir. Bu çalışması bir dizi makaleden oluşmaktadır ve *Orientalism* çalışmasının ortaya attığı entelektüel bilmecelerden bazılarına değinmektedir. Said bu kitabında edebiyat eleştirisi için bir müzik terimini kullanmıştır; metinlerin "kontrpuan" biçimde okunmasına yönelik bir strateji. Bir metnin kontrpuan biçimde okunması "hem ortaya koyduğu metropoliten anlatıların hem de egemen söylemlerin karşısında yer aldığı diğer tarihlerin eş zamanlı biçimde farkındalığı" anlamına gelmektedir (1993a: 51). Bu makaleler sömürge ve imparatorluk arasındaki diyaloglara *Orientalism* içerisinde olduğundan daha iyi uyum sağlamıştır; tam olarak melez sonuçlar ortaya çıkarmayan fakat bir tür "uyumlaştırma" yar[illegible] Avrupalı metropoliten kültür ürünlerine karşı olan direnişin iç içe geçmiş tarihi ve mekânları. Örneğin Said'in *Mansfield Park* üzerine yazdığı tartışma yaratan makalesi Jane Austen'in

romanı ile ilgili tartışmaları, romanı Karayiplerin sömürge coğrafyası içerisine yerleştirip siyasallaştırarak farklı bir noktaya taşımıştır.

Said daha sonra yaptığı çalışmaların bazılarında sürgüne ilişkin kendi deneyimlerinden faydalanmaya ve hafıza ile yer arasındaki ilişkiye yer vermeye devam etmiştir. Sürgünde olmanın verdiği acıya diğer eserlerinin yanı sıra en net biçimde otobiyografisi olan *Out of Place* (1999) içerisinde yer vermiştir. Said yerinden edilme ve hiçbir zaman tamamen evinde hissetmeme deneyimi ile mücadele etmiş ve aynı zamanda parti siyaseti ve alışılagelmiş düzenden uzak kalmanın muktedir kılıcı potansiyelinin de farkına varmıştır. Said, "Invention, memory and place" (2000b) çalışmasında anlatıların toplumsal hafıza ve yer hissi konusundaki önemini incelemiş, bunların aynı zamanda yer içerisinde "kurgulanan" hafızaların etrafında şekillendiği yeni iktidar ve kimlik biçimleri için de önemli olduğunu belirtmiştir. Said Filistin'i bir örnek olay olarak ele alarak târihî anlatılar, peyzaj unsurları ve fiziksel yapılara dayanarak o bölgede Hristiyanlar, Yahudiler ve Müslümanlar için birbirinden farklı biçimde ortaya çıkan ve üst üste çakışan yere ilişkin hafızayı ortaya koymuştur. Said'e göre Filistin sorununun bir parçası liderlerin etkili, toplumsal, ulusal anlatıyı özgürlük mücadelesinin bir parçası olarak ortaya koyamamalarıdır (Gerber, 2003).

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Aşağıda sunulan ikincil kaynaklarda Said'in sayısız akademik çalışması, kitapları, tezleri, konferans konuşmaları ve bunların ilham verdiği tartışmaların sadece çok küçük bir bölümüne yer verilebilmiştir. Said'in çalışmalarına getirilen eleştirilerin büyük bir çoğunluğu onun düşüncelerine yapılan saldırılardan ziyade onun düşüncelerinin *genişletilmesidir*. Bununla birlikte onun çalışmaları sonucunda ortaya çıkan çeşitli tartışmalar ve ihtilaflar genellikle provokatif gücünü ispat etmektedir. Bu tartışmalar genellikle oryantalizm, Said'in çalışmaları ile ilgili olarak kendi öznelliği, Said'in hümanizm, Marksizm ve postyapısalcılık anlayışı çevresindeki gerilimler etrafında şekillenmiştir.

Çeşitli İslam ve Orta Doğu uzmanları *Orientalism* çalışmasının doğu ülkeleri üzerine yapılan akademik çalışmaları gereksiz yere siyasallaştırdığı yönünden eleştiriler getirmişlerdir. Bu eleştirmenler ikna edici olmaktan uzak biçimde Batılı akademisyenler tarafından son

iki bin yıldır üretilen Doğu'ya ait bilginin iyi niyetli ve siyâsî açıdan ön yargısız olduğunu iddia etmiş, tüm bilginin konumlu olduğu ve bilinçli veya bilinçsiz olarak belirli amaçlara hizmet etmek için üretildiğine dair fikirleri reddetmişlerdir. Buna karşın *Orientalism* çalışması ile ilgili oldukça faydalı tartışmalar imparatorlukların kültürel yönleri ve temsil teorileri ile ilgili çalışmalar yapan araştırmacılar tarafından ortaya konmuştur (ör. Clifford, 1988; Hussein, 2002). En çok itiraz edilen yönlerden bir tanesi Said'in "oryantalizmi kendisinin uyguladığı yönündendir, yani Oryantalist söylem içerisinde Doğu ülkeleri ve Orta Doğu ile ilgili olan söylemler arasındaki büyük farkların farkına varamamıştır. Eleştirmenler Said'in homojen, ırkçı ve etnik köken tabanlı basmakalıp bir Batı anlayışı yarattığını belirtmektedir. Doğu ülkelerine ait metinler, söylemler ve temsiller özellikle Batılı akademik söylemler ve disiplinler (örneğin sosyal bilimler ve edebiyat) ve ulusal kültürler (İngiltere, Fransa, ABD) karşılaştırıldığında Said'in ortaya koyduğundan çok daha çelişkili, heterojen ve dinamiktir. Said bunlar arasındaki rezonansı görmezden gelme eğilimindedir. Özellikle batı dünyası dışındaki eleştirmenler, Said'in oryantalist basmakalıplara karşı direnişi ve muhalefeti görmezden geldiğini belirtmiştir. Said'in bu eğilimi pasif, anlaşılmaz ve özerklikten yoksun bir doğulu imajını yeniden üretmektedir. Said daha sonraki çalışmalarında bu eksikliği gidermiştir (örneğin *Culture and Imperialism* (1993a)).

Said, uyumlu bir oryantalizm anlayışı inşa etme girişiminde farklılıklara ilişkin diğer toplumsal aksları da ihmal etmiştir. Toplumsal cinsiyeti çalışmalarının çoğunluğunda analitik bir çerçeve olarak kullanmaktan uzak durmuştur ve özellikle feministler ve sömürge devletler içerisindeki kadın gezginler, eğitimciler, vb. üzerine çalışmalar yapanlar *Orientalism* çalışmasına önemli eklemeler yapmıştır (tabii ki bu çalışmalar arasında birçoğu Said'in kendisini sınırladığı "Doğu" mekânlarının ötesine geçmiştir). Said'in çalışmaları hayâlî imparatorluk coğrafyalarının yaratılmasında gezi yazılarının rolüne dayandırılmıştır (ör. Duncan ve Gregory, 1999; Kennedy, 2000). Aslında gezi yazıları üzerine akademik çalışmaların bir sömürgecilik söylemi türü olarak artışı Said'in temsil ve kültürel emperyalizm teorilerine dayandırılabilir. Bu alt disiplin içerisindeki feminist çalışmaların çoğunluğu sömürgeci ve emperyalist söylemler ve iktidar yapılarına göre kadınların daha

çelişkili, heterojen ve bazı durumlarda hegemonya karşıtı pozisyonlarını açığa çıkarmaktadır (ör. Mills, 1991).

Günümüzde birçok eleştirmen bu tür ayrımları kabul etmese de Said'in edebiyat teorilerinin ve "sapkın metinselciliğinin" somut pratiklere dayandırılması gerektiğine dair algı coğrafya içerisinde büyük destek bulmuştur (Smith, 1994), bu argüman diğer alanlardaki Marksist ve neo-Marksist tartışmaların bir yansımasıdır (Gregory, 1995). Ahmed (1993) Said'in metinleri ile ilgili en sert eleştirilerden birini yapmış, Lazarus (1999) ve Hussein (2002) ise daha anlayışlı eleştiriler getirmiştir. Ahmed materyalist bir duruşla Said'i metinler ve temsiller ile onların toplumsal ve somut pratikleri arasındaki ilişkiler bağlamında eleştirmiştir. Ahmed, Said'in aşırı "metinselci" olduğunu vurgulayarak dünyayı metinler ve temsiller üzerinden değil küresel kapitalizmin etkileri üzerinden algıladığımızı iddia etmiştir. Bu yanlış bir ikiliktir, çünkü temsiller somut olarak dünyanın içerisinde konumlanmıştır ve Said'in de belirttiği gibi dünyada bir "bağlantılar ağına" sahiptirler. Ahmed diğer eleştirilerinin yanı sıra Said'in egemen ideolojiler ve siyâsî zorunluluklar tarafından yönlendirilen târihî, kültürel ve kurumsal çerçeveler içerisine kendisini yerleştiremediğini belirtmektedir. Said'in ayrıcalıklı sınıfsal pozisyonu ve seçkin Amerikan okulları ile olan bağları (Ahmed'e göre bu okullar uluslararası iş bölümünü yeniden üretmektedirler), daha genel anlamda metropoliten seçkinlerin bir parçası olması (sürgünde olsa bile), Said'in statükoya meydan okuma kabiliyetini sınırlamıştır.

Birçok eleştirmen Said'in metodolojik ve teorik çerçevesinin en iyi ihtimalle eklektik ve dogmalara karşı sabırsız olduğu yönünde fikir belirtmiştir. Aynı eleştirmenlere göre en kötü hâlinde ise Said'in metodolojisi rastgele seçilmiş, istikrarsız ve bazı durumlarda anlaşılmazdır. Bazı eleştirmenler Said'in farklı teorik yönelimleri bir araya getirmesinin faydalarının altını çizmektedir (Gregory, 1995: 448). Hussein (2002: 4) Said'in metodolojisinin olumlu yanlarına vurgu yapmakta, bu metodolojinin Said'in kabul edilen bilgileri teorik ve târihî anlayış ve eleştirel bilincin kontrollü anarşizm süzgeçlerinden geçirmesine olanak tanıdığını iddia etmektedir. Fakat Said'in eklektik yöntemleri diğer yazarlar için sıkıntılı ve kolayca yanıtlanamayacak sorunlar yaratmıştır. Örneğin Said "gerçek" bir Doğu'nun temsil ötesinde var olup olmaması

konusundaki kararsızlığı yönünden eleştirilmiştir. Said bir taraftan oryantalizmin "gerçek" doğunun hatalı bir temsili olduğunu belirtmiştir, yani oryantalizm Marksist bir bakış açısı ile ideolojik bir bilgi türüdür. Said diğer taraftan "gerçek" bir Doğu'nun var olmadığını, sadece Batı tarafından inşa edilen hayâlî bir coğrafya olduğunu ima eden söylem teorisinin mantığını kullanmıştır (daha kapsamlı bir tartışma için bk. Clifford, 1988: 255–76). Said'e göre konu "egemen bir temsilin gerçeği gizlemesinden ziyade, farklı ve yarışan temsillerin arasındaki mücadeledir" (Ashcroft ve Ahluwalia, 1999: 4).

Said'in sıklıkla kendi deneyimlerine yer vermesi ve dolayısıyla insan aktörü ile ilgili geleneksel hümanist argümanlar sunması da söylem kuramı ile olan ittifakına dair sorular ortaya atılmasına sebep olmuştur. Said, Michel Foucault ile yazarsız metinler konusunda fikir ayrılığında olsa da, onun söylem ve dilin toplumsal gerçekliğin temel belirleyicileri olduğu, bilginin de çeşitli alanlar ve kanallar üzerinden çalışan kişiler üstü bir güç olduğu yönündeki fikirlerine katılmaktadır. Fakat Said, ABD'nin İsrail ve Filistin'e ilişkin dış politikasını tartışırken daha geleneksel bir realist yaklaşım izlemiştir. Buna ek olarak Said yönelim olarak özellikle Gramsci'nin kültürel hegemonya, egemenlik dinamikleri ve direniş olanakları ile ilgili fikirlerini geliştirmesi konusunda Marksist kabul edilebilir. Fakat burada da sömürge ülkelerin ihtiyaçları ve deneyimlerini anlama konusunda Marksist kuramın sınırlarına işaret etmede diğer postkolonyal eleştirmenlerle aynı hizada yer almıştır. Said'in çalışmaları ısrarlı bir biçimde tahakkümcü olmayan, zora başvurmayan bilginin olanaklı ve arzu edilir olduğunu vurgulamıştır ve birçok çalışmasında olduğu gibi ölümünden sonra yayınlanan son kitabı *Humanism and Democratic Criticism* (2003) içerisinde de bu bilgiyi yaratmada cesaretli entelektüele düşen göreve dikkat çekmiştir. Said bu çalışmasında geçmişin ortadan kaybolmasının engellenmesi ve entelektüel çabaların nihai ürünü olarak birlikte var olacağımız alanların inşa edilmesi konusunda entelektüellere nasihatler vermiştir.

Karen M. Morin, Bucknell Üniversitesi

Said'in Önemli Çalışmaları

Said, E. (1966) *Joseph Conrad and the Fiction of Autobiography*. Cambridge, MA: Harvard University Press. (Türkçesi, Said, E. (2010) *Joseph Conrad ve Otobiyografide Kurmaca*. Çev: Ferit Burak Aydar. İstanbul: Agora Kitaplığı)

Said, E. (1975) *Beginnings: Intention and Method*. New York: Basic Books. (Türkçesi, Said, E. (2009) *Başlangıçlar Niyet ve Yöntem*. Çev: Ferit Burak Aydar. İstanbul: Metis Yayınları)

Said, E. (1978) *Orientalism: Western Conceptions of the Orient*. London: Kegan Paul. (Türkçesi Said, E. (1999) Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışları. Çev: Berna Ülner. İstanbul: Metis Yayınları)

Said, E. (1980) *The Question of Palestine*. New York: Routledge.

Said, E. (1981) *Covering Islam: How the Media and the Experts Determine How We See the Rest of the World*. New York: Pantheon Books. (Türkçesi, Said, E. (2008) *Medyada İslam Gazeteciler ve Uzmanlar Dünyaya Bakışımızı Nasıl Belirliyor?*. Çev: Aysun Babacan. İstanbul: Metis Yayınları)

Said, E. (1983) *The World, The Text, and the Critic*. Cambridge: Harvard University Press.

Said, E. (1986) *After the Last Sky: Palestinian Lives* (photographs by Jean Mohr). New York: Pantheon.

Said, E. (1990) *Nationalism, Colonialism, and Literature*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Said, E. (1991) *Musical Elaborations*. New York: Columbia University Press. (Türkçesi, Said, E. (2006) *Müzikal Nakışlar*. Çev: Gül Çağalı Güven. İstanbul: Agora Kitaplığı)

Said, E. (1993a) *Culture and Imperialism*. New York: Alfred A. Knopf. (Türkçesi, Said, E. (2016) *Kültür ve Emperyalizm*. Çev: Necmiye Alpay. İstanbul: Hil Yayınları)

Said, E. (1993b) *Peace in the Middle East*. New York: New Press.

Said, E. (1994a) *Representations of the Intellectual*. New York: Pantheon.

Said, E. (1994b) *The Politics of Dispossession: The Struggle for Palestinian Self-Determination, 1969–1994*. New York: Pantheon.

Said, E. (1995) *Peace and Its Discontents: Essays on Palestine in the Middle East Peace Process*. New York: Vintage.

Said, E. (1999) *Out of Place: A Memoir*. New York: Alfred A. Knopf. (Türkçesi, Said, E. (2017) *Yersiz Yurtsuz*. Çev: Aylin Ülçer. İstanbul: Metis Yayınları)

Said, E. (2000a) *The End of the Peace Process: Oslo and After*. New York: Pantheon Books.

Said, E. (2000b) 'Invention, memory, and place', *Critical Inquiry*, 26: 175–92.

Said, E. (2000c) *Reflections on Exile and Other Essays*. Cambridge: Harvard University Press.

Said, E. (2001) *Power, Politics and Culture.* New York: Pantheon. (Türkçesi, Said, E. (2016) *İktidar, Siyaset ve Kültür.* Çev: Salih Özer. İstanbul: Hece Yayınları)

Said, E. (2003) *Humanism and Democratic Criticism.* New York: Columbia University Press. (Türkçesi, Said, E. (2005) *Hümanizm ve Demokratik Eleştiri.* Çev: Osman Akınhay. İstanbul: Agora Kitaplığı)

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Ahmed, A. (1993) *In Theory: Classes, Nations, Literatures.* London: Verso.

Ashcroft, B. & Ahluwalia, P. (1999) *Edward Said: The Paradox of Identity.* London: Routledge.

Bhabha, H. & Mitchell, W. J. T. (eds), (2004) *Edward Said: Continuing the Conversation.* Chicago: The University of Chicago Press.

Clifford, J. (1988) *The Predicament of Culture: Twentieth-Century Ethnography, Literature, and Art.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Contemporary Literary Criticism (2000) 'Edward Said' Volume 123, Detroit Gale Group.

Duncan, J. & Gregory, D. (eds) (1999) *Writes of Passage: Reading Travel Writing.* London: Routledge.

Gerber. H. (2003) 'Zionism, orientalism, and the Palestinians', *Journal of Palestine Studies,* 23: 23–14.

Gregory, D. (1995) 'Imaginative geographies', *Progress in Human Geography,* 19: 447–85.

Hussein, A. A. (2002) *Edward Said: Criticism and Society.* London: Verso.

Kasbarian, J. A. (1996) 'Mapping Edward Said: geography, identity, and the politics of location', *Environment and Planning D: Society and Space,* 14: 529–57.

Katz, C. & Smith, N. (2003) 'An interview with Edward Said', *Environment and Planning D: Society and Space,* 21: 635–51.

Kennedy, V. (2000) *Edward Said: A Critical Introduction.* Cambridge: Polity Press.

Kucich, J. (1988) 'Edward Said', *Dictionary of Literary Biography,* 67: 249–59.

Lazarus, N. (1999) *Nationalism and Cultural Practice in the Postcolonial World.* Cambridge: Cambridge University Press.

Mills, S. (1991) *Discourses of Difference: An Analysis of Women's Travel Writing and Colonialism.* New York: Routledge.

Moore-Gilbert, B. (1997) *Postcolonial Theory: Contexts, Practices, Politics.* London: Verso.

Smith, N. (1994) 'Geography, empire and social theory', *Progress in Human Geography,* 18: 491–500.

46 Saskia Sassen

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Saskia Sassen 1949 yılında Hollanda'nın Hague kentinde dünyaya gelmiş, ailesi ile birlikte birkaç yıl sonra Buenos Aires'e taşınmıştır. Hollanda'dan Arjantin'e taşınması Sassen'in yaşamı boyunca yapacağı birçok uluslararası yer değiştirmeden sadece bir tanesiydi; yazar gençlik yıllarında İtalya, ABD ve Fransa'da Università degli Studi di Roma, Notre Dame Üniversitesi (Indiana) ve Université de Poitiers'de eğitim almıştır. Bu hareketlilik yazara göre onu "her zaman yabancı, her zaman evinde" hisseden bir kişi hâline getirmiştir (Sassen, 2005) ve yazarın bu ulus ötesi bakış açısı hâlen çalışmalarını etkilemeye devam etmektedir.

Hareketliliğinin Sassen'in çalışmalarını etkilediği bir yön onun dili kullanımı ile ilişkilidir. Beş farklı dili kullanabilmesi, yazarın bu diller deki önemli "boşlukların" farkına varmasını sağlamıştır. Bu farkındalık kendisini daha geniş araştırma ve açıklamalar düzeyinde göstermiştir Sassen'e göre bu durum kuramsallaştırmayı dildeki mevcut eksiklikleri giderme çabasının bir parçası olarak önemli ve anlamlı kılmaktadır. Hareketliliğin bir diğer etkisi konumlu bilginin eksikliği sebebi ile "uygunsuz" biçimlerde hareket etme deneyimidir. Sassen, küçük eylemlerin, özellikle "uygunsuz" olanların, en büyük olaylar veya süreçler üzerinde etkisi olabileceğini keşfetmiştir. Bu keşif, belirli şartlar altında, güçsüzlüğün karmaşık olabileceği ve dolayısıyla tarih ve siyasetin oluşumunda bir faktör hâline gelebileceğine dair savı geliştirmesine yol açmıştır (bu konularda daha ayrıntılı bir tartışma için bk. Sassen, 2007a ve Ganc, 2004). Buna ek olarak, Sassen'in farklı ülkelerdeki üniversitelerde geçirdiği zaman Marksist siyasal iktisat, Berger, Luckman, Kuhn, Deleuze-Guattari, Foucault ve Althusser gibi yazarların çalışma-

ları gibi oldukça farklı felsefeler ve teorik perspektiflere maruz kalmasına sebep olmuştur. Bu durum yazarı çeşitli biçimlerde etkilemiş ve stratejik ampirik alanlar olarak gördüğü yerlere odaklanan bir yaklaşım geliştirmesi konusunda onu cesaretlendirmiştir, yani kendilerinden daha fazlasını üreten keşifsel şartlar; kentler, göç, ulus devlet bunlara örnektir.

Yazarın göçebe bir hayata sahip olduğu gençlik yıllarında göçün araştırmalarının odağında olması şaşırtıcı değildir; bu durum Sassen'in ilk önemli yayını olan *The Mobility of Labor and Capital* (1988 ve bu yıldan itibaren sürekli yeni baskıları yapılmaktadır) çalışmasının yayınlanması ile sonuçlanmıştır. Yazarın bu kitaptaki orijinal katkısı yabancı yatırımların ülkeleri kalkındıracağı ve emek ihraç eden ülkeler olmaktan kurtaracağına dair anlayışa karşı çıkmak olmuştur; yazarın araştırması bunun tam tersini iddia etmektedir. *Guests and Aliens* (2000) çalışmasında Sassen bir önceki eserine eklemeler yapmakta ve 200 yıllık Avrupa içi göçleri göç ile ilgili iki genel kanıyı incelemek için kullanmaktadır: İlk olarak daha zengin ülkeler sınırlarını kontrol altında tutmazlarsa, yoksul göçmenler tarafından işgal edilirler; ikinci olarak dışarıdan göç eden kişi aynı dinden ve ırktan ise, ayrımcılığa maruz kalmaz. Yazar, Avrupa tarihinin bu iki genel kanının yanlışlığını kanıtladığı sonucuna varmaktadır.

Sassen aynı zamanda küreselleşme sosyolojisi üzerine önemli metinler kaleme almış, çeşitli kitaplar üzerinden iddialarını geliştirmiştir. *Globalization and its Discontents* (1999) çalışmasında, küreselleşme ile ilişkili olan kentler, hayatta kalmanın kadınlaştırılması, ulus devlet, ağ teknolojileri gibi çeşitli konuları ele almaktadır. Yazar bunu yaparken küreselleşmenin birçokları için ortaya çıkardığı olumsuz sonuçlarının altını çizmektedir. Yakın dönemde *A Sociology of Globalization* (2007b) çalışması içerisinde, sosyal bilimler alanında küreselleşme sorunu ile ilgilenmeyen geniş bir literatürü incelemiş ve bu çalışmaların küreselleşme terimi altında gruplanan mevcut süreçlerin, koşulların ve öznelliklerin çalışılmasında ampirik, metodolojik ve teorik anlamda önemli kaynaklar sunduğunu göstermiştir.

Territory, Authority, Rights (ilk olarak 2006 yılında yayınlanmıştır ve 2008 yılında güncellenmiş versiyonu yayınlanmıştır) çalışması

küresel mekânların oluşumunu incelemektedir ve özellikle ulusal kurumsal ve bölgesel sistemlerde görülen küresel mekânlara odaklanmaktadır. Sassen küresel olarak adlandırdığımız dönüşümlerin çoğunun tarihsel olarak ulusal biçimde inşa edilen şeylerin devlet kontrolünden çıkarılması olarak tanımlanması gerektiğini belirtmektedir. Fakat *The Global City* (ilk olarak 1991 yılında yayınlanmıştır ve 2001 yılında güncellenmiş versiyonu yayınlanmıştır) ve *Cities in a World Economy* (ilk olarak 1994 yılında yayınlanmıştır ve 2000 ve 2006 yıllarında güncellenmiş versiyonları yayınlanmıştır) kitapları Sassen'e büyük ün kazandırmıştır. Sassen'in Londra ve New York gibi küresel kentlerin yirminci yüzyılın sonlarında ve yirmi birinci yüzyılın başlarında küresel ekonomi içerisindeki rolüne ilişkin fikirlerini geliştirdiği kitaplar yazara akademik çevrelerde ve kamu politikası çevrelerinde saygınlık kazandırmıştır. Her iki kitap da kentleri oluşturan ve küreselleşme içerisindeki rollerini tanımlayan süreçlerin yeniden gözden geçirilmesini içermektedir.

Yukarıdaki bilgiler Sassen'in etkileyici yayın listesine ait bir özetin sadece başlangıcı olabilir. Buna ek olarak yazar sayısız akademik makale ve gazete makalesi yazmış, birçok röportaj vermiş, kitap bölümleri yazmış ve çeşitli kitaplarda editörlük yapmıştır. Yazarın yayınları on dokuz farklı dile tercüme edilmiştir. Sassen tüm bunları Harvard Üniversitesi'nin de aralarında yer aldığı sayısız kurumda çalışırken gerçekleştirmiştir. Yazar bunu, ilk olarak doktora sonrası araştırma görevlisi olarak görev aldığı Harvard Üniversitesi, Şikago Üniversitesi, Kolombia Üniversitesi ve Londra Ekonomi ve Siyaset Bilimleri Okulu'nun da dâhil olduğu sayısız kurum dâhilindeki görevleri sırasında başarmıştır. Bunlara ek olarak Sassen, editörlük kurullarında çeşitli pozisyonlarda görev yapmış, çok sayıda fahri doktora unvanı almış, küreselleşme sosyolojisi ile ilgili araştırma alanında lider isimlerden birisi olarak kendini kabul ettirmiştir.

Mekânsal Katkıları

Bu bölüm içerisinde Sassen'in mekânsal teorilere olan katkılarının tamamını ele almak imkânsızdır, fakat özellikle önemli olan üç nokta üzerinde durulacaktır. İlk olarak Sassen, yirminci yüzyılın sonlarında ve yirmi birinci yüzyılın başlarında küresel ekonomide görülen göçlerin doğası, rolü, sebepleri ve sonuçlarına ilişkin analizleri etkilemiş, bu

süreçlerle ilgili daha önceden yapılan varsayımlara meydan okumuştur. Onun çalışmaları göçü küreselleşme ile ilgili tartışmaların merkezine oturtmuş ve küresel ekonomi coğrafyalarına referans vermeden göç coğrafyalarını açıklamanın imkânsızlığını gözler önüne sermiştir. Bu konunun Sassen'in çalışmaları içerisindeki önemi kendi biyografisi göz önüne alındığında şaşırtıcı değildir: Yazar, çocukluk yıllarındaki hareketliliğine ek olarak günümüzde de eşi ile birlikte yaşadığı (ünlü yazar Richard Sennett) Londra ve New York'ta bulunan iki evi arasında gidip gelmektedir.

Sassen, ilk olarak, birçok farklı ülkede yaşamak, çok çeşitli siyâsî, sosyal ve ekonomik gerilime şahit olmak ve Chavez'in Meksikalı tarım işçilerinin çocukları için çocuk bakım merkezi kurma girişimlerine katılmak gibi deneyimler sonucunda ortaya çıkan *The Mobility of Labor and Capital* çalışması ile (see Sassen, 2007a) emek göçü ile ilgili düşünmeye başlamış ve bunun ekonomik küreselleşmenin ayrılmaz bir parçası olduğunu ve bu olgu ile tetiklendiğini ortaya koymuştur. Bu fikri daha yakın dönemde hazırladığı *Globalization and its Discontents* ve *Guests and Aliens* isimli çalışmalarında geliştirmiştir. Her iki eserde modern ekonomik göçlerin, özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısında ABD'ye olan göçün, dünya çapında gözlemlenmekte olan süreçleri nasıl yansıttığının altını çizmekte ve bu durumun yeni bir olgu olmaktan ziyade ABD'nin küresel ekonomi içerisindeki lider rolünün dışa vurumu olduğunu belirtmektedir. Sassen ayrıca göç üzerine olan bu çalışmasını birçok farklı göç biçimi ile ilişkili olan eşitsizlikleri ve zorlukları belirtmek için de kullanmaktadır. Hizmetçiler, bakıcılar ve temizlikçiler için talebi karşılayanlar, tekstil sektöründeki kötü çalışma şartlarına sahip atölyelerde çalışanlar veya büyük kentlerde seks endüstrisi gibi yer altı ekonomisinin bir parçası olanlar küresel kapitalizmin "kaybedenleri" olarak gösterilmiş, sömürülmüş ve adaletsizliği tecrübe etmişlerdir; özellikle küresel kentlere doğru olan göç bağlamında (aşağıdaki kısma bakınız). Yönetmenliğini Alfonso Guaron'un yaptığı *Children of Men* filmine eşlik eden belgesele olan katılımı Sassen'in bu fikirlerini çeşitli medya kanalları ile kamuya ulaştırma yöntemlerinden sadece birini temsil etmektedir.

İkinci olarak, küreselleşmenin kuramsallaştırılması ile ilişkili olarak Sassen'in çalışmaları sadece küreselleşmenin sonuçlarını çalışmanın

değil küresel ekonomiyi oluşturan ve onun altında yatan altyapıyı ve pratikleri çalışmanın değerini (örneğin ulus aşırı şirketler) kapsamlı biçimde ortaya koymuştur. Sassen bu konuda şunları söylemektedir:

> Araştırmalarıma yön veren temel savlardan bir tanesi X'i (benim örneğimde bu küreselleşmedir), çalışmalarımızı X'in özellikleri ile sınırlandırarak anlayamayacak olmamızdır, örneğin küresel süreçler ve kurumlar. Bu türden bir sınırlama bir içsellik tuzağıdır, sosyal bilimlerde çok yaygındır ve benzer biçimde küreselleşme yazınında da durum böyledir... X'e dair bir açıklamanın X dışındaki şeyler üzerinden şekillendirilmesi gerektiğini söyleyen bir analizin çeşitli sonuçları olacaktır. Bunlardan bir tanesi, yeni koşulu (bu örnekte küreselleşme) üreten çalışmaya odaklanma talebidir (Sassen, 2006b: 4).

Sassen, X dışındaki şeylere odaklanarak (örneğin küreselleşmeyi üretmek için yirminci yüzyılda ortaya çıkan kurumlar, teknoloji ler ve altyapılar) hem küreselleşmenin yirminci yüzyılın sonlarında ve yirmi birinci yüzyılın başlarındaki özgünlüğü ile ilgili tartışmalara (bu tür tartışmalar için bk. Held ve arkadaşları (1999)) hem de küresel ekonominin mekânsal mimarisi ile ilgili tartışmalara katılabilmiştir (özellikle bk. Castells (2000)). Yakın dönemde bu görüşleri küresel ve ulusal olanın birbirine bağlı olduğu yönlerin altını çizmesine olanak tanımış ve dolayısıyla küreselleşmenin birçoklarının düşündüğünden daha fazla bir biçimde ulusal ölçekle etkileşimde olan süreçlerden oluştuğunu gösterebilmiştir.

Sassen'in üçüncü önemli katkısı yerin, ulusal ve yerel ölçeklerin küreselleşme içerisindeki önemi ile ilgili, kentlerin küreselleşme içerisindeki rolünü kuramsallaştırarak yeni fikirler geliştirmek olmuştur. Londra, New York ve Tokyo gibi kentlerin de dâhil olduğu çeşitli kentlerin dikkatli bir analizi ile *Cities in a World Economy* ve *The Global City* kitapları kentlerin (belirli türde yerlerin) yakın dönemde nasıl daha önemli hâle geldiğini göstermektedir. Sassen kentlerin dünyanın her yerinde ekonomik aktiviteleri yeniden düzenlemek için gerekli olan örgütsel araçların üretilmesi açısından stratejik yerler olduğunu iddia etmektedir. Yazar bu konuda şunları söylemiştir:

> 1980'li yıllardan bu yana, dünya ekonomisinin kompozisyonunda görülen şirketler ve finans sektörü için uzmanlık hizmetlerindeki hızlı büyümenin de dâhil olduğu temel dönüşümler önemli kentlerin stratejik küresel girdiler üretme alanları olarak önemini yenilemiştir (Sassen, 2006a: 7).

Kentlerde üretilen girdiler hem enformasyon hem de küresel finans ile doğrudan ilgilidir fakat aynı zamanda teknolojilerden kanunlara kadar değişen bir yelpazede siyâsîdir ve altyapısaldır. Sassen özellikle küresel kentler üzerine yaptığı çalışmalar üzerinden karmaşık kentlerin derin ekonomik tarihlerinin sözde bilgi ekonomisinin önemli unsurlarını ürettiğini ortaya koymaktadır. Bu durum aynı zamanda şirketlere dayalı ekonomik küreselleşmenin neden 1990'lı yıllarda ve sonrasında arttığını ve küçük ve büyük küresel kentlerin sayısındaki artışı açıklamaktadır. Sassen'in kentler üzerine yaptığı çalışmalar, tıpkı Doreen Massey ve diğerlerinin küresel üretimin coğrafyası üzerine yapılan çalışmaların temelini atması gibi küresel hizmet sektörünün eşitsiz coğrafyaları üzerine daha ileri araştırmaların yapılmasının temelini oluşturmuştur (bk. Massey, 1995). Buna ek olarak, yazarın çalışmaları, onu, Mastercard Worldwide Centres of Commerce programı gibi kamu siyasaları gruplarının önemli bir üyesi hâline getirmiştir.

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Sassen'in tüm çalışmalarındaki amacı mevcut kuramsallaştırma ve düşünme biçimlerini alt üst etmektir. Bunun bir sonucu olarak yukarıda ele alınan her üç önemli katkı, küreselleşmeye ilişkin teorileri ve düşünceleri geliştirmiş ve yeni araştırma gündemleri ortaya çıkarmıştır. Özellikle küreselleşmenin sosyolojisi üzerine yaptığı kuramsallaştırmalar küreseli oluşturan çeşitli pratiklerin (para ve finans politikaları, uluslararası yasaların üretilmesi, vb.) öneminin altını çizerek mevcut düşünceleri değiştirmiştir. Sonuç olarak yazar yöntemsel hataların altını çizebilmiştir:

> Sosyal bilimler küreselleşmeye odaklandığında –akademik çevrelerde yeterince derin çalışmalar hâlâ nadiren görülmektedir– odak, genellikle bu tür pratikler ve dinamikler üzerine değildir, daha ziyade aşikâr olan küresel ölçek üzerinedir. Sosyal bilimler aşikâr olan küresel ölçek üzerine çalışma konusunda

> önemli katkılar yapmış olmasına rağmen, yapılması gereken çok iş vardır. Bu çalışmaların bazıları en azından (a) küresel süreçlerin oluşturduğu ve ulus aşırıdan küresele ve ulus altına uzanan çeşitli ölçekler ile (b) çok ölçekli küreselleşmenin belirli unsurları ve konumları arasında ayrım yapmaya odaklanmalıdır (Sassen, 2007a: 91).

Dolayısıyla yazar, çalışmaları ve özellikle *Territory, Authority, Rights* kitabı ile küreselleşme ile ilgilenen araştırmacıların küreselin bağımsız ve tekil bir süreçten ziyade çok sayıda kurum, teknoloji ve altyapı üzerinden inşa edilme yollarını ciddiye almalarını sağlamıştır. Sassen bunu yaparken ulusal ölçeğin birçoklarının düşündüğünden daha önemli olduğunu iddia etmiştir. Yazara göre küreselleşme aslında bir gayrimillileştirme sürecidir ve bu süreçte ulus devletin rolünü desteklemek üzere inşa edilen araç, küresel kurumları ve çerçeveleri desteklemek için yeniden düzenlenmektedir.

Sassen küreselleşme süreçleri ile ilgili teorik tartışmaları geliştirmenin yanı sıra göçün ve onun küresel ekonomi içerisindeki rolünün kuramsallaştırılma yöntemlerinin de yeniden düşünülmesini sağlamıştır. *The Mobility of Labor and Capital* eseri gelişmekte olan ülkelere artan oranda doğrudan yabancı yatırımın yapılmasının işçilerin göçüne engel olacağına dair iddialara karşı çıkmış ve yatırımın vatandaşların yerinde kalarak yeni oluşturulan sektörlerde çalışmak yerine göç etmelerini teşvik ettiğini göstermiştir. Sassen, zamanında görece özgün bir kavram olan (doğrudan yabancı sermaye ile yaratılan) ulus aşırı mekânın altını çizerek, ABD'nin gelişmekte olan ülkelerle nasıl yeni yöntemler ile bağlandığını göstermiştir. ABD içerisinde artan düşük ücretli işçi talebi göçmen işçilerin akın akın ülkeye gelmesine sebep olmuştur. Sassen bir sonraki çalışmasında bu noktaların altını çizerek göçün küreselleşme ile yakından ilintili olduğunu, bu bağlantının sadece Castells'in (2000) ve Sklair'in (2001) belirttiği şekilde ulus aşırı seçkinler ile değil, aynı zamanda küresel kentlere akın eden ve düşük ücretler alan işçiler ile kurulduğunu göstermiştir. Yazar, bu işçilerin küresel ekonominin ayrılmaz parçaları olduğunu (Sassen (2006a) bunları "gelişmiş ekonomilerin diğer işçileri" olarak adlandırmaktadır) ve sonuç olarak küresel ekonominin "insânî yönünün" her türlü kuramsallaştırmasında hem düşük vasıflı hem de yüksek vasıflı göçün merkezde yer alması gerektiğini göstermiştir.

Son olarak, Sassen'in küresel kentler üzerine yaptığı çalışmalar bilgi teknolojisinin üretildiği gerçeğini, bir üretim sürecine sahip olduğunu ve bu yüzden belirli yerlere ve uzmanlardan temizlikçilere kadar farklı çalışanlara ihtiyacı olduğunu göstermiştir. Bilgi teknolojilerinin bağlamsal olarak üretildiğine ilişkin bu savı ulusal ve küresel olanın birbirlerini dışlamadığına dair fikri ile paraleldir ve yazarın küresel kentlerdeki üretim ve yeniliklerin küreselleşmeyi oluşturan teknolojileri, altyapıları ve düzenlemeleri nasıl ürettiğinin altını çizmesine olanak tanımaktadır. Sonuç olarak Sassen kentlerin hem küresel ekonomik üretimin mekânları hem de mücadelenin mekânları olarak kavramsallaştırılması gerektiğini göstermiş, dolayısıyla bu alanların modern küreselleşme bağlamında ekonomik, sosyal ve siyâsî süreçler için bir pota olduğunu belirtmiştir.

Sassen küreselleşme çalışmaları alanında lider isimlerden bir tanesi olarak mekân ve yer üzerine çalışma yapan diğer önemli isimlerle birlikte bu alanın temellerini oluşturmuştur (Manuel Castells, Immanuel Wallerstein ve özellikle dünya kentleri ve küreselleşme üzerine yaptığı çalışmalar ile Peter Taylor). Bazı dönemlerde diğer teorisyenler ile aynı fikirde olmamıştır. Örneğin Rantanen (2006), Castells'in yazarın düşük ücretli işçilerin küresel ekonominin ayrılmaz bir parçası olduğunu iddia ettiği ilk makalelerinden birine uzun bir süre katılmadığını belirtmektedir. Benzer biçimde Sassen küresel kent kavramını küresel ekonominin üretim başkentleri ile ilgili konuşurken kullanmaktadır; bu tercihi, yirminci yüzyılın sonlarında ve yirmi birinci yüzyılın başlarında küresel ekonomide temelden bir dönüşüm yaşandığına dair inanışı ile paraleldir. Fakat diğer yazarlar (örneğin Taylor, 2003) *Dünya Kenti* terimini dünya sistemleri analizine dayanan farklı bir kavramsallaştırma ile birlikte kullanmaktadırlar. Bununla beraber, bu tür farklılıklar Sassen'in küreselleşmenin sosyoteknik (teknikten ziyade sosyal olan üzerine vurgu vardır) bir başarı olduğuna dair fikri ile geniş çaplı övgü alması sayesinde gölgede kalmaktadır. Sonuç olarak yazar, küreselleşmenin "coğrafyanın sonu" (O'Brien, 1992) ve "sınırsız bir dünyanın" oluşumu (Ohmae, 1992) gibi iddialara karşı çıkan başarılı girişimlerin merkezinde yer almıştır ve Karin Knorr-Cetina'nın (örneğin bk. Knorr-Cetina ve Bruegger, 2002) çalışmalarına paralel biçimde teknoloji ve küreselleşmenin

sosyal analizlerini desteklemiştir, fakat Sassen'in çalışmaları özgündür, çünkü küresel anlamda birbirine bağlı ekonomik mekânların üretiminde sosyal mekânın önemine vurgu yapmaktadır.

James Faulconbridge, Lancaster Üniversitesi

Sassen'in Önemli Çalışmaları

Sassen, S. (1988) *The Mobility of Labor and Capital: A Study in International Investment and Labor Flow*. Cambridge: Cambridge University Press.

Sassen, S. (1991) *The Global City: New York, London, Tokyo*. Princeton: Princeton University Press (güncellenen 2. Baskı, 2001).

Sassen, S. (1996) *Losing Control? Sovereignty in an Age of Globalization*. New York: Columbia University Press.

Sassen, S. (1999) *Globalization and its Discontents*. New York: The New Press.

Sassen, S. (2000) *Guests and Aliens*. New York: The New Press.

Sassen, S. (2005) 'Always a foreigner, always at home', A. Sica & S. Turner (eds), *The Disobedient Generation: Social Theorists in the Sixties*. Chicago: University of Chicago Press. s. 221–51.

Sassen, S. (2006a) *Cities in a World Economy* (3. baskı). London: Sage.

Sassen, S. (2006b) *Territory, Authority, Rights: From Medieval to Global Assemblages*. Princeton and Oxford: Princeton University Press (ikinci güncellenmiş baskısı 2008 yılında yayınlanmıştır).

Sassen, S. (2007a) 'Going digging in the shadow of master categories', M. Deflem (ed.), *Sociologists in a Global Age: Biographical Perspectives*. Aldershot: Ashgate. s. 85–98.

Sassen, S. (2007b) *A Sociology of Globalization*. New York: W. W. Norton & Co.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Castells, M. (2000) *The Rise of the Network Society*. Malden, MA: Blackwell. (Türkçesi Castells, M. (2013) Ağ Toplumunun Yükselişi/Enformasyon Çağı. Çev: Ebru Kılıç. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi)

Friedman, J. (1986) 'The world city hypothesis', *Development and Change*, 17 (1) 69–83.

Gane, N. (2004) 'Saskia Sassen: space and power', in *The Future of Social Theory*. London: Continuum International Publishing Group. s. 125–42.

Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D. & Perraton, J. (1999) *Global Transformations. Politics, Economics and Culture*. Cambridge: Polity Press.

Knorr-Cetina, K. & Bruegger, U. (2002) 'Global microstructures: the virtual societies of financial markets', *American Journal of Sociology*, 107 (4): 905–50.

Massey, D. (1995) *Spatial Divisions of Labour: Social Structures and the Geography of Production*. Basingstoke: Macmillan.

O'Brien, R. (1992) *Global Financial Integration: The End of Geography*. London: Royal Institute of International Affairs.

Ohmae, K. (1992) *The Borderless World: Power and Strategy in the Interlinked Economy*. New York: Harper Business.

Rantanen, T. (2006) 'Digging the global mine: an interview with Saskia Sassen', *Global Media and Communication*, 2 (2): 142–59.

Sklair, L. (2001) *The Transnational Capitalist Class*. Oxford: Blackwell.

Taylor, P. J. (2003) *World City Network: A Global Urban Analysis*. London: Routledge.

47 Andrew Sayer

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Andrew Sayer lisans derecesini (coğrafya alanında) Cambridgeshire Sanat ve Teknoloji Üniversitesi'nde (daha sonra Anglia Ruskin Üniversitesi adını almıştır) 1960'lı yılların sonlarında almış, kent ve bölge çalışmaları alanında yüksek lisans ve doktora çalışmalarını Sussex Üniversitesi'nde 1970'li yılların başlarında tamamlamıştır. Doktora derecesini aldıktan sonra aynı üniversitede okutmanlık görevine başlamıştır. 1993 yılında Lancaster Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'ne geçmiş, sosyal teori ve siyasal iktisat alanında profesör olmuştur. Sayer'ın akademik çalışmaları çok çeşitlidir fakat temelde iki konu üzerine yoğunlaşmaktadır: Bir taraftan sosyal teori ve siyasal iktisat arasındaki ilişki, diğer taraftan felsefe ve sosyal bilimler alanında metodoloji arasındaki ilişkiler. Bu konulardan ilki ekonomik coğrafya alanındaki konular üzerine yaptığı ampirik çalışmalarda –örneğin *Microcircuits of Capital* (Morgan ve Sayer, 1988) ve *The New Social Economy: Reworking the Division of Labour* (Sayer ve Walker, 1992)– siyasal iktisadın yeniden yapılanmasının tartışıldığı daha teorik eserlerde (Sayer, 1995) ve siyasal ve ahlâkî iktisat arasında devam eden ilişkiler üzerine olan çalışmalarında göze çarpmaktadır (Ray ve Sayer, 1999). İkinci konu net bir biçimde *Method in Social Science* (Sayer, 1984, ikinci basımı 1992 yılında yapılmıştır) ve *Realism and Social Science* (Sayer, 2000) içerisinde ele alınmaktadır.

Andrew Sayer'ın beşerî coğrafya alanına yaptığı en iyi bilinen katkı (ve daha sonrasında sosyal bilimlere) eleştirel realizm açıklaması ve bu kavramın geliştirilmesidir. Mekâna ilişkin tartışmaları çalışmalarının merkezinde değildir fakat doğrudan bu projeden

başlamaktadırlar. Bu noktada eleştirel realizm ile ilgili tartışmanın yapıldığı bağlamı anlamamız, mekânın (ve zamanın) modern yaşamdaki kurucu rolünü araştıranlar tarafından Sayer'ın pozisyonuna verilen tepkileri anlayabilmemiz açısından önemlidir. 1980'li yılların sonlarında Eleştirel Realizm Anglo-Amerikan bağlamda iki konuda mücadele eden coğrafyacılar için bir mihenk taşıydı: İlki Marksist yapısalcılık anlayışına olan ilginin giderek azalması (ve/*veya* ekonomik yeniden yapılanmanın yapısalcı açıklamalarında analitik detay eksikliği); ikincisi ekonomik yeniden yapılanmanın pozitivist tanımlamalarına atfedilen yetersiz açıklama gücü. Eleştirel realizm bu boşlukları doldurdu ve ekonomik coğrafyaya yeni bir yaklaşım getirdi; eleştirel realizm kısa bir süre coğrafya disiplini ve özellikle ekonomik coğrafya alt disiplini içerisinde egemen bir konuma geldi ve 1990'lı yıllarda hızlı bir biçimde postmodern ve postyapısalcı açıklamalar tarafından yerinden edildi. Yine de eleştirel realizm için geniş çaplı desteğin pratiğe tercüme edilmesi şüpheli bir noktadır veya eleştirel realizm sadece "olağan şeyler" için kolay bayrak görevi görmüştür. Sayer (2000), eleştirel realizmin hatalı biçimde postyapısalcılığa muhalefet şeklinde nitelendiğini, aynı zamanda "mekân önemlidir" şeklinde yansıtılan eleştirel realist pozisyonun bu anlayışın temel prensiplerinin yanlış yorumlanması olduğunu iddia etmiştir. Eleştirel realistler mekânın *nasıl* önemli olduğunun ana mesele olduğu iddiasındadırlar. Fakat bu soruya verilecek yanıt sadece mekânın yeniden kuramsallaştırılması yolu ile elde edilebilir.

Sayer'ın entelektüel yolculuğu oldukça önemlidir. Bir coğrafyacı olarak yola çıkmış, daha sonra çok disiplinli bir ortamda öğrenci, okutman ve araştırmacı olmuştur; günümüzde kendisini "postdisiplin" olarak tanımladığı bir sosyoloji bölümündedir. Örgütsel yapısı geleneksel disiplinler ve fakülteler yerine geniş kapsamlı okullardan oluşan Sussex Üniversitesi (örneğin Toplum ve Topluluk Çalışmaları) Sayer'a fikirlerini diğer coğrafyacıların sahip olduğundan daha geniş sosyal bilimler bağlamında geliştirme ve test etme olanağı sunmuştur. Dahası Kent ve Bölge Çalışmaları Yüksek Lisans Programı'nda ders vermesi, çok farklı disiplinlerden öğretmenleri bir araya getirmiş ve üretici bir ortam oluşturmuştur (iş arkadaşları arasında Peter Saunders, Kevin Morgan, Simon Duncan, Mike Savage, Susan Halford, James Bar-

low, Peter Dicken, Peter Ambrose ve Tony Fielding bulunmaktadır). Sayer'ın Sussex Üniversitesi'nde geçirdiği yıllarda sosyal teoriye ve metodolojiye olan aşırı titiz yaklaşımı, bilginin üretimi, bilgiyi nasıl elde edebileceğimiz ve uygulayabileceğimize ilişkin çeşitli konuları sorgulamasına sebep olmuştur. İç ilişkilere ve nedensellik ilişkilerine dikkat etmesi disipliner cemaat sistemi olarak adlandırdığı ve "indirgemeye, dar görüşlü yorumlara ve nedenselliğin hatalı biçimde algılanmasına" açık olan olguya karşı çalışmasına yol açmıştır (Sayer, 2000: 7). Aşağıda belirteceğimiz gibi Sayer'ın bu pozisyonu disiplin içerisindeki normlara uyan kişiler ve gruplar ile coğrafya disiplinini güçlendirmek için "mekân" algısını harekete geçirmeyi amaçlayanlar arasında, fikirlerinin destek bulmasını zorlaştırmıştır. Ne olursa olsun Sayer'ın eleştirel realizm ve sosyal bilimler bağlamında teori ve ampirik çalışmalar arasındaki ilişkiler üzerine yaptığı yorumlar coğrafya disiplini içerisinde oldukça etkili olmuştur. Yazarın fikirleri aynı zamanda doğrudan sosyoloji alanında, daha küçük ölçekte de olsa ekonomi alanında kabul edilmiştir; dahası metodolojik olarak eleştirel realizmin uygulamasını gözler önüne sererek sosyal bilimlerin genelinde büyük etki yaratmıştır.

Mekânsal Katkıları

Sayer'ın "mekân" ile ilgili konumu eleştirel realizm yorumlaması ve pozitivizm eleştirisi ile ayrılmaz bir biçimde iç içe geçmiştir. Sayer'ın "realizme yönelmesi" doktora tezindeki "kentsel modelleme" ile ilgili sorulara yanıt arama girişimi neticesinde olmuştur. Kentsel modelleme o dönemlerde, gravite modeli gibi "sosyal fizik" modellerinin uygulanması yolu ile nicel ölçümler ile kullanılabilen sistematik modelleme biçimindeki bir sosyal, ekonomik ve mekânsal etkileşimdir (bu tür yaklaşımlar 1990'lı yılların sonlarında kısa süreli bir canlanma yaşamıştır). Sayer'ın (1976) kapalı sistemler ve bu modellerin varsaydığı düzen içerisinde nedensellik arayışına verdiği tepkiler, bu yaklaşımların dayandığı pozitivizmin eleştirilerini incelemesine sebep oldu. Sayer eleştirel realizm üzerine yaratılmakta olan literatürü inceledi (örneğin Bhaskar, 1975; Harré, 1972; Keat ve Urry, 1975). Eş zamanlı olarak bu felsefi çerçeve, yazarın kendisini o dönemde egemen olan yapısal Marksist anlayışı niteleyen "üst anlatıların" ve "üst belirlenimin" sınırlamalarından uzak tutmasını sağladı.

Sayer'ın başlangıç noktası bir "soyutlama" tartışmasıydı. Bu başlıkta 1981 yılında yayınlanan makalesi, 1982 yılında yayınlanan "Explanation in Economic Geography" makalesi ve 1984 yılında yayınlanan *Method in Social Science* kitabı açık bir biçimde eleştirel realizmi sosyal bilimler okuyucularına sunmuştur. Eleştirel realizm "derinlik ontolojisi" fikrinin merkezî bir öneme sahip olduğunu iddia eder; derinlik ontolojisi, şeylerin sıradan güçlerini oluşturan "gerekli" veya "içsel" ilişkilere dair tartışmaların olasılığını ve daha sonra belirli koşullarda bunların harekete geçebilme potansiyeli olduğunu kabul eder (örneğin bunlar olumsal ilişkilerdir). Eleştirel bakımdan, bu ontolojik anlamda zengin sosyal gerçeklik açıklaması nedenselliğe dair üretici bir görüş belirtir. Buna zıt bir biçimde pozitivist yaklaşımların etkileşime ilişkin atomistik bir görüşü vardır; bunların ontolojik derinliği yoktur (örneğin ne görüyorsanız onu alırsınız); nedensellik düzenden çıkarsanmıştır: bütün olan açık yerine kapalı sistemler fikrine dayanmaktadır.

Bu felsefî temel Sayer'ın "mekâna" ilişkin çeşitli önemli noktalar saptamasına yardımcı olmuştur: Bunlardan en önemlisi kişinin mekâna ilişkin olarak *soyut ortamda* söyleyeceği çok az şeyin olmasıdır. Dolayısıyla coğrafya için bir temel ilke veya meşrulaştırma yaratacak bir mekân teorisinden, David Harvey'in (1985) müsaadesiyle, yardım isteme durumu bulunmamaktadır. Sayer aynı zamanda Ed Soja'dan (1985) da farklı biçimde, coğrafyacıların bilgisini edinebilecekleri hiçbir sihirli mekânsal vukufun (mekânsal olmayan diğer sosyal teorilere uygulanması durumunda) onları devrimsel nitelikte değiştiremeyeceğini iddia etmiştir.

Bu durum Sayer'ın "mekân" ile ilgili olarak söyleyeceği hiçbir olumlu şey olmadığı anlamına gelmemelidir. Soyut mekân, özellikle de coğrafyacıların sosyolojiyi eleştirmeleri ve mekânsal olmamakla suçlamaları ile ilgili ortaya koyduğu nokta, "soyutlamanın şiddetinin" seviyesinin değişken olduğudur. Örneğin toplumsal tabakalaşma ile ilgili soyut bir tartışma içerisinde mekânı görmezden gelerek verilen zarar önemli değildir. Fakat belirli tabakalaşma durumlarının tartışılması için "fiziksel mekânın" göz önüne alınması gerekecektir. Sayer'in vurguladığı bu "fiziksel mekân" anlayışıdır: Bir "mekânzaman-madde" kombinasyonunun dışa vurumu. Sayer soyutlamanın nedensellik algımızı bozduğunu iddia etmektedir. İki tür örnek verebiliriz: Birincisi

soyut bir modelle ilişkili olarak düzen arayışında olan ampirik açıklamalar, ikincisi, somut durumları soyutlayan ve uygun olmayan biçimlerde tekrar birleştirmeyi amaçlayan soyut mekânsal teoriler. Her iki durum da bir makineyi parçalarına ayırmaya ve bu parçalarını uygun olmayan bir biçimde tekrar bir araya getirmeye benzemektedir; metaforik anlamda nedensellik bozulmuştur; makine çalışamaz durumdadır. Coğrafya alanında, süreçleri ayrık mekânsal birimler olarak bir araya getirme eğilimine işaret edebiliriz (küresel, ulusal, bölgesel ve yerel); inceleme altındaki süreçler için uygun olmayan mekânsal veya analitik birimler. Coğrafyacılar, diğer disiplinlerde çalışmakta olan ve genellikle gerekli incelemeleri yapmadan bu süreçleri ulusal düzeyde yeniden bir araya getirenlere oranla daha az suçludurlar. Dolayısıyla Sayer, kişinin mekânsal fetişizm veya indirgemecilik tuzaklarına düşmemesi için ampirik çalışmaların somut süreçlerin özgüllüklerine ve zamansal düzenlerine dikkat edecek biçimde yapılması gerektiği konusunda ısrarcıdır.

1990'lı yıllarda Sayer dikkatini kültür-ekonomi ilişkisine çevirmiştir (Sayer, 1999). Yazar, ekonomik olanın toplumsal olan içerisinde gömülü olma durumunun ne demek olduğuna ilişkin birçok coğrafyacının (sosyal, kültürel ve ekonomik) kaygısını yansıtmıştır; dahası, değerin ne demek olabileceğine ilişkin sorular sormuştur. Fakat Sayer öznel deneyimi yücelten göreceli pozisyonunu neredeyse yok saymaktadır. Sayer modern sosyal teorinin, pozitif önermeler için normatif önermelerden vazgeçtiğini iddia etmektedir. Daha basit bir biçimde anlatmak gerekirse, dünyanın nasıl olması gerektiğinden dünyanın nasıl olduğuna doğru bir kayma yaşanmıştır. Yazar, bu pozitivist sosyal bilimler üzerine olan vurgunun bir nesnellik pelerini kazandırdığını fakat aynı zamanda eleştiri olasılığını da sınırladığını belirtmektedir (çünkü pozitivist açıklamalar dünyanın nasıl olduğuna ilişkin tanımlamalarında yetersizdirler, ontolojik bir sığlıkları bulunmaktadır).

Yazarın yaklaşımı bir adım ileriye giderek ahlâkî iktisat anlayışını geri getirmektedir; Adam Smith gibi İskoçya Aydınlanma Dönemi yazarlarından kurtardığı bir terim; Sayer'ın ellerinde Habermas ve Bourdieu'nun metinlerinden yola çıkarak "eleştirel ahlâkî iktisat" hâline gelen bir yaklaşım. Sayer bu şekilde değere ilişkin merkez sahnede yer alan soruları geri getirmeyi ummaktadır: Bu sorular bir taraftan pozitivist ve bilimsel analizlerde öznel oldukları gerekçesiyle marjinalleştirilmiş,

diğer taraftan ise göreceli veya güçlü sosyal konstrüktivist açıklamalarda anlamlarını yitirmişlerdir. Yazar felsefî açıdan sosyal bilimlerde son elli yılda norm hâline gelen öznellik ve nesnellik ikiliğine meydan okumaktadır. Aynı zamanda sosyal bilimler içerisinde çalışanların bu terimlerin üzerine yüklediği değerlere de meydan okumaktadır. Sayer, normatif ahlâkî yargıların yeniden ele alınması gerektiğini iddia etmektedir; yazara göre bu gelişme öznelliğe dönüş değil daha ziyade şartlı öznelliktir: Hem rekabet hâlinde olan söylemleri kabul eden hem de bu tür öznel yargıların/*inanışların* nesnel etkilerini göz önüne alan bir öznellik. Yazar, başka türlü, birbirlerinden farklı olan fakat bazılarının somut (nesnel) etkileri olan görüşleri nasıl ayırt edebiliriz, diye sormaktadır; örneğin hastalığın çareleri ile ilgili inanışlar kümesi. Sonuç olarak Sayer öznel olan inanışlar arasındaki ilişkileri incelememiz, nesnelliklerini (veya doğruluk paylarını) ve somut etkilerini araştırmamız gerektiğini iddia etmektedir.

Sayer'ın buradaki pozisyonu, konunun nesnesi olan insanlar sebebi ile nitelikli bir pozisyondur. Sayer, daha önceki eleştirel realizm tartışmalarında doğalcılık ve ontoloji kavramlarını ontolojik olanı veya nesnelerin "şeyliklerini" vurgulamak için kullanmıştır. Bu noktada Sayer'ın çalışmalarının somutlaşmaya ilişkin olarak edimsellik ile ilgili çalışmalar yapanlar ile paralel fakat aynı zamanda eleştirel bir kaygı taşıdığı görülebilir. Sayer'ın vurgulamak istediği nokta, güçlü sosyal inşacı bir pozisyonun (edimsellik analizleri ile ortaya konanlar gibi) nihayetinde, inanışların yanlışlanabilirliği konusunda tartışmayı imkânsız hâle getirdiğidir. Yazar bu yaklaşımı, değerle ilgili soruları analizinin merkezine yerleştirdiği, sosyal bilimlerde "sınıfa" dair uzun bir eleştiri geliştirmek için kullanmıştır (Sayer, 2005).

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Sayer'ın fikirlerine verilen tepkiler oldukça çeşitlidir. Yazarın yorumları bir açıdan çokça referans verilen fikirler hâline gelmiştir; eleştirel realizm anlayışı ve teorik açıdan zengin belirli bir somut araştırma biçimine olan ihtiyaç kesinlikle ilgi çekmiştir. Realist çalışmalar John Allen ve Linda McDowell ile Open University'de Doreen Massey'in gayretleri ile olmuştur (Massey, Allen ve Sayer "the Brighton Pier Space and Social Theory Group" adı altında enformel bir grupta bir

araya gelmiştir). Sussex'de bulunan Duncan ve arkadaşları (Savage ve Goodwin) da önemli katılımcılardır. Son olarak "Lancaster Regionalism" grubu (bunlar arasında John Urry, Paul Bagguley, Jane Mark-Lawson, Dan Shapiro, Sophie Walby ve Alan Warde yer almaktadır) da eleştirel realizmin fikirlerini ve terminolojisini benimsemiştir, fakat grubun büyük bir kısmı kendilerini realist olarak görmemektedir. Yine de coğrafyacıların veya sosyal bilimcilerin Sayer'ın eleştirel realizmi canlandırmasının bir sonucu olarak sosyal bilimi farklı biçimde yapmaya başladığı konusunda şüpheci olmakta yarar vardır. Birçokları için rahatsız edici bir nokta eleştirel realizmin kullanıcılar adına temel felsefî yeniden düşünme gerektirmesidir ve "rafta hazır durumda" olan bir "alet takımı" bulunmamaktadır (bk. Pratt, 1995). Fakat anlaşılması gereken temel nokta da budur: "Eski tas eski hamam" yerine araştırma yapma yöntemlerimizi gözden geçirmek.

Tam da bu noktada Sayer'ın mekâna ilişkin eleştirel yorumlarının sosyolojinin "mekâna dönüşü" ile sosyologların ilgisini çektiğini belirtmemiz gerekmektedir; bu dönüş Urry'nin (Urry realist bir sosyologdur fakat 1980'li yılların sonlarında realizmden ayrılmıştır) çalışmaları ile hız kazanan Anthony Giddens'ın (1984) yapılaşma teorisi sayesinde gerçekleşen bir "dönüştür". Derleme bir kitap olan *Social Relations and Spatial Structures* (Gregory ve Urry, 1985), sosyal yaşamın oluşumunda mekânın rolünü tartışmak üzere önemli yazarları bir araya getirmiştir (Cooke, Giddens, Gregory, Harvey, Massey, Saunders, Sayer, Soja ve Urry). İlginç bir biçimde beşerî coğrafyanın sosyal bilimlere "mahalleye yeni taşınan çocuk" olarak girişi bu tarihe denk gelmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi Soja (1985) sosyal bilimleri, "mekânsal olarak yeniden düşünerek" revize etmeyi amaçlıyordu; Harvey (1985) coğrâfî-tarihsel materyalizm peşindeydi; Giddens (1985) orta değer teorilere işaret ediyordu. O dönemin tenoru neredeyse bir aşılama metaforuydu; sosyal bilimlere ve özellikle sosyolojiye bir miktar coğrafya enjekte etmek. Tüm tartışma özellikle kent teorisyenlerinden oluşan postmodern yazarların mekânla ilgili giderek artan farkındalıkları sayesinde yeni bir hız kazanmıştır (Los Angeles Okulu'nun üyelerinin de dâhil olduğu isimler, Mike Davis, Michael Dear, Allen Scott, Michael Storper ve Ed Soja). Tartışmanın oluşumu sebebi ile kültür çalışmalarının çeşitli mekânsal kavramlar için coğrafyaya yüzünü dönmesi kısa sürmüştür.

Bu bağlamda coğrafya dolabı fikirlerle dolu değildi, bu yüzden hummalı bir çalışma başladı. Fakat Sayer'ın (1985) yanıtı yeni türemekte olan coğrâfî sömürgeciler için hayal kırıklığı yarattı: Yukarıda belirtildiği gibi kolayca monte edilebilen bir mekânsal teori yoktur ve soyut mekânsal kavramlar da bize yardımcı olmaktan uzaktır.

Eleştirel realizmin pratiğe ve fiziksel mekâna uygulanması bu tartışmanın en önemli noktası olmalıydı. Böyle de olmuştur fakat bu, fikirlerin dünya üzerinde onları üreten kişilerin hayal ettiği biçimde yol almadığını bize hatırlatan karmaşık bir biçimde gerçekleşmiştir. Bu noktada odaklanılması gereken tartışma "yerellikler" üzerine olandır. Bu tartışmanın kökleri, amacı yer içerisinde farklı ekonomik ve sosyal yeniden yapılanmayı incelemek olan İngiltere Ekonomik ve Sosyal Araştırma Kurulu Araştırma Projesi içerisindedir (bk. Cooke, 1989). Çalışma beş örnek olay incelemesine dayanıyordu: "Yerelliklere". Projenin yöneticisi olan Cooke, hem ampirik odak anlamında hem de geniş kavramsal yönelim anlamında Massey'in (1984) *Spatial Division of Labour* çalışmasından faydalanmıştır. Fakat tartışmanın Kraliyet Coğrafya Topluluğu'nun bir konferansındaki ilk oturumda Cooke çoğunluğu Neil Smith'den (1987) olmak üzere çok sayıda saldırıya maruz kalmıştır. Temel saldırı noktası ampirizm ile ilgilidir ve bunun coğrafyayı idiyografik köklerine geri döndürmek olduğu belirtilmiştir. Bu saldırı mekâna ilişkin teorik tartışmaların iki katına çıkmasına sebep olmuştur (mekân önemli midir, nasıl ve neden?), aynı zamanda teorik ve ampirik çalışmalar arasındaki gerilimi de artırmıştır. Tartışma sonraki on yıl boyunca ekonomik coğrafya (daha az seviyede de sosyal ve siyâsî coğrafya) alanında devam etmiştir fakat yerellikler projesi sadece iki yıl sürmüştür: Duncan'ın (1991) hazırladığı *Environment and Planning A* dergisinin özel sayısı tartışmaya son noktayı koymuştur.

Dolayısıyla yerellikler projesi çeşitli tartışmaların ateşleyicisi olmuştur. Smith'in (1984) projeyi kınaması olumsallık olasılığını itiraf etmeyen bir kuramsallaştırma biçimini savunma girişimi ile ittifak yapmıştı ve tamamen iç ilişkiler ile ilgili olmasına rağmen aynı zamanda her türlü farklı olayı kapsamayı istemiştir. Smith'in (1987) Cooke'u sadece eleştirmemesi, fakat aynı zamanda Archer (1987) ve Harvey (1985; 1987) ile birlikte eleştirel realizme verilen desteği de yok etmek istemesi şaşırtıcı değildir (Harvey, Marx'ın sermaye birikimi teorisinin

evrensel ve soyut belirlenimleri bağlamında somut ve özel olana dair bir teori inşa etme arayışındaydı). Cooke'un pragmatizmi (başlangıçta pratik daha sonra felsefi) onu iş piyasalarının yerellik çalışmaları için ana şablon olduğunu iddia etmesine yol açmıştır. Bu iddia Duncan (1989) tarafından, Sayer'ın pozisyonuna yakın bir pozisyondan, oldukça ağır bir biçimde eleştirilmiştir. Duncan yerel iş piyasalarının her zaman olguların incelenmesi için uygun nedensel yapı olmadığını iddia etmiştir. İlginç biçimde Sayer'ın erken dönemde yaptığı çalışmalar kendisini sadece pozitivist kentsel modellemeden değil, aynı zamanda Manuel Castells'in (1977) yapısalcılığından da uzaklaştırma dürtüsü ile şekillenmiştir. Castells, *The Urban Question çalışmasında* kentsel kavramını reddetmekte, onu mekân fetişizminin bir örneği olmakla suçlamakta, mekânsal etkilerin sosyal etkiler olarak düşünülmesi gerektiğini iddia etmektedir. Sayer (1983) mekânsal fetişizm ile ilgili eleştirinin bir bölümüne katılmaktadır fakat yine de mekânın önemli olduğunu iddia etmektedir. Mekânın sadece belirli nesneler üzerinden değil, kendisini oluşturan nedensel güçler üzerinden de etkileri vardır.

Sayer (2000) aynı zamanda yerellik tartışmalarında ortaya atılan farklı bir konuyu da ele almayı amaçlamıştır; analiz ve anlatı arasındaki veya kanunlar arayan yaklaşımlar ve bağlamsal yaklaşımlar arasındaki gerilim. Yazar burada bölgesel coğrafyaya ilişkin "eski" tartışmanın bu sorunlarla karakterize edildiğini ve aynı sorunun yerellikleri analiz eden eleştirel realistlerin kapısında durduğunu belirtmektedir. Yazar zamansal ardışıklığa odaklanırken eş zamanlı ilişkileri görmezden geldiği için özellikle pozitivistleri suçlamaktadır. Bu görmezden gelme durumu, pozitivistlerin özgün olan ve bağımsız olan arasında aldatıcı bağlantılar kurmalarına ve olaylar arasındaki düzenin karşılıklı bağımlılık anlamına geldiğini düşünmelerine sebep olmaktadır. Sayer bunun yerine çeşitliliği ve karşılıklı bağımlılığı kabul eden ve bir nedensellik anlayışını savunmaktadır ve aynı zamanda bu bağımlılıkların birçoğunun özgün olduğu ve transfer edilmelerinin mümkün olmadığı konusunda uyarıda bulunmaktadır. Sayer'a göre, mekânsal ilişkiler sosyal ve doğal nesneler tarafından oluşturulduğu için mekânsal ilişkilerin kendini oluşturan unsurlara indirgenmesinin mümkün olduğunu düşünmek hatalıdır. Mekânın *nasıl* bir farklılık yarattığını araştırmak zorundayız: Bu araştırmada sadece soyut teori ve gerekli ilişkilerin belirlenmesine değil,

aynı zamanda mekânsal bir "etki" doğurmak üzere bir araya gelen veya gelmeyen olumsal şartların özelliklerine de dikkat edilmelidir.

Andy C. Pratt, King's College Londra

Sayer'ın Önemli Çalışmaları

Sayer, A. (1981) 'Abstraction: a realist interpretation', *Radical Philosophy*, 28: 6–15.

Sayer, A. (1982) 'Explanation in economic geography', *Progress in Human Geography*, 6: 68–88.

Sayer, A. (1983) 'Defining the urban', *GeoJournal*, 9: 279–85.

Sayer, A. (1985) 'The difference that space makes', D. Gregory & J. Urry (eds), *Social Relations and Spatial Structures*. London: Macmillan. s. 49–66.

Sayer, A. (1991) 'Behind the locality debate: deconstructing geography's dualisms', *Environment and Planning A*, 23: 283–308.

Sayer, A. (2000) *Realism and Social Science*. London: Sage.

Sayer, A. (2001) 'For a critical cultural political economy', *Antipode*, 33: 687–708.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Archer, K. (1987) 'Mythology and the problem of reading in urban and regional research', *Environment and Planning D: Society and Space*, 5: 384–93.

Bhaskar, R. (1975) *A Realist Theory of Science*. Leeds: Leeds Books.

Castells, M. (1977) *The Urban Question*. Oxford: Blackwell.

Cooke, P. (1989) (ed.) *Localities: The Changing Face of Urban Britain*. London: Unwin.

Duncan, S. (1989) 'Uneven development and the difference that space makes', *Geoforum*, 20: 131–9.

Duncan, S. (1991) Special issue on 'Localities', *Environment and Planning A*, 23.

Giddens, A. (1984) *The Constitution of Society*. Cambridge: Polity. (Türkçesi, Giddens, A. (2002). Toplumun Kuruluşu. Çev: Hüseyin Özel. İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları)

Giddens, A. (1985) 'Time, space and regionalisation', D. Gregory & J. Urry (eds), *Social Relations and Spatial Structures*. London: Macmillan. s. 265–95.

Gregory, D. & Urry, J. (eds) (1985) *Social Relations and Spatial Structures*. London: Macmillan.

Harré, R. (1972) *The Philosophies of Science*. Oxford: Oxford University Press.

Harvey, D. (1985) 'The geopolitics of capitalism', D. Gregory & J. Urry (eds), *Social Relations and Spatial Structures*. London: Macmillan. s. 128–63.

Harvey, D. (1987) 'Three myths in search of reality in urban studies', *Environment and Planning D: Society and Space*, 5: 367–76.

Keat, R. & Urry, J. (1975) *Social Theory as Science*. London: Routledge.

Massey, D. (1984) *Spatial Divisions of Labour*. London: Hutchinson.

Morgan, K. & Sayer, A. (1988) *Microcircuits of Capital*. Cambridge: Polity.

Pratt, A. C. (1995) 'Putting critical realism to work: the practical implications for geographical research', *Progress in Human Geography,* 19: 61–74.

Ray, L. & Sayer, A. (eds) (1999) *Culture and Economy after the Cultural Turn.* London, Sage.

Sayer, A. (1976) 'A critique of urban modelling', *Progress in Planning* 6: 187–254.

Sayer, A. (1984) *Method in Social Science* (2.baskı 1992). London: Hutchinson. (Türkçesi, Sayer, A. (2017). Sosyal Bilimde Yöntem Realist Bir Yaklaşım. Çev: Sabir Gürses. Küre Yayınları)

Sayer, A. (1995) *Radical Political Economy: A Critique.* Oxford: Blackwell.

Sayer, A. (1999) 'Valuing culture and economy', L. J. Ray & A. Sayer (eds), *Culture and Economy after the Cultural Turn.* London: Sage. s. 53–75.

Sayer, A. (2005) *The Moral Significance of Class.* Cambridge: Cambridge University Press,

Sayer, A. & Walker, R. (1992) *The New Social Economy.* Oxford: Blackwell.

Smith, N. (1984) *Uneven Development: Nature, Capital and the Production of Space.* Oxford: Blackwell.

Smith, N. (1987) 'The dangers of the empirical turn: some comments on the CURS initiative', *Antipode,* 19: 59–68.

Soja, E. (1985) 'The spatiality of social life: towards a transformative retheorisation', D. Gregory & J. Urry (eds), *Social Relations and Spatial Structures.* London: Macmillan. s. 90–127.

48 Amartya Sen

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Amartya Kumar Sen dünya çapında tanınan bir entelektüeldir ve uluslararası kamusal tartışmalarda oldukça öne çıkan bir isimdir. 1933 yılında, o dönemde Hindistan'a, günümüzde ise Bangladeş'e bağlı olan Dakka kentinde orta sınıf bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Sen günümüzde Batı Bengal sınırları içerisinde yer alan Santiniketan'da edebiyat alanında önemli bir kişi olan Tagore tarafından kurulan bir okulda eğitim görmüştür. Kalküta'da yer alan seçkin Presidency College'a devam etmiş, ekonomi alanında lisans derecesi almış (bu süreçte boğaz kanserini yenmiş), 1953 yılında Cambridge Üniversitesi'nde ekonomi eğitimi almak için İngiltere'ye gitmiştir. Bir süre lisans programına devam ettikten sonra Joan Robinson (Sen, 1960) ile birlikte çalışarak bir yıl gibi kısa bir sürede doktora çalışmasını tamamlamış ve Kalküta'da yer alan Jadavpur Üniversitesi'ne dönmüştür. Sen, 1963-1971 yılları arasında Delhi Üniversitesi'nde, 1971-1977 yılları arasında Londra Ekonomi Okulu'nda, 1977-1987 yılları arasında Oxford'da ekonomi profesörü olarak çalışmış, 1987 yılında ekonomi ve felsefe profesörü olarak çalışmak üzere Harvard'a geçmiştir. Daha sonra 1998-2003 yılları arasında Trinity College'da (Cambridge) çalışmış (Oxbridge College'de yöneticilik yapan ilk Asyalıdır), 2004 yılında Harvard'daki pozisyonuna geri dönmüştür. Sen, ahlak alanında Senatör Giovanni Agnelli Ödülü, Bharat Ratna (Hindistan'da verilen en yüksek onur derecesi), ekonomi alanında Nobel Ödülü gibi çok sayıda prestijli ödülün sahibidir. Nobel ödülüne ilişkin olarak bu ödülü çoktan hak ettiğine dair yorumlar yapılmıştır. Bu ödülü geç alması Sen'in "ekonomik emperyalizm tarafından ele geçirilmemesine ve bunun uygulayıcılarına

göre önemli konularda tartışmaya açık olmasına" bağlanmıştır (Fine, 2001:13). Gerçekten de disiplininden hiç vazgeçmeden özündeki neoklasik varsayımları sürekli olarak eleştirmiştir.

Sen'in ilgi alanları oldukça çeşitlidir ve onu erken dönemlerindeki klasik ve neoklasik eğitiminin çok ötesindeki entelektüel tartışmaların içerisine sokmuştur. Kariyeri boyunca kamu tercihi teorisi (ekonomi alanında teknik bir alan) ve refah ekonomileri, yoksulluğun algılanması ve ölçülmesi, kıtlık ve açlığın açıklanması, tarımsal değişim ve kırsal kalkınma sorunları, ahlak ve siyâsî felsefe ile ilgilenmiştir. Ampirik araştırmaları geniş kapsamlı uluslararası karşılaştırmaları içermektedir fakat temel odak noktası Güney Asya'dır. Sen'in çalışmalarını (55 yılı aşkın bir süredir devam eden kariyeri ve otuzu aşkın kitabı) birbirine bağlayan konu belki de ekonomik ve sosyal eşitsizliğin giderilmesi ve insanların refahının sağlanmasıdır.

Sen kariyerinin başlangıç dönemlerinde refah ekonomileri ile ilgilenmiş, kamusal tercihlerin formel (matematiksel) olarak ifade edilmesi konusuna önemli katkılar yapmıştır (Sen, 1970). Erken dönemdeki teknik çalışmaları Kenneth Arrow'un "imkânsızlık kuramına" önemli meydan okumaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur; özellikle bireylerin kendi refahları veya gelirleri ile ilgili konularda tamamen kişisel çıkarlarına göre hareket ettikleri fikri (Sen, 1977). Eşitlik, sınıf pozisyonu, aile gibi kaygıların etkili olduğunu belirten Sen "açıklanmış tercihler" tekniğinin kararları ve seçimleri neyin tetiklediğini ayırt etmediğini iddia etmiştir. Sen, faydanın bireyler arası karşılaştırmasının (bir malın tüketim yolu ile oluşan değeri) çok önemli olduğunu iddia etmiştir. Sen'in ortaya koyduğu noktalar neoklasik faydacılar açısından meydan okuyucu ve kışkırtıcıdır fakat birçok siyasal iktisatçı için oldukça sıradandır. Kamu tercihi teorisi hâlâ Sen'in çalışmalarında kendisine yer bulmaktadır, çünkü Sen "toplum içerisindeki farklı bireylerin tercihlerinin, kaygılarının ve durumlarının çeşitliliği" göz önüne alındığında saldırgan yargılara nasıl varıldığı ile ilgilenmektedir (Sen, 1998: sayfa numarası bulunmamaktadır).

Sen 1960'lı yıllardan bu yana ekonomide formel modellerin geliştirilmesinden adalet ve kalkınmanın ahlâki temellerini kuramsallaştırmaya geçiş yapmıştır. Yazarın entelektüel yolculuğundaki

önemli köprü kurucu unsur insan "kabiliyeti" olmuştur. Sen, 1980'li yılların sonlarında, kabiliyeti "bir kişinin ekonomik, sosyal ve kişisel özellikleri ile başarabileceği çeşitli "var olma ve eylem" alternatiflerini temsil eden işlevsel bir demet" olarak tanımlamaktadır (Drèze ve Sen, 1989: 18; Sen, 1985). Kabiliyet Aristocu bir bakış açısı ile "Bir kişinin belirli bir hayatı diğeri uğruna tercih etme özgürlüğüdür" (Nussbaum ve Sen, 1993: 2). Dolayısıyla bir bireyin kabiliyeti *engellenebilir* (örneğin bir bireyin yiyecek, eğitim, arazi, ifade özgürlüğü, sağlık gibi temel hizmetlere olan erişiminin engellenmesi ile) veya *olanaklı kılınabilir* (örneğin yerel topluluklar veya kalkınmacı bir devletin de dâhil olduğu diğer bireyler veya kurumların destekleyici eylemleri üzerinden). Dolayısıyla kalkınmanın özü özgürlüğün yaşanmasıdır; sadece dar anlamı ile ifade özgürlüğü değil fakat aynı zamanda insanların değerli yaşamlara sahip olma hakkı.

Development as Freedom (Sen, 1999) bireysel tercihler ve değerlerin karşılaştırılması üzerine olan erken dönemde yaptığı çalışmalar ile paraleldir (Sen, 1992a; 1992b). Sen bu çalışma içerisinde insanların refahını kabiliyetlerinin geliştirilmesi biçiminde tanımlamakta, "kalkınma, insanları akıllı aktörlük görevlerini yapma konusunda çok az şans tanıyan veya çok az tercih sunan çeşitli özgürlük karşıtı pratiklerin ortadan kaldırılmasından oluşmaktadır" demektedir (Sen, 1999: xii). Sen'e göre özgürlük sadece kendi özünde önemli değildir; aynı zamanda *araçsaldır*, çünkü insanların arzulanan amaçlara ulaşmasını sağlar; kolektif ahlâkî kararların diyalog üzerinden verilmesi konusunda *kurucudur* (Gasper, 2000). Bu üç rol üzerinden tanımlandığı hâli ile demokrasi temel özgürlükleri genişletme konusunda en fazla kapasiteye sahip yönetim sistemi olarak görülmektedir. O zaman kalkınmanın başarılabilmesi yoksulların ve güçsüz kesimlerin kabiliyetlerinin ve yetkilerinin genişletilmesi ve geliştirilmesine bağlıdır. Kabiliyetlerin geliştirilmesinin amacı özgürlüğün geliştirilmesi olmalıdır, çünkü nihayetinde kalkınmanın amacı özgürlüktür. Sen, refahı oluşturan "varoluşlar ve eylemlerin" başarılabilmesi için kabiliyetlerin genişletilmesine ek olarak süreç içerisinde kültürel değerlerin farkına varılmasının önemine dikkat çekmektedir (Sen, 2004, 2009).

Sen, entelektüel yolculuğunun farklı bir bölümünde yoksulluğun ve insânî gelişimin ölçülmesine dair göstergeleri geliştirme çabaları sebebi

ile geniş çaplı takdir toplamıştır (Sen, 1992b; 1997). İnsânî Gelişme Endeksi (HDI) ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'ndaki İnsani Gelişme Raporu içerisindeki ifadesi, yoksulluğun gelir üzerinden ölçümünü öneren neoliberal "Washington Konsensüsü'ne" alternatif yaratmıştır. Sen ve UNDP içerisindeki araştırmacılar kalkınma önceliklerinin büyüme odaklı ekonomik siyasalardan ziyade insanların kabiliyetlerini geliştirmeye (geniş kapsamlı çok değişkenli endeksler üzerinden ölçülmektedir) odaklanması gerektiğini iddia etmişlerdir. Sen ayrıca gelişmekte olan ülkelerde özgürlüklerin ve bağımsızlığın kadınları ve çocukları içerecek şekilde geliştirilmesi konusunda çağrılar yapmıştır. Yazara göre bu gelişimin refah, yoksulluğun önlenmesi ve ölüm oranları üzerinde gözle görülür etkisi vardır (Agarwal ve arkadaşları, 2005). Sen, gelişmekte olan ülkelerde (aynı zamanda ABD'de yoksul Afrika kökenli Amerikalılar arasında da) kadınların beslenmesi ve sağlığı konusundaki ihmalleri ve uygulanan cinsiyet tercihli kürtajı suç olarak görmektedir (Sen, 1990; 1999).

Sen, tüm bu çalışmalarına rağmen kolektif protestolardan veya aktivizmden uzak durmuştur (Corbridge, 2002) fakat öğrenci olduğu yıllarda Bengal sol siyaseti içerisinde yer almıştır (Sen, 2001). Siyasa tavsiyeleri verme konusunda oldukça dikkatlidir ve doğrudan hükûmetlere tavsiyede bulunmamaktadır; fakat aldığı Nobel ödülünden elde ettiği gelir ile Hindistan ve Bangladeş'te okuma yazma oranının artırılması gibi konularla ilgilenen Pratichi Trust'a yardımcı olmuştur (bu konular Drèze ve Sen, 2002 içerisinde ele alınmıştır). Hindistan ile ilgili konularda kendisini merkezin solunda konumlandıran Sen, cinsiye eşitliği, çoğulculuk ve yoksullara yardım konularının büyük destekçisidir. Ayrıca aşırı Hindu milliyetçiliğine kesinlikle karşı çıkmaktadır. *The Argumentative Indian* (2005) eseri bu ve diğer heterodoks Hindistan kimliğinin unsurları üzerine yaptığı çalışmaları bir araya toplamaktadır. Sen, kalkınma ile ilgili konularda radikal pozisyonlardan uzak durmayı yeğlemiş, ve birçok tür yerelci, cemaatçi ve mezhepçi siyasetin "kötü yüzleri" olduğunu belirtmiştir.

Sen yoksulluk ve eşitsizlikle mücadele potansiyeli sebebi ile ekonomik küreselleşmeyi desteklemektedir fakat her "zaman işe yaramadığını" da belirtmektedir (Sen, 2001: sayfa numarası belirtilmemiştir). Sen'e göre ekonomik küreselleşme, ticaretin ve piyasaların kontrolsüz büyümesine

indirgenmemelidir. Yazarın bu konudaki vurgusu küreselleşmenin yeni bir şey olmadığı ve yoksulların onun sağladığı avantajlardan yararlanması gerektiğidir. Sivil toplum hareketlerine verdiği destek bir uyarı ile birlikte gelmektedir: "Kişinin dünyada eşitlik ve adalet için olan kaygıları kişiyi bir temele dayandırılmayan inançların yabancı topraklarına taşımamalıdır" (Sen, 2001: sayfa numarası belirtilmemiştir).

Eşitlik ve adalet, yoksulların haklarının korunması gibi konular Sen'in tüm çalışmalarında merkezî bir öneme sahiptir (Sen, 2001: sayfa numarası belirtilmemiştir). *The Idea of Justice* (2009) eseri bu konulardaki temel argümanları ele almaktadır. Bu çalışma bir siyaset felsefesi eseridir ve tartışmalı bir biçimde neyin "doğru" olduğuna dair çoğulcu ve karşılaştırmalı kavrayışlar için güçlü kurumlar tarafından sağlanan araçsal sosyal adaletten vazgeçmekte, kabul edilebilir sonuçlara ulaşmaya odaklanmaktadır. Okuyucular sosyal tercih üzerine yaptığı erken dönem çalışmalarına doğru bir yolculuğa çıkarılmaktadır; adalet onun tanımının ve ifadesinin bir fonksiyonudur ve basit kriterler ile kurallar onu hiçbir zaman tanımlayamaz.

Mekânsal Katkıları

Sen, ana akım ekonomi dünyasında eşitlikle ilgili diyalog için teorik bir mekân yaratma girişiminde ve eşitlik ile adalet konusunda nasıl özgül olunacağı ve bunların nasıl yaratılacağı konusunda coğrafyacılar tarafından tartışılan ve kullanılan çeşitli kavramlar üretmiştir. Yazarın çalışmalarının çoğunluğu bölgeler ve devletler arası karşılaştırmalar etrafında şekillenmiştir (örneğin Drèze ve Sen, 2002) ve yerlere ve târihî olaylara referanslar vermektedir fakat disipline doğrudan katkı yapmamıştır. Buna rağmen Sen bölgeselliğe dair kozmopolit bir görüşe sahiptir ve dolayısıyla evrensel haklara olan inancı ile paralel biçimde kültürün yeri aştığını iddia etmektedir (Arturo Escobar'ın kültürün "yer içerisinde varlığını sürdürdüğü" iddiasının tersine). Sen'in dediği gibi "kültür", rasyonel düşünce ve tercih açısından su geçirmez değildir (Sen, 2004). *The Argumentative Indian* (2005) bu noktayı güçlü bir biçimde vurgulamaktadır.

Coğrafyacıların Sen'i en çok dikkate aldıkları konu yoksulluk ve kıtlık üzerine geliştirdiği fikirleridir. Sen, sinsi ve günlük açlığı önemli bir konu olarak görme konusunda yalnız değildir fakat geniş kapsamlı

kıtlık ile ilgili açıklamaları kamunun dikkatini çekmiştir. Sen küçük bir çocukken 1943-1944 yıllarında Bengal'deki kıtlığı yaşamıştır. Ünlü *Poverty and Famines* (Sen, 1981; ayrıca bk. Devereux, 2001) çalışmasında, kıtlığın nüfus ve yiyecek stoku arasındaki negatif Malthusçu ilişki sebebi ile ortaya çıkmadığını, daha ziyade yiyecek stoklarının yeterli olduğu ve zenginlerin yiyeceğe erişme konusunda sıkıntı çekmediği durumlarda bile kıtlık karşısında çaresiz olan bireylerin ihtiyaç duyduklarında yiyeceğe erişim kabiliyetleri olmadığı için ortaya çıktığını iddia etmiştir. Bu ifade normatif bir beyan olarak sunulmasa da kıtlığın *arz* sorunu değil *talep* sorunu olduğu anlamına gelmektedir. Yiyecek sadece kişinin ona erişim imkânı olduğu zaman elde edilebilir ve "kıtlık, yiyeceğe erişim engellendiği veya azaldığı dönemlerde ortaya çıkar" (Sen, 1981). "Vakıflar" insanların teorik olarak erişimi olan varlıklar ve kaynaklardır. Ciddi kıtlıklardan kurtulanların yiyecek elde etme kabiliyeti vardır; yetiştirebilirler (üretim tabanlı erişim), satın alabilirler (ticaret tabanlı erişim), kendi emeklerini para veya yiyecek karşılığı satabilirler (bireysel emek üzerinden erişim), yiyecek başkaları tarafından sağlanabilir (transfer yolu ile erişim) veya Sen'in "genişletilmiş erişim" olarak adlandırdığı yöntem (yağlama – Drèze ve Sen, 1989).

Poverty and Famines oldukça dikkat çekmiştir ve "yiyeceğe erişimdeki düşüş" açıklaması yaratıcı ekonomist Jean Drèze ile çeşitli ampirik örnek vakalar üzerinden çeşitli kitaplarda geliştirilmiştir (Drèze ve Sen, 1989, 1990/1991). Sen'in belirttiği gibi Hindistan 1947 yılından bu yana ciddi bir kıtlık yaşamamıştır (fakat çok yaklaştığı dönemler olmuştur) çünkü liderleri seçimler ve özgür basın yolu ile sorumlu tutulmaktadır; bu durum da yiyecek dağıtımı ve istihdam programları üzerinden talep tarafındaki sınırlamaların değerlendirilmesi konusunda pro-aktif bir duruş sağlamıştır. Sen'in fikirleri Piers Blaikie (bk. Blaikie ve arkadaşları, 1994), Neil Adger, Susanna Davies, Robert Kates, Ken Hewitt, Hans Bohle (1993) ve Michael Watts (1983) gibi coğrafyacıları ve antropologları etkilemiştir. Yazarlar kıtlıkla mücadele yönetimini ele almış, kurumların açlıkla mücadele kadar temel gıdalara erişim konusuna da odaklanmalarını sağlamışlardır. Sen'in teorileri aynı zamanda eli kulağında olan yiyecek eksiklikleri açısından pazarlardaki fiyat sinyallerini dikkatli biçimde inceleyen erken uyarı sistemlerinin yaratılmasında da etkili olmuştur.

Yazarın teorilerinden birinin önemli bir yan ürününe "çevresel hak" adı verilmiştir (Leach ve arkadaşları, 1999). Bu teoride haklar ve kabiliyetler üzerine olan düşünceler yiyeceklerin bulunma durumundan ziyade doğal kaynaklara uygulanmıştır. Bu teoride özellikle kurumların farklılaşan kaynak erişimi konusunda aracılık rollerine odaklanılmaktadır. Tony Bebbington, Gordon Conway, Robert Chambers ve Ian Scoones kırsal kesimde yaşayanların haklarını ve risklerini Sen'in temel görüşlerine paralel biçimde dengeleme konusunda kullandıkları dinamik ve esnek yöntemlerin açığa çıkartılmasında katkı yapmışlardır (Bebbington, 1999). "Geçim düşüncesi" farklı hakların bireyler ve haneler tarafından nasıl dengelendiğini göstermektedir ve on yılı aşkın süredir birçok uluslararası kalkınma kurumunun çalışmalarına rehberlik etmektedir. Williams ve Windebank (2003) geçim ve kabiliyet analizini İngiltere'de alternatif ekonomik coğrafyalar ve yoksulluk konusu üzerinde kullanmıştır.

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Sen'in çalışmaları özellikle eleştirel akademisyenler açısından zorludur, çünkü büyük çoğunluğu orijinaldir ve farklı disiplinleri ve düşünce okullarının fikirlerini barındırmaktadır; bu yüzden de kalıplaştırmak kolay değildir. İnsanların özgürleştirilmesi, eşitlik, adalet, yoksulluğun giderilmesi konularına verdiği destekten çıkartılan dersler birçokları tarafından farklı alanlarda kullanılmıştır. Sen "ihtiyatlı cesurluk" adını verdiği biçimde çalışmakta, eleştirel sol için önemli olan konulara değinmekte fakat pazar ekonomisine olan inancını korumaktadır. Bu sebeple çerçevelerine getirilen eleştiriler reddetmekten çok genişletme talebi biçimindedir (Fine, 2001; Alkire, 2002). Örneğin Ben Fine (Sen'in eski bir öğrencisi) "hak analizinin mikro-kurumları ile kıtlığın indirgenemeyen makro kavranışı arasında giderilemeyen bir gerginlik olduğunu, bunun kıtlığın kendisini oluşturan parçaların toplamından daha fazlasına işaret ettiği için görüldüğünü" ortaya koymuştur (Fine, 2001: 8). Sen, siyâsî-ekonomik güçlerin farkındadır ve "kıtlığın iktidar ve otoritenin uygulanması ... yöneticilerin yönetilenlere yabancılaşması yönetilenler ve yöneticiler arasındaki sosyal ve siyâsî mesafelere dayandığını" belirtmektedir (Sen, 1999: 170) fakat Fine, Sen'in iktidar ve yapı anlayışının mikro-kurumların üzerine yerleştirildiğini, onların üzerinde inşa edilmediğini" iddia etmektedir.

Kalkınma alanında çalışan coğrafyacılar da benzer biçimde kıtlıkları açıklama konusuna girmişlerdir. Blaikie ve arkadaşları (1994) kıtlığın çok katmanlı sebeplerini, savunmasızlık süreçlerini daha açık ortaya koyan modeller geliştirmiştir. Kıtlığın sömürgeci kökenlerine dair en ayrıntılı Marksist açıklamaları sunan Michael Watts (1983) Sen'in fikirlerine sempati ile yaklaşmaktadır. Watts, yoksulluğun (ve kıtlığın) "kabiliyet eksikliğinin" ve hak eksikliğinin bir sonucu olması durumunda, verilecek temel cevabın savunmasızlığın giderilmesi ve yiyecek için olan talebin ele alınması olduğunu iddia etmektedir. Fakat kıtlığın kökeninde baskı süreçleri olabilir, "eleştirel özerkliğin" geliştirilmesi ve güçlü bir "toplum hissi" özgürlüklerin geliştirilmesi için gereklidir (Watts, 2000: 57). Watts, Marx'ın fikirlerinden yola çıkarak hakların "... çatışma, müzakere ve mücadele yolu ile oluşturulduğunu ve yeniden üretildiğini" öne sürmektedir (Watts, 2000: 62).

Farklı yazarlar haklara erişimdeki sorunların sosyal ve siyâsî kökenleri ile ilgili bu iddiaları ele almıştır. Kıtlık durumlarında silahlı çatışmalar ve şiddet belirli seçkin çevrelerin çıkarlarına hizmet etmekte ve siyâsî bir silah olarak kullanılmaktadır (Keen, 1994; De Waal, 1989; Middleton ve O'Keefe, 1998). Diğer önemli eleştiriler arasında, kıtlık durumundaki birçok ölümün açlık sebebi ile değil kötü sağlık koşulları sebebi ile olduğu (De Waal, 1989), kabiliyetlerin (ortak hayvan sürüleri veya ortak mülkler gibi) net mülk sahipliliği kurallarına sahip olmadığı ve bu yüzden listelenmesinin zor olduğu (Devereux, 2001:253) yer almaktadır.

"Seçme özgürlüğünün" net bir şekilde güçlü olan gruplar tarafından sınırlandığı, "karmaşık acil durumların"ve "savaş zamanı kıtlıkların" araçsallığı Sen'in çalışmalarında her zaman dikkate alınmamıştır. Fakat *Identity and Violence* (Sen, 2006) eserinde, Sen, şiddetin sebeplerini araştırmakta, Samuel Huntington'ın *Clash of Civilizations* çalışmasındaki gibi basit açıklamaları ve eşitsizliğin ve yoksulluğun her zaman çatışma ve şiddet doğurduğuna dair açıklamaları reddetmektedir. Bu konuda şiddete dair çok daha karmaşık ve çok yüzlü açıklamalara ihtiyaç duyulmaktadır. Sen'in neoliberal ekonomik eğitimi esnemektedir fakat ters yüz edilmemektedir (Fine 2001). Stuart Corbridge Sen'in "liberalizminin yerleşik iktidar ve çatışma ve sosyal hareketlerin siyasetine ilişkin soruları ele alma konusunda onu zayıf bıraktığını" iddia

etmektedir (2002: 203) ve dolayısıyla kapitalizmin siyasal iktisadını ele alma konusunda başarısız olmaktadır.

Bu durum, Sen'in ele aldığı siyâsî ve ahlâkî açıdan önemli konular ve tartışmalara ilişkin farkındalığı göz önüne alındığında şaşırtıcıdır (Fine, 2001: 12; Sen, 2001, 2003, 2006). Sen'in çalışmalarında büyüme ve refah kaynaklı "zenginlik" üretimi ile yoksulların haklarının azaltılması arasında çok az bağlantı bulunmaktadır (Cameron ve Gasper,2000: 986). Bazı eleştirmenler, insan aktörünün kabiliyet elde etme arayışından çok daha zengin biçimde kavramsallaştırılması gerektiğini belirtmişlerdir (Giri, 2000: 1018). Anthony Giddens'ın *kendine has amacı olan benlik* kavramından (dünya görüşü ve sorumluluklar ile benliğin yansıtıcı bir boyutu) farklı biçimde, benlik, Sen'in refah analizlerine değerin yerleştirilmesi çağrısı ve sosyal çatışma açıklamalarına rağmen, yazarın çalışmalarında her zaman önemli bir yer kaplamamıştır (Alkire, 2002; Sen, 2006).

Son olarak, Sen'in "özgürlük olarak kalkınma" anlayışında belirli bir seviyede muğlaklık bulunmaktadır. Özgürlük, çoğu durumda, kendi icrası ile birlikte gelmektedir. Sen çatışmalarla mücadele konusunda insanların özgürlüklerinin peşinden koşması konusuna göre daha az netlik ortaya koymuştur: Kalkınma fırsat ve "tercih" ile ilgili gibi görünmektedir ve bunlar mutlaka sınırlı olacaktır (Gasper, 2000: 999). Fakat özgürlükler tam olarak nasıl elde edilecektir? Hangi siyâsî araçlar kullanılacaktır? Yoksullar oy kullanma dışında yerleşik çıkarlara meydan okumak için gerekli gücü nasıl elde edecektir? Sen protestoları desteklemekte midir? Eleştirmenler bu noktada, bir zorluk ve tüm mekânsal ölçeklerde yerleşik çıkarların arkasındaki güçlere karşı verilen kolektif mücadelelerin" canlılığını kavrama konusunda bir başarısızlık görmektedir (Corbridge, 2002: 209). *The Idea of Justice* (2009) eserinde, Sen için *yönetimin* kalitesi ve rasyonel tartışmalar için sunduğu fırsatların, eşitlikçi bir kalkınma ve insanların refahı için en önemli gördüğü şey olduğu açıkça görülmektedir.

Amartya Sen içerisinde yer aldığı disiplinler arası çalışma alanında bir sağduyu sembolüdür. Kabiliyetler ve haklar, sınırlamalar yerine insan aktörünü vurgulamakta ve "gerçek insanların hayatlarına dokunmaktadır" (Gasper, 2000: 996). Eşitsizliği anlama ve çözme, adaletsizlikle

mücadele ve temel özgürlükleri geliştirme konularındaki ısrarı, birçok ana akım ekonomistin ve faydacılık yanlısının taviz vermesine sebep olmuştur. Sosyal bilimciler "beşerî ekonominin" bu önemli elçisinin (Desai, 2001) fikirlerinin dünya çapında siyasa yapıcıların kulağına erişmesinden dolayı minnettar olmalıdırlar.

Simon Batterbury, Melbourne Üniversitesi

Jude L. Fernando, Clark Üniversitesi

Sen'in Önemli Çalışmaları

Drèze, J. & Sen, A. K. (1989) *Hunger and Public Action.* Oxford: Clarendon Press.

Nussbaum, M. & Sen, A. K. (1993) *The Quality of Life.* Oxford: Clarendon Press.

Sen, A. K. (1970) *Collective Choice and Social Welfare.* San Francisco: Holden-Day.

Sen, A. K (1981) *Poverty and Famines: An Essay on Entitlements and Deprivation.* Oxford: Clarendon Press.

Sen A. K. (1997) *On Economic Inequality. An Expanded Edition with a Substantial Annexe by James Foster and Amartya Sen.* Oxford: Clarendon Press (1.baskı 1973)

Sen, A. K. (1999) *Development as Freedom.* Oxford: Oxford University Press. (Türkçesi Sen, A. K. (2004) Özgürlükle Kalkınma. Çev: Yavuz Alogan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları)

Sen A. K. (2005) *The Argumentative Indian.* London: Penguin Books.

Sen A. K. (2006) *Identity and Violence: The Illusion of Destiny.* London and Delhi: Penguin. (Türkçesi Sen, A. K. (2010) Kimlik ve Şiddet. Çev: Ahmet Kardam. İstanbul: Optimist Yayın Dağıtım)

Sen, A. K. (2009) *The Idea of Justice.* Boston: Harvard University Press.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Agarwal, B. Humphries J. & Robeyns I. (eds) (2005) *Amartya Sen's Work and Ideas: A Gender Prespective.* London: Routledge.

Alkire, S. (2002) *Valuing Freedoms. Sen's Capability Approach and Poverty Reduction.* Oxford: Oxford University Press.

Bebbington, A. J. (1999) 'Capitals and capabilities: a framework for analyzing peasant viability, rural livelihoods and poverty', *World Development*, 27: 2021–44.

Blaikie P., Cannon, T., Davis I., Wisner B. (eds) (1994) *At Risk: Natural Hazards, People's Vulnerability and Disasters.* London: Routledge (2.baskı 2003).

Bohle, H-G (ed.) (1993) *Worlds of Pain and Hunger: Geographical Perspectives on Disaster Vulnerability and Food Security.* Saarbrucken/Fort Lauderdale, FL: Verlag Breitenbach Publishers.

Cameron. J. & Gasper, D. (2000) 'Amartya Sen on inequality, human well-being, and development as freedom', *Journal of International Development*, 12 (7): 985–8.

Corbridge S. E. (2002) 'Development as freedom: the spaces of Amartya Sen,' *Progress in Development Studies*, 2: 183–217.

Desai, M. (2001) 'Amartya Sen's contribution to development economics', *Oxford Development Studies*, 29 (3): 213–23.

Drèze, J. & Sen, A. K. (eds) (1990/1991) *The Political Economy of Hunger* (3 volumes). Oxford: Clarendon Press.

Drèze, J. & Sen, A. K. (2002) *India: Development and Participation.* Oxford: Oxford University Press.

Devereux, S. (2001) 'Sen's entitlement approach: critiques and counter-critiques', *Oxford Development Studies*, 29 (3): 244–63.

Fine, B. (2001) 'Amartya Sen: A Partial and Personal Appreciation'. CDPR Discussion Paper 1601. Centre for Development and Policy Research. SOAS www.soas.ac.uk/cdpr/publications/papers/file24315.pdf

Giri, A. K. (2000) 'Rethinking human well-being: a dialogue with Amartya Sen', *Journal of International Development*, 12: 1003–18

Gasper, D. (2000) 'Development as freedom: taking economics beyond commodities – the cautious boldness of Amartya Sen', *Journal of International Development*, 12: 989–1001.

Huntington, S. P. (1996) *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order.* New York: Simon and Schuster. (Türkçesi Huntington, S. P. (2005) Medeniyetler Çatışması. Çev: Mehmet Turan, Cem Soydemir. İstanbul: Okuyan Us Yayınları))

Keen, D. (1994) *The Benefits of Famine. A Political Economy of Famine and Relief in Southwestern Sudan*, 1983–1989. Princeton: Princeton University Press.

Leach, M., Mearns, R. & Scoones, I. (1999) 'Environmental entitlements: dynamics and institutions in community-based natural resource management', *World Development*, 27: 225–47.

Middleton, N. & O'Keefe, P. (1998) *Disaster and Development: The Politics of Humanitarian Aid*. London: Pluto.

Sen, A. K. (1960) *Choice of Techniques.* Oxford: Blackwell.

Sen, A. K. (1977) 'Rational fools: a critique of the behavioral foundations of economic theory', *Philosophy and Public Affairs*, 6 (4): 317–44.

Sen, A. K. (1985) *Commodities and Capabilities.* Amsterdam: North-Holland.

Sen, A. K. (1990) 'More than 100 million women are missing', *New York Review of Books*, 20 December: 61–6.

Sen, A. K. (1992a) *Choice, Welfare and Measurement.* Oxford: Blackwell.

Sen, A. K. (1992b) *Inequality Re-examined.* Oxford: Oxford University Press.

Sen, A. K. (1995) 'Rationality and social choice', *American Economic Review*, 85 (1): 1–24.

Sen, A. K. (1998) Autobiography. Swedish Academy of Sciences Nobel Prize website. www.nobel.se/economics/laureates/1998/sen-autobio.html (Published in *Les Prix Nobel*, 1999.)

Sen, A. K. (2001) 'Interview with Sen by David Barsamian'. Alternative Radio, Colorado. www.indiatogether.org/interviews/sen.htm

Sen, A. K. (2003) *Rationality and Freedom.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Sen, A. K. (2004) 'How does culture matter?', V. Rao & M. Walton (eds), *Culture and Public Action.* Stanford: Stanford University Press. s. 38–50.

de Waal, A. (1989) *Famine That Kills: Darfur, Sudan, 1984–1985.* Oxford: Clarendon Press.

Watts, M. J. (1983) *Silent Violence: Food, Famine and Peasantry in Northern Nigeria.* Berkeley, CA: University of California Press.

Watts, M. J. (2000) 'Struggles over geography: violence, freedom and development at the millennium', Hettner Lectures No. 3. Heidelberg: Department of Geography, University of Heidelberg.

Williams, C. C. & Windebank, J. (2003) *Poverty and the Third Way.* Routledge: London.

49 David Sibley

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

David Sibley'in sosyomekânsal dışlama süreçleri ile ilgili olan araştırmaları coğrafyacıların dışlama, marjinalleştirme ve farklılık ile ilgili anlayışlarının gelişmesine katkıda bulunmuştur. 1940 yılında dünyaya gelen Sibley, coğrafya alanında lisans derecesini 1962 yılında Liverpool Üniversitesi'nden aldı. Daha sonra ABD'ye giden Sibley Güney Illinois Üniversitesi'nden yüksek lisans derecesini aldı. İngiltere'ye döndükten sonra iki yıl boyunca Durham'da şehir plancısı olarak çalıştı ve daha sonra 1966 yılında Temple Üniversitesi'nde ders vermek üzere ABD'ye gitti. Sibley, Temple Üniversitesi'nde çalıştığı dönemde Peter Haggett'in *Locational Analysis in Human Geography* çalışmasını okudu ve bu kitap onun İngiltere'ye dönerek Cambridge Üniversitesi'nde coğrâfî modelleme üzerine doktora çalışmasına başlamasında etkili oldu. Sibley'in tezi eğimlerin, yüzeylerin ve nokta desenlerinin matematiksel modellemelerini analiz etmekteydi (bk. Sibley, 1970; 1972; 1973). Sibley teziyle ilgili olarak "eğrilerin güzelliğinden ve her zaman sınıfın sonlarında yer aldıktan sonra matematik konusundaki yeteneğimin gelişmesinden etkilenmiştim!" demiştir. (kişisel iletişim, 2002).

Sibley'in araştırması Cambridge'de geçirdiği günlerden sonra ciddi biçimde farklı bir odağa doğru kaymıştır. Yıllar boyunca Hull bölgesinde çingeneler için bir okul açan ortağı ile birlikte akademi dışında İngiliz çingeneleri ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Hull Üniversitesi'ndey ken yazılan bu ortak çalışma yazarın ilk kitabı olan *Outsiders in an Urban Society* (1981) kitabının temelini oluşturmuştur. Eğitim sosyolojisi (özellikle Basil Bernstein) ve sosyal antropoloji (özellikle Mary

Douglas) alanlarındaki teorilerden faydalanan *Outsiders in an Urban Society çalışması içerisinde* mekânın *sosyal üretimi üzerine özgün fikirler geliştirmeye başladı.* Sibley'in Douglas'ın saflık ve tehlike üzerine olan fikirleri ile ilgilenmesi önemli bir noktadır. Yazar, Douglas'ın fikirlerini Judith Okely (*The Traveller Gypsies* eserinin yazarı) ile yapılan bir radyo röportajı üzerinden öğrenmiştir.

Sibley bu çalışmasından sonra geçen yirmi yılı "dışlananlar" ve mekânın sosyal üretimi ile ilgili fikirlerini geliştirerek, araştırmalarını çingenelerin ötesinde çocuk ve aile dinamiklerini, hane halkının mekânını da kapsayacak şekilde geliştirerek geçirmiştir. Bu süreçte disiplinler arası sınırları aşmaya devam etmiştir. Yazarın çalışmaları ve düşünceleri 1995 yılında yayınlanan *Geographies of Exclusion* kitabında bir araya gelmiştir. Bu kitap kimlik ve marjinalleşme konularında coğrâfî literatüre önemli bir katkı sunmuştur (bk. Hubbard, 2008). Sibley bu eser içerisinde sadece sosyal antropolojiden değil, aynı zamanda feminist teori, beşerî coğrafya ve özelikle psikanalizden yararlanmış, güçlü grupların mekânı "saflaştırma" ve azınlık grupları kirli ve kirletici olarak görme eğilimlerini ortaya koymuştur. Öz kimliğin korunması (yani benliğin sınırlarının korunması) ile ilgili psikanalitik fikirlerden faydalanan Sibley tehdit edici ötekilerin kişinin yakınlarından uzaklaştırılmasının temizlik ve saflık gibi bebeklik dönemlerinde öğretilen kişinin zihninin derinliklerine ve bazen de bilinçaltına yerleşen arzularla bağlantılı olduğunu iddia etmiştir:

> Çocuklukta dünyaya ait elde edilen deneyim aynı zamanda benliğin sınırlarının tasdikini ve benliğin insanları ve şeyleri "iyi" ve "kötü" kategorilerine ayırma yöntemi ile sosyal dünyada konumlandırmayı da içerir. "İyi" ve "kötü", bilinçaltına yerleşir ve sosyalleşme sürecinde korkuların ve arzuların nesnesi hâline gelenlerin üzerlerine yansıtılır (Sibley, 2001: 244).

Douglas'ın (1966: 41) kirin "uygunsuz madde" olduğu iddiasını ele alan *Geographies of Exclusion* benliğin lekelenme veya kirletilme korkusunun hegemonyacı toplum tarafından sapkın veya tehlikeli çeşitli bireylerin ve grupların üzerine yansıtıldığı yolları incelemiştir. Psikanalitik "nesne ilişkileri" teorisinden yararlanması marjinalleşme süreçleri üzerine yeni düşünme yolları açmış, insanların öteki *grupları*

dışlama yöntemlerinin insanların ruhsal bir seviyede kendilerini belirli basmakalıplarla özdeşleştirme veya bunlara karşıt olarak tanımlama biçimlerine referansla anlaşılabileceğini ortaya koymuştur. Bu fikirler psiko-coğrafya konusunu ele aldığı ve mekânsallaşmış nesne ilişkileri teorisini coğrafya dışındaki diğer alanlara uyguladığı sonraki çalışmalarında (hayvan coğrafyaları (Griffiths ve arkadaşları, 2000), yaşam süreci üzerine perspektifler (Sibley, 2001), hapis durumunun cezaevindeki mahkûmlar üzerindeki etkileri (van Hoven ve Sibley, 2008) geliştirilmiştir; bunlardan sonuncusu üç yıl misafir öğretim görevlisi olarak çalıştıktan sonra yerleştiği Leeds Üniversitesi'nde yaptığı araştırmaların merkezinde yer almıştır.

Mekânsal Katkıları

Sibley'in araştırmaları mekânsal dışlanmanın çeşitli biçimlerinin toplum içerisinde sosyal sınırları pekiştirdiğini ve sürdürdüğünü ortaya koymuştur. Yazar, bireylerin saf ve temiz kalma arzuları yüzünden kendilerini "kötü" nesnelerden/öznelerden uzaklaştırmaya çalıştığını etkili bir biçimde ortaya koymuştur. Sibley'e göre bu tür anlayışlar marjinalleştirilen grupların sapkın, farklı ve tehlikeli oldukları yönündeki kültürel temsiller yolu ile daha geniş anlamda kültür içerisine yerleşmektedir. Fakat Sibley'in kimlik, marjinalleşme ve dışlanma ile ilgili anlayışları bu kavramları 1980'li yılların başlarında ele aldığı dönemdeki versiyonlarına göre farklılaşmıştır; bu değişim belki de psikanaliz ve Melanie Klein ve Julia Kristeva'nın çalışmalarına olan ilgisinin giderek artmasının bir sonucudur. Yazar ilk kitabı olan *Outsiders in Urban Societies* içerisinde toplum dâhilindeki çingenelerin detaylı analizlerinin sadece "egemen sosyal sistem içerisinde işlemekte olan süreçlerden etkilendikleri için dışlanan grupların ekonomik ve sosyal yapısındaki değişikleri" dikkate alan karşılaştırmalı bir çerçeve üzerinden yapılabileceği konusunda ısrar etmiştir. (Sibley, 1981: vii). *Geographies of Exclusion benlik ve öteki* arasındaki ilişkiyi anlamak için psikanalitik teoriden faydalanarak dışarıdaki/*içerideki* ikilemi üzerine olan bu bakış açısını genişletmiştir (Hubbard, 2008).

Sosyal ve mekânsal sınır süreçlerinin bazı grupları ve bireyleri ana akım toplumdan nasıl ayırdığını inceleyen *Geographies of Exclusion*, "kişinin bir gruba ait olup olmamaya dair hislerinin sosyal

mekânı şekillendirmekte önemli rolü" olduğunu göstererek sosyal ve mekânsal dışlamaya dair zekice bir kavramsallaştırma sunmuştur (Sibley, 1995a: 3). Dahası, bu eser sosyomekânsal süreçlerde bilincin rolünü incelemeye yönelik bir coğrafyacı tarafından yapılan ilk girişimlerdendir. Bu tür bir yaklaşımın faydaları Sibley tarafından şu şekilde özetlenmiştir:

> Psikanaliz toplumsal ilişkiler ve somut dünya ile olan ilişkiler hakkında belirli bir düşünüş tarzı sağlar. Bilinçaltını sosyal teoriye dâhil eder, bilinçaltını yaşamın olgusal ve deneysel yönü ile ilişkilendirir insan deneyiminin mekânsallığının unsurları olan endişeleri ve arzuları bir araya getirmek için bir yöntem oluşturur (Sibley, 2001: 243).

Genellikle travmatik bir deneyim olan bebeğin anneden ayrılmasının bir sonucu olarak birlikte gittiğimiz her yere taşıdığımız korkuların ve güvensizliğin altını çizen Sibley'in psikanalitik teoriyi kullanması mekânsal düzen arayışını bireysel kesinlik ve güvenlik arayışı ile ilişkilendirmektedir. Sibley psikanalizin sosyomekânsal süreçleri anlama konusundaki faydaları ile ilgili olarak psikanalitik teorinin "sadece ötekilerin temsilini değil, aynı zamanda kötü durumlara ilişkin hislerimizi, akademik pratiklerimizi etkileyen farklılıklara ilişkin güvensizliklerimizi daha iyi anlama konusunda büyük önem taşıdığını" belirtmektedir (Sibley, 1995a: 185).

Sibley ayrıca coğrafya disiplini içerisinde yaşanan toplumsal dışlamaya ilişkin metinler de kaleme almış, coğrafyanın bir bütün olarak belirli grupları, özelikle kadınları ve siyâhîleri nasıl dışlama eğiliminde olduğunu göstermiştir. Yazar akademik pratiğin dışlayıcı doğasına ilişkin kaygılarının kapsamını genişleterek, iktidar ve onun akademi içerisinde kavramsallaştırılma yolları etrafında çeşitli fikirler üretmiştir. Sibley bilgi sosyolojisine olan ilgisinin, daha sonradan *Society and Space* (Sibley, 1988; 1999) içerisinde yayınlanan, fakat ilk olarak akademik dergilerden çeşitli ret mektupları alan mekânın saflaştırılması konusu üzerine olan makalesinden sonra ortaya çıktığını itiraf etmektedir. Akademi içerisindeki yerel sınır tartışmalarının daha geniş anlamda toplumsal cinsiyete ve ırka ilişkin baskıların izlerini taşıdığını iddia etmektedir. Coğrâfî bilginin üretimi üzerinde etkisi olan dışlamalara

değindikten sonra daha kapsayıcı bir disiplin çağrısı yapmaktadır:

> Örneğin, eğer eleştirel fikirler belirli bağlamlarda baskı altında tutulan kadınlar veya siyah yazarlardan geliyorsa tehlikeli olarak atfedilirler, çünkü Batılı bilgi endüstrisinin beyaz, heteroseksüel erkeklerin elindeki egemenliğine meydan okumaktadırlar (Sibley, 1995a: 116).

Sibley, coğrafyanın dışlayıcı doğasını, W. E. B. Dubois'in araştırmalarını görmezden gelen kent çalışmaları alanını eleştirerek ve toplumsal cinsiyet, siyaset ve epistemolojinin 1910-1930 yılları arasında kent üzerine çalışmalar yapan kadınları marjinalleştirdiğinin altını çizerek ortaya koymuştur. Coğrafyacıları, çeşitliliği yücelten akademik postmodern metinlerin coğrafyanın eril ve ırkçı doğasından bir kopuşu işaret etme zorunluluğunun olmadığı konusunda uyaran Sibley, coğrafya alanındaki belirli fikirlerin başarısının veya başarısızlığının içinde üretildikleri bağlamlar tarafından nasıl önemli ölçüde etkilendiğini göstermiştir.

Sibley, ilgi alanı olan toplumsal dışlama ve mekân bağlamında, sosyal coğrafyaya aile dinamikleri ve hane mekânının üretimi konuları üzerinden önemli katkılar yapmıştır. Ev üzerine yapılan coğrâfî çalışmalar bu mekânı "güç ilişkilerinin mevkii" olarak tanımlamasına rağmen (Sibley, 1995a: 92), bu araştırma yetişkin hane üyeleri arasındaki cinsiyet ilişkilerine odaklanmaktadır. Sibley (1995a; 1995b) bu araştırmanın yetişkinler ile ilgili doğasına değinmiş ve evin çocuk-yetişkin ilişkilerinin müzakere edildiği önemli bir alan olduğunun altını çizmiştir. Hull Üniversitesi'nde çalışan psikologlar Geoff Lowe ve David Foxcroft ile birlikte yaptığı bir çalışmada Sibley (Sibley ve Lowe, 1992; Lowe ve arkadaşları, 1993) alkoliklerin ev yaşantısının psiko-sosyal dinamiklerini yetişkinleri alkol tüketim alışkanlıklarına katkı yapan örüntüleri anlamak için bir araç olarak kullanmıştır.

Sibley bu yöntem ile yeniden Basil Bernstein'ın çalışmalarına geri dönmüştür. Bernstein aileleri kategorilere ayırırken *konumsal* ve *kişileştirici* aileler olarak adlandırdıkları türler arasında ayrım yapmaktadır. *Konumsal* ailelerde iktidar çeşitli konumlara verilmiştir, örneğin "babaya"; *kişileştirici* ailelerde ise iktidar aile fertleri arasında daha eşit bir biçimde dağıtılmıştır. Sibley ve arkadaşları (Sibley ve Lowe, 1992; Lowe ve arkadaşları, 1993) bu ayrımı farklı hanelerde kabul edilen zaman ve

mekânın kullanımı ile ilgili sınırların da dâhil olduğu davranışların sınırlarını ortaya çıkarmak için kullanmıştır. Yazarlar konumsal ailelerde çocukların mekân ve zaman kullanımının katı kurallar bütünü ile sınırlı olduğunu, buna karşın kişileştirici ailelerde ihtiyârî kuralların olduğunu ve çocuklara hane içerisindeki mekânsal ve zamansal sınırlarla ilgili daha fazla hak verildiğini belirtmektedir.

Sibley daha sonra tek başına yaptığı bir çalışmada (1995b), hane içerisindeki mekâna dair sınırlarla ilgili fikirlerini geliştirmiştir. Bu çalışmada, İngiltere'de orta sınıf çocuklarla ilgili verilerden faydalanarak çocukların kendi yatak odaları olması durumunda, bu mekânı kendi lerine ait hâle getirmek için sınırları sahiplendiklerini, dönüştürdüklerini ve güvenceye aldıklarını göstermiştir. Yazar bu örnekleri çocukların ebeveynlerinin kontrolünde oldukları diğer konut içi mekânların tanımları ile karşılaştırmıştır. Sibley, oturma odasının bir çocuk mekânı mı yetişkin mekânı mı olduğu gerçeğinin gün içerisindeki zamana göre değiştiğini ve aktivitelerin zamanlamasının ve mekânın bölünmesinin ev içerisinde eşik niteliğinde alanlar oluşturduğunu göstermiştir.

Yetişkinler ve çocuklar arasında farklı odaların kullanımı ile ilgili aile içerisindeki gerilimlerden yola çıkan Sibley (1995b), bunların yetişkinlerin düzen, intizam ve güçlü sınırlar oluşturma arzusu ile çocukların düzensizlik ve zayıf sınırlar tercih etmelerini temsil ettiği sonucuna varmıştır. Sınırlar ve ayrımcılık üzerine olan bu odak, daha sonra Bettina van Hoven ile birlikte ABD içerisindeki cezaevi sistemi üzerine yaptığı çalışmada yeniden ortaya çıkmıştır (van Hoven ve Sibley, 2008). Bu çalışma cezaevi çalışanları ve mahkûmlar arasındaki ilişkilerin cezaevinin somut coğrafyaları tarafından şekillendirildiği yolları incelemektedir. Zayıf sınırların kişisel mekâna ilişkin kaygılar yaratabileceğini belirten yazarlar, cezaevi içerisindeki güç ilişkilerinin mahkûmlar arası kişisel ilişkiler kadar panoptik gözetleme teknolojileri tarafından da şekillendiği sonucuna varmışlardır (kurumsal gözetim ile ilgili olarak bk. Michel Foucault).

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Sibley'in çalışmaları günlük yaşam içerisinde bilinçaltının rolü (bk. Vol. 4 (3) *Social and Cultural Geography*) ile kimlik ve mekâna dair özcülük karşıtı ve ilişkisel teoriler ile ilgilenen coğrafyacılar

için merkezî ve ilham verici olmuştur (Dwyer ve Jones, 2000). Özellikle Sibley'in (1995a) *Geographies of Exclusion* çalışması öteki olana ilişkin psikoloji içerisine yerleşmiş olan korkuların farklı toplumlarda nasıl yeniden üretildiğini anlamak isteyen coğrafyacılar için önemli bir şablon niteliği taşımaktadır (ör. Takahashi, 1997; Hubbard, 1998). Fakat Sibley'in psikanalitik coğrafya anlayışı temelde "nesne ilişkileri" teorisi üzerinden sınır tanımlama ve mekânsal tecavüz konularını anlamaya odaklanmıştır (özellikle Julia Kristeva ve Melanie Klein'ın çalışmaları üzerinden). Farklı yazarlar bu konuyu Freud ve Lacan'ın çalışmalarında tanımlanan dışlayıcı coğrafyaları inceleyerek geliştirmiştir; örneğin Wilton (1998) insânî hizmetler veren kurumlara çeşitli toplulukların karşı çıkması üzerine olan araştırmasında Freud'un *unheimlich* (tekinsiz) kavramını kullanarak dışlama süreçlerini incelemiştir.

Bazı coğrafyacılar Freud ve/*veya* Lacan'ın fikirlerini öznellik ve mekânsallık arasındaki diğer yönleri yeniden kuramsallaştırmak için kullanmışlardır. Örneğin Steve Pile (1996) Freud ve Lacan'ın çalışmalarını Henri Lefebvre'in çalışmaları ile diyaloğa sokarak beden ve kent arasındaki ilişki üzerine incelemeler yapmış, Stuart Aitken (2001) hem Freud'un hem de nesne ilişkileri kuramcısı Derek Winnicott'un düşüncelerini çocukluğun tartışmalı mekânlarını analiz etmek için kullanmıştır. Dahası, birçok psikanalitik teori içerisinde cinselliğin üretimi ve baskılanması üzerine yapılan vurgu göz önüne alındığında, psikanaliz ile coğrâfî açıdan kurulan bu ilişkinin feminist coğrafya içerisinde yer bulması şaşırtıcı değildir. Örneğin Liz Bondi (1999) psikoterapi pratiği ve empatik beşerî coğrafya arasındaki ilişkiyi ele almak için çeşitli psikanalitik teorilerden faydalanmış, Heidi Nast (1998; 2000) oedipus kompleksinin farklı ölçeklerde mekânsallaşmasını incelemiştir. Dahası Rose (1995; 1996) ve Bondi (1997) Luce Irigaray'ın fikirlerinden yararlanarak coğrâfî araştırmaların epistemolojisini eleştirmişlerdir. Sibley, Steve Pile ve Gillian Rose ile birlikte coğrafya alanında "psikanalitik dönüşü" başlatma konusunda önemli rol oynamasına rağmen, diğer yazarlar hızlı bir biçimde farklı yönlere devam etmiş, çok sayıda farklı konuyu ele alırken alternatif teoriler ve çerçeveler kullanmışlardır.

Sibley'in çalışmaları aynı zamanda çocukların gençlerin coğrafyalarına ait alt disiplinin gelişiminde de etkili olmuştur. James, *Area* dergisinde 1990 yılında yayınlanan bir makalede "Coğrafya

içerisinde çocuklara yer var mı?" diye sormuştur (James, 1990). Sibley bu soruya verdiği yanıtta, disiplin içerisinde çocuklarla ilgili yapılan ve çoğunlukla görmezden gelinen araştırmaların altını çizmiş ve çocukların mekân kullanımının önemini belirtmiştir. Bu tartışma alan içerisinde yeni bir ilginin doğmasını sağlamıştır. Sonraki on yıl içerisinde çocukların ve gençlerin coğrafyaları üzerine yapılan araştırmaların sayısında büyük artış olmuştur (Skelton ve Valentine, 1998; Holloway ve Valentine, 2000). Sibley, Chris Philo ile birlikte, bu gelişmede önemli rol oynamış, yetişkin-çocuk ilişkileri ve mekânın sınırlandırılması üzerine yaptığı çalışmalarla birlikte bu konularda yayın yapmaya başlayan genç akademisyenlere büyük destek ve cesaret vermiştir.

Sibley'in yetişkin-çocuk ilişkileri üzerine yaptığı çalışmaların yanı sıra dışlanma ile ilgili kuramsallaştırmaları farklı yazarlar tarafından gençlerin mekân deneyimlerini incelemek için kullanılmıştır. Örneğin Sibley'in "Çocuk/*yetişkin* tartışmalı bir sınırdır ... [ve] ergenlik çocuk/*yetişkin* sınırının kategorileştirmeyi kimin yaptığına dayanarak farklı noktalara yerleştirilebileceği muğlak bir alandır." biçimindeki ifadesi (Sibley, 1995a: 34--5) "gençliğin" nitelendiği ve çocukluk ile yetişkinlik arasında bir geçiş kategorisi olarak inşa edildiği akışkan ve değişken yöntemleri anlama arayışındaki kültürel coğrafyacılar tarafından kullanılmıştır (Skelton ve Valentine, 1998). Doreen Massey, gençlerin kültürlerindeki mekânsal kimlikler üzerine yaptığı araştırmasında Sibley'in fikirlerini mekânsal örgütlenme stratejilerinin her zaman kimliklerin toplumsal üretimi içerisinde gömülü olduğunu göstermek için kullanmıştır (Massey, 1998). Massey Meksika ve ABD içerisinde yapılan saha çalışmalarından faydalanarak gençlerin kendi etkileşim mekânlarını kendilerinin oluşturduğunu ortaya koymuştur. Tim Lucas da (1998) Sibley'in araştırmalarını Santa Cruz (Kaliforniya) içindeki çete şiddeti ile ilgili yerel endişe üzerinden ayartılan panik, endişe ve korkuya dair analizi için faydalı olduğunu belirtmiştir. Sibley'in farklılık imgeleri ve dışlanma mekânları oluşturmak için kullanılan basmakalıplar üzerine olan görüşlerini kullanan (Sibley, 1995a) Lucas, kentin Beach Flat alanından sosyal ve mekânsal olarak uzaklaşmasının burada yaşayanların "göze batan, kirli ve sağlıksız" olarak zalim biçimde temsil edilmesi ile ortaya çıktığını iddia etmektedir (Lucas, 1998:148). Sibley'in "lekelemenin dili" kavramı (Sibley 1995a: 55) mahallenin

düzenlenme ve tanımlanma yollarını ve dolayısıyla Beach Flats'de yaşayanları dışlamaya hizmet eden temsil coğrafyalarını aydınlatmaya yaramaktadır.

Bazı coğrafyacılar psikanaliz dili ve yöntemleri karşısında umursamaz veya düşmanca tavırlar sergilese de (bk. Philo ve Parr, 2003), Sibley'in psikanalitik teoriyi kullanarak yaptığı çalışmaların ötekinin ve ayrımcılığın coğrâfî anlayışına yaptığı katkı tartışılmazdır. Dahası yazarın disiplin içerisindeki dışlanma ve özellikle azınlıkların ve kadınların seslerinin coğrafya disiplini içerisinde marjinalleştirilmesi üzerine yaptığı çalışmalar diğer coğrafyacıların disiplinin eril ve ırkçı doğasını eleştirmelerinin yolunu açmıştır. Nihayetinde Sibley'in dışlanma ile ilgili fikirleri benliğin ve ötekinin nasıl kavramsallaştırıldığı konusunda farklı bilgi türlerine açık olan yeni coğrafyalar için mekân yaratmada önemli bir rol oynamaya devam etmektedir.

Minelle Mahtani, Toronto Üniversitesi

Sibley'in Önemli Çalışmaları

Sibley, D. (1981) *Outsiders in Urban Societies.* New York: St Martin's Press.

Sibley, D. (1986) 'Persistence or change? Conflicting interpretations of peripheral minorities', *Environment and Planning D: Society and Space,* 4: 57–70.

Sibley, D. (1988) 'Survey 13: purification of space', *Environment and Planning D: Society and Space,* 6: 409–21.

Sibley, D. (1990) 'Invisible women? The contribution of the Chicago School of Social Service Administration to urban analysis', *Environment and Planning A,* 22: 733–45.

Sibley, D. (1991) 'Children's geographies: some problems of representation', *Area,* 3: 269–70.

Sibley, D. and Lowe, G. (1991) 'Boundary enforcement in the home environment and adolescent alcohol abuse', *Family Dynamics of Addiction Quarterly,* 1: 52–8.

Sibley, D. (1995a) *Geographies of Exclusion.* London: Routledge.

Sibley, D. (1995b) 'Families and domestic routines: constructing the boundaries of childhood', S. Pile & N. Thrift (eds), *Mapping the Subject.* London: Routledge. s. 123–37.

Sibley. D. (2001) 'The binary city', *Urban Studies,* 38: 239–50.

Sibley, D. (2003) 'Reflections on geography and psychoanalysis', *Social and Cultural Geography,* 4: 391–99.

Atkinson, D., Jackson, P., Sibley, D. & Washbourne, N. (eds) (2005) *Cultural Geography: A Critical Dictionary.* London: I. B. Tauris.

van Hoven, B. & Sibley, D. (2008) '"Just duck": the role of vision in the production of prison spaces', *Environment and PlanningD: Society and Space,* 26 (6): 1001–17.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Aitken, S. (2001) *Geographies of Young People.* London: Routledge.

Bondi, L. (1997) 'In whose words? On gender identities, knowledge and writing practices', *Transactions of the Institute of British Geographers,* NS 22: 245–58.

Bondi, L. (1999) 'Stages on journeys: some remarks about human geography and psychotherapeutic practice', *Professional Geographer,* 51: 11–24.

Callard, F. (2003) 'The taming of psychoanalysis in geography', *Social and Cultural Geography,* 4 (3) : 295–312.

Douglas, M. (1966) *Purity and Danger.* Harmondsworth: Penguin.

Dwyer, O. & Jones, J.P. (2000) 'White socio-spatial epistemology', *Journal of Social and Cultural Geography,* 1: 209–22.

Griffiths, H., Poulter, I. & Sibley, D. (2000) 'Feral cats in the city', C. Philo & C. Wilbert (eds), *Animal Spaces, Beastly Places: New Geographies of Human–animal Rela-*

tions. London: Routledge. s. 56–70.

Holloway, S. L. & Valentine, G. (eds) (2000) *Children's Geographies: Playing, Living, Learning*. London: Routledge.

Hubbard, P. (1998) 'Community action and the displacement of street prostitution: evidence from British cities', *Geoforum*, 29: 269–86.

Hubbard, P. (2008) 'David Sibley's *Geographies of Exclusion*', P. Hubbard, R. Kitchin & G. Valentine (eds), *Key Texts in Human Geography*. London: Sage. s. 250–77.

James, S. (1990) 'Is there a place for children in geography?' *Area*, 22: 278–83.

Longhurst, R. (2001) 'Geography and gender: looking back, looking forward', *Progress in Human Geography*, 25: 641–8.

Lowe, G., Foxcroft, D. & Sibley, D. (1993) *Adolescent Drinking and Family Life*. London: Harwood.

Lucas, T. (1998) 'Youth gangs and moral panics in Santa Cruz, California', T. Skelton & G. Valentine (eds), *Cool Places:*

Geographies of Youth Culture. London: Routledge. s. 145–60.

Massey, D. (1998) 'The spatial construction of youth cultures', T. Skelton & G. Valentine (eds), *Cool Places: Geographies of Youth Cultures*. New York: Routledge. s. 121–9.

Nast, H. (1998) 'Unsexy geographies', *Gender, Place and Culture*, 5: 191–206.

Nast, H. (2000) 'Mapping the "unconscious": racism and the Oedipal family', *Annals of the Association of American Geographers*, 90: 215–55.

Okely, J. (1983) *The Traveller-gypsies*. Cambridge: Cambridge University Press.

Parr, H. & Philo, C. (2003) 'Psychoanalytic geographies: an introduction', *Social and Cultural Geography*, 4 (3): 283–93.

Philo, C. (1986) *The Same and The Other: On Geography, Madness and Outsiders*, Loughborough University of Technology, Department of Geography, Occasional Paper 11.

Philo, C. (1997) 'Of other rurals?', P. Cloke & J. Little, (eds), *Contested Countryside Cultures: Otherness, Marginalisation and Rurality*. London: Routledge. s.19–50.

Philo, C. & Parr, H. (2003) 'Psychoanalytical Geographies: An Introduction', *Social and Cultural Geography*, 4(3) : 283–93.

Pile, S. (1996) *The Body and the City: Psychoanalysis, Space and Subjectivity*. London: Routledge.

Rose, G. (1995) 'Distance, surface, elsewhere: a feminist critique of the space of phallocentric self/knowledge', *Environment and Planning D: Society and Space*, 13: 761–81.

Rose, G. (1996) 'As if the mirror had bled: masculine dwelling, masculinist theory and feminist masquerade', N. Duncan (ed.), *BodySpace*. London: Routledge. s. 56–74.

Sibley, D. (1970) 'Density gradients and urban growth', *Urban Studies*, 7: 294–7.

Sibley, D. (1972) 'Strategy and tactics in the selection of shop locations', *Area*, 4: 151–7.

Sibley, D. (1973) 'The density gradients of small shops in cities', *Environment and Planning*, 5: 233–40.

Sibley, D. (1978) 'Classification and control in local government', *Town Planning Review*, 49: 319–28.

Sibley, D. (1990) 'Urban change and the exclusion of minority groups in British cities', *Geoforum*, 21: 483–88.

Sibley, D. & Lowe, G. (1991) 'Boundary enforcement in the home environment and adolesent alcohol abuse', *Family Dynamics of Addiction Quarterly*, 1: 52–8.

Sibley, D. (1994) 'The sin of transgression', *Area*, 26: 300–3.

Sibley, D. (1998) 'Sensations and spatial science: gratification and anxiety in the production of ordered landscapes', *Environment and Planning A*, 30: 235–46.

Sibley, D. (1999) 'Comments on "Stages on Journeys" by Liz Bondi', *The Professional Geographer*, 51: 451–2.

Skelton, T. & Valentine, G. (eds.) (1998) *Cool Places: Geographies of Youth Cultures*. London: Routledge.

Takahashi, L. (1997) 'The socio-spatial stigmatisation of homelessness and HIV/AIDS: towards an explanation of the NIMBY syndrome', *Social Science and Medicine*, 45: 903–14.

Wilton R. (1998) 'The constitution of difference: space and psyche in landscapes of exclusion', *Geoforum*, 29: 173–85.

50 Neil Smith

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Neil Smith 1954 yılında İskoçya'da dünyaya gelmiş ve St. Andrews Üniversitesi'nden coğrafya alanında lisans derecesi almıştır. 1977 yılında İskoçya'dan Baltimore'a taşınmış, burada bulunan Johns Hopkins Üniversitesi'nde David Harvey'in danışmanlığında mutenalaştırma üzerine doktora çalışmalarına başlamıştır (1982 yılında mezun olmuştur). Smith, Harvey'den daha genç olmasına rağmen, danışmanına benzer bir biçimde akademik ve siyâsî dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşüm içerisinde lisans seviyesinde kendisine öğretilen coğrafya anlayışını reddetme (Harvey'in 1960'lı yılların sonlarında yazdığı metinlerde yer alan "mekânsal bilim" anlayışı) ve Harvey'in 1973 yılında yayınladığı *Social Justice and the City* kitabında öncülük ettiği Marksist yaklaşımı benimsemesi yer almaktadır.

Smith, Johns Hopkins Üniversitesi'nde on dokuzuncu yüzyıl siyasal iktisatçısı Karl Marx'ın çalışmaları ile ilgilenmiştir. Bu ilgisi ilk başlarda Batı kentlerinin merkezinde yer alan mahallelerdeki mutenalaştırma konularına odaklanmıştır. 1960'lı yılların sonlarından itibaren "getto" (veya kent merkezinde yer alan umutsuz mahalleler) olarak adlandırılan yerler New York gibi kentlerde dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşümün, eski binaların yıkılması ve yenilenmesi sonucunda buralara kentli meslek sahiplerinin akın etmesi ile birlikte fiziksel ve toplumsal boyutları olmuştur. Smith'in doktora tezindeki temel kaygısı mutenalaştırmanın neden ortaya çıktığını açıklamaktır. Ortaya çıkan sonuç Smith'in erken dönemde yayınladığı eserlerinde detaylandırdığı ve popüler hâle getirdiği "rant makası" kavramıdır (ör. Smith, 1979).

Fakat Smith'in Marksizm üzerine olan çalışmaları ilgi alanının mutenalaştırma konusundan uzaklaşmasına sebep olmuştur. Smith'e göre bu konu daha geniş kapsamlı olan eşitsiz coğrâfî gelişme olgusunun bir parçasıdır. 1960'lı ve 70'li yıllarda coğrafyacı olmayan bazı yazarlar eşitsiz gelişmenin sebeplerine ilişkin çeşitli metinler kaleme almış olsalar da (ör. Amin, 1977), çok azı mekânı Harvey'in (1985a: 4) süreç içerisinde "aktif moment" olarak adlandırdığı biçimde ele almıştır. Dahası, bu yazarların çok azı Marx'ın kapitalist ekonomik sistemin (1970'li yıllarda erişim anlamında giderek küreselleşen bir sistem) işleyişi ile ilgili metinlerinde yer alan ve büyük ölçüde örtük biçimde ele alınan eşitsiz gelişme teorisini açmakla uğraşmıştır. Smith'in, dönüm noktası niteliğinde olan kitabı *Uneven Development* (1984) yayınlandığında, yazar New York'ta Kolombiya Üniversitesi'nde coğrafya alanında doçentti. Harvey'in bundan iki yıl önce yayınlanan önemli eseri *The Limits to Capital* gibi *Uneven Development* eseri de mekânın kapitalizm, kapitalizmin mekân için neden ve nasıl önemli olduğunu göstermeye yönelik önemli bir girişimdi. Dolayısıyla kitabın iki önemli özelliği vardı; coğrafya disiplini içerisindeki Marksist yazarların gelecekteki çalışmaları için teorik bir temel oluşturma amacı ile yazılmış olması ve mekânı Marx'ın kapitalizm teorisinin merkezine yerleştiren disiplinler arası Marksist grup içerisinde yayınlanan ilk kitaplardan birisi olması; Harvey ve Henri Lefebvre o dönemde mekâna dair Marksist düşüncenin diğer iki önemli ismiydi.

Uneven Development Smith'i ve yeni nesil radikal coğrafyacıları etkileyen oldukça önemli fikirler içermiştir (iki defa yeniden yayınlanmıştır, 1991 ve 2008). Eşitsiz gelişme dışında bu fikirler "doğanın üretimi", "mekânın üretimi", "coğrâfî ölçeğin" üretimini içermektedir; bunların ilki ve sonuncusu aşağıda daha ayrıntılı ele alınacaktır. Smith, *Uneven Development* yayınlandıktan kısa süre sonra New Jersey'de bulunan Rutgers Üniversitesi Coğrafya Bölümü'ne geçti ve 2000 yılına kadar burada çalıştı. Burada daha önce yaptığı araştırmaları geliştirdi ve bunlara yenilerini ekledi. Bir taraftan New York kenti ile birlikte farklı şehirlerdeki mutenalaştırma süreçlerine ait teorik ve ampirik araştırmalarına devam etti ve bunun sonucunda *The New Urban Frontier* (1996) eserini ve rant makası tezinin iyileştirilmesini ve çeşitli uygulamalarını yayınladı (ör. Hackworth ve Smith, 2001). Bu yayınlara

Smith'in "mekânsal politika" olarak adlandırdığı yönde coğrâfî ölçeğe olan ilgisi eşlik etmiştir (Smith, 1992; 1993). Bu, mekânın günlük yaşam içerisindeki önemini kabul eden ve mekânın kontrolü ile ilgili mücadelelerin iktidar ve direniş için yanma noktası olduğunu gösteren bir tür siyasettir.

Smith diğer taraftan, profesyonel coğrafyacıların ve coğrafyanın toplum içerisindeki rolüne ilgi duymaya başlamıştır (ör. Smith, 1986a; Smith ve Godlewska, 1994). Smith özellikle Amerikalı siyâsî coğrafyacı Isaiah Bowman'ın (1878–1950) yaşamına ve onun Amerika'nın İkinci Dünya Savaşı öncesinde, esnasında ve sonrasında jeopolitik hâkimiyetindeki rolüne odaklanmıştır. Yazarın bu ilgisi *American Empire: Roosevelt's Geographer and the Prelude to Globalization* (2003) eseri ile sonuçlanmıştır. Smith bu kitapta Bowman'ı akademik ve siyâsî bağlama oturtmakta, onun entelektüel çalışmaları ve ABD jeopolitik stratejileri arasındaki bağlantıları ortaya koymaktadır (ayrıca bk. Smith, 1986a). Bu kitap coğrâfî bilginin üretimi, dolaşımı ve kullanımına ilişkin "eleştirel tarih" yazımlarından bir tanesidir. Bu tarih yazımları coğrâfî fikirlerin siyâsî ve somut olduğunu, sadece tanımlama iddiasında oldukları gerçeklikleri değiştirdiklerini göstermektedir. Smith'in Amerikan dünya sahnesindeki jeopolitik ve ekonomik manevralarına olan ilgisi aynı zamanda *Endgame of Globalization* (2005) eseri içerisinde de devam etmiştir. Bu kitap, David Harvey'in (2003) *The New Imperialism* kitabının izlerini taşımaktadır ve Amerika'nın küresel hegemonyasının –Amerika'nın küresel arzularını liberal enternasyonalizm retoriği ile gizleme çabasına ragmen– solmakta olduğunu iddia etmektedir.

Smith New York Üniversitesi'nde antropoloji profesörü olduktan (ve aynı okulda Yer, Kültür ve Siyaset Çalışmaları Merkezi'nde yöneticilik yaptıktan) sonra mekân ve doğa gibi coğrâfî kavramları eleştirel düşüncenin kalbine yerleştirmeye uğraşmış, aynı zamanda coğrafyanın sadece coğrafyacılara bırakılamayacak kadar önemli olduğunu göstermeye çalışmıştır. Yazar coğrafya disiplini içerisinde Harvey ile birlikte sol düşüncenin önde gelen seslerinden birisi olmuş, konferanslar ve toplantılar yolu ile coğrafya, iktidar ve direniş ile ilgilenen akademisyenler ve aktivistlerden oluşan ulus aşırı bir topluluk oluşturma amacında olan Uluslararası Eleştirel Coğrafya Grubu'nun kuruculuğunu yapmıştır (Desbiens ve Smith, 1999). Smith coğrafya

dışında Harvey ve Lefebvre ile birlikte mekânsal Marksist anlayışın geliştirilmesinde ve savunulmasında önemli bir figür olarak kabul edilmektedir. Akademik araştırmalarını gerçek dünyadaki mücadelelerle ilişkilendirme yönündeki büyük arzusu sebebiyle yazdığı metinlerin tamamı siyâsî tutku izleri taşımaktadır. David Harvey ve Doreen Massey ile birlikte, *The New York Times, Newsday, The Philadelphia Inquirer, The Guardian* ve *LA Times* gibi gazetelerde yayınlanan yazıları sayesinde coğrafya disiplininin "halk aydını" kabul edilebilecek isimlerindendir.

Mekânsal Katkıları

Yukarıda da belirtildiği gibi Smith'in temel entelektüel katkıları teoriktir (bu ifade ampirik araştırmalarının önemli olmadığı anlamına gelmemektedir) ve "rant makası", "mekânın üretimi", "eşitsiz coğrâfî gelişme" ve "ölçek üretimi" gibi mekân ve yer için önemli olan kavramları içermektedir. Bunlardan ilki Batı kentlerindeki mutenalaştırma konuları ile ilgilidir. Smith doktora çalışmasında kent merkezinde yer alan birçok mahallenin belirli bir eşik noktasına kadar düşüş yaşadığını ve daha sonra bir sermaye yatırımının görece hızlı bir fiziksel-toplumsal dönüşüme yol açtığını gözlemlemiştir. Smith'e göre bu dönüşüm basit bir biçimde belirli grupların kent merkezinde yaşamaya dair kültürel tercihlerini yansıtmamaktadır. Yazara göre ayrıca bu gelişme "iyi" de değildir, çünkü kent merkezinde mekânların düşük gelirli grupların elinden varlıklı üst sınıfların eline geçmesine sebep olmaktadır; inşaatlar, plancılar ve kredi şirketlerinin (bankaların) olanak sağladığı bir süreç. Smith bu düşüşten yeni yatırımlara doğru olan geçişin neden ortaya çıktığını sormaktadır. Yazarın yanıtı oldukça basittir (Smith, 1979). Kentin herhangi bir noktasındaki kentsel arazilerden ve binalardan elde edilecek olan ekonomik geri dönüşlerin (rant) bu varlıkların fiziksel özelliklerine ve kullanım değerine bağlı olduğunu gözlemlemiştir. Belirli bir mahalle düşüşe geçtiğinde –çünkü bu bölgede yer seçen çeşitli faaliyetler diğer yerlerdeki rakip faaliyetlerle karşılaştırıldığında rekabet edebilir olmaktan çıkmaktadır– gerçek rant, aynı mekândaki farklı bir kullanım ile elde edilebilecek olan "potansiyel ranttan" farklılaşmaya başlar. Zaman içerisinde kent merkezi ve kentin dış bölgelerindeki alanlar arasında düşük rant "vadisi" oluşur, ta ki yatırımcıların bu merkezdeki alanlarda yeni konutlara ve faaliyetlere yatırım yapması ekonomik

anlamda makul olana kadar. Tüm olası yeniden yatırım türleri arasında genellikle pahalı emlak yatırımları tercih edilmektedir, çünkü elde edilecek olan kâr oranı fazladır. Rant makası fikri, Smith'in ortaya koyduğu 1970'li yılların sonlarından itibaren sayısız Batı kentinde yapılan ampirik çalışmalarla desteklenmiştir. Dolayısıyla mutenalaştırma yapılı çevrede sınıf tabanlı, arazi ve inşaat üzerinden para kazanma niyeti olanlar tarafından yönlendirilen bir proje olarak ortaya çıkmaktadır.

Smith'in mutenalaştırma üzerine olan çalışmaları aynı zamanda mekânın sosyal üretimi ile de bağlantılıdır. Smith, tıpkı David Harvey gibi mekânın, doldurulması gereken boş bir matristen ziyade toplumsal ilişkilerin ve süreçlerin bir ürünü olduğunu iddia etmiştir. *Uneven Development* çalışmasında, bu fikri "mutlak" ve "görece" mekân arasındaki farkın genişletilmiş bir açıklaması ile ele almıştır. Geleneksel olarak mekân mutlak biçimde algılanmaktadır, yani şeylerin ve süreçlerin konumlandığı boş bir alan. Mekânın bu mutlak algılanışı çok yakın dönemlere kadar akademik coğrafya anlayışı içerisinde –özellikle şeylerin *mekân* içerisindeki coğrâfî örüntülerini tanımlamayı amaçlayan "mekân bilimcileri" arasında– egemendir (ör. Göç örüntüleri, hastalıkların yayılması, vs.). Smith, *Uneven Development* eserinde görece mekân kavramını izah etmiştir. Görece mekân, mutlak mekân ile en az iki açıdan farklıdır. İlk olarak *sosyoekonomik süreçlerin hem etkisidir hem de sebebidir*; yani farklı sosyoekonomik süreçler farklı mekânlar yaratır ve aynı şekilde mekânlar bu süreçleri yeniden üretebilir veya bu süreçlere müdahale edebilir. İkinci olarak görece mekân, kendi inşasından önce var olamaz ve formu belirlenemez. Smith'in görece mekân kavramsallaştırması eleştirel beşerî coğrafyacıların mekânların çağdaş dünyada iktidar ve direnişin farklı biçimlerinin nasıl birer parçası olduğuna dair araştırmalar yapmasının önünü açmıştır.

Şüphesiz sosyal araştırmacılar çok uzun süredir ekonomik ve sosyal kalkınmanın coğrâfî anlamda eşitsiz olduğunu gözlemlemektedir. Fakat Smith'in *Uneven Development* eserinden önce eşitsiz gelişmenin ekonomik büyümenin ve sanayileşmenin rastlantısal ve tesâdüfî bir sonucu olduğu varsayılmaktaydı. Smith bunun tam tersini iddia ederek eşitsiz gelişmenin modern kapitalizmin *sistematik* ve *zaruri* bir yönü olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla sanayinin ve insanların bir noktada

veya bölgede yığılması zaman içerisinde negatif ekonomilere (trafik yoğunluğu, artan arazi fiyatları, vb.) sebep olmaktadır. Aynı anda sanayileşmemiş alanlar yatırım için önemli adaylar hâline gelir çünkü buralarda ucuz araziler, tüketilmemiş kaynaklar, vs. bulunmaktadır. Benzer biçimde, zaman içerisinde bir alanda keşfedilen ve uygulanan teknik yenilikler diğer alanlarda da kopyalanarak uygulanır ve bu durum kâr oranlarının eşitlenmesine sebep olur. Coğrâfî farklılaşmanın ve eşitlenmenin bu diyalektiği Smith'e göre süregelen bir şeydir ve çağdaş kapitalizm içerisinde kentlerin, bölgelerin, ülkelerin yükselmesine ve düşmesine sebep olmaktadır. Kapitalizm daha önceden "dışarıya" doğru yeni bölgelere doğru genişlerken, artık ulaşmadığı çok az coğrâfî alan kaldığı için "içeri" doğru yayılmaktadır.

Smith mekânın üretimini sorunsallaştırmanın yanı sıra ölçeklerin üretimini de incelemiştir. Coğrâfî ölçekler, tıpkı mekân gibi sabit ve verili şekilde algılanmaktadır (tıpkı haritalar üzerindeki kartografik ölçekler gibi). Fakat Smith çeşitli eserlerinde ölçeğin toplumlar tarafından aktif bir biçimde üretildiğini ortaya koyarak coğrâfî ölçek teorisini detaylandırmıştır (Smith, 1993). Dolayısıyla "yerel", "ulusal" ve "küresel" gibi ölçekler doğada verili durumda değildir, daha ziyade çeşitli toplumsal süreçlerin farklı olumsal ve tarihsel sonuçlarıdır. Avrupa Birliği kurulduğu günden bu yana "Avrupa'nın" nesnel ve öznel anlamını somut biçimde değiştirerek üye ülkelerin sınırlarını ve düzenlemelerini değiştirmiştir. Smith'e göre ölçeğin önemi, bu olgunun somut olarak, değişken sonuçları ile birlikte eylemleri ve olayları "içermesidir". Dolayısıyla güçlü olanlar kendilerine karşı çıkanların eylemlerinin ölçeğini sınırlandırarak kendi gündemlerini geliştirebilirler. Örneğin Batı dün yasında birçok ülkenin hükûmeti ulusal işçi sendikalarının gücünü azaltarak büyük iş çevrelerine yardımcı olmuştur ve artık işçilerle şirketler arasındaki görüşmeler büyük ölçüde yerelde gerçekleşmektedir. Diğer taraftan gücü olmayan gruplar direnişle ilgili eylemlerini daha etkili olabilmek amacı ile "üst ölçeğe" çıkarabilirler. Örneğin birçok işçi sendikası ulus aşırı şirketlerin gücü ile başa çıkabilmek için yeni küresel ağlar inşa etmektedirler (bk. Herod, 1995).

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Smith'in çalışmaları özellikle coğrafya disiplini içerisinde oldukça

etkili olmuştur fakat disiplinin ötesine de geçmeyi başarmıştır. İlk olarak rant makası tezi mutenalaştırma çalışmaları için temel fikir olmaya devam etmektedir ve aynı zamanda bu tartışmalar içerisinde Marksist bir sesin varlığını sürdürmesini sağlamıştır. İkinci olarak mekânın üretimi ve eşitsiz gelişme fikirleri 1980'li ve 90'lı yıllarda Marksist coğrafya hareketinin büyümesine yardımcı olmuştur. Son olarak ölçeğin üretimi fikri Marksist olan veya olmayan tüm coğrafyacılara ilham vermiştir. Küçük ölçekli de olsa coğrâfî ölçek üzerine araştırmalar mevcuttur ve bunlar Smith'in fikirleri sayesinde ortaya çıkmıştır (İngiliz coğrafyacı Peter Taylor'ın fikirleri de benzer şekilde önemlidir). Coğrâfî ölçek üzerine yapılan yeni çalışmalardaki önemli isimler coğrafyacı Kevin Cox (1998) ve sosyolog Neil Brenner'dir (2001).

Smith'in çalışmaları David Harvey'den farklı biçimde diğer coğrafyacılar tarafından çok fazla eleştirilmemiştir, fakat Smith diğerlerinin çalışmalarını kıyasıya eleştirmiştir. Özellikle dâhil olduğu üç tartışma bulunmaktadır. İlk olarak 1980'li yılların başlarında eleştirel coğrafyacılar Richard Peet (1981) ve John Browett'in (1984) mekân ve eşitsiz gelişme üzerine olan çalışmaları ile ilgilenmiştir. Smith'e göre Peet mekânı yanlış biçimde "kendi içerisinde" etkileri olan bir şey olarak görmüş ve dolayısıyla Marksist coğrafyayı yanlış bir yola sokmuştur (Smith, 1981). Browett, Smith'i eşitsiz gelişmeyi kapitalizmin sistematik ve zaruri bir boyutu olarak yanlış yorumladığını iddia etmiş, Smith ise bunun doğru olmadığını inatçı bir biçimde yinelemiştir. Smith, Browett'e karşı eşitsiz gelişmenin basit bir biçimde ekonomik büyüme veya gerilemenin "mekânsal olmayan" süreçlerinin *olumsal* sonuçları olmadığını göstermiştir (Smith, 1986b). İkinci olarak 1980'li yılların ortalarında, yeri oldukları hâle getiren yerel ötesi daha geniş kapsamlı süreçlerle ilgilenmeyerek yer üzerine saplanıp kalan İngiliz coğrafyacıları ağır biçimde suçlamıştır (Smith, 1987a; 1987b). Doreen Massey gibi Smith de küreselin artık yerelin *içerisinde* olduğunu ve ondan ayrı olmadığını iddia etmiştir. Smith'e göre bu, tamamen yerelci olan siyasetin uygun olmadığı ve tepkisel olduğu anlamına gelmektedir. Son olarak Smith'in coğrâfî ölçekler üzerine yaptığı çalışmalar örtülü de olsa eleştirilere maruz kalmıştır. Smith'in ölçekleri toplumsal olarak üretildikten sonra hiyerarşik ve devamlı gördüğü noktada, bazı coğrafyacılar iç içe yuvalanmış ölçek metaforunun uygun olmadığını belirtmişlerdir. Örneğin

Whatmore ve Thorne (1997) daha uzun veya kısa boya sahip *ağlardan* bahsetmeyi tercih etmektedirler;– ticaret, üretim, finans, vb. ağları. Bu ağ metaforu "yerel" ve "küresel" veya "yer" ve "mekân" gibi etiketleri ortadan kaldırmaktadır. Güçlü olanlar ile güçsüz olanların coğrâfî peyzajı nasıl kendi amaçlarına göre inşa ettiğine dair daha az katı bir görüşü desteklemektedir.

1980'li yılların sonlarından bu yana, Smith'in Marksizm anlayışı entelektüel ve siyâsî anlamda genişlemiştir. Yazar, çeşitli radikal amaçlar arasında köprüler kurmayı amaçlayan eleştirel bir coğrafyacı olarak bilinmekte ve bu sebeple Harvey gibi bir isimden daha az ihtilaf yaratmaktadır. Fakat eşitlik ve adalet konularında temel sol düşünceye karşı meydan okunması durumunda lafını esirgememektedir (bk. Smith, 2005). Onun araştırmaları ve dersleri, yazarın kendisinin de sadece Marksist bir anlayışı kullanmanın yetersizliğini kabul etmesine rağmen tamamen Marksist'tir.

Noel Castree, Manchester Üniversitesi

Smith'in Önemli Çalışmaları

Smith, N. (1979) 'Toward a theory of gentrification: a back to the city movement by capital, not people', *Journal of the American Planning Association*, 45: 4: 538–48.

Smith, N. (1986b) 'On the necessity of uneven development', *International Journal of Urban and Regional Research*, 9: 87–104.

Smith, N. (1991/2008) *Uneven Development: Nature, Capital and the Production of Space*. Oxford: Basil Blackwell (2nd edition); Athens: University of Georgia Press (3.baskı).

Smith, N. (1993) 'Homeless/global: scaling places', J. Bird, B. Curtis, T. Putnam, G. Robertson & L. Tickner (eds), *Mapping the Futures: Local Cultures, Global Change*. London: Routledge. s. 87–119.

Smith, N. & Godlewska, A. (1994) (eds) *Geography and Empire: Critical Studies in the History of Geography*. Oxford: Basil Blackwell.

Smith, N. (1996) *New Urban Frontier: Gentrification and the Revanchist City*. New York: Routledge.

Smith, N. (2003) *American Empire*. Berkeley: University of California Press.

Smith, N. (2005) *Endgame of Globalization*. New York: Routledge.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Amin, S. (1977) *Imperialism and Unequal Development*. New York: Monthly Review Press.

Brenner, N. (2001) 'The limits to scale? Methodological reflections on scalar structuration', *Progress in Human Geography*, 25 (4): 591–614.

Browett, J. (1984) 'On the necessity and inevitability of uneven spatial development under capitalism', *International Journal of Urban and Regional Research*, 8: 155–76.

Cox, K. R. (1998) 'Spaces of dependence, spaces of engagement and the politics of scale, or: looking for local politics', *PoliticalGeography*, 17(1): 1–24.

Desbiens, C. & Smith, N. (1999) 'The International Critical Geography Group: forbidden optimism?', *Environment and Planning D: Society and Space*, 18: 379–82.

Hackworth, J. & Smith, N. (2001) 'The changing state of gentrification', *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 92: 464–77.

Harvey, D. (1973) *Social Justice and The City*. London: Edward Arnold. (Türkçesi Harvey, D. (2016) Sosyal Adalet ve Şehir. Çev: Mehmet Moralı. İstanbul: Metis)

Harvey, D. (1982) *The Limits to Capital*. Oxford: Blackwell. (Türkçesi Harvey, D. (2015) Sermayenin Sınırları. Çev: Utku Balaban. İstanbul: Yazılama Yayınevi)

Harvey, D. (1985a) *The Urbanisation of Capital*. Oxford: Blackwell.

Harvey, D. (2003) *The New Imperialism*. Oxford: Oxford University. Press. (Türkçesi Harvey, D. (2008) Yeni Emperyalizm Çev: Hür Güldü. İstanbul: Everest Yayınları)

Herod, A. (1995) 'The practice of international labor solidarity', *Economic Geography*, 71 (4): 341–63.

Peet, R. (1981) 'Spatial dialectics and Marxist geography', *Progress in Human Geography*, 5 (1): 105–10.

Smith, N. (1981) 'Degeneracy in theory and practice: spatial interactionism and radical eclecticism', *Progress in Human Geography* 55, 111–18.

Smith, N. (1986a) 'Bowman's new world and the Council on Foreign Relations', *Geographical Review*, 76: 438–60.

Smith, N. (1987a) 'Rascal concepts, minimalizing discourse and the politics of geography', *Environment and Planning D: Society and Space*, 5: 377–83.

Smith, N. (1987b) 'Dangers of the empirical turn: some comments on the CURS initiative', *Antipode*, 19: 59–68.

Smith, N. (1992) 'Contours of a spatialized politics: homeless vehicles and the production of geographical scale', *Social Text*, 33: 54–81.

Smith, N. (2005) 'Neo-critical geography', *Antipode*, 37 (5): 887–99.

Whatmore, S. & Thorne, L. (1997) 'Nourishing networks', D. Goodman & M. Watts (eds), *Globalising Food*. London: Routledge. s. 287–304.

51 Edward W. Soja

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Amerikalı bir kent coğrafyacısı, sosyal kuramcı, Los Angeles Okulu'nun bir üyesi olan Edward Soja Bronx'da doğup büyümüştür. 1960'lı yılların ortalarından itibaren Syracuse Üniversitesi'nde (New York) araştırmalar yapmaya başlamış, bu araştırmaları ilk kitabı olan *The Geography of Modernization in Kenya: A Spatial Analysis of Social, Economic, and Political Change* (1968) eserinin altyapısını oluşturmuştur. Soja o dönemde hâkim paradigma olan mekânsal analizin etkisinde hazırladığı bu eserden sonra bu anlayışı (1989: 51) "matematikselleştirilen... tanım" diyerek reddetmiştir, fakat *The Geography of Modernization* yine de tüm çalışmalarının merkezinde yer alan ana motif etrafında örgütlenmiştir; toplumun oluşumunda mekânın merkezî rolü. Yazarın kitabın giriş kısmında yazdığı gibi *The Geography of Modernization* "coğrafyacıların mekânsal bakış açıları gelişmekte olan bölgelerdeki sosyal ve ekonomik değişimler sonucu ortaya çıkan sorunlarla ilgilenen ve giderek genişleyen araştırmalara büyük katkılar yapabileceğine dair güçlü bir his" ile yazılmıştır (Soja, 1968: v).

Soja ilk olarak Northwestern Üniversitesi'nde ders vermiş, daha sonra 1972 yılından itibaren Kaliforniya Üniversitesi Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü'nde (Los Angeles) çalışmış, 1970'li yılların büyük çoğunluğunda üçüncü dünya ülkelerindeki ekonomik ve sosyal kalkınma coğrafyalarını incelemeye devam etmiştir (bk. Soja ve Tobin, 1974; Soja ve Weaver, 1976). Fakat onun çalışmaları beşerî coğrafyadaki gelişmeleri yansıtarak modernleşme teorisine sıkı sıkı sarılı olmaktan uzaklaşmış ve ana akım sosyal bilimlere karşı radikal bir

şüphecilik anlayışına yaklaşmıştır (Soja, 1979; Soja ve Hadjimichalis, 1979). Bu şüpheciliğin kökleri ana akım pozitivist yaklaşımların eşitsiz gelişmenin süregelen coğrafyalarının arkasındaki mekânizmaları açıklamada başarısız olduğuna dair inancı içerisinde gizlidir. Bu yeni şüpheci bakış açısı sadece Soja'nın metinlerine bilinçli bir eleştirel yön kazandırmamıştır. Ayrıca Soja'nın entelektüel projesinin odağındaki önemli bir kaymaya da işaret etmektedir. Takip eden yirmi yıl boyunca Soja enerjisini mekânsallığı radikal sosyal teorik düşüncenin merkezine yerleştirmeye harcamıştır. Tamamıyla mekânsal, postmodern bir sosyal teori arayışı üç önemli kitap (*Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory* (1989), *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Real-And-Imagined Places* (1996), *Postmetropolis: Critical Studies in Cities and Regions* (2000)) ve sayısız makale ile sonuçlanmıştır.

Mekânsal Katkıları

Soja'nın mekân tabanlı, postmodern sosyal teoriye ilişkin iddialarının temel unsurları son yirmi beş yıl boyunca büyük ölçüde değişmeden kalmıştır ve oldukça net bir biçimde özetlenebilir. Gerçekten de yazdığı üç postmodern kitabın her biri üç konu temelinde gözden geçirmeler ve tekrarlar içermektedir:

1. Kapitalist düzen zamansal yerine mekânsal olana ciddi imtiyaz lar veren bir biçimde yeniden örgütlenmektedir.

2. Mekânsallık sosyal yaşamın temel oluşturucu unsurlarındandır.

3. Eleştirel sosyal teori toplumu anlamak istiyorsa mekânı ciddiye almak zorundadır.

Bu noktada Soja'nın çalışmaları, sosyal yaşamın ciddi anlamda mekâna bağlı olduğunun altını çizen Marksist beşerî coğrafyacılarla paraleldir (David Harvey, Richard Peet, Neil Smith ve Doreen Massey ile birlikte teorik anlamda daha eklektik olan Anthony Giddens, Derek Gregory, Nigel Thrift, Allan Pred, Manuel Castells ve John Urry gibi yazarlar). Tüm bu yazarlar, sosyal teori içerisinde tarih ve zamansallığa verilen büyük önemden farklı olarak mekânsallığın yeterince kabul edilmediğini ve yeterli seviyede incelenmediğini vurgulamaktadır. Fakat Soja için bu yeterli değildir. Mekânsallık sadece sosyal kuramcılar

tarafından dikkate alınmamalıdır; aynı zamanda sosyal teorinin her unsurunun merkezine yerleştirilmelidir.

Bu iddianın temelini oluşturan şey Soja'nın (1989) *Postmodern Geographies* çalışmasında yer alan merkezî anlatım takıntısıdır. Soja sosyal teorinin yeniden mekânsallaştırılması ile ilgili bu etkili ve güçlü tartışmasında eleştirel sosyal teorinin mekânı sadece basit bir biçimde görmezden gelmediğini, aktif biçimde baskıladığını ve mekânsallığı reddettiğini iddia etmektedir. Mekân "sanki sabit, diyalektik dışı, hareketsizmiş gibi ele alınmıştır. Fakat bunun yanında zaman zenginlik, verimlilik, yaşam, diyalektik anlamına gelmiştir" (Foucault, Soja, 1989: 10 içerisinde alıntılanmıştır). Soja'nın *Postmodern Geographies* çalışmasında haritalandırmak istediği şey sosyal teori içerisinde bu hâkim "tarihsellik" geleneğini reddeden ve bunun yerine "mekân, zaman ve sosyal varoluşa ait üçlü bir diyalektik anlayışa" dayalı mekânsal bir düşünce biçimine doğru uzanan bir karşı akımdır: Tarih, coğrafya ve modernite arasındaki ilişkilerin dönüştürücü biçimde yeniden kuramsallaştırılması" (Soja, 1989: 12). Bu iddia Marksist beşerî coğrafyacıların çalışmalarına dayandırılsa da, *Postmodern Geographies* ayrıca bu karşı akım içerisindeki farklı yazarlardan da faydalanmıştır. Bunlar arasında (tekrar tekrar ortaya çıkan döngüsel sermaye birikim krizlerinde mekânsallığın merkezî rolünü kabul ettiği için takdir edilen) Belçikalı ekonomi tarihçisi Ernst Mandel, (deneyimlenen mekânların çağdaş kapitalizm koşulları altında ciddi biçimde yeniden düzenlendiğine dair isabetli açıklamalar yapan) kültürel yorumcular John Berger, Marshall Berman ve Fredric Jameson da bulunmaktadır. Daha teorik açıklamalar Michel Foucault, John Paul Sartre, Martin Heidegger ve Anthony Giddens'dan gelmiştir; bu yazarların her biri bir biçimde mekânsallığı kendi teorik projelerinin merkezine yerleştirmeyi amaçlamıştır.

Tüm bu düşünürlerin arasında Soja için en önemlisi Henri Lefebvre'dir. Entelektüel enerjisi temelde günlük yaşamı ve kentleşme süreçlerini incelemek olan kendine özgü Fransız Marksist Lefebvre, 1960'lı yıllardan bu yana, tarih yerine mekânsallığın üretiminin kapitalist kalkınmanın ve çelişkilerin merkezî teçhizatı hâline geldiğini iddia etmektedir. *The Survival of Capitalism* kitabı içerisinde şunları söylemektedir:

> Diyalektik yeniden gündemdedir. Fakat artık Marx'ın diyalektiği değildir, tıpkı Marx'ın diyalektiğinin Hegel'in diyalektiği olmadığı gibi günümüzün diyalektiği artık tarihselliğe ve tarihsel zamana veya "tez–antitez–sentez" veya "doğrulama–yanlışlama–yanlışlamanın yanlışlanması" gibi zamansal mekânizmalara takılmamaktadır... Mekânı algılamak, "yeri oraya" neyin götürdüğünü ve ne için kullanıldığını algılamak diyalektiği yeniden başlatmaktır: Analizler mekânın çelişkilerini ortaya çıkaracaktır (Lefebvre, 1976, Soja, 1989: 43 içerisinde alıntılanmıştır).

Lefebvre'in tezi *Postmodern Geographies* çalışmasının merkezî mantıksal çerçevesini ve Soja'nın daha geniş postmodern projesini oluşturmaktadır. Soja, Lefebvre'in mekânsallığın sosyal yaşam içerisindeki merkezî rolüne ait iddiaları üzerinden bu çalışmasındaki teorik malzemeyi yorumlamaktadır. Soja'nın çok farklı yazarların fikirlerini bir araya getirerek ortaya koyduğu iddialar, kullandığı bu Lefebvreci filtre sayesinde yeni bir postmodern beşerî coğrafya anlayışının taslağını oluşturmaktadır.

Postmodernizmin geleneksel açıklamalarına aşina olanlar için Soja'nın postmodernizm anlayışı oldukça kendine özgü gelecektir. Gerçekten de *Postmodern Geographies* çalışmasını inceleyenler arasında çeşitli kişiler Soja'nın "kimlik krizi içerisindeki bir postmodern" olduğunu iddia etmiştir (Resch, 1992: 146). 1970'li ve 80'li yıllarda ortaya çıkan bilinçli postmodern felsefî projesinin ortak noktasının "meta-anlatılar karşısında şüphecilik" olduğu göz önüne alınırsa (Lyotard, 1984: xxiv) –özellikle Marksist anlatılar– Soja'nın postmodernizm ile Marksizm'den etkilenen tarihsel materyalizmi birbirine bağlama girişimi sorunlu görülebilir. Fakat Soja kendi postmodern coğrafya anlayışını postmodern olarak nitelemektedir çünkü Lefebvre'in "Günümüzde zamandan çok mekân bizden bir şeyler saklamaktadır." iddiasını kabul etmekte ve bunun üzerine "Mekânsallığın ve saklı iktidar aracı olmasının gizeminin çözümü, çağdaş dönemin pratik, siyâsî ve teorik anlamını ortaya çıkarmak için anahtar görevindedir." demektedir (Soja, 1989: 61). Soja daha sonra postmodern çağın kapitalist gelişmeye ait dalgaların son serisinin izleri olarak algılanması gerektiğini ve postmodern sosyal teorinin amacının bu çağı yaratan

kapitalist yeniden yapılanmanın anlamını ortaya çıkarmak olduğunu iddia etmektedir.

Postmodernizmi bu olağan dışı ve özgün biçimde tanımlayan Soja, postmodern fikrini radikal sosyalist solun siyâsî-ilerici geleneği için kullanmayı amaçlamıştır. Yazar ayrıca solcu araştırmacıları çağdaş coğrâfî-târihî momentlerin orijinalliklerini kavramak zorunda bırakmayı da amaçlamıştır. Bu sebeple *Postmodern Geographies* çalışmasının büyük bir bölümü kökleri tarihsel materyalizmin geniş geleneği içerisinde olan mekânsal postmodern sosyal teori için kavramsal bir temel oluşturmaya ayrılmışken, iki bölüm ampirik bir postmodern çalışmanın nasıl yapılabileceği ve neye benzeyeceğini göstermeyi amaçlamaktadır. Her iki bölüm de Soja'nın postmodern dünyayı şekillendiren şiddetli yeniden yapılanma süreçlerine bakmak için ayrıcalıklı bir pencere sağladığını iddia ettiği Los Angeles'a odaklanmaktadır:

> Los Angeles'ın sapkın, kendine has, ciddi biçimde istisnai olduğu düşünülerek uzun zamandır görmezden gelindi fakat bir diğer paradoksal değişim ile dünyadaki her yerden daha uygun bir biçimde yirminci yüzyılın ikinci yarısına bakabileceğimiz paradigma penceresi hâline geldi (Soja, 1989: 221).

Bu ampirik incelemeler büyük Los Angeles şehrindeki sosyal mekânı yeniden şekillendiren temel coğrâfî-ekonomik güçlerin bir özetini sunmaktadır. Fakat Soja'nın "daha esnek üretim, tüketim, sömürü, mekânsallaşma ve sosyal denetim sistemleri ile dolu post-Fordist kentsel peyzaj" görüşü içerisindeki (Soja, 1989: 221) bir nokta eksik gibi görünmektedir. Soja'nın postmodern duruşu tüm retorik zenginliğe ve karmaşık anlatıya rağmen temelde, daha geleneksel kentsel siyasal iktisatçıların ortaya koyduğundan çok da farklı görünmemektedir. Bu durum kaçınılmaz soruyu beraberinde getirmiştir: Eğer o kadar farklı değilse sahip çıkmak için bu kadar çaba sarf etmenin gereği nedir?

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Postmodern Geographies eseri oldukça etkili bir kitaptır. Kitap, beşerî coğrafyayı ana akım sosyal teori içerisine yerleştirme çabalarında ön planda yer alan bir yazarın özenle seçilmiş makalelerinden oluşmaktadır. Ayrıca postmodernizmin meydan okumasına bir beşerî coğrafyacı

tarafından verilen ilk yanıtlardan birisidir (bk. Graham, 2006; Wharf, 2006; Soja, 2006). Fakat Soja'nın çalışmalarının genişliği ve bilgeliği hem beşerî coğrafya hem de sosyal bilimler çevrelerinde kabul edilirken, *Postmodern Geographies* içerisinde ortaya atılan postmodern coğrafya vizyonu geniş ölçüde ve sıklıkla eleştiri almıştır.

Postmodern Geographies'e yöneltilen eleştiriler üç temel konudadır. İlk eleştiri bu çalışmanın temel öncülünün asılsız olduğu yönünde dir. Dünya hızlı ve beklenmedik biçimlerde değişiyor olabilir fakat bu durum bir tür postmodernizm uğruna oturmuş analiz biçimlerinden vazgeçmek için bir sebep değildir (bk. Short, 1993; de Pater, 1993). Postmodernizm fikrine biraz daha sempatik olan ikinci tür eleştiri ler belki de daha çarpıcıdır. Postmodernizmin temel çekici noktaları demokratik, eklektik ve kapsayıcı değerler sistemidir. Fakat Soja bazı bakımlardan bu çoğulcu ruha (veya feminizmin postmodern düşünce ile olan ilişkisi gibi bir duruma) onun önemini bilmiyormuşçasına şüpheyle yaklaşıyor gibi görünmektedir (bk. Gregory, 1994; Massey, 1994; Rose, 1991). Dolayısıyla tüm olumlu yanları ile birlikte *Postmodern Geographies* postmodern olana ait sınırlı ve zayıf bir okuma sunduğu yönünden eleştiriler almıştır: Dear (1991: 653) bu kitaba ilişkin genelde olumlu yorumlar içeren incelemesinde "[Postmodernizmin] harikulade potansiyeli Marksist düşüncenin disiplini ile etkisizleştirilmiştir." demektedir. Bu esere odaklanan üçüncü tür eleştiriler, tamamen günlük mekânsallıklarla ilgilendiğine dair iddialara rağmen, günlük yaşamı, altında yatan ekonomik süreçlerin yanında ikincil olgulara indirgediğini belirtmektedir. Bu durum özellikle kitabın Los Angeles ile ilgili olan son bölümlerinde en net şekilde gözlemlenebilmektedir. Soja bu bölümlerde amacının büyük kentlerdeki zaman ve mekân deneyiminin nasıl dönüştüğünü göstermek olduğunu belirtmekte ve okuyucuya kente dair kapsamlı bir bakış sunmaktadır. Soja canlı bir mekânsallık yerine "insanlar tarafından nadiren rahatsız edilen bir peyzaj morfolojisi" ortaya koymaktadır (Gregory, 1994: 301).

Soja, *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Real-And-Imagined Places* (1996) ve *Postmetropolis: Critical Studies of Cities and Regions* (2000) çalışmalarında, bu eleştirilere radikal mekânsal postmodern analizine dair vizyonunu daha da detaylandırarak yanıt vermeyi amaçlamıştır. Yazar projesinin yönünü netleştirmek ve belirginleştirmek

için çeşitli yeni kavramlar ortaya atmıştır. "Sosyomekânsal diyalektik" (bk. Soja, 1980) *var olmanın üçlü diyalektiği* fikrine dönüştürülmüştür; var olmanın ontolojisinin sadece mekânsallık, tarihsellik ve sosyalliğin kesişim noktalarının incelenerek yorumlanabileceğine dair fikir. Benzer şekilde *üçlü alan* postmodern analiz fikrini karşılamak için kullanılmış ve hem mekânsal üçlü diyalektiği merkezine koyan analiz stiline hem de geleneksel sosyal bilimlerin kategorileştirilmiş bilgilerini aşan günlük yaşam mekânlarının belirli yapılarına işaret etmiştir. Dahası, Soja, postmodern/üçüncü alan projesinin açıklığını göstermeye oldukça düşkündür; Henri Lefebvre kendi ayrıcalıklı pozisyonunu korumuştur fakat bell hooks, Homi Bhabha, Edward Said, Gayatri Spivak, Gloria Anzaldúa ve Gillian Rose gibi postkolonyal ve feminist yazarlar Soja'nın projesinin bir parçası hâline gelmiştir. Fakat tüm bunlara rağmen sosyal bilimler alanının ortaya koyduğu birçok kavram ilk alan (örneğin "gerçek" somut dünya) veya ikinci alan (örneğin mekânsallıkların "hayâlî" temsilleri Soja, 1996: 6) üzerine olan dar odakları sebebiyle basit bir biçimde reddedilmiştir. Soja'ya göre üçüncü alan, *Thirdspace* and *Postmetropolis* çalışmasının yüzlerce sayfası boyunca kaygan bir kavram olarak kalmasına rağmen ayrıcalıklı analiz mekânıdır:

> *Her şey* üçüncü alan içerisinde bir araya gelmektedir: Öznellik ve nesnellik, soyut ve somut, gerçek ve hayal edilen, bilinebilen ve bilinemeyen, tekrarlayan ve farklı olan, yapı ve aktör, zihin ve beden, bilinç ve bilinçaltı, disiplin içi ve disiplin ötesi, günlük yaşam ve sonu gelmeyen tarih (Soja, 1996: 56–7, vurgu orijinal metindendir).

Üçüncü alanın her türlü şey ile ilgili söylenebilecek olan her şeyi kapsadığı iddia edilmektedir (ve belki de sonuç olarak hiçbir şey?). Gerçekten de bir eleştirmen (Barnett, 1997: 529) yukarıdaki paragrafı alıntıladıktan sonra "Elvis üçüncü alanda hâlâ hayatta mı?" sorusunu sormuştur.

Bu yorum ne kadar patavatsız görünürse görünsün, *Thirdspace* and *Postmetropolis* çalışmasındaki bir soruna işaret etmektedir. Soja, "radikal postmodernizminin" ne kadar yeni olduğunu gösterme çabasına rağmen (Soja 1996: 3), kendisini tüm oturmuş entelektüel geleneklerden tamamen uzaklaştırıyor gibi görünmektedir. Bu durum onu kendi

iddialarının en üretken ve ilginç unsurlarına zarar veren bir soyutlama düzeyinde çalışmaya mecbur etmektedir. Barnett (yukarıdaki sempatik olmayan yorumu yapan yazar) *Thirdspace* ile ilgili yorumunda yazdığı gibi, kitap boyunca, "var olmanın üçlü diyalektiği ve üçüncü alan gibi terimler çok yüksek bir 'ontolojik' genellik seviyesinde tartışılır ve bu Soja'nın zaman, mekân ve toplumun karşılıklı olarak kurucu unsurlar olduğunu söylemesi gerçeğini gizlemektedir" (Barnett, 1997: 528; ayrıca bk. Merrifield, 1999; Price, 1999; Soja, 1999).

Gerçekten de *Thirdspace* and *Postmetropolis* çalışmasının aldığı eleştiriler Soja'nın teorik iddialarına odaklansa da, kitabın en zorlayıcı bölümleri Soja'nın çağdaş metropoliten durumu tanımladığı kısımlardır. Soja, bu bölümlerin büyük kısmında *Postmodern Geographies* gibi Los Angeles'a odaklanarak çağdaş metropol olarak tanımladığı şey üzerinden çeşitli rotalar ortaya koymaktadır: Sanayileşmenin ve ekonomik sömürünün yeni mekânları ("post-Fordist endüstriyel metropol"); içi dışına çıkartılmış kent ("exopolis"); küreselleşme ile yeniden şekillenen kent ("kozmopolis"); çoklu ve bölünmüş sosyalliğin kenti ("parçalanmış kent"); özelleştirilen ve sterilize edilmiş kent ("hapishane takımadaları"); kentsel simülasyon mekânları ("simcity"). Birlikte ele alındığında ve Soja'nın *Postmetropolis* çalışmasının açılış bölümlerindeki kentsel yığılmaların tüm sosyal gelişmeler için önemi ile ilgili coğrâfî-târihî açıklamayı özetleme çabası ile birleştirildiğinde, tüm bu açıklamalar son yirmi yıl içerisinde Batı kentlerine olanları özetlemek ve yorumlamak için yapılan en kapsamlı ve cüretkâr girişimleri ortaya koymaktadır.

Metinleri kültür kuramcıları ve daha geniş sosyal bilimler camiası tarafından alınıp okunan az sayıdaki beşerî coğrafyacıdan biri olarak Soja'nın sosyal yaşamın mekânsallığı etrafındaki tartışmalara yaptığı katkı çok büyüktür. *Postmodern Geographies*– ve daha az oranda *Thirdspace* ve *Postmetropolis*– dikkate değer başarılardır. Bu çalışmalar beşerî coğrafya projesini yeniden gözden geçirmek için çarpıcı çabalardır. Gerçekten de Soja'nın çalışmalarının en önemli mirası postmodern coğrafyadan ziyade, metinlerinin hem beşerî coğrafyanın hem de daha genel anlamda sosyal bilimlerin teorik ve kavramsal ufuklarını genişletmesidir. Soja'nın çalışmaları sadece mekânsallığın büyük önemi ile ilgili güçlü ve etkili görüşler ortaya koymamıştır, aynı zamanda beşerî coğrafya ve eleştirel sosyal teori arasında oldukça verimli bir

diyaloğun ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca yenilikçi temsil ve tartışma biçimleri ve stilleri ile uğraşmanın nasıl üretken olabileceğini de göstermiştir.

Alan Latham, Londra Üniversitesi Akademisi

Soja'nın Önemli Çalışmaları

Soja, E.W. (1968) *The Geography of Modernization in Kenya: A Spatial Analysis of Social, Economic and Political Change*. Syracuse, NY: Syracuse University.

Soja, E. W. (1989) *Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory*. London: Verso. (Türkçesi, Soja, E. W. (2017). Postmodern Coğrafyalar: Eleştirel Toplumsal Teoride Mekânın Yeniden İleri Sürülmesi. Çev: Yunus Çetin Sel Yayıncılık)

Soja, E. W. (1996) *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Real-And-Imagined-Places*. Oxford: Blackwell.

Soja, E. W. (2000) *Postmetropolis: Critical Studies of Cities and Regions*. Oxford: Blackwell.

Soja, E.W. (2010) *Seeking Spatial Justice*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Barnett, C. (1997) 'Review of *Thirdspace*', *Transactions of the Institute of British Geographers*, NS 22 (3): 529–30.

De Pater, B. (1993) 'The quest for disorder: on the dogma of a contingent, chaotic world', *Tidschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 84 (3): 175–7.

Dear, M. (1991) 'Review of Edward Soja *Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory*', *Annals of the Association of American Geographers*, 80 (4): 649–54.

Graham, E. (2006) '*Postmodern Geographies* – Commentary 1', *Progress in Human Geography*, 30 (6): 812–14.

Gregory, D. (1994) *Geographical Imaginations*. Oxford: Blackwell.

Lefebvre, H. (1976) *The Survival of Capitalism*. London: Allen and Busby.

Lyotard, J-F. (1986) *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Manchester: Manchester University Press.

Massey, D. (1994) *Space, Place, and Gender*. Cambridge: Polity.

Merrifield, A. (1999) 'The extraordinary voyages of Ed Soja: inside the 'trialectics of spatiality', *Annals of the Association of American Geographers*, 89 (2): 345–8.

Philo, C. (1992) 'Foucault's geography', *Environment and Planning D: Society and Space*, 10: 137–61.

Price, P. (1999) 'Longing for less of the same', *Annals of the Association of American Geographers*, 89 (2): 342–4.

Resch, R. (1992) 'Review of Edward Soja – *Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory*', *Theory and Society*, 21 (1): 145–54.

Rose, G. (1991) 'Review of Edward Soja – *Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory* and David Harvey – *The Condition of Postmodernity:*

An Enquiry into the Origins of Cultural Change', *Journal of Historical Geography*, 17 (1): 118–121.

Short, J. (1993) 'The "myth" of postmodernism', *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 84 (3): 169–71.

Soja, E. W. (1979) 'The geography of modernisation: a radical reappraisal', R. A. Obudho & F. Taylor (eds), *The Spatial Structure of Development*. Boulder: Westview. s. 28–45.

Soja, E. W. (1980) 'The socio-spatial dialectic', *Annals of the Association of American Geographers*, 70: 207–25.

Soja, E. W. (1999) 'Keeping space open', *Annals of the Association of American Geographers*, 89 (2): 348–53.

Soja, E. W. (2006) 'Writing geography differently', *Progress in Human Geography*, 30 (6): 817–20.

Soja, E. W. & Hadjimichalis, C. (1980) 'Between historical materialism and spatial fetishism: some observations of the development of Marxist spatial analysis', *Antipode*, 11 (3): 3–11.

Soja, E. W. & Tobin, R. (1974) 'The geography of modernization: paths, patterns, and processes of spatial change in developing countries', G. Brewer & R. D. Brunner (eds), *Political Development and Change: A Policy Approach*. New York: Free Press. s. 197–243.

Soja, E. W. & Weaver, C. (1976) 'Urbanization and underdevelopment in east Africa', B. Berry (ed.), *Urbanization and Counterurbanization*. Beverly Hills: Sage. s. 233–66.

Warf, B. (2006) '*Postmodern Geographies* – Commentary 2', *Progress in Human Geography*, 30 (6): 814–17.

52 Gayatri Chakravorty Spivak

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Gayatri Chakravorty Spivak 1942 yılında orta sınıf bir ailenin çocuğu olarak Hindistan'ın Kalküta kentinde dünyaya gelmiştir. Sömürgecilik, bağımsızlık mücadeleleri ve "postkolonyalizm" deneyimleri yazarın çalışmalarında merkezî noktadadır. Spivak, 1959 yılında Kalküta Üniversitesi'nde yer alan Presidency College'dan en iyi derece ile mezun olmuş ve İngiliz ve Bengalce edebiyatı konularında altın madalya kazanmıştır. Spivak sömürge olan Hindistan'da İngiliz edebiyatı eğitiminin verilmesinin "emperyalizmin medenileştirme görevinin önemli bir parçası olduğunu"n farkındaydı. Yazar, "Three women's texts and a critique of imperialism" eseri içerisinde "İngiltere'nin sosyal görevi olarak anlaşılan emperyalizmin İngiltere'nin İngilizlere karşı kültürel temsilinin önemli bir parçası olduğunu hatırlamadan on dokuzuncu yüzyıl İngiliz edebiyatını okumak mümkün değildir." demiştir (Spivak, 1985: 243).

Spivak öğrenimine ABD'de devam etmiş ve İngilizce üzerine Cornell Üniversitesi'nde yüksek lisans yapmıştır. Ayrıca İngiltere'de Cambridge Üniversitesi'nde bir yıl çalışmış, daha sonra ABD'ye dönerek Iowa Üniversitesi'nde okutmanlık görevi üstlenmiştir. Aynı zamanda doktora tezi üzerine çalışan Spivak'ın tezi İrlandalı şair (doktora derecesini 1967 yılında almıştır) W. B. Yeats üzerinedir ve yazar tezini Paul de Man'ın (1919–1983) danışmanlığında yazmıştır. Spivak, 1992 yılında Edward Said'in (1935–2003) de yer aldığı Kolombiya Üniversitesi (New York) İngilizce ve Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü'nde profesör olmuştur. Spivak oldukça fazla seyahat eden iyi bir konuşmacıdır ve farklı disiplinler ile ilgili olduğu kadar akademik

konuların dışında da konuşmalar yapmak üzere edebiyat ile ilgili etkinliklere sık sık davet edilmektedir.

Yazarın çalışmalarına dair faydalı bir rehbere aşağıdakilerin altını çizerek başlamak gerekmektedir:

> Gayatri Chakravorty Spivak çağdaş kültürel ve eleştirel teorileri açık biçimde siyâsî olarak edebiyatı ve kültürü okuma ve düşünme biçimlerimiz içerisinde sömürgeciliğin mirasına meydan okumak için kullanması ile bilinmektedir. Dahası, Spivak'ın eleştirel yorumları Marksizm, feminizm, yapısökümcülük, postkolonyal teori ve küreselleşme üzerine yaptığı çalışmalar gibi farklı teorik ilgi alanlarını içermektedir (Morton, 2003: 1).

Dolayısıyla birçok coğrafyacı ve akademisyen için Gayatri Chakravorty Spivak ismi yapısökümcülük ve postkolonyal feminizm ile eş anlamlıdır. Fakat Spivak'ın çalışmalarının bazı durumlarda seçkinciliği teşvik ettiği de bir gerçektir, yani kolay bir biçimde özetlemek oldukça zordur. Belki de onun çalışmalarından anlam çıkaranlar Spivak'a referans vererek onun fikirlerini "anladıkları" yönünde entelektüel kapasitelerini ortaya koyarak belirli bir entelektüel çevreye kabul edilmektedirler (bu konuya tekrar döneceğiz). Çok sayıdaki çalışmasının arasında bir İngilizce tercüme ve Jacques Derrida'nın *De la Grammatologie* (1976) eseri için yazdığı eleştirel önsöz yer almaktadır; diğer çalışmalarından bazıları şunlardır *In Other Worlds: Essays in Cultural Politics* (1987); *Outside in the Teaching Machine* (1993); *A Critique of Post-Colonial Reason* (1999); ve *Other Asias* (2005). Bu kitapların çoğunluğu çeşitli makalelerden oluşmaktadır, bazı durumlarda konuşma dili ile yazılmışlardır (fakat çok sayıda dipnot ve referans ile desteklenmektedirler). Yazar ayrıca sayısız makale kaleme almıştır ve bunlardan en önemli olanları şunlardır: "Three women's texts and a critique of imperialism" (1985); "Poststructuralism, marginality, postcoloniality and value" (1990a); "Can the subaltern speak?" (1988a) ve "Who claims alterity?" (1989). Spivak'ın çalışmalarında Marksizm, feminizm ve yapısökümcülüğe ait temel kavramsal çerçeveleri gözlemlemek mümkündür.

Spivak'ın yapısökümü ile tanışması danışmanı ve Derrida'nın benzer iddiaları Avrupa'da ortaya koyduğu dönemde ABD'de yapısökümün en önemli savunucusu olan Paul de Man sayesinde olmuştur. Gerek de Man gerekse Derrida metinsel anlamın istikrarını ve şeffaflığını sorgulamıştır. Yapısökümü Batı düşüncesinin büyük bir kısmı için geçerli olan otoriter varoluşa imtiyaz veren "sözmerkezciliğin" bir eleştirisi olarak gelişmiştir. Bir bakıma bir okuma yaklaşımıdır. Fakat bu aykırılıkları onların ortak oluşumunu ortaya çıkararak istikrarsız hâle getirmek, çürütmek veya bunların bağlantılarını ortadan kaldırmak için kullanılan bir stratejik yöntem değildir. Dolayısıyla Barbara Johnson (1980: 5) "Bir metnin yapısöküme uğratılması rastgele bir şüphe veya keyfî bir yıkım ile sürdürülmez, daha ziyade metin içerisinde anlam için savaşan güçlerin dikkatlice açıklığa kavuşturulmasıdır." demiştir. Spivak'a göre:

> Yapısökümü bir öznenin veya bir doğrunun olmadığını söylemez. Daha ziyade basit bir biçimde birisinin doğruyu elinde bulundurduğu şeklindeki inançla bir kimliğe ayrıcalık tanınmasını sorgular. Hatanın ortaya çıkarılması değildir. Sürekli ve ısrarcı bir biçimde doğruların nasıl üretildiğini incelemektir. Yapısökümün sözmerkezciliğin patoloji olduğunu veya metafizik kuşatmaların içerisine kaçabileceğiniz şeyler olmadığını söylememesi bu sebepledir. Yapısökümü için bir formül ortaya konması istenirse, bir insanın isteyemeyeceği şeyin ısrarlı bir eleştirisidir (Spivak, 1994: 280).

Mekânsal Katkıları

Spivak'ın çalışmalarının yoğun metinlerden oluşması, bunların coğrâfî alanda kullanımının hızlı bir biçimde gerçekleşmesinin mümkün olmadığını göstermektedir. Dahası, yazarı Derrida'nın etki alanından ayırmak gerçekten zordur (yazar, Derrida'nın *De la Grammatologie* eserini tercüme etmiştir). İngilizce konuşan coğrafyacılar da 1990'lı yıllardan bu yana Derrida'ya sıklıkla referans vermektedir. Fakat coğrafyaya yaptığı bir katkı sözde "temsil krizi" ve "konumsallık" konusu ile ilgilidir (bk. Gregory 1994; England, 1994; Radcliffe, 1994; Robinson, 1994; Barnett, 1995; Rose, 1997; Sidaway 1992). Bu bağlamda Spivak'ın çalışmalarından hegemonyacı bilginin etnosantrizminin altını

çizmek ve Batılı modernist epistemolojileri sorunsallaştırmak amacı ile yararlanılmıştır. Spivak'ın (1990a: 224) "bilgi tekniklerinin iktidar stratejileri ile bir araya gelmesine" ilişkin kaygısı temsillerin sadece gerçekliği tanımlamaması, aynı zamanda onu oluşturması sebebiyledir. Spivak (1988a) bu konu özelinde temsili, hem algılanan bir gerçekliği dil ve iletişim üzerinden tanımlayan bir "bahsetme" hem de belirli bir grubun temsili ile aynı olan bir "bahsetme" olarak tanımlamıştır (Spivak, 1988a).

Yazar, "Can the subaltern speak?" makalesinde, doğrudan bu tür soruları ele almakta ve entelektüellerin güçsüz kılınanlar adına ortaya attıkları radikal iddiaları tartışmakta ve onları on dokuzuncu yüzyılda Hintli kadınları dul kalmaktan kurtaran hayırsever sömürgecilerle aynı yere yerleştirmektedir. Spivak bu tür başkası adına konuşan grupların (güçsüz bırakılanları temsil ettikleri ve onlar adına konuştuklarını söyleseler de) (madunların sınıf, toplumsal cinsiyet ve kast anlamında farklılaşmış oldukları yerlerde) madunları susturduğunu iddia etmektedir. Madun konuşabilir fakat yanlış anlaşılmakta, görmezden gelinmekte veya kelimeleri ve eylemleri, madunları egemen referans sistemlerine oturtarak davranışlarını bunlar üzerinden yorumlayarak dışlayan anlamlar, gerçekler ve anlayışlar ile yanlış yorumlanmaktadır. Yazar, Morton'un ifadeleriyle (2003: 57) "siyâsî temsillerin tarihsel ve yapısal şartlarının belirli madun grupların nasıl algılanacağını veya seslerinin duyulacağını garanti etmediğini" incelemektedir.

Yazar aynı zamanda Batı feminizminin bazı durumlarda "küresel bir kardeşlik yalanını" ürettiğini ve kadınlar arasındaki farkları kabul etme konusunda başarısız olduğunu iddia etmektedir (Spivak, 1986: 226). Feminist coğrafyacılar kadınlar arasındaki farklara ilişkin sorularla oldukça fazla uğraşmışlar, özellikle coğrâfî bilginin üretimine yönelik çıkarımlar açısından değerlendirmeler yapmışlardır (McDowell, 1993). Bu sebeple hem saha araştırması hem de bunların metinlere dökülmesi kısmında coğrâfî bilginin üretimi için temsil siyasetine ilişkin çıkarımları kapsayan tartışmalarda feminist coğrafyacılar ön planda yer almış (Barnes ve Duncan, 1992; Duncan ve Sharp, 1993; Gregory, 1994; Katz, 1992; Katz, 1996; Mohammed, 2001; Nast, 1994) ve tartışmaları bu ikilemden çıkarma konusunda liderlik etmişlerdir.

Spivak'a göre "içeriden birisi" aynı zamanda "dışlanan birisi" de olabilir. Yazar marjinalliğin tek bir yönüne dayalı iddiaların farklılıkları inkâr etmeye yaradığını ve sonuç olarak temsil edilenleri yazar ve araştırmacıdan ayrıştırarak onlara olan uzaklığını ortaya koyduğunu iddia etmektedir. Dolayısıyla "öteki" veya "üçüncü dünya" entelektüelleri bazıları tarafından "marjinde yaşayan otantik yerliler" olarak düşünülebilirler (Spivak, 1990a: 224) ve kendi grupları adına meşru biçimde konuşma hakkına sahip oldukları söylenebilir; "hem öteki ile ilgili bilginin sınırları hem de bunun işgal ettiği yazı mekânını" oluşturabilir ve bununla ilgili hüküm verebilirler (Spivak, 1990b: 175). Fakat bazı "ötekileri" "aynı" olana yakın biçimde konumlandıran ve onlara madun olanlar adına konuşma gücünü veren şey tam olarak üçüncü *dünya entelektüelleri*nin öteki ile arasındaki mesafedir (baskının eşitsiz biçimde deneyimlenmesi ile oluşur).

Temsil sorularının coğrafya alanında ele alındığı bir yön de disiplinin tarihi ile ilgilidir. Spivak resmî Avrupa emperyalizmi dönemindeki coğrâfî metinlere ilişkin alternatif tarihler arayanlara ilham kaynağı olmuştur. Dolayısıyla Spivak, McEwan'a göre, madun aktörün kurtarılması ve sömürgeci coğrafya ve keşiflerin eleştirel biçimde yeniden değerlendirilmesi içerisinde var olması için yeni yöntemler ortaya koymaktadır:

> Sömürgecilerin arşivlerini yapısöküme uğratmak coğrâfî bilginin üretiminin daha incelikli bir analizine ve bu bilginin sömürü altındaki halkların aktif bir rol oynadığı karmaşık kültürel değiş tokuş ve müzakere süreci olarak üretimini inceleyerek Batı geleneği olduğu varsayılan şeyi merkezden uzaklaştırmaya olanak tanımaktadır (McEwan, 1998: 374).

Spivak benzer biçimde, kalkınma coğrafyalarının yeniden düşünülmesi konusundan, kalkınmayı, kökeni ve yönelimi özgürlük potansiyeli ve sınıf ve cinsiyet eşitsizliklerinin süregelen biçimlerine ait gerçek ile dolu olan bir proje olarak yeniden kavramsallaştırmak suretiyle uzaklaşmayı önermektedir (Radcliffe, 1994, Wainwright, 2008). Benzer şekilde Spivak (1998 yılında yayınlanan makalesi "Revisiting the "Global Village"" içerisinde belirttiği gibi) ilk konuyu kopmayı ve farklılığı yeniden kodlayan fakat parametreleri kapitalizm ve

emperyalizmden gelen "kültürel konuşma" biçimi olarak yorumlamaktadır. Coğrafyacılar Spivak'ın ve benzer yazarların düşüncelerindeki "küreselleşmenin" söylemini ve her yere nüfuz eden iktidarına dair varsayımları sorunsallaştırmak amacıyla kullandıkları yapısökümcü eğilimi fark etmiştir (Gibson-Graham, 1996).

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Bazılarına göre Spivak'ın metinlerinin yoğunluğu ve yapısöküm uygulama yöntemi itici veya rahatsız edici olabilir. Örneğin Terry Eagleton (1999) Spivak'ın *A Critique of Post-Colonial Reason* çalışmasını "bilgisizlik taraftarı" olmakla suçlamıştır. Edward Said (1983) bazı edebiyat teorilerinin stilini okuyucu ile iletişim kurucu olmaktan ziyade "onu" yabancılaştırıcı olmakla eleştirmiştir; birçok yazar için Spivak'ın çalışmaları böyledir. Said'e göre Spivak'ın [edebiyat teorisinin] ağır jargonunu kullanması sosyal gerçekliği "gizlemekte" ve "günlük yaşamdan oldukça uzakta bir akademiyi desteklemektedir" (Said, 1983: 4). Dahası Spivak'ın açıkça beyan ettiği siyâsî amacı baskılanan, marjinalleştirilen, dışlanan ve madun kılınanları anlamaktır. Bu amaca yapısöküm ile veya okuma yolu ile nasıl ulaşılabilir? Spivak siyâsî amaçlarını zaman zaman (açık bir biçimde "Metnin dışında hiçbir şey yoktur." ifadesi ile tasdik edilen) yapısöküm ile aynı noktada yer alan metinsel idealizm ile nasıl uzlaştırabiliyor? (Derrida, 1976: 158)?

Spivak (1988a) bu tür bir sorunsal ve metinlerin sınırlı biçimde anlaşılması ile mücadele etmek için yapısöküm yöntemini kullanmaktadır. Onun yapısöküm yöntemi Derrida'nın metinden anladıkları ile paraleldir: "Metin kitabın kendisi değildir; bir kütüphanenin içine kapatılan bir cilt içerisine sıkıştırılmamıştır. Tarihe, dünyaya ve gerçekliğe verdiği referansları askıya almaz (Derrida, 1988: 137)."

Yapısöküm daha ziyade:

> Farklı bir ağ, sürekli olarak kendisinden farklı bir şeye referans veren izlerden oluşan bir yapı. Dolayısıyla metin şimdiye kadar kendisine atfedilen tüm sınırları aşmaktadır (onları farklılaştırılmamış bir homojenlik içerisinde boğmak yerine, onları daha karmaşık hâle getirmekte, satırları bölmekte ve çarpmaktadır); tüm sınırlar, yazının karşısında oluşturulan

> muhalefet (konuşma, yaşam, dünya, gerçek olan, tarih ... beden veya zihne, bilince, bilinçaltına, siyasete, ekonomiye vs. ait her türlü referans alanı). (Derrida, 1979: 84–5)

Dolayısıyla "Metnin dışında hiçbir şey yoktur." ifadesi metinlerin daha geniş dünyaya ait çeşitli izler taşıdığı ve/*veya* dünyanın çeşitli "metinlerden" oluşan bir dizi ile ifade edildiği anlamına gelebilir; sadece edebî metinler değil, aynı zamanda farklılık ve anlamın diğer yazılı hâlleri (para gibi değer sistemleri vb.). Spivak'ın çalışmaları Derrida'nın fikirlerini takip ederek dünyanın oluşumunu metinlerin yapısı içerisinden ve bu yapı üzerinden görünür hâle getirmeyi amaçlamaktadır; örneğin devletin siyasalarını inceleyen veya yasal araçları üreten çalışmalar. Dolayısıyla Spivak yapısöküm stratejisini, metinleri okumayı, Marksizm, feminizm ve emperyalizm karşıtlığından faydalanan siyâsî amaçları kullanmaktadır.

Spivak'ın katkı yaptığı iki temel alan sınıf ve toplumsal cinsiyetle ilişkili olan postkolonyal konulardır. İlki ile ilgili olarak Spivak Marx'ın yaratıcı bir okumasını yapmaktadır. Metinlere yapısökümcü biçimdeki yaklaşımı (*Das Kapital* eseri de bunlara dâhildir) Marx'ın değer, ekonomi ve sınıf kategorilerini açığa vurup eleştirel biçimde inceleme kararlılığı ile paraleldir (Castree, 1997). Spivak ayrıca "Supplementing Marxism" makalesinde sosyalizmin anlamını ve tanımını yeniden düşünmektedir. Ona göre sosyalizm; "Kapitalist üretim biçimlerinin formuna karşı değildir. Daha ziyade sermayenin sosyal hareketliliğinin *kapitalist* biçimde denetim altında tutulmasına karşı çıkmaktadır; bir farklılık ve bir erteleme (Spivak, 1995: 119)."

Spivak (1989) postkolonyal Hindistan'da "madunun" güçsüz kılınması süreçlerini aydınlatmaktadır. İçsel sömürgecilik, ulus aşırı kapitalizm ve yeni emperyalist iktidar biçimlerine referans vererek Güney Asya'daki ulusal bağımsızlık hareketinin arkasında nasıl kutuplaşmış bir sınıf yapısı bıraktığını açıklamaktadır. Radikal tarihçilerden oluşan Hindistan'daki Madun Çalışmaları Grubu (bk. Chari, 2009) yeni bir tarih yazmayı amaçlamıştır fakat Spivak bunun bazı sınırları olduğunu belirtmektedir. Yazar Madun Çalışmaları Grubu'nun çalışmalarından yararlanarak Batı Marksist anlayışının madun ayaklanma ve direniş tarihinin karmaşıklığını temsil etme konusunda yetersiz olduğunun

kanıtlandığını iddia etmektedir. Dolayısıyla Spivak geleneksel ulusal tarihlerin veya Batı Marksizminin (Madun Çalışmaları Grubu tarafından geliştirilen anlayışlar da buna dâhildir) güçsüz bırakılan Hintlilerin tarihsel rollerini temsil etme veya bu rolleri iyileştirme yeteneğini sorgulamaktadır (bk. Morton, 2003).

Spivak'a göre Marksizm ve feminizm çok önemli siyâsî projelerdir fakat bunların marjinalleştirilen madun kadınların günlük hayatlarını (çünkü bu hayatlar karmaşık, çelişkili, çoğu zamanda görünmez durumdadır) ortaya koyacak kavramsal araçlar veya terimlerle silahlanması için yapısöküm ile desteklenmesi gerekmektedir. Bu kadınlar tarihin dışına atılmış veya pasif topluluklar veya mağdurlar olarak kabul edilmiştir, dolayısıyla tarih ve coğrafya yapma kapasiteleri olmadan temsil edilmişlerdir. Dahası, üçüncü dünyanın jeopolitik kategorisi, Spivak'a göre sadece kapitalizmin Batı tarihine destek veren bir yer veya mekân olarak algılanması bağlamında sorgulanmalıdır. Spivak gerçekten de bunu daha geniş anlamda tarihin gerekli (fakat görmezden gelinen) bir bileşeni olarak görmektedir; bu olmadan Batı hegemonyası ve kapitalizm bu sömürü rotasına giremezdi.

Spivak, "üçüncü dünya" kadınlarını temsil etme girişiminden ziyade, üçüncü dünyayı temsil etmeyi amaçlayan Batılı bilginin kodlarını alt üst etmeyi amaçlamaktadır. Spivak "Literary representation of the subaltern" (1988b) çalışmasında Mahasweti Devi'nin "Breast Giver" (1995) çalışmasının eleştirel bir okumasını sunmaktadır. "Breast Giver" (Meme Verici) üst-sınıf, yüksek kast Bengalli bir aileye süt annelik yapan Jashoda'nın hayatını anlatmaktadır. Spivak burjuva "Hindistan Ana" idealinin sınırlarının altını çizmekte, Hindistan'ın milliyetçi projesinin cinsiyetçi-sınıf tabanlı baskıları yok etmeteki başarısızlığını göstermektedir. Yazar ayrıca, bu çalışmadan faydalanarak Batılı feministlere, kadınların üretici emeğinin her zaman maaşsız ve aile içerisinde olmadığını göstermektedir. Spivak "Three women's texts and imperialism" (1985) çalışmasında Bronte'nin (1847) *Jane Eyre* eserinin okumasını, Batılı feminizmin ve emperyalizmin suç ortaklığına işaret eden hegemonyacı Batılı feminist okumalara karşı yapmaktadır. Bu tür okumalar *Jane Eyre* eserini, özgür bir Batılı kadın birey olarak okunan kadın kahramanın hikâyesine ayrıcalık veren bir metin olarak algılamaktadır. Spivak'ın okuması ise Jane'in özgürleşmesini "öteki" fakat

"henüz insan olmayan" Bertha Mason'ın (Jane'in nişanlısı Rochester'ın "deli" ve Jamaikalı Kreol olan ilk karısı) temsili üzerine dayanan bir birey olarak ele almaktadır (Spivak, 1985: 247).

Spivak'ın (2003) *Death of a Discipline* çalışması tercüme, küreselleşme ve çeşitlilik bağlamında disiplindeki bilginin üretimi konusuna geri dönmektedir. Yazar özellikle bilgi üretim işinin (para akışı, kar, vb.) karşılaştırmalı edebiyat gibi alanları şekillendirme yöntemlerine dikkat çekmektedir. ABD "yabancı" edebiyatın ortaya çıktığı yerleri etkisi altına alan bir yayın ve akademik otorite merkezi hâline gelmektedir. Benzer bir kategorik inceleme *Other Asias* (2008) çalışmasında yer almaktadır: Bu çalışma karşılaştırmalı alan çalışmaları, disipline ait bilgi ve jeopolitik ve ekonomik kaymalar bağlamında "Asya" teriminin ne ifade ettiği üzerine eklektik çeşitli makalelerden oluşmaktadır. Spivak'ın çok sayıda çalışması ve yayını içerisinde "marjine" ve farklılığın örtülmesine gösterdiği dikkati, onun çalışmalarını ele alma zorluğuna katlanan ve buna zaman ayıranlar ve süregelen sömürgeci miras ve sömürgecilik sonrası karmaşalarla ilgili iddiaları haritalandırmak isteyenler için öğretici olmaya devam edecektir.

Robina Mohammad, Reading Üniversitesi

James D. Sidaway, Amsterdam Üniversitesi

Spivak'ın Önemli Çalışmaları

Spivak, G. C. (1985) 'Three women's texts and a critique of imperialism', *Critical Inquiry*, 12: 243–61.

Spivak, G. C. (1987) *In Other Worlds: Essays in Cultural Politics*. New York: Methuen.

Spivak, G. C. (1988a) 'Can the subaltern speak? Speculations on widow sacrifice', C. Nelson & L. Grossberg (eds), *Marxism and the Interpretation of Culture*. London: Macmillan. s. 271–313.

Spivak, G. C. (1988b) 'Literary representations of the subaltern', R. Guha (ed.), *Subaltern Studies*. New Delhi: Oxford University Press. s. 86–111.

Spivak, G. C. (1989) 'Who claims alterity', B. Kruger & P. Mariani (eds), *Remaking History*. Dia Art Foundation Discussions in Contemporary Culture No. 4. Seattle: Bay Press. s. 269–92.

Spivak, G. C. (1990a) 'Poststructuralism, marginality, postcoloniality and value', P. Collier & H. Geyer-Ryan (eds), *Literary Theory Today*. Cambridge: Polity Press. s. 219–44.

Spivak, G. C. (1993) *Outside in the Teaching Machine*. New York: Routledge.

Spivak, G. C. (1994) 'Bonding in difference', A. Arteaga (ed.), *An Other Tongue: Nation and Ethnicity in the Linguistic Borderlands*.Durham: Duke University Press. s. 273–83.

Spivak, G. C. (1995) 'Supplementing Marxism', C. Cullenberg & B. Magbus (eds), *Whither Marxism: Global Crises in International Perspective*. New York: Routledge. s. 109–19.

Spivak, G. C. (1999) *A Critique of Post-Colonial Reason: Toward a History of the Vanishing Present*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Spivak, G. C. (2003) *Death of a Discipline*. New York: Columbia University Press.

Spivak, G. C. (2008) *Other Asias*. Malden, MA: Blackwell.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Barnes, T. & Duncan, J. (eds) (1992) *Writing Worlds: Discourse, Text and Metaphor in the Representation of Landscape*. London: Routledge.

Barnett, C. (1995) 'Why theory?', *Economic Geography*, 71: 427–35.

Castree, N. (1997) 'Invisible leviathan: speculations on Marx, Spivak and the question of value', *Rethinking Marxism*, 9: 45–78.

Chari, S. (2009) 'Subaltern studies', D. Gregory, R.J. Johnston, G. Pratt, M. Watts & S. Whatmore (eds), *The Dictionary of Human Geography* (5th edition). Oxford: Blackwell-Wiley. s. 727–8.

Derrida, J. (1976) *Of Grammatology*. Çeviri: G. C. Spivak. Baltimore: Johns Hopkins University Press. (Türkçesi, Derrida, J. (2011) *Gramatoloji* Çev: İsmet Birkan. İstanbul:

Bilgesu Yayıncılık)

Derrida, J. (1979) *Spurs: Nietzsche's Styles/Eperons: Les Styles de Nietzsche.* Çeviri: Barbara Harlow. Chicago: University of Chicago Press. (Türkçesi, Derrida, J. (2003) *Mahmuzlar / Nietzsche'nin Üslupları* Çev: Mehmet Baştürk. Erzurum: Babil Yayınları)

Derrida, J. (1988) *Limited Inc.* Çeviri: S. Weber. Editör Önsözü: G. Graff. Evanston IL: Northwestern University Press.

Devi, M. (1995) 'Breast-giver', S. Thames M. Gazzaniga (eds), *The Breast: An Anthology.* New York: Global City Press. s. 86–111.

Duncan, N. and Sharp, J. P. (1993) 'Confronting representation(s)', *Environment and Planning D: Society and Space*, 11: 373–486.

Eagleton, T. (1999) 'In the gaudy supermarket', *London Review of Books*, 21: 10.

England, K.V.L. (1994) 'Getting personal: reflexivity, positionality, and feminist research', *Professional Geographer*, 46: 80–9.

Gibson-Graham (1996) *The End of Capitalism (As We Knew It): A Feminist Critique of Political Economy.* Oxford: Blackwell.

Gregory, D. (1994) *Geographical Imaginations.* Oxford: Blackwell.

Johnson, B. (1980) *The Critical Difference.* Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Katz, C. (1992) 'All the world is staged: intellectuals and the projects of ethnography', *Environment and Planning D: Society and Space*, 10: 495–510.

Katz, C. (1996) 'The expeditions of conjurors: ethnography, power and pretense', D.L. Wolf (ed.), *Feminist Dilemmas in Field Research.* Boulder, CO: Westview Press. s. 170–84.

McDowell, L. (1993) 'Space, place and gender relations, part II: identity, difference, feminist geometries and geographies', *Progress in Human Geography*, 17: 305–18.

McEwan, C. (1998) 'Cutting power lines within the palace? Countering paternity and Eurocentrism in the "geographical tradition"', *Transactions of the Institute of British Geographers*, 23: 371–84.

Mohammad, R. (2001) '"Insiders" and/or "Outsiders": positionality theory and praxis', M. Limb & C. Dwyer (eds), *Qualitative Methodologies for Geographers.* London: Arnold. s. 101–17.

Morton, S. (2003) *Gayatri Chakravorty Spivak.* London and New York: Routledge.

Nast, H. J. (1994) 'Women in the field: critical feminist methodologies and theoretical perspectives', *Professional Geographer*, 46: 54–60.

Radcliffe, S. A. (1994) '(Representing) post-colonial women: authority, difference and feminist s', *Area*, 26: 25–32.

Robinson, J. (1994) 'White women representing/researching "others": from anti-apartheid to Post-colonialism?', in A. Blunt and G. Rose (eds), *Writing Women and Space*

Colonial and Postcolonial Geographies. Guildford Press: New York. s. 197–226.

Rose, G. (1997) 'Situating knowledges: positionality, reflexivities and other tactics', *Progress in Human Geography*, 21 (3): 305–20.

Said, E. (1983) *The World, The Text, The Critic.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Sidaway, J. D. (1992) 'In other worlds: on the politics of research by "First World" geographers in the "Third World"', *Area*, 24: 403–08.

Spivak, G. C. (1986) 'Imperialism and sexual difference', *Oxford Literary Review*, 7 (1–2): 225–40.

Spivak, G. C. (1990b) 'Versions of the margin: Coetzee's foe reading Defoe's Crusoe/ Roxana', J. Arac & B. Johnson (eds), *Consequences of Theory.* Baltimore: Johns Hopkins University Press. s. 154–80.

Spivak, G. C. (1998) 'Cultural talks in the hot peace: revisiting the "Global Village"', P. Cheah & B. Robbins (eds), *Cosmopolitics: Thinking and Feeling beyond the Nation.* Minneapolis: University of Minnesota Press. s. 329–50.

Wainwright, J. (2008) *Decolonizing Development: Colonial Power and the Maya.* London: Wiley-Blackwell.

53 Michael Storper

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Michael Storper 1954 yılında New York kentinde dünyaya gelmiştir. 1975 yılında Kalifornia Üniversitesi Berkeley'de sosyoloji ve tarih alanlarında lisans derecesi almıştır. Storper coğrafya alanında doktora derecesini 1982 yılında aynı üniversitede tamamlamıştır. Storper'ın danışmanı David Harvey'in öğrencisi olan Richard Walker'dır. Yazar, 1982 yılında UCLA'da Mimarlık ve Şehir Planlama Fakültesi'nde çalışmaya başlamış, 1992 yılında şehir planlama bölümünde bölgesel ve uluslararası kalkınma profesörü unvanını almıştır. 2000 yılında Londra Ekonomi Okulu'nda ekonomik coğrafya alanında misafir öğretim görevlisi olarak çalışmıştır. Bu kitabın yazıldığı dönemde Storper, üç farklı ülkede kürsü sahibidir: Bölgesel ve Uluslararası Kalkınma Profesörü, UCLA; Ekonomik Sosyoloji Profesörü, Institut d'Études Politiques de Paris; Ekonomik Coğrafya Profesörü, Londra Ekonomi Okulu.

Storper'ın çalışmaları üretim ve istihdamın değişen mekânsal dinamiklerini, bölgesel üretim tesislerinin gelişimini, gelişmiş kapitalist ekonomiler içerisindeki bölgesel "üretim dünyalarının" önemini ele almıştır. Bölgesel kalkınma teorisi üzerine olan çalışmalarının çoğunluğunda coğrafya disiplininin sınırlarını aşan özellikle kurumsal ekonomi alanında yer alan tartışmalara eleştirel biçimde katkıda bulunmuştur (örneğin Storper ve Salais, 1997; Storper, 1997). Storper ayrıca *Futures* (Storper ve Scott, 1995) ve *Public Culture* (Storper, 2000) gibi birbirinden çok farklı dergilerde yayınlanan yazıları ile disiplinler arası okuyuculara da ulaşmıştır. Storper'ın çalışmaları birçok açıdan ekonomik coğrafya alt disiplini içerisindeki daha genel anlamda yaşanan kaymalarla paralel ilerlemiştir; sürekli bir kâr arayışı ile

üretilen sermayenin değişken yüzlerine olan bir ilgiden (Storper ve Walker, 1989) ve esneklik ve esnek uzmanlaşmanın doğası ile ilgili belirli kaygılardan (Storper, 1989; Christopherson ve Storper, 1989), küreselleşen dünya ekonomisi içerisinde bölgesel kalkınmanın doğasına olan bir ilgiye.

Fakat Storper sadece bu eğilimleri takip etmekle kalmamış, ekonomik coğrafyanın izlediği yolu belirlemede önemli rol oynamıştır. Örneğin 1980'li yılların ortalarında yayınladığı *Production, Work, Territory: The Geographical Anatomy of Industrialised Capitalism* (Scott ve Storper, 1986) çalışması hızlı bir biçimde ekonomik coğrafya alanında çalışan araştırmacılar için mutlaka okunması gereken eserler arasına girmiştir. Storper'ın Allen Scott ile birlikte editörlüğünü yaptığı bu kitap "sanayi sonrası kentlerin" mevcut kavramsallaştırmalarına karşı Marksizm'den etkilenen bir yorum ortaya koymuş (Scott ve Storper, 1986: vii), aynı zamanda klasik Marksist açıklamalarda mevcut olan "soyut yapısalcı fikirlerin" eleştirisine de yer vermiştir (Scott ve Storper, 1986: 4). *Production, Work, Territory* çalışması yirminci yüzyılın sonlarında gözlemlenen kapitalizmin yeni "gerçeklikleri" ile şekillenen ve bunları biçimlendiren malların üretiminin "mekâna özgü şartları" ile ilgili bu fikirleri (Scott and Storper, 1986: 13) geliştirmiştir.

Kitabın etkisi oldukça büyük olmuştur, çünkü bu eser Fransız Düzenleme Okulu'nun metinlerini İngilizce konuşulan dünyaya ilk defa sunmuştur. Bu metinler kapitalizm sistemi altında gelişen belirli üretim biçimlerinin kurumsal yönlerini incelemektedir (Lipietz, 1987). Fransız Düzenleme Okulu'ndan etkilenen "Kaliforniya Okulu'na" mensup ekonomik coğrafyacılar –Storper, Walker ve Scott –katı Fordist birikim rejiminden daha esnek "post-Fordist" rejime doğru olan geçişin incelemesini çalışmalarına dâhil etmişlerdir. Belirli birikim rejimlerinin ve bunlarla ilgili üretim biçimlerinin belirli üretim noktalarını tercih ettiğini iddia eden Storper ve arkadaşları, Kaliforniya'da yeni esnek üretim tesislerinin meydana çıkışını belgeleyerek kapitalizmin "istikrarsız" coğrafyalarını gözler önüne sermiştir.

Ekonomik coğrafya içerisinde bölge düzeyinde teoriler üretmenin önemi Storper'ın Los Angeles kentindeki film sanayi içerisindeki esnek uzmanlaşma konularını incelediği (ve Susan Christopherson ile

birlikte yaptığı) çalışmalarında vurgulanmaya devam etmiştir. 1990'lı yılların sonlarında Storper, özellikle küreselleşme ile ilgili tartışmalar bağlamında kalkınmanın bölgesel boyutları ile ilgilenmeye başlamıştır. Yazarın çalışmaları belki de şaşırtıcı olmayan bir biçimde, Los Angeles kentinde yaşaması sebebiyle, Los Angeles kentini yirmi birinci yüzyılın prototipik kentsel oluşumu olarak kabul eden "Los Angeles Okulu'nun" bir parçası olarak anılmıştır (Michael Dear ve Ed Soja da bu gruba dâhil edilmiştir) (örneğin Curry ve Kenney, 1999; ayrıca bk. Storper, 1999). Fakat Storper'ın çalışmalarının kapsamı bundan çok daha ileriye gitmiştir: "Bölgesel büyüme komplekslerinin" oluşumu ile ilgili iddiaları çok sayıda örnek olay incelemesi içermektedir (ör. Kuzeydoğu İtalya ve Paris-Fransa). Dahası daha geniş kapsamlı olan ekonomik küreselleşme ve tüketici kimliklerinin ortaya çıkışı gibi tartışmalara da ilgi duymuştur (Storper, 2000). Yazar, Allen Scott ile birlikte "yaratıcı sınıf" ile ilgili tartışmalara katılmış, beceri, yaratıcılık ve kentsel dinamizme ilişkin mevcut anlayışları yeniden yorumlamıştır (Storper ve Scott, 2009).

Mekânsal Katkıları

Storper ve Walker'ın (1989) bölgesel üretim kompleksleri üzerine yazdığı ve *Production, Work, Territory* isimli çalışmadaki temaları geliştiren eserleri *The Capitalist Imperative*, gelişmiş kapitalizm tarafından yaratılan eşitsiz üretim alanlarının geniş kapsamlı bir ele alınışını içermektedir. Massey'in (1984) *Spatial Divisions of Labour* eseri ile birlikte okunan kitap 1980'li yılların yeniden yapılanma sürecinde mekânsallığın kuramsallaştırılmasına büyük katkılar yapmıştır. Özellikle *The Capitalist Imperative* çalışması üretimin değişen coğrafyaları ve iş bölümündeki değişimler arasındaki ilişkileri araştırmaya odaklanmıştır. Storper ve Walker (1989), iş bölümlerinin basit bir şekilde bireysel kapitalistlerin verdikleri kararların bir sonucu olmadığını, daha ziyade daha geniş toplumsal süreçlerin belirli parçalarını temsil ettiklerini vurgulamıştır (bk. Warf, 1991: 223). *Production, Work, Territory* çalışması gibi *The Capitalist Imperative* çalışması da Marksist ekonomik fikirleri "geleneksel fakat heterodoks teknoloji, dış ekonomiler ve sanayi örgütlenmesine ait teoriler" ile birleştirmeyi amaçlamıştır (Storper, 2001: 159, n. 18). Dolayısıyla Storper ve Walker "kapitalist süreçleri genel anlamda anlamayı" amaçlamış, bunun yaparken "Marksizm'in

teknolojik değişim ve sanayi örgütlenmesi gibi konularda söyleyeceği çok az şey olduğunu" itiraf etmiştir (Storper, 2001: 159).

Post-Fordist üretim biçimine doğru olan büyük kaymayı niteleyen üretimin değişen coğrafyaları ile ilgili düşünceler, Los Angeles film sanayisi ile ilgili daha özgün incelemelerin yapılmasına sebep olmuştur. Storper ve Christopherson özellikle bütün sanayinin seri üretimden esnek uzmanlaşmaya kaydığı yöntemlerle ilgilenmiştir; bunlar büyük şirketlerin dikey anlamda parçalanmaları ve küçük uzmanlaşmış üretim birimlerinin yükselişini içermektedir (Storper, 1991; Storper, 1989; Christopherson ve Storper, 1989). Los Angeles film sanayii rutinleşen parçacıl üretimin terk edilişinin erken bir örneğini sergilemekle kalmamış aynı zamanda "Avrupa'nın zanaat ve bölgesel geleneklerinden ve diğer sanayilerin on dokuzuncu yüzyıldaki öncüllerinden yoksun" yirminci yüzyıl Amerikan sanayinin bir örneği olarak da öne çıkmıştır (Storper, 1991: 200). Film sanayiinin bu biçimde ele alınışı esnek uzmanlaşmanın tarihsel-coğrâfî anlamda yakından ve detaylı biçimde çalışılmasına olanak tanımıştır.

Geçtiğimiz yüzyılın sonlarında birçok diğer araştırmacı gibi Storper da "küreselleşme" süreçlerinin kalın sınırlarına ve ekonomik kalkınmanın yerel, bölgesel ve küresel tabanı arasındaki ilişkilere ilişkin tartışmalara katılmıştır. Storper'ın katkısı özellikle küresel sistemin en iyi biçimde yerel ve bölgesel ekonomilerin oluşturduğu bir ağ (veya "üretim dünyaları") olarak anlaşılması gerektiğini belirtmesidir (Storper ve Salais, 1997). Bu tür "dünyalar" "pratikler, kurumlar, maddi nesneler/*araçlar* [ve] belirli idrak, teori, doktrin, kurum ve kural biçimlerinden" oluşan *düzen* kümesi ile tanımlanmaktadır (Storper, 1997: 136). Bireyler, pazarlar, hükûmetler, haneler ve şirketler bu "geleneğe dayalı ve bölgeselleşmiş eylem çerçevelerini" şekillendirir, farklı üretim dünyalarının oluşumuna destek olurlar (Storper, 1997: 137). Yazar "doğası gereği dönüşümsel olan ve rekabetçi olasılıkların bir araya gelmesi ile oluşan, kapitalizmin yeni meta-kapasiteleri sayesinde meydana gelen" bölgelerin "öğrenen ekonomilerine" özel bir vurgu yapmaktadır (Storper, 1997: 31).

Storper, bu amaca yönelik öğrenmeyi mekânsal olarak fiziksel yakınlığın üretimin sosyal örgütlenmesine olanak verdiği belirli mekân-

ların içerisinde konumlandırarak, yeniliklerin temelde yığılmalara da yandığını iddia etmektedir. Yazar yeni teknolojilerin yüz yüze olan ilişkilerin önemini değiştirdiğini kanıtlamakla meşgulken, bunun yanında ekonomik gelişmeyi besleyen en önemli unsurun *kent-bölge* olduğunu iddia etmektedir:

> Günümüzde en göze çarpıcı yığılma biçimleri son yıllarda dünyanın her yerinde, birden fazla kentsel merkeze, geniş banliyölere, çeşitli hinterlantlara sahip karmaşık içsel yapıları ile ortaya çıkan ve genellikle kendileri dağınık kentsel yerleşimlerden oluşan süper-yığılmalar veya kent-bölgeleridir... Bu kent bölgeleri, içerisinde yer aldıkları ulusal ekonomilerin lokomotifleridir, çünkü ortaya çıkardıkları yığılma ekonomileri ve yaratıcı potansiyelleri sayesinde genellikle yüksek seviyede üretkenlik gösteren birbirine bağlı ekonomik aktivitelerin yoğun biçimde bir araya geldiği alanlardır (Scott ve Storper, 2003: 6).

Kentsel-bölgesel ekonomilerin inşasında görev yapan "küreselleşme ve bölgeselleşmenin" diyalektik dinamiğini kabul eden Storper (1997: 248), makro ve mikro ekonomik güçlerin bölgesel anlamda çözülmesini araştırırsak küresel bir çağda bölgesel ekonominin yeniden canlanmasını anlayabileceğimizi göstermektedir. Kentsel ve bölgesel olanı kategorileştirerek ortaya konan geleneksel farklılıklardan vazgeçen (ve bu sebeple küresel ve yerele ilişkin olanlardan da vazgeçmektedir: özellikle bk. Storper, 2009) yazar, öğrenme, düşünümsellik ve yer ile ilgili fikirleri kapitalizm altında mekânın üretimine ilişkin kuramsallaştırmalara katkıda bulunmak amacı ile sentezlemektedir.

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Storper'ın daha önceki dönemlerde yaptığı üretim/iş/bölge üçlemesi ile ilgili çalışmalardan teknoloji/örgütlenme/bölgeler ile ilgili çalışmalara olan geçişini gözlemlemek oldukça ilginçtir. Yazarın teorik vurgusu artık işin ve istihdamın doğasındaki dönüşümlerden uzaklaşmış, bölgesel ekonomiler içerisinde bilgi oluşumunun daha genel dinamikleri gibi konulara odaklanmıştır. Kapitalizmin peyzajları (bölgeler biçiminde) yine analizin içerisinde yer almaktadır. Fakat çeşitli eleştirmenlerin de belirttiği gibi Storper'in daha yakın dönemde odaklandığı "bağıntısal varlıklar" veya "dönüşümsel insan aktörlerinin" böl-

gelerde ekonomik kalkınmayı etkileme yöntemleri ile ilgili düşünceleri potansiyel olarak belirli aktörler arasındaki eşitsiz ve adaletsiz güç ilişkilerini gölgeleyebilir (Pike, 1999; Sunley, 1999). Pike, Storper için "[*The Regional World*] çalışmasında sahiplilik, iktidar ve kontrole ilişkin soruların etrafından dolanmakta, sadece bazı çıkarların gündemi ve "bağıntısal varlıkları" (yeniden) yaratma temelini diğerlerinden daha fazla belirlediğine ilişkin teşhise yer vermektedir" demektedir (Pike, 1999: 2). Bir diğer deyişle, belirli bölgelerdeki eylem çerçeveleri homojen görünebilir fakat kuralların ve normların kolektif biçimde kurumsallaştırılması bu tür çerçevelere katılım yeteneğine ilişkin çeşitliliği maskeleyebilir (Berndt, 2000: 797).

Buna ek olarak, çeşitli eleştirmenler Storper'ın düzenlere ilişkin görece genel kuramsallaştırması ile ilgili kaygılarını belirtmişlerdir. Bu düzenler pratikte nasıl "çalışmaktadır?" Örneğin Gertler, "Storper, düzenlerin mal tabanlı teknolojik öğrenmeye dayanan teknoloji bölgelerindeki ekonomik etkileşim üzerindeki *etkileri* hakkında, bu düzenlerin *kaynakları* ve *kökenleri* için ortaya koyduğundan çok daha kesindir" demektedir (Gertler, 1997: 49, italik kısımlar orijinal metindendir). Sunley de şunları söylemektedir:

> Zaman zaman düzenlerin nerede başladığını ve sona erdiğini görmek zordur. Bölgesel ekonomilerin de dâhil olduğu tüm ekonomik aktiviteler belirli bir tür bölgesel düzene ihtiyaç duyarlar. Bu yüzden gelecekte yapılacak araştırmaların neden belirli bölgesel düzen karışımlarının başarılı olduğunu ve diğerlerinin başarısız olduğunu açıklaması gerekmektedir (Sunley, 1999: 493).

Storper'ın "düşünümsellik", "ticarete konu olmayan bağımlılıklar" konuları veya ekonomik aktörler arasındaki "yumuşak", değiş tokuşa dayalı olmayan ilişki biçimleri ile ilgili fikirleri eleştirmenler tarafından "ekonomik coğrafya alanında devam eden sosyokültürel dönüşün" bir yansıması olarak görülmüştür (Oinas, 2001: 381). Gerçekten de bölgeler içerisinde yaratılan ve yeniden yaratılan ortak düzenler ve kültürel özellikler ekonomik aktivitelerin çalışılması konusunda daha "kültürcü" yaklaşımlara sempati duyulduğunu ortaya koymaktadır. Storper tüketi-

ci toplumun dönüşümü ile ilgili bir yorumunda düzenlerin kavramsallaştırılmasının önemli olduğunu çünkü bunların hem tüketimi hem de üretimi koordine ettiğini belirtmiştir (Storper,2000: 392). Dahası, yazar ekonomik aktörlerin birden çok konumsallığa sahip olabileceğini iddia etmiştir: Onlar sadece "ücretli çalışanlar değildir, aynı zamanda tüketici ve vatandaştırlar" (Storper, 2000: 404). Storper, "dünyaya ilişkin daha önceki düşüncelerin" genişletilmesi ile ilgili olarak (Storper, 2009: 13) ekonomik coğrafyacıların aktörlerin konumlandığı, tercihlerini yaptığı, kararlar aldığı, motivasyonlarının şekillendiği *bağlamlara* dikkat etmesi gerektiğini belirtmiştir.

Fakat Storper (2001) biraz da ironik bir biçimde, sosyal bilimler ve beşerî bilimler dâhilindeki "kültürel dönüş" anlayışına öfkeli biçimde saldırmıştır. Temel itirazı "postmodernist ve kültürel dönüş radikallerine has" olduğunu söylediği "yüceltici görecilik" üzerinedir (Storper, 2001: 167 and 170). Bu tür düşüncenin ortaya çıkardığı coğrâfî çalışmalar Edward Soja, Trevor Barnes (özellikle Barnes, 1996) ve Gibson-Graham'ın (1996) çalışmalarını içermektedir. Storper, postmodernizmi eleştiren birçok yazar gibi kökleri kimlik (veya topluluk tabanlı) siyaseti içerisinde olan hareketlerin toplumsal değişimi başarmak için yeterli olmadığını ve bireysel "sağ görüş" tabanlı siyâsî gündemler tarafından asimile edilme tehlikesi altında olduklarını belirtmektedir. Yazar, araştırmacıları "siyasal iktisat ile ilgili soruları (geniş mekânsal-zamansal kapsamdaki konuları) ele almaları konusunda cesaretlendirmektedir (Storper, 2001: 173). Fakat Storper'ın "kültürel dönüşü" tanımladığı biçim önemlidir:

> Çağdaş toplumları anlamanın ve dönüştürmenin anahtarlarının kültürün davranışlarımızı yönlendirdiği ve dünyaya ilişkin olarak bilebileceğimiz şeyleri şekillendirdiği yöntemlerde gizli olduğuna dair genel kanıya dayanan teori – ve araştırmaya– dayalı ... kültürel dönüş postmodern felsefeyi, topluma dair kültürel teorileri ve postyapısalcı felsefeyi içermektedir (Storper, 2001: 161).

Fakat Crang'in gözlemlediği gibi "[kültürel] dönüşlerin kesin biçimleri çokludur ve tartışmalıdır. Tek bir kültürel dönüş yoktur"

(1997: 3). Dolayısıyla Storper'ın (2001: 273) "kültürel dönüş radikalleri" olarak yaptığı tanım zaman zaman karikatüre kaçmaktadır. Fakat nihayetinde Storper (2001: 173) her türlü radikal kuramsallaştırma ve eylemin "kültürel dönüş, farklılık ile ilgili sorular, insan aktörler ve insânî eylemler ile ilgilenme gereği ile keskinleşen hassasiyetler karşısında özenli olması gerektiğini" kabul etmektedir.

Suzanne Reimer, Southampton Üniversitesi

Storper'ın Önemli Çalışmaları

Scott, A. J. & Storper, M. (1986) *Production, Work, Territory: The Geographical Anatomy of Industrial Capitalism.* London: Unwin Hyman.

Storper, M. & Walker, R. (1989) *The Capitalist Imperative: Territory, Technology and Industrial Growth.* Oxford: Blackwell.

Storper, M. & Scott, A. (1992) *Pathways to Industrialisation and Regional Development.* London: Routledge.

Storper, M. & Salais, R. (1997) *Worlds of Production: The Action Frameworks of the Economy.* Cambridge, MA Harvard University Press

Storper, M. (1997) *The Regional World: Territorial Development in a Global Economy.* New York: Guilford.

Storper, M., Tsipouri, L. & Thomadakis, S. (1998) *Latecomers in the Global Economy.* London: Routledge.

Storper, M (2004) *Institutions, Incentives and Communication in Economic Geography.* Stuttgart: Franz Steiner Verlag. Publication of The Hettner Lectures, Heidelberg, Haziran 2003.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Barnes, T. J. (1996) *The Logics of Dislocation: Models, Metaphors and Meanings of Economic Space.* New York: Guilford.

Berndt, C. (2000) 'Review of *Worlds of Production*', *Annals of the Association of American Geographers,* 90: 796–7.

Christopherson, S. & Storper, M. (1989) 'The effects of flexible specialisation on industrial politics and the labour market: the motion picture industry', *Industrial and Labor Relations Review,* 42: 331–47.

Crang, P. (1997) 'Cultural turns and the (re)constitution of economic geography', in R. Lee and J. Wills (eds), *Geographies of Economies.* London: Arnold. s. 3–15.

Curry, J. & Kenney, M. (1999) 'The paradigmatic city: postindustrial illusion and the Los Angeles school', *Antipode,* 31: 1–28.

Gertler, M. (1997) 'The invention of regional culture', R. Lee & J. Wills (eds), *Geographies of Economies.* London: Arnold. s. 47–58.

Gibson-Graham, J. K. (1996) *The End of Capitalism (As We Knew It): A Feminist Critique of Political Economy.* Oxford: Blackwell.

Lipietz, A. (1987) *Mirages and Miracles: The Crisis of Global Fordism.* London: Verso.

Massey, D. (1984) *Spatial Divisions of Labour.* London: Macmillan.

Oinas, P. (2001) 'Review of The Regional World', *Tijdschrift Voor Economische en Social Geografie,* 92: 381–4.

Pike, A. (1999) 'Review of *The Regional World*', Economic Geography Research Group Book Reviews, www.egrg.org.uk/pdfs/storper.pdf' adresinden erişilebilir. En son erişim Eylül 2009 tarihinde gerçekleştirilmiştir.

Scott, A. & Storper, M. (2003) 'Regions, globalization, development', *Regional Studies*, 37: 579–93.

Storper, M. (1991) 'The transition to flexible specialisation in the US film industry: external economies, the division of labour and the crossing of industrial divides', in A. Amin (ed.) *Post-Fordism: A Reader*. Oxford: Blackwell. s. 195–226.

Storper, M. (1989) 'The transition to flexible specialisation in the US film industry: external economies, the division of labour and the crossing of industrial divides', *Cambridge Journal of Economics*, 13: 273–305.

Storper, M. (1997b) 'Regional economies as relational assets', in R. Lee and J. Wills (eds), *Geographies of Economies*. London: Arnold. s. 248–58.

Storper, M. (1999) 'The poverty of paleo-leftism: a response to Curry and Kenney', *Antipode*, 31: 37–44.

Storper, M. (2000) 'Lived effects of the contemporary economy: globalisation, inequality and consumer society', *Public Culture*, 12: 375–409.

Storper, M. (2001) 'The poverty of radical theory today: from the false promises of Marxism to the mirage of the cultural turn', *International Journal of Urban and Regional Research*, 25: 155–79.

Storper, M. (2009) 'Regional context and global trade', Roepke Lecture in Economic Geography, *Economic Geography*, 85: 1–21.

Storper, M. & Scott, A.J. (1989) 'The geographical foundations and social regulation of flexible production systems', M. Dear & J. Wolch (eds), *The Power of Geography*. London: Unwin Hyman. s. 21–40.

Storper, M. & Scott, A.J. (1995) 'The wealth of regions: market forces and policy imperatives in local and global context', *Futures*, 27: 505–26.

Storper, M. & Scott, A.J. (2009) 'Rethinking human capital, creativity and urban growth', *Journal of Economic Geography*, 9: 147–67.

Sunley, P. (1999) 'Review of *The Regional World*', *Regional Studies*, 33: 493.

Warf, B. (1991) 'Review of *The Capitalist Imperative*', *Journal of Regional Science*, 31: 222–4.

54 Peter Taylor

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Peter James Taylor 1944 yılında Nottingham yakınlarında bulunan Calverton (İngiltere) kentinde dünyaya gelmiş ve burada büyümüştür. Coğrafya alanında lisans derecesini 1966 yılında, yine coğrafya alanında doktora derecesini 1970 yılında Liverpool Üniversitesi'nden almıştır. 1968 ve 1995 yılları arasında Newcastle Üniversitesi'nde çalışmış, daha sonra Loughborough Üniversitesi'nde ders vermeye devam etmiştir. 1990 yılı boyunca New York Devlet Üniversitesi Fernand Braudel Merkezi'nde karşılaştırmalı hegemonyalar üzerine MacArthur Vakfı araştırma projesinde araştırma görevlisi olarak çalışmıştır. Taylor bu projede çalışmak üzere Fernand Braudel Merkezi'nin başkanı ve dünya sistemleri analizinin yaratıcısı olan Immanuel Wallerstein tarafından davet edilmiştir. Taylor 1998 yılında bu yana Küreselleşme ve Dünya Kentleri Araştırma (Globalization and World Cities (GaWC)) Ağı'nın kurucusu ve yöneticisi olarak çalışmıştır. 2004 yılında İngiliz Akademisi'ne kabul edilmiştir.

Yazarın çalışmaları seçimlerin nicel analizlerinden finans hizmetlerinin incelenmesine kadar geniş bir alana yayılmış olsa da, coğrafya alanı içerisinde en iyi bilindiği konu siyasal coğrafya ile ilgili konulara dünya sistemleri analizini uygulamasıdır. Yazarın bu çalışmaları, siyasal coğrafyanın 1960'lı yıllarda can çekişen bir alt disiplin olarak kabul edildiği göz önüne alındığında, oldukça önemlidir. Taylor'ın çalışmaları bu alanı 1980'li ve 90'lı yıllarda canlandıran teoriye dayalı yaklaşımların gelişimini sağlayan itici güçlerden birisidir. Yazarın çalışmaları aynı zamanda devletlerin ve siyâsî iktidarların dünya sistemleri perspektifinden analizine de katkı

yapmıştır. Dünya sistemleri perspektifinin 1970'li ve 80'li yıllardaki orijinal hâlinin küresel ekonomi içerisinde devletlerin işleyişine dair oldukça sınırlı açıklamalar sağladığının genel anlamda kabul edildiği göz önüne alındığında, Taylor'ın 1980'li yılların başlarından bu yana yaptığı çalışmalar siyasal teori içerisindeki önemli eksikliklerin giderilmesine yardımcı olmuştur. Buna ek olarak, küreselleşme koşulları altındaki dünya kentleri üzerine yaptığı çalışmalar devlet merkezli jeopolitik anlayışlara meydan okumayı amaçlamış ve kentsel ve siyâsî coğrafyacılar arasında faydalı diyaloglar üretmiştir.

Mekânsal Katkıları

Taylor'ın erken dönemde yaptığı çalışmaların çoğunluğu seçim coğrafyaları ile ilgili teorik ve metodolojik konulara yönelikti (Johnston ve Taylor, 1979). Fakat dünya sistemleri analizini siyâsî coğrafyaya dâhil etmesi (1981, 1982) sadece seçim coğrafyalarının yeniden kavramsallaştırılmasını gerektirmemiş, aynı zamanda bölge ve yönetişim kavramlarının da yeniden ele alınmasını sağlamıştır. Taylor devletlere ait dünya sistemlerinin merkez, yarı-çevre ve çevre olarak ayrılması ile işe başlamaktadır. Bu üçlü bölünme devletlerin sınırları içerisinde hâkim olan ekonomik süreçlerin türlerine işaret etmektedir. *Merkezî* ekonomik süreçler teknolojik açıdan görece gelişmiştir ve yüksek maaşlı çalışanlara sahiptir; çevredeki ekonomik süreçler bundan farklı bir biçimde teknolojik anlamda gelişmemiştir ve düşük ücretli işler sağlamaktadır. Kendi bölgeleri içerisinde yüksek ücretli/*ileri teknoloji* süreçleri barındıran sınırlı sayıda devlete "merkez devlet" denilmektedir. Bölgelerin düşük ücretli/*temel teknolojik* süreçleri barındıran ve sayıca çok daha fazla olan devletler "çevre devlet" olarak anılmaktadır. Bunlar arasında, sayıca az fakat siyâsî açıdan oldukça önemli olan, hem merkezdeki hem de çevredeki devletlerin özelliklerine sahip "*yarı-çevre*" devletler yer almaktadır.

Taylor'ın dünya sistemlerine ait bu üçlü bölünmeyi seçim coğrafyalarına uygulaması (1986) siyâsî-seçimsel süreçlerin farklı türlerinin öneminin devletlerin hiyerarşik küresel yapı içerisindeki pozisyonları ile ilişkili olarak yeniden düşünülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Taylor özellikle belirli devletler içerisinde hâkim olan liberal, çok partili demokrasilerin ve diğer ülkelerde bu siyâsî biçim-

lerin yokluğunun en iyi şekilde devletlerin ekonomik ideolojileri veya kültürel tarihleri gibi içsel özellikleri yerine küresel hiyerarşi içerisindeki pozisyonları ile açıklanabileceğini iddia etmiştir. Çok partili liberal demokratik sistemler küresel ekonominin merkezindeki devletlerde görülmektedir –ve Taylor'ın "liberal demokratik devletler" olarak adlandırdığı grubu oluşturmaktadır– çünkü bu devletler içerisindeki yüksek refah oranı yeniden dağıtım politikalarına izin vermektedir. Seçimlere geniş katılım merkez devletler içerisindeki partilerin geniş seçim çevrelerinin belirli taleplerini karşılarken kapitalist sınıfın iktidarını yeniden ürettiklerini göstermektedir. Çevre ülkelerde bundan farklı olarak yeniden dağıtım için büyük miktarda kaynak olmaması seçkin kesimleri yeniden dağıtım için demokratik talepler doğurabilecek geniş tabanlı katılımı sınırlama veya engelleme konusunda cesaretlendirmektedir. Dolayısıyla merkezden farklı olarak çevre ülkelerinde askerî diktatörlükler gibi demokratik talepleri sınırlandıran rejimler daha fazla gözlemlenmektedir. Dahası bu tür demokratik olmayan yönetim biçimleri özellikle yarı-çevre ülkelerde yaygındır, çünkü bu ülkeler sermaye birikimini merkezdeki devletleri ekonomik anlamda "yakalayabilmek" adına artırmak için emeğin sömürülmesini en çoğa çıkarırken siyâsî baskıyı bir araç olarak kullanmaktadır (Taylor, 1986; Taylor ve Flint, 2000: 38, 235–85).

Bu iddianın önemi, ortodoks kalkınma teorisi içerisinde önemli rolü olan "kalkınmacılık" anlayışına meydan okumasıdır. Bu anlayış, çevre ülkelerin demokratik olmayan biçimlerde yönetilmelerinin, mevcut durumda gelişmiş olan liberal demokrasilere oranla gelişmenin önceki safhalarında olduklarını ve zaman içerisinde onları "yakalayacaklarını" varsaymaktadır. Taylor'ın iddiası, buna zıt bir biçimde, küresel kapitalizmin doğasında var olan sosyoekonomik eşitsizliklerin tüm devletlerin bu "yakalama" süreçlerini eş zamanlı olarak yaşamasını engellediğinin altını çizmektedir. Dünya sistemleri perspektifinden, küresel kapitalist ekonomi sistematik ve kaçınılmaz olarak hem sosyal hem de mekânsal anlamda hiyerarşiktir. Böyle bir hiyerarşi her zaman sistemin aşağısında ve yukarısında yer alanlar için farklı siyâsî olasılıklar üretecektir, çünkü yeniden dağıtım alanındaki olasılıklar da farklı olacaktır. Dolayısıyla küresel ekonominin çevresinde veya yarı-çevresinde yakın dönemlerde resmî biçimde demokratik gelişmeler yaşansa bile, Taylor'a göre bunlar büyük ölçüde istikrarsız olma eğilimindedir ve geri dönüşler

oldukça kolay biçimde ortaya çıkabilir (Taylor ve Flint, 2000: 281–5).

Taylor'ın seçim siyasetini kuramsallaştırmasının yanı sıra dünya sistemleri analizine yaptığı önemli bir katkı, modern bölgesel devletin gelişimini ve küresel ekonomi ile olan ilişkisini kuramsallaştırmasıdır. Dünya sistemleri analizini kullananlar için kapitalist dünya sistemi mekânsallık anlamında birbirlerinden oldukça farklı olan iki yapısal özelliğe sahiptir:

1. Avrupa'da on altıncı yüzyılda geliştirilen ve yirminci yüzyılda tamamen küresel hâle gelen küresel meta zincirlerine dayalı kapitalist pazar ekonomisi ve

2. Sınırlı coğrâfî kapsamı olan fakat küresel kapitalist birikim sürecinin devamında önemli işlevlere sahip devletlerden oluşan bir sistem.

Wallerstein belirli sınırlara sahip devletin kapitalist birikimin kolaylaştırılması için gerekli olduğunu kuramsallaştırsa da erken dönemlerde yaptığı çalışmalarda bağımsız devletlerin uluslararası sistemlerinin doğasına ilişkin geniş kapsamlı tartışmalar sunmamıştır. Taylor'ın çalışmaları diğer dünya sistemleri kuramcılarının çalışmaları ile birlikte (ör. Chase-Dunn, 1989; Arrighi, 1990) bu boşluğu doldurmaya yardımcı olmuştur. Taylor, özellikle, modern devletlerin, devlet *sisteminin* siyâsî-bölgesel gelişimi ile ilişkili olarak var oldukları yöntemi kuramsallaştırmıştır. Taylor, birçok devlet teorisinin (kapitalist devletle ilgili Marksist teoriler de bunlara dâhildir) devletlerin gelişimine dair koşulları ele alırken *içsel* siyâsî ekonomik şartlara odaklandığını (örneğin ülke içerisindeki sınıf yapısı) fakat modern devletleri var olmaları için gerekli olan *dışsal* koşullar olmadan anlayamayacağımızı vurgulamaktadır. Özellikle kapitalizmin yükselişi ile gelişen modern devletler kendi sınırları içerisinde denetimi ve bağımsızlığı ellerine almışlardır. Bu koşul sadece diğer devletler onların bağımsızlığını tanıdığında anlam kazanmaktadır. Karşılıklı tanıma şartını Taylor "devletler arasılık" kavramı ile tanımlamaktadır ve yazarın çalışmaları sadece bu süreci değil aynı zamanda tarihsel sosyal bir inşa olduğuna vurgu yaparak evrimini de incelemiştir (Taylor, 1994, 1995a).

Taylor, modern devletlerin tarihsel açıklamalarını geliştirirken kapitalist devletler arası sistemin önemli bir özelliğini birçok yerde vurgulamıştır; "hegemonik" olarak tanımlanabilecek olan ve tek bir

devletin tüm sisteme hükmettiği üç dönem. İtalyan kuramcı Antonio Gramsci'nin fikirlerinden hareketle hegemonya kavramı, sorgulanan devletlerin yaratabildikleri rıza ile olduğu kadar uygulayabildikleri cebrî yöntemlerle diğer devletleri yönetmesidir. Taylor tarihsel kapitalizmin belirli dönemlerinde üç adet hegemonyacı devlet ortaya çıktığını, her birinin o döneme ait kapitalizm biçimlerini ve teknolojilerini kullandığını belirtmektedir: İlk olarak on yedinci yüzyıldaki ticarî kapitalizm döneminde gemicilik ve gemi yapımı ile ilgili teknolojilerdeki hegemonyasına dayanarak Birleşik Eyaletler (Hollanda); ikinci olarak, sanayi kapitalizminin öne çıktığı on dokuzuncu yüzyılda makineleşme ve üretim süreçlerindeki hegemonyasına dayanarak İngiltere; üçüncü olarak tüketim kapitalizminin yaşandığı yirminci yüzyılda seri üretim ve iletişim teknolojileri alanındaki hegemonyasına dayanarak ABD (Taylor, 1996).

Taylor'a göre bu devletlerin hegemonyacı liderlik dönemleri ayrıca hegemonyacı güçlerin pratikleri tarafından tanımlanan ve dünyanın geri kalanına sunulan modernlik anlayışına dair belirli algılarla da ilişkilidir. Dolayısıyla on yedinci yüzyıldaki takipçiler ticarî anlamda Hollandalılar gibi olmaya çalışırken, on dokuzuncu yüzyıldaki takipçiler sanayi alanında İngilizleri örnek almaya çalışmış, yirminci yüzyıldaki takipçiler ise tüketiciliğe katılım yolu ile Amerikalılar gibi olmaya çalışmışlardır (Taylor, 1999; Slater ve Taylor, 1999). Taylor'ın "temel moderniteler" olarak tanımladığı bu dönemler, dünya sistemleri perspektifinden bakıldığında kültürün, tıpkı ekonomi ve siyaset gibi, küresel ölçekte ülkelerin birbiri ile olan bağlantılarının altını çizen bir lens üzerinden anlaşılması gerektiğini göstermektedir.

Bağımsız devletlerin uluslararası sistemlerinin sosyal anlamda inşası ve çeşitli hegemonyalar ve "temel modernitelerden" oluşan seri boyunca olan hareketi Taylor'ın geliştirdiği bir tema kümesi için oldukça önemlidir. Dünya sistemleri analizinde devlet ne kapitalizm içerisinde önemli bir oyuncudur ne de toplumsal süreçleri kontrol altında tutan güçlü bir aktördür. Dünya sistemleri görüşünü benimseyen küreselleşme ile ilgili yakın dönemde yapılan çalışmalar küreselleşmeyi, bazı durumlarda, ulus aşırı ekonomik güçlerin devletin gücüne üstün gelmesi biçiminde nitelemektedir. Taylor diğer dünya sistemleri analizcileri gibi "ulus devletin ölümü" tezini basite kaçmak olarak nitele

yerek reddetmektedir, fakat aynı zamanda kapitalist dünya sisteminin yapısında devam eden değişimlerin siyâsî iktidarlarda ve onların işleyiş biçimlerinde değişimlere neden olduğunu kabul etmektedir.

Yi-Fu Tuan (Tuan, 1977) tarafından yapılan bir ayrımı kullanan Taylor, mekân (sermaye ve malların aktığı soyut alanın genişlemesi) ve yer (insanların anlamlar yarattığı ve günlük var oluşlarını sürdürdükleri yaşanan çevre) arasında kayda değer bir gerilim olduğunu iddia etmektedir. Yazar buna örnek olarak dünya sisteminin iki temel kurumu arasındaki ilişkiyi çevreleyen belirsizlikleri ve gerilimi vermektedir: Ulus devletler ve haneler. Her iki kurum da tarihsel olarak küresel kapitalizmin baskıları ve duygusuz rekabetçiliği karşısında güvenli yerler olarak tanımlanmaktadır. Fakat giderek artan biçimde bu yerler içlerinde yaşayan insanlar tarafından "kafes" olarak tanımlanmakta, modernite süreçleri ile yerden ziyade mekânlara dönüştürülmektedir. Dolayısıyla ulus devletler, özellikle ırk veya etnik köken anlamında azınlık olan gruplar için şiddetin ve baskının en sert biçimlerini uygulayan araçlar gibi görünürken, haneler kadınlara karşı uygulanan korkunç vahşetin mekânları olarak kabul edilmektedir (Taylor, 1999, 2000a).

Son yıllarda modern kurumların negatif özellikleri karşısındaki farkındalığın artması ile küresel kapitalizme (ve devletler ile ataerkil haneye) karşı yerelliği ve yerel direnişi savunan hareketler ortaya çıkmıştır. Taylor'a göre bu durum dünya sistemi içerisindeki bir dönüşüm sürecine işaret etmektedir. Özellikle devletler artık ilerici sosyal aktörler tarafından özgürleşmenin araçları olarak görülmemektedir. Daha ziyade sosyal hareketler yerel, yer tabanlı projeler içerisinde çalışmakta, zaman zaman ulus aşırı bağlar oluşturmakta, ulus devleti pas geçmektedirler. Bu gelişmeler karmaşık çok ölçekli bir siyasetin oluşumuna sebep olmaktadır. Taylor genel anlamda küresel ölçeğin dünya sistemleri süreçlerinin gerçekliği karşısındaki farkındalığın bir nesnesi olarak oluştuğunu, ulus ölçeğinin ulus devletlerin egemen ideolojileri tarafından oluşturulduğunu, yerelin ise yaşanan günlük deneyimler ile üretildiğini iddia etmektedir (Taylor, 1982; Taylor ve Flint, 2000: 42–6). Fakat ulus devletlerin ideolojik güçlerine karşı muhalefet arttıkça yerel ve küresel süreçler arasındaki bağlantılar daha önemli bir hâle gelmektedir.

Taylor bu dönüşümün altını iki açıdan çizmektedir. İlk olarak John Friedmann tarafından 1980'li yıllarda geliştirilen "dünya kentleri" hipotezi ve Manuel Castells'in ağ toplumu fikirlerinden yararlanarak, küresel ekonomi içerisindeki ekonomik etkileşimlerin giderek küresel anlamda egemen kentler arasındaki (devletlerden ziyade) sermaye, insan ve bilgi akışları tarafından oluşturulduğunu göstermektedir (Taylor, 1995b, 2000b, 2004). İkinci olarak, ABD'nin hegemonyası altındaki küresel tüketici kapitalizminin yayılmasının ekolojik olarak sürdürülebilir olmadığını ve giderek genişleyen küresel sermaye akışlarının mekânları ile yaşanabilir yerlerin yok edildiğini belirtmektedir. Dolayısıyla ekolojik sorunlar "nihai mekân-yer gerilimini" oluşturmaktadır ve ilerici, yer tabanlı ve aynı zamanda ulus aşırı biçimlere sahip aktivizm ile küresel şirketler ve devletlerin uyguladığı mekânsal hegemonyaya meydan okuyan yeni tepkileri ortaya çıkarmaktadır (Taylor ve Flint, 2000: 366–7).

Taylor, bu görüşlerini dünya kentleri ile ilgili araştırmaları ile geliştirmiştir. Taylor ve GaWC araştırma ağında yer alan diğer katılımcıları Friedmann tarafından geliştirilen "dünya kentleri hipotezi"nin teori anlamında güçlü fakat veri anlamında zayıf olduğunu belirterek önemli kentlerde yer seçen şirketlerin (özellikle muhasebe, reklam, finans ve hukuk gibi alanlarda gelişmiş hizmetler sunan şirketler) ulus aşırı eylemlerini incelemeye fırsat veren analizler ve geniş veri setleri geliştirmişlerdir. GaWC verileri ve internet sayfalarında sunulan analizler Taylor tarafından kentlerin küresel hiyerarşisinin günümüzde daha az rekabetçi olduğu ve bazı açılardan daha önceki kentsel hiyerarşilere ilişkin kuramsallaştırmalarda belirtilenden daha fazla iş birliği içerdiğini ortaya koymak için kullanılmıştır. Buna rağmen dünya kentleri arasında küresel güneye oranla küresel kuzeyden çok daha fazla kent yer almaktadır (Taylor, 2004). Jane Jacobs'ın kentlerdeki "işlere" ilişkin fikirlerini geliştiren Taylor kentlerin küresel ekonomi içerisindeki rolüne ilişkin ilgi çekici görüşler ortaya atmış, bağıntısallıklarını ve onları dünya kentleri ağında iç içe geçiren akışları vurgulamıştır.

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Taylor'ın çalışmaları sosyal bilimler içerisinde bütüncül küresel

bir perspektifin önemini vurgulamak için faydalı olmuştur. Geçmişte birçok coğrafyacı, bölgeler gibi varlıkları görece bağımsız bir varoluşa sahipmişçesine ele alırken (örneğin alanın biyo-fiziksel özelliklerine dayanan bir biçimde) Taylor'ın çalışmaları birçok kanıksanmış coğrâfî kavramın (hane, yerellik, bölgeler, devletler, dünya bölgeleri, ölçek) toplumsal ve tarihsel olarak üretildiğini iddia eden "sosyal konstrüktivist" yaklaşımların gelişiminde pay sahibi olmuştur (Taylor, 1991b). En önemlisi, Taylor'un çalışmaları bu olguların *birbirleri ile ilişkili biçimde nasıl üretildiğini* göstermiştir: Taylor'a göre sorgulanan olguları anlamanın tek yolu onları parçası oldukları küresel bütün ile ilişkili biçimde anlamaktır.

Fakat bu noktada, Taylor'un ve dünya sistemleri analizcilerinin sosyal gerçekliğin inşa edilen karakterine ve bu konunun diğer önde gelen sosyal konstrüktivist açıklamalarda ele alınışına olan yaklaşımını çevreleyen önemli bir ihtilaf bulunmaktadır. Son yıllarda, bu sosyal konstrüktivist yaklaşımların bazı önemli örnekleri postmodernist ve postyapısalcı felsefeler ile ilişkilendirilmiştir. Bu "post" ön ekli yaklaşımların çoğu büyük ölçekli, birleşik bütünlerin varlığına karşı şüpheyle yaklaşmıştır (örneğin küresel kapitalist ekonomiler veya ulusal sosyal oluşumlar) ve dolayısıyla bu tür bütünler şeklinde kuramsallaştırmalara karşı çıkmıştır. Dünya sistemleri analizi ve "post" ön ekli teori sosyal inşaya ve tarihsel olumsallığa çok farklı iki yaklaşımı temsil etmektedir.

Taylor, sosyal teori hareketi ve eleştirel jeopolitik üzerinden siyâsî coğrafyanın yeniden canlanmasına değinirken açık bir biçimde bu farkı kabul etmektedir. Gordon Clark ve Michael Dear'ın devlet araçları ve bunların çeşitli yasal ve ideolojik rolleri üzerine olan çalışmalarında örneklendirdiği sosyal teori hareketi (Clark ve Dear, 1984) Taylor'a göre dünya sistemleri teorisine zayıf olduğu alanlarda önemli katkılar yapmaktadır (örneğin devletlerin iç yapılarının detaylı analizlerinde) fakat devletlerin sistem içerisindeki konumlarının önemini gözden kaçırmaktadır (Taylor, 1991a: 394–7). Gearóid Ó Tuathail (1996) gibi postyapısalcı yazarlar tarafından devlet iktidarı ve temsil pratikleri gibi konularda ortaya konulan eleştirel jeopolitik Taylor'a göre devlet iktidarı ve siyâsî muhalefetin belirli boyutlarını anlama konusunda faydalı katkılar yapmaktadır fakat geçerli bir analiz ortaya koyabilmek için bir araya getirilmesi gereken geniş bir jeopolitik analiz setinin sa-

dece bir parçası ile ilgilenmektedir (Taylor ve Flint, 2000: 50, 102–4). Dolayısıyla Taylor'ın bakış açısına göre dünya sistemleri analizcileri ve post ön ekli teorileri kullananlar arasındaki tartışma siyâsîleşmiş mekân ve yer üzerine olan eleştirel düşünceyi daha da ileriye itebilecek "yaratıcı bir gerilim" yaratmaktadır.

Bu "yaratıcı gerilim" Taylor ve dünya kentleri üzerine yaptığı çalışmaları eleştirenler arasındaki fikir değiş tokuşlarında da görülmektedir. Jenny Robinson (2006) Taylor'ın yaklaşımını ve GaWC'nin projesini dünya kentlerinin önemini gereğinden fazla vurgulamak ve çok sayıdaki "sıradan kentin" önemini görmezden gelmekle, ileri üretici hizmetlerine aşırı vurgu yaparken diğer ekonomik aktivitelerin önemini ihmal etmekle eleştirmiştir. Robinson'a göre GaWC tarafından üretilen dünya kentleri listeleri, dünya kenti statüsünün kentsel siyâsî girişimciler tarafından kullanılmasını cesaretlendirmekte, aynı zamanda alternatif kalkınma olasılıklarını engellemektedir. Taylor ileri üretici hizmetlerine ait verilerin dünya kenti oluşumunu analiz etmek için temel olarak alınmasının kısıtlamalarını kabul etmiştir ve daha yakın dönemde yapılan GaWC projeleri dünya kentleri veri setine dâhil edilen aktivitelerin kapsamını genişletmiştir. Dünya sistemleri yaklaşımları ve postkolonyal teori arasındaki teorik farklılıklar bu tartışmanın zeminini teşkil etse de hem Taylor hem Robinson, postkolonyal olan ve diğer kentleri küresel sermaye için önemli "komuta ve kontrol" merkezleri olma konusunda geride bırakarak başarılı olma çabasındaki kentsel siyâsî girişimcileri engelleyen bir kentsel geleceğin yaratılmasının önemi konusunda anlaşmışlardır. Bu noktada ortaya çıkan temel sorular taktikseldir ve alternatif kalkınma olasılıklarının yerel eylemler yolu ile üretilip üretilemeyeceği veya dünya sistemleri analizinin iddia ettiği gibi "tabandan gelen küreselleşme" (alternatif kalkınma projelerini bölgeler ve ölçekler arasında ilişkilendiren bir küreselleşme) ile küresel sermayenin gücüne karşılık vermeyi gerektirip gerektirmediği ile ilgilenmektedir. Devam etmekte olan bu sorun sosyal adalet için savaşan sosyal hareketler için çok önemli olduğu kadar akademi içerisinde de aynı öneme sahiptir.

Jim Glassman, British Columbia Üniversitesi

Taylor'ın Önemli Çalışmaları

Taylor, P. J. (1981) 'Political geography and the world-economy', A. D. Burnett & P. J. Taylor (eds), *Political Studies from Spatial Perspectives*. New York: Wiley. s. 157–72.

Taylor, P. J. (1982) 'A materialist framework for political geography', *Transactions of the Institute of British Geographers*, NS 7 (1): 15–34.

Taylor, P. J. (1986) 'An exploration into world-systems analysis of political parties', *Political Geography Quarterly*, 5 (4), supplement: 5–20.

Taylor, P. J. (1991a) 'Political geography within world-systems analysis', *Review*, 14 (3): 387–402.

Taylor, P. J. (1991b) 'A theory and practice of regions: the case of Europes', *Environment and Planning D: Society and Space*, 9 (2): 183–95.

Taylor, P. J. (1994) 'The state as container: territoriality in the modern world-system', *Progress in Human Geography*, 18 (2): 151–62.

Taylor, P. J. (1995a) 'Beyond containers: internationality, interstateness, interterritoriality', *Progress in Human Geography*, 19 (1): 1–15.

Taylor, P. J. (1995b) 'World cities and territorial states: the rise and fall of their mutuality', P. Knox & P. J. Taylor (eds.) *World Cities in a World-System*. Cambridge: Cambridge University Press. s. 48–62.

Taylor, P. J. (1996) *The Way The Modern World Works: World Hegemony to World Impasse*. London: Wiley.

Taylor, P. J. (1999) *Modernities: A Geohistorical Interpretation*. Cambridge, UK and Minneapolis: Polity and University of Minnesota Press.

Taylor, P. J. (2000a) 'Havens and cages: reinventing states and households in the modern world-system', *Journal of World-Systems Research*, 6 (2) : 544–62.

Taylor, P. J. (2000b) 'World cities and territorial states under conditions of contemporary globalization', *Political Geography*, 19 (1): 5–32.

Taylor, P. J. & Flint, C. (2000) *Political Geography: World-Economy, Nation-State and Locality* (4th edition). Harlow: Prentice Hall.

Taylor, P. J. (2004). *World City Network: A Global Urban Analysis*. New York and London: Routledge.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Arrighi, G. (1990) 'The three hegemonies of historical capitalism', *Review*, 13 (3): 365–408.

Chase-Dunn, C. (1989) *Global Formation*. Oxford: Blackwell.

Clark, G. L. & Dear, M. (1984) *State Apparatus*. Boston: Allen and Unwin.

Friedmann, J. (1986) 'The world city hypothesis', *Development and Change*, 17 (1): 69–84.

Globalization and World Cities Research Network (GaWC) (nd). GaWC internet sayfası, www.lboro.ac.uk/gawc/

Johnston, R. J. & Taylor, P. J. (1979) *Geography of Elections*. London and New York: Croom Helm and Holmes & Meier.

Ó Tuathail, G. (1996) *Critical Geopolitics*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Robinson, J. (2006). *Ordinary Cities: Between Modernity and Development*. New York and London: Routledge.

Slater, D. & Taylor, P. J. (eds.) (1999) *American Century: Consensus and Coercion in the Projection of American Power*. Oxford: Blackwell.

Tuan, Y.-F. (1977) *Space and Place*. London: Edward Arnold.

55 Nigel Thrift

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Ekonomik, kentsel ve kültürel coğrafyanın kesişim noktasında araştırmalar yapan Nigel Thrift, disiplinin en yaratıcı, en kolay anlaşılan ve en üretken yazarlarından birisi olarak tanınmaktadır; yazar coğrafya disiplini içerisinde en çok referans verilen beş yazardan bir tanesidir. Thrift oldukça uzun bir seri makale ve kitapla, alanın birçok kısmına önemli katkılarda bulunmuştur: Coğrâfî düşüncenin tarihi, yapılaşma teorisi, yeni bölgesel coğrafya, zaman coğrafyaları, post-Fordizm, küreselleşme, finans ve bankacılık coğrafyaları, aktör-ağ teorisi, temsil ötesi teori ve edimsellik.

Thrift 1949 yılında Bath kentinde dünyaya gelmiştir. Lisans derecesini Aberystwyth, Galler'de, doktora derecesini 1979 yılında Bristol Üniversitesi'nde almıştır. Kısa bir süre Leeds'de (1976– 1977) çalışmış, dört yıl boyunca (1979–1983) Avustralya Ulusal Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak bulunmuş, üç yıl (1984–1987) Lampeter, Galler'de yer alan Saint David Üniversitesi'nde okutman olarak çalışmıştır. 1987 yılında Bristol'a coğrafya bilimleri profesörü olarak dönmüştür. 2003 ve 2006 yılları arasında Oxford Üniversitesi'nde araştırmalardan sorumlu rektör yardımcısı olarak görev yapmıştır. 2006 yılında Warwick Üniversitesi'nde rektör yardımcılığı görevini üstlenmiştir. Dünyanın farklı yerlerindeki çeşitli kurumlarda eğitim veren ve araştırmalar yapan Thrift, Sosyal Bilimler Öğrenim Dernekleri Birliği akademisyenliği, İngiliz Akademisi üyeliği gibi unvanlarının yanı sıra Helsinki Üniversitesi Madalyası ve Kraliyet Coğrafya Topluluğu Edward Heath Ödülü sahibidir. Çok sayıda doktora öğrencisine danışmanlık yapmış, önemli araştırma fonları elde etmiş, birçok derginin editörlüğünü

yapmıştır. *Environment and Planning A* dergisinin editörlüğünü yapmaktadır ve 1982 yılında *Environment and Planning D: Society and Space* dergisinin kurucuları arasında yer almıştır. Thrift'in coğrafyaya ve diğer disiplinlere yaptığı katkının bir ölçütü ortaya koyduğu çok büyük miktardaki külliyatıdır: 1975 ve 2009 yılları arasında hakemli akademik dergilerde 110 makalesi (ortak yazarlı olanlar da bu sayıya dâhildir), 100 kitap bölümü, 39 kitap (yazar, editör, ortak editör olarak) yayınlanmıştır. Şüphesiz sadece sayılar, bu çalışmaların çeşitliliğini, derinliğini ve etkisini anlatmakta yetersizdir.

Thrift bir ekonomik coğrafyacı olarak endüstriyel bağlantılar, pazarlar ve çok uluslu şirketlere dair yaptığı analizler ile ünlenmiştir (Taylor ve Thrift, 1986) ve ilk başlarda Avustralya örneğine yoğunlaşmıştır. Ayrıca orta çağdan günümüze kadar değişen bağlamlarda zaman coğrafyalarına ve özellikle malların üretimi ve sermaye birikimi konularına olan ilgisi de önemlidir (Thrift, 1988); E. P. Thompson'ın fabrika zamanının sosyal dinamiklerini ortaya koyduğu önemli çalışmasından esinlenen bir ilgidir.

Fakat Thrift'in coğrafya alanında önde gelen teorisyenler arasında girmesi 1980'li ve 90'lı yıllarda sosyal teorinin filizlenmesi ile olmuştur. Thrift'in çalışmalarında yapısalcı olmayan Marksist yaklaşımların esintisi görülmektedir; eserlerinde daha sonraki dönemlerde sınıf tabanlı olmayan sosyal determinasyonu da içine alacak şekilde genişlettiği bir sınıf vurgusu yer almaktadır (Thrift ve Williams, 1987). Thrift uzun zaman boyunca coğrafyaların insanlar tarafından pratik ve önceden belirlenen söylemsel yöntemlerle üretildiği konusunda ısrarcı olmuştur. Anthony Giddens'ın yapılaşma teorisini coğrafya alanı ile tanıştırma konusunda öncü olmuştur (Thrift 1985a; 1993a). "On the determination of social action in space and time" isimli makalesi (Thrift, 1983) hem yapılaşma teorisini sosyal bilimlerdeki "mikro-makro" ayrımlarının daha genel entelektüel bağlamı içerisine yerleştirmiş hem de bölgesel coğrafyanın yeniden inşasına işaret etmiştir. Onun çalışmaları coğrafyacıları bilinç, öznellik ve kimlik ile ilgili şimdiye kadar sorulan soruları daha ciddiye almaları konusunda zorlamaktaönemli rol oynamıştır (Pile ve Thrift, 1995).

İki ciltlik *New Models in Geography* (Peet ve Thrift, 1989) eseri siyasal iktisadın coğrafya alanı içerisinde merkezî ve önemli bir statüye

sahip olmasının müjdecisidir. Daha çok, sınıf ile ilgilenen geleneksel yorumları yeni alanlara taşıyan bu kitap içerisindeki makaleler doğanın, devletin, toplumsal cinsiyetin, eşitsiz gelişmenin, ulus devletin, kentleşmenin, ırkın, kültürün ve postmodernizmin üretimi ile ilgili kapsamlı incelemeler sunmaktadır.

Thrift kariyeri boyunca ekonomik ve sosyal faaliyetlerin yoğun çekirdeği olarak kentlerden, küreselleşmenin sunduğu değişken ekonomik kalkınma olasılıklarından (Thrift, 1987), bu değişimlerin sebep olduğu kentsel formdaki ve yaşamdaki dönüşümlerden etkilenmiştir (Pile ve Thrift, 2000). Kentler, özellikle bilgiye dayalı "yumuşak kapitalizm" ekonomilerinin egemen oldukları kentler, anlamın olumsal kümelenmesi olarak sosyal yaşamın değişen dinamiklerini hem yansıtır hem de tayin ederler (Amin ve Thrift, 2002).

Thrift'in küreselleşmenin farklı bölgesel etkileri üzerine olan ilgisi bir seri örnek olay çalışması yapmasına sebep olmuştur. Yazar küreselleşme karşısında İngiliz mekân-ekonomisinin yeniden yapılanması ve Londra büyükşehir bölgesinin yükselişinin de dâhil olduğu sosyal ve bölgesel kutuplaşma üzerine kapsamlı çalışmalar yapmıştır (Thrift, 1987). Yazar ayrıca çeşitli bağlamlarda diğer Avrupa bölgelerini de incelemiştir (Amin ve Thrift, 1992); gelişmiş post-Fordist üretim sistemlerinin niteliği olan ve lider yenilikçi bölgelerde görülen yoğun insan ağlarının yükselişi de bu çalışmalara dâhildir. Thrift ayrıca Pasifik Asya üzerine de (özellikle Vietnam (Forbes ve Thrift, 1987; Thrift ve Forbes, 1986) kapsamlı çalışmalar yapmıştır. Bu ampirik analizler bölgelerin sadece ontolojik anlamda değil (örneğin ampirik analiz birimleri olarak), aynı zamanda epistemolojik anlamda da (örneğin hiçbir toplumsal süreç farklı yerlerde benzer biçimde kendisini göstermemektedir) önemli olduğuna dair ısrarına katkıda bulunmuştur.

Bu düşünce tarzı, yerel özgünlüklerin önemli olduğunda ısrar eden ve sayıları giderek artan coğrafyacılar arasında oldukça tutulmuştur. 1980'li yıllar boyunca "yeni bölgesel coğrafya" yukarıdan aşağıya küresel siyasal iktisat ve "aşağıdan yukarıya" yaşayan aktörler ve günlük yaşama ilişkin kaygılar arasında bağlantılar geliştirmiştir. Thrift coğrafya alanındaki bu görüşün gelişiminde önemli rol oynamış, aynı zamanda bölgesel analizlerin tanımı gereği yeniden üretilen ampirizm dışında bir

işe yaramayacağını iddia eden pozitivist ve Marksist eleştirilere karşı bu görüşü savunmuştur. Fakat yeniden oluşturulan bölgecilik, bölgeler arasındaki bağlantılara, onların küresel iş bölümündeki yerlerine, mekânsal ölçeğin üretimi ile ilgili zorlu konulara çok dikkat ediyor ve teorik anlamda onlardan faydalanıyordu. Yeni bölgecilik yerel özgünlüğü akademik araştırma için geçerli bir nesne hâline getirmiş, yerelin önemli olduğunu ve hiçbir toplumsal sürecin farklı zaman-mekân bağlamında aynı şekilde ortaya çıkmadığını göstermiştir. Sosyal teori için bölgelerin yeniden ortaya çıkışı, disiplinin, bu alanları dolduran ve "onları işleten" yerel aktörlerin karmaşık dinamiklerini ele almasını gerektiriyordu: Dolayısıyla yerellik okulu ve yapılaşma teorisinin günlük yaşam üzerine olan odağı karşılıklı olarak tamamlayıcıydı. Fakat bu bağıntısal materyalist bakış açısı küresel "akışlar mekânının" sahipsiz bir mekânda sürüklenmediğine dair fikre bağlıydı: Daha ziyade bilgi ve güç ağları içerisinde yer alan insanlar tarafından inşa edilen küresel akışlar ve bağlantılar sürekli değişen yapısal bağlamın birer parçasıydılar.

Yerel ve küresel arasındaki kesişim noktaları ile ilgili bu kaygı yazarın çalışmalarına en soyut ve küreselleşmiş ekonomik sektör olan finans üzerinden girmiştir. Thrift bu konu ile ilgili olarak Andrew Leyshon ile üretken bir iş birliği içerisine girmiş ve uluslararası finansal sistem, İngiliz finans sermayesi, Londra'daki bankacılık ağları ile ilgili çalışmalara imza atmıştır (Leyshon ve Thrift, 1997; Thrift ve Leyshon, 1992; 1994). Bu çalışmalar, elektronik paranın ve ulusal kuralsızlaştırmanın etkilerini ortaya koyarken eş zamanlı olarak güven ve yüz yüze iletişime dayalı kişiler arası ilişkilerin oynadığı önemli rollere ve yerel çevrenin, güvenin ve kurumsal yapının oynadığı önemli fakat çoğunlukla görmezden gelinen rollerine (örneğin finansal değiş tokuşların her zaman ve her yerde içine gömülü olduğu kültürel bağlam) vurgu yaparak parayı gizeminden arındırmıştır. Dolayısıyla para, en karmaşık elektronik biçiminde bile, soyut bir ekonomik ilişkiden çok daha fazlasıdır, çünkü paranın gücü sembolik değerinde ve sosyal gücün ulusal ve küresel dağılımı ile olan bağlantısında yatmaktadır (Thrift, 2001). Tüm toplumsal ilişkiler gibi finans sistemleri de kaçınılmaz biçimde farklı zamanlardaki ve farklı yerlerdeki belirli sosyokültürel pratikler yolu ile söylemsel biçimde oluşturulmaktadır. Bu tür bir yaklaşım

aktörlerin yer almadığı soyut bir anlayışın egemen olduğu bir konuya çok ihtiyaç duyulan insânî özellikleri kazandırmıştır ve "yumuşak" yönetsel kapitalizmin yeni biçimlerinin tüm karmaşıklıkları ile anlaşılabilmesi için çok önemlidir.

Thrift daha yakın dönemde özellikle öznellik, kimlik, dil, temsil, söylem ve edimsellik ile ilgili olduğu için coğrafyacıların postyapısalcılığın çeşitli biçimleri ile tanışmasında önemli rol oynamıştır (Thrift, 2000; 2007). Yazar kendisini hiçbir zaman postmodern olarak nitelememesine rağmen, teorik yönelimleri geniş meta-teorilere güvenmediğini, yerel özgünlükleri takdir ettiğini, toplumsal yapıların ve değişimin doğaları gereği açık uçlu ve olumsal olduğuna vurgu yaptığını ortaya koymaktadır. Bu düşünceleri yazarı, "ekonomik", "kültürel", "sosyal" ve "siyâsî" olan arasında yapılan yapay ve genellikle yanlış yönlendiren ayrımları bulanıklaştıran coğrafyanın "kültürel dönüşünün" temel mimarlarından bir tanesi hâline getirmiştir (Thrift ve Olds, 1996). Örnek vermek gerekirse yazar, kimliğin müzakere edilmesi ve sürdürülmesi için önemli olanın üretimden ziyade tüketim ilişkileri olduğunu belirtmektedir.

Mekânsal Katkıları

Thrift'in sayısız çalışmasında yaygın biçimde görülen bir tema varsa, o ya da bu tür bir bağlantısallık üzerine olan ilgisidir. Makaleleri farklı yönlerden ve bağlamlardan bilginin yayılmasına (Thrift, 1985b), bilgi ve iktidar arasındaki karşılıklı ilişkilere ve insan, sembolik ve finansal sermayenin giderek küreselleşen değiş tokuşuna odaklanmıştır. Dolayısıyla yazar, bireylerin kendilerine ve diğerlerine ait algılarını şekillendiren ve toplumsal ilişkilerin rutinleşmiş yeniden üretiminde önemli rol oynayan bilgi akışlarına ısrarla vurgu yapmaktadır. Aktör-ağ teorisini ele alan Thrift aktörler ve yapılar arasındaki ayrımı tamamen ortadan kaldıran Bruno Latour'un fikirlerini geliştirmiştir. Bu görüş iktidarın sadece ağlarda gömülü olmasından ziyade aktörler tarafından kullanımına odaklanmaktadır. Thrift kariyeri boyunca gayretli bir biçimde coğrafyaların somut, gömülü, olumsal ve sürekli değişim içerisinde olduğunu anlatmaya çalışmış, insanlar arasındaki iktidar ilişkileri içerisinde nasıl biriktiklerini göstermek için mekânsal ilişkilerin akışkanlığını kullanmıştır.

Thrift'in metinleri, finans ve dijital bilgi teknolojileri tarafından hükmedilen çağdaş, küreselleşmiş, neoliberal kapitalizmin ayrıntılı bir resmini ortaya koymaktadır. Bu, tarihsel anlamda belirli söylemlerin ve pratiklerin bir araya gelişi, kapitalizmin kültür ve bilincin içerisine girmesini yansıtan özgün üretim ve tüketim biçimlerini içermektedir. "Sembolik ekonomi" aktörlerin işlemesi ve başarılı olması için yeni edimsellik biçimleri çağrısı yapmaktadır (Thrift, 2000). Thrift, anlamlandırma sistemlerinin günlük yaşamdaki önemini analiz ettiği çalışmalarında (söylemler, diller, metinler ve temsiller) özne ve nesnelerin ontolojik eş değerliği konusunda ısrar etmiş ve edimsel somut bilgiye vurgu yapan temsil ötesi teorinin öncülerinden olmuştur (Thrift, 1997). Çok geniş anlamda tartışılan temsil ötesi teori yaşamın bilinç öncesi boyutlarına (varlık ve eylem soruları) ve aktörlerin niyetlerini ve davranışlarını şekillendiren duygulanım ve duygu dünyalarına vurgu yapmaktadır (Thrift, 2004a; 2007).

Thrift'in çağdaş kapitalizm üzerine yaptığı çalışmalar bilgi teknolojilerinin ve elektronik iletişimin benimsenmesini vurgulamış, bunların post-Fordist "yumuşak kapitalizmin"ve dijitalleşen sanal boyutunun temel göstergeleri olduğunu göstermiştir (Thrift, 1995; 1997). Dolayısıyla dijital küreselleşmenin ortaya çıkardığı büyük zaman-mekân sıkışması ulus devletlerin ve günlük yaşamdaki aktörlerin olabilirliği alanına girmiştir: Yeni bölgecilik ve onun günlük yaşamda yeniden düzenlenen ritimleri tek bir mâdenî paranın iki yüzüdür. Thrift'e göre dijital kapitalizm kendinden önce gelenlerden farklı bir biçimde işlemektedir; daha hareketli, daha esnek ve doğası gereği daha semboliktir, kendisini insan bilincinin en gizli noktalarına yerleştirir. Yazar, şirket ve günlük yaşam seviyesinde, bilgisayar teknolojilerinin mobil telekomünikasyonun geniş çaplı kullanımı ile genişleyen olasılıklarla ilgilenmiştir. Sonuç olarak, kültür ve teknoloji arasındaki olumsal, eş zamanlı olarak belirleyici etkileşimler, yazarın metinleri içerisinde sürekli olarak işlediği konular hâline gelmiştir.

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Coğrafyacıların Thrift'in fikirleri ile olan ilişkisi çok farklı biçimler almıştır ve burada bu ilişkinin beş farklı yönü ele alınmıştır. İlk olarak yapılaşma teorisinin disiplin içerisinde popülerliği, disiplini mekânın

yapılı ve olumsal doğasına duyarlı hâle getiren yazım stiline çok şey borçludur. Beşerî coğrafyacılar genellikle konularını, sorularını ve yanıtlarını istenen eylemler ve istenmeyen sonuçlar üzerinden çerçeveleme eğiliminde olmuşlardır ve bu yaklaşım günlük yaşamı önemsiz bir seviyeden oldukça önemli bir seviyeye yükselmiştir.

İkinci olarak zamanın târihî coğrafyası için yaptığı sayısız çağrı, coğrafya alanını teorik ve ampirik konulara dinamik bir yaklaşımla bakmaya ve dolayısıyla tüm dış görünüşlerin "doğal" geldiği zamanın sosyal inşasının altını çizmeye itmede önemli rol oynamıştır. Zamanı doğal olmaktan çıkaran Thrift'in çalışmaları dil, iktidar, yoksulluk, temsil ve beden gibi diğer olguların da doğal olmaktan çıkarılması yönünü işaret etmiştir.

Üçüncü olarak ekonomik coğrafyacılar çeşitli târihî bağlamlarda insan aktörlerin rolünün vurgulanması, toplumsal ilişkilerin belki de en soyutu olan paranın bile gizeminin ortadan kaldırılması konusunda yazarın kitapları ve makaleleri ile cesaretlenmişlerdir. Örneğin uluslararası bankacılık ağlarının, kültürel anlamda özgün olan anlam ağları içerisine düşmüş yöneticilerin ürünleri olduğu gösterilmiştir. Bu tür bir yaklaşım coğrafyacıların neoklasik ekonominin karşılaştırmalı durağanlığı ile aralarında kalan son bağları da koparmasına yardımcı olmuştur. Fakat Thrift'in külliyatı, bu alanı, aynı zamanda teleolojik sosyal önbelirlenim ve sınıfın şeyleştirilmesi ile Marksizm'in de ötesinde geliştirmiştir.

Dördüncü olarak yazarın bölgeleri sadece daha genel anlamda değişimlerin alıcısı değil aynı zamanda yaratıcısı olarak algılaması ve bu konulara olan duyarlılığı, alan içerisinde yerel özgünlüklerin takdir edilmesini sağlamıştır. Thrift ve arkadaşları hiçbir toplumsal sürecin farklı yerlerde benzer biçimde ortaya çıkmadığını ortaya koymuş, bağlamı toplumsal açıklamalarda merkezî pozisyona getirmiştir. Bu anlamda yerel, basit bir biçimde küreselin cariyesi olmaktan uzaktadır ve mekânsal ölçeğe dair önemli soru çeşitli entelektüel perspektifler üzerinden sorunsallaştırılmaktadır.

Beşinci olarak, sosyal ve kültürel coğrafyacılar Thrift'in temsil ötesi teoriye dönüşünden ilham almışlardır ve onun çalışmaları alan içerisinde söylem ve temsile yönelik eleştirel bir duruşu yaratmış ve duygulanım

sorusuna ilgi duyulması ı sağlamıştır. Aktör-ağ teorisi büyük ölçüde Thrift'in çalışmaları sayesinde standartlaştırılmış ve pratik, edimsellik, temsil ötesi ile ilgili konular kente (Amin ve Thrift, 2002) ve ekonomik yaşama (Thrift, 2005) dair tartışmalar içerisinde yer almaya başlamıştır. Dolayısıyla Thrift'in beşerî coğrafyaya yaptığı katkıların bu alanı daha sofistike, incelikli ve ayrıntılı hâle getirdiği konusunda hiçbir şüphe bulunmamaktadır.

Barney Warf, Kansas Üniversitesi

Thrift'in Önemli Çalışmaları

Amin, A. & Thrift, N. (2002) *Cities: Reimagining the Urban.* Cambridge: Polity Press.

Corbridge, S., Martin, R. & Thrift, N. (eds), (1997) *Money, Power and Space.* Oxford: Blackwell.

Crang, M. & Thrift, N. (2000) *Thinking Space.* London: Routledge.

Featherstone, M., Thrift, N. & Urry, J. (2005) *Automobilities.* London: Sage.

Leyshon, A. & Thrift, N. (eds) (1997) *Money/Space: Geographies of Monetary Transformation.* London: Routledge.

Peet, R. & Thrift, N. (eds) (1989) *New Models in Geography: The Political-Economy Perspective.* Boston: Unwin-Hyman.

Pile, S. & Thrift, N. (eds) (1995) *Mapping the Subject: Geographies of Cultural Transformation.* New York: Routledge.

Thrift, N. (1981) 'Owners' time and own time: the making of a capitalist time consciousness, 1300–1880', in A. Pred (ed.), *Space and Time in Geography: Essays Dedicated to Torsten Hägerstrand.* Lund: Lund Studies in Geography Series B, No. 48. s. 56–84.

Thrift, N. (1983) 'On the determination of social action in space and time', *Environment and Planning D: Society and Space,* 1: 23–57.

Thrift, N. (1996b) *Spatial Formations.* Thousand Oaks, CA: Sage.

Thrift, N. (2000) 'Performing cultures in the new economy', *Annals of the Association of American Geographers,* 4: 674–92.

Thrift, N. (2005) *Knowing Capitalism.* London: Sage.

Thrift, N. (2007) *Non-Representational Theory: Space, Politics, Affect.* London: Sage.

Thrift, N. & Olds, K. (1996) 'Refiguring the economic in economic geography', *Progress in Human Geography,* 20: 311–37.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Anderson, K., Domosh, M., Thrift, N. & Pile, S. (2002) *The Handbook of Cultural Geography.* London: Sage.

Amin, A. & Thrift, N. (1992) 'Neo-marshallian nodes in global networks', *International Journal of Urban and Regional Studies,* 16: 571–87.

Amin, A. & Thrift, N. (eds) (2003) *The Blackwell Cultural Economy Reader.* Oxford: Blackwell.

Amin, A. & Thrift, N. (2005) 'What's Left? Just the future', *Antipode,* 37: 220–338.

Clark, G., Thrift, N. & Tickell, A. (2004) 'Performing finance: the industry, the media and the image', *Review of International Political Economy,* 11: 289–310.

Cloke, P., Doel, M., Matless, D., Phillips, M. & Thrift, N. (1994) *Writing the Rural: Five*

Cultural Geographies. London: Paul Chapman.

Forbes, D. & Thrift, N. (eds) (1987) *The Socialist Third World: Urban Development and Territorial Planning.* Oxford: Blackwell.

Lee, R., Leyshon, R., Aldridge, T., Tooke, J., Williams, C. & Thrift, N. (2004) 'Making geographies and histories: constructing local circuits of value', *Environment and Planning D: Society and Space,* 22: 595–618.

Pile, S. & Thrift, N. (eds) (2000) *City A–Z.* New York: Routledge.

Taylor, M. & Thrift, N. (eds) (1986) *Multinationals and the Restructuring of the World Economy.* London: Croom Helm.

Thompson, E. P. (1963) *The Making of the English Working Class.* London: Victor Gollancz.

Thrift, N. (1985a) 'Bear and mouse or bear and tree? Anthony Giddens's reconstitution of social theory', *Sociology* 19: 609–23.

Thrift, N. (1985b) 'Flies and germs: a geography of knowledge', D. Gregory & J. Urry (eds), *Social Relations and Spatial Structures.* London: Macmillan. s. 366–402.

Thrift, N. (1987) 'The fixers: the urban geography of international commercial capital', M. Castells & J. Henderson (eds), *Global Restructuring and Territorial Development.* London: Sage, s. 203–33.

Thrift, N. (1988) 'Vivos voco: ringing the changes in the historical geography of time consciousness', T. Schuller, T. & M. Young (eds), *The Rhythms of Society.* London: Routledge. s. 169–212.

Thrift, N. (1993a) 'Review essay: the arts of the living and the beauty of the dead: anxieties of being in the work of Anthony Giddens', *Progress in Human Geography,* 17: 111–21.

Thrift, N. (1995) 'A hyperactive world', R. J. Johnston, P. Taylor & M. Watts (eds), *Geographies of Global Change.* Oxford: Blackwell. s. 82–95.

Thrift, N. (1996a) 'New urban eras and old technological fears: reconfiguring the goodwill of electronic things', *Urban Studies,* 33: 1463–93.

Thrift, N. (1997) 'The rise of soft capitalism', A. Herod, S. Roberts & G. Toal (eds), *An Unruly World? Globalisation and Space.* London: Routledge. s. 25–68.

Thrift, N. (2001) '"It's the romance, not the finance, that makes the business worth pursuing": disclosing a new market culture', *Economy and Society,* 4: 412–32.

Thrift, N. (2004a) 'Intensities of feeling: towards a spatial politics of affect', *Geografiska Annaler,* 86: 57–78.

Thrift, N. (2004b) 'Movement-space: the changing domain of thinking resulting from the development of new kinds of spatial awareness', *Economy and Society,* 33: 582–604.

Thrift, N. (2004c) 'Remembering the technological unconscious by foregrounding knowledges of position', *Environment and Planning D: Society and Space,* 22: 175–90.

Thrift, N. (2005a) 'But malice aforethought: cities and the natural history of hatred', *Transactions of the Institute of British Geographers*, 30: 133–50.

Thrift, N. (2005b) 'From born to made: technology, biology and space', *Transactions of the Institute of British Geographers*, 30: 463–76.

Thrift, N. (2005c) 'Transurbanism', *Urban Geography*, 25: 724–34.

Thrift, N. (2006) 'Re-inventing invention: new tendencies in capitalist commodification', *Economy and Society*, 35: 279–306.

Thrift, N. (2007) 'Immaculate warfare: the spatial practices of extreme violence', D. Gregory & A. Pred (eds), *Spaces of Terror*. New York: Routledge. s. 273–94.

Thrift, N. (2009) 'Different atmospheres: of Sloterdijk, China, and site', *Environment and Planning D: Society and Space*, 27 (1): 119–38.

Thrift, N. & Forbes, D. (1986) *The Price of War: Urbanization in Vietnam, 1954–1985*. Boston: Allen and Unwin.

Thrift, N. & Leyshon, A. (1992) 'Liberalisation and consolidation: the single European market and the remaking of European financial capital', *Environment and Planning A*, 24: 49–81.

Thrift, N. & Leyshon, A. (1994) 'A phantom state: the de-traditionalization of money, the international financial system and international financial centers', *Political Geography*, 13: 299–327.

Thrift, N. & Williams, P. (1987) *Class and Space: The Making of Urban Society*. New York: Routledge & Kegan Paul.

56 Gearóid Ó Tuathail (Gerard Toal)

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Yenilikçi ve üretken bir coğrafyacı olan Gearóid Ó Tuathail (Gerard Toal) 1962 yılında İrlanda Cumhuriyeti'nde dünyaya gelmiştir. Tuathail'in Kuzey İrlanda ile sınırda yer alan County Monaghan'da yetişmesi onun siyâsî coğrafyaya ilgi duymasındaki etkenlerden bir tanesidir. 1982 yılında Maynooth'da yer alan St. Patrick Üniversitesi'nden (günümüzde İrlanda Ulusal Üniversitesi adını almıştır) tarih ve coğrafya alanlarında lisans derecesi ile mezun oldu. Ó Tuathail yüksek lisans derecesini Illinois Üniversitesi'nde John O'Loughlin'in danışmanlığında tamamladıktan sonra Syracuse Üniversitesi'ne geçti ve John Agnew ve siyaset bilimcisi David Sylvan'ın danışmanlığında "Critical geopolitics: the social construction of place and space in the practice of statecraft" (Ó Tuathail, 1989) başlıklı doktora tezini yazdı. Ó Tuathail, Liverpool Üniversitesi, Güney Kaliforniya Üniversitesi, Minnesota Üniversitesi ve Virginia Politeknik Enstitüsü ve Devlet Üniversitesi'nde ders vermiştir.

Yazarın ilk yayını ulusal çıkarlar ve siyasa tavsiyelerinin geleneksel değerlendirmesinden daha "eleştirel" olan "yeni jeopolitiği" savunmaktadır (Ó Tuathail, 1986: 73). Jeopolitiği, "coğrâfî konum ve kavramları açık referans vererek veya belirli örtük coğrâfî siyasa rasyonalizasyonlarının kullanımı" ile inşa edilen siyâsî söylem olarak tanımlayan (ör. *Lebensraum*, domino teorisi, çevreleme, yayılmacılık) Ó Tuathail (1986: 73–4) 1823 Monroe Doktrini'nden 1980'li yıllardaki Reagan hükûmetine kadar olan dönemdeki Amerika Birleşik Devletleri–El Salvador ilişkilerini incelemiştir. Tuathail "Amerikan dış politikası, Amerikan yaşam tarzını sürdürmeyi, güvence altına almayı ve tasdik etmeyi

hedeflemektedir. Amerika gibi büyük sanayi devletlerinin hayatta kalması ve refaha kavuşmasının bir parçası, tahakkümü, kontrolü ve etkilemeyi içermektedir." sonucuna varmıştır (1986: 83). ABD dış politikasını değerlendiren bir sonraki makalesi (John Agnew ile birlikte yazmıştır (1992)), "jeopolitiği basit bir biçimde dış politika ve devlet idaresinin çalışılmasını tanımlayan bir terim olarak değil, bir siyâsî söylem biçimi olarak kavramsallaştıran bir araştırma gündemine zemin hazırlamıştır" (Dodds, 2001: 469).

Ó Tuathail ve Agnew (1992: 192) yazdıkları makalede, jeopolitiğin, "devlet idaresinde görevli olan entelektüellerin uluslararası siyaseti belirli tür yerler, insanlar ve dramalar tarafından nitelenen bir "dünya" olarak ortaya koymak için "mekânsallaştırdığı" söylemsel bir pratik" olarak çalışılması gerektiğini savunmuştur. Ó Tuathail ve Agnew uluslararası ilişkilere ve dış politika araçlarına odaklanarak (1992: 194) politikacıların, diplomatların, siyasa danışmanlarının ve medyanın yazılarının ve konuşmalarının "jeopolitik akıl yürütmeyi" oluşturduğunu iddia etmişlerdir. Bu ifadeler analiz edilebilir; bu analiz onların doğruluğunu kanıtlamak için değil, daha ziyade belirli terimlerin ve dilin kullanımının pratikteki ve uluslararası ilişkiler üzerindeki etkilerini incelemek için yapılabilir. Dolayısıyla Painter (1995: 146) Ó Tuathail'in çalışmaları ile ortaya konulan araştırma gündeminin siyâsî olayların kendisinden ziyade "uluslararası siyasetin "metinleri" ile ilgilendiğini", bunların ne anlama geldiğini ve nasıl kullanıldıklarını incelediğini iddia etmiştir.

Jeopolitiği incelemek 1990'lı yıllarda siyâsî coğrafyanın yeniden şekillenmesine neden olmuş ve siyaset ve devlet ilişkilerinin coğrâfî gerçeklerinin incelenmesi ile karşılaştırılmıştır. Ó Tuathail ve Agnew (1992) "jeopolitik akıl yürütmenin" devletlerin, bölgelerin ve siyâsî rejimlerin temsillerini söylem üzerinden nasıl inşa ettiğini ve insanların bu söylemsel anlamları, olayları açıklamak, uluslararası ilişkileri zihinlerinde canlandırmak ve dış politikaya yönelik eylemleri meşrulaştırmak için nasıl kullandıklarını inceleme ihtiyacı olduğunu iddia etmişlerdir. Dolayısıyla bu araştırma gündemi, siyâsî coğrafya içerisinde devlet oluşumu, tartışmalı ulusal sınırlar ve bölgeler, milliyetçilik, oy verme kalıpları, savaşların coğrâfî etkileri ve dünya sistemleri teorisi, devlet teorisi ve bağımsızlık gibi kavramlar ile ilgilenen mevcut çalışma-

lardan ayrılma anlamına geliyordu (Painter, 1995; Atkinson ve Dodds, 2000; Dodds, 2001).

Mekânsal Katkıları

Ó Tuathail'in mekân ve yer üzerine olan tartışmalara yaptığı temel katkı jeopolitiğin eleştirel teorisini benimsemesidir. Geleneksel olarak jeopolitik devlet bünyesindeki analistlerin, ordunun veya diğer analistlerin devlet gücünün bölgesel anlamda kullanımını ve mekânsal kontrolü nasıl yorumladığı ile ilgilidir. Ó Tuathail bundan farklı biçimde jeopolitik iddiaları kabul ve ifşa eden eleştirel jeopolitik çağrısı yapmakta ve "iktidarın mekânsal pratiklerinin eleştirisini" ortaya koymaktadır (Ó Tuathail ve Dalby, 1994: 513). Soğuk Savaş'ın sona ermesi, postmodern, postyapısalcı, feminist ve psikanalitik teorilerden etkilenen eleştirel jeopolitik siyasal söylemleri sorunsallaştırmakta, bunların mekânsal varsayımlarını incelemekte, güç ilişkilerini sorgulamakta ve devletin rolüne ve kurumsal analistlerinin dünya görüşüne meydan okumaktadır. Ó Tuathail, Foucault'nun yönetimsellik anlayışından faydalanarak "coğrâfî gücün" hem insanlar hem bölgeler üzerinde toplanmasının modern devletlerin önemli bir işlevi olduğunu iddia etmektedir. Ó Tuathail (1996a: 11) "Benim kaygım, farklı toplumların coğrafya, mekân ve bölgeler üzerine bağımsız bir biçimde konuşma hakkı ile ilgili mücadeleleridir." demektedir. Siyâsî söylemleri değerlendirmek ve yapısöküme uğratmak için Derrida'nın fikirlerinden yararlanan Ó Tuathail (1996a: 66–7) coğrafyanın ve jeopolitiğin "devlet-toplum entelektüelleri ve kurumları tarafından küresel mekânın yazımındaki" önemine dikkat çekmektedir.

Ó Tuathail, çağdaş uluslararası ilişkiler teorileri içerisindeki farklı ve bilinen teorik geleneklerden faydalanarak bu yaklaşımları çağdaş uluslararası siyâsî söylemi inceleyen ve coğrâfî temsillerin devlet idaresindeki önemini vurgulayan analizler üretmek için bir araya getirmiştir. Gerçekten de bu katkı Ó Tuathail'in en önemli coğrâfî katkısıdır. Eleştirel jeopolitik mekân ve siyâsî coğrafyaya ait konuları uluslararası ilişkiler disiplini ve o konuda çalışanlar için önemli hâle getirmiş, coğrâfî analizleri bu bakış açılarını büyük ölçüde görmezden gelen entelektüel tartışmalarla ve akademisyenlerle tanıştırmıştır. Dolayısıyla eleştirel jeopolitik disiplinler arası bir konudur ve Ó Tuathail bu alanın

ortaya çıkmasında ön planda yer almış, çeşitli kitaplara ve konu ile ilgili önemli dergilerin özel sayılarına editörlük yapmıştır (ör. Ó Tuathail ve Dalby, 1994; 1998a; Dalby ve Ó Tuathail, 1996; Herod ve arkadaşları, 1998; Ó Tuathail ve arkadaşları, 1998).

Ó Tuathail (1996a) *Critical Geopolitics* kitabında on dokuzuncu yüzyılın sonları ve yirminci yüzyılın başlarında Rudolf Kjellen, Friedrich Ratzel, Karl Haushofer ve Halford Mackinder tarafından hazırlanan jeopolitik metinleri yapısöküme uğratmış, siyâsî güce ilişkin varsayımlarını mekân, ırk ve toplumsal cinsiyet ile ilgili inşalara dikkat ederek açığa çıkarmıştır. Geleneksel jeopolitik, bölgeleri kontrol etmeyi amaçlayan erkekler için üretilmiş bir bilimdi ve Ó Tuathail (1996a: 82) Mackinder'in İngiltere sömürgesi olan Batı Afrika'nın (Kenya) "içerisine girilmesi gereken dişil bir mekân, başkaları tarafından ulaşılmış fakat fethedilememiş bir bölge" olarak tasavvur edildiğini iddia etmiştir. Dahası Ó Tuathail (1996a: 111–29) ABD dergileri olan *Life* ve *Reader's Digest* ile *Plan for Destruction* (1943) isimli filmde Haushofer ve Nazi jeopolitiğine ait gerçekleri ve kurguları incelemiştir. Bu örnekleri, o dönemde ortaya çıkan diğer jeopolitik metinler (örneğin Avusturya'dan Amerika Birleşik Devletleri'ne göç eden ABD dış politika analisti Robert Strausz- Hupé'nin metinleri) ile karşılaştırmıştır. *Critical Geopolitics* aynı zamanda muhafazakâr Soğuk Savaş Dönemi ABD entelektüellerinden Samuel Huntington ve Edward Luttwak'ın metinlerinin incelemesini de içermektedir (Ó Tuathail, 1996a).

Ó Tuathail ayrıca jeopolitik akıl yürütmeyi eleştirel biçimde analiz etmek için çeşitli kavramlar geliştirmiş, jeopolitik söylemi kitle iletişim araçlarında, filmlerde ve popüler kültürde gözlenen "popüler jeopolitik", dış politikada ve devlet bürokrasisinde görülen "pratik jeopolitik", düşünce kuruluşları ve akademik çevrelerde üretilen "formel jeopolitik" biçiminde ayrıştırmıştır (Ó Tuathail ve Dalby, 1998b). Bu üçlü ayrıştırmanın "belirli bir bölgenin, devletin veya devletler arası ittifakın jeopolitik kültürünü oluşturmak", "sınırların ve tehlikelerin mekânsallaşmasını sağlamak" ve "benliğin ve ötekinin jeopolitik temsillerini" üretmek için nasıl iç içe geçtiğini grafiksel biçimde açıklayan Ó Tuathail ve Dalby (1998b: 5) jeopolitiğin günlük hayatta gözlemlenen bir sosyokültürel olgu olduğu konusunda ısrarcıdır.

Jeopolitik temsiller gazete başlıklarından Hollywood filmlerine ve başbakanların askerî müdahaleyi savunan konuşmalarına kadar çok çeşitli biçimlerde üretilir ve tüketilirler. Ó Tuathail (2000b; 2002b), çağdaş uluslararası siyasetin "jeopolitik durumunu" inceleyerek küreselleşme, telekomünikasyon ve "dünya risk toplumu" gibi olguların devlet sınırları, bölgeler, iktidar, savunma ve güvenlik konularındaki düşünme biçimlerine meydan okuduğunu iddia etmektedir. Dünya liderleri internet, biyo-teknoloji ve telekomünikasyonun sermaye, sanayi ve bilim için sunduğu olasılıkları överken, birçoğu bu gelişmelerin "yanlış kişilerin eline" geçmesinden ve devletin güvenliği için tehdit oluşturmasından çekinmektedir. Ó Tuathail (ör. 2002b) eleştirel jeopolitiği söylem analizinin ötesine taşımakta, bilimsel gelişmeler, ulaşım ve iletişimin hızlanması ve sürekli kullanılması yolu ile devletler içerisinde, arasında ve ötesinde güç ilişkilerini yeniden şekillendiren devletler arası ittifaklarının "jeopolitik dünya düzenini", üretim ve tüketimin küresel ilişkilerini, ticaretin mekânsal süreçlerini veya "jeopolitik ekonomiyi", dünya "tekno-bölgesel kompleksleri" analize dâhil etmektedir.

Ó Tuathail'in sayısız yayın içerisinde ele aldığı konuların kapsamı araştırmacıların kendi ilgi alanları ile uyuşan malzemeleri bulabileceğini göstermektedir. Dış politika tartışmalarına ait söylemlerin yeniden incelenmesinin ve jeopolitik konusunda önemli isimlerle görüşmeler yapılmasının yanı sıra (ör. 1992; 1994; 2000a; 2001; 2005a; 2006; 2008a), Ó Tuathail güncel konuları da incelemiştir. Bu çalışmalar arasında siyaset ve bölgesel kontrolün kesişim noktası üzerine, 1991 Körfez Savaşı (ör. 1997), 1990'lı yılların başlarındaki Balkan Savaşları ve bunların sonuçları (ör. 1996a; 1996b; 1999; 2002a; 2006; Ó Tuathail ve Dahlman, 2004; 2006; Dahlman ve Ó Tuathail, 2005a; 2005b), 2000'li yıllarda Rusya ve Kafkas Dağları'ndaki kriz (ör. 2008b; Kolossov ve Ó Tuathail, 2007; O'Loughlin ve arkadaşları, 2004; 2006; 2008) gibi örnek olay incelemeleri yer almaktadır. Maggie O'Kane tarafından İngiltere'deki günlük gazetelerden *The Guardian* için yazılan raporlara odaklanan bir çalışma, "jeopolitik karşıtlığının" Bosna'yı Batı'nın müdahale etmesi gereken bir korku bölgesi olarak ortaya koyduğunu fakat Bosna'nın Batı'nın siyâsî alanının ötesinde bir yer olduğunu örtük biçimde belirttiğini iddia etmektedir (Ó Tuathail, 1996b:- 182).

Ó Tuathail'in ABD siyasa söylemlerinde Bosna'ya ilişkin incelemeleri genel olarak başarılı bulunmuştur; Smith (2000: 365) bu incelemelerin "jeopolitik geleneğin en faydalı ve gözü pek eleştirisi" olduğunu iddia etmiştir. Ó Tuathail, Carl Dahlman ile birlikte çalışarak Bosna'ya ilişkin analizlerini, resmî siyâsî söylemleri, anlaşmaların ve kanunların dili ve pratik etkilerini, görüşme yapılan kişilerin aktardığı kişisel tecrübeleri karşılaştırarak geliştirmiştir. Ó Tuathail, etnik temizliğin vahşi sürecinin genelde toprak dağıtımını nasıl şekillendirdiğini ve "parseller ve konut alanlarından oluşan yeni peyzajlar" yaratan yeni "fiilî gerçekler" oluşturduğunu araştırmış (Ó Tuathail ve Dahlman, 2006: 305), eleştirel jeopolitiği devlet oluşumunun hem maddi hem söylemsel süreçlerini araştırmak için genişletmiştir.

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Ó Tuathail sık sık heterojenlik ve esneklik adına "eleştirel jeopolitik", "jeopolitik", "bölge", "mekân" ve "bağımsızlık" gibi terimleri tanımlamaktan kaçınmaktadır. Bazı eleştirmenler tanım konusundaki bu esnekliği sorgulamakta, bu durumun yazarın yararlandığı çok çeşitli felsefî kaynaklarla birlikte "teorik açıdan istikrarsız" sonuçlar ürettiğini iddia etmektedirler (Stephanson, 2000: 381). Farklı eleştirmenler Ó Tuathail'in çalışmalarının "uç noktada" bir eleştirel jeopolitiği temsil ettiğini ve kuramsallaştırmayı önemsemeyen bir tavrı olduğunu iddia etmektedir (Kelly, 2006: 35, 40). Dahası Kelly (2006: 42–3) Ó Tuathail ve arkadaşlarının jeopolitik algısını siyaset bilimlerindeki mevcut düşünce ve pratiğin ötesine taşımasına ve eleştirel bir yaklaşımın "özgürleşme" ve "hegemonyacı sömürünün sona ermesi" için bir adım olduğunu iddia etmelerine rağmen, eleştirel jeopolitiğin "ne daha iyi bir toplum için net bir nitelik ne de böyle bir gelişme için gerekli yol haritasını ortaya koyduğunu" belirtmektedir.

Critical Geopolitics (Ó Tuathail, 1996a) akademik çevrelerde oldukça iyi karşılanmıştır. Heffernan (2000: 347) kitabın "yaratıcı, entelektüel açıdan hırslı merak uyandıran [ve] sıradışı" olduğunu söylemiş, Sharp (2000: 361) kitabın alan için hayati önemi olduğunu iddia etmiştir. Eser Amerikan Coğrafyacılar Derneği'nin 1997 yılındaki toplantısında bir sempozyum yapılmasını sağlamış, sempozyumun sonuçları *Political Geography* dergisinde yayınlanmıştır. Devam eden tartışmada üç görüş ortaya çıkmıştır. İlk olarak Ó Tuathail, haritalar

gibi ampirik malzemeleri görmezden gelerek metinlerden elde ettiği verilere aşırı biçimde bağlı kaldığı şeklinde bir eleştiriye maruz kalmıştır. Bu eleştiri coğrâfî hayal gücü ve dış politika stratejileri için görsel temsilin önemi düşünüldüğünde gerçekten merak uyandırıcıdır (bk. Heffernan, 2000; Smith, 2000; Sparke, 2000; Stephanson, 2000). İkinci olarak, yazarın ve öznelerin cisimleşmesi ve konumsallığına ilişkin konular ortaya atılmıştır. Üçüncü olarak Ó Tuathail'in metinlerinin kasıtsız bir şekilde seçkinci olduğu, jeopolitik içerisinde az sayıdaki "önemli isme" odaklandığı (Sharp, 2000) iddia edilmiş, bazı eleştirmenler Ó Tuathail'in kendisini konunun yeterince dışında tutmadığını belirtmiştir. Dodds (1998), Ó Tuathail'in odağının aşırı biçimde Anglo-Amerikan olduğunu ilave etmiştir.

Sonuç olarak, eleştirmenler Ó Tuathail'in başkalarında görüp suçladığı konular yüzünden suçlu olduğunu belirtmişlerdir (dünya ve siyâsî düzenin gözlemlenebileceği aşkın bir bakış noktası iddiası). Bu noktadaki fark Ó Tuathail'in hegemonyacı değil hegemonya karşıtı bir bakış açısı sergilemesidir. Sharp (2000), Ó Tuathail'in popüler kültür gibi diğer alanlardaki jeopolitik söylemlere değinmediğini, Smith (2000: 367) Ó Tuathail'in "ırk ve toplumsal cinsiyeti jeopolitik metinlerin içerisine yerleştirme konusunda duyarlı olduğunu", bunun "eş zamanlı olarak sınıfı bu metinlerden çıkarmak anlamına geldiğini" iddia etmişlerdir. Stephanson (2000: 382) Ó Tuathail'in jeopolitik söylemlerde ve dış politikadaki "totaliter düşüncelere" olan saldırısının kendisinin "bir totaliterleştirme olduğunu", bu durumun yazarın incelemelerini, jeopolitiğin insanların yaşamlarındaki somut etkilerinin ampirik biçimde araştırılması yerine entelektüel yapısökümüne dönüştürdüğünü iddia etmiştir. Ó Tuathail (2000c) bu eleştirilere yanıt vermiş ve daha sonraki çalışmalarında eleştirel jeopolitiği siyasa seçkinlerinin metinlerinin ötesine taşımış, Bosna'da savaş sonrası konut üretim süreçleri ve 2001 yılında vizyona giren *Behind Enemy Lines* gibi filmler içerisindeki jeopolitik söylemlere dair incelemelere yer vermiştir (Ó Tuathail, 2005b). Ó Tuathail'in "eleştirel jeopolitiğe" (bu terimin ortaya atılması ile ilgili olarak cömert bir biçimde Peter Taylor'ı işaret etmektedir, Ó Tuathail, 2000) yaptığı önemli katkı ile yoluna devam eden çağdaş siyâsî söylem analizi ve bunların sonucunda oluşan mekânsal güç ilişkileri, siyâsî coğrafyayı önemli yeni alanlara taşımaktadır.

Euan Hague, DePaul Üniversitesi

Ó Tuathail'in Önemli Çalışmaları

Herod, A., Ó Tuathail, G. & Roberts, S. (eds) (1998) *An Unruly World? Geography, Globalization and Governance*. London: Routledge.

Ó Tuathail, G. (1996a) *Critical Geopolitics: The Politics of Writing Global Space*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Ó Tuathail, G. & Agnew, J. (1992) 'Geopolitics and discourse: practical geopolitical reasoning and American foreign policy', *Political Geography*, 11: 190–204.

Ó Tuathail, G. & Dahlman, C. (2006) '"The West Bank of the Drina": land allocation and ethnic engineering in Republika Srpska', *Transactions of the Institute of British Geographers*, 31: 304–22.

Ó Tuathail, G. & Dalby, S. (eds) (1998a) *Rethinking Geopolitics*. London: Routledge.

Ó Tuathail, G., Dalby, S. & Routledge, P. (eds) (1998) *A Geopolitics Reader*. London: Routledge.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Atkinson, D. & Dodds, K. (2000) 'Introduction to geopolitical traditions: a century of geopolitical thought', K. Dodds & D. Atkinson (eds), *Geopolitical Traditions: A Century of Geopolitical Thought*. London: Routledge. s. 1–24.

Dahlman, C. & Ó Tuathail, G. (2005a) 'Broken Bosnia: the localized geopolitics of displacement and return in two Bosnian places', *Annals of the Association of American Geographers*, 95: 644–62.

Dahlman, C. & Ó Tuathail, G. (2005b) 'The legacy of ethnic cleansing: the returns process in post-Dayton Bosnia', *Political Geography*, 24: 569–99.

Dalby, S. & Ó Tuathail, G. (1996) 'Editorial introduction: the critical geopolitics constellation: problematizing fusions of geographical knowledge and power', *Political Geography*, 15: 451–6.

Dodds, K. (1998) 'Review of *Critical Geopolitics*', *Economic Geography*, 74: 77–9.

Dodds, K. (2001) 'Political geography III: critical geopolitics after ten years', *Progress in Human Geography*, 25: 469–84.

Heffernan, M. (2000) 'Balancing visions: comments on Gearóid Ó Tuathail's critical geopolitics', *Political Geography*, 19: 347–52.

Kelly, P. (2006) 'A critique of critical geopolitics', *Geopolitics*, 11: 24–53.

Kolossov, V. & Ó Tuathail, G. (2007) 'An empire's fraying edge? The North Caucasus instability in Russian geopolitical culture', *Eurasian Geography and Economics*, 48: 202–25.

O'Loughlin, J., Ó Tuathail, G. & Kolossov, V. (2004) 'A "risky westward turn"? Putin's 9–11 script and ordinary Russians', *Europe Asia Studies*, 56: 3–34.

O'Loughlin, J., Ó Tuathail, G. & Kolossov, V. (2006) 'The geopolitical orientations of ordinary Russians: a public opinion analysis', *Eurasian Geography and Economics*, 47: 158–81.

O'Loughlin, J., Ó Tuathail, G. & Kolossov, V. (2008) 'The localized geopolitics of displacement and return in Eastern Prigorodnyy Rayon, North Ossetia', *Eurasian Geography and Economics*, 49: 635–99.

Ó Tuathail, G. (1986) 'The language and nature of the "new" geopolitics: The case of US–El Salvador relations', *Political Geography Quarterly*, 5: 73–85.

Ó Tuathail, G. (1989) 'Critical geopolitics: the social construction of place and space in the practice of statecraft', Unpublished PhD dissertation, Syracuse University, Syracuse.

Ó Tuathail, G. (1992) 'Putting Mackinder in his place: material transformations and myth', *Political Geography*, 11: 100–18.

Ó Tuathail, G. (1994) 'The critical reading/writing of geopolitics: re-reading/writing Wittfogel, Bowman and Lacoste', *Progress in Human Geography*, 18: 313–32.

Ó Tuathail, G. (1996b) 'An anti-geopolitical eye? Maggie O'Kane in Bosnia, 1992–94', *Gender, Place and Culture*, 3: 171–85.

Ó Tuathail, G. (1997 [1993]) 'The effacement of place? US foreign policy and the spatiality of the Gulf Crisis', J. Agnew (ed.), *Political Geography: A Reader*. London: Edward Arnold. s. 140–64.

Ó Tuathail, G. (1999) 'A strategic sign: the geopolitical significance of "Bosnia" in US foreign policy', *Environment and Planning D: Society and Space*, 17: 515–33.

Ó Tuathail, G. (2000a) 'Spiritual geopolitics: Father Edmund Walsh and Jesuit anticommunism', K. Dodds & D. Atkinson (eds), *Geopolitical Traditions: A Century of Geopolitical Thought*. London: Routledge. s. 187–210.

Ó Tuathail, G. (2000b) 'The postmodern geopolitical condition: states, statecraft, and security into the twenty-first century', *Annals of the Association of American Geographers*, 90: 166–78.

Ó Tuathail, G. (2001) 'A geopolitical discourse with Robert McNamara', *Geopolitics*, 5: 129–44.

Ó Tuathail, G. (2002a) 'Theorizing practical geopolitical reasoning: the case of US Bosnia policy in 1992', *Political Geography*, 21: 601–28.

Ó Tuathail, G. (2002b) 'Post-Cold War geopolitics: contrasting superpowers in a world of global dangers', R. J. Johnston, P. Taylor & M. Watts (eds), *Geographies of Global Change*. Oxford: Blackwell. s. 174–89.

Ó Tuathail, G. (2005a) 'Geopolitical discourse: a conversation with Peter Galbraith about Iraq and state building', *Geopolitics*, 10: 167–83.

Ó Tuathail, G. (2005b) 'The frustrations of geopolitics and the pleasures of war: *Behind Enemy Lines* and American geopolitical culture', *Geopolitics*, 10: 356–77.

Ó Tuathail, G. (2006) 'Geopolitical discourse: Paddy Ashdown and the tenth anniversary of the Dayton Peace Accords', *Geopolitics*, 11: 141–58.

Ó Tuathail, G. (2008a) 'The Hamiltonian nationalist: a conversation with Michael

Lind', *Geopolitics*, 13: 169–80.

Ó Tuathail, G. (2008b) 'Russia's Kosovo: a critical geopolitics of the August 2008 war over South Ossetia', *Eurasian Geography and Economics*, 49: 670–705.

Ó Tuathail, G. & Dahlman, C. (2004) 'The effort to reverse ethnic cleansing in Bosnia-Herzegovina: the limits of returns', *Eurasian Geography and Economics*, 45: 429–53.

Ó Tuathail, G. & Dalby, S. (1994) 'Editorial: critical geopolitics – unfolding spaces for thought in geography and global politics', *Environment and Planning D: Society and Space*, 12: 513–14.

Ó Tuathail, G. & Dalby, S. (1998b) 'Introduction: rethinking geopolitics – towards a critical geopolitics', G. Ó Tuathail & S. Dalby (eds), *Rethinking Geopolitics*. London: Routledge. s. 1–15.

Painter, J. (1995) *Politics, Geography and 'Political Geography': A Critical Perspective*. London: Arnold.

Sharp, J. P. (2000) 'Remasculinising geo-politics? Comments on Gearóid Ó Tuathail's *Critical Geopolitics*', *Political Geography*, 19: 361–4.

Smith, N. (2000) 'Is a critical geopolitics possible? Foucault, class and the vision thing', *Political Geography*, 19: 365–71.

Sparke, M. (2000) 'Graphing the geo in geo-political: *Critical Geopolitics* and the re-visioning of responsibility', *Political Geography*, 19: 373–80.

Stephanson, A. (2000) 'Commentary on Gearóid Ó Tuathail's *Critical Geopolitics*', *Political Geography*, 19: 381–3.

Toal, G/Ó Tuathail, G. (2000c) 'Dis/placing the geo-politics which one cannot not want', *Political Geography*, 19: 385–90.

57 Waldo Tobler

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Waldo Tobler 1930 yılında ABD'nin Pasifik kuzeybatısında yaşayan İsviçreli bir anne babanın çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. ABD ve İsviçre'de eğitim aldıktan sonra Amerikan ordusunda dört yıl görev yapmış, Ross Mackay'dan kartografi dersleri aldığı British Columbia Üniversitesi'nde eğitimine devam etmiştir. Buradan Washington Üniversitesi'ne transfer olmuş ve bu okulda 1955 yılında lisans, 1957 yılında yüksek lisans ve 1961 yılında da "coğrâfî mekânın haritaya dönüştürülmesi" başlıklı tezi ile doktora derecesini almıştır. 1950'li yılların sonlarında bu üniversitede John Sherman ve William Garrison'ın danışmanlığında eğitimine devam eden grubun bir parçasıdır. Bu grup Brian Berry, Duane Marble, Richard Morrill, John Nystuen, Michael Dacey ve William Bunge gibi isimleri içermektedir. Bu durum onu sıklıkla coğrafyanın "nicel devrimi" olarak adlandırılan gelişmenin merkezine oturtmuştur. Tobler (2002) daha sonra o zamanları "çok heyecanlı bir dönemdi" şeklinde anmış fakat akademik ilgi alanının sayılardan çok modeller ve teoriler olduğunu belirtmiştir.

Tobler 1961'den 1977 yılına kadar geçen on altı yıllık dönemi Michigan Üniversitesi'nde geçirmiştir (John Nystuen ve Gunnar Olsson ile birlikte). Burada bilgisayar programcılığı ve matematiğe olan ilgisi ortaya çıkmış ve harita projeksiyonları üzerine olan çalışmalarında çok faydalandığı diferansiyel geometriyi öğrenmiştir. 1977 yılından itibaren Kalifornia Üniversitesi'nde (Santa Barbara) (Golledge, Smith ve Goodchild ile birlikte) çalışmaya başlamıştır. Tobler burada National Center for Geographic Information (Ulusal Coğrâfî Bilgi ve Analiz Merkezi) kapsamında çalışmalarına devam etmiş, 1994 yılında emekli olduktan sonra onursal profesörlük unvanı almış ve emeklilik

yıllarında da çalışmalarını sürdürmüştür (örneğin Tobler, 2004). Tobler nicel devrim sırasında coğrafyanın kartografiye olan ilgisini korumasıyla tanınmış ve kartografide bilgisayarların kullanımına öncülük etmiştir. Matematik konusunda oldukça bilgili ve yetenekli olan Tobler, coğrâfî mekânların sürekli-mekân temsillerini geliştirmesi ile bilinmektedir. Özellikle göç akışları gibi farklı konulara da ilgi duyan Tobler, nicel coğrafya alanında yenilikçi metodolojik çalışmalar yapmıştır. Aynı zamanda spektral analiz üzerine de çalışmalar yürütmüş, vektör ve tensör analizlerini kullanmış ve nicel modellemeye ilgi duyan coğrafyacıların büyük çoğunluğunun tercih ettiği istatistikî modeller yerine matematiksel yöntemleri tercih etmiştir.

Mekânsal Katkıları

Tobler'ın erken dönem çalışmaları harita yapımına ilişkin yeni perspektiflerin gelişimi ile ilgilidir. Kartografi alanında bilgisayarların kullanımı konusunda -özellikle yeni projeksiyonların tasarımında- bir liderdir. (Tobler, 1959; 1967a). Doktora tezinde mesafe yerine seyahat süresi veya seyahat masrafı üzerinden ölçeklendirilen harita kavramını ortaya atmıştır. Tobler ayrıca dünyanın yüzeyinden başka toplumsal veya demografik gerçekleri temsil etmek için haritaları dönüştürme fikrini geliştirmiştir. Eğer Christaller veya von Thünen'inki gibi teoriler çalışma alanına ilişkin gerçekçi olmayan varsayımlar ortaya koyuyorsa, bunun varsayımları uydurmak için coğrâfî mekânı dönüştürme yolu ile giderilebileceğini öne sürmüştür. Bu uygulama, birçok çeşidi olan kartogram ile gerçekleştirilmekte, dünyanın yüzeyindeki alanlar, coğrâfî büyüklükleri değil önemlerini gösterecek şekilde resmedilmektedir (bk. Tobler, 2004). Tobler bu konuda, "Birçok açıdan bu haritalar coğrafyacılar tarafından kullanılan geleneksel haritalardan daha gerçekçidir... Şüphesiz önemli olan nokta, bu dönüşümlerin, alanları değiştirdiğidir fakat yoğunlukları eşit oranda dağıtmaktadırlar." demiştir (Tobler, 1963). Tobler bu ve diğer bağlamlarda yazılı mının diğer araştırmacılar tarafından kullanılması konusunca cömert davranmıştır.

Tobler kartogramlara ek olarak birçok yeni ve alışılmışın dışında harita projeksiyonu geliştirmiştir. Yaklaşımlarını târihî haritaları ve onların altında yatan üstü kapalı projeksiyonları incelemek için harita

projeksiyonlarına uygulamıştır (Tobler, 1966). Bir diğer ilginç tarihsel proje Wineberg (1971) ile birlikte yaptığı eski Hitit yerleşimlerinin yerleri üzerine yaptığı çalışmadır. O dönemde yerleşimler arasındaki ticârî ilişkilere ait kayıtların varlığı, bahsi geçen yerleşimlerin konumlarının tahmin edilmesinde (çoğunlukla yerleri bilinmemektedir) kullanılmıştır. Bu tahminler gravite modelinin tersine çevrilmiş hâli kullanılarak yapılmıştır; coğrâfî olarak yakın olan iki mekândan bahsedilme sayısı aralarındaki etkileşime dair bir tahmin elde etmek için kullanılmış, mesafeler yerleşimlerin büyüklüğüne ve etkileşimlerine göre belirlenmiştir. Daha sonra yapılan arkeolojik araştırmalar modelin tahminlerinin doğru olduğunu kanıtlamıştır.

Tobler'ın çalışmalarının çoğunluğu yeni coğrâfî bağlamlara matematiksel yöntemler uygulamakla ilgilidir. Bunun bir örneği "Of maps and matrices" makalesidir (Tobler, 1967b). Bu makalede Tobler, dünyanın yüzeyinde muntazam biçimde tanzim edilmiş yerlere ait verilerin bir matris oluşturduğunu düşünebileceğimizi, bu matrisin çarpımının coğrâfî açıdan ilginç sonuçlar verecek şekilde yapılabileceğini iddia etmektedir. Bu iddia, Torsten Hägerstrand'ın yeniliklerin yayılması ile ilgili simülasyonu kullanılarak ortaya konulmuştur. Tobler'ın matematiğe dayalı fakat ampirik olarak yararlı teknikleri aynı zamanda gerçek bir ara değer hesabı sorununa çözüm olarak pikno-filaktik ara değer hesabı geliştirmesinde de örneklenmiştir (Tobler, 1979): Sınırlardan oluşan küme uyumsuz olduğunda coğrâfî dağılımları karşılaştırma sorunu (örneğin iki farklı tarihteki nüfuslar). Tobler'ın çözümü, bölgesel birimlerden oluşan bir setin coğrâfî mekân üzerine yerleştirilmesinin, alttaki devamlı dağılımı aralıklı bir veri seti hâline getireceğine ilişkin fikre dayanmaktadır. Ara değer hesabı ile ilgili sorun devamlılığı olan yüzeyi tahmin etme sorununa dönüşmekte ve yeni veri seti üzerinden yüzeyin değerlerinin hesaplanması gerekmektedir. Tobler (1989) bu konu ve yine bu konuyla alakalı olan "değiştirilebilir bölgesel birim" sorunu ile ilgilenmeye devam etmiştir. Fakat Tobler bu tür sorunların mekânsal çapraz uyumluluk fonksiyonu yerine korelasyon katsayısı gibi uygun olmayan istatistiklerin kullanımından kaynaklandığını iddia etmiştir. Ona göre coğrâfî dağılımlar iki boyutlu mekânsal seriler olarak düşünülmelidir. Fakat herkes bu konuda ve Tobler'ın ulaştığı sonuç hakkında (coğrafyacıların doğru analitik süreçleri kullandığında

değiştirilebilir bölgesel birim sorununun ortadan kalktığı düşüncesi) aynı fikirde değildir.

Tobler, Santa Barbara'da Ulusal Coğrâfî Bilgi ve Analiz Merkezi'nin kurulması ile coğrâfî bilgi sistemlerine olan ilginin patlamasının özellikle "çerçeveden bağımsız" olan yani kullanılan bölgesel birimlerden bağımsız coğrâfî analiz yapma girişimleri ile bir parçası olmuştur. "Tüm mekânsal analiz yöntemlerinin elde ettiği sonuçların değişmezliği açısından alternatif mekânsal ayrımlar kullanılarak incelenmesi gerekmektedir ve sadece sonuçları değişmeyen yöntemler kullanılmalıdır." demiştir (Tobler, 1989: 115). Yeni bir tür coğrâfî bilgi sistemi önermiştir. Bu sistem ızgara sistemine benzemektedir fakat düzenli biçimde konumlandırılmış piksellere (görüntü öğesi) dayalı değildir, bunun yerine çok fazla coğrâfî bilginin erişilebilir olduğu yönetimsel alanlar gibi düzensiz biçimde sınırlandırılmış *resel*lere (resolution elements'in (çözünürlük öğeleri) kısaltmasıdır) bağlıdır. Tobler ayrıca coğrafyacılara bir kürenin yüzeyinde yaşadığımızı hatırlatmaya düşkündür; coğrafyacıların yaptığı birçok mekânsal analizin düz bir dünya kullanmasına şaşırmaktadır (2002: 315). Dolayısıyla Tobler ve Chen (1986) "dördün ağaç" coğrâfî bilgi depolama sisteminin tüm dünyaya ait verileri depolamak için nasıl uyarlanabileceğini incelemişlerdir.

Coğrafya alanında geliştirilmesinde Tobler'ın önemli rol oynadığı bir diğer yenilik de bilgisayar tabanlı simülasyonların kullanımıdır. Bunlar arasında dikkat çekici bir çalışması Detroit'in nüfus artışını simüle eden "bilgisayar filmi"dir (Tobler, 1970). Tobler ayrıca nicel coğrafyanın diğer yönlerine de katkıda bulunmuştur, örneğin coğrâfî varyanslar (Tobler ve Moellering, 1972) ve coğrâfî ara değer hesabı (Kennedy ve Tobler, 1983; Tobler ve Kennedy, 1985). Hem bağımlı hem bağımsız değişkenlerin koordinat çiftleri olduğu bir regresyon analizi prosedürü olan iki boyutlu regresyon kavramını ortaya atmıştır (Tobler, 1994) (örneğin enlem ve boylam). Böyle bir yöntem özellikle karşılaştırmaları haritalandırmak için uygundur ve örnekler tarihsel kartografi ve bilişsel haritalardan verilmektedir.

Tobler'ın uzun süre ilgilendiği konulardan birisi de göçtür (Tobler, 1981; 1987; 1995). Etkileşime dair etkileşim tabanlı

modellerle ilgilenmesine rağmen Tobler'ın çalışmaları göç hareketlerini "çekicilik potansiyelini temsil eden diferansiyel denklemi ile sürdürülen devamlı bir vektör alanı" olarak görme konusunda özgündür (Tobler, 2002: 315). Göç, sürekli bir mekânda geçiyormuş gibi algılanmaktadır, bu durum "göç rüzgârı, göç alanı, göç akımı" tartışmalarına yol açmıştır. Dorigo ve Tobler (1983) mesafenin caydırıcı bir etkisi olan, çıkış ve varış alanlarından gelen çekme ve itme etkileri üzerinden bir göç fikri geliştirmiştir. Yazarların modeli her yer için iç göç ve dış göçün toplam sayısına dayanmakta, toplam göç akışı çıkış noktasının itme etkisi ve varış noktasının çekme etkisinin toplamının mesafeye bölünmesi ile tanımlanmaktadır. Bu yaklaşım eleştirilere açıktır; bu tür kavramlar gözlemlenen göç örüntülerinin neden oluştuğuna veya itme ve çekme faktörlerinin nelerden oluştuğuna dair tatmin edici bir açıklama sunmamaktadır. Bu model ayrıca varlıkların (kentler veya devletler) ekonomi ve diğer teorilerle ilişkilendirilmesinin daha kolay olduğu gravite modeli yaklaşımından daha az çekicidir.

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Tobler'ın ilk büyük başarısı coğrâfî kartografinin temelde görselleştirme ile ilgilenen bir alandan grafik yöntemlerin matematiksel işlemler biçiminde yeniden tanımlanabildiği, bilgisayarların harita yapıcılar için önemli araçlar olarak kabul edildiği bir alana dönüşmesidir. Dolayısıyla analitik kartografi alanı çok büyük ölçüde Tobler'ın fikirlerine dayanmaktadır ve coğrâfî bilgi sistemlerinin gelişmesi ile desteklenmiştir. Modern coğrâfî bilgi biliminin gündeminin büyük kısmı, ilk olarak Tobler tarafından ortaya atılan veya araştırılan konulardan oluşmaktadır. Katkıları sadece akademik dünya ile sınırlı kalmamıştır, kartografik buluşları ve perspektifleri yazılım sanayii ve çeşitli devletler tarafından benimsenmiştir.

Tobler'ın çalışmaları, özellikle de harita projeksiyonları, 1960'lı yıllardaki coğrafya ve geometrinin yakından ilişkili olduğu ve Haggett (1965) ve Bunge'ın (1966) çalışmalarında görülebilen fikrin gelişimine çok uygundur. Peter Haggett gibi Tobler da (1963) doğal ve insânî olguların biçimlerinde ilginç benzerlikler olduğunu iddia etmiştir; örneğin kentler ve yapraklar. Bu tür fikirler David Harvey'in (1969) geometriyi "mekânsal biçimin dili" olarak tanımlamasına ve Tobler'ın fikirlerini

geliştirerek sosyal mekânı yansıtan Öklitçi olmayan geometri biçimlerinin geçerliliğini araştırmasına sebep olmuştur. Geometriye yapılan bu vurgu kısa süreli olmuştur; örneğin Cosgrove (1989: 235) "mekânsal analizin soğuk geometrileri" için alternatifler aramış ve Sack (1972) geometrinin coğrâfî gerçeklikleri açıklama kabiliyetini sorgulamıştır. Kartogramlar ve Tobler'ın çalışmalarının diğer yönleri günümüzde hâlen kullanılmaktadır (örneğin Dorling, 1995) fakat nicel yaklaşımları benimseyen coğrafyacılar günümüzde bu kavramları ve araçları geometriye coğrafya için bir dil olma konusunda herhangi bir özel statü atfetmeden kullanmaktadır.

Tobler'ın mekânsal biçimler, geometriden alınan kavramlar ve teknikler ile ilgilenmesi, olguları açıklayıp anlamaktan çok coğrâfî gerçekliği tanımlama ve kullanma yöntemleri ile ilgilendiğine ilişkin eleştirilere yol açmıştır. Göç gibi çok fazla davranışsal ve beşerî çalışmanın odağında olan bir konuda bile Tobler'ın katkıları bu tür perspektiflerden bilinçli biçimde kaçınmaktadır; bunların önemsiz olduğunu düşündüğü için değil, daha ziyade farklı yollardan katkı yapabileceğini düşündüğü için. Tobler ayrıca coğrâfî olguları modelleme ile ilgili istatistikî yaklaşımlardan ziyade belirlenimci yaklaşımları benimseme eğilimindedir. Bunun bir sebebi matematiğin ilgili alanlarında bir coğrafyacı için çok bilgili ve yetenekli olmasıdır. Bir diğer sebep ise modellemeye, önemli olan bir fikri aydınlatan bir mode lin açıklamadaki sınırlarını kabul etmeye hazır bir biçimde yaklaşmasıdır.

1960'lı yıllardan sonra nicel yaklaşımları kullanan coğrafyacıların bir diğer kaygısı doğa bilimlerini taklit etmeye çalışmaktı ve Tobler'ın birçok makalesinde doğa bilimlerine ve matematiğe ait yöntemleri ve kavramları kullanması bunun bir göstergesidir. Tobler (Tobler, 2002: 322) bu yöntemlerin insanlardan oluşan nüfusa uygulandığında eksik sonuçlar verdiğini kabul etmiştir, fakat "çalışılmakta olan süreçlere ilişkin önemli anlayışlar sağladığını" iddia etmektedir. Beşerî coğrafya alanındaki pozitivist yaklaşımlar için önemli olan, tıpkı fizik alanında olduğu gibi "yasalar" tanımlama arzusudur (Golledge ve Amedeo, 1968). Örneğin Tobler, Ravenstein'ın "göç yasaları" çalışmasının (1885) hâlâ geçerli yanlarının olduğunu belirtmiştir (Tobler, 1995). Tobler'ın bu düşünceleri bu tür yasalar tanımlama arzusunu ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda, Tobler'ın "coğrafyanın ilk kuralı" olarak adlandırdığı kural ile bitirmek uygun olacaktır: "Her şey diğer her şeyle ilişkilidir fakat yakın olan şeyler uzak olanlara göre daha çok ilişkilidir."

Robin Flowerdew, St Andrews Üniversitesi

Tobler'ın Önemli Çalışmaları

Tobler, W. R. (1959) 'Automation and cartography', *Geographical Review*, 49: 526–34.

Tobler, W. R. (1963) 'Geographic area and map projections', *Geographical Review*, 52: 59–78.

Tobler, W. R. (1966) 'Medieval distortions: the projections of ancient maps', *Annals of the Association of American Geographers*, 56: 351–60.

Tobler, W. R. (1969) 'Geographic filters and their inverses', *Geographical Analysis*, 1: 234–54.

Tobler, W. R. (1970) 'A computer movie simulating urban growth in the Detroit region', *Economic Geography*, 46: 234–40.

Tobler, W. R. and Moellering, H. (1972) 'Geographical variances', *Geographical Analysis*, 4: 34–50.

Tobler, W. R. (1979) 'Smooth pycnophylactic interpolation for geographical regions', *Journal of the American Statistical Association*, 74: 519–36.

Dorigo, G. & Tobler, W. R. (1983) 'Push-pull migration laws', *Annals of the Association of American Geographers*, 73 (1): 1–17.

Tobler, W. (2004) 'Thirty-five years of computer cartograms', *Annals of the Association of American Geographers*, 94 (1): 58–73.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Bunge, W. (1966) *Theoretical Geography* (2nd edition). Lund: Lund Studies in Geography, Series C, No. 1.

Cosgrove, D. E. (1989) 'Models, description and imagination in geography', W. Macmillan (ed.), *Remodelling Geography*. Oxford: Blackwell. s. 230–44.

Dorling, D. (1995) *A New Social Atlas of Britain*. Chichester: Wiley.

Golledge, R. G. & Amedeo, D. (1968) 'On laws in geography', *Annals of the Association of American Geographers*, 58: 760–74.

Haggett, P. (1965) *Locational Analysis in Modern Geography*. London: Arnold.

Harvey, D. (1969) *Explanation in Geography*. London: Arnold.

Kennedy, S. & Tobler, W. R. (1983) 'Geographic interpolation', *Geographical Analysis*, 15: 151–56.

Ravenstein, E. G. (1885) 'The laws of migration,' *Journal of the Royal Statistical Society*, 46: 167–235.

Sack, R. D. (1972) 'Geography, geometry and explanation', *Annals of the Association of American Geographers*, 62: 61–78.

Tobler, W. R. (1963) 'D'Arcy Thompson and the analysis of growth and form',

Papers of the Michigan Academy of Science, Arts and Letters, 48: 385–90.

Tobler, W. R. (1964) 'Automation in the preparation of thematic maps', *Cartographic Journal*, 1: 1–7.

Tobler, W. R. (1965) 'Computation of the correspondence of geographical patterns', Papers of the Regional Science Association, 15: 131–9.

Tobler, W. R. (1966) 'Notes on two projections', *Cartographic Journal*, 3: 87–9.

Tobler, W. R. (1967a) 'Computer use in geography', *Behavioral Science*, 12: 57–8.

Tobler, W. R. (1967b) 'Of maps and matrices', *Journal of Regional Science*, 7 (2) (Supplement): 275–80.

Tobler, W. R. (1971) 'Uniform distribution of objects in a homogeneous field: cities on a plain', *Nature*, 233.

Tobler, W. R. (1981) 'A model of geographical movement', *Geographical Analysis*, 13: 1–20.

Tobler, W. R. (1987) 'Experiments in migration mapping by computer', *American Cartographer*, 14: 155–63.

Tobler, W. R. (1989) 'Frame independent spatial analysis', M. Goodchild & S. Gopal (eds), *Accuracy of Spatial Databases*. London: Taylor & Francis. s. 115–22.

Tobler, W. R. (1994) 'Bidimensional regression', *Geographical Analysis*, 26: 186–212.

Tobler, W. R. (1995) 'Migration: Ravenstein, Thornthwaite, and beyond', *Urban Geography*, 16: 327–43.

Tobler, W. R. (2002) 'Ma vie', P. Gould & F. R. Pitts (eds), *Geographical Voices: Fourteen Autobiographical Essays*. Syracuse: Syracuse University Press. s. 293–322.

Tobler, W. R. & Chen, Z. (1986) 'A quadtree for global information storage', *Geographical Analysis*, 18: 360–71.

Tobler, W. R. & Kennedy, S. (1985) 'Smooth multidimensional interpolation', *Geographical Analysis*, 17: 251–7.

Tobler, W. R. & Wineberg, S. (1971) 'A Cappadocian speculation', *Nature*, 231, 5297: 39–42.

58 Yi-Fu Tuan

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Yi-Fu Tuan, "yaşam kitabında altını çizdiğim satırlar" olarak tanımladığı ve çalışma arkadaşlarına yazdığı mektupların derlemesi olan *Dear Colleague* (*Sevgili Meslektaşım*) içerisinde coğrafya alanındaki çalışmalarındaki insan odağını özetlemektedir: "*İ*nsanı ve onun dünyasını daha iyi anlamak" (Tuan, 2002: ix–x). Yi-Fu Tuan, uzun ve üretken kariyeri boyunca insan olmanın ne demek olduğunu yeniden düşünmemiz ve dünya üzerindeki yerimizi sorgulamamız için bizleri zorlamıştır. Coğrafyanın daha derin ve daha metafizik bir biçimde kavramsallaştırılmasını sunmuş fakat merak uyandıran ve kışkırtıcı düşüncelerini her zaman aldatıcı bir basitlikte aktarmıştır. Yi-Fu Tuan, alaycılığın, olumsuzluğun ve nihilizmin çok bilindik olduğu bir dünyada umutlanmaya ve birbirimize ve etrafımızdaki dünyaya saygı duymamızın ve onlara ilişkin daha derin anlayışa sahip olmamızın bizleri daha iyi bir yaşama yönlendireceği mesajını vermeye devam etmiştir; nitekim son dönemde yaptığı çalışmalardan birisinin ismi *Human Goodness* (*İnsan İhsanı*) (Tuan, 2008).

Yi-Fu Tuan 1930 yılında Çin'in Tientsin kentinde dünyaya gelmiştir. Tuan Çin, Avustralya, Filipinler ve İngiltere'de (Oxford Üniversitesi'nden lisans ve yüksek lisans dereceleri almıştır) eğitim almış ve 1951 yılında ABD'ye taşınmıştır (doktora derecesini Kalifornia Üniversitesi'nden (Berkeley) almıştır). 1984 yılından, emekli olduğu 1998 yılına kadar Wisconsin Üniversitesi'nde (Madison) çalışmıştır. Tuan'ın ilk araştırmaları jeomorfoloji üzerine olsa da –güneybatı Arizona'da alınlıklar üzerine çalışmalar yapmıştır– ününü kültürel coğrafya alanındaki çalışmalarına borçludur. Tuan 1960'lı yıllar

boyunca fiziksel olgulara ilişkin geleneksel makalelerin yanı sıra (örneğin Tuan, 1962; 1966) daha duygusal metinler de kaleme almıştır (örneğin 1961; 1964). Fakat 1960'lı yılların sonlarında çevreye karşı tutumumuz ve daha "hümanist" bir yaklaşım temel odağı hâline gelmiştir (örneğin Tuan, 1968; 1971). *Topophilia: A Study of Environmental Perception, Attitudes and Values* (Tuan, 1974) eseri hızlı bir biçimde klasik bir metin hâline gelmiştir. Derin düşünceli yazım stili ve yer verdiği çok çeşitli coğrâfî ve edebî eserler Tuan'ın çalışmalarının alamet-i farikası hâline gelmiştir.

Yi-Fu Tuan yirmi kitap yazmıştır ve bunların çoğunluğu akademik ve kişisel içerikleri ile bilinmektedir; yazar ayrıca, genellikle kışkırtıcı düşüncelerinin yer aldığı sayısız makale yayınlamıştır. Bir nesil için "hümanist coğrafyayı" tanımlayan Tuan, var olmanın anlamı ile ilgili arayışından kaynaklanan daha temel sorulara, temelde hem fiziksel hem duygusal olarak dünya ile ilişkili biçimde tanımlanan "dünyada var olmamıza" ilişkin anlayışa (fenomenolojinin bir yorumudur) dayanarak cevap aramıştır. Tuan'a göre bu tür araştırmalar kişinin kendini bulması ile ilgilidir ve dolayısıyla daha sonraki dönemde yazdığı ve çalışmalarının arkasındaki motivasyonunu anlattığı kitaplardan birisinin ismi *Who am I? An Autobiography Of Emotion, Mind and Spirit'tir* (1999) (*Ben Kimim? Duygu, Akıl ve Ruhun Otobiyografisi*).

Tuan'ın kariyeri, coğrafya disiplini için önemli değişimlerin ve gelişmelerin yaşandığı bir döneme denk gelmiştir. Tuan ortaya çıkan entelektüel akımların dışında çalışmayı tercih etmiş ve kendi özgün rotasını çizerek "iyi yaşam" (1986) olarak adlandırdığı ahlâkî ve rûhânî gerçeklerle ilgilenmiştir. Tuan, uzun süreli Batı hümanizm geleneğinden faydalanmış 1960'lı yıllarda meslektaşlarından farklı olarak insanlar, kültür, çevre ve yer ile ilgili duygusal ve samimi meşguliyetlerle ilgilenmiştir. Onun yaptığı, istatistiklerin ve bilgisayar simülasyonlarının kullanıldığı veya modellerden ve eleştirel teorilerden yararlanılan bir beşerî coğrafya değildir, daha ziyade kişisel karşılaşmalar, edebî anlayışlar, tevazu, merak ve umuttan oluşmaktadır.

1970'li yıllar ve pozitivist mekânsal bilime verilen tepki birçok coğrafyacının yerin benzersizliğini ve çevre ile duygusal ilişkileri yeniden keşfetmesine yol açmıştır. Tuan hızlı bir biçimde bu "yeni

coğrafya" ile ilişkilendirilmiş, "beşerî coğrafya" kavramı geniş bir şekilde kabul görmüştür. Tuan, diğerlerinin yanı sıra David Lowenthal, Anne Buttimer, Edward Relph, David Seamon gibi araştırmacılarla birlikte aynı gruba konulsa da, hiçbir zaman bir hareketin lideri olmamıştır, daha ziyade hareketin ortaya çıkışı Tuan'ın kişisel perspektifini geliştirmesi ile aynı döneme denk gelmiştir. Buna rağmen o dönem, Tuan'ın "hümanist" perspektifin derin felsefî desteklerini kendi yöntemleri ile araştırması ile örtüşmüştür. O dönemde yazdığı ve meslektaşları tarafından çok fazla referans verilen makaleleri "Geography, phenomenology and the study of human nature' (1971) ve 'Humanistic geography' (1976) çalışmalarıdır. *Topophilia* (1974), *Space and Place* (1977) ve *Landscapes of Fear* (1979) kitapları ile birlikte Tuan kültürel coğrafyanın yeniden doğuşuna özgün bir katkı yapmış ve kendi ismini duyurmuştur.

Varoluşçuluk ve fenomenoloji perspektiflerini kullanmış ve özellikle Martin Heidegger'in fikirleri –"Dünya içinde var olmak", "İkamet" ve dünya ile birlikte var olmak, kozmos, beden ve ruhun dört katlı bağlantısallığı– düşünceleri, üzerinde oldukça önemli etkiler bırakmıştır. Bu fikirleri körü körüne kullanmamıştır; fikirler, onun kendi sezgisel beşerî coğrafya anlayışı içerisinde yerlerini almışlardır. İnsanların ve yerlerin, kültür ve coğrafyanın samimi bağlantısı ve doğa ile olan ilişkinin daha varoluşçu, deneysel ve bütünsel kavramsallaştırması onun çalışmalarının birleştirici bir teması olmuştur.

Tuan'ın uzun süre doğaya karşı tavrımıza olan ilgisi çevre hareketlerinin yükselişi ile de paraleldir (Tuan, 1974; 1984; 1993). İnsan bilinci, benlik ve toplumun doğasına olan ilgisi sosyal bilimlerdeki daha geniş çaplı gelişmelerle paraleldir (örneğin Tuan, 1982; 1996). "Değerlere" olan ilgisi (*Topophilia*) giderek artan biçimde anlamlara odaklanmasına, insan olmanın ne demek olduğuna, saygı ve anlayış yolu ile daha iyi bir yaşama olan inanca ilişkin sorular hakkında düşünmesine sebep olmuştur. *Escapism* (Tuan, 1998b) varoluşun anlamı, doğa ve kültür konularına olan ilgisi ile bir bakıma beşerî coğrafya alanındaki postmodern dönüşe karşı dolaylı bir eleştiriyi birleştirmektedir. Daha sonra yazdığı *Human Goodness* (2008) kitabı bir "metafizik adım" daha ileri atarak altı farklı bireyin (Konfüçyüs, Sokrates, Mozart, Keats, Albert Schweitzer ve Simone Weil) gözünden toplumsal iyiliğin zaman içerisindeki etkisini aktarmaktadır. Tuan, basit ama önemli gözlemleri

birleştirerek dünya ile, birbirimiz ile ve kendimiz ile olan ilişkilerimize ait iddialı açıklamalar yapmaya devam etmiştir.

Tuan'ın her metni hümanist perspektifin bir yönünü ele alır. Örneğin *Topophilia* (Tuan, 1974) çalışmasında Tuan'ın ilgisi yere olan bağlılık üzerinedir, *Segmented Worlds and Self* (Tuan, 1982) kitabında yaptığı analiz insan bilinci ve mekânsal yapılar arasındaki ilişkilerle ilgili düşünceleri derinleştirmiştir, *Dominance and Affection* (Tuan, 1986) eserinde dikkati "estetik sömürü" ve doğa kıyımına kaymıştır. Tuan'ın çalışmalarında insan olmaya, dünya içerisinde var olmaya dair fikirlerinin ısrarlı biçimde araştırılması, yansıtılması ve geliştirilmesi gözlenebilir ve insan-çevre ilişkileri basit bir biçimde nesnel ve maddi olarak değil duygusal ve ahlâkî olarak açıklanır.

Onun başarıları çeşitli ödüllerle taçlandırılmıştır. 1968 yılında Guggenheim üyeliğine getirilmiş, 1973 yılında Amerikan Coğrafyacılar Derneği "coğrafyaya övülmeye değer katkılarından" dolayı ödüllendirmiş, 1987 yılında yine Amerikan Coğrafyacılar Derneği'nden Cullum Coğrafya Madalyası almıştır. Ayrıca Amerikan Bilimsel Gelişme Birliği üyeliğine getirilmiş ve profesyonel kurumların ve derneklerin saygıdeğer bir üyesi olarak görev yapmıştır. 2000 yılında Uluslararası Coğrafya Birliği'nin onur ödülüne layık görülmüştür. Beşerî coğrafyaya yaptığı katkılardan dolayı çeşitli derlemeler yayınlanmıştır: *Spirit and Power of Place* (1994), *Textures of Place; Exploring Humanistic Geographies* (2001) ve *Progress: Geographical Essays* (2002).

Mekânsal Katkıları

Yi-Fu Tuan ilk çalışmalarından itibaren coğrafyaya ait kavramları fiziksel alanın ötesine, metafizik, etik ve estetik alana doğru genişletmeyi amaçlamıştır. Bir kahraman olarak tanımladığı, fiziksel dünyaya ait açıklamalarının yanı sıra manzara resimlerini ve şiiri coğrâfî deneyimleri genişletmek için kullanan von Humboldt'tan etkilenmiştir (Tuan, 1999). Tuan ayrıca Carl Sauer ve J. B. Jackson gibi kültürel coğrafyacıları da önemli ilham kaynakları olarak saymıştır. Disipline olan katkı bağlamında Tuan beşerî coğrafyacılar tarafından çok fazla alıntılanmış ve eğitimli topluluklar arasında saygı kazanmıştır.

Tuan kendisini "Coğrafya alanında bile merkezin dışındayım... Şu an bir miktar tanınıyorum fakat bunun sebebi entelektüel

katkılarım değil, uzun süredir çalışıyor olmam." (Tuan, 1998a) şeklinde tanımlamıştır. Fakat daha derin bir seviyede onun etkisi daha güçlüdür; geçmişten gelen beşerî coğrafya geleneğine bağlı kalmış (aynı dönemde eser verenler önce mekânsal bilime daha sonra eleştirel sosyal teoriye kaymıştır), kültürel coğrafyaya olan ilginin yeniden canlanmasının zeminini birçok yönden hazırlamıştır. J. Nicholas Entrikin (*Cosmos and Hearth*'e dair bir incelemede) şunları yazmıştır: "Şüphesiz Yi-Fu Tuan modern kültürel coğrafyada ve çevresel düşüncede entelektüel bir güç olmuştur. Onun çalışmaları çeşitli disiplinlerden yazarlar tarafından alıntılanmıştır; daha felsefî olanlardan, örneğin edebiyat eleştirmenleri, daha uygulamalı olanlara kadar, örneğin peyzaj mimarlığı. Şüphesiz Tuan kendi disiplini dışarısında en çok bilinen coğrafyacılardan birisidir. J. K. Wright gibi bu yüzyılın önde giden beşerî coğrafyacılarında olduğu gibi Tuan'ın Amerikan coğrafya anlayışına olan katkıları da alanın tarihinde ve araştırmalarında gerekli muameleyi görmemektedir" (Entrikin, 1997).

Yi-Fu Tuan'ın paradoksal bir etkisi olmuştur. Bir taraftan, çok okunan ve hem coğrafya disiplini içerisinde hem de dışarısında değer verilen sayısız kitap ve makale yazmıştır. Fakat 1970'li yıllardaki "beşerî coğrafyaya" olan ilginin aşırı artması dışında Tuan her zaman kültürel değerlerin, çevreye karşı olan tutumların, mekân ve yerin, benliğin ve evrenin, duygusal ve rûhânî coğrafyaların bazen kendine özgü bazen oldukça kişisel açıklamalarının peşinde olan aykırı bir tip olmuştur.

Coğrafya alanında özellikle 1980'li yıllarda eleştirel ve postmodern söylemlerin yükselişi ile birlikte hümanist perspektif ve Tuan'ın onunla ilgili yorumları tekil otoriter sesi, kültürler arasındaki özellikleri evrenselleştirme eğilimi, özcü varsayımları, siyâsî saflığı yönlerinden eleştirilmiştir. Fakat belki de unutulan bir nokta, Tuan'ın söyleminin temelindeki tevazu ve meraktır. Yaptığı çalışmalar ile kendi konularını ve örneklerini yeniden ele almakta ve yeniden şekillendirmektedir, bu yolla kendi yorumlarını test etmekte ve bunlara ince ayar yapmaktadır. Yi-Fu Tuan tüm kariyeri boyunca "iyi yaşamın" anlamını kavrayabilme arayışını sürdürmüştür. Beşerî coğrafya, sosyal bilimler ve beşerî bilimler alanlarında alevlenen tartışmaları görmezden gelmemiştir, fakat onların "yeni dilleri" ve kavramlarının yüzeysel çekiciliği tarafından kandırılmamıştır. Bu açıdan, *Escapism* (Tuan, 1998b) çalışmasını bu konuda

son dönemlerde postmodern kuramcıların yazıları ile karşılaştırmak ilginçtir, çünkü bu kitap gerçeklik anlayışını ve gerçek olanı "sistematik hümanist coğrafya" perspektifinden incelemektedir. Monaghan (2001) coğrafyanın son dönemlerdeki ilgi alanlarının çoğunun Tuan'ın erken dönemde yaptığı çalışmaların dolaylı birer entelektüel akrabası olduğunu fakat hiçbir zaman bu şekilde kabul edilmediğini belirtmektedir. Adams ve arkadaşları (2001: sayfa belirtilmemiş) "disiplin içinden ve dışından birçok insanın Yi-Fu Tuan'ı ilham verici bir kişi olarak kabul ettiğini" iddia etmektedir. Fakat yazarlara göre "onun rolü insanları doğrudan taklit etme biçiminde etkilemekten çok, onları kendi çalışmalarına benzemeyen şeyler yapma konusunda etkilemek olmuştur"

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Son elli yıl içerisinde beşerî coğrafya alanının çoğu belirli sosyal, ekonomik ve mekânsal örüntülerin nasıl sürdürüldüğünü ve nihayetinde değiştiğini açıklama arzusu ile yanıp tutuşmuştur. Odak, temel olarak maddi ve işlevsel olmuştur, çünkü coğrafyacılar etraflarındaki dünyayı siyasa yapıcılara ve genel anlamda topluma faydalı gibi görünen yöntemlerle tanımlamayı ve açıklamayı amaçlamışlardır.

Yi-Fu Tuan farklı bir yol seçmiş, daha temel ve zor bir soru olan neden sorusunu ele almıştır, yani varoluşun sebebi. Özellikle hem maddi hem de duygusal olarak insanlar (bireyler ve kültürler) ve çevreleri (doğa ve yer) arasındaki ilişkilere odaklanmıştır. Varoluşçu ve fenomenolojik felsefelerden yararlanan Tuan, dünyanın içerisinde var olma yollarımızı araştırmış, farklı zamanlarda ve farklı kültürlerde oluşturulduğu şekli ile bu mekânsal ve sosyal varoluşun anlamının oluşturulması konusuna önem vermiştir. İnsan olmanın evrensel özelliklerini ortaya çıkarmayı hedeflemiş, aynı zamanda herhangi bir büyük teori keşfetme iddiasında bulunmamıştır. 1970'li yıllarda Tuan kısa bir süreliğine "beşerî coğrafya" alanını çevreleyen ihtilafların ve tartışmaların merkezinde yer almış, fakat kariyerinin büyük çoğunluğunda bu tartışmaların dışarısında durmayı seçmiştir. 1980'li ve 90'lı yıllarda yazdığı kitaplar, disipline önemli katkılar yaparken, disiplin genelinde ihtilaflar doğurmamıştır. Bu durum belki de eleştirel sosyal teori, feminizm ve postmodernizm ile (veya çevrecilik, küreselleşme ve terörizm gibi popüler konular ile) doğrudan ilgilenmediği için ortaya çıkmıştır. Dahası, analiz stili ve

metinlerinin dili kısa açıklamalar ve kestirme çözümlerin çağı için pek de uygun değildir.

Tuan'ın projesi daha yansıtıcı olmuş ve kazançla ilgilenmeyen bir noktaya gitmiştir; katkıları genellikle dolaylıdır. Bu proje ile yakından ilgili olan önemli bir nokta coğrâfî keşiflerin insanın kendini keşfetmesi olduğuna ilişkin anlayıştır (ayrıca bk. Tuan, 2001). Tuan'ın akademik kariyerinin büyük çoğunluğunda bu durum ihtilaflı biçimde kalmıştır, çünkü birçok coğrafyacı bilimsel öznellik anlayışını kabul etmiş, dünyayı (ve insanları) "nesne" olarak çalışmayı hedeflemiş, kendi değerlerini yansıtmanın veya coğrâfî araştırmaların araştırmacı üzerindeki potansiyel etkilerinin olasılığını veya değerini önemsiz gibi göstermişlerdir. 1970'li yıllarda beşerî coğrafyanın yükselişi ile birlikte bireyin, öznel olanın ve değerlerin yansıtılmasının yeniden keşfi söz konusu olmuştur. Bu hümanist yaklaşım eleştirel sosyal teorinin, feminizmin ve postmodernizmin fikirleri tarafından geçilse de kişisel, öznel, duygusal ve ahlâkî olanın önemi yankılanmaya devam etmiştir. Tuan'ın çalışmaları ile doğrudan ilgisi olmasa da, çeşitli feminist coğrafyacıların kişisel deneyim, öznellik, kendini keşfetme gibi konuları kişisel olanın siyâsî olması ile birlikte vurgulanması gereken ilginç bir noktadır.

Wisconsin Kütüphaneler Birliği Ödül Komitesi'nin yaptığı alıntı şu şekildedir: Yi-Fu Tuan "Neden coğrafyacı oldunuz?" sorusuna basit ve ikna edici bir şekilde "Her zaman dünya üzerinde yaşamanın nasıl bir şey olduğunu öğrenmek istemişimdir." cevabını vermiştir. Bu kelimeler Tuan'ın düşüncelerinin ve metinlerinin anahtarıdır; o sadece bir coğrafyacı değildir, aynı zamanda bir filozof ve hümanisttir, katı uzmanların çağında kararlı bir Rönesans insanıdır, bir deneme yazarı kadar kolay okunabilir ve aynı zamanda bir akademisyen kadar gözü karadır (WLA, 1995). Yi-Fu Tuan, yaptığı katkıları 1998 yılında Charles Homer Haskins dersinde özetlemiştir:

> Sokrates'in "İncelenmemiş hayat yaşamaya değmez." görüşü hakkında düşünüyorum ... görünüşte "insanlar ve çevre" ile ilgili olan çalışmalarım benim nasıl bir insan olduğumla o kadar ilgili ki aşırı uzun bir otobiyografi mi yazdım diye düşündüğüm oluyor. Yapılan incelemeler, küçük ve belli belirsiz adımlarla kendi kendini incelemeye dönüşüyor. Bu, yapılmaya

değer mi? Kişiyi iyi bir hayata doğru yönlendirebilir mi? Veya Saul Bellow'un iddia ettiği gibi ölmüş olmayı dilememize mi sebep olur? İki olasılık arasında gidip geliyorum. Sonuçta Sokrates'in görüşüne katılıyorum, çünkü incelenmemiş bir hayat incelenmiş olan kadar ümitsizliğe açıktır ve eğer ümitsizlik –ara sıra hissettiğimiz ümitsizlik– insânî bir şey ise onunla gözlerim açık bir biçimde karşılaşmayı, hatta onu bir gösteriye dönüştürmeyi, daha sonra da sanki amansız bir kadermişçesine boyun eğmeyi tercih ederim (Tuan, 1998a: sayfa belirtilmemiş).

Paul Rodaway, Lancaster Üniversitesi

Tuan'ın Önemli Çalışmaları

Tuan, Y-F. (1971) 'Geography, phenomenology and the study of human nature', *The Canadian Geographer*, 15:181–92.

Tuan, Y-F. (1974) *Topophilia: A Study of Environmental Perception, Attitudes and Values.* Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Tuan, Y-F. (1976) 'Humanistic geography', *Annals of the Association of American Geographers*, 66 (2): 266–76.

Tuan, Y-F. (1977) *Space and Place: The Perspective of Experience.* Minneapolis: University of Minnesota Press.

Tuan, Y-F. (1979) *Landscapes of Fear.* Oxford: Blackwell.

Tuan, Y-F. (1996) *Cosmos and Hearth: A Cosmopolite's Viewpoint.* Minneapolis: University of Minnesota Press.

Tuan, Y-F. (1998b) *Escapism.* Baltimore: Johns Hopkins University Press (Türkçesi Tuan, Y-F. (2015) Bir Kurucu Unsur Olarak Kaçış. Çev: Ş. Emek Ataman. İstanbul: Litera Yayıncılık)

Tuan, Y-F. (1999) *Who Am I? An Autobiography of Emotion, Mind and Spirit.* Madison: University of Wisconsin Press.

Tuan, Y-F. (2008) *Human Goodness.* Madison: University of Wisconsin Press.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Adams, P. C., Till, K. E. & Hoelscher, S. D. (eds) (2001) *Textures of Place: Exploring Humanist Geographies.* University of Minnesota Press: Minneapolis.

Entrikin, J. N. (1997) 'Review: *Cosmos and Hearth: Yi-Fu Tuan*', *Annals of the Association of American Geographers*, 87:176–8.

Monaghan, P. (2001) 'Lost in place: Yi-Fu Tuan may be the most influential scholar you've never heard of', chronicle.com/free/v47/i27/27a01401.html

Singh, R. P. B. (ed.) (1994) *Spirit and Power of Place Essays Dedicated to Yi-Fu Tuan*, Banaras: National Geographic Society of India.

Sack, R. D. (ed.) (2002) 'Progress and anxiety', *Progress: Geographical Essays.* Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Tuan, Y-F (1961) 'Topophilia: or a sudden encounter with the landscape', *Landscape*, (61): 29–32. Reprinted P. English & R. Mayfield (eds), (1972) *Man, Space and Environment*. Oxford: Oxford University Press. s. 534–8.

Tuan, Y-F (1962) 'Structure, climate and the basin landforms in Arizona and New Mexico', *Annals of the Association of American Geographers* 52: 51–68.

Tuan, Y-F (1964) 'Mountains, ruins and the sentiment of melancholy', *Landscape*, 13: 27–30.

Tuan, Y-F (1966) 'New Mexico's gullies: critical re-examination and new observations', *Annals of the Association of American Geographers*, 56: 573–97.

Tuan, Y-F (1968) 'Discrepancies between environmental attitude and behaviour: examples from Europe and China', *The Canadian Geographer*, 12: 176–91.

Tuan, Y-F. (1982) *Segmented Worlds and Self: A Study of Group Life and Individual Consciousness*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Tuan, Y-F. (1984) *Dominance and Affection: The Making of Pets*. Yale: Yale University Press.

Tuan, Y-F. (1986) *The Good Life*. Madison: University of Wisconsin Press.

Tuan, Y-F. (1989) *Morality and Imagination: Paradoxes of Progress*. Madison: University of Wisconsin Press.

Tuan, Y-F. (1993) *Passing Strange and Wonderful: Aesthetics, Nature and Culture*. Washington, DC: Island Press/Shearwater Books.

Tuan, Y-F. (1998a) 'A life of learning', Charles Homer Haskins Lecture for 1998, www.worldcat.org/oclc/39893755 Haziran 2009'da erişim sağlanmıştır.

Tuan, Y-F (2001) 'Life as a field trip', *Geographical Review*, 91(1–2): 41–5.

Tuan, Y-F (2002) *Dear Colleague: Common and Uncommon Observations*. Minneapolis: University of Minneapolis Press.

Tuan, Y-F (2009) Official Web Site: http://www.yifutuan.org Haziran 2009'da erişim sağlanmıştır.

Wisconsin Library Association (1995) www.wla.lib.wi.us/readers/WLAC/Notable/Notable1995.html Haziran 2009'da erişim sağlanmıştır.

59 John Urry

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

John Urry 1946 yılında dünyaya gelmiştir. İlk dereceleri olan ekonomi alanında lisans ve yüksek lisans derecelerini aynı anda 1967 yılında Cambridge Christ's College'den almıştır. Daha sonra 1972 yılında aynı okulda sosyoloji alanında doktorasını tamamlamıştır. Lancaster Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapmış ve 1983 yılında bölüm başkanı olmuştur. 1985 yılında profesör, daha sonra fakülte dekanı ve sosyoloji alanında ordinaryüs profesör olmuştur.

Urry'nin araştırma konuları doktora tezinde ilgilendiği kapitalist toplumların ortaya çıkışından daha yakın dönemlerde yayınladığı *Beyond the Car* (Urry ve Dennis, 2009) içerisinde değindiği hareketlilik, iklim değişikliği ve enerji krizlerine kadar uzanmaktadır. Çekirdekten yetişme bir sosyolog olan Urry otuz yılı aşkın süredir uluslararası sosyolojik tartışmalarda önemli bir isim olmuştur fakat beşerî coğrafyacılar ile birlikte çalışarak disiplinlerin net biçimde belirlenen sınırlarını kesen konular üzerine fikirlerini belirtmiştir. Urry aynı zamanda Lancaster Üniversitesi'nde Hareketlilik Araştırmaları Merkezi'ni (CEMORE), Cosmobilities ağını (Avrupa'da hareketlilik üzerine çalışan araştırmacılardan oluşan bir ağ) kurarak ve uluslararası bir dergi olan *Mobilities*'in editörlük görevini yaparak uluslararası ve disiplinler arası araştırma mekânlarının yaratılması konusunda büyük çaba harcamıştır.

Urry, 1968 yılı Mayıs ayındaki olayların sonrasında yazdığı doktora tezinde İngiltere'de iktidarın sosyolojisi ve sosyal bilimlerin felsefesi ile ilgilenmiştir. İlk kitabı *Reference Groups and the Theory of Revolution*'ın (Urry, 1973: 178) sonuç kısmında, "neden bazı toplumlarda,

bazı zamanlarda çok sayıda insanın statükoyu bitirmek amacıyla bilinçli ve kolektif biçimde hazırlandığını ve örgütlendiğini açıklamak için" çalıştığını belirtmiştir. Urry, erken dönemlerinde ilgilendiği araştırma konuları ile her türlü statükodan uzaklaşmayı amaçlamış, araştırma odağı olarak yeni yolların ve bu yolları sorgulamanın yenilikçi kavramsal ve metodolojik araçlarının arayışında olmuştur. Eğer John Urry'nin çalışmalarını nitelememiz gerekirse, bunları en iyi biçimde tanımlayacak sıfat "dönüş"tür: Urry'nin iddiaları sapar, yön değiştirir ve sabit noktalardan uzaklaşır. Fakat aynı zamanda oturaklı ve sabittirler. Bu durum, araştırma nesnelerini hareketsiz olarak algılaması bakımından değildir, çünkü hareketlilik üzerine vurguladığı en temel noktaların tam olarak karşısındadır. Urry'nin daha ziyade turizm, ticarî etkileşimler, diyalog, ekonomik yaşamın yeni biçimleri üzerine yaptığı araştırmalar somut bağlamlar ve eylemler yaratmak durumundadır; net biçimde yüzeysel olan eylemler yüzeyin altındaki seviyelere, ekonomilerin bağlamlarına ve yapılarına, emek ilişkilerine, yönetişim biçimlerine, bölgelere ve zamana itilmektedir.

Urry 1970'li yılların sonlarında gelişmekte olan bölge ve yerellik çalışmaları ile ilgilenmeye başlamıştır. Bu ilgide Sosyalist Ekonomiler Konferansı (CSE) ve Lancaster Üniversitesi'nin Bölgecilik Grubu'nun önemli payı olmuştur. Bu türden araştırmaları bir araya getiren grup coğrafya içerisinde yaşanan "yerellik çalışmalarına" veya yeni bir tür "bölgesel coğrafyaya" doğru olan dönüşten yararlanmıştır. O dönemde Doreen Massey'in Phillip Cooke ve diğerleri ile birlikte yaptığı (1979) çığır açan çalışmalar bu tür araştırmaların en ön saflarında yer alıyordu. Bu bağlamda Urry, yerelliğin İngiltere'nin büyüyen hizmet sektörünün ve düşüşte olan imalat sanayilerinin sosyal ve mekânsal yapısının, Thatcherci ideolojinin sosyal ve maddi dönüşümlerinin üzerindeki etkisini anlamayı amaçladığı için mekânsal düşünce ve teoriyle ilgili üretken, entelektüel, deneysel girişimlerde bulunmuştur. Urry, Ekonomik ve Sosyal Araştırma Konseyi'nin *The Changing Urban and Regional System in the UK* (CURS İngiltere'de Değişmekte Olan Kentsel Bölgesel Sistem) üzerine finansman sağlanan yedi projeden bir tanesini yönetmiştir.

Urry'nin disiplinler arası çalışmaları 1980'li yılların başlarında İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde çalışmakta olan birçok sosyal

bilimciyi etkileyen süreçlerle şekillenmiştir. O dönemin diğer sosyal bilimcileri ile birlikte disiplinleri aşma ve onları "disiplinsiz" hâle getirme gereğini hissetmiştir (bk. Adey ve arkadaşları, 2010). Bu fikir üniversitelerde bölümlerin daha küçük ve dışarıya açık birimler hâline getirilmesine sebep olan daha geniş ekonomik yeniden yapılanmanın bir yansımasıydı, fakat aynı zamanda Urry'nin ve çalışma arkadaşlarının kendilerini daha geniş uluslararası iş birliği ağlarına yerleştirmeleri için gerekli cesareti sağlamıştır; ayrıca geçmişte olduğundan daha fazla biçimde etraflarındaki dünyayı yeniden yapılandıran süreçlerle ilgilenmeye başlamışlardır. 1985 yılında Urry, Derek Gregory ile birlikte editörlüğünü yaptığı önemli bir derleme eser yayınlamıştır (1985). O dönemde hazırlanan çeşitli derlemeler ile birlikte (Allen ve Massey, 1988; Thrift ve Williams, 1987) bu eser, toplumsal ve mekânsal yapıların arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmaya ve coğrafyacılar ve sosyologlar arasında yeni bağlar kurarak devlet desteği ile sürdürülen yeniden yapılanmanın yerel özgünlükleri üzerinde anlaşmalarını sağlamaya çalışmıştır.

Urry'nin Scott Lash ile birlikte yazdığı *The End of Organized Capitalism* (Lash ve Urry, 1987) ve *Economies of Signs and Space* (Lash ve Urry, 1994) kitapları onun kapitalist ekonomiler ve toplumlar üzerine yaptığı çalışmalarda ciddi bir gelişmeyi ortaya koymuştur. Fakat Lash ve Urry'nin yaklaşımı geleneksel bir siyasal iktisat perspektifini takip etmemiştir. Yazarlar, yaptıkları emek ilişkilerinin yeniden yapılanması ve tüketim pratiklerinin yeni biçimlerine ilişkin analizlerinde kapitalizmin kültür odaklı "postmodern" teorisine doğru giden bir yol açılmasına yardımcı olmuşlardır (Lovering, 1989: 212). *The End of Organised Capitalism* eserinin sonuç kısmında Urry'nin düşüncelerinin evrimine ilişkin kanıtlar, özellikle hareketlilik algısındaki değişiklikler görülebilmektedir; bunlar o dönemde kapsamlı ekonomik ve siyâsî süreçlere geçişin ilginç bir yan ürünü olarak görülmüştür. Bu vurgu, *The Tourist Gaze* (1990) ve *Economies of Signs and Space* yayınlandıktan sonra değişmiştir. Bu eserlerle birlikte turizm ve hareketlilik ilk defa sosyal bilimsel bir araştırma biçimi olarak ciddiye alınmış, ilgiyi üretimden tüketime ve sabitlikten hareketliliğe doğru kaydırmıştır. Artık "sosyal" olan hareketli hâle getirilmiştir.

Hareketlilik, büyük ihtimalle Urry'nin günümüze kadar akademik sosyal bilimlere yaptığı en net katkıdır. Urry, *Sociology beyond Societies* (Urry, 2000) ve *Mobilities* (Urry, 2007) gibi tek yazarlı eserlerde ve birçok akademik dergi yayını ve derleme içerisindeki bölümlerle (örneğin bk. Axhausen ve arkadaşları, 2006) "sosyal" derken neyi kastettiğimizi adım adım yeniden tasavvur etmeyi amaçlamıştır. Urry'ye göre toplumlarımız katı olmaktan uzak bir biçimde akışkandır ve karmaşık hareketlilikler ve etkileşimlerden oluşmaktadır (Sheller ve Urry, 2006). Mimi Sheller, Anne-Marie Fortier ve Sylvia Walby gibi Lancaster'daki çalışma arkadaşlarının etkisiyle birlikte hareketlilik, cinsiyetçi somut pratikler ve tekil ve eril bakış açısı yerine daha esnek özne pozisyonlarını ortaya koyan metaforik hareketin ufkuna yerleşmiştir. Urry'nin hareketlilik anlayışı, açık bir şekilde Aktör-Ağ Teorisi'nden ve bu teorinin savunucuları olan John Law ve Lucy Suchman'dan etkilenmiştir. Yazar bu kavramı yörüngeleri karmaşık sosyomateryal ilişkilerden oluşan insanların ve buna ek olarak şeylerin de hareketlerini kapsayacak şekilde geliştirmiştir. Urry "maddi dönüşümlerin" "sosyal olanı nasıl yeniden inşa ettiğini" açıklamaktadır. Yolculukların hareketliliği, imgelerin ve özellikle bilginin hareketi; "sosyal toplumu" "sosyal hareketlilik" biçiminde yeniden düzenlemektedir. (Urry, 2000: 2; 2007). Hareketlilik gündemi Hollanda, İskandinav Ülkeleri ve Almanya arasında ortaya çıkan bölgelerdeki yeni uluslararası bilgi ağları ile daha da ileri götürülmüş, Ulrich Beck'in "risk toplumu" tezi, "kozmopolitlik" (örneğin bk. Canzler ve arkadaşları, 2008; Axhausen ve arkadaşları, 2006) ve hareketlilik ve teknolojiye ilişkin yeni anlayışlar ile aynı hizaya getirilmiştir.

Mekânsal Katkıları

John Urry'nin araştırmalarındaki akımlar mekânsal teori ile coğrafya içerisinde ve ötesinde yeni iş birlikleri ve yeni yönler oluşturacak biçimde karışmış ve birleşmiştir. Urry sosyoloji ve coğrafya arasındaki disipliner ilişkinin eklemlenmesi konusunda çaba sarf etmiş, her iki disiplinin yollarını *New Models in Geography* (Urry, 1989) eserinde incelemiştir. Urry bu eserinde, bu iki disiplinin basit bir şekilde çakışmaları sebebi ile bir araya gelmediğini, bunun "sosyologların" mekânı, coğrafyacıların da "toplumu" analizlerine "eklemeleri" sonucu ortaya çıktığını iddia etmiştir (1989: 295). Alternatif olarak görece farklı

disiplin yapıları; teorileri, kavramları ve yöntemleri her iki disiplinden beslenerek verimli hâle gelmiştir fakat bu durum eşitsiz bir biçimde ortaya çıkmıştır.

Urry'nin (1981) yerel coğrafyalar ve yapılar ile ilgili çalışmaları özellikle sosyoloji alanında önemli olmuştur, çünkü yerelliğe daha geniş kapsamlı süreçler üzerine kuvvet uygulayabilecek olan güçlü toplumsal bir nesnenin özellikleri yüklenmiştir. Lancaster'daki bölge çalışmaları grubunun belirli konumların ve coğrafyaların tüketimine ilişkin çalışmaları toplumsal cinsiyet, sınıf ve bölgeye ilişkin mekânsal analizler için etkili olmuştur (Murgatroyd ve arkadaşları, 1985; Bagguley ve arkadaşları, 1990); özellikle turizm ve tüketim sanayii bağlamında. Urry'ye göre orta sınıfların büyümesi ve seyahat ederek zaman geçirmeye ilişkin olanakların artışı, ulaşım teknolojilerindeki demiryolları ve uçaklar gibi diğer gelişmelerle birlikte kapitalist ekonomiyi değiştirmiştir, Urry de "turizmi "modern" olmanın tanımlayıcı özelliklerinden birisi olarak incelemeyi amaçlamıştır". Daha önce turizm gibi kültürel oluşumların üretilmesi için gerekli yapısal şartlar ile ilgilenen yazar, *Economies of Signs and Space* ve *The Tourist Gaze* çalışmalarında bu yeni hareketlilik biçimlerine ait deneyimlerin kendileri içerisinde birer üretim olduğunu, dünyaya ilişkin yeni düşüncelerin ve "öznelliğin üretiminin" oluşumu için maddi şart olduğunu belirtmiştir (Lash ve Urry 1994: 255).

Tablo 1 **Kapitalizm, turizm ve seyahat**

Dönem	Biçim
Kapitalizm öncesi	*Örgütlü keşifler*
Liberal kapitalizm	Zenginlerin bireysel seyahatleri
Örgütlü kapitalizm	*Örgütlü kitle turizmi*
Düzensiz kapitalizm	"Turizmin sonu"

Kaynak: Lash ve Urry, 1994: 259

Urry'nin tüketim, turizm ve hareketliliğe doğru kayan ilgi alanı kanıksanmış "akademik önyargılardan" uzaklaşmıştır. *The End of Organized Capitalism* ve daha sonra *Economies of Signs and Space* içerisinde belirtildiği gibi üretimin hizmet sektörü, "üretimin tüketim", "çalışmanın"

"boş vakit", yapının hareketlilik, iş tabanlı hareketin boş zamanlardaki hareket önündeki ayrıcalığını reddetmiştir (Lash ve Urry, 1994: 254). Belirli hareket türleri, turizm ve tüketim kapitalist toplumlar içerisinde tanımlanabilir örüntülerin *aşamalarına* veya zaman aralıklarına yerleştirilebilmektedir (Tablo 1). Bu anlayış Peter Jackson, Phillip Crang ve Ian Cook gibi coğrafyacıların tüketime ilişkin önemli coğrâfî analizlerinin temelini oluşturmuştur.

Üretim ve tüketim ikiliği sosyal bilimlerin içerisine yerleşmiştir ve Urry'nin imgeler, fikirler, veriler, hizmetler ve diğer somut nesnelerin ekonomisine ilişkin fikirleri ile sersemlemiştir; bunların tamamı üretilecek ve tüketilecek şeyler hâline gelmektedir. Coğrâfî açıdan bakılacak olursa ortaya çıkan sonuç içerisinde her mekân, yüzey ve peyzaj metalaştırılabilir ve dolayısıyla dolaşıma sokulabilir; yerler tüketilebilir. Temsiller, imgeler ve turistlerin bakışları, bu girişimin merkezindedir ve kapitalizmin yeni deneyimlerinin görsel, duyusal ve diğer yerleşik boyutları ile ilgilidirler. Örneğin turizm ve seyahat etme eylemi birçok görsel hareketli pratik yolu ile gerçekleşebilir. *Bakış* bakmanın "sistematikleştirilmiş" ve "sosyal olarak örgütlenmiş" bir yöntemidir. Bu, turistlerin gittiği bir yerin imgeleri ve vizyonu anlamına gelebilir (hayal kurmak veya fantezi yolu ile beklentinin uyarılması) (Urry, 1990: 3) veya turist broşürleri ve televizyon yayınları gibi diğer hareketli medya araçları ile aktarılır.

Bu çerçeveler içerisinde hareketliliğin daha önemli süreçlerden kaynaklandığını düşünme eğilimi "sosyal bilimcilerin anlaması güç bir durum" olarak ortaya çıkmıştır (Urry, 1990: 7). Hareketlilik geçici ve kısa ömürlü bir şey olarak görülmüştür. Diğer taraftan, bu yeni hareket türlerinin yeni kuramsallaştırma yöntemleri ile birlikte ortaya çıkışı sert, katı ve eşitsiz olmuştur. Urry, Mimi Sheller, Kevin Hannam ve diğerleri ile birlikte kamu alanı ve sivil toplumun oldukça farklı tasavvurlarını ortaya koyarken toplumsal dışlanma gibi süreçlerin yeniden kavramsallaştırılmasını talep etmiştir. Hareket etme yeteneği olmayanlar iş piyasalarının, eğitim, sağlık ve diğer hizmetler gibi sosyal hizmetlere erişimin dışında kalabilirler; bu durum bir insanın oy vermesi veya doğal afet alanını terk etmesini engelleyebilir (Cresswell, 2006). Hareketlilik kamusal alanları erozyona uğratarak sivil toplumun gücünü azaltabilir ve yukarıya doğru ilerlemenin önüne sosyal ve

ekonomik engeller çıkarabilir. Graham ve Marvin's (2001) *Splintering Urbanism* çalışmasında araştırdıkları teknolojik hareketlilik ağları belki de bu tür çalışmalar arasında en kapsamlı olandır; yazarlar altyapı sunumu ve erişimi konularındaki eşitsiz ilişkileri incelemiştir. Hareketlilik yeni siyâsî girişim ve eylem alanları oluşturarak siyâsî mekânları dönüştürebilecek olsa da Urry'nin "yeni hareketlilikleri" Doreen Massey'in (1994) "hareketliliğin siyaseti" ile uyumlu biçimde hareketliliğin ve hareketin siyaseti ve eşitsizlikleri üzerine yapılan araştırmalara ilham vermiştir.

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Urry'nin araştırmaları coğrafyacıların hareketliliği anlama yöntemleri açısından temel teşkil etmiştir. Hareketlilik olmadan sosyal dünya var olamaz. Yüz yüze karşılaşmalar imkânsızlaşır. Tüketim, hizmetleri veya malları bize ulaştıracak veya bizleri onlara ulaştıracak araçlar olmadan biter. Arkadaşlık fiziksel anlamda yakınlık olmadan veya telefon ve e-posta gibi iletişim araçları olmadan zorlaşır. Boş zamanları değerlendirme aktiviteleri belirli bir noktaya gitmemizi sağlayacak araçlar olmadan zor olur. Çalışma da uçakların kabinlerinden otoyolda araba kullanmaya kadar giderek hareket hâlinde yapılmaktadır. (Laurier, 2004). Urry, sosyal olanı hareketlilik ile oluşan toplumlara dönüştüren şeyin bu tür hareketlilik türleri olduğunu iddia etmektedir. Urry'nin "yeni hareketlilik paradigması" sosyal olanı hareketsiz, yüz yüze karşılaşmaların kapalı dünyasından ve katı ilişki ağlarından uzakta yeniden hayal ederek, hareketliliğin merkezde yer aldığı birbirlerinden farklı araştırma alanlarını birleştirmeye yardımcı olmuştur.

Bu düşünce stillerinin etkisi, hareketliliği, birbirinden farklı araştırma alanları ve gündemleri arasında ön plana çıkarmış ve bir kavram olarak onu sosyal bilimler alanındaki araştırmaların jargonuna sokmuştur (Adey, 2009). Seyahat etme ve turizm ile ilgilenen araştırmacılar hareketliliği turizm anlayışlarının merkezinde bir yerlere koymayı hedeflemişlerdir. Suç bilimi içerisinde (Aas, 2007) hareketlilik konusu benzer bir biçimde ele alınması gereken temel bir konu hâline gelmiştir. Gerçekten de siyasa ve düzenlemeler, hareketliliği olanaklı kılmasına ve şekillendirmesine rağmen, siyasanın kendisi de gezmekte ve paylaşıl-

makta, kopyalanmakta ve "hareket hâlindedir" (McCann, 2008).

Coğrafya disiplini içerisinde Urry'nin hareketlilik üzerine olan etkisi çok sayıda araştırmanın içerisinde hissedilmektedir. Ulaşım coğrafyası içerisindeki gelişmeler (Knowles ve arkadaşları, 2008) "yeni hareketlilik paradigmasına" sosyal anlamda daha karmaşık hareketlilik kavramlarını kuramsallaştırmak için yer açtı. Kültürel coğrafyacı Tim Cresswell'e göre Urry'nin hareketlilik algısı büyük öneme sahiptir. Cresswell hümanist anlayışı ile hareketliliklerin sık sık iktidara ilişkin ideolojik kodlar ve ilişkiler ile bağlı olduğunu, sabit noktaların, duraklamaların veya yerlerin toplumsal önemin merkezleri olarak tayin edilmesini engellediğini iddia etmektedir (Tuan, 1977; Cresswell, 2004). Nigel Thrift'e göre (1996) hareketlilik, anlamlı deneyimlerden daha fazlasını yakalamaktadır, fakat bu onun Batılı modernitenin "duygu yapıları" olarak saptadığı şeydir; modernitenin kendisi Urry için tamamen hareketli bir şeydir. Scott Lash (1994: 252) ile birlikte "Modern toplum, hareket hâlinde olan bir toplumdur." şeklinde yazmıştır. Performans, alışkanlık ve önseziye ait iç performans dünyalarına fenomenolojiden yardım alarak koşum takan hareketlilik kavramı, temsil ötesi teorinin hareket, eylem ve süreç ile başa çıkabilecek önemli bir kavramsal ve ampirik yaklaşım olarak yükselişini sağlamıştır (Adey, 2009; McCormack, 2002). Teknoloji ve hareketliliğe dair daha kapsamlı açıklamalar (Laurier, 2003) "sürücü-araba" (Laurier, 2004; Merriman, 2004; Dant, 2004), tren (Bissell, 2009b) ve havaalanından yola çıkarak seyahat etmenin siborg montajı olduğunu ileri sürmüşlerdir.

"Yeni hareketlilik" ve turist bakışı içerisindeki görsel olanın aşikâr önceliği çeşitli eleştiriler almıştır. "Bakış" ve çeşitli görme pratikleri ile inşa edilme yöntemi turizme ait hareketlilikleri diğer boş vakitleri değerlendirme türlerinden ayrı bir alan olarak ayırmaktadır. Eleştirmenler turist eylemlerini görmenin, deneyimlemenin ve oluşturmanın sadece gözle değil tüm vücutla yapıldığını iddia etmektedir. Turizm araştırmacısı Pau Obrador-Pons (2007) bu noktayı çok basit bir biçimde ortaya koymakta, turistlerin kaldığı yerlerde tüm vücutları ile birlikte yer aldıklarını iddia etmektedir. Turist deneyimlerini kokular, uyarımlar, heyecan ve korku ile ilişkilendirilen cisimleştirmeler hayal edilebilir. Farklı yazarlar bu çalışmaları bisikletle gezmenin uyandırdığı

hislerin fenomenolojik açıklamalarını dâhil ederek geliştirmiştir (Spinney, 2006).

Hareketliliğe ve eyleme öncelik verilmesine karşı eleştiriler de getirilmiştir. Postfenomenolojik açıklamalar Urry'yi ve arkadaşlarını devamlı hareket ve tahrik konularında dirimselci olmaları yönünden eleştirmiştir. Örneğin David Bissell (2009a; 2009b; ayrıca bk. Rose ve Wylie, 2006) hareketli bedenin aktif olmaktan uzak olduğunu açıklamayı hedeflemiştir. Bissell hareketlilik deneyimini yeniden ele aldığı çalışmasında pasiflik, can sıkıntısı, hareketsizlik ve sessizlik anlarını araştırmıştır; oldukça hareketli olan karşılaşmalar sırasında dünyadan yüz çevirmek. Harrison (2008) ile Kraftl ve Horton (2008), benzer biçimde pasiflik ve üretkenlik arasındaki ilişkiye değinmekte, günlük pratiklerin daha az telaşlı olan bir versiyonunu savunmaktadır.

"Yeni hareketlilik" görüşünün ekonomik olmayan karakteri ve hareketliliği ekonomik süreçlerin ve ilişkilerin temeline yerleştirmedeki başarısızlığı ile ilgili eleştiriler bir diğer soruyu ortaya çıkarmıştır. Hareketli olmanın yeni incelemelerinin bir miktar hafif ve eksik olduğuna dair kaygılar bulunmaktadır. Fakat bu iddialar doğrudan Urry'nin araştırmalarına yönlendirilmemiştir. Hareketlilik birbiri ardına zamansal, coğrâfî ve ekonomik olanın imzasını taşımaktadır. Örneğin Urry'nin otomobil üzerine olan metinleri teknolojiyi (Urry ve Dennis, 2009; Urry, 2007; 2004; Adey ve arkadaşları, 2010) ve onun sağladığı özgürlüğü yirminci yüzyıla ait bir olgu olarak anlamaktadır; onun akıcılığı kendisini çalıştıran yakıtın verimli ağırlık-kuvvet oranına bağlıdır. Urry'nin hareketlilik ve kaynaklar arasındaki ilişkilere odaklanmasının, hareketliliği ortaya çıktığı ve dönüştüğü siyâsî ve ekonomik bağlamlar içerisinde daha derinlere gömeceği kesin gibi görünmektedir.

Peter Adey, Keele Üniversitesi

Urry'nin Önemli Çalışmaları

Urry, J. (1973) *Reference Groups and the Theory of Revolution.* London: Routledge.

Urry, J. (1990) *The Tourist Gaze: Leisure and Travel in Contemporary Societies.* London: Sage. (Türkçesi Urry, J. (2009) Turist Bakışı. Çev: İbrahim Yıldız, Enis Tataroğlu. İstanbul: Bilgesu Yayıncılık)

Urry, J. (1995) *Consuming Places.* London: Routledge. (Türkçesi Urry, J. (2015) Mekânları Tüketmek. Çev: Rahmi G. Öğdül. İstanbul: Ayrıntı Yayınları)

Urry, J. (2000) *Sociology Beyond Societies: Mobilities for the Twenty-first Century.* London: Routledge.

Urry, J. (2003) *Global Complexities.* Cambridge: Polity.

Urry, J. (2007) *Mobilities.* Cambridge: Polity.

Lash, S. & Urry, J. (1987) *The End of Organized Capitalism.* Cambridge: Polity

Lash, S. & Urry, J. (1994) *Economies of Signs and Space.* London: Sage.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Aas, K. F. (2007) 'Analysing a world in motion – global flows meet "criminology of the other"', *Theoretical Criminology*, 11 (2): 283–303.

Adey, P., Bissell, D. and Urry, J. (2010) 'Mobilities, meetings and futures: an interview with John Urry', *Environment and Planning D: Society and Space*, 28(1): 1–16.

Adey, P. (2009) *Mobility.* London: Routledge.

Allen, J. & Massey, D. (1988) *The Economy in Question.* London: Sage.

Axhausen, K., Larsen, J., & Urry, J. (2006) *Tracing Mobilities: Towards a Cosmopolitan Perspective.* Aldershot: Ashgate.

Bagguley, P., Lawson, J. M., Shapiro, D., Urry, J., Walby, S. & Warde, A. (1990) *Restructuring: Place, Class and Gender.* London: Sage.

Bissell, D. (2009a) 'Conceptualising differently-mobile passengers: geographies of everyday encumbrance in the railway station', *Social and Cultural Geography*, 10 (2): 173–95.

Bissell, D. (2009b) 'Visualising everyday geographies: practices of vision through travel-time', *Transactions of the Institute of British Geographers*, 34 (1): 42–60.

Canzler, W., Kaufmann, K. and Kesselring, S. (2008) *Tracing Mobilities: Towards a Cosmopolitan Perspective.* Ashgate: Aldershot.

Cresswell, T. (1996) 'Embodiment, power and the politics of mobility: the case of female tramps and hobos', *Transactions of the Institute of British Geographers*, 24 (2): 175–92.

Cresswell, T. (2004) *Place: A Short Introduction.* Oxford: Blackwell.

Cresswell, T. (2006) *On the Move: Mobility in the Modern Western World*. New York: Routledge,

Dant, T. (2004) 'The driver-car', *Theory Culture and Society*, 21 (4–5): 61–75

Graham, S. (2001) *Splintering Urbanism: Networked Infrastructures, Technological Mobilities and the Urban Condition*. London: Routledge.

Gregory, D. & Urry, J. (1985) *Social Relations and Spatial Structures*. London: Macmillan.

Harrison, P. (2008) 'Corporeal remains: vulnerability, proximity, and living on after the end of the world', *Environment and Planning A*, 40 (2): 423–45.

Harvey, D. (1989) *The Condition of Postmodernity*. Oxford: Blackwell. (Türkçesi Harvey, D. (1997). Postmodernliğin Durumu. Çev: Sungur Savran. İstanbul: Metis)

Knowles, R., Docherty, I. & Shaw, J. (2008) *Transport Geographies: Mobilities, Flows, and Spaces*. Oxford: Blackwell.

Kraftl, P. & Horton, J. (2008) 'Spaces of every-night life: for geographies of sleep, sleeping and sleepiness', *Progress in Human Geography*, 32 (4): 509–24.

Laurier, E. (2003) 'Theme issue: technology and mobility', *Environment and Planning A*, 35 (9): 1521–7.

Laurier, E. (2004) 'Doing office work on the motorway', *Theory Culture and Society*, 21 (4–5): 261–79.

Lovering, J. (1989) 'The restructuring debate', in R. Peet and N. Thrift (eds), *New Models in Geography: The Political-economy Perspective, Vol. 1*. London: Unwin Hyman. s. 198–223.

Massey, D. B. (1979) 'In what sense a regional problem', *Regional Studies*, 13 (2): 233–43.

Massey, D. B. (1994) *Space, Place and Gender*. Cambridge: Polity.

McCann, E. J. (2008) 'Expertise, truth, and urban policy mobilities: global circuits of knowledge in the development of Vancouver, Canada's "four pillar" drug strategy', *Environment and Planning A*, 40 (4): 885–904.

McCormack, D. P. (2002) 'A paper with an interest in rhythm', *Geoforum*, 33: 469–85.

Merriman, P. (2004) 'Driving places – Marc Augé, non-places, and the geographies of England's M1 motorway', *Theory Culture and Society*, 21 (4–5): 145.

Murgatroyd, L., Savage, M., Shapiro, D., Urry, J., Walby, S. (1985) *Localities, Class and Gender*. London: Pion.

Obrador-Pons, P. (2007) 'A haptic geography of the beach: naked bodies, vision and touch', *Social and Cultural Geography*, 8 (1): 123–41.

Rose, M. & Wylie, J. (2006) 'Animating landscape', *Environment and Planning D: Society and Space*, 24 (4): 475–9.

Sheller, M. & Urry, J. (2006) 'The new mobilities paradigm', *Environment and Planning A*, 38 (2): 207–26.

Spinney, J. (2006) 'A place of sense: a kinaesthetic ethnography of cyclists on Mont Ventoux', *Environment and Planning D: Society and Space*, 24 (5): 709–32.

Thrift, N. J. (1996) *Spatial Formations*. London: Sage.

Thrift, N. & Williams, P. (1987) *Class and Space: The Making of Urban Society*. London: Routledge and Kegan Paul.

Tuan, Y. (1977) *Space and Place: The Perspective of Experience*. London: Edward Arnold.

Urry, J. (1981) 'Localities, regions and social class', *International Journal of Urban and Regional Research*, 5: 455–73.

Urry, J. (1989) 'Sociology and geography', R. Peet & N. Thrift (eds), *New Models in Geography: The Political-economy Perspective, Vol 2*. London: Unwin Hyman. s. 295–317.

Urry, J. (2004) 'The "system" of automobility', *Theory Culture and Society*, 21 (4–5): 25–39.

Urry, J. (2004b) 'Connections', *Environment and Planning D: Society and Space*, 22 (1): 27–37.

Urry, J. (2008) 'Climate change, travel and complex futures', *British Journal of Sociology*, 59 (2): 261–79.

Urry, J. & Dennis, K. (2009) *After the Car*. Cambridge: Polity.

60 Paul Virilio

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Paul Virilio 1932 yılında Paris'te dünyaya gelmiş, 1939 yılında Alman saldırılarından kaçmak için Nantes'a taşınmıştır. Kendisini "şehirci" olarak tanımlayan Virilio, Paris'te bulunan École Spéciale d'Architecture (Özel Mimarlık Okulu) kurumunun başkanlığını yapmıştır. 1969 yılında bu kurumda kadro almış, 1975 yılında genel müdür olmuş, 1990 yılında başkan olmuştur. Daha önce, 1963 yılında, Claude Parent ile birlikte *Architecture Principe* grubunu kurmuştur (Virilio and Parent, 1996). Bu ikili arasındaki görüş ayrılıkları Virilio'nun 1968 yılındaki öğrenci ve işçi ayaklanmalarına katılmasına yol açmıştır. Virilio şehir planlama ve mimari eğitimi almadan önce Georges Braque ve Henri Matisse'nin yanında vitray sanatını öğrenmiştir. 1950'li yılların sonlarında Sorbonne'da felsefe eğitimi almış, Maurice Merleau-Ponty'nin fenomenoloji derslerinden etkilenmiştir.

Virilio'nun şehirci ve filozof olarak iki kimliğinin olması bazı durumlarda uyumsuz bir birliktelik olarak tanımlanmaktadır, fakat ısrarlı biçimde savaşlara odaklanması çalışmalarını özgün kılmaktadır. Yazar birçok kez "Savaş benim üniversitemdi." demiş (Virilio ve Lotringer, 1983: 24; Der Derian, 1998: 16) ve röportajlarında çocukluk anılarından bahsetmiştir. Örneğin Almanya'nın işgalini tankların sesini Nantes sokaklarında duymadan birkaç dakika önce radyodan öğrendiğini aktarmaktadır. Virilio daha sonra Cezayir Savaşı'nda (1954–62) yer almak üzere Fransa ordusuna seçilmiştir. Dolayısıyla savaş ve mekân arasındaki ilişkiye bu seviyede meraklı olması şaşırtıcı değildir. 1958 yılında başlayan ve 1975-1976 yıllarında Musée des Arts Décoratifs içerisinde sergilenen *Bunker Archaeology* projesi Adolf Hitler'in Atlantik

Duvarı'na odaklanmaktadır; Batı Avrupa kıyılarında 2400 mil boyunca uzanan ve ele geçirilemeyecek bir cephe (Virilio, 1994a).

Virilio'nun teorik çalışmaları *The Insecurity of Territory* (1976a) ile başlamaktadır ve algı, teknoloji ve hız bakımlarından askerî ve kentsel mekânlar arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Birçok kitabına ek olarak Virilio *Architecture Principe*, *Cahiers du Cinéma*, *Cause Commune*, *Critique*, *Esprit*, *Le Monde Diplomatique*, ve *Traverses* gibi çeşitli dergilerle ilişkide olmuş, Georges Perec ile birlikte Galilée's "Espace Critique" kitap serisini başlatmıştır.

Son dönemlerde çeşitli eleştirmenlerin de belirttiği üzere Virilio'nun teorik duruşu hatalı bir biçimde postyapısalcılıktan postmodernizme doğru kayan bir biçimde tanımlanmaktadır (Armitage, 2000). Virilio Collège International de Philosophie içerisinde yer alsa da, Jacques Derrida Jean-François Lyotard gibi isimlerle olan ilişkisi önemli seviyede değildir. Çalışmaları da (belirli paralel noktalar dışında) Jean Baudrillard'nın çalışmaları ile felsefî benzeşimler içermemektedir. Aynı yorumlar Virilio ve Michel Foucault, Gilles Deleuze ve Félix Guattari için de yapılabilir. Aslında Virilio'nun çalışmaları Merleau-Ponty'nin (1962) fenomenoloji anlayışı ile Gestalt psikoloji anlayışının birleşimidir (Guillaume, 1937). Dolayısıyla postyapısalcılık ile birçok noktada kesişmesine rağmen Virilio'nun çalışmaları hümanisttir. Virilio ayrıca sadık bir Hristiyan'dır ve Fransız Direnişi'nde yer alan, evsizler için kampanyalar düzenleyen Abbé Pierre isimli rahipten etkilenmiştir. Evsizler için kendi yaptığı kampanyalar ve barış aktivisti olarak yaptığı çalışmalar sık sık belirtilse de onun en çok bilinen yanı metinlerinde "eğik fonksiyon", "dromoloji", "zaman siyaseti", "ortadan kaybolmanın estetiği", "hız kirliliği", "enformasyon alanı" ve bunun gibi yeni terminoloji ve ifadeler kullanmasıdır.

Mekânsal Katkıları

Virilio'nun kentleşmeyle ilgili düşünceleri aynı şekilde siyasetle ilgili düşüncelerinin yansımasıdır (Luke ve Ó Tuathail, 2000: 362), onun mekânsal tasavvurunu sosyal teori anlayışından ayırmak mantıksızdır. Virilio'nun sosyal bir düşünürden ziyade siyâsî bir düşünür olduğunu varsaymak doğru olacaktır: "Sosyolojiye inanmıyorum... Siyaseti ve savaşı tercih ederim." (Virilio ve Lotringer, 1983: 17). Virilio'nun bu

vurgusu göz önüne alındığında, "zaman ve çatışmanın birlikte kullanımının Virilio'nun siyaset anlayışının özünde yer aldığını anlamak önemlidir" (Docherty, 1993: 19). Bu anlayış Virilio'ya göre kentin kökeninde yatmaktadır; modern toplum, bilim ve teknolojiye ilişkin güçlü bir eleştiri için sıçrama tahtası yaratan bir anlayış. Kentin ortaya çıkışını olanaklı hâle getiren mantık, sonunda "mekânsal boyutlardan yoksun fakat eş zamanlı difüzyonun tekil zamansallığı içerisine kazınmış" bir dünyadan geri sekmektedir (Virilio, 1991b: 13).

Virilio analizine olguların dünyasında görünümler ve illüzyon kavramlarını ele alarak başlar. Virilio'ya göre (1991a: 37) bildiğimiz anlamda dünya her zaman "bize Tarsuslu Palvus'un yansımasını hatırlatan bir biçimde çözülüp giden bir görüntüdür... [H]er şey sakindir fakat: *bu gördüğümüz dünya geçip gitmektedir*". Virilio'nun bu görüşleri "Dünya kendisinin temsilidir." diyen Arthur Schopenhauer'u hatırlatmaktadır (Virilio, 1999: 6). Virilio benzer biçimde Carl von Clausewitz'in (1976) görüşleri ile ilk bakışta tahmin edildiğinden çok daha fazla ilişkili olan çatışmanın insan ırkı için temel olduğu ilkesine bağlı kalmaktadır. Sun Tzu'nun (1963) "Hız savaşın özüdür." özdeyişini benimseyen Virilio estetik (algısal) terimleri ile çatışmayı anlamanın bir yolunu geliştirmiştir: "Bir savaş, sahnesinin planlanması ile başlar ... senaryonun sergileneceği bir sahne" (Virilio, 1990: 14). Sorunun merkezi "*savaşın algı sahasının örgütlenmesine bağlı*" olmasıdır (Virilio, 2001b: 185), görünür olan görünür olmayanla, algılanabilen algılanamayanla mücadele ettiği ikili bir oyun. Savaş gerçeğin planlanmış biçimde altüst edilmesidir (örneğin yıkım); *görünüşte* (kişinin görüş alanında) böyledir ve daha da önemlisi *görünüyor gibi görünmektedir* (düşmanlığın dışa vurumu şeklinde).

Virilio'ya göre bu durum "savaşın sisini" yaratmada aldatma, gizleme ve ortadan kaybolma stratejilerinin merkezîliğini açıklamaktadır, örneğin kamuflaj, dezenformasyon, bilgisayar kullanımı ve gizlilik teknolojisi. Virilio'nun bu görüşleri, savaş makinelerine olan övgüsü ve estetik ve siyaset arasındaki bağları takdir etmesi faşizm anlayışı ile üst üste binen İtalyan gelecek bilimci Filippo Marinetti'yi neden kararsız biçimde takdir ettiğini göstermektedir. Fakat daha önemlisi, bu görüşler Virilio'nun kentsel olana dair "klasik kent ve kır ayrımını kullanarak değil, daha ziyade dolaşımın durağanlığı" üzerinden bir açıklama

sunmasına olanak tanımaktadır (Virilio, 1986: 5). Şüphesiz böyle bir kavramsallaştırma öncüllere sahiptir. Örneğin Lewis Mumford (1979: 13) "insan yaşamının iki kutup arasında gidip geldiğine" inanmaktadır; "hareket ve yerleşim". Fakat Virilio'ya göre (1986: 6) "sadece *yerleşilebilir dolaşım* vardır"; Mumford'un iki kutup anlayışının daha genel bir çatışma arka planı ile birlikte diyalektik ve evrensel bir çözümlemesi.

Virilio'ya göre (1990: 15) "pastoral kaçış olasılığı ortadan kalkınca, tarımsal yerleşimlerin ortaya çıkması refahın doğasındaki değişimlerle birlikte (taşınmaz mallar)" insanlar ve çevreleri arasındaki ilişki ciddi biçimde farklılaşmaktadır. Göçebelik yüksek gözetleme noktalarının ara sıra da olsa kullanılmasına sebep olmuştur. Fakat yüksek yerleri almak savunmacı bir manevradan ziyade "çevreye ilişkin hızlı bir biçimde bilgi edinme" yöntemidir (Virilio, 1990: 15), dolayısıyla, beklenmedik doğrudan bir karşılaşma olasılığını azaltmaktadır. Fakat yerleşik nüfus, basit bir biçimde çevre ile ilgili *bilgilenmek* yerine, onu aktif biçimde *dönüştürmeye* başlamıştır; tepelerin üzerindeki defansif noktaları sahiplenmek, gözetleme platformları inşa etmek, çitler ve surlar inşa etmek vb. Mekânın bu şekilde yeniden örgütlenmesi zamanın idaresini de etkilemektedir. Bu tür dönüşümler kişinin kendi pozisyonu ile karşısındaki potansiyel saldırgan arasında bir gecikmeye sebep olmaktadır. Eğer kişi, düşmanını kendi görüş sahasına girmeden fark edebilirse daha erken hareket edebilir. "Bu yüzden saldırı ve savunma bu arazi üzerinde tek bir diyalektiğin iki unsurunu oluşturmak üzere ayrılmıştır: İlki hız, dolaşım ve değişim ile ilgilidir; ikincisi ise harekete, totolojik korunmaya karşı çıkma ile ilgilidir" (Virilio, 1990: 15–16).

Dolayısıyla Virilio Clausewitz'in saldırı ve savunma diyalektiğini *hız ve yavaşlık* diyalektiği olarak yeniden şekillendirmektedir (ikincisi modern yaşamın "hızlanması" ile büyülenmiş olanlar tarafından sürekli olarak ıskalanmaktadır). Aynı diyalektik şiddetli çatışmalar dışındaki değiş tokuşları da yönetmektedir; örneğin ticaret gibi ekonomik değiş tokuşlar. Dolayısıyla kentin özünün kendisi Parkes ve Thrift'in (1979) zaman coğrafyası ile ilgili yorumlarında belirttikleri gibi "hızı ayarlayan lider" olarak diğerlerinin geçişini düzenlemektedir: Kişi, diğerlerinin geçişinin yavaşlatılabileceği bir pozisyon yaratarak daha önce hareket etme yeteneğine kavuşmaktadır. Hence Virilio'nun dromolojik mekânsal siyaset kavramsallaştırması (koşmak, rota anlamına gelen Yunan-

ca dromos kelimesinden türetilmiştir) buradan kaynaklanmaktadır: *polis*, tahmin edilemez davranışları, "dromokratların" egemenliği ile sonuçlanan "dromokratik devrim" yaratan "dromomanyakların" ortaya çıkmasına bir yanıt olarak türemiştir. Dolayısıyla bizler bir demokrasi ile değil "dromokrasi" ile yönetilmekteyiz; bir hareket bürokrasisi veya hız (ve yavaşlık) teknokrasisi. Bu görüşler insana on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Paris'in Haussmanlaştırılmasını hatırlatmaktadır; bazı şeylerin özgürce dolaşımı için (mallar, tüketiciler, trafik, askerî kuvvetler, yağmur suyu, hayvanlar) büyük bulvarlar, kanalizasyon sistemleri, merkezî mezbahalar inşa edilmiş, diğer şeylerin dolaşımı (başıboş insanların, büyük kitlelerin, devrimcilerin, kirli havanın) engellenmiştir.

Bu dromoloji perspektifi Virilio'nun teknolojiye verdiği dikkati anlamamız için merkezî bir role sahiptir. Yazar, bazılarının belirttiği gibi teknoloji fantezisi olan bir kişi olmaktan uzaktır. Ayrıca teknolojik bir belirlenimci değildir; aslına bakılacak olursa teknolojik *belirlenemezcidir* (kıyaslamak için bk. Baudrillard). Virilio, teknolojilerin "görünümlerin devamlı biçimde kaymasını yönetme yeteneği" karşısında büyülenmiştir (Virilio, 1995: 23), dolayısıyla her zaman direniş olasılığını ortaya çıkaran bir belirsizlik garanti altına alınmaktadır. Yazarın odağında –ve bu noktada, Marshall McLuhan (1969) ile yapılması gereken kaçınılmaz karşılaştırma yardımcı olacaktır– "insanın teknolojik eklentilerinin" "hız protezleri" olarak çalıştığı yöntemler bulunmaktadır. Virilio'ya göre bu durum üretim güçlerinden çok (sanayi) yıkım güçleri (savaş) ile ilişkili biçimde anlaşılmalıdır. David Harvey'in (1989) "zaman mekân sıkışması" açıklamasına karşı Virilio, *hızın* siyasal iktisâdî anlayışının *değerin* siyasal iktisadı anlayışının (piyasanın ve devletin dışa vurumu) yanında ikincil konumda olmasını reddetmektedir. Hız savaş makinesi ile ilgilidir ve bu da devletin ve olurluk şartının dışındadır (kıyaslamak için bk. Clastres, 1977; Deleuze ve Guattari, 1987).

Virilio yaşamın pürüzsüz yolunun her zaman sektelere uğradığını (doğal afetler, kader, kazalar, istenmeyen sonuçlar) ve bu durumların huzursuzluk, altüst olma ve çatışma yarattığını iddia etmektedir. Savaş yaşam için örnek niteliği taşıyan bir sektedir. Virilio'ya göre savaş *mutlak* kazadır; kazanın saf hâlidir. Fakat ilginç bir diyalektik düğüm ile savaş (*yıkım*), sanayi mantığı (üretim) ile aynı düzeye gelmiştir. Üre-

timin orijinal anlamı "görünür kılmak" veya "ortaya çıkarmaktır". Yıkım, başlangıçta üretime zıt olsa da ve onu baltalamaya yarasa da bu ilişki bir biçimde örtbas edilmiştir. Virilio'nun iddiası, günlük yaşamda kullandığımız tüketici ürünlerinin (konserve gıdalardan internete kadar) kökenlerinin askerî-endüstriyel ihtiyaçlara dayandığı, endüstriyel üretim biçiminin *kendisinin* yıkım araçlarının gelişiminin rastlantısal bir sonucu olduğu ve "saf savaş" hâline doğru giden gelişimini örtbas etmek için bir kılıf olarak görev yaptığıdır (Virilio ve Lotringer, 1983).

> *Bilimsel ve endüstriyel üretim biçimi* belki de sadece bir simgedir veya söylendiği gibi yıkım araçlarının gelişmesinin, *mutlaka savaş kazasının*, siyâsî veya ekonomik statüsü ne olursa olsun her toplumda yüzyıllardır sürdürülen çatışmaların yansımasıdır; şiddeti, teknolojik yeniliklerle çabucak yayılmaktan hiç geri kalmayan, *en üst düzey enerji olan nükleer enerjinin bir silahın içerisinde eş zamanlı olarak hem bir ordu hem de tarihin mutlak bir kazası olarak görünmesini sağladığı*, ahlâkî kaidelerin ve üretim araçlarının evrimine rağmen *beklenmedik biçimde* tekrar tekrar *başımıza gelmeye devam eden büyük zaman savaşı*. (Virilio, 1993: 212–213)

Bu nokta, eksiksiz biçimde *topyekûn savaşa* (dünya üzerindeki yaşamın nükleer savaşla yok edilmesi) doğru giden bir sürecin *saf savaşın* paradoksal hâline dönüşmesidir; diğer araçlar ile savaşın sürdürüldüğü bir "barış" hâli. Eğer saf savaşın hüküm sürdüğü "caydırma mantığı" Soğuk Savaş'ın bir ürünü ise, Virilio'nun sürekli olarak savaşa hazırlanma durumundaki toplum anlayışı Soğuk Savaş sonrası dönemde hâlen geçerliliğini korumaktadır (Virilio, 2005, 2007; bir eleştiri için bk. Thrift, 2005).

Askerî istihbarat, toplumun her yerine kötü bir biçimde yayılmaya devam ederken "barış döneminin açık bir şekilde savaşın yokluğu olduğuna veya ordunun toplumla savaşmadığı, daha ziyade ona "yardım ettiğine" dair eski illüzyon sürüp gitmektedir (Virilio, 1990: 36). Algının lojistiği ve savaşın lojistiği arasındaki ilişkiler "sivil" kültür ve askerî teknoloji arasındaki belirleyici fakat iyi kamufle edilmiş bağlantıya işaret etmektedir; bu bağlantının sadece tesadüfi olmadığı mitralyöz ve kamera, radar ve video, barut ve mürekkep örneklerinden anlaşılabilir.

Fakat tüm teknolojilerin protez olarak çalışması, eş zamanlı olarak özneyi etkinleştiren ve etkisizleştiren görme duyusunu genişleten sibernetik uzantılar kaçınılmaz olarak dünyayı görmenin diğer yollarının (hesaplı) kaybını içermektedir. Örneğin 1930'lu yıllarla birlikte "filmlerin kendilerini jeo-strateji olarak yansıttıkları ve bir yüzyıl boyunca merhametsizce doğrudan şeylerin ve yerlerin yerine geçtikleri, dolayısıyla er ya da geç şeylerin ve yerlerin parçalanmasına yol açtıkları açıkça görülebiliyordu" (Virilio, 1989: 47). Virilio (1989, 2002a) teknolojiyi mütemadiyen bu tür bir "yerine geçme" biçiminde algılamaktadır. Yeni teknolojiler çözmeleri ve aşmaları gereken sorunları hükümsüz kılma ve yerinden etme eğilimindedir, bu yüzden toplumun bütününün gittiği yönü yeniden tanımlayan yeni konfigürasyonlar üretirler. Virilio'ya göre dünya (2002c), teknolojik değişimin kendi arzusuna göre bir rota takip ettiği, bizleri farkına bile varmadan resmin dışarısında bıraktığı bir dünyadır. Saf savaşın eşiğinde, "gerçeklik prensibinin", hızlandırılmış "gerçeklik efektleri" serisi ile gasbedildiği yöntemi idrak etmekte başarısız olmayı riske ediyoruz (simulakr ile ilgili kıyaslamak için bk. Baudrillard ve Deleuze).

Belki de Virilio'nun uzun soluklu olacak mirası teknolojinin coğrâfî alandaki uygulamaları ile ilgili yaptığı açıklamalar olacaktır. Virilio günümüzde (2001b: 84) "Coğrâfî yayılmaya dayalı bir dünyada değil, ulaşım, iletişim ve uzaktan işlem yeteneklerimiz ile sürekli azalan bir zamansal mesafeye dayalı bir dünyada yaşıyoruz." demektedir. Yazar, mekânın fethedilmesi ile ilişkilendirilen *taşıtlara ilişkin teknolojiden* (otoyollar ve demiryollarından oluşan ağlar, limanlar, havaalanları vb. yaratan teknoloji, mekân içerisinde harekete izin veren bir sabitlik) zamanın fethedilmesi ile ilişkilendirilen *iletişim teknolojilerine* geçişin altını çizmektedir (fiziksel mesafeden bağımsız olarak neredeyse anında temas sağlayan maddi olmayan elektromanyetik iletişim araçları; geçmişe dönük olarak fiziksel mesafelerin her zaman aşılabilecek olan hız ve masraf girdilerinin bir fonksiyonu olduğunu ortaya çıkarmaktadır). Sonuç olarak "Yeni mekân hız-mekândır; artık o zaman-mekân değildir." (Virilio, 2001b: 71). Bu iletişim teknolojilerinin nihai sınırı ışık hızıdır ve bu saf bir telebulunma durumu anlamına gelir:

> Sonuçta küresel bir caydırma stratejisinin kullanılmasına sebep olan *maddenin mekânının* nükleer parçalanmasından

sonra, ışığın zamanının parçalanmasının da vakti yaklaşmış durumda. Bu durum büyük ihtimalle savaş oyununun yeni bir mutasyonunu içerecek, aldatmaca nihayetinde caydırıcılığı yenecektir (Virilio, 1994b: 72).

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Işık hızında savaş, aldatmaca teknolojilerinin kullanılması gibi şeyler bilim kurgu gibi gelebilir. Fakat Virilio vardığı noktanın tam da bu olduğu konusunda ısrarcı olmaya devam etmektedir. Teknobilimin gelişimi ile günümüzde "savaş alanı küreseldir" ve bunun bir sonucu olarak "dünyada giderek artan bir hapsedilme hissi" yayılmaktadır (Virilio, Der Derian, 1998: 17, 21 içerisinde). Küreselleşmiş varoluşumuzla ilgili bu tür anlayışlar, sık sık Virilio'nun insan bedenselliğine gereken önemi vermediğine ilişkin eleştiriler ortaya çıkarmaktadır. Fakat bu eleştiriler gerçekleri yansıtmaktan çok uzaktır, Virilio'nun bedene ilişkin kaygılar ortaya koyduğu eleştirinin tamamının altında yer almaktadır. Yazar, sadece kentlerimizin, topraklarımızın ve dünyanın değil, bedenin de içerisine nakledilen teknolojiler ile içsel biçimde kolonileştirilmesinin, teknolojik değişimin (pasif) ortamı olmasından çekinmektedir. "Toprakların ve özellikle kentlerin teçhizatlandırılmasını destekleyenler, sanki bedenimiz kentin içerisinde değil, kent bedenimizin içindeymiş gibi bizi aynı şeyi bedenimize uygulamakla tehdit etmektedir. Kent "evdedir", "*yapay olan canlının içindedir*" (Der Derian, 1998: 20). Böyle bir durumda, "son bir aracın" gelişimi ile karşı karşıya kalırız; bir koşu makinesi veya uçuş simülatörü gibi harekete teşvik eden fakat aktörü tele-aktöre dönüştürerek harekete son veren paradoksal bir "sabit araç" "Bu tele-aktör kendisini fiziksel yolculuk için gerekli araçların içerisine atmayacaktır, bunun yerine farklı bir bedene, optik bir bedene geçiş yapacaktır; hareket etmeden ilerleyecek, gözler olmadan görecek, kendi elleri olmadan dokunabilecek, orada olmadan orada olacak, kendisine yabancı, kendi bedeninin kaçağı olacak, ebediyen sürgünde olacaktır" (Virilio, 1999, 85). Dolayısıyla nihai analizde, Virilio hıza ait analizleri hem radikalleştirmiş hem de basitleştirmiştir. Fakat paradoksal biçimde iyimser bir radikal veya diğer şekli ile tercih ederseniz radikal bir iyimser olarak yoluna devam etmiştir.

David B. Clarke, Swansea Üniversitesi/Prifysgol Abertawe

Marcus A. Doel, Swansea Üniversitesi/Prifysgol Abertawe

Virilio'nun Önemli Çalışmaları

Virilio, P. (1994a) *Bunker Archaeology*. Çev: G. Collins. New York: Princeton Architectural Press. [1991; ilk baskı 1975]

Virilio, P. (1986) *Speed and Politics: An Essay on Dromology*. Çev: M. Polizotti. New York: Semiotext(e). [1977] (Türkçesi Virilio, P. (1998). Hız ve Politika. Çev: Meltem Cansever. İstanbul: Metis Yayınları)

Virilio, P. (1989) *War and Cinema: The Logistics of Perception*. Çev: P. Camiller. London: Verso. [1984]

Virilio, P. (1991a) *The Aesthetics of Disappearance*. Çev: P. Beitchman. New York: Semiotext(e). [1980]

Virilio, P. (1991b) *The Lost Dimension*. Çev: D. Moshenberg. New York: Semiotext(e). [1984]

Virilio, P. (1994b) *The Vision Machine*. Çev: J. Rose. London: British Film Institute. [1988]

Virilio, P. (1995) *The Art of the Motor*. Çev: J. Rose. Minneapolis: University of Minnesota Press. [1993]

Virilio, P (2000) *The Information Bomb*. Çev: C. Turner. London: Verso. [1998] (Türkçesi Virilio, P. (2003). Enformasyon Bombası. Çev: Kaya Şahin. İstanbul: Metis Yayınları)

Virilio, P. (2005) *City of Panic* Çev: J. Rose. Oxford: Berg.

Virilio, P. (2007) *The Original Accident*. Çev: J. Rose. Polity: Cambridge.

Virilio, P. & Lotringer, S. (1983) *Pure War*. Çev: M. Polizotti. New York: Semiotext(e).

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Armitage, J. (ed.) (2000) *Paul Virilio: From Modernism to Hypermodernism and Beyond*. London: Sage. (*Theory, Culture & Society*, 16 (5–6) olarak da yayınlanmıştır)

Clastres, P. (1977) *Society Against the State*. Çev: R. Hurley. Oxford: Blackwell. [1974].

Clausewitz, C. von (1976) *On War*. Çev: M. Howard and P. Paret. Princeton, Guilford: Princeton University Press. [1832]

Deleuze, G. & Guattari, F. (1987) *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. Çev: B. Massumi. Minneapolis: University of Minnesota Press. [1980]

Der Derian, J. (1998) *The Virilio Reader*. Oxford: Blackwell.

Docherty, T. (1993) *Postmodernism: A Reader*. London: Harvester Wheatsheaf.

Guillaume, P. (1937) *La Psychologie de la Forme*. Paris: Flammarion.

Harvey, D. (1989) *The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change*. Oxford: Blackwell. (Türkçesi Harvey, D. (1997). Postmodernliğin Durumu. Çev: Sungur Savran. İstanbul: Metis)

Lotringer, S. & Virilio, P. (2005) *The Accident of Art*. New York: Semiotext(e). (Türkçesi Lotringer, S. & Virilio, P. (2016). Sanat Kazası. Çev: Nesli Türk. İstanbul: Corpus Yayınları)

Luke, T. & Ó Tuathail, G. (2000) 'Thinking geopolitical space: the spatiality of war, speed and vision in the work of Paul Virilio', N. Thrift & M. Crang (eds), *Thinking Space*. London: Routledge. s. 360–79.

McLuhan, M. (1969) *Understanding Media: The Extensions of Man*. London: Routledge & Kegan Paul.

Merleau-Ponty, M. (1962) *The Phenomenology of Perception*. Çev: C. Smith. London: Routledge.

Mumford, L. (1979) *The City in History: Its Origins, Its Transformations, and Its Prospects*. Harmondsworth: Penguin.

Parkes, D. & Thrift, N. (1979) 'Time spacemakers and entrainment', *Transactions of the Institute of British Geographers*, 4: 353–72.

Sun Tzu (1963) *The Art of War*. Çev: S. B. Griffith. Oxford: Clarendon Press. (Türkçesi: Sun Tzu (2016). Savaş Sanatı, Anahtar Yayınları)

Thrift, N. (2005) 'Panicsville: Paul Virilio and the esthetic of disaster', *Cultural Politics*, 1 (3): 353–63.

Virilio, P. (1976a) *L'Insécurité du territoire*. Paris: Éditions Stock.

Virilio, P. (1976b) *La Dromoscopies ou la lumière de la vitesse*. Paris: Minuit.

Virilio, P. (1984) *L'Espace critique*. Paris: Christian Bourgois.

Virilio, P. (1990) *Popular Defense and Ecological Struggles*. Çev: M. Polizotti. New York: Semiotext(e). [1978]

Virilio, P. (1993) 'The primal accident', B. Massumi (ed.), *The Politics of Everyday Fear*. Minneapolis: University of Minnesota Press. s. 211–18.

Virilio, P. (1997) *Open Sky*. Çev: J. Rose. London: Verso. [1995]

Virilio, P. (1999) *Polar Inertia*. Çev: P. Camiller. London: Sage. [1990]

Virilio, P (2000) *The Strategy of Deception*. Çev: C. Turner. London: Verso. [1999]

Virilio, P. (2001a) *A Landscape of Events*. Çev: J. Rose. Cambridge, MA: MIT Press. [1996]

Virilio, P. (2001b) *Virilio Live: Selected Interviews*. Ed. J. Armitage. London: Sage.

Virilio, P. (2002a) *Negative Horizon: Toward a Dromoscopy*. Çev: M. Degener. London: Continuum. [1984]

Virilio, P. (2002b) *Desert Screen: War at the Speed of Light*. Çev: M. Degener. London: Sage. [1991]

Virilio, P. (2002c) *Ground Zero*. Çev: C. Turner. London: Verso. [2002]

Virilio, P. (2003) *Art and Fear.* Çev: J. Rose. London: Continuum.

Virilio, P. (2003) *Unknown Quantity.* New York: Thames & Hudson, Paris: Fondation Cartier pour l'Art Contemporain.

Virilio, P. (2007) *Art as Far as the Eye Can See.* Çev: J. Rose. Oxford: Berg.

Virilio, P. & Lotringer, S. (2002) *Crepuscular Dawn.* Çev: M. Taormina. New York: Semiotext(e).

Virilio, P. & Parent, C. (1996) *Architecture Principe, 1996 et 1966.* Çev: G. Collins. Besançon: L'Imprimeur.

Virilio, P. & Petit, P. (1999) *Politics of the Very Worst.* Çev: M. Cavaliere. Ed. S. Lotringer. New York: Semiotext(e).

Wark, M. (1994) *Virtual Geography: Living with Global Media Events.* Indianapolis: Indiana University Press.

61 Immanuel Wallerstein

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Immanuel Wallerstein 1930 yılında New York kentinde dünyaya gelmiştir. Doktorasını Kolombiya Üniversitesi'nde 1959 yılında tamamlamış, aynı üniversitenin sosyoloji bölümünde ders vermeye başlamış, daha sonra 1971 yılında Montreal'da bulunan McGill Üniversitesi'ne, oradan da 1976 yılında Binghamton'da bulunan New York Devlet Üniversitesi'ne geçmiştir. Wallerstein 1999 yılında emekli olana kadar New York Devlet Üniversitesi'nde ordinaryüs profesör olarak görev yapmıştır. Ayrıca Fernand Braudel Ekonomi Çalışmaları Merkezi'nin yöneticiliği görevini de üstlenmiştir. Fernand Braudel Ekonomi Çalışmaları Merkezi (ismini ünlü Fransız tarihçiden almaktadır) Wallerstein'ın çalışmaları ile olan bağlantısı ve benzer düşüncedeki araştırmacıların çalışmalarına temel oluşturması sebebi ile dünya çapında üne kavuşmuştur. Wallerstein 2000 yılından bu yana Yale Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde kıdemli araştırmacı olarak çalışmaktadır ve 2003 yılında Amerikan Sosyoloji Derneği'nden onur ödülü almıştır. Wallerstein aynı zamanda siyâsî olarak aktif bir kariyere sahip olmuştur. 1968 yılında Kolombiya Üniversitesi'nde yaşanan bir öğrenci ayaklanmasını çözme çabasında fakülte komitesinde yer almıştır. Bu ayaklanma 1968 yılında dünya çapında yaşanan ayaklanmanın bir parçasıdır ve Wallerstein'ın düşüncelerinde önemli etkisi olmuştur. 1990'lı yıllardan bu yana Dünya Sosyal Forumu'nun önemli katılımcıları arasında yer almakta, birçok fikri beğeni ile karşılanmaktadır.

Wallerstein gençlik yıllarında özellikle Hindistan'daki mücadelelerle ilgilenmiş ve 1950'den 1970'lerin başına kadar olan akademik çalışmaları Afrika'daki özgürlük mücadeleleri üzerine odaklanmıştır,

fakat dünya çapında üne kavuşması 1970'li yıllarda yayınladığı ve küresel siyasal iktisat konularını ele aldığı eserleri ile olmuştur. Bu çalışmalar 1974 yılında yayınlanan ve "The rise and future demise of the world capitalist system" (2000: 71–105, Dünya kapitalist sisteminin yükselişi ve gelecekteki çöküşü) isimli önemli makalesi ve üç ciltten oluşan *Modern World-System* (Wallerstein, 1974; 1980; 1989) eserinin ilk cildi ile birlikte Wallerstein'ı dünya sistemleri analizinin kurucusu hâline getirmiştir. Wallerstein'ın dünya sistemleri analizini geliştirmesi Walter W. Rostow'un (1960) çalışmalarında örneklenen modernleşme teorisine karşı verilen daha geniş bir tepkinin bir parçası olarak gerçekleşmiştir. Rostow tüm ülkelerin "normal" bir gelişme sürecine sahip olduklarını öne sürmüş, ülkelerin "gelişme aşamalarından" geçtiklerini, sanayileşme öncesi toplumlardan sanayi toplumuna doğru hareket ettiklerini, yani İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin izlediği yolu takip ettiklerini iddia etmiştir. Wallerstein, birçok Latin Amerikalı yapısalcı ekonomist ve siyâsî anlamda daha radikal olan teorisyenler gibi bu tür bir görüşü hatalı ve kötü siyâsî reçetelere yol açacak bir yorum olarak değerlendirmiştir. Wallerstein ve daha sonra birlikte çalıştığı Terence Hopkins ve "4 kişilik çetesinin" üyelerine göre (Andre Gunder Frank, Samir Amin ve Giovanni Arrighi), modernleşme teorisi en gelişmiş kapitalist ülkelerdeki ayrıcalıklı aktörlerin çıkarları içerisinde yer alan bir dünya görüşüne dayanmaktadır. Bu aktörler (temelde ekonomik ve siyâsî elitler ve onların akademik destekçileri) gelişmekte olan ülkelerin yerli sanayilerini korumalarının (yapısalcılar tarafından desteklenen görüş) veya sosyalist kalkınma stratejilerini benimsemelerinin (radikal bağımlılık teorisyenleri tarafından desteklenen görüş) istenmeyen bir durum olduğunu iddia etmektedirler. Modernleşme teorisyenleri bunun yerine gelişmekte olan ülkelerin liderlerinin yabancı yatırım ve sermayenin elini rahatlatmaları ve mevcut durumda sanayileşmiş kapitalist ülkelerin piyasa temelli gelişme rotalarını izlemeleri gerektiğini belirtmektedirler. Wallerstein ve arkadaşları, bu durumun dünya sistemi içerisinde sürekli bir tabi kılma durumunu garanti altına alacağını söylemektedir.

Dolayısıyla dünya sistemleri analizi "merkez-çevre" olarak bilinen daha geniş kuramsallaştırmanın bir parçasıydı. Bu teori sadece dünya sistemleri analizini değil aynı zamanda Frank'ın radikal bağımlılık

teorisini (1967), Amin'in "dünya ölçeğinde birikim" analizini (1974) ve Fernando Enrique Cardoso ve Enzo Faletto'nun (1979) "bağımlı gelişme" yaklaşımını içeriyordu. Bu yaklaşımların arasındaki önemli farklılıklara rağmen, ortak biçimde savundukları nokta, sömürgecilik ve emperyalizm koşulları altında sonradan küresel kapitalist ekonomiye dâhil olan yerlerdeki kapitalizmin gelişiminin, kapitalist gelişmenin ilk merkezlerindeki ile aynı şekilde olamayacağıydı. Gerçekten de merkez-çevre teorisyenlerinin önemli bir kısmının çevre olarak nitelendirilen ülkelerden olmaları ve dünyanın en marjinal nüfuslarının çıkarlarını temsil ettiklerini iddia etmeleri şans eseri ortaya çıkmamıştır (Porter ve Sheppard, 1998: 96–118).

Wallerstein'ın dünya sistemleri yaklaşımının merkez-çevre anlayışını aşan farklı bir boyutu daha vardır. Yazara göre 1968 yılında dünyanın farklı noktalarında ortaya çıkan siyâsî çatışmalar (sadece merkez ülkelerin dışında değil aynı zamanda o ülkelerin sınırları içerisinde de), hem küresel kapitalizmin hem de ona meydan okumak için on dokuzuncu yüzyıldan bu yana ortaya çıkan hareketlerin krizini temsil etmekteydi (Wallerstein, 2000: 355–73). Wallerstein bunları "sistem karşıtı hareketler" olarak tanımlamış ve Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'daki sosyal demokratik reform hareketleri, eski Sovyet Bloku'nda görülen devrimci hareketler ve üçüncü dünya ülkelerinde görülen bağımsızlık hareketleri ile aynı kategoriye koymuştur (bk. Amin ve arkadaşları, 1990). 1968 yılındaki ayaklanmalar sadece kapitalizm ile ilgili değil kapitalizme karşı olanaklı alternatifler sunduğunu iddia eden ve gücü elinde tutan sistem karşıtı hareketler ile ilgili rahatsızlığı da ortaya koymaktadır. Dünya sistemleri analizi sadece modernleşme teorisine karşı çıkmamış, aynı zamanda sistem karşıtı hareketlerin krizini ve devlet iktidarını ele geçirerek küresel kapitalist ekonomiyi dönüştürme konusundaki başarısızlıklarını analiz edebilmek için de bir çerçeve sunmuştur (Wallerstein, 2000: xxii).

Dünya sistemleri analizinin temel çizgileri Wallerstein'ın 1970'li ve 80'li yıllarda yaptığı çalışmalarda belirlenmiş olsa da, 1990'lı ve 2000'li yıllardaki çalışmaları, oluşturduğu bu temel çerçevesinde ABD merkezli emperyalizmin son dönemlerine ilişkin önemli eleştiriler üretmiştir. Wallerstein, ABD'nin Orta Doğu'da yaptığı müdahalelerin ülkenin gücündeki ve egemenliğindeki düşüşü geçici olarak başından savma girişimi olduğunu iddia etmiştir. Yazara göre bu girişimler

dünya sistemlerinde ABD'nin kontrol edemeyeceği daha geniş ve uzun erimli bir dönüşümün bir parçasıdır ve Doğu Asya'daki birikim merkezlerinin yükselişini de içermektedir. Bu bağlamda Wallerstein ABD'nin neo-muhafazakâr siyâsî liderlerinin yeniden dirilttiği askerî müdahaleleri tepkisel, eksik bilgilendirilmiş, nihai olarak başarısızlıkla sonuçlanacak bir girişim olarak nitelendirmektedir (Wallerstein, 2003).

Mekânsal Katkıları

Wallerstein (1999: 192) dünya sistemleri analizinin disiplindeki hâkim yaklaşımlardan daha yararlı yaklaşımlara geçilmesi için "yabanî otları temizlemeye" yardımcı olduğunu öne sürmüştür. Yazar dünya sistemleri analizinin bu görevi önemli temel sorunlara vurgu yaparak gerçekleştirdiğini belirtmektedir. Bu yöntem "tarihsellik" ve "küresellik" başlıkları altında ele aldığı konuları içermektedir (Wallerstein, 1999: 195–6). Tarihsellik Wallerstein'ın küresel kapitalizm analizinin merkezinde yer almaktadır. Fransız tarihçi Fernand Braudel'i takip eden Wallerstein, kapitalizmin birçok Marksist tarafından kabul edildiği gibi son iki yüzyıl içerisinde ortaya çıkmadığı konusunda ısrarcıdır. Yazar kapitalizmin daha ziyade on altıncı yüzyılın ortalarında Avrupa'da ortaya çıktığını, o dönemden bu yana dışarıya doğru genişlediğini öne sürmektedir. Bu görüşü, kapitalizmin Braudel tarafından *longue durée* olarak adlandırılan, 50-60 yıllık Kondratieff döngülerini (25–30 yıl boyunca devam eden ekonomik gelişmenin 25–30 yıl boyunca devam eden ekonomik durağanlık dönemleri tarafından takip edilmesi) içeren, çeşitli uzunluktaki ekonomik ve siyâsî döngüleri kapsayan uzun gelişme süreçleri üzerinden çalışılması gerektiği sonucunu doğurmaktadır.

Dünya sistemleri analizinin coğrâfî boyutu, belki de en ayırt edici ve özgün yönüdür. Wallerstein'ın çalışmaları "neo-Marksist'tir", çünkü Marx'ın sınıf mücadelesi ve sermaye birikimi vurgusunu Marx'ın sosyal bir sistem olarak kapitalizme dair eleştirel perspektifi ile birlikte benimsemiştir, fakat Wallerstein belirli Marksist kategorileri dönüştürür ve yine belirli Marksist savları reddeder. Wallerstein, tıpkı Marx gibi kapitalizmi, sömürü yolu ile devamlı bir sermaye birikimine dayalı biçimde sınıfların sömürülme yöntemi olarak nitelendirmekte, fakat birçok Marksist'ten farklı biçimde kapitalist üretim biçimini kalkınmanın coğrâfî-târihî bağlamından soyutlamamaktadır. Bu de-

mektir ki Wallerstein için kapitalist üretim biçimi, doğduğu andan itibaren dünya ölçeğinde ulus ötesi biçimde var olmuş ve Marx'ın kapitalizm analizinde odaklandığı bedava çalışan iş gücünün yanı sıra çok çeşitli iş gücü biçimlerini de içermiştir.

Dolayısıyla Wallerstein'ın neo-Marksist anlayışı, sınıfa yaklaşımı konusunda Marksizmden farklıdır, çünkü kapitalist sınıf yapısının dünya sistemleri içerisinde kapitalizmin başlangıcından itibaren var olduğunu kabul etmektedir; kapitalistler ve işçiler sadece milliyetçi sınıf bilinci gösterdiği zamanlarda bile. Bu fark önemlidir, çünkü Wallerstein için dünya ölçeğinde kapitalizm karmaşık ve coğrâfî olarak genişleyen, aynı zamanda proletarya ile birlikte proleter olmayanları da kapsayan bir sınıf yapısına sahiptir. Dolayısıyla Wallerstein'a göre geçimlik üretim, yarı geçimlik üretim, hane halkının yaptığı üretim, basit malların üretimi gibi emek türlerinin tamamı da tarihsel kapitalizmin gelişiminin bir parçasıdır ve kapitalizmin işleyişini anlamak istiyorsak bunlardan anlamlı biçimde soyutlama yapamayız (Wallerstein, 1979: 119–31).

Bu açıdan bakıldığında Wallerstein (klasik ve neoklasik ekonomistlerin yere göğe sığdıramadığı ve Marks'ın eleştiri amacı ile varsaydığı) kapitalizmin serbest piyasa sistemi biçimindeki ideal temsilinin hiçbir zaman gerçekleşmediğini ve kapitalistler için bir felaket yaratmadan gerçekleşmesinin de mümkün olmadığını iddia etmektedir. Tekrarlı ve sürekli bir kapitalist birikimin olabilmesi için kapitalistlerin sürekli olarak kâr elde etmesi gerekmektedir ve bu durum sadece piyasa rekabeti bağlamında maaşlı işçilerin doğrudan sömürülmesi yolu ile değil aynı zamanda proleter olmayan işçilerin dolaylı olarak sömürülmesi ile olabilir. Dahası, kâr tekellerin ve yarı tekellerin oluşumu ile üretilir. Tamamen serbest ve tamamen rekabetçi bir piyasa kârı azaltır veya tamamen ortadan kaldırabilir, dolayısıyla kapitalizmin sonunu getirir. Bu yüzden kapitalistler her zaman devletin özellikle yatırımcılara kısmî özgürlük sağlarken işçilere çok daha az özgürlük sağlayacak biçimde piyasalara müdahale etmesini tercih etmişler, tekellerin çeşitli önlemler ile korunmasını istemişlerdir. Dolayısıyla devletler küresel kapitalizm içerisinde çok önemli ve kaçınılmaz bir rol oynamaktadırlar.

Wallerstein tarihsel bir sistem olarak kapitalizmin özgün yönle-

rinden bir tanesinin *ulus aşırı* bir toplumsal iş bölümünü (ve dolayısıyla sınıf yapısını) içermesi ve *ulus* devletleri içeren devletlerarası bir sistem ile birlikte küresel mal zincirleri etrafında inşa edilmesi olduğunu iddia etmektedir. Dahası bu devletler dünya kapitalist sistemi içerisine *birbirleri ile olan ilişkiler*ine göre dâhil edilmiştir ve küresel kapitalist hiyerarşide farklı pozisyonlara sahiptirler. Belirli ülkeler küresel kapitalist ekonomi içerisinde *merkez* pozisyonları ellerinde tutar, o dönemin en ileri teknolojilerine sahip olup yüksek değerli üretim süreçlerine hâkim olurlar; diğerleri aynı ekonomik sistem içerisinde çevre pozisyonlarında yer alırlar, daha düşük seviyede teknolojik ilerleme yaşarlar ve genellikle ham maddeleri veya düşük katma değerli ürünleri küresel merkeze ihraç ederler. Bu iki kutup arasında yarı-çevre sayılabilecek ulus devletler bulunmaktadır. Bu devletler hem merkez hem çevreye ait üretim süreçlerinin bir karışımına sahiptirler. Wallerstein'a göre bu hiyerarşik yapı eşitsiz bir değiş tokuşa sebep olmaktadır –örneğin çevre ülkelerindeki üreticilerin daha fazla emek süresi harcayarak daha az şey alması– ve bu tür eşitsiz değiş tokuşlar küresel kapitalizmin merkezinde yer almaktadır; doğası gereği onu sosyomekânsal anlamda kutuplaştırıcı bir hâle getirmektedir. Küresel kutuplaşma süreci içerisinde, yarı çevre ülkeler önemlidir, çünkü Kondratieff döngüsü içerisindeki ekonomik durgunluk dönemlerinde merkezden yapılacak sermaye yatırımları için mekân sağlar, ayrıca sistem içerisinde yukarı doğru hareketlilik için sınırlı bir olasılık sağlar, dolayısıyla antikapitalist alternatiflerin çekiciliğini potansiyel şekilde azaltırlar. Wallerstein için anlaşılması önemli olan bir nokta ulusal devletin küresel hiyerarşi içerisinde aşağıya ve yukarıya doğru hareket etmesinin (oldukça sıklıkla yaşanabilen bir durumdur) sistemin genel yapısını değiştirmediği veya onun kutuplaştırıcı eğilimlerini ortadan kaldırmadığıdır.

Dolayısıyla, küresel kapitalizmin sosyomekânsal yapısı dünya sistemleri analizinin yükselişine sebep olan her iki tür olguyu da açıklamaya yardımcı olmaktadır. İlk olarak Wallerstein'a göre modernleşme yaklaşımlarının bir bütün olarak çevre ülkeler için mantıklı seçenekler üretme konusundaki başarısızlığı, ilişkisel ve hiyerarşik yapıyı ve kapitalizmin kutuplaştırıcı eğilimini açıklamadaki yetersizliği yüzündendir: Bir ülke başarılı ve hızlı bir biçimde "kalkınsa" bile (örneğin çevre ülke konumundan yarı çevre ülke konumuna geçiş yapsa) bu

durum çevre ülkelerin hepsini yukarı taşımamaktadır ve aslında geride kalanlar için çok daha zor şartlar yaratmaktadır, çünkü diğer çevre ülkelerin geliştirmeye çabaladığı ekonomik aktivitelerdeki rekabeti artırmaktadır. İkinci olarak küresel kapitalizmin ulus aşırı bir ekonomi ve ulus devletlerden oluşan bir sistem içerdiği gerçeği, kapitalizmin kutuplaştırıcı eğilimlerinin tersine çevrilmesi konusunda sistem karşıtı hareketlerin başarısızlığını açıklamaktadır: Sistem karşıtı hareketler bir bütün olarak küresel kapitalist ekonomi içerisinde değil sadece ulus devlet ölçeğinde gücü ellerine geçirebilmişlerdir (sosyal demokrat hükûmetler, resmî olarak "sosyalist" olan hükûmetler, post-kolonyal milliyetçi hareketler gibi).

Wallerstein'ın görüşleri sosyal bilimler alanında siyâsî teorileri mekânsallaştırma anlamında büyük işler başarmıştır ve Colin Flint ve Peter J. Taylor (Taylor ve Flint, 2000) gibi siyâsî ve ekonomik coğrafyacıların çalışmaları yolu ile coğrafyaya giriş yapmıştır. Taylor'ın çalışmaları doğrudan dünya sistemleri analizini kullanarak devletler arası sistemin gelişimindeki örüntüler (1996) ve kentlerin oluşturduğu küresel ağların gelişimi (2004) gibi konuların da dâhil olduğu çok çeşitli konuyu araştırmıştır. Bazı coğrafyacılar Wallerstein'ın küresel ekonominin üç parçalı yapısına ait fikirlerini ve küresel mal zincirleri yaklaşımını kullanmışlardır. Belki de en önemlisi, dünya sistemleri analizi ve diğer merkez-çevre yaklaşımları, ortaya çıktıkları andan itibaren doğrudan veya dolaylı olarak eşitsiz gelişme konuları ile ilgilenen coğrafyacıların düşüncelerini etkilemeyi başarmıştır.

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Dünya sistemleri analizinin kapitalist gelişmenin mekânsallığının yorumlanması üzerine olan etkisi oldukça önemli olmuştur. Dahası, sosyal bilimler "küreselleşme" ile ilgili tartışmalara giderek daha fazla gömüldükçe, dünya sistemleri analizcilerinin küresel ölçekteki süreçler arasındaki ilişkilere olan vurguları mevcut olaylar ve küreselleşmeye ait çağdaş söylemler tarafından desteklenmiştir.

Dünya sistemleri analizinin birçok iddiası sosyal bilimler tarafından kabul edilmesine rağmen, bazı yazarlar tarafından reddedilmiş veya eleştirilmiştir. Bunun sebeplerinden bir tanesi mevcut disiplinler arası sınırlara ve pratiklere meydan okumasıdır. Bir diğeri ise küresel kapi-

talizmin mekânsallığını nasıl algılamamız gerektiğine dair karmaşık ve hâlâ cevabı verilememiş sorular ortaya atmasıdır. Disiplinler ile ilgili konuların olduğu yerde Wallerstein'ın çabaları Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılandırılması ile ilgili Gulbenkian Komisyonu'nu yönetmesi ile örneklendirilmektedir. Bu komisyon akademik disiplinlerin tarihsel gelişimlerini analiz etmek ve geleceğe dair tavsiyelerde bulunmak amacı ile kurulmuştur; proje rafa kaldırılmamış olsa da gerçek anlamda kurumsal bir destek görmemiştir. Mekânsallık konusu ile ilgili olarak daha farklı bir pozisyon Marksist tarihçi Robert Brenner (1977) tarafından ortaya konmuş ve Wallerstein'ın çalışmalarını hedefleyen eleştirilerde yer almıştır. Brenner, Wallerstein, Frank ve Amin'i "neo-Smithçi" Marksizm'in temsilcileri olarak etiketlemiş ve eleştirmiştir (Marx'ın sınıf ilişkileri ve sömürü üzerine olan vurgusunun yerine Adam Smith'in piyasadaki değiş tokuş üzerindeki vurgusunu koyan olağan dışı bir Marksist anlayış). Brenner'a göre Wallerstein tarafından vurgulanan on altıncı yüzyıl kapitalizminin küresel bağlantı dokusu farklı toplumlar arasındaki ticârî ilişkilerden başka bir şey değildir. Bu toplumların her birinin farklı yerel veya ulusal sınıf yapıları bulunmaktadır. Dolayısıyla Brenner'a göre emeğin sömürüldüğü sınıf süreçleri devletlerin *içerisinde* kökleşmiş durumdadır, eşitsiz değiş tokuşa yönlendiren süreçler ise bu tür sınıf süreçlerinin *dışarısındadır*. Bu bakış açısına göre Wallerstein'ın kapitalist sömürü olarak yanlış bir biçimde algıladığı süreç, çevreden merkeze doğru olan, ticaret anlaşmaları ile ortaya çıkan ve kapitalist sömürü ile ilgili hikâyenin merkezinde yer almayan artı değerin hareketidir.

Bu durum tam da kapitalizmin yerel veya ulusal ölçekte örgütlenmiş ve ücretli emeğe dayanan soyut bir üretim biçimi olarak mı yoksa ulus aşırı sınıfları ve farklı emek türlerini içeren daha kapsayıcı ve somut tarihsel bir süreç olarak mı görülmesi gerektiği meselesine bağlanmaktadır. Wallerstein, Brenner'den farklı biçimde kapitalist sömürünün uluslararası arenada olduğunu belirtmektedir. Ona göre bu sömürü belirli yerlerdeki üretimi, ticareti, diğer yerelliklerle değiş tokuşları, artı değerin ticaret ve değiş tokuş ile uluslararası biçimde transferini içermektedir. Bu farklılık siyâsî strateji için de bir fark ortaya koymaktadır. Brenner'a göre, sömürü karşısındaki temel mücadeleler ulus devletler içerisindedir, fakat ulusal tabanlı sınıf mücadeleleri uluslararası

dayanışma ağları üzerinden birbirileri ile bağlantı kurabilir. Fakat Wallerstein'a göre kapitalist sömürü karşısındaki mücadeleler mevcut durumda hazır bulunan ulus aşırı bir mekânda ve karmaşık ekonomik ilişkiler içerisinde var olmaktadır. Bu karmaşık ekonomik ilişkiler hanelerde ve farklı yerlerdeki proleter olmayan emeği de içermektedir (Wallerstein, 2000). Dahası kapitalizm karşıtı mücadeleler sık sık ulusal kurtuluş hareketleri veya ırk ve etnik kökenin ön plana çıktığı mücadeleler şeklini alabilir. Bu durum ulus aşırı sınıf bilincinin ve kapitalizm karşıtı siyasetin gelişimini yavaşlatsa da mücadelelerin hatalı bir bilinç ortaya koyduğu söylenemez, çünkü mücadeleler gerçekte olan ve küresel kapitalist ekonominin ırka ve etnik kökene dayalı biçimde sosyomekânsal kutuplaştırması sonucunda ortaya çıkmaktadır (Wallerstein, 1979; 2000). Wallerstein daha yakın dönemdeki çalışmalarında odak noktasını mevcut durumda ulus aşırı hâle gelen aktörlerden oluşan grupların (benzer ulus aşırı kapitalist grupların egemenliği altında madun olan işçiler gibi) mücadelelerini WSF gibi forumlarla iş birliği içerisinde nasıl geliştirebileceklerine kaydırmıştır.

Küresel kapitalizmin mekânsal yapılarını (parçalayıcı veya farklılıklar üzerinden birleştirici) nasıl anlayabiliriz sorusu önemli ve hâlâ cevabı üzerinde uzlaşılamamış bir sorudur, radikal coğrafyacılar ve sosyal bilimciler tarafından kapitalizme karşı verilen mücadelelerin en uygun ve etkili mekânsal biçimi ile ilgili sorulan sorularla ilişkilidir. Dolayısıyla, günümüzde sosyal bilimler alanındaki birçok kişi Wallerstein'ın ve diğer merkez-çevre düşünürlerinin sosyomekânsal fikirleri ile hazırlanan alanlarda çalışmaktadır.

Jim Glassman, British Columbia Üniversitesi

Wallerstein'ın Önemli Çalışmaları

Wallerstein, I. M. (1974) *The Modern World-System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century.* New York: Academic Press. (Türkçesi, Wallerstein, I. M. (2010). Modern Dünya Sistemi 1. Çev: Latif Boyacı. İstanbul: Yarın Yayıncılık)

Wallerstein, I. (1979) *The Capitalist World-Economy.* Cambridge: Cambridge University Press.

Wallerstein, I. M. (1980) *The Modern World-System II: Mercantilism and the Consolidation of the European World Economy, 1600–1750.* New York: Academic Press. (Türkçesi, Wallerstein, I. M. (2010). Modern Dünya Sistemi 2. Çev: Latif Boyacı. İstanbul: Yarın Yayıncılık)

Wallerstein, I. M. (1983) *Historical Capitalism.* London: Verso. (Türkçesi, Wallerstein, I. M. (2016). Tarihsel Kapitalizm. Çev: Necmiye Alpay. İstanbul: Metis Yayınları)

Wallerstein, I. M. (1989) *The Modern World-System III: The Second Era of Great Expansion of the Capitalist World-Economy, 1730–1840s.* San Diego: Academic Press. (Türkçesi, Wallerstein, I. M. (2011). Modern Dünya Sistemi 3. Çev: Latif Boyacı. İstanbul: Yarın Yayıncılık)

Wallerstein, I. M. (1999) 'The rise and future demise of world-systems analysis', I. M Wallerstein, *The End of the World as We Know It: Social Science for the Twenty-First Century.* Minneapolis: University of Minnesota Press. s. 192–201.

Wallerstein, I. M. (2000) *The Essential Wallerstein.* New York: The New Press.

Wallerstein, I. M. (2003) *Decline of American Power: the US in a Chaotic World.* New York: Free Press.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Amin, S. (1974) *Accumulation on a World Scale: A Critique of the Theory of Underdevelopment.* New York and London: Monthly Review Press.

Amin, S., Arrighi, G., Frank, A. G. & Wallerstein, I. M. (1990) *Transforming the Revolution: Social Movements and the World-System.* New York: Monthly Review Press.

Brenner, R. (1977) 'The origins of capitalist development: a critique of neo-Smithian Marxism', *New Left Review,* 104 (Haziran/Ağustos): 25–92.

Cardoso, F. H. & Faletto, E. (1979) *Dependency and Development in Latin America.* Berkeley: University of California Press.

Frank, A. G. (1967) *Capitalism and Underdevelopment in Latin America.* New York: Monthly Review Press.

Gulbenkian Commission on the Restructuring of the Social Sciences (1996) *Open the Social Science.: The Report of the Gulbenkian Commission on the Restructuring of the Social Sciences.* Stanford: Stanford University Press.

Porter, P. W. & Sheppard, E. S. (1998) *A World of Difference: Society, Nature, Development*. New York: Guilford Press.

Rostow, W. W. (1960) *The Stages of Economic Growth: An Anti-communist Manifesto*. New York: Norton.

Taylor, P. J. (1996) *The Way the Modern World Works: World Hegemony to World Impasse*. Chichester: Wiley.

Taylor, P. J. (2004). *World City Network: A Global Urban Analysis*. New York and London: Routledge.

Taylor, P. J. & Flint, C. (2000) *Political Geography: World-Economy, Nation-State and Locality*. Harlow: Prentice Hall.

62 Michael J. Watts

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Michael J. Watts 1951 yılında İngiltere'de dünyaya gelmiştir. Londra Üniversitesi Akademisi'nde coğrafya eğitimi almış ve 1972 yılında üstün başarı derecesi ile mezun olmuştur. Daha sonra ABD'de Michigan Üniversitesi'ne devam etmiş, 1974 yılında yüksek lisans ve 1979 yılında doktora derecelerini almıştır. Watts'ın coğrâfî eğitimi 1960'lı yıllarda ön planda olan çeşitli bağımlılık teorilerinin etkisi altında gerçekleşmiş, daha sonraki dönemde Marksist siyasal iktisat teorileri çerçevesindeki tartışmalardan etkilenmiştir. Michigan Üniversitesi'nde Bernard Nietschmann'ın danışmanlığında yaptığı doktora çalışmaları ilk önce kültürel coğrafya ve ekolojik antropolojinin yarı kurak Afrika ülkelerindeki köylülerin üretim sistemlerini anlama konusundaki sınırlarına odaklanmıştır. Watts bu süreçte Gunnar Olsson, Roy Rappaport, Michael Taussig ve Marshall Sahlins gibi önemli entelektüellerden ders ve danışmanlık almış, bu isimlerin etkisi de çalışmalarında kalıcı bir iz bırakmıştır.

Watts'ın doktora çalışmaları onu Kuzey Nijerya'ya yönlendirmiş, burada kapitalist sistemin köylülerin tarım sistemlerinin içerisine sızmasının etkileri üzerine uzun süreli saha araştırmaları yapmıştır. Bu çalışmaları çiftçilerin kuraklık bağlamında çevrelerini ve "doğal" tehlikeler tarafından yaratılan zafiyetleri nasıl algıladıklarını anlamaya yönelik bir girişim olarak başlamıştır. Bu odak noktası kıtlık ve zafiyet ile ilgili çalışmalara yön vermiş, Watts'ın insanların adaptasyonuna ve sibernetik geri besleme sistemlerine olan vurgusu sebebi ile beşerî ekolojiyi ve çeşitli tehlikeleri yeniden düşünmesine sebep olmuştur. E. P. Thompson ve Perry Anderson'ın çalışmalarından yararlandığı bu araştırması, kuzey

Nijerya'daki tarımsal üretimin "ahlâkî iktisat" anlayışının sömürgeci kapitalizm ile birlikte nasıl zarar gördüğünü, kuraklık ve kıtlıklara karşı nasıl daha korunmasız hâle getirildiğini açıklamaya odaklanmıştır.

Watts 1979 yılında doktora derecesini aldıktan sonra Kalifornia Üniversitesi Berkeley'de bir pozisyon sahibi olmuştur. Daha sonra aynı okulda coğrafya bölümünde profesör olmuş, Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü'nde yöneticilik yapmıştır. İlk önemli eseri *Silent Violence: Food, Famine and Peasantry in Northern Nigeria*, 1983 yılında yayınlanmıştır. Doktora araştırmasına dayanan *Silent Violence* çalışması Michael Redclift'in (2001) belirttiği gibi "her açıdan önemli bir kitaptır". On dokuzuncu yüzyılda Nijerya'da yaşanan kıtlığı anlatan 700 sayfaya yakın bu eser İngiliz sömürgeciliğinin köylülerin ekonomik yaşamları üzerine olan etkisini incelemiş, 1970'li yılların kültürel ve beşerî ekoloji anlayışına ciddi bir teorik meydan okuma ortaya koymuştur. Bu eser "doğal tehlike araştırmaları ve kültürel ekolojinin sınırlamalarının, işlevselciliğin, davranışçılığın tuzaklarının ve piyasanın siyasal iktisat anlayışını ele alma konusundaki çekimserliğin ötesine geçme denemesidir" (Watts, 2001). Watts'ın eseri, kişisel bir bakış açısı ile, Michigan'da antropoloji eğitimi aldığı Roy Rappaport'un kültürel ekoloji anlayışı ile kafa kafaya çarpışmıştır. Batı Afrika'da yapılan geniş çaplı saha araştırmasına dayanan bu eserde eşsiz bir ampirik araştırma ve Marksist siyasal iktisat anlayışını ele alan özenli teorik bölümler yer almaktadır. Kitap iki nesil boyunca coğrafyacıları etkilemiş ve 1980'li ve 90'lı yıllar boyunca coğrafya alanı içerisindeki toplum-çevre ilişkilerinin çalışılma yöntemlerini biçimlendirmiştir. *Silent Violence* aynı yıl yayınlanan ve Amartya Sen'e ait *Poverty and Famines* kitabının bir bakıma gölgesinde kalsa da coğrafya alanında bir dönüm noktası olmuştur.

Watts'ın daha sonra yaptığı çalışmalar da siyasal iktisat, kültürel doğa ve iktidarın kesişim noktasına odaklanmaya devam etmiştir. Yazar, tehlikelere ilişkin araştırmalar üzerine hazırlanan bir kitaba yaptığı eleştirel (bazılarına göre polemikçi) katkıda (Hewitt, 1983), beşerî ekoloji ve doğal tehlikeler alanı içerisinde sosyal teorinin daha sofistike biçimde ele alınması gerektiğini iddia etmiştir. Dolayısıyla Watts, kendisi ile Berkeley Okulu arasında keskin bir teorik ayrım ortaya koymuştur, fakat birçok açıdan (toplum ve çevre, çiftçilere ait tarım sistemleri, kaynak kullanımı ve bozulma arasındaki tarihsel ilişkilerle ilgili kaygıları

gibi) Carl Sauer'in mirası ile olan ilişkisi açıkça görülebilmektedir. Yazar 1980'li ve 90'lı yıllar boyunca tarımsal sistemleri, çevresel bozulmayı, Afrika'daki çiftçi nüfusun marjinalleştirilmesini siyasal iktisat yaklaşımı ile ele almaya devam etmiştir (ör. Watts, 1987; 1989; 1990; Little ve Watts, 1994). Watts bu çalışmaları sebebiyle kendisini, çevresel değişimin siyasal iktisâdî açıklamalarını ve kültürel ve beşerî ekolojiye Marksizm tarafından getirilen eleştirileri çevreleyen tartışmaların ortasında bulmuştur. Watts aynı zamanda Nijer Deltası'nda petrol çıkarılan bölgeleri ekolojik ve ekonomik anlamda incelerken önemli tehlikeler atlatmış, 2007 yılında Port Harcourt'daki gazete bürolarına yapılan baskında elinden vurulmuştur. Yine de bir kısmı 2003 Guggenheim bursu ile fonlanan petrol üretimi ve çıkarımı ile ilgili analizleri çok sayıda etkileyici ve başarılı makaleler ve kitaplar dizisi ile sonuçlanmıştır; *Curse of Black Gold* (2008) da bunlardan bir tanesidir.

Gerçekten de Watts hem kendisinin yaptığı çok önemli çalışmalar ile hem de bir grup olarak coğrafya alanı içerisinde çevrenin siyâsî, ekonomik ve kültürel bağlamlarını inceleme yöntemlerini ciddi biçimde şekillendiren öğrencilerinin çalışmaları ile siyâsî ekolojinin bir alan olarak kurulması ve gelişimindeki en önemli kişidir. Watts'ın ilgi alanları zaman içerisinde çeşitlenmiş, odak noktaları da değişmiştir fakat Marksist siyasal iktisat anlayışına her zaman bağlı kalmıştır. Watts, Batı Afrika'da kaynak ekonomiler üzerine devam eden çalışmalarına ek olarak (özellikle Nijer Deltası'ndaki "petro-kapitalizm" (Watts, 2004)), ilgi alanlarına ABD'deki tarımsal sistemlerin endüstriyel yeniden yapılandırılması, çevre ile ilgili toplumsal hareketler ve onların parçası oldukları ulus aşırı ağlar, modernitenin kültür politikası, genel olarak siyâsî ekoloji gibi konuları da dâhil etmiştir. Üçüncü dünyanın ekonomik ve kültürel anlamda dönüşümü ile ilgili yaptığı çalışmalar coğrafya alanında kalkınma çalışmaları konusunda en önde giden düşünürlerden birisi olarak tanınmasını sağlamıştır.

Mekânsal Katkıları

Silent Violence çalışması muazzam bir eser olmasına rağmen coğrafya alanında gerekli değeri görmemiştir. Watts daha sonra "O kitap, çok atıfta bulunulan fakat nadiren okunan bir kitaptı." demiştir (Watts, 2001: 626). Belki de bunun bir sebebi "sosyal teorinin içindeki

gel git karşı yöne ilerlerken, Althusser'den fikirlere yer verme" girişimi olarak algılanan materyalist anlatım biçimidir (age.). Gerçekten de bu çalışmanın değerinin büyük bir kısmı, materyalist analizdeki ısrarı ve (uzun dönemli saha araştırmalarına dayanan) dikkatli ampirik araştırmaları "fikir ve entelektüel ilham arayışı içerisinde sıralama isteği" ile sosyal bilimler alanındaki araştırmaların büyük kısmının postmodern dönüş ile karşı karşıya kalarak içeriye doğru baktığı bir zamanda birleştirmesinin içerisinde gizlidir (Redclift, 2001: 622). Watts'ın çalışmaları, kendini adadığı saha çalışmalarının, titiz ampirizmin, teo rik genişliğin değerinin bir hatırlatıcısı işlevini görmektedir.

Yukarıdaki satırlar Watts'ın çalışmalarının postyapısalcılığı veya kültürel teoriyi görmezden geldiği anlamına gelmemelidir. 1990'lı yılların başlarında, metinlerinde kimlik siyaseti, küreselleşme ve "kültürün yozlaşması" gibi üzerinde çok fazla eser yazılmış konulara değinmeye başlamıştır. Marksist analize olan bağlılığını koruyan Watts, kültürü, mekânsal, siyasal ve ekonomik ilişkilerin bağlantı noktalarına yerleştirmeyi amaçlamış, "kapitalizm, modernite ve kültürün mücadele alanı olarak anlaşılan karmaşık eklemlenmelerini" araştırmaya çalışmıştır (Watts, 1991: 7). Bu çalışmasında Watts, kimlik siyaseti sorularını ve belirli kimlik inşalarının siyâsî hareketler ile olan çelişkilerini araştırmak istemiştir. Dolayısıyla Watts çalışması boyunca küreselleşmenin mekânlarını aydınlatmayı amaçlamıştır; bunu "akışlar mekânı" (Castells, 1996) veya "küresel etnik mekânlar" (Appadurai, 1991) gibi daha soyut terimlerle değil kültürel mekânın bölgeselleşmesi, yersiz yurtsuzlaştırılması ve yeniden bölgeselleşmesi gibi terimlerle açıklamıştır. Watts siyâsî, ekonomik ve kültürel sistemlerin maddi ve sembolik buluşma noktalarına ve sınırların çatlaklarına özellikle dikkat etmiştir:

> Sınırlar, şüphesiz, mekânların özel yönleridir; sembolik, ideolojik ve fiziksel... Devlet gücünün sınırlarında, kendi bölgesel hukuk ve düzen biçimlerini yaratırlar... Fakat sınırlar aynı zamanda sembolik terimlere de şifrelenmiştir ve çoğu zaman güçlü ideolojik değerler taşırlar, özellikle ulusal kimliğin kendisi "sınırlar" üzerinden elde ediliyorsa veya ekonomik potansiyel ("kalkınma") sınırların açılmasına bağlı ise (Watts, 1992: 116–17).

Watts'ın kültürel farklılıkların mekânsallığı ile ilgili kaygısı, akademik literatürde giderek daha yaygın hâle gelen çok kültürlülüğün saf bir biçimde kutlanmasının bir eleştirisini de taşımaktadır. Melezlik, çeşitlilik, olumsallık üzerine olan tartışmaların tonu ve çoklu kimliklerin (örneğin bir toplumsal hareket içerisinde) altta yatan birliği erozyona uğratacağı gerçeği (egemen güçlerin yararına kullanılan bir gerçek) ile ilgili kaygıları olan Watts "Dolayısıyla bazı çok kültürlülük pratikleri merkezîleşmiş devlet iktidarını desteklemeye yaramaktadır." demektedir ve "Farklılık ve bölünmeye dayalı bir kimlik, siyaset için nasıl ortak nokta oluşturabilir?" diye sormaktadır (Watts, 1991: 125).

Bu kaygılar Allan Pred ile birlikte yazdığı ve 1992 yılında yayınlanan *Reworking Modernity* çalışmasında daha ayrıntılı ele alınmıştır. Birlikte yazdıkları giriş bölümünde ve kendi yazdığı diğer üç bölümde Watts kimlik ve farklılık ile ilgili sorularla kapitalizm ve modernitenin değişen coğrafyası bağlamında ilgilenmektedir. Bu çalışmasının merkezinde ölçek ile ilgili bir kaygı bulunmaktadır: Küreselleşme ile ilgili süreçleri belirli yerlerin dönüşümü ile bağlantılı hâle getirmek. Bu açıdan bakıldığında yaptığı çalışma modernitenin bir etnografyası olarak görülebilir ve aşağıdakilere ilişkin kaygılar içermektedir:

> Yeni sermaye türleri yerelde kendilerini göstermeye başladıkça; sermayenin aktörleri ve eylemleri mevcutta var olan günlük pratikler, güç ilişkileri ve bilinç türleri ile kesişmeye başladıkça; yerelde yaşayan vatandaşlar eş zamanlı olarak hem moderniteyi hem de hegemonyayı yeni maskeleri ile deneyimlemeye başladıkça ortaya çıkan huzursuzluklar (Pred ve Watts, 1992: xiii–xiv).

Watts'ın uluslararası kalkınmanın söylemleri ve pratikleri ile ilgili çok uzun süreden beri taşıdığı kaygılar 1990'lı yılların ortalarında yaptığı önemli çalışmalarda daha ayrıntılı ele alınmıştır; 1993 yılında *Economic Geography* dergisinin özel sayısının editörlüğünü Richard Peet ile yapmıştır (ayrıca bk. Watts, 1993; 1996). Bu özel sayıya yapılan katkıların birçoğu 1996 yılında yayınlanan ve yine Peet ile birlikte editörlüğünü yaptığı *Liberation Ecologies: Environment, Development, Social Movements* eserinde önemli ölçüde elden geçirilerek yayınlanmıştır. Bu derlemeler Marksist siyasal iktisat anlayışından etkilenen siyâsî

ekolojiyi kimlik siyaseti, söylem analizi ve "yeni toplumsal hareketlere" odaklanan postyapısalcı bir odak ile birleştirme kaygısını açıkça göstermektedir. Kitap, "çevre ve kalkınma ile ilgili teorilerin (çeşitli maskeleri ile siyâsî ekoloji anlayışı) yeni toplumsal hareketlerin kendilerinin gerçeklikleri ve söylem kuramı ve postyapısalcılık ile ilişkili entelektüel gelişmeler ile ileriye götürüldüğünü ve geliştirildiğini" öne sürmektedir (Peet ve Watts, 1996: 2–3). Dolayısıyla, kitabın özünde üçüncü dünyadaki toplumsal hareketlerin kalkınmayı kavramsallaştırırken, müzakere ederken ve ona karşı çıkarken kullandığı pratikler ve söylemler yer almaktadır. Peet ve Watts'ın özellikle aydınlatmak istediği konu, toplumsal hareketlerin ve çevre politikalarının özgürleştirici potansiyelidir. Yazarlar çağdaş çevre mücadelelerinin sadece yeni toplumsal hareketleri içermediğini, birçok ulus aşırı çevre ve insan hakları ağlarını, çok uluslu kurumları ve küresel yönetişim biçimlerini içerdiğini iddia etmektedir. Dolayısıyla, kitabın temel kaygılarından bir tanesi yerel ölçekteki çevre ile ilgili mücadelelerde süreçlerin ve aktörlerin etkilediği ve etkilendiği yönlerdir. *Liberation Ecologies* çalışması siyâsî ekoloji ve kalkınma çalışmaları alanlarına oldukça önemli katkılar yapsa da sadece üçüncü dünya ülkelerindeki kırsal alanlarda yaşayan toplumlara ait çalışmaları kullanarak literatürdeki zayıf noktaları yeniden üretmektedir (Neumann, 1998). Siyasal iktisat çerçevesinin ulus aşırı, birinci dünya ve kentsel bağlamlara genişletilmesi farklı yazarlar tarafından yapılmıştır (örneğin bk. Bebbington ve Batterbury, 2001; McCarthy 2001; Robbins ve arkadaşları, 2001).

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Watts'ın çalışmaları siyâsî ekolojinin coğrafya içerisinde bir alan olarak kurulmasının ve pekişmesinin merkezinde yer almıştır. Bu, bir yandan kendi çalışmalarının ampirik ve teorik titizliğe yaptığı vurgu, saha araştırmalarına bağlılığı ve kültürel olumsallık ve küresel güçlere karşı duyarlı olması ile nitelenmesi sebebiyle gerçekleşmiştir. Çalışmalarının etkisi Watts'ın özellikle tehlike araştırmaları alanında kültürel ve beşerî ekolojiyi iğneleyici biçimde eleştirmesine de atfedilmektedir. 1983 yılında yayınladığı eseri "On the poverty of theory" tehlike araştırmalarına dair önemli bir derlemede yer almıştır. Watts bu çalışmasında toplumsal adaptasyon (kültürel ekolojik araştırmaların kalbinde yer

almaktadır) ve "doğal" tehlikelere ilişkin çalışmalarda kullanılan işlevselci, sibernetik yaklaşımı ele almıştır. Sahlins, Wadell ve diğer yazarların çalışmalarından yola çıkan Watss, tehlike araştırmalarında kullanılan bu yaklaşımların makineleşmiş bilim yöntemlerini eleştirmektedir; özellikle küresel kapitalizm ile karşı karşıya gelen ve dönüşüm hâlinde olan kırsal toplumlar için kullanıldıkları için:

> Geçmişe dönüp baktığımızda açık bir şekilde görüldüğü gibi, bu [kültürler arası] saha çalışmaları tarih dışıydı, yerel halkın kültürel anlamda değişken adaptasyon stratejilerine karşı duyarsızdı, sosyoloji ve antropoloji alanlarındaki felaket teorileri ile ilgili yapılan çok fazla çalışmayı görmezden gelmişti, tehlikelerin ortaya çıkışı ve doğuşunun siyâsî-ekonomik bağlamına ilişkin hiçbir tartışmayı içermediği için hatalıydı ve nihai analizde araştırmalardaki bulguların çoğu zaman bayağı ve önemsiz olması sebebi ile çok az bir güvenilirliği vardı (Watts, 1983).

Watts'ın sofistike sosyal teorik analizlerin toplum-çevre ilişkileri ile ilgili çalışmaların içerisinde yer alması gerektiğine dair çağrısı, daha sonra gelen ve tehlikeler, çevresel bozulma, kaynaklara erişim mücadeleleri, tarımsal üretim, çevre koruma ile ilgili çalışmaları şekillendirmiştir. Bu çağrı aynı zamanda toplum-çevre ilişkilerine dair çalışmalarda kullanılan çeşitli coğrâfî yaklaşımlar arasında uzun süreden beri var olan uçurumların genişlemesine de sebep olmuştur. Siyâsî ekolojinin evrensel bir çekiciliği yoktur ve Vayda (yaptığı çalışmalar Watts'ın erken dönemde yaptığı çalışmalarda eleştirilmiştir) tarafından ciddi biçimde eleştirilmiştir: "Gerçekten de otuz yıl öncenin "siyasetin dâhil olmadığı ekoloji" anlayışına karşı verilen tepkinin "ekolojinin olmadığı siyaset" anlayışına yol açtığını söylersek abartmış olmayız." (Vayda ve Walters, 1999: 168). Belki de ironik bir biçimde Watts'ın kendisi siyâsî ekoloji çalışmalarının çoğunluğunda yer alan siyâsî teorilerin kalitesini sorgulamış ve özellikle Piers Blaikie'in "bölgesel siyâsî ekoloji" anlayışını ve Harold Brookfield'in 1987 yılında yayınlanan oldukça etkileyici çalışması *Land Degradation and Society*'yi eleştirmiştir (örneğin bk. Watts, 1990; Peet ve Watts, 1996). Watts bu çalışmayı, uygun bir siyâsî teoriden yoksun olduğu ve iktidara ilişkin basit bir anlayışa sahip olduğu için eleştirmiştir. Yine de *Land Degradation and Society* etkileyici

bir çalışmadır ve Watts'ın kendi çalışmaları ile birlikte siyâsî ekolojinin bir alan olarak yükselmesine yardımcı olmuştur.

Watts, petrol çıkarılan yerlerdeki oldukça siyâsî ve şiddet dolu olayların yaşandığı coğrafyalarla ilgili uzun süreden beri devam eden kaygılarına ek olarak (örneğin Watts, 1984; 1994; 1997; 2004; 2008), dikkatini, kaynakların kıtlığı ve şiddete dair "çevresel güvenlik" perspektifine çevirmiştir. Bu perspektif gazeteci Robert Kaplan ve Thomas Homer-Dixon ve Gunther Baechler gibi araştırmacılar tarafından popüler hâle getirilmiştir. ABD'de Clinton hükûmeti tarafından ele alınan ve küresel çevresel yönetişim bağlamında uluslararası "strateji uzmanları" tarafından tartışılan bu bakış açısı Malthusçu kabusun en son dışa vurumudur: Çevresel kaygılar sermaye birikimi ve burjuva yaşam tarzlarını savunacak biçimde ele alınır ve "ulusal güvenlik" şeklinde yeniden paketlenerek sunulur. Watts ve Nancy Lee Peluso, editörlüğünü birlikte yaptıkları *Violent Environments* eserinde bu tartışmaları ele almış, çevresel çatışmalar bağlamında şiddetin (fiziksel, yapısal, sembolik) doğrudan kaynakların "kıtlığına" bağlanamayacağını öne sürmüşlerdir. Bu iddialar somut olduğu kadar semboliktir ve kökleri siyasal iktisat ve epistemoloji içerisindedir: "Kıtlık" toplumsal olarak inşa edilir ve bu sebeple güç ilişkileri, kültürel anlamlar ve sermayenin işleyişi bağlamında dikkatli bir biçimde ele alınmalıdır:

> Yaklaşımımız sadece şiddetli çatışmaların "çevresel tetikleyicilerini" tanımlamak amacında değildir veya bunların varsayılan bir "kıtlıktan" kaynaklandığını da varsaymaz. *Violent Environments* belirli kaynak çevrelerinin (örneğin tropik ormanlar veya petrol kaynakları) ve çevresel süreçlerin (örneğin ormanların yok olması, koruma veya kaynakların ıslahı) bu kaynaklara erişimin ve bu kaynakları kontrolün siyasal iktisat tarafından oluşturulduğunu ve bir açıdan da bunları oluşturduğunu açıklamaktadır (Peluso ve Watts, 2001: 5).

Bu çalışma çevresel konulardaki çatışmalar ile mekânın üretimi arasındaki ilişkiye dikkat çekmiş, kıtlık ve çatışma gibi olguların doğal olgulardan uzak olduğunu fakat kaynak siyasetinin oldukça yüklü bağlamında "doğallaştırılmış" hâle getirilebileceğini vurgulamıştır. Toplumsal çatışmalar ve şiddet ile üretilen kıtlık mekânları ve belirli

yerler sadece diğer yerlerle, mekânlarla ve ölçeklerle ilişkili olarak eşitsiz kapitalist kalkınma bağlamında yer alabilir. Bu açıdan Watts'ın çalışmaları coğrafya alanında yer alan ve geçtiğimiz yüzyılın yarısı boyunca çok az etkileşime giren doğa-toplum ve mekân-toplum geleneklerinin arasındaki uçurumu kapama konusunda çok yararlı olmuştur (Hanson, 1999). Watts'ın çevresel bozulmanın, çiftçilerin marjinalleştirilmesinin, kaynaklarla ilgili çatışmaların dikkatli biçimde kavramsallaştırılması gerektiğine yönelik çağrısı çağdaş siyâsî ve kültürel ekoloji alanı ile birlikte kalkınma çalışmaları, köylülere ilişkin çalışmalar ve küreselleşme çalışmaları alanında yapılanları biçimlendirmede önemli rol oynamıştır. Bu çalışmalar arasında en iyi olanlar mekân, yer ve ölçekle ilgili teorilere karşı dikkatli yaklaşanlardır; ayrıca siyasal iktisat ve kültüre dair sofistike teorik analizler içermekte ve çevresel ve toplumsal süreçlerin karmaşıklığına ilişkin ayrıntılı bir anlayış sunmaktadırlar.

Thomas Perreault, Syracuse Üniversitesi

Watts'ın Önemli Çalışmaları

Watts, M. J. (1983) *Silent Violence: Food, Famine, and Peasantry in Northern Nigeria.* Berkeley: University of California Press.

Watts, M. J. (1999) 'Collective wish images: geographical imaginaries and the crisis of development', J. Allen & D. Massey (eds), *Human Geography Today.* Cambridge: Polity Press. s. 85–107.

Watts, M. J. (2000a) '1968 and all that...', *Progress in Human Geography,* 25: 157–88.

Watts, M. J. (2000b) 'Violent geographies: speaking the unspeakable and the politics of space', *City and Society,* XIII(1): 83–115.

Watts, M. J. (2000c) 'Development ethnographies', *Ethnography,* 2: 283–300.

Watts, M. J. (2000d) 'Development at the millennium', *Geographische Zeitschrift,* 88: 67–93.

Watts, M. J. (2004) 'Antinomies of community: some thoughts on geography, resources, empire', *Transactions of the Institute of British Geographers,* NS 29 (2): 195–216.

Watts, M. J. (2006) 'Culture, development and global neoliberalism', S. Radcliffe (ed.), *Culture and Development in a Globalising World.* London: Routledge. s. 30–58.

Watts, M. J. (2008) *Curse of Black Gold: 50 Years of Oil on the Niger Delta.* Berkeley: Powerhouse (fotoğraflar E. Kashi'ye aittir).

Goodman, D. & Watts, M. J. (eds) (1997) *Globalising Food: Agrarian Questions and Global Restructuring.* London: Routledge.

Peluso, N. & Watts, M. J. (eds) (2001) *Violent Environments.* Ithaca: Cornell University Press.

Peet, R. & Watts, M. J. (eds) (1996) *Liberation Ecologies: Environment, Development, Social Movements.* London: Routledge.

Pred, A. & Watts, M. J. (1992) *Reworking Modernity: Capitalisms and Symbolic Discontent.* New Brunswick: Rutgers University Press.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Appadurai, A. (1991) 'Global ethnoscapes: notes and queries for a transnational anthropology', R. G. Fox (ed.), *Recapturing Anthropology: Working in the Present.* Santa Fe, NM: School of American Research Press. s. 191–210.

Bebbington, A. J. & Batterbury, S. P. J. (2001) 'Transnational livelihoods and landscapes: political ecologies of globalization', *Ecumene,* 8: 369–80.

Blaikie, P. (1985) *The Political Economy of Soil Erosion in Developing Countries.* London: Longman.

Blaikie, P. & Brookfield, H. (1987) *Land Degradation and Society.* London: Methuen.

Castells, M. (1996) *The Information Age: Economy, Society and Culture, Vol 1: The Rise of the Network Society*. Oxford: Blackwell. (Türkçesi Castells, M. (2013) Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür Cilt 1. Çev: Ebru Kılıç. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi)

Hanson, S. (1999) 'Isms and schisms: healing the rift between the nature-society and space-society traditions in geography', *Annals of the Association of American Geographers*, 89: 133–43.

Hewitt, K. (1983) *Interpretations of Calamity*. Boston: Allen and Unwin.

Little, P. D. & Watts, M. J. (eds) (1994) *Living Under Contract: Contract Farming and Agrarian Transformation in Sub-Saharan Africa*. Madison: University of Wisconsin Press.

McCarthy, J. (2001) 'States of nature and environmental enclosures in the American West', N. L. Peluso & M. L. Watts (eds), *Violent Environments*. Ithaca: Cornell University Press. s. 117–45.

Neumann, R (1998) 'Book review of *Liberation Ecologies*', *Economic Geography*, 74: 190–2.

Peet, R. & Watts, M. J. (1996) 'Liberation ecology: development, sustainability, and environment in an age of market triumphalism', R. Peet & M. J. Watts (eds), *Liberation Ecologies: Environment, Development, Social Movements*. London: Routledge. s. 1–45.

Peluso, N. L. & Watts, M. J. (2001) 'Violent environments', N. L. Peluso & M. J. Watts (eds), *Violent Environments*. Ithaca: Cornell University Press. s. 3–38.

Redclift, M. (2001) 'Classics in human geography revisited: commentary 1', *Progress in Human Geography*, 25: 621–3.

Robbins, P., Polderman, A. & Birkenholtz, T. (2001) 'Lawns and toxins: an ecology of the city', *Cities: The International Journal of Urban Policy and Planning*, 18: 369–80.

Vayda, A. & Walters, B. (1999) 'Against political ecology', *Human Ecology*, 27: 167–79.

Watts, M. J. (1983) 'On the poverty of theory: natural hazards research in context', K. Hewitt (ed.), *Interpretations of Calamity*. London: Allen and Unwin. s. 229–62.

Watts, M. J. (1984) 'State, oil, and accumulation: from boom to crisis', *Environment and Planning D: Society and Space*, 2: 403–28.

Watts, M. J. (1987) 'Drought, environment and food security', M. Glantz (ed.), *Drought and Hunger in Africa*. Cambridge: Cambridge University Press. s. 171–212.

Watts, M. J. (1989) 'The agrarian question in Africa', *Progress in Human Geography*, 13: 1–41.

Watts, M. J. (1990) 'Is there politics in regional political ecology?', *Capitalism, Nature, Socialism*, 4: 123–31.

Watts, M. J. (1990) 'Visions of excess: African development in an age of market idolatry', *Transition*, 151: 124–41.

Watts, M. J. (1991) 'Mapping meaning, denoting difference, imagining identity: dialectical images and postmodern geographies', *Geografiska Annaler*, 73B: 7–16.

Watts, M. J. (1992) 'Space for everything (a commentary)', *Cultural Anthropology*, 7: 115–29.

Watts, M. J. (1993) 'Development I: power, knowledge, discursive practice', *Progress in Human Geography*, 17: 257–72.

Watts, M. J. (1994) 'The devil's excrement', S. Corbridge, R. Martin & N. Thrift (eds), *Money, Power and Space*. Oxford: Blackwell. s. 406–45.

Watts, M. J. (1996) 'Mapping identities: place, space, and community in an African city', P. Yaeger (ed.), *The Geography of Identity*. Ann Arbor: University of Michigan Press. s. 59–97.

Watts, M. J. (1997) 'Black gold, white heat', S. Pile & M. Keith (eds), *Geographies of Resistance*. London: Routledge. s. 33–67.

Watts, M. J. (2001) 'Classics in human geography revisited: author's response', *Progress in Human Geography*, 25: 625–8.

63 Benno Werlen

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

İsviçreli coğrafyacı Benno Werlen Almanca konuşulan ülkelerde 1980'li yıllardan bu yana en önemli yazarlardan birisi hâline gelmiştir. Werlen toplumsal coğrafyada eylem tabanlı yaklaşımın kurucusudur (bk. Werlen, 1987); bu anlayışın eleştirmenleri bile son dönemde beşerî coğrafya alanında teori geliştirilmesi konusundaki en önemli Almanca katkı olduğunu kabul etmektedir. Eylem teorisinin pratik merkezli "günlük yöreselleşmenin toplumsal coğrafyasına" doğru gelişmesi (Werlen, 1995; 1997) günümüzde hem coğrafya hem de coğrafyanın dışındaki disiplinlerde mekân ve çevre konularını tartışmada anahtar görevi görmektedir. Werlen'in çalışmaları Almanca ve İngilizce dışında Fransızca, İtalyanca, Portekizce, Rusça, İspanyolca ve Korece dillerine tercüme edilerek yayınlanmıştır.

Werlen 1952 yılında Valais adındaki İsviçre kantonunda dünyaya gelmiştir. İsviçre'nin Fribourg kentinde coğrafya, etnoloji, sosyoloji ve ekonomi alanında eğitim almıştır. Çalışmalarını tamamladıktan sonra Almanya'nın kuzeyinde yer alan Kiel'e taşınmış ve Dietrich Bartels ile birlikte çalışmıştır. Bartels İkinci Dünya Savaşı sonrası Almanya'da coğrafya alanındaki en önemli isimlerden biridir ve uluslararası alanda hâlâ yaygın biçimde referans verilen *mekânsal yaklaşımın* meta-teorik bir açıklamasını 1968 yılında yayınlamıştır. Werlen 1981 yılında Fribourg'a geri dönmüş, okutman olarak çalışmış ve 1985 yılının güz aylarında doktora tezini tamamlamıştır. Sonraki yıl Zürih Üniversitesi'ndeki doçentlik görevini kabul etmiş ve 1995 yılına kadar burada çalışmıştır. Bu dönemde Cambridge Üniversitesi'nde de misafir öğretim üyesi olarak görev yapmış (1989-1990), Anthony Giddens ile bir-

likte İngilizce teorik tartışmalara ilişkin yoğun bir çalışmaya girişmiştir. Salzburg'da (1995) misafir öğretim üyeliği görevinden sonra 1996 yılında Jena'daki Friedrich Schiller Üniversitesi'ne atanmıştır ve 1997 yılından bu yana sosyal coğrafya bölümünde kürsü sahibidir.

Werlen'in temel ilgi alanı, kökleri sosyal bilimlerde olan bir beşerî coğrafyanın temellerinin ve yöntemlerinin geliştirilmesidir. Bu sebeple birbiri ile ilintili iki adet amacı vardır. Bunlardan ilki coğrafya alanında analitik düşünceyi ve teori tarafından yönlendirilen analizleri oluşturmaktır. Bu noktada Werlen coğrafyanın, temelde peyzajdaki farklılıkları araştırma sanatı olarak tanımına ve "nicel devrimin" etkisi ile öznenin metodolojik olarak zenginleştirilmesi sonucu yapılan teori yoksunu ampirik çalışmalarda dışa vurulan disiplinin özünde tanımlayıcı ve betimsel anlayışına karşı çıkmaktadır. İkincisi, beşerî coğrafyayı sağlam *sosyobilimsel* temeller üzerine oturtmak, diğer sosyal bilimlerin bağlamına yerleştirmektir. Bu ikinci amaç sosyal pratikleri biyo-fizikî etkenlere yoran girişimlere karşı çıkmayı hedeflemektedir. Bunu yaparken sosyal pratikleri doğa bilimlerinin prosedürleri ile açıklamaktadır. Dolayısıyla Werlen determinist veya özcü düşünceyi ve geleneksel coğrafyada çok yaygın olan sosyokültürel olguların mekânsallaştırılmasını reddetmektedir. Werlen bunların yerine günlük sosyal pratikleri çerçevesinde sosyal aktörlerin süregelen başarısı olarak kavramsallaştırdığı sosyal dünyanın inşası üzerine odaklanmamız gerektiğini iddia etmektedir. Ona göre beşerî coğrafya, coğrâfî gerçekliğin anlamlı sosyal pratikler tarafından nasıl yaratıldığını, sürdürüldüğünü veya değiştirildiğini açıklayabilmek için "yorumlayıcı sosyal bilimlerin" yöntemlerine dayanmalıdır (Anthony Giddens'tan aldığı fikirlerdir).

Werlen 1980'li yıllarda yazdığı yüksek lisans tezindeki yaklaşımının temelleri ile uğraşmaya başladı. Erken dönemde yaptığı bu çalışmada on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda sosyal bilimler ve beşerî coğrafya alanındaki işlevselci perspektiflerin metodolojik ve teorik uygulamalarını tanımlamaktadır (analizinde yer alan konular Durkheim, Malinowski, Parsons ve özellikle von Thünen, Christaller, Otremba, Schrepfer, Bobek and Bartels tarafından geliştirilen yaklaşımları içermektedir – bk. Werlen, 1984). *Gesellschaft, Handlung und Raum* (Toplum, eylem ve mekân, Werlen, 1987) ismindeki oldukça büyük ilgi gören doktora tezinde Almancanın hâkim olduğu beşerî coğrafya alanında

kanıksanmış kavramları tartışmaya devam etti. Werlen bu çalışmasında coğrafyanın basit bir biçimde mekân içerisinde insan eylemlerinin dışa vurumlarının farklı biçimlerinin yerelleşmesini ve dağılımını tanımlayan bir mekânsal bilim olamayacağını ileri sürmektedir. Bunun yerine coğrafyanın, mekânı sosyal pratiklerin bir unsuru olarak mekân odaklı bir sosyal bilim perspektifinden ele alması gerektiğini iddia etmiş, bu şekilde insan eylemlerinin açıklanmasına katkıda bulunulabileceğini belirtmiştir.

Werlen bu bağlam içerisinde Alman coğrâfî geleneğine taze bir bakış açısı getirmekte ve Hans Bobek ve Wolfgang Hartke'nin çalışmalarındaki beşerî coğrafyanın sosyal bilimsel oryantasyonunu keşfetmektedir. 1950'li yıllarda özellikle Hartke'nin eylem kabiliyeti olan aktörlerin coğrafyayı oluşturmasını çalışması ve dolayısıyla toplumsal süreçleri açıklamak ve toplumun tanımına katkıda bulunmak coğrafyacılara çekici gelmiştir (Werlen, 2000: 151). Fakat Bobek ve Hartke bekledikleri noktaya ulaşamamışlardır, çünkü ne sosyal teoride ayrıntılı bir arka plana sahiptirler ne de sosyal pratiklerin yeterince farklılaştırılmış kavramsallaştırmasını sunabilmişlerdir. Dolayısıyla Werlen'in amacı bu boşluğu beşerî coğrafya için sosyal teorik temeller geliştirerek doldurmaktır. Werlen klasik sosyal bilim eylem modellerinin eleştirel bir analizi üzerinden (Weber, Pareto, Parsons, Popper ve Schütz) eylem teorisi içerisinde yerleşmiş olan sosyal coğrafya için teorik ve metodolojik bir temel tasvir etmiştir (Werlen, 1987).

Merkezî iddiası sosyal pratiklerin farklı eylem teorileri ile vurgulanan farklı yönelimleri olduğudur. Böyle bir arka planla birlikte sosyal pratikler yönelimlerine göre normatif veya belirleyici olabilirler. Pratiklerin mekânsallığı yönelimlerine göre değiştiği için, coğrafya yapımının analizi eylem ve onun yöneliminin çalışılması ile başlamalıdır. Werlen bu varsayıma dayanarak "günlük yöreselleşmelerin sosyal coğrafyasının" pratik ve teorik açıdan kapsamlı bir taslağını geliştirmiştir (1995 ve 1997 yıllarında iki kitap hâlinde yayınlanmıştır). Bu görüşleri Alman beşerî coğrafya alanındaki teorik tartışmalar için merkezî bir hareket noktası hâline gelmiştir. Bu yaklaşımı çevreleyen tartışma çeşitli makalelerin derlenmesinden oluşan bir eserde yer almıştır (Meusburger, 1999); "sosyal mekânsallık" üzerine olan daha yakın dönemdeki iki derleme ise Werlen'in külliyatının bir özetini sunmaktadır (Werlen, 2009a; 2010).

Mekânsal Katkıları

Werlen, günlük yöreselleşmelerin sosyal coğrafyası kavramı ile sadece beşerî coğrafya araştırmalarına önemli bir katkı yapmakla kalmamakta, aynı zamanda yaklaşımı ile bir bakıma yeniden ele aldığı yapılaşma teorisine yanıt vermektedir. Aktör üzerine olan vurgusu ile İngilizce konuşulan coğrafyalardaki yapılaşma teorisi ile ilgili yorumlardan farklılaşmaktadır (Alan Pred, Derek Gregory ve Nigel Thrift ile ilgili bölümlere bakınız). Werlen yapılaşma teorisini klasik eylem teorisinin zayıf yönlerini iyileştirmek için kendi yaklaşımını geliştirirken kullanmaktadır; örneğin güç konusu. Fakat aynı zamanda yapılaşma teorisinin mekân algısının yeterince geliştirilmediğini ortaya koymakta ve bu anlayışın çeşitli açılardan mutlak mekân modeline (örneğin Newtoncu) katkıda bulunduğunu belirtmektedir. Werlen bundan farklı biçimde fenomenolojide olduğu gibi (Husserl veya Schütz ile ilişkilendirilen biçimde) mekânın fiziksel dünyada yönelimler için bir gramer türü olarak algılanması gerektiğini savunmaktadır (Werlen, 1995: 239). Dolayısıyla John Pickles ve Theodore Schatzki ile benzer bir rotayı takip etmektedir, fakat kendi yöneliminde daha konstrüktivist bir noktadadır. Werlen'e göre düzenin temel şeması olarak mekân eylemleri nesnelerle ve diğer aktörlerin aktiviteleri ile ilişkili hâle getirmeyi olanaklı kılmaktadır. Kendi fizikselliklerinin deneyimlenmesi sebebi ile özneler sürekli olarak günlük pratiklerinde mekânsal ilişkileri üretir, sonlandırır veya değiştirir. Mekânın oluşumu toplumun oluşumu gibidir, sosyal pratiklerin kasıtlı veya kasıtsız etkileridir ve dolayısıyla günlük hayatın yeniden üretiminin önemli bir parçasıdır.

Coğrafya yapımının bu yönü özellikle Werlen'in geç dönem modern toplumların "ontolojik şartları" olarak adlandırdığı koşullar altında çalışılmaya değerdir. Geç dönem modern toplumda sosyal pratikler ne zamansal olarak sabitlenir (gelenekler içerisinde) ne de mekânsal olanın içine gömülüdür. Werlen'e göre mekânın ve zamanın anlamı bazı küreselleşme kuramcılarının söylediğinin aksine henüz çözülmemiştir, ne coğrafya ne de tarihin sonuna gelinmemiştir. Gerçekten de mekânsal ve zamansal yerinden etme günlük hayat içerisindeki sosyal pratiklerin mekânsal ve zamansal ilişkilerini sürekli olarak birleştirmeyi olanaklı ve gerekli kılar. Dolayısıyla Werlen'e göre mekânın tüm anlamı değişmektedir; mekân bir kişinin kendi pratikleri ve başkalarının

pratiklerinin düzenlenmesi için biçimlendirilebilir bir unsur ve araç hâline gelmektedir.

Bu bağlamda coğrafya yapımı yetki kullanımını içermektedir; maddi kaynaklara erişimin düzenlenmesi, bireylerin zaman-mekân rotalarının örgütlenmesi ve iletişim için bireysel veya kolektif olarak işgal edilen veya kullanılan mekânlarla ilgilidir. Dahası mekânın temsillerinin üretimini de yani aktörlerin dünyayı kendileri ve başkaları için anlaşılabilir hâle getirdiği yorumsal çerçevelerin üretimi ve uygulamasını da içermektedir (mekânsal semantik). Werlen'in günlük yöreselleşmelerin sosyal coğrafyası anlayışı bu bakımdan yaptığı teşhisleri doğrulamaktadır; örneğin Michel Foucault veya Henri Lefebvre'in çalışmaları ile bağlantılı biçimde eleştirel coğrafya alanında. Fakat Werlen onların çalışmalarından farklı olarak coğrafya yapımının pratiğin üç farklı boyutuna referansla çalışılabileceğini öne sürmektedir. Bu boyutlardan bir tanesi *değiş tokuştur*, yani ekonomik eylem alanıdır. Coğrafya yapımının çalışmanın iktidar analizini içeren bu boyutu özellikle malların, üretim tesislerinin ve diğer varlıkların mevcut olup olmaması ile ilgilenmektedir (Werlen 1997; 295ff.). Sosyal pratiğin ikinci boyutu *meşrulaştırmadır*. Bu boyut bölgesel anlamda tanımlanan kapsama ve dışlama biçimindeki kuralları yani bedenin etkileşim hâlindeki pozisyonundan kamusal ve özel alanlarda kentlerin ve kasabaların bölünmelerine kadar değişen aralıktaki normatif tanımları içerir. Bunların yanı sıra ulus devlet ve ulus ötesi (veya ulus altı) birimler de dâhildir, belki de öznelerin kontrolünün en önemli biçimi, normlar, bedenler ve mekânın kombinasyonu ile olanaklı hâle getirilen bir kontroldür (Werlen, 1997: 329ff.). Sosyal pratiğin coğrafya yapımı bakış açısından analiz edilebilecek olan üçüncü boyutu *iletişimdir*. Buradaki temel odak noktası öncelikle bilginin mekânsallığıdır yani bilginin elde edilmesindeki kaynaklar ve mekânsal odaklara olan erişim. İkinci bir odak noktası önemli pratikler ve coğrâfî dünya görüşünün (yeniden) üretimi ile belirli bir dünya görüşünü ileri sürme potansiyeli üzerinedir (Werlen, 1997: 378ff.).

Werlen altı farklı araştırma alanından oluşan bir liste önermektedir (Werlen, 1997). Değiş tokuşla ilgili olarak günlük yöreselleşmelerin sosyal coğrafyası hem üretim hem de tüketim coğrafyasını çalışmaya izin vermektedir. Eğer sahne ışıkları meşrulaştırma üzerinde olursa, "normatif temellük" ve "siyâsî kontrol" coğrafyaları görünür hâle gelir,

odak sosyal pratiklerin iletişim boyutunda olursa "bilgi coğrafyaları" ve "sembolik temellük coğrafyaları" gözlemlenebilir. Werlen bu araştırma alanları ile (1997) üç farklı program ortaya koymaktadır: İlki, kökleri sosyal bilimlerde olan ekonomik coğrafya için, ikincisi siyâsî coğrafya için, üçüncüsü ise kültürel coğrafya için. Terminolojik olarak bu üç farklı coğrafya alanını sosyal coğrafya etiketi altında toplamaktadır; bu, Almancada beşerî coğrafya ile sık sık eş anlamda kullanılan bir terimdir.

Genel anlamda Werlen'in çalışmaları sosyal konstrüktivist bir duruşu temsil eder ve bu yönelimi Pierre Bourdieu ve Michel de Certeau'nün (Lippuner, 2005) iddiaları gibi diğer sosyal pratik teorileri ile kesişim noktaları ortaya çıkarır. Dahası, Antje Schlottmann (2005) ve Tilo Felgenhauer (2007) Werlen'in eylem teorisi yaklaşımının analitik felsefe modelleri veya iletişimsel eylem teorileri ile bağlantılı hâle getirilebileceğini göstermişlerdir (örneğin Jürgen Habermas'ın çalışmaları). Werlen'in çalışmaları genç coğrafyacıları, mekânın sosyal olarak inşasını Luhmann'ın sosyal sistemler teorisi perspektifinden incelemeleri konusunda cesaretlendirmiştir (Lippuner, 2005; Redepenning, 2006). Werlen'in teorisini uygulayan geniş kapsamlı ampirik çalışmalar yelpazesi Werlen'in danışmanlığında üretilen veya onun kavramlarını ve modellerini kullanarak yapılan çalışmaların bir araya getirildiği çeşitli derlemelerde görülebilmektedir (Werlen, 2008; Werlen ve Gäbler, 2008a; 2008b); bu çalışmalar konut ve mahalle tasarımları, bölgesel tüketim biçimleri, medyada mekânın üretimi, sosyomekânsal ayrımcılık, siyâsî hareketlerin bölgesel veya ulusal retorikleri gibi birçok farklı konuya odaklanmaktadır.

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Werlen şüphesiz bağımsız bir yaklaşım ve tutarlı bir teori geliştirmiştir (bk. Blotevogel, 1999; Kemper, 2005; Weichhart, 2008) ve ismi Almanca konuşulan coğrafyalarda br sosyal bilim olarak pratik merkezli beşerî coğrafya ile eş anlamlı hâle gelmiştir. Fakat onun çalışmaları en başından itibaren yoğun eleştiriye maruz kalmış ve teorik ve metodolojik anlamda tutucu ana akım düşünürlerden ciddi muhalefet görmüştür (bk. Sahr, 1999). Özellikle sosyal bilimlere olan yaklaşımı daha yaşlı coğrafyacılar tarafından bir taciz gibi görülmüştür,

çünkü onların disipline ilişin anlayışlarını ve 1980'li yıllardan itibaren von Humboldt'ın geleneğinde "evrensel insanlar" veya bilge kişiler biçimindeki kimliklerini sorgulamıştır. Fakat daha genç nesil için Werlen'in çalışmaları çok uzun bir süre kendi dillerindeki bu tartışmalar için az sayıdaki bağlantı noktasından biri olmuştur. Bir bakıma farklı teorik yaklaşımlara, feminist, post-kolonyal, eleştirel coğrafyaya dayansa da Werlen'in çalışmaları ile sosyal teorik bir perspektif oluşturulmuştur (ör. Fleischmann ve Meyer-Hanschen 2005; Bauriedl, 2007; Lossau, 2001; Reuber ve Wolkersdorfer, 2001; Schmid, 2005; Belina, 2008). Dahası, Werlen, Alman beşerî coğrafya alanında *kültürel dönüş* için hazırlanmıştır; bu dönüş İngilizce konuşulan coğrafyalardaki tartışmalardan etkilenmiş ve oradaki fikirleri yansıtmış olsa da kendi bağımsız karakteri bulunmaktadır.

Werlen'in yaklaşımına ilişkin eleştiriler eylem teorisinin özne merkezli perspektifi ile başlamaktadır. Örneğin Gerhard Hard (1998 ve 1999) eylemde bulunan öznelerle ilgili olarak, Werlen'in beşerî coğrafyayı sosyal bilimlere doğru yeniden yönlendirerek ortadan kaldırmak istediği mekânsallaştırma sorunları ile tekrar karşı karşıya kaldığını ileri sürmüştür. İnsan özneleri sadece sosyal aktörler değil aynı zamanda biyolojik bireylerdir, yani temelde melez varlıklardır. Eğer sosyolojik analizlerin referans noktası olarak alınırlarsa teorinin farklı ontolojik seviyeleri ve muğlaklıkları açıklaması gerekmektedir. Fakat Werlen (2000) sadece "mekânsal saplantıyı" ve geleneksel coğrafyanın banal materyalizmini aşmakla ilgilenmemektedir. Werlen "sosyal teorinin" büyük bir kısmında uzun zamandır yer verilen "mekânsal kayıtsızlığa" karşı çalışarak, eylemde bulunan aktörlerin her zaman günlük hayatlarının mekânsal ilişkilerini yeniden üreten ve aralarında bağlantılar kuran somut aktörler olduklarını hatırlatmaktadır. Onun amacı hem sosyal veya kültürel teorinin zayıflıklarını hem de materyalist biyolojik beşerî coğrafyanın zayıflıklarını aşmaktır.

Bir başka eleştiri bireyci perspektiflerin idealizm anlayışı ile ilgilidir. Bu anlayışların insan eylemlerini öznelerin niyetlerine yoran ve toplumsal pratiklerin yapısal faktörlerini görmezden gelen anlayışlar olduğu iddia edilmektedir. Gerçekten de toplumsal pratiklerin niyetler, hedefler, amaçlar ve araçlar arasında rasyonel tercihlere vurgu yapılarak açıklanması sadece yetersiz bir açıklama doğuracaktır. Werlen

klasik eylem teorisinin bu zayıf noktasına "günlük yöreselleşmenin sosyal coğrafyası" kapsamında tepki göstermekte, perspektifini pratiğin teorisi anlamında genişletmektedir. Klasik eylem modellerinin aksine (Weber, Schütz veya rasyonel tercih kuramları gibi), pratik teorisi toplumsal pratiklerin genellikle "rutinler" üzerinden geliştiğini kabul etmektedir. Bu durum, toplumsal yapıların yeniden üretiminin, söylemsel farkındalık üzerinden eylemlerin düşünümsel biçimde yönlendirilmesi yapılmadan nasıl gerçekleştirildiğini açıklamaktadır. Bazı eleştirmenler Werlen'i coğrafyanın klasik temalarından çok uzaklaşmakla ve güçlü yanlarını kolayca geride bırakmakla suçlamaktadır; örneğin bölgesel bakış açıları ve insan-çevre ilişkilerine ilişkin anlayışlar. Werlen bu tür eleştirilere sosyal teori tarafından desteklenen araştırmaların yeniden yönlendirilmesine ilişkin bir öneri ile yanıt vermektedir. Dolayısıyla Werlen küreselleşmiş bir dünyada bölgesel kültürlerin semantik bir biçimde yeniden yerleştirme biçimi olduğunu ve toplumun yapısal kopuşuna bir tepki olarak algılanabileceklerini göstermektedir (Lippuner ve Werlen, 2007).

Werlen'in yaklaşımı aynı zamanda insan-doğa ilişkilerinde uyum ve uyumsuzluk konularına olan ilgi şeklinde tarif edilen geleneksel coğrafyanın merkezî temalarından birinin nasıl yeniden tanımlanabileceğini göstermektedir: Sosyal teorik beşerî coğrafya perspektifine göre "insan"ve "doğa"merkezî odak noktası değildir. Bunun yerine odak noktaları toplum ve çevredir; temel sorun toplumun çevresel şartlara otonom biçimde müdahale edebilmesidir, yani çevreden bağımsız bir biçimde müdahale edebilir ve dolayısıyla onu yok edebilir. Bu bağlamda sosyal teorik beşerî coğrafya toplum ve çevre arasındaki ilişkinin toplumsal formasyonunu çalışma zorluğu ile karşı karşıya kalmaktadır (kıyaslamak için bk. Werlen ve Weingarten, 2003).

Disiplinler arası bir bağlamda Werlen sosyal ve kültürel bilimlerde son dönemde merkezî konumda yer alan tartışmalara önemli katkılar yapmıştır. "Günlük yöreselleştirmelerin sosyal coğrafyası" üzerine yazdığı iki kitabı küreselleşme teorisine orijinal bir katkı yapmış, "toplumun ve mekânın ontolojisinin" (Werlen, 1995) "küreselleşme, bölgeler ve bölgeselleşme" arasındaki ilişkileri nasıl gözler önüne serdiğini açıklamıştır (Werlen, 1997); yirminci yüzyılın ikinci yarısında günlük yaşamın mekânsal ilişkilerinin temelden dönüşümü. Bu tartışmada

Anthony Giddens, Ulrich Beck ve David Harvey'in çalışmalarından yararlanmış ve onların fikirlerini öznel deneyim ve bireysel eylem seviyesinde geliştirmiştir. Werlen bu konuda küreselleşmenin kendisinin bir tür bölgeselleşme olduğunu yani bir tür coğrafya yapımı olduğunu iddia etmekte ve eylemde bulunan özneler tarafından "dünyaların birleştirilmesi" (*Weltbindung*) veya "dünyanın kişiyle ilişkili hâle getirilmesi" biçiminde anlaşılabileceğini belirtmektedir (Werlen, 1999a).

Werlen'in çalışmaları ve sosyal teorik beşerî coğrafyayı daha ileri götürmek için onun fikirlerinin üzerine koyan yazarların çabaları Alman sosyal ve kültürel bilimlerinde *mekânsal dönüş* için merkezî bir referans noktasıdır (bk. Döring ve Thielmann, 2008). Werlen mekânın sosyal ve kültürel bilimlerde yeniden keşfine eleştirel biçimde yaklaşsa da ve "mekânın sosyolojisi" ile ilgili olarak şüpheci olsa da (Werlen, 2009b), onun çalışmaları coğrafyanın Almanya'da önemli bir bilim olarak algılanmasına çok büyük katkı yapmıştır (Bachmann- Medick, 2006: 392).

Roland Lippuner, Jena Üniversitesi

Werlen'in Önemli Çalışmaları

Werlen, B. (1987) *Gesellschaft, Handlung und Raum: Grundlagen handlungstheoretischer Sozialgeographie*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag (ayrıca 3. Baskısına da bakınız, 1997).

Werlen, B. (1993) *Society, Action and Space: An Alternative Human Geography*. London: Routledge.

Werlen, B. (1995) *Sozialgeographie alltäglicher Regionalisierungen, Band 1: Zur Ontologie von Gesellschaft und Raum*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag (ayrıca 2. Baskısına da bakınız 1999).

Werlen, B. (1997) *Sozialgeographie alltäglicher Regionalisierungen Band 2: Globalisierung, Region und Regionalisierung*. Stuttgart: Franz Steiner (ayrıca 2. Baskısına da bakınız 2007).

Werlen, B. (2000) *Sozialgeographie: Eine Einführung*. Bern: Haupt Verlag Bern (ayrıca 3. Baskısına da bakınız 2007)

Werlen, B. (ed.) (2008) *Sozialgeographie alltäglicher Regionalisierungen, Band 3: Empirische Befunde*. Suttgart: Franz Steiner Verlag.

Werlen, B. (2009a) *Gesellschaftliche Räumlichkeit 1: Orte der Geographie*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Werlen, B. (2010) *Gesellschaftliche Räumlichkeit 2: Konstruktion geographischer Wirklichkeiten*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Bachmann-Medick, D. (2006) *Cultural Turns: Neuorientierungen in den Kulturwissenschaften*. Reinbek: Rowohlt.

Bauriedl, S. (2007) 'Still gender trouble in German-speaking feminist geography', P. Moss & K. Falconer Al-Hindi (eds), *Feminisms in Geography: Rethinking Space, Place, and Knowledge*. Lanham: Rowman and Littlefield. s. 130–9.

Belina, B. (2008) 'Kritische Geographie: Bildet Banden! Einleitung zum Themenheft', *ACME: An International E-Journal for Critical Geographies*, 7 (3): 335–49.

Blotevogel, H. H. (1999) 'Sozialgeographischer paradigmenwechsel? Eine kritik des projekts der handlungszentrierten sozialgeographie von Benno "Werlen"', P. Meusburger (ed.), *Handlungszentrierte Sozialgeographie: Benno Werlens Entwurf in kritischer Diskussion*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag. s. 1–34.

Döring, J. & Thielmann, T. (2008) *Spatial Turn: Das Raumparadigma in den Kultur- und Sozialwissenschaften*. Bielefeld: transcript.

Felgenhauer, T. (2007) *Geographie als Argument: Eine Untersuchung regionalisierender Begründungspraxis am Beispiel 'Mitteldeutschland'* Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Fleischmann, K. & Meyer-Hanschen, U. (2005) *Stadt Land Gender: Einführung in Feministische Geographien*. Königstein/ Taunus: Urike Helmer Verlag.

Hard, G. (1998) 'Eine Sozialgeographie alltäglicher Regionalisierungen', *Erdkunde*, 52: 250--3.

Hard, G. (1999) 'Raumfragen', P. Meusburger (ed.), *Handlungszentrierte Sozialgeographie: Benno Werlens Entwurf in kritischer Diskussion.* Stuttgart: Franz Steiner Verlag. s. 133–62.

Kemper, F.-J. (2005) 'Sozialgeographie', W. Schenk & K. Schliephake (eds), *Allgemeine Anthropogeographie.* Gotha: Klett- Perthes. s. 145–212.

Lippuner, R. (2005) *Raum – Systeme – Praktiken: Zum Verhältnis von Alltag, Wissenschaft und Geographie.* Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Lippuner, R. & Werlen, B. (2007) 'Regionale Kulturen und globalisierte Lebensstile', *Geographische Rundschau*, 59 (7/8): 22–7.

Lossau J. (2001) *Die Politik der Verortung: Eine postkoloniale Reise zu einer ANDEREN Geographie der Welt.* Bielefeld: transcript.

Meusburger, P. (ed.) (1999) *Handlungszentrierte Sozialgeographie: Benno Werlens Entwurf in kritischer Diskussion.* Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Redepenning, M. (2006) *Wozu Raum? Systemtheorie, Critical Geopolitics und raumbezogene Semantiken.* Leipzig: Beiträge zur Regionalen Geographie Europas, 62.

Reuber, P. & Wolkersdorfer, G. (eds) (2001) *Politische Geographie: Handlungsorientierte Ansätze und Critical Geopolitics.* Heidelberg: Heidelberger Geographische Arbeiten 112.

Sahr, W.-D. (1999) 'Der Ort der Regionalisierung im geographischen Diskurk', P. Meusburger (ed.), *Handlungszentrierte Sozialgeographie: Benno Werlens Entwurf in kritischer Diskussion.* Stuttgart: Franz Steiner Verlag. s. 43–66.

Schlottman, A. (2005) *RaumSprache. Ost-West-Differenzen in der Berichterstattung zur deutschen Einheit: Eine sozialgeographische Theorie.* Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Schmid, C. (2005) *Stadt, Raum und Gesellschaft: Henri Lefebvre und die Theorie der Produktion des Raumes.* Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Weichhart, P. (2008) *Entwicklungslinien der Sozialgeographie: Von Hans Bobek bis Benno Werlen.* Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Werlen, B. (1984) *Grundkategorien funktionalen Denkens in Sozialwissenschaft und Sozialgeographie.* Arbeiten aus dem Geographischen Institut Freiburg/Schweiz 3.

Werlen, B. (1999a) 'Handlungszentrierte Sozialgeographie: Replik auf die Kritiken', P. Meusburger (ed.), *Handlungszentrierte Sozialgeographie: Benno Werlens Entwurf in kritischer Diskussion.* Stuttgart: Franz Steiner Verlag. s. 247–68.

Werlen, B. (1999b) 'Political regionalism', L. Embree (ed.), *Alfred Schutz's Theory of Social Sciences.* Dordrecht: Kluwer Academic Publisher. s. 1–22.

Werlen, B. (2004a) 'Globalised everyday geographies', J. Ole & K. Simonsen (eds), *Space Odyssey.* London: Ashgate. s. 153–67.

Werlen, B. (2004b) 'Globalization of local action: a geographical perspective', P. Probst & G. Spittler (eds), *Between Resistance and Expansion: Explorations of Local Vitality in Africa*. Münster: Lit. s. 159–74.

Werlen, B. (2004c) 'Region and the process of regionalisation', H. V. Houtum, O. Kramsch & W. Zierhofer (eds), *Bordering Space*. London: Ashgate. s. 47–60.

Werlen, B. (2009b) 'Geographie/Sozialgeographie', S. Günzel (ed.), *Raumwissenschaften*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp. s. 142–58.

Werlen, B. (2009c) 'Everyday regionalisations', R. Kitchin & N. Thrift (eds), *The International Encyclopaedia of Human Geography*. Oxford: Elsevier.

Werlen, B. & Gäbler, K. (eds) (2008a) *Geographische Praxis I: Territorialisierungen und territoriale Konflikte*. Sozialgeographische Manuskripte 3. Jena: Selbstverlag Institut für Geographie.

Werlen, B. & Gäbler, K. (eds) (2008b) *Geographische Praxis II: Symbolische Aneignungen*. Sozialgeographische Manuskripte 4. Jena: Selbstverlag Institut für Geographie.

Werlen, B. & Weingarten, M. (2003) 'Zum forschungsintegrativen Gehalt der (Sozial-) Geographie', P. Meusburger & T. Schwan (eds), *Humanökologie. Ansätze zur Überwindung der Natur-Kultur-Dichotomie*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag. s. 197–216.

64 Raymond Williams

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Raymond Williams'ın akademik çalışmaları ve siyaset anlayışı kendi döneminin konuları ile ilgili olsa bile, yer ve sınıfa ilişkin deneyimlerine bağlı kalmıştır. Williams'ın siyâsî fikirlerine bağlılığı ve aktiviteleri, akademik çalışmaları ile *aynı hizadadır;* hizalanma sınıf bilincine benzeyen fakat aynı zamanda yer ile de bağlantılı olan ve toplumsal pozisyonundan kaynaklanan bir yönelim veya bağlılığı belirtmek için kullandığı bir terimdir. Williams hizalanmayı kişinin birey olarak seçtiği bağlılığın önemli bir faktörü olarak görmüş, masum veya statik olmaktan uzak olduğunun altını çizmiştir. Gerçekten de hizalanma siyâsîdir ve üzerinde kafa yorulmalıdır. Dolayısıyla Williams'ın eş zamanlı olarak soyut teorik kavramlar geliştirme ve bunlara bağlanma yöntemi, belirli kişisel deneyimler, dünyada bulunan siyâsî olasılıkları anlama yöntemi olarak karmaşık bir toplumsal tarih, özgün ve etkileyici bir coğrafya anlayışı ortaya çıkmasını sağlıyordu.

Williams (1921–1988) İngiltere sınırına yakın bir Galler köyü olan Pandy'de dünyaya geldi. Babası demir yollarında işaretçi olarak çalışan bir sendika aktivisti idi. Williams'ın fikirleri ve siyâsî anlayışı yetiştiği "sınır dünyası" tarafından şekillendirilmiştir. Pandy kırsal bir yerdi fakat Williams'ın babası sanayi sektöründe çalışıyordu; demiryolları modern bağlantılar ortaya çıkarıyordu fakat geleneksel yaşam tarzını hiçbir şekilde yerinden edemiyordu. Pandy Galler içerisinde yer alıyordu fakat "her zaman doğudan ... İngiltere'den gelen bir baskı söz konusuydu" (Williams, 1979b: 21). Williams Cambridge'e gittiğinde bu sınırlar daha da derinleşti: Elitlerin kalesinde bir işçi sınıf üyesiydi, İngilizliğin kalbinde yaşayan bir Gallerliydi, muhafazakârlığın merkezinde olan

bir radikaldi. Williams Cambridge'de diğer radikal öğrencileri aradı ve Komünist Parti'nin "Yazar Grupları" içerisinde önemli bir figür hâline geldi (Inglis, 1995). Williams aynı zamanda edebiyat çalışmalarını Williams'ın deyimi ile "sanat ve deneyim" (1989c [1958]: 9) ile hizalamak için çok fazla uğraşmış olan F. R. Leavis'ten ciddi biçimde etkilenmiştir. Leavis'in muhafazakârlığına rağmen Williams onun edebiyat çalışma yönteminde radikal bir potansiyel görmüştür. Williams'a göre Leavis'in çalışma yöntemi ilerlemeci sosyalist bir dünyanın inşasında önemli bir araç hâline gelecek olan toplumun belirtilerini göstermektedir. Bu bağlılıklar Williams'ın Normandiya çıkarması sonrasındaki çatışmalarda tank subayı olarak görev yaptığı İkinci Dünya Savaşı sırasında daha da derinleşmiştir. İngiliz ordusunda olduğu yıllarda Williams İşçi Partisi için aktif bir biçimde kampanya yürütmüş, partiyi desteklemek için askerî alaya ait bir dergideki editörlük görevini kullanmıştır (Inglis, 1995: 101–2). Bu dönemde Komünist Parti'den ayrılmış fakat kendisini orada geçirdiği dönemden uzaklaştırmaya çalışmamıştır (Williams, 1989c [1975]).

Williams 1945 yılında ordudan ayrıldıktan sonra eğitimine devam etmek için Cambridge'e geri döndü (daha sonra tezini geliştirerek ilk kitabı hâline getirmiştir: Williams, 1952). Williams'ın amacı hem roman ve siyâsî haberler yazmak hem de işçi sınıfına öğretmenlik etmekti. Williams bir süre Cambridge'te ve daha sonra on beş yıl boyunca Oxford'da Uluslararası İlişkiler ve İngiliz Dili ve Edebiyatı alanlarında yetişkinlere gezgin öğretmenlik yaparak eğitim vermiştir. Verdiği eğitimlerde işçi sınıfının çocuklarına kendi deneyimlerinin dünyayı anlamalarına nasıl izin verdiğini ve kendi kültürlerini siyâsî veya kültürel elitlerden almak yerine kendilerinin ürettiklerini göstermeyi amaçlamıştır. Bu dönemde Williams eleştirel ve kültürel analizlerden oluşan beş kitap, ilk romanı olan *Border Country* (1960) ve sayısız akademik makale ve gazete makalesi yayınlamıştır. Stuart Hall ve diğerleri ile birlikte *New Left Review* (NLR) dergisinin kurulmasına yardım etmiştir. Bu döneme ait en önemli eserleri kültürel çalışmalar alanının temelini oluşturan iki kitabı *Culture and Society, 1780–1950* (1958) ve *The Long Revolution* (1961) ve "Culture is ordinary" (1989c [1958]) isimli bir makalesidir. Bu üç çalışma "kültürü" oluşturan baskıların ve faktörlerin çalışılması noktasına sosyalist ve Marksist duyarlılıkları getirmiştir;

ayrıca iki önemli projeyi başlatmışlardır: Neyin "kültür" olarak *sayılabileceğinin* yeniden tanımlanmasını amaçlayan bir proje ve kültürün *oluşumunda* yeni iletişim kurumlarının rolünü ve önemini araştıran bir diğer proje.

Williams 1961 yılında Cambridge Üniversitesi'nde İngilizce alanında okutmanlık görevi almıştır. 1969 yılında edebiyat doktorası için çalışmalarını teslim etmiş ve aynı yılın haziran ayında bu dereceyi almıştır. Yazar 1974 yılında kendi kürsüsüne sahip olmuş ve drama profesörü unvanını almıştır. Cambridge'te geçirdiği yirmi iki yıl boyunca siyasetle yakından ilgilenmiş, Nükleer Silahsızlanma Kampanyası, New Left Review ile yaptığı çalışmalar, 1967 yılında yayınlanan, İşçi Partisini ileri götürmek için o dönemde giderek artan muhalefeti örgütleme amacında olan ve ortak yazarı olduğu *New Left May Day Manifesto* gibi çalışmalar yapmıştır. 1970'li ve 80'li yıllarda İşçi Partisi ile yakın temasta kalmış ve bölgesel temelli sanatın desteklenmesinde aktif olarak çalışmıştır. Thatcher'ın seçilmesine ve sınıf siyasetine düşmanca yaklaşımına tepki göstermiş, Sosyalist Cemiyeti kurmuş (kısa ömürlü olmuştur) ve kendisini Sosyalist Çevre ve Kaynaklar Derneği ile aynı hizaya getirmiştir.

Williams 1962 ve 1983 yılları arasında yirmi akademik ve siyâsî kitabın yazarlığını, editörlüğünü veya ortak editörlüğünü yapmış, sayısız akademik ve popüler makale kaleme almıştır. 1970'li yıllarda dört yıl boyunca *The Listener* için televizyon eleştirmenliği yapmıştır. Bu dönemdeki en önemli kitapları şunlardır: İngiltere'de medya çalışmaları alanını kuran *Communications* (1962); coğrafya alanında en fazla referans verilen kitaplardan birisi olan ve ulusal peyzaj ve onun maddi biçimlerinin tartışmalı temsilleri arasındaki ilişkiyi kuran *The Country and the City* (1973); teorik ve siyâsî açıdan önemli terimlerin sosyal etimolojisi niteliğindeki *Keywords* (1976); ünlü kültürel materyalizm anlayışını ve "duygu yapısı" kavramını geliştirdiği *Marxism and Literature* (1977; ayrıca bk. 1980). Williams "duygu yapısını" insanların pratik bilinçlerinin ("aktif olarak yaşanan ve hissedilen anlamlar ve değer ler") bir yapıyı oluşturma yöntemi ile ilgili içsel çelişki ve koordinasyon ilişkileri taşıyan "kültürel bir hipotez" olarak tanımlamaktadır (Williams, 1977: 132). Bu hipotezin bir kısmı duygu yapılarının "genellikle toplumsal olarak algılanmadığını, daha ziyade özel, kişiye has ve

hatta izole edici biçimde algılandığını, fakat analizlerde gelişmekte olan, bağlantı kuran ve dominant özelliklerin ve belirli hiyerarşilerinin ortaya konulduğunu"kabul etmektedir (Williams, 1977: 132). Kavramsal bir araç olarak duygu yapısı deneyim ve duyguları örgütlü siyasete bağlama yolu sağlamaktadır.

Williams bu duygu yapısı hipotezinin sonuçlarını romanlarında incelemiştir. Cambridge'te olduğu yıllarda üç roman yazmıştır: *Second Generation* (1964) ve *The Fight for Manod* (1979a) her ikisi de *Border Country*'nin devamıdır ve İngiltere ve Avrupa'ya üzücü bir biçimde bakan *The Volunteers* (1978) (1970'li yılların ortalarında İşçi Partisi'nin düşüşte olduğu ve Thatcher'ın otoriter yönetiminin arifesinde yazılmıştır). Williams romanlarında duygu yapısını sınıf, sınırlar ve sürekli bir toplumsal ve bireysel değişim ile şekillenen bireylerin deneyimlediği ve yaşadığı şekilde ortaya koymuştur.

1983 yılında emekli olduktan sonra kalp krizi sonucu yaşamını yitirdiği güne kadar iki roman yazmış (bir tanesi ölümünden sonra yayınlanmıştır) ve bir üçüncüsünü eşi Joy Williams'ın editörlüğünde ölümünden sonra yayınlayabileceği hâle getirmiştir. Bunlara ek olarak makale ve eleştirilerden oluşan iki kitap yayınlamış, bir üçüncüsünün ortak editörlüğünü yapmış, önemli bir siyâsî girişim olan, nükleer yıkımı ele alan ve Falkland Savaşı'nın merkezindeki gösteri siyasetini incelediği *Towards 2000* (1983) ismiyle yayınlamıştır. Williams bu kitabında "yerel siyaseti tek bir büyük teori içerisinde anlatmayı" amaçlamıştır (Inglis, 1995: 275). Gerçekten de Williams'ın yaşamı ve çalışmaları bu deyiş gibi özetlenebilir. Siyâsî ve teorik çalışmaları (aslında tamamen aynı şeylerdir), Marx'ın "türsel varlık" olarak nitelediği ve onların gerçek yaratıcı kapasitesi olan şeyi dışlamak ve baskı altına almak, ona el koymak ve onu reddetmek, gelişimine engel olmayı amaçlayan ve kurumlar ve sınıf yapıları karşısında verdiği aralıksız mücadeledir. Williams egemen sınıfların eğitim, çalışma yapısı, sosyal varoluşu yayan pratik bilince ait çoklu biçimler yolu ile pekiştirdiği hegemonyacı kültür anlayışı yerine, açık, yaratıcı, üzerinde çalışılmış bir kültür anlayışını benimsemiştir.

Mekânsal Katkıları

Williams'ın çalışmaları ve fikirleri doğrudan ve dolaylı olarak beşerî coğrafya alanında etkili olmuştur. Yaptığı çalışmalar dolaylı

yoldan Kültür Çalışmaları Alanı'nın kurucu üyelerinden biri olmasını sağlamıştır. *Culture and Society* Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'nin (CCCS) iki "kurucu metininden" biri olmuştur (diğeri Hoggart, 1952'dir). CCCS özellikle ikinci müdürü olan Stuart Hall yönetiminde kültürü; ilk olarak, hem sıradan hem de derin bir biçimde siyâsî bir olgu olarak; ikinci olarak devam eden toplumsal mücadelenin ve "alt kültürler" arasındaki güç ilişkilerinin sahnelendiğini önemli bir alan olarak; üçüncü olarak da kimliği şekillendiren önemli bir etken olarak anlamayı hedeflemiştir.

CCCS'nin çalışmalarına 1980'li yılların başlarında coğrafya alanında referans verilmeye başlanmış fakat esas etkisi coğrafyanın "kültürel dönüşü"yaşamasından sonra olmuştur (Crang, 2000). Kültürel dönüşün kendisi "yeni kültürel coğrafya" olarak adlandırılan akımın etkisinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Yeni kültürel coğrafya, "toplumsal gücün bir taşıyıcısı olarak kültür üzerine yaptığı radikal vurgu" ile (Daniels, 1989: 196) CCCS'nin çalışmalarının açık biçimde tekrarını yapmıştır, fakat aynı zamanda kökleri daha genel olarak Williams'ın çalışmalarının içerisindedir (ör. Cosgrove 1984; Daniels, 1989; Jackson, 1989). Williams'ın etkisi belki de en fazla Peter Jackson'ın dönüm noktası kabul edilen eseri *Maps of Meaning* (1989) içerisinde hissedilmektedir. Jackson kültürel materyalizmin coğrafya için önemini özetlemekte ve bunu yaparken coğrafyanın kültürel materyalizm için önemini de vurgulamaktadır. Kitap Williams'tan bir alıntı ile başlamakta ve daha sonra fikirleri ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır. Jackson (1989: 35) şöyle demektedir: "Williams "belirli ve ayrışmayan gerçek süreçlere" odaklanarak yeniden kurulan bir kültürel coğrafyaya tamamen uygun bir belirlenim görüşü ortaya koymaktadır." Bu durum bir bakıma Williams'ın çalışmalarının mevcut kültürel coğrafya ve ilişkili alanların merkezinde yer alan kültür anlayışına karşı ciddi bir saldırı niteliği taşımasındandır (age.: 36). "Bu, Williams'ın kültüre ilişkin tanımının değeridir" (Jackson, 1989: 38). Williams'ın teorileri, kültürü "gerçekleştirilmiş bir gösterme sistemi" veya diğer bir deyişle "sadece bazıları "kültürel" olan çok çeşitli aktivite, ilişki ve kurum içerisine gömülü olan işaretler ve semboller bütünü" olarak görerek, toplumsal, siyâsî ve ekonomik olanı kültürel olandan nasıl yapay biçimde ayırmamamız gerektiğine dair bir model ortaya koymaktadır. Bu modeli *hegemonya* teorileri ile birleştiren

Jackson, "kültürel coğrafya için" materyalist olan *ve* anlamlandırma ile derinden ilintili olan, dili ve söylemi ciddiye alan, "ekstra-dilbilimsel" olarak nitelenebilen toplumsal pratikleri görmezden gelmeyen ve *kültürel siyasetin* toplumsal analizini odağına yerleştiren bir gündemi desteklemiştir.

Daniels (1989) *Maps of Meaning* ile eş zamanlı olarak Williams'ın çalışmalarının peyzaj coğrafyası alanına olan uygunluğunu ortaya koymuştur. Daniels, Williams'ın fikirlerini takip ederek peyzajın sadece bir tür farklılaşmamış kültürün bir yansıması olmadığını, daha ziyade sınıf tabanlı ve sınıflar tarafından oluşturulmuş bir toplumsal düzenin somut biçimi olduğunu iddia etmiştir. Williams'a göre bir peyzajı ve onun temsilini üreten işin sınıf tabanlı doğası bir ikilik doğurmaktadır: Peyzaj herkes adına konuşuyor gibi görünmektedir fakat aslında çok az insanı temsil etmektedir. Dolayısıyla esas nokta bu ikiliğin altını oymak ve hem çelişkileri hem de peyzajı destekleyen güç ilişkilerini açığa çıkarmaktır. Peyzajı bu şekilde algılamak daha sonra coğrafya alanında hâkim olan anlayış hâline gelmiştir.

Mitchell (2000) yeni kültürel coğrafyaya ilişkin bir eleştirisinde Williams'ın fikirlerinden yararlanmış ve yeni kültürel coğrafyanın, erken dönem kültürel coğrafyacıların Williams'ın iddialarını kullanma biçimleri ile aynı fikirde olmamak için "yeterince materyalist olmadıklarını" iddia etmiştir.

Mitchell hem Williams'ın fikirlerinden yararlanan coğrafyacıları eleştirmiş hem de bu fikirlerin materyalist kültür teorisinin gelişti rilmesinde kullanılmasını eleştirmiştir. Kültürün en iyi biçimde nasıl kuramsallaştırılacağına ilişkin tartışmalar Williams'ın (1976) en çok referans verilen görüşünü desteklemektedir: "Kültür" İngilizce dilindeki en karmaşık birkaç sözcükten birisidir. "Doğa" belki de en karmaşık olanıdır. Coğrafyacılar bu noktada bu terimlere ilişkin olarak kendi iddialarını ortaya koymak ve meşrulaştırmak, ayrıca kültür ve doğanın (toplumsal) üretimine ilişkin iddialar geliştirmek için Williams'a referans vermekten çok hoşlanırlar. Williams'ın "anahtar kelimelerin" zaman içerisinde etimolojik olarak dönüşümünü takip eden yöntemi, anlamlardaki kaymanın toplumsal tarih olduğunu (sadece etimolojik bir tarih olmadığını) ortaya çıkarmaktadır. Williams etimoloji üzerinden

sadece elde edilen kazançları değil, aynı zamanda zaman içerisinde neler kaybedildiğini de ortaya koymaktadır. Kayıplar genellikle kapitalizmin bireyselleştirici gücü yayıldıkça ve derinleştikçe görülen müşterek toplumsal ilişkilerdir (sıklıkla müşterek kültür olarak adlandırdığı şey, 1958; 1961; 1989c; 1989c). Bu tür kayıplar, belirli özgürlük türleri ve farklı bir toplumsal yaşam için belirli fırsatlar göz önüne alındığında aynı zamanda kazançtır. Bu bakış açısı Kenneth Olwig (1996; 2002) tarafından, "peyzajın tözel anlamı" olarak adlandırdığı şeyi ortaya çıkarma denemesinde geliştirilen bir yöntemdir ve projedir. Bu tözel anlam modern kapitalizm tarafından aşındırılmış durumda fakat hâlâ ayakta olan arkaik bölge tabanlı adalet sistemleri içerisinde bulunmaktadır. Olwig'e göre (1996: 633) (tıpkı Williams gibi (1973)) bu özel anlam ortaya çıkarılabilir ve yenilenebilir, çünkü "*landskab (peyzaj)* sadece bir bölge değildir, yasal ve kültürel kimliğin bağlantı noktasıdır" Olwig bu tür tözel bir anlamı ortaya çıkarmanın aynı zamanda adalet ile ilgili önemli bir iddia ortaya atmak olduğunu savunmaktadır: Peyzajı oluşturan insanların ona katılma hakkı ve onu yöneten hukûkî sistemi biçimlendirme hakkı bulunmaktadır. Burada Olwig'in projesi tam olarak Williams'ın projesi ile kesişmektedir; Williams'ın çalışmalarında önem verilen doğruluk anlayışı ve haklara temas etmektedir (örneğin bk. Williams, 1980: 1–6).

Williams'ın projesi ileriye yönelik bir projedir: Sosyal adalet adına devam eden sosyalist mücadele için temel oluşturmayı amaçlamaktadır. Fakat bu temellerin kökleri modernleşen kapitalizmin başarısının merkezinde yer alan yabancılaşma, el koyma, yaşamların ve peyzajların yerinden edilmesi (müşterek kültürün) ile ilgili tarihsel bir argümanın içerisinde yer almaktadır. Bu iddia en iyi biçimde Williams'ın romanlarında geliştirilmiştir. Williams bu iddialarında ortak kültürün, özünde yaşam tarzları ve duygu yapıları anlamında toplumsal ve coğrâfî farklılıklara sahip olması gerektiğini net biçimde ortaya koymaktadır.

Bu tema en açık biçimde David Harvey (1996) tarafından ele alınmıştır. Harvey'e göre Williams'ın çalışmaları adaletsizlik ve baskıya dair karmaşık sorunları ve aynı zamanda dünyayı daha iyi bir yöne sevk etmeye yardımcı olabilecek ittifakları ve eylemleri bir araya getirmek için bir yöntem sağlamıştır. Dünyayı Williams'ın yaptığı gibi bir bütün olarak ele almak (1958; 1961; 1977), günlük deneyimlerin önemini

vurgulamak (duygu yapısı hipotezinde olduğu gibi), sadakat ve hizalanma siyasetini yakından incelemek, topluma ilişkin diyalektik ve coğrâfî bir anlayışı gerektirmektedir: Harvey'in Williams'tan aldığı ders budur. Harvey, Williams'ın sosyal adalete ilişkin daha dolaysız teoriler ile ilgi lenmesinden faydalanmış (ör. Young, 1990), farklılığı (coğrâfî farklılık da buna dâhildir) ciddiye alan ve gerçek anlamda dönüştürücü olmayı hedefleyen herhangi bir sosyal adalet projesinin aslında *müşterek* ve özgürleştirici olması gerektiğini iddia etmiştir (Williams'ın çalışmalarının merkezinde yer alan fakat Harvey'in karşı çıktığı postmodernist adalet teorileri tarafından aforoz edilen iki terim). Dolayısıyla sadakat ve hizalanma Harvey için anahtar görevi gören coğrâfî kavramlardır, çünkü bir kişinin yere veya toplumsal kimliğine dayalı olan kendine özgü konumsallığı, tam da dayanışmanın –müşterek kültürün– inşa edilebileceği temeldir. Williams'ın romanlarındaki karakterler soyut anlamda sosyalizm fikrine olan bağlılıklarını dengelemede zorluk çekmekte, fakat aynı zamanda belirli yerlere olan bağlılıklarını devam ettirmektedirler (Harvey, 2001: 163–85). Harvey'e göre, Williams'ın karakterlerine dayanarak, insanların kimlikleri ve sosyalizmin evrensel ve ilerlemeci hedefleri arasında sıklıkla bir gerilim yaşansa da, iki kümeden oluşan hedefler bütünü –farklılık ve müştereklik– birlikte çalışabilir ve çalışmaktadır. Bunun nasıl olduğunu ortaya çıkarmak Harvey'e göre teorinin işidir.

İnsanların daha geniş ve ortak amaçlarla kurduğu bağlantıları netleştirme görevinin önemi bir parçası coğrafyanın kapitalizm ve onun içerisinde yer alan tüm insanlar tarafından üretilen ve kullanılan bir sistem olarak algılanmasıdır. Harvey ve Williams bağıntısal ve ölçeğe uygun biçimde inşa edilen yerin farklı soyutlama seviyelerindeki bağlılıklar arasında bir müştereklik oluşturmadaki önemini vurgulamaktadır. Harvey, William'a ait olan "militan tikelcilik" kavramına referans vererek (2000: 55) "Sosyalizmin arzuladığı evrensellik farklı yer-tabanlı taleplerin, kaygıların ve arzuların müzakere edilmesi yolu ile inşa edilmelidir." demiştir. Farklılığın coğrafyası anahtar görevi üstlenmektedir, çünkü toplumsal anlamda âdil bir dünyanın oluşturulması ile ilgili fırsatları ve sınırlamaları şekillendiren gerçek materyal yerler ve mekânsal-sosyal ilişkilerdir. Farklılık coğrafyası hizalanmaya, deneyime, bağlılığa ve belki de en önemlisi sadakate biçim veren şeydir.

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Williams'ın siyâsî ve teorik katkıları; "duygu yapısı", "ortak kültür" gibi yeni kavramsallaştırmaları, anahtar kelimelerin sosyal tarihi ile ilgili kaygıları, Marksizm içerisindeki teorik argümanların önemli yorumlamalarını, medya analizleri için araçların geliştirilmesini, belki de en önemli olarak kırk yılı aşkın sürede geliştirilen, beşerî bilimler ve sosyal bilimler alanlarında teorik gelişme için bir model olarak kalmaya devam eden ve büyük bir gücü elinde bulunduran kültürel teoriyi kapsamaktadır. Daha genel anlamda Williams, İkinci Dünya Savaşı sonrası İngiliz sosyalizmi ve Batılı sol düşünce içerisinde önemli bir figürdür.

Fakat onun çalışmaları hiçbir zaman eleştiriler olmadan kabul edilmemiştir. Williams'ın kendisi (1979b) cinsiyetin ortaya koyduğu fark karşısında kör olduğunu itiraf etmiştir ve bu konu üzerinden çeşitli yerlerde eleştirilmiştir. Edebiyat çalışmaları alanında televizyona önemli bir kültürel araç olarak odaklanan ilk yazarlardan olmasına rağmen, kültürel çalışmalarda daha sonra gelen yazarlar onun pop kültürün ilerlemeci potansiyeli ile ilgili fikirlerini çok karamsar bulmuşlardır (bk. Fiske, 1989). Benzer biçimde onun kültürel eleştirileri (*Culture and Society*, *The Long Revolution*, ve *The Country and the City* içerisinde örneklendiği gibi) bazı durumlarda modernlik karşıtı ve nostaljik görünmektedir (bk. Harvey, 1996). Dahası, Edward Said (1989; 1993) ve Gilroy (1987) gibi bazı eleştirmenler Williams'ı (kozmopolit olmak yerine) dışlayıcı bir sadakat ve bağlılık kuramı üretmekle suçlamışlardır. Bunun sebebi çalışmalarının çok büyük oranda İngiltere'deki beyaz işçi sınıfının deneyimlerine dayanmasıdır. Said (1993), belki de hatalı bir biçimde, Williams'ın (1973) İngiltere'nin kırsal kesiminin inşasında sömürgelerin ve köle iş gücünün rolünü fazlasıyla görmezden geldiğini iddia etmiştir. Son olarak Inglis (1995), Williams'ın işçi egemenliği konusunda daha ılımlı olan kendi fikirlerine katılmadığı için kuramsallaştırma çalışmalarının çeşitli noktalarında "kötü niyetli" olduğunu iddia etmiştir. *Marxism and Literature* (1977) ilk yayınlandığında herkes tarafından övgü ile karşılanmamış, Williams'ın Althusser tarafından geliştirilen ideolojiye ait teorileri hor görmesi, kültür ve kimlik ile ilgili çalışmalarda Althusser'in teorilerinin önemini vurgulayan Stuart Hall ve benzer düşüncedeki yazarlar tarafından eleştirilmiştir.

Williams'ın coğrafya, diğer sosyal bilimler ve beşerî bilimler alanlarındaki etkisi ölümünden yirmi yıl sonra bile artmaya devam etmektedir. Neredeyse tüm çalışmaları hâlen yeniden basılmakta ve coğrafya alanında (ör. Mitchell, 2003) ve ötesinde (ör. Bennett ve arkadaşları, 2005) yeni çalışmalar için ilham kaynağı olmaya devam etmektedir. Williams'ın kendi hizalanması ve bağlılıkları kendi kuramlarında kör noktalar oluşturmuştur. Fakat aynı zamanda, bu kör noktalar onun çalışmalarına bu gücü ve kalıcı geçerliliği veren şeylerdir. Sonuçta Williams'ın en büyük katkısı belki de en basit olanıdır: Yaşamı ve çalışmaları toplumsal ve siyasal konularla ilgilenen bilimin nasıl olması gerektiğine dair bir model oluşturmuştur.

Don Mitchell, Syracuse Üniversitesi

Carrie Breitbach, Şikago Devlet Üniversitesi

Williams'ın Önemli Çalışmaları

Williams, R. (1958) *Culture and Society (1780–1950).* London: Chatto and Windus.

Williams, R. (1961) *The Long Revolution.* London: Chatto and Windus.

Williams, R. (1962) *Communications.* Harmondsworth: Penguin.

Williams, R. (1973) *The Country and the City.* Oxford: Oxford University Press.

Williams, R. (1976) *Keywords.* London: Fontana. (Türkçesi, William, R. (2016). Anahtar Sözcükler. Çev: Savaş Kılıç. İstanbul: İletişim Yayınları)

Williams, R. (1977) *Marxism and Literature.* Oxford: Oxford University Press. (Türkçesi, William, R. (1990). Marksizm ve Edebiyat. Çev: Esen Tarım. Adam Yayıncılık)

Williams, R. (1979b) *Politics and Letters: Interviews with New Left Review.* London: Verso.

Williams, R. (1980) *Problems in Materialism and Culture.* London: Chatto and Windus.

Williams, R. (1981) *Culture.* London: Chatto and Windus. (Türkçesi, William, R. (1993). Kültür Çev: Suavi Aydın. İmge Kitabevi Yayınları)

Williams, R. (1983) *Towards 2000:* London: Chatto and Windus. (Türkçesi, William, R. (1989). İkibine Doğru. Çev: Esen Tarım. Ayrıntı Yayınları)

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Bennett,T., Grosberg, L. & Morris M. (eds) (2005) *New Keywords: A Revised Vocabulary of Culture and Society.* Oxford: Wiley-Blackwells.

Cosgrove, D. (1984) *Social Formation and Symbolic Landscape.* London: Croom Helm.

Crang, P. (2000) 'Cultural turn', R. Johnston, D. Gregory & D. M. Smith (eds), *The Dictionary of Human Geography.* Oxford: Blackwell. s. 141–3.

Daniels, S. (1989) 'Marxism, culture and the duplicity of landscape', R. Peet & N. Thrift (eds), *New Models in Geography,* Vol. 2. London: Unwin Hyman. s. 196–220.

Fiske,J. (1989) *Understanding Popular Culture.* Boston: Unwin Hyman.

Gilroy, P. (1987) *There Ain't No Black in the Union Jack.* London: Verso.

Harvey, D. (1996) *Justice, Nature and the Geography of Difference.* Oxford: Blackwell.

Harvey, D. (2000) *Spaces of Hope.* Berkeley: University of California Press. (Türkçesi Harvey, D. (2015) Umut Mekânları. Çev: Zeynep Gambetti. İstanbul: Metis)

Harvey, D. (2001) *Spaces of Capital: Towards a Critical Geography.* New York: Routledge. (Türkçesi Harvey, D. (2015) Sermayenin Mekânları Eleştirel Bir Coğrafyaya Doğru Çev: Deniz Koç. İstanbul: Sel Yayıncılık)

Hoggart, R. (1952) *The Uses of Literacy.* London: Chatto and Windus.

Inglis, F. (1995) *Raymond Williams.* London: Routledge.

Jackson, P. (1989) *Maps of Meaning.* London: Unwin Hyman.

Mitchell, D. (2000) *Geography: A Critical Introduction.* Oxford: Blackwell.

Mitchell, D. (2003) *The Right to the City: Social Justice and the Fight for Public Space in America.* New York: Guilford.

Olwig, K. (1996) 'Recovering the substantive nature of landscape', *Annals of the Association of American Geographers,* 86: 630–53.

Olwig, K. (2002) *Landscape, Nature, and the Body Politic: From Britain's Renaissance to America's New World.* Madison: University of Wisconsin Press.

Said, E. (1989) 'Appendix: media, margins, and modernity', R. Williams (ed.), *The Politics of Modernism.* London: Verso.

Said, E. (1993) *Culture and Imperialism.* London: Chatto and Windus.

Williams, R. (1952) *Drama from Ibsen to Elliot.* London: Chatto and Windus.

Williams, R. (1960) *Border Country.* London: Chatto and Windus.

Williams, R. (1964) *Second Generation.* London: Chatto and Windus.

Williams, R. (1966) *Modern Tragedy.* London: Chatto and Windus.

Williams, R. (1968a) *Drama from Ibsen to Brecht.* London: Chatto and Windus.

Williams, R. (ed.) (1968b) *May Day Manifesto.* Harmondsworth: Penguin.

Williams, R. (1970) *The English Novel from Dickens to Lawrence.* London: Chatto and Windus.

Williams, R. (1971) *George Orwell.* New York: The Viking Press. (Türkçesi Williams, R. (1985) Orwell Çev: Nejat Bayramoğlu. Afa Yayıncılık)

Williams, R. (1974) *Television, Technology and Cultural Form.* London: Chatto and Windus. (Türkçesi Williams, R. (2003) Televizyon, Teknoloji ve Kültürel Biçim Çev: Ahmet Ulvi Türkbağ. Ankara: Dost Kitabevi)

Williams, R. (1978) *The Volunteers.* London: Hogarth.

Williams, R. (1979a) *The Fight for Manod.* London: Chatto and Windus.

Williams, R. (1985) *Loyalties.* London: Chatto and Windus.

Williams, R. (1989a) *People of the Black Mountains: The Beginning.* London: Chatto and Windus.

Williams, R. (1989b) *The Politics of Modernism.* London: Verso.

Williams, R. (1989c) *Resources of Hope.* London: Verso.

Williams, R. (1990) *People of the Black Mountains: The Eggs of the Eagle.* London: Chatto and Windus.

Young, I. (1990) *Justice and the Politics of Difference.* Princeton: Princeton University Press.

65 Alan Wilson

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Alan Wilson 1939 yılında Bradford'da dünyaya gelmiş ve Darlington'daki Queen Elizabeth İlköğretim Okulu'nda eğitim almıştır. Üniversitede matematik eğitimi almış ve Corpus Christi College, Cambridge'ten 1960 yılında mezun olmuştur. Teorik Fizik Grubu'nda baş uzman olarak görev yaptığı Rutherford Laboratory'de üç yıl çalıştıktan sonra sosyoekonomik bilimler alanında çalışmaya başlamış, ilk olarak Oxford Üniversitesi Ekonomik ve İstatistik Enstitüsü'nde araştırma sorumlusu, daha sonra Ulaştırma Bakanlığı ve Londra Çevre Çalışmaları Merkezi'nde görev almıştır.

1960'lı yıllar coğrafya disiplini için önemli bir geçiş dönemiydi, çünkü disiplin nicel bir devrim yaşamaktaydı. İstatistikî coğrafya literatürüne hâkim olmasına rağmen, matematiksel modeller ABD'de çeşitli ulaşım/*arazi kullanımı* modellerinin ortaya atılmasından sonra daha popüler gelmeye başlamıştır (Harris, 1962; Lowry, 1964). Alan Wilson Newton fiziğine dayandırılan (iki gezegen arasındaki kütle çekimsel kuvveti hesaplamak için kullanılan formül) gravite veya etkileşim modelleri üzerine çalışmaya başladı; yerleşim alanları ve çeşitli seyahat noktaları arasındaki akışların modelleri. Fakat Wilson gravite modelinin zayıf teorik temellerinden özellikle beşerî coğrafya alanında yaygın olarak kullanılmaya başlanması konusunda kaygılıydı. Yazar, entropiyi en çoğa çıkaran yöntemler kullanarak etkileşim veya akış modelleri elde etmenin olanaklı olduğunu göstermiştir (yapılan seyahatlerin ortalamasına dayanan en olası sonuçları veren modeller).

1967 yılında önemli makalelerinden olan "A statistical theory of spatial distribution models' çalışmasını yayınlamıştır. Yaptığı bu çalışma, yukarıdaki tartışmanın temelini oluşturmuş, 1970 yılında yayınlanan *Entropy in Urban and Regional Modelling* isimli kitabına önemli katkılar yapmıştır. Entropi anlayışını kullanarak, kent içerisindeki seyahat hareketlerinin geleceğe dair matematiksel modellerinin çoğunun merkezini oluşturacak olan mekânsal etkileşim modelleri ailesini oluşturmuştur. Bu modeller dört temel değişken etrafında tasarlanmıştır. Bir kenti veya bölgeyi çeşitli parçalara ayırdıktan sonra (genellikle sayım bölgeleri) belirli bir bölgeden bir varış noktasına doğru olan her akış veya etkileşimin büyüklüğü seyahatin başlangıç noktasındaki talebin büyüklüğüne, varış noktasının çekiciliğine, ulaşım masrafına (negatif faktör), diğer yerlerin konumuna ve çekiciliğine (bu da negatif bir faktördür) ait bir fonksiyon olarak tanımlanır. Bu kavramların her biri parçalarına ayrılabilir ve parametrelerle açıklanabilir. 1960'lı yılların sonları ve 1970'li yılların başlarında ortaya çıkan erken dönem örneklerin büyük bir çoğunluğu gerçek hayatta İngiltere'de planlama projelerinin uygulanmasına dayanmaktadır (Bristol'da yeni bir liman inşasının etkileri ve Londra'da yeni bir havaalanı inşasının etkileri gibi; mükemmel bir özet için bk. Foot, 1981).

Model "ailesinin" inşası bazı veri kaynaklarının farklı alt sistemlerde hazır bir şekilde bulunduğunu kabul etmiş, dolayısıyla modellerin farklı şekillerde sınırlandırılması gerektiği ortaya çıkmıştır. Bazı durumlarda belirli bir bölgede daha iyi veriler elde edilebilmektedir ve dolayısıyla modeller arz yönlü değişkenleri tahmin etmekte kullanılmaktadır. Bir ticârî modelde gelir tahmini bu tür modeller için bir örnektir (sözde üretimle sınırlanan model). Bu tür modeller en yaygın olanlardır ve birçok kentsel sisteme uygulanabilir olmaları sebebi ile konum modelleri olarak kullanılmaları yaygındır. Diğer ilgi alanlarında daha iyi veriler bulunmaktaydı ve daha dağınık modeller kolayca düzeltilebilmekteydi. Örneğin işe gitme ile ilgili veriler dünyanın birçok noktasındaki nüfus sayımları ile elde edilmektedir ve bu sebeple işe gitmek için yapılan seyahat yolculuğun başlangıç ve varış noktaları ile sınırlanabilir (bu sebeple iki sınırlı model olarak adlandırılır). Modelleme sanatı Wilso göre eldeki verilerin durumuna göre en iyi modeli bulma sürecidir.

Wilson 1969 yılında beşerî coğrafya alanındaki en önemli akade-

mik dergilerden birisi olan *Environment and Planning* dergisinde kurucu editörlük görevi yapmıştır. 1970 yılında Leeds Üniversitesi'nde kentsel ve *bölgesel* modelleme profesörü olmuştur. Bu hareketi oldukça cesur bir girişimdir, *çünkü Leeds Üniversitesi'nin geçmişte nicel coğrafya ile bir ilgisi olmamıştır.* Wilson ile aynı dönemde Profesör Mike Kirkby de fizikî coğrafya bölümü başkanı olarak atanmıştır; o da yetenekli bir matematikçidir. Bu ikili, Leeds'te coğrafya anlayışını dönüştürmüş, lisans bölümünde "coğrafya ve çevre" temaları etrafında şekillenen birçok yeni nicel ders açmıştır. 1970'li yıllarda Wilson farklı entropi veya mekânsal etkileşim modeli türleri üzerine çalışmıştır. Ticârî model (alışveriş için yapılan yolculukların etkileşim örüntülerini tahmin eden model) genellikle yeni teorik genişlemeler ve gelişmeler için örnek olarak kullanılmış fakat Wilson uygulamalı araştırmalar için yeni olanaklar sağlamıştır. Wilson'ın başarısının önemli bir bileşeni büyük araştırma takımları kurması ve Leeds'te mekânsal modelleme üzerine dünya çapında ünlü bir merkez kurmasıdır.

1980'li yılların sonlarında, Wilson dikkatini üniversite yönetimine çevirmiş ve 1989 yılından itibaren on üç yıl boyunca Leeds Üniversitesi'nde rektör yardımcılığı yapmıştır. Onun döneminde Leeds Üniversitesi daha önce yaşamadığı bir büyüme ve dönüşüm yaşamıştır. Öğrenci sayısı 12,000'den 31,500'e yükselmiş, okulun cirosu 100 milyon pounddan 320 milyon pounda yükselmiş, araştırma gelirleri %400 oranında artarak 71 milyon pounda çıkmıştır. 2001 yılında yüksek öğretim alanındaki hizmetlerinden dolayı şövalyelik nişanı verilmiştir. Wilson Leeds'teki bu döneminden sonra 2004 yılında Yüksek Öğretim Dairesi Başkanı olarak çalışmıştır. Bu görevinde Dışişleri Bakanı, Charles Clarke, Ruth Kelly ve Alan Johnson'a danışmanlık yapmış ve İngiltere hükûmetinin yüksek öğrenime katılımı artırma çabalarında önemli rol oynamıştır. Fakat Wilson bu görevleri sırasında nicel coğrafya alanında aktif olarak çalışmaya devam etmiş, kompleksite bilimini ele almış ve bunun dinamik ve kapsayıcı kentsel modeller geliştirilmesine nasıl yardımcı olacağını araştırmıştır. Wilson 2007 yılından bu yana ön saflara geri dönmüştür; Londra'da Gelişmiş Mekânsal Analiz Merkezi'nde Mike Batty ile birlikte çalışmakta ve kentsel ve bölgesel modellerle ilgilenmeye devam etmektedir.

Mekânsal Katkıları

Wilson, Leeds'deki kariyeri boyunca mekânsal etkileşim modelleri geliştirmiştir. 1970'li yıllarda, birlikte çalıştığı akademisyenlerle birlikte bu modellerin yeni uygulama alanlarında kullanılmasına öncülük etmiştir. Martyn Senior ile birlikte etkileşim modeline ait çerçeveyi yerleşim konumlarına ilişkin modelleri geliştirmek için kullandı; Phil Rees ile birlikte yeni mekânsal sayım yöntemlerine dayanan nüfus tahmin modelleri geliştirdi. John Stillwell daha sonra göçe ilişkin etkileşim modelleri üzerine çalışan nüfus takımına katılmıştır. Fakat bu gelişmelere rağmen, kentsel modellemeye karşı geliştirilen eleştiriler 1970'li yıllarda literatürde görülmüştür. Bu eleştiriler temelde, 1964 yılında ABD'de Ira Lowry'nin öncülük ettiği büyük ölçekli kentsel modelleri hedef almıştır. Bu tür modeller kentlerin ve bölgelerin kapsamlı modellerini oluşturacak biçimde birbiri ile bağlı olan ve çeşitli sayıdaki alt sistemden oluşmaktadır. Eleştiriler genel anlamda büyük ölçekli modellerin sorunlarına (aşırı hırslı olmaları, veriye aç olmaları, vb.) ve birçok modelin statik doğasına odaklanmıştır. Dahası bu tür modeller kentlerdeki bireysel aktörlerin davranışlarını görmezden gelmekle eleştirilmiştir (bk. Lee, 1973; Sayer, 1976).

Alan Wilson 1970'li yılların ortalarından itibaren odağına kentsel dinamikleri yerleştirmiş ve daha erişilebilir ve kullanışlı modeller geliştirmeye çalışmıştır. Wilson tarafından 1978 yılında *Environment and Planning A* dergisinde yayınlanan dönüm noktası niteliğindeki bir makale (ABD'li akademisyen Britton Harris ile birlikte yazmıştır) mekânsal etkileşim modelleme çerçevesine dinamik bir unsur sokmuştur. Modellere gider terimi eklenmiş, hipotez de sadece gelirler ve giderler eşit olduğunda denge noktası ortaya çıkabilir şeklinde düzenlenmiştir. Ticârî model bir örnek olarak kullanılmıştır. Etkileşim modeli mevcut alışveriş merkezlerinin veya mağazaların gelirlerini tahmin etmek için kullanılmıştır. Daha sonra gelirler, o mağazayı veya merkezî işletmenin giderleriyle oranlanmıştır. Eğer giderler gelirlerden daha fazla ise o merkez/*mağaza* küçülecektir ve iyi bir konumda değilse kapanacaktır. Eğer gelirler giderlerden fazla ise merkez büyüyecek ve bu durum büyük ihtimalle yakın çevresindeki daha küçük mağazaların zararına olacaktır. Wilson bu tür dinamikleri özellikle 1960'lı yıllarda İngiltere'de görülen köşe başı bakkallardan süpermarketlere doğru olan geçişe uygulamıştır.

1970'li yılların sonlarında ve 1980'li yılların başlarında Martin Clarke ile birlikte çalışan Wilson, önemli parametre değerlerinin modellenen sistemlerde büyük yapısal değişikliklere yol açacağını keşfetmiştir. Bu tür parametrelerdeki değişimin, sistemleri belirli bir durumdan diğerine geçirebileceği göz önüne alınarak o dönemde pozitif bilimlerde moda olan çatallanma veya felaket teorisi benzetmeleri yapılmıştır. 1980'li yıllarda sanayi ve tarımsal yer seçimine ait modeller dinamik modelle rin içerisine eklenmiştir (Mark Birkin ile birlikte).

Wilson 1970'li yıllarda yukarıda belirtilen geniş çaplı eleştirilere bir yanıt olarak ikinci bir araştırma dalgası başlattı. 1976 yılında çalışma arkadaşı Carol Pownall ile birlikte bir makale yayınladı. Bu makalede kullanılan modellere alternatifin mikro-modeller kullanılarak üretilebileceği iddia ediliyordu. Bu mikro-simülasyon modelleri (bu isimle anılmaya başlamışlardır) kentlerde yaşayan bireylere ve hane halkına odaklanarak, teorik biçimde hane halkı üyeleri, tüccarlar, plancılar vb. bireysel karar alıcıları bünyesinde toplayabilirdi. Mekânsal mikro-simülasyon modelleri günümüzde mekânsal modelleme alanında önemli bir yöntemdir (bk. Ballas ve Clarke, 2009). Birçok durumda bu modellerdeki hane halkları seyahatlerin vardığı noktalarla ilişkilendi rilebilir, dolayısıyla oldukça dağınık mekânsal etkileşim modelleri üretirler (aslında ayrık seçim modelinin yapısına çok benzer bir hâl alırlar). Daha yakın dönemde gelişen aktör tabanlı modeller; plancılar, müteahhitler, emlakçılar vb. aktörlerin davranışlarını modelleme yeteneğini ve kapasitesini geliştirmiştir.

Wilson'ın 1970'li yılların sonlarında geliştirdiği yeni bir araştırma alanı mekânsal optimizasyona odaklanmaktadır. Modeller daha karmaşık hâle geldikçe (dağıtım daha çok yaygınlaştıkça; kişisel özellikler, seyahat yöntemi, malın cinsi vb.), modellerin daha gerçekçi olabilmesi için daha fazla kısıtlama eklenmesi gerekiyordu. Bir problemler bütünü için etkileşim modellerini matematiksel programlama veya optimizasyon aracı gibi yeniden yapılandırmak yararlı hâle gelmiştir (bu sayede çok fazla sayıda çözüm kısıtlaması ile başa çıkılabiliyordu). Buna ek olarak, bölük pörçük biçimde yeni hizmet noktalarına bakmak yerine, modelleri kentler ve bölgeler boyunca gelişme imkânlarını değerlendirmek için kullanmakla ilgili talepler vardı (bir seferde çeşitli

sayıdaki konumu denemek). Bu tür optimizasyon modeli, plancıların bir bölge içerisinde eş zamanlı olarak tüm olası gelişme bölgelerinde yeni konumları etkili biçimde denemelerini olanaklı hâle getirmiştir. Wilson bu teknikleri çalışma arkadaşları Sally MacGill, Jose Coelho ve Huw Williams ile birlikte geliştirmiştir.

Fakat 1980'li yıllarda Leeds modelle takımının temel başarısı uygulamalı çalışmalardır. Wilson ve takımı, coğrafya alanında kullanılan modellere getirilen eleştirilerin yarası kapanmadan şüphecilerin hatalı olduklarını kanıtlamak için yola koyuldu. Wilson, Martin Clarke ile birlikte yeni uygulama alanları araştırmaya başladı. Mark Birkin ve Leeds'e yeni gelen Graham Clarke ile birlikte kamu ve özel sektörde potansiyel müşterilerin ilgisini çekmeye başladılar. Danışmanlık dünyasında yaptıkları ilk atılımlar ilginç uygulama alanları ortaya çıkardı: Batı Yorkshire'daki yeni ve kuru kayak alanının etkileri; İngiltere'de postaneler için basit ulaşım rotaları modellerinin yaratılması; Yorkshire şirketi "Charlie Brown" için araba tamiri piyasasının modellenmesi. Fakat atılım iki büyük şirketin ticârî etkileşim modeli için pilot çalışmalara yatırım yapması ile yaşandı: İngiltere'de ana caddelerde sayısız dükkanı olan W. H. Smith ve araba üreticisi Toyota GB. Her iki proje de çok başarılı oldu ve ülke çapında modelleme sistemlerinin kullanılmasına sebep oldu. Bu modelleme sistemleri bilgisayar grafiklerinin gelişmesi ve yeni performans göstergelerinin tasarımına dayanan gelişmiş model çıktıları ile desteklendi (1994 yılında Clarke ve Bertuglia ile yazdığı kitapta anlatılmaktadır). İşler arttıkça yeni bir profesyonel hizmet alımına gerek duyuldu ve üniversite işlerdeki büyümeyle ilgilenmesi için GMAP adında bağlı bir kuruluş oluşturdu. 1990'lı yılların başlarında GMAP bünyesinde coğrafya alanında lisans ve yüksek lisans öğrencilerinin de olduğu 120 kişi çalışıyordu; şirketin geliri yıllık 5 milyon pounddan fazlaydı. İlerleyen yıllarda hizmet verilen diğer önemli müşteriler arasında Ford, Exxon/ Mobil, BP, Barclays, Sainsbury's, Asda (Wal-Mart), Thomas Cook ve HBOS yer almaktadır. Coğrâfî danışmanlık alanında dünyadaki en büyük şirket budur. Bu çalışmaların (araştırmalara, üniversiteye, coğrafyaya ve öğrencilere) yararları oldukça fazladır ve 1996 yılında dört yazar tarafından kaleme alınan önemli bir kitabın yayınlanmasına olanak tanımıştır.

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Alan Wilson nicel coğrafya alanındaki önemli araştırmacılardan birisi olmuş ve beşerî coğrafya disiplinin önde gelen düşünürleri arasında kendine bir yer edinmiştir. Onun matematiksel coğrafya üzerine yaptığı çalışmalar ticaret, sağlık, sanayi yer seçimi, ulaşım, nüfus ile ilgili alt sistem modellerden ve kent-bölgenin tamamı ile ilgili kapsamlı ve ayrıntılı modellere kadar uygulamalı kentsel model bolluğuna yol açmıştır. Bu gelişmeler göz önüne alındığında Wilson'ın akademik dünyada birçok defa onurlandırılması şaşırtıcı değildir. 1994 yılında beşerî bilimler ve sosyal bilimler alanında çok önemli akademik katkılar yapan akademisyenlere verilen Fellowship of the British Academy Ödülü'nü almış, 2006 yılı Mayıs ayında da Kraliyet Bilimler Akademisi Üyeliği'ne seçilmiştir; Wilson ayrıca coğrafya ve bölge bilimleri alanlarında sayısız ödüle layık görülmüştür.

GMAP'ın oluşumundaki rolü ile mekânsal modellemenin hem kamu hem özel sektördeki plancılar için önemini kanıtlamıştır. Tüm bunlar uygulamalı coğrafya alanına yaptığı büyük katkılardır ve Wilson bu tür bir coğrafyanın toplumdaki birçok örgütlenme için uygun ve yararlı olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte, coğrafya ve planlama alanında kentsel modellerin değerini çevreleyen ihtilaflar hâlen devam etmektedir; akademi 1970'li yıllardan bu yana kentsel modellemeye sırtını dönmüş ve nitel yaklaşımlar popüler ve yaygın bir hâle gelmiştir. İş çevrelerinin bu modelleri başarılı bir biçimde kullanması, eleştirel coğrafyacılar tarafından şirketlerin daha da fazla kâr etmesini sağlayan teknikler yaratıldığı için eleştirilmiştir. Belirtilmesi gereken bir nokta da çeşitli alt sistem modellerinin uygulamadaki başarılarına rağmen, (en çok eleştiri alan) Lowry modelinin kapsamlı bir modelini geliştirmek ve çalışır hâle getirmek mümkün olmamıştır. Günümüzde birçok faktör bu yaklaşımların tarafındadır: Daha iyi veriler, daha hızlı ve daha güçlü bilgisayarlar, kentlerin nasıl çalıştığına dair daha iyi bir algı. Fakat sektörleri birbiri ile bağlı hâle getirmek ve çeşitli aktörlerin davranışlarını birleştirmek, zaman zaman ortaya çıkan yeni çerçeve lere ve yeni modellere rağmen çözülmesi zor bir sorundur; Wilson son dönemdeki yayınlarında bu alanda çalışmaktadır.

Wilson, modelleme kullanmayan coğrafyacılara mekânsal modellemenin modern akademik coğrafya bölümlerinde daha yaygın olması gerektiğine dair bir iddianın olduğunu anlatmak için çok çaba sarf etmiştir. Örneğin Wilson ve arkadaşları (Birkin ve arkadaşları, 2010) uygulamalı mekânsal modellemenin otuz yılı aşkın sürede oluşturduğu faydaları bir araya getirmişlerdir. Bu yazarlara göre elde edilen fayda lar basit bir şekilde gelirleri artırmakla ilgili değildir: Yazarlar aynı zamanda uygulamalı çalışmalara dayanan akademik yayınların miktarına, modelleri bazı durumlarda özgün sorunlara uygulamak için yapılan teorik gelişmelere, sanayi sektörünün finansman sağladığı sayısız doktora öğrencisine (Leeds coğrafya bölümünün ESRC CASE ödüllerini alarak başarı kazanmasına), beşerî coğrafyanın uygulamalı doğası ile ilgili olan yeni lisans ve yüksek lisans derslerinin tasarımına, Leeds coğrafya bölümünün iş piyasasındaki başarısına dikkat çekmektedir. Öğrencilerin ödediği harçların yükselmekte olduğu ve öğrencilerin daha çok mesleki konulara odaklandığı bir dönemde, bu faydalar beşerî coğrafya disiplinine gönderilen önemli mesajlardır.

Mekânsal modelleme alanı son 40 yıl içerisinde büyük ölçüde Alan· Wilson tarafından biçimlendirilmiştir. Wilson sadece yeni mo deller ve yeni teorik anlayışlar geliştirmekle kalmamış Martyn Senior, Roger Mackett, Martin Clarke, Mark Birkin, Graham Clarke, Sally Macgill, Huw Williams, Bob Crouchley, Paul Forte, John Beaumont ve Jose Coelho gibi isimlerin yer aldığı doktora öğrencilerinden oluşan ve önemli akademik kariyer sahibi olan bir neslin eğitimine yardımcı olmuş ve onları etkilemiştir; bu isimler hep birlikte beşerî coğrafya disiplinine ve mekân ve yerin kavramsallaştırılmasına büyük katkılar yapmışlardır.

Graham Clark, Leeds Üniversitesi

Wilson'ın Önemli Çalışmaları

Bertuglia, C. S., Clarke, G. P. & Wilson, A. (eds) (1994) *Modelling the City: Performance, Policy and Planning*. London: Routledge.

Birkin, M., Clarke, G. P., Clarke, M. P & Wilson, A. (1996) *Intelligent Geographic Information Systems*. Cambridge: GeoInformation International.

Wilson, A. (1967) 'A statistical theory of spatial distribution models', *Transportation Research*, 1: 253–69.

Wilson, A. (1970) *Entropy in Urban and Regional Modelling*. London: Pion.

Wilson, A. (1974) *Urban and Regional Models in Geography and Planning*. John Wiley: Chichester and New York.

Wilson, A. & Rees, P. (1977) *Spatial Population Analysis*. London: Edward Arnold.

Wilson, A., Rees, P. &Leigh, C.M. (eds) (1977) *Models of Cities and Regions*. Chichester: John Wiley.

Wilson, A. & Harris, B. (1978) 'Equilibrium values and dynamics of attractiveness terms in production-constrained spatialinteraction models', *Environment and Planning A*, 10: 371-88.

Wilson, A. (1981) *Catastrophe Theory and Bifurcation: Applications to Urban and Regional Systems*. Berkeley: University of California Press.

Wilson, A., Coelho, J. D., Macgill, S. M. & Williams, H. C. W. L. (1981) *Optimisation in Locational and Transport Analysis*. Chichester: John Wiley.

Wilson, A. and Bennett, R.J. (1985) *Mathematical Methods in Human Geography and Planning*. Chichester: John Wiley.

Wilson, A. (2000) *Complex Spatial Systems: The Modelling Foundations of Urban and Regional Analysis*. Harlow: Prentice Hall.

Wilson, A. (2006) 'Ecological and urban systems' models: some explorations of similarities in the context of complexity theory', *Environment and Planning A*, 38: 633–46.

Wilson, A. (2008) 'Boltzmann, Lotka and Volterra and spatial structural evolution: an integrated methodology for some dynamical systems', *Journal of the Royal Society, Interface*, 5: 865–71.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Ballas, D. & Clarke, G. P. (2009) 'Spatial microsimulation', A. S. Fotheringham & P. Rogerson (eds), *Handbook of Spatial Analysis*. London: Sage. s. 277–98.

Birkin, M., Clarke, G. P., Clarke, M. P & Wilson, A. (2010) *'The benefits of applied spatial modelling'*, working paper. School of Geography, University of Leeds.

Foot, D. (1981) *Operational Urban Models*. London: Methuen.

Harris, B. (1962) *Linear programming and the projection of land uses* Paper 20, PennState Transportation Study, Philadelphia.

Lee, D. B. (1973) 'Requiem for large-scale models', *Journal of American Institute of Planners*, 39: 163–78.

Lowry, I. S. (1964) *A Model of Metropolis* RM-4035-RC, Rand Corporation, Santa Monica.

Sayer, R. A. (1976) 'A critique of urban modelling: from regional science to urban and regional political economy', *Progress in Planning*, 6: 187–254.

Wilson, A. G. & Pownall, C. (1976) 'A New Representation of the Urban System for Modelling and for the Study of Micro-Level Interdependence', *Area* 8: 256–64.

66 Iris Marion Young

Biyografik Bilgiler ve Kuramsal Bağlam

Iris Marion Young 1949 yılında New York kentinde dünyaya gelmiş, doktora derecesini felsefe alanında Wittgenstein'ın son dönemlerindeki çalışmalarına odaklanan tezi ile 1974 yılında Pensylvania Devlet Üniversitesi'nden almıştır. Şikago Üniversitesi Siyaset Bilimleri Bölümü'nde profesör olmadan önce Amerika Birleşik Devletleri'nde felsefe ve siyaset teorileri alanlarında çeşitli akademik pozisyonlarda görev yapmıştır. 2006 yılında kansere karşı verdiği on sekiz aylık mücadeleyi kaybederek vefat etmiştir.

Young oldukça üretken bir yazardı ve 1980'li yıllardan vefat ettiği döneme kadar disiplinler arası çok sayıda tartışmaya teorik katkılar yapmıştır. En ünlü eserleri adalet ve farklılık siyaseti üzerine olsa da, yaptığı katkılar beşerî bilimler ve sosyal bilimlerin birçok farklı alanına yayılmaktadır. Young'ın çalışmaları çeşitli dillere tercüme edilmiş ve farklı ülkelerdeki üniversitelerde ve kurumlarda misafir araştırmacı olarak çalışmıştır. Önemli makalelerinin yeniden basılması ile birlikte yukarıda belirtilen gerçekler uluslararası ününü ve fikirlerinin siyaset teorileri ve felsefenin ötesinde ne kadar geniş bir alana yayıldığını ortaya koymaktadır. Young'ın akademi içerisindeki etkileri yazdığı kitaplar ve makalelerle sınırlı değildir. Editörlük görevi ile birlikte feminist felsefenin (Jeffner ve Young, 1989; Jaggar ve Young, 1998), feminist ahlakın ve sosyal siyasaların önemini ortaya koymuştur (DiQuinzio ve Young, 1997). Her zaman siyasa tartışmalarına yer veren Young, tehlikeli atıkların konumları, uyuşturucu bağımlısı hamilelerin bakımı, yerleşim yerlerindeki ayrımcılık, küresel hukuk kurumları gibi konuları çevreleyen tartışmalara dâhil olmuştur.

Young'ın felsefeye, siyaset teorilerine ve feminist teoriye olan katkıları, 1970'li yılların yeni toplumsal hareketlerine (toplumsal cinsiyet, etnik köken, "ırk", cinsel tercih ve uyruk gibi kategoriler için adalet isteyen hareketler) ABD akademik dünyası bağlamında verilen yanıtlarda oldukça fazla kullanılmıştır. Bu tür hareketler toplumsal oluşumların analizinde sınıf temelli yaklaşımların üstünlüğüne inanan geleneksel Marksist düşünce tarafından ve belirli eşitlik, hak ve demokrasi modellerine bağlı olması dolayısıyla liberalizm tarafından eleştirilmiştir. Young'a göre bu hareketlerin taleplerini ciddiye almak için geleneksel biçimde yeniden dağıtım sorunu ile sınırlanan adalet kategorisinin daha fazla genişletilmesi gerekiyordu. Dahası, Young'ın öne sürdüğüne göre adaleti ve demokrasiyi yeniden formüle etmek için *konumlu* analiz yapılması gereklidir: Kendi yaptığı çalışmalarda "eleştirel teoriden" faydalandığını belirtmiştir; kendi sözleri ile "*tarihsel ve toplumsal olarak bağlamsallaştırılan* normatif yansımalar" (1990b: 5, italik vurgu yazara aittir).

Young'ın metinleri çeşitli toplumsal ve çevreci harekete (en önemlisi kadın hareketlerine) katılması ile desteklenmiştir. Young bu konuda şunları söylemektedir:

> Kişisel siyâsî tutkum feminizmdir ve baskıyı tanımlamayı ve bunun üzerinden toplumsal ve normatif teorik fikirler geliştirmeyi ilk defa kadın hareketlerinin içerisinde öğrendim. Fakat benim feminizm anlayışım her zaman yurtdışında askerî müdahaleye ve sayısız insanı yoksul ve dezavantajlı konumda tutan toplumsal şartların sistematik biçimde yeniden üretimine karşı olan hareketlere bağlılığım ve katılımım ile desteklenmiştir (Young, 1990b: 13).

Young ayrıca çeşitli felsefî çerçevelerden yararlanmakta ve metinleri feminizm, yapı sökümcülük, fenomenoloji, psikanaliz ve pragmatizm kadar liberal geleneğe olan bağlılığını ortaya koymaktadır. Makalelerinde Arendt, de Beauvoir, Derrida, Foucault, Habermas, Irigaray, Kristeva, Lacan, Marx, Merleau-Ponty, Rawls ve Sartre'a yer vermektedir. Young'ın bu kadar farklı ve çoğu zaman birbiri ile çelişen felsefî gelenekten faydalanması kendi çalışmalarını tek bir etiket altında toplamayı zorlaştırmaktadır. Fakat bu durum onun fikirlerini belirli

bir kategoriye sokma çabalarını engellememiştir: Young farklı yerler de, radikal postmodernist, post-sosyalist, sadık bir Habermascı, liberal hümanizm savunucusu olarak etiketlenmiştir.

Young'ın erken dönem çalışmaları sosyalist feminizm etrafındaki tartışmaları içermekte ve "kadın merkezcilik" ile ilgili konuları ele almaktadır (kadın deneyimlerinin yeniden değerlendirilmesi). Young, *Throwing Like A Girl and Other Essays in Feminist Philosophy and Social Theory* (1990c) çalışmasında Reagan-Bush dönemindeki çeşitli feminist siyaset projelerini ele almıştır. Kitap, siyaset teorileri ile ele alınan homojen kamusal alana meydan okumak ile kadınların somut biçimde baskı altına alınması (toplumsal cinsiyete ilişkin hareketler, hamilelik, giysiler ve göğüslere ilişkin makaleler) arasında gidip gelmektedir. Young'ın "heterojen kamusal yaşam" arzusu ve evrensel vatandaşlık idealine getirdiği eleştiriler kapsayıcı bir siyaset isteğini net bir biçimde dışarı vurmaktadır; bu anlayışı tüm metinlerinde yer almaktadır. "Throwing like a girl" (Kız gibi atmak) isimli makalesi kadın bedenine has davranışların temel biçimlerinin, hareket etme tarzlarının ve mekân ile olan ilgilerinin fenomenolojik bir değerlendirmesidir (1990c: 143). Bu makalede Young, belirli "kadınsı mekânsallık" usullerinin var olduğunu iddia etmektedir; kadınların "mekânı *kuşatılmış* veya hapsedilmiş olarak yaşadığını ve [kendisini mekân içerine yerleştirmekten ziyade] kendisini mekân içerisinde *konumlanmış* olarak deneyimlediğini belirtmektedir (Young, 1990c: 151, italik vurgular orijinal metindendir).

Young'ın *Throwing Like a Girl* isimli çalışması birçok coğrâfî bilgi içerse de, coğrafya disiplininde tanınması *Justice and the Politics of Difference* isimli çığır açan ve birçok ödül alan kitabının yayınlanması ile olmuştur (kitap 1990 yılında yayınlanmıştır). Young bu kitabında (Young, 1990b) ve ona bağlı olarak aynı fikirleri ele aldığı bir makalesinde (Young, 1990a) adalet, cemaatler ve farklılık siyaseti ile ilgili temel iddialarını ortaya koymuştur. Adalet kavramsallaştırmasının "egemenlik ve baskı kavramları ile başlaması gerektiğini iddia etmiş (Young, 1990b: 3), yeniden dağıtım üzerine odaklanmak yerine, yapısal olguların toplum içerisindeki belirli grupları nasıl "hareketsiz hâle getirdiğini veya zayıflattığını" anlamak için "baskının beş yüzünü" incelemiştir. Young baskının beş yüzünü *sömürü, marjinalleştirme, güçsüzleştirme,*

kültürel emperyalizm ve şiddet olarak nitelemiştir. "Özgürleşmenin" grup farklılıklarının aşılmasına (asimilasyon ideali) dayandığı bir mantığı reddeden Young bunun yerine "Farklı gruplara ayrılmış bir toplumda adalet, tüm gruplar için sosyal adalet ve grup farklılıklarının karşılıklı olarak kabul edilmesi ve tanınmasını gerektirir." demiştir (Young, 1990b: 191). Adalet ve farklılıklara ilişkin düşüncelerinin merkezinde mekânsal-zamansal ilişkiler bulunmaktadır. Young'a göre cemaatlerin genel ideali yüz yüze ilişkilere öncelik vermektedir ve böyle yaparak "toplumsal süreçlerin zaman ve mekân anlamında uzaklaştırılması ile farklılığı baskılamayı amaçlamaktadır (Young, 1990a: 314). Dolayısıyla Young'ın açıklaması cemaat idealinin yerine "asimile edilmemiş ötekiliğe açık olan kent yaşamı" idealini yerleştirmiştir (Young, 1990b: 227), böylelikle arzu edilen toplumsal ilişkilere ait vizyonunu "grup farklılığına açık bir biçimde birbirine yabancı olanların bir arada olması" biçiminde açıklamıştır (Young, 1990b: 256).

Justice and the Politics of Difference çalışması çok fazla okunmuş ve sosyal bilimler alanında büyük yankı uyandırmıştır. Bu eser kabul edilmiş durumda olan Aydınlanma'nın evrensel eril vatandaş figürünün "ölümüne" veya en azından yerinden edilmesine ilişkin tartışmaların yanma noktası olarak görev yapmıştır. Önemli bir nokta Young'ın da yaptığı gibi bireyin yerine farklı "grup" kategorisini yerleştirmenin sosyal ve siyasal olarak ne anlama geldiğini ortaya koymaktır. Dolayısıyla Young (1997) üçüncü kitabında (*Intersecting Voices: Dilemmas of Gender, Political Philosophy, and Policy*) toplumsal grup açıklamasının "kimlik politikasını" özselleştirmekle eş görülmemesi gerektiğini anlatmak için çok çaba sarf etmiştir. *Intersecting Voices* eserinde Habermas'ın fikirlerinden (özellikle iletişimsel etik modelinden) ve "asimetrik karşılıklılık" kavramını geliştirirken de Irigaray'in fikirlerinden yararlanmıştır. Young kendimizi başkalarının yerine koyamayacağımızı fakat farklılıklarımıza rağmen iletişim kurabileceğimizin altını çizmiştir. Asimetrik karşılıklılık, Young'a göre her iletişim eyleminin diğer zamansallıklar tarafından takip edildiğini imlemektedir: "İletişimimizin bir şartı ötekilerin arkalarında sürüklediği ve iletişimimizde ortaya çıkmayan farklılıkları kabul etmektir; gölgeler ve tarihler, yaralar ve izler" (Young, 1997: 53).

Young *Inclusion and Democracy* (2000) çalışmasında, demokrasinin "farkları"nkabul etme açısından en üretken kurumsal çerçeve olduğuna dair inancını güçlendirmiştir. Yazar yaptığı analizleri küresel ölçeğe ve kozmopolitlik tartışmalarına doğru genişletmiştir: Demokrasi sorgulamasının başarılı olabilmesi ve kabul edilebilmesi için yoğun ve küresel anlamda geniş sosyal, ekonomik ve yasal ağlar bağlamında çalışması gerekmektedir. Young ayrıca sivil toplumun rolüne de çok dikkat etmektedir; yazar toplumsal alanın ve demokratik süreçlerin suskun ve pasif olmasındansa kavgacı ve mücadeleci olmasına olan bağlılığını vurgulamıştır; sosyal grupların bir diğer ayrıntılı açıklamasını sunmuştur. *Inclusion and Democracy* çalışması boyunca mekânsallık ve konuma dair daha açık bir dil geliştirmiştir; özellikle sosyal gruplara ilişkin açıklamalarını grubun *içerisindeki* bireyi kendi hesabında aktör olarak görmediğine dair eleştirileri geri çevirebilmek için bir araç olarak kullanmıştır:

> Bireylerin, kişisel kimlikleri yerine sosyal gruplara ilişkin konumları ile şartlandıklarını anlamak kimlikleri ile ilgili bazı önemli sorunları çözmektedir:Kişinin kimliği, onun cinsiyetinin, ırkının, sınıfının, milletinin toplamı değildir. Kişi sadece diğerlerinin sosyal grup pozisyonları ile muhatap olma biçimi ve onlara göre davranma biçimi ile yarattığı kendi kimliğine sahiptir (Young, 2000: 102).

Young, "Demokrasi teorilerinden çok azı mekânsallaştırılmış toplumsal ilişkilerin normatif sonuçlarını ele almıştır." diyerek (Young, 2000: 196) bunu ortaya koyan az sayıdaki siyaset kuramcısı arasındaki yerini almıştır; ölümünden sonra yayınlanan bir eserde birbirinden çok uzakta olan yerleri küresel adalet ihtiyacı hakkında düşünmeye zorla yacak yollarla bağlayan toplumsal bağlantılar üzerine düşünmeyi vurgulamıştır (Young, 2006).

Mekânsal Katkıları

Young'ın isminin coğrafya alanında duyulması coğrafyacıların sosyomekânsal ilişkilerin anlaşılmasında hangi kavramsal çerçeveleri kullanabilecekleri ve kullanmaları gerektiği üzerine ateşli tartışmaların yapıldığı döneme denk gelmiştir. O döneme ait bir örnek vermek gerekirse David Harvey'in (1989) *The Condition of Postmodernity* eserini

çevreleyen tartışmalara işaret edilebilir; Marksist teori, feminist teori ve "postmodern" teorinin şemsiyesi altında olan teoriler arasındaki atışmaları anlamakla meşgul olan tartışmalar. Kısacası o dönemin coğrâfî sorusu şuydu: Hangi sosyomekânsal teori "farklılığı" en iyi biçimde açıklar? *Justice and the Politics of Difference* eseri tam da bu tartışmalara yanıt vermiştir. Kitabın tamamen özgürleştirici siyasete adanmış olması farklı teorik görüşler arasındaki çekiciliğini artırdı. Buna ek olarak Young'ın pragmatik eğilimleri ve kendisini pratik uygulamalardan uzakta konumlandırmayan teoriye olan bağlılığı coğrafyanın rehber prensipleri ile uyumluydu. Kimlik ve bağlantının ilişkisel açıklamalarına dikkat eden anlatımı, baskı ve egemenliği kuramsallaştırması, "kültür" ve siyasal iktisadı bir araya getirmesi ile kitap "eleştirel coğrafyanın" gelişmekte olan dünyasındaki birçok proje için uygundu. Young'ın fikirlerinin coğrafya disiplini içerisinde ortaya çıkan yeni yollara olan yakınlığının bir göstergesi (her zaman açık bir biçimde olmasa da) Keith ve Pile'ın (1993) önemli derlemesi *Place and the Politics of Identity* içerisinde her yere nüfuz eden etkisidir. Benzer biçimde Young'ın çalışmaları McDowell ve Sharp'ın (1997) feminist seçkisi, Kasinitz'in (1994) metropoliten metinler seçkisi, Bridge ve Watson'nın (2002) *City Reader* eseri içerisinde yer almıştır. Young'ın eserlerinin bu çalışmalar içerisinde yeniden basılması onun fikirlerinin kentsel coğrafya, feminist coğrafya ve sosyokültürel coğrafyanın alt disiplinlerinde daha da yayılmasına yol açmıştır.

Young'ın metinlerinin oldukça fazla alıntılanması ve metinlerin farklı çalışmalarda yer alması mekân ve yerin çeşitli ölçeklerdeki kavramsallaştırmasına yaptığı katkıyı gözler önüne sermektedir; beden, kent, bölge, küresel ölçekleri. Bunlardan ilki ile ilgili olarak Young'ın "heterojen kamu"üzerine yaptığı çalışmaları ve kenti "farklılık siyasetini" tasavvur etmenin mekânı olarak öne çıkarması, Şikago Okulu'nun sosyoloji anlayışının (toplumsal asimilasyon fikrini sürekli olarak destekleyen anlayış) ve sınıf dışında farklılık aksları ile ilgilenmeyen Marksist perspektiflerin ötesine geçen toplumsal ilişki modellerinin ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur. Young'ın cemaat anlayışını yeniden gözden geçirmesi ve tanımlaması ile birlikte arabuluculukla düzenlenen kentsel ilişkileri tasdik etmesi coğrafyacıların kent içerisindeki etkileşimlerin karmaşıklığını açıklama arzusu ve cemaatlerin organik biçimde birleşik

olmaktan uzakta parçalı hâle getirildiği yöntemler ile uyuşuyordu. Valentine, Young'ın lezbiyen cemaatler ile ilgili çalışmasındaki fikirleri ve onları destekleyen "tekrar tekrar müzakere edilen, itiraz edilen akışkan, çoklu ve sürekli" yapılar ile ilgilenmiştir (Valentine, 1995: 109). Dunn, Sidney kentindeki İndo-Çinli Avustralyalıların yoğun biçimde yaşadığı alanda yaptığı çalışmasında benzer biçimde Young'ın "asimilasyon karşıtı" yaklaşımının mantıklı ve yararlı olduğunu belirtmiştir (Dunn, 1998). Fincher ve Jacobs'ın editörlüğünü yaptığı derleme *Cities of Difference* (1998) Young'ın birçok fikrinin izlerini taşımaktadır.

Young'ın çalışmaları aynı zamanda beden coğrafyası ile ilgili tartışmalara da katkıda bulunmuştur. Young'ın "baskının beş yüzü" ile ilgili açıklamaları (sömürü, marjinalleştirme, güçsüzleştirme, kültürel emperyalizm ve şiddet) "mağdur" olarak isimlendirilen grupları (ırkçılık, engellilere yönelik ayrımcılık, heteroseksizm gibi) ima eden bir tipolojiden insanların farklı biçimde nasıl engellenebileceği veya sınırlandırılabileceğini anlamaya yönelik esnek bir matrise kaymıştır. Yazar bu tür bir yöntem kullanarak toplumsal cinsiyet, "ırk", engellilik, cinsel tercih ve sınıf akslarını bir araya getirmek isteyen coğrafyacıların ilgisini çekmiştir. Rose, Young'ın çalışmalarını kadınların mekân içeri sine hapsedilme deneyimlerini incelemek için kullanmıştır (Rose 1993: 146); Longhurst Young'ın hamilelik ve "çirkin beden" üretimi ile ilgili analizlerini kendi "beden coğrafyası" çalışmaları ile birleşmiştir (Longhurst 2001); McDowell "kültürel emperyalizm" kategorisini Londra'da finans endüstrisinde çalışan kadınların "uygunsuz veya değersiz bedenler" olarak nasıl konumlandırıldığını anlamak için kullanmıştır (McDowell, 1997: 8); Imrie baskının beş yüzünü "engelli insanların yaşam deneyimlerini özcülük karşıtı yapısalcı bağlama yerleştirmek için önemli bir araç" olarak nitelemiştir (Imrie, 1996: 6). Bununla birlikte Young'ın "ev" kategorisinin oluşturulmasındaki tezatlıklara dair feminist açıklamaları beşerî coğrafya alanında daha az bilinmektedir (*Throwing Like a Girl* çalışması içerisinde yer verilen bir makale). Dahası Young'ın teorik açıklamaları statik olmaktan uzaktır ve oldukça esnek bir yapıya sahiptir. Gerçekten de metinlerinde okuyucuyu düşüncelerinin değişimi konusunda sık sık uyarmaktadır. Buna verilebilecek iyi bir örnek Young'ın (1998b) Throwing Like a Girl makalesinden yirmi yıl sonra yazdığı kişisel eleştiridir.

Özet olarak Young'ın baskı ve tahakkümün baltalanması etrafında

su yüzüne çıkan adalet soruları üzerine odaklanması, maddi koşullarda adaletli düzenlemeler yaratmayı amaçlayan coğrafyacılar için kışkırtıcı olmuştur. Örneğin Smith (1994), Young'ın yaklaşımını sosyal adalet modellerini incelediği çalışmasında kullanmış fakat onun kavramlarının mekânsal olmakla birlikte ütopyacı olduğunu ileri sürmüştür. Varley (2002) Meksika'nın kentsel alanlarında yoksullar tarafından işgal edilen araziler üzerine olan tartışmaları destekleyen sorunlu "yasal" ve "yasa dışı" ikilemine meydan okumak için Young'ın Batı dünyasının istikrarlı ikilikler üretme takıntısına dair incelemesini faydalı bulmaktadır. Belki de en dikkat çekici olanı, David Harvey'in Young'ın adalet üzeri ne yaptığı çalışmaların teorik kısımları üzerine doğrudan çalışmalar yapmış olmasıdır.

Temel Yaklaşımlar ve İhtilaflar

Şüphesiz Justice and the Politics of Difference eseri sosyal ve kültürel coğrafya, feminist coğrafya, siyasal iktisat, kent çalışmaları gibi alanlarda yeni gündemlerin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Bunu ya parken "sosyomekânsal ilişkilerin analizinde "farklılık" terimini merkeze yerleştirmiş, farklılık teriminin açıklanabileceği yeni teorik "aletler" geliştirmiştir ("heterojen kamu" ve "baskının beş yüzü"). Young'ın çalışmalarının kapitalist kentsel peyzajın ve karmaşık mekânsal-zamansal konumlandırmaların zorluklarını ciddiye alması birçok coğrafyacıya çekici gelmesine sebep olmuştur. Onun çalışmaları aynı zamanda aşağıdaki eleştirilere maruz kalmıştır: (i) farklılık ile ilgili açıklamaları sosyal grupların yetersiz açıklamaları üzerine dayanmaktadır; (ii) asimile edilmemiş öteki anlayışına açık ideal kent yaşamının elde edilebilmesi için gerekli mekanizmaları gerektiği biçimde açıklamamaktadır (bk. Smith, 1994: 107); (iii) farklılık ile ilgili açıklamaları, ortak deneyimleri ve farklılıklar arasındaki arzuları açıklamak yerine farklılığa karşı olan "hayranlığı" aşırı biçimde vurgulayarak "öteki" olanı egzotikleştirmektedir (Stavro, 2001).

David Harvey, adalet üzerine yaptığı çalışmalarda Young'ın "baskının beş yüzü" ile ilgili fikirlerini yararlı bulmuştur. Young'ın cemaatçiliğin kısıtlayıcı versiyonlarına karşı getirdiği eleştirileri destekleyen Harvey, onun asimile olmamış ötekine karşı açıklık idealini "kentleşmenin gerçek dinamikleri karşısında saf bir biçimde tanım-

lanmış" olduğu gerekçesiyle eleştirmiştir (1996: 312). Dahası Harvey, "farklılık siyaseti" anlayışına, Amerika Birleşik Devletleri'nde bir tavuk işleme tesisinde çıkan ve çoğunluğunu Afrika kökenli kadınların oluşturduğu 25 kişinin yaşamını yitirmesi ile sonuçlanan korkunç yangın gibi olaylarla başa çıkmak için gerekli olduğunu savunduğu *sınıf tabanlı* siyasete ilişkin analizi bağlamında karşı çıkmıştır (Harvey, 1993; 1996). Özetlemek gerekirse Harvey'e göre farklılık siyaseti siyâsî anlamda dikkati, kapitalist süreçler tarafından yaratılan sömürü ile mücadeleden saptırmaktadır. Young ise Harvey'i grup tabanlı toplumsal hareketleri kimlik siyasetine indirgediğini söyleyerek eleştirmiş (1993; 1996) ve onun ortaya koyduğu ve "sınıfın" bir müştereklik vizyonu sunduğu, toplumsal cinsiyetin veya "ırkın" kısmîlik anlamına geldiği modele meydan okumuştur (Young, 2000: 108; Young, 1998a).

Coğrafya dışında farklı disiplinlerde çalışan bazı yazarlar da Young'ın "toplumsal grup" fikrini eleştirmişlerdir. Bazı yazarlar onun farklılık siyaseti anlayışının geleneksel çıkar gruplarının yaptığı siyasetten veya "kimlik siyasetinin" desteklenmesinden net bir biçimde ayrılmadığını öne sürmüştür (Squires, 2001). Mouffe (1992: 380), Young'ın grup modelinin "nihayetinde özcü" olduğunu çünkü Young'ın açıklamalarında "çıkarları ve kimlikleri verili olan gruplar olduğu ve siyasetin yeni kimlikler üretmekle ilgili olmadığı" şeklindeki beyanlar yer aldığını öne sürmüştür. Fraser (1995), Young'ın "etnik grup" modelini *tüm* toplulukları kapsayan bir paradigmaya yükselten toplumsal gruba ait "kültürel" tanımı onayladığını ileri sürmektedir. Bu durum Fraser'a göre (1995) *farklı* farklılık türleri olduğu gerçeğini örtbas etmektedir; ayrıca bazı gruplardan hoşlanırken (örneğin kapitalist iş bölümü içerisinde farklı biçimde konumlandırılmış "gruplar") bazıları zayıflatılmış veya yok edilmiştir. Toplulukları "etnik grup" modeli ile anlamak toplumsal gruplara ilişkin garip bir Amerikalı kavramsallaştırma yöntemi üretmektedir: Fraser "Amerika Birleşik Devletleri dışında nerede, etnik köken bu kadar sık sınıf, millet ve partiyi gölgede bırakabilir?" diye sormaktadır (1995: 174). Young (2000: 82) farklılık siyaseti anlayışının kimlik siyaseti ile aynı şey olmadığını kararlı bir biçimde savunmaktadır, ona göre "grupların kimlikleri yoktur, daha ziyade bireyler kendi kimliklerini toplumsal gruplarının konumuna dayanarak oluştururlar"

Young *Justice and the Politics of Difference* (1990b) eserinde kent

yaşamı ile ilgili olan bölümde hem Castells hem de Harvey'den alıntılar yapmıştır. Fakat Young'ın çalışmaları ve coğrâfî araştırmaları arasındaki bağlantılar uzunca bir süre tek bir yönde ilerlemiştir: coğrafyacılar Young'ın açıklamalarını okumuş, ele almış ve eleştirmiştir. 1990'lı yılların sonlarında bu örüntüde değişiklikler yaşanmıştır: Young David Harvey'in iddialarının ayrıntılarını ele almakla kalmamış (1998a; 2000), aynı zamanda *Inclusion and Democracy* (2000) eserinde diğer coğrafyacıların da çalışmalarına yer vermiştir (örneğin Michael Storper ve Liz Bondi). Fakat coğrafyacılar Young'ın külliyatının bu kısmı ile daha az ilgilenmişlerdir. 1990'lı yılların sonlarında beşerî coğrafya alanında performans ve edimsellik yönünde yaşanan dönüşüm belki de Young'ın çalışmalarının bazı yönlerini (liberalizmin mirası ve katılımcı demokrasi ile ilgili çalışmaları) coğrafya disiplinine "tercüme edilemez" hâle getirmiş olabilir. Young'ın cisimleştirme, kadın hareketliliği ve ev ile ilgili fenomenolojik eserlerinin coğrafya alanında neden daha geniş yankı bulmadığı oldukça ilginç ve cevapsız bir sorudur. Yine de Fainstein'ın (2007: 386) özetlediği üzere "adalete olan bağlılığı, kentlerin durumu ile ilgili fikirleri, toplumsal değişime ait pratik soruları ele alma isteği ilham vericidir ve özlemle anılacaktır"

Felicity Callard, Queen Mary, Londra Üniversitesi

Young'ın Önemli Çalışmaları

DiQuinzio, P. & Young, I. M. (eds) (1997) *Feminist Ethics and Social Policy*. Bloomington: Indiana University Press.

Jaggar, A. M. & Young, I. M. (eds) (1998) *A Companion to Feminist Philosophy*. Malden, MA and Oxford: Blackwell.

Jeffner, A. & Young, I. M. (eds) (1989) *The Thinking Muse: Feminism and Modern French Philosophy*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.

Young, I. M. (1990a) 'The ideal of community and the politics of difference', L. J. Nicholson (ed.), *Feminism/Postmodernism*. New York and London: Routledge. s. 300–23.

Young, I. M. (1990b) *Justice and the Politics of Difference*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Young, I. M. (1990c) *Throwing Like a Girl and Other Essays in Feminist Philosophy and Social Theory*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.

Young, I. M. (1997) *Intersecting Voices: Dilemmas of Gender, Political Philosophy, and Policy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Young, I. M. (1998a) 'Harvey's complaint with race and gender struggles: a critical response to *Justice, Nature and the Geography of Difference*', *Antipode*, 30: 36–42.

Young, I. M. (1998b) '"Throwing like a girl": twenty years later', D. Welton (ed.) *Body and Flesh: A Philosophical Reader*. Malden, MA & Oxford: Blackwell. s. 286–90.

Young, I. M. (2000) *Inclusion and Democracy*. Oxford: Oxford University Press.

Young, I. M. (2006) *Responsibility and Global Justice: A Social Connection Model*. Cambridge: Cambridge University Press.

İkincil Kaynaklar ve Kaynakça

Bridge, G. & Watson, S. (eds) (2002) *The Blackwell City Reader*. Oxford: Blackwell.

Dunn, K. M. (1998) 'Rethinking ethnic concentration: the case of Cabramatta, Sydney', *Urban Studies*, 35: 503–27.

Fincher, R. & Jacobs, J.M. (eds) (1998) *Cities of Difference*. New York and London: Guilford.

Fainstein, S. S. (2007) 'Iris Marion Young 1949–2006: a tribute', *Antipode*, 39 (2): 382–87.

Fraser, N. (1995) 'Recognition or redistribution? A critical reading of Iris Young's *Justice and the Politics of Difference*', *Journal of Political Philosophy*, 3: 166–80.

Harvey, D. (1989) *The Condition Of Postmodernity*. Oxford: Blackwell. (Türkçesi Harvey, D. (1997). Postmodernliğin Durumu. Çev: Sungur Savran. İstanbul: Metis)

Harvey, D. (1993) 'Class relations, social justice and the politics of difference', M. Keith & S. Pile (eds), *Place and the Politics of Identity*. London and New York: Routledge. s.

41–66.

Harvey, D. (1996) *Justice, Nature and the Geography of Difference*. Oxford: Blackwell.

Imrie, R. (1996) *Disability and the City: International Perspectives*. London: Paul Chapman.

Kasinitz, P. (ed.) (1994) *Metropolis: Center and Symbol of Our Times*. New York: New York University Press.

Keith, M. & Pile, S. (eds) (1993) *Place and the Politics of Identity*. London and New York: Routledge.

Longhurst, R. (2001) *Bodies: Exploring Fluid Boundaries*. London and New York: Routledge.

McDowell, L. (1997) *Capital Culture: Gender at Work in the City*. Oxford: Blackwell.

McDowell, L. & Sharp, J. P. (eds) (1997) *Space, Gender, Knowledge: Feminist Readings*. London: Arnold.

Mouffe, C. (1992) 'Feminism, citizenship, and radical democratic politics', J. Butler & J. W. Scott (eds), *Feminists Theorize the Political*. New York and London: Routledge. s. 369–84.

Rose, G. (1993) *Feminism and Geography*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Smith, D. M. (1994) *Geography and Social Justice*. Oxford: Blackwell.

Squires, J. (2001) 'Representing groups, deconstructing identities', *Feminist Theory*, 2: 7–27.

Stavro, E. (2001) 'Working towards reciprocity: critical reflections on Seyla Benhabib and Iris Young', *Angelaki*, 6: 137–48.

Valentine, G. (1995) 'Out and about: geographies of lesbian landscapes', *International Journal of Urban and Regional Research*, 19: 96–111.

Varley, A. (2002) 'Private or public: debating the meaning of tenure legalization' *International Journal of Urban and Regional Research*, 26: 449–61.

Sözlük

Bu sözlük, kitap içerisinde tam olarak açıklanmayan temel kavramlara ait kısa tanımlar sunmaktadır. Her maddede, o kavrama referans verilen yazara ait bölüm belirtilmiştir.

Aktör – Ağ Teorisi: İnsanların ve insan dışı varlıkların bölünmezliğini savunan, ağların içerisinde farklı materyallerin nasıl yer aldığını araştıran teorik yaklaşımdır. Bilimsel bilginin üretimine ilişkin tartışmalarla ortaya çıkan Aktör – Ağ Teorisi (genellikle AAT olarak kısaltılır) heterojen materyallerin eylemlerin ortaya çıkması için sürekli olarak bir araya getirilme yöntemini araştırmak için eylemlere ait "kara kutuları" açmaktadır. Bk. Latour; Thrift.

Duygulanım (Affect): Duygulanım, duygu ve histen farklı olarak, dünya ile çok algılı ve bağlanmış bir biçimde etkileşime girdiğimizde ortaya çıkar. Bu yüzden duygulanım, kent içerisinde, beklenti, sıkıntı ve merak hisleri ile şekillenen günlük ve sıradan hareketlerden, uluslararası düzeyde korku, dehşet, umut ve çaresizliğin seferberliğine kadar çeşitli yer ve mekân üretim süreçleri içerisinde düzenlenmektedir. Bk. Ingold; Thrift.

Davranışçılık (Behaviouralism): İnsan eylemlerinin en iyi şekilde, o eylemi şekillendiren insânî karar alma süreçlerinin çalışılması yolu ile açıklanabileceğine inanan düşünce okuludur. Esasen deneysel psikolojinin mekanik aşırılıklarına bir tepki olarak psikoloji alanında geliştirilen davranışçılık teorisi –ve daha özelinde bilişsel davranışçılık– 1960'lı ve 70'li yıllarda beşerî coğrafyada önem kazanmıştır. Davranışçı coğrafya, sayısallaştırmaya dayalı yöntemiyle pozitivist prensiplere bağlılığı ve bilinç dışının rolünü araştırma konusundaki isteksizliği sebebi ile eleştirilmiştir. Bk. Ley; Lynch; Golledge.

Kapitalizm (Capitalism): Toplum örgütlenmesinin, üretim araçlarına sahip olanların kâr elde etmeye öncelik verdiği üretim tarzları ile ilişkili olarak biçimlendiği siyâsî ve ekonomik sistemdir. Bu tür bir yapılanma üretim araçlarına sahip olanlar (burjuva sınıfı) ve onlar için çalışanlar (proletarya) arasında statü, servet ve yaşam koşulları açısından net bir bölünme getirmektedir. Bk. Castells; Davis; Gibson- Graham; Harvey; Lefebvre; Massey; Sayer; Smith; Storper; Wallerstein; Taylor.

Tüketim (Consumption): Günlük kullanımında, bir mal veya bir hizmetten, artık herhangi bir değer taşımayan bir hâle gelene kadar yararlanılmasıdır. Sosyal bilimler alanında ise tüketim, bir malın dönüştürülebildiği veya bir mala değer eklenebildiği daha karmaşık bir üretim ve tüketim döngüsüne işaret etmektedir. Çağdaş kapitalist toplumlarda, tüketim ekonominin itici gücü olarak tasvir edilmektedir. Ticârî malların toplumsal hayatın her alanına girdiği göz önüne alındığında, coğrafyacılar buna paralel bir biçimde tüketim mekânlarına ve alışkanlıklarına daha fazla dikkat etmektedirler. Bk. Bauman; Ley; Jackson.

Bedensellik (Corporeality): Yaşanan deneyimlerde sadece zihnin önemi yerine bedenin öneminin kabul edilmesidir. Bk. Bourdieu; Butler; Young.

Kültürel Siyaset: Kültürel olanın hangi açılardan siyâsî olduğuna, toplumsal farkların ve çatışmaların ırk, cinsiyet, engellilik, cinsel tercih gibi kimlik kategorileri üzerine odaklanan karmaşık güç ilişkileri ile nasıl bağıntılı olduğuna dair yapılan çalışmalara verilen addır. Bk. Bhabha; Hall; hooks; Jackson; Young.

Kültürel Dönemeç (Cultural Turn): Yirminci yüzyılın sonlarında ve yirmi birinci yüzyılın başlarında, sosyal bilimler ve beşerî bilimlerin giderek artan oranda kültüre ve anlamların üretimi, müzakeresi ve mücadelesine odaklanma eğilimidir. Coğrafya alanında bu gelişme sosyal ve kültürel teorinin, kültürün hem bir süreç ve hem de toplumun ve mekânın inşa edilmesinde kullanılan temel araç olarak görüldüğü, toplumsal ve mekânsal hiyerarşileri detaylı biçimde açıkladığı için insanlara kimlik duygusu veren, "yeni" kültürel coğrafyayı oluşturmak için mekânsal analizlerle birleştirilmesi anlamına gelmektedir. Bk. Jackson; Williams; Said.

Kültür (Culture): Raymond Williams tarafından İngilizce dilindeki en çok tartışılan kelime olarak tanımlanan kültür, coğrafyacılar tarafından hem belirli bir grup insanın yaşam stili hem de ürettikleri ve tükettikleri materyal nesnelere yüklenen anlamlar olarak algılanmıştır. Bk. Bourdieu; Hall; Jackson; Williams.

Eleştirel Coğrafya (Critical Gography): Epistemolojisi, ontolojisi ve metodolojisi bakımından farklılıklar taşıyan ve bu sebeple kendine özgü teorik kimlikten yoksun eleştirel coğrafya, farklı yaklaşımlar kullananları (örneğin Marksist, feminist, postsömürgeci, postyapısalcı) insanlar ve mekânlar arasındaki eşitsizlikleri (yeniden) üreten sosyo-mekânsal süreçleri ortaya çıkarma konusundaki ortak sorumluluk çerçevesinde bir araya getirmektedir. Diğer bir deyişle, eleştirel coğrafyacılar *ideolojik* duruşları ve daha adaletli bir dünya yaratma ve araştırma arzuları sebebi ile genel koşullarda birleşmektedirler. Eşitsiz, adaletsiz ve sömürücü coğrafyaları yaratan toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyâsî ilişkileri araştırmaya ve bunları değiştirmeye ilişkin ilgi, ahlak felsefesi, sosyal ve çevresel adalete ilişkin sorularda ve teori ve pratik arasındaki ayrımı ortadan kaldırma girişimlerinde net bir biçimde görülmektedir. Bk. Harvey; Massey; Sibley; Smith; Ó Tuathail; Young.

Yapısöküm (Deconstruction): Söylemler içerisinde sabit durumdaki anlam sistemlerini, çelişkileri, paradoksları ve rastlantısal doğalarını ortaya koyup eleştirerek, istikrarsız hâle getirmeyi amaçlayan analiz yöntemidir. Bk. Hall; Harley; Haraway; Jackson; Spivak.

Kalkınma Çalışmaları (Development Studies): Ekonomik, siyâsî ve toplumsal değişim süreçlerini ve bölgeler ile ülkeler arasındaki (özellikle zengin Kuzey ülkeleri ile fakir Güney ülkeleri) eşitsizliklerin sürmesinde önemli rol oynayan mekanizmaları analiz eden geniş bir alandır. Bk. Corbridge; Escobar; Sen; Taylor; Watts.

Diyalektik (Dialectic): İkili karşıtlıkların kullanılmasını vurgulayan bir açıklama ve fikir belirtme biçimidir. Diyalektik düşünce, iki unsur arasındaki ilişkiyi tek yönlü bir sebep–sonuç ilişkisi şeklinde anlamak yerine, bunları birbirlerinin parçası olarak görmektedir. Diyalektik yaklaşım, bireyler ve toplum arasındaki etkileşimi anlamaya çalışan yapısalcı analizlerin önemli bir parçası olmuştur. Bk. Giddens; Harvey; Smith.

Diaspora/l (Diaspora/Diasporic): Bir nüfusun dağılması veya yayılmasıdır. Aynı zamanda, siyâhî diaspora ve Yahudi diasporası örneklerinde olduğu gibi yayılan ve dağılan nüfus için isim olarak da kullanılabilir. Diasporal topluluklar arasında ulus-aşırı bağlar geliştiği için, diaspora aynı zamanda kimlik ve yere ilişkin sabit anlayışlara meydan okuyan teorik bir kavram olarak da kullanılmaktadır. Bk. hooks; Said; Spivak.

Fark (Difference): Postyapısalcı teori kültürel olarak inşa edilen cinsiyet, ırk, cinsel tercih, yaş, engellilik, vb. kavramlarla ilişkilendirilen toplumsal farklılıkların karmaşıklığını kabul etmenin gereğine vurgu yapmaktadır. Bu durum, bireyler arasında farklılıklara karşı duyarlı olan ve aşırı genellemelerden kaçınan bir analiz ortaya koyma anlamına gelmektedir. Bk. Butler; hooks; Massey; Jackson; Young.

Söylem (Discourse): Belirli halklar ve yerlere ilişkin olarak düşünme, konuşma ve eyleme geçme yöntemleri kümesidir. Dilin ve düşüncelerin dışından ziyade içinde olduğunu vurgulaması sebebi ile söylem analizleri postyapısalcı teorilerin geliştirilmesinde oldukça önemli rol oynamıştır. Söylem analizleri beşerî coğrafya alanında, yerlere ve ülkelere ilişkin klişelerin inşasında temsilin önemini ifade etmek için sıklıkla kullanılmaktadır. Bu durum zaman zaman coğrafyacıların kendi bilgi üretim süreçlerini sorgulamalarını gerektirmiştir. Bk. Barnes; Foucault; Gregory; Harley; Said; Spivak.

Deneycilik (Empricism): Teoriden ziyade ampirik gözlemlere vurgu yapan bilim felsefesidir. Diğer bir ifadeyle "olguların kendilerini temsil edebileceklerini varsayar." Bk. Massey; Watts.

Etnografya (Etnography): İnsanlar ve yerler arasındaki ilişkilerin ortaya çıkartılmasında derinlemesine, bağlamsal ve yoğun çalışmaların önemini vurgulayan nitel bir araştırma yöntemidir. Bk. Augé; Davis; Ingold; Ley.

Feminizm (Feminism): Cinsiyete dayalı ilişkilerin kadınlar yerine erkeklerin lehine sonuçlanmasına sebep olan usulleri araştıran perspektifler kümesi. Beşerî coğrafya alanında, bu tür perspektifler mekânın, ataerkilliğin (kamuda ve özelde kadınların sömürüldüğü yapı) devamı açısından çok önemli olduğunu öne sürmektedir. Bk. Haraway; hooks; Massey; McDowell; Rose.

Fordizm (Fordism): İlk olarak Henry Ford'dun fabrikaları içerisinde ortaya çıkan ve Batı'da seri üretim ve tüketimin doğmasına yol açan, endüstriyel ve toplumsal pratiklerde kendini gösteren yaygın bir kapitalizm biçimidir. Bk. Harvey; Massey.

Soykütük (Geneology): Toplumsal formasyonları biçimlendiren bilgiyi üretme yöntemlerimizi tarihsel olarak yapısöküme uğratarak "günümüzün tarihini" yaratma yöntemidir. Burada yapılan vurgu, toplumun nasıl oluştuğu ve fikirlerin herkes tarafından kabul edilen sağduyu hâline nasıl geldiğine ilişkin bireysel ve yerel ölçekleri yapısöküme uğratmaktır. Bk. Foucault.

Mutenalaştırma (Gentrification): İşçi sınıfına ait nüfusun belirli bir bölgede veya mahallede yerinden edilmesi ve o bölge veya mahalleye üst sınıflara ait nüfusun yerleşmesidir. 1980'li ve 1990'lı yıllarda kırsal ve kentsel alanlardaki mutenalaştırma pratiklerine ilişkin tartışmalar genellikle konut stokundaki fiziksel ve estetik iyileştirmelerle ilişkilendirilmiş, bu durum ekonomik, sosyal ve siyâsî süreçlerin belirli mekânsal düzenlemeler yaratmak için birbiri içine geçişini araştırmak için bir temel oluşturmuştur. Bk. Bourdieu; Ley; Smith.

Jeopolitik (Geopolitics): Coğrafyaya ilişkin olan şeylerin devlet yönetimi ve uluslararası ilişkiler alanındaki teoriler ve pratikler ile nasıl ilişkili olduğuna dair yapılan analizlerdir. Yakın dönemde, eleştirel jeopolitiğin gelişimi devlet yönetimini destekleyen ve bölgeler ile ülkeler arasındaki ilişkileri şekillendiren söylemlere ve pratiklere odaklanmıştır. Bk. Taylor; Ó Tuathail.

Küreselleşme (Globalization): İnsanlar ve yerler arasındaki bağlantıları dünya çapında olanaklı kılan ekonomik, sosyal ve siyâsî süreçler bütünüdür. Zaman-mekân sıkışması tartışmasında da yer verildiği gibi küreselleşmenin mekânın farklılaşmasına veya homojenleşmesine yol açtığına dair birçok farklı iddia bulunmaktadır. Beşerî coğrafya alanında çalışanlar bu süreçlerin hem sebeplerini hem de sonuçlarını araştırmakta, içinde bulunduğumuz "küresel zamanlar" için geçerli olabilecek bir dil ve kavramsal alet çantası oluşturmak için melezlik ve ulusötecilik gibi yeni kavramlar geliştirmektedirler. Bk. Anderson; Bauman; Castells; Dicken; Giddens; Harvey; Sassen; Taylor; Urry; Virilio; Wallerstein; Watts.

Yönetişim (Governance): Yönetişim sadece devletlerin pratiklerini kapsamamaktadır. Daha ziyade, daha genel anlamda yönetime ilişkin eylemler ve süreçlerle ilgilidir. En geniş anlamı ile, yönetişimin çalışılması, bireylerin, örgütlerin ve devletlerin hem diğerlerini hem de kendilerini nasıl yönettikleri ile ilgilidir. Bk. Foucault; Ó Tuathail; Taylor.

Hegemonya (Hegemony): Hegemonya genel olarak karşı konulamayan bir egemenlik durumuna işaret etmektedir. Bu kavram Gramsci'nin etkisi ile sosyal bilimler alanında, egemen bir grubun kendisine tabi olan gruplara kendi ahlâkî, siyâsî ve kültürel değerlerini "doğal" düzen (arzu edilen, kaçınılmaz olan ve kanıksanmış olan) şeklinde kabul ettirme gücünü ifade edecek şekilde yeniden ele alınmıştır. Bk. Bhabha; Corbridge; Jackson; Taylor; Wallerstein; Williams.

Hümanist Coğrafya (Humanist Geography): İnsanların dünyalarını biçimlendirme ve anlamlı mekânlar yaratma becerilerine odaklanan beşerî coğrafyayı anlamak için geliştirilen bir yaklaşımdır. Beşerî coğrafya, 1970'li yıllarda öne çıktığı dönemde, dünyada varlığın temeli olarak insan bilincine odaklanmış, mekânsal bilimler, davranışsal coğrafya ve yapısalcı yaklaşımların fikirlerine meydan okumuştur. Metodolojik olarak, beşerî coğrafyacılar günümüzde disiplin içerisinde oldukça yaygın biçimde kullanılan nitel tekniklere öncülük etmişler, araştırmalarda öznellik sorunlarının altını çizmişlerdir. Bk. Buttimer; Ley; Tuan.

Melezlik (Hybridity): Sosyal bilimler alanında, melezlik kavramı açık bir şekilde farklı iki kültürün bir araya gelmesinin sonuçlarını tanımlamak için kullanılmaktadır. Beşerî coğrafya alanında, melez kültürlere, farklı ülkelerin sınırları üzerinde ortaya çıkan yaşam tarzlarına, uluslararası göçlerin yarattığı ve çokkültürlülüğün simgesi olan kentlerde ortaya çıkan melez kültürlere oldukça büyük ilgi gösterilmektedir. Bunların yanı sıra, coğrafya alanında, kültür-doğa arasındaki sınırların bulanıklaşması ile ilişkilendirilen melezlik kavramına karşı da büyük bir ilgi gözlemlenmektedir. Bk. Bhabha; Haraway; Spivak.

Kimlik (Identity): Kimliğe dair erken dönem akademik anlayış, kimlikleri anlaşılır toplumsal kategoriler içerisinde kavramsallaştırmıştır (örneğin cinsiyet ve sınıf); bu durumda kimliğin bireyin özünü veya sabit bir anlamını yansıttığı varsayılmıştır. Daha güncel teoriler, çoklu, akıcı ve tartışmaya açık doğalarına vurgu yaparak kimlikleri dönüşsel

biçimde kavramsallaştırmaktadır. Bk. Butler; hooks; Jackson; Williams.

İdeoloji (Ideology): Genel anlamı ile ideoloji belirli bir eylem planını destekleyen ve birbiri ile uyumlu anlamlar, fikirler ve değerler kümesi anlamına gelmektedir. Araştırma pratikleri açısından ideoloji bilgiyi aramaya ilişkin toplumsal-siyâsî sebep veya amaçlarla ilgilidir. Bazı felsefî yaklaşımlar bilginin üretiminin ideolojik açıdan tarafsız bir eylem olması gerektiğini savunmaktadır. Bu görüşe göre dünyanın nasıl çalıştığına dair fikirler üretmek de teorisyenin görevidir, ortaya atılan bu fikirlerin nasıl kullanılacağı ise diğerlerinin karar vermesi gereken bir iştir. Diğer görüşü savunanlar, ideolojik açıdan tarafsız olmanın imkânsız olduğunu öne sürmekte, istesek de istemesek de, kişiye ait toplumsal ve siyâsî inanışların daha geniş anlamda teorilerden izole edilemeyeceğini de belirtmektedirler. Buna dayanarak, akademisyenlerin dünyayı daha iyi bir yer hâline getirmek için teorilerini kullanmaları, fikirlerini yorumlama işini başkalarına bırakmamaları gerektiğini savunmaktadırlar. Bk. Hall; Haraway; Latour; Williams.

Peyzaj (Landscape): Peyzaj, mekân ve yer ile birlikte beşerî coğrafya alanındaki önemli kavramlardan bir tanesidir fakat farklı yorumcular için farklı anlamlar taşımaktadır. Bazıları için peyzaj, yapılışının izlerini bulabilmek için araştırılabilecek ve haritalandırılabilecek bir alandır; bazı yorumcular içinse bilgi ve gücün üst üste bindirilmesini içeren mekânın özgün bir biçimde temsili ve oluşturulmasıdır. Bk. Cosgrove; Harley; Rose.

Yerelcilik (Localism): Toplumsal ve ekonomik ilişkilerin mekânı (veya laboratuvarı) olarak yerel alanlar ile toplulukların, ayrıca bu alanların diğer alanları nasıl etkilediğinin ve onlardan nasıl etkilendiğinin çalışılmasıdır. Genellikle belirli bir yerelin daha geniş ekonomik ve siyâsî ortamda nasıl konumlandığını görmezden gelmekle eleştirilmektedir Bk. Massey; Sayer; Smith.

Konumsal Analiz (Locational Analysis): Olguların ve eylemlerin dünyanın yüzeyindeki dağılımı ve akışını açıklayan mekânsal kurallar ve modeller geliştirmeyi amaçlayan analiz biçimidir. Bk. Berry; Hägerstrand; Haggett; Tobler; Wilson.

Marksizm: Toplumsal ve ekonomik hayatın oluşturulmasında kapitalist ilişkilerin egemenliğine vurgu yapan geniş bir perspektiftir. Karl

Marx'ın fikirlerine dayanan Marksizm, coğrafya alanı içerisinde önemli siyâsî radikallik örneklerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bunun yanı sıra siyaset üzerinden harekete geçen ve kapitalizm sebebi ile oluşan adaletsizlikleri ortaya çıkarmayı hedefleyen Marksist beşerî coğrafyanın gelişimine de yol açmıştır. Bk. Davis; Harvey; Lefebvre; Massey; Smith; Soja; Taylor; Wallerstein.

Hareketlilik (Mobility): Geniş tanımı ile insanların, malların, fikirlerin ve sermayenin mekânlar arasındaki hareketidir. Geleneksel olarak ulaşım coğrafyasının pozitivist çerçevesinden anlaşılan kavram, "hareketlilik" dönüşü ile birlikte hareketliliğin toplumsal üretimine ve farklı işlemlerin ve hareketlerin farklılaşan hızı ile yavaşlığına vurgu yapmıştır. Bk. Urry; Virilio.

Üretim Biçimi (Mode of Production): Marksizm'den türetilen bir kavram olan üretim biçimi belirli dönemlerde üretim ilişkilerinin örgütlenme yöntemlerine işaret etmektedir. Günümüzde, dünyanın kapitalist üretim biçimlerini yeniden üretme ve devam ettirme üzerine örgütlendiği kabul edilmektedir, fakat feodal, sosyalist ve komünist üretim biçimleri bazı ülkelerde egemenliğini korumaktadır. Bk. Lefebvre; Taylor; Wallerstein.

Modelleme (Modelling): Bir sistemin nasıl çalıştığına dair gerçekçi bir model oluşturmayı veya belirli parametrelere göre elde edilecek çıktıları tahmin etmeyi amaçlayan analiz yöntemidir. Genellikle konumsal analizlerde kullanılır ve günümüzde Coğrâfî Bilgi Sistemleri kullanılarak yapılmaktadır. Bk. Berry; Haggett; Tobler; Wilson.

Modernite (Modernity): On sekizinci yüzyıldan itibaren Batı dünyası ile özdeşleştirilen, toplumun kapitalist ekonominin gelişmesi ile yeniden örgütlenmesi, ulus devletler ile ilişkilendirilen siyâsî yeniden örgütlenmeler, Aydınlanma felsefesinden ortaya çıkan rasyonalite gibi kültürel değerlerin üstünlüğü ile nitelenen dönemdir. Bu durum on dokuzuncu yüzyılın sonlarına kadar Batı dünyasında egemen olan belirli bir toplumsal düzenin doğmasına sebep olmuştur. Bk. Bauman; Beck; Giddens; Gregory; Pred; Taylor; Wallerstein.

Çokkültürlülük (Multiculturalism): Çokkültürlülük farklı kültürel ve etnik grupların, genel teamüller ve normlar tarafından asimile edilmek yerine kendi özgün kimliklerini taşıma hakları olduğunu

kabul etmek anlamına gelmektedir. Bk. Bhabha; Hall; hooks; Said; Watts; Young.

Milliyetçilik (Nationalism): Bir milleti oluşturan insanlar arasında, belirli bir bölgeye ait olma veya o bölgeyi sahiplenme hislerini teşvik eden siyâsî ideolojidir. Bk. Anderson; Said; Ó Tuathail.

Neoliberalizm (Neoliberalism): Yeni Sağın ideolojik projesi 1980'li yıllardan bu yana Batı dünyasında güç kazanmaktadır. Neoliberalizm, devletten ziyade serbest piyasayı toplumun temel örgütleyici mekanizması olarak görmektedir. Bu tür bir konumlanmanın toplumsal oluşumlar ile özellikle refah, denizaşırı borçlanma ve kalkınma açılarından ekonomik ve siyâsî politikalar üzerinde önemli bir etkisi olmuştur. Bk. Corbridge; Davis; Gibson-Graham; Harvey; Smith; Ó Tuathail; Watts.

Temsil Ötesi Teori (non-Representational Theory): Analizlerin odak noktasını temsil ve yorumdan pratiğe ve hareketliliğe çevirmek isteyen bir teoridir. Oluşma süreçlerinin araştırılması, dünyanın her zaman yapım aşamasında olduğunun ve böyle bir oluşma sürecinin her zaman söylemsel biçimde gerçekleşmeyeceğinin kabul edilmesi üzerine vurgu yapılmaktadır. Toplum, genellikle sebebi ve amacı olmayan eylemler yolu ile mekânı ve zamanı üreten heterojen eyleyenlerden oluşmaktadır. Dünyanın nasıl oluştuğunu anlamak gözlemci katılımcıyı içerir; insanların nasıl etkileşime girdiği ve hareketlilikleri ve pratikleri ile mekânı nasıl oluşturduklarına dair geliştirilen bağımsız bir analiz. Bk. Thrift.

Nesnellik (Objectivity): Sosyal bilimler kapsamında kullanıldığı şekli ile nesnellik, araştırmanın sonuçlarını tarafsız ve değer yargılarından uzak bir biçimde elde etmeye yarayan, kişisellik içermeyen ve taraf olmayan analiz biçimidir. Nesnel analiz peşinde koşmak özellikle formülasyonu pozitivist olan nicel coğrafyanın temel özelliklerindendir. Bk. Berry; Bourdieu; Haggett; Haraway; Tobler.

Öteki/Ötekilik (Other/Otherness): "Öteki", kendinden farklı ve kendine zıt olanı tanımlamak için kullanılır. Ötekileştirme, ötekinin genellikle negatif biçimde tanımlandığı süreçtir; örneğin kadın erkeğin ötekisi, siyahlar beyazların ötekisi şeklinde tanımlanmaktadır. Bk. Bhabha; Hall; hooks; Jackson; Said; Sibley; Spivak; Young.

Paradigma (Paradigm): Yeni bir paradigma tarafından meydan okunana veya değiştirilene kadar bir disiplin içerisindeki egemen kuramsallaştırma yöntemi hâline gelen belirli araştırma yapma ve yürütme yöntemlerini tanımlayan varsayımlar ve fikirlerdir. Bk. Ley.

Ataerkil/lik (Patriarchy/ Patriarchial) Asıl itibarıyla "babanın hükümdarlığı" demektir. Bu kavram erkeklerin kadınları egemenlikleri altında tuttukları toplumsal sistemleri ve pratikleri tanımlamak için kullanılır. Bu eşitsizlik üzerinden tanımlanan ilişkiler hane içerisinden toplumun tamamını kapsayacak genişliğe kadar çeşitli ölçeklerde ortaya çıkabilir. Bk. Butler; hooks; Rose; Massey; McDowell; Young.

Edimsel (Performativity): Edebiyat kuramı içerisinde geliştirilen edimsellik, kimliğin temelsiz yöntemlerle üretilme şekli üzerine düşünmeye yarayan retorik bir araçtır. Judith Butler'ın eserleriyle ilişkilendirilen kavram, kimliklerin, performansları üzerinden sürekli olarak oluşturulduğunu belirtmektedir. Cinsiyete ilişkin olarak ise bir kadın veya bir erkek olmanın ne demek olduğunun eylemler, jestler, tarzlar, giyim kuşam vb. üzerinden üretildiği ve sürdürüldüğü iddia edilmektedir. Bir diğer ifadeyle, "doğal" cinsiyet kimlikleri yoktur; cinsiyet insanların *yaptığı* şeydir ve insanlar cinsiyet rollerini oynayarak cinsiyetin teşkil ettiği şeye ilişkin düşünceleri yeniden üretirler. Bk. Butler; Ingold; Rose; Thrift.

Siyasal Ekoloji (Political Ecology): Marksizmi kültürel ekoloji ile birleştiren ve doğanın esnek birikim çağında hangi yöntemlerle üretildiği ve sömürüldüğünü araştıran bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda kaynak yönetiminin, çevresel düzenlemelerin ve istikrarın, toplulukların küresel ekonomiye bağlandıkları gibi birbirlerine bağlı olduklarına ilişkin bir kabul bulunmaktadır. Diğer bir deyişle, ekosistemlerin üzerindeki baskı genellikle başarısız yönetim veya aşırı nüfustan ziyade ekonomik ve siyâsî baskılardır. Bk. Watts.

Siyasal İktisat (Political Economy): Toplumsal, ekonomik ve siyâsî yaşamın şekillenmesinde, ekonomik üretimin siyâsî örgütlenme biçiminin önemini vurgulayan teorik yaklaşımlardır. Siyasal iktisat beşerî coğrafya alanında Marksist düşüncenin etkisi ile ilişkilendirilmiştir, fakat piyasa ekonomilerinin çalışmasını araştıran çeşitli yaklaşımları içerisinde barındırmaktadır. Bk. Harvey; Massey; Sayer; Smith; Taylor;

Wallerstein; Watts.

Pozitivizm (Positivism): Evrensel kuralların ve açıklamaların tekrarlanan bilimsel gözlemler ve ölçümler ile oluşturulabileceğini iddia eden felsefedir. Farklı pozitivist düşünürler bilimsel kanıt zorunluluğunun araştırmacı açısından farklı anlamlara geldiğini savunsa da tamamı araştırmacının nesnel ve bağımsız olması gerektiği idealini savunmaktadır. Beşerî coğrafyanın kendisi i mekânsal bir bilim olarak yeniden tanımlama girişiminde pozitivizmin etkisi oldukça fazla gözlemlenmiştir ve pozitivizmin doktrinleri günümüzde hâlen coğrâfî araştırmaların çoğunluğunda kullanılmaktadır. Bk. Berry; Haggett; Harvey; Tobler.

Postkolonyalizm (Post-Colonialism): Avrupalı beyaz sömürgeciler tarafından işgal edilen ülkelerde sömürgeci dönemin devam eden kalıntılarını ortaya çıkarma amacındaki yaklaşımlar kümesidir. Sömürgeciliğin hem maddi hem de sembolik etkilerine vurgu yapan postkolonyal yaklaşımlar astlık ve ötekilik görüşlerinin kuzey tarafından küresel güney üzerine eşlenme yöntemleri ile ilgilenmekte, bunun yanı sıra farklı ölçeklerde ırk ve etnik kimliğe dayalı ilişkilerin nasıl ortaya çıktığını araştırmaktadır. Bk. Bhabha; Gregory; hooks; Said; Spivak; Ó Tuathail; Watts.

Postmodernizm (Postmodernism): Genellikle sanat, mimarlık ve edebiyatın kendi kendine gönderme yapan stillerini ifade etmek için kullanılan postmodernizm, hem belirli bir dönemin (örneğin geç dönem kapitalizmin) mantığını hem de bu döneme anlam kazandırmak için gerekli yöntemleri yakalayan bir terimdir. Düzen, rasyonalite ve ilerlemenin çöküşü ile ilişkilendirilen postmodern zamanlar genellikle akıcılık ve esneklikle temsil edilir; buna uygun olarak postmodern kuramcılar feminizm, Marksizm, pozitivizm gibi büyük teorilerin toplumsal yaşamı araştırmak için uygun olmadığını iddia etmektedirler. Postmodern düşünürler, bunun yerine farklılık ve akıcılığı sahiplenmeye, postmodern zamanlarla paralel olan yöntemleri ve yazma stillerini kullanmaya çalışırlar. Bk. Baudrillard; Davis; Dear; Harvey; Ley; Soja.

Postyapısalcılık (Post-structuralism): Bilginin yaratılmasında dilin rolünü sorunsallaştıran geniş bir teorik pozisyonlar kümesidir. Dünyanın dilin sabit biçimleri yolu ile inşa edildiğine inanan yapısalcı yaklaşımların aksine, postyapısalcı yaklaşımlar dilin kayganlığına ve

metinlerin değişkenliğine vurgu yapmaktadır. Bu temel iddiayı geniş bir sav kümesi takip etmektedir; öznelerin dil yolu ile üretilmesi, gerçek ve hayal arasındaki ayrımların bağıntısız olması, "metnin ötesinde" hiçbir şeyin var olmaması. Beşerî coğrafya alanında, postyapısalcı yaklaşım birçok metni (haritalar da buna dâhildir) yapısöküme uğratma girişimine yol açmıştır ve coğrafyacıları birleştirici ve temelci söylemlere karşı çıkma konusunda cesaretlendirmiştir (özellikle yapısalcı Marksizm ile ilişkili konularda). Bk. Baudrillard; Butler; Deleuze; Foucault; Gibson-Graham.

Praksis: Praksis teorik düşüncelerin dünyaya nasıl tercüme edildiğidir. Bu durum, akademi göz önüne alındığında, araştırma, eğitim, tartışma ve müzakere ile gerçekleştirilir. Bk. Haraway; Harvey; Rose.

Üretici hizmetleri (Production services): Büyük firmalara ve devletten gelen müşterilerine hizmet ve danışmanlık sunan "bilgi zengini" şirketler, özellikle eylemleri zaman ve mekân içerisinde koordinasyon gerektiren ulusötesi şirketler. Örnek olarak küresel müşterilerine hizmet sunabilmek için tamamı dünya kentlerinde yoğunlaşan ve kümelenen muhasebecilik, avukatlık ve reklam şirketleri verilebilir. Bk. Castells; Dicken; Sassen; Thrift; Taylor.

Üretim (Production): Malların yaratıldığı süreçlerdir. Beşerî coğrafya alanında üretim, geleneksel olarak mekânın ekonomik aktiviteler üzerindeki etkisini ve ekonomik aktivitelerin bir sonucu olarak mekânın oluşumunu araştıran ekonomi coğrafyacılarının faaliyet alanı olarak görülmüştür. Son dönemde, tüketim üzerine olan odaklanma bu analitik özelleşmeyi sorgulamış, tüketim ve üretimin bağlı olduğu ve karmaşık biçimde mekân üzerinde etkisi olan mal üretim zincirlerinin çalışılmasını cesaretlendirmiştir. Bk. Dicken; Barnes; Sayer; Stoper; Thrift.

Psikanaliz (Psychoanalysis): Dar anlamı ile hastaların nevrozlarını bilinç dışı unsurları araştırarak çözmeyi amaçlayan terapi biçimidir. Bu terapi biçimi insanların bilinçaltlarını ve bilinçli zihinlerini bağdaştırarak kendilerini daha iyi bir şekilde tanımalarını cesaretlendirecek girişimleri içerir. Daha geniş tanımı ile Freud, Jung ve Lacan gibi önemli psikanalistlerin fikirlerinin kullanılması ile insanların nasıl inşa edilen (bastırılan) özneler olduklarını anlamaya yarayan sosyalleşme teorilerinin oluşturulmasıdır. Beşerî coğrafya alanında, psikanaliz teorileri

ve nadiren de pratikleri, cinsellik ve mekân arasındaki ilişkileri araştıran coğrafyacılar tarafından çeşitli biçimlerde ele alınmıştır. Fakat feminizm ve psikanaliz arasındaki ilişki birçok açıdan gerilimli bir biçimde kalmıştır. Bk. Butler; Sibley; Rose.

Niteliksel Yöntem (Qualitative Method): Beşerî coğrafya alanında söylem analizi, etnografya, görüşme ve çeşitli görsel analiz yöntemleri gibi kelimeleri ve metinleri meşru veri biçimleri olarak kabul eden yöntemlerdir. Kökleri sanat ve beşerî bilimlerde olan bu tarz yöntemler sıklıkla "yumuşak" yöntemler olarak tasvir edilmekte ve yönelim açısından feminist olarak tanımlanmaktadır. Fakat son dönemde bu tür basit savlar reddedilmiştir ve bu yöntemler siyasal iktisat ve coğrafya alanlarında hızla çoğalmıştır. Bk. Barnes; Rose; Ó Tuathail.

Niceliksel Yöntem (Quantitative Method): Beşerî coğrafya alanında bu yöntemler, anket teknikleri, ikincil istatistikî veriler, çeşitli deney yöntemleri ve çok farklı içerik analizlerini içeren sayısal verilere öncelik verirler. Doğa bilimlerinden türetilen bu yöntemlere analitik zorlukları yüzünden eril bilim yöntemleri ile ilişkilendirilerek "pozitif bilim" yöntemleri denilmektedir. Fakat çok sayıda eleştirmen niceliksel yöntemlerin öznelliğini sorgulamış, kullanılan tekniklerle dünyaya objektif bir şekilde bakılamayacağı ve dünyanın bu şekilde anlaşılamayacağını savunmuştur. Bu durum, niceliksel yöntemlerin, uzun süredir lanetlendikleri beşerî ve kültürel coğrafya gibi alanlarda yeniden değerlendirilmelerine yol açmıştır. Bk. Barnes; Berry; Hägerstrand; Haggett; Taylor.

Queer kuramı (Queer Theory): Akademik bilgi üretimi kapsamındaki dolaylı veya doğrudan gözlemlenen heteroseksist düşünceyi açığa vuran ve ona meydan okuyan yaklaşımlar ve pratikler kümesidir. Bazı durumlardan feminist yaklaşımlar ile ittifak yaparken bazı durumlarda onlara karşı muhalefette kalırlar. Bu yaklaşımlar homofobinin hem akademiye hem de günlük yaşama ait mekânlarda nasıl yerleşmiş olduğunu gösterir. Bu yaklaşım genellikle araştırmacının öznelliğine vurgu yapan araştırma yöntemleri ve yüzleştirici yazım stilleri ile ilişkilendirilir. Bk. Butler; Foucault.

Gerçekçilik (Realism): Pozitivizm ve yapısalcılıkla ilişkilendirilen sorunları, şeylerin belirli durumlarda farklı şeylerin olmasına sebep olan

özelliklerini izole ederek aşmayı hedefleyen teorik yaklaşımdır. Kapsamlı analizler ve derinlemesine yapılan analizler arasındaki metodolojik farka dayanan bu yaklaşım, sahte ve gerçek ilişkileri ayırma yöntemi olarak 1980'li yıllardan bu yana beşerî coğrafya alanında kullanılmaktadır. Bk. Giddens; Massey; Sayer.

Bölgesel Coğrafya (Regional Geography): Komşu bölgelere oranla net bir biçimde farklılık gösteren toplumsal, siyâsî, ekonomik ve kültürel olguların çalışılmasıdır. Bk: Massey; Thrift.

İlişkisel Coğrafya (Relational Geography): Farklı seviyelerde ortaya çıkan olayların basit bir biçimde hiyerarşik olarak ilişkili olmadığını kabul eden fakat mekânın kendisinin hiyerarşik olmayan düz bir ontolojide yakın ve uzak olanı bir araya getirdiğini belirten yaklaşımdır. Bu tür kavramsallaştırmalar, dünya üzerindeki yerlerin sınırlı olgular olarak var olduğuna dair fikirlere meydan okurken dünyaya karşı açık olunmasını savunmaktadır. Bk. Massey; Urry.

Temsil (Representation): Anlamın iletildiği yöntemler veya pratikler kümesidir. Temsil çalışmaları yer algısını ve insanların sosyo-mekânsal ilişkileri nasıl anladığını, inşa ettiğini ve bunlarla nasıl ilişki kurduğunu çalışan araştırmacıların sıklıkla kullandığı bir yöntem hâline gelmiştir. Bk: Cosgrove; Jackson; Hall; Harley; Spivak; Ó Tuathail.

Yer Duygusu (Sense of Place): Beşerî coğrafyada önemli bir kavram olan yer duygusu, insanların çevrelerini anlamlarla doldurma yöntemlerini tanımlamaya çalışmaktır. Yer duygusu tarif edilmesi ve anlaşılması zor bir kavram olarak görülmektedir fakat beşerî coğrafyacılar onun izlerini resim, şiir, düz yazı ve sinema gibi çok çeşitli metinlerde ve temsillerde araştırmaktadır. Bk. Ley; Tuan.

Konumlu Bilgi (Situated Knowledge): Nesnelliğe meydan okuyan konumlu bilgi, kuramsallaştırma ve ampirik araştırmanın, içerisinde formüle edildikleri bağlam dâhilinde ifade edilmeleridir. Bilgi, basit bir biçimde dışarıda keşfedilmeyi bekleyen bir şey değildir, daha ziyade belirli bağlamlar içerisinde konumlandırılmış olan aktörler tarafından üretilir. Araştırma tarafsız veya objektif bir eylem değildir, kişisel inançlar, akademik kültür, fon sağlayan kuruluşlar ve koşulları, araştırmacı ve araştırılan konu arasındaki ilişki gibi birçok nokta tarafından şekillendirilir. Bilginin bu şekilde konumlandırılarak üretimi, diğer araştırmacıların

çalışmanın sonuçlarını ve araştırmacının pozisyonunu anlaması için net bir biçimde açıklanmalıdır. Bk. Haraway; Rose.

Sosyal Adalet (Social Justice): İnsanlar için önem teşkil eden şeylerin -istihdam, refah, gıda ve konutun yanı sıra güç sistemleri ve fırsat eşitliği gibi daha soyut olgular gibi- eşit ve adaletli bir biçimde dağıtılması ile ilgilenen normatif yaklaşımlar kümesidir. Bk. Harvey; Smith; Sen; Young.

Mekânsallık (Spatiality): Mekân ve toplumsal ilişkilerin birbiri üzerinden nasıl oluştuğuna işaret eden bir terimdir. Bir başka deyişle, mekânın toplumsal ilişkiler ile nasıl üretildiği ve toplumsal ilişkilerin içerisinde oluştuğu mekânlar tarafından nasıl şekillendirildiğine işaret etmektedir. Bk. Lefebvre; Soja.

Mekân Bilim (Spatial Science): İnsan eylemlerinin dünya yüzeyindeki dağılımını açıklayan genel kurallar ve kanunları araştırma fikrini savunan beşerî coğrafyayı anlamak için geliştirilen bir yaklaşımdır. Pozitivizmin kaideleri ile ilişkilendirilen ve çoğunlukla niceliksel yöntemlere dayanan mekân bilim, coğrafyanın sadece tanımlarla ilgilenen ve teorik olmayan bir disiplin olmaktan açıklamalarla ilgilenen bir disipline dönüşümünün sinyallerini vermiştir. 1950'li yıllarda ortaya çıkan ve 1960'lı yıllardaki Kantitatif Devrimle güçlenen bu yaklaşım, disiplinin bazı alanlarında felsefî destek noktaları ve teorik düşünceleri gözden düşse de, diğer alanlarında egemen olmaya devam etmektedir. Bk. Barnes; Berry; Hägerstrand; Haggett; Tobler.

Yapısalcılık (Structuralism): Yaşamın, varlığı doğrudan gözlemlenemeyen "derin" siyâsî, ekonomik ve toplumsal yapılar (örneğin kapitalizm) tarafından oluşturulduğunu savunan teorik yaklaşımdır. Bu yaklaşım, yapısalcı düşünürlerin, dilin anlamının kelimelerin ve deyişlerin kullanımının analizi ile değil dilin bir sistem olarak sorgulanması ile anlaşılabileceğine dair iddiası sebebiyle dilbilimi ile ilişkilendirilmektedir. Metodolojik olarak yapısalcılık, çeşitli yapıların varlığını kanıtlamak için kullanılabilecek verilerin toplanmasına dayanmaktadır: Bu veriler sistemin unsurları arasındaki ilişkilere dair ipuçları sağlayabilir (örneğin dil, pratikler ve davranışlar) ve diyalektik akıl yürütme yöntemi ile aynı sistem içerisindeki zıt ve çelişkili varlıklarını ortaya çıkarmak kullanılabilir. Beşerî coğrafya alanında Karl Marx'ın fikirleri

kapitalist yapıların devamının sağlanmasında mekânın rolünün altını çizen coğrâfî açıklamaların gelişiminde temeli oluşturmuştur. Bk. Harvey; Massey; Smith.

Yapılaşma Teorisi (Structuration Theory): Aktör ve yapı arasında karşılıklı bir ilişkinin olduğunu ve bu ilişkinin bireysel eylemlerin değil toplumsal pratiklerin çalışılması yolu ile gözlemlenebileceğini veya anlaşılabileceğini savunan düşüncedir. Bk. Giddens; Gregory; Pred; Sayer; Urry.

Madun (Subaltern): Madun, sömürülen, baskılanan ve marjinalleştirilen grupların tamamını ifade eden bir terimdir. Bk. hooks; Spivak.

Bölgeselcilik (Territoriality): Belirli bir arazi parçası ve onun bileşenleri üzerinde hak iddia edip onu yöneten insanlar tarafından kullanılan stratejilerdir. Bk. Ó Tuathail.

Zaman Coğrafyası (Time Geography): Zamanın ve zamansallığın etkilerine öncelik veren mekâna dair bir çalışma yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda eylemlerin etkilerinin zaman ve mekânda nasıl dizildiğini anlamaya vurgu yapılmaktadır; örneğin evden işe gitme yolları ve hastalıkların yayılması gibi. Bk. Hägerstrand; Pred; Thrift.

Zaman-mekân yakınsaması (Time-Space Convergence): Yaşamın akıp gitme hızının, zaman-mekân sıkışması (mekânın zaman tarafından küçültülmesi) ve zaman-mekân uzaklaşması (insanların ve yerlerin dünya üzerinde birbirlerine bağlı ve bağımlı olmaları) sebebi ile artması. Bk. Castells; Giddens; Harvey; Massey; Virilio.

Ulusaşırıcılık (Transnationalism): Ulus devletlerin sınırlarının ötesinde göçmenler ve ticârî kuruluşlar tarafından geliştirilen ve sürdürülen ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyâsî bağlantılardır. Bk. Jackson.

Dünya Kentleri (World Cities): Dünya üzerindeki ticari faaliyetlerin çok büyük bir kısmının gerçekleştiği kentlerdir. Bu sebeple dünya kentlerinin öneminin ölçümü, kültürel yaşam, nüfus ve altyapı yerine şirket merkezlerinin ve ticârî işlemlerin sayısı ve sermaye piyasasının büyüklüğü üzerinden yapılır (örneğin Londra, New York ve Tokyo dünya kenti olarak nitelendirilir fakat bunlardan daha büyük olan Tahran, Dakka veya Hartum dünya kenti olarak kabul edilmez). Bk. Castells; Sassen; Taylor; Thrift.

Dünya Sistemleri Teorisi (World System Theory): Toplumsal, ekonomik ve siyâsî analizlerin tek tek devletler üzerinden yürütülemeyeceğini, daha ziyade dünyanın entegre (kapitalist) bir birim olarak nasıl çalıştığının araştırılması gerektiğini savunan perspektiflerdir. Bu tür perspektifler, küreselleşmenin ulus devletlerin egemenliğini zayıflattığı bir dönemde önem kazanmıştır. Bk. Dicken; Taylor; Wallerstein.

PHILIP HUBBARD

Philip Hubbard (d. 1969) Londra King's Koleji'nde kent çalışmaları profesörüdür. Coğrafya eğitimi alan yazar, Kent Üniversitesi'nde sosyal politika, sosyoloji ve sosyal araştırmalar bölümlerinin başkanlığını yapmıştır. Hubbard, kent sosyolojisi, kentsel coğrafya ve sosyal coğrafya alanlarında sıklıkla referans verilen bir yazardır. Yazarın çalışmaları kent içerisinde tartışmalı arazi kullanımlarının ve toplumsal çatışmaların planlama yöntemleri ile çözümü üzerine yoğunlaşmıştır. Çalışmalarında, Foucault'nun yönetimsellik teorisi, queer kuramı, psikanaliz gibi yaklaşımlara yer vermektedir. Hubbard aynı zamanda beşerî coğrafya alanında teori ve felsefe üzerine çeşitli çalışmalar yapmıştır. Yazar bu konuların yanı sıra cinsellik ve mekân ile ilgili çalışmalar da yapmıştır. Bu konu üzerine olan çalışmaları seks işçiliği ve özellikle seks işçiliğinin konumu, düzenlenmesi ve İngiltere, Galler ve İskoçya'daki eğlence mekânları üzerine olan etkisini incelemektedir. 10 adet kitabın yazarlığını ve editörlüğünü yapan ve birçok uluslararası akademik dergide 70'den fazla makalesi yayınlanan yazarın en son çalışması, İngiltere kentlerinde mutenalaştırmayı ele aldığı *The Battle for The High Street* eseridir.

MEKÂN VE YER ÜZERİNE BÜYÜK DÜŞÜNÜRLER

PHILIP HUBBARD - ROB KITCHIN

Editörler Philip Hubbard ve Rob Kitchin, *Mekân ve Yer Üzerine Büyük Düşünürler* eserinin bu ikinci basımında, bizlere mekân ve yer ile ilgilenen 65 büyük düşünürün çalışmalarını özetleyen, tamamen gözden geçirilmiş ve güncellenmiş bir metin sunmaktadır. Bu kitap, kendi alanında benzersiz olmasının yanı sıra, sosyal bilimlerde yaşanan "mekânsal dönüş" üzerinde etkili olan büyük düşünürlerin bazılarının yaşamları ve çalışmaları üzerine kapsamlı bir rehberdir.

Kitap genel anlamda mekân ve yerin çağdaş, sosyal, kültürel, siyâsî ve ekonomik yaşam içerisindeki rolüne ilişkin farklı görüşlerin kapsamlı bir özetini sunarken, esere dâhil edilen her bölüm, biyografik bilgileri ve kuramsal bağlamları, düşünürlerin mekânsal katkılarını, temel yaklaşımlarını, çeşitli ihtilafları ve ilave okumaları içermektedir.

Saskia Sassen, Tim Ingold, Cindi Katz ve John Urry gibi isimlerin de dâhil olmasıyla 14 yeni bölüm eklenen kitap hümanizm, Marksizm, feminizm, postyapısalcılık, queer kuramı, postkolonyalizm, küreselleşme, yapısöküm gibi farklı yaklaşımlara yer vermekte, mekân ve yerin kuramsallaştırıldığı çok farklı yöntemlere ayrıntılı bir bakış açısı getirmektedir.

Coğrafya, sosyoloji, kültürel çalışmalar, kent çalışmaları, planlama, antropoloji veya kadın çalışmaları gibi alanlarda mekân ve yere dair teorilerle ilgilenen herkes için artık bir klasik olarak nitelenen bu metin, coğrafyacılar için olmazsa olmaz bir eserdir.

LITERA YAYINCILIK

ISBN 978-605-2023-21-1